

იოსებ ყიფშიძე

ჩრეული თსზულაანი

კრებული გამოხაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა
და შენიშვნები დაურთო პროფ. კორნელი დანელაძემ

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1994

ИОСИФ АЛЕКСЕЕВИЧ КИПШИДЗЕ

ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ

**Сборник составил, предисловием и замечаниями
снабдил проф. Корнелий Дanelия**

**Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1994_____**

წიგნი წარმოადგენს თბილისის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ფუძემდებლის პრ.ოფ. ი. ყიფშიძის რჩეულ ნაშრომთა ერთგვარულს, რომელშიც შევიდა ლოგოც ფუნდამენტური „მეგრული (იბერიული) ენის გრამატიკა ტექსტებითა და ლექსიკონით“, ასევე ოთხი სხვა კლასიკური შრომა. ის დიდ დახმარებას გაუწევს ქართულ და სხვა ქართველურ ენათა სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხებზე მომუშავე მკვლევართ, ასევე საერთო ქართველური ზეპირსიტყვიერებით დაინტერესებულ პირთაც.

Сборник представляет одготомник избранных работ одного из основоположников ТГУ проф. И. Кипшидзе. В него вошли капитальная „Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарём“, а также четыре другие классические работы учёного. Книга окажет неоценимую помощь исследователям истории и структуры грузинского и других картвельских языков, а также всем тем, кто заинтересован общекартвельской устной речью.

წიგნი გამოდის ქ. რუსთაის მეტალურგიული კომბინატი'ს გენერალური დირექტორის ბ-ნ გურაჟ ქაშაიაშვილისა და მცირე საწარმო „ილუკროს“ ფინანსური დახმარებით.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1994

უ 4602020104
608(06)94

ს ა რ ჩ ე მ ე ნ ი

1. უკვდავება მეცნიერის ღვაწლისა (კ. დანელია)
2. Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем 13
3. Дополнительные сведения о чанском языке 629
4. Житие и мученичество св. Антония-Раваха 671
5. ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში 723
6. Грузинская древнелитературная хрестоматия с древнегрузинско-русским словарем 731
7. ბიბლიოგრაფიული ცნობები ი. ყიფშიძის თხზულებებზე 819

პროექტის რედაქტორი ც. ჭიჭყაიანი
არექტორი ც. შოლოდინი

ბელომონი დასაბუქდად 12.01.94
საბუქდი ქალაღი 60×90^{1/16} პირობითი
ნაბუქდი თაბახი 51 სააღრიცხუო თაბახი 28,71
შუკუთა № 3129 ტირაღი 1000
ფასი სახელშუკრულებო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პრ. № 14.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა,
თბილისი, 380060, დ. გამრეკელის ქ., № 19

უკვლავება მეცნიერის ღვაწლისა

იოსებ ყიფშიძის მხოლოდ ათიოდე წელი დასცალდა მოღვაწეობა, მაგრამ ესოდენ მცირე დროში იმდენის გაკეთება მოასწრო; რომ ქართველოლოგიის ისტორიაში წარუშლელად აღიბეჭდა მისი სახელი. ი. ყიფშიძის პიროვნული ძალა, ბუნებრივი ტალანტი და შესაძლებლობათა მასშტაბურობა არსებითად ორმა დიდმა ფაქტმა წარმოაჩინა — თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაზე გაწეულმა თავდაუზოგავმა შრომამ და მეგრულ-ლაზური ენის სტრუქტურის შესწავლაში მოპოვებულმა შედეგმა.

იოსებ ყიფშიძე სახელოვანი წარმომადგენელი იყო პეტერბურგის ცნობილი ქართველოლოგიური სკოლისა, რომლის მრავალპროფილიან გრანდიოზულ მუშაობას წარმართავდა კოლოსალური ენერჯისა და ნიჭის ნიკო მარი, რომლის ჭეშმარიტად კლასიკური ფილოლოგიური შრომებით ქართველთმეტყველებას საერთაშორისო აღიარება ჰქონდა მოპოვებული 900-იანი წლებიდან. ი. ყიფშიძის კვლევის შეთოდი იყო აღწერითი და ისტორიულ-შედარებითიც. ის ენობრივი ფაქტის კვალიფიკაციას იძლეოდა ენის სისტემაში არსებულ სხვა ელემენტებთან მიმართებაში და არც თუ იშვიათად მონათესავე ენათა შესაბამის მონაცემებსაც ითვალისწინებდა. მისთვის გრამატიკა არ იყო მართლწერისა და მართლმეტყველების ხელოვნება და არც თვითმიზნური თეორიული მეცნიერება, რომელსაც გარკვეული კანონები უნდა ეკარნახა ბუნებრივი ენისათვის. ის თვლიდა, რომ გრამატიკა უნდა ყოფილიყო ენის ბუნების შემმეცნებელი მეცნიერება, რომელიც გაარკვევდა. ენის სტრუქტურას, მისი წარმოშობის, განვითარების, მოვლენათა სხვადასხვაობის მიზეზებს და ცვლილებათა ტენდენციებს. ის წერდა: ჩვენ მუდამ უნდა გვახსოვდეს ის დევიზი, რომ «ჭეშმარიტ გრამატიკას კარგი მწერლების ნაწერები შეიცავენ. ხშირად გრამატიკას უყურებენ, როგორც მართლწერისა და სწორმეტყველების შემსწავლელ ხელოვნებას, ხშირად გრამატიკა ჩრდილავს ენას, გრამატიკა იქცევა შესწავლის თვითმიზნად და ენა კი შეუსწავლელი რჩება, გრამატიკა უწერს კანონებს იმის მაგიერად, რომ თვითონ იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ენის მრავალფეროვნებისა და მისი წარმოშობის ახსნა-განმარტება...; ჩვენთვის გრამატიკა არის ენათმეცნიერება, ე. ი.

უნის შესწავლა-შემეცნება, მისი წარმოშობის, თანდათანობითი განვითარების და მის მოვლენათა სხვადასხვაობის ახსნა-განმარტება».

იოსებ ალექსის ძე ყიფშიძე დაიბადა 1885 წელს ჭიათურის ახლო სოფელ რგანში. «პირველ მოწაფედ» ითვლებოდა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელსა და სემინარიაში. 1906 წელს ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის საბუნებისმეტყველო განყოფილებაზე, მაგრამ რევოლუციური მუშაობის გამო დაატოვებინეს ქალაქი. მალე, 1907 წელს ნ. შარის დახმარებით გადავიდა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის სომხურ-ქართულ განყოფილებაზე.

სტუდენტი ი. ყიფშიძე მაშინვე ჩაება ინტენსიურ სამეცნიერო მუშაობაში, აქტიურად მონაწილეობდა ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით 1907 წელს შექმნილ ქართულ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის მუშაობაში, იყო ამ წრის 5 წევრისაგან შემდგარი გამგეობის პირველი თავმჯდომარე 1911 წლამდე.

პეტერბურგის უნივერსიტეტის მივლინებით იოსებ ყიფშიძე 1909—1910 წლებში სამეგრელოსა და რუსეთის ლაზისტანში სწავლობდა მეგრულ-ჭანურ ენას; მან შეაგროვა ძვირფასი ტექსტები და ლექსიკური მასალები მეგრულ-ჭანური ენის სტრუქტურის შესასწავლად და 1911 წელს დაბეჭდა სოლიდური ლინგვისტური ნაშრომი «დამატებითი ცნობები ჭანური ენის შესახებ», ი. ყიფშიძემ ამავე წელს დაამთავრა უნივერსიტეტი პირველი ხარისხის დიპლომით და დატოვებულ იქნა საპროფესოროდ მოსამზადებლად ნ. შარის ხელმძღვანელობით. ასპირანტურის პერიოდში ი. ყიფშიძე კიდევ ორჯერ იქნა მივლინებული სამეგრელოში მეგრულის შესასწავლად — 1911 წელს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ, ხოლო 1912 წელს რუსეთის საგეოგრაფიო საზოგადოების მიერ. 1913 წლის შემოდგომაზე ჩააბარა სამაგისტრო გამოცდები; 1914 წელს არჩეულ იქნა რუსეთის საარქეოლოგო საზოგადოების წევრ-თანამშრომლად; ამავე წელს გამოსცა კაპიტალური შრომა «მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკა». რომლის დაცვით 1914 წლის 23 ნოემბერს მოიპოვა ქართული ფილოლოგიის მაგისტრის სამეცნიერო ხარისხი; ოფიციალური ოპონენტი ნ. შარი როგორც დისერტაციის დაცვისას, ასევე შემდეგ დაბეჭდილ რეცენზიაში კმაყოფილებით აღნიშნავდა: «მე არ ვიტყვი უარს ბეჭდურად გავიმეორო ჩემი მოსაზრება წიგნის მეცნიერულ ღირსებებზე. აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტმა მის ავტორს მიანიჭა ქართული სიტყვიერების მაგისტრის ხარისხი. მაგრამ თუ ის წარდგენილი იქნებოდა ქართული ფილოლოგიის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად, მის ავტორს ისევე დამშვიდებული სინდისით შეიძლებოდა მინიჭებოდა უმაღლესი სამეცნიერო

ხარისხი, როგორც ახლა მე ვთვლი მას საესეებით ღირსად ქართული ფილოლოგიის მაგისტრის წოდებისა».

დისტრტაციის დაცვიდან სამოოდე თვის შემდეგ, 1915 წლის 2 მარტიდან, ი. ყიფშიძეს პრიატ-დოცენტის წოდებით ნება მიეცა პეტერბურგის უნივერსიტეტში წაუკითხა ლექციების კურსი «ძველ სალიტერატურო ქართულსა» და «მეგრულ ენაში».

1917 წელს ი. ყიფშიძემ უყოყმანოდ დათმო მომხიბვლელი კარგა პეტერბურგის უნივერსიტეტში და გვერდში ამოუდგა დიდ ივ. ჯავახიშვილს თბილისში ქართული უნივერსიტეტის ორგანიზაციასა და შექმნაში. ის თავისი წრეელი კრძალულებით, დიდბუნებოვნებით და ნებისმიერი საუნივერსიტეტო საქმისადმი ფანატიკური ერთგულებით ზნეობრივი გმირობის იშვიათ მაგალითს იძლეოდა. თვითმხილველნი ირწმუნებიან: როცა ის საუნივერსიტეტო საქმეებს ასრულებდა, მისთვის არავითარი დაღლილობა, უძილობა, სიცივე და შიმშილი აღარ არსებობდა, ამასთან ერთად არავითარ «შავ სამუშაოს არ ერიდებოდა, ხშირად, ძალიან ხშირად, რომ საქმე არ გაჭიანურებულყო, საბარგო ეტლებსა და ავტომობილებზეც კი იჯდა ხოლმე და შოფერ-მეეტლებთან ერთად მოაქანებდა უნივერსიტეტის შენობისაკენ საჭირო ავეჯსა და მოწყობილობას მთავრობის მიერ გაუქმებულ სხვადასხვა დაწესებულებებიდან.

ი. ყიფშიძე 1819 წლის 13 იანვრიდან იყო თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს პირველი სწავლული მდივანი, 26 იანვრიდან — ქართული ენის კათედრის პირველი გამგე, ამავე დროს სიკვდილამდე მუშაობდა ერთადერთი, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანის (ივ. ჯავახიშვილის) მოადგილედ; კითხულობდა ძველი ქართული ენისა და ძველი ქართული ლიტერატურის კურსებს.

მშობელი ქვეყნის გასაჭირსა და საქმეებს თავაურიდებელი მამული-შვილი, სამწუხაროდ, განგებამ უღმობელ ჭირს გადაჰყარა, სახადით დააფადდა და ორი კვირის ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა 1919 წლის 21 თებერვალს. განსაკუთრებული პატივი მიაგო ახალგაზრდა უნივერსიტეტმა თავის ერთ-ერთ ფუძემდებელს — გადაწყვეტილება მიიღო, რომ დაკრძალვის დღეს (25 თებერვალს) არ ყოფილიყო მეცადინეობა, გამოცემულიყო განსვენებულის სურათი მოკლე ბიოგრაფიითურთ და უფასოდ დაპირებოდა ხალხს. გლოვის დღეებში უახლოესი თანამებრძოლი აკაკი შანიძე წერდა: «იოსებ ყიფშიძის სახით ქართველმა ხალხმა დაკარგა საუკეთესო შვილი, ქართულმა უნივერსიტეტმა — ნიჭიერი პროფესორი, ქართულმა ენათმეცნიერებამ — დიდი იმედი, მშობლებმა და ცოლ-შვილმა ოჯახის ბურჯი და ამხანაგებმა — ტკბილი მეგობარი». ხოლო ექ. თაყაიშვილი ღრმა გულისტკივილით

ამბობდა: «ჩვენ დავკარგეთ შენში არა მარტო სპეციალისტი ქართული ფილოლოგიისა, არა მარტო მკვლევარი საქართველოს წარსულისა, არამედ ერთი დამაარსებელთაგანი და სულის ჩამდგმელი ჩვენი უნივერსიტეტისა. არ ყოფილა საქმე უნივერსიტეტისათვის, რომელზეც შენ უარი გეთქვას, შენ მოაწევე და მოაწესრიგე რთული შინაური საქმეები ამ ახალი დაწესებულებისა, შენვე მდივანი, შენვე მეურნე, შენვე მომწეობი კანცელარიისა, აუდიტორიისა, შემძენი და მომტანელი ავეჯისა!... შენში ვგვლობთ ჩვენ ჩვენს თავს, ჩვენს უნივერსიტეტს, რომ დიდხანს ვერ ვიპოვით შენს მოადგილეს, მომზადებულ ფილოლოგს, თავგანწირულ მოღვაწეს უნივერსიტეტისათვის».

ზღვა ხალხმა ცრემლებით გააცილა ი. ყიფშიძის ცხედარი 25 თებერვალს და მიაბარა მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონის წმინდა მიწას.

იოსებ ყიფშიძე 36 წლის ასაკში გარდაიცვალა; მას «თავისი მაღალი მეცნიერული კიბე მაშინ ჩაენგრა, როცა მარტოოდენ მისი პირველი საფესურები ჰქონდა ავლილი... ეს მთელი ჩვენი ეროვნული კულტურის უმძიმესი დანაკლისი იყო» (ს. ჯორბენაძე).

ი. ყიფშიძეს 30-მდე ნაბეჭდი თუ ხელნაწერი შრომა დარჩა. მისი კვლევის ძირითადი საგანი იყო ძველი და ახალი ქართულის, მეგრულ-ჭანურის ფონეტიკური და გრამატიკული სტრუქტურა. რაოდენობრივ მცირე, მაგრამ ხარისხობრივ შეტად ფასეულ შრომებში კარგად ჩანს, თუ რა ღრმა პროფესიული განსწავლულობა, ფართო თვალსაწიერი და ბუნებით ბოძებული დიდი ნიჭი ჰქონდა მათ ავტორს. ჯერ კიდევ 1911 წელს სრულიად ახალგაზრდა ყიფშიძემ, ბოლო კურსის სტუდენტმა, გამოსცა ორი საყურადღებო შრომა: სასწავლო-პრაქტიკული დანიშნულების სახელმძღვანელო «ქართული ენის გრამატიკა», რომელშიც რუსულ ენასთან შეპირისპირებით წარმოჩენილია ქართულის ბგერითი სისტემისა და მორფოლოგიის არსებითი სპეციფიკური ნიშნები, და «დამატებითი ცნობები ჭანური ენის შესახებ», რომელშიც საკმაო სისრულთაა აღწერილი ხოფური კილოკავის ჩხალური თქმა, შესწორებული და დაზუსტებულია ნ. მარის «ჭანურის გრამატიკაში» განხილული ზოგი საკითხის ახსნა, ხოლო სანიმუშოდ ჩაწერილ ლაზურ ტექსტებს ახლავს ჭანურ-რუსული ლექსიკონი.

ი. ყიფშიძემ საყურადღებო შრომა მიუძღვნა ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესს ქართულსა და მეგრულში, დაადგინა ამ ფონეტიკურ მოვლენათა ბუნება, სახეობანი ადგილისა და შედეგის მიხედვით და მოგვცა სწორი ზოგადი დებულება: «ქართულსა და მეგრულში თუმცა ყველა სახის ასიმილაცია და დისიმილაცია გვხვდება, მაგრამ უპირატესნი და დამახასიათებლნი არიან რეგრესული ასიმილაცია და

პროგრესული დისიმილაცია».

საყურადღებოა ი. ყიფშიძის მიერ 1918 წ. გამოცემული «ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, რომელშიც ჯეროვნად არის დაბეჭდილი ფრაგმენტები ისეთი ძველი ხელნაწერებიდან, როგორცაა ოშკის ბიბლია (978 წ.), სინური მრავალთავი (864 წ.) და სხვ. ტექსტებს ერთვის ვრცელი ძველქართულ-რუსული ლექსიკონი, რომელშიც წარმოდგენილია სიტყვათა სხარტი და ზუსტი განმარტებანი, საჭირო შემთხვევაში ეტიმოლოგიური და გრამატიკული დახასიათებანიც.

ი. ყიფშიძემ დიდი შრომა გასწია სულხან-საბას «ქართული ლექსიკონის» მეცნიერულად გამოცემის საქმეში, მან დაადგინა ლექსიკონის ხელნაწერთა სამი რედაქცია, გააწუო სასტამბოდ და შეუდგა. გამოცემასაც, მაგრამ 1918 წლის გაზაფხულზე ბეჭდვა შეწყდა სხვადასხვა მიზეზის გამო. შემდგომ ეს საქმე ბოლომდე მიიყვანა ა. შანიძემ და 1928 წელს გამოსცა ეს ლექსიკონი.

მნიშვნელოვან ფილოლოგიურ შრომას წარმოადგენს ი. ყიფშიძის მიერ 1913 წ. გამოცემული ძეგლი «ცხოვრება და წამება წმიდისა ანტონი-რავახისის», რომელსაც ახლავს რუსული თარგმანი და სათანადო გამოკვლევა, მასში წარმოჩენილია ქართული თარგმანის განსხვავებულობა უცხოენოვან ვერსიებთან მიმართებით და მისი ენობრივი თავისებურებანი.

ი. ყიფშიძის სამეცნიერო მოღვაწეობის გვირგვინს წარმოადგენს ფუნდამენტური მონოგრაფია «მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკა», რომელიც რუსულ ენაზე დაიბეჭდა პეტერბურგში 1914 წელს. მასში წარმოდგენილია მეგრულის ბგერითი სისტემის და ფონეტიკურ მოვლენათა დახასიათება, ლაკონურად და მეტწილად ზუსტად შეფასებულია ყველა მეტყველების ნაწილის სპეციფიკა, განსაკუთრებით ვრცლად არის განხილული სახელთა ბრუნებისა და ზმნათა უღლების რთული საკითხები. შრომაში შესულია სანიმუშოდ ჩაწერილი სხვადასხვა ქანრის მეგრული ტექსტები, რომლებსაც ერთვის ვრცელი (233 გვერდიანი) მეგრულ-რუსული ლექსიკონი. ეს უკანასკნელი, მართალია, თარგმნითი ხასიათისაა, მაგრამ რამდენადმე ეტიმოლოგიური და ენციკლოპედიური ლექსიკონების ნიშნებსაც ატარებს, რაც ზრდის მის საცნობარო და მეცნიერულ ღირებულებას. არსებითად, ენციკლოპედიურ სიტყვა-სტატიებს წარმოადგენენ წარმართულ დფთავებთან, უძველეს წესჩვეულებებთან თუ გადმოცემებთან დაკავშირებული ისეთი ლექსიკური ერთეულები, როგორცაა: ანთარი, ალანურობა, გოხარჯალაფა, არამ-სუტუ, კაპუნა/მირსობა, მესეფი, ჭეჭეთობა და სხვ.

. მართლაც, 70-ზე მეტი წელი გავიდა ამ შრომის გამოცემიდან, ქართულმა ენათმეცნიერებამ დიდი მიღწევებით საერთაშორისო აღიარება მოიპოვა, მაგრამ ი. უიფშიძის «მეგრული გრამატიკა» მაინც არ გამსდარა, ასე ვთქვათ, ისტორიის «სამუზუუმო» კუთვნილებად, ის დარჩა ქართველოლოგთა დღენიადაგ სახმარ სამაგიდო წიგნად.

ი. უიფშიძემ დაბეჭდა საინტერესო გამოკვლევები სამეგრელოში დაცული ქართული წარწერების «მეგრელიზმებზე», სადაც საყურადღებო შესწორებები შეიტანა წარწერების ტექსტის ადრეულ (ე.წ. თაყაიშვილისეულ) გაგებაში, ასევე თ. კლუგეს შრომაზე «მასალები მეგრული გრამატიკისათვის». მან 1917 წლის ზაფხულს ლაზისტანში მივლინებისას მოიპოვა ძვირფასი ჭანური ტექსტები, რომლის გადარჩენილი ნაწილი 1939 წელს გამოსცა არნ. ჩიქობავამ. შრომას წამძღვარებული აქვს გამომცემლის «პროფ. ი. უიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა», სადაც წარმოჩენილია ამ ტექსტების «ჭეშმარიტად ისტორიული მნიშვნელობა» ჭანურის შესწავლის საქმეში.

ი. უიფშიძემ მეტად მცირე დროში მოასწრო შეექმნა დიდად ფასეული შრომები ქართულისა და მეგრულ-ჭანურის გრამატიკულ და ლექსიკურ სტრუქტურაზე, გამოველინა ქართულისა და მეგრულ-ჭანურის ნათესაური დამოკიდებულების მაუწყებელი გარკვეულ კანონზომიერ მიმართებაში ჰყოფი საინტერესო ენობრივი ფაქტები. მის ფილოლოგიურ და ლინგვისტურ ნაშრომებს მნიშვნელობა ჰქონდათ არა მარტო ისტორიულად — ამ საუკუნის 20-იან წლებში ქართული ენათმეცნიერული სკოლის საფუძვლების ჩასაყრელად, არამედ ბევრ მათგანს დღესაც შენარჩუნებული აქვს ცხოველმყოფელი ძალა და ბიძგს იძლევა ენობრივ მოვლენათა სიღრმისეულ შრეებში შეღწევისა და მათი სწორი შეფასებისათვის.

რა თქმა უნდა, ი. უიფშიძის შრომები არ არის დაზღვეული ცალკეული შეცდომებისაგან, რომლებსაც არსებითად ენათმეცნიერული კვლევის იმდროინდელი დონე განსაზღვრავს. მაგრამ ეს არაა მოულოდნელი. საკვირველი უფრო ის არის, რომ ასე ცოტაა შეცდომები მის შრომებში. ზედმეტი არ იქნებოდა, რომ ასეთ უზუსტობებს შენიშვნები ჰხლებოდა (სხვათაშორის, რამდენიმე შენიშვნა მოიპოვება ჩვენს ნაშრომში: იოსებ უიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა, თბ., 1985, გვ. 23, 38—39; 57—58; 86...), მაგრამ არ მოხერხდა ოფსეტის წესით ბეჭდვის გამო. თანაც, ეს გამოცემა უპირველესად გამიზნულია ქართველურ ენათა სპეციალისტებისათვის, რომლებსაც,

ვეფიქრობთ, არ გაუძნელდებათ ამ შრომათა ღირსებისა და ნაკლის, მისაღებისა და მიუღებლის გარჩევა.

დასასრულ, კმაყოფილებით უნდა აღინიშნოს, რომ პროფ. ი. ყიფშიძის რჩეულ თხზულებათა ამ გამოცემით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი არა მარტო კუთვნილ პატივს მიაგებს თავის ერთ-ერთ ფუძემდებელს, არამედ ქართველურ ენათა მკვლევარებისათვის ხელმისაწვდომს ხდის ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეულ მის ფასგაუვალ შრომებს.

კორნელი დანელია

Матеріалы по яфетическому языкознанію. VII.

І. Кипшидзе.

ГРАММАТИКА
МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА
СЪ ХРЕСТОМАТІЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ВАС. ОСТР., 9-я ЛИНІЯ, № 12.

1914.

Оглавление.

Оглавление	стр. I
Списокъ таблицъ	XI

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Введеніе въ изученіе мингрельскаго языка.

О названіи «мингрельскій» или «иверскій» языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности	XIII
Предѣлы его распространенія въ настоящее время	XVI
Говоры и подговоры мингрельскаго языка	XVII
Вліяніе другякъ языковъ на мингрельскій и обратно	XIX
Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ	XXII
Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка	XXIII
Очеркъ литературы предмета	XXIII
Списокъ работъ къ очерку литературы предмета	XXX
О составѣ <i>Хрестоматіи мингрельскаго языка</i>	XXXIV
Посвященія къ нѣкоторымъ пѣснямъ <i>Хрестоматіи</i>	XXXIV
Указанія и дополненія къ <i>Мингрельско-русскому словарю</i>	XXXVI
Сокращенія и условныя знаки	XXXVII
Замѣченныя опечатки.	XXXIX

ГРАММАТИКА МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА . 01—0150

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ. О ПИСЬМѢ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ	01
§ 2. Согласные. Ихъ классификація.	04
§ 3. Измѣненія согласныхъ	06
§ 4. Гласные. Полногласіе. Классификація гласныхъ	09
§ 5. Измѣненія гласныхъ	010
§ 6. Полугласный ζ	012
§ 7. Удареніе	013
§ 8. Семасіологія звуковъ	014

ЧАСТЬ ВТОРАЯ. УЧЕНІЕ О ФОРМАХЪ СЛОВЪ (МОРФОЛОГІЯ).

I. Имя оуществительное.

§ 9. Родъ	015
Склоненіе именъ.	
§ 10. Девять падежей и два числа	016
§ 11. Падежныя окончанія	016

§ 12. Три основныхъ падежа	017
§ 13. Основы именъ .	017
§ 14. Именительный падежъ . .	018
§ 15. Сращаемость окончанія Именит. падежа съ основою	019
§ 16. Родительный падежъ . . .	020
§ 17. Дательные=Паправительные падежи	020
§ 18. Производные падежи: а) Дательный мѣстоименный	021
b) Отложительный	022
c) Творительный . . .	022
d) Дательный картскій	023
§ 19. Послѣжные падежи	024
§ 20. Множественное число	025
§ 21. Основы съ усѣченнымъ плавнымъ исходомъ, возстанавливаемымъ во мн. числѣ	026
§ 22. Во мн. числѣ всѣ основы имѣютъ одно мѣшаное, гласно-согласное склоненіе	027
§ 23. Въ ед. числѣ гласныя основы имѣютъ чистое гласное склоненіе, а согласныя основы—гласно-согласное	027

II. Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя то склоняются, то не склоняются	032
§ 25. Склоняемость прилагательныхъ .	032
§ 26. Несклоняемость прилагательныхъ	032

Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень	033
§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени	033
§ 29. Сравнительная степень варѣчій . . .	033
§ 30. Выраженіе сравнительной степени описательно	034
§ 31. Превосходная степень	034
§ 32. Уравнительная форма сравненія	035
§ 33. Образованіе отъ прилагательныхъ такихъ формъ, которыя указы- ваютъ на уменьшеніе того или иного качества въ предметѣ	035
§ 34. Отрицательныя прилагательныя	035

III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя	036
§ 36. Склоненіе количественныхъ числительныхъ	036
§ 37. Порядковыя числительныя	036
§ 38. Дробныя	038
§ 39. Собирательныя и приближительнаго счета	039
§ 40. Раздѣлительныя	039
§ 41. Множительныя (кратныя)	039

IV. Мѣстоименія.

§ 42. Личныя мѣстоименія	039
§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія	039

44. Мѣстоименныя частицы субъективныя и объективныя	040
45. Склоненіе личныхъ мѣстоименій	040
46. Указательныя мѣстоименія	042
47. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій	043
48. Притяжательныя мѣстоименія	046
49. Возвратное мѣстоименіе	046
50. Взаимныя мѣстоименія	046
51. Вопросительныя мѣстоименія	047
52. Относительное мѣстоименіе	047
53. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго	047
54. Опредѣлительныя мѣстоименія	049
55. Неопредѣлительныя мѣстоименія	049
56. Отрицательныя мѣстоименія	050
57. Послѣзложныя падежи въ мѣстоименіяхъ	050

V. Глаголы.

58. Два строя, субъективный и объективный	051
59. Двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная	051
60. Глагольныя и именныя основы въ спряженіи	051
61. Глагольныя основы твердыхъ, плавныхъ и слабыхъ	052
62. Двухсогласныя и односогласныя корни	052
63. Отглагольныхъ глаголовъ больше, чѣмъ коренныхъ	053
64. Въ спряженіи формально нѣтъ разницы между коренными и отглагольными глаголами	053
65. Нарашаемыя вспомогательныя глаголы	053

Спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

66. Образованіе абсолютныхъ формъ спряженія	054
67. Употребленіе субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ	054
68. Залогі дѣйствительный и страдательный	057

Дѣйствительный залогъ.

69. Породы	057
70. Три группы временъ	059
71. Темы главныхъ временъ	059
72. Два спряженія	060
73. Классы	061
74. I-е спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы. Главныя времена	061
75. II-е спряженіе	064
76. Производныя времена первой группы: прошедшее несовершенное, желательное I и II	065
77. Производныя времена второй группы: сослагательное I и II	067
78. Условное наклоненіе съ <i>я</i>	068
79. Повелительное наклоненіе	069

Страдательный залогъ.

80. Породы	070
81. Спряженія	071

§ 82. Классы	071
§ 83. Образцы спряжения	072
§ 84. Прошедшее несовершенное и желательное	073
§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение	073

Относительныя формы спряжения глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Объективные префиксы неформальнаго, родительнаго и дательнаго отношеній	073
§ 87. Употребленіе объективныхъ иѣстоименныхъ частицъ	074
§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголѣ иногда согласуется въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ	075
§ 89. Въ мнѣгредельскомъ вѣтъ специальныхъ формъ съ неформальнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу	075
§ 90. Постановка субъективнаго префикса 1-го лица въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ	075
§ 91. Образцы спряженія относительныхъ формъ настоящаго времени дѣйствительнаго залога	075
§ 92. Совпаденіе формъ родительнаго и дательнаго отношеній съ формами II-й и III-й породъ	078
§ 93. IV-я порода	078

Глаголы объективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряженія и классы	079
§ 95. Образцы спряженія настоящаго времени	079
§ 96. Опущеніе неформальнаго префикса 2-го лица въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ	082
§ 97. Глаголы, образующіе совершенный и несовершенный виды по разнымъ породамъ	082
§ 98. Форма возможности	082
§ 99. Производныя времена	083

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Образцы спряженія первой группы времени	083
--	-----

Третья группа временъ.

§ 101. Прошедшее совершенное, давнопрошедшее и прошедшее сослагательное	086
---	-----

Описательное спряженіе.

§ 102. Три различныхъ вида описательнаго спряженія	091
--	-----

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Выраженіе вопросительной формы глагола при помощи суффикса - Удареніе въ вопросительныхъ формахъ. Значеніе вопросительныхъ формъ при установленіи вѣкоторыхъ морфологическихъ явленій	
---	--

Отглагольные имена.

[Имена действия (nomina actionis) и причастия].

§ 104. Различные виды именъ действия	093
§ 105. Причастія дѣйствительнаго залога и. вр., страдательнаго залога прошедшаго и будущаго времени	094

Сводные корни.

§ 106. Перечень сводныхъ корней	096
§ 107. Спряжение-корня $\text{дѣлать} < \text{дѣ} < \text{дѣл} < \text{дѣлать}$	097
§ 108. Спряжение корня дѣлать <i>дѣлать, существовать</i>	0101
§ 109. Спряжение корня идти <i>идти, ходить, уходить</i>	0102

Предлоги въ глаголахъ.

§ 110. Значеніе предлоговъ и ихъ мѣсто въ глагольныхъ формахъ	0108
§ 111. Случай внесенія субъективнаго префикса 1-го яда внутрь предлоговъ	0108
§ 112. Сравненіе предлоговъ съ глагольной основой	0108
§ 113. Предлоги $\text{в} < \text{вн} < \text{внн}$	0107
§ 114. Предлоги, специально употребляющіеся при тѣхъ или иныхъ временахъ	0107
§ 115. Разныя фонетическія измѣненія, возникающія при сочетаніи предлоговъ съ глаголами	0107
§ 116. Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состояніе предметовъ, но и величину ихъ	0113

Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

§ 117. Различныя случаи совпаденія глагольныхъ формъ, преимущественно въ третьихъ лицахъ	0113
--	------

VI. Нарѣчія.

§ 118. Первичныя и производныя нарѣчія. Простыя и сложныя	0114
---	------

VII. Предлоги.

§ 119. Предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ послѣлоги	0117
§ 120. Простые и сложные предлоги	0117

VIII. Послѣлоги.

§ 121. Настоящихъ послѣлоговъ весьма ограниченное количество	0121
--	------

IX. Союзы.

§ 122. Соединительные, раздѣлительные, сравнительные и др. союзы	0122
--	------

X. Междометія.

§ 123. Перечень наиболее употребительныхъ междометій	0123
--	------

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ. СЛОВООБРАЗОВАНІЕ.

I. Производныя слова.

§ 124. Способы образованія словъ	0124
§ 125. Основныя формы словъ и ихъ условное обозначеніе	0124

§ 126. Образование ласкательных именъ 0125
§ 127. Наибольше распространенные суффиксы 0125
§ 128. Наибольше употребительные префиксы 0128

II. Сложныя (оставныя) слова.

§ 129. Различные виды сложных словъ 0129
§ 130. Сложныя слова, образованныя черезъ повтореніе основы 0132

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ. ГЛАВНѢЙШАЯ СИНТАКСИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТИ.

Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ 0132
§ 132. Дательный мѣстоименный 0133
§ 133. Дательный крѣтскій 0133
§ 134. Въ какихъ падежахъ ставится подлежащее 0134
§ 135. Родительный падежъ 0134
§ 136. Родительный падежъ съ отношеніемъ къ другимъ падежамъ 0134
§ 137. Отложительный падежъ 0135
§ 138. Творительный падежъ 0136
§ 139. Дательный (направительный) I 0136
§ 140. Дательный (направительный) II 0137
§ 141. Дательный (направительный) III 0137

Употребленіе сказуемаго.

§ 142. Согласованіе сказуемаго съ подлежащимъ 0137
§ 143. Согласованіе сказуемаго въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ 0138
§ 144. Согласованіе именного сказуемаго съ подлежащимъ 0138
§ 145. Употребленіе двухъ формъ сослагательнаго, гер. желательнаго 0139
§ 146. Употребленіе 8-го лица аориста им. сослагательнаго-будущаго 0139
§ 147. Употребленіе сложныхъ глагольныхъ формъ съ μ въ концѣ 0139
§ 148. Слитныя предложенія 0140
§ 149. Слитныя разныя частныя съ предшествующими и послѣдующими словами 0140
§ 150. Постановка союзовъ въ придаточныхъ предложеніяхъ 0141
§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній 0141
§ 152. Дательный самостоятельный 0142

Вносныя предложенія.

§ 153. Виды вносныхъ предложеній 0142
--	--------

Вводныя предложенія.

§ 154. Способъ употребленія вводныхъ предложеній 0144
§ 155. Отрицаніе 0145

Дополненіе I. Табу.

§ 156. Случаи употребленія табу 0145
---	--------

Дополнение II. Стихосложение.

§ 157. Тоническо-силлабический строй стиха	0146
§ 158. Отпадение, выпадение или сокращение гласных звуков и вставка ихъ для стихотворнаго размѣра	0146
§ 159. Нарушеніе для стихотворнаго размѣра нѣкоторыхъ морфологическихъ явленій	0147
§ 160. Стихотворный размѣръ часто не выдержанъ	0147
§ 161. Размѣры стиха	0147
§ 162. Стопы	0148
§ 163. Рима	0148
§ 164. Параллелизмы	0149
§ 165. Аллитерирующія и рнемяющія образованія	0149

Дополнение III

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи)	0150
--	------

ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА 1—189

А. Сенакскій говоръ.

а) Разговоры	1
------------------------	---

В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

а) Разговоры	
А. б) Сказки.	
I. <i>ქმისა და მისი ძე</i> <i>Что дѣволъ далъ, дѣволъ и возьметъ.</i> Записана мною въ 1911 г. въ г. Поті со словъ кр. Эгнатъ (Игнатія) Тонтуа 51 года изъ деревни Сачочіо с. у.	3
II. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Священникъ и причетникъ.</i> Записалъ учитель Абедатскаго (с. у.) сельскаго училища А. Дгебуадзе, СМК, вып. X, отд. II, стр. 313	7
III. <i>ქმისა და მისი ძე</i> <i>Катеръ и волшебникъ.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 319	9
IV. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Красивая рыбка.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 324	11
V. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Два брата.</i> Записалъ В. Гагуа въ с. Носири с. у., <i>ibid.</i> , стр. 331	12
VI. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Сказка о мужъ и женъ.</i> Записана въ с. Бандза с. у. со словъ Іосефа Габуані, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 70	12
VII. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Сказка о дѣнадцати братьяхъ.</i> Записана въ с. Бандза со словъ двор. I. Габуані, <i>ibid.</i> , стр. 64	14
VIII. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Сказка о дитѣ и человекъ.</i> Записана въ с. Котіанети с. у. со словъ двор. Григорія Джолі, <i>ibid.</i> , стр. 61	18
IX. <i>საღვთისმშობლისა და მისი ძე</i> <i>Сильные сильнаго всегда бьгаеатъ.</i> Записана смотрителемъ Хоргянскаго (з. у.) двухкн. училища Ивановомъ Цхакаеи, СМК, вып. X, отд. II, стр. 326	20
X. О женскомъ любопытствѣ, МЭ, стр. 1	22
XI. Варіантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , стр. 68	25
XII. О трехъ царевичахъ и царевнахъ, <i>ibid.</i> , стр. 10	26
XIII. О „Геріа“, единств. сынѣ бѣдняка, <i>ibid.</i> , стр. 18	31

XIV.	О царѣ и его трехъ сыновьяхъ, <i>ibid.</i> , стр. 27	36
XV	О старикѣ и дилѣ, <i>ibid.</i> , стр. 34	40
XVI.	Вариантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , 60	42
XVII	Царѣ и пастухѣ-судѣ, <i>ibid.</i> , стр. 52	43
XVIII	Три грѣхъ сыновьяхъ священника, <i>ibid.</i> , стр. 55	45
XIX	Царевичѣ и дѣвушкѣ, <i>ibid.</i> , стр. 57	46
	Сказки.	
	Царѣ, царицѣ и ихъ сынѣ „Самаргѣ“, <i>ibid.</i> , стр. 38	47
	Духъ братьяхъ ворахъ, <i>ibid.</i> , стр. 47	52
	Царь Музурбѣй. Записана въ с. Кордехи з. у. Юсими- емъ Кобаліевъ, СМК, вып. X, отд. II, стр. 264	55
	Сказка о царевичѣ и воспитан- никѣ дива. Записала въ с. Чаквиджи з. у. С. Хабулави, <i>ibid.</i> , стр. 278	62
XXIV.	Сказка о трехъ братьяхъ. Записана въ с. Чога з. у. Евфиміемъ Карчаевой, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 73	69
XXV.	Сказка о царѣ Чаисментѣ и его сынѣ Джимушертѣ. Записана въ с. Чаквиджи з. у. со словъ Елены Хубулавы, <i>ibid.</i> , стр. 78	72
XXVI.	Сказка о трехъ братьяхъ и дитѣ. Записана по моей просьбѣ студентомъ Петербургскаго университета кн. Шотой Дадиани въ 1911 г. въ с. Монданахъ в. у.	78
XXVII.	Сказка о Христанатѣ и Бел- тананѣ иролѣ. Записана мною со словъ діакона Виссаріона Макапарія въ с. Цаншѣ з. у. 4—5 июля 1911 г.	82
XXVIII.	Сказка о Божанѣ и Мамикѣ. Записана по моей просьбѣ воспитанникомъ Тифл. дух. семинаріи Шалвой Чантуріей 16 июля 1911 г. въ с. Джварѣ з. у. со словъ вр. Квабана Кардавы 67 лѣтъ	104
	A. с) Стихотворенія.	
	а) Пѣсни.	
I.	1. Введеніе къ поэмѣ. Написана по моей просьбѣ поэтомъ Коціей Габуніей 2 июля 1909 г. въ с. Бандза с. у.	108
	2. Любовная. Написана по моей просьбѣ 9 авг. 1910 г. въ Мур- гулѣ (Батумской области) Михаиломъ Габуніей изъ с. Бандзы	108
	3. Акростихъ. Написала имъ же	109
II.	Любовная, на мингр. и груз. языкахъ въ пережѣшку. Зап. мною въ с. Наогазевѣ с. у. со словъ Маро Цхакам	109
III.	Любовная. Съ ея же словъ	109
IV.	Любовная. Зап. мною тамъ же со словъ аптекаря Теодора Георгі- евича Квирка	110
V.	Съ его же словъ	111
VI.	Съ словъ Селцишнѣз Нодія. Юмористическая. Зап. имъ самимъ	112
VII.	Съ словъ Ой, ой. Юмористическая. Съ его же словъ	112
VIII.	Любовная. Записана имъ самимъ	112
IX.	Отыскивающимъ дворциское достоинство. Зап. мною со словъ Петра Схулухіи изъ дер. Киціи с. у.	116

X. 1. <i>Գրություններ Հայաստանի Գրական Միությանը</i> Письма школьникамъ, МА, стр. 33	116
2. " " " Зап. по моей просьбѣ учителемъ Наога- левскаго училища Георгіемъ Цхакаеи	117
XI. Любовная. Зап. мною со словъ Ө. Г. Кавраи	118
XII. <i>Երգերի մասին</i> Я хотѣлъ убить себя, Ар., стр. 93—96	118
XIII. Любовная, МЭ, стр. 67	120
XIV. Историческая юмористическая, <i>ibid.</i> , стр. 65	121
XV. Историческая юмористическая, <i>ibid.</i> , стр. 80	121
XVI. Беседа съ головоземъ, <i>ibid.</i> , стр. 74	121
XVII. Характеристика мингрельцевъ, юмористическая, <i>ibid.</i> , стр. 76 съ добавленіемъ отъ <i>Կոնստանդինոսի Կոնստանդինովսկու</i> , записаннымъ мною со словъ Ө. Г. Кавраи	122
XVIII. Любовная, <i>ibid.</i> , стр. 86	123
XIX. Пѣсня кабана, <i>ibid.</i> , стр. 73	123
XX. Историческая, <i>ibid.</i> , стр. 75	124
XXI. <i>Երգերի մասին</i> Любовная, приписываются кп. Ант. Георг. Дадіани, СМК, вып., XVIII, отд. I, стр. 26, 28	124
XXII. Любовная. Зап. Вл. Гагуа, смотр. Кватіанскаго училища, <i>ibid.</i> , вып. X, отд. I, стр. 109	125
XXIII. Наставленіе молодежи, <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 6	126
XXIV. <i>Կոնստանդինոսի Կոնստանդինովսկու</i> Письма о комарѣ. Зап. въ с. Гурдземѣ с. у. М. Ча- чибаей, <i>ibid.</i> , вып. X, отд. II, стр. 262	127
XXV. <i>Գրություններ Հայաստանի Գրական Միությանը</i> Письма о крапивоикѣ. Зап. учителемъ Суджунской (с. у.) школы Фылимономъ Маткапой, <i>ibid.</i> , стр. 260	127
XXVI. Вошь безнадежно влюбленная. Зап. по моей просьбѣ 30 июня 1910 г. въ с. Наогаветѣ Ясояномъ Чикопаи	128
XXVII. Любовная } Зап. имъ же	130
XXVIII. Любовная }	131
XXIX. 1. <i>Կոնստանդինոսի Կոնստանդինովսկու</i> Застольная, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 22	131
" 2. " " " МЭ, стр. 86	132
XXX. Разные отрывки: 1, 2, 3, 4, 5 зап. мною, 6, 7, 8, 9 изъ МЭ (стр. 69, 79), 10, 11, 12, 13, 14 зап. мною, 15 Вуколомъ М. Беридзе, 16, 17, 18 въ СМК. вып. XVIII, отд. I (стр. 22, 24), 19 и 20 изъ МЭ, стр. 66, 70	133
В. с) Стихотворенія.	
а) Пѣсни.	
XXXI. 1. <i>Կոնստանդինոսի Կոնստանդինովսկու</i> Кольбельная пѣсня о крестьянскомъ сынѣ. Зап. въ с. Котіанетѣ с. у. Эр. Гагуа, СМК, вып. X, отд. II, стр. 258	136
" 2. Зап. въ с. Цаншѣ з. у., <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 6	138
XXXII. 1. <i>Կոնստանդինոսի Կոնստանդինովսկու</i> Письма утопленника. Зап. въ с. Цаншѣ, <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 10	139
" 2. Вариантъ предыдущей, МЭ, стр. 61	140
XXXIII. 1. Пѣсня о ранней зимѣ. Зап. въ с. Цаншѣ, м. Самгѣбро з. у., въ с. Кици с. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 18	141
2. Вариантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 63	142

XXXIV. 1. Мать и дочь. Зап. въ сс. Цамшѣ и Чкалушѣ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 20	142
" 2. Вариантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 49	149
XXXV. Лк бовъ. Зап. въ с. Цамшѣ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 24.	143
XXXVI. Любовная. Зап. въ с. Цамшѣ, <i>ibid.</i> , стр. 28	144
XXXVII. Рекрутская. Зап. въ сс. Цамшѣ и Чкалушѣ з. у., <i>ibid.</i> , стр. 8	146
XXXVIII. 1. Любовная, 2. Роза и Крапива, 3. Перевернулася мѣръ, 4. <i>Գրէ Տապալ, Ե. Երբ Դառն, Զ. Գրգրէր Ետերսը</i> , 7, 8, 9, 10 Любовныя. Записаны по моей просьбѣ Шотой Дадіани	146
XXXIX. 1. <i>Հիշատակ Կրկնի</i> Желаніе маленькой дѣвочки, 2. <i>Գրգրէր Ետերսը</i> , 3. <i>Գրգրէր Ետերսը</i> , 4. <i>Երբ Դառն</i> , МА, стр. 4, 5, 10, 5	148
XL. <i>Երգերու Երկու</i> Письма о лиушкѣ. Зап. въ с. Чаньнджѣ з. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 89	149
XLI. О крестьянскомъ возстаніи. Зап. въ с. Цамшѣ, <i>ibid.</i> , стр. 14	149
XLII. Пѣсня узника (с. Цамшѣ), <i>ibid.</i> , стр. 12	150
XLIII. <i>Գրգրէր Ետերսը</i> Пляска Гуту Амакѣ, <i>ibid.</i> , стр. 16	162
XLIV. <i>Գրգրէր Ետերսը</i> Стихотвореніе Давида Амакѣ. Зап. мною со словъ Евдокіи Вску въ с. Савену з. у.	154
XLV. <i>Երգերու Երկու</i> Стихотвореніе Аросна Шотѣ. Зап. въ с. Джварѣ для меня ученикомъ Сенаскаго дух. учнща Константиномъ Чантуріей	156
XLVI. 1 и 2. Любовныя, 3. Джварская пѣсня объ Арамъ-Хуту, МЭ, стр. 78, 70	159
XLVII. Дадіани и стихотворецъ. Зап. мною въ с. Джварѣ 18 июля 1911 г. со словъ Василія Бекмезича Каравы	160
XLVIII. 1911 Վրկնի Երկու Ձմա 1911 Կու. Зап. мною 22 июля 1911 г. въ с. Чубурьянджѣ въ Самурзаканѣ со словъ мѣстнаго народнаго поэта Кобіи Закарамъ 35 лѣтъ	160
XLIX. <i>Կրկնի</i> Любовная. Написана по моей просьбѣ тѣмъ же К. Закараемъ	163
L. Переписка между юношей и дѣвушкой. Зап. мною 20 июля 1911 г. въ с. Чубурьянджѣ въ Самурзаканѣ со словъ Елизабара Дзандзы 22 лѣтъ	164
LI. <i>Երկու Երկու</i> . Изъ сборника стихотвореній Любим, стр. 3	165
b) Васни, взяты изъ МА (стр. 61—70).	
1. <i>Երկնի Եր Երկու</i> Осель и Соловей	169
2. <i>Երկնի Եր Երկու</i> Лягушка и Быкъ	171
3. <i>Երկնի Եր Երկու</i> , <i>Երկնի Եր Երկու</i> Է, <i>Է</i> Не все то золото, что блеститъ	172
4. <i>Երկնի Եր Երկու</i> Пятую и желчужковъ верно	178
5. <i>Երկնի Եր Երկու</i> Крестовикъ и Зямя	174
6. <i>Երկնի Եր Երկու</i> Ворона и Лысина	175
A. B. d) Пословицы (<i>Երկու</i>), взяты изъ МЭ, стр. 81, СМК, вып. X, отд. II, стр. 256, вып. XXXII, отд. III, стр. 54, МА, а снабженныя звѣздочкой * записаны мною или по моей просьбѣ другими впервые (также загадки и др.)	176

с) Изреченія.

I. II. III изъ МЭ, стр. 86, 85	181
IV. Зап. мною со словъ Александра Г. Квиран	181
V. » » » » Маро Цхакан	181
VI. » » » » N	181
VII. Частью записаны мною въ сс. Джварѣ и Худонѣ, частью взяты изъ МА	182
f) Загадки (<i>ჭიტიჭიტი</i>) изъ МЭ, стр. 83, МА, стр. 71	182
g) Заговоры, повѣрія, молитвословія	185—186
1, 2, 3 изъ СМК, вып. XVIII. отд. III (стр. 317, 229), 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 и 12 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III (стр. 94, 95, 96, 98, 100, 106, 108, 112, 114), 13 зап. В. М. Беридзе, 14 изъ МЭ (стр. 86), 15, 16 записаны мною въ с. Джварѣ со словъ свящ. Зосима Чантурин, а 17 въ с. Худонѣ со словъ 70 лѣтн. старика Мерба Кардавы, 18 изъ <i>ქართული ენის აზრების</i> <i>Исторіи</i> <i>груз. народа</i> И. А. Джавахова, I, стр. 118, Тифлисъ 1913, а 19 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 103.	

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ . 189—424

Таблицы.

I. Мингрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военного письма	02
II. Согласные	04
III. Падежныя окончанія	017
IV. Примеры склоненій	028—031
V. Склоненіе личныхъ мѣстоименій	041
VI. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій	045
VII. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго	048
VIII. I-е спряженіе (i-спряженіе) глаголовъ субъективнаго строя. Абсо- лютыя формы	062—063
IX. Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя	076—077
X. Спряженіе глаголовъ объективнаго строя. Абсолютныя формы.	080—081
XI. Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя	084—085

ПРЕДИСЛОВІЕ.

ВВЕДЕНІЕ ВЪ ИЗУЧЕНІЕ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА.

О названіи „мингрельскій“ или „иверскій“ языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности.

Мингрельскій языкъ находится въ ближайшемъ родствѣ съ чанскимъ, составляя вмѣстѣ съ нимъ одну изъ трехъ главныхъ группъ яфетической вѣтви языковъ, именно тубал-кайнскую группу¹⁾. Вторая половина этого библейскаго названія, *кайнскій*, равняется названію *чанскій*, а первая, *тубалскій* (*ѳувалскій*), — названію *мингрельскій* черезъ промежуточную форму *иверскій*.

Еврейскій ученый Іосифъ Флавій (I-й в. по Р. Х.), излагая въ своихъ *Иудейскихъ древностяхъ* библейскую родословную народовъ, говоритъ, между прочимъ, что ѳувалійцы, происходящіе отъ Іафетова сына ѳувала (Бытіе 10, 2: евр. חַוִּי גֵרָרִי греч. Θοβέλι, г. 𐤇𐤕𐤃𐤑𐤍; ассир. *Tabal*), въ его время назывались *иверами*²⁾. Обращеніе ѳувала въ Иверъ (<* *hiver*) вполне допустимо по фонетическимъ законамъ мингрельскаго языка: чередованіе начального придыхательнаго ѳ зъ $\frac{3}{2}$ h и совершенное исчезновеніе

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, Предисловіе, стр. XXIII. Въ тольکو что появившейся работѣ Н. Марра *Опредѣленіе языка второй категоріи Агеменидскихъ клинообразныхъ надписей...* (ЗВО, т. XXII, стр. 31—106) группы и языки яфетической вѣтви названы по ихъ характернымъ звуковымъ особенностямъ. Тубал-кайнская группа объединена въ одиакъ ш-языкъ, распадающийся лингвистически на два нарѣчія, тубалское и кайнское, т. е. мингрельское и чанское, выработавшіяся въ два самостоятельныхъ языка лишь вслѣдствіе вліянія на каждое изъ этихъ нарѣчій разнородныхъ культурно-историческихъ факторовъ. Группа же названа сибиліянтной, куда кромя ш-языка входить в-языкъ (картскій).

2) См. Flavius Josephi opera. Graece et latine. I. Parisiis 1845, гл. VI, стр. 14, 49—43: Κατοικίαι δὲ καὶ Θόβηλος Θοβήλους, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας καλοῦνται.

послѣдняго, а равно замѣна звука *с* І звукомъ *б* г или обратно обычное въ немъ явленіе (§ 3, а, б). Въ свою очередь названія *иберъ*, *Иверія*, герм. *иберъ*, *Иберія* тождественны, во-первыхъ, съ *имсръ*, *Имерія*, а, во-вторыхъ, путемъ разныхъ фонетическихъ измѣненій изъ основъ *ибер* || *ибер* || *имер* (**hiver* || **hiber* || **himer*) получившеся *гур* (**gver*), т. е. *Гурія* и *гер*, въ сочетаніи съ префиксомъ *э*, *Эгерія*, т. е. *Мижирелія*¹⁾. Словомъ, *Иверія* фонетически вполне покрываетъ теперешнія названія разныхъ частей Западной Грузіи (Кутаисская губ. и Батумская обл.), значить, она *Иверіей* и называлась еще раньше, чѣмъ стала называться *Колхидою* въ древности, въ средніе вѣка — сначала *Лазикою*, а потомъ *Абхазіей*. Но мы знаемъ, что *Иверіей* называлась Восточная Грузія (Тифлисская губ.). Страбонъ (I-й в. по Р. Х.), описывая Иверію и Колхиду, рѣзко разграничиваетъ ихъ другъ отъ друга²⁾. Это, повидимому, противорѣчіе находятъ свое объясненіе въ томъ обычномъ въ исторіи явленіи, что названіе одного народа переносится на другой по причинѣ политическаго возобладаванія одного надъ другимъ. Очевидно, было время до Р. Х., когда иверы политически господствовали надъ своими восточными сородичами картанап (грузинами), въ результатѣ чего и стала Восточная Грузія называться Иверіей, подобно тому какъ въ послѣдствіи картаны, завладѣвъ политическимъ рулемъ страны, дали обѣимъ ея частямъ одно общее политически-культурное названіе *Сакартвасло*, т. е. *Грузія*, сдѣлавъ въ ней повсюду языкъ грузинскій (картскій) литературно-церковнымъ и огрузинивъ вполне большую половину иверовъ, именпо нынѣшнихъ иверовъ, гурійцевъ и аджарцевъ. На движеніе иверовъ съ запада на востокъ намекають приводимыя у Страбона же свѣдѣнія о томъ, что западные иверы переселялись въ мѣстности, лежація выше Понта и Колхиды³⁾.

1) Подробно см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, стр. 166—169 и нашъ *Словарь* подъ г. *Иверія*.

2) В. В. Латышевъ, *Извѣстія древнихъ писателей о Скивіи и Кавказѣ*, СПб., 1893, т. I, стр. 192.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 98.

Что вверы, т. е. миагрельцы, въ древности занимали гораздо больше пространства, чѣмъ въ настоящее время (см. стр. XVI), это видно и изъ географической номенклатуры мѣстностей вѣд предѣловъ нынѣшней Миагрелія. Такъ, названія на то явно миагрельскаго происхожденія (§§ 16, 127), напр., с. ჯიხიძი ḡiḡaiši (въ переводѣ съ миагрельскаго: *мѣстность крѣпости*) (Кут. у.), с. ჭვიში ḡkviši (Лечх. и Кут. у.), ტვიში tviši (Лечх. у.), с. ხიში ḡiši (Раѣ. у.), с. სარგვეში sargveši (Шорап. у.), რკინტრში kintriši (Бат. обл.); миагрельскаго происхожденія и названія съ префиксомъ ო (§ 128), напр., с. ოზრგვე (*мѣстность западни*) ozrgve (Озург. у.), с. ოკვიპეთი okvipeḡi (Кут. у.), с. ოკრბის (*мѣстность для ямнат*) okriba (Кут. у.), с. ოქონა okona (Шорап. у.); дѣльный рядъ другихъ географическихъ названій, какъ შუბურა шубури (сѣла какъ въ Миагрелія, такъ въ Имеріи), с. ჯიმასტარო ḡimastaro (въ Имеріи), с. ხოჭალა ḡoḡalia (въ Гуріи) только въ миагрельскомъ и находятъ свое объясненіе (см. *Словарь*).

Поимено географическихъ названій вверизмы вскрываются и въ народной лексикѣ, притомъ въ такой отдаленной отъ нынѣшней Миагрелія провинціи, какъ Раѣа, не говоря уже объ Имеріи¹⁾, напр., კერკუმელა ღამე *келумелла ламе* *темная, претемная ночь* (ср. მ. უკუმელა *тума*), ზისხა «зисха» названіе кроваваго попоса, вызваннаго употребленіемъ въ пищу сырого мяса (ср. მ. ზისხარა *кросо*) и др. Въ южной Имеріи встрѣчаются и синтаксическіе вверизмы, какъ, напр., поставка подлежащаго въ Дат. мѣстоименномъ при аористѣ среднихъ и страдательныхъ глаголовъ: კანმა მოვიდა ვმ. კანი მოვიდა *человекъ пришелъ*, კანმა მოკვდა ვმ. კანი მოკვდა *человекъ умеръ* (ср. მ. კანიქ ქემორთე, კანიქ დოდურუე, § 132).

И въ Восточной Гуріи вѣкоторыя говоры грузинскаго языка, напр., инглоійскій, обнаруживаютъ поразительное сход-

¹⁾ ე. პეტაქი, ხტავიკის უფელ და რაჭულ ოქისი. В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) диалектъ по имерскому и рачинскому говорамъ*. СПб. 1912.

ство въ фонетикѣ и морфологіи съ мингрельскимъ языкомъ: въ игулойскомъ встрѣчаются удвоенные гласные აბ ვმ. აბ მმმ (ср. § 5), მობ ვმ кто (ср. § 51), უღა-უ-წერელ ვმ. ღა-უ-წერელი не написанный (§ 34) и др. 1). Едва ли это явленіе стоять вполне внѣ причинной связи съ выше упомянутымъ переселеніемъ западныхъ иверовъ въ Восточную Грузію.

Предѣлы распространенія мингрельскаго языка въ настоящее время.

Въ настоящее время на мингрельскомъ языкѣ говорятъ жители собственно-Мингреліи (по-м. სამარგალო samargalo или ოდიში odishi), занимающей Сенакскій и Зугдидскій уѣзды Кутаисской губерніи, и жители Самурзакапскаго участка (სამურჯაპის samurzakapo) Сухумскаго округа. Первыхъ числомъ около 250,000 душъ обоого пола, а вторыхъ—около 40,000.

На окраинахъ мингрельскій языкъ соприкасается съ тремя языками: на югѣ съ грузинскимъ (точнѣе: съ гурійскимъ говоромъ грузинскаго языка), на юго-востокѣ также съ грузинскимъ (съ имерскимъ и лечхумскимъ говорами грузинскаго языка), на сѣверо-востокѣ—съ сванскимъ и на сѣверо-западѣ—съ абхазскимъ. Южную границу составляетъ р. Пячора (отчасти и р. Ріонъ), впадающая въ озеро Палеостомъ и отдѣляющая Мингрелію отъ Гуріи; на юго-востокѣ между Мингреліей съ одной стороны, Имеріей и Лечхумомъ съ другой—протекаетъ Цхенццкалъ; отъ Сваніи Мингреліа отдѣлена отрогами Кавказскаго хребта, отъ Абхазіи—р. Галидзга. Отношеніе этихъ языковъ между собою на пограничныхъ линіяхъ подробно обследовано проф. Цагарели 2). Въ общемъ то же самое отношеніе остается и сейчасъ, но есть нѣкоторыя измѣненія въ связи съ движеніемъ мингрельскаго языка съ востока на западъ. Такъ, въ деревнѣ Хунцъ (ხუნცი qunt'i), гдѣ по словамъ Цагарели преобладалъ мингрельскій языкъ, нынѣ пре-

1) См. М. Джанашивили, სამარგალო, ჰეკელი საქართველო *Древняя Грузія*, Тифлисъ, т. II, ч. IV, стр. 226 сл.

2) См. МЭ, I, стр. V—IX.

обладаетъ грузинскій, именно въ Зедахунцѣ (Верхній Хунцъ) говорятъ почти всегда по-грузински, а надъ жителями Кведахунца (Нижній Хунцъ) сосѣдніе жители подшучиваютъ, говоря, что они до обѣда бесѣдуютъ по-мингрельски, а послѣ обѣда—по-грузински. То же самое наблюдается въ деревняхъ Самыао и Илорѣ, такъ что собственно границею между Мингреліей и Имеріей является рѣчка Ноґела, протекающая въ нѣсколькихъ верстахъ къ западу отъ Цхенисцкали и впадающая, какъ и послѣдняя, въ р. Ріонъ. Въ сторону Сваніи сплошныя мингрельскія поселенія доходятъ до рѣчки Эцъ (ჯგო ეძი), а спорадически встрѣчаются и дальше, напр., въ Хубертъ и Тоґенѣ. Въ Самурзакано еще недавно наряду съ мингрельскимъ былъ распространенъ и абхазскій языкъ, и сейчасъ въ узкой полосѣ между рѣчкой Охурей и р. Галидзга, исключая с. Илоръ, господствуетъ абхазскій языкъ, но въ другихъ мѣстахъ онъ уступаетъ мѣсто мингрельскому, родному языку самурзаканцевъ. Мингрельцы въ большомъ числѣ встрѣчаются и за р. Галидзга, въ Абхазіи, во-исрвыхъ, какъ переселенцы, напр., въ Беслахубѣ (о чемъ говоритъ и проф. Цагарелъ), а съ недавнихъ поръ и въ Акваскѣ, Джагѣ и Цхенисцкарѣ, во-вторыхъ, какъ содержатели торгово-промышленныхъ заведеній, мастера, рабочіе и занимающіеся извозомъ.

Говоры и подговоры мингрельскаго языка.

Территорія разселенія мингрельцевъ сравнительно ровная. Встрѣчающіяся на ней горныя цѣпи и рѣки не настолько велики, чтобы онѣ могли служить на долгое время препятствіемъ для сношеній ея обитателей между собою. Этимъ обстоятельствомъ, между прочимъ, объясняется то явленіе, что мингрельцы двухъ крайнихъ, противоположныхъ уголковъ своей территоріи свободно понимаютъ другъ друга. Нѣкоторыя особенности въ языкѣ отдѣльныхъ уголковъ, конечно, имѣются, но онѣ не идутъ дальше различія языка по говорамъ. Достаточно сказать, что нѣтъ особенностей морфологическаго характера (какъ, напр.,

двѣ разныя формы буд. времени въ чанскомъ), а лишь — фонетическаго и лексическаго.

Мы мингрельскій языкъ дѣлимъ на слѣдующіе говоры и подговоры¹⁾:

I. Западный говоръ, Самурзакано-зугдидскій (сильный=MZ) съ его характерными фонетическими особенностями: 1) частое примѣненіе твердаго полугласнаго ζ (§§ 6, 11); 2) η . resp. ϵ (§ 5, d, 1); 3) η (§ 5, d, 3); 4) η (§ 5, b); 5) ζ (§§ 18, d; 67, B, b); 6) преф. ζ (§ 67); 7) $\alpha\delta$ (§ 69, b).

II. Восточный говоръ, Сенакскій (слабый=S), имѣющій въ параллель MZ слѣдующія соотвѣтствія: 1) простые гласные. 2) α , 3) ϵ , 4) ϵ , 5) ι , 6) ζ , 7) $\zeta\alpha$.

Оба эти говора имѣютъ каждый свой подговоръ. Такъ, рѣчь с. Джвара ($\zeta\eta\zeta\alpha\delta$ $\eta\eta\alpha\eta$ =ц) и его окрестностей на границѣ съ Сваніей можно назвать подговоромъ MZ говора. Особенность его состоитъ въ диссимляціи удвоенныхъ гласныхъ²⁾ (§§ 5, с;

1) Называя дальше говоры *самурзакано-зугдидскимъ*, *сенакскимъ*, не настаиваемъ, что непременно всѣ уголки той или иной территоріи говорятъ именно такъ, а не иначе. Провести математически точную демаркаціонную линію между гопорами нѣтъ возможности. Вопросъ осложняется, помимо того, взаимодѣйствіемъ между говорами. Наше дѣленіе указываетъ лишь на господствующія формы данной мѣстности.

2) Проф. Цагарели (МЭ, I, стр. IV) особенностью джварскаго говора считаетъ то обстоятельство, что η δ — какъ онъ говоритъ — переходитъ, хотя и не систематически въ ζ α . Говорить онъ это на основаніи записанныхъ имъ двухъ стихотвореній (МЭ, I, стр. 70, 78=Хр., стр. 159 сл.), гдѣ вм. обычныхъ ϵ , $\epsilon\zeta\epsilon$, $\zeta\eta\zeta$, $\zeta\eta\zeta\alpha$ встрѣчаются $\zeta\alpha$, $\zeta\eta\zeta$, $\zeta\eta\zeta$, $\zeta\eta\zeta\alpha$. Мнѣ лично не довелось въ Джварѣ записать эти слова со звукомъ ζ , а лишь съ ϵ , причемъ джварцы говорили, что старое поколѣніе употребляло ζ вм. ϵ , но что теперь этого нѣтъ. Нужно сказать, однако, что ничего специально джварскаго въ диссимляціи ζ въ ϵ нѣтъ. Это явленіе распространено всюду въ мингрельскомъ (§ 8, d, см. и *Словарь*). Хотя вышеприведенныя слова нигдѣ не записаны съ ζ , но они вполне возможны (см. въ *Словарь* слово $\zeta\eta\zeta\alpha$). Впрочемъ, не мѣшаетъ нѣтъ въ виду возможность подложности вышеназванныхъ стихотвореній. Дѣло въ томъ, что мнѣ часто приходилось слышать отъ мингрельцевъ другихъ районовъ въ наскѣшну надъ джварцами, будто послѣдніе говорятъ $\zeta\eta\zeta\alpha$ и т. д. Не есть ли и вышеназванныя стихотворенія поддѣлка подъ будто бы джварскую рѣчь? Во всякомъ случаѣ, диссимляція ζ въ ϵ въ мингрельскомъ не можетъ быть признакомъ діалектической его дѣльности.

75). Въ сенакскомъ говорѣ цужио отмѣтить особенность рѣчи Бавдзійскаго и Мартвилскаго обществъ (=bm), гдѣ звукъ ლ чередуется съ ა (§ 2, d).

Разница въ лексикѣ между MZ и S говорами выражается главнымъ образомъ въ томъ, что въ S говорѣ гораздо больше грузинскихъ словъ, чѣмъ въ MZ, напр., სიბოლო, ზიბოლო² в. ლ²ბეჭო, ზოჯ²ლ² и др. (см. въ *Словарѣ*). Въ восточномъ говорѣ наблюдается и большая склонность къ эмфатическимъ окончаніямъ (§ 11).

По мнѣнію большинства мингрельцевъ лучшая мингрельская рѣчь сохранилась въ двухъ провинціяхъ, Сачичуо и Салипартіапо, расположенныхъ на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣздами. Вообще Зугдидскій уѣздъ, какъ центральное мѣсто всей территоріи расселенія мингрельцевъ, ставятъ выше въ языковомъ отношеніи и жители Сенакскаго уѣзда: «чистый мингрельскій не у насъ, — говорятъ они, — а въ Зугдиддахъ». Попадались миѣ, однако, и такіе сенакцы, которые, напротивъ, говорили, что зугдидцы свою рѣчь испортили, подражая грузинамъ, внесеніемъ въ нее звука ლ. «Звукъ ლ, — говорили они, — не свойствененъ мингрельскому, какъ его и нѣтъ въ Бавдзійскомъ и Мартвилскомъ обществахъ».

Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно.

Вліяніе неродственныхъ языковъ на мингрельскій исключительно лексическаго характера, но вліяніе родственныхъ языковъ, въ особенности грузинскаго, простирается и на морфологию. Въ *Словарѣ* отмѣчено около 50 персидскихъ, около 40 арабскихъ, около 30 турецкихъ и 15 греческихъ, около 35 русскихъ или черезъ русскій вошедшихъ словъ. Почти всѣ эти иностранныя слова встрѣчаются и въ грузинскомъ, такъ что въ вопросѣ о заимствованныхъ словахъ мингрельскій ближе стоитъ къ грузинскому, чѣмъ къ своему ближайшему

собрату, чанскому языку. Встрѣчаются и армянскія¹⁾ слова. Къ отличеннымъ въ *Словарь* надо прибавить: գորգ (գորճո) *лягушка*, սոխ (սոխո) *лука*, ցыбуля, տաշեւ *тесать*, *ладить*, *чистить* (ժո՛նոն *чистить*), քիթ (եռ-ձոտո) *морда*, *рыло*. Какъ извѣстно, գորգ сопоставляется съ латыш. *warde*, лит. *varlė*²⁾, но дѣло въ томъ, что м. գորճո gord-i черезъ промежуточную форму կվարճո kvart-i, сохраненную по сообщенію А. Г. Шамидзе въ тушинскомъ говорѣ груз. языка, великолѣпно покрываетъ др.-г. Ձ-կվարճո p-kvart-i *жаба*. Если это такъ, то գորգъ будетъ такимъ же заимствованіемъ въ армянскомъ изъ мингрельскаго, какъ ճանճ *муха* (Ջանճո, см. *Словарь*); սոխ и տաշեւ считаются персидскими заимствованиями въ армянскомъ³⁾, но опять таки вопросъ, не попали ли, наоборотъ, эти слова изъ яфетическихъ языковъ въ персидскій. Что же касается քիթ, то оно навѣрное одного корня съ м. եռ-ձոտո и г. եռ-կվարճո || եռ-կարճո.

Весьма мало заимствованій изъ абхазскаго и сваяскаго языковъ. Какъ будто м. Յոնսլոն *кума* отъ сваяскаго глагола լոն-Յոնսլոյ *крестить*, кромѣ того изъ сваяскаго заимствованы префиксы լո-, լոյ- (§ 128).

Гораздо больше вліянія на мингрельскій оказалъ и понынѣ оказываетъ грузинскій языкъ. Достаточно бѣглаго просмотра *Словаря*, чтобы увидѣть, какая масса грузинскихъ словъ усвоена мингрельскимъ⁴⁾. Кромѣ лексикн грузинскій оказалъ вліяніе и на мингрельскую морфологию. Изъ грузинскаго заимствованы: Дат. картскій падежъ (§ 18,d), III-я пор. дѣйст. залога съ

1) Терминъ „армянскій“ нами употребленъ для удобства въ смыслѣ родовомъ, а не въ смыслѣ одного изъ двухъ языковъ Арменіи, какъ его съ извѣстнаго времени употребляетъ Н. Я. Марръ (см. *Грамматика чанскаго языка*, стр. X).

2) Habschmann, *Armenische Grammatik*, p. 437.

3) *ibid.*, pp. 238, 251.

4) Надо, конечно, исключитъ изъ этого числа тѣ немногія грузинскія слова, которые попали въ *Словарь* въ виду помѣщенія въ *Хрестоматіи* одного мингрельско-грузинскаго стихотворенія (стр. 109, № II). Эти слова въ *Словарь* сопровождаются ссылкой на данное стихотвореніе.

характеромъ њ (§ 69,с), IV-я пор. стр. залога съ характеромъ ѓ (§ 80,с), ѓ е-классъ (§ 73,с). Это и не удивительно: мингрельцы послѣ уничтоженія Лазики, объединявшей ихъ съ чаванами, стояли и стоятъ, начиная съ VIII-го вѣка по Р. Х., въ отношеніи къ грузинамъ (картамъ) въ болѣе тѣсной политически-культурной связи, чѣмъ другія родственныя племена. Правда, политическая связь Мингрелии съ грузинскимъ царствомъ часто нарушалась, и Мингрелия образовывала самостоятельное княжество, но культурная связь оставалась непрерывной. Грузинскій языкъ, какъ литературно-церковный, былъ и остается во всеобщемъ употребленіи среди мингрельцевъ. Мингрельцы, въ свою очередь, давали и даютъ грузинской литературѣ не мало дѣятелей въ лицѣ переводчиковъ, проповѣдниковъ, поэтовъ, писателей и ученыхъ. Обогащала общую сокровищницу грузинскаго литературнаго языка, она вносила и вносятъ туда мингрельскія (пверизмы). Къ такимъ пверизмамъ въ грузинскомъ, между прочимъ, относятся: 1) გ. სერობსა *вечеря, вечерня, повечеріе* отъ м. სერი *ночь*, 2) ორჭოფი *сомнѣвающийся, колеблющійся* (< г. ორი *два* м. ჭოფუ *держати*), 3) დეკამთილი, მამამთილი *свекровь, свекоръ* (ср. м. დანთირი მუხთირი), 4) ძალი-შინს *снохиднѣе* (см. *Словарь* подъ შინ 1), 5) შუმა *крѣпкое вино* (см. *Словарь*), 6) ხვადი *самецъ* (см. *Словарь* подъ ხად 1), 7) იქითი (ვეფხისტყაოსნი, ტფილისი 1903, в. 401) *внезапный, неожиданный* (см. *Словарь* подъ იქ || იქი). Такъ что упрекъ Шотѣ, вложенный царемъ Арчиломъ въ уста царя Теймураза I, именованъ: რაც აქნა, ვეკლა გითქვამს, სომხური და მეგრულიცა¹⁾ *ты говорилъ [въ своей поэмі] на всѣхъ языкахъ, даже на армянскомъ и мингрельскомъ, пѣтьи пѣкоторое основаніе.*

Къ пверизмамъ надо отнести неизмѣненіе объективнаго мѣстоименнаго префикса I-го лица по числамъ въ древнегрузинскомъ и согласованіе сказуемаго въ числѣ съ дополненіемъ, напр., გ. მი-წყაღუნ *помилуй насъ* в.მ. გვიწყაღუ (ср. §§ 44, 88, 143).

1) *ახლანა, ქუთაისი* 1868, стр. 17,4 снизу.

Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ.

Въ фонетикѣ мингрельскій обнаруживаетъ свои особенности (§§ 2—7).

Въ нѣкоторыхъ частяхъ морфологіи мингрельскій разнообразіе и богаче грузинскаго: 1) рядомъ съ заимствованными изъ грузинскаго нѣкоторыми этимологическими категориями (см. стр. XX—XXI) мингрельскій удержалъ и свои собственныя, 2) имѣетъ уравнительную форму прилагательныхъ (§ 32), 3) въ употребленіи субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ проявляетъ сравнительно съ грузинскимъ съ одной стороны разнообразіе, а съ другой—однообразіе (§§ 67, 87), 4) чаще употребляетъ форму возможности въ глаголахъ (§ 98), 5) удержалъ прош. несовершенное и желательное отъ существительнаго глагола (§ 108) и 6) образуетъ сослагательное и желательное въ двухъ формахъ (§§ 76, 77).

Несмотря на сильное вліяніе грузинскаго, мингрельскій сохранилъ неприкосновенно свой синтаксическій строй, какъ-то: строгую выдержанность въ употребленіи Дат. мѣстоименнаго падежа (§ 132), постановку союзовъ въ концѣ предложенія (§ 150) и др.

Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка.

Объ отношеніи мингрельскаго языка къ братски родственному и лингвистически съ нимъ не болѣе какъ равноцѣнному грузинскому существуетъ нѣсколько традиціонныхъ взглядовъ среди грузинъ и мингрельцевъ. Грузины говорятъ свысока о мингрельскомъ языкѣ, называя его искаженнымъ грузинскимъ. Эту точку зрѣнія мы находимъ еще у лексикографа С. Орбелиани (XVII—XVIII вв.). Слову ქლურტული *чирикание* онъ даетъ, напр., слѣдующее объясненіе: შებრუნეთ მრუდი ლაპარაკი, გინ ჩხვივთა და კატკატოთა ლაპარაკი *искаженный языкъ мингрель-*

*цесѣ или языкѣ кедровокъ и сорѣкъ. Такого же мнѣнія и историкъ-географъ Вахуштъ (XVIII в.). Олѣ о мингрельцахъ говорить слѣдующее: აქქისთ თვისობა ეს, ჯანა წმინდანი ქართველთაჲსა есть у нихъ и свой языкъ, но тотъ же испорченный грузинскій¹⁾. Не остаются въ долгу и мингрельцы. Они, въ свою очередь, называютъ грузинскій языкъ искаженнымъ мингрельскимъ или, во всякомъ случаѣ, происшедшимъ изъ послѣдняго. Съ этимъ взглядомъ приходилось считаться еще Brosset, который справедливо называетъ его плодомъ національнаго самолюбія²⁾. Среди мингрельцевъ существуетъ и такое мнѣніе, что мингрельскій представляетъ собою нѣчто среднее между чанскимъ и сваяскимъ языками: одинъ свая—говорить преданіе—женится на чанкѣ; супруги долго не понимали другъ друга; наконецъ они выработали новый языкъ, похожій и на чанскій, и на сваяскій, на которомъ и стали говорить ихъ потомки, т. е. мингрельцы. Это преданіе, хотя и невѣрно представляетъ генетическую связь между мингрельскимъ и родственными языками, интересно въ томъ отношеніи, что изъ исторіи мы знаемъ о существованіи мѣшанаго племени изъ свановъ и колховъ, *შოთაუნობლო*: по Птолею³⁾.*

Очеркъ литературы предмета.

Первое мѣсто по времени записи мингрельскихъ словъ и фразъ принадлежитъ турецкому путешественнику Эвлия-Челеби (№ 26⁴⁾), писавшему въ 70—80 годахъ XVII столѣтія.

Челеби одну страницу своего труда удѣляетъ мингрельскому языку. Онъ приводитъ числительныя до одиннадцати (примечаніемъ *одиннадцати* въ формѣ *მცამეობათა* *им. ვინამეობათა*), десятка три другихъ словъ и нѣсколько фразъ, но все въ искаженномъ

1) M. Brosset, *Description géographique de la Géorgie*, p. 404.

2) *Voyage archéol.*, Rapp. VII, p. 69.

3) Латышевъ, *и. с.*, стр. 239.

4) См. *Списокъ работъ...* стр. XXX—XXXIII.

видѣ, въ чемъ виновны отчасти и издатели. Такъ, названіе *хлѣбъ* напечатано сперва كوبال, потомъ كوبال, наконецъ كوباك, изъ коихъ лишь средняя форма, если прибавимъ гласный исходъ о, отсѣченный на турецкій ладъ, воспроизводитъ правильную мингрельскую форму ჭობალო. Трудно допустить, что такое разнообразіе восходитъ къ самому автору; оно вѣроятнѣе возникло при изданіи труда.

Въ XVII-мъ же столѣтіи писали католическій миссіонеръ въ Мингрелии Арканджело Ламберти (№ 30) и извѣстный путешественникъ Chardin (№ 4), но у нихъ мингрельскія слова попадаютъ лишь случайно, при описаніи тѣхъ или иныхъ мингрельскихъ обычаевъ, а языкъ самъ по себѣ ихъ не интересовалъ.

У грузинскаго лексикографа Орбеліани (XVII—XVIII вв., № 16) встрѣчаются мингрельскія слова, болѣею частью, безъ указанія на ихъ происхожденіе, но иногда, какъ, напр., при объясненіи слова ჭობალო, онъ прямо говоритъ, что это — *смыть по-мингрельски*. Güldenstädt (№ 3) въ 70 гг. XVIII столѣтія, во время своихъ путешествій по Россіи и Кавказу, составлялъ сравнительный словарчикъ изъ грузинскихъ (kartuelisch), мингрельскихъ и сванскихъ словъ въ латинской транскрипціи и съ нѣмецкимъ переводомъ. Трудъ весьма слабый; достаточно указать для примѣра нѣсколько мингрельскихъ словъ: 1) ჭობალო что? по Güldenstädt'у, на самомъ дѣлѣ ჭობალო чего хочешь? 2) ჭობალო корова, на самомъ дѣлѣ хлѣбъ, 3) ჭობალო хлѣбъ, на самомъ дѣлѣ кушай и т. п. Еще раньше рукописью Güldenstädt'a воспользовались Палласъ (№ 1) и Янковичъ де Міріево (№ 2) для своихъ словарей, куда и проникли всѣ ея погрѣшности. Klaroth, путешествовавшій по Кавказу, въ частности по Грузіи, въ нѣсколькихъ своихъ трудахъ (№№ 5, 6, 7) касается и мингрельскаго языка, но и его работы страдаютъ всѣми недостатками предшественниковъ. Самое цѣнное, что есть въ его работѣ, это—попадающіяся въ записанныхъ имъ фразахъ полныя формы 3-го лица ед. ч. стр. залога, какъ, напр.,

ბუბ (№ 6, стр. 157), нынѣ появляющіяся только при извѣстныхъ условіяхъ (см. § 103,а).

G. Rosen (№ 10,2) пошелъ дальше: онъ впервые попытался дать грамматическій очеркъ мингрельскаго языка. Хотя нынѣ эта грамматика имѣетъ лишь историческое значеніе, но для своего времени ее надо считать довольно удачною. Въ этой же работѣ Rosen, самъ раньше примѣнявшій къ лазскому (чанскому) языку арабскій алфавитъ, отдастъ предпочтеніе грузинскому алфавиту какъ самому совершенному для передачи звуковъ кавказскихъ языковъ: Ich bediene mich — говорятъ онъ — hier und weiter des Georgischen Alphabets als des vollständigsten für die Laute der Kaukasischen Sprachen (р. 48). Brosset (№ 11) послѣ введенія (рр. 68—72), гдѣ говорится объ отношеніи мингрельскаго къ грузинскому, приводитъ списокъ мингрельскихъ словъ (рр. 72—78) и, сопоставляя ихъ съ грузинскими, даетъ первый опытъ сравнительной фонетики этихъ языковъ, чему вполнѣдствіи было посвящено спеціальное изслѣдованіе проф. Цагарели. Далѣе Brosset приводитъ мингрельскія фразы (рр. 78—83) и разсказъ (рр. 83—85). Мингрельскія слова не всегда переданы правильно. Однако, нѣкоторыя формы словъ, нынѣ въ мингрельскомъ не встрѣчающіяся или еще не открытыя, введу ихъ закономѣрнаго соотвѣтствія грузинскимъ эквивалентамъ, напр., ზობი *бровъ* вм. нынѣшняго წაბი (г. წაბი), нами отмѣчены въ *Словарь*. Въ 1866—1867 на мингрельскомъ языкѣ грузинскими буквами появились *Правила* (№ 12), касавшіяся вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости крестьянъ въ Мингрелію. Хотя эти *Правила* — переводъ съ русскаго, переводъ не всегда удачный, но въ нихъ гораздо больше подлиннаго мингрельскаго матеріала, чѣмъ во всѣхъ предыдущихъ работахъ. Въ нихъ же на лицо суффиксъ 3-го лица стр. залога звукъ б, напр., მტარბილი ბუბ *вм.* მტარბილი ბუ.

Эпоху въ изученіи мингрельскаго языка составляютъ работы проф. Цагарели (№ 15). Въ своихъ *Мингрельскихъ этюдахъ* онъ впервые далъ намъ образцы мингрельскаго народнаго

творчества (сказки, пѣсни, пословицы, загадки). Онъ же, записывая мингрельскіе тексты грузинскимъ алфавитомъ, впервые ввелъ знаки *ѳ*, *з* для передачи специально мингрельскихъ звуковъ. Вторая часть *Этюдозъ* содержитъ опытъ фонетики мингрельскаго языка. Тутъ много точныхъ наблюденій надъ звуковымъ характеромъ мингрельскаго языка, хотя попадаются иногда неправильныя соображенія и недосмотры. Цагарели намѣревался и дальше работать въ области мингрельскаго языка, но создавшееся вокругъ его чисто научныхъ работъ положеніе, ничего общаго съ научными изысканіями не имѣвшее, заставило его бросить дальнѣйшую работу.

Послѣ Цагарели во главѣ собиравія мингр. лингвистическаго матеріала стало Управление Кавказскаго Учебнаго Округа. Въ его изданіяхъ (№№ 20, 21, 22, 23, 29, 31, 32, 33, 34) собрано много лингвистическаго матеріала, записаннаго на мѣстахъ, болѣею частью, сельскими учителями. Но почему-то въ этихъ изданіяхъ мингрельскіе тексты стали записывать не грузинскимъ алфавитомъ, какъ съ успѣхомъ писали Rosen, Brosset и Цагарели, а русскимъ, не удовлетворяющимъ въ данномъ случаѣ ни научнымъ требованіямъ, ни практическимъ. Между прочимъ неудобствомъ этого письма объясняется встрѣчающаяся въ этихъ изданіяхъ масса опечатокъ. Поэтому повѣтнво то недовѣріе, съ какимъ была встрѣчена мѣстнымъ населеніемъ отпечатанная такимъ образомъ *Мингрельская азбука* (№ 29) въ качествѣ руководства въ мингрельскихъ школахъ.

Трудъ Егскерт'а (№ 24) въ частн, касающейся мингрельскаго языка, далеко уступаетъ не только работамъ проф. Цагарели, но даже работамъ Brosset и Rosen'а¹⁾. Кстати замѣ-

1) Такъ, въ лексической части масса ошибокъ: подъ № 74 показаны, напр., какъ мингрельскія слова *ჭაქლი*, *ჭრუხა* *груша*, на самомъ же дѣлѣ *ჭაქლი* груз. слово, *ჭრუხა* хотя и мингр., но значить *брюква, зелень*, а *груша* по-м. *ჭაქლი*; № 76 *ლუკა*, *ჭაქლი*, *ჭაქლი* *лукъ (духа)*, въ то время какъ лишь *ჭაქლი* значить *лукъ*. а *ჭაქლი*—*стрѣла*, *ჭაქლი*—*поле*; № 83 *ჭაქლი* рядомъ съ *ჭაქლი(?)* *буковое дерево*, въ качествѣ груз. соответствій рядомъ съ *ჭაქლი* выставлены непонятныя *ჭაქლი(?)*, *ჭაქლი(?)*, *ჭაქლი(?)*, въ послѣднемъ словѣ можно узнать совершенно

тять, и другіе языки, по крайней мѣрѣ яетическіе, разсматриваемые въ трудѣ Егскерт'а, не лучше изложены.

Въ 1895—1896 гг. П. Чарая (№ 25) написалъ на грузинскомъ языкѣ обстоятельную рецензію на работу Цагарели. Рецензентъ съ своей стороны дастъ довольно подробныя свѣдѣнія по фонетикѣ и грамматическому строю мингрельскаго языка. Ему же принадлежитъ маленькая работа словарнаго характера (№ 43). М. Г. Джавашвили въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 37) удѣляетъ мѣсто и мингрельскому языку. С. Хундадзе въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 38) касается кратко и мингрельскаго языка, причѣмъ мингрельскій (и свалскій) ему представляется хотя и имѣющимъ особый обликъ, но въ сущности такимъ же говоромъ матерья-языка, грузинскаго, какъ инглизскій, пшавскій, хевсурскій и др. Такой взглядъ на родственныя отношенія между грузинскимъ и мингрельскимъ языками несостоятеленъ и давно уже отвергнуть наукой.

По разработкѣ теоретической части вопроса о родствѣ мин-

исумѣстное здѣсь *სიყვარული* шелоу; № 98 *მამი, მამი* мужъ им. *მამი*; № 120 *მამისა, მამისა* ономъ, между тѣмъ какъ *მამისა* значить осы; № 247 *ბიძა, ბიძა* родъ, но *ბიძა* значить разбойникъ; № 259 былъ груз. *ბაბა, ბაბა*, но *ბაბა* значить чела (одежда), мингр. *ბაბა, ბაბა*, но последнее слово значить волкъ; № 366 *ვოსქი* *ბაბა, ბაბა* (*ბაბა*, *ბაბა*), но первое слово значить мужъ, второе (при нашей поправкѣ) — *ვორიბი* и лишь третье — *ვოსковალ* *სეჩა*, но опять-таки съ поправкой *ვორიბი*; № 493 *მამათა* *მამათა*, *მამათა*, но первыя два слова значить *грабить*. Мы больше не выписываемъ почти весь отдѣлъ наполненъ подобнаго рода упражненіями, которыя возвращають насъ ко временамъ Гильдебрандта и являютъ какимъ-то неоплатнымъ анахронизмомъ въ исторію изученія мингрельскаго языка. Также плохо обстоятъ дѣло и во второй части, въ «грамматическихъ замѣткахъ» (стр. 344—347): а) суффикса *-ი*, какъ думаетъ Егскертъ, для образованія творит. подежа (Instrumental) не существуетъ (стр. 344), б) утверждение, что прилагательное-сказуемое не измѣняется, какъ и прилагательное-опредѣлитель, не вѣрно (стр. 345), в) склоненіе личныхъ мѣстоименій (другія вовсе не приведены) далеко неполно, г) глагольныя парадигмы весьма незначительны и въ ⁹⁾10) своихъ частяхъ совершенно неправильны: сгѣшпаются лица между собою, напр. *ქუთუბი* и 2-е л. и 3-е ед. ч., по 3-е должно быть *ქუთუბი*, 2-е мн. ч. *ქუთუბი* им. *ქუთუბი* (стр. 346); приводимое дальше спряженіе глагола *имѣть* сплошное недоразумѣніе: *აქუთუბი, აქუთუბი, აქუთუბი, აქუთუბი, აქუთუბი, აქუთუბი* || *ქუთუბი* (ср. у насъ Гр., табл. X)

грельскаго съ грузинскимъ, вообще всѣхъ яфетическихъ языковъ между собою съ одной стороны и между ними и семитическимъ съ другой — основнымъ являются работы академика Н. Я. Марра (№№ 39, 42, 48).

Появившаяся недавно работа Th. Kluge (№ 49), касающаяся фонетики и морфологии (за исключеніемъ глаголовъ) мнгрельскаго языка, страдаетъ недостатками вышеразобраннаго труда Eгckert'a¹⁾.

Предлежащая моя работа представляетъ первую попытку дать полный очеркъ *Грамматики мнгрельскаго языка съ хрестоматією и словаремъ*. Работа въ основѣ своей описательная. Встрѣчающіеся въ ней экскурсы въ область сравнительно-исторической грамматки имѣютъ въ данномъ случаѣ второстепенное значеніе. Не мнѣ судить, насколько попытка моя удалась. Что она не безъ дефектовъ, я самъ это сознаю. Но бытъ можетъ обширность труда и сравнительно короткое время его выполненія послужатъ тому нѣкоторымъ оправданіемъ.

Мнгрельскимъ языкомъ занимаюсь съ 1909 г. Въ этомъ году я, будучи студентомъ III-го курса, впервые былъ командированъ факультетомъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета на лѣтнее вакаціонное время въ Мнгрелію для изученія и изслѣдованія мнгрельскаго языка. Въ слѣдующемъ году, командированный опять факультетомъ съ той же цѣлью, я получилъ вмѣстѣ съ тѣмъ командировку отъ Императорской Академіи Наукъ въ Русскій Лазистанъ для собиранія дополнительныхъ о чанскомъ языкѣ свѣдѣній²⁾. Въ слѣдующемъ 1911 г., по окончаніи университета, я былъ командированъ Академією Наукъ въ Мнгрелію для продолженія занятій по мнгрельскому языку и, наконецъ, въ 1912 г. я получилъ командировку туда же отъ Императорскаго Русскаго

1) См. мою подробную рецензію на работу г. Kluge въ З. В. О., т. XXII, стр. 239—246.

2) См. I. Кипшадзе, *Дополнительныя свѣдѣнія о чанскомъ языкѣ*, С.-Пб., 1911.

Географическаго Общества. Пробыль я въ Мингреліи въ общей сложности около 6 мѣсяцевъ; я побывалъ въ разныхъ уголкахъ Мингреліи, встрѣчая всюду радушный пріемъ. Нижепоименованныя лица въ особенности содѣйствовали мнѣ въ моихъ занятіяхъ: въ с. Наогалевѣ—смотритель училища А. С. Сулава, учитель Г. Цхакаля, аптекари братья Ѳ. и А. Г. Квирая, Г. Габисонія; учитель М. Суриава въ с. Сархвино; товарищ мой по Кутаисской духовной семинаріи и Петербургскому университету К. Чантурая и дядя его іеромонахъ о. Антоній (въ монастырѣ Нахаребово); священникъ о. М. Векуа и сынъ его, товарищ мой по Кутаисской семинаріи, филологъ Вл. Векуа; товарищ мой по Петербургскому университету кн. Илья Дадіани; въ Джварѣ—свящ. О. Зосимъ Чантурія, Ал. Д. Пирцхалава и Мурза Акобія; въ Зугдидѣ—учитель Ѳ. М. Ашордія, судебный приставъ Н. Беридзе и кн. Д. З. Чхотуа; въ с. Цаншѣ—благоч. свящ. о. Виссаріонъ Тодуа, І. М. Меунаргія; свящ. о. Николай Чедія въ с. Чубурвиנדжі; П. Г. Чарая; въ Илорѣ (въ Самурзакано)—священники о. о. К. Маджганадзе, К. Хелая и учитель Г. А. Кавіарадзе; священникъ Потійскаго кафедральнаго собора о. Георгій Гегечкори и учитель В. Гегечкори.

Въ Петербургѣ при разработкѣ матеріаловъ и чтеніи корректуръ мингрельскихъ текстовъ мнѣ помогали друзья мои студентъ Петербургскаго университета кн. Шоѳа П. Дадіани и студ. Психоневрологическаго института Владиміръ Г. Гегечкори. Больше всѣхъ послѣднему обязанъ я за постоянное содѣйствіе въ моихъ работахъ какъ въ Петербургѣ, такъ и въ Мингреліи.

Считаю пріятнымъ для себя долгомъ выразить глубокую благодарность вышепоименованнымъ ученымъ учреждениямъ и лицамъ, равно и всѣмъ, оказавшимъ мнѣ какое-либо содѣйствіе какъ при изученіи мингрельскаго языка, такъ и при печатаніи настоящаго труда.

І. Қипшидзе.

Петербургъ, 14 апрѣля 1914 г.

Списокъ работъ къ очерку литературы предмета. 1)

1. П. С. Палласъ, *Сравнительные словари оснѣтъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею Всевысочайшей Особы*, чч. I—II, С.-Петербургъ 1787—1789.

2. Ф. Янкевичъ де Міріево, *Сравнительный словарь оснѣтъ языковъ и нарѣчій, по азбучному порядку расположенный*, чч. I—IV, С.-Петербургъ 1790—1791.

3. D. Johann Anton Galdenstädt, *Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebürge*, herausgegeben von P. S. Pallas, St.-Petersburg, Th. I, pp. 411—414, 1787, Th. II, pp. 496—504, 1791.

4. Chardin = *Voyages du Chevalier Chardin, en Perse, et autres lieux de l'Orient*, nouvelle édition par L. Langlès, Paris 1811, t. I, p. 349,з.

5. J. Klaproth, 1) *Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807—1808...* t. II, pp. 15—18, Halle und Berlin 1814, 2) *Anhang zur Reise...*, pp. 267—270.

6. J. Klaproth, *Détails sur le dialecte géorgien usité en Mingrelie*, Journal asiatique 1829 février, pp. 154—161.

7. J. Klaproth, *Asia Polyglotta*, zweite Auflage, Paris 1831, pp. 109—124.

8. Brosset, *Chronique géorgienne*, Paris 1831, pp. 135—144.

9. Вахуштъ = ლეონტიძის აღწერა საქართველოს ბატონიშვილის ვახუშტის მიერ, მის ნამდვლზე დაბეჭდილი აკადემიკოს ბროსეტისგან *Description géographique de la Géorgie, par le tsarévitch Wakhoucht, publiée d'après l'original autographe, par M. Brosset. S.-Pét. 1842.*

10. Rosen = Dr. Georg Rosen, 1) *Über die Sprache der Lazen*, pp. 11, 29—37, Berlin 1845, 2) *Ossetische Sprachlehre nebst einer Abhandlung über das Mingrelische, Suavische und Abchasische*, pp. 45—57, Berlin 1846 (=Philologische und hi-

1) Расположенъ по годамъ изданій сочиненій.

storische Abhandlungen der Königlich Akademie der Wissenschaften zu Berlin, aus dem Jahre 1845, Berlin 1847. pp. 405—417).

11. В=М. Brosset, *Voyage archéologique en Transcaucasie*, Rapp. VII, pp. 68—86, St.-Pét. 1849—1851.

12. *Дополнительныя правила о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крепостной зависимости въ Мингреліи* (კობეჯლი კახობი სძაბეჯელადი) in folio (4), стр. 16 и *Правила о правахъ, приобретаемыхъ крестьянами, вышедшими изъ крепостной зависимости въ Мингреліи* in folio (1), стр. 4, 1866—1867.

13. Ал. Цагарели, *Сравнительный обзоръ морфологіи иберійской группы кавказскихъ языковъ*, С.-Пб. 1872.

14. Бакр.=Дм. Бакрадзе, *Археологическое путешествіе по Гуріи и Адчаръ*, С.-Пб. 1878, стр. 162—191: *Краткій сравнительный словарь говоровъ Карталимо-Казетіи, Имеретіи, Гуріи, Кобулетіи (Чурукъ-су) и Адчары*.

15. МЭ=Ал. Цагарели, *Мингрельскіе этюды*, вып. I: *Мингрельскіе тексты съ переводомъ и объясненіями*, вып. II: *Опытъ фонетики мингрельскаго языка*, С.-Пб. 1880.

16. Орб.=საბს-სულხებ თრბეჯლიანი, ქართული ლექსიკონი.

Сава-Сулханъ Орбелиани, *Грузинскій словарь*, Тифлисъ 1884.

17. Эр.=кв. Раф. Дав. Эрпстовъ, *Краткій грузино-русско-латинскій словарь изъ трехъ естественныхъ царствъ природы*, Тифлисъ 1884.

18. Чуб.=Давидъ Чубяновъ, *Грузино-русскій словарь*, С.-Пб. 1887.

19. Peacock, *Original Vocabularies of Five West Caucasian Languages* (The Journal of the Royal Asiatic Society, XIX (1887), pp. 145—156).

20. Ив. Я. Петровъ, *Мингрельскіе тексты* (СМК, вып. X, стр. 253—333, 1890, вып. XVIII, стр. 59—90, 1894).

21. Хр. Гроздовъ, *Мингрельскія народныя пьскы* (СМК, XVIII, стр. 1—58).

22. Я. Тепцовъ, *Изъ быта и оыроаний мингрельцевъ* (ibid. отдѣль III, стр. 1—26).
23. Б. Г. Хорава, *Эрама-Хутъ и святиня джарцевъ* (ibid., стр. 49—58).
24. Erckert, *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes*, Wien 1895, Th. I, pp. 5—204, Th. II, pp. 339—347.
25. ზ. ჭარია (П. Чарая), მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან *Родственное отношение между мингрельскимъ диалектомъ и грузинскимъ* (მოამბე 1895, №№ X, XII; 1896, №№ I, II).
26. Челеби = ۱۳۱۶ '۳۰۹' ایلکی جلدی 'اولیا جلدی سیاحتنامہسی' Эвлия-Челеби, *Книга путешествій*, т. II, стр. 359, 1314 = 1896.
27. თ. სახოკია (Θ. Сахокія), სამურზაყანო *Самурзакано* (მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 1—22), ახლწელიწადი (კალანდა) სამეგრელოში *Новый годъ въ Мингрелии*, ibid., отд. II, стр. 91—110, № VI, отд. II, стр. 1—27.
28. ანტონ ქანდარი (Антоній Кандаріа), სოფ. ვუმი *Село Джуми* (კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33—48).
29. МА = *Мингрельская азбука*, Тифлисъ 1899.
30. Ламберти = არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა იტალიურით ნათარგმნი აღექსნდრე ჭეონიასი *Арканджело Ламберти, Описание Мингрелии, переводъ съ итальянскаго Александра Ыконіи*, Тифлисъ 1901.
31. М. В. Глушаковъ, *Мингрельскія пословицы* (СМЖ, вып. XXXII, отд. III, стр. 54—62, 1903).
32. I. T. Кобалия, *Изъ мѣстической Колхиды* (ibid., стр. 89—124).
33. I. C. Степановъ, *Народныя примѣты, разные способы гаданія и нѣкоторыя повѣрья мингрельцевъ* (ibid., стр. 125—152).
34. М. Д. Кордзахія, *Встрѣча и празднованіе Нового года у мингрельцевъ* (ibid., стр. 153—155).
35. Крещеніе = Н. Марръ, *Крещеніе армянь, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, С.-Пб., 1905.

36. აკობია (Акобія), Тифлисъ 1906 (нѣскольکو стихотвореній на мянгрельскомъ языкѣ).

37. შ. გ. ჯანაშვილი М. Г. Джанашвили, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, Тифлисъ 1906.

38. სილოვან სუბაძე Силованъ Хундадзе, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, стр. 203—214, Кутаисъ 1907.

39. OT=H. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ древне-грузинскаго языка съ предварительнымъ сообщеніемъ о родствѣ грузинскаго языка съ семитическими*, С.-Пб. 1908.

40. Ар.=Д. И. Аракчіевъ, *Муз.-этнографическіе очерки грузинской народной музыки. Народная пѣсня Зап. Грузіи (Имеретіи)*. Москва 1908, стр. 93—96.

41. К. И. Додаевъ, *Къ иверійской фонетикѣ* (СМК, вып. ХLI, отд. II, стр. 1—29, 1910).

42. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго (лазскаго) языка съ хрестоматією и словаремъ*, С.-Пб. 1910.

43. ზ. ჭანაია (П. Чарая), დედა-ენის ზოგიერთ სიტყვათა განმარტება *Объясненіе нѣкоторыхъ словъ „Дѣда-эна“*, Кутаисъ 1910.

44. Чк.=Илья Чковія, *Грузинскій глоссарій*. С.-Пб. 1910.

45. *Грузинскія приписки* = Н. Марръ, *Груз. приписки греческаго Евангелія изъ Коринѳи* (Извѣстія И. А. Н. 1911, стр. 211—240).

46. Бер.=В. Берпдзе, *Грузинскій (картскій) глоссарій по имерскому и рачинскому говорамъ*, С.-Пб. 1912.

47. П. Чарал, *Объ отношеніи абхазскаго языка къ яфетическимъ*, С.-Пб. 1912.

48. ПА=Н. Марръ, *Къ вопросу о положеніи абхазскаго языка среди яфетическихъ*, С.-Пб. 1912.

49. Th. Kluge, *Beiträge zur Mingrelischen Grammatik* (Memnon, Zeitschrift für die Kunst-und Kultur-Geschichte des Alten Orients, 1913, т. VII, тетр. 1/2, стр. 46—63).

О составѣ *Хрестоматіи мингрельскаго языка.*

Въ *Хрестоматіи* помимо текстовъ, записанныхъ лично мною или другими лицами по моей просьбѣ, собраны по возможности и всѣ напечатанные раньше оригинальные мингрельскіе тексты, составившіе приблизительно $\frac{1}{3}$ всей *Хрестоматіи*. Откуда какой текстъ взятъ, указывается въ *Оглавленіи* книги¹⁾. Тексты перепечатаны почти безъ измѣненій, устранимы лишь явные несообразности и многочисленныя опечатки. Что касается переведенныхъ на мингрельскій языкъ текстовъ, какъ евангельскія притчи у проф. Цагарели (МЭ, I, стр. 87—97) или разные дѣтскіе рассказы въ *Мингрельской азбуцѣ*, то они въ *Хрестоматію* не вошли, за исключеніемъ довольно свободно переведенныхъ въ стихахъ шести басенъ, но для *Словаря* всѣ тексты использованы. Помѣщаю здѣсь, какъ дополненіе къ *Хрестоматіи*, тѣ мелкіе тексты, которые за отвѣчаніемъ *Хрестоматіи* пришлось внести лишь въ *Словарь*:

1. ღეს (ღეჳის) ქამენია ჳოგოდუა დო ხეინდის სრავუდუა (см. ქამენია).
2. გორგი ჰჰჰ მახკვალე, უბანკუროთ მასხჰალე (см. მ-ზ-კვალე).
3. ხე ხეუჰ ხეჰხ ხე-ხეჰ ცაშხის (ხაშხის) (см. ხეჰხ).

Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ *Хрестоматіи*.

Пѣсня № IX высмѣиваетъ *отыскивающихъ дворянское достоинство*: еще недавно многіе въ Мингрелии стали добиваться

1) Сказка № IX, хотя и записана въ зугдидскомъ уѣздѣ, мною отнесена къ текстамъ сеняскаго говора по своимъ особенностямъ, а пѣсня № XXXI. 1, записанная въ сеняскомъ у., отнесена къ текстамъ самурзакано-зугдидскаго говора. Или снзители были не изъ тѣхъ мѣстностей, гдѣ съ нихъ записаны тексты, или же записавшію передѣляли тексты сообразно особенностямъ своего говора. При текстахъ, записанныхъ проф. Цагарели, нѣтъ точныхъ указаній, какой текстъ гдѣ записанъ, и распредѣленіе ихъ по говорамъ всецѣло принадлежитъ мнѣ, что, конечно, не можетъ быть безусловно вѣрнымъ. Варианты и мелкіе тексты обохъ говоровъ сгруппированы вмѣстѣ.

дворянскаго достоинства, не имѣя на то надлежащихъ документовъ. Это стремленіе нашло себѣ искуснаго воплотителя въ лицѣ нѣкоего Ашордія, который, поддѣлывая документы, жаловалъ дворянство желавшихъ, пока дѣло не дошло до суда, и „ашордіевскому дворянству“ не былъ положенъ конецъ.

Поясненія къ пѣснѣ № XIV см. *Словарь* подъ № 333. Пѣсня № XV „осмѣливаетъ абхазцевъ, потерпѣвшихъ поражение въ какой то битвѣ съ «грузинцами», т. е. съ имеретинцами“ (МЭ, I, 80). Пѣсня № XVII высмѣиваетъ мингрельцевъ разныхъ уголковъ и лечхумцевъ, указывая на ихъ недостатки, происходящіе либо отъ рода ихъ занятій, либо отъ окружающей ихъ природы; напр., про хоргицевъ говорится, что они „вбрана сдѣлали каплуномъ“, чѣмъ дѣлается намекъ на недостатокъ въ дер. Хоргѣ домашнихъ птицъ, что вызывается заболѣваемостью куръ въ данномъ мѣстѣ ляхорадкой (МЭ, I, 77). Историческая пѣсня № XX, по имѣнію проф. Цагарели, намекаетъ на борьбу между сыновьями владѣтеля Мингрелии Каціи Дадіани († 1788) Григоріемъ и Манучаромъ изъ-за владѣтельскаго званія. Манучаръ въ пѣснѣ названъ „человѣкомъ Джогорія“ за то, что, какъ рассказываютъ, кн. Джогорія Дгебуадзе руководилъ и орудовалъ имъ въ возникшихъ изъ-за владѣтельскаго званія смутахъ. Несмотря на поддержку кандидатуры слабаго Манучара царемъ имеретинскимъ Давидомъ, онъ долженъ былъ, въ концѣ концовъ, покориться своему брату Григорію (МЭ, I, 76).

№ XXX, 6 намекаетъ на сборщиковъ свѣчной подати въ имѣніяхъ Мартвильскаго монастыря (МЭ, I, 70).

Въ поясненіе № XXXIV *Мать и дочь* „рассказываютъ, что когда-то самурзаканскій помѣщикъ пріѣхалъ сватать дочь у мингрельскаго помѣщика; но въ жениха влюбилась теща, которая заперла въ комнатѣ дочь, а сама убѣжала съ женихомъ въ Абхазію. Настоящая пѣсня— это плачь заточенной невѣсты, тщетно умоляющей жепуха объ освобожденіи“ (МЭ, I, 69).

Пѣсня № XLI будто-бы намекаетъ на одинъ изъ эпизодовъ

крестьянскаго возстанія въ Мянгреліи въ 1857 г. (СМК, вып. XVIII, 17).

Поясненія къ пѣснѣ № XLIII см. въ *Словарь* подъ *ბოხთი*.

Поясненія къ пѣснѣ № XLVI, 3 см. въ *Словарь* подъ *ამბუტე*.

Указанія и дополненія къ *Мингрельско-русскому Словарю*.

При пользованіи *Словаремъ* пужно имѣть въ виду, что слова въ немъ расположены по главнымъ, зыждительнымъ основамъ, подъ которыми, какъ въ гнѣздѣ, сгруппированы всѣ коренныя и производныя слова. Поэтому прежде всего требуется знакомство съ предлогами (§§ 119, 120) и разными префиксами, въ именахъ (§§ 128) и глаголахъ (§ 44), съ нарощеніями (§ 3, f), равно какъ съ характерами породъ (§§ 69, 80). Такъ, напр., *სა-ნაიელი*, *მე-სა-ნაიელი* помѣщены подъ *ნათ* или *ნთ*; *სა-თღალესი* подъ *ღლ*, а этотъ послѣдній подъ *ღ*, такъ какъ формы коренныхъ глаголовъ (§ 62) часто сгруппированы подъ однимъ или двумя первыми коренными согласными, какъ, напр., формы отъ *ზღალ* *мыслить* помѣщены подъ *ზ*, отъ *თქება* *кончатъ* — подъ *თ*, отъ *ბოქალ* *думать* — подъ *ბო* или *ბოვ* и т. п.

Составныя слова въ родѣ *ათე-ზემა*, *ათე-ნური*, *ათე-ცალი*, *ათე-კურა*, *მე-ზემა*, *მე-სხი* помѣщены подъ вторыми составными частями, т. е. подъ *ზემა*, *ნური*, *ცალი* и т. п.

Въ *Словарь* вошло не мало этнографическаго матеріала въ связи съ объясненіемъ названій божествъ:

ანთარი	ნირსი
ბორსი	ნათურა
გაძიგია (стр. 374)	ნათურნახ
კაპუნია	ნერჩი
მესეფი	ორთა
მირსი	კურატუნა (стр. 262).

Подъ слѣдующими словами приведены описанія разныхъ вѣрованій, сказаній, преданій, обычаевъ и празднествъ:

აღანურობა-მაღანურობა	კუნხს
არამ-სეტუ	კუნხიში ობირეში (სტრ. 324)
ბარბალობა	ღია
ბომბუას-ხიდი	შირდი, შირდი (подъ რდ 1)
ბორზალი	ოხვამერი (სტრ. 402) :
ბუა 2	ჰანა 1
გოხარჭალაფა (სტრ. 398)	ტობა
კლახე	ტუაპობა
ელია 2	ჩიხილაკი
ერტი	წულიში
თუთაშხა (სტრ. 229)	ჭეჭეთობა
ივანია	ხე-ხუნჯობა (სტრ. 409).
კირუ-კარუ	

Къ тухსარიკი (г. თოხარიკი) ближе стоятъ др.-г. თუხარიკი (ეას-რამიანი, სტრ. 45,17; 270,4-5 სივსუ). Къ значенію слова რაკანი надо добавить: *колдуны, волшебники*. Пропущены слова: აქილე *сюда, по сю сторону*, ვიქილე || იქილე *туда, по ту сторону*, არდგი (<არდგილი) *вн см. ардგილი*, ჭყერი || ჭყელი *см. ჭყ 1*.

Сокращения и условные знаки.

Большинство сокращеній попятно само собою. Объяснимъ лишь шѣкоторыя изъ нихъ:

აბხ. = აბხაზსკიი	др.-გრ. = დრენე-გრუზიანსკიი
აორ. = აორისტ	з. = ზუგდიდ. = ზუგდიდსკიი
არბ. = არაბსკიი	კუტ. = კუტაისსკიი
არმ. = არმიანსკიი	კარტ. = კარტსკიი
ბ. = быть	ლечხ. = ლეჩხუმსკიი
ბატ. = ბატუმსკიი	მ. = მთგრეულსკიი
გ. = გრუზიანსკიი	ოზურგ. = ოზურგეტსკიი
გრ. = გრამატიკა	პ. = პერსიანსკიი
გრеч. = გრეჩესკიი	რ. = რწკა
გურ.-აჩარ. = გურიისკო-აჩარსკიი	რ. = რუს. = რუსსკიი
დატ. отн. = დატელნოს ოტიშენიე	რაწ. = რაწიანსკიი

род. отн.	родительное отноше-	св. = сванскій
ніе		ср. ст. = сравнительная степень
		т. = турецкій
	сен. - еснакскій	у. = уѣздъ
св. = святой		џ. = џап. = џанскій

Условныя сокращенія авторовъ, сочиненій и журналовъ:

Ар. см.	<i>Списокъ работъ...</i>	№ 40.
В	»	№ 11.
Бер.	»	№ 46.
Грузинскія приписки		№ 45.
Крещеніе	»	№ 35.
МА	»	№ 29.
МЭ	»	№ 15.
Орб.	»	№ 16.
ПА	»	№ 48.
ОТ	»	№ 39.
Чк.	»	№ 44.
Чуб.	»	№ 18.
Эр.	»	№ 17.

ЖМНП = Ж. М. Н. Просв. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.

ЗВО = З. В. О. = З. В. О. И. Р. А. О. = Записки Восточнаго Отдѣленія Имп. Русск. Археологическаго Общества.

И. И. А. Н. = Изв. И. А. Н. = Извѣстія Имп. Академіи Наукъ.

И. К. О. И. Р. Г. О = Извѣстія Кавказскаго Отдѣла Имп. Русскаго Географическаго Общества.

საგებულო = груз. журналъ „Кребуля“ (сборникъ), Тифлисъ.

შემაჯობა = » » „Моамбэ“ (вѣстникъ), Тифлисъ.

СМІК = Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, Тифлисъ.

ТР = Т.Р. = Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологіи, С.-Пб. (№ 5 Изданій факультета Восточныхъ языковъ).

Объ условныхъ обозначенійхъ говорювъ и подговорювъ мингрельскаго языка MZ, S, bm, ц см. выше стр. XVIII—XIX.

Другіе условные знаки:

> означаетъ „измѣняется, переходитъ въ“...

< „ „ „происходить, получается изъ“...

* указываетъ, что форма восстановлена.

|| „ „ на параллельную форму.

┌┐ „ „ , что звукъ не постояенъ.

„ „ въ *Словарь* указываютъ, что эти слова мною не проверены.

Замѣченныя опечатки.

Въ *Хрестоматіи* —

Страницы:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
16	23	ჩქორო	ჩხორო
24	17	რეკეპაშა	რეკეპაშა
28	27	გე შააწეინე	გ' ე შააწეინე
43	13	ტიჩქენიევე.	ტიჩქენიევე.
51	26	კითხე	კითხე
55	14	ნი	ნი,
57	8	ონჟუა-ონჟასე	ონჟუა-ონჟუასე
79	25	ხოლაშა	ხოლოშა
99	1	ქიმე რთე	ქიმერთე
109	11	მარა	ყარა
111	9	მირტვილი	მარტვილი
134	11	მოროდინი	მოროდინი

Въ 9 начальныхъ листахъ, кромѣ того, по недосмотру околчаніе 3-го л. стр. з. б отнесено къ слѣдующимъ за нимъ союзамъ და и და: უღუ ნდა ვმ. უღუნ და (или უღუნე და), რე ნღო ვმ. რუნ და (რუნე და) и др.

Въ Словарь —

Стран.:	Столб.:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
232	2	24	род. падъ	род. пад.
280	2	14	ظالم	ظالم
282	1	13	مورودونъ, илия	مورودونا, жен. илия
294	1	5	стр. 3.	стр. 3.

Грамматика мингрельскаго (иверскаго) языка.

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ.

О ПИСЬМѢ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ. Мингрельскій языкъ принадлежитъ къ тубал-каинской группѣ яфетической вѣтви языковъ (см. *Предисловіе*). Неизвѣстно, была ли когда-либо письменность или литература на мингрельскомъ языкѣ. Съ древнѣйшихъ временъ мингрельцы, подобно чшамъ и сванамъ, пользовались и нынѣ пользуются братски родственнымъ съ мингрельскимъ грузинскимъ языкомъ, какъ литературно-церковно-письменнымъ. Грузинскій же алфавитъ, съ добавленіемъ двухъ послѣднихъ буквъ для обозначенія специально мингрельскихъ звуковъ (см. табл. I), въ совершенствѣ передаетъ въ письмѣ всѣ свойственныя мингрельскому языковому мышленію звуковыя представленія (фонемы), являясь въ этомъ дѣлѣ незамѣнимымъ никакимъ другимъ алфавитомъ.

Грузины пишутъ и читаютъ отъ лѣвой руки къ правой, и въ военномъ письмѣ нѣтъ у нихъ особыхъ начертаній для заглавныхъ буквъ.

Таблица I.

Мингрельский алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ воешаго письма.

Начертанія.

	Названія буквъ.	Круглое (печатное).	Скоросное.	Русскія со- отвѣстствія 1)	Аналитиче- ская тран- скрипція.
1.	აბ	ა	ა, ა	а	a
2.	ბაბ	ბ	ბ	б	b
3.	გაბ	გ	გ	г	g
4.	დაბ	დ	დ	д	d
5.	ეაბ	ე	ე	э	e
6.	ვაბ	ვ	ვ	в	v
7.	ზაბ	ზ	ზ	з	z(≍)
8.	თაბ	თ	თ	-[t̄]	θ
9.	იბ	ი	ი	я	i
10.	კაბ	კ	კ	к	k
11.	ლაბ	ლ	ლ	ль	l
12.	მაბ	მ	მ	м	m
13.	ნაბ	ნ	ნ	н	n
14.	ობ	ო	ო	и	y
15.	პაბ	პ	პ	о	o
16.	ჟაბ	ჯ	ჯ	п	p
17.	რაბ	რ	რ	ж	j(≍)
18.	საბ	ს	ს	р	r

1) Когда въ русскомъ алфавитѣ нѣтъ точныхъ соответствій, вводится условная транскрипція въ прямыхъ скобкахъ.

Начертания.

	Названия буквъ.	Круглое (печатное).	Скороченное.	Русскія со- отвѣстн.	Аналитиче- ская тран- скрипція.
19.	ს	ს	ს	с	в
20.	ც	ც	ც	т	t
21.	ვ	ვ	ვ	-[v]	w
22.	უ	უ	უ	у	u
23.	ფ	ფ	ფ	-[f]	φ
24.	ქ	ქ	ქ	-[k]	q
25.	ღ	ღ	ღ	-[r]	ř
26.	ყ	ყ	ყ	-[k]	k
27.	შ	შ	შ	ш	ш(τ)
28.	ჩ	ჩ	ჩ	ч	ç
29.	ცხ	ცხ	ცხ	ц	ç
30.	ძ	ძ	ძ	-[ʒ=ʒʒ]	đ
31.	წ	წ	წ	-[tʃ]	t
32.	ჭ	ჭ	ჭ	-[ç]	!
33.	ხ	ხ	ხ	х	ç
34.	ჯ	ჯ	ჯ	-[ʃ=ʃʃ]	đ
35.	ღვ	ღვ	ღვ	-[h]	h(τ)
36.	ქვ	ქვ	ქვ	-[ʃ]	ç(τ)
37.	—	2	2	ы	ø

Изъ этихъ 37 буквъ пять *ა, ე, ო, ყ, უ* обозначаютъ гласные звуки, одна *ჲ*—полугласный, двѣ *ა, ე*—гласно-согласные звуки, а остальные 29—согласные.

Таблица II.

§ 2. Согласные.

СОГЛАСНЫЕ.				Губные.		ЯЗЫЧНЫЕ.				Гортанные.
						Передязычные.		Средне-яз.		
				Губно-губн.	Губно-зубн.	Зубные.	Альвеолярные.			
Шумные.	Варьяные (смычные).	Глухие.	Простые	э		ϕ			δ	
			Придыхат.	э̣		ϕ̣			δ̣	
			Сложные			ϕ̣	ϕ̣			δ̣
		Звонкие.	Простые	э̣		ϕ			δ	β
			Сложные			ϕ	ϕ̣			δ̣
			Сложные			ϕ̣	ϕ̣			δ̣
	Промуные (щепальные).	Глухие.	Простые			ϕ	ϕ̣			δ̣
			Сложные			ϕ̣	ϕ̣			δ̣
			Сложные			ϕ̣	ϕ̣			δ̣
		Звонкие.	Простые		э̣	ϕ	ϕ̣			δ̣
			Сложные		э̣	ϕ̣	ϕ̣			δ̣
			Сложные		э̣	ϕ̣	ϕ̣			δ̣
Соворные.					э̣			ε		
	Носовые.			э̣	э̣	β				
	Плавные.					β	β̣			

Среди этих согласных слабыми являются *β, β̣, ϕ, ϕ̣* (так наз. сибиланты), *δ, δ̣, ε, з* (спиранты) и всё соворные, иногда и *э̣, э̣, э̣, э̣* (§ 61, прим.). Сложные (аффрикаты) рассматриваются: *ϕ̣ < ϕ + β, β̣ < ϕ̣ + β, ϕ̣ < ϕ + β̣, ϕ̣ < ϕ̣ + β̣, ϕ̣ < ϕ̣ + β̣, ϕ̣ < ϕ̣ + β̣, ϕ̣ < ϕ̣ + β̣, ϕ̣ < ϕ̣ + β̣*. В произношении эта сложность, однако, не удерживается, и каждый аффрикат произносится как один цельный, самостоятельный звук, но отнюдь не в родъ греч. ξ или русск. щ.

а) Сравнительно съ грузинскимъ изъ всѣхъ этихъ согласныхъ излишкомъ является элифъ *β*, какъ и въ чванскомъ языкѣ. Онъ представляетъ собою ослабленіе твердаго гортаннаго *з* (древне-арб. *ع*) и въ мингрельскомъ, сравнительно съ чванскимъ, представленъ довольно богато.

б) Слабый согласный *з* (араб. *و*) — пѣчто среднее между

гласнымъ η и твердымъ согласнымъ $з$. Онъ слышится послѣ β , напр., $\beta z o \eta \eta z$ *убивать, убіеніе* и въ окончаніяхъ отглагольныхъ именъ (=неопредѣленному наклоненію или лучше «масдару» семитическихъ языковъ), напр., $\beta z \eta z$ *писать, писаніе*. Но звукъ этотъ постепенно вымираетъ, уступая мѣсто твердому согласному $з$: $\beta z o \eta \eta z$ или же гласному η : $\beta z \eta z$.

с) Слабый согласный ϵ (араб. ع), не совѣмъ правильно называемый в полугласнымъ, имѣетъ ограниченное примѣненіе. Онъ, во-первыхъ, появляется иногда вмѣсто α , окончанія Именит. падежа (§ 14), въ именахъ и мѣстоименіяхъ съ гласнымъ исходомъ основъ, напр., $\beta \eta \epsilon \eta$ *что есть, что такое* (< $\beta \eta \epsilon$, обыкновенно $\beta \eta$ *что* + η < $\epsilon \eta$, $\alpha \epsilon \eta$ *есть*); во-вторыхъ, онъ является диалектическимъ замѣстителемъ по закону чередованія звука ϵ въ бандійско-мартвильскомъ подговорѣ (см. ниже d и *Предисловіе*).

д) Звукъ ϵ въ мингрельскомъ весьма мягокъ. Онъ мягче грузинскаго ϵ (тоже слабого) и звучитъ приблизительно, какъ русскій $ль$ въ словахъ *льнуть, мстить* или какъ французскій l , ll въ словахъ *cheval, ville*, причѣмъ слѣдующіе за нимъ гласные, исключая α , іотируются, напр., $\beta \epsilon \eta \epsilon \beta \alpha$ *очень, сильно* (чтѣтъ: $\beta \epsilon \eta \epsilon \beta \alpha$), $\epsilon \eta \epsilon \alpha$ *сонъ* (чтѣтъ: $\epsilon \eta \epsilon \eta \alpha$), но $\beta \epsilon \eta \epsilon \alpha$ *новый*. Въ бандійско-мартвильскомъ подговорѣ сенакскаго говора ϵ въло идетъ еще дальше: ϵ почти совѣмъ исчезаетъ, какъ въ французскихъ словахъ съ внутреннимъ слогомъ *ill*, напр. *suiller, rapillon*, и вышеприведенные примѣры тамъ звучатъ: $\beta \epsilon \eta \epsilon \beta \alpha$, $\epsilon \eta \epsilon \alpha$, $\beta \epsilon \eta \alpha$ и т. д.

О характерѣ остальныхъ согласныхъ, совершенно одинаковыхъ и въ мингрельскомъ, и въ грузинскомъ¹⁾, мы распространяться не будемъ²⁾.

1) Проф. Ал. А. Цагарели находитъ нужнымъ указать, что на берегахъ р. Ингура и въ Самурзакано звукъ ϵ передъ β , ϵ , α , въ особенности же передъ β , звучитъ приблизительно какъ французскій gn въ словахъ *ligne, vigne, digne* (МЭ, II, стр. 63 сл.). К. И. Додаевъ въ статьѣ *Къ Иверійской фонетикѣ* отмѣчаетъ въ мингрельскомъ существованіе особаго звука $\beta V = \beta \frac{1}{2}$, иногда $\beta \frac{1}{2}$. Ничего подобнаго въ мингрельскомъ вѣтъ, что ясно видно, между прочимъ, и изъ приведенныхъ самимъ же г. Додаевымъ примѣровъ (СМК, вып. ХLI, отд. II, стр. 19).

2) Въ настоящей серіи уже намѣченъ трудъ академика Н. Я. Марра

§ 9. Измѣненія согласныхъ. Одни звуки могутъ замѣщаться другими на почвѣ уподобленія (ассимиляціи) ихъ другъ другу. Въ ииигрельскомъ преобладающее значеніе имѣетъ регрессивная ассимиляція (уподобленіе предшествующихъ звуковъ послѣдующимъ), хотя иногда встрѣчается и обратная ассимиляція, прогрессивная. Въ зависимости отъ того, какого характера звуки замѣщаются другъ друга, это замѣщеніе носятъ разное наименованіе —

а) Чередованіе бываетъ: а) между слабыми: 1) ჟინოსქუა || ჟინოსქუა *дворянинъ*, 2) შქასერი || სქასერი *полночь*, 3) კარანხა || კარანხა *корзиночка*, 4) გინბე || გირბე *длинный*, 5) აზბე || ანბე *стѣсть*, 6) ლამოსი || ნამუსი *совѣсть*, 7) ღური || ჟური *сонъ* (§ 2, d), 8) ჟუნა || ჟუნა *цѣловать*, 9) კერი || კეპი *кабанъ*; б) между сложными: 1) წენიწყარი || წანიწყარი (назв. рѣки), 2) უაზანალა || უაზანალა *мужество*, 3) წვეკეტერი || წვეკეტერი *острый, прямой*.

б) Движеніе (нисхожденіе и восхожденіе): 1) სიტუვა || ჟიტუვა *слово*, 2) ტურიბი || ღურიბი || ფურიბი *летаніе*, 3) ღუღქ || ღუღქ *Дат. мѣст. отъ ღუღი голова*, 4) გექითიღეს *ვმ. გეკითიღეს* *вынули они* (§ 115, а, α, 1), 5) ბერტი || ბერთი *глыба земли*, 6) ხობი || ხოფი || ხობი *всело* (и названіе рѣки и мѣстечка), 7) ჭკიტი || ჭკიტი *муравей*, 8) რანხე || რანხე *такъ какъ*, 9) ჭურჭელი || ღურჭელი *щебетаніе*, 10) ჭიჭილაკი ! წიჩილაკი *елка*, 11) ხოჭქ || ხოჭქ *Дат. мѣст. отъ ხოჭი быкъ*, 12) წხოტირია || ჭოტირია *съ заячьей зубой*, 13) კვიკვილი || გვიგვილი || ხვიხვილი *почка на деревѣ*, 14) სკანი || სქანი *твой*, 15) ბ || გ || მ || ზ || ფ *въ особенности въ глаголахъ* (§ 67).

с) Движеніе (подъемъ и паденіе): 1) წაწიბელი (вм. გ. სწიბელი) *соусъ*, 2) სუნდი || ტუნდი *роса*, 3) რზია || რზია *давать*, 4) ჟინოსქუა || ჟინოსქუა *дворянинъ*, 5) მიშქოსალი (< მიჭქოსალი *черезъ *მიჭქოსალი*, если не образовано по аналогіи съ სეშქოსალი) *полотенце*, 6) წურმუა || წურმუა *затихать, готовиться ко сну* (говорится о птицахъ), 7) ფირა (черезъ *ფიკვა) ||

Сравнительная грамматика языковъ юфетической семьи, куда и входитъ разборъ общахъ для этихъ языковъ вопросовъ, пока см. его же OT, и Цагарели д. с.

ფიზა *широкий*, 8) წვარუა *золотить*, по წვატი *testiculus*, 9) გა-
ლაში || წალაში || ჩალაში *тростникъ, тростниковая трава*.

d) Движеніе (обостреніе [ассимбиляция и аспирация] и отуп-
нѣніе [дассимбиляция и дезаспирация]): 1) ხათეცი || ხტეცი *ново-*
брачная, неопыта, 2) კებური || ეებური || ეებური *очагъ*, 3) ჭანტი ||
ჭანდი *муха*, 4) ჭახე || დახე *ляды, оотъ*, 5) მონჭა || მონჯა *сплывъ*,
6) დვალა || ძვესა || ძესა *класть, лежать*.

e) Перебой: 1) ჭა || წა *оотъ, да*, 2) ღეინკაფი || ღეინტაფი
оизвъ, 3) ხარკალი *звукъ деревянныхъ предметовъ*, გო-ხარკალაფა
стучать, звонить (см. *Словарь*).

f) Вставка и наращеніе въ мягрельскомъ сильно рас-
пространены; вставляются преимущественно *ხ* и *რ* напр., და-
ჩხირი рядомъ съ დაჩხირი *ошонъ*, კალახხხხ რდომъ съ კალახხხ
маленькая корзина, ჟარხეხი *сорокъ* (< ჟირი *დაა* + ეხი *დაადაცათ*);
особенно бросаются въ глаза вставки въ заимствованныхъ сло-
вахъ¹⁾, какъ, напр., ანთასი *тысяча*, იმქნდი *надежда*, მხეკარი
крпкий, რბტა *водка*, შხაქარი *сахаръ*, ჰროლი *поле*, ჭირქა *ста-*
канъ, არქვანი *ябллка*; въ нѣкоторыхъ заимствованныхъ изъ грузин-
скаго не только вставляется *რ*, но со второй половины слова пере-
носятся въ первую и одвиж коренной /согласный, напр., ხვარხე
лукъ-растение (г. ხხეი), ცხორცხალი *живой* (г. ცოცხალი); შვიშეული
нагой, იოლი (г. შიშეული), შხეში *отчина* (г. შხეი) и др.; *ხ* пе-
редъ губными замѣняется *შ*, напр., ჟაბი რდომъ съ ჟამბი < ჟახბი
туттовое дерево, კაპარი რდომъ съ კამპარი *каперсы*, რმბოლი <
რმბოლი *сирота*; *ხ* и *რ* нарастаютъ спереди словъ, напр.,
ხ-ჟაბი *туттовое дерево*, ხ-ტვერი *мысль*, ხ-გარა *плачь, плакать*,
რ-წვანე *зеленый*; передъ губными и тутъ *ხ* замѣняется *შ*, напр.,
ბარუ *дуть*, -თსა რდომъ съ მ-ბარუ < ხ-ბარუ. Въ началѣ и се-
реднѣй словъ кромѣ *ხ* и *რ* нарастаютъ *ბ*, *ღ*, *შ*, *ჯ*, *ღ*, *ღ*, *ღ*, *ღ*, *ღ*, *ღ*, *ღ*, *ღ*,
ბ-რუო რდომъ съ რუო *восемь*, ბ-ხარხული რდომъ съ ხარხული
лито, მ-ხეტი რდომъ съ ხეტი *плечо*, ღ-კახნცია *акация*, ისერი ||
ღისერი *метлюкъ*, ფ-სუა || სუა *крыло*, რფსი || რსი *осъ (осетинъ)*;

1) См. въ *Словарь*. Ср. подобное явленіе въ армянскомъ у Habschmann'a,
Armenische Grammatik, p. 831.

ვ იარაგებათა ვაჩალაქ სოვთა პერდაქ გლასნუმი გუბნიო სბლიჯენია, какъ, напр., ვ-ურმაშია რადომъ сѣ ურმაშიа Урманшиа, ვიშო || იშო *туда*, а въ серединѣ служатъ гласнораздѣломъ: ჭარუ-ვა რადომъ сѣ ჭარუა *писать*, ნ-თხორუ-ვა რადომъ сѣ ნ-თხორუა *копать*, მა-ვა я—*говоритъ* в.м. მა-а (см. § 153), ფოქუვათ || ფოქუათ *скажемъ*, სუვა რადომъ сѣ სუა *перо*, აბა || დ-აბა *ну-ка*.

გ) Выпадение: ვ ი მ ვიშადაუთ მეშუა გლასნუმი, напр., ამშ-ობი (< ამშვი+ობი) *шестьсотъ*, მუშ-უში *свои*, *იღვ* (< მუშ-მუში) ი ნ ფამილნიქ ოკონჩაქიქ: შაშვა > შაშა > შაშ, გვილავა > გვილა > გვილა, ელიავა > ელია; დეში > დეი > დიი *дишъ*, ნათესამი > ნათესექ *родственниковъ*, შატი < გ. შატვი *честь*, წიკარი < გ. წიკარი, ტიანი < გ. ტიკანი. ოსნოვივაქ ნა ოთმъ ზაკონქ, მი მოქმე სკა-ვაქ, ჩო სოვა, ვიჭოქია ვა კონცქ ე || ეე, პროშა ოთა ისტორიო, თ. е., по утратѣ гласнораздѣла между двумя послѣдними гласными получился въ концѣ ე или же при замѣнительномъ удлинении гласныхъ — ეე; ე ინოგა პოლუჩაქთა იშა ა+ი, ი ოკონჩაქი ეთიქ სოვთ, შაქიათ, ბიო რაქში ი ნ მიგრელსკომъ, какъ ვიწქ ვა გრუზინსკომъ -ავი, напр., ამბე¹ < ამბავი *вѣсть*, კარე¹ < კარავი *палатка* ი др. (отсюда одинъ изъ источниковъ образования долгихъ гласныхъ, см. § 5, с); ვიშადაქთა ჩოთო რ. მაქირა || მაქია *второй*, რკინა || კინა *желѣзо*, ჭკურა || ჭკუა *подобный*, მუ დოსე > მუ დოს *въ какое время*, ქირსე || ქისე *Христосъ*. ნა ქრისტიანუმი ვთორიო დეკა (§ 35, b) ვიშადაქთა სოგლასნიქ ოკონჩაქი სოქო ი: ვითოქირი (ვითი+დო+ქირი) *двѣнадцатъ*, ვითოსუმი *тринадцатъ* ი თ. დ.

ბ) Исчезновение: იშაქთა პრეწიქთა სლავი, напр., ჭარამი || არამი *неверный*, ჭალამო || ალამო *сдружъ*, ინჭა < *ქინჭა *колодецъ*, აურე < აურე *здѣсь*, *сюда*, *отсюда*; იშა ტვრდიქ იშაქთა იშაქთა ბ, დ, თ, ფ, напრ., დიახ || იახ *да, дѣйствительно*, დიდა || დია *мать*, მუმა || მუა *отецъ*, თინა, ინა *тотъ*, ინა, ლიფში || ლიში *шолка*, ბრალი *воре, несчастіе*, ნო ს-რალო *несчастный*, ვიშო || იშო *туда*, ბზაკალი || ზაკალი *пальма*, ეაშა (ბუაშა) *воскресенье*, ლისეპარი || ისეპარი *шозды*; კონენნიქ სოვქ დ, თ, ტ, რ, ვ იშაქთა პერდაქ ოკონჩაქიქ Дат. *карті*. პადეჟა (§ 18, d).

i) Перестановка: обыкновенно в словахъ, заимствованныхъ изъ другихъ языковъ, мнгрельскій переставляетъ согласные и гласные, напр., წიხვი книга < г. წიქნი, აზნი мысль, სმისა < г. აზნი, ფიქტი дума < г. ფიქტი, ტროგი < р. торги, წმიდა чистый, святой < г. წმიდა, ღანჯი ржавчина < г. ჭანჯი; 1) есть случаи перестановки согласныхъ въ подлинныхъ мнгрельскихъ словахъ, напр., წრომი || რწრომი сычъ, რეკბა недоставать, аор. 3-е лицо ед. ч. აწ-კორღდ ემუ ნდოსტალო ჩეო, წიმო || მიწო (§ 115, а, а, 1), ბედიროთუ || ბეერდიოთუ онъ всталъ, поднялся, ვტირსებქ || ვტირსებქ || ვტირსებქ ломаюсь, ვირსული в. ვისურლი я пожелалъ (სურული желаніе).

j) Усѣченіе весьма распространено въ ласкательныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129), а также въ глагольныхъ формахъ (§ 110), иногда въ зависимости отъ ударенія (§ 7, с, d).

k) Раздвоеніе: ბებე или ჭებე || ჭებებე св. Георгій, ჭებეჭებე-ტო || ჭებეჭებეტო муравей, ჭღუღლიკი || ჭვალკი копоть, присосокъ.

l) Двусимиляция согласныхъ: два რ не терпятъ не только въ одномъ и томъ же словѣ, но и въ двухъ, рядомъ стоящихъ, словахъ: ირიფელი все в. ირიფერი, რსულც в. რსულც თუ ჯელაეშ, ჭგირი ლე в. ჭგირი რე ჯოროხო (есть), ონჯლორე ლე в. ონჯლორე რე სტიდო (есть), ჟერ-ჟელი в. ჟერ-ჟერი პო და; изъ двухъ ლ одинъ замѣняется ნ: კალი-კანე рядомъ съ კალი-კალე ნიქორე и т. п.

§ 4. Гласные. Мнгрельскій языкъ заодно съ чанскимъ характеризуется полногласіемъ. Степенія вѣсколькихъ согласныхъ, какъ это наблюдается въ грузинскомъ, мнгрельскій из-

1) Грузинскій въ свою очередь такъ же обращается съ заимствованными словами, напр., ზად უპბ < п. مزز, უჯანს (რქვე უჯანს) помощь < арб. فراغت. Это послѣднее слово въ мнгрельскомъ звучитъ всегда უჯანს, что свидѣтельствуеетъ не о томъ, что къ мнгрельцамъ слово пошло непосредственно отъ арабовъ и при томъ безъ всякаго измѣненія, а скорѣе о томъ, что арб. слово, попавъ сначала въ грузинскій въ видѣ უჯანს, потомъ уже, при заимствованіи изъ грузинскаго въ мнгрельскій, подверглось вторичной, въ данномъ случаѣ обратной перестановкѣ согласныхъ, въ результатѣ чего получилось въ мнгрельскомъ арб. слово безъ измѣненія.

бѣгаетъ, напр., ჰოლორი *собака* (г. ძაღლი), კორობუა *собираютъ* (г. კრება). Эта особенность замѣчается и въ заимствованныхъ словахъ, напр., ჰილანი *планы*. Въ мингрельскомъ имѣются слѣдующіе гласные:

а) Простые: ა (задній), ო и უ (задніе съ губнымъ сближеніемъ, лабиализованные), ე (средній), ი (передній).

б) Сложные (двугласные): აა, აე, აო, აუ.

с) Долгіе: ო, гевр. უ (< ვა || ჯა); უ, гевр. ო (< გი, ვე).

д) Удвоенные, гевр. долгіе: აა=ა̄; ეე=ე̄, діалектически იუ || ეი; იი=ი̄, діалектически ეი; ოო=ო̄; უუ=უ̄, діалектически ოუ || ოჟ.

§ 5. Измѣненія гласныхъ. Большею частью измѣненія гласныхъ происходятъ на діалектической почвѣ (см. *Предисловіе* и *Словарь*).

а) Двугласные рѣдко употребляются. Они имѣютъ мѣсто въ стихахъ (§ 159): когда для размѣра надо сократить слогу, гласный ი падаетъ въ ა, который съ послѣдующимъ гласнымъ и даетъ двугласный звукъ, напр., ჰალო**ви*. ჰალო *много*, საა-ანგება *ви*. საანგება *дерзость*. Во-вторыхъ, при чередованіи (діалектически) ლ съ ა (§ 2, с, d) опять образуются двугласные, напр., ძააანი < ძაღანი *очень*, აუერი < ლუერი *сонъ*.

б) Настоящіе долгіе гласные въ мингрельскомъ не встрѣчаются. Но быть можетъ тѣ ო и უ, которые діалектически развиваются въ цѣлые слоги ვა, გი, ვე, вѣкогда и въ произношеніи отличались отъ простыхъ гласныхъ: ქორა S || ქეარა MZ *животъ*, გოლა S || გგალა MZ *юра*, ჭერჭელი || ჭვარჭვალი *плескъ воды*, ჭუტუა || ჭგი-ტუა *закрывать глаза*, ხოლარი || ხვილარი, гевр. ხეღარი *ящерица*, ხუნა || ხეუნა *сидеть* и др.

с) Удвоенные, гевр. долгіе гласные отличаются отъ обыкновенныхъ долгихъ своею неустойчивостью: они то какъ бы долгіе ა, ე, ო, უ, то не успѣвшие слиться между собою, просто удвоенные гласные съ обычнымъ между двумя звуками перерывомъ въ произношеніи (прерывистая долгота) აა, ეე и т. д., то одинъ простой гласный ა, ე, напр., ჟალი || ჟალი || ჟალი *яйцо, оставленное подъ несущуюся курицею*, ააბე || ააბე || ააბე *отъсть*, ხათენე || ხა-

თესეე || ხათესეე *родственникъ*. Возникновение этихъ гласныхъ ясно: они получались изъ двухъ простыхъ, по выпаденія между ними гласнораздѣловъ ჳ и ჳ (§ 3, g). Однако встрѣчаются удвоенные гласные произвольнаго происхожденія, какъ, напр., რაგადანს || რაგადანს *онъ говоритъ* и др. Нѣкоторые изъ удвоенныхъ гласныхъ допускаютъ діалектически двисимялцію ეე || ეე, იი || ეი, უუ || ეუ, წე || წეე ი || წიე S *мальчикъ, слуга*, წეი || წეიი S || წეეი ი *лаверошникъ, хвѣ* || ხეუ S || ხეოუ MZ *корова* и въ нѣкоторыхъ глагольныхъ формахъ (§ 75).

d) Среди простыхъ встрѣчаются діалектическіе перебои:

1) ი въ უ. გერ. თი ჟიქურთ S || ჟიქურთ MZ *прямо, лицомъ къ лицу*, ტაბიი S || ტაბუი MZ *шкворень у ярма*, ხის S || ხოს MZ *пятьшка*, ხიტე S || ხოტე MZ *о если бы или* обратно: ბურგული S || ბირგული MZ *кольцо*, წურგუმი || წურმი *кольцо изъ камня, надъваемое на нижній конецъ верстена*; на почвѣ регрессивной ассимялціи: ჳე-ღეღური (г. ჳე-ღიღური) *торды* отъ დიდი *большой*.

2) ე въ ი. გენი S || გინი MZ *теленокъ*, გემო S || გიმო MZ *акусъ или* обратно: გილი S || გელი MZ *послѣзавтра*, ჳეინს S || ჳეინს/ც MZ *дождь идетъ*.

3) თ въ უ. თობა S || თუბა MZ *волосъ*, წონა S || წუნა MZ *илить* (одуш. предметъ).

4) На почвѣ регрессивной ассимялціи возникла слѣдующія двойныя формы: თაგათა || აგათა *соза*, არბო || არბა *есть, все*, ხათე || ხეთე *одрузь, немедленно, тутъ же*, равно какъ слѣдующіе отыменные глаголы: ბარგუა *полоть* (отъ ბერგი *мотыка*), გახუა *сосать* (говорится о теленкѣ, отъ გენი *теленокъ*), ტუბარუა *сдираетъ кожу* (отъ ტუბი *кожа*); сюда же относятся: მორე < მორ-თორე < მუ-თორე *что есть? что такое?* и глагольныя основы съ двойной огласовкой: წორიღუა || წორადღუა *инить*, ხორცქა || ხორცქა *разрывать*.

Весьма разнообразныя фонетическія измѣненія гласныхъ звуковъ возникаютъ между предлогами и глагольными темами при ихъ сочетаніи другъ съ другомъ (§ 115), равно какъ въ производныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129).

5) Гласный *o* при непосредственномъ содѣйствіи губно-губного *ʒ* перерождается въ *u*: ქომოლი || ქუმოლი *мужественный, доблестный, შუნი დაი მნი* (см. *შონი).

6) Нерѣдки двойныя оковчаніи въ именахъ: კახა || კახე *деревянный крюкъ*, ჭუჭუაღე || ჭუჭუაღი *кранива* и др.

§ 6. Полугласный *z* есть звукъ неопредѣленнаго характера съ твердымъ, горловымъ произношеніемъ, приближительно какъ армянскій полугласный *z*, какъ турецкій *z* въ словѣ *قىش* (чп-тай: კეშ) *зима* для неясно-артикулированный, глухой и короткій русскій *ы*. Этотъ звукъ въ мингрельскомъ вибѣтъ широкое приимѣненіе, особенно въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, такъ что мы этотъ говоръ и характеризуемъ, между прочимъ, какъ *z* говоръ (см. *Предисловіе*).

а) Прежде всего полугласный *z* является самостоятельнымъ, слогообразовательнымъ звукомъ, въ качествѣ чего ему діалектически соответствуютъ простые гласные, напр., გვრუნო MZ || გო: რინი S *оселъ*, ქერი || ქირი *ястребъ*, ჭენე || ჭინე *прутъ*, ცერა || ცირა *дщница*; въ односложныхъ словахъ: წე || წი (шарфчике) *въ этомъ году*, ტე || ტუ *сымя*; въ глагольныхъ формахъ: გე || გუ *онъ похожъ*, ძე || ძუ *онъ лежитъ* (неодуш. предметъ).

б) Во-вторыхъ, полугласный *z* (равно какъ и его діалектическия соответствія) исполняетъ служебную роль, появляясь среди согласныхъ для облегченія произношенія. Эту роль звука *z* лучше всего наблюдать въ именныхъ и глагольныхъ согласныхъ окончаніяхъ, которыя, если за ними не слѣдуетъ другое слово съ согласными въ началѣ, могутъ принимать и не принимать въ концѣ этотъ звукъ, напр., თუთას ილი თუთასე || თუთასე (Дат. паденье отъ *თუთა* *тысячъ, луна*), იხარებს ილი იხარებსე (3-е лицо наст. времени отъ глагола *იხარება* *радоваться*); но если за ними слѣдуютъ слова съ согласными въ началѣ, то появленіе *z* (или діалектическия и простыхъ гласныхъ) между стекшимися, такимъ образомъ, согласными двухъ различныхъ словъ становится какъ-бы необходимымъ, въ особенности тогда, когда послѣдующими бывають союзы *ბო* *что, чтобы, когда*, *და* *если*, *და* *и*. Эти союзы

сливаются энклитически съ предшествующими словами, напр., თუთასუ ნი, ახარესუ ნი, თუთასუ ნი, ახარესუ ნი и т. д.

Но этотъ вопросъ съ одной стороны находится въ связи съ вопросомъ о простыхъ и эмфатическихъ именныхъ и глагольныхъ окончанiяхъ въ мингрельскомъ (§§ 11, 44), а съ другой — съ вопросомъ объ явленiяхъ синтаксическихъ (§ 149, b).

с) Въ стихахъ, смотря по надобности, полугласный 2 то дѣлаетъ позицiю, то ибѣтъ, т. е. иногда слово можно увеличить присоединенiемъ къ нему звука 2 на одинъ или нѣсколько слоговъ, а иногда, напротивъ, черезъ паденiе гласнаго звука въ 2 слово можно сократить на одинъ или нѣсколько слоговъ (§ 158).

§ 7. Ударенiе. Ударенiе въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, стоитъ на второмъ съ конца слогѣ въ двухсложныхъ словахъ и на третьемъ — въ трех- и многосложныхъ: კონი *человекъ*, ოსური *женщина*, კახეუი *люди*, ოსურეუი *женщины*, ვამა *братъ*, ჰამაღლეი *братья*.

Однако многосложныя слова наряду съ вышеприведенной формой ударенiя имѣютъ и другую, двойную, одно главное ударенiе, а другое второстепенное, причеиъ четырехсложныя слова дѣлятся поровну 2 + 2, а пятисложныя — 2 + 3 съ главнымъ ударенiемъ въ началѣ слова: ოსურეუი, ვამაღლეი, ჭკბჭკიტონა, *муравей*, ჭკბჭკიტეუი и т. п. Въ общемъ мингрельское ударенiе болѣе подвижное, чѣмъ грузинское. Это обстоятельство въ связи съ склонностью мингрельскаго языка къ полугласiю устриваетъ въ немъ дѣляемость основъ на твердыя и слабыя (подвижныя) съ бѣглыми гласными ა, ე, ო, какъ это имѣется въ грузинскомъ.

а) Предлоги, равно и частицы, находящiяся впереди глагольной формы и сливающiяся съ ней проклитически, имѣютъ на себѣ главное ударенiе: ჭრი *пиши*, დოჭრი *напиши*, ვაჭრა *не пиши*, ულუდას, съ утвердительной частицей ქულუდას > ქუულუდას > ქულუდას *пусть у него будетъ*, ნემე ჭარებქ *не пиши*.

б) Напротивъ частицы, находящiяся позади слова и служа энклитиками, передвигаютъ ударенiе къ концу слова: ულუდას *пусть у него будетъ*, ულუდასუ ნი *если бы у него было* (теперь),

მკობს *мы хотим*, მოკონს ღა *или мы хотим*.

с) Звательная частица *ო* так же, как и предлоги, имѣетъ на себѣ главное удареніе:

ბა'ბა, ო ბაბა! *о, отец!*

მა'მა, ო მამა! *о, мать!*

ბებ'ბი, ბებ'ბი, ო ბებ'ბი! *о, бабушка!*

ბურ'ღლა, ბურ'ღლა, ო ბურ'ღლა! *о, Бурдла!*

კირ'ილე, კირ'ილე, ო კირ'ილე! *о, Кирилл!*

Въ послѣднемъ словѣ первый съ конца слогъ, оказавшись четвертымъ отъ ударнаго, почти совершенно отпадаетъ въ произноше: *ირ*, и слово какъ-бы звучитъ *ო კირი!*

д) Въ сложныхъ словахъ удареніе (главное) падаетъ на первую составную часть слова, напр., ზღვის-პირა *берег моря*, *морской берег*, но если слово многосложное, оно можетъ имѣть и второстепенное удареніе, какъ выше было указано вообще объ удареніи въ многосложныхъ словахъ, напр., не только ჰემ-ქონალი, но и ჰემ-ქონალი *полотенце*, ხუთი-კა (< ხუთი-კას < ხუთი-კადი < ხუთი-კაკლი) *около пяти*, *пять штукъ*, слоги второй составной части слова, но мѣрѣ отдаленіи ихъ отъ ударнаго, отпая (см. выше с).

е) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103) удареніе всегда, независимо отъ числа слоговъ въ словѣ, находится на второмъ съ конца слогѣ, и притомъ удареніе очень сильное, въ то время какъ въ другихъ случаяхъ въ мингрельскомъ удареніе весьма слабое: სი რე'ქო, ბო'ბო? *это ты — мамий?* ვა რე'ქო? *не было-ли?* მიღარ'თქო? *ушел-ли он?* რუდე'შო? *домой?* გოკონ'ო? *хочешь-ли?*

§ 8. Семасіологія звуковъ¹⁾. Согласные и гласные звуки въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, имѣютъ каждый свою особую семасіологію или знаменательность: согласнымъ присуща способность выражать не ограни-

1) II. Марръ, *Грамматика-Чанскаю языка*, § 4.

ченныя ни временемъ, ни мѣстомъ понятія и идеи, это—звуки-идееносители, а гласные, наоборотъ, обладаютъ способностью ограничивать безпредѣльныя идеи въ отношеніи мѣста и времени, это—звуки-предѣлоносители. Иначе говоря, согласные служатъ корнями, а гласные образовательными элементами. Нормальный видъ корня трехгласный, но благодаря разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§ 3), число коренныхъ то увеличивается, то уменьшается.

Для обозначенія основной формы словъ берется условный трехгласный корень qnp и снабжается требуемою огласовкою (§ 126).

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

Ученіе о формахъ словъ (морфологія).

I. Имя существительное.

§ 9. Родъ. Въ нингрельскомъ языкѣ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, нынѣ нѣтъ различія грамматическаго рода¹⁾. Естественный же родъ (полъ) людей и животныхъ обозначается различными словами: мужской полъ людей обозначается словомъ $\int\text{em}\text{e}\text{r}\text{e}\text{r}$, а животныхъ— $\int\text{e}\text{m}\text{e}\text{r}\text{e}\text{r}$ *самецъ*, женскій

1) Во всѣхъ яфетическихъ языкахъ сохранились разныя пережитки окончанія грамматическаго *жескаго* рода, вѣроятно въ нихъ существовавшаго (см. Н. Марръ, ОТ; стр. 8, прим. 1 и его же *Грамматику чанскаго языка*, § 6). Въ нингрельскомъ мы имѣемъ какъ его полныя виды въ картской формѣ er , er и въ тубал-кайской er er , er er , такъ и усѣченныя—, тубал-кайя. er er . Эти окончанія давно потеряли свое первоначальное значеніе, и нынѣ вѣются въ языкѣ въ качествѣ безразличныхъ, ничего не обозначающихъ суффиксовъ, какъ, напр., er , er *миниралецъ*, er , er *чистоклазъ*, er , er *козликъ*, er , er *пятаулъ*, er , er *самецъ*, er , er *курица*, er , er *самка*, er , er *женщина*, er , er *земля*, er , er *полоса*, er , er *маленькій торшиокъ*. Нынѣ въ нингрельскомъ, однако, еще живеть, какъ слабый и измѣненный пережитокъ грамматическаго родового различія, дифференціація гласныхъ e и a въ однозвучныхъ мужскихъ и женскихъ именахъ, какъ въ концѣ словъ, такъ и въ серединѣ, причѣмъ звукъ e усваивается мужскому имени, а a —женскому, напр., er , er *Дзуку* и er , er *Бурдіу* (муж. имена), er , er *Дзаку* и er , er *Бурдіа* (жен. имена).

поль людей — словомъ *ოსურბი*, а животныхъ — *დადული* или *ჭკვი* *самка*. Въ однихъ случаяхъ эти слова добавляются къ общему плени, въ другихъ общаго имени вовсе нѣтъ, въ третьихъ берутся совершенно иныя названія. Такъ, для людей общее названіе *კობი* *человѣкъ* (вообще, преимущественно *мужчина*), въ частности же *მужчина* *ქობოლი*, *женщина* *ოსურბი*, *мальчикъ*, *сынъ* *ქობოლი-სქუა* (букв. *мужчина-дитя*), *дѣвочка*, *дочь* *ოსურბი-სქუა* (букв. *женщина-дитя*), *юноша* *ბოში*, *дѣвица* *ცირბ*, *дѣди*, *старикъ* *ბადიდი*, *старуха* *დედიბი*; въ фамилійныхъ названіяхъ *დადი* *Дадіани* (мужьява), *დადი-ხე* *Дадіани* (женщина); для *куръ* общее названіе *ქოთობი* (преимущественно *курица*): *მუშული* *пѣтухъ*, *დადული* *курица*; для *собакъ* *ჯოლორი*: *მუშული* *ჯოლორი* *песъ*, *დადული* *ჯოლორი* или *ჯუა* *ჯოლორი* *псита*; для *свиней* *ღვევი*: *კერბი* *боровъ*, *კაბანა*, *ქობი* *свинья-самка*; для *овецъ* *შხური*: *ერკვი* *баранъ*, *ჭყვირი* *овца*; для *козъ* *თხა*: *თხი* *козелъ*, *ჭკვი* *თხა* *кози*; для *лошадей* *ცხენი*: *ვარუა* *жеребецъ*, *ჭკვი* *ცხენი* *кобыла*.

Склоненіе именъ.

§ 10. Въ склоненіи мингрельскаго языка девять падежей и два числа, единственнос и множественное.

Примѣчаніе 1. Въ число девяти падежей не входитъ звательный, ничѣмъ отъ именительнаго падежа не отлѣчующійся и лишь иногда сопровождаемый восклицательною частицею *ა* (см. § 7, с); не входятъ въ это число и послѣложные падежи (см. § 19).

Примѣчаніе 2. Собственные имена склоняются одинаково съ нарицательными.

§ 11. Падежные окончанія совершенно одни и тѣ же для обоихъ чиселъ, съ той лишь разницей, что въ един. числѣ они присоединяются непосредственно къ основамъ, а во множ. числѣ — при посредствѣ показателя множественности *ჟვ* (см. § 20).

Таблица III.
Падежные окончания.

	простыя	спялыя или эмфатическія	
	SMZ	S	MZ
И.	о	—	—
М.	ј	јо, јз	јз
Р.	џо, џ	—	—
О.	џј	—	—
Т.	оо, о	—	о ₂
Д.=Н. ^I	џз	—	—
Д.=Н. ^{II}	џо, џоо	—	—
Д.=Н. ^{III}	о, оо	—	—
Д. к.	џ S, џ MZ	џо, џз	џз

Примѣчаніе. Эмфатическія окончания не постоянны, а случайны (§§ 6, b; 149). Поэтому дальше въ таблицы склоненій мы ихъ не вносимъ.

§ 12. Изъ девяти падежей три основныхъ: Именительный, Родительный и Дательный (дополнительный) = Направительный.

Гласные характеры основныхъ, органическихъ падежей ¹⁾:

И.	о < з, см. § 14	i < u
Р.	о	i
Д.=Н.	з о	а о

Полныя окончания основныхъ, органическихъ падежей:

И.	о < з	i < u
Р.	џо < џз, см. § 15	ши < іш
Д.=Н.	џз џо < џз оџ, см. § 15	ша шо < аш ош

§ 13. Основы именъ. Основы въ мингрельскомъ бываютъ согласныя, напр., џџџ-о *человѣкъ*, оџџџ-о *женщина* и гласныя,

1) См. Н. Марръ, ОТ, табл. V, его же *Грамматика чанскаго языка*, § 8.

какъ, напр., ციხე ძველი, წუდე დომე, კატე გორიკი, კატე
 კოშკი.

Примѣчаніе. Однако, не всѣ имена съ исходомъ на ა, ე, ი, უ дѣйствительно имѣютъ гласныя основы, въ виду того, что плавный исходъ основъ, именно согласный ლ, во многихъ словахъ въ единственномъ числѣ отпадаетъ и составляется лишь во множественномъ числѣ (§ 21).

Въ зависимости отъ основъ мингрельское склоненіе, по существу единое, предлежитъ въ двухъ различныхъ видахъ.

§ 14. Именительный падежъ (въ сокращеніи = И.)

а) Окончаніемъ И. падежа въ согласныхъ основахъ служатъ гласный о, представляющій собою въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, перебой первоначального უ.

Примѣчаніе 1. Этотъ უ почти безслѣдно исчезъ; во вслкомъ случаѣ, среди большинства мингрельскихъ словъ съ исходомъ на უ трудно указать, что наипрѣднѣйшій უ есть первоначальное окончаніе И. падежа, а не гласный исходъ основы по отпадении падежнаго окончанія (см. табл. III) или же какого-либо согласнаго, какъ, напр., თუ *поросенокъ* < *თულ §§ 13 и 21). Однако, можно думать, что счастливый случай сохранилъ намъ первоначальное უ. окончаніе И. падежа, въ клятвенныхъ выраженіяхъ, какъ ღმრთობთუ-მე рядомъ съ ღმრთობთი-მე *клянусь Богомъ*, ჰუბრუ-მე *клянусь душою*, სქიბი მხრდუ-მე *клянусь твоею благодатью*¹⁾.

Примѣчаніе 2. Окончаніе И. падежа о диалектически ослабѣваетъ въ полугласный ე, напр., ბაღი საღე რდომე съ ბაღე (см. *Предисловіе*).

1) Такого же, вѣроятно, происхожденія и употребленное въ грузинскомъ выраженіе ღმრთობთუ (бука по-мигр. *клянусь Россією*); этимъ именемъ въ 50 годахъ прошлаго столѣтія въ Грузіи въ насѣдку называли молодыхъ людей, побывавшихъ въ Россіи, въ университетахъ, и вернувшихся на родину съ новыми понятіями и проектами (см. გ. კახიანი. *კურსი კოლეჯის, თბილისი* 1909, стр. 14, а также ბ. კახიანი. *საქართველოს ისტორია* 1912, стр. 87).

Примѣчаніе 3. Въ стихахъ окончаніе II. падежа о часто отпадаетъ для размѣра (§ 158).

б) Гласныя основы утратили окончаніе II. падежа и въ этомъ падежѣ онѣ подлежатъ въ видѣ чистой основы.

Примѣчаніе 1. И въ гласныхъ основахъ, хотя весьма рѣдко, всплываетъ порой окончаніе II. падежа о, послѣ гласныхъ обыкновенно въ видѣ е, напр., мѣстоименіе 3-го что встрѣчается и съ этимъ окончаніемъ 3-го-е (Хр., стр. 116,2), 3-го-е (< 3-го-е + «о»¹) что такое? (букв. что есть?). Равно о || е возстановливается передъ суффиксомъ уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ з, напр., 3-го-о-з папенька (3-го-о-з отецъ), 3-го-о-з || 3-го-е-з маменька (3-го-е-з мать) и др. (§ 127,а,1).

Примѣчаніе 2. Полные гласные звуки исхода гласныхъ основъ иногда, преимущественно діалектически, падаютъ въ полугласный ъ, напр., 3-го-ѣ рядомъ съ 3-го-ѣ амбаръ, 3-го-ѣ рядомъ съ 3-го-ѣ хворостина и др. (см. Предисловіе), см. § 131.

§ 15. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ чанскомъ¹), окончаніе II. падежа о, сращаясь съ согласными основами, удерживается во всѣхъ другихъ падежахъ, за исключеніемъ Дательнаго=Направительнаго III-го, проявляющаго согласный исходъ основы передъ своимъ падежнымъ окончаніемъ е (§ 17,с), Дательнаго мѣстоименнаго и Дательнаго картскаго, проявляющихъ двойственность формъ, со сращеніемъ и безъ сращенія (§ 18,а,d). Сращаемость окончанія II. падежа съ согласными основами — одна изъ характерныхъ особенностей склоненія въ языкахъ тубал-кайнской группы въ отлѣченіе отъ картскаго. Съ этой особенностью находится, въ свою очередь, въ связи то обстоятельство, что въ тубал-кайнскихъ языкахъ, въ частности въ мингрельскомъ, падежныя окончанія съ согласнымъ

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 12.

первоначально въ исходѣ (Р.— * оџ, Дат.=Направ. I— * џџ. Дат.=Направ. II— * џџ), встрѣчаясь постоянно съ гласнымъ исходомъ основъ, подверглись перемѣщенію: въ Р.—џџ, Д.=Н.^I—џџ, Д.=Н.^{II}—џџ, напр., не только *ცირა ძვინა*, Р. *ცირა-ჟი*, Д.=Н.^I *ცირა-ჟი*, Д.=Н.^{II} *ცირა-ჟი*, но и *კახი-ი* *человѣкъ*, Р. *კახი-ჟი*, Д.=Н.^I *კახი-ჟი*, Д.=Н.^{II} *კახი-ჟი*.

§ 16. Родительный падежъ (=Р.)

а) Полное окончаніе Р. падежа —*ჟი*, напр., *კახი-ჟი* *человѣкъ*, *ახუნი-ჟი* *женщины*, *ხორუ-ჟი* *коровы*, *კახი-ჟი* *оубрившій борода* *человѣкъ*, *ახუნი-ჟი* *тутъ* *волосы* *женщины*, *ხორუ-ჟი* *букв.* *молоко* *коровы*.

Примѣчаніе. Полная форма Р. падежа использована въ качествѣ названій мѣстностей и рѣкъ, напр., *წულში* *Цулиши* (гора), *ხორუში* *Чхоуши* (рѣка), *ჭკადუში* *Чкадуши* (село), *ქუთუში* *Кутеши* (городъ Кутавсь) и т. п., см. § 127.

б) Усѣченное окончаніе Р. падежа — одинъ согласный џ, напр., *კახი-ჟ* *дѣло* *голова* *человѣкъ*, *ქუდი-ჟ* *каси* *дверь* *дома*, *დადი-ჟ* *букв.* *дровосѣкъ* *большой* (насъкомое, букв. *быкъ* *Дадіани*).

с) Наконецъ можетъ отпасть и согласный элементъ Р. падежа, и тогда слово получаетъ видъ обезформленнаго Р. падежа, форма котораго всецѣло совпадаетъ въ гласныхъ основахъ съ формою II. падежа, напр., *ზღვა-ჟი* *берегъ* *моря*, *морской* *берегъ* (вм. *ზღვა-ჟი-ჟი*), *ეზი-ჟი* *Икеніа-джиха* (названіе крѣпости); а въ согласныхъ основахъ сращенный о то удерживается, то отпадаетъ, напр., *ბატი-ჟი* *пастухъ* *иудей*, *ხორუ-ჟი* *Хоши-йкари* (рѣка), *ჭუბური-ხინჯი* *Чубури-хинджи* (село, букв. *мостъ* *изъ* *каштановаго* *дерева*), а также *ჭუბური-ხინჯი*. Но такая форма Р. падежа, какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, употребляется не самостоятельно, а лишь въ сложныхъ словахъ (§ 129), см. §§ 135—136.

§ 17. Дательные = Направительные падежи (=Д.=Н.). Въ мингрельскомъ мы находимъ три Дательныхъ падежа, использо-

вапныхъ въ немъ — по заимствованіи Дательнаго картскаго пзъ грузинскаго — въ значеніи Направительныхъ падежей.

а) Чистый Дательный (=Д.=Н.¹) на ლ съ картскою огласовкою, напр., ნუღჲ-შ მამოი, ნუღჲშ მკვუნიქ ი იდუ დომოი, მ-შ კზ კომუ, მ-შ მკუნიქ სი? კზ კომუ თუ იდესი? — მეძობელ-შ კზ სობდუ.

б) Другой Дательный (=Д.=Н.¹¹), собственно Дательный пользы, съ тубал-кайнскою перегласовкою гласнаго элемента оковчаяя з въ ო, напр., კობ-შო, иногда съ добавленіемъ послѣлога თ — კობ-შო(თ) для человека, დიდ-შო(თ) для матери, ნუღ-შო(თ) для дома, კატუ-შო(თ) для кошки, კოტო-შო(თ) для горника.

с) Третій Дательный (=Д.=Н.^{III}) съ тубал-кайнскою перегласовкою з въ ო безъ согласнаго элемента оковчаяя, причемъ передъ ო отпадаетъ сращенный съ согласнымъ основами ო (§ 15). напр., კობ-ო челоукомъ, ოვ качество челоука (при глаголахъ: *становиться, дѣлаться, превращаться, ходить, желать*), иногда къ ო присоединяется послѣлогъ თ — კობ-ო(თ): თუ ცობ მ სიღ-ო მოკო ი желую (*иметь*) *эту дѣвицу* женою, ბოშოქ ცობინოთჲ კობ-ო мальчикъ превратился *въ катера* (Хр., стр. 10,26); изъ гласныхъ основъ лишь съ исходомъ на უ образуютъ этотъ падежъ при помощи оковчаяя ო, напр., კატუ-ო *кошкой*, другія же гласныя основы этотъ падежъ образуютъ черезъ присоединеніе къ своимъ основамъ послѣлога თ, напр., ცობ-თ *дѣвицею*, ნუღ-თ *домомъ*, კოტო-თ *горникомъ*, см. §§ 139—141.

§ 18. Кромѣ трехъ основныхъ (съ параллелими пяти) падежей въ мпгрельскомъ имѣются еще четыре производныхъ падежа:

а) Дательный мѣстоименный (=М.), образуемый, какъ и въ чанскомъ, при помощи сущ-фикса ქ, напр., ოსუბ-ქ *женщина*, ცობ-ქ *дѣвица*. Но мпгрельскій языкъ въ образованіи этого падежа въ согласныхъ основахъ колеблется между грузинскимъ и чанскимъ, а пменво: въ согласныхъ основахъ то не допускаетъ, по-

добно грузинскому, сращаемости окончанія И. падежа о предъ своимъ падежнымъ окончаніемъ ꙗ̌, напр., ოსურ-ჟ *женщина*, ჯობ-ჟ *человекъ*, ბებ-ჟ (рѣдко) *мальчикъ*, *юноша*, то допускаетъ эту сращаемость, подобно чанскому (см. § 15), напр., ბებო-ჟ *мальчикъ*, *юноша*, ჯობო-ჟ (рѣдко) *человекъ*. Такое же колебаніе въ образованіи Дательнаго картскаго (см. дальше d), а главное— образованіе Д. = Н.^m (§ 17,с) по чисто согласному склоненію даютъ намъ основаніе считать въ мингрельскомъ рядомъ съ гласнымъ склоненіемъ и согласное, правда, не чистаго, но мѣшанаго гласно-согласнаго типа, быть можетъ, какъ пережитокъ нѣкогда въ мингрельскомъ существовавшаго полнаго согласнаго склоненія.

Дальнѣйшее осложненіе при образованіи этого падежа чисто фонетическаго свойства и выражается оно въ уподобленіи нѣкоторыхъ исходовъ согласныхъ основъ падежному окончанію ꙗ̌: звукъ ჯ передъ ꙗ̌ нисходитъ въ ო, ჳ—въ ზ, напр., ოფუჯო *голова*, ჳფუჯ-ჟ || ფუო-ჟ, ოჯო *быкъ*, ზოჯ-ჟ || ზოზ-ჟ. Плавные и носовые исходы основъ также мѣняются иногда на другіе таковыя же (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ), напр., ოლო *жена*, ზოჯ-ჟ || ზოზ-ჟ, ზებო *рыба*, ზებ-ჟ || ზებ-ჟ (§ 3,а), см. § 132.

Примѣчаніе. Окончаніе ꙗ̌ иногда сопровождается гласными ო, უ и полугласнымъ უ: ჟო, ჟუ, ჟუ (см. § 11). Слово ღობობო *Богъ*, напротивъ, часто сокращается въ М. пдд., теряя вмѣстѣ съ падежнымъ окончаніемъ и послѣдній звукъ основы: ღობობ *вм.* ღობობთქ.

b) Отложительный падежъ (=O.). Въ качествѣ O. падежа использовалъ P. падежъ съ окончаніемъ на უ *вм.* ჴო, напр., ოურ-უ *изъ льсу*, *по направленію къ льсу*, ღობ-უ *изъ земли*, ჳობ-უ *отъ брата* (см. § 137).

Примѣчаніе. Многія имена, а въ особенности нарѣчія, имѣютъ форму O. падежа (§ 118,а, 2).

c) Творительный падежъ (=T.) на ო, ოო, ოუ представляетъ собою дифференцированную форму P. падежа путемъ ту-

пого подъема согласнаго элемента окончанія Р. падежа ჳ въ ო, напр., კობი-თ(ვ) *человѣкомъ*, ვახვანლი-თ(ვ) *серебрякомъ*, ციხე-თი *дворницею*, ქვა-თი *камнемъ*, ბიჯა-თი *палкою*. Окончаніе თო употребительнѣе въ гласныхъ основахъ, а ო || ოვ въ согласныхъ, но это различіе не всегда выдержано, тѣмъ болѣе, что подобно окончанію Р. падежа (см. § 16, b) и თო весьма часто предшествуетъ въ устѣпной формѣ. Діалектически полная форма болѣе употребляется въ сенакскомъ говорѣ.

Что Т. падежъ тотъ же самый Р., ясно видно и изъ синтаксическаго ихъ употребленія (см. § 138, b).

d) Дательный картскій (= Д. к.) на ლ ძლიкомъ записываютъ изъ грузинскаго, напр., ოსტრ-ლ *женщины*, *женцину*, ციხე-ლ *дворницю*, *дворицу*. Этотъ падежъ на мингрельской почвѣ обнаруживаетъ ту же двойственность въ образованіи своихъ формъ въ согласныхъ основахъ, какъ и М. падежъ (см. выше а), напр., გუბ-ლ *сердцу*, *сердце* рядомъ съ ბაბი-ლ *мальчику*, *мальчика*, ბაბჯი-ლ *времени*, *сроку*, *время*, *срокъ*.

Въ согласныхъ основахъ съ исходомъ на ტ, ჟ, თ, ჯ, ნჯ, ზ ძლო еще осложняется тѣмъ обстоятельствомъ, что эти согласные исходы передъ падежнымъ окончаніемъ ლ обыкновенно исчезаютъ, и вмѣсто рѣдко употребительныхъ полныхъ формъ получаемъ общепотребительныя сокращенныя формы, какъ, напр., მუტ-ი *большой*, *большій*, Д. к. მუ-ლ (<მუტ-ლ), ღუჯ-ი *голова*, ღუ-ლ (<ღუჯ-ლ), ბედი *счастье*, ბე-ლ, მარდი *благодать*, *благодарность*, მარ-ლ, ღორბთ-ი *Богъ*, ღორბ-ლ (<ღორბთ-ლ), ხეჯ-ი *быкъ*, ხე-ლ (<ხეჯ-ლ), ქომობჯ-ი *мужъ*, ქომობ-ლ (<ქომობჯ-ლ), კობ-ი *человѣкъ*, კო-ლ (<კობ-ლ), გერარდი *Герардъ*, გერ-ლ (<გერარდი-ლ). Эти имена образуютъ, хотя и рѣдко, Д. к. и отъ сращенной основы и тогда сокращенію не подвергаются, напр., ხეჯი-ლ *быку*, კობი-ლ *человѣку* (у Г. Розена только კობი-ლ и вытѣся).

Примѣчаніе. Сокращенная въ Д. к. согласная основа иногда по аналогіи переходитъ и въ другіе падежи, напр., ზოთობ-ლ (<ზოთობჯ-ლ) *зимъ*, И. падежъ ზოთობ-ი || ზო-თობჯ-ი.

Дальнейшее осложнение въ образованіи этого падежа происходитъ на діалектической почвѣ. Прежде всего само падежное окончаніе *л* путемъ подъема даетъ *џ* (въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ), напр., *џ*а-л S, *џ*а-џ MZ, *а*лџа-л S, *а*лџа-џ MZ и т. д. Во-вторыхъ, одни плавные и носовые исходы основъ въ Д. к., какъ и въ М. падежѣ, мѣняются иногда (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ) на другіе плавные и носовые же, напр., *в*а-л-а жена, *в*а-л-лѣ MZ, *в*а-л-л S, *в*а-л-а рыба, *в*а-л-л MZ, *в*а-л-л S (см. § 3, а), *џ*а-л-а время, *џ*а-л-л, *џ*а-л-џ (< *џ*а-л-л/џ), *џ*а-л-л-л, *џ*а-л-л-л-џ въ какое время, когда (какъ нарѣчіе, см. § 118), *л*лџа-л-л мигъ, секунда, минута, *л*лџа-л-л-л въ одинъ мигъ, на одинъ мигъ.

Примѣчаніе 1. Форму Д. к. падежа имѣютъ многочисленныя нарѣчія (§ 118). Достоинно особаго вниманія то обстоятельство, что мнпгрельскій языкъ сохранилъ намъ въ видѣ нарѣчій архаическое окончаніе Дательнаго картскаго падежа -*л*, въ самомъ грузинскомъ нынѣ весьма рѣдкое и трудно отыскиваемое, напр., *л*а-л-л, *л*а-л-л-л дорого, рѣдко (отъ *л*а-л-л дорогой, рѣдкій), *л*а-л-л, *л*а-л-л-л часто (отъ *л*а-л-л частый), *л*а-л-л, *л*а-л-л-л горько, больно (отъ *л*а-л-л горькій), *л*а-л-л-л прямо, ловко, мѣтко (отъ *л*а-л-л мѣткій, прямой), *л*а-л-л дешешео (отъ *л*а-л-л дешевый), *л*а-л-л, *л*а-л-л-л приятно (отъ *л*а-л-л приятный), *л*а-л-л-л илликолъ (отъ *л*а-л-л иллый), см. § 133.

Примѣчаніе 2. Окончанія Д. к. *л* || *џ* иногда присоединяютъ къ себѣ, подобно окончанію М. падежа *л* (см. выше стр. 022, прим.), гласные *а*, *я* и полугласный *я*: *ла*, *лџ*, *лџ*, *џ*, *џ*, становясь, такимъ образомъ, изъ простыхъ эмфатическими.

§ 19. Послѣлочные падежи.

а) Послѣложныѣмъ становятся О. падежъ, когда къ его формѣ приставляется послѣлогъ *а* полностью или съ усѣченіемъ гласнаго *а*, напр., *а*а-л-л-а о дѣтищѣ, изъ-за дѣтищы, *а*а-л-л-л-а изъ-за денегъ, о деньгахъ, *а*а-л-л-л-л-а изъ-за тебя, *а*а-л-л-л-л-а ||

მუშე-ბ *из-за чего, отчего, почему, ობიექტიუმე-ნი ოთხეცე, ოთხეცე*.

b) Сопутственный падежъ съ послѣлогами წკალა, წკელა, ნ-წკმა, ნ-წკმა *სვ, პრი*. Эти послѣлоги сочетаются съ безформленнымъ Р. падежомъ (см. § 16, с), напр., კობი-წკალა (< კობიშო-წკალა) *съ человекомъ, დიდა-წკმა სვ მატერუ, ფარეფი-წკალა სვ დენამი*.

§ 20. Множественное число. Показателемъ множественности въ мивгрельскомъ служитъ слогъ ჟუ, какъ въ грузинскомъ კბ. и къ нему присоединяются тѣ же самыя падежныя окончанія, что и въ единственномъ числѣ (см. § 11), напр., окончаніе И. падежа мн. ч. ჟუ-ო и т. д.

Какъ въ единственномъ числѣ окончаніе И. падежа срѣщается съ согласнымъ исходомъ основъ (см. § 15), такъ и во множественномъ окончаніе И. падежа срѣщается съ согласнымъ исходомъ показателя множественности ჟუ и удерживается въ другихъ падежахъ, напр., окончаніе Р. падежа мн. ч. ჟუ-ი-ში, за исключеніемъ Д. = Н.^მ падежа (см. § 17, с) и падежей М. и Д. კ. (см. § 18, а и d). Изъ двухъ послѣднихъ падежей лишь Д. კ. проявляетъ, и то весьма рѣдко, срѣщаемость окончанія И. падежа, напр., კობ-ჟუ-ი-ს *вы. обыкновеннаго კობ-ჟუ-ს, а М. падежъ всегда безъ срѣщенія, напр., კობ-ჟუ-ქ¹*.

Показатель множественности слогъ ჟუ въ двухъ падежахъ, М. и Д. კ., имѣетъ параллельныя формы—ქბ, ქბ²) (диалектически ჟუ. ქბ предпочтительнѣе въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, а ქბ—въ сенакскомъ).

Показатель множественности слогъ ჟუ присоединяется къ чистымъ основамъ какъ въ согласныхъ, такъ и въ гласныхъ основахъ, за исключеніемъ основы ჰ, теряющей свой исходъ пе-

1) У А. Цагарели въ однои мѣстѣ (МЭ, I, стр. 14, 13) встрѣчается *გაგა-ს-ი* сестры *им. გაგაქ*, если это не опечатка (ср. Хр., стр. 29, 16).

2) У А. Цагарели встрѣчаются формы М. падежа, гдѣ въ показателѣ множественности ჟს опущенъ ს при наличности другого ს въ слогѣ, хотя тутъ же лѣ томъ же слогѣ ჟს представленъ полностью, именно *გაგაქ || გაგაქს* (МЭ, I, стр. 14, 13-15); тамъ же встрѣчается *მსუქქ* *им. მსუქქს*, но въ этомъ мѣстѣ текстъ испорченъ (ср. Хр., стр. 29, 16). Ср. выпаденіе ს въ мѣстоименіяхъ (§ 47).

редь слогомъ ეჳ; въ производныхъ съ суффиксами ურ || ულ || არ სლოვახ (§ 127) ურ || ულ передь ეჳ большею частью замѣняются არ || ალ, герс. ოლ:

ед. ч.

мн. ч.

კობი-ი <i>человекъ</i>	კობ-ეჳ-ი
ცირა <i>ძეგანი</i>	ცირ-ეჳ-ი
ნინა <i>языкъ</i>	ნინ-ეჳ-ი
წუდე <i>ბომბ</i>	წუდე-ეჳ-ი ¹⁾ .
ოსარე <i>рубаша</i>	ოსარე-ეჳ-ი ¹⁾
არქო <i>золото</i>	არქო-ეჳ-ი ²⁾
კოტო <i>юршохъ</i>	კოტო-ეჳ-ი ²⁾
კატუ <i>кошка</i>	კატუ-ეჳ-ი ²⁾
ბურბუ <i>летучая мышь</i>	ბურბუ-ეჳ-ი ²⁾
ზუგიდ-ურ-ი <i>зудидეც</i>	ზუგიდ-არ-ეჳ-ი
ხორგ-ულ-ი <i>ხორიეც</i>	ხორგ-ალ-ეჳ-ი
სარსინ-ულ-ი <i>სარხიეც</i>	სარსინ-ალ-ეჳ-ი
ხო კიწუ-ურ-ი <i>ჩიწიეც</i>	კიწუ-ურ-ეჳ-ი
გუფუ-არ-ი <i>გუფიეც</i>	გუფუ-არ-ეჳ-ი

§ 21. Усѣченый плавный исходъ ლ³⁾ основъ при образованіи мн. числа возстанавливается, напр.:

ед. ч.

мн. ч.

ბჳა (< * ბჳალ-ი) <i>солнце</i>	ბჳალ-ეჳ-ი, ბჳამ-ეჳ-ი ბმ
და (< * დალ-ი) <i>сестра</i>	დალ-ეჳ-ი, დამ-ეჳ-ი ბმ
დღა (< * დღალ-ი) <i>день</i>	დღალ-ეჳ-ი, დღამ-ეჳ-ი ბმ
დიდა (< * დიდალ-ი) <i>мать</i>	დიდალ-ეჳ-ი, დიდამ-ეჳ-ი ბმ
ზა (< * ზალ-ი) <i>дорога</i>	ზალ-ეჳ-ი, ზამ-ეჳ-ი ბმ
თუ (< * თულ-ი) <i>поросянокъ</i>	თულ-ეჳ-ი, თუმ-ეჳ-ი ბმ
შოთა (< * შოთალ-ი) <i>шукъ</i>	შოთალ-ეჳ-ი, შოთამ-ეჳ-ი ბმ

1) Одиаჳ ე иногда какъ-бы исчезаетъ, и вм. წუდე-ეჳ-ი. ოსარე-ეჳ-ი слышатся წუდე-ეჳ-ი, ოსარ-ეჳ-ი.

2) При стеченіи ე съ другими гласными исходами, какъ, напр., კოტო-ეჳ-ი, კატუ-ეჳ-ი, между ними иногда вставляется въ качествѣ гласнораздѣла звукъ ე, კოტო-ეჳ-ეჳ-ი, კატუ-ეჳ-ეჳ-ი.

3) Въ мѣстоименіяхъ ც (см. § 58).

მუმა (< * მუმალ-ი) <i>отецъ</i>	მუმალ-ეფ-ი, მუმამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ნოსა (< * ნოსალ-ი) <i>MZ нестьтка</i>	ნოსალ-ეფ-ი, ნოსამ-ეფ-ი <i>hm</i>
სინჯა (< * სინჯალ-ი) <i>зять</i>	სინჯალ-ეფ-ი, სინჯამ-ეფ-ი <i>hm</i>
სქუა (< * სქუალ-ი) <i>дитя</i>	სქუალ-ეფ-ი, სქუამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ტუა (< * ტუალ-ი) <i>тѣсѣ, трава</i>	ტუალ-ეფ-ი, ტუამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ქა (< * ქალ-ი) <i>роиз</i>	ქალ-ეფ-ი, ქამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ქუა (< * ქუალ-ი) <i>камень</i>	ქუალ-ეფ-ი, ქუამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ღუა (< * ღუალ-ი) <i>щекა</i>	ღუალ-ეფ-ი, ღუამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჩხოუ (< * ჩხოულ-ი) <i>MZ короои</i>	ჩხოულ-ეფ-ი, ჩხოუამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ძგა (< * ძგალ-ი) <i>берсиз</i>	ძგალ-ეფ-ი, ძგამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჭა (< * ჭალ-ი) <i>солома</i>	ჭალ-ეფ-ი, ჭამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჭა (< * ჭალ-ი) <i>дерево</i>	ჭალ-ეფ-ი, ჭამ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჭიმა (< * ჭიმალ-ი) <i>братъ</i>	ჭიმალ-ეფ-ი, ჭიმამ-ეფ-ი <i>hm</i>
წა (< * წალ-ი) <i>оптка</i>	წალ-ეფ-ი, წამ-ეფ-ი <i>hm</i>

Есть слова, которые при образовании мн. числа то возстаиваютъ л, то не возстаиваютъ, напр., სუა, ფსუა *крыло*, мн. ч. სუალ-ეფ-ი и სუ-ეფ-ი, ხე *рука*, мн. ч. ხელ-ეფ-ი и ხე-ეფ-ი. Иногда и заимствованные слова принимаютъ по аналогii л во мн. ч., напр., ჰჰჰ *священникъ*, мн. ч. ჰჰჰ-ეფ-ი, но и ჰჰჰალ-ეფ-ი.

§ 22. Такимъ образомъ, по присоединенii показателя множественности ეფ, исчезаетъ въ склоненii различие между согласными и гласными основами. Во множественномъ числѣ всѣ основы, подобно согласнымъ основамъ въ единственномъ числѣ (см. § 18, а), имѣютъ лишь одно мѣшаное, гласно-согласное склонение.

§ 23. Слѣдовательно, мингрельское склонение, по существу единое, имѣетъ, въ зависимости отъ основъ (см. § 13), слѣдующие два вида: въ единственномъ числѣ для гласныхъ основъ употребляется чистое гласное склонение, для основъ согласныхъ — гласно-согласное, во множественномъ же числѣ для всѣхъ основъ одно склонение — гласно-согласное (см. табл. IV).

Среди согласныхъ основъ основы съ исходомъ на ტ, ღ, ო, ჰ, ზ, ლ, წ въ М. и Д. к. падежахъ ед. числа имѣютъ еще свои особенности (§ 18, а и d).

Т а б л и
П р и м ъ р ы
А. Гласно-еогла
Согласныя

	<i>გურ- сердце</i>	<i>ჩემ- рыба</i>	<i>სოფელ- деревня</i>
			Е д и н с т в е н
И.	გურ-ი	ჩემ-ი	სოფელ-ი
М.	გურ-ქ	ჩემ-ქ MZ, ჩონ-ქ S	სოფელ-ქ MZ, სო- ფელ-ქ S
Р.	გურ-ი-ში, -შ	ჩემ-ი-ში, -შ	სოფელ-ი-ში, -შ
О.	გურ-ი-ზე	ჩემ-ი-ზე	სოფელ-ი-ზე
Т.	გურ-ი-თი, -თ	ჩემ-ი-თი, -თ	სოფელ-ი-თი, -თ
Д.=Н. ^I	გურ-ი-შა	ჩემ-ი-შა	სოფელ-ი-შა
Д.=Н. ^{II}	გურ-ი-შო, -შოთ	ჩემ-ი-შო, -შოთ	სოფელ-ი-შო, -შოთ
Д.=Н. ^{III}	გურ-ო, -ოთ	ჩემ-ო, -ოთ	სოფელ-ო, -ოთ
Д. ჩ.	გურ-ც MZ, გურ-ს S	ჩემ-ც MZ, ჩონ-ს S	სოფელ-ც MZ, სო- ფელ-ს S

Примѣаніе. У согласныхъ основъ окончаніе И. падежа о иногда *ბაღ, ღალი ручей, რიკა* рядомъ съ *ღაღუ*; этотъ ჯ, какъ заместитель Д.=Н.^I *ღაღუ-შ* и т. д.

В. Гласное
Гласныя

	ა-склонение	ე-склонение	ო-склонение
	<i>ცირა ძიუთა</i>	<i>წუდე ბოძ</i>	<i>კოტო ვიხიან</i>
			Е д и н с т в е н
И.	ცირა	წუდე	კოტო
М.	ცირა-ქ	წუდე-ქ	კოტო-ქ
Р.	ცირა-ში, -შ	წუდე-ში, -შ	კოტო-ში, -შ
О.	ცირა-ზე	წუდე-ზე	კოტო-ზე
Т.	ცირა-თი, -თ	წუდე-თი, -თ	კოტო-თი, -თ
Д.=Н. ^I	ცირა-შა	წუდე-შა	კოტო-შა
Д.=Н. ^{II}	ცირა-შო, -შოთ	წუდე-შო, -შოთ	კოტო-შო, -შოთ
Д.=Н. ^{III}	ცირა-ო	წუდე-ო	კოტო-ო
Д. ჩ.	ცირა-ს	წუდე-ს	კოტო-ს

ца IV.

склоненій.

еное склоненіе.

ОСНОВЫ.

ბოშ- <i>мальчикъ,</i> <i>юноша</i>	კობ- <i>человѣкъ</i>	დუღ- <i>голова</i>	ხოჭ- <i>бѣкъ</i>
ნოე ჩისლო			
ბოშ-ი	კობ-ი	დუღ-ი	ხოჭ-ი
ბოშ+ი-ქ, ბოშ-ქ	კობ-ქ, კობ+ი-ქ	დუღ-ქ, დუთ-ქ	ხოჭ-ქ, ხობ-ქ, ხოჭ- [ი-ქ]
ბოშ+ი-ში, -შ	კობ+ი-ში, -შ	დუღ+ი-ში, -შ	ხოჭ+ი-ში, -შ
ბოშ+ი-შე	კობ+ი-შე	დუღ+ი-შე	ხოჭ+ი-შე
ბოშ+ი-თი, -თ	კობ+ი-თი, -თ	დუღ+ი-თი, -თ	ხოჭ+ი-თი, -თ
ბოშ+ი-შა	კობ+ი-შა	დუღ+ი-შა	ხოჭ+ი-შა
ბოშ+ი-შო, -შოთ	კობ+ი-შო, -შოთ	დუღ+ი-შო, -შოთ	ხოჭ+ი-შო, -შოთ
ბოშ-ო, -ოთ	კობ-ო, -ოთ	დუღ-ო, -ოთ	ხოჭ-ო, -ოთ
ბოშ+ი-ს	კო-ც MZ, კო-ს S, კობ+ი-ს	დუ-ც MZ, დუ-ს S	ხო-ც MZ, ხო-ს S, ხოჭ+ი-ს

(§ 14, прим. 2) ослабѣваетъ въ полугласный ჯ, напр., ბადი *садъ* рядомъ съ гласнаго ი, удерживается я въ другихъ падежахъ, напр., P. ლაღ+ი-ში,

склоненіе.

ОСНОВЫ.

СОГЛАСНЫЯ ОСНОВЫ.

ი-склонენიე

ა-склонენიე

კატუ <i>кошка</i>	ტუ S	ტუ MZ <i>вимя</i>
ნოე ჩისლო.		

ჭა (*ჭ:ღ-ი *солома*, § 21).

კატუ	ტუ	ტუ	ჭა
კატუ-ქ	ტუ-ქ	ტუ-ქ	ჭა-ქ
კატუ-ში, -შ	ტუ-ში, -შ	ტუ-ში, -შ	ჭა-ში, -შ
კატუ-შე	ტუ-შე	ტუ-შე	ჭა-შე
კატუ-თი, -თ	ტუ-თი, -თ	ტუ-თი, -თ	ჭა-თი, -თ
კატუ-შა	ტუ-შა	ტუ-შა	ჭა-შა
კატუ-შო, -შოთ	ტუ-შო, -შოთ	ტუ-შო, -შოთ	ჭა-შო, -შოთ
კატუ-ო, -ოთ	ტუ-ო, -ოთ	ტუ-ო, -ოთ	ჭა-ო, -ოთ
კატუ-ს	ტუ-ს	ტუ-ს	ჭა-ს

Таблица IV
П р и м ъ р ы
А. Гласно-ѳогла

Множествен

С О Г Л А С Н Ы Я О С Н О В Ы.

И.	ბურ-ეფ-ი	სოფელ-ეფ-ი	კობ-ეფ-ი	ჭალ-ეფ-ი
М.	ბურ-ეფ-ქ MZ	სოფელ-ეფ-ქ	კობ-ეფ-ქ	ჭალ-ეფ-ქ
	ბურ-ემ-ქ MZ	სოფელ-ემ-ქ	კობ-ემ-ქ	ჭალ-ემ-ქ
	ბურ-ენ-ქ S	სოფელ-ენ-ქ	კობ-ენ-ქ	ჭალ-ენ-ქ
Р.	ბურ-ეფ-ი-ში, -შე	სოფელ-ეფ-ი-ში, -შე	კობ-ეფ-ი-ში, -შე	ჭალ-ეფ-ი-ში, -შე
О.	ბურ-ეფ-ი-შიე	სოფელ-ეფ-ი-შიე	კობ-ეფ-ი-შიე	ჭალ-ეფ-ი-შიე
Т.	ბურ-ეფ-ი-თი, -თ	სოფელ-ეფ-ი-თი, -თ	კობ-ეფ-ი-თი, -თ	ჭალ-ეფ-ი-თი, -თ
Д.=Н. ^I	ბურ-ეფ-ი-შა	სოფელ-ეფ-ი-შა	კობ-ეფ-ი-შა	ჭალ-ეფ-ი-შა
Д.=Н. ^{II}	ბურ-ეფ-ი-შო, [-შოთ	სოფელ-ეფ-ი-შო, [-შოთ	კობ-ეფ-ი-შო, [-შოთ	ჭალ-ეფ-ი-შო, [-შოთ
Д.=Н. ^{III}	ბურ-ეფ-ო, -ოთ [-ოთ	სოფელ-ეფ-ო, -ოთ [-ოთ	კობ-ეფ-ო, -ოთ [-ოთ	ჭალ-ეფ-ო, -ოთ [-ოთ
Д. к.	ბურ-ეფ-ს/ც MZ,	სოფელ-ეფ-ც	კობ-ეფ-ც	ჭალ-ეფ-ც
	ბურ-ეფ-ი-ს			
	ბურ-ემ-ს/ც MZ			
	სოფელ-ემ-ს	კობ-ემ-ს	ჭალ-ემ-ს	
	ბურ-ენ-ს S	სოფელ-ენ-ს	კობ-ენ-ს	ჭალ-ენ-ს

(продолжение).

с к л о н е н и й.

еное еклонение.

ное чпсло

Г л а с н ы я о с н о в ы .

ცირ-ეფ-ი	წუღე-ეფ-ი	ტუ-ეფ-ი	ტე-ეფ-ი <small>или ტე-ეფ-ი¹⁾</small>
{ ცირ-ეფ-ქ	{ წუღე-ეფ-ქ	{ ტუ-ეფ-ქ	{ ტე-ეფ-ქ
{ ცირ-ემ-ქ	{ წუღე-ემ-ქ	{ ტუ-ემ-ქ	{ ტე-ემ-ქ
{ ცირ-ენ-ქ	{ წუღე-ენ-ქ	{ ტუ-ენ-ქ	{ ტე-ენ-ქ
ცირ-ეფ-ი-ში, -ში	წუღე-ეფ-ი-ში, -ში	ტუ-ეფ-ი-ში, -ში	ტე-ეფ-ი-ში, -ში
ცირ-ეფ-ი-შიე	წუღე-ეფ-ი-შიე	ტუ-ეფ-ი-შიე	ტე-ეფ-ი-შიე
ცირ-ეფ-ი-თი, -თ	წუღე-ეფ-ი-თი, -თ	ტუ-ეფ-ი-თი, -თ	ტე-ეფ-ი-თი, -თ
ცირ-ეფ-ი-შია	წუღე-ეფ-ი-შია	ტუ-ეფ-ი-შია	ტე-ეფ-ი-შია
ცირ-ეფ-ი-შია, [-შიათ	წუღე-ეფ-ი-შია, [-შიათ	ტუ-ეფ-ი-შია, [-შიათ	ტე-ეფ-ი-შია, [-შიათ
ცირ-ეფ-ია, -იათ	წუღე-ეფ-ია, -იათ	ტუ-ეფ-ია, -იათ	ტე-ეფ-ია, -იათ
{ ცირ-ეფ-ც	{ წუღე-ეფ-ც	{ ტუ-ეფ-ც	{ ტე-ეფ-ც
{ ცირ-ემ-ს	{ წუღე-ემ-ს	{ ტუ-ემ-ს	{ ტე-ემ-ს
{ ცირ-ენ-ს	{ წუღე-ენ-ს	{ ტუ-ენ-ს	{ ტე-ენ-ს

1) Стр. 026, прим. 2.

II. Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя въ мпигрельскомъ, смотря по ихъ значенію и положенію въ предложеніи, то склоняются, то не склоняются.

Примѣчаніе. Когда прилагательныя склоняются, они всецѣло слѣдуютъ склоненію существительныхъ (табл. IV).

§ 25. Склоняются прилагательныя тогда, когда они выступаютъ въ предложеніи самостоятельно, въ значеніи существительныхъ или какъ приложения къ нимъ, напр., უნხაში ჯიბაჲ ქუმორთუ დო უკულაში-ში მუთა მინქე *старшій братъ пришелъ (сюда), а (относительно) младшаго ничего не знаю, зроти зрота-ცურენი ჯიბეჲ ქალექუნეუ, მაჟირა მაჟირაცურენი-შა одного они посидилъ себя съ одинъ карманъ* (букв. *съ карманъ съ одной стороны*), *ა დრუთო — съ другой* (Хр., стр. 21,10—11), *зроти ჯიბაჲ, უნხაში. დოდურე одинъ братъ, старшій, умеръ* (Хр., стр. 52,22), ჩიბი ნახინებუ ცირაჲ, სქვამქ, ქუმორთუ *пришла (сюда) моя знакома дьвица, красивая.*

§ 26. а) Въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ прилагательныя не пзмѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ, если они предшествуютъ своимъ опредѣляемымъ¹⁾, напр., ჭითა უმქური *красное яблоко*, ჭითა უმქურიში *краснаго яблока*, ჭითა უმქურეფი *красныя яблоки*, სქვამი ცირა *красивая дьвица*, სქვამი ცირას *красивой дьвицы*, სქვამი ცირეფს *красивымъ дьвицамъ*, ჭიფე შარა *узкая дорога*, ჭიფე შარათი *узкою дороюю*, ჭიფე დო გუნქე შარათი *узкою и длиною дороюю.*

б) Когда прилагательныя слѣдуютъ за опредѣляемыми словами, тогда они склоняются, опредѣляемыя же могутъ склоняться и не склоняться, напр., ბოში ჭიჭქე *мальчикъ маленький*, ბოში ჭიჭქეში *мальчика маленькаго*, ბოში ჭიჭქეჲ *отъ мальчики*

1) Во всей Хрестоматіи есть лишь одинъ случай склоненія прилагательнаго: *მაკლამთი ელენის-ს კარბი მხელ დროს კრესი?! Воронъ ли бытъ хозлиномъ раскрышейся для соловья розы!* (стр. 125,22-23).

маленькато, ბოძი ჭიჭექ, но и ბოძიქ ჭიჭექ *малычкѣ маленький, атоი ჭიჭექ შარას იეიკათუ გვერენქუ ბრელქუ на одной узкой дорожѣ собрались много змѣй (Хр., стр. 34,32).*

Примѣчаніе. Числительныя, указательныя и притяжательныя мѣстоименія и причастія слѣдуютъ правиламъ склоненія прилагательныхъ.

Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень образуется, какъ и въ грузинскомъ, съ помощью мѣстоименнаго объективнаго префикса родительнаго отношенія 3-го лица *უცო*, герс. *ему* (§ 44) и суффикса *ა*, окончанія Р. падежа, предваряемаго гласнымъ *ა*: *ა-ა*. Сравнительная степень въ значеніи прилагательнаго образуется не только отъ прилагательныхъ, но и отъ нарѣчій, напр., *უკუნა-ა-ა* *младшій, послѣдній* отъ *უკუნა* *послѣ*, и отъ существительныхъ, напр., *უძალა-ა-ა* *слабѣе* отъ *ძალა*, *ძალი* *сила*. Передъ окончаніемъ *ა-ა* гласные исходы словъ *ე*, *ო*, *ი*, *ა* исчезаютъ, а *უ* удерживается: *ჭიჭე* *маленькій*, *უჭიჭე-ა-ა* *меньшій*, *დიდი* *большой*, *უდიდი-ა-ა* *бѣдшій*, *სქვაში* *красивый*, *უსქვამ-ა-ა* *краснѣе*, *ფური* *плохой*, *ხუდი*, *უფური-ა-ა*, *უფური-ა-ა* *хуже*, *ჭიანჭი* *пріятный*, *უჭიანჭ-ა-ა* *пріятнѣе*, *ჭითა* *красный*, *უჭითა-ა-ა* *краснѣе*, *შხუ* *толстый*, *უშხუ-ა-ა* *толще*, *ბრუნუ* *старый*, *სარიკი*, *უბრუნუ-ა-ა* *старѣе*, *სარიკი* *старѣе*, *უჩა* *черный*, *უჩა-ა-ა* *чернѣе*. Послѣдній примѣръ показываетъ, что когда основа слова начинается на *უ*, то другой *უ* уже не ставится.

Слово *ჩუ* *бѣлый* гласный *უ* передъ *ა-ა* замѣняетъ гласнымъ *ი*, а въ началѣ принимаетъ вставку *ბ*: *უბრა-ი-ა-ა*. *თრინ* *у-რა-ი-ა-ა* *бѣлѣе* *снѣга*.

§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени: отъ *ჯობი* *хорошій*, *უჯობუ-ა-ა* *лучшій*, *ჯობი* *большой*, *ბოძი* *бѣдшій* рядомъ съ прозведенной по общему правилу формой *უჯობა-ა-ა* выѣтся *უბოძი* *бѣдшій*, *ბოძი* *бѣдшій* (см. *Словарь*).

§ 29. Форма Д.—Н.^{III} падежа отъ прилагательныхъ въ положительной степени употребляется какъ нарѣчіе, напр.,

ჟირო S, ჟგერო MZ *хорошо* отჟ ჟგი/ჯრი *хороший*, დიდო *го-раздо*, *ხო* *многომჟ* отჟ დიდი *большой*, ჭიჭეთ *немного* отჟ ჭიჭეთ *маленький*; ფორმა ჟთო ჟე პადეჟა სრავნითელი სტენი პრ-პრატელივოჟ უპოტრებიეტა კაკჟ სრავნითელი ი პრეოსოდ-ელი სტენი ვარჭიი, ნაპრ., უმეტაჟო *особенно, преимущественно* отჟ უმეტა-ჟი *большой*, უმოსო *особенно, чрезвычайно* отჟ უმოსო *большой, больше*.

§ 30. Срavnительная степень выражается и описательно: უმოსო სოეთეტა სჟ პოლოჟითელი სტენი პრატელივო, ა პრეტჟ, სჟ კოტორიმჟ ჟო-ლიბო სრავნოვოჟ, სრავნო სჟ P. ილი O. პადეჟაჟ, ნაპრ., ნძალიერიჟი უმოსო ნძალიერი ირო ჟიცი *сильные сильнее всегда бывает*, თჟ ცირა თი ცირაჟე უმოსო სჟკვამი რჟ *эта дьявица красивее той дьявицы*, ჩჟიჟი ჟიზაჟეჟი ჩჟიმდჟ უმოსო ძალიერი რდჟს *мои брiтья были сильнее меня* (Xp., стр. 22, 15—16).

§ 31. Превосходная степень особой формы не имѣет и всегда образуется описательно: а) при помощи сочетанiя сჟ პოლოჟითელი ფორმოჟ პრატელივოჟ სდჟდოჟიჟ ნარჭიი: ძალაჟი *весьма*, *очень*, გვალო || გვალას *совсѣмъ, совершенно*, ნაბეტანი *черезчуръ, чрезвычайно*, ნაპრ., ძალაჟი ჟგერი კონი *весьма хороший человекъ*, ნაბეტანი სჟკვამი ცირა *чрезвычайна красивая дьявица*; б) при помощи сочетанiя формы сравнительной степени сჟ P. პადეჟოჟ მწოტონი ირიჟელი, ირიჟელი *всѣ*, ნაპრ., ირიჟელიჟი უმოსო *больше всего*, ირიჟელიჟი უჟერაჟი *хуже всего*, მეტიჟი მეტი *весьма много, чрезвычайный* (ბუკვ. *ბольшаго большис*); в) при помощи повторенiя прилагательного, ნაპრ., მაღალ-მაღალი კონი *высокий, высокий человекъ*; ჟაჟე პოტორენი პრატელივოჟ იმჭეტ ჟნა-ენი პროჟი მნოჟესტენი: გინბჟ-გინბჟ ჟალეჟი *высокия дѣрева*, შხჟ-შხჟ დადეჟეჟი *толстая (жирная) куры*, მეჟჟი (*< მეჟი-მეჟი*) *ქუდჟა по своимъ домамъ*; д) при помощи повторенiя прилагательного სჟ პერეოჟუენიემჟ ვნუტრენიო გლასნო ვჟ უ, გერ. *ო* во второй половинѣ слова и вставкой согласного მ: *ქჟა-მუჟა не ясно говорящий, бормотунъ, მეკო-მოკონი всякая всячина*.

§ 32. Уравнительная форма. Въ миагрельскомъ виѣтся особая форма сравненія, показывающая полное равенство между сравниваемыми предметами относительно того или иного качества. Эту форму сравненія слѣдуетъ называть *уравниительною формою* сравненія (ср. франц. le comparatif d'égalité).

Уравнительная форма образуется: а) изъ прилагательныхъ при помощи префикса *მ* и суффикса *ს* въ связи съ Р. падежомъ слова, съ которымъ что-либо сравниваютъ, напр., *თბო მს-სქვამ-ს* *красивый, подобно ему (ей)*, *კვლამი მს-მხე-ს კობი* *целостно:з толщину:з горю*, *სქანი მს-ღაცა-ს*, *სქანი მს-ღარბ-ს* *подобно тебѣ нищий, подобно тебѣ бѣдный*, б) изъ нарѣчій, напр., *მალს* *быстро, скоро*, *ვალში მს-მალს* *св быстротою молнii*.

§ 33. Въ миагрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, отъ прилагательныхъ образуются при помощи префикса *მ* и суффикса *ს* новыя формы, указывающія на уменьшеніе того или иного качества, означеннаго основнымъ словомъ, напр., *უბ* *черный*, *მო-უბ-ე* *черноватый*, *მო-რ-ჩე* *бѣловатый* отъ *ჩე* *бѣлый*, *მო-რ-ქუე* *темноватый* отъ *რ-ქუე* *темный*, *მო-უვინთუელ-ე* *желтоватый* отъ *უვინთული* *желтый*.

Отрицательныя прилагательныя.

§ 34. Отрицательныя прилагательныя при помощи префикса *უ* образуются: а) отъ именныхъ основъ съ полнымъ окончаніемъ *ქლი* || *ლი* или чаще усѣченнымъ *ე* || *ო*, *ური* или *უ*: *დიდა* — *უ-დიდე*, *უ-დიდა*, *უ-დიდალა* *без матеря, не имющій матеря*, *დიდე* — *უ-დედე* *без золоты, безтолковый*, *ოლი* — *უ-ოლე* *без масла*, *კითი* — *უ-კითე* *без пальца, не имющій пальца*, *კუდე* — *უ-კედელი*, *უ-კედელი* *без хвоста*, *მინჯე* — *უ-მინჯური* *без хозяина*, *ბებრივორნი*, *მუმა* — *უ-მუმი* *без отца, не имющій отца*, *სქეს* — *უ-სქე* *безътнный*, *-ნა*, *ქვინჯი* — *უ-ქვინჯე* *бездна*, *не имющій она*, *ჩილი* — *უ-ჩილე* *без жены, не женатый*, *ცხენი* — *უ-ცხენე* *без лошади, не имющій лошади*, *ღობე* *средство, сила*, *უ-ღობო/ვ* *без средства, бѣдный*, *ხეჯი* — *უ-ხეჯური* *без плеча*.

недружный, უ-გაღე *неразумный*; b) отъ мѣстоименныхъ основъ: მს *и*, P. ჩქიმი — უ-ჩქიმი(თ) *безъ меня*, ჩქი/ვ — უ-ჩქინე(თ) *безъ насъ*, მე — უ-მეშე(თ) *безъ меня*; c) отъ глагольныхъ основъ: ჭ — უ-ჭე *не испеченный, не изжаренный*, რგოლაფა — უ-რგოლაფე *не охлажденный*, ჩუბ — უ-ჩუბაფე *не высушенный надлежаше, не запеченный*, ფუბ — უ-ფუბაფე *не вскипяченный, не перебродивший*, ძინ — უ-ძინაფე *не оиданный*, უ-ხაფე *телица* (букв. *не рождавшая*). Когда глаголь — сь предлогомъ, префиксъ უ ставится не только передъ глагольной основой, но и передъ предлогомъ, ассимилируя себѣ и гласный звукъ предлога, если онъ не ე, напр., წა-კინდება — უ-წ'უ'-უკინდება *не сорившийся*, და-ჰეჭება — უ-დ'უ'-უჰეჭებელი *не приглашенный*, და-ჰერეა — უ-დ'უ'-უჰერებელი *не послушный*, მე-ხვამილაფა *понимать, догадываться* — უ-მე-უხვამილუ (§ 115, b, ε, 2) *исподливый*¹⁾.

III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя.

ა) Числительныя отъ 1—10 включительно простыя:

1. აბთი	6. აშუგი
2. ჟირი, ჟერი	7. შქვითი
3. სუმი	8. რეო, ბრეო
4. ოთხი, *ანთხი	9. ჩხორი
5. ხუთი	10. ვითი

Примѣчаніе. Наряду съ აბთი *одинъ* употребляется აკა (абх. აკე).

b) Отъ 11—19 включительно сложныя. Они слагаются слѣдующимъ образомъ: сначала ставится десятокъ въ формѣ ვითო ($<$ ვითი + და *и*), за исключеніемъ названій 11, 14, 16, гдѣ вслѣдствіе ассимиляціи появляется ვითა, а за нимъ непосред-

1) Мингрелецъ, не влаждующій свободно грузинскою рѣчью, и грузинскіи формы произноситъ на мингрельскій ладъ, напр., უ-ბ-კლ *вм.* ბ-უ-კლ *недоступный*. Ср. подобное же явленіе въ инглийскомъ говорѣ груз. языка (М. Джанашивили, ჩანგლო, ჰველ სქანოველო, II, отд. IV, стр. 231).

ственно слѣдуютъ единицы, причеиъ *ოთხი* четыре звучить *ახტისი* (§ 115, b; γ, 3, 6).

11. ვითაარტი	16. ვითამშვი
12. ვითოჟირი, ვითოჟორი	17. ვითოშვიდითი
13. ვითოსუმი	18. ვითორულა, ვითორულა
14. ვითახტისი	19. ვითახსორა
15. ვითოსუთი	20. ეჩი

с) Начиная съ 21 и до 99 включительно въ основаніе счисленія кладется *ეჩი* двадцать; четвые десятки = $20 \times 2, 3, 4$, и къ нимъ при посредствѣ союза *და* и присоединяются безъ пзмѣненій вышеприведенныя числа 1—19.

21. ეჩი და არტი	61. სუმონეჩი და არტი
22. ეჩი და ჟირი	70. სუმონეჩი და ვითი
23. ეჩი და სუმი	71. სუმონეჩი და ვითაარტი
30. ეჩი და ვითი	80. ოთხონეჩი (< ოთხი+ეჩი)
31. ეჩი და ვითაარტი	81. ოთხონეჩი და არტი
32. ეჩი და ვითოჟირი	90. ოთხონეჩი და ვითი
40. ჟარნეჩი, ჟარნეჩი (< ჟირი+ეჩი)	91. ოთხონეჩი და ვითაარტი
41. ჟარნეჩი და არტი	95. ოთხონეჩი და ვითოსუთი
50. ჟარნეჩი და ვითი	96. ოთხონეჩი და ვითამშვი
51. ჟარნეჩი და ვითაარტი	97. ოთხონეჩი და ვითოშვიდითი
60. სუმონეჩი, სუმეჩი (< სუმი+ეჩი)	98. ოთხონეჩი და ვითორულა
	99. ოთხონეჩი და ვითოახსორა
	100. ოში

d) Сотни образуются изъ усѣченныхъ на исходный гласный формъ единицъ съ присоединеніемъ къ нимъ *ოში*.

200. ჟიროში, ჟოროში	700. შვიდოთოში
300. სუმოში	800. რეოში, ლრეოში
400. ოთხოში	900. ხსოროში
500. სუთოში	1000. ვითოში (რѣдкаა ფორმა, ოფიციალურად გამოიყენება ვითოშვიდითი)
600. ამშვიოში, ამოში	

ә) Тысячи исчисляются просто поставкою предъ *ახათსი* любой втъ единицъ въ полной формѣ: *ჟიბი ახათსი ძათ მისიჩი*, *სუმი ახათსი ტრი თისიჩი* и т. д.

§ 36. а) Числительныя количественныя, какъ и всѣ остальныя, измѣняются всецѣло по образцу прилагательныхъ (§§ 24—25), и не требуютъ послѣ себя особаго падежа.

б) За числительными исчисляемые предметы ставятся въ единствennomъ числѣ, напр., *ჟიბი კობი დაა ჩელოთკა*, *სუმი ოსურბი ტრი ჟსიციჩი*, *სუთი ჟიბა იათ ბრათეშა*, *პერბდა*—и во множ. числѣ: *სუთი ჟიბალეჟი*.

§ 37. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *მ* и суффиксомъ *ა*. Исключение составляетъ *პირველი*, который, какъ и въ грузинскомъ, выражается словомъ *პირველი* (*პირველი*, *პირელი*), а не словомъ *მართა* (отъ *ერთი* *одинъ*). Но отъ сложныхъ съ *ერთი* числительныхъ, какъ, напр., *ვითარითა*, *ქრი ღოართი*, порядковыя образуются по общей формѣ: *მავითარითა*, *მაქრიღოართა*.

<i>მკეზა</i> , გსრ. <i>მკეა</i> <i>второй</i>	<i>მაქრიღოართა</i> <i>двадцать первый</i>
<i>მსუმა</i> <i>третий</i>	<i>მაქრიღოვითა</i> <i>тридцатый</i>
<i>მართა</i> , გსრ. <i>მანთა</i> <i>четвер-</i> <i>тый</i>	<i>მაქრიღოვითარითა</i> <i>тридцать</i> <i>первый</i>
<i>მსუთა</i> <i>пятый</i>	<i>მაქარბეხა</i> <i>сороксоый</i>
<i>მამშუა</i> <i>шестой</i> , <i>მამშუა</i>	<i>მაქარბეხიღოართა</i> <i>сорокъ</i> <i>первый</i>
<i>მამშვითა</i> <i>седьмой</i>	<i>მსუმონეხა</i> <i>шестьдесятый</i>
<i>მარტო</i> <i>восьмой</i>	<i>მართხონეხა</i> <i>восемьдесятый</i>
<i>მანხორა</i> <i>девятый</i>	<i>მართა</i> <i>сотый</i>
<i>მავითა</i> <i>десятый</i>	<i>მაქირთა</i> <i>двухсотый</i>
<i>მავითარითა</i> <i>одиннадцатый</i>	<i>მარტო</i> <i>восьмисотый</i>
<i>მავითოქირა</i> <i>двенадцатый</i>	<i>მანხორთა</i> <i>девятисотый</i>
<i>მკეხა</i> <i>двадцатый</i>	<i>მანთასა</i> <i>тысячный</i>

§ 38. Дробныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *ნა*- и суффиксомъ *-ობ* или *-ალ*:

ნახუმორი $\frac{1}{2}$, ნათხელი || ნანთხელი $\frac{1}{4}$, ნახუთალი $\frac{1}{3}$, ნავითალი $\frac{1}{10}$; $\frac{1}{2}$ обозначается особым словом გვერდი: გვერდი სიღო გვერდი მჱ *половина тебя, а половина мнѣ*.

Примѣчаніе. И отъ числительнаго ჟირი образуется дробное ნჱჱირადლი, ნჱჱირელჱ или ნჱჱირეზჱ, но со спеціальнымъ значеніемъ *близнеца*, вообще одного изъ двойныхъ предметовъ.

§ 39. Собирательныя образуются отъ количественныхъ съ суффиксомъ სოლო: ჟირისოლო или ჟირსოლო *оба, вдвоемъ*, სუმისოლო *трое, отроемъ*. При приближительномъ счетѣ къ числительнымъ добавляется частица ვარჱ, напр., ჟირივარჱ *до двухъ, около двухъ* (т. *არბოდე*).

§ 40. Раздѣлительныя образуются черезъ повтореніе количественныхъ: ჟირ-ჟირი, сокр. ჟჱ-ჟჱრი *по два*, სუმ-სუმი *по три*, ხუთ-ხუთი *по пяти*, ამჱჱი-ამჱჱი, сокр. ამჱჱაჱჱი *по шести*, ოშ-ოში *по сѣмъ*.

§ 41. Множительныя (кратныя) образуются черезъ постановку множителя въ Наур. падежѣ на შჱ съ послѣднимъ ხჱ: სუმიშჱხჱ სუმი 3 × 3, სუმიშჱხჱ ვითოხუთი 3 × 15.

Примѣчаніе. Эта же форма служить и для образованія числительныхъ нарѣчій, напр., არბიშჱხჱ, resp. არბიშჱ или აჱაშჱხჱ, resp. აჱაშჱ *одинжды*; но *другой разъ, третій разъ* и т. д. и въ мингрельскомъ образуются отъ порядковыхъ: მაჱჱირაშჱხჱ, resp. მაჱჱირაშჱ, მასუმაშჱხჱ, resp. მასუმაშჱ.

IV. МѢСТОИМЕНІЯ.

§ 42. Личныя мѣстоименія.

Въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, двоякаго рода личныя мѣстоименія: самостоятельныя и такъ называемыя мѣстоименныя частицы. Послѣднія употребляются въ роли префиксовъ и суффиксовъ при спряженіи глаголовъ (§§ 66—100).

§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія:

1-е л. ʒə я	ʒjə S, ʒjə MZ мы
2-е л. ʒə ты	ʒjəʒə вы
3-с л. ʒə < ʒəʒə онə, самə	ʒəʒəʒə они, сами.

Примѣчаніе. Рядомъ съ ʒə въ значеніи личнаго мѣстоименія 3-го л. часто выступаютъ указательныя :ʒəʒə, ʒəʒəʒə, ʒəʒəʒə, ʒəʒəʒə (§ 46).

§ 44. Мѣстоименныя частицы —

а) Субъективныя частицы (префиксы и суффиксы):

	преф.	суфф.	преф.	суфф.	показ. множ.
		туб.-к. карті.		туб.-к. карті.	
	ед. ч.		мп. ч.		
1-е л. ʒə/ʒ (ʒə, ʒə, ʒə)	ʒ	—	ʒə/ʒ (ʒə, ʒə, ʒə)	—	ʒ
2-е л. —	ʒ	—	—	—	ʒ
3-с л. —	ʒ	ʒ, ʒ	—	ʒ	ʒ > ʒ

б) Объективныя частицы (префиксы) для обоеихъ чиселъ:

неоф.	род.	дат.	
		туб.-к. карті.	
1-е л. ʒ (ʒ, ʒ, ʒ, ʒ)	ʒə (ʒə, ʒ, ʒə/ʒ, ʒ)	ʒə	ʒə
2-е л. ʒ, гезр. ʒ	ʒə > ə, ʒə	ʒə	ʒə
3-е л. —	ʒ	ʒ	ʒ

Примѣчаніе. Подобно падежнымъ окончаніямъ (табл. III) и мѣстоименныя суффиксы въ связной рѣчи присоединяютъ къ себѣ гласныя ə, ʒ или полугласный ʒ, но мы въ парадигмы ихъ не вносимъ.

§ 45. Личныя мѣстоименія первыхъ двухъ лицъ склоняются съ нѣкоторыми особенностями (см. табл. V), а 3-го л. — по общему правилу, причемъ два падежа единственнаго числа и четыре множественнаго отъ него не употребляются совершенно, или, во всякомъ случаѣ, пока не засвидѣтельствованы.

Таблица V.

Склонение личных мѣстоименій.

Единственное число

	я		მყ	ონჲ, სამჲ
	S	MZ		
И.	მჲ		სი	მჲ
М.	მჲ		სი	მჲ-ქ
Р.	ჩქიმი	ჩქემი	სქანი	მჲ-ში, -შ
О.	ჩქიმდე	ჩქემდე	სქანდე	—
Т.	ჩქიმით	ჩქემით	სქანით	მჲ-შით
Д.=Н. ^I	ჩქიმდა	ჩქემდა	სქანდა	—
Д.=Н. ^{II}	ჩქიმო, -ოთ	ჩქემო, -ოთ	სქანო, -ოთ	მჲ-შო, -შოთ
Д. к.	მჲ		სი	მჲ-ს

Множественное число

	მყ		ოყ	ონი, სამი
	S	MZ		
И.	ჩქი	ჩქე	თქვა	მუნ-ეფ-ი
М.	ჩქი	ჩქე	თქვა	მუნ-ემ/ფ-ქ
Р.	ჩქინი	ჩქენი	თქვანი	მუნ-ეფ+ი-ში
О.	ჩქინდე	ჩქენდე	თქვანდე	მუნ-ეფ+ი-შე
Т.	ჩქინით	ჩქენით	თქვანით	—
Д.=Н. ^I	ჩქინდა	ჩქენდა	თქვანდა	—
Д.=Н. ^{II}	ჩქინო, -ოთ	ჩქენო, -ოთ	თქვანო, -ოთ	—
Д. к.	ჩქი	ჩქე	თქვა	—

§ 46. Указательныя мѣстоименія: простыя и сложныя.

А. Простыя указательныя мѣстоименія имѣютъ двѣ формы—полную и усѣченную, причемъ усѣчение бываетъ то въ началѣ слова, то въ концѣ его или въ томъ и другомъ мѣстѣ сразу.

а) Полная форма для указанія ближайшаго предмета— $\sigma\gamma\beta\zeta$, для указанія дальняго предмета— $\sigma\alpha\beta\zeta$; и эти формы можно разсматривать какъ сложныя, если въ $\beta\zeta$ ($\sigma\alpha + \beta\zeta$) видѣть абхазскій мѣстоименный элементъ $\beta\alpha$ въ составѣ сложнаго $\zeta + \beta\alpha$ *томъ*, *онъ*, какъ это предполагаетъ проф. Н. Марръ въ своей работѣ объ абхазскомъ языкѣ ¹⁾.

б) Усѣченныя формы отъ $\sigma\gamma\beta\zeta$ — $\gamma\beta\zeta$, $\sigma\gamma$, γ , отъ $\sigma\alpha\beta\zeta$ — $\alpha\beta\zeta$, $\sigma\alpha$, α .

Формы $\sigma\gamma$, γ *этомъ* употребляются какъ прилагательныя—опредѣленія; какъ таковыя, онѣ всегда предшествуютъ опредѣляемому, а потому не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ (§ 26, а): $\sigma\gamma\beta\zeta$, $\sigma\gamma\beta\alpha\beta\zeta$, $\sigma\gamma\beta\zeta$ S, $\sigma\gamma\beta\zeta$ MZ, $\sigma\gamma\beta\zeta$, $\sigma\gamma\beta\zeta\alpha\beta\zeta$, $\sigma\gamma\beta\zeta\alpha\beta\zeta$ S, $\sigma\gamma\beta\zeta\alpha\beta\zeta$ MZ и т. д., въ такомъ же смыслѣ употребляются и формы $\sigma\alpha$, α *томъ*. А формы $\sigma\gamma\beta\zeta$, $\gamma\beta\zeta$ *этомъ*, *онъ*, $\sigma\alpha\beta\zeta$, $\alpha\beta\zeta$ *томъ*, *онъ* употребляются самостоятельно, въ значенія личнаго мѣстоименія 3-го лица (§ 43), и какъ таковыя склоняются по общему правилу (см. табл. VI).

с) Кромѣ вышеназванныхъ простыхъ основъ есть еще двѣ простыя основы: ζ для указанія ближайшаго предмета, γ для указанія дальняго предмета, какъ въ чапскомъ. Эти основы не употребляются отдѣльно, а лишь въ сочетаніи съ другими. Изъ сочетанія этихъ ζ , γ съ вышеприведенными основами, а изъ сочетанія ζ , $\sigma\alpha$, α съ основой личнаго мѣстоименія 3-го лица $\beta\alpha$ ²⁾ получаются сложныя указательныя мѣстоименія, имѣющія различное примѣненіе.

1) См. *О полож. абх. языка среди яфетическихъ*, стр. 23.

2) Н. Марръ, *Грамматика чапскаго языка*, § 41.

В. Сложныя указательныя мѣстоименія: полныя и усѣченныя.

а) ათქბა (< ა + თქბა) *этотъ, онъ, тотъ*, ათბა (< ა + თბა) *тотъ, онъ* склоняются, какъ თქნა, თბა (см. табл. VI) и употребляются параллельно съ იპმი.

ბ) ათე (< ა + თე) *этотъ, тотъ* (< ა + თი) *тотъ* употребляются, подобно своимъ составнымъ частямъ, въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ, и не склоняются (§ 26, а), напр., ათე წუღე *этотъ домъ*, ათე წუღეში *этого дома*, ათე წუღეები *эти дома*, ათე წუღეებიში *этимъ домамъ* и т. д., ათი ქომალისქუა *тотъ сынъ*, ათი ქომალისქუაში *того сына*, ათი ქომალისქუალები *эти сыновья*, ათი ქომალისქუალებიში *этимъ сыновьями* и т. д.

с) Изъ сочетанія ა съ согласнымъ მ получается форма ამ *этотъ*, какъ въ чанскомъ ჰამ || ამ, а изъ сочетанія თი, ი съ тѣмъ же მ получается თიმ, იმ *тотъ*, какъ въ чанскомъ ჰიმ. Но въ миагрельскомъ эти формы не склоняются и отдѣльно не употребляются, а входятъ, въ качествѣ первой составной части, въ сложныя слова, вставляя иногда между собою и главнымъ словомъ гласный უ или полугласный ჯ, напр., ამდღა || ამუ-დღა || ამჯ-დღა (< ამ + დღა *день*) *сегодня*, თიმ-დღას || იმუ-დღას || იმჯ-დღას *въ тотъ день*. ამ, იმ можно разсматривать и какъ заимствованіе изъ грузинскаго, именно какъ обезформленные Дат. падежи отъ мѣстоименій ეს *этотъ*, ის *тотъ*.

§ 47. Склоняются указательныя мѣстоименія по общей схемѣ склоненія, но лишь тогда, когда употребляются самостоятельно (§ 46, б), причѣмъ косвенные падежи ед. ч. образуются какъ отъ полиой, такъ и отъ усѣченной въ концѣ основы (см. табл. VI). Формы отъ усѣченныхъ основъ употребительнѣе. Въ Д. к. мн. числа показатель множественности ბ иногда выпадаетъ (стр. 025, прим. 2).

Т а б л и Склонение указатель

Е д и н с т в е н

этотъ, онъ

И.	თქნა	ქნა	თქნა	ქნა
	полныя формы		усъченныя формы	
М.	თქნა-ქ	ქნა-ქ	თქ-ქ	ქქ
Р.	თქნა-ში, -შ	ქნა-ში, -შ	თქ-ში, -შ	ქ-ში, -შ
О.	თქნა-შიე	ქნა-შიე	თქ-შიე	ქ-შიე
Т.	თქნა-თი, -თ	ქნა-თი, -თ	თქ-თი, -თ	ქ-თი, -თ
Д.=Н. ^I	თქნა-შა	ქნა-შა	თქ-შა	ქ-შა
Д.=Н. ^{II}	თქნა-შლა, -შლათ	ქნა-შლა, -შლათ	თქ-შლა, -შლათ	ქ-შლა, -შლათ
Д.=Н. ^{III}	თქნა-თ	ქნა-თ	თქ-თ	ქ-თ
Д. к.	თქნა-ს	ქნა-ს	თქ-ს	ქ-ს

М н о ж е с т в е н

И.	თქნ-ეფი-ი	ქნ-ეფი-ი
М.	თქნ-ეფი-ქ	ქნ-ეფი-ქ
Р.	თქნ-ეფი-თი, -თ	ქნ-ეფი-თი, -თ
О.	თქნ-ეფი-თი-ე	ქნ-ეფი-თი-ე
Т.	თქნ-ეფი-თი-თ, -თ	ქნ-ეფი-თი-თ, -თ
Д.=Н. ^I	თქნ-ეფი-თი-შა	ქნ-ეფი-თი-შა
Д.=Н. ^{II}	თქნ-ეფი-თი-შლა, -შლათ	ქნ-ეფი-თი-შლა, -შლათ
Д.=Н. ^{III}	თქნ-ეფი-თი-ლ, -ლათ	ქნ-ეფი-თი-ლ, -ლათ
Д. к.	თქნ-ეფი-ს	ქნ-ეფი-ს

ца VI.

ныхъ мѣстоименій.

ное число

тойъ, она

полныя формы		усъченныя формы	
тнбъ	нбъ	тнбъ	нбъ
тнбъ-ѣ	нбъ-ѣ	тн-ѣ	н-ѣ
тнбъ-ѣо, -ѣ	нбъ-ѣо, -ѣ	тн-ѣо, -ѣ	н-ѣо, -ѣ
тнбъ-ѣу	нбъ-ѣу	тн-ѣу	н-ѣу
тнбъ-тнѡ, -тн	нбъ-тнѡ, -тн	тн-тнѡ, -тн	н-тнѡ, -тн
тнбъ-ѣъ	нбъ-ѣъ	тн-ѣъ	н-ѣъ
тнбъ-ѣѡ, -ѣѡтн	нбъ-ѣѡ, -ѣѡтн	тн-ѣѡ, -ѣѡтн	н-ѣѡ, -ѣѡтн
тнбъ-тн	нбъ-тн	тн-тн	н-тн
тнбъ-н	нбъ-н	тн-н	н-н

ное число

тнб-нѣтн-н	нб-нѣтн-н
тнб-нѣтн-ѣ	нб-нѣтн-ѣ
тнб-нѣтн-н-ѣо, -ѣ	нб-нѣтн-н-ѣо, -ѣ
тнб-нѣтн-н-ѣу	нб-нѣтн-н-ѣу
тнб-нѣтн-н-тнѡ, -тн	нб-нѣтн-н-тнѡ, -тн
тнб-нѣтн-н-ѣъ	нб-нѣтн-н-ѣъ
тнб-нѣтн-н-ѣѡ, -ѣѡтн	нб-нѣтн-н-ѣѡ, -ѣѡтн
тнб-нѣтн-нѡ, -нѡтн	нб-нѣтн-нѡ, -нѡтн
тнб-нѣтн-н/ѣ	нб-нѣтн-н

§ 48. Притяжательныя мѣстоименія.

Притяжательными служатъ родительные падежи личныхъ в указательныхъ мѣстоименій:

ед. ч.	мн. ч.
ჩემი S, ჩემი MZ <i>мой</i>	ჩემი S, ჩემი MZ <i>нашъ</i>
სკანი, სკანი <i>твой</i>	თქვანი <i>ваши</i>
მუში <i>его, свой</i>	მუნეფიში <i>ихъ, свой</i>
აქში, ეში <i>этого</i>	თენეფიში <i>этихъ</i>
თიში, იში <i>его, того</i>	თინეფიში <i>ихъ, техъ.</i>

Притяжательныя мѣстоименія склоняются, какъ прилагательныя (§§ 24—26). Чаще, чѣмъ прилагательныя, притяжательныя мѣстоименія ставятся за опредѣляемыми словами, особенно за названіями родственниковъ, напр., მუშა-ჩემი *отецъ мой*, დღა-სკანი *мать твоа*, მუშა-ჩემიშეი *отца моего* и т. п.

§ 49. Возвратное мѣстоименіе.

а) Особого возвратнаго мѣстоименія въ мингрельскомъ нѣтъ. Въ роли возвратнаго мѣстоименія выступаетъ иногда личное 3-го л. (§ 43), напр., რჩინ კოჩქ სქუა ატუს ქვეტუტუ ღო მუქ დიონთუ ქუდეშ *старикъ оставилъ сына у Ату, а самъ (онъ) вернулся домой* (Хр., стр. 9,29).

б) Чаще роль указательнаго мѣстоименія исполняетъ существительное დუდი *голова* въ Д.=Н.^{III} падежѣ დუდო, напр., თინს დუდო ქემურს *онъ самъ идетъ (туда)*, въ Д.=Н.^{II} დუდიშო *для себя, себя*, иногда и въ другихъ падежахъ въ сочетаніи съ притяжательными мѣстоименіями, напр., მუშ დუს კოჩი ღოღანსუ ნი, ინს ტურს ვა აღოღენა *что себя (букв. своей голову) человекъ содѣлаетъ (причинитъ), того врагъ не можетъ (съ нимъ) содѣлать* (пословно).

с) Наконецъ употребляется заимствованное изъ грузинскаго თუითან *самъ*.

§ 50. Взаимнымъ мѣстоименіемъ служитъ числительное-прилагательное ერთანი *друг-друга* отъ ერთი *одинъ*, напр., გეკ-წუგეს სე ერთანსუ ღო გააქუხეს *они подали друг-другу руки и*

поцпловались (Хр., стр. 87, 17), մօսեջլև ճեռոսեմնձ *достигли друга-друга, ճեռոսեմնձ ձոհազս ցոճոճի քրոջ-քրոջ*. Въ этой же роли выступает и сложное числительное ճեռո-մադոհ, ճեռո-մադոհ *одинъ другое, друга-друга, между собою*: Յոչո լիմեյել ճեռո-մադոհան, մշոս ոճոյեի մշմ-մշմի եյաչոյե եи, ճեռո-մադոհան լիմեյ լիմեյ ցոհոսեի *условились между собою, что ни приобретутъ отъ своихъ занятій, дѣлать между собою пополамъ* (Хр., стр. 11, 15—16).

§ 51. Вопросительныя мѣстоименія:

Ձօ *кто?* մշ *что?* Ձօ имѣеть полную форму Ձօб || Ձօեօ преимущественно передъ гласнымъ слѣдующаго за нимъ слова, а մշ иногда получаетъ окончаніе И. падежа օ, въ видѣ օ: մշ-օ < մշ-օ. մշ при стеченіи съ формами существительнаго глагола съ гласнымъ օ въ началѣ перерождаетъ свой гласный ւ въ օ, а получившіеся такимъ образомъ два օ сливаются въ одинъ звукъ (красивъ): մշ օհյ > մօ օհյ > մօհյ *что есть? (что такое?)*.

Въ роли вопросительныхъ мѣстоименій выступаютъ производныя отъ մշ формы или сложныя съ нимъ:

а) մշլօմօ *какой*. Форма произведена отъ Д. = Н. II падежа մշմօ черезъ подъемъ մ въ լ (§ 2).

б) մշ-եյհօ, մշ-եյհօ *какой*, մշ-ոյհօ *какой* (см. *Словарь*).

§ 52. Относительное мѣстоименіе եմշ < *եմշե *который, какой*. Н. Марръ еմշ анализируетъ ¹⁾, какъ составное изъ личнаго мѣстоименія 3-го л. Ձ, геср. մշ (у насъ մշ < մշե, § 43) и ե *какой*, сохранившагося въ чанскомъ въ значеніи союза *что, какъ*. Въ этомъ же значеніи въ мингрельскомъ имѣется союзъ ե *что, который* (см. *Словарь*).

§ 53. Склоняются вопросительныя мѣстоименія и относительно по общей схемѣ склоненія, причеиъ во мн. ч. возстаиваются полныя ихъ формы Ձօ < Ձօե, եմշ < եմշե (см. табл. VII). Формы, не засвидѣтельствованныя текстами, поставлены въ угловатая скобки.

Примѣчаніе. Многія падежныя формы отъ մշ *что* употребляются и какъ нарѣчія (см. § 118, e, f).

1) *Грамматика чанскаго языка*, § 46.

Таблица VII.

Склонение вопросительных мѣстоименій и
относительнаго.

Единственное число

	кто?	что?	который?
И.	ḡo, ḡob, ḡobno	ḡu, ḡu-ε < ḡu-o	ḡaḡu < *ḡaḡuḡb
М.	ḡo-ḡ, ḡobḡ-ḡ	ḡu-ḡ	ḡaḡu-ḡ
Р.	ḡo-ḡo, -ḡ	ḡu-ḡo, -ḡ	ḡaḡu-ḡo, -ḡ
О.	ḡo-ḡu	ḡu-ḡu	ḡaḡu-ḡu
Т.	ḡo-ḡo, -ḡ, resp. [ḡoḡoḡo]	ḡu-ḡo, -ḡ	ḡaḡu-ḡo, -ḡ
Д.=Н. ^I	ḡo-ḡs	ḡu-ḡs	ḡaḡu-ḡs
Д.=Н. ^{II}	ḡo-ḡo, -ḡoḡo	ḡu-ḡo, -ḡoḡo	ḡaḡu-ḡo, -ḡoḡo
Д.=Н. ^{III}	ḡob-ḡo, -ḡoḡo	ḡu-ḡoḡo > ḡo-ḡoḡo [> ḡo-ḡo]	ḡaḡu-ḡo
Д. к.	ḡo-ḡ	ḡu-ḡ	ḡaḡu-ḡ, ḡaḡu-ḡ

Множественное число

И.	[ḡob-ḡuḡ-o]		ḡaḡuḡ-ḡuḡ-o
М.	ḡob-ḡuḡ-ḡ		{ ḡaḡuḡ-ḡuḡ-ḡ
Р.	[ḡob-ḡuḡ+o-ḡo]	ḡ	{ ḡaḡuḡ-ḡuḡ+o-ḡ
О.	ḡob-ḡuḡ+o-ḡu	ḡ	[ḡaḡuḡ-ḡuḡ+o-ḡu
Т.	ḡob-ḡuḡ+o-ḡo	ḡ	ḡaḡuḡ-ḡuḡ+o-ḡo
Д.=Н. ^I	ḡob-ḡuḡ+o-ḡs	ḡ	ḡaḡuḡ-ḡuḡ+o-ḡs
Д.=Н. ^{II}	ḡob-ḡuḡ+o-ḡoḡo	ḡ	ḡaḡuḡ-ḡuḡ+o-ḡoḡo
Д.=Н. ^{III}	ḡob-ḡuḡ-ḡo		ḡaḡuḡ-ḡuḡ-ḡo
Д. к.	ḡob-ḡb-ḡ		ḡaḡuḡ-ḡb-ḡ

§ 54. Опредѣлительныя мѣстоименія: *არბა* или *არბու* *եսը*, *ոեսը*, *ոսե*, *ոհո*, *ոհր* *каждый*, *всякій*, *ոհո-դուլո*, *ոհ-դուլո*, *ոհ-դուի* *всѣ* (см. *Словарь*), *տոտու* (г.) *каждый*. *արბա*, *արბու* употребляются самостоятельно, а *ոհո*, *ոհր*—какъ прилагательное-опредѣленіе, по большей части сливающееся со своимъ опредѣляемымъ. Опредѣлительныя мѣстоименія слѣдуютъ склоненію прилагательныхъ (§§ 24—26); во мн. числѣ не употребляются. Послѣ *տոտու* можетъ стоять и множественное число: *տոտու շրմալդուլէլէլ յաւրման* *изъ братьевъ* (букв. «каждый братья») (*Хр.*, стр. 17, в3).

§ 55. Неопредѣленныя мѣстоименія.

Въ мянгрельскомъ неопредѣленныя мѣстоименія всѣ сложныя, иногда они представляютъ собою цѣлое предложевіе.

А. а) *մոտոհո* или *մոտոհոյ*, *մոտոհոյէլ* *кто-либо*, *մոտոհոյ...* *մոտոհոյ* *нѣкоторые... нѣкоторые* (*одни... другіе*). Пока не удается разложить эти формы на ихъ составныя части съ полною увѣренностью, но напрашивается одно предположеніе, именно что онѣ сложены изъ *մո* *кто*, частицы *-տո* || *ոյ* *же*, *и* и союза *հո* *что*, *чтобы*, *когда*.

б) *քոտոհո* *что-либо* сложено изъ вопросительнаго *քո* *что*, частицы *ոյ* < *տո* (по ассимиляціи съ предшест. *ք*) и союза *հո* (см. выше а).

с) *համոտոհո*, *համոտոհոյ*, *համոտոհոյէլ* *который-либо*, *нѣкоторый*, *համոտոհոյ...* *համոտոհոյ* *одни... другіе* сложено изъ относительнаго *համո* *который* (§ 52) + частицы *տո* и *հո* (см. выше подъ а *մոտոհո*, *մոտոհոյ*).

Склоняются эти мѣстоименія по общей схемѣ склоненій (табл. IV, А), напр., *Մ. մոտոհո-յ*, *քոտոհո-յ*, *համոտոհո-յ*, *Բ. մոտոհո-ս*, *քոտոհո-ս*, *համոտոհո-ս* и т. д.

В. а) *մոցոճա*, *մոճալ*, *մոճա* *кто-то* сложено изъ *մո* *кто*, частицы *ցո* и *ճա* *и, же*, причѣмъ частицы мѣняются мѣстами: *մո-ցո + ճա* || *մո + ճա + ցա* || *մո + ճա + ցա*. Въ частицѣ *ճա* || *ճա* || *ճա* мы имѣемъ обыкновенную частицу *տո* || *ոյ* *и, же* съ замѣной средняго звука *տ* звонкимъ *ճ* отъ сосѣдства звонкаго *ց*, а частицу *ցա* ||

გო надо сопоставить съ грузинской ღა, всю же форму ში-გი-ღა || ში-ღე-ღა съ грузинской ვი-ღა-ღა || ვი-ღა-ღა.

b) შუგიღა, შუღიღა, შუღღა, შუიღა, შუღღა *что-то* сложено изъ შუ *что*, частиць გი и ღა (см. подъ а შიგიღა), ср. груз. რაღაღა, რაღაღა.

c) ნაშუგიღა, ნაშუღიღა *какой-то* сложено изъ ნაშუ *какой*, *который* и изъ частиць გი и ღა.

Склоняются эти мѣстоименія, какъ имена существительныя на ა (табл. IV, B); во мн. ч. не употребляются.

С. а) შიგიღარქნი, შიგიღენი или შიღღარქნი, შიღღენი *кто-то, кто (что) ни есть*, это уже цѣлое предложеніе, состоящее изъ შიგიღა *кто-то*, 3-го л. ед. ч. რქ *есть* и союза ნი *что* (въ значеніи мѣстоименія). Вмѣсто რქ иногда берется сокращенная форма ე, и შიგიღა + რქ + ნი вслѣдствіе этого принимаетъ форму შიგიღა + ე + ნი (вм. შიგიღა + ე + ნი). Также сложены и формы:

b) შუგიღარქნი, შუღღარქნი, შუგიღენი *что-то, что ни есть*,

c) ნაშუგიღენი *какой-то, какой ни есть*.

Склоняются эти сложные мѣстоименія двояко: падежныя окончанія принимаютъ или შიგიღა, შუგიღა, причемъ остальная часть რქნი < ენი присоединяется безъ измѣненія, напр., М. падежь შიგიღა-ქ + რქნი, съ эмфатическимъ окончаніемъ შიგიღა-ქი/₂ + რქნი, съ пропускомъ რ — შიგიღაქი + ენი, Р. შიგიღა-ში + რქნი, Д. კ. შიგიღას + რქნი и т. п., или же все слово принимается за одно неразрывное цѣлое съ падежными окончаніями въ концѣ: М. პ. შიღღარქნი-ქ, შუღღარქნი-ქ, Р. შიღღარქნი + ი-ში и т. д.

§ 56. Отрицательныя мѣстоименія: შიის *никто*, შუთა *ничто, ничего* (см. § 155). Склоняются, какъ имена на ა (табл. IV, B); во мн. ч. не употребляются.

§ 57. Въ склоненіи мѣстоименій, какъ и въ склоненіи именъ, не рѣдки послѣдующіе падежи (§ 19), напр., სქანში-ნი *изъ-за тебя, относительно тебя*, სქან-წკჳმა *съ тобою* и т. п.

V. Глаголы.

§ 58. У мингрельских глаголовъ, какъ у всѣхъ яфетическихъ, два строя: субъективный и объективный. Въ основаніи этого дѣленія лежитъ способность однихъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ (§ 44), при помощи которыхъ и производится спряженіе, обозначать въ глагольныхъ формахъ двѣ противоположныя категоріи, то субъектъ (подлежащее), то объектъ (дополненіе).

Когда субъективный и объективный мѣстоименныя частицы въ глагольныхъ формахъ имѣютъ каждая свое прямое значеніе, исполняютъ, такъ сказать, свою прямую роль, т. е. первыя изъ нихъ указываютъ на субъектъ, а вторыя на объектъ, — у такихъ глаголовъ строй субъективный (§§ 66—93); когда же между частицами происходитъ перемѣна ролей, т. е. субъективные частицы указываютъ на объектъ, а объективные, наоборотъ, на субъектъ, — у такихъ глаголовъ строй объективный (§§ 94—100).

§ 59. У каждого строя, въ свою очередь, по двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная (табл. VIII, IX, X, XI), въ зависимости отъ различнаго сочетанія мѣстоименныхъ частицъ съ тѣми или иными темами.

§ 60. Темами для спряженія служатъ глагольныя и именныя основы въ зависимости отъ того, что глаголы бываютъ коренныя и отыменные:

а) ზარუа писать отъ корня ზრ, ჭუალა сжигать, печь отъ корня ჭვ, დვალა класть отъ корня დვ.

б) ზარგუა ялать (отъ ზრგო мотыка), ტუბარუა сдирать кожу (отъ ტუბო кожа).

Примѣчаніе. Основы отыменныхъ глаголовъ представляютъ собою цѣлый слогъ, иногда нѣсколько слоговъ, а основами въ коренныхъ глаголахъ служатъ одни согласные, иногда всего лишь одинъ коренной согласный (§ 62).

§ 61. Глагольные основы бывают твердыя, когда корень ихъ состоитъ изъ твердыхъ согласныхъ, плавныя, съ плавными *л*, *л* и *б* въ качествѣ послѣдняго коренного, и слабыя, съ однимъ или нѣсколькими слабыми согласными въ числѣ коренныхъ, напр., *г*, *гесп.* *з*, *д*, *ц*.

Примѣчаніе. Слабые коренные различнаго происхожденія; такъ, *д* часто появляется діалектически вмѣсто плавнаго *л* (§ 2, с): *цвѣл-гъ*, *цвѣд-гъ убивать*, въ послѣднемъ случаѣ всѣ коренные слабые. Слабые коренные могутъ занимать разные мѣста, напр., 1-е: *лѣл-лѣлъ любить*, 1-е, 2-е и 3-е: *цвѣл-гъ*, *цвѣд-гъ убивать*, но въ спряженіи приходится считаться лишь съ слабымъ кореннымъ на послѣднемъ мѣстѣ, какъ, напр., *лѣл-лѣлъ класть*, *лѣл-лѣлъ хвалить*, причемъ и звуки *л*, *л*, *л* въ качествѣ послѣднихъ коренныхъ идутъ за слабые коренные, напр., *лѣл-лѣлъ (лѣл-лѣлѣл) отвѣчать*, *лѣл-лѣлъ давать*, *лѣл-лѣлъ питать*, *лѣл-лѣлъ разстилать*.

§ 62. Слабыя основы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ составляютъ самое большое число среди коренныхъ глаголовъ, и такъ какъ слабый коренной въ начальной формѣ глагола (§ 104) обыкновенно замѣщается гласнымъ *у*, какъ *лѣл-лѣлѣл* (кор. *лѣл* || *лѣлѣл*), а во вторыхъ временахъ большею частью и совсѣмъ отпадаетъ, то нормальный типъ трехгласнаго корня (§§ 8, 125) становится двухгласнымъ, а иногда и одногласнымъ:

а) двухгласные корни:

лѣл пзъ *лѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣл*

лѣл изъ *лѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣл* и др.

б) одногласные корни:

лѣл изъ *лѣл* || *лѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣл* || *лѣлѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣл* || *лѣлѣлѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣлѣл* || *лѣлѣлѣлѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣлѣлѣл* || *лѣлѣлѣлѣлѣлѣлѣл*

лѣл пзъ *лѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣлѣлѣл* || *лѣлѣлѣлѣлѣлѣлѣл*
лѣл » *лѣлѣлѣлѣлѣлѣлѣл* || *лѣлѣлѣлѣлѣлѣлѣлѣл* и др.

У некоторых из этих глаголов слабый коренной удерживается и во вторых временах (§ 70), напр. ᄋᄋᄋᄋ я *сжегъ*, *испекъ* отъ ᄋᄋᄋᄋ , ᄋᄋᄋᄋ я *ограбилъ* отъ ᄋᄋᄋᄋ .

§ 63. Отыменных глаголовъ въ мингрельскомъ такъ же, какъ и въ чанскомъ языкѣ, значительно больше, чѣмъ коренныхъ. Спрягаются они при помощи наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ (§ 65).

§ 64. Въ спряженіи формально лѣтъ разницы между коренными и отыменными глаголами въ виду того, что послѣдніе коренные первыхъ передъ мѣстоименными суффиксами обращаются почти всѣ (см. прим.) въ б, въ видѣ б предлежитъ и одна изъ главныхъ наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ, при помощи которыхъ совместно съ мѣстоименными частицами и производится мингрельское спряженіе.

Примѣчаніе. Некоторые плавныя основы съ исходомъ на б удерживаютъ передъ мѣстоименными суффиксами б безъ измѣненія (§ 73, e).

§ 65. Нарастаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ¹⁾, три: б *дѣлать*, б *быть*, *существовать*, б *существовать*.

А. б *дѣлать* — остатокъ трехсложнаго корня ᄋᄋᄋᄋ (|| ᄋᄋᄋᄋ || ᄋᄋᄋᄋ), употребляющагося самостоятельно въ видѣ двухсложнаго ᄋᄋᄋᄋ *дѣлать* (§ 107); отъ него образованы:

а) причастныя формы дѣйствительнаго залога:

1) ᄋᄋ < * ᄋᄋᄋᄋ (* ᄋᄋᄋᄋ), 2) ᄋᄋ < * ᄋᄋᄋᄋ (* ᄋᄋᄋᄋ), 3) ᄋᄋ < * ᄋᄋᄋᄋ (* ᄋᄋᄋᄋ), 4) ᄋᄋ , герс. ᄋᄋ < * ᄋᄋᄋᄋ (* ᄋᄋᄋᄋ) *дѣлающій*. Изъ этихъ четырехъ формъ ᄋᄋ и ᄋᄋ основныя, а ᄋᄋ , герс. ᄋᄋ можно разсматривать какъ перебойныя съ ᄋᄋ формы; всѣ онѣ подвергаются иногда сокращенію, теряя согласный исходъ б (§ 67, В, прим.).

Эти причастныя формы, въ полномъ ли видѣ или сокращенномъ, вставляются какъ инфиксъ между злждительной (главной) основой слова и мѣстоименными суффиксами въ первыхъ време-

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 68.

нахъ (§ 70); поэтому темы первыхъ временъ активнаго происхожденія, напр., отъ корня ჳრ, основы ჳრ *писать*, настоящее время — ვ-ჳრ-უბ-ქ *я пишу* (букв. *я пишуший есмь*).

б) Причастіе страдательнаго залога ვო < *ვოლ. Какъ въ нарощенномъ состояніи, такъ и при самостоятельномъ употребленіи ვო теряетъ согласный элементъ, и остается лишь о; если передъ ვო былъ гласный, то получается оо, ეე, ე (< *ავო), §§ 72, 75. Эта форма парастаетъ во вторыхъ временахъ (§ 70): ბჳარ-ო *я написалъ* (букв. *мною написано естъ*), ბ-რავდჳ *я говорилъ* (букв. *мною сказано (говорено) естъ*). Тема вторыхъ временъ (аористная), такимъ образомъ, пассивнаго происхожденія. Есть формы, гдѣ во вторыхъ временахъ ვო полностью на лицо, напр., დო-ბჳვო *я съелъ, испекъ*, но тутъ ვ коренной (отъ корня ჳვ, ჳვლას).

с) 3-е лицо ед. ч. аориста, гдѣ взъ стеченія обще-лфетичскаго характера ვ съ кореннымъ ვ (< ჳ) даваго глагола образуется ვ, ვუ (§ 72), который діалектически падаетъ въ ვ (§ 6).

В. ჳ *существовать* (ღობს) употребляется и самостоятельно (§ 108). Отъ него образованы причастныя формы страдательнаго залога: 1) ვრ и 2) ურ съ потерей иногда у обѣихъ формъ согласнаго ჳ. Эти формы нарастаютъ въ страдательномъ залогѣ (§§ 80—84).

С. ლ *существовать* самостоятельно не употребляется. Отъ него имѣемъ форму ვლ, гесп. ოლ (*есть, суицій*), спрашающуюся съ глагольными темами въ третьемъ лицѣ прош. несовершеннаго п аориста.

Спряжение глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 66. Абсолютныя формы спряженія образуются въ субъективномъ строѣ съ помощью однихъ лишь субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 44, а).

§ 67. Въ употребленіи субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ ивигрельскій проявляетъ больше богатства и разнообразія, чѣмъ чанскій и грузинскій.

А. Для перваго лица ед. и мн. чч. имѣются двѣ основныя разновидности префикса: *з* передъ гласнымъ и *д* передъ согласнымъ, напр., *ვ-ორწუქქ* я *вижу*, *ბ-რავადანქ* я *говорю*, *ბ-ჭარუნქ* я *пишу*; въ сенакскомъ говорѣ *я* передъ согласными чаще появляется *გ*: *გ-რავადანქ*, *გ-ჭარუნქ*. Дальнѣйшія разновидности префикса возникаютъ на почвѣ уподобленія его послѣдующимъ согласнымъ, но новыя разновидности префикса не исключаютъ его двухъ основныхъ разновидностей, а употребляются параллельно съ ними:

а) при среднихъ звукахъ (аспиратахъ) онъ становится среднимъ *ფ*: *ფ-თასუნქ* я *сплю*, *ფ-ქუნქ* я *мелю*, *ფ-ცირუნქ* я *просьваю*, *ფ-ხაშუნქ* я *спрю*, *ფ-ჩანქ* я *кормлю*, даже тогда, когда средній звукъ не начальный, напр., *ფ-სხაშუნქ* *танцую*, *წყლია*;

б) при глухихъ онъ становится глухимъ *ჰ*: *ჰ-კათანქ* я *собираю*, *ჰ-წირუნქ* я *служу* (*обтдню*), *ჰ-ილუნქ* (< *ჰ-ფილუნქ* < *ჰ-ფილუნქ* < *ბ/გ-წვილუნქ*) или съ перестановкой 2-го коренного *ვ*: *ჰ-ილუნქ*, *ჰ-ილუნქ* я *убиваю*, *ჰ-ჭარუნქ* я *пишу*;

с) при носовомъ *ბ* онъ становится носовымъ *მ*, напр., *მ-ბატრუნქ* я *жслю* (отъ *ბატრი*); если же *ბ* наращенный, какъ-вымъ онъ и бываетъ большею частью, то онъ исчезаетъ въ 1-омъ лицѣ, но опять появляется въ другихъ лицахъ, напр., *გელ-მ-წუი* (< *გელ-მ-წუი* отъ *გელ-ბ-წუმა*) я *вынулъ*, *ცერვალს*, *სი გელ-წუი* ты *вынулъ*, *ცერვალს*, *იმ-გარქ* я *плачу* (отъ *ბ-გარს* *плаче*), *სი ი-ბარქ* ты *плачешь*, *თიბს ი-ბარს* онъ *плачетъ*; сенакскій говоръ, ставя характеръ II-й породы *ო* за префиксомъ, избѣгаетъ въ послѣднемъ случаѣ появленія *მ* въ качествѣ префикса: *გ-ი-ბარქ* я *плачу*;

д) когда основа глагола начинается однимъ изъ выше перечисленныхъ звуковъ, выступающихъ въ тѣхъ или иныхъ случаяхъ въ качествѣ префикса 1-го лица, тогда префиксъ вносится въ середину основы: *ბ-ბ-რგუნქ* я *полю* (отъ *ბარგუა*), *იგ-ბ-რანქ* я *откажусь* (отъ *ვარა*), *მუ-ბ/ვ-შენქ* я *работую* (отъ *მუმა*), *ჰუ-ჰ-ტონუნქ* я *шитою* (отъ *ჰუტონუა*), *ფი-ბ/ფ-რქენქ* я *думую* (отъ *ფირქი*), *დუ-ვ-მა-მ-მ-ნჯი* я *успокоился* (отъ *დ-მანჯუბა*);

сенаксій говоръ въ формахъ II-й породы избѣгаетъ этой вставки: ვ-ობადაბეუქ S в.м. ობა-ბ-დაბეუქ MZ я *рождаюсь*, ვ-ივარაბექ S в.м. ივა-ბ-რაბექ MZ;

е) когда за префиксомъ 1-го лица непосредственно слѣдуетъ гласный губного сближенія უ, напр., родительскаго отношенія къ 3-му лицу (табл. IX) или же самой основы, то префиксъ передъ нимъ ступшевыивается и не слышится, такъ что вмѣсто полной формы ვ-უჭარებექ я *пишу для него* обыкновенно слышится, какъ и во 2-мъ лицѣ, უჭარებექ; иногда префиксъ ставится за უ, напр., უ-ფიქვინექ в.м. ვ-უჭევენექ я *праздную* (отъ უჭვი), და-უ-ბ-წობებექ я *почернилъ* (отъ უბა), და-უ-ვ-წეინებულე უჯო я *его выдралъ за уши* (§ 90).

В. Для другихъ лицъ нѣтъ нынѣ въ мингрельскомъ субъективныхъ префиксовъ, но за то суффиксы имѣются для всѣхъ трехъ лицъ.

а) Для первыхъ двухъ лицъ ед. ч. суффиксомъ служить ჟ, который можно разсматривать какъ перемѣщенный грузинскій префиксъ 2-го лица ბ || ჟ, въ мингрельскомъ ставшій и суффиксомъ 1-го лица по аналогіи съ 2-мъ лицомъ. Во множественномъ числѣ суффиксъ ჟ исчезаетъ, и на его мѣсто появляется картскій показатель множественности звукъ ო.

б) Для 3-го лица ед. ч. имѣются, какъ въ чанскомъ, два суффикса: 1) картскій ლ, гесп. ზ (диалектически) и тубал-каинскій ბ. Первый употребляется при глаголахъ дѣйствительнаго залога, а второй при глаголахъ страдательнаго залога (§ 83).

Примѣчаніе. Суффиксъ первыхъ двухъ лицъ ჟ вмѣстѣ съ предшествующимъ согласнымъ спрягаемой темы ბ можетъ опускаться въ дѣйствительномъ залогѣ, но суффиксъ 3-го лица ლ всегда на лицо¹⁾, а въ страдательномъ залогѣ, наоборотъ, суффиксъ ჟ всегда на лицо, а суффиксъ 3-го

1) Есть въ стихахъ одно мѣсто, гдѣ опущенъ суффиксъ и въ 3-мъ лицѣ (объекта), напр., ლღ' ლღღღღღ в.м. ლღ- ლღღღღღ (Хр., стр. 159, 16), но эти пропуски допущены для стихотворнаго размѣра (§ 158).

лица б опускается; суффиксъ 3-го л. мн. ч. зб въ обояхъ залогахъ терлетъ согласный исходъ: зб > з (табл. VIII, § 83), но не въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Залоги.

§ 68. Въ спряженіи всѣхъ мингрельскихъ глаголовъ различаются другъ отъ друга формы лишь двухъ залоговъ, дѣйствительнаго и страдательнаго. Средніе и другіе по значенію глаголы въ спряженіи слѣдуютъ то дѣйствительнымъ, то страдательнымъ формамъ. Дѣйствительный залогъ сравнительно съ страдательнымъ развитъ полнѣе. Онъ спрягается съ наращеннымъ вспомогательнымъ б (§ 65, А).

Примѣчаніе. Форма глагола не всегда соотвѣтствуетъ его значенію: дѣйствительный по формѣ глаголъ можетъ быть страдательнымъ по значенію и наоборотъ. Иногда одна и та же форма имѣетъ какъ дѣйствительное, такъ и страдательное значеніе, напр., *ᲑᲗᲗᲗᲗᲗᲗ* пишушь, пишу (ср. г. *ᲑᲗᲗᲗᲗᲗᲗ*).

Породы, времена, спряженія и классы дѣйствительнаго залога.

§ 69. Въ дѣйствительномъ залогѣ четыре породы. Породы въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, различаются между собою по гласнымъ характеристамъ. Гласные характеры ставятся, болѣею частью, между мѣстоименными префиксами и спрягаемой темой.

а) Первая порода отличается отсутствіемъ гласнаго характера, напр., *ᲑᲗᲗᲗᲗᲗᲗ* я пишу, *ᲑᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗ* я говорю.

б) Вторая порода характеризуется гласнымъ о. Въ постановкѣ характера о выступаетъ діалектическая разница: въ севанскомъ говорѣ, какъ въ чванскомъ и грузинскомъ языкахъ, онъ иногда ставится, подобно характеристамъ другихъ породъ, между мѣстоименнымъ префиксомъ и спрягаемой темой, напр.,

g-а-ჭრუნი я пишу для себя, g-а-ჭეანი я начинаю, но отчасти и въ сенакскомъ говорѣ и повсемѣстно въ самурзакано-зугдидскомъ характеръ о ставится на первомъ мѣстѣ, передъ мѣстовменнымъ префиксомъ, напр., о-б-ჭрუნი, о-б-ჭეანი. При стеченіи съ гласными исходами предлоговъ въ глаголахъ, характеръ II-й породы о подвергается различной ассимиляціи (см. § 115, b, β).

с) Третья порода имѣетъ два гласныхъ характера, чистый тубал-каинскій *o* и заимствованный изъ картскаго его эквивалентъ *a*, напр., g-а-ცქეანი я желаю ей, g-а-ჭრანი (ხეს) я подписываюсь, g-ა-ჩემენი я остаиваю ей, g-ა-კენი я задерживаю ей, g-ა-ღაწყეანი я заставляю ей играть. При образованіи III-й пор. къ основъ нѣкоторыхъ глаголовъ прибавляется суффиксъ *ob*, напр., ვაჭით-ობ-ენი дѣлаю краснымъ, заставляю краснѣть (отъ ჭითა красный). Есть случаи вставки слога *ორ*, гесп. *ა/ორ* (ср. § 80, b), напр., ვაგინბორანი удлиняю рядомъ съ ვაგინბლანი, ვეწლენი я скажу ему, но въ этихъ примѣрахъ звуки *რ*, *ლ* скорѣе относятся къ основамъ глаголовъ, чѣмъ къ вставкамъ.

Примычаніе. Инфиксъ *ob*, придающій глаголу переходное значеніе, появляется и въ объективномъ строѣ (въ формахъ возможности, § 98), напр., მარტინე (მანტინე) я могу бѣжать, მარტინინე (მანტინინე) я могу заставить бѣжать ей, устроить ей побѣду. Иногда добавленіе слога *ob* не влечетъ за собою измѣненія значенія глагола, но въ такихъ случаяхъ добавленіе его не обязательно, напр., მამალიне рядомъ съ მამლე я могу принести сюда, გა-მამქვინე || გა-მამქვე я могу ударить, იბლორინე || იბლორე я обману, меня можно обмануть. Въ пр ш. совершенномъ у нѣкоторыхъ глаголовъ въ качествѣ инфикса появляется *ე* (§ 101, b).

При стеченіи съ гласными исходами предлоговъ характеръ III-й породы *o* подвергается разнымъ измѣненіямъ (§ 115, b, γ).

d) Одинъ изъ гласныхъ характеровъ третьей породы, именно *o*, служитъ и характеромъ четвертой породы, а въ концѣ темы,

передъ обыкновеннымъ парашейнымъ вспомогательнымъ, вѣдется еще другой парашейный вспомогательный *ჰუ, ჰუჲ*, удерживающийся и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр., *ვ-ლ-ჭარ-ჰუჲ-ანქ* я заставляю его писать, аор. *ვ-ლ-ჭარ-ჰუჲ'ქ'*, *ვ-ლ-ჩუჲქბ-ჰუჲ-ანქ* я заставляю его останавливать, аор. *ვ-ლ-ჩუჲქბ-ჰუჲ'ქ'*. Иногда при производствѣ IV-й пор. въ нее; впереди *ჰუჲ*, вставляется инфиксъ *ობ* (см. выше с), напр., *ვ-ლ-ლაც-ჰუ-ობ-ჰუჲ-ანქ* я заставляю его заставить играть кою-либо.

§ 70. Въ мингрельскомъ три группы времени. Въ первую группу входятъ главное время — настоящее и производный отъ него — прошедшее несовершенное и желательное, во вторую группу входятъ главное — аористъ и производныя отъ него — сослагательное 1-е и сослагательное 2-е, resp. повелительное, третью группу составляютъ прошедшее совершенное, давно-прошедшее и прошедшее сослагательное.

Примѣчаніе. Въ *Словарь* рядомъ съ настоящимъ временемъ (н.) указывается иногда настоящее-будущее (н.-б.). Разница между ними скорѣе синтаксическаго, чѣмъ морфологическаго характера. Развѣ указать на то, что настоящее-будущее обыкновенно сопровождается извѣстными, придающими глаголу значеніе совершеннаго вида, предлогами (§ 114).

§ 71. Въ основаніи дѣленія времени на группы лежатъ различіе темъ главныхъ времени, настоящаго и аориста: настоящая тема — активна, аористная — пассивна (§ 65). Въ обоихъ случаяхъ это существенное различіе достигается перегласовкой не глагольной основы, за исключеніемъ основъ коренныхъ глаголовъ (§ 62), а наращаемаго вспомогательнаго, въ настоящемъ *ან, უბ, ობ, უბ*, resp. *ებ* (§ 65, А,а), напр., *გვარ-უბქ*. *ბვარ-ებქ* я пишу, *გვარ-უბანქ* я хвалю, *ვარ-უბანქ* я дѣлаю, *ცუთხობანქ* я прошу, въ аор. *ო* или *ჲ* (см. *ვო, ჰო*, § 65, А,б), напр., *ბვარ-ო* я писалъ, *написалъ*, *ვარ-უბანქ* я позваляю (букв. мною написано, позволено).

§ 72. Въ зависимости отъ гласныхъ характеровъ окончаній аориста *o*, гесп. *oo* (диалектически *jo*), *jo*, гесп. *jo* (диалектически *jo*), въ мингрельскомъ различаются два спряженія, *o* i-спряженіе и *jo* e-спряженіе. Изъ этихъ двухъ спряженій основнымъ является *o* спряженіе, а *jo* производно отъ него (§§ 71, 65, A, b). Иногда между *o* и *jo* лишь диалектическая разница. Въ Джварскомъ районѣ въ окончаніи аориста иногда слышнѣтъ *jo*, когда въ другихъ мѣстахъ всегда *o*, напр., *ღო-ბნებქე უ* || *ღო-ბნებქი* я *застылаъ, обработалъ землю*. Но въ большинствѣ случаевъ разница между *o* и *jo* повсемѣстная, общая. Есть нѣкоторые вышніе признаки, по которымъ глаголъ можно отнести къ тому или иному спряженію. Такъ, къ *jo* спряженію относятся: 1) всѣ глаголы IV-й породы (§ 69, d), напр., *ვოჭარაფუნქი* я *заставляю его писать*, аор. *ვოჭარაფუე*, гесп. *ვოჭარაფუეე*, 2) глаголы III-й и другихъ породъ съ окончаніемъ *უნქი* (за рѣдкимъ исключеніемъ), напр., *ვოკვანუნქი* я *откармливаю*, аор. *დო-ვოკვანუე*, 3) часть глаголовъ съ окончаніемъ *ანქი*, *უნქი*, *ინქი* и *უნქი*, напр., *ვოცქვანქი* я *ховаю*, аор. *ვოცქვე*, *ვკათანქი* я *собираю*, аор. *ვკათუე*, гесп. *ვკათუეე*, *ვთირუნქი* я *обмываю*, аор. *გო-ვთირუე*, *გო-ვთირუი* *უ*, *ვაზინქი* я *разнимаю*, аор. *გვ-ვაზუე*, *შვიდაფულუნქი* я *захватываю*, аор. *იბგიდეუე*.

Примѣчаніе. Отъ аориста на *jo* сослагательное 1-е образуется на *ju*, а сослагательное 2-е на *ju*.

Нѣкоторые глаголы, имѣя сослагательныя наклоненія на *ju*, *ju*, въ аористѣ имѣютъ *o*, чаще *oo* вм. обычнаго въ такихъ случаяхъ *jo*, *jo*, напр., *ფოქუნქი* я *скажу*, аор. *ფოქვი* (*ფოქვიი* *უ*), но сосл. *ფოქვე*, *ფოქვეს*; *ვაოთხინქი* я *одалживаю*, *ვიდაო* *замужъ*, аор. *გვ-ვაოთხი* (*გვ-ვაოთხი* *უ*), но сосл. *გვ-ვათხუე*, *გვ-ვათხუს*; *ვ'უნქინქი* я *скажу ему*, аор. *ვ'უნქი* (*ვ'უნქი* *უ*), но сосл. *ვ'უნქუე*, *ვ'უნქუს*. У этихъ глаголовъ послѣднимъ кореннымъ служитъ *ვ*, который у однихъ глаголовъ въ настоящемъ и у всѣхъ въ сослагательномъ звучитъ какъ *ju*, а въ аористѣ *ju* раскрывается въ слогъ *vo*, напр., *ფოქვი*, присоедиливъ еще къ себѣ наращенный *o* (§ 65, A, b), вслѣдствіе чего мы и имѣемъ два *o* въ концѣ аористной формы — *ფოქვიი* *უ*; у большинства глаголовъ *ვ* въ аористѣ

исчезаетъ, но оставляетъ свой слѣдъ въ видѣ перваго о, $\text{ვუწო} < *\text{ვუწო} + \text{о}$. Удвоеніе гласныхъ на такой же почвѣ мы видимъ въ 3-мъ лицѣ аориста, напр., $\text{უწუ} (\text{უწო-უ } \text{წ}) < *\text{უწუ} + \text{ვ}$.

§ 73. По гласнымъ характеристамъ окончанія настоящаго времени въ мивгрельскомъ спряженіи различаются слѣдующіе классы:

а) *а*-классъ, напр., $\text{ბეჭები} \text{ კლადუ}$, иногда *а* удваивается, напр., $\text{ვაკათები} \parallel \text{ვაკათები} \text{ собираю}$;

б) *უ*, гесп. *უ* *и*-, гесп. *э*-классъ, $\text{ფუტებზე} \text{ წყადუ}$, $\text{ბჭებზე} \text{ წიშუ}$;

с) *ე*-классъ, заимствованъ изъ грузинскаго, напр., ვაკეთებ *дѣлаю*, ფიქრებ *думаю*;

д) *ი*-классъ, не первоначальный, а перебойный съ *უ* *и*, напр., ფიქრობ *прошу*, ვახიობ *разнимаю*;

е) наконецъ, плавныя основы съ исходомъ на *ბ* не имѣютъ характера класса, подобно глаголамъ 5-го класса I-го параллельнаго грузинскаго спряженія, напр., ვობობ *пою*, ბეჭობ *плачу*. Назовемъ *ბ* *г*-классомъ.

Примѣчаніе. Нѣкоторые глаголы имѣютъ по нѣскольку классовъ, напр., ვაკვობებ или ბეჭობებ *оплаздываю*, ფიქრობ или ფიქრობებ *прошу его*.

§ 74. Для образованія абсолютныхъ формъ главныхъ временъ I-го спряженія субъективнаго строя дѣйствительнаго залога берется глагольная тема настольная или аористная, в кѣ ней прибавляются —

а) въ ед. числѣ извѣстныя мѣстоименныя субъективныя частицы (§ 44, 67), именно: въ 1-мъ лицѣ настоящаго префиксъ и суффиксъ, во 2-мъ л. — только суффиксъ, въ 3-мъ л. — суффиксъ *ბ*, гесп. *ბ*; въ аористѣ въ 1-мъ лицѣ префиксъ и суффиксъ *ო* (§ 65, A, b), во 2-мъ л. — только суффиксъ, а въ 3-мъ лицѣ окончаніе *უ*, гесп. *უ* (§ 65, A, c);

б) во мн. ч. и наст. времени, и аориста кромѣ префикса 1-го лица, тождественнаго съ таковымъ въ ед. числѣ, темы получаютъ въ качествѣ суффикса показателя множественности, для первыхъ двухъ лицъ *თ*, а для третьяго лица въ настоящемъ *ბ* > *ს*, въ аористѣ *ბ*, гесп. *ბ* (§ 65, C).

Т а б л и
I-е спряженіе (i-спряженіе) глаголовъ

ЛГЛОДЫ. ლგოდაჲ კლასთ (к. ლვ), ჭურაჲ აჯმათ, მცხ (к. ჭვ), ჭარუჲ მისათ (к. ჭრ), კეთება ძნლათ (к. კთ), გორაჲ

Н а с т о я щ е е

ა-კლასსი I-я пор.	ი-კლასსი I-я пор.	ი, გერ. თ-კლასსი I-я пор.	ი-კლასსი I-я пор.
ძვ. ფორმა, სოკრ. ფორმა		S	MZ
		S, MZ	bm

Е д и н с т в е н

ღ-ღვი-ქ	ღ-ღვა	ღ-ღუნ-ქ	ღ-ღარუნ-ქ	ღ-ღარუნ-ქ	ღ-ღლუნ-ქ	ღ-ღმუნ-ქ
ღვან-ქ	ღვა	ღუნ-ქ	ღარუნ-ქ	ღარუნ-ქ	ღლუნ-ქ	ღმუნ-ქ
ღვან-ს/ც	მბტ	ღუნ-ს/ც	ღარუნ-ს	ღარუნ-ც	ღლუნ-ს/ც	ღმუნ-ს

М н о ж е с т в е н

ღ-ღვან-თ	მბტ	ღ-ღუნ-თ	ღ-ღარუნ-თ	ღ-ღარუნ-თ	ღ-ღლუნ-თ	ღ-ღმუნ-თ
ღვან-თ		ღუნ-თ	ღარუნ-თ	ღარუნ-თ	ღლუნ-თ	ღმუნ-თ
ღვან-ან	ღვან-ა	ღუნ-ან(ს)	ღარუნ-ან(ს)	ღარუნ-ან(ს)	ღლუნ-ან(ს)	ღმუნ-ან(ს)

А о

ღ-ღვი	ღ-ღვი	ღ-ღარი	ღ-ღარი	ღ-ღლი	ღ-ღი<ღიღი
ღვი	ღვი	ღარი	ღარი	ღლი	ღი<ღიღი
ღუ	ღუ	ღარუ	ღარუ	ღლუ/ღ	ღმუ

М н о ж е с т в е н

ღ-ღვი-თ	ღ-ღვი-თ	ღ-ღარი-თ	ღ-ღარი-თ	ღ-ღლი-თ	ღ-ღი-<
ღვი-თ	ღვი-თ	ღარი-თ	ღარი-თ	ღლი-თ	[ღიღი-თ
ღვი-ს	ღვი-ს	ღარ-ს	ღარ-ს	ღლ-ს	[ღიღი-თ

ცა VIII.

სუბჷექტივნაო სტოა. აბსოლუტნაი ფორმე.

წვოლუა || წვიღუა *უბივათ* (კ. წვლ), ბირა *პთხ* (კ. ბრ), ნ-გარა *პლაკათ* (კ. გრ), *პუათ*, *პონოსით* (კ. გრჷ).

ვ რ ე მ ი ა

		გ-კლასს				ე-კლასს		ა-კლასს	
II-ი პორ.		II-ი პორ.				III-ი პორ.		III-ი პორ.	
S	MZ	S	MZ						

ნოე ჩისლო

ვ-იბირ-ქ	იბი-ბ-რ-ქ	ვ-ინგარ-ქ	ი-მ-გარ-ქ	ვ-აკეთუნ-ქ'	ვ-ოგორან-ქ'
	იბირ-ქ		ინგარ-ქ	აკეთუნ-ქ'	ოგორან-ქ'
იბირ-ს	იბირ-ც	ინგარ-ს	ინგარ-ც	აკეთუნ-ს/ც	ოგორან-ს/ც

ნოე ჩისლო

ვ-იბირ-თ	იბი-ბ-რ-თ	ვ-ინგარ-თ	ი-მ-გარ-თ	ვ-აკეთუნ-თ	ვ-ოგორან-თ
	იბირ-თ		ინგარ-თ	აკეთუნ-თ	ოგორან-თ
	იბირ-ა(ბ)		ინგარ-ა(ბ)	აკეთუნ-ა(ბ)	ოგორან-ა(ბ)

რ ი ს თ ჯ

ვ-იბირი	იბი-ბ-რი	ვ-ინგარი	ი-მ-გარი	ვ-აკეთი	ვ-ოგორი
	იბირი		ინგარი	აკეთი	ოგორი
იბირჷ	იბირჷ	ინგარჷ	ინგარჷ	აკეთჷ/ც	ოგორჷ/ც

ნოე ჩისლო

ვ-იბირი-თ	იბი-ბ-რი-თ	ვ-ინგარი-თ	ი-მ-გარი-თ	ვ-აკეთი-თ	ვ-ოგორი-თ
	იბირი-თ		ინგარი-თ	აკეთი-თ	ოგორი-თ
	იბირ-ჷს		ინგარ-ჷს	აკეთ-ჷს	ოგორ-ჷს

II-е спряжение (е-спряжение).

§ 75. а) Глаголы IV-й породы, спряжение которых относятся къ относительнымъ формамъ (§ 93), всѣ II-го спряженія, напр., ვ-ოცარაყუაბქ *я заставляю его писать*, аор. ვ-ოცარაყუ. Но есть глаголы и другихъ породъ, также относящіяся ко II-му спряженію: კათ-უა *собирать*, а-классъ, I-я пор. н. ბ/ვ-კათა'ნ-ქ' или პ-კათა'ნ-ქ', თირ-უა *обмывать*, и, гесп. ა-классъ, I-я пор. н. ვ-თირუ/ვ'ნ-ქ'. ზე-ბა, ზეუ-ბა *разнимать*, i-классъ, III-я пор. н. ვ-ზიი'ნ-ქ', ცქვათუა *хвалить*, а-классъ, III-я пор. н. ვ-ოცქვა'ნ-ქ', გვანათუა *откармливать*, а-классъ, III-я пор. н. ვ-ოცვანუ'ნ-ქ'. Всѣ эти глаголы въ настоящемъ времени спрягаются совершенно одинаково съ глаголами I-го спряженія (табл. VIII), но аористъ образуютъ на ვ:

Единственное число

ვ-კათე'ქ'	ვ-კათეი 4	ვ-ოცქვე	ვ-ოცვანე
პ-კათე'ქ'	კათეი	ოცქვე	ოცვანე
კათე'უ'	კათოუ	ოცქუ	ოცვანუ

Множественное число

ვ-კათე'ქ'-თ	ვ-კათეი-თ	ვ-ოცქვე-თ	ვ-ოცვანე-თ
კათე'ქ'-თ	კათეი-თ	ოცქვე-თ	ოცვანე-თ
კათ-ე'ქ'ს	კათ-ეის	ოცქვე-ს	ოცვან-ეეს

ბ) Нѣкоторые глаголы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ ვ, судя по образованію отъ нихъ сослагательнаго наклоненія, также относятся ко II-му спряженію, хотя аористъ и образуютъ на ი (§ 72), напр., თქუალა *сказать*, а-классъ, I-я пор. ფ-თქუა'ნ-ქ' *я скажу*, თხუალა *просить*, i-классъ, II-я пор. ი-ბ-თხიი'ნ-ქ' *я прошу* аористъ образуютъ:

Единственное число

ფ-თქვიი	ფ-თქვეი 4	ი-ბ-თხიი	ი-ბ-თხეი 4
თქვიი	თქვეი	ითხიი	ითხეი
თქუუ	თქოუ, гесп. თქოჲ	ითხუუ	ითხოუ

Множественное число

᠓-᠓ᠠᠵᠢᠶᠢᠨ-᠓	᠓-᠓ᠠᠵᠢᠶᠢᠨ-᠓	᠒-᠔-᠓᠖᠒᠒-᠓	᠒-᠔-᠓᠖᠒᠒-᠓
᠓ᠠᠵᠢᠶᠢᠨ-᠓	᠓ᠠᠵᠢᠶᠢᠨ-᠓	᠒᠓᠖᠒᠒-᠓	᠒᠓᠖᠒᠒-᠓
᠓ᠠᠵᠢᠶᠢᠨ-᠒᠖	᠓ᠠᠵᠢᠶᠢᠨ-᠒᠖	᠒᠓᠖᠒᠒-᠒᠖	᠒᠓᠖᠒᠒-᠒᠖

Производныя времена.

§ 76. Производныя времена первой группы — прошедшее несовершенное и желательное образуются отъ настоящаго совершенно одинаково для всѣхъ глаголовъ: къ настоящей темѣ представляется характеръ этихъ временъ суффиксъ *᠘* съ добавленіемъ въ концѣ въ прошедшемъ несовершенномъ въ первыхъ двухъ лицахъ гласнаго *᠒*, въ 3-мъ лицѣ ед. ч. *ᠶ*, геср. *ᠵ*. во мн. ч. *ᠶᠯ* (§ 65, А, с; С), а въ желательномъ — съ добавленіемъ характера сослагательнаго, гласнаго *ᠶ*, имѣющаго въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *ᠵ*; въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *ᠶ* добавляется суффиксъ *ᠯ(᠒)*, во мн. ч. — *᠖(᠒)*, напр.:

Прош. несовершенное

а-классъ	и-, геср. э-классъ
I-я пор.	I-я пор.

Единственное число

	S	MZ
᠔-᠘ᠶᠢᠨ-᠘᠒	ᠶ/ᠶ-ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒	᠔-ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒
᠘ᠶᠢᠨ-᠘᠒	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒
᠘ᠶᠢᠨ-᠘ᠶ/ᠵ	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘ᠶ	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘ᠶ

Множественное число

᠔-᠘ᠶᠢᠨ-᠘᠒-᠓	ᠶ/ᠶ-ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒-᠓	᠔-ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒-᠓
᠘ᠶᠢᠨ-᠘᠒-᠓	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒-᠓	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘᠒-᠓
᠘ᠶᠢᠨ-᠘-ᠶᠯ	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘-ᠶᠯ	ᠶᠶᠶᠶᠨ-᠘-ᠶᠯ

г-классъ II-я пор.	е-классъ III-я пор.	а-классъ III-я пор.
-----------------------	------------------------	------------------------

Единственное число

S		MZ	
г-ингар-ди	и-и-гар-ди	г-аккетун-ди	г-огуоран-ди
ингар-ди		аккетун-ди	огуоран-ди
ингар-деу	ингар-деу	аккетун-деу/з	огуоран-деу/з

Множественное число

г-ингар-ди-т	и-и-гар-ди-т	г-аккетун-ди-т	г-огуоран-ди-т
ингар-ди-т		аккетун-ди-т	огуоран-ди-т
ингар-деус		аккетун-деус	огуоран-деус

Примѣчаніе. Отъ прош. несовершеннаго въ свою очередь образуется условная модальность съ помощью суффикса *ю* (см. § 78).

Желательное I-е и II-е

I-е	II-е	I-е	II-е
-----	------	-----	------

Единственное число

б-деван-да	б-деван-деу	б/г-царун-да	б-царун-деу
деван-да	деван-деу	царун-да	царун-деу
деван-да-н(и)		царун-да-н(и)	

Множественное число

б-деван-да-т	б/г-царун-да-т
деван-да-т	царун-да-т
деван-да-н(и)	царун-да-н(и)
I-е	II-е

Единственное число

г-огуоран-да	г-огуоран-деу
огуоран-да	огуоран-деу
огуоран-да-н(и)	

Множественное число

3-ကွက်၍-ဇာ-တ
 ကွက်၍-ဇာ-တ
 ကွက်၍-ဇာ-၆(ဂ)

§ 77. Производные времена второй группы — сослагательное I-е и II-е образуются от аориста следующим порядком: к аористной темѣ присоединится характер сослагательного гласный δ , сохраняющийся во всех лицах и числах в I-мъ сослагательномъ, а во II-мъ сослагательномъ имѣющий в первых двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на η (§ 76), в 3-мъ лицѣ ед. ч. къ δ присоединяется суффикс $\delta(ဂ)$, а во мн. ч. — $\delta(ဂ)$. У глаголовъ II-го спряжения (§ 75) аористная тема нѣсколько иная, чѣмъ у глаголовъ I-го спряжения (табл. VIII). О значеніи и употребленіи двухъ формъ сослагательнаго и желательнаго см. § 145.

а) Сослагательное I-е и II-е отъ глаголовъ I-го спряжения:

I-е	II-е	I-е	II-е	I-е	II-е
Е д и н с т в е н н о е ч и с л о					
ဝ-ဇွဲ	ဝ-ဇွဲ	ဒ-နွဲ	ဝ-နွဲ	ဒ-ကွဲ	ဒ-ကွဲ
ဇွဲ	ဇွဲ	နွဲ	နွဲ	ကွဲ	ကွဲ
ဇွဲ-၆(ဂ)		နွဲ-၆(ဂ)		ကွဲ-၆(ဂ)	

Множественное число

ဝ-ဇွဲ-တ	ဒ-နွဲ-တ	ဒ-ကွဲ-တ
ဇွဲ-တ	နွဲ-တ	ကွဲ-တ
ဇွဲ-၆(ဂ)	နွဲ-၆(ဂ)	ကွဲ-၆(ဂ)

б) Глаголы II-го спряжения между аористной темой и характеромъ сослагательнаго δ , гезр. η вставляютъ гласный η , причемъ этотъ η въ нѣкоторыхъ случаяхъ ничто иное, какъ эквивалентъ послѣдняго слабаго кореннаго η (§ 75, б):

05*

I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число			
᠑-ᠵᠠᠲᠤᠨ	᠑-ᠵᠠᠲᠤᠨ	᠑-ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ	᠑-ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ
ᠵᠠᠲᠤᠨ	ᠵᠠᠲᠤᠨ	ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ	ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ
ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠯ(᠒)		ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ-ᠯ(᠒)	
Множественное число			
᠑-ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠲ		᠑-ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ-ᠲ	
ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠲ		ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ-ᠲ	
ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠯ(᠒)		ᠤᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠨ-ᠯ(᠒)	

I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число			
ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ	ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ	᠒-ᠲᠤᠨᠠᠨ	᠒-ᠲᠤᠨᠠᠨ
ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ	ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ	ᠲᠤᠨᠠᠨ	ᠲᠤᠨᠠᠨ
ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ-ᠯ(᠒)		ᠲᠤᠨᠠᠨ-ᠯ(᠒)	
Множественное число			
ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ-ᠲ		᠒-ᠲᠤᠨᠠᠨ-ᠲ	
ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ-ᠲ		ᠲᠤᠨᠠᠨ-ᠲ	
ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ-ᠯ(᠒)		ᠲᠤᠨᠠᠨ-ᠯ(᠒)	

Иногда между гласнымъ основы и характеромъ сослагат. наклоненія вставляется гласнораздѣль ᠑, напр., ᠣᠲᠤᠲᠤᠨᠠᠨ || ᠣᠲᠤᠲᠤᠨ-᠑-ᠠᠨ (§ 3, f).

§ 78. Отъ аориста съ добавленіемъ въ концѣ безличнаго ᠤᠵᠠᠲᠤᠨ > ᠵᠠᠲᠤᠨ нужно образуется условное наклоненіе, причемъ между ᠵᠠᠲᠤᠨ и согласнымъ исходомъ аористой формы вставляется полугласный ᠵ, иногда — гласные ᠤ, ᠠ, напр.:

ед. ч.		ед. ч.
ᠲ-ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠵᠠᠲᠤᠨ	$\left\{ \begin{array}{l} \text{чтобы я писалъ,} \\ \text{если бы я писалъ} \end{array} \right.$	᠑-ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠵᠠᠲᠤᠨ
ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠵᠠᠲᠤᠨ		ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠵᠠᠲᠤᠨ
ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠵᠠᠲᠤᠨ		ᠵᠠᠲᠤᠨ-ᠵᠠᠲᠤᠨ

мн. ч.

ბ-ჭარითე-კო

ჭარითე-კო

ჭარესე-კო

მნ. ч.

ვ-ქათეთე-კო

კათეთე-კო

კათესე-კო

Такая форма образуется и отъ прош. несовершеннаго (§ 76), напр. —

ед. ч.

ბ-ჭარუნდი-კო

ჭარუნდი-კო

ჭარუნდესე-კო

მნ. ч.

ბ-ჭარუნდითე-კო

ჭარუნდითე-კო

ჭარუნდესესე-კო

и отъ давнопрошедшаго (см. стр. 088). См. § 147.

Повелительное наклонение.

§ 79. Въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, нѣтъ особыхъ образованій для повелительнаго наклоненія. Таковыми служатъ формы тѣхъ или иныхъ временъ. Образованіе положительныхъ формъ повелительнаго наклоненія отличается отъ образованія отрицательныхъ его формъ.

а) Положительныя формы повел. наклоненія берутся: 1) для вторыхъ лицъ отъ формъ аориста, напр., ჭარი *ниши*, აზარი *нлачы*, თქვი, თქვი *ჟ скажи*, ოცქვი *ხვამი*, ოკვანე *თ-კარმლივადი*, ჭარი-თ *ნიшите*, აზარი-თ *нлачыте*, თქვი-თ, თქვი-თ *скажете*, ოცქვი-თ *хвалите*, ოკვანე-თ *откармливайте*, 2) для третьихъ лицъ отъ сослагательнаго, напр., ჭარს *ნუშთ*, აზარს *ნუშთ*, თქუს *ნუშთ*, ოცქუს *ნუშთ*, ოკვანუს *ნუშთ*, ოკვანუს *ნუშთ*, ჭარს *ნუშთ*, ოცქუს *ნუშთ*, აზარს, თქუს и т. д.

Основы, отъ которыхъ не образуются вторыя времена, всѣ лица пов. наклоненія образуютъ отъ I-го желательнаго наклоненія, напр., ქორდა *ბუდ*! ქორდას *ნუშთ* *ბუდთ*! ვორდა *ნუშთ* *ბუდ*! (отъ ო < ობს, § 108).

б) Отрицательныя формы повелительнаго наклоненія берутся для всѣхъ лицъ либо отъ формъ настоящаго, либо отъ сослагательнаго I-го, въ зависимости отъ того, какое изъ двухъ отрицаній употреблено, б₇ || б₂, гевр. б₇м₇ || б₂м₂ (§ 118, г) яля г₃:

1) б₇(б₇м₇) ჭარუ'ბქ' S, б₂(б₂м₂) ჭარო'ბქ' MZ *не пиши*, б₇ ჭარუბს S, б₂ ჭარუნც MZ *пусть онъ не пишетъ*, б₇ იბჯარქ *не плачь*, б₇ ოცქვას'ბქ' *не хвали* и т. п.

2) ვა ჭარს *не пиши*, ვა ჭარსს *пусть онъ не пишетъ*, ვა ოქქვა *не говори*, ვა ოქქვას *пусть онъ не говоритъ* (важно и въ 1-мъ лицѣ: ვა ბჭარს *пусть не пишу* или *чтобы я не писалъ*, ვა ოუოქქვა и т. д.). Формы сослагательнаго (шюгда и пориста, § 146) употребляются и съ отрицаніемъ б₇. б₇м₇, напр., б₇მ₇ ჭარსს и т. д.

При стеченіи ვა съ гласными характерами породъ, происходятъ слѣдующія намѣненія: ви. ვა იბჯარს *не плачь* говорятъ обыкновенно ვ' ებჯარს (< ვე ებჯარს < ვა იბჯარს) на почвѣ взаимной между ვ и ი ассимиляціи, ви. ვა ოცქვას *не хвали* говорятъ ვა ოცქვა (§ 115, б, β, 3, γ, 4).

Страдательный залогъ.

§ 80 Породы. Какъ въ действительномъ (§ 69), такъ и въ страдательномъ залогѣ четыре породы.

а) Первые двѣ породы образуются совершенно одинаково съ первыми двумя породами действительнаго залога (§ 69, а, б), напр., I-я пор. ბ-ჭუოლრუქქ *я сержусь*, ბ/ვ-ბექქ *я сижу*, ბ/ვ-ღურუქქ *я умираю*, II-я пор. ვ-ი-ჭარუექქ S, ი-ბ-ჭარუექქ MZ *я пишу*.

По II-й пор. е-класса образуются формы, которыя можно бы назвать страдательными формами возможности (ср. § 98), напр., ში-იბრთექქ *мнѣ можно идти туда* (იშო), *мнѣ можно идти сюда* (აშო), § 117; იბჭარექქ *я могу быть написанъ*. Эти формы обыкновенно употребляются безлично: ში-იბრთე *можно идти* (г. ში-ისვლექბა, შო-ისვლექბა) и т. д.

б) Третья порода характеризуется вставкой инфикса *q* между глагольной основой и наращиваемым вспомогательным глаголомъ, напр., *ბ-ჩენ-დ-ე-ქ* я *останавливаюсь*, *გ-თან-დ-ე-ქ* я *разсѣтаю*.

Нѣкоторые глаголы къ основѣ своей передъ инфиксомъ *q* прибавляютъ суффиксъ *ab* (ср. § 69; с), напр., *ბ-ჭობ-აბ-დ-ე-ქ* я *краснѣю*, *ბ-შეურ-აბ-დ-ე-ქ* рядомъ съ *ბ-შეურ-დ-ე-ქ* я *пугаюсь*.

с) Четвертая порода имѣетъ нѣсколько формъ: 1) съ гласнымъ характеромъ *y*, заимствованнымъ изъ грузинскаго, напр., *გ-უ-სტრებუქ* я *пойду къ нему съ юсти*, *გ-უ-ცხადებუქ* я *объявляюсь ему*, я *являюсь къ нему* (собственно II-я порода съ дательнымъ отношеніемъ); 2) съ гласнымъ характеромъ *a*, напр., *გ-ა-ჭირებუქ* я *приписываюсь къ нему*, *გ-ა-ბობებუქ* я *падаю (нападаю) на него*; 3) съ гласнымъ характеромъ *o*, напр., *გ-ო-დებუქ* я *спорю съ нимъ*, *გ-ო-ვერდებუქ* я *упрашиваю его* (двѣ послѣднія формы—собственно I-я пор. съ дательнымъ отношеніемъ). Глаголы послѣдней категоріи во вторыхъ временахъ имѣютъ характеръ *y*, напр., аор. *გ-უ-დებ* я *спорилъ съ нимъ*, *გ-უ-ვერდებ* я *просилъ его*.

§ 81. Спряженія. Аористъ и вообще всѣ времена второй группы такого же происхожденія и такъ же образуются въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ (§§ 71, 72). Въ зависимости отъ этого и въ страдательномъ залогѣ имѣемъ два спряженія: *a* i-спряженіе и *y* e-спряженіе (§ 75, табл. VIII).

§ 82. Классы. Тема настоящаго времени страдательнаго залога получается наращеніемъ на основу даннаго глагола вспомогательнаго глагола *o* въ формѣ причастія страдательнаго залога *y*^რ, resp. *y* (§ 65, B) или *y*^რ > *y*, діалектически *y*^რ > *y* (§ 65, B), напр., *ბ-ბ-ე-რ-ქ* или *ბ-ბ-ე-ქ* я *сижу* или *გ-ო-ბ-ე-რ-ქ* (букв. я *сидящій есмь*), *გ-ა-ჯობ-ე-ქ* или *ა-ბ-ჯობ-ე-რ-ქ* я *смотрю*, *ბ-დ-ე-რ-ე-ქ* я *умираю* (букв. я *умирающій есмь*), *გ-გ-ე-ქ* S, *ბ-გ-ე-ქ* MZ я *похожъ*.

Въ нѣкоторыхъ темахъ передъ *y* вспомогательнаго глагола нарастаетъ на основу другое *y*, resp. *o*: *აბჭობ-ე-რ-ე-ქ* я *пишущъ*, *აბრდ-ე-რ-ე-ქ*, resp. *აბრდ-ო-ე-ქ* я *расту, воспитываюсь*.

Такимъ образомъ всѣ глаголы страдательнаго залога по гласному исходу темы настоящаго времени дѣлятся на два класса: 1) е-классъ и 2), герр. 2 и-, герр. э-классъ.

§ 83. Спряжение въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ, производится при помощи сочетанiя съ глагольными темами субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ — префиксовъ и суффиксовъ и показателей множественности (§§ 44, 67). Суффиксомъ 3-го лица служитъ тубал-кайнскiй б, обыкновенно исчезающiй (§ 67, В, в), но возстаивающiйся въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Настоящее время

е-классъ		е-классъ	
I-я пор.		II-я пор.	
сокращ.	полн.	сокращ.	полн.
Единственное число			
б-б-е-ј-ј	б-б-е-јр-ј	э-о-э-ин-е-ј-ј	о-б-э-ин-е-јр-ј
б-е-ј-ј	б-е-јр-ј	о-э-ин-е-ј-ј	о-э-ин-е-јр-ј
б-е-ј	б-е-ј-б	о-э-ин-е-ј	о-э-ин-е-ј-б
Множественное число			
б-б-е-ј-т	б-б-е-јр-т	э-о-э-ин-е-ј-т	о-б-э-ин-е-јр-т
б-е-ј-т	б-е-јр-т	о-э-ин-е-ј-т	о-э-ин-е-јр-т
б-е-ј-з	б-е-јр-зб	о-э-ин-е-ј-з	о-э-ин-е-јр-зб

I-я пор.

и-классъ

I-я пор.

Единственное число

б/э-и-р-д-е-е-е-ј-ј	э-и-р-д-е-е-е-е-е-ј-ј	или	о-б-и-р-д-е-е-е-е-е-ј-ј
и-р-д-е-е-е-е-е-ј-ј	и-р-д-е-е-е-е-е-ј-ј		и-р-д-е-е-е-е-е-ј-ј
и-р-д-е-е-е-е-е-ј-б	и-р-д-е-е-е-е-е-ј-б		и-р-д-е-е-е-е-е-ј-б

Множественное число

б/э-и-р-д-е-е-е-е-е-т	э-и-р-д-е-е-е-е-е-т	о-б-и-р-д-е-е-е-е-е-т
и-р-д-е-е-е-е-е-т	и-р-д-е-е-е-е-е-т	и-р-д-е-е-е-е-е-т
и-р-д-е-е-е-е-е-з(б)	и-р-д-е-е-е-е-е-з(б)	и-р-д-е-е-е-е-е-з(б)

§ 84. Отъ настоящей темы производится прошедшее несовершенное и желательное, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§ 76), напр.

Прош. несовершенное

Единственное число

з-б-е-ди или б-б-и-р-ди	з-и-ж-и-н-е-ди или и-б-ж-и-н-е-р-ди
б-е-ди	и-ж-и-н-е-ди
б-е-ди/2	и-ж-и-н-е-ди/2

Множественное число

з-б-е-ди-т или б-б-и-р-ди-т	з-и-ж-и-н-е-ди-т или и-б-ж-и-н-е-р-ди-т
б-е-ди-т	и-ж-и-н-е-ди-т
б-е-ди-с	и-ж-и-н-е-ди-с

Единственное число

б/з-и-р-е-ди	з-и-р-е-ди	и-б-и-р-е-ди
и-р-е-ди	и-р-е-ди	и-р-е-ди
и-р-е-ди/2	и-р-е-ди/2	и-р-е-ди/2

Множественное число

б/з-и-р-е-ди-т	з-и-р-е-ди-т	и-б-и-р-е-ди-т
и-р-е-ди-т	и-р-е-ди-т	и-р-е-ди-т
и-р-е-ди-с	и-р-е-ди-с	и-р-е-ди-с

§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§§ 75, 77, 79, табл. VIII).

Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Чтобы обозначать отношеніе дѣйствія къ объекту того или иного лица въ субъективный строй вносятся объективныя мѣстоименныя частицы — префиксы трехъ родовъ: 1) для перваго лица *ә* (б, з, э, ә), а для втораго — *и*, resp. *и*, всѣ безъ огласовки, неоформленные, 2) *ә* и *и* съ огласовкой *а*, ха-

рактера Р. падежа, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го л. лишь гласный η , префиксы съ родительнымъ отношеніемъ, 3) ϑ и δ съ огласовкой ω , гезр. \mathfrak{z} , характеровъ Д.—Н. падежей, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го гласный ω , гезр. \mathfrak{z} , префиксы съ дательнымъ отношеніемъ. Эти префиксы по числамъ не измѣняются (§ 44, b).

§ 87. Въ употребленіи объективныхъ частицъ мингрельскій обнаруживаетъ такое же богатство и разнообразіе, какъ и въ употребленіи субъективныхъ частицъ (§ 67).

А. а) Основной префиксъ 1-го лица съ неоформленнымъ отношеніемъ ϑ повторять всѣ тѣ разновидности, какъ и субъективный префиксъ \mathfrak{z} (§ 67, А, а, b). Благодаря этому обстоятельству, въ нѣкоторыхъ случаяхъ исчезаетъ разница между абсолютными и относительными формами спряженія, напр., δ/\mathfrak{z} - \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} я пишу (его, ему) можетъ означать и ты пишешь меня (мнѣ), что собственно передается формой \mathfrak{z} - \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} ; \mathfrak{z} - ω би ω б \mathfrak{z} я стершу (его), а также ты стершешь меня и т. п.

b) Когда основа глагола начинается однимъ изъ звуковъ, могущихъ быть въ качествѣ объективнаго префикса 1-го лица, тогда объективный префиксъ входитъ внутрь основы, напр., ω би \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} - \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} - \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} можетъ означать: я сбросилъ (съ него) землю или сбрось ты съ меня землю, въ последнемъ значеніи вмѣсто \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} - \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} (отъ глагола \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} а), ср. § 67, А, d.

В. Даже префиксы родит. и дательнаго отношеній, несмотря на то, что они изолированы гласными отъ непосредственнаго содѣяства съ начальными согласными глагольныхъ основъ, подвергаются измѣненіямъ. Это бываетъ тогда, когда кромѣ мѣстоименныхъ префиксовъ глаголъ имѣетъ при себѣ и предлоги, занимающіе обыкновенно первое мѣсто въ глагольной формѣ (§ 115). Въ такихъ случаяхъ гласный слѣдующихъ за предлогами мѣстоименныхъ префиксовъ падаетъ въ полугласный \mathfrak{z} , а затѣмъ совсѣмъ исчезаетъ, напр., \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} ω би- \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} > \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} - \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} ω би \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} > \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} ω би- \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} \mathfrak{z} а \mathfrak{z} б \mathfrak{z} ты лежишь у меня въ колыбели (Хр., стр. 136, 15).

§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголы стоятъ во множественномъ числѣ не только при подлежащихъ мн. ч., но и при дополненіяхъ, соотвѣтственно чему и ставятся субъективные суффиксы и показатели множественности. Въ зависимости отъ этого много одинаковыхъ формъ, напр., не только $\text{ᄃᄂᄃ ᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ}$ мы васъ (вамъ) пишемъ или $\text{ᄃᄂᄃ ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ}$ мы тебя (тебя) пишемъ, но и ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ я васъ (вамъ) пишу и т. п. (§ 143).

§ 89. Въ виду того, что неоформленный префиксъ 3-го лица не сохранился въ мингрельскомъ, въ немъ нѣтъ специальныхъ формъ съ неоформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу (ср. обратное явленіе въ объективномъ строѣ, § 95). За таковыя надо условно брать опять таки абсолютныя формы, равно какъ абсолютныя формы II-й породы показываютъ и родительное отношеніе съ возвратнымъ значеніемъ (см. табл. VIII, IX).

§ 90. Субъективный префиксъ 1-го лица въ формахъ съ отношеніемъ ко 2-му лицу безслѣдно исчезаетъ; въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ онъ то предшествуетъ объективному префиксу, напр., ᄃ-ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ я для него пишу, то слѣдуетъ за нимъ, особенно въ глагольныхъ формахъ съ предлогами, напр., ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ я одумалъ съ него мысли, ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ || ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ я для него проложилъ мостъ посреди чего, то, наоборотъ, перескакиваетъ черезъ гласный предлогъ впередъ, напр., $\text{ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ} < \text{ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ}$ я его отпустилъ, освободилъ. Въ первомъ случаѣ онъ обыкновенно ступевывается, какъ будто его совсѣмъ нѣтъ: ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ || ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ я для него пишу, и тогда 1-е лицо совершенно совпадаетъ по формѣ съ 2-мъ лицомъ (§ 67, А,е).

§ 91. Распределение субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ въ относительныхъ формахъ спряженія одинаково для всѣхъ временъ и залоговъ, поэтому достаточно для примѣра привести лишь относительныя формы настоящаго времени дѣйствительнаго залога (табл. IX).

Т а б л и
Относительныя формы спряженія глаголовъ
Съ неоформленнымъ отношеніемъ

Субъектъ	О б ъ е к т њ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обонхъ чисель	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	ѡ/з-ѣарэб-ѣ	р-ѣарэб-ѣ, -т	—
2-е »	ѣарэб-ѣ	—	{ ѡ-ѣарэб-ѣ, -т ѡ/з-ѣарэб-ѣ, -т
3-е »	ѣарэб-л/ѣ	р-ѣарэб-л/ѣ, -з(б)	ѡ/з-ѣарэб-л/ѣ, -з(б)
мн. ч.	О б ъ е к т њ о б о		
1-е л.	ѡ/з-ѣарэб-т	р-ѣарэб-т	—
2-е »	ѣарэб-т	—	{ ѡ-ѣарэб-т ѡ/з-ѣарэб-т
3-е »	ѣарэб-з(б)	р-ѣарэб-з(б)	ѡ/з-ѣарэб-з(б)
Субъектъ	С њ д а т е л ь н ы м њ		
	О б њ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обонхъ чисель	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	з-т-ѣарэб-ѣ	з-т-ѣарэб-ѣ, -т	—
2-е »	т-ѣарэб-ѣ	—	ѡ-т-ѣарэб-ѣ, -т
3-е »	т-ѣарэб-л/ѣ	з-т-ѣарэб-л/ѣ, -з(б)	ѡ-т-ѣарэб-л/ѣ, -з(б)
мн. ч.	О б ъ е к т њ о б о		
1-е л.	з-т-ѣарэб-т	з-т-ѣарэб-т	—
2-е »	т-ѣарэб-т	—	ѡ-т-ѣарэб-т
3-е »	т-ѣарэб-з(б)	з-т-ѣарэб-з(б)	ѡ-т-ѣарэб-з(б)

Формы съ неоформленнымъ отношеніемъ указываютъ преимуще
рэб-т я пишу васъ (вамъ); формы съ родительнымъ и дательнымъ отно
з-т-ѣарэб-ѣ я пишу для тебя, з-з-рэб-ѣ я даю ему, з-т-ѣарэб-ѣ я притисы
отношенія з-т- предваряется предлогомъ (§§ 110—115), то согласный эле
о-лэсэс пусть онъ не мититъ тебя (ср. §§ 95, прим., 101, а, прим.).

ца IX.

субъективнаго строя. Настоящее время.

Съ родительнымъ отношеніемъ

Объектъ

3-го л. для обоихъ чиселъ	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
ց'ի-ղ-լսարոն-ի	զո-լսարոն-ի, -ո	ուն-լսարոն-ի (возвр.)
ղ-լսարոն-ի	ո-լսարոն-ի (возвр.)	մո-լսարոն-ի, -ո
{ յ-լսարոն-և/ց ուն-լսարոն-և/ց (возвр.)	զո-լսարոն-և/ց, -ս(ե)	մո-լսարոն-և/ց, -ս(ե)

и х т ч и с е л ь

ց'ի-ղ-լսարոն-ո	զո-լսարոն-ո	ուն-լսարոն-ո (возвр.)
ղ-լսարոն-ո	ո-լսարոն-ո (возвр.)	մո-լսարոն-ո
{ յ-լսարոն-ս(ե) ուն-լսարոն-ս(ե) (возвр.)	զո-լսարոն-ս(ե)	մո-լսարոն-ս(ե)

отношеніемъ

е к т ь

3-го л. для обоихъ чиселъ	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
ց-ս-րեցյն-ի	զս-րեցյն-ի, -ո	—
ս-րեցյն-ի	—	մս-րեցյն-ի, -ո
ս-րեցյն-և/ց	զս-րեցյն-և/ց, -ս(ե)	մս-րեցյն-և/ց, -ս(ե)

и х т ч и с е л ь

ց-ս-րեցյն-ո	զս-րեցյն-ո	—
ս-րեցյն-ո	—	մս-րեցյն-ո
ս-րեցյն-ս(ե)	զս-րեցյն-ս(ե)	մս-րեցյն-ս(ե)

ственно на прямой объектъ, напр., ր-լսարոն-ի я пишу тебя (тебя), ր-լս-
шеніями указываютъ преимущественно на косвенный объектъ, напр.,
սաւ ւսուցիչ, я подписываюсь подъ нимъ. Когда префиксъ 2-го лица родит.
ментъ префикса иногда опускается, напр., ելիմ ձեռնարկս || ելիմ ձե-

§ 92. Формы съ родительнымъ и дательнымъ отношеніями совпадаютъ съ формами II-й и III-й породъ вслѣдствіе тождественности характеровъ породъ (§ 69) съ гласными элементами объективныхъ префиксовъ (§ 44), но что это двѣ разныя формы, видно изъ разницы въ ихъ значеніи, напр., форму ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ можно проанализировать двояко: 1) какъ относительную форму I-й породы съ род. отношеніемъ: ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ я пишу для тебя или 2) какъ относительную форму II-й породы съ неоформленнымъ отношеніемъ: ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ я пишу тебя для себя; форму ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ также можно рассмотреть двояко: 1) какъ относительную форму I-й породы съ дат. отношеніемъ: ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ я даю тебѣ или 2) какъ относительную форму III-й породы съ неоформленнымъ отношеніемъ: ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ я даю тебя ему. Поэтому при грамматическомъ анализѣ той или иной глагольной формы надо руководствоваться контекстомъ рѣчи.

Въ виду такого совпаденія глагольныхъ формъ, ясно, во-первыхъ, что въ глаголахъ II-й, III-й и IV-й породъ объективнымъ неоформленнымъ префиксомъ 2-го лица служатъ ɔ , а не ʁ , какъ это мы имѣемъ въ глаголахъ I-й породы, во-вторыхъ, что глаголы II-й породы не могутъ имѣть относительныхъ формъ съ род. отношеніемъ, а глаголы III-й и IV-й породъ—съ дат. отношеніемъ.

§ 93. IV-я порода обоехъ залоговъ по своему значенію всегда указываетъ отношеніе къ объекту, а потому въ ней вовсе нѣтъ абсолютныхъ формъ по существу, напр.—

наст.

ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ я заставляю писать его	ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ я приписываюсь къ нему
ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥	ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥
ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥	ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ -(б)
ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥	ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥
ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥	ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥
ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ -(б) аор.	ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ -(б)
ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ (§ 75) и т. д.,	ɔ-ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ʁ̥ и т. д.

Глаголы объективного строя. Абсолютные формы.

§ 94. Спряжения и классы. Въ объективномъ строѣ глаголовъ (§ 58) три спряженія, различающіяся между собою по формамъ мѣстоименныхъ объективныхъ частицъ (§ 44): I-е спряженіе съ неоформленными частицами, II-е основное спряженіе съ частицами родительнаго отношенія, II-е производное спряженіе (завмствованное изъ грузинскаго) и III-е спряженіе съ частицами дательнаго отношенія.

Четыре класса: а-классъ, э, герс. з и-, герс. э-классъ, о-классъ и е-классъ.

§ 95. Спряжение производится слѣдующимъ образомъ: изъ глагольной основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо то дѣйствительнаго, то страдательнаго залоговъ, и оно сочетается съ пзвѣстными уже намъ мѣстоименными объективными частицами (§§ 44, 87).

Въ виду того, что субъективные суффиксы 3-го лица $\frac{1}{3}$ и б (§ 44), указывающіе въ объективномъ строѣ на логическій объект (§ 100), сохранились въ мингрельскомъ, то въ объективномъ строѣ нѣтъ въ сущности абсолютныхъ формъ спряженія; эти формы всегда указываютъ отношеніе къ объекту 3-го лица, и можно принять ихъ за абсолютныя лишь условно (ср. обратное явленіе въ субъективномъ строѣ, § 89). Правда, суффиксъ б обыкновенно и тутъ отпадаетъ (§ 83), но онъ возстапавливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103). Возьмемъ глаголы: წავაზი *справать*, წავაზი *имѣть* (одушев. предметъ), წავაზი *имѣть* (неодушев. предметъ), წავაზი *помнить*, წავაზი *любить*, წავაზი *знать*, წავაზი *думать*, წავაზი *полагать*, წავაზი *слышать*, წავაზი *хотѣть*, წავაზი *желать*, წავაზი *имѣть нужду*, წავაზი *проголодаться* и поспрягаемъ ихъ въ настоящемъ времени (см. табл. X).

Т а б л и
Спряженіе глаголовъ объективнаго
I-е спря
Н а с т о
Е д и н с т в е н

{ მ/ვ-წან-ს/ც <i>ვარაუა</i> { ბ/პ-წან-ს/ც რ-წან-ს/ც წან-ს/ც	პ-უნ-ს/ც (< მ/ვ-წუნ-ს/ც) <i>იმყო</i> , <i>უ მენა ესთ</i> (ოდუშ. პრ.) რ-წუნ-ს/ც წუნ-ს/ც
--	---

М н о ж е с т в е н

{ მ/ვ-წან-ა(ნ) { ბ/პ-წან-ა(ნ) რ-წან-ა(ნ) წან-ა(ნ)	პ-უნ-ა(ნ) < მ/ვ-წუნ-ა(ნ) რ-წუნ-ა(ნ) წუნ-ა(ნ)
--	--

II-ე спряженіе

	სოკრ.		პოლნ.	
	სოკრ.	პოლნ.	სოკრ.	პოლნ.
მი-ცო-რ-ს <i>люблю</i>	მი-ღუ <i>имлю</i> (неодуш. პრ.)	მი-ღუ-ნ	მი-ჩქჳ <i>знаю</i> , <i>дуმაю</i>	მი-ჩქჳ-ნ
გი-ცო-რ-ს	გი-ღუ	გი-ღუ-ნ	გი-ჩქჳ	გი-ჩქჳ-ნ
უ-ცო-რ-ს	უ-ღუ	უ-ღუ-ნ	უ-ჩქჳ	უ-ჩქჳ-ნ
მი-ცო-რ-ა(ნ)	მი-ღუნ-ა	მი-ღუნ-ან	მი-ჩქჳნ-ა	მი-ჩქჳნ-ან
გი-ცო-რ-ა(ნ)	გი-ღუნ-ა	გი-ღუნ-ან	გი-ჩქჳნ-ა	გი-ჩქჳნ-ან
უ-ცო-რ-ა(ნ)	უ-ღუნ-ა	უ-ღუნ-ან	უ-ჩქჳნ-ა	უ-ჩქჳნ-ან

II-ე производное спряженіе

სოკრ.	პოლნ.
მე-ჭირებუ <i>имлю нужду</i>	მე-ჭირებუ-ნ
ბე-ჭირებუ	ბე-ჭირებუ-ნ
ე-ჭირებუ	ე-ჭირებუ-ნ
მე-ჭირებუნ-ა	მე-ჭირებუნ-ან
ბე-ჭირებუნ-ა	ბე-ჭირებუნ-ან
ე-ჭირებუნ-ა	ე-ჭირებუნ-ან

ца X.

строя. Абсолютные формы.

женіе

я щ е е

н о е ч и с л о

сокр.	полн.
-------	-------

ბ/ფ-შე *პოშიუ* ბ/ფ-შე-ბფ-შქირენ-ს/ც *я шолденз*.

რ-შე

რ-შე-ბ

რ-შქირენ-ს/ც

შე

შე-ბ

შქირენ-ს/ც

н о е ч и с л о

ბ/ფ-შენ-ა ბ/ფ-შენ-ან

ფ-შქირენ-ა(ბ)

რ-შენ-ა

რ-შენ-ან

რ-შქირენ-ა(ბ)

შენ-ა

შენ-ან

შქირენ-ა(ბ)

III-ე спряжение

сокр.	полн.	сокр.	полн.
-------	-------	-------	-------

შა-რჩქილე *სმისუ*

შა-რჩქილე-ბ

შო-კო *ხოუ*

შო-კო-ბ

გა-რჩქილე

გა-რჩქილე-ბ

გო-კო

გო-კო-ბ

ა-რჩქილე

ა-რჩქილე-ბ

ო-კო

ო-კო-ბ

შა-რჩქილენ-ა

შა-რჩქილენ-ან

შო-კონ-ა

შო-კონ-ან

გა-რჩქილენ-ა

გა-რჩქილენ-ან

გო-კონ-ა

გო-კონ-ან

ა-რჩქილენ-ა

ა-რჩქილენ-ან

ო-კონ-ა

ო-კონ-ან

Примѣчаніе. Въ глаголахъ II-го основнаго спряженія мѣстоименный префиксъ 2-го лица го, когда ему предше- ствуютъ утвердительная или отрицательная частицы или же разные предлоги (§§ 110—115), теряетъ свой согласный элементъ, напр., ქო-ილუნან და ვმ. ქო-გოლუნან და *если у васъ есть* (Хр. стр. 162,31), ср. §§ 91, 101, а, прим.

§ 96. Въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ неформленный префиксъ 2-го лица *р* обыкловенно опускается, напр., *б/в-лур-с я сплю*, *лур-с* вы. полной формы *р-лур-с* (*б-лур-с*) *ты спишь*; въ такихъ случаяхъ 2-е лицо совпадаетъ съ 3-мъ.

§ 97. Нѣкоторые изъ объект. глаголовъ образуютъ совершенный видъ, какъ это наблюдается и въ субъективномъ строѣ (см. *Словарь*), по другой породѣ, напр., *э-унс у меня есть* (одуш. предм.), *ма-нэвнэу или ма-нэвнэуэу у меня будетъ*, *ми-лэу у меня есть* (неодуш. предм.), *ма-лэвнэу или ма-лэвнэуэу у меня будетъ*, *мо-биолэу/э я радуюсь*, совершенный видъ по другой формѣ той же III-й породы — *ма-биолэу мнѣ будетъ весело*, отсюда и аористъ *ма-биолэу/э я обрадовался*, *ми-нэорс я люблю* [букв. *омз* (она) *мнѣ* (для меня) *любезенз* (-зна)], аор. *мэ-нэорэуэу или мэ-мэ-нэорэуэу я влюбился въ него* (въ нее) и т. п.

§ 98. а) По картской разновидности III-го спряженія объективнаго строя отъ всѣхъ глаголовъ образуется форма возможности (ср. § 80, а), напр.:

1) *шумэу пить*, н. *ма-шэе* (*ма-шэе-н*) *я могу* (въ состоянiи) *пить*, *э ма-шэе я не могу* (не въ состоянiи) *пить*, мн. *ма-шэе-н-а* (*ма-шэе-н-ан*), *э ма-шэе-н-а*, аор. *ма-шэ*, мн. *ма-шэкс*, пр. сов. *б/в-шэуэу*, *р-шэуэу*, *шэуэу*, мн. *б/в-шэуэу-н-а* и т. д. (§ 101, б);

2) *жарэу писать*, н. *ма-жэре я могу писать*, аор. *ма-жэре*;

3) *ртинэ, ртебэ, нтебэ бнжать*, н. *ма-ртинэ* (*ма-нтинэ*) *я могу бнжать*, аор. *ма-ртинэ* (*ма-нтинэ*);

4) *тэпэла сказать*, н.-б. *ма-тэпэ я смогу сказать*, *э ма-тэпэ я не смогу сказать*;

5) *чибинэу днлатъ*, н. *ма-чибинэ я могу сднлатъ*, аор. *ма-чибинэ*;

6) *жэомэу, жэумэу нсть, кушати*, н. *ма-жэомэу или ма-жэумэу могу нсть, кушати*, *э ма-жэомэу или э ма-жэумэу не могу нсть, мнѣ нельзя нсть*, аор. *ма-жэомэу || ма-жэумэу*.

Въ этой формѣ глаголы съ побудительнымъ значенiемъ (IV-я пор.) вставляютъ инфиксъ *ин*, напр., *ма-нтин-ин-э я могу заставить его* (помочь ему) *бнжать*, аор. *ма-нтин-ин-э* (§ 69, с).

б) Надо отмѣтить также образованіе будущаго желательнаго отъ всѣхъ глаголовъ по 1-му объективному спряженію, напр., отъ гл. ჩუალ *скрывать*: დო-ფხოუნი *о если бы мнѣ скрыться* (г. და-მზალ), სი დო-რჩოუნი, თინა დო-ჩოუნი, ჩქ დო-ფხოუნანი, თქვა დო-რჩოუნანი, თინეფი დო-ჩოუნანი, ср. ქო-პოუნი || ქო-პუნი § 107, стр. 0100.

Примѣчаніе. Въ этихъ формахъ будущаго желательнаго конечный о такого же, вѣроятно, характера, какъ и въ формахъ прош. несовершеннаго и сослагательнаго (§§ 76, 77), т. е. энклитически слявшійся съ глагольными формами сокращенный союзъ *ხო* что, *ხოფი* чтобы (см. § 149), г. *ხოფ*.

§ 99. Производныя времена въ объективномъ строѣ образуются слѣдующимъ образомъ: 1) прошедшее несовершенное: ед. ч. 1-е л. მ/ვ-წ-ბ-დუ/ვ, 2-е л. რ-წ-ბ-დუ/ვ, 3-е л. წ-ბ-დუ/ვ, мн. ч. მ/ვ-წ-ბ-დ-ეს и т. д., ჰ-უბ-დუ, რ-ეუბ-დუ и т. д. (см. табл. XI); 2) желательное: 1-е л. მ/ვ-წ-ბ-და-ს(ო), 2-е л. რ-წ-ბ-და-ს(ო), 3-е л. წ-ბ-და-ს(ო), мн. ч. მ/ვ-წ-ბ-და-ს(ო) и т. д., ჰ-უბ-და-ს(ო), რ-ეუბ-და-ს(ო) и т. д. (табл. XI).

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Въ относительныхъ формахъ объективнаго строя распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ такое же, какъ и въ относительныхъ формахъ субъективнаго строя (§§ 86—93), но съ той существенной разницей отъ послѣднихъ, что въ первыхъ субъективныя частицы указываютъ на логическій объектъ, а объективныя частицы — на логическій субъектъ. Такъ, ჰ-უბ-ს/ც *я-имѣю-его*, ჰ-უბ-ქ *я-имѣю-тебя*, რ-ეუბ-ს/ც *ты-имѣешь-его*, რ-ეუბ-ქ *ты-имѣешь-меня*, ეუბ-ს/ც (онъ)-*имѣетъ-его*, ეუბ-ქ (онъ)-*имѣетъ-тебя*, ჰ-უბ-ქ или ვ-ეუბ-ქ (онъ)-*имѣетъ-меня* и т. п. (см. табл. XI).

Т а б л и Относительныя формы спряженія

I-е спряженіе *Настоящее*

Л о г и ч е с к и й

Логич. субъектъ	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	Э-гун-л/с	Э-гун-л, -т	—
2-е »	К-гун-л/с	—	К-гун-л, -т
3-е »	гун-л/с	гун-л, -т	{ Э-гун-л, -т К-гун-л, -т
мн. ч.	Л о г и ч е с к и й о б ъ		
1-е л.	Э-гун-а(н)	Э-гун-т	—
2-е »	К-гун-а(н)	—	К-гун-т
3-е »	гун-а(н)	гун-т	{ Э-гун-т К-гун-т
ед. ч.	<i>Прошедшее</i>		
1-е л.	Э-гун-дг	Э-гун-ди, -т	—
2-е »	К-гун-дг	—	К-гун-ди, -т
3-е »	гун-дг	гун-ди, -т	{ Э-гун-ди, -т К-гун-ди, -т
мн. ч.			
1-е л.	Э-гун-д-гс	Э-гун-ди-т	—
2-е »	К-гун-д-гс	—	К-гун-ди-т
3-е »	гун-д-гс	гун-ди-т	{ Э-гун-ди-т К-гун-ди-т
ед. ч.	<i>Жела</i>		
1-е л.	Э-гун-да-л(и)	Э-гун-дг, -да-т(и)	—
2-е »	К-гун-да-л(и)	—	К-гун-дг, -да-т(и)
3-е »	гун-да-л(и)	гун-дг, -да-т(и)	{ Э-гун-дг, -да-т(и) К-гун-дг, -да-т(и)
мн. ч.			
1-е л.	Э-гун-да-н(и)	Э-гун-да-т(и)	—
2-е »	К-гун-да-н(и)	—	К-гун-да-т(и)
3-е »	гун-да-н(и)	гун-да-т(и)	{ Э-гун-да-т(и) К-гун-да-т(и)

ца XI.

глаголовъ объективнаго строя.

время

III-е спряженіе

о б ъ е к т њ

3-го л.	2-го л.	1-го л.
для обобщъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
მც-კობ(ბ)	მც-კობ'ნი-ქ, -თ	—
კობ-კობ(ბ)	—	კობ-კობ'ნი-ქ, -თ
ობ-კობ(ბ)	ობ-კობ'ნი-ქ, -თ	ვ-ობ-კობ'ნი-ქ, -თ

е к т њ о б о и х њ ч и с е л њ

მც-კობნ-ა(ბ)	მც-კობ'ნი-თ	—
კობ-კობნ-ა(ბ)	—	კობ-კობ'ნი-თ
ობ-კობნ-ა(ბ)	ობ-კობ'ნი-თ	ვ-ობ-კობ'ნი-თ

несовершенное

მც-კობ'ნი-დებ/ღ	მც-კობ'ნი-დობ, -თ	—
კობ-კობ'ნი-დებ/ღ	—	კობ-კობ'ნი-დობ, -თ
ობ-კობ'ნი-დებ/ღ	ობ-კობ'ნი-დობ, -თ	ვ-ობ-კობ'ნი-დობ, -თ

მც-კობ'ნი-დებს	მც-კობ'ნი-დობ-თ	—
კობ-კობ'ნი-დებს	—	კობ-კობ'ნი-დობ-თ
ობ-კობ'ნი-დებს	ობ-კობ'ნი-დობ-თ	ვ-ობ-კობ'ნი-დობ-თ

ТЕЛЬНОЕ

მც-კობ'ნი-დას(ი)	მც-კობ'ნი-დექ, -დას-თ(ი)	—
კობ-კობ'ნი-დას(ი)	—	კობ-კობ'ნი-დექ, -დას-თ(ი)
ობ-კობ'ნი-დას(ი)	ობ-კობ'ნი-დექ, -დას-თ(ი)	ვ-ობ-კობ'ნი-დექ, -დას-თ(ი)

მც-კობ'ნი-დასნ(ი)	მც-კობ'ნი-დას-თ(ი)	—
კობ-კობ'ნი-დასნ(ი)	—	კობ-კობ'ნი-დას-თ(ი)
ობ-კობ'ნი-დასნ(ი)	ობ-კობ'ნი-დას-თ(ი)	ვ-ობ-კობ'ნი-დას-თ(ი)

Третья группа временъ.

§ 101. Третью группу составляютъ слѣдующія времена: 1) прошедшее совершенное, 2) давнопрошедшее и 3) прошедшее сослагательное.

Всѣ глаголы дѣйствительнаго залога, независимо отъ ихъ строя во временахъ первыхъ двухъ группъ (§ 70), третью группу временъ образуютъ по объективному строю. Разница лишь та, что глаголы субъективнаго строя третью группу временъ образуютъ, преимущественно, по III-му основному спряженію объективнаго строя, а глаголы объективнаго строя — по I-му объективному спряженію (§§ 94, 95). Глаголы страдательнаго залога третью группу временъ образуютъ изъ причастій страдательнаго залога въ сочетаніи съ сокращенными формами существительнаго глагола, но имъ не чуждо образованіе этихъ временъ и по II-му спряженію объективнаго строя. Въ дальѣйшемъ приводятся образцы спряженій всѣхъ этихъ трехъ разновидностей третьей группы временъ.

а) Отъ спрягаемой основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо настоящаго времени страдательнаго залога и сочетается съ объективными префиксами родительнаго отношенія. Суффиксъ 3-го лица б, по обыкновенію, и тутъ отпадаетъ, но восстанавливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Примѣчаніе. Какъ въ первой группѣ временъ объективнаго строя префиксъ 2-го лица *გ*, предшествуемый предлогами или отрицательной частицею, теряетъ свой согласный элементъ (§ 95, прим.), такъ и въ третьей группѣ, напр., *დ*-*ი*გურუაუე ვმ. *დ*-*გ*იგურუაუე *თ*ი *ნაუილსა*, *დ*-*ის*ქურუაუე ვმ. *დ*-*გ*ისქურუაუე *თ*ი *ვისუილსა* (Хр., стр. 165, 20—21), *ვ*ა *იძიბრუაბი* ვმ. *ვ*ა *გ*იძიბრუაბი *ჩ*თბი *ვ*ი *ნ*ე *ვიძბი* (Хр., стр. 147, 18).

II **პროშედშეე სოვერშეპოე**

ჭარუა ნიანთ

სვილუქ } უნიანთ
სვილაქს }

სოკრ.

პოჲ.

IV-я пор'

S, MZ

bm

ედ. წ.

ედ. წ.

ედ. წ.

1-ე ლ.

მი-ჭარუ

მი-ჭარუნ

მი-ჭარუაქუნ(ნ)

მი-ცვილუ(ნ)

მი-ცვილაქუნ(ნ)

2-ე ლ.

გი-ჭარუ

გი-ჭარუნ

გი-ჭარუაქუნ(ნ)

გი-ცვილუ(ნ)

გი-ცვილაქუნ(ნ)

3-ე ლ.

უ-ჭარუ

უ-ჭარუნ

უ-ჭარუაქუნ(ნ)

უ-ცვილუ(ნ)

უ-ცვილაქუნ(ნ)

მმ. წ.

მმ. წ.

მმ. წ.

1-0 ლ.

მი-ჭარუნ-ა

მი-ჭარუნ-ან

მი-ჭარუაქუნ-ა(ნ)

მი-ცვილუნ-ა(ნ)

მი-ცვილაქუნ-ა(ნ)

2-0 ლ.

გი-ჭარუნ-ა

გი-ჭარუნ-ან

გი-ჭარუაქუნ-ა(ნ)

გი-ცვილუნ-ა(ნ)

გი-ცვილაქუნ-ა(ნ)

3-0 ლ.

უ-ჭარუნ-ა

უ-ჭარუნ-ან

უ-ჭარუაქუნ-ა(ნ)

უ-ცვილუნ-ა(ნ)

უ-ცვილაქუნ-ა(ნ)

გვალა	კლასტა	პრ. სოვ.	მი-ღვალე	პოლ.	მი-ღვალენ
თქულა	сказать	» »	მი-თქულე	»	მი-თქულენ
ჭულა	печь, сжигать	» »	მი-ჭუ	»	მი-ჭუნ
თხულა	просить	» »	მი-თხუ	»	მი-თხუნ
რღვაფა	бросать	» »	მი-რღვაფუ	»	მი-რღვაფუნ
გორაფა	румять	» »	მი-გორაფუ	»	მი-გორაფუნ
კეთება	облать	» »	მი-კეთებუ	»	მი-კეთებუნ
ნგარა	плакать	»	მი-ნგარე	»	მი-ნგარუნ
თასუა	стыть	» »	მი-თასე		მი-თასუნ
წვილუა	убивать	» »	მი-წვილე		მი-წვილუნ
წვიფუა	убивать <i>вм</i>	»	მი-წვიფუ	»	მი-წვიფუნ
წიღირი	покупать	» »	მი-წიღირე	»	მი-წიღირუნ
წოთამა	бросать	» »	მი-წოთამუ	»	მი-წოთამუნ
ჟულა	целовать	» »	მი-ჟულე	»	მი-ჟულუნ
ჟინა	смотреть	» »	მი-ჟინე	»	მი-ჟინუნ
ჟიკაფა	толкать	» »	მი-ჟიკაფუ	»	მი-ჟიკაფუნ
ხეჟება	просить	» »	მი-ხეჟებუ	»	მი-ხეჟებუნ
ხარეუა	нагружать	» »	მი-ხარეუ	»	მი-ხარეუნ

Отъ сокращенной формы прошедшаго совершеннаго путемъ прибавленія въ ед. ч. слога *ღე*, *გერ.* ღუ, во мн. ч. *ღ-ეს* образуется давнопрошедшее время, а путемъ прибавленія въ ед. ч. *ღა-ს(ი)*, во мн. ч. *ღა-ნ(ი)*—прошедшее сослагательное.

Подобно аористу и прош. несовершенному (§ 78) къ формамъ давнопрошедшаго присоединяется *კო* (< *კკო*), напр., *მი-ჭარე-კო*, мн. *მი-ჭარეღეს-კო*.

Относительныя формы третьей группы времени образуются и спрягаются, какъ относительныя формы времени первой группы объективнаго строя, именно прош. совершенное — какъ настоящее, давнопрошедшее — какъ прош. несовершенное и прош. сослагательное—какъ желательное (см. табл. XI).

b) Къ глаголамъ объективнаго строя въ формахъ времени третьей группы приставляется спереди предлогъ *ბო*, напр. —

1) *լընն, լընն* *иметь* (одуш. предметь):

прош. совершенное

Единственное число

նու-ձ-լընդ(ե) **или** նու-ձ-լըն(ե) **или** նու-ձ-լընե(ե)

նու-ժ-լընդ(ե) » նու-ժ-լըն(ե) » նու-ժ-լընե(ե)

նու-լընդ(ե) » նու-լըն(ե) » նու-լընե(ե)

Множественное число

նու-ձ-լընդեն-ն(ե) **или** նու-ձ-լըն-ն(ե) **или** նու-ձ-լընեն-ն(ե)

նու-ժ-լընդեն-ն(ե) » նու-ժ-լընեն-ն(ե) » նու-ժ-լընենեն-ն(ե)

նու-լընդեն-ն(ե) » նու-լընեն-ն(ե) » նու-լընենեն-ն(ե)

2) *լուրուտս* *любить*:

Единственное число

նու-ց-լուրուտդ(ե) **или** ց-լուրուտդ(ե)

նու-ժ-լուրուտդ(ե) » ժ-լուրուտդ(ե)

նու-լուրուտդ(ե) » ւուրուտդ(ե)

Множественное число

նու-ց-լուրուտդեն-ն(ե) **или** ց-լուրուտդեն-ն(ե)

նու-ժ-լուրուտդեն-ն(ե) » ժ-լուրուտդեն-ն(ե)

նու-լուրուտդեն-ն(ե) » ւուրուտդեն-ն(ե)

3) *լըլն* *иметь* (неодуш. предметь):

Единственное число

նու-ծ-լըլ(ե) **или** նու-ծ-լըլե(ե)

նու-ժ-լըլ(ե) » նու-ժ-լըլե(ե)

նու-լըլ(ե) » նու-լըլե(ե)

Множественное число

նու-ծ-լըլեն-ն(ե) **или** նու-ծ-լըլենեն-ն(ե) и т. д.4) *րճիկն* *знать, думать*:

Единственное число

сокр. полн.

նու-ծ-իկ **или** նու-ծ-իկե-ն

նու-ժ-իկ » նու-ժ-իկե-ն

նու-իկ » նու-իկե-ն

Множественное число

ნო-ბ-ჩქენ-ა или ნო-ბ-ჩქვენ-ან

и т. д.

5) კოჩინება *хотеть, желать*:

Единственное число

сокр.

полн.

ნო-ბ/ვ-კობუე или ნო-ბ/ვ-კობუენ

ნო-რ-კობუე » ნო-რ-კობუენ

ნო-კობუე » ნო-კობუენ

Множественное число

ნო-ბ/ვ-კობუენ-ა или ნო-ბ/ვ-კობუენ-ან

6) აღა-ნჯი-რა *лежать с кѣмъ, укладывать с собою*:

Единственное число

აღუ-ნო-ვ-ჯე(ბ) или აღუ-ნო-ვ-ჯანე(ბ)

აღუ-ნო-რ-ჯე(ბ) » აღუ-ნო-რ-ჯანე(ბ)

აღუ-ნო-ჯე(ბ) » აღუ-ნო-ჯანე(ბ)

Множественное число

აღუ-ნო-ვ-ჯენ-ა(ბ) или აღუ-ნო-ვ-ჯანენ-ა(ბ)

и т. д.

Давнопрошедшее: ნო-პ-უნუე-ღე || ნო-პ-ვე-ღე || ნო-პ-ვენე-ღე
и т. д.

Прощ. сослагательное: ნო-პ-უნუე-ღა-ს(ი) и т. д.

Примѣчаніе. Когда при прощ. совершенномъ стоять сложные предлоги, то объективные префиксы, въ особенности префиксъ 2-го лица რ, вставляются въ середину сложныхъ предлоговъ, напр., ბებე-რ-წო-ლაფუ ვმ. ბებეწო-რ-ლაფუ *у тебя* (когда-то) *выпало оно*, ქი-რ-შინო-ღებუ ვმ. ქიშინო-რ-ღებუ *ты былъ въ состояніи* (оказывается), *для тебя было возможно* (ср. § 111).

с) Страдательная форма прощ. совершеннаго:

1) ბ/გ-წარქელ-ექქ *я написанъ* (раньше) (< причастія წარლი

писанный и ვორქე я *есмь*); рядомъ съ ბ-ჭარელ-ექ употребляется сокращенная форма ბ-ჭარ-ექ.

ед. ч.

мн. ч.

ბ/ვ-ჭარელ-ექ

ბ/ვ-ჭარელ-ე-თ

ჭარელ-ექ

ჭარელ-ე-თ

ჭარელ-ე(ნ)

ჭარელ-ენ-ა(ნ)

2) Рѣдко встрѣчающаяся форма на უქ, напр., გამო-ბ-თხუებ-უქ я *протислся съ нимъ* (оказывается).

ед. ч.

мн. ч.

Давнопрошедшее: ბ/ვ-ჭარელ-ე-დი

ბ/ვ-ჭარელ-ე-დი-თ

ჭარელ-ე-დი

ჭარელ-ე-დი-თ

ჭარელ-ე-დჳ

ჭარელ-ე-დ-ეს

ед. ч.

мн. ч.

Прощ. сослагат.: ბ/ვ-ჭარელ-ე-და

ბ/ვ-ჭარელ-ე-და-თ

ჭარელ-ე-და

ჭარელ-ე-და-თ

ჭარელ-ე-და-ს(ი)

ჭარელ-ე-და-ნ(ი)

Иногда причастія и формы существительнаго глагола не сливаются между собою, а стоятъ обѣ части самостоятельно рядомъ другъ съ другомъ: ჭოფილი ვორქე я *задержана* (*есмь*), თოკილი ვორქე я *связанъ* (*есмь*) *веревкой* и др. Эти формы относятся къ описательному спряжению (см. § 102).

Описательное спряжение.

§ 102. Къ описательному спряжению относятся—

а) Страдательная форма прош. совершеннаго (§ 101, с).

ბ) Формы прош. несовершеннаго, аориста и давнопрошедшаго въ сочетаніи съ -კო (§§ 78, 101, а).

с) Спряжение такихъ глаголовъ, которые употребляются въ сочетаніи съ тѣми же именами, напр.:

1) მე-თხუბ სეში *приступить, начать, схватить* (букв. *ухватиться рукою, приложить руку*), в. შითმე-ვთხუბ სეს, аор. ქემე-ბთხი სე, пр. сов. მე-მითხუმე სე.

2) წოთამა წუჯიში *слушать, обращать внимание* (букв. *бросать ухо*), н. сь род. отн. *წუს ვუწოთანქ*, аор. *წუჯი ვუწოთი*.

3) რთუმა თო-წუჯიში *быть внимательнымъ, наблюдать* (букв. *двѣлать глазъ и ухо*), н. თო-წუს ვოროტქ.

4) ბუმა || ბუნა შურიში *перевести духъ, очнуться, заговорить* (букв. *отышать духъ*), н. ვიბუნქ შურს, аор. ქელე-ევბი შური.

5) ელა-ჩამა წუჯიში *обращать внимание, ставить во что*, н. *წუს ელემუ-ვუნანქ*, аор. ქელე-გ'ვ'ური წუჯი.

6) ჩამა გურიში *узнавать, догадываться* (букв. *отдавать сердце*), н. გურს ვუნანქ, аор. გური ქე-ვური.

7) ღა-წუნაფა ნებაში *соглашаться*.

8) ე-წუნა ნანარტიში *исполнение желанія и т. п.*

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Вопросительная форма выражается присоединениемъ къ данной глагольной формѣ суффикса *ლ* и перемѣщениемъ ударенія въ трех- и многосложныхъ словахъ съ третьяго на второй съ конца слогъ, напр., *რ'გადანს იმъ ივორიტს, რ'გადანს-ლ? იმъ ივორიტს?* (§ 7, e).

Собственно это явленіе синтаксическое, но въ виду того, что оно помогаетъ установить нѣкоторые явленія морфологическаго характера, оно подлежитъ обсужденію при изложеніи морфологіи языка ¹⁾, именно:

а) Суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога *ბ* отпалъ въ обыкновенныхъ формахъ какъ настоящаго вр. страдательнаго залога (§ 83), такъ и въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ (§§ 95, 101, а и b), но въ вопросительныхъ формахъ суффиксъ *ბ* всегда на лицо, онъ возстанавливается, напр., *სუ იმъ სიდიტს, სუბ-ლ? იმъ სიდიტს?* *სუბ-ს იმი სიდიტს, სუბ-ს'ბ-ლ? იმი სიდიტს?* *რუ есть, რუბ-ლ?*

1) П. Чарая, не обративъ вниманія на это явленіе, ошибочно утверждаетъ, будто *ბ* является окончаніемъ 3 л. мн. числа вспомогат. глагола «быть» въ мингрельскомъ языкѣ: *ლუ-ბ*. (*Объ отн. абх. яз. къ лфет.*, стр. 63, прим. 1), на самомъ же дѣлѣ *ლუ-ბ* < *ლუ-ბ-ბ* или *ლუ-ბ* < *ლუ-ბ-ბ*.

есть-ли? ვა რქბ-ო? *нѣтъ-ли?* რ-შე *ты помнишь,* რ-შე-ო, ქო-რ-შე-ო? *помнишь-ли ты?* გო-ჩქე *ты знаешь,* გო-ჩქე-ო? *знаешь-ли ты?* უ-ჭარე *онъ писывалъ,* უ-ჭარქბ-ო *писывалъ-ли онъ?* ნო-ღვე *у него было,* ნო-ღვე-ო *было-ли у него?*

Суффиксъ б восстанавливается и передъ შო и ა, суффиксами вносныхъ предложеній (§ 153, b, c), а также передъ союзами და и და (см. § 149, b).

б) Окончаніе 3-го лица аориста უ (§§ 74, а; 65, А, с), часто падающее въ полугласный ჯ, въ вопросительныхъ формахъ восстанавливается, напр., თქე ჭარე *онъ писалъ,* თქე ჭარქბ-ო? *онъ писалъ?* შიდა-რთე *онъ ушелъ,* შიდა-რთქბ-ო? *ушелъ-ли онъ?* и т. д.

с) Между гласнымъ псходомъ глагольной формы и ო вставляется иногда гласнораздѣль ჯ: სო ოქო გერკინქ-უ-ო? *я долженъ съ тобою бороться?* (Хр., стр. 19, 18).

Отглагольные имена.

[Имена дѣйствія (nomina actionis) и причастія].

§ 104. Въ ияпгрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, исходной формой глагола служить имя дѣйствія («масдаръ» семитическихъ языковъ).

Имя дѣйствія имѣетъ нѣсколько окончаній:

а) Суффиксъ -უა, resp. -ვა, -ვა, иногда -უვა, напр., ჭარ-უა, ჭარ-ვა, ჭარ-უვა || ჭარ-ვა *писаніе, писать,* ბარგ-უა *полоть,* ტუპარ-უა *сдирать кожу,* კათ-უა || კათ-ავა *собирать, быть замѣшаннымъ среди чего.*

б) Суффиксъ -ა преимущественно въ плавныхъ основахъ, напр., ბირ-ა || ბირ-ავა *пльіе, пльть,* ნკარ-ა *плачѣ, плакать,* ჟუბ-ა *цѣлованіе, цѣловать,* ჩამ-ა *питаніе, питать,* ზალ-ა *льснть.*

с) Суффиксъ -ავა, напр., რღვ-ავა *сытатъ,* ნქვ-ავა *ხვალა, хвалитъ.*

д) -უაღა, -აღა, напр., რღ-უაღა *расти,* დუ-აღა *კლათъ, ქუ-აღა* *сжнать, печь.*

е) -ქბა (займствовано из грузинского), напр., კინ-ქბა *держать*, ბზად-ქბა || ზად-უბა *готовить*.

ფ) -ოჟა, напр., წორ-ოჟა *любовь, любить*.

გ) -ირი, напр., წიდ-ირი *купля, покупать*.

§ 105. Причастий — три: одно — действительного залога н. вр. (имя действующего лица, помен *actoris*), другое — страдательного з. прош. вр., третье — будущего времени.

ა) Причастие действительного залога имеет несколько образований:

1) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ად, геср. -არ, напр., მ-ჭარ-ად-ი *пишущий (писатель, писец)*, მ-წვილ-არ-ი *убивающий (убийца)*, მ-თას-ად-ი *стягивающий (стягатель)*, მ-გურბათ-ად-ი *учитель*, მ-გორ-ად-ი *искаатель*, მ-დგემ-ად-ი *ставящий*.

2) Съ префиксомъ მ-, геср. მ- и суффиксомъ -უ, геср. -ი, -უე (ოე), напр., მ-გორ-უე (მ-გორ-ოე ი) *искаатель*, მ-ღურ-უე или მ-ღურ-ეე *умирающий*, მ-გურბათ-ეე *учащийся, ученик*, მ-ჭეო-ლად-ეე *забывающий*.

3) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ეხი, иногда только съ суффиксомъ, напр., მ-რ-ეხი *сущий, находящийся*, გი-მ-რ-ეხი *стоящий на чемъ*, იწო-რ-ეხი *противостоящий*, ლურ-ეხი *спящий*.

4) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ე, მ-წიდ-ე *покупатель* (отъ წიდირი *покупать*), მ-ჯინ-ე *смотрящий* (отъ ჯინბა *смотреть*).

5) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ჯა, геср. ღა: მ-ჩამბ-ჯა или მ-ჩამბ-ღა *кусающий* (ср. стр. 095, 6).

6) Въ формѣ 3-го лица ед. ч. аориста, напр., გორე *искаатель*, თასეუ *стягатель*, *ჩეუ *оберегающий*: ტუა-ჩეუ *тосникий*.

7) Въ формѣ 2-го л. аориста: კორობი *собирающий* (§ 129, С, b).

8) Въ формѣ имени действия съ უ, геср. ე въ концѣ, папр., დგემეუ или დგემეუ *ставящий*, წოთამე *бросающий*, სურლოქს.

ბ) Причастие страдательного залога образуется различно:

1) Съ суффиксомъ -ილ, геср. -ირ, напр., ჭარ-ილ-ი *писанный*, დგემ-ილ-ი или დგემ-ირ-ი *поставленный*, გურბათ-ილ-ი *науч-*

челный, образованный, თას-ილ-ი посянный, ბუმ-იბ-ი налитый, ცვილ-იბ-ი убитый.

2) -ელ, геср. -ერ, напр., ღურ-ელ-ი *умерший*, ცნ-ერ-ი *замерзший*, გო-ჭოგ-ერ-ი *презренный*.

3) Съ префиксомъ *ნა-* и суффиксомъ *-ა*, геср. -ი, -ე или -უ, напр., *ნა-ჭარ-ა написанный, ნა-თას-ა посянный, ნა-ცვილ-ა убитый, დე-ნა-ბად-ი рожденный, შო/უ-ნა-წი-ი урожай, ნა-ხელ-ე содланный, приоттовленный, ნა-ბორ-ეუ занесенный оттромь, ნა-ჭეოლოთ-ეუ пожалованный, ნა-წოთეშ-ი брошенный.*

4) Съ суффиксомъ *-ულ* (въ заимствованіяхъ изъ грузинскаго), напр., *და-ბადებ-ულ-ი рожденный, შო-წი-ულ-ი || შო-წუ-ულ-ი собранный (урожай), შქირებ-ულ-ი проголодавшийся, молодой.*

5) Съ префиксомъ *ნა-* и суффиксомъ *-ებჯი*, геср. -იბჯი, напр., *ნა-ბ-ებჯი, ნა-ბ-იბჯი бышій; мьсто, иди бышали, жили.*

6) Съ суффиксомъ *-ჯა*: *ჭეორიბ-ჯა разсерженный, შქურიბ-ჯა трусь* (ср. стр. 094, 5).

с) Какъ причастіа будущаго можно разсматривать слѣдующіа образования:

1) Съ префиксомъ *ო- < დო* и суффиксомъ *-ალ*, геср. -არ (ა, 1) или -ურ, усѣч. -უ, геср. -ე или -ე (ა, 2 и 4), напр., *ო-ჭარ-ალ-ი предметъ писанія, подлежащій писанію, ო-ცვილ-არ-ი предметъ убійенія, скотъ; ორუდიე убійства, ო-თას-ალ-ი или ო-თას-უ/ე предметъ посява, подлежащій засѣянію, ო-გორ-ალ-ი или ო-გორ-უგ предметъ исканія, ო-ჭეომ-ალ-ი пища, кушаніе, ო-გათ-ურ-ი предметъ платежа, подать, ო-ხვამ-ე мьсто молитвы, церковь, ო-შუალ-ი предметъ тканія, а также ткацкій станокъ.*

Эта форма причастіа рядомъ съ предметомъ (объектомъ) дѣйствія обозначаетъ и орудіе или мѣсто дѣйствія, а также должествованіе, предвазначеніе (§ 128).

2) Съ префиксомъ *ო-* и суффиксомъ *-ებჯი*, напр., *ო-ბ-ებჯი будущій; пристанище, приютъ, მულ-არ-ებჯი (< მულა + არებჯი < მულა + ორებჯი) жилище.*

Эти образования въ Дательномъ пад. на შა и Направительномъ

на *о* имѣютъ значеніе латинскаго *supinum*'а, напр., *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* для писанія, чтобы писать, *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* для письма, чтобы съять, *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* || *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* навстрѣчу, чтобы встрѣтить.

Сводные корни.

§ 106. Нѣкоторые глаголы образуютъ отъ своей основы лишь времена первой группы, а остальные времена заимствуютъ у другихъ глаголовъ, сводя такимъ образомъ для полноты спряженія два различныя корня. У глаголовъ, отъ которыхъ заимствуются вторыя и третья времена, есть и первая группа временъ, но большую частью совершеннаго вида. Къ такимъ корнямъ относятся, напр. —

а) *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *видѣть*, н. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ*, аор. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ*, пр. с. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* отъ *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *видѣть*, *смотрѣть*, *находить*, *пробовать*, н.-б. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *увиджу*, *посмотрю*.

б) *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *говорить*, съ род. отн. н. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* я *говорю* ему, аор. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* я *сказалъ* ему, н.-б. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* или *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* я *скажу* ему.

в) *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *дѣлать*, н. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ*, аор. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* (отъ *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *дѣлать*), н.-б. *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* или *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *сдѣлаю*.

Изъ остальныхъ сводныхъ корней особенно нужно отмѣтить *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *дѣлать* (§ 107), *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *быть*, *существовать* (§ 108) и *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *ходить* (§ 109).

Примѣчаніе. Какъ на переходную ступень отъ простыхъ корней къ своднымъ, можно указать на то явленіе, что главная основа нѣкоторыхъ глаголовъ представляется въ двухъ, нѣсколько другъ отъ друга отличающихся, формахъ, напр., *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* || *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *лежать*, *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* || *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *сидѣть*, *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* || *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *разрывать*, *истреблять*, *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* || *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *стоять*, *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* || *᠋ᠠᠵᠢᠰᠢᠨᠠᠵᠢ* *уменьшать* и др. Эти двойныя основы иногда стоятъ параллельно въ одной и той же глагольной формѣ, но чаще онѣ распредѣляются по разнымъ временамъ, залогамъ и строямъ, см. *Словарь*.

§ 107. $\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$, $\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$, $\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$ *дѣлать*.

Дѣйств. залогъ, субъект. строй.

I-я пор.

аор.

Единственное число

 $\text{сд} < \text{сз} < \text{с} < * \text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ (§ 65, А, b) $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ или $\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$
я сдѣлалъ

сд	сз	$\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$
сз	сд	$\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$

Множественное число

$\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$	$\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$
сд	сз	$\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$
сд	сз	$\text{сд} < \text{сз} < \text{с}$

соедлагательное

ед. ч.	мп. ч.	повел. накл.
$\text{сз} \parallel \text{сз}$	сз	сз пусть сдѣлаетъ!
$\text{сз} \parallel \text{сз}$	сз	сз пусть не сдѣлаетъ!
сз	сз	

аор. съ род. отношеніемъ

$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ я сдѣлалъ	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ я сдѣлалъ	—
ему	тебѣ	
$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ ты сдѣлалъ	—	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ ты сдѣлалъ
ему		мнѣ
$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ онъ сдѣлалъ	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ онъ сдѣлалъ	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ онъ сдѣлалъ
ему	тебѣ	мнѣ

И Т. Д.

соедлагат.

$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$	—
$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$	—	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$
$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$	$\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$

И Т. Д.

пов. накл. $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ сдѣлай мнѣ, $\text{сз} < \text{сз} < \text{с}$ пусть онъ сдѣлаетъ мнѣ.

Первыя времена отъ этого корня въ субъект. строѣ дѣйств. залога самостоятельно не употребляются, но они имѣются въ состояніи сращенія со спрягаемыми темами въ видѣ наращенной вспомогательнаго глагола: сд , $\text{сз} \parallel \text{сз}$, сз , сз , сд (§ 65, А).

Страд. залогъ, субъект. строй.

II-я пор.

в.-будущее

S		MZ	S		MZ	ц
ვიწუაფუქ	იპუაფუქ (<იგ- [წუაფუქ])		или ვიწ'ი'იქ	იპ'ი'იქ	იპეიქ	<i>сдѣлаюсь, стану, буду</i>
	იწუაფუქ		იწ'ი'იქ		იეეიქ	
	იწუაფუ(ბ)		იწ'ი'ი(ბ)		იეეი(ბ)	
ვიწუაფუთ	იპუაფუთ		ვიწ'ი'ით	იპ'ი'ით	იპეით	
	იწუაფუთ		იწ'ი'ით		იეეით	
	იწუაფუნა(ბ)		იწ'ი'ინა(ბ)		იეეინა(ბ)	

Прот. условн. (прош. нес.) ვიწუაფუდი S, იპუაფუდი MZ **или** ვიწ'ი'ი'ი S, იპ'ი'ი'ი MZ, იპეი'ი'ი ც **и** *был бы, желат.* ვიწუაფუდე S, იპუაფუდე MZ, ვიწ'ი'ი'იდე S, იპ'ი'ი'იდე MZ, იპეი'ი'იდე ც **и** *о если бы я был.*

აორ.

S	MZ	ц
ვიწ'ი'ი'	იპ'ი'ი'	იპეი'ი'ი <i>я сталъ, сдѣлался</i>
იწ'ი'ი'		იეეი
იწუ'უ'		იეეუ
ვიწ'ი'ით	იპ'ი'ით	იპეით
იწ'ი'ით		იეეით
იწიის იწუის		იეეის

состават.

S	MZ
ვიწუა ვიწუა	იპუა იპუა
	იწუა იწუა
	იწუას
ვიწუათ	იპუათ
	იწუათ
	იწუან

Пов. накл. იწუა *будетъ* იწუას *пусть онъ будетъ!* ნუ იწუაფუქ **или**

ბუ ოცნება *не будь! не будешь!* ვე ეცნა (< ვა + იცნა, § 115, b, β, ვ), ვ' ეცნა *не будь!* и т. п.

прош. сов.

პოთუერე'ქ. (< ბ/ველოთუერე'ქ)	или	ბო-პოთუე'ქ (< ბო-ველოთუე'ქ)
ცოთუერე'ქ		ბო-ცოთუე'ქ
ცოთუერე'(ბ)		ბო-ცოთუე(ბ)
პოთუერე'თ		ბო-პოთუე'თ
ცოთუერე'თ		ბო-ცოთუე'თ
ცოთუერე'ნა(ბ)		ბო-ცოთუენა(ბ)

Давнопрош. პოთუერე'დი или პოთუერდი, прош. сослагат. პოთუერე'და или პოთუერდა (§ 101, с).

Объект. строя, III-го спряжения.

н.-будущее.

მაცნაფუ(ბ)	или	მაცი(ბ)	<i>мнѣ сдѣлается, для меня станетъ, уродится</i>
გაცნაფუ(ბ)	»	გაცი(ბ)	
აფუ(ბ)	»	აცი(ბ)	
მაცნაფუნა(ბ)		მაცი(ბ)	
გაცნაფუნა(ბ)		გაცი(ბ)	
აფუნა(ბ)		აცი(ბ)	

Относительныя φ; υ: მაცნაფუ'ქ или მაცი'ქ *ты для меня станешь, გაცნაფუ'ქ или გაცი'ქ : для тебя стану* и т. д. (см. § 100, табл. XI).

Прош. несов.: მაცნაფულე или მაცი'რდი, желат. მაცნაფულას или მაცი'რდას (табл. XI).

აორ.

მაცნუ ონა для меня	მაცი თა для меня	—
სტაღ, სდმა	и т. д.	
მალა, ურო		
დილა		

გაყუთ	ონჲ ძლა თებჲ სთაღ, სდბ- ლალჲ, ურო- დილჲ	—	გაყიო	ია ძლა თებჲ И Т. Д.
აყუთ	ონჲ ძლა იეო სთაღ, სდბ- ლალჲ, ურო- დილჲ	აყიო თჲ ძლა იეო И Т. Д.	ვაყიო	ია ძლა იეო И Т. Д.
მჰყიონ		მჰყიოთ	—	
გაყიონ		—	გაყიოთ	
აყიონ		აყიოთ	ვაყიოთ	

СОСЛАГАТ.

ჰუენი ჰენი	ИЛИ ჰოუენი	ИЛИ	ჰუს	ო ესმი-ბჲ ი სთაღ,
რყუენი რყენი	რყოუენი	»	რყუს	[სდბლალჲ]
ყუენი წენი	»	ყოუენი	»	ყუს
ჰუენანი ჰუნანი	»	ჰოუენანი	»	ჰუსან
რყუენანი რყენანი	»	რყოუენანი	»	რყუსან
ყუენანი წენანი	ყოუენანი		ყუსან	

прош. соверш.

ჰოუჲ(ბ)	ИЛИ ჰოოუჲ(ბ)	მნი სთაღ, სდბლალჲ, უროდილჲ, უ მენა
რყოუჲ(ბ)	» რყოოუჲ(ბ)	[ოკაღალჲ]
ყოუჲ(ბ)	» ყოოუჲ(ბ)	
ჰოუენა(ბ)	» ჰოოუენა(ბ)	
რყოუენა(ბ)	» რყოოუენა(ბ)	
ყოუენა(ბ)	» ყოოუენა(ბ)	

Давнопрош.: ჰოუჲღუ (< ვყოუჲღუ), სი რყოუჲღუ (იპოღა სჲ პე; ოსოკომჲ რ ვჲ სერედნუ: ყოოუჲღუ), прош. сослагат. ჰოუჲღას.

Примѣчаніе. Вторыя времена обыкновенно употребляются съ утвердительной частицей ქო: ქო-ჰიო, ქო-ჰუე, ქო-ჰუენი, ქო-ჰუს ი т. п. (§ 110).

Первыи времена страдат. формы для ꙗкоу воспомяются отъ корня ѣ (§ 108).

§ 108. ѣ—корень существительнаго глагола ѣиы *быти*; полная основа настоящаго—ѣи, усѣченная—ѣ, ꙗ.

наст.		прош. нес.		желат. I и II
полн.	усѣч.	полн.	усѣч.	
ѣи	*ѣи, *ѣи ¹⁾	ѣи	*ѣи ¹⁾ , *ѣи ¹⁾	ѣи ѣи
ѣи	ѣи, ѣи	ѣи	ѣи, ѣи	'ѣи 'ѣи
ѣи(б)	ѣи(б), ѣи(б)	ѣи/ѣ	ѣи/ѣ, ѣи/ѣ	'ѣи'ѣи(б)
ѣи	*ѣи ¹⁾ , *ѣи ¹⁾	ѣи	*ѣи ¹⁾ , *ѣи ¹⁾	ѣи
ѣи	ѣи, ѣи	ѣи	ѣи, ѣи	'ѣи
ѣи(б)	ѣи(б), ѣи(б)	ѣи	ѣи, ѣи	'ѣи(б)

Отъ прош. нес. съ прибавленіемъ ꙗ (§ 78) образуется условная модальность: ꙗ-ѣи-ѣи *если бы я былъ*.

пов. накл.

	ед. ч.	мн. ч.
положит.	ѣи (< ꙗ+ѣи) <i>буди!</i>	ѣи <i>будьте!</i>
	ѣи (< ꙗ+ѣи) <i>пусть будетъ!</i>	ѣи <i>пусть будутъ!</i>
отрицат.	ѣи <i>не буди!</i>	ѣи <i>не будьте!</i>
	ѣи <i>пусть не будетъ!</i>	ѣи <i>пусть не будутъ!</i>

Прпчастія: ѣи-ѣи *сущій, находящійся*, ѣи-ѣи *бывшій*, ѣи-ѣи *будущій*.

Формы существительнаго глагола сочетаются съ предшествующими имъ словами энклитически, и если въ предшествующихъ словахъ имѣется звукъ ѣ, то ѣ существительнаго глагола диссимилируется въ ѣ (§ 31), напр., ѣи ѣи *стыдно (есть) вы*.

1) Усѣченныя формы ѣи, ѣи, ѣи, ѣи, ѣи, ѣи, ѣи, ѣи не употребляются самостоятельно, а лишь въ сочетаніи съ причастіемъ страд. залога для образованія прош. сов. и давнпрошедшаго страд. формы (§ 101,с).

ონჯლორე რე; დროთ ფურინა ქარი ლექქ (ვმ. რექქ), დროთ შვიდი, წუნარი ლექქ (ვმ. რექქ) *poroy ty — летучий оттерз, poroy — смилремна и кротка* (Xp., стр. 165,12—13). Вторья и третья времена у этого корня восполняются страдательными формами основы ცოუ (§ 107).

§ 109. ლ, диалектически ა, корень глагола ულა, უაა вт ял ლება *ходить, уходит* чередуется съ ო, ოთ, დ и შ.

Корень ლ есть остатокъ сугубо-слабого трехгласнаго корня *avl* (карт. *svl* || *hvl*: груз. სვლა, ვლა < ჰვლა)¹). Чередуется онъ съ вышеприведенными корнями слѣдующимъ образомъ:

ა) ლ въ первыхъ временахъ чередуется съ ო (въ настоящемъ ლ удерживается въ нѣкоторыхъ лицахъ параллельно съ ო), во вторыхъ временахъ—съ დ, но и самъ удерживается параллельно съ нимъ. Первые времена отъ ულა образуются по I-й пор., отъ ლება— по II-й пор. дѣйств. залога, вторья времена—отъ обонхъ по II-й породѣ.

ბ) въ сложныхъ съ предлогами формахъ въ прош. несоверш. и желательномъ рядомъ съ ო появляется и შ, во вторыхъ временахъ рядомъ съ ლ— ოთ, а въ третьихъ временахъ большею частью ოთუმე (< ოთუმუნ), но иногда и ლებუმე (< ლებუნ). Первые времена образуются, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, по I-й и по II-й породамъ дѣйств. залога, а вторья времена преимущественно по I-й пор., но иногда и по II-й.

ნაწ.	პრ. იეს.	ჯელ.
「ვ」ურქქ 「ვ」ულეუ/2 я <i>иду, пойду</i>	「ვ」ურდი я <i>ходилъ</i>	「ვ」ურდე
ურქქ ულუ/2	ურდი	ურდე
ურს —	ურდე	ურდან(ი)
「ვ」ურთ —	「ვ」ურდიოთ	「ვ」ურდათ
ურთ —	ურდიოთ	ურდათ
— ულა(ბ)	ურდეს	ურდან(ი)

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 110, а.

აორისტუ

S	MZ	S	MZ
ვიდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
იდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
ილუ	ილუ	ილუ	ილუ
ვიდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
იდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
ილუ	ილუ	ილუ	ილუ
ვიდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
იდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი

პოვ. ნაკლ. პოლოჟ.

2-ე ლ.	იდი, -თ
3-ე პ	იდას, -ან
1-ც პ	იპ. ჟ. ვიდი

სოსაგათელინოე

S	*MZ	S	MZ
ვიდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
იდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
ილუ	ილუ	ილუ	ილუ
ვიდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
იდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
ილუ	ილუ	ილუ	ილუ
ვიდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი
იდი	იბ/ვდი	ვიდი	იბ/ვდი

პოვ. ნაკლ. ოტრიც.

2-ე ლ.	ნუ ურუქ. -თ
3-ე პ	ნუ ურუქ, ნუ ულა

Прощ. соверш.: მილღუ(ნ), გილღუ(ნ), ულღუ(ნ), მილღუნა(ნ) и т. д., давн.прощ. მილღუღღუ, прощ. сослаг. მილღუღღს.

Отъ ლება *ходить* (осматривая что-либо) по II-й пор. н. ვილენქ S, აბლენქ MZ, аор. ვილი S, იბლი MZ, пр. с. მილებუ(ნ).

Въ сложныхъ съ предлогами формахъ настоящее образуется, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, напр., მე-ულა *идти туда*, н. მე-ვ'ურქ или მე-ვ'ულღუ, მიდ-ულა (მიდა+ულა) *пойти туда*, н. მიდ-ვ'ურქ и т. д., а въ прощ. несоверш. и желат. рядомъ съ მე-ვ'ურდი и მე-ვ'ურდე, მიდ-ვ'ურდი и მიდ-ვ'ურდე употребляются формы отъ корня ჴ по II-й пор. მი-იბ/ვში (<მე+იბ/ვში, § 115, b, β), მიდე-ებ/ვში, მიდ-ებ/ვში (<მიდა+იბ/ვში, § 115, b, β) и спрягаются такъ:

прош. несовершенное		желательное	
მი-იბ/ვში	მიდე-ეუში	მი-იბ/ვჴე	მიდე-ეუჴე
მი-იში	მიდე-ეში	მი-იჴე	მიდე-ეჴე
მი-იშუ/ღ	მიდე-ეშუ/ღ	მი-იშას(ი)	მიდე-ეშას(ი)
მი-იბ/ვშით	მიდე-ეუშით	მი-იბ/ვშათ	მიდე-ეუშათ
მი-იშით	მიდე-ეშით	მი-იშათ	მიდე-ეშათ
მი-იშეს	მიდე-ეშეს	მი-იშან(ი)	მიდე-ეშან(ი)

Аористъ и сослагательное образуются отъ რთ по I-й пор.:

а о р и с т ъ		с о с л а г а т е л ь н о е	
მე-ბრთი	მიდა-ვრთი	მე-ბრთა/ე	მიდა-ვრთა/ე
მე-რთი	მიდა-რთი	მე-რთა/ე	მიდა-რთა/ე
მე-რთუ/ღ	მიდა-რთუ/ღ	მე-რთას(ი)	მიდა-რთას(ი)
მე-ბრთით	მიდა-ვრთით.	მე-ბრთათ	მიდა-ვრთათ
მე-რთით	მიდა-რთით	მე-რთათ	მიდა-რთათ
მე-რთეს	მიდა-რთეს	მე-რთან(ი)	მიდა-რთან(ი)

Въ сложении съ нѣкоторыми предлогами вторья времена образуются отъ корня ლ по II-й породѣ, напр., გით-ულა (<გით-თა+ულა) *вылѣзть изъ-подъ* чего, н. გითმე-ვ'ურქ, аор. გით'ი-იული, გინ-ულა (<გინთა+ულა) *переходить*, н. გინმე-ვ'ურქ, аор. გინ'ი-იული и др.

Есть и такие виды глагола ულს, которые и второя времена образуютъ двояко, то отъ корня ლ, то отъ რთ, напр., მიშ-ულს (< მიშ+ულს) *ვითი თს სერდუმიუ* чего, н. მიშემუ-^რვურქ, пр. нес. მიშემუ-^რვურდი или მიშემ-ევში, аор. მიშე-ევლი || მიშ-ევლი или ში-შა-ვრთი.

Пов. наклонение.

შე-უ (<*შე-ურქ) или შიდა-რთი *სტუიან, იდი თუდა!* мн. ч. შე-ურთ или შიდა-რთით! შე-რთი, -თ *იდი (-თე) ნს нему (თუდა)!* გინ-ილი, -თ *переходи!* შიშ-ელი, -თ или შიშა-რთი, -თ *ვითი თს სერ-დუმიу!* შიდა-რთას *ნუსთ онс идетс тудა!* мн. შიდა-რთას! გინ-ილას *ნუსთ онс переходитс!* мн. გინ-ილას! შიშ-ელას *ნუსთ онс вийдетс თს сердимиу!* и т. п.

Прошедшее совершенное или отъ корня რთმ: შე-შირთუმც(ნ), შიდა-შირთუმც(ნ) или отъ корня ლ: გინრ-შილებუ(ნ) или же параллельно отъ обояхъ корней: შიშა-შირთუმც(ნ) || შიშა-შილებუ(ნ).

Есть и такие виды, которые все времена образуютъ отъ корня ლ по II-й пор., напр., იკ-ულს (< იკო+ულს) *ვხოდით ნა სერხს* (на берегъ), н.-б. იკ¹-იბლეჩქ, аор. იკ¹-იბლი, пр. с. იკო-ბილებუ.

Отъ прош. нес., аоряста и давнопр. глагола ულს образуются, какъ и отъ всѣхъ другихъ глаголовъ, сложные формы съ კო (§ 78).

Въ нѣкоторыхъ сложныхъ съ предлогами формахъ согласные რქ окончанія первыхъ 2-хъ лицъ настоящего \отпадаютъ, подобно ნქ другихъ глаголовъ, напр., გილ-ულს (< გილს+ულს) *ხოდით თუდა-სუდა, რასხაჯивათ,* н. გილუ-^რვურქ, но и გი-ლუ-^რვ¹უ, съ отрицаніемъ ვე გლუ (< ვა იგლუ < ვა გილუ-^რვ¹უ), 2-е лицо тоже ვე გლუ, но 3-е ვე გლუ^რვ¹რს (§ 67, B, b).

Страдательнаго залога II-я пор. н. ში-იბრთექ *კო მინს მონსო პრიითი, я доступенс,* обыкновенно употребляется въ 3-мъ лицѣ ед. ч. безлично: შიბრთექ(ნ) *მონსო იდти,* ვე შიბრთექ(ნ) *ნელსა იდти.*

Предлоги въ глаголахъ.

§ 110. Предлоги въ глаголахъ имѣютъ большое значеніе. Иногда отъ глагола только и остается одинъ предлогъ, напр., ჟოძუ (< ჟოძუ-ნი) *дай мнѣ*, მოვლას (< მოვლას-რთი) *иди со мною*.

Мянгрельскій языкъ въ глагольной формѣ часто передаетъ вмѣстѣ съ обозначеніемъ дѣйствія или состоянія предмета и самую обстановку, гдѣ и какъ они протекаютъ, напр., გუ-რე *онъ стоитъ (находится) на чемъ-либо (на дорогѣ)*, გითო-რე *онъ стоитъ (находится) подѣ чѣмъ-либо (подѣ деревомъ)*, შითო-რე *онъ стоитъ (находится) среди чего (въ лѣсу)*, ქვე-რე *онъ стоитъ (находится) у чего (у берега, у края) и т. п.* Достигается все это отъ сочетанія глаголовъ съ тѣми или иными предлогами (§ 119). Въ формахъ совершеннаго вида, въ особенности же во временахъ второй группы, глаголы принимаютъ и утвердительную частицу ჟო.

Предлоги и частица ჟო предшествуютъ не только глагольнымъ темамъ, но и всѣмъ показателямъ породъ, отношеній и лицъ (изъ послѣднихъ двухъ — мѣстоименнымъ префиксамъ субъективнымъ и объективнымъ, § 44); при наличности же въ глаголахъ и предлогахъ, и частицы ჟო, послѣдняя занимаетъ всегда первое мѣсто.

§ 111. Однако есть случаи, когда субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица ვ (ბ, ვ, ვ, ვ) ставится не между глагольной темой и предлогомъ, по общему правилу, а вносится въ середину предлога, напр., не только იმე-ეგლენქ (отъ იმე-ულას < იმე-ულას *восходитъ*), но и ი-თე-შე-ელენქ, не только ქვე-ეგბი (< ქვე-ელას+იგბი) შური *я перевелъ духъ*, но и ქე-გ-ლე-ები (отъ ბემა || ბემა შურიშა *перевести духъ*).

То же самое происходитъ иногда и съ объективными мѣстоименными частицами (стр. 090, прим.).

§ 112. Въ нѣкоторыхъ глаголахъ произошло сращеніе предлога съ основой, напр., შაკრუს *собираетъ* (предлогъ შა+основу

უარ). Въ такихъ случаяхъ предлогъ разсматривается какъ часть основы, и показатели породъ и отношеній, а также другіе предлоги и частица ქ^ა ставится, понятно, впереди него, напр., *ნ. ბ-შა-უარანქ*, аор. *დო-ბ-შაუარე*.

Въ некоторыхъ же случаяхъ предлогъ не срывается съ основой, но лишь повторяется два раза передъ ней, напр., *დო-ბ-ხოლო* я *სულ*, а также *ქო-დო-დო-ბ-ხოლო*.

§ 113. Достояна вниманія та особенность, что предлоги *მე* и *შენ* указываютъ на исполненіе выражаемаго глагольной основой дѣйствія въ процесѣ движенія, хожденія, напр., *მე-ვეკუსნქ* я *ვძიხაю (стону)*, *იდა* туда, *შენ-ვეკუსნქ* я *ვძიხაю (стону)*, *იდა* сюда (отъ *კუსსი* *стонъ*, *стонать*).

§ 114. Есть предлоги, спеціально употребляющіеся при тѣхъ или иныхъ временахъ, напр., *ხო* при временахъ третьей группы (§ 101,b). Предлоги *შე*, *დო*, *ო*, *გა*, *გო* придаютъ глаголу значеніе совершеннаго вида, напр., *ნ.-ბ. შე-ვხვადექ* я *повстрѣчаюсь съ нимъ*, аор. *შე-ვხვადი*; *ნ.-ბ. დო-ვჭარუნქ* *напишу*, аор. *დო-ვჭარი*; *ნ.-ბ. ო-ვჭოფანქ* *изложу его*, *возьму*, аор. *ო-ვჭოფი* и т. д. Предлоги же, или лучше частицы, *თი* и *შა*, иногда вмѣстѣ *თიშა*, указываютъ на несовершенный видъ глагола, вставляясь между основой глагола и другими предлогами и вызывая при этомъ разныя фонетическія измѣненія (§ 115). Эти частицы удерживаются лишь при временахъ первой группы, напр., *მე-გორუ* *искать*, *находить*, III-я пор. *ნ. ში-თი-ვოგორანქ* *нахожу*, но аор. *ქეში-ვოგორე*; *შო-დვალა* *надѣвать* (обувь), II-я пор. *ნ. მე-თი-იბდვანქ* *надѣваю*, но *ნ.-ბ. ში-იბდვანქ* *надѣну*, аор. *ქეში-იბდვი*; *გინ-ულა* *переходить*, *ნ. გინ-მე-ვეურქ*, аор. *გინ-იული*; *გა-გონა* *слышать*, II-я пор. *ნ. გა-თე-მე-ვეგონენქ*, *ნ.-ბ. გა-ვეგონენქ*, аор. *გა-ვეგონი*.

§ 115. При сочетаніи предлоговъ съ глаголами возникаютъ разныя фонетическія измѣненія какъ въ предлогахъ, такъ и въ глаголахъ.

а) Прежде всего предлоги могутъ сокращаться на одинъ или на два (если предлоги сложные, § 120,b) гласныхъ своихъ звука, путемъ ли совершенной ихъ утраты или путемъ ослабленія ихъ

въ полугласный *ɔ*. Это явление имѣеть мѣсто въ тѣхъ случаяхъ, когда предлоги увеличиваются добавленіемъ лишняго слога или спереди или съ конца.

а) Спереди предлоги увеличиваются:

1) Добавленіемъ во временахъ второй группы предлоговъ же *ɔ*, *ɔ*, *ɔ*, *ɔ*, *ɔ* и др. (§ 114), вслѣдствіе чего получаютъ сугубо-сложныя формы предлоговъ, напр., *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*, *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) отобрани, взяли у него (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) положилъ онъ снизу, внутрь (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) вынулъ онъ (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* *вм.* *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) они вынули изнутри чего снизу (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*). Въ послѣднемъ примѣрѣ, по удаленіи гласнаго *o* между согласными *ɔ* и *o* предлога *ɔ*-*o*-*ɔ*, уподобившись *o*, обратился въ *ɔ*; иногда *ɔ* и совсѣмъ исчезаетъ, напр., *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* || *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* она у него взяла (ср. §§ 95, 101). Въ нѣкоторыхъ случаяхъ при сліяніи предлоговъ съ глагольными формами происходитъ перестановка согласныхъ сложнаго предлога, напр., *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*вм.* *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*) вскочили они (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*). *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*вм.* *ɔ*+*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*) я выкололъ ему спереди. (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*). см. § 3, b, i.

2) Добавленіемъ частицъ: утвердительной *ɔ* да и отрицательной *ɔ* не. *ɔ* пишется слитно съ глагольными формами; *ɔ* хотя и пишемъ отдѣльно отъ глагольныхъ формъ, но мыслятся она заодно съ ними и, сочетаясь проклитически, производитъ въ нихъ фонетическія измѣненія, причемъ эти измѣненія бываютъ порой и взаимнаго характера, напр., *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) слышу за нимъ (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) я одѣлся (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* онъ стучитъ вокругъ чего, по *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*; *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* *стѣна* онъ стоитъ съ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*, но *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*; *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* могу кончить, *ɔ* *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*, *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* не могу кончить (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* могу взять, *ɔ* *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ* (*< ɔ*+*ɔ*+*ɔ*+*ɔ*) не могу взять (отъ *ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*-*ɔ*), см. дальше b, β, 3.

3) Иногда предлогъ остается безъ измѣненій, а сокращенію

подвергаются префиксы отношений, напр., родят. отношения: *ღიშ-მ-ჯანბე* (< *ღიშ-+მ-+ჯანბე* < *ღიშ-+მი-+ჯანბე*) *ты лежишь у меня* (отъ *ღიშ-ბჯირს*, Хр., стр. 136, 15), *ქ-ღ-ჰ-კინი* (*ქ-+ღ-+ჰ-+კინი* < *ქ-+ღ-+მი-+კინი*) *держи меня, бери меня* (въ качествѣ чего, отъ *ღ-კინება*); вслѣдствіе непосредственнаго, по исчезновенія гласнаго *o*, сосѣдства между собою звуковъ *მ* и *ქ*, первый, уподобляясь второму, звучитъ какъ *ჰ* (§§ 67, 87).

β) Съ конца предлоги увеличиваются добавленіемъ частицъ несовершеннаго вида *თი* и *ზ* или *თიმა* (§ 114), причеиъ сокращенію подвергаются то предлоги, то эти частицы или тѣ и другіе выѣстъ, напр., н. *იშე-ევიდებე*, герс. *იშე-ევიდებე* (< *იშ-+მ-+ი-+ე-ვიდებე*, см. дальше *b, β, 3*) *теряюсь среди* чего-либо (отъ *იშ-ღინაფა*), н. *გეთმე-ევიგონებე* (< *გე-+თიმა-+ი-+ვიგონებე*) *слышу, слушаю* (отъ *გ-გონა*).

б) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ *ქ* и *გ* съ гласными характеристиками глагольныхъ породъ и отношений, а также съ субъективнымъ префиксомъ 1-го лица возникаютъ разныя фонетическія измѣненія. Эти измѣненія нормируются законами ассимиляцій: регрессивной по преимуществу, рѣдко прогрессивной и взаимной.

α) Субъективный префиксъ 1-го лица, губной *ვ* (*ბ, მ, ზ, თ*), ассимилируя себѣ гласные исходы предлоговъ *ა, ე, ი* и частицы *ქ*, обращаетъ ихъ въ гласный губного сближенія *უ*, герс. полу-гласный *ჟ*, напр., *გუ-ვატხადი* || *გე-ვატხადი* (вм. *გ-ვატხადი*) *я обьявляю*, *ქედ-ვოგი* (вм. *ქოდ-ვოგი*) *я разостлаю*, *გეთმე-ვოგუნებე* *приучаю его* (вм. *გეთმა-ვოგუნებე*), *ქებუ-ვოგე* *я приучилъ его* (вм. *ქებ-ვოგე*), *ქუ-ვოცოთი* || *ქე-ვოცოთი* (вм. *ქ-ვოცოთი*) *я бросаю, выстрѣлилъ* и т. п. Иногда гласный предлога остается безъ измѣненія, напр., *გე-ე-ვოგი* *я выстроилъ*, *ე-ვ-უთეებე* *я ему исполню*, *მე-ვოებე* *я видѣлъ, замѣтилъ*.

β) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ съ характеромъ II-ой породы *o* возникаютъ слѣдующія измѣненія:

1) Гласный *o* передъ *o* подвергается полной съ нимъ асси-

мняцїи, напр., ქი-იბთსი (вм. ქო-+იბთსი) я *просилъ для себя*, ქიდი-ივხვი (вм. ქო-+დი-+ივხვი) я *узналъ мнѣ*, გინი-იბგი (вм. გინო-+იბგი) я *заплатилъ*, ში-ივრქი (вм. შო-+ივრქი) я *замахнулся сюда*; иногда гласный предлога совершенно отпадаетъ: ქიდი-ივხვი, ქიგინ-იბგი, ქიში-ივლი || ქომ-ივლი (вм. ქომო-ივლი) я *при-несъ сюда* (отъ შო-ლაღა, § 117).

2) Гласный ე передъ ი подвергается полиой съ нимъ асси-мляцїи, напр., ქიში-ივლი (вм. ქეში-ივლი) я *отнесъ туда* (отъ შე-ლაღა, § 117).

3) Между ა и ი происходитъ взаимная ассимиляцїя: ა + ი = / среднему звуку ე. гесп. ეე, напр., გე-ეხსარი (вм. გა-+იხსარი) я *обрадовался*, 2-е л. გე-ეხარი, 3-е л. გე-ეხარე (отъ გა-ხარება), შიდე-ელი (вм. შიდა-+ილი) *возьми туда* (отъ შიდა-ლაღა), გილე-ეხლექ (вм. გილა-+იხლექ) я *надаю мнѣ* (отъ გილა-ლაფა), ვე ენგარა (вм. ვა-+ინ-გარა) *не плачь!* (отъ ნგარა), ვე ელა (вм. ვა-+ილა) *не ходи!* (отъ ულა) (§ 109). Получившіеся такимъ образомъ два тождественные звука ეе могутъ слиться въ одинъ, какъ бы долгій звукъ: გილე-ეხლექ, ვ' ენგარა (§ 5, см. *Словарь* подъ ვა) и т. п.

Иногда взаимная ассимиляцїя происходитъ и черезъ согласный между ა отрицанїи и ი предлога: ვე გომართე (вм. ვა-+გიმართე) *онъ не выиелъ* или ვე ეგმართე, ვე გმართე; ვე კნუჯინუნა (вм. ვა-+კინუ-+ჯინუნა) *они (онъ)*, оказывается, *не олянулись назадъ*. Въ послѣднихъ примѣрахъ можно допустить, что ი предлога выставляется къ началу: ვა გიმართე > ვა იგმართე > ვე გმართე, ვა კინუ-ჯინუნა > ვა იკნუჯინუნა > ვე კნუჯინუნა.

Есть и случай частичной ассимиляцїи ა съ ი, именно обра-щение ა въ ე, напр., ვე იომართუნა *не сможемъ выйти* (вм. ვა იო-მართუნა), ვე ვიობე *онъ не сидитъ, не замѣтнъ* (вм. ვა ვიობე).

γ) Въ III-й и IV-й породахъ, сравнительно съ II-й, фонетическія измѣненїя въ 1-мъ лицѣ отлѣчаются отъ таковыхъ во 2-мъ и 3-мъ лицахъ. Зависитъ это явленїе отъ того обстоятель-ства, что характеры III-й и IV-й породъ не предшествуютъ субъективному префиксу 1-го лица, какъ это случается большею частью во II-й породѣ (§ 69), а слѣдуютъ за нимъ. Фонетиче-

скія измѣненія въ 1-мъ лицѣ одинаковы для всѣхъ породъ, исключая II-ую, и о нихъ уже была рѣчь (выше b, α). Что же касается измѣненій въ двухъ остальныхъ лицахъ, они одинаковы (при одномъ и томъ же гласномъ исходѣ предлоговъ) для III-й и IV-й породъ дѣйст. залога, для IV-й пор. страд. залога и для третьихъ лицъ дат. отношенія, такъ какъ у всѣхъ этихъ формъ одни и тѣ же гласные характеры, именно *э* или *о*. Остается особо выдѣлить IV-ую пор. стр. залога съ характеромъ *ю*, она же II-е производное спряженіе объект. строя и 3-е лицо род. отношенія съ характеромъ *ю*, оно же 3-е лицо II-го спряженія объект. строя.

1) Гласный *э* передъ *э* остается неизмѣннымъ, напр., 1-е лицо *გუ/ჯ-ვაცხადი* я объявилъ (b, α), но 2-е л. *გა-აცხადი*, 3-е *გა-აცხადე* (отъ *გა-ცხადება*), объект. стр. *მიღე-მადე* могу взять, 2-е л. *მიღე-გადე*, но 3-е *მიღა-ადე* (отъ *მიღა-ღალა*).

2) *ე* передъ *э* обращается въ *ი*: 1-е л. *ქემუ-ვანჭი* я настигъ *ეი* (b, α), но 2-е л. *ქიმი-ანჭი*, 3-е л. *ქიმი-ანჭე* (отъ *მე-ნჭათა*), 1-е л. *გე-ე-მანწეუ* я смогу объяснить, 2-е л. *გე-ე-განწეუ*, но 3-е л. *გე-ი-ანწეუ* (ср. подобное явленіе въ именахъ, § 127, d, e).

3) *ო* передъ *э* ассимилируется съ нимъ вполне, напр., 1-е л. *ქო/ჯ-ვაჟდი* я почтительно, но 2-е л. *ქა-აჟდი*, 3-е *ქა-აჟდე* (отъ *ჟუდა*), *ქე-ვაგური* я уподобился ему, но *ქა-აგური*, *ქა-აგურე* (отъ *გურათა*) (ср. §§ 35, b; 129, E, c).

4) Гласный *э* ассимилируетъ вполне слѣдующій за нимъ *ო*: *ორთე* онъ дѣлаетъ, но *ვა ართე* онъ не дѣлаетъ, *ოკო* онъ хочетъ, *ვა აკო > ვ' აკო* онъ не хочетъ, *ობოლუ* онъ радуется, *ვა აბოლუ* онъ не радуется, *ვა შობრალუ* мнѣ не жалъ *ეი*, *ვა გობრალუ*, но *ვა აბრალუ* (безъ отрицанія *ობრალუ*). Это собственно второбразная форма ассимиляціи: сначала надо допустить полное уподобленіе *э* съ *ო*, а лишь потомъ *ო* дади *ას* (см. ниже 6).

5) *ე* передъ *ო* обращается въ *ი*: *მე-ვოხექ* я увидѣлъ, *зამტენს*, 2-е л. *მი-ოხექ*, 3-е *მი-ოხე* (отъ *მე-ხენს*), *მე-ვოჯინი* я посмотрѣлъ, я увидѣлъ, *მი-ოჯინი*, *მი-ოჯინე* (отъ *მე-ჯინს*), *გე-მორთე* ни мнѣ надѣта (шапка), *გე-გორთე*, *გი-ორთე* (отъ *გე-*

როუმალა), ი-ო-ნწყეზე ვმ. ე-ო-ნწყეზე *подлежащий разъяснению, отъяснению* (отъ ე-ნწყეზე), ში-ოჩამალი ვმ. შე-ოჩამალი *подлежащий отданію туда* (отъ შე-ჩამა).

6) ო передь ო оба обращаются въ აა:

- 1-ე ლ. ქედე-ვოგურე я обучил მე-ვოგებაზე я помог ему приобрести (ბ,ა) ოფ დო-გურაფა რფფ ოფ შო-გება
 2-ე » ქედა-აგურე შა-აგებაზე
 3-ე » ქედა-აგურე შა-აგებაზე

გე-ვოჩხი я отворил, открыл, სი გა-ანჯი, თიქე გა-ანჯე; შა-ანამალი ვმ. შო-ოჩამალი *подлежащий отданію сюда* (отъ შო-ჩამა), ქა-აკო *ему хочется* ვმ. ქო-აკო (ср. §§ 35, б; 129, Е, с).

ბ) Гласный исходъ а предлоговъ передь характеромъ IV-ი პორ. სტრ. ზოგა ი II-გო პრავ. სპრჯ. ობექტ. სტრია ე პოდვერგაეტა სლედუიშემუ იშწენიე: გლსნეი ა პერედь ე ასიმილირუეტა სქ ენმე ვპოლნე, ნაპრ., დე-ერეკე *у него не хватило* (отъ დ-რეკება), დე-შეჭირებუ *мне будетъ нужно*, 2-ე ლ. დე-ტეჭირებუ, 3-ე ლ. დე-ეჭირებუ (отъ დ-ჭირება), ვე ეშადგინე (ვმ. ვა ეშადგინე) *не могу встать* (отъ ე-დგინა).

ე) Передь характеромъ 3-го лица род. отношенія и 3-го лица II-го спряж. ობექტ. სტრია ი ტრეტეიქ ლეც ტრეტეი გრუპეი ვრემექ გლსნეი ისოდე პრედლოვექ პოდვერგაეტა სლედუიშიმე იშწენიემე:

1) ა პერედь ე პოდვერგაეტა ასიმილიცია პოლნოი ილი ცატიყ-ნოი:

	პრშ. სოვ.,	პრშ. სოვ. სქ ოტრიც.,	ნაწ. ობექტ. სტრ.
ოფ გა-თეება	ოკონჩიტე,	ძირაფა ოციფტე	ღალა იმნტე
1-ე ლ. გა-მიოეებუ	ვა შიძირე	ვა შიღუ	
2-ე » გა-გიოეებუ	ვა გიძირე	ვა გიღუ	
2-ე » გუ-უოეებუ	ვა უძირე ვო უძირე	ვა უღუ ვო უღუ.	

2) ე პერედь ე ოსაეტა ეიზმწენიმე: ნ. შე-წურქე я иду туда, 2-ე ლ. შე-ურქე ი ტ. დ. (§ 109), პრ. სოვ. 3-ე ლ. შე-ურთუმე (отъ შე-ულა, § 109), გე-უძე *ему предстоитъ* (отъ გე-ღვალა).

3) *а* передъ *უ* ассимилируется съ нимъ вполне: დუ-უძახი (вм. დო-უძახი) *позови его* (отъ დო-ძახინი), მუ-¹ვეურქ (вм. მო-¹ვეურქ) *иду сюда*, 2-е л. მუ-ურქი и т. д., пр. сов. 3-е л. მუ-ურთუმე (вм. მო-ურთუმე) *отъ* მუ-ულა (< მო-ულა).

§ 116. Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состояніе предметовъ, но и величину ихъ: одно и то же дѣйствіе или состояніе, иногда выражается различными глаголами въ зависимости отъ величины дѣйствующаго предмета, напр., ჯუბა || ჯუდა *цѣловать*, но когда дѣйствующимъ лицомъ является маленькій предметъ, тогда употребляется ჭუჭუა: ნხაია, ნხა-სქუა, მოტო, ქუმაჭუჭი! *иди, родимый, поцѣлуй меня!* поэтъ молодая мать своему маленькому сынку (Хр., стр. 136, 21). Влюбленный, отправляя къ возлюбленной письмо съ пятачкомъ, обращается къ послѣдней съ слѣдующими словами: შიო, ჩიტო! გოფურინი, ქემუელი თენს თის, დო ხესე ქემეზი დო უკული ქაჭუჭი (|| ქაჭუდი) ზის! *о, птичка! улети, отнеси это (письмо) той, прежде отдай ей съ руки, а послѣ поцѣлуй ее съ уста!* (Хр., стр., 118, 9—12, вариантъ 2-й); ქედო-ხოდი *садись!* (отъ დო-ხუნა); ქედა-კვაკვი, ქედა-აკვაკვი *садись!* (говорится о маленькихъ предметахъ); ქედა-ცხაკი *садись!* (говорятъ хилому человѣку, отъ დო-ცხაკუა); გე-ჟჟვარზექ *сиджу* (говорится о большихъ, тяжелыхъ предметахъ), пов. დი-იჟვარზი (отъ ჟვარზეა); ზღვანქ *кладу* (отъ ზღვალა); გეთმე-უოციაანქ *кладу* (что-либо маленькое или въ маломъ количествѣ, отъ გე-ციაკუა).

Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

§ 117. Есть случай совпаденія разныхъ глагольныхъ формъ, преимущественно въ третьихъ лицахъ, напр.: 1) 3-е л. н. стр. з. IV-й пор. субъект. стр. გილა-აბუ (< გილა+ობუ) *онъ виситъ* (1-е л. გილღ/უ-გობუქ) совпадаетъ съ 3-мъ л. н. объект. стр. 3-го спр. გილა-აბუ *на немъ виситъ* (1-е л. გილღ-მობუ), 2) 3-е л. аор. субъект. стр. съ 3-мъ л. аор. формы возможности: ქედა-აკურქუ¹

онъ научилъ его (1-е л. ქედ-უბერე), ქედა-ბერე¹ онъ смогъ учиться (1-е л. ქედ-მაგურე²), 3) 3-е л. н.-б. стр. з. съ 3-мъ л. аор.: კაზი დო-ღურე (вм. დო-ღურენ) человекъ умретъ (1-е л. დო-ბღურეჲ), კაზქე დო-ღურე человекъ умретъ (1-е л. დო-ბღური), 4) მადღლე со мною случится и მადღლე я могу сдать, 5) отрицательная форма 3-го л. н. объект. стр. 3-го спр. съ формой 3-го л. аор., напр., ვა ახილღე онъ не радуется (ახილღე радуется, § 115, б, γ, 4), ვა ახილღე онъ не обрадовался (ახილღე онъ обрадовался), 6) вследствие полной ассимиляции гласных უ и ი въ предлогахъ მე и მო передъ характеромъ П-й породы о. совпадаютъ другъ съ другомъ глагольные формы П-й пор., сложенные съ этими предлогами, напр., *отъ მე-ღალა нести туда и მო-ღალა нести сюда*, аор. одинаково მი-ივლი (вм. მე-ივლი и მო-ივლი), такъ что является необходимымъ прибавить къ нимъ нарѣчія ვითრე *туда*, *здесь сюда*; но если къ глагольной формѣ прибавить утвердительную частицу, то послѣдняя удерживаетъ разницу между უ и ი: ქე/მი-ივლი я отнесу туда, ქემი-ივლი я принесу сюда, 7) совпаденія формъ, вызванныя употребленіемъ одиѣхъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ въ роли то субъективныхъ префиксовъ, то объективныхъ, напр., *დო-პილი* не только: *я его убилъ*, но и: *ты меня убилъ* (§ 87, А, а), 8) совпаденія формъ, вызванныя особенностью мингрельскаго языка согласовывать сказуемое въ числѣ съ дополненіемъ мн. числа при подлежащемъ ед. числа (§§ 88, 143).

VI. Нарѣчія.

§ 118. Среди нарѣчій имѣются какъ первичныя (настоящія частицы), такъ и производныя отъ разныхъ именъ въ формѣ того или иного падежа. И тѣ и другія бываютъ простыми или сложными.

а) Качественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ ვუკლე или ვუნერე *какъ?* и образуются различно:

1) Преимущественно отъ прилагательныхъ и существитель-

ნაზხ ეხ ფორმე დ.—Напр. падежа на о: ჰგოი/ზრო *хорошо*, ძა-
ღამო ი ძაღამი *очень*, წადიღო *сз желаниємъ, ушибительно*, ჰიქერო
პრამო, კაკაღო *подробно* (ბუკვ. *по зерну*), შხვა-ფერო *иначе* (ბუკვ.
другимъ образомъ), ხიარულღო *весело*, მანგარღო *крѣпко*, გვაღო/ქ პღ
გვაღას *совсѣмъ, совершенно*, ლექინო *легко*, ტვერი-შორღო *подобно*
пыли, ქარი-შორღო *подобно ветру*, ზესქვი-ცაღო *подобно дрозду*,
ხიტვი-ცაღო *подобно птичьей*, ნონინო *тайно, украдкой*, ფერი-
გვარღო *такъ*, გაძიღაღო *на смѣхъ*, ჭვევერო *или* ჭვევერასჲე *умно*, არძა-
ართო || არძო-ართო *все (ось) вмѣстѣ*, წყინაზრო *тихо, смирно*,
შერღო *совершенно*, წორღო *или* შეწორეთ *вмѣстѣ, сообща*, უ-შქე-
რანჯღო *безъ страха, смѣло*.

Примычаніе. Въ формѣ этого же падежа образуется отъ
сравнительной степени прилагательныхъ сравнит. степень
нарѣчій, напр., უმეტაშო *особенно, бѣльшею частью*, უმოსო
еще больше (§ 29).

2) Въ формѣ Род. и Отл. падежей: 'ათაშო *такъ (подобно*
этому), თეშო *такъ (подобно тому)*, თაშო-თეშო *такъ и сякъ*, მორ-
ძევეიშე *направо*, კვარნისე *намысо*, დუდიშე *ბოღღაშ-ზე' სз на-*
чала до конца, განიშე *со стороны*, ტუღბაშე, ტუღბიშე *тайно*,
სისქვაშეშე *по красоту, красотю*, მანგარასჲე *крѣпко, сильно*, უც-
ბაშე *шезанно* (ბუკვ. *не зная*), სრულაშე *спома, совсѣмъ*.

3) Въ формѣ другвхъ падежей: ლუკა-ლუკათ *на куски*, ფურხა-
ფურხათ *на крошки*, წორეთ *поистини*, რხდღო *чуть, едва*, ძი'ვ'უ-
ძი'ვ'უთ *сз трудомъ, едва*, იშენი *все-таки*, იშენ-იშენი *непре-*
мьнно, ითამუ *какъ будто*, ეკებუ *быть можетъ*, შელა-ხე *от-*
дѣльно.

4) Въ формѣ Дат. კარისკაღო *падежа*: ბონას, ეფას ი др. (см.
стр. 024, პრმ. 1).

ბ) Количественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ მუ-ზემს
იღ მუღას *სკო.იყო?*—ბრული *много*, ჭე, ჭა *мало*, თითო-თითოთ *по*
одиночкѣ, 'თ'ე-ზემს *столько (равный этому)*, 'თ'ი-ზემს *столько*
(равный тому), ზვაღუ'ე' *только, одинъ*, 'თ'ე-სხი'ი' იღ 'თ'ე-სხე'ი'
столько, 'თ'ი-სხი'ი' || 'თ'ი-სხე'ი' *столько, მუშა სკო.იყო? почему?*

с) Нарѣчія мѣста отвѣчаютъ на вопросы *სო იძი? სო-შა კუდა? სო-ლე ოტკუდა?* — *სო-დე || სი-დე იძი, სოშა-ხე, სოიშა-ხე კუდა, დოკუდა, ნოკამსთჲ, სო-ლე-შე კუდა, ოტკუდა, სო-გიდენი იძი-თო, სოლე-გიდა ოტკუდა-თო, სო-თინი იძი-ლიხო, სო-^რწ^ეურე, სო-^რწ^ეურეშე ოტკუდა, კუდა, სოლე-^რწ^ეურე ოტკუდა, აშო სუდა, ^რწ^ეიშო თუდა, ^რწ^ეთაქი პიხს, ^რწ^ეთქე თამჲ, ჟი ნავერჲუ, ჟიშე სვერჲუ, ჟი-შო-ლე ხეხი, დიკობჲე სმიჲუ, ხოლოჲს ელი ხოლოშა ბლიჲო, შორს ვდამი, შორიშე ევდამი, კინი || კინი ნაჲადჲ, კინოხე || გინოხე პო-ჲადი, ჲა, უკახ-ლე პოჲადი, გა-ლე სნარუჲი, დინახ-ლე თუტრი, დინახ-ლეშე ევტუტრი, შქას პოსერედიჲ, შქა-ახანს პოსერედიჲ, პოპო-ლიჲ, თუდო თიჲუ, თუდო-ლე ნიჲე, ეკი-ეკი ხეხი, ხეხი, ეშ/ე სვერჲ, მიშ^ერ^ე თუტრი, ხე სერედიჲ, მე-ლე პო თუ სტორი, შო-ლე პო სო სტორი, მე-ლეშე ხე თი სტორი, მუკი, მუკი-მუკი კრუ-იოჲ, ვოკრუჲ, მიკი-მიკი დალიჲ ი დალიჲ (თუდა-თუდა), წი/ზმი თიწერი, წოხო-ლე თიწერი, რანიჲ, შხვა-დო ხე დრუიოჲ მისტჲ; გიშე თიჲუ, ეშა-გი/ზმი სვერჲ ი თიჲუ.*

დ) Нарѣчія времени отвѣчаютъ на вопросъ *მუ-ქანს/ც, მუ-დ^როის კიდა, ხე კაკოე ვრეჲა?* — ასე *თეწერი, უკული, უკული-ნე პოსლ, ნი კიდა, აშე-დღა სეიდი, ჭეშე ჲავტრა, გი/ელანი პოსლ-ჲავტრა, გოლა თეწერი, გოლა-წო^რხე^რ პოჲათეწერი, წი/ე ხე ეთოჲ იოჲ, გო-წოხ ხე პროშლოჲ იოჲ, გო-წოხ ხე პოჲაპროშლოჲ იოჲ, ხეთე თოტჲას, სრავ, დღას ვარ ნიკიდა, ორდოს, ოტკუმარეს უყროჲ, ორდოშა-ხე დო უტრა, სოშა-ხე ნოკა, კინო-ხე ჲათიჲ, კინი || კინი სიოვა, ოქათ, მუტო კიდა, ირი-ართო სეიდი, ხოლო სიე, სიოვა, ხე ვრეჲა, დღა თეწერი ნოქი, დღეინჲი || დღეინჲი თეწერი თეწერი, ონდარო ნოკა (გ. სნახე), დიო ნოკა (გ. ჲერი), დიორდო ნოკა (გ. ჲერ-ჲერობით), დიო-დღარო ნოკა (გ. ჲერ-დღეობით), ^რწ^ეთე-წეჲმა თიდა, თი-წეჲლა, თიშე-წეჲლა, თიში-წეჲმა თიდა, მალას სკორო, ხეწყო, დღაშე ეჲედნეწო, მარაშე ეჲენედნეწო, სეშიშა-ხე ტრი რავა ი დრ.*

ე) Нарѣчія причины отвѣчаютъ на вопросъ *მუშენი, მუშე პოეჲუ, ოტჩიო?* — ათეშენი, ათეშ გუწიშენი პოეწოჲუ, თიშ გუწი-შენი პოეწოჲუ.

ფ) Нарѣчія цѣли: *მუოთ, მოთ ჲაქილჲე? მუშა დღა ჩიო? მუშო ჲაქილჲე, დღა ჩიო?*

г) Къ нарѣчіямъ надо отвести частицы: 1) утверженія ქოდა (§§ 110—115), თი, თუ, თი, же, ხელს თმბ, же, 2) отрицанія ვა не (§§ 114, 115), ვარ იმთ, ნუ || ნუ или ნუმუ || ნუმუ не (§ 79, b). ნუმუ || ნუმუ—сугубая форма отрицанія, сложенная изъ картскаго ნუ не и абхазскаго მ или сванскаго მჰა, მად не, იმთ.

Многія изъ первичныхъ нарѣчій, именно: მე, მო, კი, ემა, გიქ, მუკო, თუღო, მეტი, უი, მელე, მოლე, გალე и др. служатъ предлогами и послѣлогами (§§ 119, 120, 121).

Подробный анализъ сложныхъ нарѣчій данъ въ *Словарь*.

VII. Предлоги.

§ 119. Въ мингрельскомъ, какъ и въ чванскомъ, предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ послѣлоги¹⁾ (§ 121). Въ глаголахъ предлоги занимаютъ первое мѣсто, имъ можетъ предшествовать лишь утвердительная частица ქო (§§ 110—115).

§ 120. Предлоги бываютъ простые и сложные.

а) Простые предлоги:

ა- о, по, *сверху*: ა-ხუაღმა *повстрѣчаться*.

გა- *прочь, отъ, о-* (карт.): გა-თქება *окончить*, ср. გო-.

ბე- *снизу; сверху, вы-*: ბე-ჯინს *смотреть снизу*, ბე-დგემა *выстроить*.

გო- *прочь, от-, о, раз-, вдоль, про-*: გო-ტეება, *отпустить*, გო-ლემა *гулять*, *прохаживаться*, გო-ჯინს *разсмотреть*, გო-თქება *окончить*.

დო-, და- (карт.) *снизу, наладъ, крутомъ*: დო-ხუნს *стѣть*, დო-რთა *вернуться*, *повернуться*, დო-ლემა *обходить*, და-ჯერეა *послушаться*, *согласиться*.

1) И въ мингрельскомъ сохранились предлоги въ именахъ, но не какъ самостоятельныя частицы, управляющія тѣми или иными падежами, а какъ части производнаго слова, напр., ა. მ. გ. ლ. (предл. ა. *сверху* + მ. გ. ლ. *поле*), ე. კ. ლ. (ა *сверху* + ე. კ. *поле* + ლ. *близкій*), и то и другое означаютъ: *возвышенная поляна* (среди гора).

კ- *сверху*, *ვთ*:- კ-ულა *всходить, вырастать*, კ-ცონაჲსა *поднимать снизу наверх*.

შე- *туда* (въ направлєніи къ третьему лицу): შე-ულა *уходить туда*, შე-ლალა *уносить туда*.

შთ- *сюда* (въ направлєніи къ первому лицу): შთ-ულა *приходить сюда*.

ნთ- (§ 114).

თ- *сверху*, *ნა*: თ-ვჭოჲსანქ *возьму, получу*.

შე- *по*:- შე-ხვალამა *повстрѣчатся*.

წა- *прочь*: წა-ულა, წა-უეხებს *испортиться, погибать*.

წოჲ- *вперед*, *опередь*, *პო*:- წო-ხვალამა *повстрѣчатся*.

Какъ видно изъ вышензложеннаго, вѣкоторыя предлоги имѣютъ нѣсколько разныхъ, иногда прямо противоположныхъ, значеній, и, наоборотъ, есть случаи, когда многіе предлоги тѣряютъ свое самостоятельное значеніе и, присоединяясь къ глагольнымъ формамъ, указываютъ лишь ихъ совершенный или несовершенный видъ (см. § 114).

б) Сложные предлоги:

აკო-, იკო-, ოკო- *вмѣстѣ, взаимно, съ, совершенно*: აკო-კინრუა, ოკო-კვრუა *связать вмѣстѣ*, აკო-ცვილუა *увивать друга друга*, აკო-შაკრუა *собирать*, იკო-ცუხნაჲსა *взять съ собою*, იკო-თუკებს *исполнить вполне*.

ალა- *вниз; внутри, съ боку, рядомъ*: ალა-ულა (< ალა+ულა) *заходить, спускаться вниз*, ალა-სხაჲსა *танцовать съ кѣмъ*, ალა-ხუნს *сидеть съ кѣмъ*, *посадить кого внутри или* *вниз* (напр. въ карманъ), ალა-ჭკადუა *приблизать съ боку*.

ამო- *сверху*: ამ-ულა (< ამო+ულა) *возвѣсти, обратиться*.

ამხ- *сверху, въ середину*: ამხ-ულა (< ამხ+ულა) *выходитъ наверхъ*, ამხ-ჯინს *смотреть въ середину* чего, ამხ-ხინს *лежать среди* чего, ამხ-რინს *быть, стоять среди* чего.

აწო- *впередъ, по*; *прочь*: აწო-ხვალამა *повстрѣчатся*, აწო-დინაჲსა *пропадать, исчезать*.

ბელა- *см. ქლა*.

- გითო-, ითო- *შივუ*, *ხვ-*, *კვ*, *სვოვზ*: გითო-ულა (გითო+ულა) *вылезть из-под* чего, *пройти сквозь*, გითო-ჟინს *смотреть* подо что-либо, გითო-ჭკადუა *прибавать* *к* чему.
- გილა- *ვოდო*, *პო*, *туда-сюда*, *сверху*, *на*: გილა-ულა (< გილა+ულა) *ходить* *туда-сюда*, *расхаживать*, გილა-ნჟინს *лежать* *на* чемъ, გილა-ქუნს *водить* *туда-сюда*.
- გიმა- *შივზ*, *შივუ*, *на*: გიმა-ქოთამს *бросать* *снизу*, გიმა-ხუნს *сидеть* *на* чемъ, გიმა-ნწქუმა *снимать* *сверху*.
- გიმ/მო- *ხვ-*, *შივზ*; *ოთ-*, *პოჩ*: გიმ-ულა (< გიმო+ულა) *хв-ходить*, *сходить*, გიმო-ხამს *издать*, *продать*, გიმო-ქუნსთა *вывести*.
- გინო- *პერე-*, *ჩერეზ*: გინ-ულა (გინო+ულა) *переходить*, *распространяться*, *касаться*, გინო-ქოთამს *перебросить* *через*.
- გიშ- *სვოვზ*, *სრედი*, *პრო-*, *ხვ-*: გიშ-ულა (გიშა+ულა) *проходить*, *выходить*, *освободиться* *из* *середины* *чего*, გიშ-სხუნს *выбирать*, *очищать* (*соптовать*), გიშ-წინსუა *процудить*, გიშ-ჭოტუა *вылавливать* *из* *середины* *чего*, *задерживать* *среди* *чего*.
- გიწო- *პოჩ*, *ოთ-*: გიწო-ლალს *отбирать*, *взять*.
- დიკო- *შივზ*: დიკო/ქ-ულა *сойти* *снизу*.
- დინო-, *ინო-* *შივზ*, *თ-*: დინ-ულა (< დინო+ულა) *спуститься*, *ინო-ქოთამს* *бросать* *снизу*, *внутрь*.
- დიშ- *შივური* *ნავერუ*: დიშ-ნჟინს *закрепить* *укладывать* *с* *люльк*у.
- იკო-, *იკო-* *სვერხ*, *კრუომ*, *უ*, *პრი*: იკო/ქ-ულა, *იკო/ქ-ულა* *выходить* *на* *верх* (*на* *берег*ъ), *обходить* *кругом*, იკო-ქოთამს *выбросить* *на* (*берег*ъ), იკო-ნჟინს *лежать* *у* *чего* (*у* *берега*, *у* *очага*).
- ილა-, *ილა-* *სვერხ*, *თ-*, *ნა*, *შივზ*, *რეოდ*, *ჯიმო*: ილა-ულა (< ილა+ულა) *восходить*, *миновать*, ილა-ნჟინს *лежать* *на* *чемъ*, ილა-ჭალა *защитить* *снизу* *сверху*, ილა-წქუმა *наибавать*, ილა-ნწქუმა *разложить*, *расположить* *с* *ряд*ъ.

ქშა-, იშა- *შე-*, *იშ-*, *შერქვ*, *შოვ-*; *среди*: იქშ-ულა (< იქშა-
ულა) *соходитъ*, იშა-ღინათჳ *теряться среди чего*, იქშა-
წოთამჳ *сбросить*, *искоренить*, იქშა-წუნჳ *вывести*,
избавить отъ чего.

იოთო- *СМ.* გითო-.

იქო- *СМ.* აქო-, ექო-.

ილა- *СМ.* ელა-.

ინო- *СМ.* დინო-.

იშა- *СМ.* ქშა-.

იწო- *опередь*: იწო-ჯღონჳ *посылать*.

კივლა- *связь, черезъ, про-*: კივლა-ულა (< კივლა+ულა) *про-*
ходить, კილა-რღვათჳ *продеть*, კილა-ღგემჳ *положить*,
проложить черезъ.

კინო-, კენო- *назадъ*: კინო-ჯინჳ *отлядышаться*.

მილა- *прочь, у-*: მილა-ულა (მილა+ულა) *уходить*, მილა-წუნჳ
уводить.

მიოთო- *с-, внутри*: მიოთ-ულა (მიოთო+ულა) *входить*, *влезать*,
მიოთო-წოთამჳ *бросать внутри*.

მიქო-, მიქკო- *про-, мимо, у, кругомъ, назадъ, съ боку, къ,*
до, подъ, съ: მიქკო-ულა (< მიქკო+ულა) *проходить*, *обхо-*
дить, *указивать*, მიქო-ნწეუმჳ *снимать* (одежду),
მიქო-წონჳ *прививать къ, съ боку*, მიქო-ნჯირჳ *ле-*
жать у чего (у стѣны), მიქო-ხუნჳ *сидеть сзади, со-*
кружъ или около чего, მიქო-ნჭათჳ *допускать, подпу-*
скасть, მიქკო-ხაკათჳ *стучать съ* (дверь).

მილა- *съ*: მილა-ხუნჳ *сидеть съ* (помѣщеніи).

მინო- *с-, шизъ*: მინ-ულა *входить*, მინო-ნწეუმჳ *снимать*
(покрывало, крышку).

მიშა- *посреди, съ середины*: მიშ-ულა *войти съ середины*, მი-
შა-წოთამჳ *забросить съ середины*.

მოლა- *сюда*: მოლა-ულა *идти сюда* (въ сторону говорящаго).

მიქკო- *СМ.* მიქო-.

მიუნო-, მონო- *сюда*: მიუნ-ულა *заходить сюда* (въ сторону го-
ворящаго).

აკო- см. აკო-.

წიგმო- (иногда იწმო) *сверхъ сюда, впередъ: წიგმო-დგინს* подняться, встать, წიგმო-ცოთამს *бросать* на открытое мѣсто; *вырвать, выколоть спереди, წიგმო-ჯინს* *смотреть впередъ.*

Во временахъ второй группы къ этимъ сложнымъ предлогамъ присоединяются простые გა-, გო-, დო-, и, такимъ образомъ, получаютъ сугубо-сложныя формы предлоговъ (см. § 115, а, α, 1).

Нѣкоторые изъ этихъ предлоговъ, находясь въ составѣ глагольныхъ формъ, повторяются при нихъ самостоятельно въ качествѣ нарѣчій, напр., ქე-კებო-სქელადე კებოზე *остался, -лась, оказывается, позади* (Хр., стр. 62, 14), მიბი-ილე მიბი *онъ вошелъ внутрь, წემა-ჯინე წემი *онъ посмотрѣлъ впередъ, ათე წყარინს მიშეე ქი-მიშ-მიბოგი *сдѣлай для меня въ серединѣ этой воды (рыбки) мостикъ** (Хр., стр. 41, 13).*

При слявіи съ глагольными формами, предлоги то совершенно терпятъ гласные исходы, то измѣняютъ ихъ (§ 115, б).

VIII. Послѣлоги.

§ 121. Настоящихъ послѣлоговъ въ мингрельскомъ весьма ограниченное количество:

1) წკემა или съ наращеннымъ б: б-წკემა и 2) წკალა, гесп. წკელა *съ, вмѣстѣ съ, у, при*, управляютъ оба обезформленнымъ Род. падежомъ (§ 16, с), напр. კობი-წკალა *съ челоушкомъ, თი-წკემა *съ нимъ, ბირეული-წკემა *у колына, ცირა-წკემა *съ двушкой, სკან-წკემა *съ тобою** (§ 19, б).***

Примѣчаніе. Въ сочетаніи съ указательными мѣстоименіями эти послѣлоги часто замѣняютъ собою нарѣчія времени (§ 118, d), напр., ათე-წკემა *въ это время (тогда, при этомъ), თი-წკალა *тогда* или თიმე/ე-წკემა || თიმ-წკელა || თიმი-წკმა.*

3) ბი *для, ради, изъ-за, о*, присоединяясь къ формамъ О. падежа, образуетъ послѣложный падежъ (§ 19, а)

4) ხ || ხ₂ || ხი *до* сь Д.=Н.¹ падежомъ (§ 17,а).

5) ჰგურა *подобный* сь неоф. Род. падежомъ: თუ-ჰგურა *подобный* *этому*.

6) გააბათ *вмѣсто, взаимнѣ*: თუშ გააბათ *вмѣсто* *этого*.

7) გეშა *о, обѣ* сь Род. падежомъ: ფარეფიში გეშა *о деньгахъ*; გეშა-ზე *по причинѣ, изъ-за*, სქანი გეშაზე *изъ-за* *тебя*.

Часто въ роля послѣлоговъ выступаютъ многія нарѣчія мѣста и времени (§ 118,с,d). Всѣ они управляютъ Род. падежомъ, рѣдко Дат. нарѣскимъ, напр.:

1) ოზეში¹ გალე || ოზეს გალე *внѣ двора, за* *дворомъ*.

2) ოზეშ გინა *за* *дворомъ*.

3) ქვარში დინახლე || ქვარს დინახლე *внутри* *жизнота*.

4) უაში თუღო *подъ* *деревомъ*, ზღვაში თუღო *внизу* *(на днѣ)* *моря*, ჩილაშურიში თუღო *подъ* *слезой* *(сѣ слезахъ)*, დინს თუღოშე *изъ-подъ* *земли*.

5) თუ ზღვას შელე *за* *этимъ* *моремъ*, *по* *ту* *сторону* *этого* *моря*.

6) თუ ზღვას შოლე *по* *сю* *сторону* *этого* *моря*.

7) ართი სქუაში მეტი *больше* *(кромѣ)* *одного* *ребенка*.

8) სსინჯოშ მანგიორო *вмѣсто* *(за)* *женита*.

9) ჭე ხანიში უკულო *послѣ* *нѣкотораго* *времени*.

10) ცა დო დინს შქას *среди* *неба* *и* *земли*.

11) ხატიშ წოხლე *передъ* *иконой*.

IX. Союзы.

§ 122. Наиболее употребительные союзы:

1) Соединительные: დო *и*, -და *и*, ნამუდა || ნამუდა || ნამდა *чтобы, что*, ნი > ო (въ концѣ предложенія, § 149,а) *что, чтобы*. ნი употребляется и въ смыслѣ относительнаго мѣстоименія *что, который* (§ 52).

2) Раздѣлительные: ვარა... ვარა *или*... *или*, ვარი *или*.

3) Сравнительные: ე-თერი (თი-ცალი)... ნამუდა *такой*... *что*, მუჭო¹თი... ¹ე¹თეში *какъ*... *такъ*, თეში(თაში) ნამუდა *такъ* *что*,

თქმი... ნი *такъ*... *что*, კუკერინეკრო... ნამუღა *такъ*... *что*, მუღა... *«თიღა сколько... столько»*.

4) Условные: ღა *если* (въ концѣ предложенія, § 149,b), ნი *если*.

5) Причинны: რახნუ, რღან *такъ какъ*, *«ა»*თქუნი (თიქუნი) ნამუღა *потому что*, *«ა»*თქუნი *потому*, თიქუნი *потому*.

6) Цѣли: *«ა»*თქუნი (თიქუნი) ნამუღა *для того чтобы*, *затѣмъ*.

7) Противоположные: ვარა *а то, иначе*, მარა *но*, ხოლო *но, только*.

8) Уступительные: ვარა *хоть, по крайней мѣрѣ*.

Ж. Междометія.

§ 123. Наиболее употребительныя въ миагрельскомъ междометія:

- 1) ა, гесп. აა, აი || აა *вотъ, вотъ здѣсь!*
- 2) აბა, гесп. ღაბა (груз. აბა, арм. *հապա*) *ну-ка!*
- 3) აჲ *вотъ!*
- 4) ე, гесп. ეე *вотъ! вотъ тамъ! вотъ смотри!*
- 5) ეი || ეა *ей!*
- 6) ეჲ *о горе!*
- 7) ვა-ვა или ვო-ვო *ой-ой!*
- 8) ვაი или ახა-ვაი *о, горе!*
- 9) ვაჲ, ვაჲ *оха-оха!*
- 10) ო *о!* звательная частица: ო ნახა *о, мать!*
- 11) სუთ, სუთ! *тсс... тсс... тише!*
- 12) ზა *о! вотъ!*
- 13) ზე. ე!
- 14) ჰა *аха, вотъ!*
- 15) ჰე *эхъ! ей!*
- 16) ჰაო, ჰააო! *о, ой!*

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

Словообразование.

I. Производные слова.

§ 124. Слова образуются или исключительно внутренней огласовкою согласных звуков корня или также внешними наращениями — суффиксами и префиксами¹⁾.

§ 125. Основные формы словъ и вообще значительныхъ основъ, образуемыхъ одною внутренней огласовкою, слѣдующія²⁾:

- a) qmaп: ღლა (< * ღლაღ) *день*, გვაძ-ი *навозъ*.
qamп: ხანგ-ა *сумасшедший*, ბანძ-ა *Бандза* (село).
- b) qmen: ტყეძ-ი *кожа*, გვერ-ი *змея*.
qemп: ბერგ-ი *мотыга*.
- c) qmin: თხირ-ი *мелкий орехъ*.
qimп: კირღ-ა *скала*.
- d) qmop: თხლ-ლ *осадки вина*.
qomп: ხორგ-ი *заборъ*.
- e) qmup: თხუძ-უ, *гесп.* თხომ-უ *олха*.
qumп: წუნგ-ა *лухой*, ხურგ-ი *заборъ*.
- f) qamaп: ჭალაგ- (глагол. основа) *портить*, ზაკალ-ი *самшитъ*, კაწარ-ი *Кацаръ* (село).
- g) qemen: გეჭეჭ-ი *чирей*, *язва*.
- h) qimin: წიღირ-ი *купля*, *покупать*, ჰიჯინ- (глагол. основа) *утомять*, ჰიჭინ-ი *стрекоза*, გირინ-ი *оселъ*.
- i) qomop: ქომოლ-ი, *гесп.* ქუმოლ-ი *мужъ*, *мужчина*, ჯოლორ-ი *собака*.

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанская языка*, §§ 112, 113.

2) Условнымъ трехслогнымъ корнемъ, снабжаемымъ той или иной огласовкой, вм. ktl, принимаемого въ семитическихъ языкахъ, въ ячетическихъ можетъ служить корень qm отъ глагола ქმ qma ძალა.

ქ) *ყიში*: *ქუშურ-ი*, *გერ.* *კომურ-ი* *дикая слива*, *ჭუბურ-ი* *каштан*, *მუხურ-ი* *сторона*, *სტრა*.

Осложнение или затемнение перечисленных основных формъ возникаетъ въ зависимости отъ перебора гласныхъ и ослабления или удвоения согласныхъ, въ томъ числѣ наращения или вставки *ბ*, *ც* (§§ 3, f; 5,d).

§ 126. Ласкательныя имена, какъ нарицательныя, такъ и собственныя, получаютъ путемъ усѣченія всей второй, а иногда первой половинны нормальнаго типа словъ, напр., *მას მამი*, *-ა* рядомъ съ полной формой *მამისა* (букв. *радующий*, *-ая*, *Хр.*, стр. 125,12,19; 137,16), *ნას მამიკა* (вм. *ნასა*), *ჯიჯი ძიძიკა* (вм. *ჯიძიკა*), *ილა* (вм. *ილარიონ* *Иларіон*), *დრიმი* (вм. *დრიმიტი* < *დიმიტრი* *Димитрій*), *გიო* (вм. *გიორგი* *Георгій*), *ალე* *ალე* (вм. *ალექსანდრე* *Александр*), *ელე* *ელე* (вм. *ელენე* *Елена*), *ესაბედი* (вм. *ელისაბედი* *Елизавета*), ср. § 127,а.

§ 127. Наиболее распространенные суффиксы, помимо пережитковъ окончанія женскаго рода (§ 9, прим.), слѣдующіе:

а) 1. *-ა*, послѣ гласныхъ *ი-ა* (см. § 14,b, прим. 1), для образованія уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ: *ბაბა-ი-ა* *папенка* (< *ბაბა*), *ნანა-ი-ა* *мменька* (< *ნანა*), *ჩუკა-ი-ა* *чукенкый*, *-ა* (см. ш), *ორტყინი-ა* *отородикъ* (< *ორტყინი*), *ჩუკანი-ა* *маленькый чупунный котелъ* (< *ჩუკანი*); такого же образованія, должно быть, и *კაპუნი-ა* *Капуниа* (название пидла, см. *Словарь*), *თამურ-ი-ა* *Тамарочка* (< *თამარი*).

2. *-ა* для образованія уничижительныхъ прозвищъ отъ именъ: *ქუჯა-ა* *несмышленный*, *ნეონимательный* (< *ქუჯა უჯი*).

3. *-ა* *გერ.* *-უ* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,а,b).

ბ) 1. *-ა* для образованія отвлеченныхъ понятій отъ именъ: *ბოშ-ა* *юность* (< *ბოში*), *სენწუგ-ა* *царская власть* (< *სენწუგე*).

2. *-ა* *გერ.* *-უა* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,d).

ც) *-ა* *გერ.* *-არი* для образованія причастій (§ 105,а,с).

დ) *-ამ-ი* (*მი* послѣ именъ на *ა*) для образованія отъ суще-

ствительныхъ названій ихъ обладателей, приче́мъ -ამ-и прибавляется къ чистой основѣ, а усѣченный плавный исходъ (§ 21) восстанавливается: ჩილ-ამი *женатый* (< ჩილი), ფარა-მი (< ფარა-ამი) *имѣющий деньги* (< ფარა), ბადი/ე-ამი *имѣющий неводъ* (< ბადე), წუდი/ე-ამი *имѣющий домъ* (< წუდე, § 115, γ, 2), კოტო/ე-ამი *имѣющий горшокъ, съ горшкомъ* (< კოტო), ჰიმე-ამი *соленый* (< ჰიმე), სქუა-მი || სქუალ-ამი *имѣющий дѣтей* (< სქუა < *სქუალ).

ე) -ან-ი, -უ-ან-ი для образованія прилагательныхъ и отвлеченныхъ понятій отъ нарѣчій и именъ: ასეი-ანი || ასეა-ანი *теперешний* (< ასე¹ე², § 115, γ, 2), წახლდი-ანი *прежний* (< წახლდე), უკუდი-ანი *послѣдующий, будущий* (< უკუდი), ოსაქი-ანი *здѣшній* (< ოსაქი), თქვი-ანი *тамошній* (< თქვი), ვიშო/ა-ანი *шамошнний*, ვიშონ-ანი *та сторона, «тамошность»* (< ვიშო), სხელ-უკისი *именитый* (< სხელი), ღირს-უანი *достойный* (< ღირსი), გიმე-ანი *окусный* (< გიმე).

ფ) -ავა окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, с).

გ) -და см. -ჯა.

ბ) -ე-ურ-ი/ა для образованія прилагательныхъ отъ именъ и мѣстоименій: ჰვეშ-ე-ურბი *старинный* (< ჰვეშბი), ჩქენ-ე-ურბი *подобный намъ, изъ нашей страны*.

ი) -არ-ი см. -ალ-ი и -ურ-ი.

ე) -ელ-ი для образованія прилагательныхъ отъ существительныхъ: წუჯ-ელი *ушастый, большой горшокъ съ ушками* (< წუჯ-ი).

კ) 1. -ერ-ი для образованія прилагательныхъ отъ именъ и нарѣчій: წან-ერი *водоваемый, однолѣтний* (< წანა), გოწონ-ერი *прошлогодний* (< გოწონ), ჭუმენ-ერი *заѣтрашнний* (< ჭუმე), გოლწონ-ერი *позавчерашнний* (ср. дальше გოლწონ-ი).

2. -ერ-ი, გერ. -ელ-ი для образованія причастій страдательнаго залога (§ 105, б, 2).

1) -ირ-ი, გერ. -ილ-ი для образованія причастій страдательнаго залога (§ 105, б, 1).

მ) -ლა: ჩე-ლა, ჩე-ლასი *блѣный, -ая* (прозвище для животныхъ и птицъ бѣлаго цвѣта) отъ ჩე *блѣный*.

п) -ნი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: თუღო-ნი, თუღოლე-ნი *нижний* (< თუღო, თუღოლე), უიმოლე-ნი *верхний* (< უიმოლე), წოხოლე-ნი *передний, первый* (< წოხოლე), გოწოხო-ნი *позапрошлогодний* (< გოწოხო).

ო) -ობა, გერ. -ობუა для образования отвлеченныхъ понятий отъ прилагательныхъ, притяжательныхъ мѣстоименій и существительныхъ: ჭიჭალ-ობა *младенчество* (< ჭიჭე), ჯგირ-ობუა *добро* (< ჯგირი), გერ-ობა *свойственное волку* (< გერი), ჯიმაღ-ობა *братство, дружество* (ჯიმა < * ჯიმაღ, § 21), თიშ-ობა *все по его желаниუ, свойственное ему* (< თიში).

რ) -ოტუა окончание именъ дѣйствія (§ 104, f).

კ) -რი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: ამდღა-რი *сегодняшний* (< ამდღა), წგ-რი *этого года* (< წი/ღ).

ღ) -უნი см. -ანი.

ს) 1. -ური-ი (-ანი), გერ. -ულ-ი для образования прилагательныхъ, обозначающихъ мѣстоприсхожденіе, принадлежность, свойство: ზუგდიდ-ური *зугидский, зугидецъ* (< ზუგდიდი), სენაკ-ური *сенакский, сенакецъ* (< სენაკი), ხორგ-ული *хорийский, хориецъ* (< ხორგა), но გუფუ-არი *гупуйский, гупуецъ* (§ 20), ჭან-ური *котелъ изъ мѣди* (букв. *ჩანსკი* < ჭანი), მამულ-ური *соловьиный, свойственное соловью* (< მამულია).

2. -ური-ი, გერ. -ულ-ი для образования причастій страдательнаго залога (§ 105, b).

ტ) -ლუ см. -ხუ.

ი) 1. -ში для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій и именъ: ხოლო-ში *близкий* (< ხოლო), გოღაწოხო-ში *позавчерашний* (ср. выше გოღაწოხო-ერი), დღა-ში *дневной, день* (< დღა).

2. -ში суффиксъ Род. падежа въ названіяхъ мѣстностей (см. § 16, a, прим.).

კ) -ნი для производства прилагательныхъ отъ существительныхъ: წინ-ნი *морозный, суровый* (< წინი).

ღ) -ხუ, გერ. -ლუ для образования уменьшительныхъ или ласкательныхъ именъ: ხუ-ხუ *ручка* (< ხუ), ღვა-ღუ *щечка* (< ღვა).

ყ) 1. -ჯა, გერ. -ღა для образования прилагательныхъ-прича-

стій: ჭქურინბ-ჯა || ჭქურინბ-ღა *трусъ, трусливый* (< ჭქურინბ), ჭქურინბ-ჯა *сердитый, разсерженный*.

2. -ჯა, гесп. -ღა оковчание причастія дѣйствительнаго и страдательнаго залоговъ (§ 105, а, б).

з) -ჯა для образованія причастій (§ 105, а, б, с).

§ 128. Наиболе употребительные префиксы:

а) ბა- см. მა-.

ბ) ღა- (= kapt. სა-) для обозначенія мѣста: ღა-ხორე *дворецъ*; этотъ префиксъ обыкновенно терлетъ согласный элементъ, см. ппже ო-.

с) ზა-, гесп. სი- (запмствованъ пзъ kapt.): ზა-სხვარი *кровь*, ზა-ტყუა || სი-ტყუა *слово*.

დ) 1. ლა- (запмств. пзъ свац.) для обозначенія названій мѣст-постей: ლა-ბარაში *Лабарашъ* (село), ср. ლე-.

2. ლა- см. მა- 1.

3. ლა- см. სა-.

ე) ლე- (запмств. пзъ свац.) для названій мѣстностей, получившихъ свои имена отъ фамилій владѣльцевъ (patronimica и nomina possessionis): ლე-ქარდე *Лекардъ* (село, фамилия ქარდაგუა), ლე-ხანდრე *Лехандрე* (село, фамилия ხანდრაგუა), ср. ლა- и სა-.

ფ) 1. მა-, гесп. ბა- въ названіяхъ растеній и птицъ: მა-რეჭვე-ნის || ბა-რეჭვენის *мышій тернъ* (раст.), ბა-რცხინის *падубъ* (раст.), მა-ბეკეუსი или მა-ზაკეუსი *трясоузка* (птица), მა-გვიმარისი || ლა-გვიმარისი *черный паноротникъ* (раст.).

2. მა-, гесп. მთ- въ причастіяхъ дѣйствительнаго залога (§ 105).

3. მა- для образованія порядковыхъ числительныхъ (§ 37).

გ) 1. მე- въ названіяхъ растеній и птицъ: მე-ხაკალი или მე-კენხაკალი *наклемъ* (раст.), მე-ბულეკი (птица), ср. მა- 1.

2. მე- въ названіяхъ профессій: მე-წამლე *лекаръ*, მე-ქვანე *земледѣлецъ*.

ბ) მთ- см. მა- 2.

ი) 1. სა-, гесп. ხა- въ названіяхъ, указывающихъ на прежнее состояніе предметовъ: სა-შარევი *бышая дорога*, სა-ჩახა || ხა-

բուծո ԲԻՍՈՅԱ ինչ, ԲՅ-խաղաղիքս || ԲԵ-խաղաղիքս *Накалакесь*, село (букв. *высший городъ*), ԲԵ-չոնքնի *Ноджиденъ*, село (букв. *высшая крепость*), ԲՅ/Ե-հոնը/չ *ԲԻՍՈՅԱ յԵՆԱ*, а равно *имъншій жену*, т. е. *одовецъ*, ԲՅ-խոմոչ/ոչ *ԲԻՍՈՅԱ ՄՈՅՅԱ*, а равно *имъншій мужа*, т. е. *одова*.

2. ԲՅ- вь причастіяхъ страдательнаго залога (§ 105, b, 3).

3. ԲՅ-, гесп. լա-: ԲՅ-գլխոնի || լա-գլխոնի *головишка*.

յ) ԵՆ-: ԵՆ-հոն *рыло, морда*.

к) Ե- тубал-кайскій характеръ III-й и IV-й породъ глаголь (§ 69):

1. при помощи его и суффикса յ образуются отъ существительныхъ пыена мѣста, назначенія: Ե-հոնքն *костюшка*, Ե-գլխոն *иньдо*, Ե-սրտ *серца* (§ 105, с, 1).

2. отъ глагольныхъ основъ при суффиксѣ -ալո образуются причастіе будущаго, имена должествованія, орудія (§ 105, с).

1) ԵՅ- (займств. изъ карт.) : 1. для производства отвлеченныхъ понятій и прилагательныхъ отъ существительныхъ, напр., ԵՅ-չոմա *братская, товарищеская среда* (< շոմա < *չոմալ, § 21), լա-ԵՅ-ԵՅ-չոն *завидный* (< ԵՅ-չոն).

2. для названія мѣстностей: ԵՅ-լոնքն *Салипартіано* (сѣв.-вост. часть Сенак. уѣзда), ԵՅ-չոն *Саджоліо* (село), ср. լոյ-.

ш) ԵՆ- (займств. изъ карт.) для производства отвлеченныхъ понятій отъ существительныхъ и прилагательныхъ: ԵՆ-ԵՆ-չոն *темнота* (< ԵՆ-չոն), ԵՆ-չոն *сладость, приятность* (< խոն).

п) յ- см. § 34.

II. Сложныя (составныя) слова.

§ 129. Въ мшигрельскомъ имѣется вѣскольکو типовъ сложныхъ словъ:

А. а) Существительныя въ одномъ и томъ же Имен. падежѣ, причемъ первое слово то остается полностью, то подвергается усѣченію.

α) Формы безъ усѣченія: 1) խոմոն-ԵՅ-չոն (< խոմոն *муж-*

чина+სქუა дитя) *мальчикъ, сынъ*, ოსური-სქუა (< ოსური *женщина+სქუა*) *дівочка, дочь*, 2) დიდა-მუმა (< დიდა *мать+მუმა* *отецъ*) *родители*, 3) შქა-დღა *полдень*, შქა-სერი, resp. სქა-სერი *полночь* (< შქა *середина+დღა* *день* *и* *სერი* *ночь*), 4) შიბუა-თამა (< შიბუა *плетение+თამა* *волосъ*) *коса*.

ბ) *Формы съ усъчениемъ*: 1) თა-ქუჯი (< თალი *мазъ+ქუჯი* *ухო*) *შიმანიე*, 2) ოსე-სადილი (< ოსურიშე *უჯინა+სადილი* *ობიძე*) *ობიძე* *и* *უჯინა*, 3) წყა-კურთხია, წა-კურთხია (< წყარი *вода+კურთხე* *благословение*) *ვოდოსვათიე*, *Крещение*, 4) წა-ჩხურა (< წყარი *вода+ჩხური* *холодная*) *Цахура* (რეჩკა).

ბ) *Первое существительное то въ усъченномъ Род. падежѣ, то въ обезформленномъ*: α. 1) ცაშ-ფერი (< ცაში *неба+ფერი* *цвѣтъ*) *голубой*, 2) დადიაშ-ხუჯი (< დადიაში *Дадіани+ხუჯი* *быкъ*) *უსაჩ* *дровосѣкъ* (*васѣкъ*).

Примъчание 1. Такого же происхожденія, по всей вѣроятности, и названія дней: ყაშხა, თუთაშხა *и др.* Слѣдовательно: თუთაშ-ხა *понедѣльникъ* (< თუთაში *луны+დღა* *день* *съ* *потерей* *перваго* *согласнаго* *ღა: *თუთაშ-ღა, *а* *потомъ* *на* *почвъ* *уподобленія* *согласнаго* ღ *глухому* შ *получилась* *форма* *თუთაშ-ხა*) *и* *едва* *ли* *თუთა-შხა*, *какъ* *это* *предполагаетъ* *Н. Я. Марръ*, *ставя* *შხა* *въ* *связь* *съ* *абхазскимъ* შ, *корнемъ* *слова* ა-შე-შ *день*¹⁾.

ბ. 1) ბატი-ჭყეში (< ბატიში *гуся+ჭყეში* *пастухъ*) *пастухъ* *гусей*, 2) ფირტ-ხვალი (< ფირტ^რვიში *легиа+ხვალი* *кашело*) *ჩახотка*, 3) ჭუბური-ხინჯი, resp. ჭუბურ-ხინჯი (< ჭუბურიში *каштановаго* *дерева+ხინჯი* *мостე*) *ჭუბურიხინჯე* (*село*), 4) ღურა-დღა (*ღურაში* *смерტი+დღა* *день*) *день* *смерტი*, 5) ჯიმა-სქუა (< ჯიმაში *брата+სქუა* *дитя*) *племянникъ*, *-იца*.

Примъчание 2. Такого же, вѣроятно, происхожденія, только въ обратномъ порядкѣ составныхъ частей, и слово დღახუ (< დღა *день+ხუ* *вм.* ხვამაში *молитва*) *праздникъ*.

1) См. Къ вопросу о положеніи абх. лзыка среди пфетическихъ, стр. 33.

В. а) Существительное и прилагательное въ одномъ и томъ же Им. падежѣ: 1) გურო-ჭითა (< გურო *сердце*, *კრძობა*-ჭითა *красный*) *яблицк*, 2) წვა-რჩე (< წვა *лобз*+რჩე>ჩე *блвы*) *სვ ბლვმ* *пятном* *на лбу*.

ბ) Существительное въ обезформленномъ Род. падежѣ: 1) ზღვა-ჰგუა (< ზღვა-ში *мор*+ჰგუა *подобный*) *მორეპოდობნყ*, 2) უშქურ-ჰგუა (< უშქური-ში *яблока*+ჰგუა) *подобный* *яблоку*, *красный*.

С. а) Существительное съ причастіемъ страд. залога въ усѣченной формѣ: 1) მუა-ნთირი (< მუა *отец*+ნთირი *облмтненный*) *თეს* *или* *სვეკორ*, დია-ნთირი (< დია *мат*+ნთირი) *თეცა* *или* *სვეკრობ*, 2) მუმა-წონირი (< მუმა *отец*+წონირი *привитый*) *ვითჩი*, დიდა-წონირი (< დიდა *мат*+წონირი) *მაცეა*.

ბ) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. залога въ формѣ 2-го лица аориста (§ 105, а, 6, 7), иногда съ отрицаніемъ ვა: 1) უშქური-კორობი (< უშქური-ში *яблока*+კორობი *собирающій*) *სობირატელ* *яблока*, 2) ჩაკა-წიდი (< ჩაკა-ში *корзины*+წიდი *таскающій*) *თასკატელ* *корзины*, 3) ლეპია-ვა-ხაში (< ლეპია-ში *фасоли*+ვა *не-ხაში* *варящій*) *ლებია-ვა-თაშ* (назв. рѣчки).

с) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. з. въ формѣ 3-го л. аориста: ტუა-ჩე (< ტუა-ში *мса*+ჩე *вы*. მ-ჩეუღარი *сберегающій*, *оберегающій*) *მსნიჩი*.

Д. Прилагательное съ существительнымъ: კოლი-ნჯი (< კოლი-გორიჩი+ჯი *корень*) *იორიჩი* *корень* (раст.).

Е. а) Числительное съ существительнымъ: სუმ-წუჯი *тримстник* (< სუმ *три*+წუჯი *уго*).

ბ) Нарѣчіе-числительное съ существительнымъ: 1) ხვა-ლა-ხე (< ხვა-ღე-ქ *лишь*, *только*, *один*+ხე *рука*) *ოდიнокі*.

с) Два. числительныхъ: აშშ-ოში *шестьсот* (< აშშ-ო-ში), ვითა-ართი *одиннадцать* (< ვითო-ართი, ср. § 115, γ, 3), ვითა-ანთხი *четырнадцать* (< ვითო-ანთხი, ib., γ, 6), ჟარნეჩი, ჟარნეჩი *сорок* (< ჟირი-ჩი).

Ф. а) Существительное съ именемъ дѣйствія: 1) ჯა-შქვიდუა *обвойник*, раст. (< ჯა *дерево*+შქვიდუა, შქვიდაღა *душит*), 2) გინა-

ხოზს (< რ¹კიზს *жельзо-ი-ხოზსა пахати*) *სოფიჩქ*, ჰ) ცვა-ჭარს (< ცვა *ლობ-ჭარსა писати*) *სუძსბა*.

G. Притяжательный мѣстоименія: მუშ-უში *свои, იაზ* (< მუში-მუში).

§ 130. Много сложныхъ словъ образовано черезъ повтореніе основы, напр., ხეი-ჩხეი *верхушка кукурузы*; *корень, основа-ნიე*, წუე-წუეტი *лодыжка*, ჳგი-ჳგიტი, ჳკი-ჳკიტი *муравей*, წვი-წვინი || სვი-სვინი || გვი-გვინი *конетство, тѣжничаніе*, ჳვარ-ჳვარლი || ჳურ-ჳურლი *плескъ воды, журчаніе*, გვი-გვილი || გვი-გვილი || ხვი-ხვილი *почка* (на деревьяхъ).

ა) Есть сложныя слова дашаго типа со вставочными რ, ს в серединѣ, напр., დი-რ-დე *пока* (< დი-დი *пока, пока*, ср. გ. ჳურ-ჳურ, ჳურ-ჳურბით), დგვი-ნ-დგვი *смола*, и обратно есть случаи, когда при повтореніи основы съ რ, первый რ выпадаетъ, напр., უნი || უნი *два*, იო უ-ურნი *по два*.

ბ) Цѣлый рядъ словъ при повтореніи основы терлетъ въ первой половинѣ начальный согласный звукъ, напр., აცა-ბარა *скиталецъ, праздничатающийся* (отъ гл. ბარცა), აძგა-ბაძგა *тернистый* (отъ сущ. ბაძგი), აზა-კვავა *щеголь* (отъ гл. კვავაგი). Многія изъ подобныихъ сочетаній служатъ простымъ рѣшующимъ образованіемъ, какъ, напр., აკაკე-ბაკაკე, აღას-მაღას (§ 165).

с) Съ переозвученіемъ во второй половинѣ слова: უკკა-შაკკონი *всякая всячина*, კორუ-კარუ (см. § 31 и *Словарь*).

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ.

Главнѣйшія синтаксическія особенности.

Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ (§ 14) въ мннгрельскомъ употребляется двояко: какъ подлежащее и какъ дополненіе.

ა) Въ субъективномъ строѣ во временахъ первой группы дѣйств. залога и во временахъ первой и третьей группъ страд.

залога Им. падежъ употребляется какъ подлежащес: 1) კობი ჭკობის *человѣкъ пишетъ*, 2) კობი დღერე *человѣкъ умираетъ*, 3) კობი ჭკრე'დუ' *человѣкъ читаетъ*, კობი ცოფე'რე' *человѣкъ былъ* (оказывается), კობი ნოცხვრებუე *человѣкъ жилъ* (оказывается).

б) При временахъ второй группы дѣйствит. залога субъективнаго строя, въ третьихъ временахъ дѣйствительнаго залога, равно какъ и въ первыхъ временахъ объективнаго строя Им. падежъ служитъ привычнымъ дополненіемъ: 1) მე დამიწარა წინგი *я написалъ книгу* (*письмо*), 2) მე დამიწარე წინგი *я написалъ* (оказывается) *книгу*, 3) სი ნორდეუ ბრელი ფარს *у тебя было* (оказывается) *много денегъ* или *ты имѣлъ много денегъ*, 4) მე მუე მუჯორე *у меня есть другъ*.

§ 132. Дательный мѣстоименный падежъ (§ 18,а) употребляется лишь во временахъ второй группы: 1) въ субъективномъ строѣ, независимо отъ залога глаголовъ, всегда служатъ подлежащимъ, напр., კობე დამიწარე *человѣкъ написалъ*, კობე მადედე *человѣкъ унесъ*, კობე დოდურე *человѣкъ умеръ*, კობე ქემართე *человѣкъ пришелъ сюда*, а 2) въ объективномъ строѣ служить логическимъ дополненіемъ, оставаясь въ то же время и грамматическимъ подлежащимъ, напр., მე ძალამე მხიოლე ე ამბეე *я очень обрадовался этому извѣстію* (*мнѣ было весьма радостно это извѣстіе*), თას ჭეე ქეწინს *ему было немного досадно*, მე გუე ქემართე *я разсердился* (букв. *мнѣ пришло сердце*), ირფელიში ფარსამე შემაწეს *кученка галопомъ лучше осило надолю* *мнѣ ходить пыникомъ* (Хр., стр. 162,б).

Какъ видно изъ этихъ примѣровъ въ Дат. мѣстоим. падежѣ ставятся и именныя нарѣчія ძალამე *очень* отъ ძალა *очень* (< ძალა *сила*), ჭეე *мало* отъ ჭე *мало* (< ჭაჭე *маленькій*) и формы сравнительной степени, употребляемыя какъ нарѣчіе.

§ 133. Дательный картскій (§ 18,д) употребляется—

а) Какъ подлежащес: 1) въ третьей группѣ времени (§ 101), за исключеніемъ страд. залога (§ 131,а), напр., კოს დუეწარე *человѣкъ* (оказывается) *написалъ*, თას ნოდეუ *у него* (оказывается) *было*, а 2) въ объективномъ строѣ и во всѣхъ другихъ временахъ

(за некоторымъ исключеніемъ, см. § 98, b), напр., *თის ოკოა იმს* *хочетъ (ему хочется)*, *კოს უცოარს* *человѣкъ любитъ (человѣку любезно есть)*, *კოს ახილუ ძალაჲქ* *человѣкъ весьма обрадовался* (§ 132, 2). Подобно тому, какъ при временахъ второй группы объект. строя въ Дат. мѣстоименномъ падежѣ ставится и именное нарѣчіе, согласуясь такимъ образомъ въ падежѣ съ грамматическимъ подлежащимъ, такъ и при временахъ первой группы именное нарѣчіе ставится въ одномъ п томъ же съ логическимъ подлежащимъ падежѣ, напр., *დიდას ენა ბრეღცე ვა ახილუ* *мать много этому не радуется* (Хр., стр. 57, 6-7), *ვა შოკო ბრეღცე ოინს* *не хочу долго жить* (букв. много существовать).

b) Какъ дополненіе прямое или косвенное: 1) при временахъ первой группы субъект. строя, напр., *ჭარუნც ქადარდის იმს* *пишетъ бумагу* (письмо), *შა ვარზენქ ოვარს კოს* *я даю деньги* (человѣку), 2) при некоторыхъ глаголахъ во всѣхъ временахъ, напр., *ბღურექ ქიცას*, *შქირენს* *я умираю со смѣху, съ голоду*, *ღაბღურც* *ძიცას*, *შქირენს* *я умеръ со смѣху, съ голоду*.

§ 134. Итакъ, какъ видно изъ §§ 131—133, подлежащее въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, ставится, въ зависяемости отъ строя глаголовъ и отъ тѣхъ или иныхъ временъ, въ трехъ падежахъ: именительномъ, дательномъ мѣстоименномъ и дат. картскомъ.

§ 135. Родительный падежъ (§ 16) употребляется—

a) Какъ опредѣленіе, напр., *შოკაში ცირასქუა* *царская дочь* (букв. царя дочь), въ этой же роли онъ предлежитъ въ составныхъ словахъ (§ 129 A, b).

b) При сравнительной степени (§ 30).

c) Чередуясь съ творительнымъ падежомъ, означаетъ орудіе на вопросъ *чѣмъ? чѣю?* *წყარიში* (წყარიო^ა) *ეჟშა რე* *პოლინტ* *ვოდა*, *ქუაში* (ქუათ) *ეჟშა რე* *პოლინტ* *კამნი*, *კუჩხიში* *შარაშა* *ვა* *გაღინქ* *თიხომქ* (букв. ногой) *не съ состояніи ты* (безпачно: *пшикомъ нельзя*) *выйти на дорогу* (Хр., 162, 10).

§ 136. Когда Род. падежъ, какъ опредѣленіе, предшествуетъ опредѣляемому слову, то при склоненіи послѣднлаго онъ

не подвергается измененіямъ, какъ вообще всѣ мипгрельскія определенія при такомъ же положеніи (§ 26, а), но если Род. падежъ слѣдуетъ за опредѣляемыми словами, то при склоненіи падежныхъ окончаній опредѣляемыхъ словъ присоединяются и къ окончанію Род. падежа, и такимъ образомъ получаются сложные, двойные падежи, Род. падежъ съ отношеніемъ къ тому или иному падежу опредѣляемыхъ словъ, напр., *განსხუდესუ კათასუ თუ სენწყვეში ღმრთავის-სუ დო სოფუნდესუ ააჰადალი ნა ლოდეი (поданныхъ) царства этого царя и терзали ихъ* (Хр., стр. 55, 10), *ხამქუ თუ ბოშისი-ქ იქუუ ნოჯხ ბილს თოთი იონიში* (Хр., 24, 27), *იპენდიქუ მუქდინუ ცირისი ხვამილავაშისი-ქუ იონს ნოთერალს ნადეჟდუ ნოხითი დილუიკუ* (Хр., 63, 33—34); когда опредѣляемое и Род. падежъ въ качествѣ его определенія вычѣмъ другъ отъ друга не отдѣлены, опредѣляемое остается при склоненіи безъ измененія, довольствуясь передачей своего падежного окончанія Род. падежу (ср. § 26, б), напр., *ვა მოკო მუკონწყე სქუა მუარსეშის-ს ნე ხочუ რაზუავთ სუნა რაბინი* (МА, стр. 90, 10—11).

Есть случаи, когда опредѣляемое совершенно отсутствуетъ, оно подразумѣвается. Такъ приходится толковать выраженія *სორგის, როკის, ბონდიის* (Хр., стр. 123, 3, 4; 141, 10). Во всѣхъ этихъ словахъ мы имѣемъ Род. падежъ (-ისი) определенія съ отношеніемъ къ Дат. падежу (-ს) опредѣляемаго, въ данномъ случаѣ подразумѣваемаго. Тутъ можно подразумѣвать слова *сторона, направленіе* и фразу *სორგალევი სორგისის მიკოსორე როკისის* можно перевести: *хорійцы съ стороны забора поселились крутомъ нней*. Однако, въ этихъ примѣрахъ -ისი можно принять и за окончаніе названій мѣстностей (см. § 16, а, прим.), и тогда эти формы будутъ простыми Дат. падежами.

Часто употребляются формы Род. падежа съ отношеніемъ къ Твор. падежу, причѣмъ послѣдній опускается, напр., *თიშის-თ იმს* (букв. *его-+თ* окончаніе Твор. падежа главнаго слова, напр., *ჰეოლდბუ-თ ო¹ მილსთუ*), *თინეჟისი-თ იმი* (*ихъ милостью, благодаря имъ*).

§ 137. Отложительный падежъ (§ 18, б) употребляется—

а) Въ качествѣ родительнаго раздѣлительнаго, напр., ათე სუბი სქელაღიჟი ქალაქი ნამუთინს ვა უნქედუ *изъ этихъ трехъ сыновей* (собств. *дѣтей*) *ни одинъ не былъ грамотенъ* (Хр., стр. 7,8).

ბ) Въ качествѣ обстоятельства мѣста на вопросъ *откуда?* გიბიიღუ ქუდეჟე *вышелъ изъ дому*, გეგლასსჰე ცხენიჟე *онъ слезъ съ лошади*.

ც) При вопросахъ: *отъ кого, изъ чего, отчего?* სი მუ გოკო თო კანიჟე *чего тебе нужно отъ того человека?* ირ სუკეთეს თქუნდუ გელუთ *мы отъ васъ ждемъ всякаго добра* (Хр., стр. 137,26), 'ნ'კჳსჟე აკეთეს ზხვა ღო ზხვა მოღეჟეს *изъ дерева дѣлаютъ разныя полезныя вещи*, ექ მუჟე იფუთ *отчего это произошло?*

დ) При сравнительной степени (§ 30).

ე) На вопросъ *куда? съ какую сторону?* — ართი ზარაჟე მიოკინჯ *онъ посмотрѣлъ съ сторону одной дороги* (Хр., стр. 87,4).

§ 138. Творительный падежъ (§ 18,с) употребляется —

ა) Какъ инструментальный, отвѣчая на вопросъ *кѣмъ, чѣмъ?* ღორბონთჟე შემწეობით *помощью Бога*, შირენით *голодомъ*, *съ голоду*, კეზით ზღვა გეწერეს *ложкой вычертали море* (Хр., стр., 177,15).

ბ) Чередуясь съ Род. падежомъ (§ 135,с), ставится впередъ нѣкоторыхъ прилагательныхъ, напр., თსოლოთ (თსოლოში) ეჟუმ გუჯა *бурдюкъ полный осадковъ вина* (Хр., стр. 9,8—9), ჩქიმი ჭიჭე ორტუინი ჩე ქუათ (ქუაში) ეჟუმ რე *мой маленький отгородикъ полонъ бѣлыхъ камней* (Хр., стр. 183,13).

§ 139. Дательный (направительный) I употребляется —

ა) Какъ направительный на вопросъ *къ кому, куда, иди, къ кому, зачѣмъ?* — მევერქ ქუდეჟს *иду домой*, მევერქ კანიჟს *иду къ человеку*, ცხენიჟს ჩქი გიმაიბუ *у меня сверху на потолкъ лежитъ орехъ* (Хр., стр. 148,1), მიდართე ოდარაჟუჟს *онъ ушелъ сторожить*, მიდაჩქე ზღვაჟს ჩხომი ოჭოფუჟს *послалъ онъ его на море ловить рыбу*, მუჟს მოგისოჟუჟე *зачѣмъ ты пожелалъ сюда?*

ბ) Какъ дополнение, прямое или косвенное, напр., მაცალუმ შეუთხუ *онъ оказывается попросилъ товарища*, ფარა მემიღუ მაცალუმ *я несу деньги товарищу*.

с) После глагола *აქრებიძე* *стоит*, *иметь шму*: *на* вопрос *მუშა* *почем?* *გინი მხნათაშ დენი დოა რუბლა* *стоит*.

d) После глаголовъ *შეუბრინი* *боятся*, *სეტყვა* *выбираться*, *პრძი* *почитать*, *ფუფქა* *скрывается* и др., напр., *იმა კოხ ეა აფუფინი* *онг иго человекъ (якто) не можетъ скрыться*, *სი მისეტყუქ* *შესაძე* *я прѣпочитаю тебя другиш,* *აშეუბრინი* *ხადინიშ* *онг испу-*
саяла зорл.

§ 140. Дательный (направительный) II употребляется —

Какъ Дат. пользы, напр., *ჯიმამო(თ) მუკო* *хочу* *дла брата*, *ჩემო ვაჩიხა* *дла* *თов* *მუშო* *ქუფუდინი* *я наказал* *ему* *купить*
дла *меня*, *ა* *онг* *купил* *дла* *себя*.

§ 141. Дательный (направительный) III употребляется —

a) При глаголахъ *ბოიბ* *обращаться*, *სტავილი* *становится*, *ბლ-*
ლი *лится*, *რეკიბ* *идитесь*, *დვინ* *ставит*, *პროვოდит* и др.,
напр., *გინინთუ* *ჩიტო*, *კიტუ* *онг* *обратил* *сз* *птичку*, *сз*
поику, *სემინქერი* *გინინთუ* *онг* *стал* *трехланныш*, *ქა*
ვ'ქრე *კახე* *этомъ* *не* *идетъ*, *какъ* *человекъ*, *სქვი* *თუ* *ქა*
და *დვი-*
ბი *его* *поставили* *царемъ*.

b) При *კოხინებ* *желать* (имѣть кого, въ качествѣ чего),
напр., *თუ* *გინ* *ჩი* *დლა* *მუკო* *эту* *ძი* *ши* *я* *желаю* (имѣть) *жесю*.

с) Въ *качествѣ* *парѣчя*, напр., *უწკინ* *დებუ* *белз* *сору*, *ჩა-*
ლა *სე* *жесю*, *ცხენამ* *верхомъ* *на* *лошадю*, *ს* *лошадю*.

Употребление сказуемаго.

§ 142. Сказуемое не всегда согласуется въ числѣ съ подлежащимъ:

a) При подлежащемъ во мн. ч. сказуемое иногда *стоятъ* въ
еднпственномъ: 1) *დი* *ქა* *დეუ* *ქახის* *растут* (букв. *растет*)
большя *деревья* (Xp., стр. 5, 32-33), 2) *ტერეუ*, *სო* *დე* *ტერექა*?
оран, *ი* *а* *შ* *стоит* (*находитесь*)? (Xp., стр. 158, 16), букв.
стояшь (*находиться*)? 3) *ბე* *და* *ტერექ* *უწკ* *დე* *შ* *ვ* *შ* *ვ* *შ* *შ* *შ* *შ* *შ* *შ* *შ* *შ* *შ* *შ*
шакаль *сказал* (букв. *сказалъ*) *ди* *ау* (Xp., стр. 41, 30).

b) Сказуемое *стоитъ* то въ *еднпственномъ*, то во *мнпжествен-*

ნომე ჩ.: 1) ჟვარადლეექ დიიშყარე, მუში ხატის ქახევეწხა *собрались* (ბუკვ. *собрали*) *джварцы, просят свою икону* (Xp., стр., 159,25), ეხა ჭამალენქ იხუე ძალამი დო მხურიში მათხილარო ქედარინესუ *братья на это весьма разсердились* (ბუკვ. *разсердился*) *и поставили его настухомъ овцаз* (Xp., стр. 27,13—14).

§ 143. Особо надо отметить случаи согласования сказуемого в числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ. Это бываетъ тогда, когда подлежащее стоитъ въ единственномъ числѣ, а дополненіе во множественномъ (§ 88): 1) ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა *насъ уничтожаетъ (стираетъ) чрезмѣрный трудъ* (Xp., стр. 166,18); тутъ при подлежащемъ ед. ч. შრომა *трудъ* сказуемое поставлено во мн. ч. ბლასუნა въ виду того, что дополнение — мн. числа ჩქი *насъ* (въ самомъ глаголѣ на объектъ 1-го лпца, но безъ обозначенія числа указываетъ префиксъ ბ), но მა ბლასუნს მეტი შრომა *меня уничтожаетъ чрезмѣрный трудъ*; თერქ... დოფხვილესუ..., თერქ... დობკერესუ (подразумѣвается ჩქი) *смыз насъ заперъ, смыз насъ приоязал...* (Xp., стр. 161,1,4), но თერქ მა დოფხვილე, დობკერე *смыз меня заперъ, приоязал*; ბზოთონც თერი მოხხუჰუნა, ბზარხულს მოხხუჰუნა გოლოთა *зимую смыз съ нами союетъ, а лютомъ—засуха* (Xp., стр. 162,30), но ბზოთონც თერი მოხხუჰუ... *зимую смыз со мною союетъ...*; ჩქე დომილერეს ბაბუქ *у насъ умеръ дьдъ*, но მა დომილერე ბაბუქ *у меня умеръ дьдъ*; დორონთქე გემაჭყორეს *Богъ разитваался на насъ*, но დორონთქე გემაჭყორე *Богъ разитваался на меня* (ср. древне-груз. მიწყალე [მე] *помилуй меня*, მიწყალენ [ჩუენქ] *помилуй насъ*).

§ 144. Именное сказуемое согласуется в падежѣ съ подлежащимъ, напр., *ოჭკუმადემქ არძოქე ართიანიში უჯგუშიქ იეუ კუшанია были одно друого лучше*, გოწოს მუნაწიიქ ჟგერქ (ბრელქ) *იეუე, მარა წე ჭიჭე იეუაფუ *въ прошломъ году урожай былъ хороший (обильный)*, но *въ этомъ году будетъ незначительный* (букв. *маленькій*), გოწოს მუნაწიიქ ჭიჭექ იეუე, მარა წე ჟგერი (ბრელი) *იეუაფუ *въ прошломъ году урожай былъ незначительный*, но *въ этомъ году будетъ хороший (обильный)**, §§ 131—133.*

§ 145. Употребление формъ сослагательнаго и желательнаго наклонений (§§ 76—77).

Сослагательное и желательное вообще употребляются въ придаточныхъ предложеніяхъ.

а) Сослагательное, гесп. желательное на *γ* употребляется:

1) послѣ *οκ* *нужно, должно*, напр. *οκ* *ქმეფეჩე я долженъ дать ему (нужно, чтобы я далъ ему)*, *შ* *οκ* *ბჭარე я долженъ писать*, 2) въ придаточныхъ условныхъ предложеніяхъ, напр., *თუქი ვორდე ნი, ჟგირი იყიი* *если я буду тамъ, будетъ хорошо* или *если бы я былъ тамъ* (теперь), *было бы хорошо*, *თქამინე ნი, ჟგირი იყუფუე* *если я съѣлаю, будетъ хорошо*.

б) Сослагательное, гесп. желательное на *ჰ* употребляется—

1) Въ значеніи будущаго, напр., *...ტყელი ვორდა, ქიმნარლა და, ოღონდ ირო სი გიჟინა!* *...Пусть буду я проклятъ, если я стану жалеть объ этомъ, лишь бы постоянно смотреть на тебя* (Хр., стр. 145,24—26), *სქანი სქუა ქიჩინა და, მიჯეცონი* *если узнаешь своего* (букв. *твоего*) *сына, бери его* (Хр., стр. 9,24).

2) Въ формахъ отрицательнаго повелительнаго (§ 79, б).

3) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103), напр., *მუ თქამინხ? что лишь дѣлать?* *ბჭკომა-ო? кушать ли мнѣ?* *მუტკო ჩე-გერცხ? какъ мнѣ отстать отъ него?*

§ 146. Употребление 3-го лица аориста вм. сослагательнаго-будущаго, напр., *ღორონთქე გოგიმორძეჟუ* *Богъ да.тз тебѣ побьду* въ смыслѣ *ღორონთქე გოგიმორძეჟას* *пусть Богъ дастъ тебѣ побьду!* (Хр.; стр. 2,9), *ინა ღორონთქე ნემუ ქიმინე* (*|| ნემუ ქიმინას*) *того Богъ пусть не съѣласть!* (Хр., стр. 145,2), § 79, б.

§ 147. Сложныя глагольныя формы съ *გ* въ концѣ (§§ 78, 101) употребляются вообще въ придаточныхъ предложеніяхъ—

а) Въ условныхъ предложеніяхъ, напр., 1) *ფარა ქომიღუდეჟკო ნი, ციღირი შემიღებუდე* *если бы у меня были деньги, у меня была бы возможность купить*, 2) *სი ჟგირი ოსურე ქორდიკო ნი...* *если бы ты была хорошая женщина...* (Хр., стр. 52,7), 3) *ბჭარეკო ნი (მიჭარდეჟკო ნი), ჟგირი იყიიღუ* *если бы я писалъ, было бы хорошо*.

b) Въ прилагательныхъ и приложившихъ цѣломъ 1) *მეგრეთზე უფრო (сверхъ), მხანებულ ქალბატონებსა ბო რძივრისა* оказывается (*ровн*) *сверхъ, чтобы воръ усталъ тудა (Хр., стр. 53,7), მს თაქი თამებნი მთებრთი, ღაჭუტი ქაშიციღირუღვეს ბო я затымъ сюда пришеლз (пріѣхалъ), чтобы купить кукурузы (Хр. стр. 2,26—27).*

с) *მე ქიბნვჯო? что ему нужно было дьямт?*

Эти формы могутъ при себѣ имѣть *тѣмъ*, напр., *მე ლვო ქიბნვჯო? что ему нужно было дьямт? მაქვ ლვო მობთუჯო? кто дьямтень былъ бы прійти? მათწუხე, უძირბრვჯო ლვო მანტო სიორჩილს, какъ если бы онъ намелъ трлнку (Хр., стр. 173,26—27).*

§ 148. Слитныя предложенія. Въ слитныхъ предложеніяхъ нѣсколько словъ одной в той же категоріи (за исключеніемъ глаголовъ) воспріимаются какъ нераздѣльное цѣлое, а потому пзмѣненія въ подвергается последнее пзъ пяты (ср. § 26,а), хотя иногда пзмѣняются п все, напр., *სენწვთუმი სქეს, ცირს ღო ბემიქი მღვანთეს ყრვიც, ძიაცა и ეთია თამი (Хр., стр. 67,13), მეჩხამექ, ხანნიქ ღო მეწამვლექ დემოჯგორქს სხოსსს რიბანს, სანოჟნიქ и ლეკარქ პობრუჯილს ძრუქ ს ძრუომს (Хр., стр. 11,14—15), უწუ ღოდს ღო მეძმს онъ სკაზალს მათერი и თიუ, სქიძი ვიმს ღო ხდამი სრეიო სკაზა о трелს ბრამილს и ძიან, ვაჯესე მეჩხს ვაკითხს ღო ვაკორქამისთს წანსმეწსსსთს ძამს, სოპრითს, თებს სრექს იდინს ვოდს ნა რასპრავსი и იბრუმვამი (Хр., стр. 75,32), მს ღო სქიმი ხოჯო ღო სქესს ბქდო მეხო იაქ სისთის მის, მთიქ ჟენის и ძიუამს (Хр., стр. 186,6).*

Какъ видно пзъ послѣдняго примѣра, при налитности въ слитномъ предложеніи объектовъ разныхъ лицъ глаголъ указываетъ отношеніе къ объекту 3-го лица. Въ грузинскомъ въ такихъ случаяхъ отношеніе указывается къ объекту 1-го лица.

§ 149. Разныя частицы также сливаются съ предшествующими и послѣдующими словами въ одно цѣлсе, именно:

а) Частица *ბო* *когда, что, чтобы, если*, сливаясь съ предшествующимъ словомъ энклитически, перетягиваетъ къ концу слова удареніе (§ 7,б), а иногда при сліяніи терлетъ совершенно свой

согласный элементъ, напр., ქმობთასი (вм. ქმობთასზე ბი), ქდობჯობს *когда онъ придетъ, пусть ляжетъ спать!*

б) Союзы *და* и, *და* *если*, сливаясь энклитически съ предшествующими глаголами, вызываютъ въ нихъ, подобно вопросительнымъ формамъ (§ 103), появление окончанія 3-го лица страд. залога ბ (§§ 83, 95, 101, а, б), а равно появление эмфатическихъ окончаній въ именахъ и глаголахъ (§§ 11, 44), напр., ქოცოფე, ქოცოფე (вм. ქოცოფებ) *было, было*, но ქოცოფეზე და მუთა ცოფე *было и ничего не было*, გოკო (вм. გოკობ) *хочешь*, по გოკობზე და, ქმობთი *если хочешь, приходи ко мнѣ!*¹⁾

с) Отрицаніе ვა, сливаясь съ глаголами проклитически, имѣетъ на себѣ удареніе (§ 7, а) и подвергается разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§§ 114, 115). ვა такъ тѣсно связано съ глаголомъ, что безличнѣй глаголь *ოკო* *нужно, должно* никогда ихъ не раздѣляетъ, напр., მა *ოკო ვა* *მინქედსო?* *развѣ я не долженъ знать?* (букв. *развѣ я долженъ не знать?* *Хр.*, стр. 102, 13—14).

§ 150. Въ придаточныхъ предложеніяхъ союзы стоятъ въ концѣ, напр., გოკობზე და, ქმობთი *если хочешь, приходи ко мнѣ* (букв. *хочешь если...*), მუთი *ოკო* ბი, თის ევუთეებქ *что ни угодно ему, то исполню*.

§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній.

Въ придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеніяхъ при ихъ сокращеніи опускается относительное мѣстоименіе *ბამუ* *который*, причемъ подлежащее главнаго предложенія ставится въ томъ падежѣ, въ какомъ должно было бы стоять опущенное *ბამუ* или ბი *что*, напр., 1) მუსუ რე, *ობრეუქი?* *что ты дѣлаешь?* вм. მუ(ობრე) რე, *ბამუსუ* *ობრეუქი?* *что это, которое ты дѣлаешь?* (*Хр.*, стр. 20, 6), 2) მუქე რე, *მუგაწეებეს?* *что васъ огорчило?* вм. მუ(ობრე) *ბამუქე* *მუგაწეებეს?* *что это, которое васъ огорчило?* (*Хр.*, стр. 78, 13), 3) მუსი რაგადასქ, *ბემა?* *что ты говоришь, маль-*

1) Въ первыхъ 9 листахъ *Хрестоматіи* ც по недосмотру отнесены къ союзамъ.

ჩიკა? ვმ. მუ(შო) რე, ნამუსი/უ რაგადანქ, ბოში? ილი მუ რე, რაგადანქ ნი, ბოში?

§ 152. Дательный самостоятельный.

Имя дѣйствіа въ Дат. картскомъ выражаетъ придаточное предложеніе времени, напр., წყაროში მინულას დიიძახუ «ატუ» *при переправѣ черезъ рѣку (букв. воду) онъ закричалъ «Ату»* (Хр., стр. 10,8—9), სეგაში ხირუას ძიქვას ქიმოხირუ *когда тотъ краалъ перо, у него самого стацилъ онъ панталоны* (Хр., стр. 52,31).

Вносныя предложенія.

§ 153. Въ зависимости отъ того, повторяетъ ли, или передаетъ вамъ говорящій свои же собственные слова и мысли, или черезъ посредство кого-либо хочетъ извѣстять другое лицо, или, наконецъ, передаетъ чужую рѣчь,—есть три способа выраженія вносныхъ предложеній:

а) Для перваго случая къ сказуемому или какой-либо другой части вноснаго предложенія представляется суффиксъ შაქი || შაქე, который влчто иное, какъ сокращенное цѣлое предложеніе მსოუქვიი я сказалъ (*მოლა, თბძე*) (ср. გ. მუქვი < მუ ვოქვი), напр.: 1) ასე მისჯთი, ვა რენო, შევხვალქე ნი, არძას ბკითხურენქ, სო უმოსი ევას გემიხამუ-შაქე ლახუტი *теперь кою ни астръчаю, всахъ спрашиваю, иди дешевле—говорю* (букв. я сказалъ) — *პრდაქთა კუკურუა* (Хр., стр. 2,27—28), 2) მს გიწუე «ქე»-შაქე ნი, თინქემს რაშის მართას ქიგიაშქვი *когда я скажу тебѣ, мола, «ей!» стени პეიას კნუთომъ* (Хр., стр. 88,1), 3) მუე-შაქი, გორაკულქ თბძე я тебѣ говорю: *სტუაი!* (ური повторენი просьбы и приказанія), 4) დეუგ დიპილქე-შაქე, იფიბრქი «*უბსო სება* (букв. *голову*)», *ოდუმალა я*.

ბ) Для второго случая употребляется суффиксъ შო, который вышелъ изъ 3-го лица аориста თქუე || თქოუ (ср. გ. თქო < თქვა) *онъ сказалъ* на почвѣ перебора ქ въ შ¹), напр., 1) ჩქიმიშენი

1) О случаяхъ перебора ქ, гезр. ქ въ ჯ см. Н. Марръ, *Исторія термина „აბჯანა“*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 700—701.

ქუქუით: თიქი მოღმობქუ-შო *скажите ему отъ меня: тотъ, молъ, прислалъ меня сюда, къ тебѣ...* (т. е. что я послалъ васъ туда, къ нему; Хр., стр. 2,2), 2) со вставкой ჯ, гезр. о между согласнымъ исходомъ глагольной формы и შო: აკ სი რქუ-შო, აღმასი რქუ-შო (передайте ей отъ меня): *ты единственная, молъ, ты алмазъ* (Хр., стр. 145,3).

Передъ суффиксомъ შო, какъ передъ суффиксомъ ა (см. ниже с) и передъ вопросительной частицей რ (§ 103), восстанавливается суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога, отпадающій въ обыкновенныхъ формахъ: კიში გვალა-შო მადლი რენი-შო (передайте ей отъ меня): *Гора Экъ, молъ, высока* (Хр., стр. 145,10), მს სვლათო-შო ვა.მადლები-შო (передайте ей отъ меня): *не могу я идти въ солдаты* (Хр., стр. 145,13).

с) Для третьяго случая употребляется суффиксъ ა (ср. г. რ) въ значеніи русскаго *говоритъ, говорятъ*. Въ зависимости отъ предшествующихъ звуковъ ა иногда подвергается измѣненіямъ:

1) Послѣ словъ съ исходомъ на ი, иногда и на უ, ა остается безъ измѣненія, напр., შობი-ა აშო *иди — говоритъ — сюда!* მეუ-ა ვიშო *ступай — говоритъ — туда!*

2) Послѣ словъ съ исходомъ на ა и რ, иногда и на უ, обыкновенно вставляется между ними и суффиксомъ ა, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣлъ ვ: მა-ვ-ა я — *говоритъ, мისეთი ეახწევი ნი, თისე მიდგუქუბქუ ჩილო-ვ-ა кто сможетъ объяснить мнѣ это, пойду — говоритъ — за нею замужъ* (Хр., стр. 75,33—34), დინა-ხლე-ვ-ა *внутри — говоритъ, მე ფქიმინა-ვ-ა что мнѣ — говоритъ — дѣлать?*

3) Послѣ словъ съ исходомъ на უ, гезр. на ი, рѣдко на ა, суффиксъ звучитъ какъ უ, съ гласнораздѣломъ иногда — გუ: რკო მიღავრთქუ-ვ-ე я *долженъ — говоритъ — уйти, რზლოდუქუ ნდე-*

1) Для ლ есть и другое объясненіе, предложенное М. Г. Джанашивиани въ его *Грузинской грамматикѣ* (მ. გ. ჯანაშვილი. ქართული გრამატიკა, ტფილისი 1906, стр. 61), что ლ — остатокъ глагола ლნუ *вспоминать*, гезр. *говорить, сказать*.

მეფი-ი *онъ истребилъ*—*говоритъ*—*дивовъ*, ღობორქჳს-უ-ი *во дво-рець*—*говоритъ*.

4) Послѣ словъ съ исходомъ на согласные между ними и суффиксомъ *ა* вставляется звукъ *ო*, по ассимиляціи съ которымъ суффиксъ *ა* иногда перерождается въ *ე* (стр. 0143): *ოკო ქიიფ-ბეჳბათ-ი-ა/ე* *мы должны*—*говоритъ*—*сразиться*, *ქიმეზი გე-ბის-ი-ა* *отдай*—*говоритъ*—*Геріи*, *მე ორე შულადირო ღო ონ-დეთ რქჳ-ი-ე?* *что это такое, что ты*—*говоритъ*—*усталый и дряблый* (Хр., стр. 59,28), *მეჳო ქობირენ-ი-ე*. *დუცუ მესო-ფურც-ი-ა* *какъ только*—*говоритъ*—*увидитъ его*, *ილოუ*—*гово-ритъ*—*советъ ему* (Хр., стр. 63,32).

Этотъ *ო* ничто иное, какъ вызванное къ жизни суффиксомъ *ა/ე* эмфатическое окончаніе въ глаголахъ и именахъ, отпадающее въ обыкновенныхъ случаяхъ. Но въ придаточныхъ предложе-ніяхъ *რქჳ-ი-ე*, *ქობირენ-ი-ე* звукъ *ო* можетъ быть остаткомъ союза *ბი* (§ 149).

Суффиксъ *ა*, подобно суффиксу *შა* (стр. 0143) и вопроси-тельной частицѣ *ო* (§ 103), возвращаетъ къ жизни и согласный *ბ*, суффиксъ 3-го лица страд. залога, отпадающій въ обыкно-венныхъ формахъ: *მეკო* *я хочу*, *მეკობ-ი-ა* *я хочу*—*говоритъ*, *ჳა რე* *нѣтъ*, *ჳა რენ-ი-ა* *нѣтъ*—*говоритъ*.

При вносныхъ вопросительныхъ предложеніяхъ сначала ста-вится суффиксъ вноснаго предложенія, а затѣмъ суффиксъ во-проса *ო*, напр., *ჳა გიღუნ-ია-ო?* *или со вставкою ჳ:* *ჳა გიღუნ-ი-ა-ჳ-ო?* *нѣтъ-ли*—*говоритъ*—*у тебя?* *მა ჳა გიწი-ა-ჳ-ო?* *не ска-залъ-ли*—*говоритъ*—*я тебѣ?* *მეგრთა-ჳ-ა-ო?* *прійти-ли* *нѣтъ*—*говоритъ*—*сюда?*

Вводныя предложенія.

§ 154. Въ качествѣ вводнаго предложенія употребляется *ჳა რენ-ო?* *нѣтъ-ли?* *ჳა რღუო?* *не было-ли?* напр., *ასე მისე შევხვა-დუქე ბი*, *არბს ვკითხურქნქ* *теперь кого ни встрѣчу, съѣлъ спра-шиваю* (Хр., стр. 1,19), то же предложеніе съ вводнымъ: *ასე მი-*

სეთი — ვა რენა — შევხვდებოდა ნი, არბას ბკითხურენქ თენერ — *не такъ-ли — кого ни встрѣчу, осяхъ спрашиваю* (Хр., стр. 2, 27—28), ე ბოშქ მუში რხეს, სიდეტი თი გვერი, ვა რდუო, გიოცოთუ ნი, თო არდგის ბრეელი ხვითოეფი გვერს ქუუსქუუდუ ნი, ქადირე *тотъ юноша на своемъ дворѣ, куда — не было ли — онъ бросилъ ту змѣю, увидѣлъ, что змѣя съ томъ мѣсть снесла много драгоцѣнныхъ камней* (Хр., стр. 23, 32—34).

§ 155. Отрицание. Въ мивгрельскомъ одно отрицание. При отрицательныхъ мѣстоименіяхъ (§ 56) глаголъ стоитъ въ положительной формѣ, напр., მუთა ცოფე *ничего не было* (букв. *ничего было nichts war*), შიოა რე *никого нтъ* (букв. *никто есть niemand ist*).

Если глаголъ поставить съ отрицаниемъ, то мѣстоименіа надо взять неопредѣленные (§ 55), напр., მუთუნი ვა ცოფე *ничего не было* (букв. *ничто [что-то] не было*), შითინი ვა რე *никого нтъ* (букв. *никто [кто-то] не есть*).

Дополнение I.

Табу.

§ 156. Есть случаи; когда мивгрелецъ не называетъ предметы ихъ собственными именами, а лишь иносказательно.

ა) Считается постыднымъ, чтобы супруги называли другъ-друга по имени, въ особенноти въ присутствіи постороннихъ, а потому они для наименованія своей половины прибѣгаютъ къ различнымъ ключкамъ, въ родѣ *თოლიგე თოლია*, что букв. значить *заклинаю тебя глазомъ* (см. *Словарь*), მუთარე *მუთარე* (букв. *ничего нтъ*). Что супруги не могутъ называть другъ-друга по имени, выражено и въ загадкѣ: ე მოარე, მოარე: *აკაკე-ბაკაკე გინქებუდ დო ვა გარაკადე? что это такое: знаешь, но не можешь сказать?* (имя мужа и жены), см. также Хр., стр. 155, 27.

ბ) Произносить имя вредныхъ животныхъ, птицъ и насекомыхъ, по понятіямъ мивгрельска, не слѣдуетъ, не хорошо, по

вредъ отъ нихъ можетъ увеличиться. Поэтому для ихъ наименованія прибѣгаютъ къ другимъ названіямъ: а) къ общему (для хищныхъ животныхъ) სახელ-უშინებუ სჷ პროიზნოსიმუმჷ იმენემჷ или უჭუ-უხაშუმი მატკომალე იდუიყი ნეჷარენოჷ ი ნეჷარენოჷ (ср. Хр., стр. 187, 11) в β) къ частнымъ, примѣнительно къ той или иной чертѣ характера, образу жизни и внѣшнему виду животныхъ, птицъ и насекомыхъ, какъ-то: 1) медвѣдя (თუნთი) называютъ ბურღლინჷ ბორმთუმჷ, ვორჩუმჷ или უწუნდური ნეჩისტუმჷ, 2) шакала (ტურა) — კვალე-ჭყერი სჷ პროკლათუმჷ სლძომჷ или მონტჷნტჷალე ნჷაიყიყი ლეიკო, ტაიკომჷ, 3) лису (მელა) — მატკანტჷალე სჷთათჷაყაყა, 4) змѣю (გვერი) — უხა-ღართამი თჷ ჩერნოი ჯოჷლჷ или თ.უღო გიღესარტალე ნი ჷთო ტაიყთჷა თჷიჷ, 5) мышь (ჭუკი) — კუღელამი ჷვოსათჷაყაყა или კიბირ-მატკადილი სჷ ჷიკოჷანჷნჷმი ჷუბამი, 6) муравья (ჭუგიჭუგითი) — ჷუხ-მეტჷახილი სო სლომანჷნჷმი ჷორბომჷ, при этомъ добавляють თჷ გოღამ ჷიმო ჷა სთო ჷორა! დუმჷა პროდჷრჷნჷთჷ ეთჷნჷ შელკოჷნიყიყი ჩერჷეი თჷთჷ მურაჷჷეჷ, 7) ворону (კვარი) — ღუღ-უხა სჷ ჩერნოი ჷოლოჷი, 8) ястреба (ჭერი) — თინ-მალე თჷსოკო ჷოდჷიყიყი, 9) различныхъ черѳей (მუნტური) — თჭიშჷ მჷზიშალე იღმურჷიყიყი სჷინჷ, თჷლი ჷდოროჷმჷი, ჷიჷოიყი или ჷურდგუმეილი ჷიჷოე სუჷჷჷთჷო, 10) божья вурь (იგანი) — უსახელე ბეჷმენჷა.

Дополнение II.

Стихосложение.

§ 157. Мингрельское стихосложение, какъ и грузинское, то-ническо-силлабическое, т. е. основано какъ на извѣстной постановкѣ ударенія (§ 7, 166), такъ и на одинаковомъ количествѣ слоговъ въ стихахъ. Долгота в краткость гласныхъ, отчасти присущія мингрельскому (§§ 4, 5), существенно значенія въ стихосложеніи не имѣють.

§ 158. Для уравновѣшенія количества слоговъ въ стихахъ мингрельскій азыкъ допускаетъ усѣченіе исходныхъ гласныхъ, выбрасываніе изъ язъ середины словъ или только ослабленіе

въ неслоговой полугласный *z* или, наоборотъ, вставку *z* (иногда и полныхъ гласныхъ) въ середину словъ, и добавленіе его съ конца въ качествѣ слогаобразовательной величины, напр.:

1) ართ' ბოშიშა ვმ. ართი ბოშიშა, თოღუჲ' დოჭუტო ვმ. თოღუჲ დოჭუტო (Xp., стр. 136,20; 137,30), 2) არკვანიშა დიშამეჭანუქ, გერ. დიშამეჭანუქ ვმ. დიშამიჭანუქ (Xp., стр. 136,15), 3) ზესხერ' მიფუნც, ხორც' მიცანცალე ვმ. ზესხერი მიფუნც, ხორცი მიცანცალანც (Xp., стр. 159,13), 4) ჩქიმი || გური || სქანი || წკმა რე (ნანა), но სქანი || გური || შხვა წკვ || შა რე (ნანა) (Xp., стр. 110,13—14), შურა || ჯგირსუ || ნოგო || რუე (Xp., стр. 112,23).

§ 159. Какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, въ цѣляхъ стихосложенія нарушаются извѣстныя намъ морфологическія категоріи, такъ, напр., დიშა-მი-ჭანუქ изъ родительнаго отношенія становится неформленнымъ отношеніемъ დიშა-მ-ჭანუქ, допускается необыкновенное усъченіе согласныхъ ნს, ნც въ исходѣ 3-го лица ед. числа дѣйст. залога, какъ, напр., მიცანცალე ვმ. მიცანცალანს, მიცანცალანც.

Въ этихъ же цѣляхъ допущенъ, надо полагать, единственный случай необычнаго въ мнягрельскомъ склоненія прилагательнаго-причастія, столпаго передъ опредѣляемымъ (§ 26,а), именно: მათუშლიაშოთ გოფაჩირიში ვარდიში მიხუე რდასო კვარია (Xp., стр. 125,22—23)? გოფაჩირიში ვარდიში ვმ. გოფაჩირი ვარდიში.

Сюда относится и образованіе двугласныхъ (§ 5), напр., მჟარო < მიარო: ძირე || მჟარო || ჯგერი || ღლა ნი (Xp., стр. 175,27).

Есть случаи употребленія словъ въ грузинской формѣ, когда это нужно для рѣзны, напр., გ. სარაკო (вм. м. სარიკო), такъ какъ оно рѣзаетъ съ ჩილი ვ' აკო (Xp., стр. 124,15—16).

§ 160. Несмотря на вышеуказанные способы для установленія одинаковаго количества слоговъ въ стихахъ, въ мнягрельскомъ размѣрѣ стиха часто не выдержанъ.

§ 161. Размѣры стиха бываютъ разные, пачиная отъ пяти-сложныхъ и кончая двадцатью и болѣе сложными. Большинство

стихотвореній написано 8-сложнымъ размѣромъ, часто встрѣчается и 16-сложный (Хр., пѣсни №№ I, XII, XL). Есть и мѣшаного размѣра стихотворенія, напр., три первыхъ строфы пѣсни № XXII написаны 10-сложнымъ размѣромъ, а послѣднія четыре строфы—8-сложнымъ.

§ 162. Стопы бываютъ двусложныя (2+2) и трехсложныя (2+3). Первые встрѣчаются въ 16-ти и 8-сложныхъ размѣрахъ, а вторыя въ 10-ти и 5-сложныхъ.

а) Двусложныя стопы:

1) $\text{з'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{г'м} \parallel \text{г'нт} \parallel \text{с'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{г'т}$
 $\text{г'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{л'т} \parallel \text{м'т} \parallel \text{л'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 (Хр., стр. 108, 17—18).

2) $\text{д'т} \parallel \text{г'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 $\text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$ (Хр., стр. 114, 7—8).

3) $\text{н'т} \parallel \text{л'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$ —
 $\text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$ (Хр., стр. 113, 17—18).

б) Трехсложныя стопы:

1) $\text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 $\text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 $\text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 $\text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т} \parallel \text{н'т}$ (Хр., пѣсня № XXII).

2) $\text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 $\text{н'т} \parallel \text{н'т}$
 — $\text{н'т} \parallel \text{н'т}$ (Хр., пѣсня № VI).

§ 163. Рима почти всегда присуща мингрельскимъ стихамъ, во всей *Хрестоматии* лишь одно стихотвореніе (№ XVIII) бѣлыми стихами. Стихи римаются между собою различно: 1) сплошная однообразная рима черезъ всю строфу (въ строфѣ отъ 2-хъ до 8 стиховъ) аааа (пѣсня № I), иногда черезъ все стихотвореніе (№№ XXXVII, XL), 2) не римаются лишь одинъ второй стихъ абаа (Хр., стр. 115, 23—26), 3) не римаются лишь одинъ третій стихъ ааба (Хр., стр. 110, 5—8) или аабаа (№ XLVII)

или ааба+ааба (Хр., стр. 125,3—11), 4) рнѐмуеть второй стихъ съ четвертымъ асбс (Хр., стр. 109,23—26; 110,9—12) или асбсdb (Хр., стр. 115,9—14; 134,15—20), 5) первый стихъ рнѐмуеть со вторымъ, третій съ четвертымъ аabb (пѣсня № V), 6) первый — съ третьимъ, второй — съ четвертымъ абаб (№ XXXV, XLII) или абабаб (Хр., стр. 169,21—26) и другія, какъ аѳа, баа, аваса, абса, abcdea.

Большинство стихотвореній представляеть собою смѣсь изъ этихъ различныхъ видовъ рнѐмы, напр. пѣсня № IV состоитъ изъ асбс+ааба, № LI изъ абаб, асбс, аabb, ааба, аааа.

§ 164. Въ мингрельскихъ стихотвореніяхъ весьма распространены параллелизмы: первая половина строфы по содержанию не имѣетъ ничего общаго, никакой генетической связи со второю половиною, а лишь рнѐмуеть съ ней, напр.:

- 1) წიწილად ღოკამწყარი —
ბოში, მუჟე გამანწარი?
*Цытленокъ и бульонъ —
Юноша, почему ты меня оторчил?*
- 2) მელე ენგირი, მოლე სკურჩა —
დაგადორე, მუსე მუჩა?
*На той стороне — Ингуръ, а на этой — Скурча —
Я тебя обманул (-ла), что ты мнѣ дашь?*
- 3) ირი სუბელი დოვთასი დო
ვა შითასე ონხაღე —
მე ჩქიმი ოსური უძიბრეხ დო
მე ქორთული ტომარე.
*Я посылалъ всякаго рода овощи,
Но не стылъ (никогда) луговой мяты —
Посмотришь на мою жену,
Она точно грузинскій мѣшокъ.*

§ 165. Также много аллитерирующихъ и рнѐмующихъ сложныхъ образованій (§ 130,b), не имѣющихъ смысла, особенно

въ первой своей составной части, напр., *აკაკე-ბაკაკე*, *ჯანს-მჯანს*, *ქუქსია-მქუქსია* (Xp., стр. 184,27; 188,10; 133,12).

Дополнение III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи) необходимо сдѣлать слѣдующія дополненія—

а) Удвоенные, герс. долгіе гласные (§ 5,с) всегда имѣютъ на себѣ удареніе (на первомъ изъ удвоенныхъ звуковъ), сколько бы слоговъ въ словѣ ни было, и какое бы мѣсто удвоенныя гласныя ни занимали. Когда удвоенныя гласныя стоятъ на концѣ слова, удареніе все-таки падаетъ на второй съ конца гласный звукъ, въ виду прерывистой долготы удвоенныхъ гласныхъ, такъ что первый слогъ съ конца и въ данномъ случаѣ, какъ вообще въ мингрельскомъ, остается безъ ударенія, напр., *ამბეკე* (*ამბეკე*), но *სმბე* *თბთბ*, *ხათესეკე* (*ხათესეკე*), но *ხათესე* *რდთბთბთბთბ*.

б) Сложные предлоги въ глаголахъ (§ 120,б) удерживаютъ свое удареніе рядомъ съ удареніемъ на глаголъ, напр., *მ'ღა-ღაღა* *უნოსით*, *თნიმით*, но передъ глаголами съ гласными въ началѣ они, теряя свой послѣдній гласный, теряютъ и свое удареніе, не перетягивая на себя и ударенія съ глагола, какъ это бываетъ при простыхъ предлогахъ (§ 7,а), напр., *გოლ-უღა* (<*გ'ღა-უღა*) *ხოდით* *თუდა-სუდა*.

ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСЬКАГО ЯЗЫКА.

Хрестоматія мингрельскаго языка.

А. Сенакскій говоръ.

а) Разговоры.

- გამარჯობა სქანი ჯგირი, ჟიმა!
— ღორონთქ გოგიმორძგვას, ჩქიმი პატონი!
— ათე სოფერს მუ ჯახხა?
— სენაკი.
— მულა ვერსი რე თაურე ზუგიდიშა? 5
— ჟარნეჩიღოართი.
— მუთი შილეზე ზუგიდიშა ულა?
— ცხენით, მარა უჯგუში რე ფაიტონითი ვარდა ღერქანითი.
— მუ ღირუ თეშახი?
— ღერქანითი მიდაზოჯუნ'თი და, აღირუათუ ართი მანათი, 10
ფაიტონითი ჟირი.
— მუჭომი მოსავალი რა'რღუ წი თაქინე?
— გვარიანი, პატონი, ხოლო ჭიტეთ უურძენი დომიჭვეს დიოდუ
ჩხურქუ. დო უგული სინჩსქ'ი'.
— თქვანიურე მუჭომი მოსავალი რღუ? რაგადანა, უურძენს წი 15
ჯგირი პიჯი უღუღუა.
— ნამდვილი რე. ღვინქი ბრელქ იყუუ, მარა ჭკიდიქ (ჭკიდიქი)
მისუსტეს. მა თიშენ მოლაფრთი სიმიდი რაკო იპიდეე (ქომიფიდირუდუ-
კო). ასე მისუ შეგხვადუქუ ნი, არძას ვკითხურენქ, სო უუთაშო გიმიჩამუ-
მაქი სიმიდი, დო არძაქ ზუგიდიშა მიმოწურუ. თქვა მუს იტყუთი? 20

— მართალი უთქვალნა. ზუგდიდის¹ თქვა ქემერით¹ უხარ-
დაშა ღო ჩქიმიშენი ქუეწით: თიქი მოღმორჩქუ-შო, ღო თინა ირ-
ფელს ქემეხვარებუ.

— დიდი მადლობელი ვორექქ.

5 — მუშენი იშქიდანქ, სქანი ჭირი:

— ვე დევკვიანენქ, თე წუთის მიდ¹ ვ¹ურქი. მშვიდობით ზოჯუ¹ნ¹-
დათი, ჰატონი!

В. Самурзакано-зугдидский говоръ.

а) Разговоры.

— გაზარჯება (გომორძგუა) სქანი ჯგირი, ჯიმა!

10 — ღორონთქ გოგომორძგუ (გოგომორძგვას) ჩქიმი ჰატენი (ჰა-
ტენი).

— თე სოფელცე მუ ჯოხო?

— სენაკი.

— მუზემა ვერსი რე თა¹ წ¹ურქუ (თაურქ) ზუგდიშა?

— ჟარნეხიღოართი.

15 — მუთე შიილებე ზუგდიშა ულას?

— ფაიტონითე, ვარდა დერქჟანითე.

— მუ ღერე თეიშახ?

— ფაიტონითე მიდა ზოჯუნთე და, აღერუაფუ ჟირი მანათი, დე-
რქჟანითე ართი.

20 — მუჭომი მენაწიი რ¹ რ¹დე წ¹ე თაქე?

— გვარიანი, ჰატენი, სოლო ჭიჭეთ წურქენი მოჭუ დიო ჩხუ-
რქუ ღო უკული სინხექე.

— თქვანიწურქ¹ შე¹ მუჭომი მენაწიი რ¹დე? რაგადანა, წურქენს წ¹
ჯგირი ჰიჯი უღუღუა.

25 — ნანდელი რე. დეინქე ბრელქ მორთე. მარა ჭემდექ ჭ¹ უქქ
წუუ (ნარკებო იწუუ, მისუსტეს). მა თაქი თიშენი მოფრთი ღაზუტი
ლაიტი, ღატი) ქომიწიდირეღეკო ნი. ასე მისუთი, ვა რენო, შეგხვა-
ნი, არძას ბკითხურენქ, სო უმოსი ეფას გემიჩამუ-მაქე ღაზუტი,
რძაქ ზუგდიშა მოწურუე. თქვა მუს იტუთე?

— მართალი უთქვალნა (ურაგადუნა). ზუგდიცე თქვა ქემერითთე

უნარდიაშ დო ჩქიმიშენი ქუეწით: თაქ მოდლობჩე-შო (მუმო-ჩქე-შო), დო თინა ირიფელცე (ირიფელის) ქემეგესყარებუნა.

— დიდი მარდობელი ვორექ.

— მუშენი იშქიდანთ, თქვანი ჭირი!

— ვე ღებგვიანუნქ. ასე სოლო მიდ'ვურქე. შეიდებით ზო- 5 კენდათ, პატენი!

A. b) Сказки.

I.

ეშმაკიშა მონამირს კინი ეშმაკი მიდეღანს.

ყირი ღარბი კოჩი ორდუ. ყირხოლოსუ ართიანში მცალე ქე-მოდისქუა წუნდუ, ირი კოჩი ჯგირო ორდუ დო თი ღარბი კოჩეთს (კათას) კოჩი ვა ღებულენდუ. დორონს ოვერდუეს: „ჩქინი სქუაღუქე, დორონთი, მუთენი სინდიდრეშა მიშეელასუ ნი“.

ვითოყირწანერო გინირთესუ ნი ბოშეთქ, ჭიჭე სარწუმალო ქე-უციდეს მუმალეთქ თინეთს სავაჭროთი. თიჯგურს მოცადინექ იყის, წანამოწანას ჯგირი დექანი გოგუმანწიყის. უკული თეში ბეკეთეს, მუდა მილიონიში მინჯუთ გინირთეს, ათე ბოშეთქუ ეთუშ გინირთეს, გრანტიფეთს პარასოდეთი გილაღუესუ. დიდი პრიკაშიკეთი წუნდეს, 15 პარასოდში კაპიტანეთი დო მუში კეთილეთი.

ართიშა კამპანია გაკეთესუ დო ბრელი კათა დაპატრექეს. დიდი მორხენაქ იყუუ. ბოლო დროს ათე ართი აფხანაკიქი მაყირა აფხანაკის უწუუ:

— ეშმაკი აკეთენსო კოსუ დო დორონთი? 20

— მუსიე მირაგადექე ნი?—უწუუ მაყირა აფხანაკიქ, — დორონ-თიშ კეთებული კოჩი მიქ ბეკობნე? მუმა-სქანი დო მუმა-ჩქიმი ირო დორონს ოხვეწუდუ, მარა ინეთი ირო საწუალი რდუ. მა შურო დღას ვა მებგეწებუ, დორონთი ქაკეთენდასუ ნი.

— სი ტყურას რაგადანქი, — დუერთინუ აფხანაკიქ სიტყვა, — 25 დორონთიშ კეთებული იყი, ვარა ეშმაკიშ კეთებული კოჩი მიქ ბეკობნე?

— ჯიმა, მუსიე მირაგადექი ნი? — კინი დუერთინუ ეშმაკიშოთ რაგადანდუ ნი, თიქ, — სი ვა ნორღვე ჭყუა!

— მა ჭკუათ ქაშიდუ, ღორონთით ქომიჩქუ. სი მუდგენი შესვა ჭკუას რექი, ეშმაკის უჯერქი სი,— დუურთინუ ღორონთიშით რაგადანსუ სი.

უგული უწუუ ეშმაკიშით რაგადანდუ სი თიქ:

- 5 — მა დო სი ნირზი გაუაკეთათ. მა დო სი ირიფელი საფხანსაკო მიღუნა. ღორონთი კოს ქაკეთენსი და, თე საფხანსაკო მუთი ქოარე ქონება სი, სი ქოგილუდას; ეშმაკი ქაკეთენსუ და, მა ქომილუდას.

ითამამუ ღორონთიშით რაგადანდუ სი თიქ:

— ვიგირი ორდას, თეშ ბლოლათი!

- 10 გაუკეთეს შირობეფი, დოჭარეს, მანგარო შეამაწმეს. ჰარახო-დითი გუუტეს შორიშ ქალაქეფიშა იშგორილი კოჩეფი ოკითხეთ: ეშმაკი აკეთენს კოსუ დო ღორონთი?

იკილეს ართი ქალაქის. ართი ძალამი რჩინუ კოჩი ქოძირეს. იფირქეს: «ა, ჭკუა უღუ ნდა, ათეს აღვენუუ, ათე რჩინუ კოს». კითხეს:

- 15 — ბაბუ, სქანდა ოკითხე მიღუნა.

— მუ გიღუნა, ჰატონი, ჩქიმიჯგურა საწყალიშა?— უწუუ რჩინუქე თინეფიშ იშგორილი კოჩეფს.

— ვარუ, ჩქი რკითხენტუ დო მართალი ქომიწით, შურქე ვა წაგირთასუ სი.

- 20 — მუსიე, ჰატონი, კითხულენთი სი ჩქიმიჯგურა საწყარს?

— ღორონთი აკეთენსო კოსუ დო ეშმაკი?— კითხეს.

- ჰატონი, სამაგალითოს მირაგადუთ. ღორონთიშ კეთებული მიქ გეგონ? ჟიროში ჟანრეჩინიწანერი კოჩი ვორექი, ირო ღორონს ვოხვეწუქე, დღას ჩქიმი საშვერქ ვე ესუუ, ირო საწყალი ვორექი. ამდღა
25 დურაქუ ხოლო გაჭირდუ: ვა არწიქო, მუჭოში სამაგელი რჩინუ ვორექი სი? ღორონთი კოს ქაკეთენდასუ სი, საშვერქ მუშენი ვე ესუუ? ჩქიმოლი ვართი ჩილი ოცოფირუუ, ვართი სქუა, ათეჯგურა სამაგელი წვალებური ვორექი.

- ათენა იშგორილი კათაქ დიჭარეს, გასაკვირეთი გუუგვირდეს,
30 ძალამი საწყინოთ დასქიდეს. ხოლო სუმი ქალაქეფიშა ოკო იკილესგო სი. სუმიხოლოშა იკილეს. მუჭო ათქინე დოხვადუ სი, ეთეშინე სუმიხოლო ქალაქის ქოდოხვადუ რჩინუ კოჩქ. ხოლო უარესი გაჭირება ოძირე, კითხესუ სი. დადი შიიწუნეს თე იშგორილი კოჩეფქე.

ირო შესვადოშხვა ფერი უღუდუ, ირო თი ართი რჩინუ კოჩი რდუ; თინეს ურგადუდუ ნი, თინა ხანდული ეშმაკი რდუ.

იშაგორილი კოჩეთქუ გაციმიიძიის, მოლართესუ დო კინი მუნე-ფიში ქალაქიშა ქომორთეს ათე მონირზე აფხანაკეფიშა. ღორონთიშოთ რაგადანდუ ნი, თი აფხანაკიქ წაგებურქ იყუუ დო ენა ქოგბმუუცხადეს 5 უირხოლო აფხანაკებს. თი წაგებული აფხანაკიქ ხოლო ღორონს შეგერდუ: „მადლობა ღორონს, ღორონთიმ სხელიშა წავაგენდი ნი, უა მიჩქედუ. ასე მადლობა ღორონს!“

ათე მაჟირა აფხანაკიქ ძიცა ქიდიტყუუ:

— მა ვა გიწიო, სი ტყუა ვა გიღუ-მაქი ნი? სი მუშენი ვე ეჩინი, 10 მუშა-სქანი დო მუშა-ჩქიმი ირო ღორონს ოხვეწუდუ ნი, შქირენული გილეეშესე ნი, კუჩხის ჩათულა ვა შაძუდესე დო ირო გაჭირებული რდესე ნი? ასე მუ ოკო რლოდუ? ტანს ოკო გომკიგოწუე, ჩქიმი თორქი ოკო ვა რძირასე ნი.

დიდებული კათაქ შეესვეწეს:

— მიკოქუნალი ქუეღუდასე დო ტიჭე მუთუნი ქაჩუქი.

— ჭა! მუსიე შირაგადუთი? — უწუუ ეშმაკიშოთ მორაგადექუ: — ინა ვარ, შური მეწუსეუ ნი, თინახოლო მოკა რე, თინახოლო მა ვა ვოცუნეუ ოკო, ეფერი მიზეზი უღუ. მალას მომამორითი, ვარა ოკო დოპილეუ. 20

უკული მიდეკონეს შიშველო. მუთუ უჩაშეფი ქოორდუ ნი, არძა ეშმაკიშოთ მორაგადეში ჟამაგირიში კოჩი რდუ. იმ უნებულებაქ ვა აქიმიწეს.

ბეგინაალე დო მიდართ წაგებული აფხანაკიქ. ართი ჟვეში ფი- 25 ლუკა, ტიჭელობას აკეთესე ნი, ზღვაპის ქვიშას მითონთხორილი ქო-ძირუ. ათენა ქოგათხორე, გეოცოთუ, წყარს გეოცოთუ, სოლეგიდგა წყარქ მოთილეუ.

„მადლობა ღორონს! — თქუე თიქ — იშენთი გოჯოგერი ვორქი, ღორონთიმ სხელიშა ოკო მებდინეუ“. დექვერე პიე:ვარი, დინახალე ქოღენიჯირუ ფილეუკასე დო ქოდილურუუ. 30

ფილეუკა ზღვაქ სოგიდენი მიდეკელე, ვარდა წყარს დინურთაუმე, ვართი დინაფერე. ართი არდილს ტუა ქოორე ზღვაპის, დიდი ჟალეფი ქოჩანს. ათაქინე გუაყურცხინე: ღორონს შეესვეწუ: „მებდინი ნი, მიჩქედუ; სო რე მუუღალექი ნი!“ იკიილე ხმელედიშა. მიოჯინუ ნი, ჟას

თოფური გილმანის. ჭიჭე ოჯკომუ. გიიჯინუ ნი, სუდე ქოძირუ. კოჩიშ ნარინჯის ვა გუ. დიისერუ ნი, ბუხარიშა მითილუ. ეშმაკეფქ ქო-
მორთეს, მუსეფიშ მოქმედებაში ჩიება ქოდააჯეს. ართიქ თქუუ, წააგე-
ბაფუ ნი, თი ეშმაკიქ:

- 5 „ართი ღორონთიში მახეწარი კოჩი დოვლუმი. მუთი ქუეუდუ
ნი, ჩქიმოთ რაგადახლუ ნი, თი კოს ქუფოშმაფუ. ათე კოსუთი შე-
ვაგონი: მაჟირა ქალაქიშა ოკო ვიდეუ, კეჩემე, შქვითი შარხოდი დო-
ხარგუუ. დიდი ზღვაშა მიშეელუ ნი, ირიფელი დომწეფი დო თი კო-
ნითი დობლუმი. ასე თი შქვიდელი ზღვაში ქვინს ქოძუ. იში ღალა
10 ზღვას ქიგვლუღუ“.

მაჟირაქ თქუუ: „მა ხოლო უჯგუში ფქიმიანი. ართი ხენწიფე რდუ,
ართი ცირასქუა წუნდუ, თის გური გეგეშული დო ქუაში თუდო დოვ-
ფული ეზოს. ასე თი ძღაბი ღურუ. თიში წამალი ქიანას მუთუნი ვე
ენუაფუ, თი გური ვა ითიღესჲ და ვარა“.

- 15 ათე საწყალი კოჩი შიშიში ღურელი ათაქ მითოცანცლანს, ენა
იროფელი ქიგეეგონუ. ღორონთქ ოჯუმარა გუუთანუუ. ღორონს შე-
ეხეწუ, პიჯვარი დეწერუ. მიდართუ ნი, სოფელი ქოძირუ. შვიშეელი
რდუ, სამოწყალთ მიკაჟკენჯი ქითხუუ. იდუ, იდუ დო თი სახენწი-
ფოშა ქიმერთუ, სოდეთი ხენწიფეში ცირასქუა ღურუდუ. კითხეს:

- 20 — მუ კოჩი რქიქ?
— მა ვორექქ ექიმი, — უწუუ თიქ.
— აბა ხენწიფეში ცირა თეჯგურა გაჭირებული რე.
— ღორონთიშ შემწეობით თიჯგურა ბრელი მისქილიდუაფუ. —

უწუუ თიქ.

- 25 ხენწიფეს ქემეულეს ათეში ნარაგადუ სიტყვა. ხენწიფექ გახარე-
ბით ქიიჯანუუ:
— თეჯგურა გისქილიდუაფუნო?
— ბრელი მისქილიდუაფუ, ღორონთქ ქოშემეწუუ და. ართი ენი-
დოვითი კოჩი ქომიშიი.

- 30 ქომეუნენს. ათე დიდი ქუა გომნართინეს; თე ძღაბიშ გური ქუას
მითოძუდუ ნი, ქოძირუ, გიგუთილუ დო მოლეკლუ. დოლასირუ დო
ქოჩუ, ძღაბიქ დოსქიდუ. ხენწიფექ ძღაბის კითხუ:

— ა, სქუა, სქანი მაკეთებელი ღორონთქ ქომორთუ, მუ ვაჩუ-
ქათი?

— მუთი სქანი ნება რდასუ ნი,— უწუთ ცირაქ.

— ახა თეში უჯგუში კოჩი ვა მაშინა. სინჯათ გამნუვასქვათი.

გვირგვინი ქიგოუდღეს სენწიფეში ცირაშა დო სენწიფეთ ქოდაად-
გინეს.

ეშმაკიქ მიოცოთუ, მარა ღორღონთქ ვა აცოთუ მუში მოხეწარი 5
კოჩი; ეშმაკიქ მანკებათუ ნი, თინა ეშმაკიქ უკული გვალს მიოცოთუ..

II.

შაშა დო დიაკონი.

ქოცოფუ ართი ღალიერი კოჩი, ნამუსით ნოღეუ სუმი სკიში
ეფუშა ფარა. თის ცუნდუ სუმი სქუა. ათე სუმი სქუალეფიშე ქადარდი
ნამუთინს ვა უჩქედ. ართიმას მუშაქ აკოკათუ სქუალეფი დო უწუ თი-
ნეფს:

10

— სქუალეფი, მა ღალიერი კოჩი ვორექუ დო შხვათ თენერო მი-
ჯინე. ჩქიმო ონჯლორე ლე, ართის ვარა ვა გიჩქედან ჭარუა დო კით-
ხირი ნი. ართიღოართიქ გინოღეი დუდი დო ქიდიგურე ქადარდი.

მუჭოთი ქიგეგონეს თენა სქუალენქუ ნი, სუმიხლოქ მინდომეს
ოგურათუშა ულა. მარა მუშაქ ვა გუტუ სუმიხლო სქუა ართო. თი- 15
მიწკეშა უნჩაში სქუაქ გიწუღუ მუმას ართი სკი ფარა დო მიდართუ
ოგურათუშა. შარას ქაუხვადე შაშაქ.

— გამარჯუბა, სქუა, სქანი! სოშა რე მეურქუ ნი?— კითხუ შაშაქ.

— მა მეურქუ ქადარდიში ოგურათუშა დო მით დემოგურუნსუ ნი,
ათე სკი ფარას ქუფანუქქქ. — უწუ ღალიერიში სქუაქ. შაშაქ უწუ: 20

— მა ქომუჩი თე ფარეფი დო ქადარდის მა ქიდეგოგურუნსქ.

ქიდაცუნუ მეშარექ შაშას, ქიმეჩუ ფარეფი დო მიდაცუნუ მუშითიშა.
შაშაქ ქიგეგუქუ მეშარეს ქადარდიში გურათუ, მარა ქაჩინბ, მუჭოთი ის
ქადარდი ვა დეგურედ ნი, დო ჭიჭე ხანიში უკული მუში თიშა გუგუტუ.
უკულინეშე მიდართუ ოგურათუშა ოშქარი ჭიმაქ. შარას ქაუხვადე კინი 25
თი შაშაქ:

— გამარჯუბა, სოიშას სქანი შარა? — კითხუ შაშაქ.

— მა მოკო ქადარდიში გურათუ დო მეშიღუ ართი სკი ფარა;
მით ქედემოგურუნსუ ნი, ათე ფარენს ქიმეხანქ. — უწუ მეშარექ,

— ქომუხი მა ფარეფი, მოლა ჩქიმინკემა დო ქალარდის მა ქდე-
გოგურანქ.— უწუ ჰაჰაქე დო მიდეჟუჟუ წუდეშა.

ჰაჰაქე ქიბეუჟე გურათა, ოგურე ართი ხანს, მარა ვართი თე ჳი-
მასე დაგურე ქალარდი. ჳიჟე ხანიში უგული ფარა ქიდეტებაფუ დო
5 გუგუტე წუდეშა. დაბოლოს უგულაში ჳიმაქე ბიბიწულე მუჰმას მასუმას
საკი ფარა.— აბაჰე ჩქიმი ბედი ორდას ჳარუა დო კითხირიში დოგუ-
რათა, თქუე დო გინილე წუდეშე.

შარას თესით ქაჟხვადე კინ თი ჰაჰაქე. ჰაჰაქე ქიბირე საკამი კოჩი
ნი, ახოლე: ფარამი ოკო რდას თე საკი, იფირქე. საკიში ხიოლით
10 ჰაჰას გამარჯებაში რაგადიქე ქამაჟეორდე დო კითხე მეშარეს:

— მუ ორე საკით მეგილე ნი?

— ფარა.— უწუ მეშარექ.

— ფარა! მიმა?

— თიშა, მით ქალარდის დემოგურუნსუ ნი,— უწუ მეშარექ.

15 — ძალამი ჳგირი, ქომუხი ფარა მა დო ქალარდიში გურათა ჩქიმი
საქმე რე.— უწუ ჰაჰაქე.

მეშარექ დუჟჟარე, ქიმიხე ფარა დო ჳირისხოლოქე მიდართეს ჰა-
ჰაში თიშა. ჰაჰაქე ქდეგურე ეს ქალარდი დო ქიდეკინუ დიაკონო. არ-
თიშას ნოწირენს ჰაჰაქე მოლასქეჟე ოხვამეშე დიაკონი წუდეშა დო უწუ:

20 — დახხირი აკომირზი ფერი, ნამდა თაქი მატუბანდასუ ნი.

დიაკონქე მოლართუ წუდეშა, დაჟეჟე ფირქი მუნერო ოკო ორზეკო
თიქთინერი დახხირი, ნამდა ჰაჰას ოხვამეს ქემუტუბეჟო ნი. მოლართუ
დო ჰაჰას მუთი ნადგუმობა ქეჟულეჟუ ნი, არძას ართო დახხირი ქე-
მუნტე ოხვამე შორს ვა რდე. მიოჟინუ ჰაჰაქე ნი, ქიბირე მუში მა-
25 ხორბას ონტუდე ნი. ჰაჰაქე რულაით ქემოართუ წუდეშა დო იკითხე.

მუნერო გორჩქინდე დახხირქე ნი. დიაკონქე უწუ:

— მონძვარი, გურს მუშენი რე მინუნანსიუ ნი? თქვა მიწით და-
ხხირი აკომირზი ფერი, ნამდა ოხვამეს მატუბანდასიუ. მა გაგეგონით
დო დახხირი აკოტირზით.

30 ჰაჰაქე გეჟალე, გამათხოზე დიაკონს ოცვილარო, მარა დიაკონქე
ინტე. ჳიჟე ხანქე მეგილე ნი, ჰაჰაქე დო დიაკონქე კინი შერიგესუ დო
ორდეს ართო. ართიშას დიაკონს უწუ ჰაჰაქე:

— მიდარაქი ხოჟეფი დალეშა დო წყარი ქიჩი, წოხოლენი კენ-
ხეფი ვა დიმოლანუ ნი, თეში.

— დიაკონქ მიდარაქუ სოჯეფი ღაღუშა, წოხოლენი კურხეფი ქათააკვათი, სოჯეფს დუდი წყაროშა ქიდენუნანუ დო დუეძახუ ჰაპას:

— სოჯეფქ წყარი ვა შვეს დო ქემორთი.

ჰაპას ექ გუეუგვირდუ დო რულა-რულათ ქიმერთუ სოჯეფიშა. მიოჯინუ ნი, ქოძირუ სოჯეფი კურხეფიკვათილო ღაღუს ქიდენოძედეს, 5 მურთუ ჰაპას გურქ, მარა მუ ოკო ქიმინეკო გინოჯევიდუ ჰაპაქ დიაკონიში ნოთულო ცვილუა დო დუეჯუე დაწაჟა. დიაკონქ ქემორთუ, მუგოთი ჰაპა თის უდარაჟუ ნი. მოლართუ დო მუში ონჯირუს თხოლოთ ეფუშა გუდა ქიტილადუ. მუქ გუდას უკახლე ქუმეკაფულუ. ჰაპაქ შქასერს ქიმერთუ დიაკონიში ოცვილუშა. ჰაპას გუდა დიაკონი უჩქედუ 10 დო მუთ შეულებუდუ ნი, არკუნი მიირქუ დო გუდას ქიგაშქუ გუდაქ გოხოლოცქ დო თხოლოქ ირიფელა-მო მოწიკუ ჰაპა. დიაკონს ძიდაქ ვა შაკენინუ, გაგიმირულუ დო ინტე მუში თიშა.

III.

ჭორი დო ოკაპაში.

რდუ ართი ზვალახუ რჩინუ კონი. ცუნდუ თის ართი ჭიჭე ქომოლისქვა. მუმას ოკორდუ, სქუას მუთუნი ხელობა ქედგურუკო ნი. ქი- 15 კილეხუნუ ხუსუ დო მიდეცუნუ ქალაქიშა. შარას ქუხუხადუ მაალწყარქ. წყარს მინმიშუ ნი, რჩინ კოს დაჩარქალუ დო ატუა დიძახუ. ათე დროს მაჟირა ძგაშა ართი კონქ კვილე დო უწუ:

— მა ვორექ ატუა, მუს მიძახუქ? რჩინ კონიქ უწუ:

— მა სი ვა გიძახდი, დემარქალუ დო ატუა თიშენი დიბძახი. 20

— ბაღანა სო მერწუნს?— კითხუ ატუქ რჩინ კოს.

— მოკო მუთუნი ხელუას მეფხე, — უწუ რჩინ კონქ.

— აბა, მა ქომუჩი დო ხელუას მა ქედგოგურუანქ; ართი წანაქ მუკილასუ ნი, ქემორთი დო სქანი სქუა ქიინინა და, მიდეცონი, — უწუ 25 ატუქ.

— ჟგირი, — უწუ რჩინ კონქ, — მარა სი სო რძირუნქ?

— მუჟანსით მინმიშე ათე წყარსუ ნი, დიძახი ატუა, დო მა გობრქინდექ, — უწუ ატუქ.

რჩინ კონქ სქუა ატუს ქედგოტუ დო მუქ დიირთუ ცუდეშა. მუჟან-

- სით ართი წანაქ მუკილე ნი, რხინ კონქ მიდართე სქუაშა. შარას ქაუ-
ხვადე დედობიქ დო კითხუ;
- სო მუერქ, ბადიდი?
- სქუა პუნს ხელუსე დო თიშა მუერქ; დროქ მიკილე დო ოკო
- 5 მოლეპონე, ქითინი და,—უწუ ბადიდიქ. დედობიქ უწუ:
- სქანს სქუა თინა იცი, ნამუთი სქანი წუდეშა მინულას ხვალე კვი-
ხვენსაფუ ართი ტანიშე უებურსიე.
- ბადიდიქ მარდობა უწუ დო მიდართე მუში შარაშა. წყარბი შინუ-
ლას დიძახუ «ატუ», დო ატუქ თექინე გორჩქინდუ. იქ ბადიდი სქუაშა
- 10 მიდეკონუ დო უწუ:
- აბა, ქინინი სქანი სქუა.
- ბადიდიქ გიფინუ, მარა მუში სქუა ვა ძირუ. ქოძირუ მიგდენი დიდი
ოშუმეშამი კონი ხვალე ქეკოსე უებურსუ ნი. მუში სქუაშა მუთა უგვდე,
მარა ოსურბი ნარაგადით ბადიდიქ ქიმერთუ, ქუმოკილე ოშუმეშამი
- 15 კოს ხე დო უწუ ატუს:
- ათენა რე ჩქიმი სქუა.
- ატუს გუჟგორდუ ექ, მარა მუ ოკო ქიმინუკო? დო ქიმეჩე ბადი-
დის მუში სქუა. ბადიდიქ მოლეკონუ მუში სქუა დო მოღართე წუდეშა.
ჴე მოღართუ ნი, ბადიდიქ კინაჭინუ უკახალე დო ქოძირუ ოშუმეშამი
- 20 კონიში მანგიერო ქიგეუნდუ მუში სქუა, ჴიჴე ბოში. ათე ბოშიქ უწუ
მუმას:
- მა ჴორო გინიბრთუქ, ბაბა, მიდამიკონი ქალაქიშა, გაგმოთინი
დო ჴგირი თასის მერჩანა; მა ექ კონი ბოშო გინიბრთუქ დო სქანდა
ქუმერქ.
- 25 — ჴგირი,—უწუ მუმაქ.
- ბოშიქ გინირთუ ჴორო. ბადიდიქ მიდეკონუ ჴორი ქალაქიშა დო
გაგმონუ. ჴორიში მაციდე ორდუ ატუ. ატუქ ჴორს ქიგედოსოდუ,
მუენჴე მოხამუზი დო მუჴოთ შეალებუ ნი, თუში ქარულუ. ჴორქ
ატუ ქიინი, ვა უჩქედუ მუ ქიმინუკო ნი: გინირთუკო ბოშო ნი, ვა გუ-
- 30 ტენდუ, ჴორო ორდუკო ნი, წვალეხას იცილე ირო. ჴორქ გინირთუ
მუმულო, ქაშაფურინუ ჴაშა დო ციონი დანჴუ. ატუქ ქირო გინირთუ
დო მუმული ოჴოფუ. მუმულიქ ჩხომო გინირთუ დო წყარს ქიდენას-
ხაშუ, ატუქ ანკეტო გინირთუ დო ჩხომს ღაფურშის ქიშარდუ. ჩხომქ
ღეშო გინირთუ, ატუქ ძაფო გინირთუ დო ღეშიში უურწის ქიშარდუ.

თიმწკელა ლეშიქ დანხირს ქიმშელე დო ძაფიქ დანხირს ქიმთიჭუ. ლე-
შიქ კინილე, გინირთუ ბოშო დო ინტე მუმამა.

IV.

სქვამი ჩხომი.

რდე ართი რჩინ კოჩი. თის წუნდე ართი სქუა მეჩხომე. ართიშას
მეჩხომექ მიდართუ ჩხომიში ოჭოფუშა; გილართუ ბრელი, მარა ჩხომქ
ფა აჭოფუ. ბოლოს ოჭოფუ ართი ჭიჭე, მარა ძალამი სქვამი ჩხომი. 5
მეჩხომეს შეეცოდუ ე ჩხომქ დო ქინახუნუ წყარს კონი. წუდეშა ქუ-
მორთუ ნი, მუმაქ კითხუ:

— ჩხომი ვა გიჭოფუნიაფო? სქუაქ უწუ:

— ართი ჩხომი ოჭოფოფი, მარა ძალამი სქვამი რდე, შემეცოდუ
დო კონი გუტევა. 10

მუმაქ გოლახუ სქუა დო ბეგნაყოთ წუდეშე დო უწუ:

— მუშენი მიყოთი ღორონთიში ჭყოლოფუა?

მეჩხომექ მიდართუ. შარას ქაუხვადუ ხარაზიქ დო იდეს, მიდარ-
თეს წორო. ენეფს ქაუხვადუ მეწამალექ. მეჩხომექ, ხარაზიქ დო მეწა-
მალექ დეემოჯგირეს ართიანსუ დო პიფი ქიმეჩეს ართი-მაცირას, მუთი 15
იშუანი მუშ-მუში ხელუთუ ნი, ართი-მაცირანქემა შქაშა გიირთანი.
ათე დროს ართი მათას წუნდე ოსურისქუა ლეხი. მათაქ ბრელი ეცადუ.
მარა სქუაშა მუთაქ მახვარინ. უკუდინეშე მათაქ გამაცხადუ: „მით და-
ასქილიდუანს ჩქიმი ოსურისქუასუ ნი, თის ჩქიმი ოსურისქუას ჩილო
ქეკუხუნუნქ“. 20

მეწამალექ მიდართუ მათაში სქუაში ოწამალუშა. მუჟანსით ქუ-
მორთუ მათაშა ნი, მეწამალექ გოლასირუ ლეკური, ლეხის დუს ქიგიო-
დირთუ სეს ლეკური უკინებუდუ ნი, დო თეში თქუ: „ბეკრშაში, მა გი-
ზოჯუნქ ლეხის დუთხეე, ვარა დუს შერევათუნქ“.

ბეკრშაშიქ ეშეელუ ლეხიში ქვარაშე დო გიმილე გალე. მათაში 25
ოსურისქუაქ დოსქიდუ დო მათაქ ქიმეჩუ თინა მეწამალეს ჩილო. მეწა-
მალექ მოლეყოხუ ჩილი დო დიამაყარეს სუმისოლო თახუნენქ. გორ-
თეს, მუთი ნაშიბი უღუდესუ ნი. მეწამალექ მუში ჩილი დო მუქით ქოხ-
ვადუ ნი, ირიფელი მეჩხომეს ქიმეჩუ დო უწუ:

— ჩხომი, ნამუთი შიიცოდუ დო გუტე ნი, მა ვორდი. 30

მუქ ათენა ქოთქუ დო უძირაფუო გორთუ.

V.

ჟირი ჯიმა კოჩი.

ქოცოფე, ქოცოფე ჟირი ჯიმა კოჩი. თიცალი მახინჯი ცოფენა თინეთი, ნამულა ქიქანას ნორგილაფუნს. თე ჟირი ჯიმაში ცოფა-ქვევა თელი სოფელსი ნორქვე, მარა მუთენი ვა ღოღამუნა, რახან ხირუაში რჩქინაწყელა. დიდი მოხერხებული დო ეშმაკი ცოფენა. მუჟამს მუნეფიში სოფელი დუღარბიბუნა ნი, უეული შხვადო დუღუჭყაფუნა ხირუა. ართიმას, ტუშე პეტრობა რდუკო ნი, ამუსერი ართი სოფელსი მეუხირუნა ხოჯი, მარა, ეტუვებუ, ღორონსით გაურისხეებუ თინეთი დო შარას ქუგოთანაფუნა. მუ ქიმინანი, ნახირა ხოს ქეთაჩინენა. ეუკინუნა დო დუღუწილუნა ხოჯი; ხეშკეტეფიშა ქეგუეკირაფუნა დო დუღუქუნუნა ნოშოთი დო დუღუჭყაფუნა ღვარა: „ვა-ვა, ჯიმა პეტრეია! ვა-ვა, ჯიმა პეტრეიაფა!“ მეშარეფს უკითხირუნა:

— მუქ გაღოლესია? უპასუხებუნა:

— სუში ჯიმა ვორდითი, ართის პეტრეია ჯოხორდუ დო შარას დომიდურეს დო ამუღდარი დღახუ ჩქინოთ ჭითა ობიშხა რენია.

5 აი ათენერი ხერხით დუღოღარებუნა მოშარეეფი, ხოჯი წუღუშა ქემეულაღუნა დო დრო უტარებუნა.

ღუმა თექ ვორდი, ამუღდა აშ ქომოგრთი...

VI.

არიკი ქომონჯი დო ჩილიში.

ქოცოფენა ართი ჩილი დო ქომონჯი კათა. ვა ნოპალუნა მუთენი, ართი ქომოლი სქუაში მეტი. ართიმას ართი ყუმხასუ ე კოცუ წირუაშა მიდუერთუმე. ოსური ოჯახისუ ქედოსქელადე. ბოში ვითოჟირი ბაღანეფიწყემა ნოლაწაფუე. ათე ბორჯისუ გერცე ე ბოში ქუხევა-მიღუაფუ. დიდასუ ამბეე ქეშუტყეებუ, ურკიუ, უნჯარე ბრელი. მუმასუ ქეშატყეინესე, მუმა წირუასუ გერდუ დო თქუე: „წირუა ვე მიმატეინე, ამდღა უქვი რე დო ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ვა მიღენე“.

წირუაქე ბეეთუე. ნოწირუენცე თე კოჩქე, მუჭოთი. შხვაქე, თეში სათუთუმო გინწყუე. ფერი ბორჯისუ შხვა კათაქ უწყუე:

— ღორონთი გიჭყორენო, მუსე ორთექე? ათე კოჩქე მახინე:

— ამუღლა კეშხ რე. ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ჭუშე ბგორე.
 მუში თიშა ქემორთო თე კოჩქე. ჩილქე ღუდიში ცვილუა მიინ-
 ღომუ.

— მუსე ორთექე, მუ ღორონთი გიჭუორე? — უწუუ ქომონცე
 ჩილქე. 5

ოსურქე სადილი ვა დახვამილუე. ქომონცქე ხასილა მეტახე:

— სადალი მუშენი ვა ღუმოხვამილეევა? ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა,
 ჭუშე ბგორე ნღო ორზოლი გატემომინწეითა.

ოსურქე ორზოლი გეცემანწუუუ. მაჟირა დღასე ე კოჩქე ორზო-
 ლამო მიდართე ოგორეშა. იღე, იღე, მუთი ქაღინეღე, თინა იღე, გი- 10
 შეეღე ართი დიდი მინდორიშა. წამაჯინე წემიი ღო ქოძირე, ართი
 კოჩი ნჯორსე ქიგეკე ნღო ჭანდიში მამხვათო ქიმიძირე. იღე, იღე
 ღო ქაწოხვადე ათე კოცე.

— გამარჯება, ჟიმა, სქანი! სო მეურქე აწურე?

სარალა თე კოჩქე მაშინე მუში საქემე. ჟორამი კოჩქ უწუუ 15

— სი მუშა ოხერი, ამუღლა გორენქე ნი, გოლა სო ორდი ღო ვარა
 აწურე მუ გოკო? სუმი დღა ღო სერი მუურქე ღო მუთა იპაღუე.

სარალა კოჩქ უწუუ:

— თუთუმი გეშეგათია.

თუთუმი გეშეესე. ჟორამქე უწუუ: 20

— მათი სქანიწკალა ურქე ღო ბგორათე.

იღესე, იღესე, ონჯუსე ტყასე გიშეეღესე ღო ართი ძალამი მა-
 ხორო კოცე ქიმიოღირთესე კარცე.

— სერი გემოთანაფეეთია, — უწიისე.

ნჯორი ოღირეშა გუშტესე ღო ქედებინეღესე ათე მახორო კო- 25
 ჩიში თისე. ნჯორიში მინჯექე მაშინე მენძელცე ათე სარალა კოჩიში
 ამბეე.

— სულელი ცოფე მიგიდა რე ნი, გოლა სქუა ნგერქე მიღუულე
 ღო ამუღლა გორენცე.

— «ყეშხ რენია» ღო ვა გორე გოლა. 30

— მუსუთი ქარწეეკიე, — უწუუ მენძელქე, — არძო უქვი დღაში
 ნაკეთებუ რენია ართი სვეტიში მეტი.

ათე სვეტისე ნჯორამი კოჩქე მართახი ქემკაბუნუე. მაჟირა დღასე

მიდართეს ოგორუმსა. ქიმერტეს ართი ნჯაში ჯინჯვიძე, ფერი ბორჯისე მართახიქე ქეგანინე.

— ჯიმაღობა ქორწინცია და, მართახი ქემომილია.

5 მიდართე ე კონქე დო ქოძირე: ირიფული ართო დოჭვერე სვეტი დო მართახიში მეტი. მართახი მოლეკელე, მინჯესე ქემუელე დო ირიფული გარემოება მანინე. ნჯორიში მინჯექე უწუე:

— აბა მუ აღოლედე, მუთი ქაპალუდეუ ნი, ირიფული უქვი დღაში ნასქვარე ნოდე. ქიიჩინექო სქანი სქუსა?— უწუე მართახიში მინჯექე.

— ქოლე.

10 — აბა გეშელი ტუასე, ქიჩინა სქანი სქუსა და.

ნამდელო თე კონქე ქოძირე, მუში სქუსე ნგერეფი ულაყაფუანცი დო ბოში მინიშა ართისე ქიგესე. მინიშა მაჟირასე, ელაგუ.

— ქო, ჰატენი, ამარი რე, მარა მი მიოთინანცია?

15 დუძახესე ბოშისე. ბოშიქე ქემორთე. ნჯორამი კონქე უწუე ბოშიში მუმასე:

— სი დიდი ცოდა გილედეა დო სქანი სქუსა თიშენი იხვამილეუა ნგერქე. სქანი დასაჯება დორონცე ოკოდუა, მარა ქეგანატუა სქანი სქუსა თიშენი, ნამდა სი წირუსე გერდია, დო სქანი სქუსაში დინაფა ქიმეგილესია, შური ფა გიქალენია: მამუდღა იშენი უქვი რენია დო ჩქიმი 20 ბედიში რე ნდა, ჯგუმე დორონთი ქემოძირანცია.

მოლართე სქუსა დო სქიდდეკე ჩილი დო სქუსა.

VII.

არკი ვითოჟირი ჯიმაღეფიში.

ქოცოფენია ვითოჟირი ჯიმა კათა. უკულაში ჯიმასე ნოჯოხობუე დათა. დათა ცოფე ძალაში კონი. ათე ვითოჟირი ჯიმა კათასე ნოკობუენა ვითოჟირი და ოსურეფიში თხუაღა ჩილო. ართიშახ ათე კათაქე 25 მიდართეს ოგორუმსა. ათე ბორჯისე ქოძირესე, ჯაში ჯინცე ართი კონი ქიგითორე თუდო დო ჟი ცასე ქუუჯინე. დათაქე უწუე:

— გამარჯება ჯგერი სქანი!

— გომორძეგუა ჯგირი სქანი!— უგანმე თიქე.

— მუსე უჯინექე ჟი ცასე?

— მიტო მუს 'ვ' უჭინებ? გოწოსუ ქასკანი ვოცოთი ჟი ცასე დო დო სოლო ვე გემალაფე.

— კოჩი სი ცოფერებე, — უწუ დათაქე, — გოწოსუ ქასკანი ცოცოთი დო წე თისუ უჭინებე ნი.

თიწკმა თიქე უწუე:

5

— მა ვარი, კოჩი თინა რე, ნამუსუთი დათა ჟოხო, ვითოჟირი ჟიმაში უკულაში რე ნი.

— მა ვორებე დათა, დო მოღართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩებე ქეკაცუნუ დათასუ. იდესუ, იდესუ დო დეკიილესუ ართი წყარინიცი დო ქოძირესუ ართი კოჩი მიგიდენი წყარცე არიწორო 10 ქოშენცე დო ქიიძახე: „ვაი, დიდა, დობლური, ჰემენცე!“ დათაქე უწუე:

— კოჩი სი ცოფერებე, ჟიმა, წყარცე ართო ქასქერეა ნდო იძახებე აბსუმენსო.

კოჩებე, ნამუსუთი წყარცე ოსქერეანდუ, თიქე უწუე:

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსუთი დათა ჟოხო.

15

— აბა, მა ვორებე დათა დო უკახლე ქეკაცუნე. ქიგიაცუნუ თი კოჩებე. იდესუ დო იდესუ, წოხოლე ქაწოხვადესუ ართი კოცე, ვითოჟირი უღუ კამერი ქუუსქეღუ დო ხონენდუ დინასუ. ნახონა დინასუ ვინტენდუ დო იძახედუ: „ვაი, დიდა, დობლური, ფშქირენცე!“ დათაქე უწუე:

— კოჩი სი ცოფერებე: ნამუ დინა ითიქოცენცე ნი, არძოსუ სი 20 ვინტენებე დო იძახებე ფეშქირენცე.

ახუინტუე კოჩებე უწუე:

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსუთი დათა ჟოხო.

— აბა მა ვორებე დათა, მოღართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩებე ქეკაცუნუ. იდესუ, იდესუ. ათე ბორჯისუ ქაწოხვადესუ 25 ართი კოჩებე, ნამუსუთი მეგულუ ცა, დინა, ქეა, ჟა დო სოლო ქიმიღვარანდუ: „ვე ებხარგია“. დათაქე უწუე:

— კოჩი სი ცოფერებე: ირითელი ართო ქიმიგელუ ნდო იძახებე მეუთენი ვე მიმიღუ.

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსუთი დათა ჟოხო.

30

— აბა დათა მა ვორებე, მოღართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩებე დეეთანხმუ. იდესუ, იდესუ დო შარაპიცე ქოძირესუ ცუტიცალი ჭიჭე კოჩი. დათაქე უწუე:

— გამარჯება ჟგირი სქანი! აქე მუსუ ორთებე?

ათე კონქე მასშინე:

— ჟგჟგგტოინცე ბჟეიშენდი დო, ოხერი, ყირიფარა ვა შირე, სოგოდა იდესე ნი.

— კონი სი ცოფერექე, ჯიმა, ჟგჟგგტოინცე ჟეიშენქი.

5 — მა ვარი, კონი თინა რე, დათასე უძახუნა ნი.

— აბა დათა მა ვორექე, მოლართი ჩქიმიწკალა.

თე კონქე დათასე უკახალე ქეკაწუნუ დო იდესე, იდესე, თერი ბორჯისე ქოძირესე ბირგულეში მაგენძა კონი, ნამუთი წურდგელეფცე ჟეიშენდე. დათაქ უწუე:

10 — კონი სი ცოფერექე, წურდგელეფცე ჟეიშენქე.

— ვაი! მა ვარი, კონი დათა რე.

— აბა მა ვორექე დათა, მოლართი აშო.

თე კონქე დეეთანახმე. იდესე დო იდესე, ქოძირესე ნდიი.

— გამარჯება!

15 — გოგიმოძგვასე!

— სო მეურთე?— უწუე ნდიიქე.

— სო მეურთედა ვითოჟირი ჯიმა კათა ვორეთე დო მოკონა ოსურო იბთხუთი ვითოჟირი და ოსურეთე. ნდიიქ უწუე:

— ამშვი ოსურისქეა ქოპუნცე დო შესვასე ანწი ტავაკეთე, მომი-

20 ცადითე იზემა ხანცე.

დათაქ ვარია მასშინე. იდესე, იდესე, ქიმერთეს მაჟირა ნდიიშა. იქეთი, მუჭო წოხლოენი ნდიიქე, თეში უწუე:

— ჩქარო ქოპუნცე, მომიცადითე ვითოჟირიში მეთებაშა.

დათაქე ვა მუეცადე. იდესე, იდესე, თერი ბორჯისე ქაწოხვადესე

25 მასუმა ნდიიქე. დათაქე კითხე ნდიისე:

— მუდა ცირასქეა რეწნცია? ნდიიქ უწუე:

— ვითოჟირი. დათაქ უწუე ნდიისე:

— ჩქე ვორეთე ვითოჟირი ჯიმა კათა დო მოკონა იბთხუთი ოსურო ვითოჟირი დალეთე; მა ვორექე დათა.

30 ნდიიქე შიდეწუნუ ათე ვითოჟირი ჯიმალეთე მუში ცუდეშა დო განწყუე კამპანია. ათე ბორჯისე ქედლიტეესე ნირცება. ნირზი შითი-მედურთედე თიშა, ნამდა ნდიი ორჯგინანდე და, ცირასქეალეთე ვე მეჩანდე, დათა დო მუში ჯიმალეთე ორჯგინანდე დო, ცირასქეალეთე ოკო ქიმეჩგო. წემახე დეენირცესე, შითე უმოსი ღვინცე შუნდე.

ნდიიქე ქიმიილუ ართი დიდი უშველებური გუდა ღვინი. დათაწკალს ორ-
დესე თი კათა, ნამუნეთქეთი შარასე ახვადესე ნი. წყარუეინტუე კოჩქე
ბეპტოფუ გუდა ღვინი დო ბეცენტე არწორო. ქედიიჭუე ღვარაფი:
„მომილითე ღვინი, ბესუმენტე“. ნდისე მუთუნქე ვა გუჟრთე. ათენერო
ორჯგინე დათაქე ნდიისე.

5

ნდიქე მაჟირაშა დეენირზე დანკიში ცოთამაშა. ქედადგინესე შორი
აკანტე დანკი დო ქიდიიჭუესე ქასაგანიში ცოთამა, მარა ნდიიში წუ-
რენტე ვა მახვამილესე ქასაგანქე დანკიშა, მუ ეფერი ეცადესე. დათა-
წურენტე, ნამუქეთი ქასაგანი უი ცაშა ოცოთე დო ჭაში თუდო გი-
თორდე ნი, თიქე ბეპტოფუ ქაშქვილი დო ქასაგანი, ოცოთე დანკისე
დო ქემახვამილუე. ორჯგინესე ნდიისე დო მუში მაქალეფცე.

მასუმაშა დეენირზესე ხორციში ჭკუმუაშა. ნდიიქე დოცვილუ დე-
ჟიფი, დოხაშე დო ტახაკისე ქიგლანწკარე. დათაში მოცეენჭი, ნა-
მუთი დიხასე ხონენდუ ვითოჟირი ულუ კამეჩეფითე დო ნახონა დიხასე
ეინტენდუ ნი, თიქე არწორო ხორცი ბეეინტე. ქედიიჭუე ღვარაფი:
„დობლური შქერენითე“. ნდიიქე მუჟნსე ხორციფი, მარა იშენი მუ-
თაქე ეშველე. ნდიიქე ვა უეაბულე დო ხოლო დეენირზე მაოთხაშა.

მანთხაშა რულაშა დეენირზესე დო მარულე გამეიეფენესე მუშუში
განიშე. დათაქე წურდგელიში მაჭეიშალი, დო ქარულესე მარულე.
წურდგელიში მაჭეიშალქე შქაშარასე ქიგლეიტუე მუში თაბუნი მა-
რულე.

მახუთა, ქიმშაფაჩესე ართიანცე ქერი დო ქემუში კაკალი. დეე-
ნირზესე კაკალიში გიშანწყუაშა, ქერიში კაკალი ზოხე დო ქემუში
მელახე. ჟგუჯგუტიაში მაჭეიშალი კოჩქე ართი წუნცე ბეგიშანწყუე
მელახე-მელახე.

25

მეტე მუთაქე მახერხინე ნდიისე, უგული ოღალეში ეჭოფუაშა დე-
ენირზე. დათაში განიშე გუშეელე თი კოჩქე, ნამუსუთი ცა, დიხა, ქუა
დო ჭა მუელუდუ ნი, თიქე ბეპტოფუ ნდიიში ხორუა-მასორობა დო
ღალა ქედუეჭუე. ნდიიქე შწუე:

— ეგვარი საქემესე ნუმე ბლოლა დო ჩქიმი ცირასქუალეფი მემი-
ჩამე თქვანდა სანილოთია.

დათაქე დეეთანხმე, თენა ოკოდუ ისეთი. მოლეცუნე ვითოჟირი-
ხოლო დალეფი დო თითო ქეცენისუნესე თითო ჟიმალეფქე.

2

VIII.

ნდი დო კოჩიში არაკი.

ნდისე მეწადილე კოჩიში ძირითაქ დო თქუე: „იშენიშენი კოჩი
ოკო ქობძირვეე“. მიდართუ კოჩიში ოგორეშა. იდრ, იდრ, იდრ
დო ტურაქე ქაწოხვადე. ნდიქე წიმუჭირინუე ტურასე, ხე, ოჭოფე დო
შწუე:

- 5 — სი რექო კოჩი?
— ვარე, მა ვა ვორექე კოჩი, — შწუე ტურაქე.
— აბა კოჩი ოკო ქემოძირე. ტურაქე შწუე:
— კოცე ქეგოძირა, მარა სითი დორწყვილუნტე დო მათი.
— მუშენი? — შწუე ნდიქე.
- 10 — მუშენიდა იჭკურა რაზმონიკი ქანას მუთუნი ვა რე. — შწუე
ტურაქე. ნდიქე შწუე:
— ვა გაშქურინასე, სი ოღონე შორიშე ქემოძირი კოჩი დო მა
შაული გოგიტეანქე.
— ჟგირი, — შწუე ტურაქე დო მიდართესე ვირინოლოქე წორო.
- 15 იდესე, იდესე დო ქაწოხვადესე დიდი თიკამი მუშულქე. ნდიქი
კითხე ტურასე:
— თენა რენო კოჩი? ტურაქე შწუე:
— ვარე, ესე უძახუნა მუშულტე; კოჩი წვილუნტე ესე დო ჭკუ-
მუნტე.
- 20 ჭე წემიკუნესი, ქაწოხვადესე ჩხუუქე. ნდიქე კითხე ტურასე:
— თენა რენო კოჩი? ტურაქე შწუე:
— ვარე, ისე უძახუნა ჩხუუსე დო მუჟანტეთი სეჭირო იყი ნი,
წვილუნა დო ჭკუმუნა.
იდესე, იდესე დო მიშეკელესე ართი დიდი უდაბნო ტყაშა. ტურაქე
- 25 წუჟუეფი გაანტეკირინუე. ნდიქე კითხე:
— მუ ორენია? ტურაქე შწუე:
— კაკათისე ქირჩქილექო? ნდიქე შწუე:
— ქობრქილექე.
— აბა კოჩი კოჩი რე, დო მა გისხუნუ, ვე ედა, ვარა დორწყვი-
- 30 ლუნსე.
— ისე ვა ვაწვილექე მა, ოღონ სი შორიშე ქემოძირი.

წმინდესს ჯე დო ტურაქე უწუჲ:

— ეე კოჩი, მარა ვე ედა ექი, ლურაშა გური ვა გაფე ნდა.

ნდიიქე უწუჲ:

— თინა პილენსო მა?! ისე გეუნჭირა კუნხისე დო გობჭყილიტე, სი თოლისური გოგო ნდა, შორიშე მიჯინი. 6

ნდიიქე იღე, იღე დო თი კოჩიშა ქიმერთე. კოცე არგუნი უკებუ დო დიშქასუ კვათხეცე. ნდიიქე წოხოლე ქეწუდირთე. კოჩქე ქოძირე ნი, გეძგვირონდე დო თომაქე გეუჩირქონდე; დიხაშა დინორთასო, მუ ქიმინასი, ვა უჩქე.

— სი რექო კოჩი?—კითხე ნდიიქე. 10

კოჩქე მიიდგე შური დო უწუჲ ხონარბილალო:

— მა ვორექე კოჩი! ნდიიქე უწუჲ:

— ართი მარეო რე მა სი რგორუნქე დო ვა რძირი.

— მა მუშე ბგორუნდი

— მუშედა მა დო სი რეკო ქიბრკინათი. 15

— მუჭო ვარე, — უწუჲ კოჩქე: — სი აშარი ართი მარეო რე ქუნობზადებუექე ჩქიმი ორკინეთ; მა აშარი ლაფაჩე კოჩი მითუორექე დიშქაში ოკვათხეცე დო სი ოკო გერკინეუო? ჩქიმი სანხუბარი იარაღი ირთიფელი წუდასე მილე, თინეფს ქიმიბლა დო უხელო გერკინებუქე.

ნდიიქე უწუჲ:

— ჟგირი, მუე დო ქიმილი სქანი იარაღეფი. 20

— იარაღეფსე ქიმიბლა, მარა ჩქიმი მუელაშა სი ირტებუქე, დო თიწკალა მა ოკო ბეებწალეე.

— წა! ვარე, ღორონთე მე, ვე ებრტებუქე.

— ვარე, თუჩის ვე ბენდებუქე, — უწუჲ კოჩქე.

— აბა მუჭო? — უწუჲ ნდიიქე.

— მუჭოდა ქვდგოგინა დო უხელო ებებუ ვა ტარტინასი. — უწუჲ კოჩქე.

— ჟგირი, — უწუჲ ნდიიქე.

თე კოჩქე გამიკიწუე ბაწარი უკახლე მუკაკირდე ნი, ნდიისე კუნ- სისე ეუწუნუე დო დუდიშა ქიგიოშიბუ. 30

— აბა, ასე მუთი ქე შეგიღებუ ნი, დიისოფე, — უწუჲ კოჩქე.

დიისოფე ნდიიქე, მარა მუთუნქე ვა აქიმიბუ.

- იზარებუქ სი, ვარა ეს გოსოფუნქე დო ირტებუქ. — უწუჲ კონქე: — მუთი ქეშეტილებუ ნი, დიისოფუ.
- დიისოფუუ ნდიიქე, მარა ვა გასოფუ. თიქალა ე კონქე ბეჲოფუ არგუნი დო ქოსკე დუცე. ნდიიქ უწუჲ:
- 5 — მესუ რე, ორთუქი? კონქე უწუჲ:
— გილქაფუქე.
- ქოსკე მჟინა, ნდიიქე მიოდორუ დო დიიჭყე სოფაფი, მარა მუთუნქე ვა აქიმინუ. ტურა გერე შორსუ დო უკიინებცე კოცე:
- ქიგიაშქვი ეთი რაზმონიკისუ, ქიგიაშქვი! იქე ვა დამიჯერე მ.
- 10 კონქე ხაკაფი-ხაკაფით დუდი ოკუტახუ დო უკული მუში სჟემქეში კეთება დიიჭყე.
- დუმა თექი ვორდი, ამუსერი თაქი მობრთი. სუმი უშქური, სუმი ბერწული დორონთქ ნუ მომილასასუ სქანი ხეში მოწული.

IX.

ნმალიეროში უმოსი ნმალიერი ირო ქიცი.

- რდე ართი სამაფოს ძალიერი ნდიი, ნამუსუთი ჯოსოდუ ხეჩო.
- 15 ხეჩო რდე ურძლაფელა: ქიდოსოდუდე სადილო ნი, მინიმა ოჭკომუნდე ოში ფუთიში უმოსი ქობალსუ დო გეშუნდე ოში ფუთიში უმოსი ღვინს. მანგიერო ხეჩო ირო ჟგირო სჟეჲარს ორთუდე დო იქენდე ბრელი ქობალი დო ღვინს. ართი წანას მუნაწიიქ დიირკე დო ხეჩოს ღვინქ აწაკორდე. თიქ გაცმანწეუ ძალაში ძღვინი, ქიკელდე ხუჯიმა
- 20 დიდი გულა დო მიდართუ ხენწიფეშ ღვინიში ოთხუეშ. ხენწიფეს ქიმეუქონეს ნდიი. ხენწიფექ კითხუ ხეჩოს:
- მეს თხულენქ? იქ უწუჲ:
— მა ღვინს ვთხულენქ. ხენწიფექ ზოჯუ:
— მიდექონით მარანიშა დო ქოჩით ღვინი, მუცმა აშქე ნი, დო
- 25 უკული გულა ეუფითო დო გუგუტო.
- ხეჩო მიდექონეს მარანიშა. მარანს დიდი-დიდი ლაგვანეფი რდე ღვინიში ეუშა. ხეჩოქ თე ლაგვანეფი არძო ქვინჯიშა ქეკიოშუ. ე ამბექ ნახეტანი გუგვირდე თინენს, მარა ხოლო უმოსო გასკვირო დასქიდეს თიქ. ნამდა ხეჩოში გულას ანთასი ფუთიში უმოსი ღვინქ ქე-
- 30 ნანტირუ, დო თიქ თეშმა ოლალე წეინარო მიდედე წუდეშა. მარანს

სეროქ დოშურდუ დო ქომისვანჯუ ართი გოლაში თუდო. თიწკმა ექ მერთუ ართი კოჩქ დო „ქიმგესვარებუქია“ უწუ. სეროს ახიოლუ დო მანგიერო დეეშირუ: „გოლაშა იშეველენთიე, ღვინით დოგორძლანქია“.

ე კოჩქ ქეკილერაგუ სეროში გუდა ხუჯიშა დო უცებ ცაკილე გო- 5
ლაშა. სეროქ მუხუნუე გუდას დუდი დო უწუ უჩინებუ კოს: „შვი, მუზმა გოკო ნი!“

ი კოჩქ მოუგუნუ დო გვალას გეშაჩოლუ გუდა. ინუნქ წეკილდეს თეშიგურიშენი. თიწკმა ქომასჭინუე ართი კოჩქ თინეფს. თე კოს სხელი ჯოხოდუ „აქაი“ დო გააზუე თინეფი. უეკელი ართი ართიეურენი 10
ჯიბეშა ქალეეხუნუე, მაჟირა მაჟირაეურენიშა დო მოსვანჯილო შიდე-
ენუნუ წუდეშა. წუდეს კაჟიქ ჟირისოლო გელეეწონუ ჯიბეშე დო დიიტქუ ჩილიწკმა:

— ჩიმიჯგურა ძალიერი კოჩი ქიქანას ვა რე. ჩილქ უწუე:

— ქიქანას დიიტორუე თიტალი კოჩი, ნამდა სი კოდონათ გე- 15
მორჩქინდქ თიწკმა.

კაჟიქ გურს ქეგასხორცქუ. ინას მუში მაცალე ქიქანას ქორდუ ნი, ვა უჩქედუ. გეეჭოფუ შქეილი დო მუზმათი რდუ ნი თითო ოში ფუთიანი საგანეფი. ქიმიოტუ მახორობა, გინილუ დო შიდართუ, ჩილქ უწუე ნი, თიტალი კოჩიში ოგორუშა. იდუ სუმი წასა დო სუმი თუთასუ დო ქი- 20
მერთუ ართი ფართო მინდორიშა. შქამინდორს ქიძირუ დიდი დანხირი დო დანხირიში ჟი შიკობუდუ დიდი კარდილა. კარდილას მუდიგა რდუ ნი ინაშუედუ. დანხირიშის ეკოჯანუდუ გვალაში მასხვა კოჩი. კაჟიქ ქაწოთუ საგანი დო ქემოხვადუ ოჭიშის, მარა ის ვა დუხვანცალუაფუ. მაჟირა ქაწოთუ ნი, გიეგურცხინუ; მასუმა ქაწოთუ ნი, თიქ გვალაში 25
მასხვათ გემწოდირთუ. კაჟის აშქურინუ დო მუთ შეულებუდუ ნი. ირულუ, ვე კინუჯინუე ნი, თეში. ჭე შიდურულუ ნი, კაჟიქ ქიძირუ, ართი მახჩქალს ქუუსქუაფუ ნი აგათაშა ოში ულუ კამბეშეფი დო ქო-
ხონუნს. კაჟიქ ქიმერთუ თე მახჩქალიშა დო შეეხვანუ: „ნდიიშე გამე- 30
კმოტუ“.

მახჩქალქ გეეჭოფუ თინა ჯორამო დო ქენახუნუ თასიში ენარღვა-
ფალი ჩახვიასი. ნდიიქ ქიმერთუ მახჩქალიშა დო მოთხუე კოჩი, ნა-
მუქით თინა გეეგურცხინუ ნი. მახჩქალქ „დეეთხია“ უწუე, მარა ნდიიქ
ვაჩქერცხუ. თიწკმა მეკვთუ კინახონათ ნდიის დუდი დო გალაფანს ვიშო

ტიგნაბურინუ. უკული კინი გემახუნუ ჩახვიანუ კაჟი დო ქედახუნუ დინს.

- ქიჲუ სადილობაჲ. კაჟიქ მიკაჲვინუ დო ქობირუ, დღას ვა უძირუ ნი, ფერი რძირაჲ: ათე მოსქეარეში ჩიღს დუხსჲდუ თელას არძო ხო-
 5 კაჟი, რში ფუთი დვინი, თენუფი არძო ქიგუჲსწყუაფუდუ ნისორიშა, ნისორი ქიგუდგუჲ დუდიშა დო ქომოთუხუნს მონტყორის მოსვან-
 ჯალო. მახსჩქალქ მინარზუ კაჟის სადილი, შარს ინა თჲში გაჲვირუბული რდუ, ნამუჲა რჲკომალქ ვა აჲკომჲ. სადილი გაათუ ნი, მახსჩქალქ უწუ ჩიღს:
- 10 — კაჟი წუდეშა მიდეწუნი.
 ჩიღქ კაჟი ქიგიოხუნუ ნისორს, ნისორი ქიგიდუ დუდიშა დო მი-
 დართუ წუდეშა. რხჲჯუს ქომორთუ წუდეშა მახსჩქალქით დო კითხუ კა-
 ჟის, მინ რქქ დო ვარა სოურუ მოურქია. კაჟიქ ირიფელი დუდიშე ბო-
 ლოშას ქეჲჩუ. მახსჩქალქ მუში ამბუთი ქუჲწუ კაჟის:
- 15 — ჩქი ვორდით სუმენეჩი ჳიმალეფი. ჩქიში ვიმალეფი ჩქიმდე უმორი ძალიერი რდეს. ინკნს მითინი ვა მერეიბუჲჯ. ართიშას ჩქი ქე-
 გვანთხითუ ქაჲფეშიძი სახენწიფოს. გჲკობტოჲ თ თი სახენწიფო დო მოლახბრთითი წუდეშა. შარას გლასა დღაქ ქომემოჲტიშესუ, სერიში გიო-
 თახანაჲლქ სოთინი ვა მაშიის. ათე დროს გიიბჲვინითუ ნი, ქობძირით
- 20 ართი გვალა. გვალას მითონთხორილი დუ დო მითიბლით თქი დო ქიმთიიშქიით. მაჲირა დღას მიდგაქ რდუ ნი, ქომორთუ, ქიიხვამილუ თე გვალა, ქაჲყოთი განიშე დო აქუჲ: «ჲყელი ვოლორს თენა სო მუჲ-
 თირუ?» ჩქიში ვიმალეფქ არძოქ დიიჲყანსჲყეს, ხვალე მს გინახსქიდი თელო. თურმე ჩქი მითნახხვეთ ცხენიში დუს. თუ დუდი ვოლორს
- 25 ჲეიშიში კარეში კარიშა ქემოჲსარგალუაჲფუ. ჲეიშის ვა ნოჩქეჲდუ ჩქი დუს მითოჲხედითი ნი დო დუდი ქობირუ ნი, იშო გავინაყოთუ. ქაჲრ-
 წეჲქო, ძალურიში უნძალაში ირო ქოყოფუ.
- კაჟიქ დეჲჲჲრუ, ნამდა მუში უნძალაში კოჩი ბრელი ნოყოფუჲ ქი-
 ნახსუ ნი. დიირთუ წუდეშა დო ვიჲეშებურო ჩილიწკამ დიიჲჲუ უწუჲინ-
- 30 დებუო ცხორეზა.

X.

ქოყოფუ, ქოყოფუ, ქოყოფუ, ქოყოფუ ნდო მუთას ცოფუ. ართი ქიჲანას, ართი სახენწიფოს, ართი მუხურს, ართი სოჲჲრს ქოყოფუ

ართი ომბოლი, ეყერი ღარიბი, ეყერი, ნამუდა ცა დო დის შქას დღას მუთა ნოჰაღუე. ქოორე თაში ხი, ამუდა რე, ჭუმე რე, გილანი რე, თე მარას, თი მარას, ათე თუთას, თი თუთასუ ნი,—მიჰეღუე ჟარი დო გონებაშა. იფირქე, იფირქე, იფირქე დო ბოლოს გინოჰეღუე: აბეღემ ოგორშა ოგო მიღაფრთეეეე. გაწმოღირთუ ძალაში ოჭუმარეს, ღორონთი ქოშინუე, მორბევიშე დიირთუ დო გინიიღუ მუში მახორობაშე. იღე, იღე, იღე, ცა იღე, დის იღე, ტუა იღე, ვე იღე, რხენი იღე, გოლა იღე, მუთი ქიიღე, ნი, თინა ქიღე დო მითჟინე ნი, ართი ჟგირი მითჟინალი კოჩი აშო ქემუერსუ ნი, ქოძირე თე ბოშიქ. უღას მუეძინე დო ეთი კოს ჟიქერო ქაწოხუადე.

— გომორბეგუა ჟგირი ბოშისია! — უწუე ახვალამირი კოჩქი: — სოშა მუერქია?

— ღორონთქ გოგიმორბეგას, პატონია! — ქიმუეზადუე ბოშიქ: — მა ჭე მუთუნისი ოშიბუშა გახლუეეეე.

— ქედომიღირთი ქირაშა სუმი წანაში ბორჯითუ დო სუმი ეყერი 15 ჭკერი სიტყვას ქედგოგურუანქია, ნამუდა სწუმოხონოთუ ქვენ-მეგოღირთასია, — უწუე ჭკერი კოჩქე. ბოშიქ ოცხა უწუე დო მიდაცუნე:

ართი წანმოწანას ქაღინე ნი, ჭკერი კოჩქე ბოშის ქედაგურუე: „მუთი ოხემ გაღე ქოძირეე, ოხეშა გამენაყოთა“. მაჟირა წანამოწანაქ მიკიიღუ ნი, ხოლო ქეუწუე ბოშის: „ძალაში წადილო ფართხას, და, ეში კოს მუთუნს, ნე ოთხინქია“. მიკიიღუ მასუშა წანაქეთი დო აკოთეეეე, გოტეეე-ბორჯის, ჭკერი კოჩქე ბოში ქიმიიჭასუე დო ათაში დოზოკუღე: „ოხურს, სანამუსოს, ნემე უწინქია“. გამეკოხუე, დოხვამე დო სუღეშ გუეტუე. მოღართუ ე ბოშიქ. იღე, იღე, იღე, დღა იღე, სერი იღე, დის იღე, წყარი იღე დო მუში მახორობაშა ქემორთუ ნი, ხორუას ხე ქიმეთს, ოხე გეშადობე დო მუჭოთი ნატურეფი აფუღუ ნი, თეში, მუსეთი ოხეში გაღე ქოძირენსუ ნი, ირიიქს ოხეშა მუნიმარღვანსუ. ართი ორდოს ოხეს გინიიღუ დო მუერსუ ნი, ჭითა გვერი ქოძირე. ქეგაშინე ჭკერი კოჩიში დენა-80 გურეფიქე დო ე გვერითი ოხეშა გამენაყოთუ. მიკიიღუ ართი მარეოქე ნი, ე ბოშიქ მუში ოხეს, სიღეთი თი გვერი, ფარდუო, გიოცოთუ ნი, თი არდგის ბრეელი ხვითოეფი გვერს ქუესქუეღუ ნი, ქოძირე. მუ სკურელიე, ბოშის ძალაშქ ახოღუ ე ამბეეე. ხვითოეფი

კარტეშა ქიღინიიკორობუ, გვერითი გეიწონუ დო წუღეს ოგვაჯეს ქიღინახუნუ. გვერი ირი დღასუ თითო ზვითოს უსქენდუ. ბაჰეკოთუ ე ბოშიქ, გეედინდარუ, ოდა-სარაიჲ ქიგიიდგუ, ჩილითი ქიმიიწონუ დო დიდკოჩური რინა-წოფაშა მიშეულუ. ე გვერი დღას ვა უჩილითუნასუ,
 5 თუში სქენსუ დო სქენსუ ზვითოქნსუ, დო ბოში ვიშო-ვიშო ძინულენსუ დო ისარენსუ. ართი დღასუ ჩირქუ კითხუ ქომონსუ:

— ბოში, თაში სააროკოთ მუქუ გავაკოთუ, მუქუ ეკოფუშუ, სქანი მალარინბა, სქანი მალატკაჲ ქიყანას მითა იგორუფუდუ ნი?

- მუქუდა ღორონთქ გამაკოთუა, — უწუუ ბოშიქუ დო მუში სანა-
 10 მუსო ვა არჩქინუ, თუშენი ნამულა ჭკვერი კოჩიშე უღუდუ ნაზოკულა. მარა ჩირქუ საშველი ვე მეჩუ, ამუღდა დო ამუსერი ირინართო თისუ კითხენდუ: „მუქუ გავაკოთუ, მუქუ გაგადინდარუ ნი, ვა მიწუეი, ვე ეწი ნდო ვე ეწინია“. მუთუნქუ ვე შეეხვარუ, მუთუნქუ ვა გუერთუ ე ბოშის. გინუუწყორდუ ნი, ვა ქანარგადაფუუო გვერიში ამბეე ჩირქუ! რა-
 15 ხან უსაშველექ იცუუ ნი, მიდეეწონუ ე ბოშიქ ჩილი დო თი ზვითოში მასქუალი გვერი ქაძირუ. — «ექუ მუშე იცუუა», დო გვერქუ ზვითოში სქულა ქიმიოტუუ დო ე ბოშიში დღასქუ, მუ რაკადი ოკო, რაკებაშა მიდართუ და, ვარა ძინაქ მეუწყორდუ. ქორე თაში ნი, ართი კოჩქუ ქუმორთუ დო თე ბოშის ხამი ქოთხუუ. ენა, ღორონთიგეე, ვარა დო
 20 გონებაში ღურელი რდუ ნი, ი ჭკვერი კოჩიში საგურეფიქუ მუღოს განშინუ დო ხამი ვიშო ქათხუუ. სქანი ნტერს ევერი ღოლამუღას, ექ იცუუ ნი. რთუმე თი გოჭოტკერი კოჩი მახინჯი ვა წოფერენო! მუჭოთი ხამი ქიიკიდუუ ნი, მიდართუ, ართი ოჭახინაშ მინიილუ საუბადოთ: ექი ღურენჯი კოსუ ხამი ქიმიოტუ ქორას, დოყვილუ; ხამითი
 25 ქორას ქემითიტუუ დო წუღე გოხირუ. უკულნი იცუუ ართი რკიებაქუ, გორუაქუ დო ხამი, ნაყვილა დო გოხირილი კოჩიში ქორას ქოძირესუ ნი, ე ხამქუ თე ბოშიშიქ იცუუ. მუ საკურელიე, ე ბოშიშა ქიმიარკიის, ოჭოფეს, ირიფელიშე გოჩოლეესუ დო მუჭოთი მახინს ოკო ნი, თუში მოკითხესუ. თაში აღოლუ ეთი ბედიკირილი ბოშისუ, ნამუქუთი ჭკვერი
 30 კოჩიში ნაზოკულას გინახილითუუ ნი.

ღუმა თექი ვორდი დო
 ამუსერი თაქო მოფართი.
 სუმი უშქურა, სუმი ბეწუეული

ღორონთქ ნუ მოგიღასასუ
სქანნი ხეში მოწუელი.

— არიკა, არიკა, კუტანია...

ჭკიდი ჭკომი ტუტამია,
შქა ლვინი შვი შურამია,
ჩვარა ნეძი ჭირამია.

5

XI.

ართი ძალამი ღარბი კოჩიში სქუა ომბოლი ქოცოფე. მიდართუ
სამოჯამაგიროშა. ართი ჭკვერი კოჩქ ქახუადუ ღო კითხუ:

— სო მეურქუ ჯგირი ბოშია?

— მა მეურქუ სამოჯამაგიროშა.

10

— ქოღომიღვრთი სუმი წანამოწანაში ვადათ, სუმი სიტყვას ქუღ-
გოგურუნქუ.

ქუღოღირთუ ბოშიქ. ართი წანაქ მიკიილუ ნი, ჭკვეერი კოჩქ ბო-
შის ქუწუუ: „მუთი ოხუეში გალე ქოძირეუ, ოხუეშა გამნააყოთი“. მა-
ჟირა წანაქ მიკიილუ ნი, ბოშის უწუუ: „ძალამი წადილო ვა რთხუასუ 15
და, ეში მუთუნს ნემუ ოთხინქ კოს“. მასუმა წანას ჭკვეერი კოჩქ ბო-
შის უწუუ. „ოხურსუ სანამუსოს ნუ უწინქ“. ე ბოშიქ მოღვართუ წუ-
დეშა ღო ქიდიხორუ. ოხუე გემდობუ. მუსითი ქოძირენსუ ნი, ოხუეშა
მინემარღვანსუ. ართი ორღოს მეურს ოხუეში გალე ნი, ჭითა გვერი
ქოძირუ ღო ოხუეშა გამნააყოთუ. ქემერთუ ოხუეშა ართი მარუაში უგული, 20
ქოძირუ, თე გვერი სიღეთ გიოცოთუ ნი, თექი ზვითოქუმი ქუწუქუდე
ბრელი. ბოშიქ ქემერთუ; ქოძირუ ნი, ახიოღუ. ზვითოქუმი გეეკორობუ,
კართეშა ქიღლეეწკარუ, წუდეშა მოღეეღუ; ე გვერითი გეეცონუ, წუ-
დეშა გამეეცონუ, ოგვაჟის ქუღინახუნუ. თექი ირი ღღას სქენდუ ზვი-
თოს. ე კოჩქ თუმი გეეღინდარუ, ძალამი: ოღა-სარაია ქიგვიდგუ, ჩი- 25
ლთი ქიითხუუ. ჩირქ კითხუ თე ქომონს:

— ძალამი ღარბი რდი ნი, მუქუ გაცაკეთუ თაში?

— ღორონთქ გამაკეთუ.

მუში სანამუსო ვა უწუუ. თუენი ნამუდა ჭკვეერი კოჩიშე უღუღუ
ნარაგადუ ღო თიქუ ქოგააშინუ. მარა მოსვანჯა ვე მერე ჩირქუ ღო ქა- 30

არაგადუ ქომონს ათუ გვერში ამბეუ. მიდეუქონდ დო ქაძირუ ხეითოჲს.
მასქუელი გვერი. გვერქ ხეითოში სქუელა ქიმიოტუუ. ართი ჟონი
ოვერდუ შხვა კოსუ დო ურგადუ: „სამი ქომოთხიას“. ეუვიან ე ბოშიქჷ
დო მუში სამი ქაითხუ. ე კონქ გეგანუდუ, მიდეულუ სამი. თრუმე ათუნა
5 მახანჯი წოფეი. მინიილუ ართი ოჯახისი ოხირუჲს. თუქი იხირდუ მეკო-
მოკონს, თუში გააკურცხინდ ლურესჯი კოს, თუ სამი ქორას ქიმიოტუ.
დოცვილუ დო სამი თუქი ქორას ქიმიოთიოტუუ. მაჟირა დღას ქოძირეს
დურელი დო სამითი. სამიჲსი იყუუ კითხირქ: „მიში რე თუ სამი?“

მიკიილუ დურელიში ჯიმაქჷ დო თუქუ: „ესა თუ დო თუ კონიში რე-
10 ნა, დო თას უცვილუ ჩქიმი ჯიმა!“

ქემორთესუ დო უწიის თუ კოს:

— თუ სამი სქანი რენავო?

— ე სამი ჩქიმი რენია.

დურელიში ჯიმაქჷ უწუუ:

15 — ჩქიმი ჯიმა დოცვილესუ დო ათუ სამი თიში ქორას ბძირათ.

ბოშიქჷ დეეფირქჷ ძალამი: ამუთი ქომიწუუ ჭკვერი კონქ, გე-
ემირთუ ირიოულქ, მარა ჩქიმი სუნელობაჲჷ ქობხვადუ მა თუნას. გე-
ურასეს ხე დო ოჭოფეს სამიში მინჯუ. მუთი ქუეღუდუ ნი, ვარა
ფარა, ვარა მუთი ოჯახის ქაპალუდუ ნი, დაასარჯუ თი გაჭირებაჲჷ.

20 კინი ქოდოსქიილუ ღარიბო. უკული მიიგონუ სუმი სიტყვა ჭკვერი კო-
ნაჲჷ ნარკადუ-ღანა-გურეფი: თი სიტყვეფქჷ ვა შუანახინუ ნი, თით წაგუ
ირიოული.

XII.

ართი ხენწილე ქოცოფე. თუ ხენწიფეს სუმი ქომოლი დო სუმი
ოსურისქჷჷა ქენოცუნუე. მუჟანსთი ღურადლაქჷ ქემასჭირინუე ნი, ქი-
25 მაჭნუე არძო დო უწუუ ქომოლისქუალენსუ: „ართის დოგიჩინასთიას
დო თქვა გინქენანას შიასრულენთიას და: მუჭო დობდურეფე, თითო
მარას საფულეს ქომიდარაჯითიას დო ე ძღაბეფიას, მიქეთი მორთასიე
დო თქუასიე, თექვანი და ქომუხითიეჷ, თის ქიმეჩითიას“.

გამეოთხუ არძოსუ დო დობდურე. მუჭო დობდურე ნი, დოთხო-
30 რესუ დო უნაში ჯიმაქჷ იმუსერი ოდარაჯუეჷს მიდართუ. მარა ჭიჭე
სანქჷ ქიიყუუ ნი, მუგდიდა რე ნი ქემონწუეჷსუ ქიყანასუ დო მუჭო
ხოლოჲს ქემორთუ ნი, თიში შუქიქჷ ე ბოში ოჯეში გინო გაგენა-

აქოთუ დო თუერუ მუკავინუ ნი, ქიმერთუ ღურღლიშა, მონწყუნდუ ქი-
 წანასუ ნი, თუქუ დო გიოცოთუ დო ორდომას ირანთო ქინტარდუ
 დო ორდოს დონთხორუ კინდ დო შადართუ. ენა ე ბოშიქ ცუღეს ვა
 გაატხადუ ოხუღორესენი.

ქორუ ნი, ათე უირი ჯიმაქ ოტყადღუშ მიდაროესუ. იმუღდას, კი- 5
 ნოსუ ათე უგუღდაში ბოშიუ ნი, თუში არია კოჩქ დიდიასუ. გინააჯინუ
 ნი, დამი მათხუაღა ცოფურდუ. ეუგუნუ დო უჩაში და ქიმეჩუ. გი-
 შანთოუ ხანქენი, ხოლო ქიდიდიასუ მაგუდაქიენი. გინააჯინუ ნი, ხოლო
 დაში მათხუაღა ცოფურდუ. ტუს ქანწყუნესუ ჯიმადეფი ვა რე ნი, მარა
 მუმასი დოჩინილი დუ ნი. თიშენი ქემეჩუ მაჟიათი დო ტიკუ ხანიშა 10
 უგუღდი ხოლო ქიდიდიასუ შხვაქ დო მასუმა თისუ ქიმეჩუ.

გიშეკლე ხანქ. ოხუჯუას ჯიმადეჩქუ ქომორთესუ ნი, დდეფი ვა
 ძარესუ. კითხესუ თე ბოშისუ ნი, ექ ირიფელი ქუჩურუ ენა ჯიმა-
 ლენქ იხუუ ძალამი დო შხერიში მათხილარო ქედარინესუ. იმუსერი
 ოშქარი ჯიმაქ მიდართუ ოდარაჟუშა, მარა ესუთი თუში აღოლე. ვა- 15
 რთი ექ გაატხადუ, ქომორთუ ცუღეშანი. თე უგუღდაში ჯიმაქ შუკეკუქუ:

— მათი გომიტკეთია, მუა-სქინს მათი ქუგადარაჟუქია, თქვანი
 დორონსუ შიოჯინითია.

მარა ესენქ გაატყორისუ:

— შეღანია ვაშოვა! სი ვარია, ჩქითი ქომიტკირანია, — მარა 20
 უგუღდი თქვიისუ: — გუგუტუათია.

მიდართუ ბოშიქ. ქიმერთუ საფულეკეშ დო სასთელი გუგურსუ დო
 ქოდოდირთუ ნი, იხუუ მუგოდინი ანბექ ძალამქ. მარა ეს ვა შქერი-
 ნიფუე. ქომორთუ ხოლოშა დო დიიცანცალუე დიხაქ, მარა ე ბოშამა
 მუთაქ აღოლე დო მურერქე ბოშიქ ლეკური დო შქაბასსუ გოტკირ. 25
 მარა ათუში ზინხირქ, სახთელი დუეშქირიტუ. გიჟიჯინუ გლე ნი.
 შორს სოგიდინი დაჩხირიში სინათე ქოძირუ; მოუსუ დო იდუ თურე.
 შარას უწუე მუმურსუ: „ჩქამი მუგულამსუ ვა განთარაჟა. ვე შიოცაჟა.
 ვარა დარწყვილესქია“. ქემიოტკირისუ ხოლოშა დო მიკავინუ ნი, დიდი
 ზღვაჟგუა წყარო ქოძირუ. ენა გონურუ დო ეკილე ნი, დაჩხირი ნდიესუ 30
 ნორსუე; მუკი-მუკი ქუგუესუნსა დაჩხირიშა ნი, ქოძირუ ბოშიქ დო
 ძალამი დეიფირქუ, მარა დიისტირუ დო შქასუ ქედისხასჟუ. ართი ხა-
 კვანხირი ქიხვამილუე დო ირტუ. სდიქხს ნორღვაქ ქიგინააციოუ არ-
 ძოსუ, მარა ბოში ვა ძირესუ. მოღართუ ბოშიქ დო კინი წუარსუ

მონურუნსუ ნი, ათე ნაკვანხირქე მეუშქირტუ. ძალამი შიიწუხუ, მარა მუს იქინდუ? კინი დიირთუ დო ხოლო ქიმიოხსნაჰუ დანხირისუ ნი, ოჭოფესუ დო კითხესუ დიენქე:

— მუ გოკონია?

5 ექ მუში გაჭირება ქუწუუ, მარა ნდიექ უწიისუ:

— ათე ყოშისუ სუმი ზისუნახუ გემანსისა ნდო ეთის ქომომი-
ქონანთია და, ვარა ვა გოგიტეენტია.

ე ბოშიქ უწუუ:

— კიბე ქუწუუნიაგო?

10 — ქაგა.

— აბა მოღართითია.

მიდეკუუმუ არძო დო უწუუ დიენს:

— მა იფეკელენქია, უგული თქვა თითო-თითოთუ იშეკლითია.

— ვაგირი.

15 იშეკლე ბოშიქე დო ქიგიაწუნუ ართი ნდიიქე დო მუჭო ეშეკლე
ნი, ე ბოშიქე მუწურქე ლეკური დო დოცვილე დო თექი ქედოღუ.
იშეკლე მაჟიქე ნი, თუმი ღოლე. არძო თაში თითო-თითოთუ დო-
წვილე დო უი ქიგილასწვიდე. უგული მინიილე ცირიფიშა დო დუდი
დუგერე დო თითო ბეჭედი არძოს ქემეჩე, უგულასი მუშოთუ დო ი

20 უირი ვიმაღეფიშოთ. გიმიილე გალე დო ართი ქუას მუში ლეკური
ქიგიაშქე დო თექი ქედისეიტუ. მუქე დანხირი გიქოფე დო მო-
ღართუ. წყარი გოჩურე დო მუმულსუ დუეძახე: „აწი ქიმიოციევა“. მუქე
ქომორთუ საფულეეშა, გოთანამახუ თექი ორდე დო გოთანდე ნი, წუ-
დეშა ქომორთუ.

25 ე ზისუნახეიქე ხენწიფეს ქეშაატევისესუ ე ანბეე, დო ირი კოჩქ,
დიიკათუ. ზოჯუ ხენწიფექე: „აბა ლეკურსუ ში იშეკლანქიე ქუასევა?“
მარა კოსუ ვე შაწყინე. თე დროსუ გინოსუ ზოჯუა: „მითი თე ლე-
კურს იშაწყენქე ნი, თისუ ჩქიმი ოსურისქუას ქემეხანქია“. ესა მუჭო
ქეგეგონე ე ბოშენქე ნი, ულა გაპირესუ დო გაგმენწყიისუ ნი, ექთი
30 შექეწეწე: „მიდამიკუშეეთია“,— დო ძალამი გაჭირებულო მიდეკუუმესუ.

ქემერთესუ ნი, ორე ანბეე: ქიქანასი კოჩი თეს უსოფეუსსუ, ძა-
რა კოს ვე ეშაწყინე. ბოლოს ირი კოჩიში უგული ქემორთუ თე უგუ-
ლასი ვიმაჟე დო მუში ლეკური გეშაწყე დო ქარქაშისუ ქედოლაგე დო
ხენწიფეს უწუუ: „სუმისოლო ჩქინიენია, მა უირი ვიმა პუნსია“, დო

დუქსაზე ვიმაღენსუ დო სუმიხლო ჩილო ქეკიხუნესუ. იყუ დი-
რაქ ძალამქე, დო ათე ბოშიში ჩილსუ ართი ნოხი ეფერი მენე ხენწი-
ფიქე, ნამუდა უილოგი იცონანსუ კოსუ, დო ათეს ქეგედოხოდუ ე ცი-
რაქე დო თუში მოლაყენსუ ჟარს. მოლართესუ მაყარენქე დო მოჭყუ-
დუნქე ნი, შქა შარამა ქომორთესუ ნი, ათე ცირას გიანთხე მუჯდენქე 5
დო ვიშო დოქოსუ. იყუ უბედურობა ანბექე, მარა მუს იქენდესუ? დო
უწუ ბოშიქ ვიმაღენსუ: „შვიდებიითია, მათი თის ოკო ქიგვოდ-
ნეევე“, დო მიდართუ.

იღუ, იღუ, იღუ, მუთი ქაღინედუ ნი, თინა ქიღუ დო ართი შინ-
დორსუ წყურგილი ქოძირუ დო თაქი ქომისვანჯუ ნი, ართი ორკო- 10
ლაში ბოშიქ ქომორთუ. კითხუ:

— თენა მიში სოფელი რენია? ექ უწუ:

— აქი სუმი ვიმა ნდიეფი ოხორანსია, სუმიხლოს ართი ხენწი-
ფეში ოსურისქელაფეი ცუნსია.

ენა ბოშიქ ქიგეგონუ ნი, ახიოლუ. მიდართუ. რთუმე მუში და- 15
ლეფიში ცუდე ცოფე. ქემერთუ ნი, ქომაზადუ მუში დაღენქე. მეგაში-
ნუაფუ, მუჭომს ახიოლუდეს ნი ეში ძირაფა. ონჯუქ ქიყუ ნი,
სუმიხლო ნდიენქ ქომორთესუ ნი, ქემიანადესუ ნდიენსუ ოსურენქ
დო უწიისუ:

— ჩქინი ვიმაქ მორთუა. 20

ნდიენქე უწიისუ:

— უჩაშენქე მორთუა და, ართი კელეპერი მაყინანია დო უკუ-
ლაში ქორენია და, ჩქი მიჩქენანია იში პატრიცემაფა.

მუნიილესუ ნდიენქე დო გააჟუდესუ ართიანსუ, ახიოლესუ ართი-
ნიში ძირაფაქე. იმუსერი ქიმიშახენა დაჩხირსუ ნი, მოქქესესუ ნდიენქე. 25
ბოშიქე კითხუ:

— მუსუ ქეშანთია?

— მუსიანდა, ვაი მუში წაულავა! კაყანდიი-ქერქეუსია ართი ორ-
ქოში თომამი ცირა ჰეერთუ მეცუნდუა დო გამეგვანთოზითია, მარა
მუთაქ მალოლეკსია დო ართი შიბუა თომა მუოსოფითია, — დო ე ბო- 30
შის ქაძირესუ.

ენა მუჭო ბოშიქე ქოძირუ ნი, ეზრაფუ დო „ვაი, ახვანია!“ თქუ.

— მუ ორენია? — კითხესუ ნდიენქე.

ე ბოშიქ ირიფელი კაკალო ქუწუ. გოთანდუ ორდოქე ნი, გე-

ქპირუ ბოშიქ დო უღას მიინდომუ. ე ნდიენქე ძალამი შიიწყუქეს, მარა მუს იქინდეს? დო ართი რაში დო ართი იგინიქ ქანჩქეს. მალაართუ ე ბოშიქე დო ქომორთუ; კაჟანდიი-ქერქუში ცუდეშა მინიილუ. მარა კაჟანდიი ცუდექ ვა რდე. გაცლასხაბუ რაშისე დო მინიილუ ცირაშა. მარა

5 მუჭო ართინი ქომირესე ნი, ჟინიხოლოქ ეკირთუ ბრელი ხიოლით. მარა ცირაქ უწყუ: „ბოში, დუდი მუთთ შიიერთთ? კაჟანდიი-ქერქუშა სი მუთა გალაღესა“.

მარა ე ბოშიქ ვა დუეჟერუ დო ქიმიკიხუნუე ცხენიშა დო ჭიშქარიშა ქომორთუ ნი, ათე ჭიშქარქე ეყერი მიორკიოუ. ნამუდა ცას მე-

10 რიცხი მასლოფუ დო დიქძახე: „კაჟანდიი-ქერქუე, სო რექია? იანური მაღაღიღესა“.

კაჟანდიი-ქერქუექე ქიგეგონუ დო გამათხოზე. მუჭო ხოლოშა ქემასტირინუე ნი, კაჟანდიიში რაშიქ ეყერი მიოტირინუე, ნამუდა ე იოშიში რაში გაანემე. ცირაქ უწყუ: „ბოში, მა ვა გიწიო, ასე მუ

15 სქიმინავა? სი ცოცხალი ვარა ქორღია“.

თე ღორს ქომორთუ კაჟანდიი-ქერქუექე დო ე ბოში დუკა-დუკათ დოჭკირუ დო ე ცარა ვიშა მიდექონუ. ქიმერთუ იგინიქე დო ე ბოში ჭკირილი ექი-ექი წემობე ნი, დოკორობუ დო ხურუეჟუსე ქენაკორობუ არძო. უნაგერსე მიკაჟირუ ხურუეჟონი დო მუქე უი ქი-

20 გიოსხაბუ დო ნდიეფიშა ქიმილუ. ნდიენქე ესა ქომირესე ნი, ბრელი ინგარესე, მარა უეულაში ჟიმა, ნდიიქ, დინუბარე შური დო გეიოდგინე ე ბოში. გეკირთუ ბოშიქე დო კინი უღას მიინდომუ ნი, ათე უეულაშიქ უწყუ: „აბა ბოში, ათე სუმიკურხსამი ჩქიმი რაში მიდექონია დო თესა გიშეღესია და, ვარა შევაიერო უსშეღე რენია“.

ქიგეღესილუ ბოშიქე დო კინი ქემერთუ ცირაშა დო ქიმიკიხუნუე. ჭიშქარსე გინიშიშე ნი, ასე უმოსი მიორკიოუ ჭიშქარქე. ესა კაჟანდიიქე ქიგეგონუ დო გამათხოზე. მუჭო ხოლოშა ქომორთესი, მიო-

ჭირსინუ კაჟანდიიში რაშიქე დო ე ბოშიში რაშიქ უღას ურკუ. ბოშიქ უწყუ:

30 — მუს რართქია?

— მუ ბქიმინავა? ართი კურხი ვა მორკეღასიე, უეულე ვორეგინანქია.

მარა მუჭო უმოსი მიიკინუ ნი, სუმიკურხსამი რაშიქ ეყერი მიოტირინუ, ნამუდა კაჟანდიი-ქერქუში რაში გაანემე, დო ქემერთუ ბო-

შიქვ, გუურქუ ლეკური დო შქაბანს გიიღუ გაყანდიი-ქერქუე. იში რაშის ცირს ქუგიოხუნუ დო მოღართესუ ხარულო. დიენსუ მუკუ- ულუუ დო არძოს გამეეთხუ დო მუში ცუდეშა ქომორთუ.

XIII.

ართი საწყვადი ზილამი კოჩი ქოქოფე ნდო ართი სქუაში მეტი ვა ნოქუნუე, მარა ძალამი სქვამი დო შეღებინანი ცოფე დო სახელი ჟო- 5 ხოდუ „გერია“. ართი დღასუ თუ ბოშიქ ოტყალუშა მიდართუ დო ონ- ჟუფვას ცუდეშა მიიშუ ნი, ართი კოკამი ოსური ქოძირუ წყურგილიშა მიმალუ დო თისუ ქააქოთუ საგანი დო კოკა გუუტასუ. მუკააჟინუ თუ ოსურქუ დო უწუ: „ეკეგუა ჯგირი ბოში ქორეკია და, მა კოკას მიტა- ხუნქ ვარიე ვითოჟირი გოლამი კინოხუ ვითოჟირი ჟიმა ნდის ართი და 10 ცუნსია დო ეთინა ქომიყონა“.

ენა მუჭო ბოშიქუ ქეგეგონუ ნი, ძალამი სიბოჟეში სინქარეთუ გურიშ პაძეგალქუ გუოლუ სოშახუ ძირუნდუ ნი: ქემართუ ცუდეშა დო უწუ დიდა დო მუმასუ:

— ართი წანაში დასბადი ორ'ზოლი დომიჰვეითას დო ვა მემარ- 15 თასია და ათე შეკვთილი ბორჟიში დინახალევა და, უკული თქვათი ქე- გიმაცუნითია.

ენა დიდა-მუმასუ ვა დუუჟარუ:

— სქანი მეტი მითა ჰუნანია დო სი ზოლო მიდინითა!

გარა გიიჰყესუ, მარა გერიაქუ ვა დუუჟარუ დო გუუჟეთესუ ართი 20 წანაში ორ'ზოლი. მარა გამოთხუალა თინეფიში ვე ერატადეე, მუ წუ- ხარებაქ იცუუ ნი; თაში ნამუდა ირიფელიქ ქიშიიტეუ ინეფიში გამო- თხუალა დო ნგარა: ბუა დო თუთაქუ, ცა დო დისაქუ, ზღვა დო ქვიშაქუ. ბოლოს დოხვამესუ დო გუუტესუ; დო მიდეეჟუმუ თიწკემას ართი ჭიჭე ფინიე, სახელი ჟოხოდუ „მათიკოჩი“. გამეეთხის ართიანსუ, გოჟუ- 25 დესუ, გოსხუჰესუ დო მიდართუ ბოშიქუ.

იღ, იღ, იღ, მუთი ქაალინედუ ნი, თინა ქიდუ: წორი შქასუ, წორი ვითოხუთი შქასუ, წანამოწანა დო სუმი თუთასუ ქიმიიშუ დო გინიილუ ამშიე გოლა; მარა ათე ამშიე გოლა გაათუ ნი, მუგიდა რდუ ნი, ირი- ფელქ გეიწარუ: ჟა დო ქუაქ არძოქ იკიირთუ დო თუ დიკოზონსუ მი- 30 იკერკელდუ, მარა გერიაშა მუთაქ აღოლუუ ნი, თუქანსუ ზონარი გე- ეგონუ დიკოხუშე ნამუდა:

— მუ კოჩი ექია მა გამირზიე? გერია, სარალოში სქუაში მეტი მა მი გამირზენია?

ე ბოშიქე დუუძახუ:

— მა გოხოლექია გერია, სარალოში სქუაფა.

5 ენა ქიტეკეგონე ე როკაპიქე ნი, აშო ქემასანადე დო დუდი დუუკრე დო ძალამი ჰატიცე, უწუ: „სო მეზოჯუნქია?“

ექ უწუ მუში ფირქი, მარა ათე როკაპისე ძალამქე ეწუინუ. გერიაქ უწუ:

— მუშენი გეწუინუა?

10 — მუშენიადა ვიშო მალე ბრელი ბძირია, მარა აშო დორთელი კოჩი ვა მიძირენია.

მარა ეში რაგადიშენი გერიაქ წუჟიშათი ვე გილეუფართხუე, გი-
წუნუ დო იდე მუში შარშა. იდე, იდე დო იდე, მუთი ვა აღინედუ ნი,
თისხი ქიიდე დო გაათუ ამშვი შხვა გოლას ნი, თაქი უარესი აყარებანქ

15 იწუუ ქიყანაშიქე. თრუმე ათი როკაპიში უჩაში დაში სოფელი წოფე, მარა გერიაქ მუთათ შიიტყვინუე, დო დუუძახუ როკაპიქე:

— მუ კოჩი ექია ჩქიმი შუქის გუერზიე? გერია, სარალოში სქუა, ხოლო ვა რქია?

— მა გოხოლექია.

20 მუ რაგადი ოკო, ხათე ქემასანადე ე როკაპიქე, დუდი დუუკრე დო ჰატიცე, უკული კითხუ: „სო მეზოჯუნქია?“ გერიაქ უწუ მუში ფირქი, მარა ე როკაპიქეთი ძალამი შიიწუხუ. კითხუ გერიაქე:

— მუშენი იწუხებუქია?

— მუშენიადა, ვიშო მალე ბრელი ბძირია დო დორთელი კოჩი

25 ვა მიძირენია, მარაფა ართი, სიკეთეს ქორლოლანქია, — უწუ როკაპიქე: — ჩქიმი სუმეკუნხამი რაშისე ქოგანუქქენია.

დუუძახუ რაშისე დო უწუ: „ოხდარო ცოცხალიენი, ვა უღალატაფა გერიასია“.

ბამეკთხუ გერიაქე, ქიტედოხოლე ე რაშის, ქიკიწუნუე მუში მათი-
30 კოჩი ფინიე დო მიდართუ. გიშეელე ართი ძალამი მინდორიშა დო ქოთი შეკხოლე ნდიეფიში დოხორესუ. ათე მინდორსუ გიიჯინუ ნი, გურში კარქე გაანწუ დო თორქე წყარით იაფუშე: მუში ოხეშიკარში მინდორიში ლაყაფიქე ქეკეგონე დო თქუ: „მარდოხა მოწყალე დორღონ-
სია!“ დო ქოტკეჩე მართახი რაშისე დო ეფერი ქალაყაფინუ. ტვერი

დო ჰქირი ვე გიშეგორედ დო თქუ: „ასე დეებაზდია უძირაფუ ქი-
ნასია!“ ქემერთე ნდიში ჭიშქარიშა დო გავლასხაჲ ცხენიშე დო ქი-
მიკაკირე თაქი. წიმიკონე ჭე ნი, თქუ: „თე რაში ახირებულო მიგეო-
კირა“. დიერთე კინი დო მონწყუე ართი ჭყონი, დუღინე ქვადანხუუ
დინასე დო თისე ქემკაკირე მანგარო სი, უწუ რაშიქე: 5

— თაში ვა გიქიმიწილგო ნიე, მა მიდებია. წუღეშა. აბა ასე მა გი-
წუეე, თეში ქიმიწია. ასე ნდიეფი წუღეს ვა რენია დო ქემერთია, ართი
კარდილა წუმონუნია დო თინა გამუნაართინეევა, უკული ცირაშა ქემერ-
თია დო პიჯალა გეგწუელია.

მიდართე გერიაქე დო ე კარდილას კუჩხი მოგუ დო სუმშიახე გამნი- 10
ერთე დო ჭიჯი-უშე ქედლიდგე. უკული ცირაშა მიდართე, დო ტახე არძო
ოკილარეფი დო შინილუ სიდე ორდუ ნი თექი ნი, ე ცირას ეორცე
ძალაქე, მარა მიკაკინე ნი მუში ჭგირი ბოშალასე ნი, ძირაფაქ ახი-
ლუ დო, მუ გავაგირაძალა, პიჯალა ქიმეჩე. გიმილუ ეურე ბოშიქე
ქეეფიანო დო ქიმორთე რაშიშა. იმუსერი თექი მიისეფანჯე ჭგირო დო 15
მაჟირა დლას უწუ რაშიქე:

— ასე ნდიენქე ქომორთესია დო კარდილა მუნორთინაფილი ქო-
ძირესიე, არძაქე დო შქურონდუა, თეშენი ნამუდა ვითოჟირისლალოში
ნაკლების ვა მუნაართინედე თი კარდილაჲ, დო თქვისისა: თექი მაქი-
მინარქე მუთი მიწუა ნი, დუჟუკერთია, დო ასე მეურქიათი. 20

მიდართე გერიაქე დო მუჭო ქოძირესე დიქნე ნი, გემიწოცისე
არძოქე დო ქვამაზადესე, დუღი დუჟუკრესე დო მასშინესე:

— მუსე ბოხულენთია?

— თქვანი. და ოკო ქომუჩათიე.

— ჩქი ქიმერჩანთია, მარა უჩა ხენწიფე ვა დეგანეპენსია, — გიო- 25
რკადესე.

მარა გერიაქე უწუე: „მითინიშა ვა მოშქურუნია“ დო, — აქითი მუოთ
გავაგირაძალა: იშენი დიდიე არიკი. დო დუჟუბალე მარჩქილესე, — დიარა
განწიფისე.

ორენა დიარასე ნი, თეში ორდოსე გიმიიჟინე გერიაქე ნი, ქო- 30
ძირე ბრელი არძო უჩათე მონწყიძრი კოჩი, უჩა ხენწიფეში მონქვა-
ფილი. ქეგდოხოდე რაშისე, ქოდიშასლოლუ დო ართიანს ქემიოზ-
დოდუე დო სუმი შეახბეთე გუუტუ: „მა გონორდქია გერია, სარა-

ლოში სქუაგა“, მუეზინუ. ენა ხენწიფექ იხუე დო მუთი ქოცუნდუ ჯარი ნი, ჭიჭეში მეტი არძო მოლაჩქუ. მუჟანსუთი ქოძირუ გერიაქუ ნი, ჭე დეეფირქუ, მარა რაშიქ უწუ.

— ენა მუთა რენია, ბოშია, უარესის მეელქია.

- 5 გუერქუუ ბერიაქუ რაშისუ დო არძო დაზლოდუე, ართიმ მეტი. ენა მანბეთუ გუერტუე. ასე გვალო გეერისხუ ხენწიფექ დო ქიმიიტანუე მუში საიმენდო ცქვაფირი კოჩი, ნამუთი გაჭირებაში დროშოთ ცუნდუ ნი, სხელი ჟოხოადუ „ცვაფურიცხამი“, დო მუთი დოსქილადირი ჟარი ქოცუნდუ ნი, არძო ჩაბარუ დო გუერტუე ბეადირთუ გერიაქუ დო
- 10 გეშიაჟინუ ნი, სქანი ნტერს ეფერი უძირდასუ, ექუ ძირუ ნი: ცვაფურიცხამიში ძირაფაქ ეწეინუ, მარა მუს იქუნდუ? რაშიქ უწუ:

— ათეხა რენია, ბოში, მა გირაგადედივე.

- გერიაქუ დეეწერუ ჰიჯფარი, „მარდობა დორონსია“ თქუე, გამე-
ეთხუ ჩირსუ, რადან სიგოცნლეს ვე ელიდუ ნი, დო გიმიილუ. მარა
- 15 დიორდუ ის ვა ატაკუ, ჟარი არძო დეეზლოდუე დო უბეული მოუნ-
ტეს ართიანსუ ღასთი, ისოფესუ დო ისოფეს ცხენდოცხენუ. მარა ძა-
ლიშა ვა რდუ საქმე: რადან ცვაფურიცხამიში შური შხვას ობარდუდუ ნი,
ისუ მუ ცვილუნდუ? დო დუესახე: „ათაში ოკო, ბოში, ცოთამავა!“
დო დოცვილუ გერია. მუჭო გერია დოცვილუ ნი, ე ცირა ქიიხვამი-
- 20 ლუე დო მიდეეცონუ, ხენწიფეს ქიმუეცონუ. მარა ცირაქ უწუე ხენწი-
ფესუ:

— მა ეფერი კოჩიში ნოჩილი ვორექია, ეში ლექინო ვა დეგანუ-
ბენქია დუსუ, ვარა ქემერკინია დო მიქეთი ვორეკინათიე, თიშობა რდა-
სია, ვარუ და სუმი თუთას ქემადროფია თიში რეუალავა.

- 25 ხენწიფესუ რკინებაშა აშქურინუ: „ნდიიში ნათესეე რენია“, დო
სუმი თუთა ქაცადუ.

ასე, მუჟანსუთი გერიაქ დოლურუ ნი, დუდი მელახუ ძუდუ დო ტანი
მელახუ ნი, ქიმერთუ მუში მათიკოჩი ფინიექუ დო ართიანსუ ქემეოდუ
დო თექი ქომუეუდოხოადუ ოთხილუესუ.

- 30 ე ხანი დო ანბეე შქას გიშეელუ წანამოწანაქუ დო რახან ვა ძირესუ
დორთელი დიდა-მუმაქ მუში გერია ნი, ქიგაცუნესუ დო ქემაცტირი-
ნეესუ თუმი ხოლოშა ნი, ართი ჭიფე შარას იკუკათუ გვერენქუ ბრელქუ.
დო მოუნჭესუ ართიანსუ დუდი დო არძოქ დიიზლოდუ. ათე დროს გი-

თილჷ ჟირი დიდი გვერქჷ დო ართი წყარისჷ დინიილესჷ, კინი ეშელესჷ დო ვიშო-აშო გინიილესჷ ღურელი გვერენსჷ, დო არძოქჷ გკეთელესჷ. ათჷ ძირაფჷქ გუჟევირდესჷ ძალანქჷ დო თქვისჷ: „ათჷ წყარი ჭე მი-დეებლათი“.

გეშეილესჷ სათითიში ეფჷს დო მიდეეკუმესჷ. მუჭო სოლოჷს მიანჭესჷ ნი, მათიკოჩი ფინიექჷ ქოძირჷ თენეფი 5 ნი, გაკეთირულჷ დო ქეშაზადჷ, დიდი წუხარეთ იწაჟღონჷ თენესჷ დო ქიმიკონჷ ღურელისჷ. მუჟანსჷ ქოძირესჷ გერია ღურელი ნი, უირისოლოქ იკირთესჷ სარალენქჷ, ინგარესჷ ბრელი. უკული ქეა-აშინჷ თი წყარი უღელჷ ნი, დო გელეკელ სოლოდარი დიდაქჷ, ჭიგო-ობჷ გერისჷ ნი, გეკოცხლჷ დო თქჷ: „ჟაი, მჷსჷ ხანსჷ ქედობულურჷ 10 უნია!“

გიივინჷ ნი, დიდა დო მუშა ქოძირჷ; ახოლო ძალამქჷ, მარა მუჟი ანბეჷსი გოშინაქჷ კინი შეაწესჷ დო თქუჷ „შეიდებითია“. დიდა-მუ-მასჷ კინი გამეკთესჷ. დიდა-მუშაქ ბრელი ინგარესჷ, მარა ღორონსჷ მიანდეესჷ მუნეფიში სქჷმ დო შითმინესჷ. 15

მიდართჷ გერიაქჷ დო თი ხენწიფეჷსი ქიყანას მიანოღულჷ ნი, ართი დიდი ტყაქჷ ქუეზადჷ; ათაქი შითილჷ ნი; მუგოდა რე ნი სონარობა ეფერი ისიდეჷ ათჷ ტყასჷ, მეტი ვე შიილედეჷ. გაჩენდჷ ათჷ შარასჷ ნი, ქომურესჷ მუგედენი, ქემონწყუნსჷ თჷ ტყასჷ, ჟა დო ჟა ართიანსჷ მიკოტირესჷ; მიკვანინჷ ნი, ქოძირჷ; ართი დიდი კერქჷ ქომართჷ 20 ჟიქურს დო ქატაკჷ გერისჷ. დოღჷ მოგვერდი გერიაქჷ დო სუმი ორგინას ქაყოთჷ, მარა კინი ქატაკჷ დო ირკინესჷ დო ირკინესჷ, სუმი დღას ქიირკინებუდესჷ დო ბოლოს ორჯინი ბოშიქჷ დო შქას გო-სოლო. გოსოფჷ ნი, გაემოსხაჷ სქვერქჷ; სქვერი დოცვილჷ ნი, კო-ლოფიქჷ გემოლჷ; კოლოფი გოტასჷ ნი, სუმი მარჯინოლქჷ გაემოფჷ- 25 რინჷ. უირი დოცვილჷ დო ართი ოჭოფჷ.

ათჷ უამსჷ წვამურიცხამქჷ ქადედასჷ, დო შურიმალაჟუო გინიირთჷ, თჷსენი ნამუდა თიში შური ცოფე თურმე თენა, დო მასუმათი დო-ცვილჷ დო იქეთი დოღურჷ. უკული შინიილჷ ხენწიფეში დოხორქჷს დო მუში ოსურისი მეტი ირიფელი ართიანსჷ ქიმეკვანდოღულჷ დო 30 მუში ოსური მოლეკონჷ მუში დიდა-მუმასჷ.

დიდი ხიარულეჷსი მანჭირინეჷ ბოლოს დიდა-მუმასჷ მუნეფიში მოთმინებაში დო წუხარებაში მანგოორქჷ დო არძოქ მონღართესჷ კინი მუნეფიში წუდეჷს.

XIV.

ართი ხენწიფე ქოცოფე ნდო ათე ხენწიფესუ სუმი ქომოლისქუა
 ნოცუნუე. ართი დროს ათე ხენწიფეჲჲ ქედველასუ დო ყირისოლო
 თორქჲ დეეცეარჲ. მიდაჩქუ მუში სქუალეყი მეწამალეჲს დო არძო
 მეწამალეჲ გინოტყევიდესუ, „ართინეერი ჩხომი რენია დო თინა ოგა-
 5 ტოფენია და, დოსქედუქია“. ე ჩხომიში სახე გეუხსნტესუ დო ქედუ-
 უტესუ.

უზოჯჲ ხენწიფეჲ უჩაში სქუასუ დო მიდაჩქუ ზღუაჲს ჩხომიში
 ოტოფუჲს; მარა ოში, კოჩი დო მუში ბადეჲ არძოქჲ ქიდინაზლოდჲ
 ზღუასუ, მარა მუთუნი ვა ძირესუ იში სახეში. წუდეჲს ქომორთჲ დო
 10 მუმას უწუჲ: „მუთაქჲ მაშუჲ“. ხენწიფეს ეწუნებ, მარა მუს იქინდჲ?
 უკული მიდართჲ ოშქარბი სქუაქჲ დო მიდეეკონჲ ოში ბადიამი კოჩი
 თექითჲ, მარა ესეთი არძოქჲ დაზლოდჲ დო მუთუნქჲ ვა ატოფუ. უკული
 მიდართჲ უკულაშიქჲ, მარა ექჲ ხერხი. ინვარჲ; ოში ქილა ქვირი მიდეეკლჲ
 დო ართი კოჩი მიდეეკლჲ. ქეშერთჲ ზღუაჲს ნი, ირი დღას დინაარდჲ
 15 ძგალენსუ ქვირი სოშასუ უბადღენი. უკული დეეღუჲ ნი, გაჩენდჲ; მარა
 თუმი დინებარდჲფეთი ქვირითჲ ჩხომენქჲ. ძალამი დიიგვანესუ დო
 თქვიისუ: „ათე ბოშის პატრი ქოფცათია, რადან ჩქი დემოგვანეკისე“,
 დო ქაყოთჲ ბოშიქ ბადე ნი, ხათე გეშაქუნუ თი სახეში ჩხომქჲ. ე
 ჩხომი ბოშიქ კართეჲს ქალეეკირჲ დო მოღართჲ ნი, მარას ჭე შეეშორჲ
 20 მუში მაცალესუ ნი, მუგჯდენი ხონარქჲ მასნიმჲ ნამუდა „ჭატჲ, ბოში,
 დობლურია!“ მარა გიიჯინებ ნი, მუთა ძირჲ დო მუთუნი ვა თქუჲ. ხოლო
 გიშეელჲ ხანქჲ ნი, გეეგონებ: „ჭატჲ, ბოში, დობლურია!“ ასე უმოსო
 გიიჯინებ, მარა მუთა ძირჲ ნი, კართეჲს გალეეკინებ დო ჩხომესუ ჰიჯი
 გუენჭამუ დო შურს ინთქარსუ ნი, ქოძირჲ. უწუჲ ბოშიქჲ:

25 — მუ გოკონია?

ე ჩხომქჲ დუჲსხუ ხოლო:

— სქანოთ ქუუჯგუნია მჲ გომიტუეეე, ართი დღას სქანოთ ჯგირი
 იბიქია.

უეკუნებ ე ბოშიქჲ დო წუარსუ ქიდინასუნუ დო მაცალეს უწუჲ: „სი
 30 გინქენია, ვა მითხობელანქია და“; დო მოღართჲ წუდეჲს დო მუმას
 უწუჲ: „მუთუნქჲ ვა მაშუჲ“.

ქოორჲ, გიშეელჲ დრო-ხანქჲ ნი, ართი დღას ათე მაცალეწკეჲს ათე

ბოშის ჩხუბიქე ქადოლუ. ე მაცალექ ხათე მიდეერულუ დო ხენწიფეს ირიფელი ქუეწუ. მუჭო უღალატე მუში სქუაქე ნი. ენა ხენწიფექ მუჭო ქიშიიტუე ნი, სოჯუ ხათე ნამუდა „მიდეეონითია დო დოცვილითია“.

მიდეეონესუ ხათე დო ცვილუნდესუ ნი, ბოშიქ შეეხვეწე: „პილათო 5 ნი, მუსუ გიკეთენანია? თქვანათ მარდიენია, თუმი გომიტუეთია, შესა ქიქანაშა გეგუნჯოლუქია“.

შეებრალუ ე მაცვილარენსუ დო გუეტესუ. მარდობა უწუ ენესუ დო იდუ, იდუ, იდუ დო იდუ, მარა დღას კოს ვა ულუ ნი, თისხი ქიიდე. ართი დიდი ტყაშა ქიშიოჭირინუე. ათე ტყას მეურსუ ნი, ართი ირემი 10 გაჭირებულო ქომიირულუ ნი, ქოძირუ. გაჩენდუ ჭა. ხანსუ დო უჯინუ ნი, ათე ბოშიშა ქომორთუ დო დუდინი ქოდიხუ. უწუ ბოშიქე:

— მუ გიჭირსია?

— მუ მიჭირსიანდა, ხენწიფეში სქუა მობთხოზენია დო სი გიჩქენია, 15 ქომიპატუენქია და.

ე ბოშიქ იკიციუნუე დო მოლართუ ნი, ქასხვადუ თე მეტყალესუ. მეტყალექე კითხუ:

— ე ირემი სო მერყუნსია?

ექე მასშინუ:

— ხენწიფექ მეუჯღონუა შესა ხენწიფესია დო თექი მეპუნსია. 20

ე ბოშიქე გინაატუე დურაშე ე ირემი დო ირემქ უწუ: „ართი დღასუ მათი გირსხენქია“.

მოუსუ ე ბოშიქე დო იდუ, იდუ, კინი იდუ დო იდუ, მარა მუ იდუ, ჰატონი? ვართი სუმიდღერი ცხენს ულუ თისხი, დო მიკააჯინუ ბოშიქე ნი, ართი განწარებული ობრიქე სოლო ქეკიოფურინუ თე ბო- 25 შის ხუსუ დო უწუ: „სი გიჩქენია, ბოში, ქომიპატუენქია და“.

ე ბოშიქე ეთი ქიიპატუე მუში მათხოზინეშე დო უწუ ობრიქე: „ართი დღასუ მათი გიშველენქია“.

მიდართუ ბოშიქე კინი მუში შარაშა. იდუ თუ ტყასუ, იდუ, იდუ, იდუ, მუთი ვა აღინედუ ნი, თინა ქიიდე, წორი' დო წორი შქასუ, წორი 30 ვითოხუთი შქასუ, წანამოწანა დო სუმი თუთასუ ქიმიიშუ. თე დროს ქიგეგონუ, მუგიდენი უშველებერი ხონარობა: გოტყვანუ დო გოფალუ დო გოგურგინუ. მარა ე ტყას ართო ქომონწყუნსუ მუგეიდა რე ნი დო ქორჩქინდუ დიდი უშველებერი ტურამელაქ. ქომირულუ ბოშიშა: „ქო-

მიპატენტებია და, სი გიჩქენია; ხენწიფეუმი სქუა ზუში ჯარით მობთხო-
ფენია“.

ე ბოშიქ ენა ქიიპატუუ, მეჭო შხვა სი, თუმი, დო ბოლოს უწუ
ველაქე: „მათი ართი დღასუ გიშეულებქია“.

- 6 მიდართუ ე ბოშიქე დო გიშეეღუ ათე ტუასუ სი, ართი ქალაქი ქო-
ძირე. ათე ქალაქის არსია ბროლიში ცოში ქოძირე დო დინაჯინე
ოზესე სი, ბრელი ღურელი დო მინე მალურეუ ბოშეუი ქოძირე.

იკითხუ:

— თენა მუ ანბე რენია? უწიისუ:

- 10 — თაქიანი ხენწიფეს ართი ზისუნახე წუნსია დო თიქე ზოჯუა
გემოხუა: ამითი მა მაფულუენიე, თისუ ჩილო მიდვასუნუქიაა, მარა
იშა კოს ვა აფულინე დო თენა რე არძო დაზლოდუე სი. მისეთი ვა
აფულინე სი, ეთი მუში ცოშიშე რკო გეგენაცოთასანიე.

- ენა ბოშიქე ქიგეეცონე სი, ხათე გუესუ დო ეშეღუ, მინიღუ ცი-
15 რაშა; ართიანს დუდი დუუკრესუ, ცირაქ უწუ:

— მუშა მოგიზოჯენია?

ბოშიქე მასშინე:

— მუშათი შხვაქე შორთუ სი, მათი თიშა მობრთია.

— ჰე!—დუესახე ცირაქე ხათე ვეშირენსუ დო პიჯალა დოქარესუ.

- 20 მუჭოთი სეეულეა ბრდე სი.

გიმიიღუ ბოშიქე დო მოლართუ ზღვაპიჯიშა დო ქოდოხოდე; დო
ძალაში მოწყინებულო ქოფირქენსუ სი, მუგიდაქიე სი ჩხილიტი ქინი-
კათუე ათე წყარსუ დო ე ბოში ვიშო გეეცირტუ დო მიდეეცონე ტითა
ზღვამა დო ფოთქიშა მითიიღუ ირიფელამო. იმესერსუ თექი რდე. მა-

- 25 შირა ბრდოს გეეცირთუ ცირაქე დო გამიგიიღუ მუში სარკე დო გიო-
ჯინე, მარა ცას მუთა ძირე, გიოჯინე დისასუ სი, მუთა ძირე, გიოჯინე
ზღვასუ სი, ვა ქოძირეო, ჩხომს ქორას წუნსუ დო ფოთქის მითოხე
სი. ჯგირი. გიშეეღუ ჰე ხანქე სი, ე ჩხომქ კინი სიღე. ხედე სი, თექი
ქვდაახუნე. მოლართუ ე ბოშიქ ძალაში ქეეფიანო დო ქომორთუ ცი-

- 80 რაშა. უწუ ცირაქე:

— მუ ქიშინია, დიიფუელია?

— ქოფა, დიიფუელია.

მარა ცირაქ გეუწუე თითო კაკალო, მუჭო დო სო რდე სი: ბო-
ლოს ცირაქ უწუ:

— ამუდღარი დღა მიჰატეებუნია, რაღან თენერი მიხეგრსიე.

მიდართე ე ბოშიქ კინი დო ართი მინდორს ქოდოხოჯ ნი, განთხე მუგოდაქიე ნი ბოშისე დო ჰეკრისე დოქოსე, მიდეეკონე დო ცას ქიმიკანხუნუე დო მუქე სუა ქიმიკათორე. მაჟირა ორდოს გუდართე ცირაქე ნი, გოჯინე ზღვას, მარა ვა ძირე, ეშაჟინე ცასე ნი, ქოძირე, მუჭოთი ობრის წუნდე ნი. შოლეეკონე ე ობრიქ დო თუდო ქდაახუნუ. ე ბოშის ძალამი ოხიოლე: „ვა ბძირხდეა“, დო ქომორთე ცირაშა ნი, ცირაქ ირიფელი ქუეწუ: ასე გვალე დოლეურე ბოშიქ ჟარასე, მარა თე ცირასეთი უკვერდე ათეში ფულეა დო უწუ: „ამუდღათი მიჰატეებუნია“.

მიდართე ე ბოშიქ დო მინდორს გოლეურსე ნი, ქომორთე ირეკე 10 დო უწუ: „ქეკაზდოხოდას.“

ქიგისხუნუე დო იფონე, იფონე, იფონე დო მუთი გოლას ქოორდე ნი, არძო გეგინიფონე დო თექი ომანქაშა გეშითიიფონე. ორდოს გუდართე ცირაქე ნი, ეთი ქოძირე, მუ რაგადი ოკო. ქომორთე ბოშიქე ნი, უწუ ცირაქე: 15

— ბოში, ძალამი შოჯგირეეფი ნორეუნჟენია, მარა ზქიშა იშენი ვა გათუდინუა დო ამუდღათი ქეჰაჰატეენქო.

მიდართე დადოკებულა ბოშიქ, იმენდი ვა უღუ აწი ჟუდიშა, დო მინდორს ქოდოხოჯ ნი, იყუ ქიჩანაშა რეევაქე: ქალაქიქე დიციანცალე, გოვალე, გოგურგინე დო გოტუაგე ნი, გამკოსხაშე ათე მუში 20 შოჯგირე დიდი უშეეღებური ტურამელაქე დო უწუ ბოშის:

— ჰატე. ბოში, ნე გაშქურანენია!

იხვარე ტურამელაქე მუში ხერხი დო ქიგითეჟე დისში თხორუა. თხორე, თხორე, თხორე დო სიდეთი ცირაში ოხეეკე ორდე ნი, თექი ქემეთხორე დო უწუ ბოშის: 25

— ათაქი ქოორდეა, ინავა ცას მიოჯინენია, გოლას შიოჯინენას დო ზღვას გოჯინენია დო ვა რძირხისიე, სარკეს გოტახენას დო სი ქიგეგოტონქიეეე, შიოგია დუდი ეშე დისსე დო სითი ეშეელა.

მუ რაგადი ოკო, ბოშის ახიოლე. გუდართე ცირაქ ორდოსე ნი, გოჯინე ზღვასე ნი, ვა ძირე, გოჯინე გოლასე ნი, ვა ძირე, შიოჯინე ცასე ნი, ვა ძირე დო ე სარკე გოტახე. თე ბორჯის ბოშიქეთი შიოგე დუდი, ეშეელე დო დუდი დუეკრე, უწუ: „სი ზქიში ექე დო შა სქანას“. დუედახესე ვეზირენს, ხენწითეს ქიშოტეეინესე დო იყუ ართი ქეეფი-დიარაქე.

XV.

ართი ბადიდი ქოცოფე. საქვარი შეუღებულე, მარა ორგულენდე.
სქუაღეფი წვანაშ მიდეჲე. ნი, ე ბადიდი კებურსე ქეკოდოხოდდე, ძა-
ლამი ჰატის ფა ნენდესე და, წუდეშ ფა მასქვანდე თინენს. ათე შიგუ-
რნიშენი წეეჩხუბე ნისალენქე დო გებენაყოთეს ოჯახიშე თე რჩინე
5 კოჩი. უჩაში ნოსასე თხუე: „ართი ჭურაში ეფეშა ქვირი ქომუჩია, ართი
კვერცხი დო ართი ოდგიში დო გეგინვოლექე დო ვურქია“. ქიმეჩე.
ი ბადიდიქ სერი დო დღა იდე. ქიმერთე ართი წყარბცაშ; მიკაჯინე
მეღე წურეშე, დემი ქეკორე. დემს დუფასხე:
— ათე წყარსე გამენომიქონია.

10 დემქე დუფასხე:
— მა ვარი, სი გამენომიქონია, ვარა ტვერიშორო გოგოჩქვანქია.
გაეჭოფუ დიდი ქუა, ქიგიაშქე რეკას, თექი ქიგიოფუნსოლუ ე
დიდი ქუა. ბადიდიქ ბეღეღე ჭურა ქვირამი, გიაშქე რეკას; ქვირიში
ფურკიქ ბეღერთე. გუჟავირდე დემს: „მუჭო ფურკი გეიოდინაფუ
15 ქუასე!“

დემქე გაეჭოფუ ხოლო ქუა, ხეს ქიდეკინე დო თქე: „ათე ქუა-
შორო გეკორტახენქია“.

თიწკმა ბადიდიქ ბეღეღე კვერცხი, მუხნჭირე ხე დო გოწილიხე.
წყარქე მოლართე. აშქურინე დიის, მუნიილე დო ხუჯიშა ქიგილეხუნე
20 დო წყარს მეწუნსე. შქაწყარს დიდიქ უწუე:
— მუჭომი ლექინი რექია?

ბადიდიქ უწუე:

— მას ცას კითხე ხე, ვარა მას გუჟოფე ხე ნი, თაქი დინათხუ-
ქე სი.

25 — დაბა, აკაწუნს გუჟოფე, — უწუე დემქე.

ბადიდიქ ბეღეღე ოდგიში, კისერს ქიგიობიჯე დო დაალუე. დიდიქ
უწუე კოს:

— კენი ქემოკიდი ხევა.

ეუბუნე ოდგიშისე დო ჯიბეშა ქეღეღე. წყარს მინილეხე ნი, უწუე
30 ნდიდიქ:

— შა ნადირს გამეკობრაჯენქია, სი ქედოხუადი თაქია.

მიღართე ნდიდიქ, გამეკორაჯე ნადირი. ე ბადიდის აშქურინე ნადი-

რისა და ტყას ქიმიშეეტუობუ. გურიჭითა ქობირუ ღურელი. ქემორთუ
ნდიიქუ და უწუუ:

— მუ ღოლი ნადირია?

ბადიდიქუ ნდიის უწუუ:

— ნადირქუ სი ვა მუკანრე, ვარა ჩიტი მუფურიზნდუ ჟი ნი, თინა 5
ოფტოფი, ვარა დისხა მიიშუ ნი ფერი ნადირს მუჭო გურუტეენდი!

მიდართუ ნდიიქუ, დოწყვილუ ნადირეთი: ჟირი ირემი, ჟირი სქვერი,
ჟირი ტუარღეთი, ჟირი უურდგელი. ნამუთინეფი დოხმუ, ნამუთინე
დოჭუ, ღუმუ გააკეთუ ჟირი ქილა, ჟირი კოკა ღვინი ქედოდგუ და
უწუუ კას:

10

— ქოდოხსოდათუ და ბჭკომათია.

— სი ღვინი მოვიღალუ ნი,—უწუუ ბადიდიქუ,—ინა მუსუ ბლა-
ლანსუ? ათუ წუარისა მიშეე ქიმიშამბობი, თექი ბჭკუმუნქუ ოსერიშას.

ქიმეშუბოგუ დემქუ. ბადიდიქუ გედოხოდუ ბოგირს. დემქუ ქიგუფუ:
ართი ირემი, ართი სქვერი, ართო ღეთი, ართი უურდგელი, ართი ქილა 15
ღუმუ, ართი კოკა ღვინი, ათენეფი კას წოხოდუ ქაწუფუ ნდიიქუ. თი-
ქეთი ხოლას ქედოხოდუ მიხდარო. ე ნდიი ჭკუმუნსუ, ე ბადიდი წუარსუ
დინდამარღვანს. დემს უჩქუ ჭკუმუნსუ ნი. დემს ოშქურუ: «ჩქიმი უმოსი
ქიშინოღებუუ!»

ე წუარს თუდოდუ გარეთი ჭოფუნა და ჭკუმუნა ხორცის, ე ბა- 20
დიდიში გინუნარღვიფისუ. მაჟირა ირემი ქოთხუ დემს: «ქოფნია». დემქუ
ქიმეფუ ბადიდის. ეთი წუარს ქიმეჩუ, ენა. დემს ვა უჩქუ. ბადიდიქუ
თქუუ: «დეეკაკალია ამუსერი».

მაჟირა დღას დემქუ წუდეშა დააპეიჭუ. მოღართესუ წუდეშა. დემქუ
მიდართუ ოხადირუშა. ქაწოხუად გარქუ და ტურაქ. გარი და ტუ- 25
რას უწუუ დემქუ:

— ოხადირუშა მიდემაცუნია; ართი სემარქუ ეფერქუ მესურუ, ვითი
ირემსუ და სქვერს ოჭკუმუნს; ღუმათი ქომიღუფესუ ჟირი ირემი,
მარა საკაკალოთ ვა დაბადეფუ!

ათუ გარი და ტურაქ უწუუ დემსუ:

30

— სქანი სემარს ართითი ვო უჭკომუნია; არძოს წუარს მიდემა-
არღვანდუა, ჩქუ ფტოფუნდითუ წუარსუ და ბჭკუმუნდით; ვარა თის ვო
უჭკომუ.

დემქუ უწუუ გარი და ტურას:

— აკა მოღართით, გომიტახითათ თი ბადიდი.

მოღართესუ ბადიდიშა დემქჳ დო ვითი ტერი დო ტურაქ ბადიდიშ
გაატახუშა. მოღართუ ბადიდიქ, დემი წოხოლე ქუმუხურსუ ტერი დო ტუ-
რეთი უკახლე ქიკეუნსუ. ბადიდიქ მითახსუ დემს: „ართი ვითი ტერი
6 დო ტურაში მეტი ვე გემიძედუო სქანდა ოგაფურნი“

დინაჟინესუ ტერი დო ტურაქ ართიანსუ დო უწიისუ: „ე დემს მო-
ღუუტუჟაფუთუ:“ ქუუცისუ დემს, ტვერიშორო გეგოსოთესუ.

XVI.

ართი რჩინი კოჩი ქოცოთუე. სუმი მუში ნოსალეფს გოჰოტუე
ნდო გინორობუშა ქურუგაფუნას დო ეთეურეშე შორი ქიყანაშა მი-
10 დუურთუმუ დო დემი ქახვალამუ. ბადიდიქ თის უწუუ:

— თე წყარს ქუმოხუნეე.

დემქ იხუ:

— მუტო მიწიი სი ენა?

ეთიწკვშა ქიკენიხუნუუ ხუს დენქ ბადიდი გამაცადებულო, მოკა
15 რდუო დო ლექინი რდუ ნი. ბადიდიქ უწუუ:

— ცაშა მემითხუნას ხევა, ვარს ათაქი ვა ცაქონქიას.

უკული დენქ უწუუ:

— გუუტუვა, აბა, ცას ხევა.

თიწკვშა ბადიდიქ ჟგირი ისუმარი კისერს ქიმიოგუ დენს. დენქჳ
20 მიოდორუუ: „კინი ქემეთხი ცას ხევა“.

ტემწუე ისუმარი დო უკული ტემენიფონუ. ეფერი ბორჯის ბა-
დიდი წუდუშა მიდეეფონუ დო ჩიი დო სქუას ქოდუუტუუ. ირტუ დენქ
შორიშ ქიყანაშა, მიიშუ ნი, მელატურაქ ქახვალუ დო უწუუ:

— სო მეურქია დემიას?

25 — დორონთქ გომატეორუა, დო ბადიდიქიას დახედუე დოპილუა,
ასე მიოდენაფუშა მეურქია. მელატურაქ უწუუ:

— სი უბადო, მუქუ დოგოშქურინუეას მა დოგოშქვიდაფუნქიას.

დო მელაქ დემი მოლეეფონუ ოშქვიდაფუშა ბადიდიში. ბადიდიქ
ქომააზად დო უწუუ:

30 — ძალამი ჟგირიას, ჩქიმი მელაფა, ჩხორო დემი გემიძედუვა, რუო
ქომომიფონიას დო მანხორას თუნა რენიას მოგიეფონაფუნიას.

ე მელატურას დო დემი დიდი ბაწარით ართი-მაჟირას ძალამი მან-

გარო გინობუმაფიერი რდესუ დო ათე ბორჯის დოშქურინდუ დეშქ, ირტუ დო ეჩი ჟას ქიმკასლოფ შელატურა. დემიშ ოჯახი გიიტუუ ბადიბქ დო სოშახ შური უდგედუ ნი, თი დემიშ სუდეს. სქიდდუ.

XVII.

სოგიდენი ართი ქიცანას ართი ხენწიფე ქოცოფე. ათე ხენწიფეს ოთხი ვეზირი სამართალიში 'გომარჩქინეთ' სოხეუ. ართიშახ თე ვე- 5
ზირენს ძალამი მუთუნი სამართალი გუურჩქინუეს ნი, ეფერი უანს ხენწიფემა ართი მეშხურეს ქემუერთემუ დო თიგვარი საჩიარი გუუნ-
წეუე, ნამუდა ხენწიფეს ძალანს ხერხეზუ ნდო ვეზირეთემა უზოჯუ:
„ე თქვანი გენარჩქინას სამართალი, დაბა, თე მეშხურესეთი ქაძი-
რითია“.

10

მეშხურექ გაჯინუ ვეზირეთეში გენარჩქინასუ ნი, ვა დუუდოხოდუ. მაცუნუ დო დუდიშე ბოლოშა დოხუე. ხენწიფექ ენა ქოძირუ ნი, მეშ-
ხურეს უზოჯუ: „რახან თეჯგურა სამართალიში კვათუა გიჩქინიევე. სი
ქედოხოდო მოსამართეთია“.

მეშხურექ ვარია უწუ: „ოხდარო თოლი ქომილუ ნი, თინი სამარ- 15
თალი ვა გემარჩქინინენია, ჟირიხოდო თორს დოფთხორჩქია და, თი-
წემა მოსამართეთ ქედოხოდექია“.

ვიშოთი-აშოთი დო ბოლოს ჟირიხოდო თოლი იშენი გაცმა-
ცოთინაფუუ დო იშენი. ართი დიდი სუდე გუუკეთეს, მაჭარალეფი ქი-
მეჩეს; მუჭოთი სსამართოში რიგი რე ნი, თეში გუუნწიის ირიფელი 20
დო არძოში უნჩაში მოსამართეთ ქედახუნეს. დიჭუე ეფერი მარ-
თალი სამართალიში გომარჩქინუა, ნამუდა ქიცანაქ თის მიანჭუე. ირი
კოჩი მოსამართეთ თიშა გლეკეშუ: დიდი, ჭიჭე, ჰატონი, ჭკორი,
უჩაში, უკულაში, რჩინი, ბოში, ჰაჰა დო ერი, მოჯგორე დო ხტერი.
ართი სიტყვათ, მისეთი მუთუნი სადაა ქუეღუდე მითინიშა ნი, მითა 25
დოსქილადუ ვა მერთუნი, დო ირი კოჩი ოცქვანდუ დო უმარდდუ თიში
სამართალს.

ართიშახ თე მოსამართემა ართი კოჩქ დო ართი ოსურქ ქემორ-
თეს. კოჩქ შეეხვეწუ:

— ათე ოსურეში მახრობაშა ქიმეფრთია ჟორამო, ჩქიმი ჟორს 30
გინი მოცუნდუ დო ქედოკირია; გინქ წუ:ლა-გეუჭეუა, ენა თე

ოსურქ ქოძირუევი, გაგმარგუა, გინს ქაატაკუა დო მ ღაჭღლი ბეე-
მიჭუეუა: «უნა ჩქიმი გინი რენია დო სქანი ჟორიწკემა მუ ოკორღუა?»
მა ვარია ბთქვი, დუდი იპილი, მარა ეწკემა მუთაქ გომირთო, გინი
იშო მიღანკაღაფუუ. ენა მათი ვა ფქიმიანი, ჩქიმი საქონელი ვარჯთი
6 მა დღუანუბი, წკეპკიდიოთ დო ასე სქანდა გახალითია. შიოჯინი სქანი
დორონსო დო სი დღმაზუეთია.

ენა თაში უწუ, მარა განიშე ტუობაშე ბრელი ფარა ქილაჭკირი-
ნუუ დო მუეჩინუ:

— ათე ფარა სი ქოგიღუდასია, თე ოსურნიწკემა ონჯლორქ ვა
10 მოძირანქია და.

მარა ე მოსამართექ სამართალს იშენი ვე გინუეჩინუ დო მუ-
უჩინუ:

— მა მუჭო შემიღებუნია, სამართალი ვა რენია და, ძალო ი
ოსურს გინი მიდუეღუევი?

15 ი ოსურს უწუ: «სი მუს იტუექია?» ოსურქ უწუ:

— ჰატონია, ჩქიმი წუღემა თე კოჩქ ჟორიში გესუნელო ქემორ-
თუა დო ართი ოხვამერი გინამი ჩხოუში მეტი ჩქიმოთ ანდაღებული
მუთა იპაღუეღუევა. ათე ჩქიმი გინქ თე კოჩიში ჟორიშა ქიმიერთ დო
ლაჭათი დუეღაღაფუუ: ითამ წენდღეკო ნი, თეში ნიჩვიში ჩირქოლი დუ-
20 უჭუეა. ე კოჩქ ენა ქოძირე ნი, იფირქ: «ე გინს წორეთ ქიიპოთან-
ქია»,—ქემზაბირძღე მუშოთ, მარა, მუგაშინუაფუ, მა ინა იპა ვა მატე-
ენეღე ნი დო სქანი სამართალს ირი კოჩი ოცქენსუ ნი, მათი სქანი
კარიშა ქემოფრთი დო ვა ველქ უსამართოთ დიიბჭევი.

მოსამართექ ე ჟირინხოლოში სჩიარი მიირჩქიღუუ დო ათე განა-
25 ჩენი ქედოღუ: «რახანო ჟორს დღას სქუა ვა შიიბუ ნდო ვა აშიი ნი,
დო გინი იშენი შერო ვა შიიღებედ ჟორს ქუეხუეღეკო ნი, ათეშენი
თე კოს გინი გაგწუეუეჩინანუ დო ათე ოსურს, თი გინიში დიდაჩხო-
უში მიჩჟეს, ქიმიჩინია“.

ე სამართალქ ირი კოს ძაღანქ მეწონუ დო თეჯგურა ჟგირი მო-
30 სამართეს დორონთქეთი თე ტუოლოფუა დოღუ: თე გინიში მიჩჟე
ოსურნიში ცახორცით ჟირინხოლო თოლი გუეთედ დო ეუხილე.
უკუელი ჟირინხოლო თოლითი ქუედუღე, მარა დურადღამასუ იშენი წი-
მინდე სამართალს კვათენდუ დო დოღურე ნი, ჩხოხდე.

XVIII.

ართი შავა ქოცოფე დო სუმი სქუაღეფი ქნოცყე. შავაქ ღურა-
დღას დუეზინე მუში სქუაღენს:

— დოზღურევე, თითოქ თითო სერს დავითნი წამიკითხითია.

მარა უჩანში სქუაღენქ თე ზოჯუა მუმაში ვა შიასრუღეს, ხვალე
ართი უკულაში სქუაქ წაუკითხუ დავითნა. თიმურსერს გამოკცხადე მუში. 6
მუმაქე დო ქაჩუქე ართი ცხენი. მაჟირა სერს ხოლო თექ, მუში ჟიმ-
ლეფიში მანგიორო, წაუკითხუ დავითნი. მაჟირა სერსეთი მუმაქე გამე-
ეცხადე დო მაჟირა ცხენი ქაჩუქე, ნამუთი ნოკოფუე მუში ოშქარი
სქუაშოთ. მასუმას სერსეთი ხოლო ათექ წაუკითხუ დავითნი დო მუმაქ
მასუმას სერსეთი ქუმუეცონუ მასუმას ცხენი, ხვამირო ქიდიიტუე დო 10
მიდართუ.

ათე დროს ართი ხენწიფეში ოსურისქუას ქომონს მიათხინდეს
თიჯკურას, ნამუთი ჟიხურსჟი ცხენით ეშასხაპუნდუ ნი დო თი ზი-
სუნახეს აჯუნუდუ ნი,—თის მიათხინდეს. ბრელი ხენწიფეში სქუაღეფი
თი ზისუნახეში ოთხუეშა მიიშეს, მარა მითინიში ცხენს ვე ეშასხაპუ 15
ჟი ჟიხურიშა.

თიჟანს ათე შავაში სქუაქ ქიგედოხოლდე თე მუში მუმაში ნატუო-
ლოფუ ცხენს, ქიმერთუ ხენწიფეში დოხოროეში კარიში წოხოლე. ქი-
მიოგე ცხენს მათრახი დო ქეშასხაპინუ, მარა ნასუმორიში ეშეე ვე
იასხაპუ. მაჟირა ცხენს ქიგედოხოლდე დო ხოლო ქეშასხაპინუ, მარა 20
თის წოხოლიანი ცხენიშე მაჟირა თიზემაში უმოსიქ ვა ასხაპუ. მასუმას
დღას მასუმას ცხენით ქემორთუ დო ქეშასხაპინუ, დო ქოთი ქოშასხაპუ
ათე ჟიხურიში ჟი დო ბოშიქ ქაჯუნუ თი ზისუნახეს დო გირგვინითი
ქიგუედეს. ეთი ბოშის თი ცირაშა. უკული მადართუ ე ბოშიქ მუში
წუღეშა.

25

ათე დროს ხენწიფეში ჩირქ ქედელასუ დო ქიიჭანუე ათე მუში
სინჯა დო უწუე დიანთირქ: „ჩე ზღუა დო უჩა ზღუაში შქას ართი
ირეში რენია დო თიში ბჟა მუგაღენია, მიწიისუ დო თის ქემომი-
ღანქე და, დობსქიდექ, ვარუ და ბეჯითო,—მადურუე ვორექია“.

ათე დროს თე ბოშიქ გედოხოლდე მუში ცხენსუ დო მიდართუ. ეთიქ 30
ზღუა დო ზღუა შქაშა მიშეკლე დო მოჭვალე ირემს ბჟა დო ქემუეღუ
მუში დიანთირს, ქოწუ დო დასქილიდუ.

XIX.

ართი ხენწიფეში სქუა ქოცოფე ძალამი სქვამი დო ჯგირი. თე ბო-
შიქ მუმას უწუე:

— მუა-ჩქიმი, გომიტეე შხვა ქიყანეფიშა.

მუმაქ ნება ქემეჩე. თე ბოშიქ იდღე, ქიმერთე დიდი რუმე ტყეშა.
5 მიოჯინე ნი, ქოდირე ართი სქვამი ცირა დილეგტარს ჟაში ჟინს. მი-
ოჯინე ნი, ბოშიქ დეეფორქე: «მე ამბეე რე ენა? თენა მი ცოფე, მუქ
მირჩქინდღე, ეფგუა სარიკო მუ ორე? ჩქიმი დუდი მიკვედღე, თეცალი
ტყეშა მითოფრთი ნი!» უკულანე დუუჭყუ კითხირი ცირას:

— მუ გოკო თაქე, ბატა? ქირსიანი რექო სი?

10 — ქირსიანი ვორექ.— მიუგვ ცირაქე დო ჰიჯვარი დეეწერე.

თე ბოშიქ ქემერთე ხოლოს ცირაშა. ცირაქ ბოშის ერეუე:

— მა ართი კოჩქ მემიხირე დო მოლამიწონე, ცხენიშა მუკეუხედო
უჯასაღე. ართო მიიშესე ნი, შარას ქეწობხვადეს ბრელი გერენქ. ე
კოჩქ ქომოლიკოჩანას გუუდირთე იარალით; თე კოჩი მუში იარალამო
15 გერენქ გეკოსოფეს. მა უიი ჟაში ნოცყელას: ~~ქ~~ქასხუში, იფშეელა
ჟაშა, ეთექი გამკობსქიდი. თი ჩქიმი მახვასა...
რენქ.

ათე გაჭირება ქეუწუ არძო ათე ცირაქ ათე ხენწიფეში სქუას.

ათე ხენწიფეში სქუას შეეცოდღე თე ცირაქე დო მოლეწონე მუში
20 წუდეშა დო ქემორთე დიდა დო მუმაშა. ე ცირაშენი კითხე დიდა-
მუმაქ:

— მინ რე დო სონი რენია თე ცირა?

— ღორონთქ მუჩე მა ენა, ჩილო ოკო იკითხუხუევე, გირგვინი
ოკო გიიბდგეე ათე ცირაწკეშა,— უწუე თინენს სქუაქ.

25 მუმა დო დიდაქ ნება ვა მეჩე სქუას გირგვინიში გედგეშაში. ენა
ბოშიქ იწეინე, გირგვინი ქიგიიდგე ძალო, მუმა დო დიდაქ წუდეშა
ვა მასქე. თე ბოშიქ მიდართე, ქიისისხე ფარეფი დო თი ფარათ მ-
ხორობას ქეგუუდირთე დო ქიდიისორე. ათე ბოშიქ ეფერინეერო ქი-
დიისორე, ნამუდა ძალამი ჯგირო, მუმასე დო შხვა ჟიმალენს ორჯგვი-
30 ნე ირითყელიშენი.

В. b) Сказки.

XX.

ართი ხენწიფე ქოცოფე. ე ხენწიფექ თუმი დიირჩინე, სქუა ვა
 წუნდე ნი. ძალამი ორჩინუეს ქანუე მუში ჩირს ართი ქომოლისქუაქე.
 სახელი ქიგოდუეს. თი. ბოშის ასანარტია, ნამუქეთი მიირდუ დო ძა-
 ლამი ვაგირი დო ჭკვერი ბოშიქ ქიიწყუ, ათაში ნამუდა ქიყანაში შურ-
 დემილეფი სო მუ ორდესუ ნი, ირიფელს ქიმეხვადედ; მარა დიდას ვა 5
 ურჩქილედე. ათეშენი გაჯოგე მუში დიდასუ დო უწუ თე ხენწიფეში
 ლირქ მუში ქომონცე:

— რახენუ თე ბოშის დიდაში მუთა წანსუ ნი, მიდეეცონი დო დიდი
 ცობა-ზღუას გიოცოთი.

მუმაქ ძალამი შიიწუხე, მარა წილიში ნარაგადქე ვა გააცუდინე. თე 10
 დიდა დო მუმაში სხუნუას ქიმეხვადე ათე ბოშიქე, მარა ვა დეეურხე
 დიდა დო მუმაში გინოტევიდილი სქემეს. უკული მუმაქ უწუ:

— მიდვართათუ დო ქალაქი ქიიბძირუათია.

ათეწკემა ე ბოშიქ მუმას უწუ:

— ბაბა, ჭიჭე ფარა ქომუჩია. 15

მუმაქ ფარა ქიმეხე დო მიდართეს ქალაქიში ოძირაფუმა. ქიმერ-
 თესუ თექი ნი; ი ბოშიქ თე ფარათუ ქიიციდე; ართი არგუნი, ხამეფი,
 ლეში დო ძაფი, საკვეცი დო ობედი. ეურეშე მუკიირთესუ დო ათე
 ზღუაში ხოლომა ქემორთესუ ნი, ათე ბოშიქ ართი დიდი ჭეონიში
 ჯათი მოსოფუ დო ხუჯიმა ქიკილედე. მუქანსუთი ზღუაში ჰიჯიმა 20
 ქემორთესუ ნი, სქუაში წოხოლე მუმაქე ქინაჯინე ზღუასუ დო სქუას
 უწუ:

— მორთი, აბა, მუჭომი დიდი ხსომი გოძირეკევე.

სქუაქ ქიმერთე გინაჯინუემა ნი, მუმაქ გუგუნაყოთუ, ჯა მუე-
 ლედე ნი, თუმი ათე დიდი ზღუასუ დო ხსონქ გეჭირტე; მუკიირთე 2
 დო მუმაქ მუში წუდემა ქემორთე. ზღუას ათე ბოშიქ ხსომიშ ქვარას
 დინახლე დანხირი ოკარხე; ათე ხსომს ქვილითი გამეოგვათუ, დოჭუ
 დო ოტკომე. ათე ხსომიშ ქვილითით ენიდოვითი წანას ხსომიშ ქვა-
 რას ქოსქიდედე; უკული, მუქანსუთი დიშქაქ, საკვეცი დო ობედიქ და-
 ლიებაშა ქიმიოჭირინუე ნი, ოკარხე ძალამი დიდი დანხირი. ათე 30

ჩხომჟ გოფერუ ნი, წყარიშე გეშასხაჰ დო სქირუს ქიგინთხე. ათე
 ბოშიქ თქუუ: „გუუგვთუნქე ქორას ათე ჩხომსუ დო ქობძირენქ დი-
 ნახალე წყარს, კვნი გელაგჯანქ, სქირუს ქორე ნდა, გვალას ზობეკვათე
 დო გიშეებუნქია“. ჭიჭე გოკვათე დო ქობძირე, მუჭო მინდორს გი-
 5 ნოქე ნი; გვალა გოკვათე დო გიშეელე ჩხომში ქვარაშე დო მინ-
 დორს დანხირი ეკარსუ დო გამკოკვათე თი ჩხონსუ ხორცი, დოჭუ
 დო ოჭკომუ.

ათე დროს ართი მათჷში სქუა ჩილიში ოთხუქუა მიიშე დო ქახ-
 ვადე ათე ჩხომში ქორაშე გიშართე ნი თი ხენწიფეში სქუას. თი ჩილი-
 10 ში ოთხუქუა მიიშე ნი, მათჷში სქუაქ, კოჩი ქემუეჩქე თე ბოშისუ დო
 მუეჩინუ: „შარს ქემოთხიას“, ათეშენი ნამუდა შარაპიე ცელახედუ დო
 შხვა არდგილით ვე მიშართედუ ცხენაში კოსუ ნი; შარს ექ ვარია მეუ-
 ჩინუ. ათე დროს კინი თი მათჷში სქუაქ მალართე დო ქემართე ათე
 მაყირა მათჷში სქუაშა დო კითხუ: „მინ ორქია?“ დო ექ უწუუ ხენწი-
 15 ფეში სახელი, ნამუ ხენწიფეში სქუათი რდუ ნი. ათე ჟანს დაჰკვეჯე თიქ
 სანარტია: „ჩილიში ოთხუქუა მეურქე დო მიდუმაცუნია“.

სანარტიაქ ოცია უწუუ დო ქოთი მიდაცუნუ, სოიშახთი ოკორდუ
 ნი. მუჟანსუთი თინენქ ექი ქიმერთესუ ნი, კოჩი ქიმუეჩქევს მექძელსუ
 დო მეუჩინეს, ნამუდა მუში ოსურისქუა ათე მათჷში სქუას ჩილო ქი-
 20 მეჩასუ ნი. მექძელქ დუუჯერუ დო მანგიორბ სიტყვა მუეჩინუ:

„ჟირი საქვარქე ქაქიმიხუ ნდა, მუთი ოკო ნი, თის ეუთეენქე, შარს
 ათე საქვარეფი ძალაში მონკა დო საფირქო ოქიმინალეფი რენია: ართი
 დიდი ლოდი ტყვიას ქაწოთასხუ ათე მათჷში ოსურისქუა თეიშახუ,
 სოიშახთი თოფეში ტყვიას შიართუ ნი, ათეზემასუ დო საქომონჯოქ
 25 თუერქე ოკო მალაწოთასუ დო სოდეეთი ათე ცირა რე ნი, თექი
 ოკო ქიგიოწოთასი“.

მითი თი ცირაში საქომონჯო კოჩი რდუ ნი, ექ მეუჩინუ:

— მა ქიიფქენქია.

მიდართე სოდეეთი თი ცირაქ ოწურუუ ნი დო თექი გაჩენდუ. აუ-
 30 რეშე ქაწოთე ცირაქ თი ტყვიას დო სოდეეთი ბოში გერდუ ნი, თექი
 ქვდაწოთე, შარს ი სსინჯო მათჷში სქუას, ნამუდა ქუეწოთამუდუქო
 ნი, ვე იაჭოფუ დო ვარეთი დიხაშა მახილითუ. ათე ჟანს მუში მჟა-
 ლექ: შიჩირა მათჷში სქუაქ, სანარტიაქ, გეუჭოფუ თე ტყვიას დო ქა-

აქოთ ათე ბოშიში მანგორო დო ქოთუ თი ცირაში უმოსი შორს ქედანქოთუ ტუფია.

ენა რაღან ქოქიშინესუ ნი, აწი მაცირა სქეპარი ოკო ქოქიშინასუ ნი. მიდეკონეს სასინჯოშ მანგორო სანარტია ართი დიდი ტუბი არდგი-
ლიშა, სოდეთი ართი დიდი ჯიხს ორდუ სი დო დინხალე ოჩოკონი 5
დინორდუ ნი. თი ჯიხსში კარი გუუნჯესუ დო გემუნაშქესუ დო კინი
კარი მოჟილეკესუ დო თქვიისუ: „ათე ოჩოკონი დოცვილუნსია ე ბო-
შის“.

თიმე სერსუ თექი ქედოსქედუ დო მუჟანსეთი მოსვანჯა მიინდომუ
ნი, თიმჟქვალა ქიმერთუ ათე ოჩოკონიქ დო ცვილუა მუჟკორინუ; 10
მარა სანარტია რაღან ჯიგირი შელეხუსანი რდუ ნი, ქემუთხუ ხუ, გამუნა-
ართინუ დო ქედანარკუ დინხსუ დო მუზემთი შეულებუდუ ნი, თი-
ზემა ქიგიაშქუ დო მუჟანსეთი ძალამი გოლახუ ნი, უკული უწუ: „მო-
ლართი დო კარს ქიგედირთი მათხილაროვა“.

ქქე ქოთი მიდართუ დო ქიგედირთუ გოთანაშხუ დო გოთანდუ ნი, 15
მათაქ. ოსურის მუშაქ, მუში ვეზირი მიდაჩქუ დო უწუ: „ქიშიიტ-
ვეია, მუ ქიშინესი მათაში სქეს დო ოჩოკონიქ“.

ვეზირქ კარიშა ქიმერთუ ნი, დინხალეშე გემანახუ ოჩოკონიქ:
„მატონს ლურსუ დო ვა გაკურცხინუა, ვარა გობლახუნსია“.

ვეზირქ ოჩოკონ მუთა უწუ. შიკირთუ დო მანაშხუ, ოჩოკონიქ 20
მუთი უწუ ნი. მათაქ გეკვირუ დო დუდო მოლართუ ჯიხსა დო ოჩო-
კონს უწუ:

— კარი გომინჯია.

მარა ოჩოკონიქ უწუ:

— მატონი დობილუნსია.

25

ათე დროს გოკურცხუ სანარტიაქ დო უწუ ოჩოკონ:

— კარი გოუნჯია.

იქე ხათეე კარი გუნჯუ დო გამუნაშქუ მათა. უკული მალართესუ
მათა დო სანარტიაქ. მათას მუში ოსურისქესაშ ათეწკეშა გურგინი
ოკორდუ ქიგუჟდგუო ნი, მარა სანარტიაქ მიდატოლუ დო მუში მა- 30
წალე მათაში სქეს ქემკაქუნუ მუში შიკოქვენჯი დო მუში მანგორო
მიდაჩქუ მათაშა. მუჭოთი ქემერთუ ნი, ხათეე გირგინი ქიგუჟდგესუ
თი ცირაშა. უკული სანარტია გილეშე თიწკეშა, მუჭოთი მაცალე ნი,
თეში დო ვა უნქედეს სანარტიაქ მუთი ქიშინუ ნი, ვარა თის ვე მეჩან-

- დესუ თი ცირას. მარა სოლეგიდა რდე ნი, ქუეგინაფუდე ათე მათქში მუარსეს, ნამდე სანარტიაქ ქიმიხუ თი ოქიმიხალი საქვარეფი, ვარა ე ცირაში ქომონც მუთუნი ვა აქიმიხედუ ნი. ართი ოინჯუას მაჰინუ ათე ცირას თი მუარხეჟე, სანარტიაქ მუჭო დალორუ ნი დო შესვა კონიშა
- 6 გურგინი გიოდგამფუუ ნი. ათე ცირას გურქ ქუმურთუ დო თიმუ სერს, მუჟანსეთი სანარტიაქ ქედინჯირუ დალორათალა ნი, ქიმერთუ თიშა დო ართი კუჩხი ბირგულიწკჷმა მეკვათუ. მარა სანარტია ათე ტეოდუთ ვა ღურე ნდო მიდართუ თეურეშე შესვა ქიქანაშა დო ექი დეკმაწალე ართი ხესომულა კოცე. ექი წორა რდესუ ტიკე ხანსუ
- 10 თიში წუდეს, უგული მეღახუ, საშუელოთ ართი წუდე გეოგესუ დო თექი ქოდოდირთესუ, დო ართი ოსურისქუა ქიმიიციონუ სანარტიაქ დო ძიქეთ ქედეკინუ. თექე დო მუში მაცალექ ართი დღას ოტყა-ლჷშა მიდართესუ დო თიმუ სერს ტყას ქოდოსქედესუ. თისეფიში წუ-დეს ზვალექ ათე ცირა რდე, ნამუთი ძიქეთ ქედეკინუ. ათეწკჷმა ქე-
- 15 მორთუ ართი დემქე დო ათე ცირაში ძუძუ გეწუუ დო მიდართუ. მუჟანსეთი სანარტიაქ დო მუში მაცალექ ქემორთესუ ნი, ცირაქ ამ-ბეე დახვამილუე. სანარტიაქ მუში მაცალე დო ცირა წუდეს ქედითუე დო დუჟინუ ნამდე „დემქე ქემორთასუ, და, ომიტოფი დო ქედემო-ხვამილუეა“.
- 20 დემქე ქოთი ქემორთუ, მარა ათე კოს დემიში ტოფუაქ ვა გაახე-დინუ დო დემქე კენი მუში არდგილიშა მიდართუ. სანარტიაქ, მუჭოთი ქემორთუ ნი, კითხუ მუში მაცალესუ დო ძიქეს:
- მუ ქიმიხითია?
ინეფქ უწიისუ:
- 25 — ქემორთუ დემქე, მარა ვა მატოიესუ დო კენი ვიშო მიდარ-თუა.
- მაყირა დღას სანარტიაქ წუდეს ქიმიიციადე დო თი მუში მაცალე ოტყალიშა მიდაჩქე. დემქე თიმუ სერსეთი ქემორთუ, მარა სანარტიაქ, მუჭოთი ქოძირუ ნი, კარს ქედოხვადე დო მუნუელა დროს ხე ქიმეთესუ,
- 30 ქემეძირეკე დო ქედარაგუე; მუში ძიქეს თოკი ქემალაღათუ დო ძა-ღამი მანგარო დოკირუ. უგული გელეწკჷმ ლეკური დო ლუკა-ლუკათ კვათუ მუენდომე, მარა დემქე შეხვამიწე:
- ნუ დოპიღუნქე დო ირი ტყაშე დეკოსქილიდუანქია.
სანარტიაქ დემს ბუბონუ მუში ხეწა დო უწუე.

— ათე კვავთილი კუჩხის მომირღუნქე და, გიგაშქვანქია დო ვარუ და, იშენი დორწყვილუნქია.

ღემქე პიჭალა ქიმენუ დასქილიდუეკო ნი, დო მიღეეცონუ ართი დიდი წყაროშ დო უწუუ.

— ათაქი კუჩხი ქიდუნახანეე დო დოგისქიდინია. 5

მარა სანარტიაქ სვალე ღემიში რაგადის ვა დუეჭარე დო ქეშალა-ლაფუე ართი სომულა ბიგა დო ღემს უწუუ:

— თე ბიგა ქიდუნახანეე დო გეკლადირე დო ფურცელი გაბეში-ილე და, თიწკეშა მათი ქიდუნეგონანუანქია კუჩხისუ დო ვარუ და — ვარია. 10

მე საკურულიე, ბიგა ქიდუნახანესუ წყარსუ, მარა კინი სომულათ ბეშეკესუ. ათე დროს სანარტის გურქე ქუმურთო დო წვილუ მუ-უნდომუ, მარა ღემქე კინი შეხევეწუ დო „შხვა წყარი რე მასქილიდა-ფარია“ უწუუ.

მიღეეცონუ მაჟირა წყარიშ დო თექი მუჭოთი სანარტიაქ კუჩხი 15 ქიდინოღე ნი, ხათეე დუესქილე დო მაჟირა კუჩხიში მაჟირათ გუ-ურთო. უკული ღემი ვა წვილე, თელე ბუტუე. თიწკეშა მუში მწალე, ხესომულა კოჩი, ღემს დასქილიდაფუე დო ათე მუში ძიქეშა გურ-გინი ქიგეუდგე ათე მუში ნამწალე კოცე. თინეფი წუდეს ქედიტუე დო მუქე, სანარტიაქ, კენი მუში მუშაში წუდეს მიდართო. ექი ქი- 20 მერთე, მარა თინა მითინქ ვე ეჩინუ დო მაჟირა დღას მუში მუშაში ცხენს ნოხირო ქიკედოხოლე დო მაღართო, სოდეთი მუქე მათაში სქუას ჩილი ეკუხუნუე ნი, თექი.

შარას მუერსუ ნი, ართი მეღეკე ქოძირე. სოლოშა ქიმერთე ნი, ქიჩინუ, მუჭო მუში წოხოლანის მწალე მათაში სქუა-ბოში ორლე ნი; 25 დო ამბეფი კითხე ნი, მეღეკე ბოშიქ უწუუ:

— სი მუჭოთი მიდართი ნი, ხათეე ლეჟაფს ჭეეშო ქიმემიწუ-ნეესუ.

სანარტიაქ გელეკლე მუში ლეკერი, ქიმენუ დო უწუუ:

— სუმიში მეტი თე ლეჟაფი არძო დაზლოდეე დო თი სუმი 30 ლეჟი დოჭეოლი დო წუდეს ქემორანცა; მა თექი ქედორხეაღექე დო სი მითი გვგაჭეორუე ნი, თის მა გობლახუნქია.

თი მეღეკექ, მუჭოთი სანარტიაქ დუეჩინუ ნი, თუმი ქოქიმინუ დო ოჩინუას სუმი ლეჟი მათაში ოცეშა ქიმერაწუ. სანარტიაქ წო-

ხოლე ქიმერთუ მათჳში წუღეშ, მარა ვა უჩქედესჲ, თინა სანარტია ქორღე ნი. ი ბოშიქ ლეკუფი ქიმერაჲ ნი, მუში ჩირქე თის ლახუა მუ-უნდომჲ:

— ლეკუფი მუშე მოცოთია?

5 ათეწკეშა სანარტიაქ ქიმერთუ ეთი ოსურშიშ დო გააჭყორღ დო უწუუ:

— სი ჯგირი ოსური ქორღიკო ნი, სქანი ქომონს ლეკუნს ვა-რტი ოთხილჳიუნდაია.

თიმუწკეშა ქიშიიტყვესჲ, თე კოჩი სანარტიაქ რღე ნი. ძალაშქ გუ-
10 უკვირღესჲ: «ბირგულიწკეშა კუჩხი მეკვათილი აფუღე დო მანგიორი კუჩხი მუქე მეჩუა?»

სანარტიაქ თი ოსურშიშ ქომონჯი, მელეკუთ რღე ნი, ჩირს ქე-
მასქონათუ დო მუში ხეთ ძალაში გააბონათუუ დო სადილოჩო მუკო-
ქუნალით გაგუმანწუჳათუ დო ქემკაქუნათუუ დო მუჳანსტი მუში
15 წუღეშ მიიშე ნი, დუეჩინჲ სანარტიაქ თი ოსურსუ დო მუში
დიდა დო მუმას: „მუჭოთი აშქიდირუათუ მათჳში სქეჳსუ ნი, თეში
ვა აღინითუ და, მა ხათეე ქემუურქე დო უხადო საქვარს რლოლან-
თია“.

არძოს ართო გაკემეეთხუ დო მუში წუღეშ მიდართუ.

XXI.

20 უირი ჯიმა მახინჯი კოჩი ქოცოფე ნდო გილექეს ოხირეშა. ართი ხენწიფეში ხაზინას ქიმიოგორეესჲ დო იხირღეს ორქო დო ვარ-ჩხილცჲ. თიმუ უანც ართი ჯიმაქ, უჩხაშიქ, დოდურუ; თის ქედაას-ქიღე ართი ქომოლისქუაქ. უკულაში ჯიმაქ მიდართუ ხაზინაში ოხი-რეშა. ათე მუში ჯიმასქუაქ „მიდამიწუნია“ შეხეჳეწ ჯიმადის; მარა
25 ვე ეჳუეჳუ დო მიდართუ ხვალეე. გვერდი დღაში ოღეს, თექი, ქემასტი-შუე ათე ტიტი ბოშიქე დო მიდაცუნუ.

მეულა ნი შარას, დიდი მინდორც ართი დიდი ხემულა ჯას ობრი ქიგომასჲ ნი, ქოძირუ ათეე მახინჯი კოჩქე. ბოში ქიდიიტუუ დო მი-
30 დართუ, ოკო სუჳა ქიმიოხირასჲ ნი; მიდართუ დო ქიმიოხირე ობრის სუჳა. თიმუ უანც ათე ტიტი ბოშიქ მუში ჯიმადის მიდართუ დო, თე სუჳაში ხირუას, ძიქვა ქიმიოხირე. მუჭოთ სუჳაში ხირუაშე ჯიმადიქ

ქომორთუ ნი, უწუუ ბოშის: „მა ჯიკირი კოჩი ვა ვორეკიო, ობრის სუვა ქომივოხირუ ნი?“ თიმუ უსც უწუ ბოშაქ:

— სი ძიქვა მიგოხირუ ნი, თითი ჯიკირი კოჩი ცოფერენია!

ათაჯინუ ნი, ძიქვა ვა შაძუ. გუუაგირდუ კოცუ. — „მა რხირია“ — უწუუ თე ბოშაქე ნი, ახიოლუ: „სი ჯიკირი ნოკოფერეკიქია!“

მიდართეს, ქიმერთეს ხენწიფეში ხაზინაშა ნი, ხენწიფეს ხაზინა მუკი-მუკი გუენთხორუ ნდო მუუფორუ ეიშე, მახინჯუქ ქენსთხეგო ნი. ქიმერთუ ნი, ვა უჩქედუ, დო ქენახთხე მახინჯი ბოშაქეთი დო ჯიმა-დრქეთი. ვე ეშართუ ჯიმადისუ დო ბოშაქ იშეკლე, დუუძახუ ჯიმა:დიქ:

— დუდი მეგვათია დო მიდეელია დო ჩქიმი საფუელეს დონ- 10 თხორია.

ბოშაქე ქენახსაჰუ დო დუდი მეგვათი, მოლექლე მუში ცუდეს დო დონთხორუ. მაჟირა დღას გააჯინეს ხაზინაში მათხილარენქე ნი, დუდიკვათილი კოჩი ქენოძე ნი თხორილც, ქაძირესუ. გუშეკესუ დო ხენწიფეს ქემუელესუ ნი, ვე ეჩინუ დუდიკვათირი კოჩი. ზოჯუა გი- 15 ნოჩე ირი მუში დღას, ირი კოჩიში ცუდესი კარიშა ოკო ქიმიიდან, დო მიში ცუდესეთი ინგარდესი დო იხინანდესი თე ღურელცუ ნი, თინეფი ოკო არძო უჭოფდესეკო ნი დო ხენწიფეშა ქემუენსათუდესეკო ნი. მოლექელს დურელი დო ირი დახა დადინესუ დო ათე მუში ცუდეს კარიში ხოლოშა ქემიილესუ ნი, მუ ქიმიანს ე ბოშაქე? დო- 20 სხენუ: ჭიჭე სქუა თე ღურელიში გილურცუ ნი, ეაჟუცვინთუ დო დაჩხერიშა ხე ქიმიოგამათუუ; დო დაჭე ხეჩქეჩქესუ ნი, დიდაქ რკი-ათე დაჭეუ. ქემიილეს დურელი ცუდესი კარიშა ნი, ეფერი ჟამც იწუუ თე ამბეკქ. მუშენი ინგარანი, გურქ ვა აჩინუ ხენწიფეში მანახქემელი კოცუ. იმუ სერი ონიჯუა რდუ, დო ცუდესი მარტგვანი კარი გემკო- 25 თოლესუ დო ხენწიფეს ამბეე მეჭარეს: „ათაში ორდუ ამბეე დო მუჭოთი ფქიმიანთია?“

იმუ სერი ათეე მახინჯუქ თელი თი სოფერს მარტგვანი ცუდესი კარი გემკოთოლუ. მაჟირა დღას მორთეს ხენწიფეში გააშა კათაქე ნი, ირი კოჩიში მარტგვანი ცუდესი კარი მიკოთოლირი ქაძირესუ. გურქ 30 ვა აჩინეს მიში ცუდე რდუ ნი, დო მენახქემელენქ კენი მიდართეს, ე ღურელითი მიდეელესუ დო დოთხორესუ. ეთი მუთუნქ ვა აქიმიანუ ხენწიფეს.

უკული სხუნეს ვეზირენქე დო ხენწიფექე დო აკაშაყარესუ თელ-

სახენწიფო. ირი კოც დიარა გუენწიფის, შქა დისას ცუდე გეიოგესუ დო თექი ხენწიფეში ოსურისქუა, ზესუნასე, ქემულანჯირეეს თიმუ სერს მუქანსტი ირი კოც რხინი ულუდე ნი, ხენწიფექ ზოჯუ: „მიქეთი ჩქიმი ხაზინაში გოტახუა გახედუე, ამუ სერი თე ჩქიმი სქუაში ელავირასთი 5 ქეჯახედნია“, დო მუში ოსურისქუას ხამი ქიმეხე ძალამო კვითირი. დო უწუე: „მიქეთი სქანდა მერთასიე, დუდი დახეზია დო ცალი ოშუმეში, ვე კვინასი, თეში გეცილასოკია, დო მაჟირა დლას ქიფინინეთია“.

იმუ სერი ირი კოჩქე ქიდიირულუე ნი, ე მახინჯე გეიოცაცუე დო წყინარო ქიმერთე ე ზისუნახეშა დო ელავირე იმუ სერი. 10 გოთანა-ბორჯის გეედირთე ნი, ცალი ოშუმეში გელახოკირი ქაფუდეუ ნი, ქოძირე. ეწეინუ დო კინი ქიმერთე ე ზისუნახეშა, ქიმიანჯირე დო ე ხამი ქიმიოხირე დო ირი კოცუ, არძო სახენწიფოს, მითი კოჩი თექი ქორდე ნი, არძოც ცალი ოშუმეში გეცილასოკე დო ქიდიინჯირე.

15 მაჟირა დლას გეედირთესუ ნი, ირი კოჩი ოშუმეში გელახოკირი ქოძირე ნი, ხენწიფექ გაჩენდე დო თქუე: „არძოქ მუჭო ელავირე ჩქიმი ოსურისქუასია!“ გურქ ვა აჩინე, მუ ქიმიინჯო? დო კენი გეკარდვეს ნატასეფი ჟარი.

ქორეუ ნი, ე ზესუნასექ დეეუხენუ დო ქომოლისქუაქ ქაშუე. ბო- 20 შიქ მიირდე. ჟირიწანერქ ქიიწუეუ ნი, კენი თელი სახენწიფო ირი კოჩი დოკათესუ დო დღაშით სადილო ქიდაპეენესუ დო დიარა გუენწიფისუ. ირი კოჩქე ქემორთე ნი, ხენწიფექ ზოჯუ: „ათე ჩქიმი მოთას კულათ ღვინი ქიმეჩანია დო ირი კოჩიში წოხოლე ოკო გემეიციუნა ნი, დო მიშითი სქუა რე ნი, ეს შერი ქოუჩინესცია დო თის ქიმე- 25 ჩანცია დო ქიიფინინეთია“.

მახინს ე ამბეე ქოუჩქე დო შარას მოურცუ თიმუ დლასუ ნი, დუ ოჭოფუ დო ხეფორჩაშა ქიმიითიხუნუე. ქემორთეს ირი კოჩქე დო სადილო ქოდაახუნეს. ევერი ჟამც ხენწიფეში მოთას კულათ ღვინი ქე- 80 ეჩესუ. ათე მუში მუმასი ზოლოშა ქიმიიციონესუ ნი, თე ბოშის ოკო კულაში ღვინი ქიმეჩასი მუში მუმას, მარა თე მახინს დუ მითუესუ ხეფორჩასუ დო გჯოთაძირუნც დუში დუესუ ნი, ე ბოშის აშქურინე, მიონგარუნცუ დო იშო ირტებუ. თაში-თეში გილაცუნა, მარა გურქ ვა აჩინე ხენწიფეს. მახინჯე თქუე: „მუ ჟამიშხუ იბცოდილა?—ქოუწოლე ხენწიფეს ჩქიმი ამბეესუ“.

ტეკედირთუ დო ქემერთუ ხენწიფეშა დო დუდიშე ბოლოშა ირი-
ფელი მუში ამბეე მართალი ქუწუწუ. ხენწიფექ თქუე: „ათეზმა მუ-
უხერხეზუ ნი, ეფერი კონი კაგირი კონი იყუაფუნია დო ჩქინოთი
სარკებელი იყუაფუნია“. სხუნუ: „მუ განწუფაფუ, ჩქიმი ოსურისქუს
ჩილო ქიმეფჩანქია“, დო ქოთი ქიმეჩე ჩილო, მუში სახენწიფოთი 5
კვერდი გუერთუ დო ქიმეჩე.

XXII.

მაფა მუზარბიი.

ქოყოფენია, ქოყოფენია მაფა მუზარბიი. ართი ოსურისქუაში
მეტი მუთა ნოცეე. გინოდგე დიდი ყორში, ნამუშე ირი ონჯუას ოკო
გინაკეჟინდგო მუში ღუმალასუ, სოლე დაშქურინუეკო ნდემეფი, ნა-
მუთი განთხუედეკე კათასუ თე ხენწუფეში ღუმალაშისუ დო სოფუნ- 10
დეკსუ. მუზარბიი ქედინახელე ყორშიშე და, იმი სერცე ნდემეფი ვა მუ-
შათინანდეკე იმი ღუმალას კათაში ოსოფეშა; ათენეერო სერით მუ-
ზარბიი მუში ფანთითუ თხილანდე, სოქიშა იში ხემა ქიმინანტუედე
ნი მუში ღუმალასუ. დღაშით გილეუდედე მუში ქაშქვილი დო ქას-
განი. სოთინი აწაძირუდედე ნდემი და, დუცე სოფუნდე, მუჭო სოხისუ. 15

მუზარბიის ცუნდე ოსური, ნამუსეთი გური აფუდე არძოში უნ-
ჩაში ვითოჟირიდედაში კაჟინდეშიშა. ეზუმა ხანცე მუზარბიის ქემანტი-
შუე დურადლაქე. მუზარბიიში დურაქ ახიოდე იში ოსურცე, თეშენი
ნამუედა ბრელი ხანი დე კაჟინდეშიშა გური აფუდე ნი, მარა ასეშა მუთა
აქიმინდე. მუთი ეცადე ნი, ეცადე, მარა მუში ფალამქე ვა აფუდე 20
მუში ოსურისქუაშა; იშენი ქეშიიტყე ე ცირაქე, მუჭო მუში ნანაიასუ
ნდეშიში ცუნა ოკო ნი. თე ოსური მუში დუცე მონკათე ატყუდე დო
ათეში გურიშენი უჟინდედე მუში ოსურისქუასუ, ვარა დორონთი ქი-
მინანდე დო სქუა ქაშიდე და, უკელი ისუ მუჭო კვანჯინდედე, აყუნუ-
დედე მუში მერჩქინელი ქომონცე. თითი ოკო ქობთქუათი—თუ 25
ოსურცე, მუკამცე სქუა ქაშიდედე ნი, იში კონიში ძირაფა ვა აკოდე,
ინა ტეობიშე ოკოდე ქიმეკაყვალეკო. იშიანუ დორონთქე დო იში ძღა-
ბისქუაქე ქიინინუ, მუჭო მუში დიდასუ მონკათალა კოცე ქაწრქინდეკო
ნი ვა აკოდე ნი. სქუაქე უწუდე დიდასუ

— დორონთქე გემანტორესუ ნი, თენა რე; აწნი მუს აკეთენცე აქი 30

ჩქვ ვორდათუ ნი? ამდლა-ჭუშე იშენი ობჭკუშუნა ნდემუფი უმუშალო, უჯგუ შიდაბრთათი გვალაშა დო ჩქენი კუნტა ხანი თექი შიდეკებლათი.

დიდაქ ენა შუროთი ვე მეკაკუე; უწუუ ნამულა

— მა იშენი ანწი რჩენუ ვორექქ, გოკონუ ნდემქე შიდასუ, გოკონუ
6 დურუუქუ, ჩქიმიშენი არძო ართი რე. სი, სქუა, შუ გოკო ნი, თინა
ქიმიანი, მა ანწი სო მანთერე ჩქიმი ხუგაგი დუდი, ნაია!

— ვე შილაბე ვე ედეკა.—უწუუ სქუაქ, —ათე შინუტის გავემი-
ინწუი დო შოლმაცუნი, სოდეკა მა იბდეკა, ვარა ათაქინე დუცუ ქა-
წგოკუილა ამულა.

10 დიდას ელაშუ სქუაში თეკურაში რაგადიშე. გავემინწუისუ დო
შიდართესუ გვალაშა. ხაბაგი ირიფელი თექი ქვდიტაქესუ, მუთი ადე-
დესუ ნი, იში მეტი. გვალასუ დოგორეს ართი ფოქვა (ბეჩა) დო თექი
ქიმითიბარკესუ. ენა ქიმიანესუ ტუობაშე; დიდა დო სქუაქე სო იდასი,
შითინცუ ვა უჩქედუ. სოფუნდესუ ჭაფურიასუ, გინაფინანდესუ ტკილცუ,
15 ოხუმუნანდესუ დო თითუ სქედდესუ. მუკორთუ დლა დო ხანქე. ართი-
შახუ ოჭუმარესუ თე ოსურში ცირასქუაქე შიდართუ ჭაფურიაში ოსო-
ფუშა. ჭე ხანცუ თექი ქვდოსქედუ. კენოხუ დიდასუ სქუაქე ქემშურთუ.
ქაშუუ სქუაქე—გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილქე. ე ოსურქე
ეზუმა ეცადე გაკჭოფუ სქუა დო დიდი ქუსუ თუდო ქათუფუნუე. ცი-
20 რასქუაქე, მუჭო ქემორთუ ნი, ხეთე ქიიჩინუ, შუ ამბექე იცუუ მუში კე-
ნოხუ ნი დო უწუუ დიდასუ:

— შუ ორე ფერი ელაფირი გაფუ ნი, ქომიწი, ვარა ათაქი დუცუ
ქაწგოკუილანქია.

— შუ შალოლედე სქუაგა? ართი ჩიჩიე სქუაქე ქვდემუხადუ დო
25 ეშერი ქუსუ ქიმიფონთხორია.

ცირაქე ქიმიოსხაპუ ქუაშა, ელუკენუ დო გაითიფუნუ ბოში—
გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილი. ე ცირასუ ხიოლითუ ცა ქვდი
აფუ ნდო დიხა ჩაფულა. თქუე: „ენა მუდგა რე ნი დორბონთიში ჭყო-
ლოფუა რენია“.

30 ბოში რე, მარა შუ ბოში რე: ამდლარიში უჯგუში ჭუმანი რე, ჭუ-
მანიში უჯგუში გელანი. მუჭო ზუაშა ნი, თეში იში ჩხეინდი დო ჰი-
ჯიშა ვე ენიჯინინე. სუმინდლერო გორთუ დო სუმინწანერი ზემასუ იფუ-
რენდუ. გილეულა დაჭყე. ვითი-ვითოჟირდლერო გორთუ დო ჟინუა
ქვდიიტე. გაჭოფუნცუ ლაკვატასუ, ოცოთანცუ დო ჩიტაფცუ დუცუ

სოფურცუ. ჭე ხსენქ მუკიილქ დო ჟიმაქ უწუ დასუ: „ქომილოლეე მუ-
 თუნი მაცოთინდასი ფერიას“. დაქე მუკვათუ ჭენუ, ქუელოლეუ ტუ-
 რიას უქვილი დო სკანი, გეისოფუ დედიშე თუმა, დოწკუმონტ დო
 შქვილიმა ქიგუბუნუ. თუმი უკული ბოშიქ უჯგუმო ქიგიიჭუე ჟი-
 ნუა. შიდურცუ ოჭუმარესუ, ონჯუსუ ქემურცუ ჟინითუ ხარგელი.
 ათენერო ოჭკუმალე ვა არკენე და დო დიდასუ. დიდას ენა ბრელე
 ვა ახიოლე. მუჭო ხსენქ მუკორთუ ნი, თუმი ე ბოშიქ ირო უმოსი
 შორიშა იდე ოჯინუშა. ონჯუს-ონჯუსუ დაუნუბა დაატეუ, მარა დო-
 კოჩიში ხორუშა თოლი ვე მუეგამე. ართი ოჭკუმარესუ ტეიოლე ალო-
 ნიშა, ოკოდე თიმი დღას ჭე უმოსი არდგილი შიილეჲო ნი. მეურცუ 10
 ბოში. ქიმიოღრთუ ართი გაბარცე დო გინაჯინუო, ქოძირე: გედგ
 სარაიფი, მუში. მუმაში ყორში ცაშა შიონტე ნი, ეფერი დო შხუა
 ბრელი მუთუნი. ენეფი დო ეჯგურა დღას ვა აფუ ე ბოშის ნადირეფი
 დო გაჩემებული რე: „მუ ორე ბძირიანო დო ძალამც ოკო ქეშიტყვასუ,
 მუ ამბე რე ნი, მარა ელმაკითხე კოჩი ვა წუნუ. მუქე ხვალე გიმი- 15
 ლასუ გვალაშე დო ქიიძირუასი, ოშქურუ, თუშენი ნამდა ბუა ოლე მე-
 ურცუ; წუდეშა მუში დროსუ ვე შიანტეშუასი, და რეიფისუ დაატყანცე.
 ვარი მუ ქომინას?— „სე“, თქუუ ბოშიქ: „მუთი იყიი ნი, თიქ იყუსუ,
 მუ ამბე რე თექინი ვე ებძირეჲ, ვე ეყიი“. გაითოხსნაჲ დო შიდართუ.
 თოლიში დოფალაფაში მამალას ე ბოშიქ გეგემურულე გვალაშე, ქი- 20
 შერთუ ართი წუდეშა, მარა მუთუნი ვა მლახვილეუ, თუმი მაჟირასუ.
 მასუმას ქოძირე ართი დედუბი ქემლასუ ნი. ქეკოხუ დედუბი ეებურცუ
 დო ქემუეექიშქილე. შიოჯინუ დედუბიქ, ქოძირე კარცე ქიგურე ში-
 ცამა. რე ნი უძირაფუ ამუნათი სქუა. უწუ:

— ნანა, შიდგა ქირსიანეში სქუა რეკი, მუშენი რე თაში დუდექუ 25
 გეგაკოგე ნი? აქინეშის ნდემეფი გილეულა ნდო ჭეფიილენა კათასუ. ე
 აკანცე ჩქიმი მეტე კოჩი ვა დოსქელადე, მათი ჭეფიანი შიდამიწუნანა.
 თენა რე ხენწეფე მუხარბიში დოხორო, ნამუქუთი უბანგენჭათუ გე-
 შალე. დურასუ ჩილი დო ძლაბასქუაქე დასქედე, მარა ინეფქუთი ქიმი-
 გვალესუ, სო რენა ნი კოცე ვა უნქე ნი, თუმი. 30

ბოშიქ ანწი ირიფელი ქეშიიტყუ, შინ ორე, შიში სქუა რე ნი.
 ახიოლე ურატადუეო. დედუბის გეკოკითხე, მუჟამცე მუულა ნდემეფი
 ნი. გიოსხაჲ დო შიდართუ ანწი წუდეშა. მარა-მარას ჭე ჟინი ქაწი-
 იყვილეუ. ოსერიშობასუ ბოშიქე კითხე დიდასუ:

— ნათ, თუ ჩქ სოლე მობრთითი, ქომიწიას.

დიდაქ უწუუ

— ჩქ სოლეთინი ვა მომირთუმუნანა, სქუაფა!

დას ოკო ქუუქუასი ჳიმას ირიფული ნი, მარა დიდაშა ოშქურუ.
8 ბოშიქე ვა კნაკითხუე დიდას მუთუნი.

მაჳირა დღასუ, მუჭო ალონქე ქუურასუე ნი, გეიოლე ბოშიქე დო
მიდართე, სოდეთი გოლა რღუ ნი, თექი. მუჭო ქომირე დედებიქი.
ხეთე გეიოლე დო ქიმიაზადე ბოშისუ. გვარძლიკე-გვარჯუნუ დო ქე-
ქნუ ირიფული, მუთი უძირე ნდო უჩქედე მუზარბიი ხენწეფეშენუ ნი.
10 ბოშიქე მუჭო ქემიიტუე მუში მუმაში ქაშქვილი დო ქასაგანი ყორშის
გიმაძედე ნი, გეშეერულუ დო გეგეშეედე. დედების უწუუ:

— სი, მუჳამცე ნდემი ქემუერცი, სოდე გეხექი, თექი ვა დიქან-
ცუაფა.

მუქუ მიდართე დო კარცე ქიმკიიტუეობუ. ჳეგრეო გილართა-ბორ-
15 ჳისუ ბოშიქე მიოჳინუო, ქომირე, ქემუერცუ ნდემი დო დისა-უნასუ
ქემონწეუნცი, ნდემქე მასნჯე კარიშა დო ოკო დედები ქეიტყიინტუა-
ასი, ფერი ჳამცე ე ბოშიქე გოშქვილეუ სკანის, ჳღვინდუ ნდემცე დო
დისაშ ქედუედერინხუ დუდი. მიიხვარუე დედები დო ეზემა ეცადე დი-
ხას დონთხორე. დედები სარალას ანწი მუ უჭირცე, დორონთქე თე-
20 ჳგურა გინემატეებუ გუერჩქინუ ნი. ბოშიქე ქაშქვილი დო ქასაგანი,
მუში მუმაში კენემატეებუ, თექი დორხუ, გეაქოფუ მუში შქვილი დო
სკანი დო წუდეშ მიდართე. იმონანცე ქაწიიყვილეუ ჳე ჳინი დო
წუდეშ ქიმიილე. მაჳირა დღასუ კენი მიდართე ე ბოშიქე დო კენი დუ-
უდარაჳე მაჳირასუ, ნამუსეთი თინა ელედე დედებიში სარაგადეშე. დე-
25 დებიქ უწუუ!

— მაჳირა ნდემი ქემუერცია.

გიორჩქილეუო, ქეგეგონუ ე ბოშიქე ნდემიში ხუმა:

— აშე გემიილი, დედები, დო ქომიწი, სოლე იდე ჩქიმი ჳიმაქი.

დედებიქე წუჳითი ვა ელეუხე. ფერი ჳამცე გურითე გოხარცქილი
30 ნდემქე ქემაჭირინხუ კარიშა დო ოკო დედები ქეიტყიიკოთასი. ბო-
შიქე ჳღვინდუ ქაშქვილი დო ქასაგანი დო დუდი გეგენსოფუ. მეეხვა-
რესუ ართიანცე დო თეთი დონთხორესუ. თამინეკეშ მასუმა დღასუ
მასუმა ნდემი ხოლო ქიმეკეყვალე ე ბოშიქე. არძოში უნჩაში კეყინდემქე
ხოლო ქედოსქედე. თე კეყინდემცე ვითოყირი დუდი გეგედე. იში

სვილუა, მუჭოთი რაგადი დე ნი, მითინცე ვე შუაღუბუდე. მანთხა
 დღასე კენი ქემორთე ბოშიქე დო დუეღარაჟე თე მანსხ. ნდემცე. —
 ამდღა ტახოტყოლდ ჩქიმი სვიაჭარა, რაგადანცე ბოში.

დოინცანცელეუ დისაქე, სუდექე, ირიფელქე ართო. იკითხე ბოშიქე,
 — მუ ამბე რე? 5

— კაჟინდეში მოურცუე, — უწუე დედებქე.

დასურო ქემურცუე ე ნდეში დო ქემოღვარანცე;

— აშე ტაგემისერგელი, დედები, დო ქომიწიი, სოლე იდესე ჩქიმი
 ჟამალეფქე, ვარა მეტი ვე ეციი სქანხი რინა.

დედების ვართი ურჩქილუე. ე ნდემქე ქემოსოფე კარიშა, გააქი- 10
 ნეუ ნოქორი, სოლე გაჟინტაკო დედები ნი, მარა ბოშიქე ვა აცელე დო
 ქაშქვილი დო ქასაგანით ვითოჟირიხლო დუდი დაუთხინუე. მოჟი-
 ნუო, ქომირე ბოშიქე ვითოჟირიხლო დუდი კინი ქიირდუე ნი. მუ-
 გურულუე, გაჟოფე ქასაგანი დო კენი ვითოჟირიხლო გაგენოსოფე,
 კენი გაგენიირდე, კენი გაგენოკვათე. თაში მუთაქ მეხვარე; ირო გი- 15
 ნოკვათინცე ნი, ირო გინიმიირდუე. ფერი ქამცე მოლაფერინე
 შინჭაქე, ქიგოფურინე კარცე დო დიიჭე ცხენტალი ნაცა-
 ტუტა, ნაცა-ტუტა. გაჟეგორე დედებქე, გაჟოფე კენი, ელუნ-
 წუეუ ნაცა-ტუტასე დო, მუჟამცეთი ბოშიქე დუდეფი გაგენოჭკურე
 ნი, ეი ქიგენარლე ნდემცე. უგელი დეცე ვე ბეჟფალე. მეხვარესე 20
 ხოლო ართიანცე, დოწკაპულესე წკაპულო დო დონთორეს ენა
 ხოლო.

დედები უწუ ბოშისე, ნამუდა ქეანასე მეტი მუთუნიშა ვა რე თშ-
 ქურანდია. დედებისე ხოლით, მეტი შიში ქუეძირე ნი, ირიფელქე გა-
 ატყორდე; ჟუნუნცე ბოშისე, ხე დო დეცე ულუანცე. გაკიონჯუე ნი, 25
 ბოშიქე, შულადირქე, სუდეშა მიდართე. მუჭო ქიმერთე ნი, ხეთე
 ქედინჯირე, კითხე დაქე:

— მუ რაე შულადირო დო ონდეთ რექე?

ბოშიქე იმი დღასე მუთუნი ვა თქუე. მაჟირა დღასე ოკოდე ხოლო
 გამორსეკო დიდა დო კითხე; 30

— შიში სქუა ვორექე, ქომიწია.

დიდაქე კენი დუეფულე. ბოლოსე ბოშიქე გუეცხადე და დო დი-
 დასე; სო რდე თე ოთხი დღასე ნი დო მი ძირე, მუ ქამინე ნი. დას
 ვე მიანჭირინე ხოლითე დო უწუე ნამუდა

— სი რეკე თი მუხარბიში სქუაფა, ნამუში ქაშქვილი დო სკა-
ნით ოზლოდეე ნდემეფიე.

- დიდაქე დუდი იმართე ითამ თითე, ნამუდა ვა აკოდე მუში სქუაქე
ნდემეფეძე ქიმკალურუკო ნი. ბოშიქე. გეკტოფუი და, დიდა დო მო-
5 ლართე განხარებულქე მუში მუმაში დოხორეშა. ბეაქ ალეელე ნი, მუში
მუმაშორო ეშეელე ყორშიში დუდიშა დო თიცალი ქიმიოკეყინე, ნა-
მუდა შურიცხეფეძე ქედუქანცალუე. კათეფქე, გეკტონეს ენა ნი, ელა-
მეს, მუ ამბე რე ენაფა დო თქვიის: „მუხარბიისუ მუ ეიოდგინანდე,
ვარდა შიქე ოკო მორთუეო ნი იში მანგორო!“
10 მაცირს დღას ოგენაფეკეს ართიან-ართიანცე, მითინი ჟი ოხ-
რანდე, ვარდა დინხას ინოხედე და, არძოქე დიიშაყარესუ დო მიდარ-
თეს დოხორეშა, სოლე ქეშიიტევესეკო, შიქე მორთე ნი. მუკამცე
ქეშიიტევესე, მუჭო მუხარბიში სქუაქე მორთუა დო ნდემეფიე არძო
გაკოქოსეე, სიოლითე დინხას კუნხი ვა უდგედესე. შიანხამესუ მუ-
15 ხარბიში სქუასუ ხენწეფალა დო განხარებულეფქე გაკოციის მუშეში
წუდეშა.

- ე ბოშიში დიდასუ შურებითე ვა სიოლებუ კაყინდეშიში ცვილუა.
მუქამცე ქეშიიტეე, სოდე ნთხორედე კაყინდეში ნი, ირი ოტუმარესუ
შიიშე თე ოსური დო გითიობსენდე ჟი ნდემცე. მასუმა ოტუმარესუ
20 წყარცე მუნახუნცი, ქეგეკონხე დინხას თუდოშე რაგადი:

— ში ქირსიანე რეკე წყარცე მუნმოზუნქი, ვე შილებეენო ართი
ცალიხე დინხა გამენოფეცხონეე?

- ოსურქე მართალე გამენოფეცხონე დინხა ნი, ფერი დროს გიინწე
დინხე დო ეშეელე ნდემქე. ე ოსურქე ნდეში ტანდო გაჩქე დო კი-
25 ლეხანცე დოკედეე. ტე ხანქე გეშეელე ნი, დიდაქე ქიმუფელე სქუასუ ჩა-
ნიკითიში მამხვა წულაზეფი დო უწუე:

— სი ვა რეკე სქანი მუმაჯგურა კოჩი: სქანი მუმასუ მამდედ, აი,
ათეჯგურა წულაზეფია.

- ბოშის ეწინე, მუჭო მა ჩქიმი მუმაჯგურა ვა ბეოფეკია; გაიწუ-
30 ულე ჩაფულა, ამიბდვანქიან დო დოთუეწკუმონტუე კუნხისე დო ვა
შიიტახეო მარძგვანი კუნხი! დიდაქე ქიმიოსხაჟე კიდეზანიშა დო ელა-
აშქე ტანდი. ტანდიქე ნდეშო გორთე დო ქარაგუ ბოშისე. ჟირინო-
ლოქე გაკიბესე. ირძლიკებუნა ნი, გეკტოფუი თე ბოშიქე ნდეში, ართი
კუნხიში გერინელო, დო ქედამქე, მუჭო ბარჯი დინხასე, თეში

ბირგულიშა. ორწე დიდა, მუჭო ამარი-ამარი ბოში ორჯგინანდ
 ნდემცი, ქიმერთე დო ფატი ქათურელე მუში სქესს; კუჩხისე. მუჭუ-
 ურთე ნდემქე ე ბოშისე დო ქედარაგუე; გიობიჯუე კედრცე კუჩხი
 დო ფიაფიათ დოწაწე. დიდა დო ე კაყინდემქე ეშე მიდართესე უორ-
 შიშა. გიმართე დაქო, ქოძირე მუში ჟიმა ობედიშორო წაწილი ძე ნი. 5
 ტეკორობუ ვალიში მამალასე, ძანძასე ქინაშეარუე დო ინტე კენი თი
 გვალაშა, სოდეთი წემასე რდესი. მუჭო ქიმერთე ფოქვასე ნი, ხეთე-
 ხოლო მუში ჟიმაში ნოსოფეფი დაწაწე დო სუმი ღლა დო სერცე
 ქემკუხეადე, ქეხანკარდე დო ჩილაშურიში თუდო ღორონცე ქახე-
 წადე. მასრეა ღლასე დიინცანცალეუ ბოშიქ დო გოკურცხე ლერენჯი 10
 კოჩიშორო. ჟიმაქ უწეუ დასე:

— ასე მა მიდურქეუ ცუდეშა დო ჭე ხანიში უკული სი ქიგმა-
 ცუნია.

დაქე დუეჯერე. ე ბოშიქ დოხორეშა ქიმერთე ტუბასე დო
 უწეუ დედბისე; 15

— სი ირული დო კეჟინი—მეზარბიისე ტეუდგინე, მუზარბიისე
 გეუდგინე;»

დედბი ოსერქე დუეჯერე დო გაგმოსხასე გალე კეჟინითე. ჩილი
 დო ქომონჯაქე, მუჭო ქეხეგონესე თეჯერა ძახინი ნი, ხეთეხოლო
 გაგმალესე გალე. ეხეშა ხანცე ე ბოშიქ ქეშახსასე უორშიშა. გე- 20
 გემარულეუ ქაშქვილი დო ქასაგანი, ტოხე სქანი კაყინდემცე დო ვი-
 თოყირისხოლო დუდი გეგენოსოფე. მუკერულეუ დედბიქე დო დოფა
 ქიგნარულე ნდემცე დუცე. დაართე ე ბოშიქ დო ცამულერო დოცა-
 მულეუ ნდემი, ქედარაზე ქვერსეში ღანხერი დო დოჭე, ნოჩეხო გა-
 აჩქე. დაქეთი ქემორთე; ისე ძალამქე ახოლე, მუკემცე ქოძირე მუში 25
 ჟიმა გომორძევილო ნი. დიდაქე, მუჭო ნდემი დოწვილესე ქაჩინე ნი,
 უორშიშა ეშე ინტე დო თეჟი დუდი ქემლეკელეუ. კენოხე ე ბოშისე
 უწიისე მუში და დო თე დედბიქე:

— ასეშასე ორგადეუშა ვე მეკოთინითა, ვარავა მუა-სქანცე
 ცუნდე რაშია, ნამუთი ასე თე დო თე გვირახბისე კერენიე. თე რაშიშა 30
 ქიგეგახუნეა და, უკული მეთენცე ვა გაიჭირენცა.

მეზარბიიში გეჟვენჯაქე ხეთეხოლო გაგმიცუნე რაში დო ეი ქემ-
 ნაფურინე მუჭო ჩიტი. რაშიქ გეიოლე დო ოკოდე ცასე ქიმკაშერეგო
 ნი გიმახვენჯი, მარა ბოშიქე ქვარასე ქათახსხასე; რაშის ოკოდე დი-

ხასე ქაგოშერეკო ნი, ბოშიქე ხსილასე ქიმეასსაჰუ; გვაღაში მიგო-
შერეკა ჰუნდომე ნი, მაჰირაწურენი ხსილასე ქიმეოდოხოდე ე ბო-
შიქე. ათენერო მუთენქე ვა აღოღეუ რაშისე ე ბოშიშა. ბოლოსე
ბოშიქე თუმათე გაგემასერტელეუ მუში დიდა, რაშიში კუდეღვც ქეა-
5 აკერე დო ექი-ექი ქიმეასოფე.

ჩქიმი არიკი გავათეე. ღემა თექი გორდი, ამუღლა თაქი ქემობრთი.
სუმი უშქერი, სუმი ბერწუელი ღორონთქე ნემე მოიღასესე თქვანი
ხეთე მოწიული.

XXIII.

არაკი ხენწეფეში სქუა დო ნდეძიში შორდილიში.

მითაყამცე ართი ქეანანაჰა ეკელებუ თურქისე დო ცოფე დიდი ხირ-
10 ზუა. თე დროს ართი უაზახიში წუდეშე სუმი ნოსალეფცე გაგმუერე-
ღუნა დო აშაჩილათერო სოწურეშე თურქი მიიშე ნი, თეწურეშე ურე-
ღუნა ნი, აშო ქაწოხვალამუნა შხვა კათა მარტინჯეფი, დუერთინუნა
დო თი კათასე ქოწუნაფუნა. ართისე ჩქეჩქე მინოცვე ხეთე, დომე-
ღადე ნდო ქეგნოსქელადე კენახე. შხვა ნოსალეფცე ვე გნუვინენა,
15 ისე ქედუტალებუ ჩქეჩქე ტყასე დო მუსუ ურტინე.

თე ქეანანს ცოფე ხენწეფე, ნოცვე ართი ბოში, ნამუსეთი მავი-
ნობა ნოწოროფეუ ძალამი. ართიშა ოჯინესე ცოფე თე ბოში ნი, ქე-
უძირე ტყასე ეფერჩესე ნდემი ქაშახე ნდო ყი კედრცე კონი ქემნა-
ლაყაფე ნი. გავეირებუ ძალამი ბოშისე. ბრელი ხანიში უკული ხალაო
20 ქუეძირე თაში. დუერთანე წუდეშა დო მუში მუშაშა ქეუთხუე ნჯარი,
თითო კონიშა ქიმუნამუ თითო კელი ჭა, თითო ღერი სანთელი, ქო-
ჯღუნაფე ნდო მუკი-მუკი გოუსქე თი აშამინდორია ტყასე, სოდეთე
ხედ ნდემი. უნელო ქემუნტებეფეფეუ სანთელიშე ჭაშა დარხერი.
ნდემქე გამწარაგუ დო გოსოფე ართი წურენი თია ნჯარიში; მუ ბორ-
25 ჯის ბოძორცე ქემანტუე დარხერქე დო ინტე უგენუჯინუეო, კონი,
ნამუთი ნდემცე მუნალაყაფედუ ნი, ოკოფესე ბრელი ცადაში თუდო
დო მიდეწუნესე დოხორეშა, ქემლახუნესე ზოხ სადგემცე. ხენწეფეში
სქუა-ბოში ირო აღუერდე გატყარებული ბოშისე დო ოძირანდუ მუ-
კოქუნასე, ჭეუმუსე, ვართო გოცყაფუეო ნი ჩქენობურა სქელადა
30 დო რაგადი, მარა ტყარი კოჩქე მალს ვე შიარჩქვანე; დიო ქედოგუ-

რეუ თოფურბიში სირქეუ კითითუ, უკული მუკოქენს. თაში დიდი ხანიში უკული ირიფელი ქედბერეუ დო მეხვამილასთუ ვართი უფურაშიქე იეუე ხენწყეში ბოშიში. ხენწყესუ ბეუდელუ ართი სადგეში, ნამუში კვლა მუსუ ულუდუ დო კოტე ვე მინასქვანდ თი სადგეშიში. ხენწყეში ბოშიქე დეკემე თი სადგეშიში მინუულა დო თხუე მე- 5 მასუ კვლა, მარა მუმექ უწუე „მედინქია“,—დო ვე მეჩე.

ბოშიქე თე ანბე ნდემიში მორდილცე ქეუწუე თაში. ნდემიში მორდილქე უწუე

— ნემე გამქურინე, მა თი სადგემცე გობტახნქია.

მიდართესუ დო გობტახესუ სადგეში ნი, ქობირესუ; ქემუგობუ კე- 10 დალასუ მოსარბიყათელი ცირაში ანხანსტე; წეკითესუ; უჩა ნდემიში სქეა თე დო თე ქეახანსუ“. ხენწყეში ბოშიქე თქუე:

— ათე ცირასუ ქიგებდინსთუდა მავა დო იკო გეგნჯოლე დო ქიბხვამილუეე.

ნდემიში მორდილქე თქუე

15

— სი სო ზინქე ნი, თქე ბდინქე მათია.

გამეოხისუ ხენწყესუ დიდი ჩილამურიში თუდო დო მიდართესუ. იდესუ, იდესუ, იდესუ დო შარასუ ორზოლქე ქაშეულისუ. ქამეპირენესუ. მიოჯინესუ ნი, ართი ნდემიში წუდუში სოლოს ართი გობტარკანელი უმქურსი ქიკედგე ნი, ქობირესუ. ნდემიში მორდილქე ქიხვამი- 20 ლუე ტუეი, მიოგე უმქურცე დო ჟინცე ქიგიოპირტოლე; გეგმაჟგვამცეუ ნდემქე დო მიომპოლუე „მიქე რე ენა ქიხინი ნი?“ დო მოღართ, გოსუმადირო ნდემიში მორდილიშა. იქე ქედუეხვამილუე ყირი კითი თოლეფცე დო გემწურუწკურინუე. ნდემქე ბრელი ეხეაწე; გვალა ვა დოწვილკო ნი, მარა ნდემიში მორდილქე შური გეწოთინათუე ნდემცე. 25

უკული იდესუ, იდესუ, იდესუ ნი, ართი მინდორცე ავა ხვალე ფეცხა ქობირესუ. მინიილესუ ნი, ქმლახვილესუ ართი დედები. კითხესუ დედებისუ გარამება ქეახანში ნი, იჩუე ნამდა

— უჩა ნდემცე წუნცია ურგადუე სქეაში ოსურისქეა, ნამუში ხვამილასუ ოცადინა თუდონი ქეახანში ხენწყე. ხე ნდემი, მარავა თი 30 ცირასუ წუნცია დიდა, ნამუშა ვითოური ვერსიში უსოლამისუ მითინი ვე მითინანცია: მუჭო ქობირენცე, დუცე მესოფენცია.

მიირჩქილუე ხენწყეში სქეაქე გარმოება ნი, იმენდიქე მეუდინე ცირაში ხვამილასუმიქე. მარა ნდემიში მორდილქე გური გამარცე.

დედებოქე ქაგაგე, თე ყირი ბოშეფი ცირაში ოხვამილაფუშა მიიშესე ნი, დაბეჯითებულო ქეჩიუე გარაშეხა:

— თი ცირაში დიდასია დიდი ძუძუეფი კარიშა გუეძენია ოხვინაფუშა დო მითი ქიმიოტუობასციე დო ქაჯუენუე ნი თი ძუძუეფციე, 5 თინა იყინია ღირსი თი ცირაში ქომონჯობაშია.

ქეგაგონე ენა ნი, ხენწეფეში სქუას აშქურინუ, მარა ნდემიში მორდილქე დაამენდუ. ნდემიში მორდილქე მიდეურუე ხენწეფეში სქუა დო ხოხი-ხოხით ცირაში დიდაში ძუძუეფიში ზოლოსუ ქედახენუე. ბოშიქე ქაჯუენუ ნი, გაალე ცირაში დიდაქე. ქოძირე ყირი აღმასიჯეგურა 10 ბოშეფი ნი, გუჟევირდუ. უკული ცირაში დიდაქ უწუე ხენწეფეში სქუასუ:

— სი ვა გათხილეენია ჩქიმი ცირა სქუავა.

მარა ყირინხოლო ბოშეფქე ძალამი აიშენდესუ, უმოსო ნდემიში მორდილქე მიილე დუდიშა ცირაში თხილუა. უნა ნდემქე ქემორთე მუში 15 დოხორეშა დო გარამოკება გეეგე ნი, ახოლე ძალამქე, მეწონე სინჯაქე დო თქუე: „ჩქიმი ოსურისქუას ოსქეებური ქომოჯაქე ქასუე“, მარა ბოშეფი ძალამი გათხილე ცირაში ხვამილაფუშენი. იყუე დიარაქე, ნამუქე გეეთუე ართი მარაში უკული. ხენწეფეში სქუა-ბოშიქე უწუე ნდემიში მორდილცე:

20 — მეუ დოხორეშა დო ჩქიმი მუმესუ ქასხარია ჩქიმი გარამოკებავა, დანწუათე დიარავა, დემარიითე სი უკულია დო ართო მიიბშათია.

ნდემიში მორდილქე მიდართე დოხორეშა. ცირა დო მუში ქომონჯი ართი ონჯუასუ კელე მუკოდვადირო გილეეშესუ ნი, ქემასხავე თუდონი ? ქეცნასში ხენწეფე, ჩე ნდემქე, დო ე ბოშისუ ცირა ეშე 25 ტეოსქირუე. ბოშიქე დოღურუ, მარა მუ ქიმიხეკო? ენა ქუეწუე ცირაში დიდასუ. ცირაში დიდაქე:

— მა ვა გიწიაყო, თენა თაში ქეგალოლენიე!

ოკო ხათე გეთხოზაფუდესეკო, მარა ე ბოშისუ მუთა აქიმიხედე დო ოკო უჯინესეკო ნი ნდემიში მორდილიში მუელასუ. მაყირა დღასუ 30 ნდემიში მორდილქე ქემორთე დო აშე გეეგე ნი, ეწინე ძალამქე, მარა მუ ქიმიხეკო? ოკო გაიფუნესეკო ნი, გამათხოზე ნდემიში ნაჟეღცე. იდე გვალა, იდე რხენი, იდე გვალა, იდე რხენი დო ნაჟეღი ნდემიში, ნამუთი ობირეჟელეშა მენწეუნდუ ნი, ქიმიილე ართი ქუაშა. გამნართინუე ქუა ნი, ქოძირე უქვინჯე რუმე ნთხორილი. ანწი ოკო

ინორთასუ, შარა ჰუთუ? დოლობუ გეძღბია, გაკოშაყარუუ ნდეშეფი, ნამუნეფითი თექე ოსორანდესუ ნი, შინი ნუბითუ დო შინი ნძალითუ. ვარიაქე აკა ნდეშეთი ვა გაახედინუ, ფერი შიში ოძირუ. გაკოშაყარუუ მუთი თოკეფი ქოძედუ ი ქეცანასუ. ართი-შაყირასუ ქიმუსქუუ დო ბოლოსუ გეძღბია ქეშაკვეტალუუ. ქინოდოსოდუ გეძღბიასუ დო დუ- 5 უჩინუ ნდეშეფცე მუში დორთაშა უყარულესგო ნი დო უჭინესგო ნი თოკიში დოვალაფასუ. ნდეშეფქე შარა დუეხვამესუ დო გუუტაესუ გიშე ნდეშიში შორდილი. გეძღბიაქ იდუ, იდუ, იდუ, იდუ გიშე დო კვლაცოთუ თუდონი ქეცანაშა. ნდეშიში შორდილქე გეძღბია დორიუ. იდუ, იდუ, იდუ ნი, ართი შინდორცე ართი შედეჟე ქოძირუ. კითხუ ამბე შე- 10 დეჟესუ ნი, იქ უწუუ:

— თუ ქეცანაში ხენწეფექე შინი ქეცანაში ცირა ქინვაშილუუა დო ასე დიარა უდუნია ძალამი, ნამუქე ოკო ვე ეთუასიე ართი წანასუ დო მისვთი ოკო ნი, მჭერცე, ჭეუშენცე დო შენცე.

შიდართუ ნდეშიში შორდილქე დიარაშა, მუგოქუნალი შედეჟესუ 15 გუუთერუუ დო ქემკიქუნუ. იდუ, იდუ დო დიარაშა ქიმერთუ ნი, ქოძირუ ქეცანაში კოჩი. ე ცირა ქემკოხე ხენწეფაწკემა. ე ბოშიქე შიდახოჩუ თუდო-თუდო ჩიჩიეცალო დო თუ ხენწეფაში, ცირაში თუდო ძვალში ხვატუა დაჭყე. ფერი ბორჯისუ ხენწეფექე ქოძირუ:

— შორთი აშო, სარალო!—უწუუ თუ ჩიჩიესუ ხენწეფექე დო ქი- 20 შეჩუ ხეს ოჭკუშალი.

ცირაქ ინაჯინუ ბოშისუ ნი, ქიჩინუ. შეხევეწუ ხენწეფესუ:

— თაქი ქედახუნეევა ჩქიმიწკემაჟა დო ოჭკუშალი ქოფხათია.

ხენწეფექე „ჟგირია“ თქუუ დო ჩიჩიე ქედახუნესუ ტახაკისუ.

დიისერუ ნი, ხენწეფექე ცირასუ: 25

— შოლახოჯია,—უწუუ,—ონჯირუუ ოთახუშა. ცირაქ უწუუ:

— შა დიორდე ვა ბრძექია ლეცაფიში ჟინათია დო უეჟელი გა-ხოლუეჟია.—„ჟგირია“,—თქუუ ხენწეფექე დო შიდართუ.

ცირა დო ბოშიქე ხვალე ქედოსქედესუ. შუმილი კათა მუნეფიში დუდიშო ილაცაფუდესუ დო ენეფი მუნეფიში ამბეესუ სხუნუნდესუ, 30 მუჭო უჯგუ დო მუჭო ვარია. ბოშიქე დაჩემუ ცირასუ:

— სი ქემეშიტეჟია, სო უდგენიეჟე შური ხენწეფესუ.

— ჟგირია,—უწუუ ცირაქე დო შიდართუ.

იმი სერცე ხენწეფესუ მოუფერუუ ძალამი დო კითხუ:

— მა რკო მიჩქვდასიე, სქანი შური მიშა გიბარენიე.

— მუშო. გაკონია?— უწუე ხენწვეთქე.

ცირაქე ვე მიქე დორთა დო ქიმკასხვილე: „იშენი დო იშენი ქომი-
წიაა“. ცირაქე მიიწყინე ძალამი. ხენწვეთქე, სოლე გური გამკურთი-

6 ნუკო ნი, თიშენი დალორე დო უწუე:

— ჩქიმი შური ფინაშა მიბარენია.

ცირაქე გური ქუუჩე, მარა გარძახე რჭოფუ ფინა დო ლაქაფი დუ-
რჭუხე, ხეშე ვა დეთხინუანდო. ხენწვეთქე იფირქე: ფეია! სარალასე და-
სურო ქენობელორთექიაა. ენოდე ცირაქე, ჟოლორცე ულაქაფუდუ ტყუ-
10 რათე ნი, დო „ქიმიოტყევა!“ უწუე. ცირაქე ვა ჩეირცხე ხენწვეთსე:

— სია ტყურა დემალორია, ვარა, სქანი შური ინუდგე ნი, ფერცე
მუჭო ჩევერცხევა მა?

ცირაქე მოწყინდო. კენი ხენწვეთქე უწუე ცირასე:

— ჩქიმი შური რბარენია თე დო თე ტყას ირემცე.

15 ცირაქე ძალამი მიიქეფუ.

რჭუმარესე ხენწვეთქე დო ცირაქე დიარაშა მიდართესე. ცირაქე
ნდემიში მორდილი ქოძირე დიარასე დო ქეჩუე, მუთი ხენწვეთქე
უწუე ნი. — „ჯიგირა“, თქუე ბოშიქე დო მიდართე ტყაშა.

იდე, იდე, იდე ნი, ქოძირე ირემი. ქაცოთე ქაშქვილი დო ქასაგანი;
20 ქედანთხე ირემქე ნი, გამულასხაჰე ურდგელქე; ქაცოთე ბოშიქე ქაშ-
ქვილი დო ქასაგანი ურდგელცე; ქედანთხე ურდგელქე ნი, გამულა-
სხაჰე კოლოფიასქე; გამათხობე კოლოფიასე, რჭოფუ კოლოფია. ბო-
შიქე განჯე დო ქემლახვილუე ჟირი ბაზეფი. ჟირიხოლოსე თოლი
გამწუჟოთე დო მოლეჟუნუ. მოლართე ბოშიქე ხენწვეთქე დოხორეშა,

25 გაეგე აშე, ნამდა ხენწვეთსე თოლეფც აჭუნია დო ლესი რენია. მი-
ნწლე დოხორეშა დო ხენწვეთსე უწუე:

— სქანი შური მა მიკებუნია ხესე.

ხენწვეთქე ქიმეხვადე საქემესე, ესევე ბოშისე: „ვა პილავა“, მარა
ბოშიქე დაშქვიდუე ბაზეფი. ხენწვეთქე დოლურე. ბოში დო ცირაქე
30 გაგემიიყუნესე რაშეფი, ქუესქვეეს ურემცე, დოხარგაეეს ხენწვეთქე
საქონელი დო რჩქოთე, ქიგელოხოდესე დო მიდართესე.

იდესე, იდესე, იდესე დო ქიმერთესე თი არდგილიშა, სოდეთე
ბოშიქე გიმართე ჟირი ქეყანაშე. ბოშიქე ქოძირე გეძღბია, ნამუთე
აშო გიმართე ნი. დუფლუე თოკისე, ქანინუბაფუე მუში მუელა ჟი

ნდემეფცე, ნამუნეფი ვა გაბედჯესე თოკიში დუდიშიწკეშანიანი წარ-
ცხსესე. ქინოდვესე საქონელი გეძღვბიასე დო გუგტეს ეშე; კინი დი-
ირთე გეძღვბიაქე ნი, ქინოდოხოლე ცირაქე, მიდართე; დიირთე კინი
გეძღვბიაქე, ქინოდოხოლე ბოშიქე. ჭიჭე ურკვედ ეშულა ნი, თეში ქი-
მიოკვეთესე ნდემეფცე თოკი დო ბოშიქე მიდართე გიმი, მარა ქემუ- 5
რანეუ ართი დიხსესე ქუასე ხე დო გაჩენდესე. ნდემეფცე ცირა მიდევუნესე
დო მონინალეთე ქვადკენესე, საქონელი გიირთესე. ბოშიქე ხოხე, ხოხე
დო გეშახოხე ჟინი ქეცხანაშა. აკაკოშეარეუ არძო ნდემეფი დო არძოსე
სუჯი ქიმიოკვეთათ, საქონელი მუში დო ცირა მოდევუნუ.

იდე, იდე დო ქემორთე ცირაში წუდესე. ცირაში დიდაქე ქოძირე 10
სქუა ნი, გეგხარე დო ბოშისე მუწონეუ ძალამი. ხენწვეფეში სქუა დო
ცირაქე გააღურეს; ოღეს ართიანცე, იცუე დიდი ხარებაქე. ბრელი ხანქე
მიდართე ნი, ხენწვეფეში სქუა, ცირა დო ბოშიქე მიდართესე ხენწ-
ვეფეში დოხოროშა. იდესე, იდესე, იდესე ნი, ქამასეერესე დო შარასე
ქედინბარესე ართი დიდი კაში თუდო. არძოქე ქედინოღესე, მარა 15
ნდემიში მორდილცე ვა ლურდუ. თე დროსე ქემორთესე სუმი ანგი-
ლოხეფქე, ქიგმადოხოლეცე ჟასე დო ართიქე თქუე:

— მუ გუურჩქინათია თე თუდო გეთოჟანუნა ნი თე კათასია?
მაჟირაქე თქუე:

— ჭუმანი მახარებელი ქიმურცე ხენწვეფეში დოხოროშავე, ხენწ- 20
ვეფქე მახარადსია მუში სქუაშო ართი ორქოში თოფი დო ნოსაშო
აბრეშუმში კაბა; მუჭო ბოშისე თოფი ქიგნაბუმუხანიე, თოფიქე გო-
ლასია დო ბოში დოცვილასია; მუჭო კაბა ცირასე ქემკაქუნანიე, და-
ნხერქე ქემანტუასია დო ცირაქე დიიჭვასია. მასუმაქე თქუე:

— თუნა მიჭეთი გააცხადასიე, ქუა რგილო გინიირთასია. 25

ნდემიში მორდილქე მოწინდესე ძალამი დო ნარღისე ქინალე,
მუჭო მუკატუეკო ნი ცირა დო ბოში. ოჭუმარესე გეედრთესე დო
მიდართესე. იდესე, იდესე დო დოხოროშა მინაჭესე ნი, თქვიისე: „მა-
ხარებელქე ნამუქე იცუასია“

ნდემიში მორდილქე „მა მიდურქია“ თქუე დო მიდართე. 30

ხენწვეფეში ჩილი დო ხენწვეფე ქეგეხარესე. ხენწვეფე ორქოში
თოფი გაგმიილესე, ხენწვეფეში ჩილქე კაბა აბრეშუმში. ბოშიქე თქუე:
„სახუქარი ვა რენია საჭირო, ინეფცე ლალა ბრელი უდუნია დო კნა
მონინალე ძღაბი დო ბოშისე ქანუქითია“.

ქმორთეს ციჩქე, ბოშიქე. იცუუ ჟუნა დო დიდი მხიარულე ბაქე. თოფი ქიგნაბუშეკე მონინალე ბოშისე ნი, გოლე თოფიქე დო ინა დოჟვილე; კაბა ქემკაქუნესე მონინალე ძღაბისე ნი, ქემანტუუ დაჩხურქე ძღაბისე დო დიიტუ. ირი კოჩქე განენდუ დო გუეგვირდუ. უგული 5 იცუუ დიარაქე. უგული სქედედესე ბედინერო ხენწეფე დო მუში ოჯახი.

ხენწეფეში სქუაში ჩილცე ბოშიქე ქედეებადუ. ართიშა ხენწეფეში სქუასე ღურდუ. ნდემიში მორდილქე ლეკური გელანწეუ დო გააკინედუ. უნელო ბოშისე გააკურცხინე დო მიოღვარუე: „მუჟსი პილენდი 10 მა სია?“

ნდემიში მორდილქე უფურუ, უხენტკე, მარა ბოშიქე ვა დეკაქირე დო ხენწეფეს ქუწუუ. არძოქ ეჭვი ქიმიჩე ნდემიში მორდილცე: „ცირაშა გური აფუღუა“. ნდემიში მორდილქე გაკოშაყარუე არძო დო თქუე:

15 — მა ვა მიჩქილეთია და, იშენი თქვანი ღორონცე ქუურჩქილეთია!

ირი კოჩქე შურიში ქალი მეჭეედი. ნდემიში მორდილქე დაჰკუე ჩიუბა დო ირიფელი ქიჩრუე, მუთი ქოლოლამუ ნდო მუთი უქიშინე ხენწეფეში სქუაშენი. უგული თქუე:

20 — აგელაზენქე თაში თქვიისე, თაში თქვიისე დო დოტყეესია, მიქეთი თენა გააცხადასიე.

ათე რაგადი გაათუე ბოშიქე დო ქუა რგილო გინირთუ. ხენწეფეში სქუაქე დოღურუ, მარა მუ ქიშინგო? უგული ვა გუჯინუე ნი, თეში გაბნალე: „ოკო ქეშინტყავე, მუ ოსქილიღუანცეი ნდემიში 25 მორდილცე“.

იდე, იდე, იდე ნი, ართი ვეს ართი ფაცხა ქოძირუ. შინილუ ფაცხაშა ნი, დედები ქემლახვილეუ. დედებიქე:

— მუნერო მორთი, სქუა, აქია?

ბოშიქე ღუდი დო ბოლო შქასე მუში აშბე ქიჩრუე. დედებიქე:

30 — იში წამალი მა მიჩქე ძღამი, მარა ჭე ძვირი ქორუნია. ქიშია ოში ნდემიში წუჯი დო სქანი ქომოლისქუა დოხაშია, იდომუშამო ქუასე ქიგნახურჩინეევა დო დოსქედნია.

ბოშის ახილუე ძღამქე დო დოხორეშა ქემორთუნი, დოხაშე ნდემიში წუჯუთი დო მუში სქუა. ქუასე ქიგნახურჩინუე ყი. ნდემიში

მორდილქე გეეთელე, ხენწეფეში სქუაში ქომოლისქუაქეთი გეეთელე. იყუუ ხარებაქე.

გოდა თექი ვორდი, ამუდლა აშო ქემობრთი. სუმი უშქური, სუმი ბერწეული ღორონთქე ნემე მოკილასესე თქვანი ხეში მოწიული.

XXIV.

სუმი ჭიმაში ანაკი.

ქოცოფენია, ქოცოფენია სუმი ჭიმა კოჩი. ჟირი უნჩაში ჭიმა- 5
ლეფი დინდარი ცოფენა დო ართი უკულაში ჭიმა ღარბი. ათე უკულაში ჭიმაქე იფირქე: «მუშენი მა თესნიცე ქომუბშენქე დო ხოლო ღარბი ვორექიე დო ჩქიმი ჭიმალეფი ესნილცე ვა მუშენა, დინდარი ორენანიე? მიდურქე დო ქობთსინიქე ღორონცე».

გედერთე დო მიდართე. იდე, იდე დო ქეშეხუადე ართი გერქე. 10

— გამარჯება სქანი, ჭგირი კოჩი!—უწუუ გერქე.

— გოგომორბეუ ღორონთქე!—უწუუ მანგიორი კოჩქე.

— სოქიმახე მუერქე, ჭგირი კოჩი?—კითხე ნგერქე.

— ღორონთიშა,—უწუუ კოჩქე.

— მუ საქემე გილე ღორონთიწკამა? 15

— ბკითხე მოკო, მუშენი თესხისე ქომუბშენქე დო ხოლო ღარბი ვორექე ნი.

— ჭგირი კოჩი, ღორონთი-გე! — უწუუ გერქე,—აკა ჩქიმიშენი ხოლო ქოკითხი ღორონცე: მუშენიე ირო ქობჭკუმე, მარა ჩქიმი რძაფაქე დღასე ვე ეწუუ დო ირო ფშქირენციე. 20

უკული გაგუმეუთხუ კოჩქე გერცე დო მიდართე იშო. იდე, იდე დო ქიმერთე ართი დიდი წყარშია. გიჯინე იშო-აშო თე წყარშიცე, ქობირე წყარცე ქეგოძე ჩხომი, დეცე ქუსე უხეპუნანდე ნი.

— მუშენი რე დეცე ქუსე უხეპუნანქე ნი?—კითხე კოჩქე ჩხომცე.

— დეცე მაჭუ დო თიშენი რე. 25

უკული მეკართე ჩხომქე კოცე დო კითხე:

— ჭგირი კოჩი, სოქიმახე ურქე?

— ღორონთიშა.

— მუ საქემე გილე ღორონთიწკალა?

— ბკითხე ღორონცე,—უწუუ ჩხომცე კოჩქე:—მუშენი ჩქიმი 30

ჟამალეფი ბრელცე ვა მუშენა, მარა იშენი დიდარი რენა დო მა ირო მუბუშენქ, მარა იშენი ღარიბი გორექიე. ჩსომქ უწუუ:

— ქარწექე ჩქიმი გაცირებასე დო ღორღონთი-გე ღორღონცე ქოკითხი, მუშენი დუდიში ტუათე თაში იბწყალეუქიე, დო მუ წამალი მუალე ნი.

— ჟგირი, — უწუუ კონქე დო მიდართე იშო.

იდე, იდე დო დაბოლოსე ქემასქერენე. გიფინე იშო დო აშო, ქოძირე ხეწყეფი ბაღჩა წურძენით დო შხვა დო შხვა ხილეფით ეფშა. დაატე უღა დო ქიმერთე წურძენიში ოთხუეშა მეხაღჩეშა დო უწეუ:

10 — შქერენცე ქობლურუქია დო აკა წურძენი ქოფჩია:

მეხაღჩექე უწუუ:

— წურძენცე მუჭო ვა რჩანქია, მარა კოლო რე ნდო ვე ეტკო-მენია.

შუული მუკართე დო კითხე:

15 — სოიშახე მეურქე, ჟგირი კონი?

კონქე უწუუ მანგიორი მეხაღესე:

— ღორღონთიშეცა:

— მუ სექემე ნორღეე ღორღონთიწკალა?

— ბკითხე ღორღონცე, მუშენიე მა თაში ღარიბი გორექიე.

20 მეხაღექე უწუუ:

— ჟგირი კონი! აკა ღორღონცე ქოკითხი, მუშენიე თე წურძენი კოლო რენიე.

კონქე მიდართე იშო: იდე, იდე დო ქიმერთე ართი დიდი ტუაშა დო ქოძირე, ტუასე ართი სირმაში გონწეიილი კონი ქიმთორე ნი.

25 — გამარჯება სქანი! — უწუუ სირმაში გონწეიილი კონქე.

— გოგიმორძეე ღორღონთქე! — უწუუ მანგიორი უახასიქე.

— სოქიშახე მეურქე, ჟგირი კონი? — კითხე სირმაში გონწეიილი კონქე.

— ღორღონთიშე, — უწუუ ექე მანგიორი.

30 სირმაში გონწეიილი კონქე უწუუ:

— მა გორექე ღორღონთი დო მიწი, მუ სექემე გილე ჩქიმიწკალაწა. კონქე უწუუ:

— მუშენიე ირო ქომუბუშეენქე დო ღარიბი გორექიე?

ღორღონთქე უწუუ:

— მუჲ წუღეშა დო მა ქიმერჩა შარასუ სქანნი სარჩოსუ.

უკუელი კოჩქე მუჲკართუ დორონცუ დო კითხუ:

— მუშენიე გერცე ირო შქირენცე დო მუ ოსქილიდუანცე თისუ შქირენიშევა?

— ვირი ჭკომასია დო უკუელი დოსქიდენია შქირენიშევა. — უწუჲ 5 დორონთქე.

— მუშენიე ჩხომცუ დუცე აჭუნეი?

— ისე ქვარაშა აღმასი აღუძენია, ნამუთი დირუ სუმი სოფელი-შავე დო თისუ გეკაცოთანცე, დუდიში ჭუაშე დოსქედენია.

— მუშენი რე ხენწეფეში ბაღჩასუ წურძენი ინოჩანცე დო კოლო 10 რენეი?

— ბაღჩასუ თუდო ხაზენა თხორენია დო მუჲანცე თისუ ტეშ-რღვანანიე, წურძენი დეკიმუანებუნია.

უკუელი ჩეერცხე კოჩქე დორონცუ დო მოლართუ აშო. იდუ, იდუ დო ქემორთუ ხენწეფეში ბაღჩაშა. ექე კინი მუბაღე ქოძირუ. 15

— გამარჯება სქანი ჯგირი! — უწუჲ მუბაღჩექე.

— გოგიმორძეუ დორონთქე! — უწუჲ კოჩქე.

— მუ აშბეკე? — კითხუ მუბაღჩექე. ე კოჩქე უწუჲ:

— ბაღჩასქ ხაზენა თხორენია დო მუჲანცეთი გეიორღვანანიე, 20 წურძენი დეკიმუანებუნია.

მუბაღჩექე ენა მუჭო. ქიგეგზ ნი, ხათესოლო მიდერულუ დო ქე-ეჩუჲ ხენწეფესუ. ხენწეფექე მუშეფი მოლანჩქე. მუშენქე ტეშანთხორესუ უღუჲ ორქო დო ვარჩხილი, ქიგიოდგინესუ ართი დიდი კალო დო ხენწეფესუ ქუჲწიისუ. ხენწეფექე მუში კუჩხითუ მოლართუ ხაზინაშა. მუჲანცე ქოძირუ ნი, გუჲკვირდუ დო უკუელი მუჲკართუ, დორონ- 25 თიშა იდუ ნი, თი კოცუ დო უწუჲ:

— რადგანუ სი თუჲტურა საქემე ქოქიმიანი ნი, ე ხაზინა სქანდა მიჩუქებუ დო ქოლორდა თაქე. კოჩქე უწუჲ:

— მა მუ სეჭირო მაფუ სქანი ხაზინა? მა იშენი ქომუჩანცის დო- 30 რონთი ჩქიმი სარჩოსია, — დო მიდართუ ვიშო.

იდუ, იდუ დო ქიმერთუ დიდი წყარიშა, ნამუსუთი ჩხომი გოძე ნი. წუარცე ქეგიოსვილუჲ ხოლო ჩხომი ქეგოძე ნდო დუცე ქუასუ ქუჲრე-ფუანცე ნი. ქიმერთუ ჩხომიში ხოლოშა დო უწუჲ:

— გეკაცხოთი აღმასი, ნამუთი ქვარაშა აღაგიძე ნი დო დოსქი-
დუქია.

ჩხომქე გეკაცხოთე აღმასი დო დუდიში ჭყუა ქიმეტუუ. ჩხომქე
უწუუ კოცე:

5 — რადგანცე ეკგუა ჯგირობუა ქობლოლიე, მეტი მუთა მიდუ
სქანი მიონამალი დო ქოვარა თე აღმასი მიდეღია.

კოჩქე უწუუ ჩხომცე:

— მუშო მოკონია მა სქანი აღმასი? იშენი ქომუჩანცე მა ღო-
რონთი სარჩოსია.

10 — ინა თექე ქიდიიტუუ დო მოლართე აშო. იღე, იღე დო ქიმერთე
ჩგერიშა.

— მუ ამბეე, ჯგირი კოჩი? დორონთქე მუ ამბეე მომიჩინე?—
კითხე ნგერქე. კოჩქე უწუუ:

— დორონთქე მოგიჩინე: აფირი ჭკომია დო დოსქედუქია».

15 უკული მუკაართე ნგერქე კოცე დო უწუუ:

— სი მუ გიწუუ დორონთქე? კოჩქე უწუუ ნგერცე მანგიორი:

— «შარასე ქიმერჩანქია სქანი სარჩოსია».

უკული მუკაართე კოჩქე დო ირიფელი ქეჩუუ ნგერცე, მუჭო
ლოქო დო ვარჩხილი ვა გიწუულე ხენწეფესე ნი დო აღმასი ჩხომცე ნი.

20 გერქე კითხე:

— მუშენი ვა გიწუულე? კოჩქე უწუუ:

— მუშო მოკოდე მა ინაფა? დორონთი იშენი ქომუჩანცის სარჩოსე.

გერქე უწუუ:

— სქანი უმოსი ვირი, ქეცახა ოკიბლე ნი, ხოლო ვა მაშინია.

25 დაართე, დაარაგუ ნგერქე კოჩი დო ოჭკომუე.

XXV.

ხენწეფე ჩაისმენი დო იში სქუა ჯიმუშიერიში არიკაი.

რდე ართი ქანას ართი ჩილამი ხენწეფე, სახელო ჩაისმენი. დი-
იჩინესე ჩილი დო ქომონჯქე დო სქუა ვა ქუნდესე. რასანცე ჩაისმენი
რდე დიდი დინდარი ხენწეფე ნი, ფირქენდე: «მისე აშასქედენია ჩქიმი
ლაღაფა»; დო ჩილი დო ქომონჯი თიზემა მოწყინათილი რდესე, ნამდა
80 გოძინი ინეფიში ძვირასე იყიირდე.

ართიჲს ჩაისმენიში დოხოტუჲსა ქემორთუ სუმარო გალენი ქანაში ხენწვეჲქუ დო ქოძირუ ხენწვეჲ დო იში ჩილი ძალამი მოწყინათელი ნი, კითხუ სუმარქუ ჩაისმენცუ:

— მუჲენი რე თაში ჩილი დო ქომონჯი მოწყინათელი რეთიუ?

ჩაისმენქუ უწუჲ:

— ვარა მუ მოხიოლუნა, ნამდა ჩილი დო ქომონჯი ქიბორჩინუ-
უთუ დო სქუაქუ ვა მასიისა; ჩქენი ღალა მისუ აშასქედუ ჩქენი უკული
ნი, ვა მიჩქენანია.

სუმარქუ იფირქუ ჭე ხანცუ დო თქუჲ:

— სქუა წანამოწანაშა ქეგაშიინანია, მარავა...

ჩაისმენქუ გაგითეჲკიდე დო თქუჲ:

— «მარა» მუჲენი გიოძახი სქანი რაგადისუ ნი, გემინწყია,—დო
ქიმკახვილუ სუმარი.

სუმარქუ თქუჲ:

— თქვა სქუა ქედგეგობადებუნა წანამოწანაშა, სახელო ქიგიოდვითუ 15
ჯვიმუშიერიანა; თი ბოში თინერი მასქერიში დაბადებული იყინია,
ნამდა კვერცხი ქაძირია და, ხათე გოტენცუ შურცია დო სახელი
«კვერცხი» ქიგეგონვავა და, მუში ჭარ. თინა რენია, ნამდა ამუ რე თე
კვერცხი ნი, თისუ ქეშიბოტეჲქენია, თქუსია დო თისუ ქიგიოდინანია;
«მარა» თიშენი ფოტეჲია, ნამდა გაგიჭირდუნა თქვა თი ბოშიში შენახავა. 20

ხენწვეჲ დო მუში ჩილქუ ქეგეგონესუ ენა ნი, იშენითუ ძალამქუ
ახიოლესუ დო სუმარი დაჲჲრესუ ნამდა „ჩქენი ქონესასუ. გინობ-
დვანთუ ჩქენი სქუაში მოსახვარეთა დო ვა ვოდინუნთია“. უკული სუ-
მარი ჰატიცემულო გუჲტეჲსუ.

წანამოწანაში მუჲეჲულაშა ჩაისმენიში ჩილცუ ბოშიქუ ქედგეგობადე. 25
ბოში ამუღლა რე ნი, იში უგეგუში ჭუმანი რე; ჭუმანი რე ნი, იში
უგეგუში გელანი რე დო ირი სახენწვეფოსუ გოლუ ზემაქუ, ნამდა ხენწვეჲ
ჩაისმენცუ მოსარიკებელი ბოშიქუ დეგობადეჲ. მისეთუ მართეთუ ნი,
მიახვამანდესუ ხენწვეჲსუ ე ბალანასუ. კოცუ ვა ურატადუ ნი, თეში მითი
მუჲერცუ ნი, ჯვიმუშიერცუჲ უძახუ ახალი დენაბადი ჩქეჩქესუ. ენა ხენ- 30
წვეჲ დო მუში ჩილცუ ნახეტანცუ უკვენა. ჩაისმენქუ გეგინოჩე ზოჯუა,
ნამდა ჯვიმუშიერცუ კვერცხი მითინქუ ვა აძირეკო ნი დო ვართი სა-
ხელი გაგეგონეკო ნი. ხენწვეჲ დო მუში ჩილი დიდი მხარულეგბაში
თუდო ცხორენდესუ.

ართიშ ხასიმენქე მიდართუ ოჯინუეშ დო კენოხუ ვიმუშიერი ვე-
 ზირიში სქუაწკეშ ბურთისუ ილანათუდუ. ქაყლოთესუ ართიშ ბურთი
 ნი, ჯიმუშიერცე ორჯინუ ვეზირიში სქუაქე. ქაყლოთესუ მაჟირაშა
 ბურთი ნი, ხოლო ვეზირიში ბოშიქე ორჯინუ. ჯიმუშიერცე გურქე
 5 ქემუერთე დო ლეხიდალო გინიირთე, მუ ქიმიხეკო ნი, ვა უჩქედუ. ვე-
 ზირიში სქუაქე უწუუ:

— ბოში, კვგურა გური ნემე მუგალენია, ვარა კვერცხიდალო გო-
 ხორცქქია.

ჯიმუშიერქე უწუუ ვეზირიში სქუასუ:

10 — მუსუ ჯოხო, ბოში, კვერცხია?

ვეზირეთი ლანათისუ უჯინუდესუ ნი, ქეგეკოანესუ დო თქვისუ:
 „დიბლუპითია!“

ბოში ვეზირიში ხათე ჩუუთხინესუ ჯიმუშიერცე. ჯიმუშიერქე გე-
 ეხალუ:

15 — ქემოძირითია, მუსუ ჯოხო კვერცხივე.

მარა კვერცხი ქაძირესუკო ნი, ჯიმუშიერი დოღურუდუ, ვარე გე-
 ეხალუ გვალა დო ვა დემარცინუ დო გინოლათა მიინდომუ. ვეზირეთქე
 დო ჯიმუშიერიში დიდაქე ისხუნესუ აქიანი ჯიმუშიერიში ღურაშა ვი-
 შოიანი გინოლათა დო დანუბესუ ართი არძოში უგუგუში რაში. ქემნუ-

20 უდგესუ ონატერი რაშიშა. ჯიმუშიერქე ქემნასხაჰე რაშისუ, ქიგიაშქე
 მართახი დო გინიილე ართი გვალა, მაჟირა გვალა გინიილე, მასუმა
 გვალა გინიილე, დოშურდუ, გიმეელე რაშისუ დო ქიმიინჯირე
 მინდორცე. რაში ჯიმუშიერიში ფერი რდილი რე, ნამდა ნანარტისუ
 ეუსუნანცე ნი. დლა რე ჯგირი. ჯიმუშიერქე ქიმიკირულუ ნი, გო-

25 ვალუ. „მუ ორე თე ვალენცია დო თესუ ქიმიბიტყვექია. ქემნასხაჰე
 ჯიმუშიერქე კინი რაშისუ დო გინიილე ართი გვალა, გინიილე მაჟირა
 გვალა, გინიილე მასუმა გვალა, დოშურდუ, გიმეელე რაშისუ დო
 ქელეკნჯირე მინდორცე. ფერი ბორჯისუ გოვალუ. დლა ჯგირი რე.
 მუ რე თე ვალენცია“ დო ჯიმუშიერცე გუუგვირდუ. მიოჯინუ ნი,
 30 ქოძირე ართი მალაზონი წყურგილიშა ქიმუერთე წყაროში ეიობუ-
 მუშა ნი.

კითხუ ჯიმუშიერქე თე მალაზონცე:

— მუ ორე თე, მუნათა ცასუ ვე მიკოხე დო ვალენცე ნი?

მალაზონქ უწუუ:

— სქუა, ენა სი ვარე, მინეფქე შიიტუნი, თინეფცე ვე შუხტყვე-
ბუღუკო ნოტყეა.

ჯიმუშიერქე ქიმეკასხეილე მალაზონი:

— ქომიწიის იშენი დო იშენი.

მალაზონქე გუეცხადე ბოლოსე ჯიმუშიერცე:

5

— თე დო თე დიხასე რენია ართი ცირა. ჟი გინოხენია ოდასე
დო თინა აკოშკაჰე ხესე მუკუფაღუხნციე, თიწკემა გონათუნცია დო
ვალდი თინა რენია. ბოში კათაქე, ნამუნეფითი თი ცირაში ოთხეუშა
მეურციე, ოკო ტეპნწყასიე. ცირა მესუთი უწოლენციე, თინა. ტეპანწყე
და, ჩილო მიდაწყუნენია, ვარია და, დუდი ოკო მეკვათასიე. მუდა 10
ოხეში მასარეფი ქორენიე, სუმი მასარიში მეტისე არძოსე ქემოგე
თითო კოჩიში დუდია.

ჯიმუშიერქე გურცე თქუე: «თი ცირა ოკო ქიიბთხეუეე ჩილოა.
ტამეეთხეუ მალაზონცე, ქემნასხაჰე რაშისე დო გინიილე ართი გვალა,
გინიილე მაჰირა გვალა, გინიილე მასუმა კვალა. ათაში შარასე ვითო- 15
ჟირი წანა ქორე ქიგიორე ჯიმუშიერი დო ქვერსემო გინიირთე. მიო-
ჯინე ნი, ართი დიდი ოდა ქიგეღე ნი, ქოძირე. მიანჭე ჯიმუშიერქე
თე ოდასე, მარა ოხე ართო განათებული რე თი ცირაში სინათეთე
თაში, ნამდა თოლეფქე ვა ტანჯინე. მუჭოთე რდე ნი, მინიილე ჯიმუ-
შიერქე ოდაშა. ცირაქე გეკეშაჰა: დე, მარა ე ბოშისე ვე ენაჯინინე 20
მუჭო ბეჰაშა ნი.

— მუშა მორთი, ბოშია?—კითხე ცირაქე ბოშისე.

ჯიმუშიერქე უწუე:

— გოცქვანდესე სი ძალამცე დო სქანი ოთხეუშა მობრთია.

ცირასე ქვეცოროფე ჯიმუშიერქე დო უწუე:

25

— ბოში, მოცოდექე ნაბეტანცია, მარა მუ ბქიმინავა? ჩქიმე მუშა
დო დიდაშე დოჩინელი მიღუნია დო მათე ქუასე ტერინელი ვორეჰია,
ჩიჩიე ქორდასე ნი, თისე ვაწყუნევე ჩილო, მითე ემინწყენციე: ატუ-
რიში ვარდი დო გურიში დარდი მუ ორენიე. ათენასე მითე ვე ემინ-
წყენციევე, დუდი ოკო მებეკათევე. სითე ქარწყეჰია, სუმი მასარიში 30
მეტე კოჩიში დუდითე მობშა მათე ოხეში მასარეფია; მარა რადგანე
სი თაში ქემეცოროფიე. ვადასე მერჩა გაკითხა დო გათირქაშისია წანა-
მოწანასია. წანამოწანაშა სი ვე ეგანწყეა ნდა; მისოთი ეიანწყე ნი, თისე
მიდგეყუნეჰე ჩილოვა. სი ქოგეჯინეჰე წანამოწანასია.

— ჟგირია, — უწუჷ ჟიმუშიერქჷ დო იფირქჷ; ვეჷ კმანწყინჯა და, შურო ვა შუერქიაჷ.

გემეეთხუჷ ე გირასუ დო მიდართო. იდუ, იდუ დო გვერდინანს ქი-
მიში დო ართი გარეშე სხენწყფოჷს მიშეელუ. შარასუ ირო მეფირ-
5 ქენჯე, მჷ რე თე გურიში ვარდი დო გურიში დარდია, მარა მუთასჷ
ანინ გურქჷ. ბოლოსუ მიოჯინე ნი, ქოძირე ართი ხენწყფოში დოხო-
რესუ ცა დო ქეჩანაში კათა ქიმიოხბარგე ოხეში კარცე. ოხეში ტიშკარი
გონჯამილი ქორე. ხენწყფე ცვასა ქიტოხუნცე დო ქინგარცე,
აწურეშე ქიმიანგარა ირი კათა. რხინიცალო ქორე ტყუმუა-შუმუა
10 დო მუშენი ინგარანი, დუდი ვე მეჩქე. კითხუ ე ბოშიქე ნი, უწიის
ნამდა

— ვიშოიანი მინუულაში ნება ვა რენია დო თაში დუდი ვე მეჩქე
ნი, თეში მივანგართია. ხენწყფესუ ვა აკო, მუქე ალოლუ ნი, კაცხადა-
სიე დო მითე შიიტყვენციე, დოცვილენცე ხთეევა.

15 ჟიმუშიერქჷ გურქჷ რაშისუ დო მინიილუ მინი ხენწყფეში ოხეშა.
ხენწყფექჷ მუთენი ვა უწუჷ ჟიმუშიერცე. ოხჯასუ ხენწყფექჷ უცაბუ
კარი ოხეში დოკილუე. ჟიმუშიერქჷ მინიილუ ხენწყფეში დოხორეშა,
ქოძირე: ჟი ქემკობუ ვითოჟირი დუდაში ნდემიში დუდი, კარცე ართი
ხე წიარი ქიგეჯანე, ჟი მიმინო ქიგილასუ დო თოლცე ვა უფაფუ-
20 ანდუ ნი, თეში ნდემიში დუცე ქელაჯინე ნი: ჟიმუშიერქჷ ძალაში გე-
კვირუე დო ხენწყფექჷ მუნიილუ, კითხუ ჟიმუშიერცე:

— მუშა მორთია? ჟიმუშიერქჷ მაწურუ დო ქეჩრუე:

— გურიში ვარდი დო გურიში დარდი მუ ორე ნი, თიში იონ-
წუმუშა ვორექჷ გინოლაფირია. ხენწყფექჷ უწუჷ:

25 — სქუა, ქარწყექია თე ოხესუ კათა ინორენიე, თინეფცე მუნუ-
ულაში ნება ვა ულუდესია, მარა მე ონგარალი მოტენიე, თიში ში-
ოტყეეგბუშა მუერცია. გურიში ვარდი დო გურიში დარდი ნთაქე რენია.
მითე ისხუნუანცია თეში შეტყეეგასუ ღურაშავე, გუხწყენქია დო
ქოთი ხათე დოპილენქია, რადგანე ვა მოკო გემასემასიევე შა თი გა-
30 ზემეგაქია; მითი ღურაშა რინასუ ისხუნუანციევე, თაქე იფიი წანა თე
ჟამიშავე. წანა თე ბორჯის სხატენი დღასუ ნგარა იფიი ნდო კარცე გე-
ვონჯანქე ნი, ვიშო მიდგართენია. ასე ნამუ გისხუნუ სქუავა? — კითხუ
ხენწყფექჷ ჟიმუშიერცე. ჟიმუშიერქჷ უწუჷ:

— ქეშიბტყეე დო უკული დობლურე ნი, ქომისხუნუნია.

— აბა ჟგირია, — ხენწყვექე თქუუ: — მა ღუდიში ოკვათაღცე ქე- მიბლანქია, — დო მიდართუ.

თუ ბორჯისუ რაშიქე უწუუ ჟიმუშიერცე:

— სი ნემუ გაშქურინე, სი ქემარგია და, მა ოჩესე ქოფსხაპუნქია. მუ ბორჯისუ ქემნემოსხაპანქიე, ეყერი-ეყერი მართასი ქიგემაქეია, 5 ნამდა ართი შორტი ტყეები ართი წურე გემონწეია დო მაყირა წურე მაყირა შორტი ტყეები გემონწეია.

ესილი ხანცე ხენწყვექეტი ქემართუ დო ქედოდუ ღუდიში ოკვა- თალი. მაასენუ ხენწყვექე დო იჩუუ:

— მა ძალამი დიმდარი ხენწყვე ვორდია; ოსური ქიბთხას ეყე- 10 რია, ნამდა მუჭო ბუა ნი, ვე ენგაჯინიედეჯა; და პუნდუ ზესუნახე შე ხოლო უჯგუშია. ბსქედდე ბედინერო დო მა ვა მიდუღუაგო გურიში ვარდია? ჩქიმი ოსურცე ქუეცოროფუაფუ ვითოყირიდედამი ნდეშია დო თინა აღენოჯენია; ენა ქეშუუტყეებუ ჩქიმი ზესუნახე დასია. დო იქე 15 მა ქომიწუა; ნდეში ობჭოფი მაჟა, დუდი მებეკათია დო ქარწეექე ემერი მუკომიბუნე. ჩქიმი ჩილქ ენა ქეშუუტყე ჩქიმი დასიე, დო- ტყუუჟა დო გაანქე ჩე წიაროჯა, ქარწეექე ემერი ქიგეჟანხე; ათუ ბორჯისუ მათი ჩქიმი ჩილი გვალო ვა პილია დო დობტყეევა დო გინ- ვოართინეევა მიმინოთია; მუჭო მიმინოთუ გინიერთუეე, ემერი ქი- გლაფურინუა დო თი ნდეში თიზემასუ ქუეცოროცა, ნამდა თოლა 20 თიშა აფუ შექემებულია. ათექე ვე ენუაგო ჩქიმი გურიში დარდიქია? ანწი ირი წანასუ ართი საბატენი დღასუ ჩქიმი კათასუ იბჭანუანქია. ოჭუმარქეი ეწუნელო ონჯუაშა კარბ მაყიი გონჯამილი ოჩეშია დო 25 მა იმგარქე, ინეფი მუმანგარანია. ათეჯგურაქე მა მალოდუ ნი, ვა მოკო გემასემასიეეე, ათუშენი მისრთი ქევეჩიეებუქე თუ გარემებასუ ნი, დოპი- ღენქია.

გათუუ ხენწყვექე სანიარი, ასე ჟიმუშიერცე ღუდი ოკო შეკვა- თასუ ნი. ჟიმუშიერქე ვალიში მამალასუ ქემნასხაპუ რაშისუ, ქიგიაშქე შედე დო მოლე მართასი დო ყირიხოლო წურე თითო შორტი ტყეები გეიონწეუ. დინჭირუ რაშიქე დო ქოსხაპუ ოჩეში ქვერსეში ჟიხასუ. 30 დოდურუ ხენწყვექე, მარა მუ ქიმიხეკო?

ჟიმუშიერქე გუურქე რაშისუ, ადუ, იდე დო ცირაში დოხორეშა ქემართუ. ცირასუ ოჩეში მასარეფი კოჩიში ღუდითუ მუგუბამუდე დო კითხუ ჟიმუშ ერცე გარემება ნი, ექე ბუნწეუ, გურიში ვარდი დო

ტურიში დარდი მუ რე ნი; ცირაქე ტეესარე დო ქომონჯო ქედამეცხე
ჯიმუშიერი. ქორენა თაში მირე ხანცე ნი, ჯიმუშიერქე კითხე ცირასე

— თაქე ვორდათე ნი, თინა გისხუნუნია დო ვიშო მაცუნევე?

— ვიშო გაცუნუქია, — უწუუ ცირაქე.

- 5 გეგეშიინწიისე მაულარო: ცირაქე ცა დო ქეცანაში ჯგირი დო სქვამი ურემცე ქვიონწკარე დო მოლართესე. იდესე, იდესე დო ჩხორო გვალა გინილესე. მანტესე ჩაისმენიში დოხოარესა. ჩაისმენი დო მუში ჩილი უჩათე გონწიირი ხენა, ჯიმუშიერქე გეგენალე ნი, უაული. ვეზირეფი არძო გეგენახორესე. ართიშ მახინესე ნი, ქოძი-
- 10 რესე ცირა დო ბოში ქემუულა ნი, მარა ვე ეჩინესე. ჯიმუშიერი დო მუში ჩილქე ეშეელესე დო ქედოდოხოდეესე. ჯიმუშიერქე კითხე მუში დიდასე:

— მუქუ რე მუგაწეენესე, ჰატენიევე?

თე ბორჯისე ჩაისმენიში ჩილქე უწუუ მუში ქომონცე:

- 15 — თე ბოშისე რაგადი ჯიმუშიერიშა ნოგუეკენია დო თესე დუ-მეტკიცათია ჩქინი ქონებაჲა.

ჯიმუშიერცე ვა მათმინინე დო თქუე:

— მა ვორექე თქვანი სქუაჲა.

- ჩაისმენი დო მუში ჩილქე გაჩენდესე ნაბეტანი ხიოლიშე დო
- 20 უკული სნაბაშა ქემორთესე ნი, გაჯუნესე დო გაასხუპესე ჯიმუშიერი დო მუში ჩილცე. ჯიმუშიერქე ამბეე ქეიწუე ირიფელი მუში დიდა დო მუმასე. იწუე დიარა დო ხარებაქე. ვეზირეფი კინი გართინეესე დო უაული ბედინერო ცხორენდესე ჩაისმენი დო მუში ჩილი მუნეფიში სქუა დო ნოსაწკემა.

- 25 სუმი უშქური, სუმი ბერწული ღორონთქე ნემე მომილასას თქვანი სეში მოწუული.

XXVI.

სუმი ჯიმა დო ნდიში არიკი.

- ქოცოფე, ქოცოფე ართი ხენწეფე დო ნოცევე სუმი სქუა; სუმი-
ხოლო ართიანიში უჯგუში მიკაჯინალო. ხენწეფექე ქიიგებე ღურაში
მუხსლოება, ქიიჯანე სუმისოლო მუში სქუა დო უწუ: „მა ვლურუ-
- 30 ქე ნი, ეს თქვათი ქარწუეთ; მარა ღურა დღაშა ართი მუღა რე ნი

მიღუ თქვანდა დაჩინალი დო ჟგერი დეემასხოერიო, მუსკოთი დოგი-
 ჩინანთუ ნი: ჩქიმი სახენწეფო დიდი რე ნდო ფართო, მინდორი დო
 ტყა ართიანიზემა, გვალა დო ბარი თანასწორი. ირი დისხა გილარ-
 თით, ირი ქიყანა დიილით. ირიფელი ძირით, მარა ვა გეგანსკოორანი
 დორონთქ დო ჩქიმი დოხორეწკმა ტყა რე ნი, ეთი ტყაშა ონადი- 5
 რუშა ვე მთორთათ. შატციით ართიანც, გაწორდანი ართიანი; გაჭირე-
 ბაში დროს ოხვარდათ ართი-მაჟიას დო სიცოცხლე ვა ზოგათ ჟგერი
 საქმეში გურეშენი. ჩქიმი ქონებას ართო უგურთუო გიტენთ დო აბა,
 სქუალეფი, თქვა გიჩქენა, თქვანი გლახა საქმეთ მან შურც ვა წამიწო-
 ნენტუ და დო წოროფილო ქიიცხოვრენტუ და. ქოთქუ თენა დო ხენ- 10
 წუფექ დოღურუ. სქუალექ მუჭო დასქვანდღე ნი, თუში დიინგარეს
 დო თუში დონთხორეს მუმა. მეკიილე ბრელი ხანქ. სქუალექ მუმა
 გამკირეიხს. ცხოვრენდეს მუჭოთი დოჩინელი აფუღუ მუმასუ დო მუ-
 თუნი გლახა ინენც ვა დოღამუნა (ვე შესვალამუნა).

ართი დღას უჩხაში ჟიმაქ ონადირუშა მიდართუ. უღა დროს ოშქარი 15
 დო უგულაში ჟიმალექ მუმასი ნარაგადე ქეკაშინესუ. უჩხაში ჟიმაქ
 დოკაზუ რაში დო მიდართუ. მეკიილე ართი დღაქ, მაჟირაქ, მარა უჩხაში
 ჟიმაქ ვა მკორჩქინდუ. დიო ხოლო იმენდის ვე ეწოთანდეს ხენწეფეში
 სქუალეფი დო ირი დღას ეღედეს, მარა ვე ეწუ იმ მულაქ. ეთიწეშა
 ოშქარი ჟიმაქ ქიგიაწუნუ. წუღეს სვალე უგულაშიქ ქედოსქედუ. თუ- 20
 ქეთი უჯინუ მუშაში რდენი დღას დო მუჟანცეთი ვართი ართიქ მორთუ
 დო ვართი მაჟიაქ ნი, გინოტყევიდუ ჟიმალეფიში გორუა. ქიმაწყეუ
 წუღეს ირფელი, ქიგეღე რაშის ონასკერი, დერთუ მორბევიშე დო
 მიდართუ. თიქ ხათესოლო ქიმეხვადუ, მუში ჟიმალეფი სოლე იმესუ ნი
 დო ტყაშა გურექ რაშის. მერთუ ხოლას ნი, რაშიშ ფოლოში გინა- 25
 დგეშა ქიჩინუ. ხათესოლო ქიჩინუ მუში ჟიმალეფიში რაშეფიში კურ-
 ხიში გინაბიჯეგევი. ქოტკანუ რაშის მართახი დო თოლიში დოვალა-
 ფაზეშა ხანც ტყას მითახლე გორჩქინდუ. ეფერი უგუმელა ქორდუ
 ტყაში გურც, ნამდა თოლიშა კიათი ვე მიღედუ; მარა ეფერი რაშის გე-
 ხედუ თე ბოში, ნამდა თოლეფიშე დაჩხერც მარღვანდუ დო ეთიში სინ- 30
 თეთ შარას იძირაფუანდუ ხენწეფეში სქუა. იღე ართი დღა, იღე მაჟირა,
 მიარო იღე დო, აჭა, ბოლოს, სუმი წანაში უგული, შორც, თოლიში
 ოჭირინაფუს, კვარიაში დუდიში მაშხათ სინთუ ქოძირუ. ბოშის იმენ-
 დიქე ქიმიანუ. ქოტკანუ რაშის მართახი დო ქარიში მამალას ართი

- დიდი მინდორიშა გაიშურულუ. ათე მინდორც ეყერი სინთე ქორდუ, ეყერი, ნამდა დიო თოღქ ვა გაანჯინუ, მარა მუქანცეთი ქიმიორჩქვანუ თოღი ნი, სარჩიკო მუღგა რე ნი ქოძირუ: ათე მინდორც ართი ოდა ქიგუდგე ნი, ქარწყე ნლო სინთე ეთურეშე რე ირთელც ართო გინოძე
- 6 ნი. მინილუ ოჰეშა „ეი მენძელის“ დიიძახუ ართიშა, მაჟიშა, მასუშაშა, მარა სქანი დუღქ ვა დომილურუ იში მეტი, მითინი ხორციელქ მანგი-
ორი ჰასუხი ვე მეჩე. თიწკმა გეგ მასხაშუ რაშიშე, ქიმაკერუ ჟას დო
ეშეულუ ახარწაშა. გიიჯინუ, მიიჯინუ იშო-აშო, მითინ ვა ძირუ. დიილუ
არძა ოთანხი დო ბოლოს ართი კელერი ოთანხის ქიმიორდერთუ. დუ-
- 10 უხაკუუ, მარა ჰასუხი მიფინქე ვე მეჩე; ქიმიანჯირუ კარცე ნი, ვა გინჯუ;
მურთო გურქე დო მუკიფურინუ ქურცი დო ქოჰეპუ. კარი ხინკი-
ცალო გინაართინუ დო მინილუ. მინილუ დო გიიჯინუ ნი, ართი სარჩიკო
სქვამი, ზისნახეჯგუა ცირა ქიგლახე დო ქიინგარცე ნი, ქოძირუ. ბოშიქ
მიაკენუ ხოლოშა. ცირაქ ქოძირუ ხენწეფეში სქუა ნი, ნგარა ქიმიორტუ.
- 15 ჭიჭე ხანც თაში მუნჯიციცალო ქუჯინიდეს ართიანცე დო ბოლოს ბო-
შიქ კითხუ:

— მინ რექ სიაფა?

— მა ზღფაში ხენწეფეში ოსურსქუა ვორექე დო ასე ნდის ჰუნქ
ჭოკილოფა.

- 20 — სო რე თი ნდია?—კითხუ ბოშიქე.

— ასე ონადირუშა მიდართუ, ალბათ მაღას დიირთუ დო გლახხ
დღას გიგორინუანც სიაფა,—უწუ ცირაქე.

— ვა გაშქურინას, ის ჩქიმდა მუთა ალოლე, იში თოღისერც ქე-
გოძირანქია,—უწუ ბოშიქე.

- 25 — ვაი იში მეტი, სი იშა მუთუნქ ცალოლუას: ათე დღაღენც, მიდგა
რდუ ნი, ყირი ბოშიქე ქმორთუ; ნდიქ ყირინხოლო დოცვილუ დო ცუღეს
თუდო მითუსვანჯუ. სქანი მულათი ვა ახოლე ი ტყელცე დო რთხინქ:
ვარა დიფუღი დო ვარა მეუ კენი იშოფა,—შეეხევეწ ცირაქე.

ბოშიქ ქაწაანოქე წოხოლე დო მანგიორო უწუ:

- 80 — სი ჩქიმი ჩილობაში ვარინს ვა თქუნაქე და, ათაურეშეთი მი-
დაციონან, ნდისეთი. დოჰილუ დო ჩქიმი ჟიმაღეინცეთი გუოცოცხლება-
ფუნქ სქანი მახვამილაფარი ნდისია.

ცირაქ თანახმაქ იყუ. ძალაშქ ეწუინუ, მუქანცეთი ქეგეგე, ეთი ღურე-
ლეფი თე ბოშიში ჟიმაღეფი რდუ ნი. უკულაში ჟიმაქე გეშასვანჯუ

მუში ჭიმალეფი ეშე ოღაშა, ლოგინცე ჭოკლასვანჯუ დო აბარწაშა გე-
მილეს ჟირხოლო ჩილი დო ქომონჯქე. უცეხ აროთანც ოღურყოლუ-
დესე დო ოხუტოლდეესე ნი, თიწკაშა შიკააჟინესო, ნდი დისხა-უჩას ქე-
მონწუენცე დო ქემურცე ნი ქოძირეს. მენილე ნდიქ ოჰეშა დო რაში
ქოძირე ნი, ჭკომაჟა მუნდომუ. ბოშიქ დუუძახე აბარწაშე: 5

— ვა გვეანჭუორას ლორონთქე დო რაში ვა ჭკომაჟა.

ნდიქ ეშეჟინე ეშე დო ხენწუფეში სქუა ზისნახეწკეშა ქოძირე ნი,
ართი ქიმიოლვეკეჟელუ დო დუუძახე ბოშის:

— მუჭო გაბედი სი ჩინიე დო უჩქიმეთ მუჭო გოტახი ჩქიმი
ოთახეში კარია! 10

— ენა სქანი სქემე ვა რე ნდო მუჭო გაბედი ნი, ეს ასეხოლო
ქეგოძირანქია, — შიოძახე ბოშიქე დო გიმელე გიმე.

ნდი შიჟიშე დაჩხერც ორღვანდე, თიჟუეა გურიმულირი ქორდე,
მარა ხენწუფეში სქუაქ ბრელი ვა აცალე დო ქაადირკეს ართიანცე. სუმი
დღა დო სერც ქორკინებულენდესე. ბოლოს დუურთო ბოშიქ ნდისე დო 15
კისერიშა დისხაშა დაალე ნდი. კელესოფუ ლეკური დო ოკოდე დუდი
მეცქალტუეო ნდისე ნი, ეთიწკეშა ნდიქ შეხეხევე:

— ვა შილა დო მუთი გოკო ნი, შეგისრულენქია.

— აბა ჩქიმი ჭიმალეფი გამითელი დო უკული ათე მხარეს სქანი
ნახუტკულე ვა ბძირავა, — უწუ. 20

გეშეწონე ნდი დისხე დო ღურელი ჭიმალეფიშა ქიმიწონე.
ნდიქე ქიგნაფურტინე ჟირხოლოსე დო გააცოცხლე. — „აი, ჭიმა-ღუ-
რელი, მუზმა ხანც ქენობრულენანია“, თქვის ჟირხოლოქ. გიიჟინესე
დო მუნეფიში უკულაში ჭიმა ქოძირესე. ქიგნაღურყოლეს ართიანცე
დო მუჟანცეთი ირეფელი ქეგეკესე ნი, ხოლო უმოსო ახიოლეს. ნდიქ 25
ხათეხოლო გეგენოღინე დო უკული იში კვალე ვა უძირე შურდგემილი
კოცე. ბრელი დრო გაატარეს ართო მხიარულო დო ბოლოს უჩხაში
დო ოშქარი ჭიმალენქ მუნეფიში სახენწუფოშა მიდართესე, უკულაშიქ
თაქი ქედოსქედე. თი ჟამიში უკული ცხოვრენდეს სუმიხოლო ჭიმა-
ლეფი ბედინერო. შითინი ვა ბედედე ინეფიში გენთხაფასე დო თეში 30
დასქურინეს ირი კოჩი, ნამუდა ინეფიში სახენწუფოში დისხაშა კუჩ-
ხიში გედგეშაშთი ოშქერუდესე. ჟი ჩიტის ვე გნიფურინუნადესე დო
თუდო ჭკეჭკეშინტის ვა ითახოსედე.

ღეშა თექი ვორდი დო ამუღდა აშო გახოლით.

XXVII.

ხრისცაგანი დო ბელთაგანი ცარიელუფიში არიკი.

1.

ქოცოფე ართი ხენწიფე. ნოცევა ართი ცირასქუა. თიში უჯგუში ცა დო დისხა შქას მუთა დეობადებუდე. ათე ხენწიფეს ქიგიანთხე სერიოთ მუ-დგარენქე დო მიდუეულე მუში ცირასქუა. გიათხოზეს ბრელი, მარა მუ-თუნნი ვა ძირესე.

5 ათე დროს ნოცხოვრებუე ართი ტყაშიკოჩი; დორონთიშა ცოლოფე პიჯალა მეჩამილი, დღასე კოჩიშა ვე გმართუკო ნი, ირო ტყას დო-დირთუკო ნი. დისხ-არდგილი აფუდე მერჩქინელი მუში დუდიშო, თი-შენი ნამუდა მუკი-მუკი მოსანძღვრეფი ნდემეფი ცუნდე. ჟალემცე ვა არზენდე რაჯათალო. თიცალი შელებუანი კოჩი რდე, არძა ნდემეც
10 ოშქერუდე.

ართიშა ათე ტყაშიკოჩქ მიდართე მუში არდგილი გეშეელუკო ნი, მუთუნნი ვა დაარსესუკო ნი ნდემეშქ. ართი განიშე წყარინიჯი რდე. ათე წყარსე ქალაწუნე. ბუაქეთი აღულას ქიმიოდირთე. გიოჯინე წყარსე ნი, ზისხირიში წიკვილო ქოძირე. გუეგვირდე: «ათე წყარი ჩე რდუა,
15 ასე მუ ორე ჭითა რენია, თენა ოკო ქობძირევე!» მიდართე კეი-კეი წყარინიჯითე დო დისერე. ართი დისხა მისანტე, ქოძირე მუდგა-რენი წყარსე ქინიისოფე ნი. ქიმერთე ხოლოშა ნი, ქოძირე ნდემეფი, უირი, ართიანცე ქარკინენა ნი. ათენეფიში ზისხერთი ცოფე წყარი წიკვილი. მელე მიკაჯინე ნი, ქეკორე, ბუაცალო ეკორწკინენცე ნი,
20 ევერი. ქიმერთე ტყაშიკოჩქ ნდემეფიშა, გელეენწე ლეკური, მოურქჷ დო უირხოლო ნდემეფი დოჭკირე, წყარსე ქიმეჩე ოღალარო. თე დროს მელეშე დუჟახხე, ბუაცალო ეკორწკინენდე ნი, თიქე:

— ქრისტიანე ხოლო ვა რქია?

— ვა გაშქერინას, — უწუე ტყაშიკოჩქე, — მა ქრისტიანე ვორქე
25 დო სი მინ ორექე ნი, ქომიწიი!

— მა ვორქე ხენწიფეში სქუა; სი ცვილი ნი, ეთი ნდემქე ქომი-ხვამილუე, მოლამიციონე აშო. ათე წყარინჯემა მაჟირა ნდემქ ქედო-ხვადე დო ჩქიმი მიდაღალა მუენდომე. ეთი დროს რდე, სი მანჯიშე ნი, ჩხუჷნდესე ნი დო დოცვილი ნი.

ტყაშიკოჩქ უწუუ ხენწიფეუმი სჭუა-ძღაბის;

— მა ღორინთიშა მათუ ჰიჟალა მეჩამილი, ტყაშე დღას ვე კლაფორთუ ნი. სი მინდორიშა ტეგეშაიწუნა ღო უგულო სქანი წუდეშა მიდართი.

მარა ძღაბიქ უწუუ:

6

— მა სქანი დათხია ვე შემიღებუ მუთუნინერო.

ტყაშიკოჩქ მიდეწუნუ მუში ორენჯი არდგილიშა. რენა თექე უინ-ხოლო. მუკიილე გვერდი წანაქ, ძღაბიქ დემონკათუ, დროქე ქომორთუ ბაღანაში დაბადებაში. ტყაშიკოჩქ უწუუ ძღაბის:

— მა ხვალე გორექ ათუ ტყას. სი ქვლიინჯირუქე ნი, კოჩი გოგო 10 ხეში მანწუუუ. მა მუთუნი ვე შემიღებუ.

— მა სქანიწკემა ოგო დობღურეე, შხადო სოთინი ვა მაღინე,— უწუუ ძღაბიქ, მარა ტყაშიკოჩქ ვა დუუჟერე:

— სი ოგო სქანი წუდეშა მიდართუ ნი. მა ტყაშე ტეგეშაიწუნა სერით, სქანი წუდეში ხოლოშა ქიმეციწუნა.

15

ძღაბიქ მუ ქიმინჯეო? — „ჟგირია“, — უწუუ. მიდეკონუ ტყაშიკოჩქ სერით, მუში წუდეში ხოლოს ქვდახუნუუ. ტელეკელე ართი მარ-წკინდი ვიბეშე, ქიმეჩე ძღაბისუ დო უწუუ: „სი დიგეზადებუნია, ბოში, სახელი ქიგოადგია ახრისტაცანია. ათუ მარწკინდი ხეთუ მარ-ტგვანი ხეში კითის ქეზაგია, დღასუ ვა მიინწყასუ, ირო კითის უღუ- 20 დასია“.

ტყაშიკოჩქე მოღართუ მუში არდგილიშა, ძღაბიქ მინიილე მუში წუდეშა. ქოძირე დიდა დო მუმაქე, ახიოლეს: აჩქინი სჭუაქე ქომორთუა.

მაჟირა დღას ქიმინეს დიდი კამპანია, ბრელი კოჩი წუნდეს დაჰე- 25 ჟებული. შქადღას ძღაბის ქვარაში ტუა ქუდუშტუუ. ქვდაანჯირეს ღო-გინო დო ქვდეკადე ბოშიქე. დიდაქე თქუუ: „სახელი თეში ხრისტაცანი ორდასია, მუში მუმაქე თეში მოჩინუა“.

არძაქ თანახმათ გინირთეს, მუში მარწკინდი მარტგვანი ხეში კითის ქეზაგეს. მუკიილე სუში თუთაქე, ბაღანა ჟგირი ღონიერო 80 ქოძირეს. ხენწიფეს ახიოლე: აენა მიდეგარენი ურიგო კოჩიში სჭუა ვა რენია.

ესი მუ გუგატრქელა, ბაღანაქ მინდორღე ლაწყაი ქვლიიჭუე შხვა ბაღანეფიწკემა. ართი დღასუ მუში ბაბუ-ხენწიფეს უწუუ:

6*

— გამიკეთებაფეე ქაშქვილი დო ქასკანი, უირხოლო ფულან-
ლიმი; წონათე უიროში ფუთიქ იყუსე ნი, ეყერი.

— ძალამი ჟგირია.— უწუუ ბაბუქ.

ვე ეხერხე, მარა მიდაჩქე კოჩი ჭკადემა. დაჯკადათე უქვილი დო
6 სკანი, მარა მოღალაქე ძნელქ აყიის. მიდაჩქე ხენწიფექ კამბეშუფი
ურემამო დო ქიმიდიღეს ძალამი ცადაში თუღო. ოხეს მუნიღესე ნი,
ბალანაქე ქოძირე, ირულუ, ქიმიზადე ურემცე, ქიმეკინდე ხე უქვილი
დო სკანცე, უცბაშე ბეპშოფე. ირკოცე გუშევირდე: ენა ფარსავი
კოჩი ვე ეყინია:»

10 ქედეკინე ხესე ხრისტაგანქ, ქაწოთე სკანი ეშე. უჯინეს შხვა კა-
თაქ, მარა თოღე ქაწადინე, თიღალი მანგარაშე უწოთამე. ბრელი
ხანიში უგული სკანქე დისხს ქიგიაჩანე. ქიმერთესე სკანიშა. სუმენი
კოჩქე. მარა სკანქ დისხე ვე გეშანწეესე. ესხი ხანცე ირულუ ხრისტა-
განქე, ქიმერთე დო მუში სკანი უცბაშე ქისხვამიღუ. თეცალი ამბე
15 ძირესე ნი, ირკოჩი რაკადანდე: „ათექ ოკო იყუსიე ტარიელეფიში
პატონქე“.

ხრისტაგანქე ქიდიტეე ონადირუშა გიღუღლა. ეყერი ონჯუა
ვე ეყუფუღუ, ნადირეფი შხვა დო შხვა ვა მიიღეკო ნი. აწი გვალე დე-
ეკაბეტე ხრისტაგანქე. ეშა ირკოცე ოშქერუ, თიშენი ნამუღა თეში მა-
20 მანგარა ბოში დიორდე მითინსე ვო უძირე.

ართიშა ხრისტაგანქე მიდართე ონადირუშა. გიღართე ბრელი,
მარა მუთუნქე ვა აყვიღე. ონჯუას დიერთე მუში ცუღემა. შარას მუ-
ურცე შეწუხებულა ნი, მიოჯინე ართი მინდორიშე, ქოძირე, ოსურცე
ხეცე ფოხალი წყარიში იფუშა ქიკლადგე ნი. იფირქე ხრისტაგანქე:
25 «დასა ეთი ფოხალი ხეჯიშა ქიგელმატახენია და». ქაწოთე სკანი, ქე-
მასხვამიღუე ფოხალსე დო გოტახე. წყარქ ოსურცე ვიშო ქიგნაწუშ
ტახსე. მუკართე ოსურქე დო უწუუ ხრისტაგანი-ტარიელცე:

— ნანა-სქუა, ჩქიმი ფოხალი ვა ტახიკო ნი, შხვაქ ვა გაშუო ოწო-
თამალქე? ასეიანი ბოშემცე გიჩქენა ხეში მარწკინდიში მოგათა, ენა
30 ჟვეში ტარიელემცე ვო უჩქედე.

ხრისტაგანქე მუთუნი ვო უწუუ, გამიინწუე ხეთე მარწკინდი დო
ჯიბეშა ქაღეღუ. მოღართე მუში ცუღემა. იმე სერც ქედინჯაირე გური
შეწუხებულა. მაჟირა ოტუმარეს ბეპდირთე, ოტკუმალი ოტკუმე, დი-
დასე დუშძახე:

— შორთის აშო!

დიდაქე ქიმერთე.

— ართის გიწინიქე დო თინა ვა მიფულა: ჩქიმი მუმა მინ ორე ნი, თინა ოკო ქომიწუე.

დიდაქე შიიწუხე, მარა მუ ქიმინეკო? ქეწუე:

— სქანი მუმა ტუაშიკოჩი რე. ინა ირო ტუასე მითორე. დორონ-თიშა პიჯალა აფუ მეჩამილი, კოჩიშა ვე ეგ შართასე ნი.

— სოლე რენია? — კოთხე სრისტაცანქ. დიდაქე უწუე:

— ათე დო ათე მუხურცია, — კითითე ქანწურე.

მიგორე სრისტაცანქ მუში რაში, ნამუთე გინახუნა ვა რე შერო 10 დაბადებაშე ნი, ეფერი. გეგემიწონეს რაში ვაჰეფითე. სრისტაცანქე ქიმერთე, გოფუჩონსე დო ონანგერი უცბაშე ქომუნოდგე. გეგეფე მუში შევილი დო საგანი, სუდეს დიიჩინე: „მა ჩქიმი მუმაში ოგორეშა ვურქია“.

ქიგედოხოდე რაშის, ოკურქე დო მიდართე ჟი დო ჟი ჰაერთ. თი 15 ტუაში ხოლოსე ქედანსხაჰე. მიშეელე ტუაშა, გორე მუში მუმა, მარა ვა ძირე. ეში მუმა გამოთხოხაფუ ნდექემცე, ვალეფი დუეოხრეხუნა დო თიშენი. აშო დიერთე ტუაშიკოჩიქე დო მუერცე ნი, ქოძირე, რაში ტუასე ქაშედიარცე ნი დო ბოში მუში დუდიშო ქიგლეურცე ნი.

— ეი! მუ კოჩი რექია? — დუეძახე ტუაშიკოჩი. — მიქე რე ჩქიმი 20 ტუაშა მუთულა გაბედიე?

— მა ვორქე, მუ გოკო? როზოჯი, მუთუნი ქეცაქიმიხე და! — დუეძახე სრისტაცანქე.

— ჩქიმი წიმოძახება სრისტაცანი-ტარიელიში მეტი შხვანქ ოკო ვა გაბედეკო. — დუეძახე ტუაშიკოჩიქე. 26

მარა სრისტაცანქ ვე ეშქიდუ სახელიში რაგადი, გეგეფე მუში საგანი დო ქაქოთე ტუაშიკოცე. ტუაშიკოჩიქე ხეთ ოჭოფეუ საგანი. უჯინე სრისტაცანიშ ხესე, მარა მარწკინდი ვა მახევილუ: «ენა ჩქიმი სქეა ოკო ვა რდასე ნი, ვარა ხესე მარწკინდი ალვენუაფუდუ». ეუკინე ტუაშიკოჩიქე შქვილი დო საგანსე დო ქაქოთე, ქომონცედ სრისტაცანცე. ეკერთე დო ქედანთხე. მოღართე ტუაშიკოჩიქე, ქომორთე დო გაჯინე თე დურელცე, ხელეფი ქეუძირე, მარა მარწკინდი ვა მახე. — დეაჰ ეგებე ვიბეშა მუთუნი ალუქუდასიაჰ, იფირქე თიქე. ჯიბეშა გა- 30 დეველუ ხე, გელეველ ბუმეშნიკი; გაანეუ ნი, გელეველ ქალარდიში მეკი-

რილი ჭიჭე საქონელი; გონწყუ ქადარდი, ქოძირე მუში მინახეში მარ-
წყინდი. ქიმიოღვარეუ ართი, ქოზეპუ ვასე დუდი, ეკირთუ ვაქ, მაცირა
ვასე ქიმნანთხე, მაჟირაქ ეკირთუ დო მასუმასე ქიმნანთხე. ათაში-
ათაში ქიმნანწყუ ვიშო-ვიშო ქექანა. ქომორთუ ხოლო სრისტაკანიშ
5 ხოლოშა, ქიმიიგე დუდიშა ხე, ქიმიოღვარეუ ხოლო. ქოზეპუ ვას
დუდი, ვალეფი ართიანცე მიოტერსე ვიშო-ვიშო. ირიაართო ღვარანცე
ტყაშიკოჩი, ნდემეცე აშქურინესე: „ენა მუღვარენი ჭვირი ოკო ვა
რდასე ნი“, — თქვიისე დო არძოქ გეგნოციისე შხვა არდგილეფიშა.

ტყაშიკოჩი ხოლო დო ხოლო უმოსის ღვარანცე, თაში ნამუდა
10 ღორონთქე ქეგეგონე ათე ტყაშიკოჩიში ღვარათი. ტორონცე დუქძახე
დო უზოჯე: „მიდართი სი, ქოძირი, მუ ორე, თი კოცე უჭირცე ნი“.

მოღართე ტორონჯექ, ქოძირე: დურელი მინდორცე ქიმეწოძე;
ართი კოჩი ქიმურცე ხოლოშა, მიინჭანცე დუდიშა, ქიგიოტყანცე ღვა-
რათის, ქიმიოგანცე ვასე დუდსე, ეკირთუ ვა დო ვიშო-ვიშო ვალემცე
15 ჰენწყუნცე. ქეგოლიეპუ ხოლო-ხოლოს დუდიში მიოგამალი ვალეფი.
ქოძირე ათენა არძა ამბე, მუს ორთედე ნი ათე კოჩი. თიცალს თხი-
ლანდ, დურელცე ჭანდის ვე გიოფურინუნდ. მიდართე ტორონჯექ,
ათე ამბე ირიფელი ქურწუ ღორონცე. ღორონთქე ქიმეჩე ართი ჰლა-
ტოკი ტორონცე დო უწუე: „სი ათენა მიდეელი ნიძვეითი, ქიმერთი
20 დურელიში ხოლოშა; მოუთხილე თი კოცე; ვაში დუდიში მიოგამუმა
მიდართასე ნი, თიწკემა ათე ჰლატოკი ჟი ქემნაყოთი დურელცე
ჩხვინდი დო ჰიცე. სი სქანი დუცე მეეხვარი“.

მიდეელე ტორონჯექ ჰლატოკი, ქიიშუე დრო, გეგნოფურინე დუ-
რელცე დო ჰლატოკი ქიგიოყოთე ჩხვინდი დო ჰიცე. მუქე ვიშო ქო-
25 ფურინე. ტყაშიკოჩი მოღვარანანცე დო მურერცე ნი, ქოძირე, დურელი
ბოში ჟი ქიგერე ნი. ირულუ, ქატაკე, გაჯუნე დო უწუე:

— სახელი მუ რჯოხონია?

— მა ბჯოხონია სრისტაკანი, — უწუე თიქე.

ანწი ირიფელი ქიშიიტევეს ართი-მაცირაში ამბე, მეჭოთი მუმა
30 დო სქუა რენა ნი. სრისტაკანი ქალეურდე მუში მუმას ბრელი ხანცე.
ხოლოს ტყაშიკოჩი უწუე მუში სქუასე:

— სი მეუ ანწი სქანი რუდესე დო გინქედას, სი ამხანაგო დეკინი
„ბელთაკანი-ტარიელე“ რუფი-ტარიელიში სქუა.

გეგმეთხიის ართიანცე. მიდართე სრისტაკანქ მუში შარაშა.

2.

მუერცე სრისტაგანი მუში შარასე დო ფირქენს: ამა ოკო დობ-
 გორე ბელთაგანი-ტარიელია. ოკურქე რაშის, ქალასხაპე ართი ზღვა-
 შიცე. ქიგიაცუნეუ შარას, იდე, იდე ამესერი, ჭეუე დო ქიშეხადე ორ-
 თუშარასა. ართი შარასე მითაჟინე ნი, ქომორჩქე კვარიაში დუღიში
 მამხვა მუდეგარენი. იფირქე: ანანდულო კოჩი ოკო ორდასე ნია. 5
 გორქე რაშის, მიანტეს ართიანიშა. ჰვაქ ქემანჯორე სრისტაგანი-
 ტარიელცე, თეში ნამუდა ულას აწუხენდე, შარა სრისტაგანიში ჰვათო
 ვიშო მითაჟინდე თეურენი მუმაულარი კოცე. სრისტაგანქ ქიჩინე:
 ანანდულო თენა ოკო ორდასიე ბელთაგანი-ტარიელია. ბელთაგანქეთი
 გური ქეურე: ანანდულო სრისტაგანი-ტარიელი ოკო ორდას, თეურე 10
 მუერცე ნი, თინავა. მიანტეს სოლოშა, შარა წოხოლე გამარჯება
 ვართე იქე უწუე დო ვართე იქე. მიკულებეს ართიანცე. დიერთე სრის-
 ტაგანქე დო დუქახე:

— გამარჯება, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელიშა!

დიერთე ბელთაგანქე დო უწუე: 15

— გოგიმორძეუ. ჯიმა. დორონთქე სრისტაგანი-ტარიელცია!

გეგწუელეს ხე ართიანსე დო გააჟუნეს. ქოდოდოხოდეს ართი
 ჯაში ოროსე, ქიმიისვანჯეს, ქედოიჭეეს ხიება. ბელთაგანქე თქუე:

— ართი დისას ნდემეფი ოხორანა, მუკი-მუკი გაღვანი გოუქუნა,
 რკინაში კარეფი ოზეშა მინაღეშა გილუბუნა. ოზეს გაღე მუკი-მუკი 20
 ჩხე წყარი გოცუნს თიცალი, ნამუდა მუსეთე მიკაწენსე ნი, ირიფელსე
 დოჭუნსე. ეთი ნდემემცე ცუნს ართი და თიცალი, ნამუდა ჰუა დო თუ-
 თატალო რწკინენცე. შარა მუს აკეთენცე? წყარიშა ვე მენიირთე; წყარსე
 მინორთე ნი, გაღვანიშა ვე მენიირთე; ოზეში კარეფიშა ვე მენიირთე,
 თიშენი ნამუდა თითო ჭიშკარი ანთასი ფუთიანი რე. 25

— აბა, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, მიიფშეთ თი არდგილიშა.
 მუთე მადოლენა ნი, დორონთი ძირენცე, — უწუე სრისტაგანი-ტა-
 რიელქე.

გედირთეს ტარიელქე, ქიგედოხოდეს მუშუში რაშემცე, გორ-
 ქიისე დო ქიმერთეს ნდემეფიში ცუდეშ სოლოშა, სოდეთე ჩხე წყარი 30
 მუკი-მუკი გოცუნსე ნი, თექე. ბელთაგანი-ტარიელქე უწუე:

— ა, ჯიმა, ათენა რე ეთი წყარი. მუთე მინირთე თაქენეშე?

— ჭე, ჯიმა, ბელთაგანი, — უწუე სრისტაგანქე. — ქიგედოხოდი

სქანი რაშის; მა გიწუე ჳქუა-მაქე ნი, თინწკემა რაშისუ მართასი ქიგია-
შქვი, უნწარაში ვე ექიდასუ ნი, ეფერი.

ხრისტაგანქე ქიშეკინდუ ხე ბელთაგანიში რაშიში კუდელიში ჭინცუ
დო დუუძასუ: „ჩქე, ბოშია“!

- 5 ქიგიაშქუ ბელთაგანქე მართასი რაშისუ. ათე დროს გეპწოფუ რაში
ხრისტაგანქე კუდელითუ დო ქაწოთუ შელე. ბელთაგანქე ქეკასხსაჰუ შე-
ლენი ძგასუ. ხრისტაგანქე ეშეელე მუში რაშიშა, ქიგიაშქუ მართასი
დო ქეკასხსაჰუ შელენი ძგასუ. თე დროს დიისერუ. ქიმერთეს გაღვა-
ნიში ძგაშა, იმე სერც მიისვანჯეს თექე. ოჭუმარეს ბუაში სინთექე
10 ქიიწუ ნი, გედირთეს ყირხოლო ტარიელექე. ბელთაგანქე უწუუ ხრის-
ტაგანცე:

— ასე მუჭო ოკო ფქიმიინათ?

— მოღართი, ჯიმა, აშო!—უწუუ ხრისტაგანქე.

მიდართეს რკინაშ კარიშა. ქიშეკინდუ ხე ხრისტაგანქე, ყირხოლო

- 15 კარევი გოსოფუ, მარა ე დროს დემეფი ვა წოფენა გოკურცხინაფილი.
ქიმერთეს შქარხეშა ნი, ქიიგინესუ დემემქე, გეგმოდინის გალე, მარა
ხრისტაგანი-ტარიელქე მიდართუ წოხოლე, გეღეენწუ ლეკური, ქაშა-
აკათუ ნდემემცე. მოუსვესუ დო ჭკირეს, თაში ნამუდა ყირხოლო ტა-
რიელეფი ონჯუაშა ქოცვილუნდესუ ნდემემცე. გაათეს არძა დო ბოლოს
20 წუღეშა მინილესუ. ქოძირეს, კოჩიში თოლი უჯგუშის ვა ძირენდუ ნი,
ეფერი ცირა. მარა ცირაქ დოშქურონდუ.

— ვა გაშქურინასია!—უწიის ცირას ტარიელენქე.

იმენდი მეჩესუ. ქელენჯირქეს ლოგინცე, ქიმიისვანჯეს ნაშულედი

- კათემქე. მაჟირა დღას ოჭუმარეს გედირთეს ტარიელენქე, ოჭკუმაზი
25 ოჭკუმეს, გიილეს, მიილესუ. მარა ბელთაგანი-ტარიელც ირფული
შხამი აფუდუ, მუშენიდა ეთი ძღაბიქე ქეწოროფუ, მარა ხრისტაგანიშა
ოშქურულე: «ეგებე მუს უწორდასუ დო მუს ოკოდას ჩილოვა».

შქადღას წუღეშა მინილესუ ყირხოლო ტარიელენქე დო თე ძღა-
ბიქე. ქოდოდოხოლდეს წორო. ხრისტაგანქე უწუუ:

- 80 — ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, თენა ორდასუ სქანი ოსური დო
ჩქიმი ნოსა.

ბელთაგანც ახოლუ, მარა ძღაბის ჭექე ქეაწუენი, მუშენიდა ხრის-
ტაგანი-ტარიელი უჯგუში რდუ. ყირი თუთასუ ქორდეს წორო. გეეთუ
ყირი თუთაქე ნი, ხრისტაგანქე უწუუ ბელთაგანი-ტარიელცე:

— მა, ჟიმა, ასე ოკო იბღე. თქვა გიჩქენა, მუჭოში ჭკვერაჲ იყითო ნი.

ბებემუწუნეს რაში სრისტაგანი-ტარიელცე. ბელთაგანიში ჩილქე ბებშიოღე აბუკათე მუდგარენი საქონელი, ქიმიჩე სრისტაგანცე ხესე დო უწუუ: 6

— ათეს ინოძე სუმიხერი მუკოქუნალი: ართი ორქოში, მაჟირა ირფელი ვარჩხილიში, მასუმა ირფელი ლინჯიში.

ბებწუულე სრისტაგანქე აბუკა, ქემეკაკირე რაშის; გელეელე ჟა-უვა, ქიმიჩე ბელთაგანცე დო უწუუ:

— მა, ჟიმა, გაჭირებული იპიიქ, ათე ჟაჟუვაში ჰიჯი მუჟამც ეზის- 10 ხირებუ ნი.

ბებმეთხიის ართიანცე. მიდართე სრისტაგანქ მუში შარაშა.

3.

სრისტაგანქ ოკურქუ რაშის, ქალასხაჲ ზღვაპიღე. მეურცე შარასე ნი, ქოძირე ართი დედიბი. დედიბის კითხე:

— სონი სხენწიფო რენია თენა? 15

— ენა რენია უჩა ხენწიფეში სხენწიფო, — უწუუ დედიბიქე.

— თე ზღვას მელე მუ ორენია?

— ნანა-სქუა, — უწუუ დედიბიქ, — მელე რე ჩე ხენწიფე. ექიანი სა-ხენწიფო კათა არაა გახარებული რე. თი ხენწიფეს წუნცე სუმი ცირა-სქუა. თინეფიში მეტი მუთუნი ვა აჰალე. 20

ათენა ქეგეგონე სრისტაგანქე ნი, — „შვიდებითია, დიდა!“ — უწუუ დედიბისე.

წიმიიკინე ჭე, სრისტაგანქე გიმეელე რაშის, გელეელე აბუკა ლინჯიში მუკოქუნალი. მუშ მუკოქუნალი ქედააწოთე, ქიმიკიქუნე ლინჯიში მუკოქუნალი. ქინასხაჲ ზღვას რაშით, გოურქუ დო ეკი- 25 ილუ მელენი ძგასე. მიდართე სრისტაგანქ ართი დღაში შარა, გამეელე რაშის, გამაანწუე ოანგერი. გელეელე აბუკაში ორქოში მუკოქუნალი დო ვარჩხილიში. ათენეფი რაშიში წუნცე ქალადუ. უწუ რაშისე:

— მეუ სი, იღირა; მა დოგიძახე ნი, თიწკემა ქომორთი.

რაშიქ მიდართე ოღირემა. დაჭყე უღას სრისტაგანქე მინდორცე, 30 მიეხოლუ ხენწიფეში დოხოარესე. ათე დროს მეღეჟესე მუში ლეჟაფო ქუმურაჟე. სრისტაგანქ უწუუ მეღეჟესე:

— სქანნი მუკოქუნალი მა ქომუნი დო ჩქიმი სი ქოგილედასია.

მელეჟექჷ ჭა ხანც გეორჩანზ დო უგული უწუუ ხრისტაგანცე:

— ჩქიმი მუკოქუნალი ხარცქილი რე დო სქანი ლინჯიში რე.

— სი მუსე გორე?—უწუუ ხრისტაგანქე.

5 გამგანწუე მელეჟეს მუში მუკოქუნალი დო მუში ლინჯიში მუკოქუნალი მელეჟესე ქიმიზე. მელეჟექე ქიმიქუნუ დო მიდართუ. ხრისტაგანქე მელეჟეში მუკოქუნალი ქიმიქუნუ. მუში შარას მეურცე მელეჟე დო კინი იჯინე: «ფარი თე ლინჯიში მუკოქუნალი ვე მედამლასია».

10 ოშქურუ ნი თეში მელეჟექე, მუდგა ღორონთი ნი, მუში ცუდეშა ქიმერთუ. ანწი ესეი მუ მუგოწინუათუ, ხრისტაგანქეთი ხენწიფეში ჭიშკარიშა ქიმერთუ. კარი ფართაშე ქოძირუ. ვიშო მინიილე. ხენწიფეში მოინალე ბოშემქე ქოძირესუ ნი, ართიანსუ დუჟასესუ: «ჩიჩიე მუერცია». ართიქე თქუ:

15 — ენა მა მოკო ჩქიმი მოხვარეთ, ოცხენეში გიმოწინინდუს მი-
იფხვარუა.

— მუსე რე სი იჩიებუქე ნი?—თქუუ შაჟირაქ.—ინა მა მოკო ოზეში მაქოსალა.

20 მარა ქუჩერქე ქემააჭიშუუ თენეფიში რაგადისუ დო თიქე მიდეწესუ ცხენეფიში მაწინინდალა. ათე ხრისტაგანს თუმა გოჩანს ქუჩერჩია დო ათეშ გურიშენი მოინალემქე ქიგიოდვეს თის სახელი «ქოჩორა». რე ქოჩორა თაქე დო წიმიინდანცე ცხენემცე. თიცალი წიმიინალეა უჩქუ, უჯგუში კოჩიში ხესე ვა აწიმიინდე. ართი დღას ხენწიფეშე ოგულეშუმა მიდართუ კარეტათუ. დეეგვირუ ცხენემცე, კითხუ ქუჩერცე:

25 — თე ცხენეფი მიქე წიმიინდუა?

— ართი ჩიჩიექე მორთუ, ქოჩორას უძახუთ, ეთინა ჰუნცე ცხენეფიში მაწინინდალა.—მაშინუ ქუჩერქე.

30 ხენწიფექე ოხჯუას დიერთუ დოხორეშა. ქომორთუ ნი, ქოძირუ ქოჩორა. ახილუ ხენწიფესუ დო ქიმიანბარუ ქოჩორა ჰოვარცე დო უწუუ: «ათეშა ოჭკუშალიში კეთუბა ქოდომიგურევა».

ქოჩორა ქოწუნდე ჰოვარცე ართი თუთასუ დო ირფელიში კეთუბა ქიდიიგურუ. ართიშა ჰოვარი ვა რდე, ქოჩორა ხვალე აკეთენდე ოჭკუშალცე. სადილობაში დრთს გეგმილესუ სადილი, ხენწიფექე ქუშკუდოხოლუ სტოლცე. ათე ოჭკუშალემქე არძოქე ართიანიში უჯგუშიქე იწუ.

ხენწიფექჷ ქიიჭანუ ქორორა დო უწუუ: „ამუღღარი დღაში წიმიი სი იქუაფუქჷ ჩქიმი ბაღეში მუშეფიში უნჩაში. სი ოკო ქიმეჩე პილანი, მუჭო ოკო ბაღესე კეთება“.

მარდი გინააგე ქორორაქ ხენწიფესუ. მაჟირა დღას ქიგორინეს მკბაღეთუ. ქორორაქ თიტალი ხე გიმიიღუ, გვერდი წანაშა თუქიანი 5 მინულას მუთუნი ვა ღირსენდუ. ბოჭკეფი აშადგედუ ბაღესე წყაროში ტეკუდუფო. ათუმა მუშეფი ქიმიიშესუ. ბოჭკეფი იტოფუნდუ ეჩი კორი, მარა ართი ბოჭკა ეფერი ოხოლედუ, ოში კოც ვე იტოფედუ. ართიშა ქორორაქ მოხანუეთ მინიიღუ ბაღესა. გიიჯინუ ვიშო-აშო, ქომოკინდუ ათე დიდი ბოჭკასუ ხე, გეჭოფუ დო მაჟირა დინას ქედოდგე. 10 ათე დროს უინი ატაყაშე ხენწიფეში უგულაში ძღაბისქუქ ქოძირე, ქორორაქ ქიმიინუ ნი, თინა.

ჭა ხანიში უგული გიმელესუ ხენწიფეში ცირასქუადემქე, მიდართეს ბაღესა ოგულეხეშა. გულეკა ბაღესე ნი, თე დროს ქორორას ქედორულაფუ ვაში ჟინცუ. წოხოლე მეურცე უნჩაში ძღაბი, უკასაღე 15 ბანურცე ბანურაი, თიში უგული უგულაში. ათე უგულაში ძღაბიქ მიკაჯინუ ქორორას, კიდირი გონწყომილო ნორულეუ. ძღაბიქ დეკვირუ ნი, ქიინინუ, მუჭო ურიგო კორიში სქეა ვა რდუ ნი დო ღონე მუჭოში უღუდუ ნი, ინა იჟენი უჩქედუ. მიდართესუ ძღაბემქ ეუ ატაყაშა. ათე უგულაში ძღაბის ირო ქორორაში არზი უღუ. 20

მუკიიღუ სუმი დღაქე. ხენწიფექჷ მუშა ვეზირეფი დო მაჟირეუ დო უწუუ:

— ათე ჩქიმი ძღაბეფი ოკო ართი დღასუ გუვათხუე.

— ძაღაში კვირია, პატონი.— უწაისუ ვეზირექე, — მარა სინჯაღემქე სოლე ოკო მორთასია? 25

— ირი სახენწიფოშე ოკო დობმაჟირათე ბოში კათეფი, — უწუუ ხენწიფექე. — თიმე დღასუ დიარა ოკო გეგემუგონწყუათე, არძა სუმა-რეფი შეფას ოკო ქედუგოხუნუათე. მუჟამსჯი შქა ტეკუმუა-მუშა იქიი ნი, თინწყემა უნჩაში ძღაბიქ ოკო მინიღასუ შეფაშა. ართი უშქური ხეს ოკო ქიმეხანთე. თი ძღაბიქ ოკო ქიმეკუნას მიკი-მიკი შეფასუ 30 ხენას ნი თექე დო მიდგასუ გიშაგორონცუ საქომანჯოთუ ნი, თინუ ქიმეჩას უშქური მუში, — ათაში ოშქარქე დო ათაში უგულაშიქეთი.

ვეზირექე თანახმათ გინირთესუ. მაჟირა დღასუ გეგენაჯღონეს ირი სახენწიფოშა ქარღადეფი. საქე მუშა რდუ ნი, თიში დანინჯესუ

დრო, გეგეშაწიუის დიარა. ქომორთუ სუმარემქე, ხენწიფეფიში სქუ-
ალუფითუ რენა შხვა დო შხვა სახენწიფოშე, ირი ირგე ნი, ეფერი ბო-
შეფი ფა რე დოსქილადირი. ქედაახუნეს არძო. ქორე აწი შქა შუმ-
ტაშეშა. ათე დროს გეგეშიცონეს უნჩაში ძღაბი. ქალაქუნუ მელე-მოლე
5 ყირი კოჩქე. ქიმიციუნეს შეფაში კარიშა, ქიმეჩესუ ხეს უშქური დო
უწუუ ხენწიფეკე:

— სქუა, მიდგა სი გოკო საქომონჯოთუ ნი, თის ათე უშქური
ხესუ ქედაკინე.

აყარეს ძღაბი, ქიმეყუნეს შეფაში სტოლცე. ათე დროსუ ბო-
10 შუმქ არძოქ ოშემეშიში წკუმონტუა ქედიიტყესუ, ნამთინეკე დუდიშა
ხეში გინოსუმალა, ნამთინეკე გოხვალუ მანგარაშე, ითამე შა ქინმოჯი-
ნენია, მარა ე ძღაბი ირო ვიშო-ვიშო ქიმეურცუ. დოსქილადირი ბო-
შემქე ღურა გაათესუ. იდუ, იდუ, ხოლო იდუ თე ძღაბიქე დო ართი ბო-
შის ხესუ ქედაკინე უშქური. ირკოჩქე ართო „ურა!“ ქედიძახესუ.
15 გეოდგინესუ სასინჯო ბოში, ძღაბი დო თინა ყირხოლო მიდეყუნეს
ეშე ატაყაშა. თე ბოში ცოფე გალენი ხენწიფეში სქუა.

— ასე მოლენონეს ოშქარი და, მელე-მოლე თესუ ხოლო კოჩი ქა-
ლუყუნესუ. შეფაშ კარიშა ქიმერთე ნი, ხენწიფეკე ხეს უშქური ქედა-
კინე დო უწუუ:

20 — ჭე, სქუა, ქიმეკუნე დო მიდგა სი საქომონჯოთ გოკოდასუ ნი,
თისუ ხეს ქიმეჩი.

ეეწარე ძღაბიქე. ბოშემქე ხეთოხოლო ქედიიტყეს ოშემეშიში წკუ-
მონტუა, მინეკე ხვალუა, მინეკე პლატოკიში ელაღალა, ჩხენდიში მო-
ქოსუა, მუშენიდა თი პლატოკეფი არძა ძვირიფასიანი რდუ. იდუ ძღა-
25 ბიქე, დოსქილადირი ბოშემეც გურქუ დუეღურე, მარა მუ ქიმინესეგო
ოდუ, იდუ ძღაბიქე დო შქა შეფაშა ქიმერთე. ათაქ ართი ბოშიქე ქემე-
ეწონე, ეუკუნე ხესუ დო უშქური ხეს ქედაკინე. ირკოჩქე ართო „ურა!“
ქედუეძახე. თე ბოში ხოლო გარეშე ხენწიფეში სქუა ცოფე. ძღაბი დო
ბოში ყირხოლო ატაყაშა ეშე მიდეყონესუ.

30 ასე მასუმა ძღაბი, უკულაში, მოლენუნესუ. ქიმერთეს შეფაშ კა-
რიშა, მელე-მოლე კოჩი მეუნცე ნი, თეში. მუ საკითხი ორე, ხენწიფეკე
კარცე ქიგეხვადუ.

— ა, სქუა, უშქური! — უწუუ ხენწიფეკე. — ათენა თისუ ქიმეჩი,
მითე სი საქომონჯოთ გეხერხასუ ნი.

ეიცარე ძღაბიქე, ქიმკაცუნუ შეფაში სტოლცე. ქიდიიჭეესე ბო-
შემქ ინოჯინა, ფარი მა მუჩანცია, ფარი მავთო, მარა ე ძღაბი ირო
ვიშო-ვიშო ქიმეურცე. ტეურათ ბოშეფი ქოლურუნა ეგოყიყინცე. ძღა-
ბიქე გაათუ სტოლიში გოლეზა, მარა მითინცე ვე მერე უშქური. ხენ-
წიფექე კითხე მუში სქუა-ძღაბის:

- მუ ორე, ბაბა, კოჩქე ვა მტეეწონო?
- არძო ვა ნოხვენა შეფას, — უწუუ ძღაბიქე.
- ქედაახუნეთა ირკოჩი, — ზოჯე ხენწიფექე.
- ქედაახუნეს ირკოჩი, ხენწიფეში მონახლეფიში მეტი.

— ჰე, ბაბა, მეუ ასე! — უწუუ ხენწიფექე ძღაბისე. 10

ძღაბიქე ეეცარე, ქიმკაცუნუ სტოლცე. ბოშეფი ქიმეიხიშტურუნა,
მარა ე ძღაბი ნამეთინცე ვა არხენსე მუში უშქურცე. იღე, იღე ძღაბიქე,
მარა მუთუნინერო უშქური მითინცე ვე მერე. ხენწიფექე უწუუ:

- მუ ორე, ბაბა, კოჩი ხოლო ორკუნო?
- ხოლო სრულაშე ვა ხე კოჩეფი, — უწუუ ძღაბიქე. 15

— მითინი ვა დიტუათო, ოშემეში მიკოჩანცე ნი, ივერი, — ზოჯე

ხენწიფექე.

ქემიწუნეს ირკოჩი დო ქედაახუნესე. ქიმკაცუნუ ძღაბიქე. ბო-
შემქ ცუჟი გაცქვირინესე, მარა ე ძღაბიში სჰეკელქ ვე ეწუ. იღე, იღე,
იღე, მიანჭე ქოჩორაში ხოლოშა. ეუკინე ხესე ნი, ირკოცე გუჟევირდე, 20
მარა უშქური ხეს ქედააგინუ ქოჩორასე. ვართე „ურა!“ დიძახესე დო
ვართე მუთუნი. ირკოჩი ართიანცე ქინახინე: „მუ ქიმინე, ჟიმა-ღუ-
რელი, თე ძღაბიქე? გვალო ღურელი ცოფენო?“

გეიოდგინეს ქოჩორა დო მუში ოსური ქალეუწუნესე დო ოც-
ხენე ფაცხა წიმოდგვდე ნი, — „თექ მუეა“, უწუუ ხენწიფექე: „თეში 25
ბედი ნორღვენია, ირო ღურელი რდი დო ამდღა გვალე დომიდუ-
რია“.

მიდართეს ქოჩორა დო მუში ხილქე ფაცხაშა, თექე ქუმლადოხო-
დესე. გინასქილედი ოჭკუმალეფი მონახლე ბოშიქე ნისორითე ქიმე-
უღუ. ინგარცე ძღაბი, მარა მუ ქიმინასე? ქოჩორაქ მიიმოსე დო ეე- 30
ბურცე ქომშადოხოდე. ე უირი სინჯა დო მუში ოსურეფი ატყასე
ქიგემელაყაფუნა.

მუკიილე დრო დო ხანქე. ხენწიფექე დეელახე დო მუთუნი დოხტუ-
რობაქ ვა გორთო. ქოდოდოხოდესე ვეზირემქე. განაარჩის სქექე, მუჭო

უჯგუ თე ჩქინი ხენწიფეში ლახალასია. ბრელი იჩიისუ შხვა დო შხვა, მარა ართიქე თქუ:

— ათე დო ათე გვალას ხენია ტყარი ღეჯი. ეთიში გური დო ჩხონჩხის მი მიღანსუ, ვარა ქეშაალე ნანდულო ხენწიფესუ.

5 — მი მიღანცია—და სინჯალეფია,—თქვიის შხვა ვეწირენქე.

ქოუწიის თენა სინჯალემცე. გეგმინწყიის ყირხოლოქე დო მი-ღართეს თიში ოშიბუშა. ქოჩორაქე თენა ქეგეგონე ნი, ხენწიფეში ჩიღცე კოჩი ქიმეუჩქუ: „მახოლო ვურქია, ცხენი ქომეუჩასია“.

ხენწიფეში ჩიღქე თქუ: „ქიმეჩითე საქვირო ცხენი. ეგებე სო-
10 თინი ქომეიქოსასუ ნი“.

ქემეუფონესუ ქოჩორას ართი გოძირგონილი ცხენი. ქომნოდგეს ოკოხარცქილი ონანგერი. ეშეელე ქოჩორაქე დო ქედლიტყე ულა. ბო-შემქე რშვინი ქედუუტყეს: „ქოჩორა მესოფუნცე, ქოჩორა მეჭირ-ქენცე“.

15 ქოჩორაში ცხენი ეშა-გემა ქომიძვასჟე ურიაში ცხენიცალო. იღე ქოჩორაქე დო ქიმერთე, სოდეთე რაში გოუტრუე ნი, თექე დუუძახე რაშისუ. რაშიქე ქომართე. მუში ცხენი თაქე მინდორცე ქედლიტუ. ე ხარცქილი ონანგერი ტყასუ ქომიინახუ. გელეელე რაშიში ცუჯიშე ონან-გერთე, მუკოქუნალითე, ქომეიქუნე ვარჩხილიში მუკოქუნალი. ქი-

20 გიაშქე რაშისე მართახი დო რაშიქე ოკოინწირე დო ქემეაქსახჟე, თი ტყარი ღეჯი ხედე ნი, თი გვალასუ. გიმეელე რაშისუ. დასადუ. მუქე ოროს ქიდიინჯირე. გიმეელე ჭა ხანქე დო ყირხოლო სინჯალენქე დუდი გეგატოფესუ. ქოძირეს, რაში ოროს გითორე ნი დო ართი კოჩი ოროს გითოჯანუ ნი. დეეკვირეს ჟგვირო ნი, თქვიისუ: „ნან-
25 დულო წმინდა გიორგი ოკო რდასიე“. გიმელეს ცხენამცე, ქედლიტყესუ შიჯვარიში წერა. მიაკინესუ ხოლოშა დო ქედიროქესუ. ქოჩორაქ უწუ:

— მუ გოკონა, მუ გიჭირა?

— ჩქი მუერთ ათე დო ათე საქმეშენია,—ირფელი ქუეწის სინ-
30 ჟალემქე.

— თი ღეჯი ე სოდე მუკორენია; მეურთია, ვარა დოცვილითია, ვარა აშო გამკორაქითია,—უწუ თინენსუ ქოჩორაქე.

მიღართესუ, მარა ვართე აცვილესუ, ვართე მუკარაქესუ. გეგდირთე ქოჩორაქე, მიღართე. დოცვილე ღეჯი დო უწუ სინჯალემცე:

— გოკვათით ანწი, გეგემილით გური დო ჩხონჩხი.

ქიმერტესე, გოკვათესე, მითილესე ლეჯიში ქვარაშა, ძიჟუ დო ლუ-
რათ გექთილესე ჩხონჩხი დო გური.

— მორთია აშო, — უწუჟ ქოჩორაქ უნჩაში სინჯასე. — ჩანკითი
მოძირია!

5

ქიმეკინდე ქოჩორაქე ხე დო ბირცხა გეკონწუე.

— ანწი მეურთია! — უწუჟ ქოჩორაქე.

დიდი მადლობა უწიის სინჯალექე თე დორონთიცალი კოცე დო
მოღარტესე. მანჯკე შეა შარაშა, ძალაში ხათრინო ქემუჟლა. მუნი-
ლეს ხენწიფეში ოხეშა, ქალაქაფინესე ცხენეფი დო გიმეღესე. ქემზა- 10
დესე მუნეფეში დიანთილი დო ოსურექექე.

— ქიმიბლითია, — უწიის სინჯალექე.

არძოს ახილდე. დოხაშესე დო ქოჩეს ხენწიფესე. დოს-
ქიდე ხენწიფექე. იცუჟ ხარებაქ: „ჩქინი სინჯალეფი ტარიელეფი რე-
ნია“.

15

ქოჩორა გვალას მუკორდე ნი, ქიგედოხოდე რაშისე. გიაშქე მარ-
თახი დო, სოდე მუში ცხენი რდე ნი, თექე ქვლასხაბე. მუკოქვანლი
გამეკინწუე, კინი რაშიში ჩესე ქიშიინახე. რაშის უწუჟ „მეუ სი, იდი-
არია“. ოჭოფე მუში ცხენი, ქემზოდდე მუში ხარცქილი ონანგერი,
მოღარტე ხენწიფეში ცუღეშა. მუნიილე ჭიშკარცე ნი, ქოძირეს ბო- 20
შემექე, დიბქესე რმინვა: „ქოჩორა მოურცე, მოსოფუნცე, ჩხონჩხი
დო გური მუჟდე“.

თე დროს კილეჯინე ქოჩორაში ოსურქე ფაცხაშე. გურქე დუ-
ჟღურე: ქიმიიფაფე ქოჩორა მუში ცხენითე. ქოძირეს სინჯალექე ნი,
ძიცა ქვღურქესე. ხენწიფეში ჩილქე თქუე: „თექე ხოლო გე მკიქო- 25
სუო?“

გიმეღელ ქოჩორაქ მუში. ცხენცე, მინიილე ფაცხაშა. ოსურცე
უწუჟ:

— ოჭკუმალი ვა გიღუნიაო?

— თექე ჩუჟანცე ეგებუ ფუჩხა ინოძვდასე ნი, — უწუჟ ოსურქე. 30
გეკედრთე ქოჩორაქე, გამეღელ ჩუჟანი, ოჭკუმე ოჭკუმალი. ქე-
ლეეჩინე ლოგინცე.

გიმეღელ ართი თუთაქე. ხენწიფექე კინი დეელახე, თოლიში სინა-
თექე მიღურე. კინი იცუჟ გეზირობაქე. ბოლოსე თქვის: „ათე დო

ათე გვალას ირეში სენია. ეთიში ბჟასუ მიღვა მიიღანციე, ეთინა ოხვა-რენია“.

— ეს მი მიღანცია?—თქვიისუ.

— მი მიღანცია—და ხოლო სინჯალეფია, —თქუ ართიქე.

6 ქუეწიისუ სინჯალემცე. — „ქოვა“: —თქვიის თინეწე.

ბეგემინწყიისუ, ქიკადოხოლეს მუნეფეში ცხენემცე, მიდართესუ. ენა ქოხორაქ ქიშიიტეუ, ქიმუზინუ სენწიფეში ჩილცე: „მასხოლო ვურქია დო ცხენი მოკონია“.

— ქიმეჩითუ ხოლო თი ცხენი დო ონანგერი, —თქუუ სენწიფეში 10 ჩილქე.

ქუმეწუნეს ქოხორასუ ცხენი. ეშეელე დო მიდართუ. ბოშემქე ეკარშინეს, ქოხორა ქიმიიფაფუ მუში ცხენით. ქიმერთუ, სოდე რაში წუნდუ ნი, თექე. გიმეელე ცხენსუ, ონანგერი ტყას ქიშიინახუ, დოუძახუ რაშისუ, რაშიქ ქემორთუ. ბეღეელე ცუჯიშე ონანგერი დო ორ-

15 ქოში მუკოქუნალი. ქიმეიქუნუ დო ეშეელე რაშიშ. ქიგიაშქე მართახი, გოურქუ რაშიქ ფი დო ფი ჭავათ, ქედასსახუ თი გვალასუ, სოდე ირეში სელე ნი, თექე. ცხენი ოროს ქიგიორინუ, მუქე ჯაში ჯინცე ქიდიინჯირუ. გიმეელე ტიჯე ხანქე, ქომორთეს სინჯალემქე. ქოძირესუ, თაქე რაში ბერე ნი, კოჩი გითოჯანსუ ნი.

20 — ქარწეექო, ბოში?—უწიის ართიანსუ: —თინა ნანდულე დო-ფონთი ოკო რდასუ. ჩქინი საქმე ჯგირო რე.

მიაკინეს ხოლომა, ქედითქეეს შიჯვარიში წერა. ხოლომა ქიმერ-თესუ ნი, ქედინოქესუ. ქოხორაქ უწუუ:

— მუ ამბე, მუ გოკონა?

25 ინემქე ირიფელი ქუეწიის, მუ უჭირდესუ ნი. ბედიერთე ქოხო-რაქე, მიდართუ: ოჭოფუ ირეში დო ბეჭვალე, ბოთილცე ქინახუ. ქიმეჩე სინჯალემცე დო უწუუ ოშქარი დაში ქომონცე:

— მორთია აშო!

ქიმეკინდუ ცუცე ხე დო მარბეგანი ცუჯი ბელასოფუ.

30 — მეურთია აწი!

სინჯალემქე მოლართესუ. ქომიილესუ ბჟა, ქალაბეკესუ თოღს სენწიფესუ. სენწიფექე დოსქიდე. ქოხორაქე ქიკადოხოლედ მუში რაშის, ქიგიაშქე მართახი. ოკინჭირე რაშიქე დო ქედასსახუ, სოდე ცხენი რდე ნი, თექე. გიმეელე რაშის, გოურტუუ ოდიარეშა; ორქოში მუკო-

ქუნალი წუცე ქალადუ. ოჭოფუ მუში ცხენი, ქვინოდვე მუში ხარ-
ცქილი ონანგერი. ქიგედოსოდუ დო მოლართუ ხენწიფეში წუდეშა.
მუნიილუ ჭინჟარცე ნი, ქოძირეს ბოშემქე. ქედლიტყესუ რშეინვა; „ქო-
ჩორა მოურცე, მოსოფუნცე“, დო იწუფ დიდი ხმურობაქ. ქოჩო- 5
რამი ოსურქე კილეკინუ ფაცხასე (ფაცხასე), ქოძირე ქოჩორა. გურქე
დუფურე, მარა მუ ქიზინგო? გიშეელუ ცხენცე ქოჩორაქ, მინიილუ
ფაცხასა, ოჭკუმუ ლემუ რგილი, ქოძედუ და. ქელეკინუ ლოგინცე.

გიშეელუ ბრელი ხანქე. ეფერი დროს ართი ხენწიფექ მუშინუ თე
ხენწიფეს: „ათე დო ათე დროს ოკო ქიბინუპათია“. თე ხენწიფექ 10
„კვირია“ მუქინუ.

ქომორთუ დროქე, მიდართუ ხენწიფექ მუში ჭარით. ქიმერთეს
დანიშნული არდელიშა. მუში სინჯალეფი ჟირხოდო, მუ სარგადო
რე, თექე მეწუნცე. ქომორთუ თურე თი ხენწიფექ მუში ჭარით. ქი-
მიოდირთეს ართიანცე.

ათე დროს ქოჩორაქ ხენწიფეში ჩილცე კოჩი ქიმურქე: „ცხენი 15
მოკონია, მახლო გურქია ოჩხუპუშა“.

— ქიმეჩითია, ეგებუ სოთინი ქიმკოდინასიუ.

ქოჩორაქ ქიგედოსოდუ მუში ცხენცე. ქედლიტყე ცხენქე ძვადფაფი.
ბოშემქე რშეინვა ქედდუტყესე: „ეჭე, ინა აძედლა კოცე დოშირუნცა!“

გინიილუ ქოჩორაქ დო ქიმერთუ, სოდე რამი წუნდუ ნი, თექე ე 20
ცხენი მინდორიშა გუფტუ. დუქასუ რამისუ, ქომორთუ რამიქე. გუ-
ლეელუ ონანგერი დო ფარჩხილიში მუკოქუნალი. ონანგერი ქიგედვე
რამისუ, მუკოქუნალი ქიმეჩიქუნუ. ეშეელუ რამიშა, ქიგაშქე მართახი.
მიდართუ რამიქე ჟი დო ჟი დო ქამასხაპუ, სოდე ხენწიფეფი ართიანცე
მუფრდესე ნი, თექე. აშქურინუ ირკოცე: „ენა მუ ანბე რენია“. სინჯა- 25
ლემქე ქიჩინეს ე ბოში: „ჩქი გვალას ვორწიედითე ნი, თინა რე“. თქვიის
მუში დუდიშო.

გელეკენუ ქოჩორაქ ლეკერი, ქამაკათუ თი ხენწიფეში ჭარცე,
დოჭკირე არძა ართო; მისთი ანტინუ ნი, ინტე. ქიგაშქე ქოჩორაქ
რამის მართახი დო გინი ქედასხაპუ, სოდე ცხენი წუნდუ ნი, თექე. 30
ურე მუში გომორძვეილი ხენწიფე მოურცე სინჯალამო დიდი ხარე-
ბათე. ქომორთესუ წუდეშა. ხენწიფექ თქუე: „ამედლა ლორონთქე
ქიშმეწუ. ანგელოზი ქემომინქე, ეურენი ჭარი არძო დოჭკირე. ჩქი
თავისუფალა მოლაბრთათია“.

გიშეელე დრო დო სხეჲე. კინი მაჟირაჲსა ქუმუხინუ თე სენწიფესუ თი სენწიფეჲე: „ოკო ქიიფჩხუჲათიჲ“. ე სენწიფეჲე „ჯგირია“ მუხინუ.

დრო დანიშნულცე მიდართუ სენწიფეჲე ჟარამო დო მუში უინ-ხოლო სინჯალამო. ეურე ქომორთუ თი სენწიფეჲე მუში ჟარამო. ათე 5 დროს ქომორაჲჲ კოჩი ქიმუხიქუ სენწიფეჲეში ჩილცე: „მასოლო ვურქია დო ცხენი ქომუნასია“.

— ქიმეჩითას, კეგბე სოთინი ჰამანწეფიგირეს ქინიქოსასიე, — თქუე სენწიფეჲეში ჩილქე.

10 ეშეელე ქომორაჲჲ ცხენიჲს დო მიდართუ. შარას მეურცე ნი, ბო-შემქ ეკორშვინუჲა ქედუეჲეჲესე: „ქომორა აზდლა თასი კვიკვილო ბა-შაქოთანცია თეურენი სენწიფეჲეში ჟარემცია“.

ქომორაჲჲ ქიმერთუ, სოდეთუ რაში წუნდუ ნი, თეჲე. გიშეელე მუში ცხენცე, დუედახუ რაშისუ. რაშიჲე ქემართუ. ბელეელე წუჟიშე 15 ორქოში მუკოქუნალი დო ონანგერი. ბეგეშინწეუე. ეშეელე რაშიჲს, ქიგაშქუ მართასი. რაშიჲ მიდართუ ჟი დო ჟი ჭაერთუ. თიცალი დროს ქიმერთუ, ოკონთასჲ რე სენწიფეჲეჲეში. ქამასხაჲე შქა არდგილსე,

ბელეეწე მუში ლეკური დო ქედიტყე კოჩიში ჭკირუა. თი სენწი- 20 ფეჲე, მაჟირაჲჲ, იფირქე: დანდულო დორონთი მს ოკო მიჭკორუ-დასიე. ქამაგუნუ ქომორაჲჲ ჟარცე, კოჩი ვე გიიტუ ცხორცხალო.

25 გაათუ არძო ნი, ქომორაჲჲ მუკიირთუ მუში სენწიფეურე. სენწიფეჲეჲე ქიმაზადე, ჰატინცე დოხოქინელო, მუჭო დორონთი ნი, თეში. ლე-კურიში ალაგათას ქომორაჲჲ კვარჩხანი ხეში კითი ქიმკიკვათუ. სენ-წიფეჲეჲე კისერიში ბანტი გიინწეუ დო თითუ კითი გოუკირე. ქომორაჲჲ ეშეელე რაშიჲს. ქიგაშქუ მართასი, მოღართუ შირდაპირო

30 სენწიფეჲეში წუდეჲა. მუნიილე ოზეჲს, ქალაქაფინუ რაში. მუჟამსე სენ-წიფეჲეში ჩილი დო სქუალემქე დო მოინალემქე ქომირეს თენა ნი, დი-იტეობეს არძაჲე, აშქურინესე. ქომორაჲჲ მოურქე რაშის, თიცალი ქალაქაფინუ, ნამუდა სენწიფეჲეში მასორობა იცანცალე. ათე რაშიში ნაფოლე დისას გიოხე, ირდისას, თეში ნამუდა თითო ნაფოლეს თითო

კოჩი ინინტირე. ბოლოსე ქომორაჲჲ გოურქე მუში ფაცხაშე. გიშეელე რაშის, გაანჯუ კარი, გემნიცონუ მუში რაში, კუნთხუსე ქიკანარინუ. ქომორაჲში ოსურქე შიშის დოღურე: ვე კინუ მინ ორდე ნი. ქომორაჲჲ უწუე

— ვა გაშქურინას, მა გორქეჲ სქანი ქომორაჲჲ!

ძღაბის ახილუ, გიჩქვდასუ. ქიმე რთუ, ქახუტოლუ კიდირცე, ქოთუ ინგარდუ დო ქოთუ იძიცანდუ. მუ ქიმინჯო ნი, ვა უჩქედუ. ქო-
ნორაქუ ქელეკენჯირუ ლოგინცუ, ძღაბის ბირგულიშა დუდი ქიგლუგდუ.
გეპსოფუ ძღაბიქუ ჩონგური, ქედლიტყუ მეკამა დო გებირუა, გური
თიცალი გაკეთებული აფუდუ. 5

ხენწიფეში ჩილქუ თქუუ: „ში ოკო რდას, ჟიმა-ღურელი, დორონ-
თიცალი კოჩქუ ფაცხაშა მინორთუ ნი დო თისუ ჩქიმი დინათელი ძღაბი
ჩონგურცუ მეუგანცუ ნი?“ მუში დიდაქუ ძღაბის კოჩი ქუმეუჩქუ: „მინ
ორენია თი კოჩი?“

განჯუ კარი მოჩქუმალერი კოჩქ; მინაჯინუ ნი, ქოძირუ, დორონ- 10
თიცალი კოჩი დო მუში რაში ქომულარე ნი.

— მუ გოკონია?— უწუუ ძღაბიქუ.

— ჰატონქუ მოგჩინუ: თუ კოჩი მინ ორენია, — უწუუ მოჩქუ-
მალერი კოჩქუ.

— ენა თქვანი საქმე ვა რენია, — უწუუ ძღაბიქუ. 15

ესხი ხანცუ მანჯეს ხენწიფე დო მუში გამარჯვებული სინჯალემქუ.
ქარულეს ცხენეთი წოხოლე დუდი-კათაქუ, მოლართეს ოხარებუშა
ხენწიფეში ჩილიშა. ოჯეშა მუნილესუ ნი, ქინიქოსეს რაშიში ნათო-
ლესუ, თაში ნამუდა ნამუ ჟარი ქორდუ ნი, არძო ართო ართიანცუ მუ-
ნანთხედესუ: რაშიში ნათოლეკეთ გოსოფილი რდუ დისაში გური. ხენ- 20
წიფექ დიძახუ:

— მუ ანბე რე ენა? დეჟეთი ხოლო ვე ენორდეს ოჯეშა?

ხენწიფეში ჩილქუ ფიშე ატაჟაშე გამიილუ წყინარო, დუფვალუ ხესუ,
ნიჩვიშა ხე ქიმიფორუ დო უწუუ:

— სუთუ, სუთუ, წყინარო! დორონთი რე ფაცხასუ! 25

ირკოც აქურინუ. გიმეელუ ხენწიფექ, ეშეელუ ატაჟაშა, კითხუ
ამბე მუში ოსურსუ. ოსურქ ირთფელი ქეუწუუ, მუტო ძირესუ ნი. ხენ-
წიფექ თქუ: „ნანდულო მა მოხვარუდუ ნი, თი დორონთი ოკო რდას!“

ქიმეუჩქუ ხენწიფექ კოჩი: „მოჯოჯია“, მარა ქორორაქ მეუჩინუ:
„აშო მორთასია“. 30

ხენწიფექ, მუში ჩილქუ, მუში სქუალეთი დო მუში სინჯალემქუ
ძოლართეს არძაქ ართო. მინილეს ფაცხაშა, ქოძირეს სსწყაული, ქე-
დიჩოქეს არძაქ ართო. ქორორაქ უწუუ:

— გედირთითუ ეშე! მა ქორხრა ვორექე, ვარა ღორონთი ვა იჩქე-
დათუ.

გედირთის ეშე. ქორხრაქ უწუუ უნხაში სინჯას:

— სი მუ ღოლი სქანი კითიში ბირცხა?

5 — ათე დო ათე დროსია ქუასუ ქიმკუფოსოფია, — უწუუ იქე.

გიძიცუ ქორხრაქე, გელეკელ ჯიბეშე ბირცხა დო უწუუ:

— ა სქანი ბირცხა! ვარი ქუასუ მიკასოფიო დო ვარი მა ეკოი-
სოფიო?

დოდურუ ონჯდორეს უნხაში სინჯაქე, მარა მუ ქიმინჯო? ქორხო-
10 რაშა მუთუნი ვა გაბედინჯდუ. ასე დუუძახე მაჟირა სინჯასუ:

— მუ ღოლი სი სქანი წუჯი?

— ათე დო ათე დროს გვალასუ ქიმკუფოსოფი ქუასუ, — უწუუ
იქეთი.

გიძიცუ ქორხრაქე დო უწუუ:

15 — აჰა, სქანი წუჯი! ვარი ქუასუ მიკასოფიო დო ვარი მა ელარ-
სოფიო?

დოდურუ ონჯდორეს ე ბოშიქე, მარა მუ ქიმინჯო?

ასე მიკასრთუ ქორხრაქ ხენწიფესუ დო უწუუ:

20 — სი წოხლოე იდი ოჩხუპუშა ნი, თიწემა მუჭომი კოჩი ძირი
გოხვარდუ ნი?

— ირითელი ვარჩხილიში მუკოქუნალი მუკააქუნდუა, — უწუუ ხენ-
წიფექე.

— მაჟირაშა იდი ნი ოჩხუპუშა, თიწემა მუჭომი მუკოქუნალი
მუკააქუნდუ თი კოცე?

25 — ჰატონი, თქვანი მუკოქუნალიცალი მუკააქუნდუ.

— მუქ აღოლე ლეკურიში ალაგაფასუ თი კოცე?

— ლეკურიში ალაგაფასუ კითი ქიმკიიკვათუ.

— უკული სი მუ ღოლი?

— მა, ჰატონი, ჩქიმი ბანკით კითი გოფუკირი.

30 — თენა ხოლო ვა რე? — ქაძირუ ქორხრაქე გოკირილი კითი.

ხენწიფეს ახიოლე, ქაატაკე, გაჯუნუ დო ქიჩინეს აწი სკამე
მუშა რდუ ნი. ხეთახლო მიდეკონეს ეშე ატაჟაშა ქორხრა მუში ოსუ-
რამო. ე შხვა სინჯალემქე გეგინოცის, კოჩიშა დუდი ვო უძირათუნა

ნი, თეში მუხეფიში ოსურამო. ხენწიფე დო მუში ჩილი გახარებულორდესე, ათეცალი სინჯაში ბედიქ აშისე ნი, თიში გურიშენი.

4.

გიშეელე ანწი ბრელი დრო დო ხანქე. ქოჩორა ოხადიროშა გილე-ეშე. ნადირეფი გილეუფულე ოხერო. ართიშა ე მუში ოსურქე ზღვასა მიდართე ტანიში ობონუშა. ათე ძღაბის გოჩანდღე თუმას ორქოში ძა-ფიცალი. ართი კაკალქე გეგმალე დო ზღვასე ქინოლე. ათე თუმასე წყარქ უფაფუ, უფაფუ დო შელენი სახენწიფოში ზღვასე ძკასე გეგნ-ცოთე. ათენა ქოძირე თექიანი ხენწიფეში ქომოლისქუაქე. გეგოფე, გააჯინე დო თქუე: „ათე თუმასე მინჯექე ჩქიმი ოსურქე ვე ენე და, ჩქიმი რინა თე ქეცნასე ღორონთქე ვა წუასე“. მიდართე წუდეშა დო ათე ამბე ირიფელი მუში მუმ-ხენწიფეს ქუეწუე. მუმაქე შიიწუხე, მარა მუ ქიმიინგო? დოშაყარუე ირკოჩი მუში სახენწიფოსე დო კითხე:

— ათეცალი საქმე მიჭირსია დო მისე მუგახვარებენია.

— მა ქიმეგეხვარებუქია, — უწუე ართი დედიბიქე.

თენა გემნიცონე ხენწიფექე წუდეშა, კითხე:

— მჭენეოვას?

დედიბიქ უწუე:

— ართი რომკა სასმელი ქომიშიი ეფერი, ნამუდა თისე კოჩი გე-მუნსე ნი, ხეთე ქედალურასე ნი. მაჟირა, — უწუე დედიბიქე, — ეფერი ნიში ქომიშიი, თოლიში გოვალათას ოში ვერსისე შიიშასე ნი.

— ძალამი ჟგირია, — უწუე ხენწიფექე დო ქიმეხე ირფელი გომწიფილო.

მოღართე დედიბიქე, ეკიილე ზღვასე ქოჩორაში წუდეში ხოლოსე. ნიში ძკასე ქიმეკაკირე, კოჩი ვა ძირუნდღე ნი, თეში. მოღართე წუდეშა. შინიილე ოხეშა, კეტი ქალეებუე, ითამე ჩინიე მათხუალი ორდუეკო ნი, თეში. ქოძირე დედიბი ქოჩორაში ჩილქე დო უწუე:

— მუ გოკო, ნანა, მუში მათხუალი რექე?

— მა, ნანა-სქუა, მოინალეთე ქედაჰკინია, — უწუე დედიბიქე.

— ძალამი ვეგირია, — უწუე ქოჩორაში ოსურქე.

გოჩქედასე, თე დროს ხენწიფე დო მუში ჩილი ღურელი რდე. ქოჩორაქ ონჯუასე ქომორთე სახადიროშე. ქოძირე დედიბი, ახოლე:

ახვალე ვორდითა დო კოჩი ქიშუბინებუნანია». თი დედიბის გუ-
უგვირდუ ქორორაში ძალაქე, მუშენიდა თისხი ნადირეფიში ხარკელო
მორთე. მაყირა დღასუ ქორორაქ კინი მიდართუ ონადირეშა. ე დედი-
ბიქე ქიმუდობოდუ თე ძღაბისუ დო დოუჭყუ ჩიება:

6. — ნანა-სქუა, თე სქანი ქომონცე შური სოდე უღვკე, ღონე სოდე
ურუ?

— მა ვა მიჩქენია, — უწუუ ძღაბიქე.

— ნანა-სქუა, სქანი ქომონცი ართი შერიო დო გურიო ვა ცოფე
სქანიწკემა, — უწუუ დედიბიქე.

10 იმე სერცე ქომორთუ ქორორაქე. ქედინჯირესე ნი, ძღაბიქ უწუუ:

— სი, ქორორა, მა ვა გიყორქია.

— მუშენია?

— მუშენია-და სი შური დო ღონე სოდე გილე ნი, მა ოკო ვა მი-
ჩქედასო? — უწუუ ძღაბიქე.

15 — მუშო გოკონია? — უწუუ ქორორაქე დო მუში სანამუსო ჩილც
ვო უწუუ. მარა ჩილქ საშველი ვე მეხე, დო ბოლოს ქორორაქ ირ-
ფელი ქეუწუუ. იმე სერსე ოსურქე ქიმიახუტოდუ დო ქიდიირულეესე.
მაყირა ოჭუმარეს გეკადირთუ ქორორაქე დო მიდართუ ონადირეშა.
დედიბიქე კითხუ ძღაბის:

20 — მუ ორენია, ნანა, მუ გიწუუ?

— ჩქიმი ღონე დო შური, — ართი კაკალი თუმა გეხანცია სქა
კოპეჭია დუცია, თი თუმა არძაში უშხუაში რენია, — ეთის ობარენია.
ეთინა მუჟამცე გეშლუ ნი, მა ხეთე დობლურექია, — უწუუ დედიბისე
ძღაბიქე ქორორაში ნარაკადი.

25 დედიბის ახიოდუ. ქომორთუ თიმე ონჯუასუ ქორორაქ ონადი-
რეშე, ქელეენჯირე ლოგინცე დო ქიდიირულეუ. ე დედიბიქე გეშკიქვა-
ქვალე შკაფიშა, გეითიილუ მუში სანამელი, ქიგობოხუ ართი რომკასუ
დო უწუუ ძღაბისე:

— აა, ნანა-სქუა, ათენა ჩქიმი ნახელე გეშვია!

30 ძღაბიქე გეგწუულუ დო გეშე. ლურქე ქემანდომინუ ძღაბისე. ქე-
ლენჯირე დო ვიშო ქედარულეუ. ათე დროს დედიბიქე ქიმიოტყობუ
ქორორას, ქიშკინდუ თი თუმასუ ხე, გეშასოფუ უცაშე. ქორორაქ
ართი ქიდიისოფუ დო ჭყორინცადო შური გოტყუ. ე დედიბიქე ქი-
ახვამილუ ე ძღაბი, ლურცე ნი, თეში; მიდეეწუნუ მუში ნიშიშა, ქი-

ნახუნუ დო ქათადინუ მუში სხენწიფოშა. ეთი ქობორაში ართი კაკალი თუმა მეულუდუ ნი, შქა ზღვას ქინაანოთ. ე დედობიქე თე ძლახი ხენწიფეს ქიმეულონუ. ახიოლეს ძალამქე დო ბრელი ზანუქარი მეჩესუ დედობისუ. ხენწიფექ უწუუ ძლახისუ.

— სი მა ნოსათო მოკოქ. გვირგვინი ოკო ქიგეიდგე ჩქიმი 5 სქესაშა.

— მა ვე შემიღებუ გვირგვინიში გედგემა, თიშენი ნამუღა მა ოკო დიობრგუე ჩქიმი ქომონჯი სუმი წანა, სუმი თუთა, სუმი მარა, სუმი დღა, სუმი სათი დო სუმი მინუტის. უგული ქო, ასე გარ, — უწუუ ძლახიქე. 10

— ჯგირია, — უწუუ ხენწიფექ.

გიშეაჩუნეს თე ძლახი დო ჟი ატაქას ოთახსუ ქემლარინეკსუ. ძლახიქე კარი დინახალეშე დოკილუ. აკოშკა გონჯამილუ ულუ დღაშ-დღაშითუ. უჯინე ზღვაპიჯიშე, ინგარცე ირო; მუქე აღოლუ ნი, ირთელი ქუუჩქე, მარა მუს უკეთენსუ? 15

გიშეელე სუმი წანა დო სუმი თუთაქე. ქომორთუ დანიშნული დროქე, მარა თეთუ გიჩქედანი, მეჟამცეთი ქობორაქ დოღურუ ნი, ბელთაგანი-ტარიელიში კაყვასი პიჯიქე ზისხირო გინიირთუ. ქეგადოხოლდე რაშისუ, გოურქე დო მოლართუ ბელთაგანქე ხრისტაგანი-ტარიელიში ოგორეშა. ქუუჩქე, მეჭო ნანდულო ღურელი რე ნი. ესხი 20 მე გუგაგინძორა, ქომორთუ ხრისტაგანიში წუღეშა. ეშეელე ატაქაშა, ქოძირუ ხრისტაგანი ღურელი. დიინგარე. გედირთუ, ოჭოფუ ხრისტაგანიში რაში. ბელთაგანი-ტარიელი გულთააზრი რდე. ქუუჩე გური, ხრისტაგანიში თუმა სო ინოძედუ ნი. გოურქე ზღვაშა, ქინასხაპუ წყარსუ, მოუსუ დო გორუ. ქოგორენდე ვითოხუთისუ, ქოძირუ, ართი 25 დისას ზღვაში თუდო ქვიშას დუდი ქეგშურჩქე ნი. ქინწეუუ დუდი, მიდართუ გიმე, ქიმეკინდუ თუმასუ ზე. გეგონჩურე ძეგაშა, ქემნასხაპუ რაშისუ, გოურქე დო ქიმერთუ, ხრისტაგანი ღურელი სოდე გილაძედუ ნი, თექე. ათე თუმა სოდე გეჩანდუ ნი, თექე გინი ვიშო ქინასხაპინუ. ხრისტაგანქე უგბაშე გიკურცხინუ დო თქუუ: „ჰა, ჟიმა-ლუ. 80 რელი, მეჭოში დომერულუაფუ!“ მარა ქუუჩქედუ, მე ოჭირედუ ნი. ქეგადოხოლდეს ჟირხოლო ტარიელექე რაშემცე, ქეგაშქვეს მართახი, ქეგასხაპესუ თექე, სოდე ძლახი აკოშკას კილეაჟინე ნი ზღვაპიცე. გიჩქედასუ, თე დრო რე, ტუშე ითეებუ ძლახიში დანიშნული გდა. ძლა-

ბიჭე მიკიიჯინე ზღვაპიჯინე. ქოძირე ჟირხოლო ტარიელეფი, გარა ქიმიოტუ. მოლართეს ტარიელენქე, მუნილესე ხენწიფეში ოზესა. ხენწიფეჲ, ქოძირე ნი, თქუე: „მინ ორენია, თაქე მულანიე?“

ხრისტაგანი-ტარიელქე დუესხე: „მა ვორექია დო ჩქიმი ჯიმა ბელთაგანი-ტარიელია“.

მინილესე წუდესა, გოტახეს კარი, გეგმიცუნეს ძღაბი მინდორიშა, დუესახეს ხენწიფესე: „ქიმიცონია ათეში მუმაცუნათალი დედიბია“.

ქიმიცონეს უცბაშე. ხრისტაგანქე რაშიში გუდელცე ქეკასქუე თე დედიბი. ქიგეღოხოდეს რაშემცე. ხრისტაგანი-ტარიელქე მუში ოსური სეთე ქიძირეგუ. ქეგიაშქევს რაშემცე ჟირხოლო ტარიელემქე მართახი დო მოლართეს ჟი დო ჟი ჭავათე. ქედასხაჰეს ხრისტაგანიში ოზესე. ქიმიისუნჯეს ჟირი დღა დო ჟირი სერცე თაქი. მასუმა დღასე მიდართეს ედემუმამო ბელთაგანი-ტარიელიში წუდესა. ექე ქიმერთესე ნი, იწუე ხარებაქე; ბელთაგანიში ოსურქე ქიმიასადე მუში ნოსსე, გა-
15 ასხუჰეს, გააჯუნეს ართიანცე დო ართი მარასე თექე ქორდესე. ართი მარაში უგული ხრისტაგანქ უწუე ბელთაგანი-ტარიელცე:

— ჭე, ჯიმა, ასე მიდაბრთათე ჩქიმი დიდა დო ბაბუში წუდესა!

გეღოხოდეს რაშემცე, მიდართეს დო ქიმერთეს ხრისტაგანიში ბაბუში წუდესა. არძა ართო შურიდგიმილო ქოძირე. დიდაქე, ბაბუქე, დადიქე დო არძა მუშინემქე ქემასადეს, გააჯუნეს, გაასხუჰესე. ხრის-
20 ტაგანქ უწუ ბაბუსე:

— ათენა რე ჩქიმი ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, ათენა რე ჩქიმი ნოსა, ათენა რე ჩქიმი ოსური.

იწუე ხარებაქე, დიდი დიარაქე, დიდი წვეულებაქე. თიცალი დიარა უღუდესე, ჩიტოში წვალითე ვა არკდესე.

მათე თექე ვორდი დიარასე. თქვანი გურითე მოწამე რე, მუჭომი ამბე აღვენუდესე ნი.

XXVIII.

ბეჟანი დო მანჯუარიში არიკი.

რდუ ართი ხენწეფე. წუნდუ სუმი ტარიელი: გივი, როსთომი დო გურტენი. გივის წუნდუ სქუა ბეჟანი, ნამუთი ორდუ ვითაართიწანერი. ათე კათა თირიგი ძლიერი რდეს, ნამუდა შხვა სახენწეფოწკემა ჩხუპის
80
308

ირო გომორტევილი რდესუ. ათუ ხენწუფეს ულუფუ ართი სარკე. იონი თანაფას მინილენდუ ოთახუშა დო გიოჯინერ'დუ სარკესუ ნი, ართი წანას მუთი იყვირ'დუ ნი, ირიფულც თექი ქოძირუნდუ. ართიშას სუმი-ხოლო ტარიულექი მიდართეს სავბრაგოშა. ათენუფი მიშესუ ნი, თი-მიწკეშა ბეჟანქეხოლო მინდომუ ულას.

6

— ჭა ხანც ვა გიუნხანთია, — უწიის, თიშენი ნამედა ჭიჭე რდუ ნი. მარა ბეჟანქ ვა დეჟერუ დო მიდეწუნესუ.

ათუ აბრაგოშაში დროს ბეჟანქ სუმიხოლოში უმოსი ქოქიმინუ. წუდეშა ქემორთესუ ნი, თიმწკეშა ქემორთუ ართი დუდიგინოტეცილი კონქე დო თქოუ: „მეზდინთია! ანწი ჩქენი რინა მუთუნია ვა ღირუ- 10 ნია! სოლუდგარენი ქემორთესისა ტყარილეჟემქე დო ჩქენი მამუელი ბეშაწოთესისა, ბეშაჭალაგესისა, დღას მუთუნი ვა ხეარუ ნი, თეში“.

ათუ დროს უწიის გურგენც: „მეუა სი დო გოტყვილია თი ღე-ჯეფი“. მარა ბეჟანქ თქოუ: „ვარია, მა გომიტეთია, ოღონდ თქვანი რახტის ვითოჟირი ფუთით უმონდასი, ფერი დომიტკადაფუითია“.

15

ქიმეჩეს ნება. ქემეაქუნეს ჭაჭვი. ბოშიქ მიდართუ დო მიდეწუნუ გურგენქ. ქოძირეს ღეჟეფი ნი, ბოშიქ იშო ქიმეშაკათუ. ართიხანც ღეჟეფიქ ვა ძირეს, მარა ილაჯინესი, ქოძირეს, ბოში აშესვირინანდი. ართი ღეჟეჩ ჩქვა ილოურქეუ დო ჭაჭვიში მუგოქუნალი გოტყვრუ. თიმწკეშა ბოშის გურქუ ქემოურთუ დო არძო ართო დაზლოდოუ. 20 არძოს ჩქვა გეიონწეუ, ქედაწკარუ. ვითოჟირი საჟენქ ქიიწოუ. ასე კითხუ გურგენც:

- ჩქიმიჟგურა ბოში ქორენიავო სოთინი?
- სქანიაჟგურა ბოში სოთინი ვა რენია, მარა...
- მარასუ თქვანქი, მორენია?

25

— მორენია-და, ათუ დო ათუ არდგილც რენია ართი ქურანიში ხენწუფე. თის ოსურისქუა წუნია ზისინახუ, სახელი ჭოხონია მანუ-ჟარი დო ჩილო თინა ნორხვალამუვენია.

ენა ქეგეგონუ ბეჟანქ ნი, გაცეთალუ დო მიდართუ. გურგენქ მუ-კიირთუ დო წუდეშა ქემორთუ დო ბეჟანიში ჭაბრინი ტყურა ქოთ- 30 ქოუ. მითამ თინა ღეჟის აკოუსოფუდასუ. ძალამი შიწუნესუ დო ბრელი ინგარეს, მარა მუ ქიმინესუკო?

ბეჟანქ ქიმერთუ ქურანიშა. დოგორუ ხენწუფეში დოხოლე დო მი-ნიილუ დინახალე ოფეშა. ცირაქ გემიჯინუ ნი, ქოძირუ ბოში მოურცი.

კონი ქიმოუზადოუ დო გეშეცუნუ მუში ბინაშა. ექ სუჟა ქა „კილი დო ქასტანი თექი ქედოდუ. მათქი ბეგეზ თე ამბე ნი, ქიტანოუ, მარა ბოშიქ გე მერთო. ხენწეფეში დუდი-კათაქ ქიმერთესუ დო ქოთხეის, მალაოურთმუნდუგო ნი. ბოშიქ ულა გაპიროუ იარაღამო, მარა „ხენ-
 5 წეფეშა იარაღამო ვე მირთენია“,—უწეის. დოუჟერუ დო მიდართუ უარადეთ, მარა ქიმერთე ნი, ოჭოფესუ დო გინოუჭყვიდეს ჩანგარიში მოკათა. ათე დროს ართი უნჩაში გეზური ვა რდუ. ბოში ოხვილუშა მეწუნდესი, თეში ქემაჭიშოუ. ქიიხინუ ბოში დო დაჭყუ ღაჭალი: „ენა ოხვილარი ვა რენა“, დო გატალეხათოუ. მარა იშენი ვა დეჟერესუ დო
 10 სუმენეხი ალაბი ნთხორილი დისას ქინახუნეს. თეს ყი ქემნაჭკადეს, სუმი ულუ კამბუშის ვა მალერდუ ნი, ფერი რკინა. დუცუ ჭიჭე ორკე ქიმენეს ოჭყუმალიში ინაჭირინათაფლო. ხენწეფეში ძღაბი მოინაღეთ ქიგოურინეს. ათე ძღაბი ოსქელიდჟანდუ ბოშის ნათხეირი ოჭყუმალით.

15 იზუმა ხანც ქემაჭიშოუ თანათაქ. გიოჯინუ ხენწეფექ სარკესუ ნი, ვა ქოძირუა ბუჟანი, მუჭო თხორილც ინოხე ნი. დოუძახე გივის: „გასარენქია, სქანი ბოში ცხორცხალი ცოფენია“, დო თოღით ქაძირე. ბუკსუ გოვიქუ დო თქოუ: „ანწი მუთა რენა“.

გაგმინწეის გივიქ, როსთომქე დო გურგენქ. მიდეჟუმეს ბო-
 20 შეფი. მიდეღეს ვითოჟერი ჟორიში ხარგა ოჭყუმალი, ოშუმალი, იარაღი დო მიდართეს. ქიმერთეს ქურანიში ხენწეფეში დოხორეს: „გაჭარეფი ვორეთია დო გემენაშქვითია“. ხენწეფეს მასინეს. გემენაშქვეს. მინილესუ ნი, ცირას დოუჭყეს რზია ოჭყუმალეფიში ბოშიშო. ბოშიქ გაეკვიროუ დო კითხუ:

25 — მიქ მერხუა თერიგი ოჭყუმალეფი?

— ათე დო თერიგი კათაქ მორთესია, — უწოუ ცირაქ.

ბოშიქ ქიმეხვადუ, შინ ორდუ ინეფი ნი, დო თქოუ: „ანწი მუთა რენა“.

მუჟამც ბოშის დონექ ქიმიანუ ნი, სუმინოლო ტარიელექ ბეგე-
 30 ნაყოთეს ოფორალი. ბოშიქ დინტორუ დო ყი ქიგოოსხაჟუ. ხე ქიმეთხუ ძღაბის, მუმას ქაშაბარუ დო მუქუ ირულუ მუში ქაშქვილი დო ქასტან-ნიშა. ინა თექი გინოძერდუ: თირიგი მონკა ცოფერდუ, კოც ვე ეჭოფოუდუ. ქიხვამილუ თენა დო ქაშაკათე ხენწეფე დო მუში ჟარც. არძო ართო გოჭყვიდუ. გამკიტოუ ხვალე აკა თი ვეზური, ნამუქუთი მე-

եքցարը նի, ճառ տեսնելու տես յանշուք. Եւ ճառ մի լարիւղիմ ճիւղ
 մաւրիւղիւղ ճառ միւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ. ճառ մաւրիւղիւղ
 նի, ճառ մաւրիւղիւղ, ճառ մաւրիւղիւղ.

Եւ ճառ մաւրիւղիւղ նի, ճառ մաւրիւղիւղ մաւրիւղիւղ մաւրիւղիւղ: Եւ ճառ
 ճառ մաւրիւղիւղ տիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ: «ճառ մաւրիւղիւղ» 5

ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ, ճառ մաւրիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ:
 «ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ, ճառ մաւրիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ».

ճառ մաւրիւղիւղիւղ. ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղ. ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ
 ճառ մաւրիւղիւղիւղ, ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղիւղ.
 ճառ մաւրիւղիւղիւղ, ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղիւղ. — ճառ մաւրիւղիւղիւղ- 10
 ճառ մաւրիւղիւղիւղ, ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղիւղ: — ճառ մաւրիւղիւղիւղ.

ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղիւղ ճառ մաւրիւղիւղիւղ.

А. с) Стихотворенія.

а) П ъ с н и.

I.

1.

1. ღორღონთი! ირითელი შეგიღებუ, განგებაქ დეგახვამუ,
დიდება დო მოწყალება ქიყანაშო სი გოსქვამუ,
ვორეთ სქანი გორჩქინელი, ჩქინი შურქ სი გეწამუ,
დო მუჭოთ ვარო რუსთველიშა ლექსიმ ნძალა მეგინამუ.
- 5 2. სი ქომუჩი მოთიქრება, თინაირი ლექსიმ ნძალა,
სი ქომუჩი მოწონება, მოხერხა დო უაზანაღა,
ლექსი ვიკირი დობჭარეე, ვა რდას ოკო ალა-მაღა,
დო ვარა ცქვათა მიშო თთქუა, მისუ დავეთანდაბალა?
- 10 3. მოთიქრება გამიეფი, გური თეში გამობრძენი,
აზრი მუჩი რუსთველიში, ხეს კალამი დამიშვენი,
წემაკითხე მაღლობასუ თქვანდასუ ნი ჩქიმიშენი
დო ოჭარალო ვითიქრა და, ამარიდი მა სწყენი.
- 15 4. აწი მოკო დიდი ჭკუა, შხვა საქმე დო ანგარიში,
ლექსი ნინას თეში მოპუნს, მუჭო წყარი შანქარიში,
ცქვათა მოკო დოვჭარეე კიწიში დო თამარიში
დო იშ დოხორეს დიდება რე შესაფერი ხვანთქარიში.

2.

1. ჰატონეფი, გამიგონით ათე ჩქიმი გურიშ ჭკუა,
გური წაუღირი მათუე, მა ღორღონსუ ვითუჩუა,
ვიშქვიდუეშქ ზესქვიცალო, გინუმობუ კისერს ძუა,
20 დო ვა მიჭირდას, ღორღონს უჩქუ, საყალესუ დღას ვა ვთქუა!
2. ჩქიმი შურიშ დინოდგუმუ, სინათლე დო ვაღიმ მანგი,
ეფერ(ი) დღაში ნაძირეფი, სი რექ ჩქიმი გურიშ თანგი;

სქან(ი) ძირათჳ თეში ჰილუნს, მიშუმუედას გინდ: ბანგი
 დო ჩქიმ(ი) სიტოცხლეს გოგილუა, სქან(ი) მეჭინუქ ტეპხანტი¹⁾.

3.

ბაღნაშ ვარდი მშვენიერი ფძირი ახალ' გუნათალა,
 უბედურქე თიში ცქვათა, ვა მიჩქე, მუჭო შევარგვალა,
 ჩქიმ(ი) ჩინება ის ვა ულუ, ვართი ჩქიში ლექსიშ ნძალა, 5
 უსაშველო ჩოურცხალი ქემუმოგუ გურსე ჭვალა.

II.

1. ვლურუქ, მარა მუ ვქიმინა?
 ვხედავ, აღარ ტებრალები!
 ლეხი ვორუქ მოღურუუ,
 ვერ მიშველის ექიმეხი. 10
2. ნიტე მარა მიჩქედას,
 ასე რისთვის მომენტერე!
 მუ დაგიშე, ქომიწიი,
 მე მივხედუბი ჩემ თავს მერე.
3. შორშე ჯინას დომიჭყანქ,
 ახლოს აღარ მეკარები... 15
4. აწ ვ' ეფიქრა სი, მოჯგირე,
 აწი მე შენ მოგერიდო: 20
 მუჭო თოლით ქორძირენქე
 უკან უნდა მოგეკიდო.

III.

1. ცოროფილს ვონდურუქ,
 გური აღატვირი მაფუ,
 ჩქიში რდუ ნი, მიჩქედე, 25
 ბრელი დინას დომიცივაფუ.

1) ვარ.: ხაურანა მუთა მარე, ღორსოუქი, კეკეხანტი.

2. სერით მღურს, დღაშით ვაწ,
მა მიცოროს დო შესვას მექუნს.
შინ რე მიდამილანსე ნი,
ჩქიმი შურიში ოსხუნურს?
- 5
3. ვოხედე დო ვჯანდდე,
სქანი ქალარდის ვჭარუნდე:
ატვალას მუშენ გაგაჯოგი?
«მალას დომინგარუნდე!»

IV.

1. ქორძირუნქე ნი, გური მატყუ, (ნანა) ¹⁾
ვა რძირუნქე ნი, უფურაში.
შური დო გურით ვიჭუქუქე,
მუდა დღაშახ ვორდა თაში?
2. ჩქიმი გური სქანიწკმა რე,
სქანი გური შესვაწკმა რე,
ჩქიმი' დო სქანი გოჯოგასა
მტერიში აკუნაწყმა რე.
3. ჩქიმი გური თეში იჭუ,
ოხედი ვ' აჭვე საკვეტის;
ჩქიმი გური თეშ' მიკობუ,
მუჭოთი ჩხომი ანკესის.
4. ბენიერო დუს ვორწყედი,
თურმე მიჭოფუნო ჭირი,
სქანი ნათხორა სამარეს
კისერიშახ გობძე კირი.
5. მეურქია, შიივტყვი დო
მუშ იმენდის დომინანანქ?
თი ზომასხ ქომიყორქე,
გურსუ ჭლექის გომირჩქინანქ.

1) Припевъ послѣ каждаго стиха.

6. სერით აურსუ ვა მარქენს,
 სიზუმარი მათოცენსუ.
 ჩქიმი დო სქანი წოროფა
 ლურაღლაშხ ვ' აკოცენსუ.
7. ხეს მიკებუ ნი, ვარდი რე, 5
 გურსუ მიღუ ნი, დარდი რე,—
 ჩქიმ(ი) დო სქანი ართო რინი (ნანა)
 ნანა მუჭოში მარდი რე (ნანა).

V.

1. თქიანი სოფელი მირტვილ'ა რე,
 თქიანი ძღაბეფი ხანტირი რე; 10
 ჩქიმი სოფეი ნახრებუ
 თქიანი ცირეფი გახრებუ.
2. თიშ ვიქილე ნაცვაზუუ,
 ძღაბეფი თქიანი გაბაზუუ;
 თიშ ვიქილე ხანძა რე, 15
 ძღაბეფი თქიანი ძანძა რე.
3. ბუაიოლეჟე ხუნწი რე,
 თქიანი ძღაბეფი წკუნწი რე;
 აბაშაშ უელე ბობოთა რე,
 თქიანი ცირეფი ბოხოხი რე. 20
4. თიშ ვიქილე ნახონუუ,
 თქიანი ძღაბეფი მახოლეუ;
 თიშ იქილე თამოკო,
 თქიანი ძღაბეფი ვა მოკო.
5. თიშ იქილე გურძემი რე, 25
 თქიანი ცირეფი წურძენი რე;
 თიშ იქილე კიწია რე,
 თქიანი ცირეფი წიწიამა რე.
6. თეურენი ქიჯანა სენაკი რე,
 თქიანი ძღაბეფი ჩე მაკვი რე; 30

თიშ აქილე გეჟეთი რე,
თქეიანი ძღაბეთი ერჟეთი რე.

VI.

„პაპა ნოდია,
„ლუმას სო რდია?
5 — ოხირუსია.
„მუ იხირია?
— ჭაკი ცხენია.
„სო იხირია?
— მინჯე-დუსია.
10 „მიქე რძირუა?
— მინჯე კაჩქია.
„მუ შეგოგესია?
— ორქოში კენტია.
„სო შეგოგესია?
15 — კოფე-დუსია.
„ჭო, ჭო, ჭოია მახიოღუა!

VII.

ვაი, უი, მუ ცოფერე
საელიოშ მუხურსია!
ესაბედი დუექოსე
20 ალექსი დგებია პუხუსია.
ხელუა ჯგირი ნოჩქედე, მარა
ბირცხაში ნო'ლი დოჭეოლეუ.
შურო ჯგირსე ნოგორუე,
გვაგო დორონთი გონჭეორუე.

VIII.

1.

25 ვოდელის-ოდელი
სუმი ჟინჯი ბოდერია,
დომიჭვი დო დომისაში,

სონა ქოუხოლეია, —
 ზუგიდური ოსურენს
 ზღოდა ქაშუხოლეია.

2.

ბოში: ონტოფუსე ტოფი ხე დო
 წყარი პისე კოკობეკე, — 6
 კირა, მუს ისვისინა,
 ეკებისე გოკორდექ?
 ცირა: გორწყექ, ბოში, ჭარუნქე ხი,
 ნინა გოგიბირეაფე;
 ტიჭარე, კალამი დოგიშირე, 10
 თიცალი დოგიტურეაფე;
 სქანიცალი ბოში ვარი,
 უჭეუში დომინდლულეაფე.

3.

ვიშო, ბოში ბორბიტექე!
 ვარა სქანი ქოპიი დო 15
 ვარა შხვაშა გომიტექე.

4.

წიწილა დო კამაწყარი —
 ბოში, მუშე გამანწარი?
 სუმი წანას გიჯინექ,
 მანთხას ქემაჭარო. 20

5.

ფერი ძიქვა ქომუჩას,
 ფართო სირმა გოცუნდას, —
 ნაქომოჯე მა ვა მოკო,
 ნაჩილე კოს ქოცუნდას.

6.

მელე ენგირი, მოლე სკურჩა — 25
 დაგალორე, მუს მუჩა?

ჩხანაში ნაჭვი ვა გიჩქვდა,
ბუნებითო ვორექ უჩა. 1)

7.

5 ლექსიშენი ლექსის ვთქუანქ,
სოლო მეტი მოძინერს,
ვარა მუჭო ვაწუნუქ
სქანიცალი მოდგინერს?

8.

10 ძლამი ჟგირი ვორექ, მარა
ბზითი მუთა მამალუუ;
მარგალიში წუნა მოკორდუ,
ჟინოსქუაქ მიდმოსარგალუუ.
ჩაი დო ქობაიში ნარდი ვორდი,
რგილი ჭვიდი ვა მამალუუ.
ქიქანას ართი ჰუნს,
15 შხვაქ მუთუნი ვა თქუას;
თინა გიშნაგორა მათუ
საზოგადოში გათუას.
მიკვოჟინი, — ქემეურს
ღართის ქემეუშხვართუანს.

9.

20 ოხვამეშა იეიფლი ნი,
ჩქიმი ჭიჭე ხატი ვა რე.
სქანი დო ჩქიმი მოჩილათა
ცოდაში მეტი მარდი ვა რე.

10.

25 წოროფა ნწარე, მუს მანწგალე?
ცაშა მეურს შური ნწარე.
წოროფა, უბედურე სქუა,
შურო ვა გიღუნო ჭკუა?

1) Вар.: ჩანა ნაჭვი ვა გოჩქვდა,
ბუნებითო ვორექ უჩა.

11.

ართი ქიქანაჲ მოქეწონუ,
 მოკორდუ გაიშეგოთეიკო ნი,
 ჩქიმი ვარდი, პოლიმანდი,
 დინახლე დოვრეგიკო ნი,
 ძღაბალაში ნაქოროფე
 სიცოცხლეს ვსოთეიკო ნი,
 ხათე ლორონთი დოპიღუნდუ,
 თინა შევაშოკლიკო ნი.

5

12.

ართი ბალი გავაკეთი,
 ფარხულაში პათელუუ.
 ვორწექე, ვარდი ქოხომუ ნი,
 შურქე მა ვა მაქალუუ.
 ღორონს მარდის შევწირენქე,
 რადგან თაში მაწვალუუ.
 შხვაში ვარდი მოთ მოკორდუ,
 მა შარას ბძირიკო ნი?
 ჩქიმი ვა მობალეღუო,
 შხვაში ვა მიბძინიკო ნი?

10

15

13.

ამიქორქიუ თქუნდი ნი,
 ღორონს იფუჩუნდი ნი,—
 თენა დუო სქანი რაკადუ,
 სი ნწყვირი დღაში დინახადუ?

20

14.

დეჰკერი სი, ცირა,
 სი მისითი უქორდეუ,
 გიქორდას სი თინა,
 სქვამი ცირა, თოლი ხვირა.

25

IX.

ჟინოსქუალობაში მაგო. რაღენს.

ჟინოსქუალობაში მაგოროუს¹⁾

მუჲ გოკონა გორათი ნი?

იმა ვა გისხუნუნანო,

ღუდი ვა დიღორათი ნი?

5

თქვანი ანბე გაძიგალო

კოსუთ ვა გაგონათი ნი?

თქვა მუთუნი გიღუნა ნდა,

ღუდი დიიგნორათი ნი,

ფართო ბარი დეკინათ,

10

თითი დინა თხორათი ნი?

ირკოჩი ჟინოსქუა რე ნდო

მიქ იყუას წაწახიქ?

აჩას ქიკუჭირინოუ,

მუში ღულა დო მუში მართარს

15

რუსი ხენწიფეში მათრახიქ.

X.

მოგურაფეუფიში ობირეში.

1.

ოცქვათალი რე თი ბოში,

მითი ჯგერო იგურუანს,

ინა უცოროს მაგურათალს

ღუს ხეს უფურინუანს,

20

ახუქენსუ დო ოცქვანს,

ღლას ვა გიჭყოლიღუანს;

ნანასუთი თინა უცოროს,

ხურხის იხუტოღუანს.

მითი კლასის ეშმაკენსი,

25

ირო ორთუ უბად ოს, —

1) მმ. მმ. ყ. მაგოლაღენს.

ინა ირო ჩინიე რე,
 კოჩი ვ' ეცი მუთუნ დროს;
 მარა მითი ჭგერი ლე ნი,
 ინა უცოროს ირი კოს.
 მიქვთი ჭგერო ვ' ეტურუსი. 5
 ნუმე განჯანს ინა თოღს.
 მითი კლასის შვიდი რე ნო,
 ეთი ბოში ორე ჭკვერი;
 მარა ინა მუშა ღერე,
 მითი ვა რე წესიერი? 10
 უჯერო დო უთოჯუჯეს
 ტანჯა მოძე ოშინერი.
 კლასიშ ნარდი ჭკვერი ბოში
 კოჩოთ იცი ბეღინერი.

2.

ურჩქილი ჯიმა, სემბონე, 15
 კლასის ქორეკენსია,
 ჭიჭე ბოშეფი იკათუნა,
 გურათას დითმიჭყანანია,
 ჭკუას ძალას არძენა ნდო
 ფნეს ისწორენანია. 20
 ქრისტეჲ მუ ამბეფი ქიმინუ ნი,
 არძას ფეპირენანია;
 მუ ფოჯუა მუნესუ ნი,
 თეჲი ფეპირენანია.
 მუში ფოჯუა თენა რე — 25
 ბოშენქ არძაჲ ირდანია;
 მითი თჲს ვ' ექინსი ნი,
 არძაჲ მუშათ იდანია,
 მუნეფიში სიცოცხლეჲს
 მონკა ოღალე ფიდანია, 30
 სინთეს ვე ეღირსებუნა ნდო
 რუმეს მითიბურსანია.

XI.

1.

გური მატუ, დუდი მატუ¹⁾,
 დუდიშ უბედური მა,
 მუჭომ? მაჰას მოკეშორი,
 მუშენ? ვა გიღური მა?

2.

5 ქობლურუქე ნი, ქემორწექეძე,
 კოჩი გოუტეე ჰაჰაჰა,
 ვარა სი დუმაზიარი
 ჰაჰაშ მოჭინშათაჰა.

10 შიო, ჩიტო! გოფურინი,
 ქემეული თენა თის,
 დიო ხესე ქემეჩი დო
 უმუღ'ი ქაჯუდი ჰის²⁾.

3.

15 გური ალაჭვირი მათუ,
 შური ოკოკორობილი, —
 ნიტე ართო ქოპუნნი
 მა დო ჩქიმი ცოროფილი.

XII.

1.

დუდი ოცვილარი მათუ.

დუდი ოცვილარი მათუ, საქმექ თეში გინიშართუ,
 მარა სინდისის ვუჯინექ, დიო უჩათ ვა მილაფუ.
 ვორწექე ნი—ვიტუუქუ, ვარდა გური მიღურუ,
 20 თინა შეგულებუ ნე—ექა ოში ვეცისი კუჩსით ვულუ.
 ასე ღენი მა ბჯანუქ, თიმ ცოროფათ განატირი;

1) მან გურე მატუ, დუე მატუ.

2) ვარ: უულ ქაჯუე სი.

თე ჭუნაშე მირსხენდუ ნი, ფერქ მითინი მა ვა ბძირი,
 თე ღლა თაში მობძუდუ და, ღლაშახ მუშენ ვა ღოპილი?
 გინდა პილი, გინდ მატოცხლი, გინდა წუარცე მოშქვიდეკე,
 ფერქ წამალი დომიგორი, თე ჭუნაშე დოფსქიდეკე.

2.

მუ ფქიმიანა ბედი ჭვილქუ! 5
 ირო ართო მა სი ფუქუქუ.
 ბრელიშახი მიიმდომი
 სქანო აშაჭყოლიდაფა,
 მარა მუთუნქ ვა გომირთუ.
 დუც ვოძირი ტუურათ ჭაფა. 10
 აწი შეიდობითი, ბატა,
 სი ჩქიმ იმედითი ვა რდა:
 სქანო დო ჩქიმი ცოროფას
 გუუღირი აფუ ვადა.

3.

ადამიან კოჩიშ სქუას ნატრი მუთუნს ვ' ახვარუნო? 15
 ნატრიქ კოცე გეურთუ ნი, მუთუნ წინგის ვა ჭარუნო?
 ეტეპ მითინ ქრისტიანეს თეცალ წიგნი გოზარუნო,
 ქუმოთხიი, შემწეობა გაჭირვებულს ვ' ახვარუნო?
 ფერი სნეულება მოჭუ, ჩქიმი სქილადა ვე შილებე,
 წამალი მუთუნც ვა მოხვარუ, ექიმც დუდი დავანებე! 20
 ცოცხალ ვორდე, მუშოთ მოკო წვალებაში თუდო რინა?
 ნატრით ვიშერებუქე დო ვე ეპოპტინე, მუ ფქიმიანა?
 ეჭე, ჩიტო, ქოფურინი, ქემეული თუნა თის,
 ენა ხეს ქიმიჩი დო ართი ქაჯუდი პიც!
 ანფერ სქანი ჩიტობას, მუს მომილა დუნართის!
 მუთუნ ქარაგადაფე ეთი ჩქიმოთ ღინათილს!

4.

ვარა ნანი, ვარა ნანი, ვარი ჭიფე, ვარა ბანი,
 ჭიფე ფთქვი ნი, ბანი ვა რე, ბანი ფთქვი ნი, სქვამი ვა რე.

სქან' წორთჳს მა ბჳუნს, თუში ივესი ვა ჳუნცე ობედის,
ჩქიმი გური თუშ მუკობუ, მუჯლოთი ჩხომი ანკესის.
თანდაბალთ გოხვეწუქუ, ნუ დომიჭუ მა ბედისე.
ჩქიმ' ჩილამური ვა აქოსე სწორეთ დიდი საღჳეთქისე.

5.

5 წორთჳს ვონდურუქ, გული ალაჳვილი მათუ.
უბედური ჩქიმი დუდი, ვაი, მუსუ მოსხუპათუ!
ღურა-ღაშა ვიტანჯექ, ფერი სქმე დომიჭუათუ,
მოლაღატე წორთჳქე გური სეველით დომიღათუ.

6.

სი დოზოჯი, მა გალინა, სტოლს ვა გეგონწუჳათუა;
10 გონებუ ნდა, დოზოჯი(დო, ვარდა გოგულებათუა.
მიიღი, ბატია, ჩქიმი თხოვნა, ამისრული გურიში ნდომა!
ტეურათ ვე მემიდინუა ჩქიმი ხანდება დო შრომა.
სახე ანგელოზიშ გიღუ, სირმაში გეგონწუჳათუ თომა.

7.

ვაი, დორონთი, მუ შერცოდი, მუს გიჭირსუ ჩქიმი რინა?
15 წარეთ შურსუ ჰკაშუნქუ დო გოჯოგელი მათუ რინა.

8.

წორთჳს ნწარე, დღას ვე შმანგარე,
ცაშა მეურცე შური მეუბარე!
ვა, წორთჳს, ნიჭი სრული, წამს ტკბილი დო დიდხანს ნწარე!

XIII.

თათიკაშ მარიაკა,
20 ახმეტ თურქი გისხუნუ ნდო
ჩვერკველია დათიკა?
ცირა, დუღიარღებული,
თენა რდუო მართებული,
სქანოთ ქომიხანდება ნი?
25 ცირა, დუღიარღებული,

მარტახია გისხუნუ ნლო
თარსუნია ურია?

XIV.

აი დაფი, დაფი, დაფი
გოლას მეკომიდგუ დაფი!
დადია ლევან გემორქვილქი 5
მაფას გინახბუ ლაფი.
— „მაფა, დია, დია, დია!
„მომიცადი ათაქია“,
„ირო ქოტირაგადღუ
„სუჭუნური ქადაგია“. 10

XV.

— „აფხაზეფი, აზა-კვანა!
„სი მუ ლოლი სქანი ვანა?“
— „ინა ქორთუს ქოდუეტიქი
„მა წუდეშა ქეუოკვანა“.
აფხაზეფი კუჭუ-კუჭუ. 15
ქორთუენსუ დუდუჭუ.
აყუჯინა მუნაფილი,
აფხაზეფი ყლჯრაფილი.
— „აფხაზეფი, წუჭიფინა,
„ვიშო ცხენით მიიმე დო
„აშო ბიჯის მიიბიჯა?!“ 20
აფხაზეფიმ ქული ქოგე
ჩქენებურა ბერიმ ქუს.

XVI.

ენწერს ირემი დიდქამი,
სქვერი ჭითა, უკუდელე. 25
კერი თხოზ დიდჩქვამი,
კიბოია, კიბორჩხალა,

- ქუაშ-ლორჯო ქველითამი.
 — „სი, ოხორო ნიქითამი,
 „ლორჯო, კოჩი მეგინქვი ნი,
 „სი მუ ლოლი სქუაღეფი?“
 5 — „ბადე მუკომიდგი, მარა
 „ქვი-ექვი გოგოფანი,
 „გიტოგილი ქუაღეფი:
 „ჩქიმ გითოჯინაშენი
 „ხუთიკას მიდგალე
 10 „უჭკე-მური, უმუმური,
 „ჰუზინეე გოხარქილი,
 „სქანი ურცხო სუმარეფი“.

XVII.

- ოში-ოთხოში მარგალქ¹⁾ მოლართუ:
 ქვაკ-სენამი სანაკარეფი,
 15 ქორა-ხინდამი ჭალადიდარეფი,
 ჟოდორიში-ბურღა ჯვარაღეფი²⁾
 თხოლოშ-მამუმარი თამოკარეფი,
 დომარეციბელი დოშაქარეფი,
 სოკოშ თოფიშ-მაცოთამალი კიწურეფი,
 20 ეჭა-მუჭა ჭგალაღეფი³⁾,
 ჭვიმა-შქვიდული ეინოთაღეფი,
 ჭაქვინჯარეფი — ჭაკი თხაღეფი,
 ატარი-ხეტონი წახურაღეფი,
 გვინი-წვარი ზუგიდარეფი,
 25 ხომა-კიკონი მარტვიჯარეფი,
 ბატი-ჭეუში ნაგავაზურეფი,
 უმქური-კორობი ონტოფარეფი,
 ართიანს-გაიწკაპი ლეჩხუმარეფი,

1) Bar.: ზანქ.

2) Bar.: ჯვარადეფი.

3) Bar.: ჯვარადეფი.

კობიტა-ხიტონი ბარდალეუი,
 ნაკა-ზიდი ინხინრალეუი.
 ხორგალეუი ხორგიშის,
 მიკობორუ როკიშის,
 კვარია დოუწყვარინა ნდო
 უჭახენა. ემოჭიშისო. 5

XVIII.

მა დო სქვამი ცირას
 სიტყვა მილედეს;
 ხეს ხე ქემეუნა დო ლვას ქვაჭუნა,
 თოღს ხილაპური ქვაქმუნა;
 სოფერს გილაერთოთუ დო გილავეზირეთ.
 — „სოფელი რჭელი რე ნდო 1)
 „რთული ქალაქი რე;
 „ზღვამის ქვდიიბდგათ
 „ბამბეუში კარე“. 15

XIX.

კერი-კერკეტი ვორდი ნი,
 აჭამეთური ვორდი ნი,
 სი, დადა, მესუ ფთხოზუქ,
 სქანი ტუაში ვა ვორდი ნი?!
 ხოფიწუარი გოფხური დო
 ინგირს ქიმინჯოზური;
 ყირა ხანა ვეკაქა
 მეღეთ 2) ქიმინჯოწყილი,
 სუმი დიდი ხე ჭოღორი
 რი თის ქიმინჯოწყილი. 25

1) Bar.: ტრელ რ.

2) Bar.: ჰრეო.

XX.

გურიკოჩი — ჟიკირი კოჩი,
 როსტო დგებიაში კოჩი;
 როსტო — მანჯნაში კოჩი;
 მანჯნა — ჟოლოროიაში კოჩი.
 5 მაფაშ კოჩიქ ქომორთასი,
 ლაკვაშია, ლვინი ქოჩი,
 თინიკია, წიგნი ჭარი,
 მაქსეშე, მელე ქოსი.
 [მეულე] კოჩასე დო იოთას,
 10 დინორენა ნე ყინოთას,
 კოჩაქ აშო გინორთასე დო
 იოთა თექი ქინორდასე.

XXI.

ს ა ც რ თ ფ თ.

1.

დორონთიშე დენაბადი სი რექე ნი, თაში თკო.
 მიქეთ რძერე ნი, ქოდურუნა: სიცოცხლეე აკას ვ' აკო.
 15 უჩილ' ბოშენს ზათურა ცვილენს, ჩილამს აკას ჩილი ვ' აკო.
 მთ დოდუში ოსურეფი, მთ ქიშინი სხარაკო?
 კოჩი, ოსურ' რაგადანსე, შეარელო მითი ორდე,
 უმეტაშო ოსურეფი: „ასეშახე ენა სო რდე?
 „ჩქე აწენე მის ფოკოთე? ჩქენი ჭირო მუქუ მორდე?“
 20 გეგნოციე ოსურენქე არძაქ ართო, მითი ორდე.

2.

მა მატანჯე, მუს გიკეთენს?
 ვარა პილე, მუს გერგებე?
 დოხთურეფი წამალს მორთე,
 მხანა, მარა მუს გერგებე?
 25 ინეიქ მუთუნს ვე შეხვადე,
 მუ პილენსე, მუ მერგებე.

გიგორუანს შური ჩქიმი:
 უსქანეთუ ვე მეტცხეზე.

3.

სქანი ჭირი ჩქიმი დუსუ!
 სქანი ჩარცხა გურსუ ბჭუნსუ,
 ვა ვორექუ ჩქიმი ხუსუ. 5
 ირო მაკაშუათუ ნლო
 მანგარინუათუ გურსუ.
 სქანი ჭირი ჩქიმი დუსუ!
 სქანიცალი შხვას მის ცუნსუ?
 შურს ზვარაკო შერწირენქუ დო 10
 გოგილუა ხე დო დუსუ.

XXII.

1. მახა, მა სქანოთ კირიბი ვორდა,
 ირ გაჭირებაშ გალუათარი,
 მახა, მა სქანოთ სანთელი ვორდა,
 ხატომ წოხოლე ონდლულათარი! 15
2. სი ორდი ვარდი უგუუფაჩუ,
 ვორდი მობირე მა მაფშალია,
 გუგადურჭელი, გუგოპუაფე,
 შურით ქოტინთხე მა, მახარია!
3. ენა მუჭოთი თაში ორდუ ნი, 20
 ვფიქრენქუ, ვა თქუე სითი ვარია;
 მაფშალიშოთ გოფაჩირიში
 ვარდიში მინჭე რდასო კვარია?!
4. ენა სი მუშენ ვა გიჩქუ 25
 აკაბუცხა, აკა წილი,
 კოჩიმ გური ჭირქა ორე,
 დუდ' მა წუართი ეფშაფილი.
5. ექ შხვა მუთუნ ვე ნიტირე,
 უკული ინოცოთამილი,

თეშ კოჩიშ გურს ვე დვლენტირე,
მას, ბრელი წოროფილი.

6. ნიტე ლები ქოპუსი,
სქან ლოგინს ქეგლმოფინასი,
5 ეგებ ქუგომფუჩონუე
დოჯირა დო ედგინასი!

7. წუჯიშ-ბალიშ' ქოპუსი,
ვარდიშ ჰირეფითი ეფშა,
ირი სქანი დოჯირასი
10 სერით ქედუშეუოლუქ სეშა.

XXIII.

ბოში კათას მარიგენა, (ნანა-ნანო) ¹⁾
ჭკვერ კოჩიში დებუკრათი (ნანა-ნანანო) ²⁾
ჩქენით ვა მომწონუნა,
სიბოშეთუ ტევერათი.
15 ათე ჭკუა მიღუდანი,
ღარბის ოკო ფარა.
ასე სოლო ქომიჩქენა,
მუშენე მის ოცოთანა.
მართალი რე, მისხუნუნა
20 ათე დღაში გილაღაღა,
მარა ვა მატარინენა,
მაშიინა გილანგარა.
მოკონა სურული ვასრულათი,
მარა ძალამი ჩილათა რე:
25 მეჭარუა-მოჭარუა
ჩქენი გილაფიორი ლე,
ართო წარში ეკუნა დო
ჩხვინდიში გილახინი რე;
მუჟანს შური ქომანთხუნა ნი,
30 უკული ბთქუათ: ნიორი ლე.

1) ა 2) Приобща.

ათეცალი მოქმედება
ეშიმაკეფუში ხიოლი რე.

XXIV.

კოლონაში ლექსი.

შიო! კოლონა, სი ნაჟარი!
ფრინველიშე სი მანგარი!
კოლონაში უაზახლა 5
გაზეთიში ოჯარალი!
კოლოში ანბეს იკითხუნქე და,
ხსეინდი გენძე, მუნდი დაბალი!
კოლონას მინულებუ მარანიშა,
გეშულეწუ ოთხი ლაკვანი. 10
ენა მინჟეს ქეძირე ნი,
ჟოლორი უთხოზინუაფუ;
ჟოლორეფი ოკუსოფუ,
კიბირი ურისინუაფუ.
კოლონაში ტუოზააშე 15
თოფი ქათუხირუაფუ.
ეკოლონაქ ეა ბძირასია დო
ხახმასი. ქათურხინუაფუ,
კოლონაშა უბაზე ნდო
ოშე ქაშურგინუაფუ. 20
ეკოლონას ბტეაბარანქია დო
ოში კონი ქექირუაფუ;
ტეაბარუს სი დეკთხი,
მინი ვე მნორთინუაფუ.

XXV.

ჭინჭაში ლექსი.

შიო! ჭინჭა, სი ოხერი!
გურით გითმოჟინეკე ნი,
მა მუ რლოლო სი ეფერი? 25

- 5 ჭინჭას თოფი ქვეოცოთი,
 ზაბარზანიზემა გოლჯ:
 ღარჯაგეში ნასროფაქე
 უირი ვერსის გინი ქოლჯ;
 ჭინჭაქ ჭაშე ქვეთაანთხე,
 თუღო გჯთოხუ ემერი;
 ჭინჭაში ზუსხურქ გაცთოსოფუ,
 ხარხი მოსოფუ ემერი.
- 10 ჭინჭას ფსუა მუბჭაჭკი დო
 წუღე ბეჭკადი ემერი;
 ჭინჭაშ დუდი გოპუპტონი
 ბუმბული დობჭკე ემერი;
 ჭინჭას ხასილა გელამწეი დო
 ინგერი გეზობგი ემერი;
- 15 ჭინჭას კვინჭიხე გელამწეი დო
 ბარჯგო ქათუდგი ემერი;
 ჭინჭას დუდი მეფსოფი დო
 ფეს წიმოხუ ემერი.
- 20 სი ეფერი მუ ბოში დი,
 ის არაბას გედვანდი ნი?
 ფერი ხოჯი სი სო რწუნდუ,
 ის წუღეშა გიღანდუ ნი?

XXVI.

- 25 1. ბოშალაშე მოჩილათა
 ბოშ-კოჩიშოთ მუ ძნელი რე!
 ასეშას ჭკირო ვორდი ნი,
 ასეიანი მუნერი რე?
- 80 2. უღირი დროში მომგონელა:
 ცოდა დუდი ღურელი რე,
 ასე თეზმა მწუხარება
 მიკვენ, ჩქიმოთ მუშენი რე!
3. ჭვეშ დროებაქ მა ცოდას
 სიზმარცალო მომეგონუ,

- სიხალისეკ დამეთსოუ,
დრდიკ გურს დემესოლუ.
4. შური დო გურკ შემეწუხუ,
სიკეთეკ მემეშორუ,—
ასე უკმეყოფილეს
უღირი დროკ მამეწონუ. 6
5. ახა-გაი! ცოდა გური,
უდარდელო ქოპოუნი,
მუ შქინიტუნს უბედურს
გურს დიდი დანხირი მონტოუ ნი? 10
6. ჩქიმი შემეწუხებელი
შური დო სორცით დოჭოუნი,
მათი ვა მაცოცხლასი დო
უჩა დიხს დოფჩოუნი.
7. ჩქიმი გურიშ მწუხარება
ნოტე ვა გემაშინედას,
კუჩხეფი დამიკუნტასი დო
სოთინი ვა გემელინედას. 15
8. ირიფულამო მანვალას,
ვართი დამანჭირედას,
ეთერი ადგილს ქოპუას,
თინა ქომაჭინედას. 20
9. აწი ნატრის ვინატრენქე დო
თეში ქოდმორინუას:
ხეს თხვირი ქომუჩას,
სოფელი დომოლინუას. 25
10. ირი ჩქიმი მწუხარება
ლექსო ქომობირუას,
მიშ ცოროფას ვდარდენდეკე,
აძო დომინქირუას. 30
11. ვარა გვალო გომოჩქვას
ჭგირი მეუქსე საზანდარო;

ნინათ ვა მათქუე, ვარა
ბრელი მიღუ სარაგადო.

- 5 12. ირიაართო იწუხუბუ
ჩქიმი გური სანაფარო,
გურს ბრელი მიჭირს, მარა
არძო ვა რე სარაგადო.
- 10 13. ანწი გურქუ შემეწუხუ,
კინიი გარას დოვოტყანქ,
ათე დარდიქ ვა წმერცხუ და,
კისერეშა ხამს მიივგანქ.
14. დიივთხორუნქ საფულეს,
დუდ'შა დიხას მინივრღვანქ;
მა შხვა იშენი ვა მინგარს,
ჩქიმი დუს მა ვინგარქ.
- 15 15. ათეს ჭარუნს ითი ბოში,
ნამუთი დუც ვა ახვარუ.
ის ირკოჩი უცორსუ დო
ინა კოცე ვა აბრალუ.

XXVII.

- 20 1. სი რექ ჩქიმი შურიშ ჭკუდი,
ჩქიმი რქროში კოლოფი, —
შორიშე ჟინათ ნუ დოპილუნქ,
სიცოცხლე ქომიტყულოფი.
- 25 2. სქანი სქვამი თოლეფით
გური მათ დომიჭკაროფი?
სი ჩქიმი ბედიშ ვა რდი და,
მუშენი შემეცაროფი?

XXVIII.

1.

გითვორეჲ ტაცხვი ჟინს,
ბინდი მიჲჲალუნს,—
წოროფილს მევეჲორი,
გურსე მიცხვანტალუნს.

2.

თედო, გოთოლი ზერა!
ჰეთე, ბეჲჲჲტოლე!
ჰეთე, ღორონთი ჰორწანსუ და,
...ედო ჰიიხუტოლე!

5

3.

იჩი სუნელი დოეთასი დო
ვა მითასუ ონბაღე —
მე ჩქიმი ოსური გიძირუ ნდო
მე ჰორთული ტომარე.

10

4.

ართი ჰაცარი ჰოჲუნდუ,
ეზოს დინიკირტონუდუ —
ძღაბიშ ნაშქურინეუ' ბოში
შუკას მიიტირკონუდუ.

15

XXIX.

1.

რხინიში ბირა.
ბეჲჲჲჲ, ბეჲჲჲჲ
ახალი დო ჟეჲჲჲჲ!
უნარღია, უნა კონი.

ვა შუნდი და¹⁾,
მუშა მორთი!?

—
სი გეშუნქე დო მა ვა ფჩანქ,
შურქ მუშა გიჩხონდას?

5

ჭიმა ჩქიმი, გუჯამანანი,
აკა ღვინი ქედმანგამი!
უნა კოდი ხარკალეე
აშო მამინაკალეე!
აღი კულა რე დო აღი კულა რე!

10

მითი ღვინსუ გეშუნსუ ნი, კოჩი თინა რე.
ვარა გეფშვათია-ოდა, ვარა ობჭკომათი,
ვარა თოღო რხინი-ოდა მევიძირუათი.

—
რხინი სუმარენსუ-ოდა, თოღი მეენძელსუ,
მუთი უფგუშ, უფგუში რე ნ', მაღიღოსანენსუ²⁾.

2.

ღვინიში გოზგამუა.

15 მარდობა დორონთს!
კოჩიწკალა ვორექ სოღოს;
თოფი ქუწოწოთი ტორონც.
დორონთი გოტობაფუდას
ოსურცე დო ქომოლც;
20 ეშე მათი სიკეთე ქომობძე.

დიდებსა დორონს!
თოფი ვოწოთი ტორონს.
დორონთქ გუუმორძგვას
დიდი დო ტიქეს, სუმარი დო
მეენძელს, ოსური დო ქომოლს.

3.

დიდებსაქ მეეშინე ამუღღარი ბჟაში ეულას!
ართი სუმარი ინგარდე მაყირაში მუულას.
მეენძელი რაგადანც: „თე სუმარენქ ჭკუაშე მუშე გინიიღასე?
„[ართიანს] ვა დუუღობოდანა ნდა, ჟირიხოლოქ გალე გინიიღასე“.

1) Вар.: ვა აჟეწკალა და.

2) Вар.: ოჭუმარენს ხე პეოსა ნი, მაღიღოსანენსუცე.

XXX.

1.

ო ჟიმა ესაკე!
 თოფი დო ლეკური ხეს დაკე,
 სოთინი ტრუფა ქოძირა და,
 უზახურო შიანსჳე!

2.

ო ცირა, ქოიხუე! 5
 ეი ოდა დო თუდო ხელა,
 ვე გილათხა დო ვა დოღურა!

3.

ო ცირა, შანგიშ თერი!
 ქოპილუნა სქანიშენი;
 ჩქიში დო სქანი წოროფასი 10
 ქოლასუნა ჟახიშენი.

4.

ელესია, მელესია,
 ჩხოში ტოფეს დელესია,—
 სუმი ჩილი მიქი მეჩუ
 ჩქინი გიო წვერესია? 15

5.

ჰაჰა მეურს გეგუთიშა,
 ლეპარტიე მაღლაკიმა,—
 სარხინოლუფი დო შუმერე,
 ეუგუნით ტახაკიშე.

6.

ელის, მელის მესანთელის, 20'
 გოგუა, ჩქოტუა, ლაღარაია...

7.

ბო ში: — „ვო ბუაო, ვო თუთა, ვო ჩქიმი თამურია!
 „წუარჩი რჩაო, ღვინი რჩაო,
 „წუარჩიშ მელე დო გირჩაო?“

6 ცირა: — „ჩიტი თჩიტორსე დო
 „მალაღური ღალიძკას, —
 „ბო ში, მუშე გილაღურქუქ
 „უღუღაღებელი ზას?“

8.

10 ალიხე, მალიხე,
 მალი-მალაღურჩიხე,
 ზიკიხე, ზიკი ჭილახე,
 მოროდინი მოციკახე,
 ციკახე დო კვაშილახე,
 უკუღაში ღეჩახე დო
 გინმოჯინი ზინწარეხე.

9.

15 მელე თურქები დო
 მოლე აფხაზეთი...
 — „ცირა, მიქე მერჩე
 „თურქული აბაზეთი?“
 — „ბო ში, მუს გონჯარე
 „ჩქიმი ხეშ ნაღვაწეთი?“

მელე რისეთი დო
 მოლე აფხაზეთი...
 ქორქიხეს მიქე მერე
 რუსული აბაზეთი?

10.

სქანი თოლი ჩქიმი სარკე,
 სქანი გური ჩქიმი ტახტი;
 უსქანეთი ჩქიმი რინა
 ციხე რე ნდო ნაობახტი.

11.

25 მა ვა მოკო სიცოცხლე,
 მოკო მალდას დობლურე,
 რადგან სქანი წოროფაშა
 სოთინ ვა მატყობინე.

12.

მუჟანს ვორწჳქ ვიჭჳქჳქჳ.
 მუჟანს ვარი, გუი ღურუ;
 ელე ქომინონებუ ნდა,
 მეღეხიჳე გამენოვჩურუ.

13.

წოროთა რე სნეულეზა,
 მანუღლარი გურიმ ჳჳა;
 წოროთაჳე ღუდომ ღაცვა
 ვა მადორა, ვა მიწჳა.

5

14.

წორღეთილიჳ გურიშენი
 მუთუნ ბთჳჳი ნი,
 ირი კონჳქ მიწჳე მსუა!ႁ
 მუში ნებაჳა გიღურე
 ჳჳელი, ნკირილიჳი სჳჳა.

10

15.

ღობღური და, ღომიგარი,
 ღომითხორი სჳთუღლე,
 სჳანი სჳჳამი გუნხეჳეთი
 დიხა ჳინმოჳბუღლე.

16

16.

წჳარისინდი წჳარსე ტეჳე,
 მიგორღე კოკობე.
 ბოჳი, მუსუ მიჳინერჳე?
 ეტჳას გოკორღე?
 შურო ბედი ქოგიღუ ნდა,
 ეტჳე ვა ღგოკორღე.

20

17.

მოკოდას¹⁾, მი მუჩანსე
 დაღიჳე ცირა. ნინუცას(ი)?

25

1) ვარ.: მიღორს, მარა...

მუჭო თოლი უძინანსუ;
ბოში, ეტეზ გოგოდას(ი)?

18.

მიცორსუ ნი, მინ ორუ?
სქვამი ცირა ნინო რე.
აკოშკაშე გინორუ,
ჩე ბჟალანა მიორუ.

5

19.

საუფარელქე შემიდინუ,
გურ' მაჭუუ დაჩხირითუ;
ჩქიმი გური ვ' ეცოცხლებუ
ფარა, ორქო, ვარჩხილითუ.

10

20.

ცირა, მუ სქვამი რექ!
ვარდიშ ფერი რექქ დო
ვარდიშ ქაქანა.

В. с) Стихотворенія.

ა) П ъ с н и.

LXXI.

ყაზახიში სქუაში ლექსი.

ს ა ს ნ ი ს ა.

1.

ნანაია, ნანა-სქუა, ნანაშ ჭირი მა!
15 არკვანიშა დიშამუჯანუქ ვარდიშ პირი მა.
პიც ცახორცი გამუნოგონწყი, დიშგოჯინი მა:
ხენწუგეშ სქუას ქოგურაფუქ, ვა გინინი მა!
ყაზახიში სქუა რექქ, მარა კუჭუჭი;
სათაფადოს მითა რეწუნტუ ხურხი უჯგუში;
20 ართ' ბოშიშა თუმა ღურუ სქანი ხუჭუჭი;
ნანაია, ნანა-სქუა, მდრთ', ქუმაჭუჭი!

კვდორც ქოგიხუტოლუა, რჩანქე ძუძუსი;
 ბჟათი მუჟანს ღუგოროძანქი, გიბირქ დბრე-დბრუსი.
 გვეძე, ჟჟარი გიწკრსი დო ჭამოთი გლურსი,
 დიო ფიქრი ვა გიმონკანს, ვორწუექე შა, ღუსი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, ჭამოთი გლურსი! 5

ვარა მუ სქანი სჟემე რე დიო ფიქრეფი?
 სი მეთუნს ვა მუგარკენა სქან' ძუძუეფი!
 მიირღუქი, ქაწორხვადუ რქორ-მოჟგირეფი,
 ჟგირო ძირუნქ, ქიყანასი მუ რე აშბეფი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, მუ რე აშბეფი! 10

ქოჩო, თი დროს გაღვენუო რაფიქრებელი,
 გურს გიწვილუნდას იყიი წუთიშსოთეფი,
 სქუა, იში გაგივირღუ სიღულე ბრელი...
 ენეფს დიო ვე კჩინენქ, რექ ბედნიერი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, რექ ბედნიერი! 15

ირფელიშენი იძიცი, მახა, დიო სი;
 დიდქ იყუე, ბეემარგი ქიყანაშ რსიოლს,
 ღუღ' ცარიელ' ვა დეკინა, ჭკუათ იოფში!
 ხვადუ სქანი გურიშენ' რე, ქიყანა მიწორს!
 ნანაია, ნანა-სქუა, ქიყანა მიწორს! 20

ნანა, რთხინქ გიწორდასი სით სქან' ქიყანა:
 თაქ რენა დაბადებული სქან' ბაბა, ნანა,
 ირჩი ჩქენ' გასაჭირიშე თინა ბთხილანა,
 თქვანდა ისი მეუჟლონსი მძარე ნინადა.
 ირ სუკეთს თქვანდა ველუთ, თოლ' მიეირყანა! 25

ხუხუ კვდორც ქეგიჭუვართი, აწი ქოხუტი,
 შა ირვართო გიბირქე დო სი თოლ' დოჭუტი,
 ეშმა ხანიშ ჩქიმი რჩქილას, მეშინქე, დოშურდი.
 მუთი ვორდი ეთიწკალა, მუჟანს ვა ჰუნდი?
 დიირულე აწი, ნანა, თოლუფ' დოჭუტი! 30

2.

1. სი მიხუტი, ნანა-სქუა,
 დო მა თაქი გიღურჭულა. ნანი-ნანინა! ¹⁾
 თურქი მიუურს შარასუა,
 ბაბა სქანიშ ნაბურჭულა. ნანი-ნანინა! ¹⁾
- 5 2. მუ ბქიმინათ, სქუა-ნანა?
 თურქეფ(ი) ვა მოწინუნა:
 კოს ძრიფესუ მიდუღანა,
 უკულ(ი) გითაშქვიღუნა.
- 10 3. წოხლექუ თურქეფი დო
 უკოხლექუ მიზანეფი,
 გაკოტეს ნიფეთუ დო
 დანხხურს დოტვეს ფიფარეფი.
- 15 4. ბაბა სქანი აქი ვა რე,
 ჩქე ბტულობუთუ ურთასია.
 ბაბა სქანი უწვამჯარე
 თურქეფს მიშაბურსანსია.
- 20 5. უღადღასუ დოგინიზ:
 ამადას გიმაცუნასია.
 ტიტე რდი, მარა ქოგინიზ,
 ეენა ვა გე ზურსანია».
6. ანჯარ(ი) სქანო ხაზერი ლე,
 გააცუნი ჩქარასია;
 ლურჯა ხოლო კაზირი ლე,
 დოგინეჟა შარასია.
- 25 7. მარა, სქუა, გოჩინა თესუ,
 რთხორე ირო ქორმედანია:
 ოტიშ(ი) ვ' აძირა დღასუ ნტერსუ,
 ოში ქეკოტხობუღანსი!

1) Притѣль, повторяющійся въ соответствующихъ мѣстахъ во всей пѣснѣ.

XXXII.

შქვიდელიში ობირეში.

1.

1. ეო, დონწყეილი ობიშას
 ვა დიბშქვიდიო მა წყარს!
 ქომურთუმედე ჩქიმი დღას,
 ქოთი ქუვამიი ზღვას!
2. წყარი შქვიდა ქოთე, მარა
 ჩქიმცალ' ვა ღოღამუ შხვას.
 ჩაფულაქ მიღალატე, ვარა
 იკიბლენდი ხოლო ძვას.
3. ურსაქ კვარტი ქეგემსაშქუ,
 ქეშშოქოთუ მა შქადისას.
 ორგიაქ ჭკერო ვე გემსაშქუ
 დო ქობსქვდი ჰომორ' წყარს.
4. ნილი დოჭოთილი ჰუნსე...
 ჭარა ჭვილი ჩქიმი დუსე:
 გიგილმოდუ თიქი ხუნსე,
 ჩქიმი გურსე თინა ჭუნსე.
5. მუქ მადოლე ნი, ქუჩქვდას,
 მუჭოთი ვა ბძირენსი დღას, —
 გამისოფანს ჩელა ღვას
 დო გურსევილო დომინგარს.
6. ჩქიმი დინაფილი შურსე
 ვინ' ბარაა მომიგანს,
 იშ' თვალი დო ნილაშურსე
 ოშურეთიმა მომიღანს.
7. თენა რენო მართებული?
 ახვამი, ჩქიმი დღას!
 ჩქიმი თოფი დო ლეკური
 ემერი ქიტილბუ შხვას.

8. ახვავი, მუქ მაღოლუ!
 მა ამარი ქიმკმამბორუ!
 ჩქიმი მათხლზინა დოგორუ
 ემერი შხვასუ გიაფიორუ.
- 5 9. შხვა ვითინი ანწი ნკარათ,
 ვარა მუშე მა მინგარს?
 ცოროფილეფიში გამათ
 ჭანდი მიწოლენსუ ზარს.
- 10 10. ძელი ხსომქე რტკუმუ დო
 ძვალი კენოხუბუ ძკას;
 ჩქიმი თია დოჭვიმუ დო
 ქაწობხვადი ჩქიმი დღას.

2.

- ვო, დონწევირი ობიშხას
 ვა დიიფუშქვიდიო წყარს!
 15 წყარიშქვიდა ცოფე, მარა
 ჩქემიჭკუა ვა ღოლამუ შხვას;
 ჩაფულაქ მილალატუ. ვარა
 კენუოჩურანდი ძკას;
 ურაქ კვარტი მემოგე დო
 20 ქედენომიტუუ შქაწყარს;
 მოუსვი ნი, დუდი ქობსოფი
 კოდმე-ტკირს, ბალანგარს.
 ხილი ნათხიირი ჰუნს,
 ბედიჭვირი საცოდარს
 25 კოს მიდამინქვანდანი,
 მეემინქვე, დომინგარს.
 იში რქო-ჩილამურს,
 გურნიმოჭვე გეთვალუას
 ჟი ბორია გემიგანს,
 30 სამეთხეკარიშა მომიღანს.
 ჩქემი თოფი დო ლეკურნი

ვა ქიგილაბუნო შხვას!
 ჩქეში ქერი დო მიმინო
 ვა ქიგეუხუნო შხვას!
 ჩქეში წყარ-მეძობარი
 ვა ქიგეთხოზუნო შხვას! 5
 ჭანჭი მირაგადე ზარს!
 ძელი ჩხონს უჭკომეუ ნდო
 ძვალი ქეკოხორგე ძვასუ დო
 ჩქიმი დლა ღალუერი
 ქიმიგოძუ ბონდიშის. 10

XXXIII.

1.

ვო ბურლა დო ბურლა-ვოდა, ჩე თერიმული რჩანსუ!
 დლასუ მისუ ტაგონებუ შქა გემასუ თვრა? (რჩანსუ)
 ღუმე იკორთელე-ვოდა, ღუჭი გამურსანსე,
 წურძენიშა ქომეურიხუნა ჟოდორი დო ტურას 1).
 — „ტურა-აცაბაცა-ოდა, სოშა მიოცაცა? 15
 „სი მიქ მერჩე რაზურალო მუშ“ ოდა დო ფაცხა?
 „მარგალეფიშ ოსურეფი ქოთომს ივარანა“.
 — „დაბა მინემაშქვითია, ქობიირა დო ვარო? 2)
 „მინით იბრულა-ოდა, გინოთი ვორულეი 3)
 „შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დაღულეფი, შეფაშ კახილეი. 20
 „სქანი ურმაშია 4)-ოდა გემიწკაფინეი,
 „გა დო გასე გივოსხაპი დო გინიფხილითეი.
 „სქანი ღატეფაჟია-ოდა გემიტეფაჟინეი,
 „ქიდიფებრცხელია-ოდა, გინიფხილითეი“.

ასეჲანა პატონენქე მუნოთ გესურასი,
 ოკო რსურებუდასე ნი მოზისხარე ნტერი:

1) Вар.: წურძენს ქემიოშეხუნა ჟოდორი დო ტურა.

2) Вар.: დაბა ქოყუნსუ დო ვარი თიშა შევობაცა.

3) Вар.: მინოთ ვირულეი-ოდა, გინოთ ვორულეი.

4) Вар.: ურუშია.

სოჯი დოუწყილი-ოდა, ფუჯი გეუძინი,
კურთხეს კენოღვარანსუ უდიდოლე გინი.
ჰატოფცი ნი მიჩქელე დო დუდი მომწონელე ნი,
კელან' ვა მიკითხესია ღურქელი დო თელი.

2.

- 5 ვო ბურღა-და, ბურღა-ვოდა, ჩე ფრემული რჩანცე!
დასუ მისუ გაგონებუ შქა გემასუ თურა?
ღუმუ ეკორთუდუ-ვოდა, ღეჯი ქოტკემუნცე,
წურძენს ქიმოაშხელესუ ჟოდორი დო ტურა.
— „ტურა-ადაბაცა-და, სოქიშა მიოცანა?
10 „სი მიქ მეჩნე თეში სოზურქეთ?
„მარტაღეთეში რსურქეთი ქოთომც ივარანა“.
— „დაბა მინემაშქეთია, ქობძირა და, ვარა?
„მინეთი იბრულა-ოდა გინოთი ვორქულეე
„შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დაღულეთი, შეფაშ კანიღეე;
15 „სქანი ფურმაშა-ვოდა ტემიწკათინეე.
„გა დო გას გიოსსხაში დო გიოფნიღითეე;
„სქანი ლატუვაჟა-ვოდა კემიტუვაჟინეე.
„დიოფურცესელა-ვოდა გინიფნიღითეე“.

—

- ასეჲანი ჰატინემქ ოკონდა გესურას,
20 ოკონდა რსურებუდასია მოზესხარე ნტერი:
სოჯი დოუწყილი-ვოდა, ფუჯი გეუძინი,
ბოგას ქიგელვარანცია უდიდოლი გინი.

XXXIV.

1.

- სი ქოული, მა დომიტაღენქო?
სქანი ოხუენს მა კემიტაღენქო?
25 გოფილი ვორქე, თოკილი ვორქე, ვა გომიტაღენქო?
დიხაზურგა სარკილი დო სათანჯო მუნათილი,
სქუა დოსქილადილი დო დინათილი წუნათილი...

დომიტალენქი, მომინტალენქი
 ვარა უკულო ვა მივარენქი?
 ვაღირი ვორქი, საღირი ვორქი, ვა მკომიტალენქი?
 გაფილი გენილათილი დო ჩილათირი წურაფილი,
 სქუა დოსქილადირი დო დანთილი წუნაფილი... 5
 სი ქოული, მა დომიტალენქი
 ჭოფილ' ვორქი, თოკილ' ვორქი, ვა გომიტალენქი

2.

სი ქოული, მა დომიტალენქი?!
 რეჭოფესუ ნი, ვა გომიტალენქი?
 სათანაჟო სარქილი დო 10
 დისზურგა მუნაფილი,
 თელი გახარებული დო
 ღურელი არძო ჩინაფილი,
 სქუა დოსქილადირი დო
 დანთილი წუნაფილი... 15
 მის მორსებუ?! დომიტალენქი?
 ჭოფილ' ვორქი,
 თოკილ' ვორქი,
 ვა გომიტალენქი?

XXXV.

1. წოროფასუ ირო ბჭყალე, 20
 გური შემეწესებუ ნი;
 ირიფელსუ თის ვაბრალე,
 მუთი ვე მესხუტებუ ნი.
2. კეთებული თინა წოფე, 25
 მის წოროფა რბედე ნი;
 ინა თიშო რინა წოფე,
 შით' ჭოფუას ქობედე ნი.
3. შოთ დოფსქედი თიშ ურჩქინჯო,
 ხეთუ ვა მატოფელუ ნი?

- ვარა თიში ინახეუნჯო
 ღობური ვა მალობედუ ნი?
4. ვართ' იჭოფე ჩიტინცალო,
 ვართ' იღობე იმ' ღობური;
- 8
 სოლე ურსი ფიტინცალო,
 ვა გაში იმ' თხობელი.
5. მიაროსუ ფერი აფუ,
 მუჭო მალამო ღო ქონი;
 მიაროსუ ნტერი აფუ,
- 10
 მუჭო არგუნი ღო ტყონი;
6. მითინეშო ინა შხვა რე,
 ოსქუ, მუჭო წუდეკ კარი;
 მითინეკ დილარე,
 მუჭო ქვარას თიაქარი.

XXXVI.

- 15 სქან(ი) სანთელა! სი ქორშენო, კუჩხი კუჩხის გილარდგი ნი?
 მოსვასელი, მოკვანწილი ჟი ბაღკონსუ გილარდი ნი?
 მა ეულირი ბოში ფორდი, სი უწიფული ცირა რდი ნი?
 თინა ვარა ვა გიჩქენო, ჩქიმი გურიშ კულა რდი ნი?
 შური ჩქიმი შულადილშო მაშვანდებელი(ი) ბინა რდი ნი?
- 20 თოდ'შა ვა მომიოლედუ ნი, სი ჩქიმოთე თინა რდი ნი?
 დიო ხოლო იმენდი რე. ჭიჭეს ვარა ქორშუდეკ.
 შხვაშა ირო ქომისხუნუქ, სი დანჩხურსუ ქობტუნდეკ.
 ატარამო მუკურდეკ, ჩქიმი ზისხურს ქომუნდეკ.
 დო მა ირო თინა მოკო, ირო გურსუ ქორტუნდეკ
- 25 დანჩხურო გოულირი ფორექ; ნოტე ჯინას ფოსდეკ, ..
 ვარა დინას, ვარა ცასუ, სოლეთინი ფონტუდეკ
 ვარა ჩქიმი, ვარა შხვაშო, ნოტე მუთუნს ვარ
 ვარა ღურელს, ვარა თელსუ, აკას მუთუნს ფორგუდეკ'
 თენა ცოდა მუჭო ვარე, თეცალს კოსუ ორთუდეკ?
- 30 მარა ენა მუთ მიმოჩქე, უკულ' ვა დმოკორდედეკ?
 ღურადლაშა ქოგიჟინექ, ცვალო ვა გვგოტურდედეკ.

გურსუ ვარა ვა დორჭუნსო, უსქანეთუ ბჭუორღღაქე?
ინა დორონთქ ნუმუ ქიმიხე, მა სი ვა გოცოღუღაქე!

XXXVII.

1. აკა სი რექე-შო, აღმასი რექე-შო, (ხანა!)¹⁾
 აბრეშუმო-შო აწმადირექე-შო. (ხანა! დეღაფ.
 დეღაფ, მეზდინეფო, ჩქიმი ცოდა!)¹⁾ 5
2. მუს მორთუნა ნი, ვა მაჯინექე-შო?
 ქოღელასე ნი, ვა მაძირექე-შო.
3. ორჭოფანო-შო, ვა მანტინინექე-შო,
 ვარი შხეაშა-შო ვა მანდფინექე-შო.
4. ეკიში გვალა-შო შაღლი რენი-შო, 10
 თიშა წვანდიშა ამაღუ რენი-შო.
5. ანწი ულაღლა ამარი ლენი-შო,
 მა საღლათო-შო ვა მაღინენი-შო.
6. სქანი გამა-შო ჩქიმო მი რენი-შო?
 სქანი ცოროფა ჭარამი რენი-შო. 15
7. ირო გურიშა ალაშირენი-შო;
 ტემაშინე ნი, მანგარენენი-შო.

XXXVIII.

1.

1. ჩქიმი დუთქე ქვავალუ,
 ფაფააი გეთოლაჭილი ცირა!
 მიზოჯი დო მიინალე, 20
 მა ვა მოკო თიში ქირა!
2. შური დო ხორცი წამიწუმინდი,
 ჟოჯოხეთის მუჩი ბინა,—
 ტყელი ფორდა, ქიმნარდა და,
 ოღონდ ირო სი გიჯინა! 26

1) Прилѣны.

3. მუშენი რექ თეჟგუა ჟგური.
ანგელაზიშ დასადარი?
მუ ღორონთქ დეგაბადე
ჩქიმი გურიში მადალაღი?
- 5 4. თოღიშე დაჩხური მოკვეცენც,
პიჯი გვალა ვარდიცალი,
ღვანჭი ჭითა, უშქურჟგუა,
იწ კოჩიში დასანჯარი.

2.

- 10 ვარდის დო ტუტელეს
ჟირსოლოს ოკ' ართო რინა,—
ვარდის ჩხვინდი ქოხვადუნ და,
ტუტელეს ხვადე მიკოჯინა.
ჟირსოლო მათალუ რე
15 ღორონთიში გენარჩინა.
მუში ნაგორა მისუთი წუნცე,
ბედინერი ორე თინა.

3.

- 20 გამნირთე ქიქანაქ:
უნჩაში, უკულაში ვა ჩქე,
ბედაურენქ ქეკოსქედე,
ფურა წემი მიიქანხე;
მაფშალის უღუ ბედბე,
ურემც ათადირწკინანა:
ფირი მაფშალისცალა-
გალის მითისვისვინანც

4.

ტ უ რ ა.

- 25 ჭიჭე ტურა მიქვაცალე,
ლაფში გილალაფირია,—

ირო ქოთომც ქოჭკომუნც,
 დლასუ ვა რე რძლაფილია.

5.

ქვდვ.

კვდუ ჟას შიკიკაკე,
 ხანგა, გინოლასირია,—
 ირო ქიმეკიკაკე, მარა
 წუდე ვა ულუ გაფილია. 5

6.

ტურტურუე.

ტურტურუე კანდიორი,
 კუჩხი გეთოლაფილია;
 ბალერე ღუმუში მახირალც
 ღუმუ ქუულუნო ხაზერია? 10

7.

ეთერი სჷქმეს მუკოგიწოთა,
 თოლენც დეგონთხორაფუა;
 სქანი ვა გიღუდას ხოლო,
 შხვადო ქვტოშიბაფუა.

8.

წოხოლეჟე ოხვამე დო
 უკახლე სხანება,—
 დურათ ვა დურედათუ დო
 დლას ვა იძირუდანი გახანება. 15

9.

ეგებ ქორთული ვა გარჩქილე,
 მარგალურო მუტოშინა;
 ქვტონებუნ და, გინობჭუვიდათ,
 ართო გეებკეთათ ბინა.

10.

ცხენიშა ნეძი გიჰამიძე,
 ტუკი უხუტორუნცე.—
 ეფერ' ცოროფილი ჰუნცე,
 გურიშა მიხუტოლუნცე.

XXXIX.

1.

ჭიჭე ცირაში ზაღამი.

ვო, მუთუნო გინმორთინუასია!
 მათჴალიათ გინმორთინუასია!
 მათჴალური ქედმოგურუნასია
 დო თე ბადეს ქენმოხუნუასია!

2.

მაცალე.

10 ჟგირი მაცალე თინა რე,
 — დო უწოლე მა თისია,—
 მაცალეში გურიშენი
 მი კელურსი დანხზურსია.

3.

ზესქვი.

15 დურჭელუე ზესქვი უნა,
 ნენძეგე მორჩე, კუდელ' ფიჩა!
 ონჯუას ჩეთე ვა დიწურჩა,
 ვარა ჭუმე მა სი მუ რჩა?
 ვა გოკო ნი ჭა დო ფურჩა?

4.

გერი დო გინი.

გერი სოროს ინორე,
 ეიშე გინი გინორე.

გინი ნე რე რენტე, შერი,
 უპოტინუანსე გერი!
 ორე გერი იში ტერი.

XL.

გორდეფიში ღერცი 1).

გოლა ხეთას გოხოლედი, გოლასერი ჭალადიდცე.
 ოთხი გორდის გინულეპუ, ოთხიხოლო აბრაგისე. 5
 ინეფცე უქიმიზნა ნი, ინა ტერიშ ალაგისე;
 ჟგირი ცხენენცე გეხენან დო მეურქენა მართახისე;
 ცხენი შერო ვა გითოჩქე ინეფიში შონური ნაბადისე;
 მულა კუჩხის მედგენა ნი, დიხას მენწუნა ალაბის;
 სოდე გიოჭიშუნა ნი, თექე ჭუნა ქალაქისე; 10
 სოთე აწოხვადენა ნი, თექე რჩუნა ყახახისე;
 მუ ეფერი კოჩი ორდე, ვა გიშელა რაგადისე;
 გორდეფი დოშაყარენან დო ქიძახენა «მოლართი»-სე;
 გორდეფცე ღაზუტი დეტახენა, ქათუხენა კალათისე;
 გორდეფცე შაყარუა ნოლეე გასარხული შქა მარტისე; 15
 ხეთური გორდი ხორგასე დო სორგული გორდი ჭალადიდცე;
 გორდეფცე კითხეს: „სო ურქიე?“ — „წყარცე თუშნთია ყორათისე!“

XLI.

უსამართობა აშინოძე ოდიშური ალაგეს.
 პატრონობაქ გინილე ნი, მუს თქუნან სამანჯელს?
 პატონეფი ნოტკემეე ხალხიში თია ჟამაგირს, 20
 ხალხიქეთი გეეცეუ, ქემკოცუნა ლაკადენს.
 უსამართო პატონეფი შერო მუთას აბადენს.
 ხალხი დო მუში პატონეფქე ნათიჩხოუს გეკანთეს.

1) Вар.: ხუმი გორდის განულეპუ, ხუმხოლო კანადის.
 დახს კუნხის განქისია, გითოჩქუნა ალაბის;
 ინეფცე უქიმიზნა ნი, ჭქმა ტერია ალაგის;
 ხეივა ქორდექუნა დო გიშელა რაგადის,
 ხამყარო მეულან დო კალათულენა ნაბადის.

- ჰატენიექ ეტოდესუ, ვარა დუცუ ქეგლუეგათანდეს.
 შიშის ღურელი ჰატონეფი ექი ქემიოუაუნდეს.
 შქირენიში ღურელეფსუ წუღემა სერიშა ვა მართეს.
 წუღე მუჭო ქოძირესი, ჭიჭე გურქუ დემარკეს.
 მუნეფიში მადღლოსანეფი წყანელს გიოკაგანდეს.
 გურმეშირილი ჰატონეფი. შინდორს ქემწოყერტენდეს.
 მარია დო კესარიას სუმ' დუღელ' ღუმუ წოფუდეს.
 ოჩამერეშა შითუღნა, სქასერს ქეითიკვაკუდეს;
 ჩხვარუა ვა ნოჩქედესუ დო ართინიშა ქოუტყეფუდეს.
 კაკუტი მეუტახედეს, ხეშე გეგწოლაფუდეს;
 კაკუტიეფიში ნოტეხეფი კუჩხის ქეგლანთხაფუდეს.
 ონკლორეში გურიშენი კოჩი ვე მკუნჭაფუდეს;
 მუჭო შხაფილი კერიცალო მუნეფი ქეითიჩქვაფუდეს.
 მუნეფიში ქომოლი-ჰატენეფი ცხვეკის ქეიშატახენდეს;
 ქორა ქალაფუენა ნი, ორტყაფუ ქომურტყაფუდეს.
 ღუმუ ღიბუ წოფუნან დო ნოწურს ქეიშახენდეს;
 თითი ვა უცირდესუ, თეში ქენურღვაფუდეს;
 ხვარჩინი ვა შიბუდესუ ნი, ხეთთი გოუჭახუდეს;
 კირზა ვა შიბუდესუ დო კითით ქემშეცახუდეს;
 ხვარჩინი ვა შიბუდესუ ნი, ბირცხათ ქოდუგაფუდეს.
 ბირცხაში დუნაგეფი ღუმუს ჰატენეფი ვა ურძლაფუდეს.
 კითი შეჭვილი ჰატონეფსუ რგილი წყარს გოთე ქახუნდეს.
 „ირო თაში იყინია!“—ნგარს დოუჭყაფუდეს.

XLII.

1. მიკობლურსუ უმიწურსუ,
 25 ხეშა გილამიძე დუდი.
 უი გემობუ ჯაჭვი ხუსუ,
 კუჩხის ემიძე დიდი ხუნდი.
2. ძიუ-ძიუთ იბლა შურსუ,
 შისუ მუმოფორუ ქუდი.
 80 ვითი წანა ამარი ურსუ,
 გალე ვა შიძირე ცუსაი.

3. მუკო თაში ბლურსი, თეში
 გემოძირე ჩქიმი ცხენი.
 ის მუთა შუ ჩქიმი ხეში,
 ვორწყექ, მუკო შხვა გეხე ნი.
4. მუშით კვანდესი, ფერი 5
 ჩქიმი ლეკური, ჩქიმი ყამა
 ჩქიმი მოლაღატენტერი
 არძას ქოშიიბუ გამა.
5. ბუმბულიში მანგიორო 10
 თუდო გიბეკეკელეკ პოლსუ.
 ნახორეუ თირიშორო
 ტვერი დილანტენსუ თოლსუ.
6. მა მადორენს ირო ორო, 15
 დღას ვა ვორწყექ აქი კოსუ.
 სიზემარი ჩქიმი ბორო
 გომოშინანს ჩქიმი დროსუ.
7. ხეს მართახი, ხეს ნახადი, 20
 „ეი-ჭარალო-თარაღა!“
 ვა მოკორდე იში რატადი,
 სოთინი ორდე და ნკარაღა.
8. ექი ჯილითი ცხენიში,
 გილაქუნა ცირეფიში,
 დასახარედე ნტკტიში
 ჩქიმო თოლი ინეფიში.
9. სოთინი გამეობრჩქინდედი და, — 25
 დის ჩათულა, ცა ქუდი.
 მეტო ვე გიმოსქდედი და,
 დღაშა მუშე მა მათუდი?

XLIII.

გუთუ აფაქიაში ლერსი.

1. ჩქიმი ღუღი მა ბჟოგე ნი,
თუში მუშე გამანწირი?
თუ ღლა თაში მობძეღე და,
ღლაშა მუშე ვა გამწილი?
- 5 2. სამართალი ვა მიკითხეს,
ვა მიგორეს განჩინება.
ნანა, მუშე გემშინე
ჩქიმი ღუღიში განჭირება?
- 10 3. გაჭირება თესუ ჟოხო,
ასე მემესფარი, ჟიმა!
ხასილასე კანი ვე გეპძე
ფიტარიში გენანჯირა.
- 15 4. ძალით მორუუნა, ვარა
სამართალით ვა რე რჯგინა.
ართი შარას დაბაბღუდი
კურტანიში სცალოთ.
- 20 5. უსამართობაქ გომოჩქუ
ნტერეფიში სანწყალოთ.
კუჩხი რკინათ დომიტკადეს
ხე ვა მიღუ სანძალოთ 1).
6. ცუდი ნასხუნაქ მუთა მერგე,
მუთი რე ნი ჟგერიშ მეტქ.
თუდოქ მუთა მუმესფარე,
სამართალი ჟინიში მეტქ.
- 25 7. ჟოჯოხეთი მიქი ძირე
ხორციელო ჩქიმი მეტქ?

1) ვარ.: არაღალო არა კარა მუშე ხე ვა მიღუ სანძალოთ.

- Նորցիս շաղառն յոհանն զա
 շքան զառոնտի չճոճենս.
8. Ե՞րբ մազեցի մախչենս,
 զառոնտի զա Վիմախչենճենս.
 Ե՞ր զա Կոնստնտինոսի Երկրնա,
 Կոնստնտինոսի զա Երկրնա.
9. Միտան ռոմոսոսի
 Սախչալի Կիլիկիայի Միտ.
 — «Երբ զիտան ռոմոսոսի,
 յոհանն զա Երկրնա».
10. Զա Երկրնա, — իս Երկրնա,
 յոհանն զա Ռոմոսոսի.
 Երկրնա, զա Երկրնա,
 Երկրնա, զա Երկրնա.
11. Նոսոս զառոնտի յոհանն զա
 Երկրնա զա Ռոմոսոսի.
 Մա Երկրնա զա Երկրնա,
 Կիլիկիայի Երկրնա զա Երկրնա.
12. «Սոսոս զա յոհանն»,
 Միտ զա Երկրնա զա Ռոմոսոսի.
 Միտ զա Երկրնա զա Երկրնա,
 Երկրնա զա Երկրնա զա Ռոմոսոսի.
13. Երկրնա զա Ռոմոսոսի
 Երկրնա զա Ռոմոսոսի
 Երկրնա զա Երկրնա զա Երկրնա:
 — «Երկրնա զա Երկրնա զա Երկրնա».

1) Երկրնա: — Երկրնա, — Երկրնա, — Երկրնա.

XLIV.

დავითა აფაქიაში ლერსი.

- დღას კოხ ვა ღოღამუ ქიყანას ჩქიმი ცალი:
 უბეღური ბედიშ კოჩქ შხვასი ნაქიმინა ჭირს უბრადლოთ ქიმშაბლი.
 თოღს სინათლეს ვა ვორწყექ, ინვორექ ორომეს,
 ტერქ დრეება მიძირუ დო მუთი ოკოდუ ნი, ქობლოღეს.
 მიზეზი მუთა მიღუ, მარა მიზადუნა მოგოსელს,
 ირ მარას მუშამელანა შხვა დო შხვანერი დანოსენს.
 ბორკილი ვორექ ართი დახას, ეტკადილი მაფუ კარი,
 მუკი-მუკი გომიბარგუ შუფამი რისეფიში ვარი.
 ყებურს მუშებკერკელექ ვაკში ნაბადიაში გორჩელს.
 10 გილაპუნთუ სუდიას ოტუშარესუ დო ირი ონდელეს,
 მარა სსველი ვა მუჩეს, ძექ გუწკორდეს!
 ხენწიფეშე მიღუდეს სახარვათ ჭიჭე ფარა,
 ფერიგვარო რაგადანა, აწი თისით ვა მუჩანა.
 თიწკალა რე ჩქენი ღურა, მუყანს თის მიდამვლანა,
 15 ირ კოჩიში გურისაჭო ჩქენი ჩილამურით გარა.
 იბოხი დო შიიბხეწი ზადოგით მა გოტება,
 მარა სსველი ვა მუჩეს, კონდრატოფიში მონტება!
 ქუთუშიმა «იღია» დო ხეს მუჩეს უწყება,
 გვარადიქ დამტერუ დო ვა მუჩე ცხენით ულაში ნება.
 20 თენა ხოლო მუს მონტერუ თე ქულა დო ფინთი მერადი?
 მუში მუოუნე ვა მიღუ დო ვართი გუბძე მუში ვალი.
 შარას გილაღახესუ ნი, ინა ვა რდე ჩქიმი ბრალი,
 ინა გვალო ვა ცვილენი, იშენი მალას გეემწარი.
 ეჩლოვითი მარტის ზუგიდი გეგნომიციონეს,
 25 ტროიკაში მანგიორო ურენს ქიგიომოხუნეს;
 მინ ურემით, მინ კუჩხით რისენქ მოძვადვადეს,
 შულადა მიქ დამიჯერუ, ძალით მოსარგადეს.
 ქუთუში გეკომიციონეს, გამრეკლიას ქაწმოარინეს,
 სარჩმელისა სამარრადს ართი ქაწმოარინეს,
 30 ქით ვა ღემარინეს, კინე მოღამიციუნეს,

მულანწყეილი ორომეს თეკი ქემულმონხენს.
 ტანქ, შურქ შემეწუხე, აწი ვა მილე მქტი ჯანი,
 ასეთ ნაჭეჯრას გიდაძე ჩქიმი გუჩხიშ ნარგვი განი,
 თოფიშ დუდით ტახილი მათუ არძა ხსილასში ძვალი.
 დორონს დუეულუჰუდას ჩიჩუაში მაყვილარი. 5
 ოთხ' პრისტაგეფი მუელა დო მარაშე ქომიძირუნა,
 ჩქიმი გურს შხვა ულუნა, პის ვა მინდურუნა,
 უბადოს სხუნუნან დო გერას მეურულუნა.
 თოლი-სინათე ჟიმალეფი ტეობიშე ქომიძირუნა,
 იმენდის მარქენან დო გურს მუკომირთინუნა, 10
 მარა ტეობიშე თის ინგარა, ჟიმას შემეინუნა.
 მარდულაფეი მუელან დო შორიშე გეკაშენა შურს,
 ტეობიშე გემოთვალანან დო გომილუნა ხე დო ღუს.
 ეზუმა ჩქიმი თელო გარა, მიდგას იფი ნი, დოღუჰუნს.
 ოდო გორდი ნი, ქოთი ქვეორდი, ჟგირო შემილეღუ დუდი: 15
 ხენწიფეში ერთგული გორდი, სჯიმალოს ქუეყორდი.
 მარგალური არიკი რე დიდი ხანით ნარაგადე:
 «ჯეირიშენი ჟგირ' სო ცოფე, მანგიორი კოს სო ახვადე?»
 ასე დანოსიში მეს ჟგირს კოჩი ვა შერაგადე.
 დობლურე ნი, მარდი ორე, მნატრულენქ ირო თის, 20
 შურო გური ვა მარქენს მუკორთაში იმენდის.
 შვიდებით, ჟიმალეფი: გიტალენთ ანდერძის:
 ჩქიმი ცხენი, ონაგირი გოსაშინეთ ცუდექ რდას;
 შხვა მუთუნი ქომილე და, შეწორეთ თქვანი რდას.
 გური ვა დუშქურინუათ. პატიცით დიდას, დას, 25
 მუთუნი ვა აწყინებაფუათ ჩქიმი მორდილი ოთარს.
 უშქრატუო გურს მონტებუ, სახელი ვა მარაგადე ნი,
 დორონთიში მონამილი ბოშალაში ჩქიმი მადენი,
 აკა ქინმოჯინუას, უგული დოპილას ხათე ნი,
 მა აწ ის მითა მოძირანს, ჩქიმი ცხორება დაბლუე ნი. 30
 მირაგადენა, მოგურუნა უჩა დისაში თხორუას,
 სამშობლოს გოჩერთეჟ, აწი მა მი მომიგორუნას?
 ირთულამო დეებსუსტი, მიფოტენქ ჭარუას,
 თქვანი სახეში ძირაფას აწი მა მი მოჭარუნას?

შვილებით ჟიმაღეფი, შვილებით დაღეფი!
დავითის აწი ვა ძირნთ, შორს გუეძე შარეფი

XLV.

არსენა შონიაში ლერსი.

კოც მუთი გაღოლე ნი, ირთეღი მოსავალი რე.
მუ გაღოლე ნი კოც, მუ გინქე? არძო შესვა-შესვა გვარი რე.
5 ჟგირქ იყუე და, ჟგატუში დო ვარა ბედიში ბრალი რე.
იშენი ოკო დოხვადენი, რადგან სქანი ვალი რე.

ვითამშვიწანერი ბოში ვორდი, ცინეს დემოხვიღესუ ნი;
თიწკემა რდე, მა უჯგუში გური დომიცივიღესუ ნი.
ათენა ვა გუტუათია», დოხტური ქეგმოჯინესუ ნი,
10 რუსემქ თოფორი ქიჩანუე, მუჟამც გიმორჯგინესუ ნი.
ოსური ახალი ნაგურგინი ცუდეს ჰუნდე ჰეული,
კარიშა თოღი გეუჭოფუ, ვო უჩქე, მუჟამც მეული,
მა ექი ჟოღორი ბუარაულენც, ჟრწმუნო დო წეეული,
ჩქიმი დარდი დო გონებას ჭოფილი აფუ სხეული.
15 ირო აზრო გურსუ მიღუ, თინა ქემოძირუას,
თიში თოღი დო წარი უჩას აკა ქინმოჯინესუ,
უგული მუთუნი ვა მონარდე, ნაზად გემორთისუას.
ბოღო დროს გომეტეის, ჩქიმი გური ნეტარენც,
მარა მესუ აკეთენც? შურო გიმოს ვ' ეტალენც.
20 თოღს ქაწმორუმუ, ტანქ დომიჭუე ხუალა:
თურმე დინაფილი ჰოფუ ჩქიმი ბედიში ჭუალა,
ჩქიმი ოსური დოღურე დო ჰა ცოდაში ფუალა,
ჩქიმი ოსური დოღურე დო დოუსაფულებუნა,
გარას მუთი ქასქედუ ნი, მუთუნი ვა დურკებუნა,
25 პაჰემც ქეზორთემუნა დო წესი აუგებუნა.
მა ცინეში გომეტეის, ენა ვე შეტეფებუნა.
გახოლით ჩქიმი ბინაშა, ბძირი არძო ჩქიმობუა:
დიდა, და დო ჟიმაღეფი, სიკეთე დო ჟგირობუა.
არძოს თოღი წუარამი აფუ, ათენა რე ჭირობუა;

ოსურნი ჩქიმი აქი ვა რე, ათენა რე კილობუა.
 ქემორთეს მეძობლემქ, კრუგიმ ქეგომიღვრთეს,
 ითამუ დამანგუკეს, გური ქედამიძარტეს.
 ფთქევი: «ღურაშა მის ანტინე, ხოლო ურცუ იშო შხვაშა»,
 დიდაში გარაქ შემაწუხუ, ეშე ვა მაღინუ ცაშა, 5
 ოსური-ღურელი არსენას მუთაქ მარაგადუ შხვაშა.
 სალდათობაქ ქემომოტკირე ათე დრო დო ხანობას.
 მა ოშინერო ჭვილი კოჩქ გიგოსხაში ვარობას.
 ბთქევი: «ღორონთქ დამიფარე ანწ რუსეთიშ განობას»
 დუდი მეხნი სიაგეს, კუხნი გეგშაბდგი გვარობას. 10
 გილებრული ტუა დო ტუას გერიშორო;
 სახარჯოქ ქაშემელოუ ნი, შხვას მიდოული ტერიშორო.
 კენოხ რუსეთი გეთოსოზენა, მაჩამინდა გვერიშორო,
 მა აქი ტუას მითვოხექ, უდაბნოში ბერიშორო.
 რუსეთი ჩქიმიდა მათინანცო, მუნდ-უკურთეში სქუაღეთი? 15
 ჩქენობრეთი ბრელი ოკათე საქმეში დემანწუყაღეთი,
 მარა ბოშეთი მათი ბრელი ჰუნცუ რეინაში გემარხუაღეთი.
 ჩქიმიდა მუთაქ აღოლესი, ნათესეთეს ქოუციის:
 «არსენა ოჭოფითია», ირო თინა უქეის.
 ჭოფეს, თოკეს, აწვადეს, ციხეშა დუდი ქოუნწუყეის. 20
 ვ' ეშქიდუუ ჭიმალეთქ თე კანონი უსამართო,
 რუსიში შემაწუხებელო ქიმიხეს ირო ართო,
 ქოთი დიდა უნგარეს, განჯეს მუნეთიში თოლი ფართო,
 მარა თოლი დომიჭვეს, ჟირქ გიიჩქუ დუდი ართო.

გაგულა რდე ახალიგაზდა, საწოროფო ნერიანი, 25
 ტანსაშვალი, მოჭკირუა, მოქეფე დო ხერიანი,
 გულადი დო უშიშარი მოზესხე დო მტერიანი.
 ნათესე დო მოკვირეთი უწორდე მუში დუდიშორო,
 ბოლოს ქედოხოდე დო განარჩენდე სუდიშორო,
 უკული საქმეს მიკართუდე დო ქიყოთანდე ქუდიშორო. 30
 იმა კილი ვე მიგედე, ორდე სიმიენდო ბოში,
 იში ჭიბეს ვ' ეგორუდეუ ჩე ფარა დო ვართი გროში,
 სახარჯოთ ირო ულუდეუ შხუ-შხუ ფარა ხეთი, ოში.

- ჭალეს მიწვევის ნათესეშქ, გოუნწუეის სტოლი ფართო,
 ჰატინცემაში მანგიორო ღალატენა არძო ართო;
 სტრაჟნიკეფეშა კოჩი გოუტეის, ხოლოს წოფე სასამართო,
 აჭი შუმე რე, მხიარულება, ბოლოს გახდა საწაღმართო.
- 5 ენა მუ უჩქედე გაგულას, ღვინის შუნდე გორჩინელც;
 მენძელი, ითამუ ართიგურო, ბირას უჭკანდე ოშინელც,
 არძაქ მოუმოწუ გაგულაში მოშინელც,
 მარა ასე ისურენც გახდობა დო ორჩინელც.
 მენძელც მითი ოკოდე ნი, ტეობას ქემოურთუმუნა,
- 10 ცხენიშა გეგმუზოჯუნა დო საფორც ქედოუხუნუნა,
 შარა მოუხაზირებუნა, დუდი დოუფეულუნა,
 ანწი გაგულაში ძირაფაშა მუთუნ ვო უსხუნუნა.
 მენძელქ უწუუ გაგულას: აჭიგმანთხეს ტერეშქია,
 ამიდიგაქერენი მიღალატეს, დორონთიში ჭეკელეშქია;
- 15 რუჯტუ, დუდი დანებე ნი, მუთუნც ნემე შიფერენქია».
 მარა გაგულაქ დოუძახე: «ტერეფი, სოდე გერექია?»
 — ფორწეუთ რექ ნაშუმე დო ვა რექ სქანი ზანებასია,
 ჩქითი კოჩი ვორეთუ დო ნემე ბლოლანთ ცოდასი გადიღებასია».
 გაგულაქ დოუძახე: «ქო, მართალა შუმილი ვორექ, მოლადირი
 მათუ ბოლო»;
- 20 «თქვანისხი ჭკუა იშენი მიღუ, ჩქიმი დურუე ბძირე სოლო».
 ათე სიტყვა ქოთქოუ დო სტრაჟის ნიშანი გუეჭოფუ,
 გაგულა სტრაჟის წვილენდე ნი, მენძელქ ხე ოუჭოფუ,
 სტრაჟიში ოწვილარი ტეფია ეშე განიშე გოუწოთუ.
 ტერიში ოწვილარი ტეფია მუკართინოუ მენძელიშა,
- 25 გურცუ ქიმიჩე ოწვილარო, შური გოუტუე მენწეერიშა,
 ძორი დინას ჩაბარე დო შური გოუტუე ეწერიშა.
 თაში ხვადე მოღალატეს, ქიწოთუ ხეში კვერიშა.
 წიმი ფთქუვათი: ქოგიჩქენა გაგულაში გაჭირება,
 მუ დოლეს, სო წვილეს, სო გეუდვეს გამჩინება.
- 30 ირო ფარჯენდი დარიგებას ჩქიმი ჯიმა გაგულას,
 მარა რჩილა მემიტუ მუში ჯიმა ნაღურას.
 თქუ: «სქანიწკემა მა ვე გლუ, იმი მეტი გაგულაქ ვა დურასო
 გედოხოდე, ქიწმოდინე მუში ღაბშა მადურას,

დო ონკლორე ქემოძირე, ქიგემოდუ დიდი ვალი,
 მა სინცოცხლე გამინწარე, გურსუ გომირჩქინუ ალი.
 შხვა კათემც ქიმიენდუ, მა ვა მიღუ დიდი ბრალი.
 ქო, მართალო მოლაღატეს ქიგოუდვი სამართალი:
 ჭა ხანც ვოლაცაფინეი ი დღა-კუნტა სუბუტია, 5
 ჩქიმი ჯიმაში მოლაღატე, ი პლუტი დო ცუღუტია,
 ასე ვალი გინუფუგი, გურც ქიმიეხი ტეზე ტყვია,
 მაყირა ნოქორს ჩავაბარი, ჩხეშას ქედოუდვი ტყვია.
 მიქიმიენუ ნი, დემობაღუ, ანწი ვა მოკო ბრელც რინა;
 ყირი დღას შური მიდგე ნი, ირი დისხს მიღუ ბინა; 10
 ვაი, შური, მუ ჯგირი რე სქანი დუდიშ ამბეს რჩქინა!

XLVI.

1.

ირო ბჭარი, ირო ბჭარი, დღას ვე ესუ გათებაქ!
 ზესხერ' მიფუნც, ხორც' მიცანცაღუ, გომირჩქინდუ ანთებაქ.
 მუ დორონთქ ტემაცყორე, მუშე მადლოღუ ათე გვარქ?
 დო, ართი სიტყვათ, ქომისხუნუ დოპილასი ათე ბრალქ. 15

2.

სქანი წურწუთა, სქანი გვაჯილა, სქანი სანთელა, სქანი კაყინა!
 ცერა, დემეთხეი, ვარა ქომიწონებუ სქანი ნაჯირა.
 ჩიტინცალო ბჭუქუვათ, ზესქვიცალო ვკუთუვათ,
 ცერეფი ოკო პკათუვათ, დუდი გამუნოუკურთხუვათ.
 ცერა თეს რაგაჯანცე: — „ვოჭ, ვოჭ, სი საანტეე, სადანტეპას 20
 რაგაჯანქო?
 „ჯვარული კოჩი მის ოკო, სი მის ოკორქ, სი პიკოქო?
 „ჯვარული კოჩი — ლაგუჯამი, დუს მუნეგაბურჯანცი?“

3.

ინგერი გოუძაფუნა ჯო ქობოგენა მოროყაც —
 არამ-ხუტუ გემიელუ ჯო გუბანც ქოროშანც.
 ჯვარალეფქ დიშეარე, მუში ხატის ქასხეწენა; 25
 — „უბეკური არამ-ხუტუ ცირას ნემე მიჯამილანა,

„უბეჭური არამ-ხეტუ, ჟვარს ჟუჟი ვა წაეწუნა!“
 ენა ვა ჟეეჟერე ჟო ინგირი განაჭკაჟას ტოსხაჟუ;
 ოკალმახჟუა ქიმერთე ნი, ჟვარული ხატეჟქ ქემააჭიშოუ
 ჟო დისაჟა ჟუჟი ქოუსანგუ.

5 მუში ნარჩვი იარალი ასეთი ჟგეკეს ქოწოუსვანჟუ.

არამ-ხეტუ აგეეში,
 ვაჭ, ვაჭ, სო მიიში?
 ბედი სქანი დალუერი,
 ჟვარს მუოთ ალეელი?

XLVII.

10 დადიას წუნდუ მოლერსე კოჩი. დადიას მავშინეს: სქანი მოლერსე
 მოლერსე ვა რენია, ზეშირო რაგადანცია ვარა. ათეშენი დადიაქ იფირქე
 „გალობრსენქიაჟ. ქიწანოუ დო კითხუ: „აბა ჩქიმო ქოთქვიია მუთუნი
 ლერსი“. იქე მავშინე: „თქვა მუჭო ტატიბედათთა ლერსუა“. დადიაქ
 უზოჟუ: „მა მისხუნუ დო ქოთქვიია“. ათეწკეჟა მავშინე:

15 — „ვო დადია, დადია,
 „რუხიში დენაბადია!
 „სქანი დაბადება დღასუ
 „რდუ თოფიში რაბადია.
 „სი იშენი მუთუნი ვა ტიჭირც
 20 „დო მა ქომუ სქანი ნაბადია“.

ტიიძიცი დადიაქ, ეუკუნუ დო ქაანუქუ მოლერსეს, კოჩიშა ღირჯე
 ნი, ფერი ნაბადი.

XLVIII.

1911 წანაში თერობა.

აი ნამედა დეებლახი, ქივესური გვილეფსუ ნი,
 გორკილაფაქ ანთებათ გინუმართუ, დასე დოჰილესუ ნი;
 25 ლეხი კოჩი ემეკენესუ დო ჩქიმი წულეჟა ქიმევიწუნესუ ნი,
 თურქი დო ურიას გურს მეჭუნდუ, დორჩელს ემემოხჯირესუ ნი.
 ლახალაჟა ვა გემაჟერეს, თურქ თეში დამაბინესუ ნი,

დოხთურს ჩქიმიდა სო მართედუ, თერქ თეში დოფხვილესუ ნი,
 პაპასეუთი ფა მართედუ დო სო ვაძირედი ცირეფესუ ნი;
 უჩა ზოთონჯი დო თერქ ნინალას დამითხინესუ ნი,
 სო ურქუ დო მუს ქიმიბუ, თერქ თეში დობკერესუ ნი.
 ჯიმალეფი, მის გიძირუ თეცალი ზოთონჯი დო თუალა? 5
 ჯამა უვარილს ფა გილახუნე, ქოთომქ ქიმიოტუუ სქუალა,
 მინდორიშა წიმილე ნი, ხე დო კუნხიში ჭუალა,
 წისქვილიშა ვე ელინე, ქიმიოტუუ ქუალა;
 მის გილე ჯგეში ნაქუა—თიში გილახუნესუ,
 ფინაში გემალა რენ დო დახხურიში წემოჭუალა. 10
 ვა შიოტუუ დო ირო თენსუ. ჯიმალეფი, ვე ველადთ ჯგირს,
 მუ ცოდაქ რე მიფიის, მუჭო ქიმიშეგოლითუ ჭირს?
 ვარა ჭა დო ვარა დიშქას სოლე მილა, ვარა მუს ღოლა ქვირს?
 ვარა ორინჯის მუს ღოლა, ვარა მუს ღოლა რთვილს?
 მუ ოკო უსხუნათუ ათეცალი წანა ჭვილს? 15
 მუჭო გური ჭვილი აფუ. ენოსქელადირი თხილს.
 მუთი რე ნი, გურს იმარგენს, მითი ქანაჯინე სქვამი ჩილს.
 ენა მოფერათა რენ დო მუს გოხვარე სიმაგრე?
 ხოლო დორონც ვეხეწათუ, მის მიღუნა სიმართლე.
 ნაპინა ქეგათუნანო, ჯიმალეფი, წინანდლე? 20
 ხოლო უაზაყალა ოკო, მის მიღუნა სიმარჯვე.
 ნება ოკო ვო უღუდას, თერქ თუალას დეთხუნას,
 უაზაყეფი წემორენ დო ნინას წემოუტეკუნს.
 მუ კოჩი რექ, გოჟრმეჩქ წური ნუღეში ხეკუას?
 მუს ხეკე დო მუსე ღოლა, თერქ სოთინი ვე დინტერე, 25
 გასაკვირი მუჭო ვა რე, ჭავაქ შურო ვე დირთუ ნი!
 ზოთონც მუ მოუღუღუ ნი, კალანდარქეთი ვე დინინუ.
 ზოთონჯის თქუანდეს, თე წანას ნოღვე ძალი:
 ინგერი ეთიილი აფუ, სო რე ვე ეჩინებუ ღალი,
 ტკე დო ალაბით ვე ეზუმე ჯაში წვანც ეში განი. 30
 გიჩქედანი, ჯიმალეფი, ასე კოჩი წემორე ნი, ის ვო უძირუ ათე
 ცალი.
 ნალახე კოჩი გეზღვრთი, სარიკო ქობძირი დო გეზგარი; ასე იჩი-
 ნებე, მითი ოკათეჟე თარო,

- ირო ზოპამო ქიგერდე ნი, გელერი ტაფუ წუდეში კარი.
 სსტაუდი ქობძირით, თის რე გილეგზაროუთ,
 მუყამი თურქ ქემუნმანთხეს, სოთინი ვ'კაბდლოუთ,
 ასე თხილამურამო მუთი რე ქიგილეფხაროუთ.
- 6 შიშის ქიმილოღრუთ, მუყამი სო ინიფანთხოუთ.
 ირველიში უფრაშიქ შემაწუხე კუხსიშ გილოულაქე ნი,
 ლაფმა კუნთხეს კენოკერე, ჭა დო ლატის თის ფხანქე ნი.
 ირი მინუტის თურს იტყანსე, ხეს წვაშა მიინტანქე ნი,
 მინი წუმოკიეინე, მინი წუმიძიცანქე ნი.
- 10 კუხსიში შარაშა ვა გალინე, მითი თხილამურს ვე მიდვანქე ნი.
 თე თხილამურიში მოგონება დიდი სასარკებლო რე;
 მუყამი თურს ქიმშაგვემე, დიდი მორკებულო რე;
 ზენიშა წყარქ მიდართე, ორინჯი დო კოჩი თხებულო რე;
 ცოდა ლეტუჩიში კამანდა დიო ღღარო ქებულო რე;
- 15 უბედური აბრაგეფი კამანდაში ხებულო რე.
 ირო ნაწალიკი ბჯღუნა, ვა მომიშქვეს აფიცერი,
 დღაშით რაზიაძის ვორეთ; ლური ვა მიღუნა ამესერი,
 ჩქენი მოკვტერეფს ობარჯა გვერდი ხანს ჩქენი ტერი,
 ჩქე კუხსით გილოურთე, წუდექ კერე ჩქენი ცხენი,
- 20 თხილამურიში გინორინას ელაფირი შაფუ ფერი.
 ეთი კოჩი საქმეს დინწეინს, მე ალოლე, უჩქედას,
 ზოთონჯიში მოულაშა ჭა დო დიშქა უღუდას,
 ეჩიდოფითი ქილა ქვირი კუნთხეშა კინოუძედას,
 ბუხარს ეგოხედასე დო დანხერი მითოურზედას.
- 25 მუყამც თერც ქიმშაგვემე, წყარქ მიდართე ზენიშა,
 თუდო ათოულუაფუ ღეჯი, ჩხოუ, ცხენიშა.
 წოროთ მუნერო იწუუ ნი, ვ'ებჩინით ათეშნერიშა.
 სისუსტე მორუე, ვარა ბრელი მიღუ ოჭარალი;
 მისე სრულტე, წეკითხით, ვარა მეთა მიღუ ძალი.
- 30 ბზოთონც თერი მოჩხუპუნა, ბზარხულს მოჩხუპუნა გოლოფა ნი;
 ათე ლერსი დიიტარით, ქოიღუნან და წოროფა ნი;
 კოც ირთეფი გაატეორდე, მუთი გინოულუანცე ნი;
 მუშა კათა ისანდებუ, ორგულე ირულუანცე ნი.
 ნიჭიორი ეთინა რე, ირთელს იგურუნცე ნი,

სიმტყუნეს ჳაკათუუ, სიმართლეს თქუანცუ ნი,
 ბრელი აზრი დო გურათა შეუწუხენს ჭკუასუ ნი.
 პატროსანი ინა ვა რუ, ქონებასუ ჩვენსუ ნი.
 მა უბედური კოჩი ირო მიკობდგუქუ ძუსუ ნი,
 ათეუგურა გარჩევეთი ემიტახუნს ჭკუასუ ნი.
 ინა ღორონთქ დოხუამასუ, თენა გინიჰარასუ ნი.
 გაჭირება თაქ ირთუუ, ქიგიორინუ ძალასუ ნი.
 თქვათი მუგაშინუაფუნა, სევდა კოც აწუხენსუ,
 კოც გიშუულანს ჭუანასუ ნი.

8

XLIX.

საქაროფო.

აღი-ღანხირი უშქერატუ გორჩქანენო ჩქიმო ხვალე? 10
 იღბალი თეში ნობღეე, 'საცოდარო გაეპწვალე.
 ვა რეთო მითინი წირსუეუალა, მუთი მიღუ ნი, ჩუბარე?
 მუ ხე მიღუდუ მა ცოდას ათეცალიში ყოროფაშა?
 მარა თოლი ვე მეშიცამუ სწორეთ თიში მასქვამაშა:
 სახე ანგელოზიშ უღუ, ხონარი უგუ მუზიკაშა. 15
 თის ონდარო ბძირუნდუ ნი, მუშენ მობრთი მა თი ღლაშა.
 ადამიანი ვა მიძირუ თიცალი სახეში მყოფი,
 თიშ სახეში ინოჟინათ დუდი თეში მა იბჭოფი.
 მესუსთუ დო ქედევანთხი, დახე კედერი გიიბსოფი,
 თიში უკული ქობდურუქუ, ვოჯანექ ვე ემადგინე. 20
 «დუცუ დიპილენქ-მაქუ» დო ამდლა კჩიშა წამუვადგინე,
 ჭე იშათი ქემოშქურუ, შურით ხოლო მებდინე.
 ვა არწიქო ქიბჭოუქ, დღას მუთუნქ ვე მიმეხვარო, თიგემას
 ქიგლემქილოუქ?
 ვა დემახუნუ, ვა დემანჯირუ, იშო-აშო გილოურქუ,
 მუეპი დებსუსთებუქუ ნი, დორჩელის ქემეშვიროუქუ. 25
 გურც 'გ'უწიი: ამისვანდი, ნემე ღურუქუ უბედურო,
 «დუცუ მუშენი გაეწვალე ათეცალი უგამურო?
 ჩერცხი, იშო ქიმიოტე, ვა გიშინა თინა შურო,
 «გეგნიყოთი თი ყოროფა, იბცხოურათ უვეშეხურო».

- გურცეთი ქააკო მიშენდას, მარა თენა ვე ერცხებუ;
ათე ჩქიმი გაჭირება მუთუნი საშველით ვე ერცხებუ;
დომისხუნით თეში წამალი, შური ამარი ტეერეებუ;
თეში მოსაშველე კოც ღორონთით ვე ერჩებუ.
- 6 გოხეეწქე, ნუმე წაყუნე ათე ჩქიმი ბოშაღას
დო თქვანიწკალა დავამტკიცე, გიჩქედას, კოჩანას.
მუდგა ბოხუვე, დამერწუმი, მა ვა ბზოტე მეჩამას.
ღორონთი მარღო დოგიჭარენს ადამიანიში მოხვარას.
ქემორხვადღე დაულაშორო, შურცე გაკოიჭოთუნცე ნი,
10 თის მუთუნი ვ'ახვარე, მიში გურცე ტუოლენცე ნი.

L.

- ბოში: მართალი მის ათქუე სქანი ტქვათა?
სისქვამეშე თქვა ზოჯუნთ არძო ცირეფიში მათა.
სქანი ქოროთა ქოპილენს, გურიშა მემაკათუე რძათა,
მილიონიშა ქომისხუნე სქანი ძირათა, თოლიშ რძლათა.
- 15 დურე ვა მგოწონუა ნაბტან ნინაშ ტარკალითი,
ცირეფი ბრელი მიძირენა რესი, ქორთუ, მარგალითი,
მარა მითა მიძირენა სქანიცალი მაგალითი;
ფირუზ-დალი აგოწოროილი, ნაკათები მარგალიში,
ბეა დო თუთას აჩაკრენს, მანათლებელს სისერაში;
- 20 სილამაზე, ერთი-მორთი, გილე წორეთ სისქვამეთი,
თერიშ ურჩიაში რექ წარი-წამი კესერიში,
ჭირი ქობლოლაშუდას სქანი ჩელა კესერიში.
ანგილოზეფეს. გოგურუნქ, სი რექ ედამიში ნარდი;
მუ კოსუ რე, ვა ახარენს ჰიჯისახე სქანი ვარდი?
- 25 სქანი ქოროთაქ მა დოპილე, შურქ მიდართე მუჭოთი კუმე;
დობლურე, ვე გეცოდებუქო, ვართ მინგარქო, მუჭო თქვა?
ვარდიში უჯგუში რე, ქოპიოროილი ატამა,
წორეთ ანდამატი რექ, მუთუნი კილი ვა გაგორუე, ახალგაზდა
ძლახი რექ.
- ჩქიმი გურიშ იმენდი რე სქანი თოლი ფართო გვირა;
30 თქვა ნორჩქენა ფშენიერი იადონიტოლი ბირა;

- ღორონც ვა დებადებუდუ სქანიმანგი ტოლი ცირა:
 ტანო ჩეჭა ოსვისვინა, პიჯო მესიშ ვარდიშჯგურა,
 სქანი უჯგუში შა მი ბძირა, ირინერიში მოსაწონე?
 ოფუჩათალი ხატიჯგურა!
 კესერს სათი გიგობუ ნი, 5
 შა ქობუნი ეთი ჯგურა!
- მეტ მუ მოკოდუ ქეცანას? გაწვენუაფუდი ხეს,
 გურჯიბეს იპუაფუდი, ქობძირენდი კვდერ ჩეს,
 ჰამას მოგახუტოლუდი სქანი პიკვალდი ძუძუ ჩეს;
 თენა თაში ქოცუას, ფირქის ჩებთხინუა ჭეს. 10
 დროთ მაძიცინე, მალაყაფე,
 დროთ ფურინა ქარი ლექ,
 დროთ შვიდი, წენარი ლექ,
 ჩქიმი მასქილიდაფარი უკლებაში წყარი ლექ.
 შურო ღორონთი ვა ნორჩქენე, ირო დამიჩემი ვარი, 15
 დებკილი დო ქობლურუექ, მიდმაწუნუე სქანი ჯარი;
 მუთ ქომილე ნი, გექწარი, სი მიხვარი, გააფარი,
 ოღონც ქოცოფირი სქანი ჩქიმი გური გაასარი,
 უსქანეთ ვა დოპილა, გომინჯ' სამოთხეში კარი!
 რა: ბოში, გორწყექ ჭარუნქე ნი, თენა დოიგურუაფუ, 20
 ხარალი გაფუ, კალამს ტახე, მელანი დოისქერუაფუ;
 ჩქიმი ცქვაფა დოიჭყაფუ, ფიფქირექ ვა მალარუნქე ნი;
 სი ვა მიწუე, მათ ქომიჩქე, გეშნაგორა ვორექე ნი.
 ში: ქორექე და, ქოცოფირი გინოტყვიდი აკაშა,
 სქანისხეი ვა მოშქერუ ხენწეფე დო მათაშა, 25
 სქანი ძირაფას იფსხუნუა შუმუა-ტკუმუა, რძაფაშა.
 ცირა-კვაზა, მალას მორთი დო მიიბშათ ჰაპაშა!

LI.

ჩ ე ლ ა.

1. აშო, ჩელა, სი ხერჩელა,
 სი მონობას გეგაფილი,
 სი უხსონჩხე, სი სერგელა, 30
 სი კისერი ელაფირი!

2. აშო, ჩელა, ბორო ჩელა!
ოჰკეუმალო შხვას დეს არხე;
ეცალ რინას დიდო უჟგუ.
შუროთ ქინასუ ვა რდე.
- 5
3. აშო, ჩელა, ბათომიშა,
დუდ' ბეგიძე სანწორიშა;
დიო ჟგირო დორხენდენა,
ბოლოს დუცე მერქექენა;
- 10
4. გო'გ'უსვათ, ჩქიმი ჩელა,
ზუგიდიშე დარჩელიშა;
გოქარილი ვორეთ, მარა
ვე მემასქენა ტყვარჩელიშა.
- 15
5. აშო, ჩელა, ვიშო, ჟაგა!
ჩქინი ნახჩა რე ცვანა,
მარა გვერდის მიდამულანა,
ჩქინ' ნაშრომეს ვა მუჩანა.
- 20
6. აშო, ჩელა, ვიშო, ლომა!
ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა;
ირო ქომუბშენთ, მარა
ვორეთ ყირიხოლო ჭკოლა.
- 25
7. აშო, ჩელა, ვიშო, ბუსქა!
ნება ვა რე, ნემე კუსა;
ოში დიხს ჭყოლირი კოჩქ.
ჭუას მუ წამალი 'გ'უსვა?
- 30
8. შარას გილაბცანცლანთო
ალონიშე შქასერიშა;
ჩელა, თეში დობლურეთე,
ვე ითმართენა სარჯელიშა.
- 80
9. ჭკოლათ ჰუნსუ ჩქიმი ბუსქა,
წუდეს ვა რე ჭა დო ფურჩა;
ირთეელი შხვაქ მიდამილე,
დო ჩქიმ' ბუსქას ანწი მუ ბჩა?

10. ჭოჲ, ჩქიმი ჟაგა, ჩქიმი ჩელა!
 დუდი მაფუ ონგარალი
 მათი დუცუ მონობხენა
 ნგერ' დო ტურა ოტყევადალი.
11. ჟაგა, ლომა ბორკილეფი 5
 სიღარიბეშ' ჭოფილეფი!
 დღას ვა გეხხარებუთუ
 შესვაში მონა-მორჩილეფი.
12. ჭურია დო ნაბადა რე 10
 ჩქინი კლასი, გიმნაზია;
 ჩელა, ლეტას ქაშენჯირი,
 ინკორი დო იკვაზია.
13. ჩქიმი ჩელა, მე გიწუა?
 ვა გეგებებუ ჩქიმი ჭუა;
 დუსე მიღუდანი ჭკუა, 15
 ნტერსუ ხუადუ დიდი ქუა.
14. ბოში ვორექ ჟუირო, მარა
 ჟიბეს ვა რე ტყელი ფარა;
 რადგანს ღარიბ' ვორექე ნი,
 ქოროფილსე ვა მუხანა. 20
15. დღაშ დო სერით ქომუბშენქ,
 ჩხურ' მაწუხენს, მინი ჩხანა,
 მარა ჟგირი ვა მუკმოქუნსუ,
 შქირენელი მათუ ქვარა.
16. ჭოჲ, ჩქიმი ჩელა, ჩქიმი ჟაგა! 25
 მდიდარი დეო გომორძგვილი;
 ღარიბ' ვორექე, მდიდარს მეწუნს
 ჩქიმი სქვამი ქოროფილი.
17. ჟაგა, ლომა, მიჩქილით, 30
 მუს გიწოლენთ, ქიჩინით;
 ართო მიბრავადუათ,
 მუს ქიბჩინენტ, ვათუათ.

18. ჟაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!
თოღსუ სინთუ ვა ნობღვენა;
მუ ჭირღუ ნი, ვა ნობჩქვენა.
ასე ქობძირითი თენა.
19. ჩქი გორეთ დამნაშავე,
ჩქინი დესუ იბღუმჰუნთუ;
ჩქინი სახეს ვა ვორწყეთ,
შაალ-წყარსე მეუღუთუ.
- 10 20. ჩქი უხაჩქენტ ქობაღსია
არძა მუქთა-ხოღასია;
ჩქი ურჩანთ ფარჩემსია
უსაქვარე კახმემსია.
- 15 21. ჩქი უკეთენტ დოხოღემს
ნგერეფი დო ჟოღორემს;
ჩქი ვოცოთანთ ტყვიასია
მუშას, ჩქინი ჟიმასია.
-
- ჩქი ჩქინ დუსუ ბღაღატენტ,
ბერ' დო ტურას ვამარტენტ.
- 20 22. ჩელა! ანწი მობაღენა
ტვერ' დო ლეტაში აშახუნა,
მათრახეფიშ მოთფინება,
ჩხურ' დო შქირენიშე ღურა.
- 25 23. ერთობა რე, ჩქიმი ჩელა,
უძღვეელი დიდი ნძალი;
ის ვ'არჯგონანს ნტერიშ ტყვია,
ღეკური დო ხარბაზანი.
- 30 24. მარა დიო თე ერთობა
ვა მიღუნა უბეღურემს;
ოჭკუმაღო აწვეძეთუ
ნგერეფი დო მეღა-ტურემს.

25. ჟაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!
 ანწი გიჩქიდანნი თენა:
 შხვადო ვა რე ჩქინი შველა,
 ჩქი ჩქინ' ნძალა დამირსხენა.
26. ჩელა! მა გირჩენქ თეს, 5
 ქიმწუევძახათ ჩქინი ნტერს:
 გოუმორძგვას ერთობას,
 გვერშაპიში უკორათას!
27. ნუმე მიღუნა შხვამ იმენდი,
 ჩქინ' ხესე რე ჩქინი ბელი; 10
 ვარა ღურა-დასაჟება,
 ვარა სრული გამარჯება.
28. ჩელა, მობლასათე ნტერი:
 ლომი, თუნთი, ტურა, ნტერი,
 არძა ჩქინი მაჟკეუმალი, 15
 არძა ღორონთიში ჭყელი.
29. დიბრთინუათ, ჩქიმი ჩელა,
 თე სამოთხე მშვენიერი,
 ბოროტება დოპილათე
 დო იპიით ბედნიერი. 20

ბ) ვასნი.

1.

გურენი დო მანფშაღა.

მათშაღა რე მადირეთ
 უინი გილახუნდილო;
 გურენი მეურს მარჩქილეთ
 წუჯი ილაწურილო.
 დუდი მეულე მანინეთ 25
 დო მასინე ნდერილო:

— „მორიკულო რე ბირა სქანი;
 „იბრქინე, თეში რენ დო ვარი,
 „ირიართო გოცქვანა ნი,
 „სი რექე დო მითინი შესვა ნი;
 „რთხორე, მორჩქილუე ბირა.
 „ის ოსქე ნი, მიღუ თინა:
 „ოჯინალო—თოლი გვირა,
 „ორჩქილარო—ცუჯი ფირა“.

ცქუმალირი მახირექ

10

ქოდიტყე მუშებურა;
 მუჭო ჯგერი მარჩქინექ,
 თეშ იბირე ირიჯგურა,
 დო მის უჩქე, იბირე მუღა!..
 ირ სქელედე ირჩქილედე

15

თუდონი დო ყინი:
 ჩიტყექეთი გამანჯეს
 ჭვიტაფი დო რშეინი,
 ირი ორინს ქედარულუ
 იშ ბირაში ცოროფათ,
 მათხილექეთი ქედაცუნუ.
 ართი აძირე ჩსოროფათ.

20

მათხილექ ქოდოდუ ლარსქეფი,
 მუში ირ დლაში მახირე;
 შარას გილარე მეშარეფი:
 რენა თიში მარჩქილე.

25

მაფშალიაქ გასურუ ბირა.
 გერენქ დოუშქე ცუჯი ფირა,
 იტყუ დუდი ღუწილო ვინა,
 შინუ, ოსქედუ, ნი თინა:

30

— „ენა ჭაჭადე ქორე,
 „მა სი თინო ქოგიწოლე;
 „მარა მუმულს გიაწონე,
 „იშ გენაწონს ენა მორე?
 „იში_რჩქილას მა სი რთხორე,

„გარა ვა რე ოხიოლე.
 „ტურაფა ღურაშა რე ირო:
 „ირჩქილე თიში ჭგირო,
 „სეულოფუათ მილი ჟინო,
 „დო გობალე ინა ჩინო.“ 5

ენა მუჭო. გეგონხუ,
 მაფშალიაქ გეებორუ,
 სუა გილე ქიგლეფორუ,
 ოში გვალას გეგინოლეუ.

2.

უვაბუ დო ხოჯი.

თურმე უვაბუს მინდორიშა 10
 ხოჯი ქოწმუხვილუაფუ,
 დახარბებუ თიშ ხიდიდა,
 დახე თოლი გაწმოლაფუ.
 — „ხოჩქე მუჭო მორჭგინასუ?“ —
 დიდი ქეშეუქუიაფუ, 15
 გოზინდე რე, გომბარელე,
 ღუდი ქელეზიზუაფუ.
 გეზიმელას მაცალეშა
 შეუთხუე: — „ქომიწია,
 „მუჭო მოწონქე მიემოჯინი, 20
 „ქიიპიქო მა თისხია?“
 მაცალესუ უგამებუ:
 — „სქანი ჭირი, ჩემერცხია;
 „სი დო ხოჯი მუ შქას რეთუ?
 „მუს გობვარე აქი ჭყია?“ 25
 მაცალეში გურიჭყოლირს
 თოლს ზუნხური მორაიებუ,
 ასე გვალო გორჭიპელე,
 ვეპური ლეჩქვის ქებლატებუ.
 ახოჯო გინიბრთუქიაჟ, — 30

- ღწინის თაში უფიქრებუ.
 ზინდუა დო გომბარუათ
 დუდი ტყურელო შეწწებუ.
 მაცალესი უთქუალუ:
 5 — „თინა იციქ, მუთი რექი;
 „ვე მედინა, ვა გოხორცქა:
 „ნაბეტანი გორჭიპეკი.
 „დიდუელი იშო, ცოდა,
 „ქემთოხელა ფოთქის თექი.
 10 „ვე ეფიქრა, მუთუნეთუ.
 „ქიქანასუ გაყვირენქი“.
- მაცალეში ელანამა
 შურო გურ'მა ვე მულაღუ,
 ხოლო უმოსი მუნდომებუ,
 15 უხირხინუ, შური უნთქალუ;
 მარა სახოს ვე მენჭაფუ,
 კუჩხი გურჭიპუ, შური გუნწალუ.

3.

მუთი ქორწინენსი, ირიფელი ორქო ვა რე.

- ართი წუდესუ კვდალასუ
 მეკობედუ უერი გალია:
 20 ართის კვინჩა მითოხერდუ,
 მაჟინასუ მათუშალია.
 უერიხოლო იბირდესუ
 მოწყინებაშ გაამათუ;
 მარა კვინჩას მუთ აბირე
 25 მათუშალიაშ მაჭამათუ?
 მეჟანსეთი მათუშალია
 იბირდუ დო ღურჭულანდუ,
 ჭიჭე ბოში მუში მუმას
 ხეწეპასუ ღურჭულანდუ.
 30 უსა შველეთ ოსხუპუნდუ:

— „ქომოძირი თი ჩიტია,
 „ნამე რე თაში ღურჭულანსი;
 „ბაბაშ ჭირი, მიწი თია!“

— „მა ვა გიწინქ, შურიკია,
 „სი თვითანე ქიმეხვადი; 5
 „ჭა ჩიტეუი, გალიეუი:
 „ძირი, მი რე ღარდი-მარდი“.

ბოშიქ ჩიტეუს ღეეკვირე,
 გარჩქილე, გააჯინე;
 სოსქვამაქე დალორე; 10
 ჟგერეშა გურქე ვა აჩინე,
 კვინჩას ხე მეუზიბუ
 დო უწუე მუში მუმასე:
 — „ბაბა, თე სქვამი ჩიტი რე,
 „მუსეთი ჟგერო ღურჭულანსე“.

4.

მუმუელი დო მარგალიტიში კაკალი.

სოგდენ(ი) ნაგვის ქოთომეფი
 ქოცუმუდეს, ჩხირკანდესე;
 მუთუნს ქოძირდესე და,
 ართიანს მიდეულანდესე.
 შქირენული მახორბას 20
 ოკათედე მაზოჯალი,
 კუჩხეფი მუხამუჯამი დო
 დიდი სონარით მადერთალი.
 ჭია, კაკალიში გამათე
 მუმულქ ქოძირე მარგალიტი, 25
 გურქე ქემურთე, შიწუნუ,
 უძირდესე ოკო პინტი.
 — „ენა მუ რე თე ოხერი?
 „მუ ოკორდე აქი თესე?
 „თინა წურუ ვა წოფენო, 30

„თეს შითი ძვირას აფასენსუ?
 „ჭვეში კაკალი მისხუნუდუ
 „ათე მარწყინაიაშა,
 „ინა ჭკერო დემორძღანსუ,
 „ეში დუდი ჭანდაბაშა“.

6

ჟურუ დო ლენჩიში ამბეფი
 უმოს ჭკერო მუთ იჭარე?
 მუსტთი ვე კჩინენსუ ნი,
 იშოთ ირთული მუთუნ' ვა რე.

5.

ცაზახი დო ტვერი.

10

თურმე აფუნს ცაზახიშა
 ქიმისარსაღუ გვერქია.

— „ჯიმა, ასე შხვა ვორექი,

„თეს მუჭო ვ' ორწყექია?

„ანწი წორო დობდვრთათუ,

15

„ნუ გოშქურუნია ჩქიმდა:

„ჭვეში კანი დიიბთერე,

„შური-გური მათუ წმინდა“.

— „ვარ, ვარ ვ' ებლოჩინექ,

„სი გოკონ დო ფიქრენქი ეში!

20

„კანი დოგითურუ, მარა

„ბილუ გური კენი ჭვეში.

„სი მუს გვამათერედი?

„ბვერი ლექი, ბვერი, ბვერი!..

„მოჭკირალაშა მისხუნუ,

25

„სი მათუდე ირო ნტერი“.

ქუწუ თენა ცაზახიქ დო

ქინყამილუ ხეთე ბიგა,

ბჟაში სინთეს მასორე

უწამო დო გური ნირგა.

6.

კვარია დო შელა.

სოდე რდუ დო სოდე ვარი
 უი გვალა დო თუდო ბარი,
 კოჩი რდუ დო მუთუნ' შხვა ნი,—
 კვარიას შეჩუ ნოკვეთუ წვალი.
 კვარიაქ გეჭოფუ წიონით, 5
 ხჯაშა იშელუ ქიონით;
 ქვარა ჭვირი აფუ შქირენით,
 ჭკუმუა ოკო ხილითუ.
 ეთექ' ოკო ჩხონდასუ ნი,
 წვალი ულუნ დო ჭკომასუ ნი. 10
 ჩე რე, ჭკუმუას ორწყე ცოდათ,
 ნუნძკეთ მარგება მიოჩქე მოდათ.
 მუდოს კვარაჲ სარყენს თესუ,
 შელა ორწყე შორჱე ჩესუ;
 მოტეობუხსესუ, უმარდუ ბრელსუ; 15
 ვა ურქენსუ კუჩხი დო ხესუ.
 შელა კვარაჲს მარს ოგანსუ,
 ცქუმალათე გურს ურძლანსუ,
 იშ ცოროფა, ცქუმალასუ
 ათენერო რაგდანსუ; 20
 — „კისერი-დუღამო ხანტურელი,
 ხსუა გვალო ჭარჭულერი...
 „მუ გიწუა მა ბურელი?
 „სი თელი დო შხვა ღურელი.
 „სონარი—ანკელოზიტალი; 25
 „მიჩქე, მითა გიჯგუ შხვა ნი.
 „ძირე მდარო ჯგერი დლა ნი,
 „მორჩქილეკე ბირა სქანი!“
 კვარიას მუღას უჩქედუ ბირა?
 შიჯი გაანჯუ დო დიძახუ — „რირა!“ 30

გუტუ წვალსუ ჰიჯი დო ნინა,
მელას ოკოდუ ნი თინა:
წვალიმ ეჭოფუა, ნტინა.

A. B. d) Пословицы (მოკოფი).

1. მინუერთი, მუნუერთი, — კვნი თიქ იყუუ.
- 5 2. გალენი ჭუეიქუ დენახლენი ჭუეი გეგზნორაცუა.
3. a) წყაროში მელე გეედე დო წყაროშ მოლე გეგოსქიდნია.
„ b) მელენი დედე, — მოლენი ქაგოსქიდუ.
4. მეზობერსუ ხოჯი უზალი დო ღორონთი სი მერჩანსუ.
5. გერსუ გერობაქ გიოსქიდუა დო ტურაქ ქიყანა დონწყუა.
- 10 6. a) ქოთონქუ ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში ოყვილარი ჩამი
გეკოთონჩხირკუუ.
„ b) ქოთონქუ ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში ოყვილარი ხამი ეე-
ბურს გელახჩხირკუუ.
7. a) შარა ნაშარას, წყარი ნაწყარას.
„ b) შარა ნაშარუს, წყარი ნაწყარუს.
8. ხოჯიქ¹⁾ თქუა: „ოკირუუ ქომიშია დო ოკირუუს ქიიფ-
შინქი“.
- 15 9. თუნთიქ მეკერისუ და, — ბაბა დუუძახია.
10. a) გერიში შქურინაფილი ვოლორქ წანამოწანას ჯიკის ულაფუა.
„ b) ლანდოშ ნაშქურინეფი ვოლორი ვიკის ულაფუნდუა.
11. მიქუ გეგონხ, — ჩხომს წყარს აფასენდესიე?
12. მონდას ოქოთანდეს, — კობუქ გეგილალუ.
- 20 13. ჯგირი ქიმიანი დო ქუას ქეგედევი, — მოკიილენქი, ქწორხვადუ.
14. მა ქიბტუუქუ დო იყინ და ვარ, — ჯარი ვა მოტუ.
15. სქანი შვი დო სქანი ჭკამი, ჩქიმიშა ვვარი, დომიწერი.
16. მიქ ჰილუ დო? — ჯიმაქუ; მიქ მოსქილიდუუ დო? — ჯიმაქუ.
17. ჯგირიში მაქიმიანარს ჯგირი ვა ღოლეს.
- 25 18. მართალიში მორაგადე ირო დადორეს.
19. მუმათი მოკო, დიდათი მოკო, დუდი არძოშა მისხუნუ.

1) Вар.: ნუჟ.

20. ჰიჯით ჯუდაშა გუერთ ჯუდა მისხუნუ.
 21. ზეთანა ვა გიჯკომუნ და, ჰიჯი მუქე მეტე?
 22. გემორჩქინელი ჭირი კოს ვა წვილენს, ფულირი ქო.
 23. დადის კიბირი ვა ჩანსუ დო შხვაში ჟოგე.
 24. მუმაში შური ქიშაჭყოლადუ, ხახუს იფურხანს. 5
 25. ორქო ჯგირი რე.—ვა გილუნ და, მუოთ გოკო?
 26. შხვაში ორქოს სქანხი ღინჯი უჯგუ.
 27. სინთე მუოთ გოკო, უთოლე რექე და?
 28. გური მანგარი ქოგილუნ და, ლეკურს სიკვათეს ნუ უწონენქე.
 29. ხვარას ხვარა ვა დუუძახი და, აშო ქედოკიძახე¹⁾. 10
 30. ა) კუნტაქ ვე ელანტე, გენძექ ვა მოდერკე, ჟუნაქე ქიეისქედე.
 „ ბ) კუნტაქ ვე ელანტე, მალაქ ვა მოდირკე დო ჟუნაქ ვე ენუ.
 31. დიდაში გინუულირი ქვირასუ ნკერი ოტკუმუნცუ.
 32. უშაპური ქეწანასუ მელა გილაპარპაღანცე.
 33. კეზით ზღვა გაწერესუ. 15
 34. შუმილც ეკოჯიკათა ვა აკო.
 35. ა) შორიში მოჯგერესუ ხოლოში ტერი უჯგუ.
 „ ბ) შორიში მოჯგირეს ხოლოში სტერი უჯგუნია.
 36. კულეს კოჩი ღახესუ დო ჟვარც გურქე მუურთუა.
 37. ცხენცე ვა მერუა დო ონანგერცე ტახენდუ! 20
 38. შხურიში ქვათიღას ტურაქე ქეკადინე.
 39. თოლი თოლიში ტერი რე.
 40. ა) უბედური კოცე ქუა ეკოხონც მახტიშუანცე.
 „ ბ) უბედურს ქუა ეკოხონს მახტიშუანს.
 41. მუს თასენქი, თინა ეურცე. 25
 42. ლაგვანცე მუს ინაძახანქი, თის იშგო ახანცე.
 43. * იკოხონა, დიკოხონა აკა ვა რე წალმართი ჰ).
 44. * ოხორს ფულუნდესია დო სამუარხოს იჩიუბედესია.
 45. წურუმი ორზოლი შქა შარაშა.
 46. ა) კამბეშიქ ხელი ძირე დო ღანდა ვა ძირე. 30

1) Вар: ქედოკიძახე.

2) Во всехъ данныхъ текстахъ номера со знакомъ * записаны мною впервые.

46. b) თხაქ ხული ძირუ დო ღობერი ვა ძირუა.
 47. ტამბაჩა კასილიშა ოშქურუ ართის, უკასრუშ ოშის.
 48. ძალა ეკონონს ხონუნს.
 49. ბოშიქ თქუეა: „ქოფთქუე—მუმა დოშილურუ, ვა ფთქუე—
 დიდავა“.
50. ეშე ფურტინე, თოლს ქალეგოლე.
 51. გირინი მუშო ვირს აკეთენს, შხვაშო — ჯორს.
 52. შაჰა რძელს დიაკონითი რძელი უჩქედუა.
 53. ჩხოშქ თქუეა: „ჩურუა ძალამი მიჩქედუა, მარა ანკეტქ სუა
 ეუესოფუა“.
54. დიდი ჯას დიდი ნახფული დუცენს.
 10 55. ქულა ორულუშა გუუტეს, ცვერე — ოჯინუშა.
 56. შერს შერი უჩქე ირი კოჩი.
 57. a) უკუდელე ჩხოუ კუდელამს ჭანჯის გითიორაყანდუა.
 „ b) უკუდელე კუდელამს ჭანჯის გითიორაყანდუა.
 58. ქვიითი ცხენამს გეთიამიცანდუა.
- 15 59. კატუს რხინი უღუდუ დო ჭუკენს ჭევადუა.
 60. კოჩი დულა ბიგასით ქეგიახვილეუ.
 61. ჭიმუშ მათხულიშა ჭიმუ ვე მგაჩენდა, იშენ ჭიმუშაში სი-
 ტევა ქუეწი
 62. ცხეინიშა ცვანა ამედუ ნი, ინა ვა რდუ სულელი, — ელეთირუ
 ნი, თინა რდუ.
63. მოწივეილი კეტის ხეს ქემეთხენქი ნი, მორწიკუნს.
 20 64. მეტყურეს მართალსით ვა დუეჟარენა.
 65. წყარს ქუა ოყოთი, — მოხვადუნ და, თინა რე, ვარდა ქუა ქუას
 მიაძინუე.
66. ღარქა ირო რჩხე, უჩა იყუაფუ.
 67. ახალი მოჯგირეშენი ჯგეშის ნუ მიოყოთა.
 68. ხორციქ ხორცი ოჭკომუ დო ხორხოტაქ ვა ყინტუ.
- 25 69. საქონელქ ინარტუ: მისით შა ფოსქუქი ნი, თიში ქოჰუასია.
 70. უბადო კოჩი უბადო ოჭოფალი ცხენს გორუნს.
 71. ჭურა ირო წყარს ყე ელანს.
 72. ურემქ დიშქა ვა მიილე და, თფითან დიშქა რე.
 73. მუთი შხვაშო გოკო ნი, თინა გალოლე.

74. დუდიშა ქეგეშაშქვიენენ და, ჭკის ირი გოჩი ქოფჩანს.
75. ცქვაფა ნოლიმერს ოკონია.
76. შქირენს მელაჭკუმაფეუ გა აგო, ლურს—ორთუმელი.
77. მახინს ირი გოჩი მახინჯი უჩქუ, ეშმაკის—ეშმაკი.
78. დუდიშ ქანცაფი უჭირს, ფარა არძა ცხენი თუხარიკი რე. 5
79. ართი წორადილი უშქური ოში შხვას დოცორიდეუს.
80. ჩხოუს ნიგა ქემუელეს — „ხოჯი ფორქია“; უღუ ქემუელეს —
„ფუჯი ფორქია“.
81. გერქ დიირჩინუ ნი, ჭიჭე ტურაქ წუს ქალატუორინუა.
82. სინჯაქ თქუუა: „ჩქიმი ბერგი ქომუჩასუ ნი, ძალამი ხაჩქუა
მინქენია“.
83. ოსური ლესი დასუ ნი, გოჩიში ღურა ქუეწი დო გემწო-
ღირთუ. 10
84. ქომოლი კოს დუდიშ ცქვაფა გა უწორსია.
85. ჯოლორი მიქით ცვილუ ნი, თის ოლალაფესია.
86. დიდარი ართი დღას ღურუ, ღარიბი ირი დღას.
87. წურუს ძღვენი ოხიოლუდეუ, ჭკვერს ოწყინუდეუ.
88. კოს გოჩი ქოჯოგუნ და, იში ჭკომუა ჩქვაფაფო მასნიმენია. 15
89. ხარტელი დო ტკიბირამი ართო მკეუსანდესია.
90. აფხაზა ნაკარუს გიხვამანდუა.
91. ჭირიში შუმილქი დო ღვინიშ შუმილქი ართიანი გაკოცვი-
ლესი.
92. ჯიმა, ქომისვანჯი, ფარა ნაკვაჩხირს ხოლო ქომანტუბუ.
93. მართალი თქვიი დო ღურელი გერდითუნია. 20
94. ეშელი—ნეძი გერაწი, გიმელი—ღეჯი გორაწი.
95. უღუდეუ ნი—ინა ბაბუს ინგარდეუ, გა უღუდეუ ნი—ის მუმაქ
გა ანტარუ.
96. გოჩქ ვაშე გეგმანთხუ, თუდო გვერქ ქაჩუ.
97. ქომონჯი ლაშქარს ორდეუ დო ჩილი ლაშქარიშ ანბეს ახვამი-
ლუანდეუ (ოხვამილუანდეუ).
98. ართი კოს სუმი გოჩქ „ჩვერე რქია“ ქუეწუუ და, თოლიშა 25
ხეს ქომიფუჩონუნანს.
99. ოში გლას მაშიბელს ართი ჯგირი მანუალარი უჭბუ.
100. ტურა ჯინას ტურა ულა უჭბუ.

101. a) ღურუემ წამალი ლაფარას აღაჩანდუა დო მითინს ვა ატო-
რუა.

„ b) * ღურუემი წამალი ლაფარასიე.

102. მუშ ღეს კაჩი ღოღანსუ ნი, ინა ტერს ვა ალოლენია.

103. ხოს ქათ დააკირანა, კოს—ნინათ.

5

104. მისით ნინა უღუ ნი, რინათ თის უღუ.

105. უთუხუღეს თანაფას თუხუაქ მუშუერთუა.

106. უბადო ოჭოფალი ცხენი უბადოს აკათუე.

107. დუდიში ოხერი ოსეთის გეგმოჩესია.

108. ჯოდორს ოჭკადირეშე მუ გიმადე?

10

109. ტარკალე ოში კოს ვა არჩვე.

110. ურემს მუჭოთ გეუნჭირანსუ ნი, თეში მიოდირწკინანს.

111. ჭკიდი ართიშა გორტიხუ ნი, უკული ართიანს ვე მკაატაბუე.

112. კამბეჩიში მონირზე ხოს ქაქ ქალაარტიხუ.

113. შაშას მუშ ფრიმულს ოშაბარენდესია.

15

114. ახალი ოქოსალი ჯგირო ქოსუნს.

115. ბინქხამი ჯას მიკუღეს დო უბინხეს ქოდანხვამეს.

116. ჯოდორიშ სქუა კირიბი მის უძირე?

117. მუქანსით ბულს ტეები მუკურსუ ნი, თიმწკალა ოკო ტუა-
ბარუე.

118. მორაკადე დოდურუნ დო ნარაკადე დღას ვა ღურუ.

20

119. ღეს ქაჯუდე—ქოგაჩამე.

120. ბოშიქ ჩილი ქომიყონუ დო ღორონს თხუულენდუ: „მალას
დაასერევა“.

121. ქოთომქ თქუა: „მა შემიღებუ ნი, კვერცხი რენია“.

122. გვერს კუჩხი ქეგიობიჯგე და, ქოგაჩამე.

123. ხანკას ოგურუნდესია დო ჭვერქე ქედგიურუა.

25

124. ჭვეერი ჩიტქ ყირიხოლო კუჩხით მიაბუ ძუსისა.

125. ომბოლიში კვერი გვიანო გეთიიჭუნია.

126. a) გდელს ონტუედუა დო ღვარღვალი გიძიციანდუა.

„ b) გიდეღს ონტუედუ დო ღვარღვალი გეთმიძიციანდუ.

127. შხვას ტახანა ლექინი ოყოთამალი რე.

ფ) Изреченія.

I.

უჭუ ჭეორი ურგილაფუ,
კოტოშ ღუმუ უჩუნაფუ,
ჩე მაჭარი უფუნაფუ, —
მისჯთი თენა ვა აწეენსი,
კოჩი თინა იცუაფუ!

5

II.

შეესიში ჭვიმა ორქო რენ დო
ივანობაში ვარჩხილია;
კვირვეში ჭვიმა ღულა რენ დო
არგუსოში დანხირია.

III.

ჩიტი ფტოფი; ჩიტი ვარ, ჭირი ფტოფი:
გუგუტუე მუმას დომიწვილუნს, ვა გოუტუე—დიდანს.

10

IV.

სიმდიდრე დო სიღარიბე ვიშო-აშო გიღურს,
სისქვაშეთი ფ' ეცადღ, ითი ვიშო მიღურს.
კოს თინა გიოსქიღღ, მუთუნი ქუეღუნ და ღურს;
ჭკუა-გამოცდიღება გემოს მეჩანს უტემურს.

15

V.

ართი ნაროფასი ღური უჩქუ,
მაყიასი გაშერება.
მასუმასი გიღულა დო
მაოთხასი გახანტება.

VI.

აწი ქორე ულა, აწი ქორე ულა,
ჩქინი სიკეთე დო თურქიშ წაულა!¹⁾

20

1) Вар.: წახე წაულა.

VII.

1. პინჴანტ, პინჴანტ ქვარა გილაიტეიჩანტუ.
2. ჰეჰუია ქუწოუ ნაჴეიას:
„ა ხაჩქე, ვა გაცუ; დო ხაჩქე დო ვა ბარტე, ტუა გაცუ“.
3. ვა ხაჩქი და—ვა გაციინია; ვა ბარტი და—ტუა გაციინია.
4. ვახაჩქელა, ვახარტელა გემას დურტუელეა.
5. ვო-ვო, იოსიკა, მუჭომი დუმუს გიოტიკა? აკაწუნტ გიოტიკვა!
6. შითი ხეს ვე კნიკართანსია, ინა ვე იბშანს ხართასია.
7. ში გიოჯინე გეჩას, დორონთი თის მეჩანს.
8. ჟინჯი გურაფაში კოლო რე, მარა წვანდი ჰამო რე.
9. კოხ მუში დურა-დლაშა მუთა უსხუნუ გურაფაშა.
10. შიქ იხონუა, თიქ იხორუა; შიქ ვ' ეხონუა, თიქ ვ' ეხორუა.
11. შიქით დოხონუნი—ქოდოხორუ, შიქით ვა ხონუნი—ეჭუორდუ.
12. დეზე რკო რდე გურაფასია, მუჭო რკინა ფურაფასია.
13. შითი ქიგეუნსი ჟგირო, გურაფა დურა-დლაშა რე ირო.
14. ეფშა ქორა—გურაფას ეკორა.
15. ჰვალა ვა უღუ ნი, ის სამგარიო ვა უტებუნია.
16. იში თის ფოლოგოჩილათილი მუთა იშაღუენია.
17. ბერტი-ბურტუელიში ნამუშეკერი ქიიციდსუ ვარა, დვინი იცინი და ვარა, მუ ბლოლათია.

f) Загадки (ეშოორე-შოორე).

1. ე მუ ორე, მუ ორე: ირითელს ოკო ნი? (სახელი).
2. ა) მურსუ დო კინი იჯინე. }
„ ბ) მურსუ წემი, იჯინე კენი. } (ქალეფი).
3. ა) გალე ატლასი, დინახალე ანთასი. }
„ ბ) გალე ანტლასი, დინახალე ანთასი. } (ბერწული).

4. a) ოთხი ჭიმალენს ართი ქუდი გიორთუნა. }
 „ b) ოთხი ჭიმა კოც ართი ქუდი გიორთუ. } (ტაბაკი).
5. გალე ვარჩხილი, დინახლე ორქო. (მარქვალი).
6. ვითოჟირი ჭიმალენს ართი ორთუმელი მეუძენა. (ეჭუტეფი
 დო სანთა).
7. a) მეურსუ დო ნაქური ვა მიოხუ. }
 „ b) მეურცუ დო ნაუღერი ვე გიოხუ. } (ნიში დო წყარი). 5
8. a) ართი ჩქიმი ხეშქოსალი ფოსქირეე, ფოსქირეე }
 დო დღას ვა მასქირეუ. } (ნინა).
 „ b) ართი ჩქიმი შიშქოსალი ფოსქერეე, ფოსქერეე }
 დო დღას ვა მასქერეუ. }
9. ართი ჩქიმი ბაწარია ვხეშეე, ვხეშეე, — დღას ვა მახეშეუ. (შარა).
10. a) უშუმური, უჭკომური კებურს იკოგვანათილი. }
 „ b) უშუმური, უჭკუმური კებურს მუშაგვანათილი. } (ჩერა). 10
11. a) ართი ჩქიმი ორტვინი გვალო ქუალეფით }
 შოროწილი რე. } (შიჭი დო კი-
 „ b) ჩქიმი ჭიჭე ორტვინია ჩე ქუათ ეფშა რე. } ბირეფი).
12. a) ბაბუ ჩხვიანს, ბაბუ რკიანს, ბაბუ თომას გაახუანსუ. }
 „ b) * ბაბუ ჩხვიანც, ბაბუ რკიანც, ბაბუ თუმას იწვი- } (ჩიჩიხი). 15
 წუანცე. }
13. ჩქიმი ჭიჭე ორტვინიანს დღას ვე გიონთუნცე.
14. * ჩქიმი ჭიჭე ჩუვანიანს ჟირი ჩოგანიანს ღუმუს ეშუგოგანქი. (ხეძი).
15. a) ჯაში შქვილი, წყარიში საგანი ჟიკის ფო- }
 ცოთი, ქუაქე გოფურინუ. } (წისქვილი).
 „ b) * ჯას საგანი ფოცოთი დო ქუაქე გაეფურინუ. }
16. * ჟინც მიოვალანცე დო წვანც მიოგურგინანცე. (თოფი). 20
17. a) * გილეოფურინი ჩიტიცალო, გუთვაცვაცვი ჟი- }
 კიცალო. } (თური).
 „ b) * მოიზოჯუ ჰატენიცალო, მიდაცაგე ჟოლო- }
 რიცალო. }
18. a) * სუმარქ ქემორთუ, მენძელი ოჭოფუ, }
 წუდექ აკოშკაშე გელელუ. } (მენხომე, ჩხომი,
 „ b) * აბრაგიქ ქიგიანთხე კოც, წუდექ } წყარი დო ბადე).
 აკოშკაშე გითილუ, იჭოფუ კოჩქე. }

19. * ირო ქოუხეკნთქუანდე, დღას ვე გიოდოხოდე. (წყარი).
20. * ოცოთესი, ქუა ვა რდე, მაცოთამალი კოჩი ვა რდე, ფსუაში დოჯეილეკ დო ჩიტი ვა რდე. (საპონი, ოსური, ჩხომი).
21. ჩე წყანა დო უჩა თასი, მინჯუ გიორაგადანსი. (ჭარილი).
22. პიჯი ვა ჩანს, ნინა ვა ჩანს, მარა ნაუღერით რაგადანს. (კალამი).
23. მიშუშია, მიშუშია! მიშუშიას—მირკენჭიას; მირკენჭიას—მიშეიტია; მიშეიტიას — მიფაფიას; მიფაფიას — მინდორიას; მინდორიას—ფარონი მატრბაია. (პიჯისახე).
24. წოხლე ოჭიში დო უკოხლე ქვარა. (წირღვი).
- 10 25. ჟირიშ იბადებუ, ართიშ ღურუ. (ქოთომი).
26. ართი შარაშა მიიბში ნი, ატარიში სხუ ბძირი; ებჭოფი ნი, ქუა რდე დო ქედობდვი ნი, იდიარდე; ვართი ცხენი რდე, ვართი ჩხუუ რდე; გასაკვირი მუჭო ვა რდე? (კუ).
27. ჟაშა მეურსი, — კოჩი ვა რე; ქა გეჩანსი, — ხოჯი ვა რე. (ფერწო).
- 15 28. ხოჯი რკინაში, კუდელი ბემბეში. (ლიში).
29. ბადედი კოჩი ნტერი მათუ, ქობჭუნან დო ქობხლენა, გური ხოლო თელი მათუ; ჩქიმი ჭკუა-განჩენით ქანა გემორძელი მათუ. (კალათი, ჩაკა).
30. * იშქი-ფიშქინე, გადავარდინე, მო'ვუქანჩე დო ქო'ვუტაკინე. (ოშუალი).
- 20 31. * იშო მეურცე მესიცალო, აშო მეურცე ლეხიცალო, წყარიში ინანთხეფიცალო.
32. * ქომოლი ვორდი, ოსურო გოვრთი, ჩქიმი ვა პუნდე, შხვაში მოვრდი. (ყვარილი).
33. * უკმაკური ჭკადირი, ეშმაკიში ბანძირი. (ლანჭა).
34. * ე მუიე, მუიე; გიქორსუ დო ვა გაჯვიდინე ნი? (დამხირი).
35. a) დუნიას ქანჭუ, ლავანს ვა მუნანჭუ. } (ფარა).
- 25 „ b) * ქიანას ქავანჭუ, ლავანს ვა მნანჭუ. }
36. * ატა-ბატა, ჟორიშ ხარა. (ხომა).
37. * აკაკე-ბაკაკე, გიჩქენ დო ვა გარაგადე. (ქომონჯიში დო ჩილიში სხელი).
38. * ე მოორე, მოორე; კატუ ღვათ მიკობუ ნი? (ოგვაჟე).

39. შა დო სი, დო სუმი კოჩი,
 სუმიშახ ვითახუთი კოჩი,
 ჟაარნეჩი დო ვითი კოჩი —
 მუზემა რე ნი, ქეკათქვენ და,
 სი იწყაფუქ ჯგირი კოჩი. (ოში). 5
40. * სუმი შხურქე სუმი ხუე,
 სუმი პირე ხარახუე,
 შარას ქიგილახუე.
 სუმი მიდართე, სუმი ქემართე,
 სუმი ოგორულ გორთე. 10
 მუზემა რე? (ამში).

g) Заговory, повѣрiя, молитвословія.

1.

Противъ поврежденiя шейнаго позвонка:

- მათე, მარკოზ, მარია, იოსე, იანარია!
 სათახანჯო ჯინს, სათახანჯო მარგატელი!
 — ჭეკადირია, მეშეხვარებუქი დო ვარია?
 — მეშიჭიშუანქი და, მეკეხვარებუქი. 15
 — სქანი მარდუმელაია!

2.

Противъ вывиха и перелома кости:

არგუნ-ბურჭული! სუმი ნოწკერია გოწკირილი, ჟერღვა სევირი
 გოწკემირი.

3.

Для находженiя потерянной вещи:

- ძია ვძირი, ტატა ვძირი,
 ღორონთი, თინა ქომოძირი. 20

4.

'При видѣ новой луны отецъ семейства; становясь лицомъ къ югу,
 провозноситъ:

თუთა ახალი! ღორონთი, სი გაახარი ჩქიმი წილი დო სქუა!

5.

На новыѣ годѣ хозяйка дома, прокалывая остріемъ куринаго пера особо приготовленную лепешку съ изображеніемъ насѣдки, приговариваетъ:

ჩე ქოთომი, ჩელაია! ჩე მუნომირსიალექე; ოში ანთასი ჩქიმი თის, აკა მქობელიში თის!

6.

Въ день новаго года, ударяя палками по дщпѣ давлпщп, приговариваютъ:

ჭუჭუელა, ჭუჭუელა! ჩქიმი მამული ხარკელა, შხვაში მამული ფურცელა!

6 ჩანა, ჩანა... ჩქიმ' მამულს ყურძენი დო შხვაშ' მამულს ფურცელი.

7.

Молитва божеству „Мирса“:

დღარი მირსობაში მოზოჯუა! მა დო ჩქიმი ჩილი დო სქუას ბედი მუხი, ბედინერო დარინეე, ირი აღიანი დო ჩაღიანი ქეგარაყი, ირი უბადო შარას, წყარც სი დოთხილეე, სქანი სხელი ხვამელი.

10 დღარი მირსობაში მოზოჯუა! ჩქიმი თოლც ჩქიმი გამახარებელი ქაძიძი.

8.

Молитва божеству „Антарп“:

ჟინი ანთარი, ჰატუნი გომორძევილი! ჩქიმი ორინჯი სი ამიშინი! ოშ-ოშო გუშაბჭოფუნდეე დო მუთას მაკორდუდასუ ნი, უხაფუ დო ხაფილც ვა იშუბნინენდეე თეში.

9.

წერიში ჭოფუა.

— მი წვანა დო მი ცხვინღია!

— მი წუდე დო მი წყირია!

— მი ბერგი დო მი ცხვინდია! •

— წყერი დინს-სამარეს!

10.

Молитва божеству „Напурнаха“:

საფურნასა ჰატენი, დიდებუანი, სასულეუანი! დღარო ზვამა სი გო-
მიტებინე, უბადო ჭუა სი დომიჩილითე, ჟვერი შელებურიში ზვამა
დირსუანი მიციი, თაში მორძგვიშე სი დუმორინე.

11.

Молитва св. Соломону:

წმინდა სოლომო, სუმოში სუმენეჩი დო სუმი სულესი გორჩქი-
ნუე! მა დო ჩქიმი სქუაღეფც დღარი ზვამა სი გოუტებინე, ხე-ხუჯი
მოუმართი, წანაში ზვამა სი ქიმიციუნი დო თაში მორძგვიშე სი
დარინე, სქანი სასელი ზვამელი!

12.

Молитва божеству „Орія“:

გაღენიშიში ორთა, დიდებუანი, სასულეუანი! ჩქიმი ორინც სი გა- 10
ატეზი, ამიშენი; უტუ-უხსშეში მაკუემაღც კიბირი გაკუუტკაჩი დო
აკუეკუდე.

13.

Заговоръ противъ глазной боли:

* ცირა, ანჯი მიგაზარი,

მუ ლოლე, დომიგორი.

დღასუ მისუ გაცონებუ:

15

გვერს უღუ გედგუღუ ნი,

ეკონანას ხონუნდუ ნი,

ქვიშას მიკოთასუნდუ ნი?

ყუი, თეში გააქარი,

თორს მეიდგა გეჟღუ ნი.

20

14.

დიდება ღორონს!

ღორონთი, ყვირი წანა მომიჭიშკეთ!

მამულიში ჩანას უძინი!

ღორონთჟ გუემორძეგვას პატონენს,

არძო აქიანი მარჩქილეს!

5

15.

* კვინჩა ჭვიტანც, მოუთხილეთ:

საფარსაკო ვა რე ინა;

შორი შარა გემიძე ღო,

ჯიმა-ღურელი, ვა შებდინა!

16.

* აღას-მაღას, თუნთი გვალას,

დედები ყებურს, ბადედი ცვანას,

ჩქიმი დაჩხური ჩე გოთანას!

10

17.

* ბუა ზილი რე ღო თუთა ქომანჯი. თუთა მუჟანცე დინე ნი, თი-
მწკემა ბუაწკემა ნოჯანუე.

18.

ბუა დია ჩქიმი,

თუთა მუმა ჩქიმი,

ხეინა-ხეინა მურიცხეფი

და ღო ჯიმა ჩქიმი.

15

19.

აია რე, ბაია რე;

ბაიაში წორი თანაფა რე;

ქირსე¹⁾ რენ ღო კალანდა რე;

წაკურთხია²⁾ ჟგერი ღლა რე.

20

~~~~~

1) Вар.: ქის.

2) Вар.: წაკურთხა.

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ.

Мингрельско-русскій словарь.

5.

1. ა, აჲ, ცჲ, ჳჲ *межд.* вотъ да!
2. ა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ шепсахъ.
3. ა- см. ო 2.
4. -ბჲ суффиксъ, приставляемый къ концу сказуемаго или какой-либо другой части вноснаго предложенія (ბ *разсказчика* = г. ო, рус. *-говорить*-, *-говорятъ*); этотъ ბ остается неизмѣнимымъ послѣ словъ სხ *исходомъ* на ა, иногда и на უ: შობილ-ბ აშო *иди* — *говоритъ* — *туда*, შვი-ბ ვიშო *ступай* — *говоритъ* — *туда*; послѣ словъ სხ *исходомъ* на ა и ო обыкновенно вставляется, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣлъ ვ: შა-ვა ა — *говоритъ*; послѣ словъ სხ *исходомъ* на ვ суффиксъ სხ *гласнораздѣломъ* иногда ввучитъ ვვ: ოკო შიღვერთე-ვე ა *должны* — *говорить* — *уйти*; послѣ словъ სხ *исходомъ* на согласные — суффиксъ ставится въ видѣ ია, иногда ივ: ოკო ქიბნეუპათ-ბ *или* ოკო ქიბნეუპათ-ბ *мы должны* — *говорить* — *сражаться*, ვა რენ-ბა *идти* — *говорить*, ცხენი შოკონ-ბა

- ა *желлю* — *говорить* — (*идти*) *домади*, ვა შიღვენ-ბა *идти* — *говорить* — *у меня*; *Гр*, § 153, с.
- ბ. ა- см. აქი 2.
- ბბჲ см. ჳაჲვ.
- ბბბ, ლბბ (*межд.*, г. აბა, აბა) ну-на! да!
- ბბბბი (г. აბაბი *пѣть* и *عباسی*) *абазъ*, *двугривенникъ*.
- ბბბბი *мѣсто*; — ათე აბბბ *въ этомъ мѣстѣ*; — შქა-აბბბ *посерединѣ*, *пополамъ*, ср. აენი, აცგლო.
- ბბბბუბა (абх.) *крыльцо*.
- ბბბბბუბანი *Абастуманъ*, село въ *Зугдидскомъ уѣздѣ*.
- ბბბბბ *Абаша*, названіе рѣки и села въ *Сенакскомъ уѣздѣ*.
- ბბბბ см. აბგბა.
- ბბბბბბი *Абедати*, село въ *Сенакскомъ уѣздѣ*.
- ბბბბბბი *разбойникъ*; — აბბბბბ, აბბბბბ *разбой*; — შიღვერთე ს-აბბბბბ *они ушли на разбой*.
- ბბბბბბბი (г.), *ангелъ* *шелкъ*.
- ბბბბბბბი названіе травы (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 248).
- «ბბბბბბბი» (отъ фамиліи აბბბბბბ, აბბბბ) *Леабшиль*, *свускъ*,

подгорье въ сел. Джумъ Зугдид. уѣзда (см. კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33).

აბჯგა, აბგა (რ. აბგა) маленькая переметная сумка.

აგაფა, აგაფა ძიპიანა დერვიპიანა ნაწილი სოხი სქ სოგუტუმზ ადვიმზ კოცომზ, ნა კოტორიმზ ნადქნაეთსა შიქიანა დერვიპიანა ნაწილი (ქურნი, ჩაფულა) სქ ჯელქნიმზ რქვოცომზ (კინანსონა); აგაფა ვიროცემზ აბოპაჩაეთს ნ ვსე არუდიე, სოხუ, პაუგზ; — ართი შინაჩქალს ქვესქვეაფუ აგაფაშა ოში უღუ კამბეშეფი ღო ქონსონენს ოდიპე ზემღელქეცე ჯავრეგზ ნ სოხუ (პაუგზ) სთი პარქ ბუშპოლოვ ნ ვაშეთს (Xp., стр. 21, 22).

აგვარა (ახ. აბოკრა) скотный дворъ, ხაქვზ, სრ. ქართ.

ადამიანი (არბ. آء آدمى) ნელოქვზ.

ადანაია Adanaia (ფაშლია); — სანადანიო Сааданаю, სელო.

ადეზა სმ. ბინესი ნ ყურენი.

ადრე (რ.), ადრეთ რაპო, სრ. ორღო.

სი-ავე (რ.) ვიოთს, ვიო, დურპოე.

აზა-კვავაზა სმ. კვავაფი.

აზრი სმ. არზი.

1. აბა სმ. აქი 2.

2. აბა- სმ. იოო.

აბანგელა სმ. თაგილონი.

აბაურე, აბაურეშე სმ. ცურე.

აბაქი სმ. აქი.

აბაში, თაში, აბაი ნაკვ, პო ავთო ბრავა-პუ; — აბაშინეე S, აბაშინეე MZ ნაკვ, ნაკვ ნაკვ ბრავა; — აბაში-თაში ნაკვ-საკვ; — აბაში ნამღელა, თაში ნამღელა ნაკვ ნაკვ, სრ. აბაში.

აბაწურე, აბაწურეშე სმ. ცურე.

1. აბე, თე, ე უკავ. მისთ. ავთო; სუჯა აბრქელენიეზ ნ ბუდუჩი პო-

სტავიენო ვიპრედი აბრქელენიეზ სლოვა, მქსთენიეზ ავთო ნაკვ-პიეტსა პი პო ნაკვ, ნი პო ჩისლამზ, ნაკვ ვოობცე ვსქ მნიგრელსქი პრიპატელსქი, Gr., § 26, a; — აბე კარი ავთოზ ნელოქვზ, აბე კარს ავთოზ ნელოქვზ, აბე კარჩეფს ავთოზ ნელოქვზ (ლუდამზ) ნ თ. დ.; — 'ა'თე-ღო-'ა'თე თაკოი-თო: თე-ღო-თე გვალს ნ თაკოი-თო გორქ, აბე-ღო-აბე ღროს ნ თაკო-თო ვრემლ.

2. აბენა, თენა, ენა თო-ჯე სავოე უკავთელსო მქსთენიეზ — ნა, პო უპოტრებელსოე სავოთელსოე, ვ სინსქსქი პიპატელსქი გ-თო ლიპა: ავთო, ომ; ნ თაკოზ სუჯაქ ოპო ნაკვ-პიეტსა ნაკვ პო ნაკვ, ნაკვ ნ პო ჩისლამზ, Gr., § 46, სრ. ერიბა.

3. აბე, თე, ე იხოდიათ ვ ნაკვთქ პირვიქ სოსთიპიქ ნაწილქ პო მთოღი სლოჟიპი სლოვა (სმ. პოდ ითორიპი სოსთიპიპი ნაწილქ ავთოზ სლოჟიპი სლოვზ), ნაკვ-თო: 'ა'თე-გვარი, 'ა'თე-გვამა, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-ენს, 'ა'თე-სსი, 'ა'თე-ფერი, 'ა'თე-ცალი, 'ა'თე-წკალი, 'ა'თე-ჭგურა, 'ა'თე-ჭგურა; ვ ნიშინსრინქ ნაკვთქ პირვი სოსთიპიპი ნაწილი ირქვოცომზ ნ აბრქელენიეზ პო. ნაკვ, აბე-გვამა პი. აბეშქი გვამა ნ თ. დ., Gr., § 16, c.

აბეშენი, თეშენი, ეშენი სოჟა პო-ავთო, პოტო; — აბეშენი ნამღელა, აბეშენი ნამღელა, თეშენი ნამღელა პო-თოუ ნაკვ, დიპ თოუ ნაკვ.

აბეში, თეში, ეში ნაკვ, პო თოუ ბრავა, სრ. აბაში.

აბო სმ. იოო.

ბი, ან *მეჰდ.* *ვოტ!* *ოი!*

ბიბი *название* какого-то растения; это слово приводится без объяснения и у Эр.; — *აი-ე-შხა* см. *ე-შხა*.

1. ბეზ (абх. ბეჟ) одяшь; разъ, пу-ка, дави: ზეზა ჩქიმი, გუჯეზანი, აკადღვინი ქედმანგამი *братъ мой, Гуджиахашъ, пу-ка, поздравь меня съ виномъ (дай мнѣ пить)!* (*Хр.*, стр. 132,5-6); — *აკაშა*, *აკაშხე* *одважы, разъ*; — *აკა სვალე* *одинъ только, «აკა-სვალე» единственный* (прозвище, кличка, см. *მე*, I, стр. 26).

2. ბეზ какъ *нервал* составная часть въ соединеніи съ другими *пнемами*, какъ, *папримѣръ*, *აკა-ბურცხა* или *აკა-ბუცხა*, *აკა-წილი*, *აკა-წუნს*, см. *მოძე* вторыми составными частями этихъ словъ, ср. *ართი*.

ბეპე-ბეპევე *аллитерирующее и рпе-мующее образование*, не имѣющее смысла, *Гр.*, § 165.

ბეპნი *мѣсто*; — ე *აკანღე* *МЗ*, ე *აკანს* *S* въ этомъ *мѣстѣ*; — *ბეპე აკანო* въ *какомъ мѣстѣ*, ср. *არღგილი, აბანი*.

ლ-ბეპნედი *აკაცია, част.*

1. ბეო- *предлогъ* въ глаголахъ и от-глагольныхъ *именяхъ*, ср. *აკო*.

2. ბეო см. *კორინეზა*.

ბეოშეპა (рус.) *окошко, окно*; — *აკოშე-კაშე* *черезъ окно, пѣз окна*.

ბეო- *предлогъ* въ глаголахъ и от-глагольныхъ *пнемахъ*, *Гр.*, § 115.

ბეოში (რ.), *ააბი* *sm* *аршинъ*.

ბეოპი, (რ.) *ბეოგე მწგო, страва*, ср. *არღგილი*.

ბეოვერდი (соб. *имя*, б. м. *пѣз т. الله وبيردى* *Боис да.и.*) или въ сокра-щенной формѣ *ბეოვერდი*, *Алавердъ*,

Алертъ, *назв. села* въ *Сепакскомъ уѣздѣ*.

ბეობელი см. *ქალაი*.

ბეობო см. *ქალაი*.

ბეობი *ალაქი*; *алавами* *ингрельци* называютъ *карачайскихъ татаръ* (*карачайцевъ*), живущихъ на сѣ-верномъ *склопѣ* *главнаго Кавказ-скаго хребта*, близъ *Эльбруса*, у *истоковъ* *р. Кубани*; — *ალანი-კორი* *человекъ-алакъ*, т. е. *спланный, храб-рый, молодецъ* (*მე*, I, стр. 72), см. *არამ-სუტე*; — *«ალანურობა-მალანუ-რობა»* *обычай, совершаемый 20—21 августа* въ *перковной оградѣ* въ *сел. Биа Зугдид* *უქდა* (см. *სა-ხალხო გაზეთი* 1910, № 170, стр. 2, *статья «ალანურობა სემეგრე-ლოში»*); *суть* *обычая* *состоитъ* въ *состязаніи* въ *сплѣ* и *ловкости* *двухъ партій* *варочихъ* *выбранныхъ* *молодыхъ, холостыхъ людей* (*ალა-ნური, მალანური*), *группирующихся* *поровну* (*по шести*) *вокругъ* *опять-таки* *варочихо* *выбранныхъ* *двухъ* *старцевъ*, *представляющихъ* *собою* *имеретинскаго царя* и *ингрель-скаго князя*; *побѣдительницей* *яв-ляется* *та партія*, *которой* *удастся* *захватить* *знамя* (*ქვეყაკვი*), *огром-ный* *шестъ*, *вкругомъ* *обитый* *хол-стомъ*; *по-ингрельски* *игра эта* *на-зывается* *აკვე-ლალო* *несение шеста*.

ბეო-მალა *въ родѣ* *«туда-сюда»*, *не-постоянное, пехоршее*; *часто* *яв-ляется* *простымъ* *рпевающимъ* *об-разованіемъ*, *какъ* и *ალან-მალან*, *Гр.*, § 165.

ბეობი (რ.) *должно* *быть*.

ბეოვერდი см. *ბეოვერდი*.

ადრექსი **Алекссѣи.**

1. **ადლი** (რ. **آلو**, **آل**) შამა, ვარეო; **пуриуровый, красный.**

2. **ადლი** **სმ.** სე 2.

ადლიანი **ღო ჩადლიანი** ა) ძურპოე, სკერნოე, ბ) ალიტერვრუშეე ი რენუშეე **образованіе** **безъ** **особнаго** **смысла**, **Гр.**, § 165.

ადლიანი (ი. **المامی**) **алмазъ.**

ადლიონი, **ადლინი**, **იადლიონი** (რ. **ადლიონი** **пзъ** **греч.** **ήλιος**, **ἑλιος**) **утренняя** **варъ**; — **ართო** **ოჭუმარესე** **გეიოლე** **ადლიონი** **ვзъ** **одно** **утро** **опъ** **вскочилъ** (**встазъ**) **на** **варъ** (**Хр.**, **стр.** 57, 8), **ср.** **ელადგინა**, **ო-ჭუმარე.**

ადლუზი (ი. **الوجه**) **слѣва.**

ამ-, **ამუ-**, **ამე-** (ყ. **ამ** || **ჰამ** **этотъ**, **или** **же** **косвенный** **падежъ** **отъ** **г.** **ეს** **этотъ**, **Гр.**, § 46) **ვთი** **слова** **взъ** **шипрельскомъ** **самостоятельно** **не** **употребляются**; **опи** **входятъ**, **взъ** **качества** **первой** **составной** **части**, **взъ** **сложныхъ** **слова**, **какъ-то:** **ამ-ღო** || **ამუ-ღო** || **ამედღო**, **ამ-სერი** || **ამუ-სერი** || **ამე-სერი** **и** **т.** **д.** (**სმ.** **подъ** **вторыми** **составными** **частями** **этихъ** **сложныхъ** **слова**), **ср.** **თამ-**.

ამარი **туть**, **здесь**; — **ამარი-ამარი** **вотъ-вотъ**; — **ამარი-ემერი** **тамъ** **и** **сямъ** (**ср.** **г.** **აგერ-ეგერი**), **სმ.** **ემერი** (**ср.** **ახ.** **აზარ**).

ამზე, **ამზეე**, **ანზე**, **ანზეე** (რ. **ამზეე**) **изъ-вѣстіе**; **происшествіе**, **обстоятельство**; — **მუ** **ამზე** **რე?** **какая** **вѣсть?** **что** **такое?** — **მე-ამზე** **ე**, **მე-ანზე** **ე** **вѣстникъ.**

ამნანანტე (რ. **ანანტი** **пзъ** **არб.** **خط**) **пзображеніе**, **портретъ.**

ამო **სმ.** **ჰამო.**

ამბოტური, **ამპური**, **ამპური** (რ. **ამპური**)

лремный **ремень** **или** **веревка**, **ср.** **იოო-სეული** **подъ** **სეე** 2.

ამპურა **სმ.** **ამპური.**

ამუ- **სმ.** **ამ-**.

ამუნათი **прокрасный**, **ამუნათი-სეუა** **ამსეი** **шестъ**; — **ვითა-ამსეი** **шестнадцать**; — **ამს-ოში** (< **ამსეი** + **ოში**) **шестьсотъ**; — **მამსეა** **шестой.**

ამე- **სმ.** **ამ-**.

ანაგეზა **фигура**, **образъ**, **ставъ.**

ანაგერი **სმ.** **ანაგერი.**

ანაკლია **სმ.** **ანაკია.**

ანანგერი, **ანაგერი**, **ონანგერი**, **ონანგერი**, **ონანი** **МЗ**, **უნანგერი** **С** (რ. **უნანგერი**) **сѣдло.**

ანარკია, **ანაკლია** **Анаркία**, **Анаκλία**, **село** **въ** **Зугдидскомъ** **уездѣ.**

ანზე, **ანზეე** **სმ.** **ამზე.**

ანგარია **вплъ**, **наружность**; **образъ**, **фигура**, **лицо**; — **ანგარია** **შე** **по** **вплу**, **по** **величию**: **გერეზი** **ანგარია** **შე** **გინსე** **გე** **осея** **по** **величию** **похожъ** **на** **теленка** (**МЛ**, **стр.** 4).

ანგარიში (ი. **انگريشی**) **счесть**, **разсчесть.**

ანგედლოზი (რ.) **ангелозы** **ангелъ.**

ანგურა **МЗ** (რ. **ანგური**, **ანგური** **кирпичъ**) **большая** **каменная** **сковорода** **для** **печенія** **хлѣба**, **ср.** **კიცი.**

ანდამატი (რ. **изъ** **греч.** **ἀνδραγαθία**) **алмазъ:**

ანდამატი **совершенно** **ничего**, **совершенно** **ничего**: **ჩქიში** **მეტი** **მიკილი-მუკილი** **ანდამატი** **კორი** **ვე** **ეპალუქე** **крошъ** **меня** **совершенно** **ничего** **не** **было** **кругомъ.**

ანდერში (რ. **изъ** **и.** **اندر**) **завѣщаніе**. **«ანთარი ფინიი»** **Аптаръ** **верхній**, **т.** **е.** **небесный**; — **ენი** **ანთარი** **почитается** **за** **божество**, **восхищаніе** **котора-**

го совершается въ день заговѣнія Великаго поста; въ честь божества совершается жертвоприношеніе, состоящее въ сѣденіи за ужникомъ особо приготовленнаго изъ кукурузной муки хлѣба съ копусообразно вырѣзаннымъ кускомъ сыра (გვებე) въ серединѣ; при разрѣзываніи хлѣба на нѣсколько квадратныхъ кусковъ, причемъ средний кусокъ съ копусообразнымъ сыромъ (გვებე) достается хозяину, хозяинъ произноситъ молитву, въ которой онъ проситъ «Верхняго Ангари» о приумноженіи скота (Хр., стр. 186); остатки отъ хлѣба называются долей (თა) мухъ и вороновъ; эти остатки на слѣд. утро выбрасываются на крышу дома, чтобы собаки не поѣли; по вѣровавію мипгрельцевъ, исполнившіе этотъ обрядъ избавляются отъ мухъ, а кукурузныя поля ихъ — отъ панадешіи воронъ, при этомъ выпомъ положуть ротъ и моютъ пальцы ногъ, полагая, что это предохраняетъ отъ мозолей и другихъ болѣзней (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 99—100). У грузинскихъ лексикографовъ (Орб. и Чуб.) встрѣчается слово აბთარი со значеніемъ *обезьяны*, по это слово къ данному случаю мало подходит; быть можетъ въ აბთარი мы имѣемъ арб. آثر *избранный, самый предпочитаемый*; во всякомъ случаѣ въ передачѣ آثر черезъ აბთარი пѣтъ никакихъ фонетическихъ препятствій: арб. ث, передаваемое обыкновенно черезъ ც, можетъ передаваться и

черезъ თ, такъ какъ диссимиляція ც въ თ самое обыкновенное явленіе въ фонетикѣ яфетическихъ языковъ, равно какъ и наращеніе ბ, въ особенности въ мипгрельскомъ Ἰρ., § 3, d, f. Напршивается сравненіе съ абх. აბთარი ბთა, *покровитель скота и хуторская хозяйства*, а также съ აბცა, აბცუ *Ботъ*, подлежащимъ въ данномъ случаѣ въ формѣ сванскаго мн. числа на არ, ср. შელაობა, ფუტეფუტრა у Бер.

აბთარი (გ. აბთი) тысяча.

აბთემა (გ.) см. აბთემა.

აბკარი (გ.) чистый, ясный; — აბკარი ჩუბო, ясно: აბკარი იბირე ясно видѣется; щелокъ, ср. ტუტა-წურაი.

აბკუბი см. არკუბი.

აბკუვი см. არკუვი.

აბყურ (მეხდ. გ. აბყურუმ, აყურუმ *пзъ* II. آفريق) браво!

აბწი MZ, აწი, აწ, აწბე S (გ. აწი) теперь; послѣ этого, въ будущемъ; — აბწიანი *будущій*; — აბწიანი უა *на будущее время*.

აბწოლაბ M *стожокъ соломъ, привѣшиваемый къ средней изъ верхнихъ вѣтвей дерева, такъ что верхушка ствола дерева служатъ для стожка основаніемъ*.

აბჯარი (გ. აბჯარი *доспѣхи*) оружіе вообще, ср. იარაღი.

აბჯაქია см. ჭუტისი.

აბჯი (გ. აჯი *пзъ* арб. عاچ) *слоповая кость*; — ცირა, აბჯი მიტაბარი *дѣвица, я тебѣ далъ на хралевіе слоновую кость* (Хр., стр. 187, 13).

აა см. აა.

ააბი см. ალაბი.

აპრილი, აპრიი см. подь თუთა.

აპურტაკი (რ. აპურტაკი) чемерица.

არ, არი см. ართი 2.

არაზა (რ. اراجا экипаж) არბა, ср. ურეში

სა-არავო (Xp., стр. 124,10), см. არიკი.

არამ-ხუტუ, ერამ-ხუტუ Арамь-Хуту,

Эрамь-Хуту, по однимъ — имя героя-великана, а по другимъ — лишь прозвище его; онъ прославился своими отважными набѣгами на деревню Джварь (Зугд. у.), по тамъ же пришлось ему сложить свою буйную голову, благодаря поддержкѣ, оказанной джварцамъ въ борьбѣ съ ними со стороны мѣстныхъ икопъ ср. Георгія (ჯგუგუ) и св. Квирикილ (წინა კვირკვე); голову и доспѣхи Арамь-Хуту джварцы преподнесли икопамъ; среди доспѣховъ, передаютъ, была огромныхъ размеровъ деревянная пазка съ жемчужнымъ накопечникомъ (ლაბაშა), которая и сейчасъ будто бы находится въ церкви св. Георгія; пазка, которая дѣйствительно имѣется въ церкви св. Георгія, ничего особеннаго изъ себя не представляетъ ни по величинѣ, ни по отдѣлкѣ, — обыкновенная пазка, которую носятъ въ горахъ; вообще, явность Арамь-Хуту легендарная, никто не знаетъ точно, кто онъ былъ: онъ — то алавъ (см.), то черкесь, кабардинецъ, то абхазъ (см. МЭ, I, стр. 72; СМК, XVIII, отд. III, стр. 49—58).

არამი см. ჰარამი.

არგვათა толна, сборище; — არგვათათ толною.

არგუნი (წ. არგუნი) топоръ большой (რ. ტული); у Цагарели «маленький топоръ» (МЭ, I, 38), ср. კვალა.

არგუსო см. подь თუთა.

არდგილი (რ. ადგილი), ардлий мѣсто, ср. აზანი, აკანი, ალაგი.

არეშუში см. აბრეშუში.

არუანი ступка деревянная, ср. ქვაჯე.

არზი, აზრი (რ. აზრი), სარზი мысль, смыслъ; — გულთა-აზრი (რ.) сердце-вѣдъ; — отнѣсший глаголъ, II-I л пор. ვსარზენქ облумиашо, аор. შა пор. ში-ივსარზი.

1. ართი одинъ; რაზ, пу-ка, давай: ართი ქომოპირი სქანი სხე; пу-ка, покажи твое лицо! — ართი-ლო-ართი одинъ пзъ: ართი-ლო-ართი მჟღელე одинъ изъ товарищей; — ართიშა, ართიშხე однажды; — ართო ვიქტბ: ართო მიიშათი пойдемте вѣстѣ; все ვიქტბ, совѣтъ, совершенно: ე ტყას ართო ქომონწყუხსე მუკადარენი что-то совершенно разрушастъ этотъ зѣсь (Xp., стр. 37,33); — ართი-ბვერი одиобразный, своеобразный, особенный, такой-то: ართი-ბვერი ჩსომი რენა есть — говорить — такая-то (особенной породы) рыба (Xp., стр. 36,4); — ართიბვერო своеобразно, особенно; одиобразно, одипаково, пороншу; — ართიანი другъ друга, დამ. კარამ. ართიანცე МЗ, ართიანსე S: გააჯუღეს ართიანსე поцѣловали другъ друга, ართიანიშ. მჟღელე товарищи другъ друга, ровесники; — ართიანო ვიქტბ, ისქ (все) вѣстѣ, совѣтъ; — ართიანი ზემე см. ზემე; — ვითა-ართი одипвадцать (см. OT, стр. 5, сл. 2 въ прим.).
2. ართი, არი, არ какъ первая со-

ставил часть въ сочетаніи съ другими именами, напр., ართი-მ-ერა, ართი-ნეერი, ართი-წორო, არი-წორო, არ-წორო, см. подъ вторыми составными частями приведенных сложных словъ, стр. 49.

არტიკი (რ. არაკი) сказка; — სარტიკო, სარტიკო **или** მო-სარტიკებელი (< მო-სა-არტიკებელი) **или** მო-სარტიკაული, მოტიკული (< მო-ტიკული) сказочный, удивительный, прекрасный.

არტეცო, **ანკეცი** ში, **ანკესი** S (რ. ან-კესი) изъ греч. ἀρτι-τρον, ἄς) убочка.

არკვანი (რ. აკვანი) колбасы, люлька, ср. ო-ნწე

არპილი см. აპრილი **подъ** თუთა.

არსენა Арсена, *მუჯ. имя.*

არქემი (რ. აქლემი) верблюды.

არლია см. აღალი.

არძა, **არძო** **всѣ**, **всякій**; **всѣ**; — **არძა** ართი რე, არძო ართი რე **всѣ** **одно**, **всѣ** **равно** (есть); — **არძა** ართო **исѣ** **всѣ** **всѣ**.

არსამაში (?); — ატლასი **ღო** **არსამაში** атласъ п?

ასა *межд.* аса! (для отвугнванія свпней).

1. **ასე**, **ასეე** *нар.* **выпнѣ**, **теперь**; — ასე-თი **и** **теперь**; — ასეშა, ასეშახე **до** **сихъ** **поръ**; — ასეიანი, ასეიანი **вы-пнѣшнѣй**, **настоящій** (ყ **Орб.** ასერ).

2. **ასე** (რ.) **такъ**, **постолю** (Xp., **стр.** 109, 12), **ср.** ათაში.

ასის Ἀσξ, **название** **гори** **въ** **сѣвер-** **ной** **Мингретии**, **на** **границѣ** **съ** **Сванетіе**.

ატამა (რ. ატამი) **персия**.

ატაჟა (რ. **изъ** **ф.** étage) **этажъ**; — **ეინი** ატაჟაშე **ს** **верхнѣго** **этажа**.

ატარი **деревяная** **чашка**; — ატარამი

(**прилаг.**) **владѣющій** **деревянною** **чашкою**, **человекъ** **съ** **чашкою**; — ატარამო (**какъ** **нар.**): შიღართე ატარამო **опъ** **ушелъ** **съ** **деревянною** **чашкою**, **ср.** სიტონუ.

ატლასი, ატლასი (არბ. اطلس) атласъ. ატუ **какъ** **видно** **изъ** **сказки** „ჯორნი ღო როკაიი“ (Xp., **стр.** 9) **означаетъ**: 1) **восклицаніе** **и** 2) **название** **вод-** **тебника** „Ату“, **ср.** ჰაატ.

ატურე, **ატურეშე** **ср.** ეურე.

ათაქია Ἀθῆκία (фамилія).

ათთეჟა (греч. ἀποθήκη) **аптека**.

ათიტერი (რ. **изъ** **ф.** officier) **офицеръ**.

ატრა (რ.) **дѣ** **самыя** **высокія**, **верти-** **кальныя** **доски** **по** **серединѣ** **двухъ** **противоположныхъ** **стѣнъ** **деревя-** **наго** **дома**; **ихъ** **головками** **под-** **держивается** **горизонтальное** **бре-** **вно** (**по-м.** სანთა, **по-რ.** სათავე), **къ** **которому** **привертѣляется** **вся** **дву-** **скатная** **крыша**.

ატსთა (абх.) **рѣка**, **ущелье**. **ср.** **ღალი**.

ატსო (რ. ასო) **члѣпъ**; **буква**.

ატუნი (абх. ატუნ) **весна**; — ქოლოსო-**ღე** ატუნქ **пастушья** (*ბუკა*. სქა) **весна**, **ср.** ღრო.

ატშირქა (абх.) **деревянный** **сосудъ** **для** **кислаго** **молока**.

ატშა **плечо**, *собств.* **лопатка**.

ატშაზა **абхазъ**; — ატშაზა, ატშაზეა **Абхазая**, **Абхазана** (фамилія).

ატშანაკი, ატშანაკი (რ. ატშანაკი) **изъ** **п.** اتشاناک (товарищъ; — საატშანაკო, სა-ატშანაკო **товарищескій**, **об-** **щій**).

1. აქი, აქე, აქინე S, აქენე ში; თაქი, თაქე, ნთაქი, ნთაქინე, თაქენე; ათაქი გ, ათქინე, ათქენე **здѣсь**, **сю-**

და; — თავნეშე. ბჟინეს ვდხს, **ვ** **ვ**თონ **მ**დხს; — ბჟი-თი **ნ** ვდხს; — ბჟი-ნი **დ**ო **თ**ო **მ**დხს; — ბჟი-ნი, ბჟი-ნი, ბჟი-ნი ვდხსინ; — ბჟი-თ ვდხს, — გონორიტ; — ბჟერობა (გ. ბჟერობა) **ვ**სე **ვ**დხს**ვ**სე **ვ**სო**ვ**კუ**ვ**ნობ**ე**, სრ. ბჟი.

2. ბჟი, ბჟი, ბჟი **ვ**სო**ვ**ტა**ვ**ნი **ს**თ **ს**თუ**ნ**ე **ჩ**ა**ს**ტე **ტ**ერ**ა**ვ**ე**ტ **ს**ვ**ი**წ **ნ**ო**ს**ტ**ა**ბ**ი** **ს**ლ**ო**გ**ე**: ბ-ურე (< ბჟი + სურე). თ-ურე (< ბჟი + სურე). ბთ-ურე (< ბ-ბჟი + სურე). **ს**მ. **ს**ურე.

ბჟინე **ს**მ. ბჟ 1.

ბლბრ (გ.) **ნ**ე, **ბ**ო**ლ**ზ**ო** **ნ**ე (X), სრ. 109.ა,ბ, სრ. ვა. ვარ.

ბლიბლი MZ, არლია Z ბნაკი, სრ. ბაკური.

ბურ-გისა, აგურ-გისა Сухумь (გორალ). **ს**მ. გისა (სმ. II. Март, Къ сепиуеу о полож. ант. языка среди ливенических, § 17,с).

ბშა- **პ**რ**დ**ო**გ** **ნ**შ **გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე** **ნ** **ო**ტ**გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე** **ი**მ**ე**ა**ხ**ტ, Гр., § 116.

ბშამინდორი **ს**მ. შინდორი.

ბში **ს**მ. ბაში.

1. ბშო, ბშე **ს**ვ**ი**დ; — ბშო-თი **ნ** **ს**ვ**ი**დ; ბშო-ტ^ნიშო **თ**უ**დ**ა-**ს**ვ**ი**დ; — ბშობნი **ვ**დ**ხ**ს**ი**ნი, სრ. ბში.

2. ბშო- **პ**რ**დ**ო**გ** **ვ**ს **გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე** **ნ** **ო**ტ**გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე** **ი**მ**ე**ა**ხ**ტ.

ბშე **ს**მ. ბშო.

ბცა-ზაცბ **ს**მ. ბც.

ამცა-ზამცა **ს**მ. ბამცა.

ბჟ **ს**მ. ანწი.

ბჟი, ბშე **ს**მ. ანწი.

ბშო-, იწა/ო-, გიწო- **პ**რ**დ**ო**გ** **ვ**ს **გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე** **ნ** **ო**ტ**გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე** **ი**მ**ე**ა**ხ**ტ.

ბშე **ს**მ. ანწი.

ბსავი, ბსავამლ **მ**ს**მ**. **ო**, **გ**ორ**ე**

ბსაი **ს**მ. ბსალო.

ბსალო (გ.), ანაი **ბ**ნი **ი**მ**ე**ნი; **მ**ო**ლ**ო**დ**ი (ო **ი**მ**ე**ნი): **ტ**ე**ვ**ე**შ**ო, **ტ**ე**ვ**ე**შ**ო **ბ**სა**ლ**ო **ლო** **გ**ვ**ე**ე**შ**ო **ნ**ე**წ**, **ნ**ე**წ**, — **გ**ო**ნ**ო**რ**ი**ტ**, — **ნ** **ს**ტარ**ო**, **ნ** **მ**ო**ლ**ო**დ**ო (ი**მ**ე**წ**) (Xპ, სრ. 131.17-18); — **ბ**სა**ლ**ი^ნ-**გ**ა**ზ**ღ**ა** **მ**ო**ლ**ო**დ**ი, **ი**მ**ე**ნი; — **ბ**სა**ლ**-**ს**ე**ნ**ა**ვ**ი, **ს**მ. სე**ნ**ა**ვ**ი.

ბსალონი (გ.), ანა-ე**ნი** **ბ**ნი **არ**ხა**ლ**უ**ხ**, სრ. ვაზა.

ბსაგურნი **ს**მ. ბსალონი.

ბსმეც **ლ**ხი**ე**ტ.

ბსუთი **ლ**ხუ**ე**, **ს**ე**ლო** **შ** **ზ**უგ**დ**ან**ს**კო**ნ**ი **უ**ბ**ე**დ**ე**.

ბგამეო (არბ. بجا **გ**უ**ს**ტო**ი** **გ**ის, **ჩ**ა**შ**ა) **ა**დ**ჯ**ამ**ე**ტ, **ო**ბ**ი**რ**ი**ყი **უ**ბ**ე**სო**ი** რა**ი**ონი **ვ**ს **ჩ**უ**ტ**ან**ე**სკო**მ** **უ**ბ**ე**დ**ე**, **ი**მ**ე**ნი **ი**მ**ე**ს**ე** **ი**მ**ე**შ**ი**კო**ვ** **ა**ნა**ვ**ო**ნი**ტ; — **ბ**გამ**ე**ტური **ა**დ**ჯ**ამ**ო**გ**ს**კი**ი**, **ი**ზ**ე** **ა**დ**ჯ**ამ**ე**ტა.

ბგამი (გ. **ი**ზ**ე** **არ**ბ. بجا **ი**ნ**ო**ნ**ე**ს**ო**ნიტ, **ვ**არ**ნ**არ, **შ**ო **არ**ბ**ე**) **ლ**ზ**მ**კო**ნი**; **შ**ე**ს**ტო**ნი**ი, **ბ**ე**ზ**ჯა**ლ**ო**ს**ტ**ი**ყი; — **ბ**გამ**ე**ტური **ლ**ზ**მ**კო**ნი**.

ბგვარა **ს**მ. გვარი 2.

ბქა **ს**მ. აქა.

ბყა, ბჟა (გ. ბჟა) **ი**მ**ე**ტ.

ბყურო, ბყურე **ს**მ. ბურე.

ბყუ-გისა **ს**მ. აგურ-გისა.

ბ.

1. **ზ**- **ს**უბ**ი**ე**კ**ტი**ვ**ი **მ**დ**ე**ს**ი**თ**ე**ნი **პ**რ**ე**ფი**ქ**ს**ე** 1-ო **ღ**ი**ა** **ვ**ს **გ**ლ**ო**გ**ა**ხ**ე**, **პ**რ**ე**მ**ი**უ**ს**ტ**ე**ნი**ე** **ვ**ს **ს**ა**მ**ურ**ე**კა**პ**ო-

ზუგ**დ**ან**ს**კო**მ** **გ**ო**ვ**ორ**ე**; **ე**კ**ი**ნ**ო**ვალ**ო**ნ**თ**მ**ე** **ე**გ**ო**, **პ**რ**ე** **ი**მ**ე**ტ**ი**ყი **უ**ს**ლ**ო**ბ**ი**ლ**ხ**ე**, **ი**მ**ე**ტ**ი**ყა**ო**ე **ვ**, **მ**, **პ**, **ფ**.

2. **ბ-** объективный иstoneмный префикс 1-го лица в глаголах, оформленный, ср. **მ-2**.

ბაბა (г. მამ, т. ს(ა)). ბაბაა отец, папа, папаша, ср. **მუბა**.

ბაბუ (г. ბაბუ) дѣв.

1. **ბად**: ბაღმა და-ბაღმა родить, рождаться, являться, I-я пор. п. ვაბაღნი рождая, аор. და-ვბაღი (употребительная форма отъ ხაღა); — стр. 3. II-я пор. я. იბაბღებუ MZ, ვაბაღებუ S рождаясь, аор. და-ვბაღი, და-ვებაღი; — объект. стр. 2-го произв. свр. п. მებაღებუ у меня рождается, ქვღე-მე-ბაღებუ у меня родится, аор. ქვღე-მე-ბაღე: თს ქვღე-გბაღე სქუქუ у нея родился ребенок; — და-ბაღებული или და-ბაღი рожденный; — წ-მ-ბა-ბაღი/უ родившийся на кончикъ чего-либо, исплывающий съ самаго рождения страданія: წკირი წ-მ-ბაღეს წკირი წ-მოდუნა უკონია, ср. ხლა подъ ხ 4.

2. **ბად**: ბაღმა იმეტი что-либо, обывовенно съ მუთა (ничего), III-я пор. п. ვაბაღნი მუთს ничего не оставлю у другого, обпраю, аор. ვა-ბაღი; — объект. стр. 3-го свр. п. მბაღეწუ მუთა у меня ничего нетъ, не найдется, вр. нос. მობაღეღ მუთა у меня ничего не было, ср. ბალუ.

ბაღი (г.) сѣть, пеходъ; — ბაღეში, ბაღამი съ пеходомъ (кто-либо, что-либо); — მოსა-ბაღე (ср. г. მასე) пеходъ (см. მოს); — ნა-ბაღე Набада, село [ბუხო. бывшее для сѣти (мѣсто), г. ა. рыболовныхъ мѣсто].

ბაღიღი S, ბაღლი MZ старпая, ср. რჩინი, რჩინუ.

უ-ბაღო пехоромѣн, несчастный, трудный, злой; — ხ-უ-ბაღო для зла, на зло; — უ-ბაღე плохо. [Это отрицательное прилагательное образовано отъ существительнаго *ბაღი, что должно было бы означать «счастье»; по вышн въ мнѣтрельскомъ это имя вытѣспено заимствованнымъ плз грузинскаго эквивалентомъ его ბეღი].

ბაღეღი см. ბაღლი.

ბაზ: ბაზუ ударить силой, сь род. отв. п. ვუბაზუნი, аор. ვუბაზე, пр. с. მიბაზ: — IV-я пор. стр. 3. п. ვაბაზუქუ, გაბაზუქუ. თბზ მბაზუქუ, გაბაზუქუ, აბაზუქუ (г. ვეცა-ვები) набрасываюсь на него, на тебя, опъ — па мени, на тебя, на него, аор. ქე-ვაბაზი.

ბაზი большая муха, ср. ჭანჯი; — ვვა-მარზია ბაზი, მუარღულია (გ. ა'ბუზარა). **ბაზიბანი** багиваа, итра смлущель и жидкихъ тѣлъ различноб вытѣспности, обывовенно = 1/2 пуда.

ბაზოში Батумъ (городъ).

ბაბა (г. ბაა, греч. βιβίον, τό, по словарямъ слово коптское) у Эр. «кувальница» (трапа), у Чуб. «ваია, вальмовая вѣтвь, перба»; въ послѣднемъ значеніи употребляется и у мнѣтрельцевъ, какъ названіе Вербнаго воскресенья ბაა, ბაა-ეაშა (Xp., стр. 188, 19-20), см. ეაშა.

ბაბი см. ბალობი.

ბაკეც см. ბაკეც-ბაკეც.

ნაბაგეზი по Эр. репей колкий, чертополохъ (трава), ср. გინი-ჯონ-ჯლო подъ ტენი.

ნა-ბაკეზი, ნა-ბაკევი Набакебѣ, Набакевѣ, село въ Самурзавано.

ბაღანგარი проклятый (у Орб. ბაღანგარი ненослупный).

ბაღად см. подь ზარად.

ბაღიში (გ. изъ п. بائس), ზიში ბმ подушко; — ბაღიშიში ბიჯი ნაპო-
точка; — ცუჯიშ-ბაღიში ღუმკა (бука).
подушка для уха).

ბაღკონი баконъ.

ბამბე, ბამბე хлопчатникъ, вата.

ბანგი (п. بنگ) опіумъ.

ბანი (г.) банъ.

ა-ბანო (г.) мѣсто купавья, баня, см.
ბონუ.

ბანტი (в. Band, р. бантъ) левта; —
კისერიში ბანტი გასტუხ.

ბანძა Бандза, село въ Севастскомъ
уѣздѣ; — ბანძური ბანძიისკი; ბან-
ძიეც, მპ. ბანძარეფი, სრ. ური-
კარი.

1. **ბანძლი** дурное приключеніе; —
ბანძლირი, ბანძლილი, აკო-ბანძლილი
вздерошенный, вздутый, перемѣ-
шанный, перепутанный, кривой; —
აკო-ბანძლილი თუმა вздерошенные
волосы.

2. **ბანძლი** Бандзлі (муж. имя).

1. **ზარ** || **ზზარ** < **ზზარ**: ზარუა, ზარაფა
(შურიში) дуть, вдуть, динო-ზარუა
дуть, вдунуть сверху внизъ, გო-
შზარუა (< გო-ზზარუა) надуваться,
სვ род. отг. н. ვუბარქ დუო на не-
го, დინე-ვუბარქ, აორ. დუ-უვბარი
(< ლო + ვუბარი), დინ-უვბარი (< დი-
ნო + ვუბარი); — ნლიქ დინუბარე
შური ლო გეოადინე ე ბოში დიწ,
ვდუბუვ დუშ, воскресилъ этого
юношу (Хр., стр. 30, 21); — სტრ. 3. II-я
пор. ვიბარუექ я надуваюсь, ჟვა-
вюсь, აორ. გი-ივბარი, პრ. с. გო-
ემბარელექ; — გო-მზარილი ნადუთყ.

2. **ზარ**: ზარუა отыменный глаголъ
отъ ზარი *заступиъ*, н. ზაბრეწქ MZ,
ვზარეწქ S *копаю заступомъ*, აორ.
ლო-ზაბრი, ლო-ვზარი.

3. **ზარ**: მე-ზარუა, ვეშა-ზარუა, ოშა-ზა-
რუა давать на храпеніе, поручать,
II-я пор. н. ვიბარუექ иррипаяю
на храпеніе, აორ. ჩე-ვეზარე; —
სვ дат. отг. п. ვაბარეწქ или ვაბ-
რეწქ, გაბარეწქ и т. д., აორ. მი-ვაბ-
არი или ქეშე-ვაბარი, მი-ვაბარი и
т. д.; — обьект. სტრ. 2-го сгр. მი-
ბარე, გიბარე, უბარე (გ. მიბარი)
миою поручено; — 3-го сгр. п. შო-
ბარე, გობარე, ობარე (გ. შაბარი)
მიქ поручено; — მი-ნა-ზარი пору-
ченное, данное на храпеніе.

ზარათი (т.-არб. جرات) инсьмо, см.
ქლარდი.

ლა-ზარაში Лабарашт, село въ Зуг-
днскомъ уѣздѣ.

ზარზალა Барбала, село въ Самур-
закао.

ზარზალი колесо, სრ. გ. ზორზალი.

ზარზალოზა праздникъ въ честь
св. Варвары 4 дек.; въ этотъ день
подъ страхомъ смерти воспрещенъ
всякій трудъ; по вѣрованію мн-
грельцевъ, въ этотъ день солнце
примаетъ (სხაპუნცე) на одинъ шагъ
назадъ и начивается увеличеніе
дня (СМК, XXXII, отд. III, стр.
111), въ этотъ же день избирает-
ся новогодній поствитель, см. კა-
ლანდა, კუნა.

ზარზანჩი шум; шумѣть, სტრ. 3. II-я
пор. н. ვიბარზანექქ.

1. **ზარგ**: ზარგუა (отымен. глаголъ отъ
ზარგი *вещь, вещи*) расположиться,
остановиться, II-я пор. მი-ივბარ-

გენქ, აორ. ში-ივზარგი; — შითო-ზარგუა რასოლოჟიანა შიურტი ჩეგო-ლიხო: გვოლასუ ლოგორეს ანთი ფოქვა ლო თუქი ქიშთიიზარგესუ ვს ლსუ ფოქსკალი ოდუი პეშერი უ თამუ ოში ოსთაოიშინსი (Xp., სტრ. 56, 12-13); — III-ი აორ. ვ. ანთი სენწუ-ფუშეი ლონორესუ ცა ლო ქეცხანაში კათა ქიშთიიზარგე ოფეში კარცე უ ვორთუ დვორცა ოდიგო იარა რასოლოჟიანსი ვსუ (სუკა. ლუდი პეხა უ ზემლი) (Xp., სტრ. 76, 6-7); — ობჟექტ. სტრ. 2-გო სპრ. პ. გო-შიზარგე მენი ოკრუჟაიანსი.

2. **ზარგ:** ზარგუა ოჩიუცაი შინუ (შაპ-სოვუ) მოტყოი, პოლთუ; — I-ა აორ. ნ. ზაზრგენქ, აორ. ლო-ზაზრგი, პრ. ც. ლო-შიზარგე; — გო-ზარგილი პო-ლთუი; — შა-ზარგალი (помеш асто-гис); — ვაზარგელა ვერაბათაში ო-ტყოი, ნეპოღოში, სმ. ზერგი.

ზარღი (რ.) ზარღვი, ზარღონი კუსტე, ტერპოი კუსტე, ჟაჟა; — ზარღა, ზაღღა Барда, Балда, სელო სევაკ. უჩაღა; — ზარღული ბარდესი; ბარ-დელ, მ. ყ. ზარღაღუფი.

1. **ზარი** (რ.) ზარღუ, სმ. ზარ 2.

2. **ზარი** (რ.) რაიშინა, დოღინა, სრ. რაიშინი.

ზარღუ ლისტოქუ (რ. მუხლუხი).

ზარქაში маленькое корыто, სრ. ნი-სორი, სარღა (ი უ ორბ. ზარქაში).

ზარღეზი Бар҃҃҃҃҃҃҃҃, სელო ვს Самур-закано.

ზარღეზინი паду҃҃҃҃҃҃҃҃ (дерево), სმ. კუცი.

ზარღეკვანი სმ. მარღეკვანი.

ზარღეფი пшохал походка.

ზარღეგი (რ.) სოღბე, პოდსავკა.

«**ზარღილი**» дивный, узкий ржаной или пшеничный хлебъ съ кусками свѣжаго свиного сала внутри; го-

товятъ на Пшавин годъ (კალანდა) въ честь св. Василия (СМК, XXXII, отд. III, стр. 153).

ზარგა рейка, პრიბиваемал სვერჟუ დრაი პა ვრუშბ.

ზარგა (ქ. ზარგა ტრუსიანი, მუკი, სლ-ბანი), ზარგა ლასკატელეოი უ პოჩე-თეოი პროვიდე დია ჟეოქნიან.

1. **ზარგა** S (რ. ივზ არბ. 𐌆) გუს, სრ. ლორღონჯი.

2. **ზარგა** MZ, ზარგა, ზარგა S დე-თე-თე ბუივოლა, სრ. ლოლო-

1. **ზარგა** სმ. ზარგა.

2. **ზარგა** სმ. ზარგა 2.

ზარგა სმ. ზარგა 2.

ზარღ: ზარღა, ზარღეფი, ლა-ზარღეზა ჟა-ვარღა, ბ. დოსტატოქნიან, სტრ. 3. I-ა აორ. ზარღექ ა დოსტატეფი, ოინა ზარღე ოიუ დოსტატეფი, ჟავარღე; — ობჟექტ. სტრ. 3-გო სპრ. პ. მოზარღე, გოზარღე, ოინ ოზარღე (რ. მუღოფინს) მიუ დოსტატოქო... ლე-მოზარღე (რ. მუ-ღოფი) მიუ ჟავარღე, ოინ ლა-ზარღე, აორ. ქვარღე-მოზარღე (რ. მუღო) მიუ ჟა-ვარღე, პრ. ც. ლე-ზარღეზუ ილი ლე-მზარღეზუ (რ. მუღოფინი), ლა-ზარღეზუ, ოინ ლა-ზარღეზუ; — სუბჟექტ. სტრ. II-ა აორ. ქილი-ივზარღეზუქ (რ. ვიშოფი-ნეზ), აორ. ქილი-ივზარღე, პრ. ც. ლა-შიზარღეზუ; — ლა-ზარღე დოსტატოქნიან.

ზარღანი (რ.) რებენოქ.

ზარღი, ზარღე (პ. ზარღი), ზარღი (პ. ზარღი) საღე, საღე; — მუ-ზარღე, მუ-ზარღე საღე.

ზარღი რე, ზარღე S, ზარღე რე, ზარღე რე MZ (რ. ზარღე) ვორბეი.

ზარღე სმ. ზარღე 1.

ზარღე სმ. ზარღე.

1. **ზარღე**, ზარღე ამბარ; — ო-ზარღე,

ო-ბალიე კорзинка для амбара, სრ.
 მღაზა, ხულო (სრ. გ. ბელი), სმ. თხა.
 2. ზადგ სმ. ბალი.
 ზადგრო, ზადგრეე სმ. ბალირე.
 ზაშლორე უ (ت. باشلق), ზაშაეუ ხი
 ნაშამკ.
 ზაშიღლავა Бачилага (фамлия); —
 ლე-ზაჩილე, ლე-ზაჩიე, ლე-ზაჩე, აე-
 ზაჩიე ხი село въ Севасткомъ
 уѣздѣ.
 ზაც: ზაცუ იტი, красться па цыноч-
 кахъ (гошоритса о кошкѣ, ласѣ,
 шакалѣ); шататься, скитаться, п.
 მე-ვობაცანქი; — აცა-ზაცა эпитетъ
 праздноватающагося, всяду ски-
 тающагося, шапр., ცურა-აცაზაცა
 шакаль-скиталець.
 ზაცუ S мушмула, სმ. ცქუშუტური.
 ზამპი (гур.) Эр., вехамышъ, мыши
 терпъ (ср. მარწყვენია); — აცა-ზამცა
 азытерирующее и рпомущее об-
 разованіе.
 ზამცგალი дрожаніе, трепеть, вие-
 ние; — გურიში ზამცგალი сердцебие-
 ние; — გურიში ზამცგალქ გეუოლღ
 у него наступило сердцебиеие.
 ზაწარი (რ.) черева, სრ. თოკი.
 ზაჭა S влещъ (васѣк.), ор. გირჯღობე
 (სრ. у Чуб. ზაჭა კოზъ съ врюч-
 камн, присоскамн).
 ზახ: ზახა ბი, ударять, II-ლ პორ.
 ნ. ვიზახუნქ ნხო себл, აორ. ქივზა-
 ხი/ე (< ქი-ივზახი/ე); — სრ. ოფ.
 ნ. ვუზახუნქ ხხო его.
 ზაცუბ провѣять, просѣвать, п. ვზა-
 ცუნქ, აორ. ლ-ვზაცი, სრ. ხორუ.
 ზეზი (რ. ზეზი) ნაბუშკა, სრ. ღლი.
 ზეგარა (რ.) подать, повпипность.
 ზედ: ზედეზ, გა-ზედეზა სმხტ, ოსმხ-
 ლიტსა, I-ა პორ. სრ. ჰ. პ. ზებდექ

M/, ვებდექ S ოსმხლნავოუს, სმხტ,
 აორ. ქვცა-ზებლი ილი ქვცა-ებელი,
 პრ. ს. გა-მიზებუ; — სრ. ოფ.
 ნ. ვუბედექ, გიბედექ ი т. ღ., აორ.
 გუ-ვ'უბელი; — IV-ი პორ. ღხწვ. ჰ.
 გვ-ვობელაფუნქ заставлю его ოსმხ-
 ლიტსა, აორ. ქვცვ-ვობელაფუ; — ობხ-
 სტ. სრ. 3-го სრ. (ფორმა возмож-
 ности) პ. მახელინე, გაბელინე, აბელი-
 ნე, მპ. ჟ. მახელინენა ი т. ღ. ა. ი მოგუ
 სმხტ, პრ. პეს. მახელინედე, ჟღ.
 მახელინელა, პორ. გვ-მაზებინე, გვ-
 გაზებინე, გა-აზებინე, მპ. ჟ. გვ-მა-
 ბელინეს ი т. ღ.: ათე კოს ღემიში ჭო-
 ფუქვ ვა გააზებინე ათთე ჩელოვჩკს
 не смогъ ოსმხლнитსა задержать
 двѣ (Xp., სრ. 50,20).
 ზეღაური (რ.) породистал лошади.
 ზელი (რ.) дат. кармъ. ზეს счастье; —
 ბელი-კირილი (რ. ბედ-კრული) პრო-
 ვლჩინი, несчастливы; — ბელი-ჭვირი
 ვიპოლუჩინი (бука. სრ. სგრჩინჩინი
 счастьеშ); — ბელინერეზა, ბელინე-
 როზა (რ. ბელინერო/ეზა) счастье; —
 ბელინერი (რ. ბელინერი) счастли-
 выи; — კუნხა-ბელინერა, სმ. კუნხი; —
 ბელინერო счастьешо; — უ-ბედუროზა
 (რ.) უბედუროზა несчастье; — უ-ბე-
 დური (რ.), უ-ბეჯური ი (? სმ. ჟუჯუ-
 ლია), იბედურა несчастный, სრ. უ-ბა-
 ელი; — მოზედე მიწ: пезотъ.
 ზელია Водіа, село въ Самурзакане.
 ზელიღემი Вѣломъ (Волоземъ), село
 იზ Севасткомъ уѣздѣ, აძხეს ლიტ-
 ются сѣрпше источники.
 ზელთაგანი Белѣгачъ, ილი сказочн.
 героя.
 უ-მ-ზედო (რ. უ-ბელი) воесѣдланныя
 лошади.
 ზეჟანი Бежанъ (муж. имя).

ბერაია Beraia (ფამილია); —სა-ბერაი Saberia, село.

ბერგი мотика, см. ზარგ 2.

ბერთი см. ბერტი.

ბერი (რ.) монахъ.

ბერტი, ბერთი (რ. ბელტი) глина.

ბერწული, ბერწული, ბერწული, ბერწული гранатъ.

ბერჯღელი дини вои, отим. глаголь, п. ვებრჯღელანქ ვრпчу не-пство, аор. ვებრჯღელა.

ნა-ბეტანი (რ. ნა-ბეტანი) премоиѣ, презимчанинъ; черзчуръ, вельма; — ნა-ბეტანე MZ, ნა-ბეტან S черзчуръ, вельма, ნა-ბეტან.

ბერბა пещера, ср. ფოქვა.

ბეტველი (რ.) перстень, кольцо, ср. წარწკინელი.

ბეტვითი, და-ბეტვითული (რ.) прплеж-ный, достоинствный, дѣйствитель-ный; — ბეტვითო, და-ბეტვითულო достоинствно, дѣйствительно, испи-но, ср. ნანდული.

ბზად: ზადეზა, ზადუ готовить, III-я пор. п. ვაზადეზე, აორ. ღვ-ვაზადი или ღვ-ვაზდე, пр. с. მიზადეზე: — сь род. оти. ვუზადეზე, გიზადენქ готовлю ему и т. д.; — пр. с. стр. ვ. ნო-ვაზადეზექ, სი ნო-ვაზადეზექ (რ. ნა-ვაზადეზარი); — ზვე, ზვეე гото-выи; — ზვეუთ готово; — სა-ვაზადი. ხა-ვადი кухня, ср. სა-ტესქუო (подъ гачესქუა) и ჯარ-ტვალი.

ბზაკადი, ზაკალი, ზანკალი, ზაკაი или ზაკაი im самшитъ, ср. რ. ზზა (Орб. ბზაკალი доревянный лугъ).

«მა-ზზაკუნა» у შრ., მა-ზაკელი, მა-სა-ქილა триясулка, (რ. ზზა-ზზაკურა).

ბზარხუელი см. подъ ღრო.

ბზითი (რ. ზზითი) прилавок, ср. ო-ჭუქულერი.

«ბზინდარი» копиях (СМК, XXXII, огд. III, стр. 122).

ბზოთონჯი см. подъ ღრო.

1. ბიბა (რ.) айна.
2. ბიბა Biba, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, см. ალანი.

ბიბა папка.

ბინბა приютъ, убрѣште, домъ; — ღ-ბინბა приютиться, II-я пор. стр. ვ. ებინბუქ, აორ. ქღეღეღეზინ; — III-я пор. დინბ. ვ. ე. ვობინბუქ და) кому-либо приютъ, აორ. ღვ-ვობინ; — IV-я пор. ე. ვობინბა-ფუნქ.

ბინდი (რ. ბინდი сукерка) вефиръ; — ბინდიჟი ქაქალი пѣхиве вефира.

ბინდუნი виноградная лоза; виноград-никъ; — ო-ბინდუნი ვინოградникъ; — ბინდუნი ჟა дерево съ виноградною лозою; — უ-ბინდუნი безъ виногра-дною лозы, безъ виноградуნი, см. ვურხენი; — იბინდუნი у Grosset.

1. ბირ: ბირა, ბირაჟა пѣхиве, пѣть, გუ-ბირუ иапѣвать, II-я пор. ე. იბირქ или ვობირქ пою, აორ. ვობირი; — III-я пор. ვობირუნქ заставляю пѣть, აორ. ვობირე, пр. с. გო-მიბი-რუფუ; — ობъект. стр. 3-го сгр. მა-ბირე могу пѣть; — მა-ბირე, მო-ბი-რე пѣвецъ, -вца; — ო-ბირეში или ო-ბირე პѣхивა; мѣсто для пѣхива и тащевъ, см. ო-სხაუქ.
2. ბირ: ბირაჟა, გინო-ბირაჟა сванк-вать, ე. გინგმი-ბირუნქ; — გინო-ბირაფილი сванецный.

ბირბილი ушки кругомъ бубва, оже-релье.

ბირგუელი MZ, ბურგული S ვიზინო; —

ბირგულიჲ კვარი იაჲ კვარი-ბირგული, ბირგულიჲ კონჭი კონეჲთაჲ წაჲჲა; — ბირგულაჲ იაჲჲაჲიჲ კონეჲთა, თ. ე. хорошо б'нгаюш'и; — отым. глагол, გეწეში-ბირგულეუ ოჲ სთაჲ ნა კონეჲნი, ნომიჲსა.

ბირცხა погоры, коготь; — ბირცხაჲი ნოლი (რ. ნუნა), სმ. ნოლი, სრ. ბუცხა, ჭვალეჲი.

ბირძღა ბირძღაჲ таскать, тлвуть, IV-ი პორ. სტრ. ა. ი. ვობირძღეჲ, აორ. ქემე-ვობირძღი, სი ქეშა-აბირძღი, თიქე ქეშა-აბირძღე.

ბისვონუბა ушибнуть сильно, ი. ბისკონენქ, აორ. ვუბისკონი, სრ. წკიტონუა.

1. **ბიძგა**: ბიძგუა, ბუძგუა, გო-ბიძგინუა ოშეთიუთსაჲ, სტრ. 3. II-ი პორ. ი. ვიბიძგუეჲ. III-ი. პორ. გო-ვბიძგონდეჲ, აორ. გო-ვბიძგონდი; — ნა-ბუძგულეუ шетина, волосы, სრ. ფირფინაჲ.

2. **ბიძგა**: ბიძგუა, объект. სტრ. 3-ო სპრ. ი. შაბიძგუე ჭვალე ი მეჩა კოჲთა ჯაჲრლა იჲ გორაჲ, აორ. ქე-გე-შაბიძგუე ჭვალქე.

3. **ბიძგა**: ბიძგაჲი толкать, სჲ როდ. ოტჲ. ი. ვუბიძგუნქ, გიბიძგუნქ ი თ. დ., აორ. ვუბიძგე.

ბიჭი (რ. ი. ბچه) молодец, мальчик, слуга, სრ. წიე.

ბიჯგო подставка, столбик; იხოგა ბიჯი, совпадая таким образом со словом б'ижо шав; — ოსო-ბიჯი M подставка для арбы, სრ. კოკინა; — ოტყ. глагол მე-ბიჯგაჲუ (формы совпадают с формами отъ б'ижоჲ, სმ. подъ ბიჯი).

ბიჯგო (რ.) шагъ; — ოტყ. глагол, ბიჯგაჲ, ბიჯგუა шагать, ходить п'тш-

комъ, II-ი პორ. ი. იბიბჯეუ'ანქ MZ, ვიბიჯეუ'ანქ S ი шагаю, опираюся на что-лици, აორ. იბიბჯეუ, ვიბიჯეუ; — ელა-ბიჯგუა. ილა-ბიჯგუა (სჲ ტჲან ჯო значением), ი. ილე-ეიბიჯგუნქ (< ილა-იბიჯგუნქ), აორ. ქელე-ეიბიჯგეუ; — III-ი პორ. ი. ვო-ბიჯგუნქ იაჲ მე-ვობიჯგუნქ, ში-ობიჯგუნქ. ში-ობიჯგუნს шагаю..., ონდეჲ ვობიჯგუნდი კუნჩის დედა შაგაჲ (душаго) погамы и, აორ. ვობიჯგეუ, სრ. ს. შიბიჯგაჲუ; — ი. გე-ვობიჯგუნქ, სი გი-ობიჯგუნქ иаству-наю погой; — გიობიჯგუე ძედერტე კუნჩი ოჲთა იაჲ იაჲსუჲს ემუ ია გრუაჲ погою (Xp., 61,3); — ვობიჯგენქ, გე-ვობიჯგენქ касаются, ириставлю, აორ. ქეჯე-ვობიჯგე; — ბალიქ გე-ლეელე ოდგიში, კისერს ქიგობიჯგელო დაალეუ სარქის იაჲვუნს შაჲო ი, ириставивъ къ шеѣ, надавилъ (Xp., სტრ. 40,26).

ბიძვადლი раздутый; — ბიძვადლი ქვარა-ში სჲ раздутымъ брюхомъ.

ბოზოთი, ბომზოთი Боботъ, Бомботъ, село Сенакс. уѣзда.

ბოგა: ბოგევა, ბოგუა проложить, про-дѣлать мостъ, I-ი პორ. ი. ბო-ბეგენქ, აორ. ლ-ბოგე; II-ი პორ. ვი-ბოგენქ, აორ. ვიბოგი, იბოგე; სრ. ს. გო-შიბოგე; — IV-ი პორ. ვობო-გაჲუნქ; — შიშა-ბოგუა проложить мостъ въ серединѣ чего либо, სჲ როდ. ოთა. ი. შიშე-ვუბოგენქ, აორ. ქიშე-ვუბოგი || ქიშე-ვუბოგი || ქი-შე-ვუბოგე, თიქე ქიშე-ვუბოგე; — ათე წყარისა შიშეე ქიშე-ვუბოგი სდელაჲი დი მეჩა იჲ სერედინეჲ ოთეჲ ოდი (рѣки) мостикъ (Xp., სტრ. 41,13).

ბოგა, ბოგირი, ბოგილი იოჲს იჲ ხლ-

ვახ; мостикъ изъ брусьевъ черезъ рѣчку в канавы (у Цагарели МЭ, II, стр. 41 ზოგა «ясля», вследствие неправильного, по крайней мѣрѣ семасиологически, отождествленія его съ г. ზაგა); — ზოგაში Богашъ, названіе части села Мартвиль за мостикомъ изъ брусьевъ.

ზოდერია, **ზოდორია** проскуривка, *раст.*

ზოდორიბ см. ზოდერია.

ზოთილი (г. ზოთლი) бутылка.

ზოკოთი

ზოკონი (г. ზოკო печь) опора изъ камней или шпиль для деревяннаго фундамента, ср. ჰეკვი.

ზოკუჩავა Бокучава (фамилия); — ზოკუჩავო Сабокучаво, село въ Севастскомъ уѣздѣ.

ზოღი: ზოღუა кричать, орать, н. ვბოღანქ, аор. ვბოღო.

ო-მ-ზოღი [г. ო-ბოღი вж. *უ-ბუღი < უ *не, безъ* + ბუ (арб. بو), г. ზა-ბა || მამა *отецъ*] + ლი (оковч.) *безъ отца*, т. е.] сирота (см. II. Чарая, *Объ отн. абх. яз. къ афст.*, § 10, а).

ზოღო коонецъ; — ზოღოს *нар.* в-коонецъ; — ზოღოშ-სუ до конца; — ზოღო-შქისუ среди конца, см. შქა.

ზომზოთი см. ზომოთი.

ზომბუას-სიღი (груз. форма, помингр. должно быть ზომბუაშ-სიღი „Бомбуась-хиди“, названіе стариннаго моста изъ негюл на р. Цхепиш-იკალი (*буко.* мостъ Бомбуа); будто-бы мостъ получилъ названіе отъ Помпея, но какъ замѣтилъ еще проф. Цагарели (И. К. О. II. Р. Г. О., т. V, стр. 67) не-зачѣмъ беспокоить тѣхъ великаго

римскаго полководца, никогда, вѣроятно, небывшаго въ этихъ мѣстахъ, когда въ деревнѣ Спичаха, неподалеку отъ моста, живутъ дворяне Бомбуашили; кромѣ назв. ზომბუას-სიღი и ზომბუაშეიღის-სიღი, которыя приводитъ ир. Цагарели въ вышеназв. статьѣ, мостъ назыв-ается и подъ названіемъ ბუბუას-სიღი; въ объясненіе этого названія разсказываютъ слѣдующее: Бубуа, по фамиліи Чиковапи, имѣлъ на рѣкѣ Цхепиш-იკალი плетневый мостъ (ბონღის სიღი), за пользованіе которымъ бралъ съ персоны полушку (*ფარა*); одинъ лечхумецъ, наирашаясь на базаръ въ Хопъ, перешелъ черезъ мостъ, не заплативъ установленной полушки; когда человѣкъ Бубуа сталъ требовать уплаты, лечхумецъ такъ сильно ударилъ его по лицу, что выбилъ у него зубъ; къ вечеру пришелъ на мостъ самъ Бубуа; человѣкъ доложилъ ему о дерзости лечхумца; вотъ плеть лечхумца обратилъ изъ Хопы; Бубуа приказалъ своимъ людямъ задержать лечхумца; лечхумца задержали и, по приказанію Бубуа, вѣщаши вырвали у него всѣ зубы; будто-бы отъ этого Бубуа мостъ и получилъ свое названіе.

ზონ: ზონუ I-я пор. н. ვბონუქ მოუ, аор. გვბონი, пр. с. მიბონე; II-я пор. стр. ვ. ვბონუქ მოუს, ვუპა-კუს, аор. ვიბონი; III-я и IV-я ვ-ბონუაუქ დაუ кому-либо умыться, заставаю кого-либо мыть друго-го, аор. გვ-ვობონუაუ, გა-აბონაუ.

თქ გა-ბონფუუ; — ო-ბონუ (გ. ღა-სახანი): ოსურქუ ზღვაშა მადართუ ცა-ბონი ობონუშა ჟიშილა: ушла на море купаться (буке. обмыть тѣло) (Xp., стр. 101,4-5); — ა-ბანო (გ.) ბანა, купальня.

ბონდი (გ.) პლეთენკა, პლეთენზე ნისყაიე მონიკი, პერეკნუთიე ჩერეზ რეჩკი (პოდრობიე იხე ოპი-საციო სმ. Цагарели «Низ по-ѣздки въ Закавказскій край», Ж. М. Н. Просв. за 1877, № XII, стр. 213—214); — ბონდისიე ვე მოსტუ, ვე სტორიუ მოსტა, უ მოსტა, Gr., § 136.

ბონი პრილი, მტეაი; — ბონას მტე-ხო, პრიმო.

ბონბორი სმ. ბობორი.

ბონბადო სმ. ბონბოლი.

ბონბი, ბონბიკე (გ. ბობრი) ბლო-ძაფე.

ბონბოლი, უ ვრ. «ბონბოლი» ნა-უკ; — ბონბოლიაი ნა-მოსე ნა-უ-ტიპა, სმ. მონ.

ბონბადი (გ. ბობალი) ჯელეპ. კონე, სტრია; ოპო ნაკოე ნიქესე ვე ცაიშკოი ცერვი, ოსტრე რას-ჩეპეო ვე დვა სტოლა, რუკო-ლიტკა ვორთკია; სკადომე ნაკიხე კოიი ივლესე ჯეგე სვ. გეორგიე ცერ-კოვე (ჯეგე სვ. გეორგიე) ნიქე პუ-სტოუა, ვე სელე ზეიბა ზუგდი-სვაიე უზდე; პე ნაროდომე ვტო-ვანიუ, ეტი კონეა დოსტაილესე ვე ცერკოვე სვ. გეორგიე, პრიჩემე ნე ვე ოდიანოვომე ნა ნაკიხე ნიქე ნაკიხე: ნიქე ნაკიხე, ნიქე ნაკიხე; ნიქე ნაკიხე ვე ცერკოვე, ნიქე ნაკიხე ნიქე ნაკიხე ნიქე ნაკიხე ნიქე ნაკიხე ნიქე ნაკიხე (სმ. ნაკიხე სხელო გე-

სეტი 1911, № 266, სტრ. 3, სტატიე ექვის ქალი» სამეგრელოში).

ბორია (გრეც. βορέας, ὀ) ვტერე; — რალიჩიე ვტრე პოსლესე რალიჩიე ნაკიხე: გირგალი-ბორია (გ. გრი-გალი) ვიხრე; — გურული-ბორია გუ-რიბსკი ვტერე, იუნი; — ზღვა-ბორია-ბორია მორსკოი ვტერე (დუიქი სე ზერეპო მორა); — ვინი-ბორია, ვი-ბორია ვერხიი ვტერე, ვოსტო-ჩიი; — მასკური-ბორია ვეფირე (დუესე ვე გორახე, ნა ბერეგახე რეჩკე); — წანი-ბორია (< წანი-ბორია, სმ. წანი) ჩანსკი ვტერე, თ. ე. ნიქიი, იუ-ნი; — ჯვარული-ბორია ჯვარსკი ვტერე, სხვერიი; ვე ეტიხე ნაკი-ხე სლო ბორია ნიქესე ოპუ-სკაიეს, სრ. ქარი; — ოთმ. გ. შიკო-ბორე, ქიშკე-მობორე ნიქე ნაკიხე ვტრომე; — ნა-ბორე ნიქესიი ვტრომე.

ბორკი ნოგა; — ვინ-ბორკეი დუი-ვი, თ. ე. ჩელონი, სრ. კურეს; ოთმ. გ. ბორკე სილვირე (ნოგი), ნ. ვობორკე, აორ. დო-ვობორკე; — სტრ. 3. პ. ვობორკე, აორ. ქეშვი-ვიბორ-კე; — ბორკილი სვიანიი; — ო-ბორკალი ნაკიხე.

ბორი, ბორილი გუნი, პუსტი; — ოთმ. გ. II-ი პორ. აორ. გე-ვე-ბორი ი ოდურეს (სრ. გრეც. μαρός გუნი).

ბორი-ცეზე (გ.) ვიო, ვილესე.

ბორი-წინე ვორიპა, სელო.

ბორისი ნაკიხე პაროდოე პრი-პოვანიე ნაკიხე 17 დიესე დო ველ. ნოსტა ვე ჩესტე ნაკიხე-ნო ბოჟესტა ბორ-სი, სრ. მირისი (СМК, XXXII, ოტ. III, სტრ. 99), სრ. ბოსლოზა უ ბერ. ბორქოში (გ. ბოქლოში, ძველ-გ. მოქ-ლონი ნიქე გრეც. μοχλός, ὀ) ნაკიხე.

ზორჯი (გ. عرج ذوز) სროკი, პრემია; — ზორჯით სროკომ, ნა სროკი; — გოთხანა-ზორჯის (< გოთხანაში ზორჯის) აზ რაჲსჲტი; — გოტყემა-ზორჯის პო პრემია ფიუსკა, პრი ფტუსკი.

ზოფვი (გ.) ნაღიჩიკი დორი დერეფსკაი დომა.

ზოში (გ. ზავში) მაღიჩიკი, იწოთა; — ზოშალა მოლოდოტი, მოლოდოტო, ხრბროტი; — ზოშალაჲე სჲ მოლოდოტი, სჲ იუნიხ ჲბჲტი; — იზოშილოთა მაღიჩიკა (პროვინცია, მკ, I, 26); — სი-ზოშე (გ. სი-ზავშე) მოლოდოტი, ნე-ოპიტი; — სი-ზოშეთ პო მოლოდოტი; — ზოში-კათა, სმ. პოდჲ კათ I.

ზომორი, ზონმორი ნოღოტი, შერტი, პუხი ნა ჯიპოტიხი; — ზონ'ნ'პორა-ში ჲელა პუშისთა ჲვსა.

ზოჭკა (პ.) ბოჭა.

ზოსოსი (გ.) შაჲკა იზჲ იწიპი, ნა-ლაჲა.

ზოსნა (გ. ზოსნა, გ. ذوزني) პოლოთი-პილი ილი კოჲანიჲი კუსოჲი დიჲ ჲა-პერტივანიჲი პრედმეოვი, სუმი.

1. ზუბა მოლოკი; — იზა-ზელოთაჲი უფრ. მო-ლოკანკა (ტრავა); — გე-ზელოტირი, სმ. ცულო.

2. ზუბა მ. ზელაჲევი სოღიცი; პო ნაროდოჲო ბიჲსიენიჲო, სოღიცი ნა-ზიჲვაეტს იმენეჲ მოლოკა პოტოჲო, ჲო კოღა მათჲ თოგო იუნიგო-მოლო-და, ჲი კოტორაგო ჲიუბიღიჲ სოღიცი ი ჲუნა, დიჲ ფტრანენიჲი ფტჲ სიჲა-ოგო ჲიუბიღიჲიჲი პუშისთა ჲი ეტიჲჲი პოსიღიჲიჲი მოროვიჲი პომეოჲი, თო სოღიცი თოტჲას ჲე ბროსიღოჲი ჲი პოდოიჩიკი სჲ მელოკომ ი ნი-კუპაღოჲი იწოღი, ჲო ნე უდაღოჲი პომერკნუშისთა სჲ ტიჲჲი ნორჲ ბე-

ვოზრატო ჲუბი (სმკ, XXXII, ფტ. III, 90; ნაუჩიუჲი ეტიმოლოგიჲი სლოვა ჲეჲ სმ. ფტ. სტრ. 3); — ჲეიოლოჲე/ჲე, ჲეიოლოჲეჲე, ჲეიოთი ბიჲ ვოსოკი (სრ. არმ. —բիւտլթ); — ჲეღალოჲე/ჲე, ჲეღალოჲეჲე, ჲეღაღი ბიჲ ჲაჲაღი (სრ. არმ. —բիւտլթ); — ჲეღამი, ჲეღამი ბიჲ სოღეჩიჲი, ჲეღამი დღო სოღ-ეჩიპიჲი დოჲი; — ჲეღარა სოღეჩიჲი ჲუჲჲ; — ჲეინაფა ნიჲსთავიტი ნა სოღი-ცი, პროიღტი რიჲ-ღიბო; — ჲეინა-ფოლი პროიღტიჲი; — რ-ზეინაფეჲე პოდლეჲაჲიჲი პროიღტიჲი; — ჲეჲე მარღი-ჲე ილი უჲუღაღე ჲეჲე მარღი-ჲე იღიჲუსი სოღეცეჲი; იღიჲუსი იე-უოშიპიჲი სოღეცეჲი (სმ. შოჲჲე 1897, № VI, ფტ. II, სტრ. 26).

ზუბაჲე (იბხ. ბუკაჲა, ბუკე) ბოროდა, სმ. ფრიშელო.

ზუჲე, ჲე იღიჲი, უკუსი, სრ. შ-ჭკანე.

ზრადი (გ.) იწიპი, სოღიცი, გორე; — იტი. იღიჲი ჲრადეჲა, II-ი იორ. ი. ვიბრადეჲე ილი ვიბრადეჲე პრი-ნი-მაჲ იწიპი ნა სეჲი; სჲიჲიჲი იღიჲი კიჲმ-ღიბო; — III-ი იორ. ი. ვიბრადეჲე-ჲეჲე იბნიჲი, აორ. დე-ვიბრადი; — სტრ. 3. IV-ი იორ. ვიბრადეჲე (გ. ვე-ბრადეჲი) იწიპი ჲიჲი მენა; — იბიჲ. სტრ. 3-ო სრ. ი. მო-ბრადე. კობრადე, იბრადე (გ. ვე-ბრადეჲა) მიჲჲ ჲიჲი იგო: კოს იბრადე იმპოლი ჲე-ლოჲეჲე ჲიჲი სოტო, აორ. პო 2-იჲე პრინჲ. სრ. შე-შე-ბრადე, შე-გე-ბრადე. თის შე-ბრადე; კოს შე-ბრადე იმპოლიჲე ჲელოჲეჲე ჲიჲი სოტო.

ზრედი, ჲრეკელო ჲრეკელო მინო; — ჲრე-ლიჲანე, ჲრეკელოჲი მინო რიჲ.

ზრეჲელო სმ. ჲრეჲელო.

ზრინჯი (გ. ტ. პ. عرج) რიჲ, სრ. ირნა.

ბროლი (რ. იპზ გრეც. βρύλλος) კრუსტაღ.

ბრუო სმ. რუო.

ბრძენი (რ.) мудрый, мудрец; — отым. глаголъ съ рох. оти. ш.-ბ. გუ-ვ'უ-ბრძენქ, გა-გობრძენქ и т. д., აორ. გუ-ვ'უ-ბრძენი; — გური თუმი გამო-ბრძენი ცაქაი მუბ сердце такъ мудрымъ (Хр., стр. 108, в).

ზსუმ || ფსუმ || სუმ: ზსუმა, ფსუმა, სუმა мочить, мочиться, გითო-ზსუმა мочить сверху вниз, I-я пор. п. ზსენქ (შმ. ზსენქ), или ფსენქ (შმ. ფსენქ), იპზ ვსენქ мочусь, აორ. ქოლო-ზსი, ქოლო-ფსი, ქოლო-ვსი; — III-я пор. ვობსენქ (რ. ვაჰსამ) мочусь пады чѣмъ-либо, გითო-ვობსენქ; — ნა-ზსუმა, ნა-სუმა моча, ფსელო (რ. ფსელო).

ზუბუან-სილი სმ. ზამბუან-სილი.

ზუდე (რ.) гудило, სრ. რ-გვჰჟე.

ზუდი სმ. მუნდი.

ზუზინი, ზუოქინი, ჰუზინი, ტუორინი пердѣль; пердѣть.

ზუზი мѣтина колеса (სრ. რ. ზუზუი) вездѣ. чирей), სრ. მო-რკვი.

ზუოქინი სმ. ზუზინი.

1. **ზუკი** пень или толстый отрубокъ дерева; опъ кладется поперекъ очага (ქებური) и служить опорой прокладываемыхъ черезъ него къ очагу дровъ; вмѣсто дерева въ качествѣ зუკი употребляется и камень.

ზუკი улей, სმ. სკა.

ზუდეგი, ზუდეკი вш рѣдка; — ჭითა ზუდეკი რედა; — მე-ზუდეკიე ვა-ღიე ვტუჩე.

ზუდე черешня; — ზუდეკი Бузави, о Севак. უზდა; — ნა-ზუდეკი,

ნა-ზუდეკი, ნა-ზუდეკი Набулевъ, село Севак. უზდა.

1. **ზუმ || ზუნ**: ზუმა, ზუნა янт, палп-вать, II-я пор. п. ვიბუნქ პაპვაო дѣя ссбя, ссбѣ, აორ. ვიბი იპი ივბი; — III-я пор. п. ვობუნქ ლუო, გინი-ვობუნქ перезью, აორ. ვობი, გე-გინე-ვობი, სრ. სოვ. გინო-მიბუმუ; — IV-я пор. ვობუმაფუნქ, აორ. ვობუმაფე; — ზუმირი პაიტი; — გე-ზუმა პოპივავი; — გინო-ზუმა პერ-ლივავი; — მუნო-ზუმა პოპივავი, იპ. სქ დატ. იპ. მუნე-პობუნქ ტი მეპა იპი-პაშე სერუქა იპიპ, მუნე-გობუნქ ი თეპა იპიპ, მუნე-პობუნს, მუნე-გობუნს, მუნა-აპუნს (< მუნო-ობუნს) იპ. იპიპაეშე მეპა, თეპა, სო; — ე-ზუმა იპი ეშა-ზუმა ჟერიავი, ი. ეთუ-ვობუნქ, აორ. გე-ე-ვობი, სი გე-ი-ობი, სრ. ს. გე-მიბუმუ; — ე-ი-ობუნქუ იპი ე-ი-ობუნქი იპი ეშა-ა-ზუმალი (< ეშა-ობუნქი) თო, ჟო პუპო იპიპიპი, იპიპი; — მლაზონი წეურგილიშა ქიმურცე წეარიში ეობუნქუშა მოვაქიპა იდეტა კა როდიპუკი იპიპიპი (Хр., стр. 74, а).

2. **ზუმ || ზუნ**: ზუმა, ზუნა (შურიში) პერ-ვესტი დუქა, იპიპი, ჰაგო-პიპი (პო ვორიქს ვრემეპაქს სქ იპიპიპი ელა || ილა), II-я пор. п. ვიბუნქ შურს პერეპოქი დუქა, აორ. ქედე-ე-ვბი (< ქე + ელა + ივბი) შური იპი ქედე-ე-ვბი შური (იპ. იპიპი-პიპი) სლუქაქა მქსტ. პრეფიქსქ პო-სტაქიპიპი ვე მეშუა იპიპიპიპი იპიპიპიპი იპიპიპიპი, კაქა ეთო ბუ-ვავი იპიპიპიპი, ა პერექა იპიპიპიპი, § 111).

3. **პეშ || ზუნ:** ზუმაფა, ზუნაფა, გე-ზე-მაფა, გილა-ზემაფა *понтиситы, виситы*, მიკო-ზემაფა || მუკო-ზემაფა *повиситы на стѣну, на столѣн;* — გინო-ზემაფა; — II-я *пор.* *н.* გილე-ვეზეშუ-ანქ *или* გილე-შე-ვეზეშუანქ (*რ.* ვიკი-ლეზ) *вѣшаю на сѣни, аор.* ქიგი-ლე-ვეზეშუე, *პრ. с.* ქიგილა-მიზეშუ-აფუ; — III-я *пор.* *н.* გილე-ვოზეშუანქ (*რ.* ვიკილეზ) *вѣшаю, аор.* ქიგილე-ვო-ზეუნე, *პრ. с.* გილა-მიზეშუაფუ; — მუკე-ვოზეშუანქ *вѣшаю на стѣну, на столѣн, аор.* მუკე-ვოზეუნე *или* ქე-მე-ვე-ვოზეუნე, *სი* ქეშკა-აზეუნე, *თიქ* ქეშკა-აზეუნე, *პრ. с.* მუკო-მიზეშუ-აფუ; — *стр.* 3. გილე-ვე-ვოზექ, *სი* გილა-აზექ, *თინა* გილა-აზე (*რ.* ვიკი-ლივარ) *вися, аор.* ქიგილე-ვაბი (*რ.* ვიკილე) *висятъ, пристаятъ, забрагъ* (*папр., о снѣговаратах*): *ლურქე* ქიგილიაბეს *аѣмосе* (*რ.* ძილი მოე-ქილა უველას) *сонъ забрагъ* (*прис-тала*) *всѣхъ, т. е.* *всѣ* *задрема-ли;* — *объект.* *стр.* 3-го *спр.* *н.* გილე-მოზე, *სი* გილე-გოზე. *თის* გილა-აზე (< გილა + აზე, 3-ე *х.* *совпадаетъ, какъ* *п* *и* *г* *руспискомъ, съ* 3-имъ *х.* *стр.* 3.) *виситъ на мшѣ* (*რ.* შილია); — 2-го *спр.* მუკო-მიზე *виситъ у меня что-либо на стѣнѣ, სი* მუკო-გიზე, *თის* მუკე-ზე: — მუკე-აზეშუაფალი (< მუკო + ა-ზეშუაფალი) *вѣшала, ср.* გარაბალე.

4. **პეშ || ზუნ:** ზუმა, ზუნაფა, გე-ზეუნაფა *привязать, растянуть между двумя концами, заплече; გინო-ზემაფა* *перевязать, аю-ზეშა* *сразиться, со-стязаться; сь* *род.* *отн.* *н.* გე-ვე-ზეშუანქ (*რ.* ვუბამ) *привязываю что-либо для него, аор.* ქიგე-ვეზეუნე

თიქ ქიგე-ზეშუანქ (> ქიგე-ზეშუანქ) *პრ. с.* გო-მიზეშუაფუ; — *аор.* *по* II-ой *пор.* გაკიბეს *они сразились;* — გინო-ზეშუაფირი *перевязанный, свя-занный другъ съ другомъ;* — შურ-ზეშობა, *см.* შური 1.

ზეშაშნიკი (*რ.*) *бумажникъ.*

ზეშუელი (*რ.*) *первина, пуховникъ.*

ზეუნ *см.* ზემ.

ზეუნეზა (*რ.*) *природа;* — ზუნებო *по* *природѣ.*

ზეჟევი *см.* ზელევი.

ზერანუბ *съезжаться, сжиматься отъ холода;* *სექ* *ლო-მიზერანუბ* *ჩხურუსე* *у меня рука отяглась отъ холода, ср.* ხირაკუა.

ზერბუ *летучая мышь, см.* ქუკი.

ზერგული *см.* ბირგული.

ზერდლა *см.* ზურღა.

ზერდლინი (*რ.* ზურდლუნი, ზურტლუნი) *бормотавіе, ворчавіе; бормотать, ворчать, I-я* *пор.* *н.* ზურდლინებქ; — ზურდლინა *бормотунъ, ворчуаъ, см.* თუნთი.

ზერეხი (*რას.*) *дикій виноградъ, ср.* შურინი.

ზერთი (*რ.*) *мячикъ;* — *отыменный гла-голъ, II-я* *пор.* *н.* იზერთებქ *или* ვიზერთებქ *играю чѣмъ-либо, какъ мячемъ.*

ზერინ: ზურინაფა *выбрасывать, -тѣся, I-я* *пор.* *н.* ვზერინებქ *выбрасываюсь, аор.* გო-ვეზურინი, III-я *пор.* *н.* ვო-ზერინებქ *выбрасываю;* — გინო-ზერინაფა *перевроститъ черезъ что-нибудь, III-я* *пор.* *н.* გინე-ვოზერინ-აფუანქ, *გინა-აზერინაფუანქ, аор.* გე-გენე-ვოზერინე, *სი.* გეგენა-აზერინე, *თიქ* გეგენა-აზერინე.

ბურკა внутренняя, основная часть початка кукурузы (г. ნაქურნელი).

ბურს: მოთ-ბურსაფი სთავპოვენიე, ударь, шумь; шумѣть, бѣсновать-ся, столкнуться, провалиться, п. მოთ-ფიბურსანქ:—მიშა-ბურსუა პერთხეცა, борются среди чего.

ბურღა, ბურღა: а) «растение въ болотистыхъ мѣстахъ Нижней Мангрезіи, имѣеть широкіе листья и бѣлые цвѣты, б) разрыхленная, вздутая земля, на которой растеть кукуруза, с) сама кукуруза, d) мохнатый, полосатый, косматый (а также: пухъ, волосъ, шерсть), е) ბურღლა народное собств. имя какъ мужщины, такъ и жепщины» (МЭ, I, 64), f) «название козла, быка» (СМК, XVIII, отд. I, 34). Въ качествѣ собств. имени слово это подвергается иногда нѣкоторой дифференціаціи: ბურღლა—жеп. имя, а ბურღლაია, ბურღლუ—муж. имя.

1. ბურღლი (ჭ. ბურღლი) многолиственное лѣсное растение.
2. ბურღლი (г. ბურღლი, т. بوری) буравъ, ср. ტურპანტი.

ბურჩხა назв. травы, оно употребляется и въ грузинскомъ, но, по всей видимости, мнигрельскаго происхожденія, ср. ბურღა.

ბურჭინი ზაზარჯანისი грохоть пущекъ, ср. ბურჭინი.

ბურჭი бесплодный, яловый (о животныхъ); — ბურჭი ჩხოუ (ჩხუუ) бесплодная корова, ср. უსქე.

ბურჭული, ბურჭუი ხმ სხვირა, маленький топоръ съ крючкомъ (г. წალი);—ბურჭულია (уменьшит.);—ბურჭულუა зарубить сѣкирой;—

ნა-ბურჭულა зарубленный, пачѣпный сѣкирой.

ბურჯ: ბურჯაფი, მუნო-ბურჯაფი обнимать грубо, неуклюже; боротся, сь род. отп. п. ვუბურჯუნქ (г. ვებ-ლოარქუნებო), აორ. ვუბურჯე; — обьект. стр. 2-го спр. მიბურჯუნს, 3-го спр. მიბურჯანს.

ბუსქა Бусѣа, прозвище буйвола или быка.

ბუტუტია комаръ Z, S; муравей M, ср. კოლონა პ ქუიქუიკია.

ბუტუუ, ბუტუაფუი мягкий.

«ბუტუნი» деревянная посуда для простокваши (см. მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

ბურე Бучу (жеп. имя).

ბუცხა, ბურცხა (по-ч. ბუცხა поготь, жоготь) эти слова употребляются въ сочетаніи съ числит. აკა одинъ: აკა-ბუცხა, აკა-ბურცხა немного, сь одинъ поготь (ср. ფიცო), ср. ბირცხა, ср. г. ერთი ფინჩხა, ერთი ფინჩხილის ოღენა.

ბუცხი грабли (ср. გ. ფოცხი).

ბუმ: ბუმოლუа приставать, не давать покою, сь род. отп. п. ვუბუმოლუანქ, აორ. ვუბუმოლე; — წურიფი მი-ბუმოლუნს ბოхи не даютъ мнѣ покою.

ბუმტუა см. ბიმტუა I.

ბუნარი камень;—ბუნარიუ ქული იმი ბუნტოუი ქული, см. ქული.

ო-ბუჯი см. ო ბუჯი.

მო-შა полный, заполненный, см. ფუაფა.

მა-შაღლია см. მა-ფშაღლია.

ბეგებერი M კიზიხ, см. შინდი.

ბერიელი см. ბრელი.

ბ.

1. ზ: გაუა дуть, вѣять (о вѣтрѣ), II-я пор. н. იბგანქ MZ, ვიგანქ S, პორ. იბგი;—სვ როდ. отн. и. -ბ. გე-ვეგანქ подую на него, გე-მიგანს подуеть на меня и т. д.
2. ზ: გაუა. გინო-გაუა платить, заплатить, მარღიში გინო-გაუა благодарить, II-я пор. и. იბგანქ მხი ვი-განქ плачу, გინი-იბგანქ заплачу, აორ. იბგი, გინი-იბგი;—სვ დატ. отн. и. ვოგანქ отличную ему, благодарю, აორ. ვოგი, მარღი გინ-ვოგი;—მა-გაფალი, გინე-მა-გაფალი сборщик податей;—გაფალი заплачен-ным, отплаченным;—ო-გაფური по-дать.
8. ზ: გაუა, ჰილა-გაუა илжонитъ въ пож-ны, III-я пор. и. აღ-ვოგანქ. აორ. ქალ-ვოგი, სი ქალ-აბი, თქუ ქალ-აბე;—IV-я пор. и. ქალ-ვოგაუანქ; ჰილა-გაფირი илжонный.
1. ზ: გაუა, ე-გაუა строить, III-я пор. и. ვოგანქ, აორ. გე-ე-ვოგი, სი გე-ი-ოგი, თქუ გე-ი-ოგი;— გაფილი и-строивши.
6. ზ: გაუა, მო-გაუა (მარწკინღიში) па-дѣнать (перстень), II-я пор. შიომი-ოგანქ, აორ. ში-ივგი;—ობექტ. სტრ. 3-го спр. მე-მოგე, სი მე-გოგე, თს მა-აბე (რ. შაგია) на мѣхъ падѣтъ.
6. ზ: გაუა, ლო-გაუა разстилать, вы-нимать изъ котла топъ (ლოში, ომ.) и класть на столъ, III-я пор. и. ვოგანქ, აორ. ქვლ-ვოგი — ეშა-გაუა выложить, вымазать, расстлывать манури (პაპრ. топъ въ котлѣ), и. -ბ. ეშუ-ვოგანქ и т. д.
7. ზ: გე-გაუა приучать, привыкать, III-я пор. и. გეშუ-ვოგუანქ приучаю его, აორ. ქეგუ-ოგე ე; — სტრ. 3. IV-я пор. и. გეშუ-ვოგუანქ привы-каю, აორ. ქიგე-ვოგი, სი ქიგიაგი, თქუ ქიგო-აბე;—გე-გაფილი свык-шился.
8. ზ: გაუა находить, разбираться, სტრ. 3. IV-я пор. и. ვაგუექ, ონა აგუექ.
9. ზ: გეა, ში-გეაа отлѣчать, сь рოდ. отн. и. მეშუ-ვეგექქ. აორ. ქმე-ვე-გი, თქუ ქმე-უგე.
10. ზ: გეა, შო-გეაа приобрѣтать, вы-игрывать, II-я пор. и. ვიგექქ при-обрѣтаю, აორ. ქეში-ივგი (სრ. შინა);—IV-я пор. и. ვოგეაუანქ помогаю ему приобрести, აორ. მე-ვოგეაუექ თქუ მა-აბეაუექ;—შო-ნა-გეფი-при-обрѣтешое.
11. ზ: წა-გეაа терять, проиграть, III-я пор. и. ვაგექქ, აორ. წე-ვოგი;—IV-я пор. и. -ბ. წე-ვოგეაუანქ заставляю его потерять, აორ. ქეწე-ვოგეაუექ;—წა-გეაუელი потерявши, потерянное.
12. ზ: გა-გეაа узнавать, понимать, II-я пор. и. ვიგექქ გე-ვეგექქ, აორ. ქეგე-ვეგე;—ობექტ. სტრ. 2-го про-изводнаго спр. и. გე-მეგეპე и по-нимаю, თს გე-ეგეპე; — განგე (რ. განგეა) нарочно, завѣдомо; — გან-გეა (რ.) провидѣние, промыслъ Бо-жій; управленіе; — აგეაა წესიში совершать чинъ погребенія.
13. ზ: გუნა, გუნა, გუნა б. похожимъ, სტრ. 3. I-я пор. ვგექქ, გექქ გუ S по-хожъ я, ბგექქ, გექქ გე MZ; ნეოფ. отн. ვგექქ, გექქ я похожъ на него, на

тебя, შვეტუქ გუქ თი похожъ на меня, на него, თინა შვეტუ. რგუ. გუოქ похожъ на меня... 3-ე лицо употребляется безлично: გუ/უ *ნოთოჟე, თინო, კაჟეთსა, გულე კაჯალოს;* пр. с. ნო-ბგუევექ, სი ნო-ბგუევექ, თინა ნო-ბგუევე (გ. ნა-შგვა-ნებდარ);—объект. стр. 2-го ср. п. შიგუ (გ. შიგავს), გიგუ, უგუ у меня похожъ;—ნა-გვანეფი უპодобившийся; глаголъ этотъ недостаточный: пѣ-которыя формы восполняютъ отъ გურაფა, см. გურ. 2. [Употребляемое въ мингрельскомъ მნგი *правильный, прямой, разный, подобный, вѣроятно, причастная форма* отъ გუნა; такъ ли это, или иваче, но мингрельское მნგი не имѣетъ ничего общаго съ მნგი *Витязя съ барсовой кожей* Шоты Руставскаго, какъ это думаютъ г.г. П. Чарая и Нико Джавашиа (журн. შოამბე 1896, № II, отд. II, стр. 24—25; სსსლსო გაცეთი 1911, № 233, стр. 3): у Шоты употреблено персидское слово *مانك* луна и ჰირი მნგი = *лицо* (*лицомъ*) *луна* (см. Н. Марръ, Т. Р., IV кн., стр. 666);— მნგო, მნგაჲე *прямо, противъ*].

1. გა ჰოლმ; — გა ლო გას по холмамъ; — გაბარი плоскогорье (? გა + გ. ბარი *равнина*, но быть можетъ გა-ბარი соответствуетъ семитическому (арб.) جبل *гора* или въ качествѣ заимствованія въ мингрельскомъ, или же какъ эквивалентъ его въ ряду съ გვოლა, გოლა);—გაშვერდი (? < გაში + გ. ფერდი *пасть, бока, откосъ*) Гаშიერди, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, ср. სუქი.

2. გა основивал часть арбы; она состоитъ изъ двухъ бревенъ, соединяющихся другъ съ другомъ сверху, у яриа и постепенно расходящихся взадъ (г. სეღნა, სეღა, ზე-სეღარი); въ этомъ же значеніи одинъ мингрельскъ изъ села Ква-ტაпа Селавскаго уѣзда сообщилъ слово *ონგალი* (по Орб. *ონგალი* подставка на подобіе столба).

3. გა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ; при сочетаніи съ разными словами гласный исходъ предлога (въ сложныхъ предлогахъ и предшествующіе исходу гласные) подвергаются разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ: ослабленію въ ჯ, полному выпаденію, ассимиляціи, преимущественно регрессивной и др., такъ что გა *можетъ, смотри по обстоятель-ствамъ, принять* форму გუ, გი, გე, გი и т. д., Гр., § 115.

4. გა- см. გო- 2.

გაამა см. გამა 2.

გაბარი см. გა 1.

გაბარსუღლი см. подъ ღრო.

გაგანიბა (გ. გაგანიბა *сильный, чрезвычайный*) рѣзвый.

გაგაჩი см. გორგალი.

გაგესქუა поварь; — სა-გესქუა (< სა-გაგესქუა) поварня, кухня, ср. სა-ზეაღი.

გაგილა Гагида, рѣка и мѣстность въ Мингреліи; по словамъ Ламберги (стр. 58), тамъ ищелци сѣзали въ невспаханной землѣ, но избѣжаніе ослабленія почвы, что влекло за собою гибель посѣвовъ отъ дождя и вѣтра.

1. გაგუღია, გაგუღიერი ტიპის, పె-
острый, ср. უკვთჯრი под კვათ.

2. გაგუღია, გაგულა (муж. пия) Га-
гуля, Гагуля.

გაგურჯეღობა, გარგურჯელა ჯექსკი
головной уборъ (რ. ნისკვაკობი), ср.
კაკულა (ი არმ. գանգուր կუძր).

გაგაფხუღლი სმ. под ღრო.

გაგეთი газета.

გაკო- предлогъ въ глаголахъ, см.

გა- 3, I, § 115.

გაღაფანი (რ.) ограда.

გაღატოზი (რ. გალატოზი, კალატო-
ზი, არმ. գալատոս) камешникъ.

გაღე ვიუზ, ვიზ, სარჯუზი, па дворѣ-
ოზე გაღე ვიზ двора, за огра-
დის; — გაღეზი ვარჯუზი, ვიზი, დი-
კი; — «გაღენიში» празднование
въ честь умершихъ членовъ семей-
ства, когда въ семьѣ есть больные
(см. СМК, X, отд. II, стр. 294); —
გაღენიში ვიზი, სმ. ორთა.

გაღი Гагь, село въ Сенакск. уѣздѣ
и Самурзакано.

გაღია (რ.) кнѣтка.

1. გამ: გამა, მე-გამა ბი, უღარა, ი-
გრატა па ინსტრუმენტაхъ, II-я пор.
в. მიში-იბგანქ ბიუ სეზა, აორ. მი-
იბგი ილი მი-ივგი; — III-я пор. в.
მიში-ვოგანქ ბიუ, იგრაუ па инстру-
ментѣ, აორ. ქიმე-ვოგი, სი ქიმი-ოგი.
თიქ ქიმი-ოგ: სь род. отн. მე-ვე-
განქ я играю па инструмента дѣя
кого-либ; — сь дат. отн. ქ-მე-მოგ;
(< ქე + მე + მოგ): ურქ კვარტი მე-
მოგ ნევიზჯენპაა ლოშად ლა-
ვუა მენა, სამი ქიმიოგ ქორას უღ-
რპლ ოფ ეგო ნოჰომъ въ животѣ
(Xp., стр. 24, 24), пр. с. მე-მიგამე, უ.
სი მე-გიგამე, თის მე-უგამე (ი მე-

უგამე); დო კოჩიში სორკუშა თოლი
ვე მეუგამე ნოკა სუ ეფე ნე პრი-
ходилось видѣть (ბუკ. глазомъ
ударить) людское поселение (Xp.,
стр. 57, 5); — მე-გამილი ილი მე-გამირი
ბიტი; — მე-მა-გამილი ნიუში; —
მი-ო-გამილი предметъ и орудіе из-
биения.

2. გამ: გამა, გამა, გამეზა ვამეზა, გო-
ვორიზ ვე ვამეზ, ოთვჩა, სე
род. отн. п.-ბ. ვეგამეზე, გიგამეზე
и т. д. я отвѣчу ему, тебѣ..., აორ.
ვეგამე, пр. с. მიგამეზე; — გამა,
გამა ვამეზიუში, ვამეზთელ:
სენწიფეში გამა-კათა ვამეზთელ
царя, ეგო ოსლაპიჩი, სმ. კათ 1; —
ვამეზო, ვე ვამეზ, პროპ: გამეზო
უწუ სკავლ ვე ოთვჩ (იუ ემუ),
ვოზრაილ; — თუ გამეზო ვამეზო
этого.

გამო- предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именныхъ, см. გა- 3,
I, § 115.

გამრეკელია გამრეკია (ფამილია)

განარჯია განარჯია, ფამილია; — გა-
ნარჯიამ-მესერი განარჯიამ-მუ-
ხურ, село въ Самурзакано, см.
მესერი.

განთხი ჟატი გიგა მეჟუ კოწივომъ
и лодижбой.

განი (რ.) შირპა, ბოქ, სტორპა; —
განიშე სბოქ, მიმო, პა სტორიშ,
სო სტორი: თიქ ქიმირე თინა დო
ელელეუ განიშე თოქ უვიდელ ეგო
ი პროშელ მიმო, ართო განიშე წუ-
რიპიგო რღე სь ოპიი სტორი ბ-
ლა რტკა (ბუკ. берегъ воды), განიშე
ტუოლაშე პა სტორიშ, ტაიკომ; —
განობა ირივერჟენპო.

განუა სმ. გენი.

ვანძი (რ. ვანძი, არმ. Գանձ, Բ. ګانډ) сокровище, кладъ.

ვარ: ვარა, ნ-გარა плачь, плакаты, сь род. отп. ლ-ვინგარქ бѹду оплаки-вать его, ლ-ვინგარქ—я тебя, ლ-ვინგარქ—ты меня, ლ-ვინგარს, ლ-ვინგარს, ლ-ინგარს онъ меня, тебя, его будетъ оплакивать; — сь дат. отп. ქვგვ-ვანგარქ (რ. ლვტირი), ქვ-გვ-ვანგარქ я плачу надъ вимъ, надъ тобою, ქვგვ-ვანგარს, ქვგვ-ვანგარს, ქვგვ-ანგარს онъ плачетъ надо мною, тобою, вимъ; — ქვგვ-ანგარლ ლო ჩილაშურიში თულო ლო-რონც ქაახეწვლდღე онъ плакалъ надъ вимъ и въ слезахъ просилъ Бога; — ვენგარა (რ. ში-ტირება) в. ში-ვანგარქ, ში-ვინგარქ: ქიინგარც ხენწვლე ლო ჟურესე ქიინგარა ირი ვათა плачетъ царь, а отсюда вслѣдъ за вимъ плачутъ всѣ; — ში-ნგარა (რ. ში-ტი-რება): ში იმგარქვ, ინეფი შუმანგარა-ნა плачу, — говорить, — я, и онъ вслѣдъ за мною плачутъ (Хр., стр. 77, 24); — II-я пор. ვინგარქ S, იმ-გარქ (< იმნგარქ), სი ინგარქ MZ пла-чу, аор. ვინგარი или იმგარი, пр. с. მინგარე: — III-я пор. ნ. ვინგარუნქ ვასთავიუ плакать, аор. ვინგარე, пр. с. მინგარუაუ; — IV-я пор. ნ. ვინგარუაუანქ (რ. ვატირებინება) ვას-თავიუ кого-либо плакать при по-средствѣхъ другого; — გილა-ნგარა (რ. გამოტირება, ჩამოტირება) послѣд-нее оплакивание; — დილა-ნგარა пла-кать подъ чѣмъ-либо: სქემი ტირა დი-ლუნგარს ჯაში ჯინს კრახვია დხ-ვიდა плачетъ подъ деревомъ (Хр., стр. 46, 2); — объект. стр. 3-го ср. ნ. მინგარე могу плакать, მან-

გარუნე, მანგარინუაუ მინს хочет-ся плакать; — მანგარალი плачу-щий; — ო-ნგარალი предметъ опла-кивания (რ. სატირალი).

ვარაზადი вѣшалка, см. подъ ზუმ 3.

ვარაშეზა см. გარშეზა.

ვარაშოგება см. გარშეზა.

ვარგუჯელო см. გაგურჯელო.

ვარდა (რ.) крошкѣ; — ეში გარდა крошкѣ этого.

სა-ვარო, дурной, негодный, სა-ნ-გარეფი.

ვარშეზა, გარამება, გარამება (რ. გარ-შეზება) обстоятельство.

ვაღიერი умный, находчивый; — უ-ვა-ლე перазумный, безсмысленный.

ვაშეერდი см. გა 1.

ვაშიგება см. ვა-პიგება.

1. გე-предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, см. ვა- 3, Гр., § 115.

2. ვე, ვეე см. -ვე 3.

ვევე см. ჯვევე.

ვევეჭკორი Гегечъори (фамилია) см.

ჯვევე и ჭკორი.

ვეგუთი Гегუѣ, село въ Кутанскомъ уѣздѣ.

ვეენი пламя; — გვეენი დაჩხირი свѣ-ный огонь, ср. ჯვანდაბა.

ვეზათი Гезаѣ, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.

ველა- предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, см. ვა- 3.

ველაშე см. ელახე.

ვეში (რ. ګمی) корабль, см. ჭკუჯი.

ვეშო (რ.) S, გიშო MZ вкус; — უ-გე-შური безъ вкуса; — გემუანი S, გი-შუანი MZ сладкий, вкусный; — отым. глаголъ, II-я пор. стр. ა. ნ. ვიგემუანებუქ становлюсь слад-

ყმს, ლე-ვეგემუანებუქ, აორ. ლე-ვეგემუანი S, ლე-ებგიმუანებუქ, აორ. ლე-ებგიმუანი MZ.

გენი S, გინი MZ теленокъ; — ო-გინე телятникъ; — «გინიშ-ჯონჯლო» შ.р. чертополохъ (см. ჯონჯლო), სრ. ზაკარია; — ოთმ. გ.მ. განუა, შო-განუა сосать, п. ვგანუქ; — III-я пор. ვოგანუანქ заставлю сосать, აორ. მუ-ვოგანეუ.

გერარდი, дат. карт. გერას (ფამილია) Герардъ.

გერგება თუთა, გერგობა თუთა см. подъ туюа.

გერი, ნ-გერი (გ. მგელი, არმ. რაყ) волкъ; — გერიа прозвище «шочепокъ»; — გერობა свойственное волку, «шочество».

გელანი см. გილანი.

1. **გეშა** о, обн; — ფიქრენდუ ფარფოში გეშა опъ думалъ о дельгахъ; — გეშა¹სუ² по причинѣ, იპ-ვა; — სქანი გეშასუ მა ოხანქუშა ვა მალინუ იპ-ვა тебѣ я не могу отпавиться пологъ швуу.

2. **გეშა**- предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ ишепахъ.

გეჩა рыболовный кузовъ; (უ ორბ. გეჯა большое деревянное корыто, у Чуб. გეჯა большое деревянное корыто, выдолбленное на подобіе лодки), სრ. კუნო.

გეჯეთი Реджеть, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გეჯეჯი (გ.) чирей, вередъ, лзва; — გეჯეჯიი вередливый.

გვაგვაფი, გ¹ითო-გვაგვაფი ударъ, удариться сильно, упасть, IV-я пор. стр. 3. п. გიიმუ-ვაგვაგუქ.

აორ. გვო-ვაგვაგვი; — გვაგვილი из-мятымъ, избитымъ.

გვაზავა Gvazava (ფამილია); — ნა-გვა-ზოვო, ნა-გვაზოუ Nagvazovo, Nagvazou, село въ Севакск. уѣздѣ; — ს-გვაზავო Sagvazavo, село тамъ же.

გვაღა MZ, გოლა S, გოლა ხმ гора; — გოლაკური Голаскуръ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ, სრ. გორე.

გვაღას, გვაღე, გვაღო, გვაღო ხმ совѣтъ, совершенно, სრ. შურო,

გვაში павозъ; — ო-გვაში მწეო для павоза, у Бер. გვანი სორა.

გვან: გვანაუ, ლე-გვანაუа кормить, откармливать, ჰყრბე, III-я пор. п. ვო-გვანუ¹ნქ¹ откармливаю, აორ. ლე-ვოგვანეუ, პრ. с. ლო-მიგვანუ-ფუ; — სრ. 3. II-я пор. ხ. იბგვანუქ ჰყრბე, აორ. ლი-იბგვანი, პრ. с. ლო-ბგვან¹ლე¹ქ; — გვანაფილი, მე-გვანაფილი откармливаемый; — იყო-გვანაფილი იმი მუშა-გვანაფილი раз-жирѣвшій вокругъ чего-либо.

გვაღო см. გვალს.

გვარგვაზი, გვარგვასი ходить тол-пой, шумѣть, ჩქუ მი-იეკვარგვაზუო, სრ. გ. გურგუზი.

გვარგვადი сильный кнѣзѣ, ოთმ. глаголъ, II-я пор. стр. 3. п. ეკვარ-გვალუქ; — წყარი იკვარგვალუ ნოდა сильно кнѣзѣ.

გვარი (გ.), გვარობა родъ, ფამილია, способъ; подобный; — თე-გვარი, თე-გვარი подобный этому, такой; — თ-გვარი, ი-გვარი подобный тому.

გვარჯიღა (გ.), გვაჯიღა селитра.

გვასაღია Gvasalia (ფამილია); — ს-გვასალიო Sagvasalio, село.

ო-გვაჯე гвѣздо для куръ, სრ. ბუღე (см. ოტ, стр. 4, слово 8 въ прим.).

ვეფხილა см. გვერდილა.

ვერდი, გვერდი (გ. გვერდი бокъ, сторона) პოლინა: გვერდი სი ლო გვერდი შა პოლინა თებ, ა პოლინა მახ; — გვერდო ნა-პოლინუ; — მო-გვერდლო ნა-პოლინუ; — მო-გვერდი, такъ называється въ борьбѣ одинъ приемъ: искусный борець старается, чтобы противникъ слылѣе на него навиралъ; во время слынаго павора со стороны противника, другой сразу отступаетъ и легко перебрасываетъ оказавшагося безъ опоры противника черезъ бедро на большое разстоянiе; — მო-გვერდლეო соучастникъ въ похловნილი დოქ (этимологию слова см. Н. Марръ, Къ вопросу о близк. ерод. арм. яз. съ иверскимъ, З. В. О. т. XIX, 1909).

ვერი, გვერი, ნ-გვერი ვიქს; — გვერ-შაპი (< გვერი + გ. ვეშაპი пиз арм. վիսպ) ვიქს, ვრაკოქ; у ивигрельцевъ для ვიქს есть слѣд. прозвища или табу: 1) უჩა-ღართაში მხ черной чашъ (см. ღართი), 2) თუღო გილეხარკალე ნი ჟიო თაჩიტსა თი-სუ, т. е. по земль (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), გრ., § 156, см. также თუნთი.

ლე-გვეშარ Легнешара, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

გვეში (ლასკ.) цупирочка.

ნ-გვი (გ. ნ-გავი) соръ, навозъ.

გვიანი (გ.) поздний; — გვიანო поздно; отым. глаголъ, п. ვიგვიანენქ или იგვიანუნქ опаздываю, аор. ლე-ეპ/ვევიანი.

გვიგვილი почка (на деревѣ), влохъ шерсти, ср. კვიკვილი, სვიხვლი.

გვილავა, გვილაა Гвилана, Гвилаа (ფანილი).

გვიმარა см. გვიმორა.

გვიში (გ.) крыша (головка) у колодца, ириготовляемал изъ глины, камня или дерева.

გვიმორა (გ. გვიმა, გვიმზრა) გემარა M, у Эр. «გვიმარა» папоротникъ; მა-გვიმარია, у Эр. «ლა-გვიმორია» черныи папоротникъ.

გვირა широкий, большой; — თოლო გვირა большіе широкіе глаза, съ большими широкими глазами, ср. სვირა.

გვირაპი (გ. გვირაპი, арм. վիրապ) пещера.

გვიჩია Гвичіа (ფანილი); — ს-გვიჩიო Сагичіо, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გი- мѣстоименный объективный префиксъ 2-го лица родительнаго отпощенія въ глаголахъ; есть случал, хотя и рѣдко, ослабленія გი въ გვ.

ნა-გიბერუ 'უ', ნა-გებერუ 'უ' Пагиберу, Нагеберу, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

გიდეფი (გ.) S, გვდელო MZ острокопная плетеная корзина для винограда и другихъ плодовъ.

გივი Глви, муж. имя.

გილო-, გვლო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, გრ., § 115.

გილა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3, გრ., § 115.

გიმ || გემ: გიმა S, გემუა MZ срывать колосья съ ѳоми и проса, жать, I-л пор. п. ვგიმუნქ, аор. ვგიმი, пр. с. მიგიმე; — IV-я пор. ვო-გიმეუნქ; — გიმირი сорвавшыи; —

მა-გმალი жнецъ;— გიმა თუთა, გემბ, თუთა октябрь (мѣсяцъ сбора гомп и проса); у чановъ октябрь также называется გიმბუ, გუმბ или ცანვა сборъ кукурмы (см. Н. Марръ, Гр. чан. яз. стр. 148, но въ его же Изъ поэмки ет Тур. Лазистанъ, ва стр. 629 дается неправильная этимология слова, будто бы оно родственно съ ღვინო *ვინო* п съ грузинскимъ названіемъ полбры ღვინობისთვის *ვინოც ვინა*).

გიმე, გემე *внизу*.

გიმნაზია *гимназія*.

1. გიმო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, Гр., § 115.

2. გიმო *см. გემო*.

გინ || გენ: გინაჟა S, გენაჟა MZ *понять, узнать, замѣтить*, I-я пор. н. ზგო/ვნაჟელენქ *понимаю*, II-я пор. ქი-იბგო/ვნანქ или ვიგინენქ, *вор. ქი-იბგენი*. *пр. с. შიგენაჟუ*; — III-я пор. н. ვოგენაჟუნქ *даю ему понять, знать*; *აორ. ვოგენაჟუ*; *пр. с. ქო-შიგენაჟუ*; — ქაგინაჟეს (< ქო + ოგინაჟეს) или ოგენაჟეეს *ართიან-ართიანც დაიხ ვაძე დრუგ დრუტუ*.

გინდა, გინდ (გ.), *см. კირინება*.

გინი *см. კენი*.

გინიი *по ту сторону, гиниე*;— გინი-რობუ, გინო-რობუ, *см. რობუ*.

გინო- предлогъ въ глаголахъ п отглагольнымъ именяхъ, *см. გა- 3, Гр., § 115*.

გინობ *по ту сторону, за, ср. კინობ* *подъ კინი*.

გინბე, გიმე S, გენბე, გენბე MZ *длинный, высокий*;— მა-გინბა, მა-გენბა (*уравн. форма*): კითში მაგინბა *длинною съ палецъ*;— სი-გინბა *длина*;—

отим. глаголъ, III-я пор. н. ვოგინ-პორანქ или ვაგინპორანქ или ვაგინ-პალანქ, *აორ. გე-ვაგინპორი*;— თუსნიი მუ გევაგინპორა *что мнѣ распростаиваться столько (сказатель, рассказывавшая сказки, часто вставляетъ эту фразу)*.

გიო, გორგი Gიო, გორგი, *ср. ჯეგე-გორგვინი, გირგინი, გურგინი* (*გ. გვირ-გვინი*) *вшецъ*; — გირგვინში გე-ღგემუ *повѣщаться*; — ნა-გურგინი/ვ *повѣщавый*.

გირი S, გერი MZ *молочная сыворотка* (*გ. წაქა, წაქი*), *см. ინ-გირი*.

ინ-გირი, ინ-გერი, ენ-გური (*გ. ენგური*) *Ингуръ, рѣка въ Мѣнгрелии, протекающая между собственно-Мѣнгрелиєю (ოლში) на востоцѣ п Самурзакано на западѣ; корень слова გრ (< *გერ) съ дифференциальной по огласовкѣ главн. осн. в. გერ, გირ, გურ: параллельны этимъ основъ являются გერ въ арм. названіи Мѣнгрелии *Է-բեր*, въ др.-гр. ე-გ-რ-ისი (*съ выпаденіемъ ბნ-ღაღო ე*), *нов.-груз. შე-გ-რ-ელი მიგრელიც*, въ *ახ. ა-გრ-ვა მიგრელიც* в гуръ въ названіи Гуріи (*см. Н. Марръ, Крещеніе армян, грузинъ, абхазовъ и алабовъ св. Григоріема*, стр. 168—169); въ прс-фиксѣ ენ || ინ согласный ნ — обыкновенная въ мѣнгрельскомъ вставка, а гласные ე || ი — префиксы для образованія *postina loci* (*см. ц. с.*), значить *ენ-გური, ინ-გური* также означаетъ Мѣнгрелию; *вше-сть* съ этимъ падежъ мѣнгрельская народная этимология слова *ინ-გირი*, рассматривающая его какъ*

составное слово: ინი (< ცნი მო-
როზა, холодный) + გრი სმართკა;
основаниемъ къ народной этимоло-
гии послужилъ мутный цвѣтъ
воды, особенно въ лѣтнее время,
отъ постоянного таянiя снѣга на
отрогахъ Кавказскаго хребта, от-
куда рѣка беретъ свое начало (на-
личие ინი < ცნი, однако, усмат-
ривается иъ другихъ, какъ геогра-
фическихъ, такъ и простыхъ имо-
нахъ, какъ-то: ინ-ჩხი, ინ-ჩხური,
ინ-ჭა и др., см. подъ ცნი); корень
გრ, иъ перемѣненномъ видѣ რგ,
мы находимъ иъ иыѣтшемъ на-
званiи мингрельца на мингрель-
скомъ же языкѣ: შარგალი (это
слово преимущественно обозна-
чаетъ мингрельца-христианина въ
противоположность другимъ со-
словiямъ); этотъ же корень, съ
удержаниемъ и 3-го кореннаго,
можно полагать, мы имѣемъ иъ
названiи провинцiи არგვეთი
(часть иыѣтш. Шоррапскаго уѣз-
да) и производномъ отъ него при-
лагательномъ შარგული (შარგულა),
иыѣт въ мингрельскомъ обозна-
чающемъ названiе одного изъ сор-
товъ сливы, имено черносливъ, см.
ლანგური.

გირინი S, გერინი MZ оселъ, см. ვი-
რი 1, ჩოჩიყე.

გირჯღიბე S, გერჯღბე MZ (пастыж.)
клевъ (г. ჯღიბა, ცკიბი), ср. ზაჭა.

გიღანი S, გელანი MZ послѣзавтра; —
გიელანერი послѣзавтрашнiй.

გიშა- предлогъ иъ глаголахъ.

გიბე см. გინბე.

გიწო- см. აწო-

გღაზა (г.) плохой; ипщiй, ср. ჩიჩიყე.

1. **გო-** предлогъ иъ глаголахъ и от-
глагольиыхъ именахъ, см. გა- 3.

2. **გო-** мѣстоименный объективный
префиксъ 2-го лица въ глаголахъ,
дательный тубаль-кайскiй рядомъ
съ გა-, дательнымъ ჩარტქიმъ.

გოგუა Гогуа (фамилия); — ლე-გოგოე
Леготა, село иъ Сенакск. уѣздѣ.

გოთე открытое мѣсто.

გოკონბ см. კორინბა.

გოლა см. გვალა

გოლოთა (г.) гольва, гольва) засуха,
ჟოთ. ჭოროთა; — **გოლოთანს**
вступаетъ засуха, аор. გაგუმო-
გოლოთუ (г. გამო-გვალა);—გოლო-
ფირი засохшiй, высохшiй.

1. **გონ:** გა-გონა, გა-გონუა, გა-გონება
слыпать, слушать, -ться, II-л пор.
в. გეომ-ეგონენქ (< გეომა + ეგო-
ნენქ) слушаю, გეეგონენქ услышу,
аор. გეეგონი (< გა-ეგონი), пр. с.
გა-მიგონუ или გა-მიგონებუ. თის
გუ-უგონუ или გუ-უგონებუ; —
ср. од. отн. **გა-გიგონენქ, გუ-
გონენქ** и т. д.; —**ს** дат. отн. ვაგო-
ნენქ, გაგონენქ и т. д.; —**შე-გონება**
внушение, внушить, II-ბ. შე-ვაგო-
ნენქ внушу, аор. შევაგონი; —**объект.**
стр. 1-го сир. გა-მიგონებუ, სი გა-რგო-
ნებუ, თის გა-გონებუ (г. გამოგონი).

2. **გონ:** მო-გონუა иრпоминать, вы-
думывать, притворяться, II-იი
пор. ვიგონენქ, аор. მი-ეგონი; —
объект. стр. მო-მეგონუ მიქ вспо-
мнилось; —**მო-მ-გონელი** вспоминая-
шiй, выдумывающiй; — **მო-გონელი**
придуманнiй, выдуманнiй.

გონება (г.) умъ, разсудокъ; думა,
раздумье.

გონიბ (греч. γωνίξ, ἢ γωνίξ, γωνί-
μην) рубанъ.

გოლბ см. გვლა.

1. **გორი**: გორუა, გორაფა, მე-გორუა
искать, находить, I-я пор. н. ზგო-
რუ^რნე^ე ვშუ, სი მუს გორუ? какое
тебѣ дѣло? (чего ты ищешь?), აორ.
ზგორი, ღო-ზგორი, პრ. сов. შიგორუ
или ნო-ზგორუეე, სი ნო-გორუეე, თინა
ნო-გორუე; — II-я пор. н. იზგორენე
ишу для себя, აორ. ში-იზგორი; —
ში-იზგორუენე отыщу его, შო-გიგო-
რუენე и т. д.; — ^რგ^ე იზ-გორუა выис-
кивать, выбирать, отличать, и. გი-
შა-ზგორენე; — III-я пор. и. შითი-გო-
გორანე пахожу, აორ. ქეში-ვოგო-
რუე; — IV-я пор. ვოგორაფუენე за-
ставляю его искать, აორ. ვოგორა-
ფუ; — стр. ვ. II-я пор. н. ღი-იზგო-
რუე, სი ღი-იგორუე, თინა ღი-იგორუ
найдуся, найдешья, найдется; —
მა-გორალი или მა-გორუ (მა-გო-
როუ) или გორუ искатель; — ნა-გო-
რა или გორალი отысканный; —
იშა-გორილი или გეშ-ნა-გორა вы-
бранный, избранный; — ო-გორალი
или ო-გორუ/უ предметъ исканія:
სუმი ოგორუო გორთუ трое стали
предметомъ исканія.

2. **გორი**: გორაფა, ღო-გორაფა поно-
сить, ругать, оскорблять, III-я пор.
н. ვოგორანე, აორ. ვოგორი; — стр.
ვ. II-я пор. н. ვიგორაფუე რუაფა,
меня ругаютъ.

3. **გორი**: შო-გორაფა захотѣть, объект.
стр. 3-го сир. н. მაგორუაფუ მიზ
хочется, აორ. მე-მაგორუე.

გორგადლი, გორგაი ხში, გაგაიი по-
звоночный столбъ, хребеть.

გორგოთი подниматься (пыль, паръ):

ყვერი (ორქი) ში-გორგოთუ пыль
(паръ) поднимается.

გორდა кривою (одного корня съ
გვერდი, см.).

1. **გორდი** лягушка; — გორდე-ვეაბუ,
см. ვეაბუ; — კიცი-შ-გორდი больша
лягушка, ჯაბა (бужа, лягушка Ка-
цив; კიცი, муж. имя), კიცილა-გორდი.
2. **გორდი** Горды, село въ Сенакск.
უზდზ.

გორე (გ. გორა) малевьяя гора, ср.
გოლა.

გოლა вчера; — გოლანერი вчераш-
ний; — გოლა-წო გოლა-წოსუ позав-
вчера; — გოლაწოსონერი позавче-
рашний, ср. გ. ძოლან.

გოწოს, გოწოს см. წი.

გრანიცა (რ.) загравица.

გრიგოლი Григорій.

გროში (რ.) грошъ, მძინა ძენგა,
прот. ჩე ფარა.

გრმედი (გ.) длиннымъ, ср. ტანმე.

გუშანი Губанъ, незначит. часть села
Джваръ между лѣвнымъ берегомъ
р. Ингуръ и правымъ р. Магана;
здѣсь видѣются развалины двухъ
старинныхъ церквей.

გუგული (გ. ი წ.) кулушка.

გუგუნა გუგუნავა (фамиლი); — გუ-
გუნაკი გუგუნავა, село въ Се-
накскомъ уездѣ; — ს-გუგუნა Са-
гунავა, село.

გულბ მქხ, бурдюк; — ღური-გულა
дождевикъ (см. ღური), ср. ქას-
ლაში.

გულორუ грнзть, ср. სუტორუა.

გულუ, გულუმი; გულუ გულუ (მუჯ-
ნია) Гулу, Гудумъ, Гуйу, Гуджу.

გუთანი (გ.) плугъ.

გუთუ см. გულუ.

გულაღი (რ.) сѣлѣн.

1. **გულაღა** (რ.), მე-გულაღუ პრედპო-
ლაგაю.

2. **გულაღა** (რ.) гулять; — მიღართუ
ო-გულაღუშა опъ. ушелъ (уѣхалъ)
гулять; — IV-я пор. ვოგულაღუ-
ფუა^{ნქ}.

გულაღიკარი Гулей-каръ, село.

გულთა-აზერი см. აზრი.

გულუღეთი Гулухетъ, село въ Се-
наксонѣ уѣздѣ.

1. **გურ:** გურაფა, ღო-გურაფა учение,
учить, -ться, II-я пор. п. იბგურუ-
ანქ уаусь, ქედ-იბგურუნქ выучусь,
აორ. იბგურუ, ქიდიბგურე (< ქი +
ღი + იბგურე < ქი + ღო + იბგურე),
პრ. сов. მიგურუაფუ; — III-я пор.
ვოგურუნქ уау коро-ლიბო (ა также
уподоблю, см. გურ. 2), ქედ-ვოგურ-
უნქ выучу кого-либო, აორ. ვოგურ-
ე ილი ქედ-ვოგურე, სი ქედ-აგურე,
თიქ ქედ-აგურე, პრ. сов. მიგურუ-
აფუ; — объект. стр. 3-го спр. (фюр.
возм.) п. მაგურე могу учиться, პრ.
вс. მაგურედ: ქაინბ, მუჭოთი ის
ქლარდი ვა ღაგურედ ნი ზამტნიზ
ოვ, что тотъ не сможетъ (не
смогъ бы) выучиться грамотѣ (букв.
бумагѣ), აორ. ღე-მაგურეუ, სი ღე-
გაგურეუ, თის ღა-აგურეუ: ვართი თე
ჯიმახე ღა-აგურეუ ქლარდიქ ი этотъ
братъ не смогъ выучаться грамотѣ
(Xp., стр. 8, 4-4) [3-ზე ლიბო აორ. ფორმ
возможности совпадаетъ формаль-
но съ 3-мъ л. აორ. дѣйств. ზა.
субъект. стр.]; — გურაფლო ნაუჩენ-
ნი, образоваиный, учени; — მა-
გურაფლო უჩინე; — მო-გურაფუ
უჩენი; — ნა-გურეფი, ღა-ნა-გურეფი
наученный, преподаиный; — ო-გუ-

რაფუ предметъ учени: სუმისოლოქ
მინდომეს ოგურაფუშა ულა всѣ грое
захотѣли итти учиться (Xp., стр.
7, 14—15).

2. **გურ:** გურაფა бытъ похожимъ, стр.
3. I-я пор. п. ვგურაფუქ я похожъ,
სი გურაფუქ, თინა გურაფუ, აორ. по
IV-й пор. ვაგური ილი ქე-ვაგური я
уподобился, სი ქა-აგური, თიქ ქა-
აგურე; — III-ლ პორ. дѣйств. 3. ვო-
გურუნქ уподобляю (ა также: уау,
см. გურ. 1); — მა-გური подобный,
ერ. გ 13.

გურგენი Гургенъ, муж. имя.

1. **გურგინი** громъ; — отым. გი. ნ.
გურგინუნს гронъ гренить, აორ.
გო-გურგინბ; — съ дат. отп. მი-
ოგურგინანს/ც, ერ. ცუცვიცი.

2. **გურგინი** см. გირგინი.

გურმეში см. გურმეში.

გური сердце, грудь; — ართი-გური პრე-
დაიი, вѣрный; — გური-გეფალი-
რი усердный (см. ღვალა); — გური-
კონი, გურ-კონი, см. კონი; — გური-
მოჭვე რაძირაიშიი сердце (букв.
сжигающий сердце, см. ჭუა); — გუ-
რი-ჭვილი огорченный, опечален-
ный (съ сожженнымъ сердцемъ); —
გურ-მუელირი разсерженный; см.
ულა подъ ღ 2; — გურპიწი (< გუ-
რი + გ. ჰილწი печный, скверный)
сердитый, жестокий; — გურიპი-პი-
რუა спящо проголодаться, გურ-
მეპირილი сильно проголодавший-
ся (см. პირუა); — გურიშენი дѣл,
пзъ-за, по-причинѣ, ათეში გური-
შენი дѣл этого, поэтому, по этой
причинѣ; — გური-ჭითა ზიხნიქ (букв.
красногрудая).

გურია Гурія, страна къ югу отъ

Мингрелин;—გურიაშე იგზ, სრ. ონ-
 ლეშე подь ღლა, სმ. ონ-გირი.
 გურძემი, გურზემი გურძემ, გურ-
 ზემ, село въ Сепакскомъ уѣздѣ;—
 გურძემია, გურზემია названіе рѣчки
 тамъ же.
 გუძლეი Гудзлей, часть села Джварь.
 გუჯმა-ზანი Гуджма-ханы, муж. имя.
 გუჯუ სმ. გუჯუ.
 1. გუ ტетереувъ, вальдшнепъ, см. კვა-
 თარა.
 2. გუ ვ-ე ჯ. ი. ვრ. отъ гл. გუნა, სმ.
 კ 13.

3. გუ- სმ. გო-
 გუღეღი სმ. გიღელი.
 გუთო- სმ. გითო-
 გუმარა სმ. გვიმარა.
 გუმე სმ. გიმე.
 გუმუა სმ. გიმ.
 გუნბე სმ. გინბე.
 გურგოღი გრვზე.
 გურღღებე სმ. გირჯღიბე.
 გური სმ. გირი.
 გურბე სმ. გინბე.
 გურზნი სმ. გირინი.
 გუძღზია კორიშა.

ღ.

1. ღ- характеръ III-й породы страдаетъ
 залога.
 2. ღ სმ. ლ 2.
 1. ღა მი. ღალეფი სестრა; — ღა-ტონი-
 რი სестრა сводная (ბუკვ. привитая,
 სმ. ცონუა); — ღა-ჩაფილი, ღა-ჩაფირი
 пообратныка (ბუკვ. выбранная, სმ.
 ჩაფა; გ. ღობილი); — ღა-სქუა (< ღა-
 ში სქუა) племяшникъ, -внуча; —
 ღკიღა (გ.) тетка (сестра матери); —
 მამიღა (გ.) тетка (сестра отца).
 2. ღა, ნ-ღა (усл. союзъ, ставится въ
 концѣ придаточнаго предложенія)
 если; — ძალიში წადილო ვა რთხუსჯ
 ღა, ეში კოს მუთუნსჯ ნჯ ოთხიანიქია
 если у тебя не будутъ просить съ
 спящимъ желаніемъ (т. е. весьма
 убедительно), иначе никому ничего
 не одадживай (Xp., стр. 23, 21—22); —
 გოკონ ღა, მეუ, ჯგმა! если хочешь,
 иди, братъ!
 3. ღა ი, ღა, потъ; — ათენა მი რენია? —
 ათენა მი რენია-ღა შერი რე-მაქი, —
 ვუწიი მა кто это?—говоритъ онъ. —

Кто это?—да сумасшедшій, —отвѣ-
 тилъ я.
 ღაზა სმ. აზა.
 «სა-ღაზადლო», «ო-ღელი» молитвенный
 обрядъ съ жертвоприношеніемъ ку-
 рницы или теленка (см. კრებული,
 1899, № VII, отд. II, стр. 41), სრ.
 ღელი.
 ღაზალი (გ.), ღაზა ხმ позкій, отым.
 глаголъ ღაზლეზა, ღა-ღანზლეზა уны-
 жаться, II-ი პორ. ი. ღა-ვიღაზლეუნქ,
 ილი ღე-ემღაზლეუნქ, სი ღე-ენღაზლეუნქ,
 თინა ღე-ენღაზლეუნს, აორ. ღე-ემღაზალი;
 სტრ. ჯ. ი. ღე-ემღაზლეუნქ, ღე-ენღაზ-
 ლეუნქ, ღე-ენღაზლეუნქ; — თან-ღაზალი
 (გ. თაე-ღაზალი) смиренный, в. ვე-
 თანღაზლეუნქ, აორ. ღა-ვეთანღაზა-
 ლი; — თან-ღაზალოთ სмиренно,
 низко.
 უ-ღაზნო (გ.), უ-ღაზუნო пустыня; не-
 обработанный; — უღაზუნო ცუა ძრე-
 მუჩიი იწხ.
 ღაგუა (ახ. აღაგუა) глухой, სრ. ცუნგა.
 ღაღე (გ. 'მ')-ღაღე дружка со стороны

ნეწვსთ, წ. 'მ'-ლდე посаженная мать) шафера и подруга какъ со стороны жениха, такъ и со стороны невесты, სრ. შო-რლო (этимол. слова см. П. Чарая, *Объ отнош. абх. яз. къ яфет.*, стр. 31).

დადი башушка, სრ. ზეზი.

დადიბ, დადიანი (фамиліа) Дадія, Дадіани, бывшіе владѣтельные князья Мингреліи; — დადიან-სოჯი см. სოჯი; — დადი-სე см. სე 2 (см. легенду о происхожденіи Дадіановыхъ изъ кн. фамиліи ჩიქვაძის Чикваძე, СМК, XXXII, отд. III, стр. 122), см. ერტი.

დადუღი, დადუ ბი курница; самка вообще, სრ. გ. დეღლი; — დადუღი, დადუღი ბი курочка, см. დოღია, ვარია.

დავითი Давидъ; — დავითნი (გ.) псалтырь; — დათიკა (უმეშხ. и унциж.) Давітка (Давидка).

დაზვა см. დამვა.

დათიკა см. დავითი.

დალაქი (გ. изъ п. ქა). დააკი ბი ძпрюльщикъ.

დალი (? ლალი რუბნი), ფირუზ-ღალი, см. ფირუზი.

დამაზი сливы, у Чуб. დამახნი სლია изъ окрестностей гор. Дамаска (دمشق), სრ. მარგულა.

დაშორჩილი см. დოღ.

დანოსი (რ.) доносъ.

დანჩხერი см. დანხირი.

დაძაქი см. დლაქი.

დარიაბ (პ. დარაბი) шелковая матерія.

დარაჯი (გ. დარაჯი) караулъ; отым. глаголъ დარაჯუ караулить, сторожить; I-я пор. ნ. ვარაჯენქ сторожу; — სვ род. отн. ნ. ვუდარაჯუქ, აორ. დე-ვუდარაჯი, თქ დუ-ვუდარაჯუ; —

II-я пор. ვი-დარაჯენქ буду сторожить, აორ. ვი-დარაჯი; — ო-დარაჯუ, ო-დარაჯუუ предметъ или мѣсто охраны; — ში-დარაჯუ ო-დარაჯუშა ოპ пошелъ сторожить.

დარღი (პ. აკ) горе, скука; — ვარ-ღენქ горюю; — უ-ღარღელი не имѣющій горя, безучевный; — დარღი-ღი (გ. დარღი-ღი-ღი) სვ. პ. დარღი-ღი ლოკი, პროვორший, привлекательный.

დას-ღარი (გ.) сравнимаемый съ кѣмъ-либо (ქიმъ-ღარი), равный, похожий. **დარჩელი** Дарчель, село ილ. ზუგდი-სონო უჩაძ.

დარჯაკი (გ. დარეჯაკი, დარეჯაკი ფორმა, კაიბერ) нуля.

დასური (გ. დასურნი სვ. პ. داستور) позволеніе, разрѣшеніе; дѣйствительный, истинный; — დასურო дѣйствительно.

დაულა (გ. დავლა, დამულა изъ т. دامله) ударъ, параличъ.

დაფი (გ. დაფხა изъ греч. δάφνη, η) лавровое дерево, лавръ.

დაღონებუღო см. და-ღონებუღი.

დაღუა (გ. დაღუა изъ п. داغ واپس) влѣзти, п. ვაღენქ; — მა-დაღალი მაღაგაიუიი ვლემო.

დაჩხირი S, დაჩხირი, დანხხერი MZ ოგონ; — ალი-დაჩხირი пылающій ოგონ; — ო-დაჩხირე очагъ.

დაძვა, დაზვა (გ. სვ. პ. داستگا) особoft конструкціи рабочій столъ для ремесленниковъ; станокъ.

დასე, დასედე (გ.) чуть не, ჯახე S; — დასე დამილეს чуть не убили меня.

დბრე ბაю! — გიბირქ დბრე-დბრესი პოუ თებ ბაქშე-ბაю (XII, стр. 137, ვ).

და см. დგინ.

დგეზია Дгебია (ფაშია); — ლე-ღგეზიე
 Ledebia, село въ Зугдид. уѣздѣ.

ღგინღგვი სმოა (სრ. წ. ღინღგუ,
 ღუნღგი); სრ. ფრსა.

1. ღგინ: ღგინა, ე-ღგინა, წამო-ღგინა,
 III-я пор. в. ვოღგინანქ ставлю,
 представляю, возстапавляю, аор.
 ქღგუ-ვოღგინი, ქღგუ-ვოღგინი, წამუ-
 ვაღგინი, ქიგი-ოღგინეს კალო оии
 поставили гумио; — გუ-ე-ვოღგინანქ
 подниму, სი გუ-ი-ოღგინანქ, თინა გუ-
 ი-ოღგინანს, аор. გუ-ე-ვოღგინი, თიქ
 გუ-ი-ოღგინე, пр. сон. გუ-მიღგი-
 ნუე; — IV-я пор. ვოღგინაფუნქ,
 аор. ვოღგინაფუ, გუ-ე-ვოღგინაფუ,
 თიქ გუ-ი-ოღგინაფუ, пр. с. გუ-მი-
 ღგინაფუაფუ; — სტრ. з. I-я пор. в.
 გუ-ვღგექ სტოу, გეღგე სარაიფი
 стоять дворци; пр. иес. გუ-ვღგექ;
 მიო-ბღგექ სტოу из чего; ბოჭყეფი
 ამაღგუღგ ბაღგს бочка стояли въ
 саду, пр. сон. გუ-მიღგინე, თის გუ-
 უღგინე (г. ამღგარვარ), გუ-ნო-ვღგექ
 (г. ნა-მღგარვარ), სი გუ-ნო-ღგექ, თინა
 გუ-ნო-ღგე.

2. ღგინ || ღგინთ || ღგინთ || რღგით:
 ღო-ღგინა останoвиться, жить, ე-
 ღგინა и წი/ზო-ღგინა вставать, სტრ.
 з. I-я пор. в. ბღგუღგექ, аор. ქოღო-
 ბღგუღგით илн ქოღო-ვღგინთი; ეუღგე გუ-
 ი-ოღგეს ღო თექი ქოღოღგინთეს выстро-
 пил домъ и останoвились тамъ
 они, მოღგინთი ღო კანს ქიგუღგინთი
 илн сюдa и останoвились у двери (XV,
 სტრ. 49.14), п. წემო-ბღგუღგექ вставу,
 аор. გაწემო-ბღგინთი, пр. сон. გა-
 წემო-მიღგინე, в.-ბ. გუ-ე-ბღგინთქ
 вставу, სი გუ-ე-ბღგინთქ, თინა გუ-ე-
 ბღგინთ, аор. გუ-ე-ბღგინთი (иногда съ
 перестановкою согласныхъ გ'ე'-ე-

ბრღით, თიქ გ'ე'-ე-რღით), пов. გუ-
 ე-ღი илн გუ-ღი вставан; — сь род.
 отп. ქიწემუ-მუ-წემუღგინანქ предстa-
 влю ему, аор. ქიწემუ-ვუღგინი илн
 чаще გემუწემუწემუღგინი, см. რინა; —
 სენწიფეფეფი ართანს მიე-ურღეს царѣ
 стояли другъ противъ друга, см.
 რინა; — III-я пор. в. ვოღგინთქ под-
 хожу къ чему-либo, подступаю,
 аор. ქემუ-ვოღგინთ: ქიმიოღგინთ ართ
 გაბარეუ подошелъ опъ къ одному
 плоскогорію; — ელა-ღგინა развить
 (рука. вставаніе), ср. აღონი, ოჭუ-
 შარე; — გამო-ღგინა пойти на пользу,
 пригодиться, объект. სტრ. 3-го спр.
 ქღგემუ-მოღგინთ მაქ првгудится.

მო-ღგინეღი თღგიაქ, всеуважаю.

ო-ღგინი შიო.

ღგზ: ღგზმა илн ღგზმა ставить; გუ-
 ღგზმა поставитъ, построятъ; გოლა-
 ღგზმა поставитъ, положить, васту-
 шить ногою; 'ღგინო-ღგზმა вставитъ
 внутрь, вложить, опуститъ; ღო-
 ღგზმა; ითო-ღგზმა подставитъ; იყო-
 ღგზმა поставитъ (у края, у берега);
 კილა-ღგზმა поставитъ что-либo на-
 верхъ (напр. на плечо); მე-ღგზმა
 (მუღგინი) перевести духъ; მეყო-
 ღგზმა првставитъ, обставитъ кру-
 гомъ, сажать; მენო-ღგზმა (ონგე-
 რიში) осядлать, I-я пор. в. ბღგუღგექ
 ставлю, аор. ქღგო-ბღგი, пр. сов.
 გუ-მიღგემუ; сь род. отп. გუ-წემუ-
 ღგინი გიოღგინი ქიგუ/უ-ღგეს они
 пхъ повѣщали; — II-я пор. в.
 იბღგექქ илн ვიღგექქ ставлю, строю
 для себя, аор. ქიგი-იბღგი; — IV-я
 пор. в. ვოღგემუაფუნქ, аор. გი-ვო-
 ღგემუაფუ, თიქ გი-ოღგემუაფუ; — სტრ.
 з. II-я пор. в. იბღგემუექქ илн

ვიდგებუქუქ სთავიუს, აორ. დი-იბ-
 დგი || დი-ივდგი, პრ. სოვ. დო-ვდგ-
 მუქუქ; — обьект. სტრ. 2-го სპრ.
 გე-შიდგე; თის გე-უდგე (რ. შიდგია),
 პრ. ნეც. შიდგედე (რ. შედგა); — გე-
 შოდგე (რ. შიდგია), თის გი-ოდგე
 ილი გე-ბდგე; სი გე-რდგე; თის გე-
 დგე; პრ. სოვ. გი-ნო-ბ, ვდგე, სი გი-
 ნო-რდგე, თის გი-ნო-დგე, შ. წ. გი-
 ნო-ბდგენა (რ. შიდგია); — მა-დგემალი
 ილი დგუმუ სთავიუსი; — უერიში დი-
 ნოდგუმუ სთავიუსი (ბუკა. ვლავა-
 შიი ჟუშუ); — დგეშილი ილი დგემირი
 ნოსთავიუსი; — გი-ოდგემალი პრე-
 დმეტი ნოსთავიუსი; — ნა-დგემობა
 სტროეილ; — ს-დგეში ნომეციეი; —
 უ-დგეში ნეოსთავიუსი; — ათ-
 დგემალი (< ითო-ოდგემალი) სთავიუს
 (სმ. სიმეტი); — ქეს-დგუმე (< რ. ქვე-
 სადგამი) ნაკა, ნიოგა დ დუხუ ნო-
 ვიხუ, სლუჟაში ნოსთავიუსი დვარ-
 ბი (სრ. კოკინა 1).

დედავ, დედავ! (რ.) ო. მათი, მათი!
 ო, горе! სრ. დედა.

დედიბი S, დედუბი MZ სთარუხა, პრ. თ.
 ბალი (ათმ. ათიხ სთოვ სმ.
 H. Mარრუ, *Ифетическое происхожд.*
абх. терминов родства, ში. H. A.
 H. 1912, სტრ. 424).

დედუფალი (რ.) დარიცა; ნიობრაც-
 პალ; — მაჟა დო დედუფალი დარიცა ნ
 დარიცა; ნიობრაციე, სრ. შო-ქეუ-
 დუ, სთუცი.

დეება (იხვ არბ. دعوى სთორ, იხსე)
 სთორი, ოსპარიშა, II-ია პორ. ნ-ბ.
 ვიდეენქ ბუა სთორი, აორ. ვიდეე; —
 სტრ. ვ. II-ია პორ. ნ. ვიდეებუქ სთორი,
 აორ. ვიდეე; — IV-ია პორ. ნ. ვიდეებუქ
 ილი ვიდეეუქ სთორი სთიხუ, ოსპარ-
 იშა, აორ. ვიდეე, გე-ვბდე; — ო-

დებელი ილი ს-და (< რ. სადვო)
 ტიხბა.

დეილა სმ. დ. 1.

1. **დეში, ნ-დეში, დი, ნ-დი, ნ-დი** (რ.
 'მ'დევი, ი. ديو) სთავიუსი ნელი-
 კავი-იხსოვი ნეიშთერპი სთიხ,
 ნო გლუოვაცი, ა ნოტო ჩელოხუ
 იხ ბორიხ სთიხ, ვხ კოქი კო-
 ვი, იხსე დო დოჟიშა ნიბიუ
 (სმ. სთავიუსი M&X VIII, XV, XVI); —
 კავი-ნდი ილი კავი-ნდეში (ბუკა. კრე-
 მეშ-დიხ) Каша-Ндй; — კავი-ნდი-
 ქერიქუ Каша-Ндй-Керку (პრო-
 ვიცი ოდიო იხ დიხი, სმ. კავი).
2. **დეში ბოლში;** — დეში დოხორე ბოლ-
 ში დვორე.

დერგი (რ.) გლიშლი კუთხი სთიხ
 ოთხიშ ოთხიშთი დვარევი
 სთრა ი სრ.

დერეუანი (რ-ფ. diligence) დილიხანს.
 დეხა სმ. დიხა.

1. **დვ || მვ:** დვალა, გე-დვალა, დო-დვალა,
 I-ია პორ. ნ. ბდვანქ კვალა, აორ. ქვე-
 ბვი ნავერხუ ნოჟიხ, ქვო-ბვი
 ნოჟიხ; — სთიხ ოთხ. გე-უ-
 დვანქ ილი გე-ვ'ვ'დვანქ, აორ. ქვე-
 ვუდვი ილი ქვე-ვ'ვ'დვი; — II-ია პორ.
 იბდვანქ კვალა სთიხ, აორ. იბდვი ილი
 გი-იბდვი, პრ. სოვ. გე-შიდვალა, თის
 გე-უდვალა; — III-ია პორ. ნ. გეთუ-
 ვოდვანქ კვალა სთიხ; დავი იხ, შარ-
 იცა, აორ. ქვე-ვოდვი; — სთიხი
 ქიკოდვანქ ნავიანი ეგი (ბუკა. ნო-
 ჟიხ ოთხ იხ); — IV-ია პორ. ნ. გეთუ-
 ვოდვალა დვანქ ვასთავი კვალა; —
 სტრ. ვ. II-ია პორ. ნ. იბდვალუქ კვალ-
 დუს; — გე-დვალარი ნოჟიხი
 სთიხ (რ. გ-დვალა), დო-დვალარი
 ნოჟიხი (რ. დ-დვალა); — ალა-
 დვალა ილი 'გ'ილა-დვალა ნოჟიხი

внутри чего: ნუცქალადუ იმე პოლო-
 жимъ ит. ухо;— ჯიბეშა ქ'ვლე-ველუ
 (< ქილა+იდე) ილი ქალე-ველუ იმე პო-
 ложимъ себѣ ит карманъ;— ქიკლე-
 ველუ ზუჯიშა იმე პოლოжимъ себѣ на
 плечо;— ამა-ღვალა, გიმა-ღვალა ცხვი-
 ნიშა პოლოжить на потолокъ;— აშა-
 ღვალა ვლასტ სერხუ;— გინო-ღვალა
 переложить, отложить; — ღულიშა
 გინო-ღვალა отложить голову; —
 ლახალაშა გინო-ღვალა заразиться
 болѣзнями; ლახალაქ ქეგინე-მადუ ი
 заразился болѣзнями (ი. ავადმყოფო-
 ბა გადამედო);— ითო-ღვალა პოლოжить
 подо что-ღიბო; — ინო-ღვალა პოლო-
 жить вши; — ელა-ღვალა კილა-
 ღვალა პოლოжить, პროლოжить, პრო-
 дѣть; — კინო-ღვალა უნთხეშა პოლო-
 жить въ уголъ; — შიოთა-ღვალა ახო-
 жить;— შიკო-ღვალა, მუკო-ღვალა при-
 ложить къ чему-ღიბო; — წი' მო-ღვა-
 ლა, იწო-ღვალა ილი აწო-ღვალა პო-
 ложить вперед; — სტრ. ვ. I-ი იორ პ.
 ბმექ ილი ვმექ, სი ბმექ, თინა ბმე ლეჟუ...
 პრ. იეს. ი აორ. ბმეღი. იორ. ს. ნო-
 ბმექ ილი ნო-ბმევექ, სი ნო-ბ' ვ' ექ, თინა
 ნო-ბ' ვ' ექ; — იბექტ. სტრ. I-იო სურ.
 პ. გე-ბმე, სი გე-რმე, თის გე-ბმე. იპ.
 ყ. გე-ბმენა ია იმე ლეჟით, ია დო-
 ჟეი...; იორ. იეს. ი აორ. გე-ბმეღე; —
 პ. გო-ბმე, გო-რმე; თის გო-ბმე ი
 окружаетъ, обнять чѣмъ-ღიბო; —
 კისერაშანე გობმე კირი ია პო შეი
 обнять (обложить) известью;— მო-
 ბმე, მო-რმე, თის მო-ბმე ჯდეთ მენი,
 тебѣ, еио (ი. მოშეღიბო); — ეშე შიო
 სიკეთე ქომობმე, отъ этого и меня
 добро ждеть; — 2-იო სურ. პ. გე-
 შიმე, სი გე-გომე, თის გე-უმე ა) ლე-
 жить у меня, предстоитъ мнѣ:

შორი შარა გემომე იმე предстоитъ
 дахший путь; შა ჯიბეშა ფარა ალა-
 მიბმე. სი ალა-გომე, თის ალუ-უმე ყ
 меня деньги лежать ит карманъ;
 б) ииою, тобою, ииы, паложено на
 пейо (взыскаііе), т. е. იმე დოჟესი.
 იმე, тебѣ, ему; შა სქანა (თიშა)
 ზრელი ფარა გემომე ты (იმე) დო-
 жешь ит ииою денегъ (სმ. ბვენა,
 ბენა).

2. დვ || მვ: მო-ღვალა надѣвать обувь,
 палталоны, II-ია იორ. პ. შუთ-იბღვენე
 падеваю (სამი), ი. ნ. ში-იბღვენე.
 აორ. ქეში-იბღვი; — III-ია იორ. პ. შუთ-
 შუ-ვოღვენე одѣваю (другой), ი. ნ.
 შუ-ვოღვენე. აორ. ქეშუ-ვოღვი, სი
 ქეშა-ღვი; — იბექტ. სტრ. 2-იო სურ.
 ვ-მომე. ე-გომე. ე-უმე ია იმე იადეტი
 (очки); — 3-იო სურ. პ. შ-მომე, შ-
 გომე. თის შა-ადე (ი. შა-ცეა) ია იმე
 паде-ტი (палталоны, обувь); — ფორმა
 პოვ. შე-შადე. შ-გადე. თის შა-ადე
 мою паде-ть; — შო-ღვალარი იბუ-
 ტნი; — ქენი-მოღვლი იბუ-
 ქენა.

დიას სმ. დიას.
დიავონი (ი. იეს. გრეც. ბიჯიონე) пса-
 ломщикъ.

დიარ: დიარაუ კორმით, -ტესა, წესე,
 აშა-დიარაუ წესე იეს ღესუ, ია იბიტი,
 II-ია იორ. პ. ვიდიარქ კორმюся, აორ.
 ვიდიარე; — III-ია იორ. პ. ვოდიარქ
 кормю. აორ. ვოდიარე; — დიარა უიო-
 щение. бранный ииры; — სე-დიარო
 бранный; — ი-დიარე ილი ი-დიარე
 кормъ, трава; — ი-დიარაული იბი-
 екты кормлеиіа, пасомый; — ი-დი-
 არაული დია კორმения, чтобы
 части.

დიას S; იას MZ და, действительнo.

დიდა (მ. დიდალუფი), დია მათი; — დია-ნთარი, დია-ნთელი სვეკროფი, თეძა (*ბუკ.* обмѣнная или замиѣняющая мать, см. თირუა 2); — დიდა-ტონირი მაცხა (*ბუკ.* принятая мать, см. ტონუა); — დიდა-ჩაფირი ზვანა მათი (*ბუკ.* выбранная, см. ჩაფა); — უ-დიდე, უ-დილო, უ-დილოლი без матеря, сирота; — დიდა-შოკა (*ბუკ.* беременная мать) подъ этимъ названіемъ извѣстна мѣстность на р. Тохурѣ, близъ Нокаლაѣева (см.), тамъ, гдѣ противоположные берега рѣки близко другъ съ другомъ сходятся; о происхожденіи названія существуетъ слѣдующая легенда: во время нашествія полчищъ арабскаго завоевателя Мурвана Глухого (начало VIII в.) или Чынгизъ-хана († 1227) одна беременная мингрелка не успѣла во время укрыться въ Нокаლაѣевскую крѣпость и осталась за рѣкою Тохурѣ, по правому ея берегу; полчища вотъ-вотъ настѣгаютъ несчастную; она подбѣгаетъ къ берегу рѣки и молить Бога спасти ее и ея плодъ; берега (კოდე) рѣки сошлись, мингрелка перепрыгнула черезъ рѣку и скрылась въ крѣпости (этим. сл. см. Н. Марръ, ОТ, стр. 8, прим. 1), см. მუქუ.

მ-დიდარი см. დინდარი.

დიდი (რ.) большой; — დიდ-კორური см. კორი; — დიდ-რუსეულებერი великий-превеликий, см. რუსეულებერი; — დიდება слава, величіе, великолѣпіе, богатство; — отым. гл., III-я пор. в. ვაღილენქ прославляю; — დიდებუანი славный, великий; — დიდებული ვნა-

ნი; — გა-დიდაზა увеличеніе; — მე-დიდური (რ. მე-დიდური) гордый; — სი-დიდა величїя; — დიდი-ნეძი (*ბუკ.* большой орѣхъ, см. ნეძი) Дидипедзѣ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ (этим. сл. см. Н. Марръ, ОТ, стр. 3, слово 4-00 въ прим. 2).

დიდღვაბუნა см. დღვაბა.

დიი см. დეში.

დიკო, დეკო внизу; — დიკობონა спусокъ; — დიკობონს внизъ; — დიკოსე სივსუ, см. იკობონა.

სა-დიდი (რ. თვ დილა უტო) обѣдъ; — სა-დილობა обѣденное время; — სა-დილობაშა-¹სე² до обѣда; — ნა-სა-დილოს მოსტ¹ обѣда, ср. ინჯა.

დიმდარი см. დინდარი.

დინ || დენ: დინაფა S, დენაფა MZ თერაქ, III-я пор. в. ვოღინუანქ თერაქ, პორ. ში/ე-ვოღინე, პრ. სოვ. მე-შიღინუაფუ/ე, თის მე-უღინუაფუ/ე: — სქ როდ. თნი. მე-უღინუანქ, მე-გიღინუანქ (რ. დეუკარგავ) и т. д.; — IV-я пор. в. ვოღინაფუანქ; — სტრ. ვ. I-я პორ. ვღინე/ექ или ზღინე/ექ თერაქს, პოღინაფ, აორ. მე-ვღინი или მე-ზღინი, პრ. სოვ. ზღინაფერექ; — გე-ღინაფა იზოდნტესა ვქრეზიმჩაფ-ნიქს ო კომქ-ლიბო или ო ჩემქ-ლიბო ვიბოთაქ, პროვადათ ისტქდ კოღ-ლიბო или ჩეგო-ლიბო (რ. გადა-ყოლა), ი. გეომე-ვოღინექ, თინა გეომი-ოღინე/ექ или გეომა-ღინე/ექ, აორ. ქიგავოღინი, თიქ ქიგი-ოღინე или ქიგავღინე; — ჩქიმი მუმაქ ჩქიმი გურაფას ქიგიოღინე. მარა ჩქიმე მუთაქ გი-შაროჯ ოთექ შოფი მყოღო პოზაბო-თიქს ო მოემქ ობუჩენი (პაზორი-სა იზ-ვა მოემქ ობუჩენი), იო იზ-ვა მექა იჩეგო იე იშლო; — თიქ თის

ქიკოლინას! пусть опъ провадегь съ вимъ — აწო-ღინაჲ, пропасть прочь, исчезнуть: თოლოცე ქაწაღინე საგანიქ სტრლა პროლა ილ გლავ; — გინო-ღინაჲ удалятся, исчезнутъ; — ეგო-ღინაჲ: უსურინი ქვათილას ცურაქ ქქაღინე (въ ноголт) за овечьимъ курдюкомъ шавалъ погвнъ; — ითო-ღინაჲ исчезать, быстро удаляться: ღელიბექ მიღვეუხუ ძლადი მუში ნიშისა, ქინახუნუ ღო ქაოღინე მუში სახენჭივოშა (таруха взяла дѣтушку къ своей лодкѣ, посадила (въ нее) и быстро поплыла (исчезла) въ свое государство (страну); — იშა-ღინაჲ, II-я пор. н. იშე-ვეღინექ ტრავიუსь среди чего-либо, აორ. ქეშე-ვეღინი: ქეშევეღინი ხე საქმეს ა погвнъ среди этихъ дѣл; — შიკო-ღინაჲ; — обьект. стр. 2-го сгр. н. მიღინე у меня теряется (г. მეკარგება), აორ. შე-მიღინე, თს მე-უღინე; — შა-ღინაჲლი терляшій; — ღინაჲორ/ლი потерянный, погавшій; — ში-ო-ღინაჲუ предметъ или мѣсто потерп. гибели.

ღინახალე см. ღინო 1, სრ. შულახალე.
ღინდარი, **ღიდარი**, **მიღარი**, **ღიდარი** (г. ღიდარი, მი-ღიდარი) богатый; — отыменный глаголს, გა-ღინდრება, III-я пор. н. ვამღიდარექობაჲ, აორ. ვამღიდარე; — სტრ. ა. II-я пор. н. იმღიდრებუქობაჲ, აორ. გვე-ღინდარი; — სი-ღიდრე, სი-მღიდრე богатство.

1. **ღინო** внутр; раіონъ разселения одпофамилцевъ или вообще близкихъ сосѣдей и знакомыхъ; — ჩიინი ღინო ვაშქ რაიონ; — ღინოხოლე ილი ღინახალე S, ღუნახალე, ღუნ-

ახალე MZ внутр; — ღინახალეი, ღუნახალეი внутрени, домашній.
 2. **ღინო**, იხო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, Gr., § 116.
ღიო пока, еще, сначала, долог, დორლე (< დო-დოო, დო-რ-დოო).
ღირე: ღირეკო атаковать, бороться, სტრ. ა. ვაღირეკექ; — ქაღირეგეს ართანეც бросились другъ на друга.
ღირთ см. ღინ 2, ნ ბ.
ღირიგ || **ღუნრე**: ღირიკუ S, ღუნრეკუ) MZ сгибать, -тъся, нагибаться, I-я пор. н. ვღირიკექ, აორ. შო-ვღირიკი; — სტრ. ა. II-я пор. н. ვღირიკექ, აორ. ში-ვღირეკი, пр. сов. ვღირიკექ; — შო-ღირიკელი согнутый, სრ. შო-ღულიკუა პოღ ღულა.
ღიშა- предлогъ въ глаголахъ.
ო-ღიში Одишъ, названіе измѣненной части Мингрелиа ს-შარგალო (этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Исторія термина «abxazъ»*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 701), см. ოღიში.
ღიშქა дрова.
ღისა, **ღესა** земля, мѣсто; — ღისა-ზურგა Дика-зурга, деревня въ Самурзакано; — ღისა-გუზუბე, см. ისარეთი; — ღისა-სე-უშქერი, სმ. უშქერი; — ღისა-შსო Дахашхо, деревня въ Кутаисскомъ уѣздѣ; — ოღისა-შსოა въ Гуріи названіе извѣстныхъ вѣществъ ночью (см. სახალხო გაზეთი 1911, № 233), სრ. ღისა-შსო у ორბ.; — ღისა-ჭუბერი бѣлая земля, употребляемая вѣсто мыла при мытьѣ головы.
 1. **ღო**, ნ-ღო, ჯო ო (?) (соеднн. союзъ) и: შა ღო სი ა ი თი; ქოწოფე, ქოწოფენ ღო შუთ ცოფე ბმო, რმო, и ничего не было (см. ჯუჯულია).
 2. **ღო**, ნ-ღო (რად. союз) или: შიქე

ზორთუ — ქომოლი დო ოსური? кто пришел — мужчина или женщина? — წყარი გოკონდ ღო ღვინი? что тебе угодно — воды или вина?

3. დო- პრედლოგ ვზ გლაგოლახ პ ოტ-გლაგოზნუხ იმეძახ, გრ., § 115.

4. დო- (< ჯო = kárť. ს., სვ. ლე-) პრეფიქს დია ობრაზოვანია იმეძ დოჟეძთვოვანია პ მწესა, ნაპრ., დოზორე ძვორეც (< დო + ოზორი ძომა); პრეფიქს ეტოზ ობმენოვეპნო თერლეთ სოგლასნი ზუკ, სმ. ო- 3.

დოღობი (პ. *دولاب*) ბოზოში ჯერ-პოვ) იმელიწა, სმ. წისქვილი.

ბ-დოღოლ ვეღვ, ტრაპ, რასენი (სრ. გ. შიღლო); — დეჟიშ-დოლო რომაშკა, სმ. ქამენი; ვო ვრეა პოვოლუნი ძე-ვინცი, პრისაბიო გლადა ნა ზუპ, რვუტ რომაშკა პროსუპუტუმი ძერვ სვოი ჯე ნაგალონი რუკანი; ნაბივ თავიშ ობრაზოშ ნაგალო-ნი, ვადუტ იხ ნა პოჩ ნოდ პო-დუში, ვზ ნადეჟტ ვინცი ვო სვი სუჟენაგო (სმ. СМК, XXXII, ოტ. III, სტრ. 132).

დონვი, დონვი (გ. შ-დოვი, დოვი) გორჩიწა.

დოფა ვოა, სრ. ნუც-ტუტა.

დოშაქი Дошак, პავანიე დერვნი; — დოშაქური дошакский, дошакец, იმ. ყ. დოშაქრეფი.

დოხთური, დოხტური (ფ. docteur ძერვ პ. დოქორ) დოქორ; — დოხ-თურობა, დოხტურობა ვრაცეავიე.

დოხორე ძვორეც (სმ. ოზორი); — ან-ლი-დოხორე Ахали-дохорэ, სელო.

დოხტური სმ. დოხტური.

დოხუნა სმ. ხუნა.

დოფია S, დუქია MZ კუროჩკა, სმ. დ-

დუღია, ვარიცა, სრ. არმ. գո- მო-ლოდოი გოღუბ, კუროჩკა.

დრო, რდო (გ.), დამ. karp. დროს || დოს ვრეა, სლუჩაი; — შუ დროს ილი შუ დოს ვზ ნაკოე ვრეა, კოგდა; — დრო-ეზა (გ.) ვრეა, სლუჩაი; — დროთ... დროთ პო ვრემეაიშ, თო... თო; — ოთიმ. გლაგოლ III-ა პორ. პ. ვადრო-ვენქ ი დომუ ემუ ვრეა, პოდოჟდუ, პორ. ქე-ვადროვი, სრ. ედროია, ხანი. ნავანიე ვრემეა ვოდა:

გა-ზავთხუდი (გ.) S მესა, გა-ბზარხული MZ ილი აჟუნი (სმ.).

ზავთხუდი (გ.) S ლხო, ზარხული ილი ბზარხული MZ (ოთიმ. სლ. სმ. П. Чарал, Обс. отнош. абх. яз. к ифет., სტრ. 36—37).

და-ზორჩილი ოსეი (ვტროლიო ვზ გ. და-ზორჩიე ოჩიშათ ოთხ მისთ-ეი, თხოი ოთ შორჩი ოიტკა, ნობიხ).

ზოთონჯი ვნა, ბზოთონჯი, ზოთონი.

დუღი გოღოვა (დამ. karp. დუხ || დუტ, დამ. მწეს. დუქი < დუქი); გავნიმ, ჯუჯი ყ (?) — დუღი-არღე ბულო დერ-კიი, ბეაზმანიი; — დუღი-ბულო სა-მოსოლთელნიი, სვობოდნიი; — უ-დუღე ბეაგოღოვი, პერასპორიადიტელნიი, ნეპინმატელნიი; — ვითიშ დუღი 1/10; დეაქნიი; — დუღინე, დუღინი 'ი' (< დუ-ღი + ინი 'ი'), დუღი-გიმე ვნივზ გო-ღოვო, პინჯ; — დუღო (ვოზ. მწეს.) სამ; — დუღიშო დია სეზა, სეზ; — დუღიშე ბოლოშა-ჩხე' სნაძაა დო ვოწა; — დუღელი კოღოს (სმ. ჯუ-ჯულია), — დუღუნა, სმ. კვარია; — «ო-დუღია», სმ. ს-დაბადო.

შე-დუღური სმ. დიღი.

«დუშვარა» შრ. კუვინიკა ბწალ (რასტ.).

готовяты სოზო-კვარი (სმ. პოდ კვა-
რი), и въ эту же ночь гадают дѣ-
вущки, сѣдая пересозенныя ле-
пешки წყვთუ კვარი (სმ. СМК, XXXII,
отд. III, стр. 101—102).

თახაშხა вторникъ.

ჭუშაშხა среда; — ო-ჭუშაშხური,
სმ. ნერჩი.

ცაშხა четвергъ (день пѣба); ен-
рей изъ мѣстечка Суджура (Сев. у.)
пропозносилъ это слово, какъ ჩ.შხა.

ობიშხა (ს.ობიშ, ჰუბიშ) пятница.

საბატონი, **საბატენი** (греч. σάβ-
βατον, τὸ) суббота.

ღვამუში, ღვამ.ში დღამუშ, Дга-
мишъ, рѣка въ Абхазіи.

ღვანუ праздникъ, სმ. ღვ.

ღვანა დღანა и დიდღვანუბნა Дла-
ნануна, сѣла въ Сонакск. უბადქ.

ღვულა სმ. ნღულა.

ღვურ: ღვურაფი ხრუკაყე, ხრუ-
კაყი; — ღვჯი ღვურანცე სვინხა
ხრუკაყე.

ღვო სმ. დიკო.

ღვანათა სმ. ღვანათ.

ღვანახალო სმ. ღვანა 1.

ღვრთ სმ. დღან 2, რ 5.

ღვრჯუბ სმ. დღრიკუა.

ქ.

1. ქ სმ. ათე 1 и 3.

2. ქ, ქქ სმ. ჰე.

3. ქ- предлогъ въ глаголахъ и отглаго-
льныхъ именныхъ, *Гр.*, § 115.

4. ქ- характеръ IV-й пор. стр. 3. въ
грузинскомъ, часого встрѣчающійся
и въ ипигрельскомъ, ар. ხ-ჰ, ო-2.

5. -ქ სმ. -> 4.

6. -ქ 3-ელ. ед. ч. отъ რინა, სმ. პოდ რ 4.

ქბრო (გ. ერბო) коровье масло.

ქგებუ. ქგებას (გ. ქგებ, ქგება, ქგებას,
ქგებას) быть можетъ.

ქღამი (გ. ქღამი) Эдемъ, рай; — სი რექ
ქღამი ნარლი თქ — цвѣтокъ (*бука*
возвращенная) Эдема (*Хр.*, стр. 164, 28).

ქღომუშამო, **ქღომუშამო**, **ქღომუშამო**
вмѣстѣ.

ქღორი удобное время; — ქღორი
ქუქორე овъ улучилъ время, სმ.
ღრო.

ქვერე лѣсная поляна, სმ. ვე.

ქვერეშე სმ. წურე

ქვიქი, **ქვიქ** სმ. ექი.

ქვიქი, **ქვიქი** подобно тому.

1. **ქთი**, **თი**, ო *указ. мѣст.* тотъ; какъ
опредѣленіе, поставленное впереди
опредѣляемаго, мѣстоименіе это
по измѣняется ни по числамъ, ни
по падежамъ, какъ вообще всѣ
ипигрельскія прилагательныя, სმ.
ათე 1.

2. **ქთინა**, **თინა**, **ინა** *личн. мѣст.*
тотъ, оный, *Гр.*, § 46; — თიშობა псѣ
по немъ (გ. შისობა), *Гр.*, § 127, სმ.
ათენა.

3. **ქთი**, **თი**, ო въ сочетаніи съ дру-
гими словами: «ქთი-გვარი», «თი-
ფემა», «ქთი-ნვეერი», თი-ნაირი, თი-რი-
გი, თი-სსი, თი-ცალი, თი-წკალი, თი-
ჯგურა и др. (სმ. პოდ этими сло-
вами), სმ. ათე 3.

4. **ქთი** (=ქ+თი) სმ. -თი 3.

5. **ქთი** творит. в. отъ ქ 1.

ქთ, **ქა** *межд.* еქ!

ქბალი, **ქკალი** Экаліа, село въ Се-
пикскомъ уѣздѣ.

ცეცნიბ სმ. подь თუთა.

1. ცეკ ვერხე; — ეკი-ეკი ვიშე, ვიშე; დალშე, დალშე.

2. ცეკი ღელ, სელენიე ი გორა ვე სენაკსომ უზეძე.

ცეკო- სმ. იკო-.

ცეკომონიბ (?), ეკომონიბ ცაქუუ და ბუდოთ თებე პო პრედს! (проклятие).

ცეკოზონა, ეკოზონი სმ. იკოზონა.

ცეკო- სმ. ილო-.

ცეკოდგინბ რავსებე, სრ. ალონი, სმ. подь ღგინ 2.

ცეკონი კოსოი (რ. ელაში), სრ. წვერე.

ცეკორეკი მამალია სე სყრომ.

ცეკოზე ვოსოქ; — მუნაწიბ მიღუ-ურთუმე ელანზე უროჯი პოძელე პა ვოსოქ (გოვორე ჟიტელე ზა-პადიოი ქატი მინგრელია ვე ზეჩერე ნოვაო გოდა, ესეი ლუნა პოკაჟეტა პა ვოსოქ, თ. ე. ესეი სლუჩეტა პოპოლუნიე; სმ. СМК, XXXII, отд. III, стр. 92); — ელანონი ვოსოქ-პიი; — გელანზე ზაპადე; — გელანონი ზანადპიი, სრ. ზეილოლე, ზეილალოლე подь ზე 2.

ცეცსია-მედეზიბ ძღვთერპრუშეე ი რიემუშეე იბროვანიე, პე პიზი-შეე სმისე, *Гр.*, § 165.

ცელი (რ. იელი), იბლი S, ილი, ილი ბმ იდურე (რასტ.).

1. ცელიბ, ელიავე ძია, ძიავა (ფაი-ლია); — სე-ელიავე, სე-ელიო სავიახო, სავია, სელო ვე სენაკსომ უზეძე.

2. ცელიბ (მუჟ. იმე) შილე; — ელიობა პრადიკე 20 იული (შილეი დეი); ეთოთ დეი სჩიტაეტა დეიშე ნე-ჩისტიჟი ღუოვ; პე ვებოვანიე მინგრელიე ვიშე ღუი ვე ეთუ ნოქე შვირუოთე პო სელენიამ ვე იბრანე ვოლა, კოჟი. სოვი ი დრ.

животных и птиц; они тайно выпивают у спящих людей сер-це (см. Хр., стр. 6, 11-14), легкия, печень и относят их для про-глатывания къ старой пѣдымъ «Ро-каши», обитающей на горѣ Таба-кона (см.); во избѣжаніе такой ро-ковой участи отъ злыхъ духовъ, мингрельцы всю эту ночь напро-летъ бодрствуютъ, трубя въ трубы, стрѣляя изъ ружей и забавляясь пѣніемъ и хороводами; въ этотъ же деиь хозяйка дома совершаетъ обрядъ жертвоприношенія св. Ильѣ съ просьбою избавитъ сушилъщикъ проса (олге) отъ воспламенѣнія, а хозяйка дома ставитъ дере-вянный крестъ на самомъ вид-номъ мѣстѣ какъ передъ домомъ, такъ и на всѣхъ своихъ поляхъ (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107—108).

ცელისაშეთი იერუსალიმ.

ცემერი ტამე, სმ. აშარი.

ენბ სმ. აიენა.

ენგური სმ. ინ-გირი.

ენდრო (რ.) ზარენა (რასტ.).

ენწერი, ეწერი (რ. ეწერი) ა) ნეობლ-შიო, ვილენიქი ლეხოქ, ნესაქიქ, ბ) ესქერე, ესქერე, ნავანიე იბ-სკოლქიქი დერევეი ვე მინგრელია.

ერამ-სუტუ სმ. არამ-სუტუ.

ერეზამი, ჰერეზამი პრეკრასიი, სიმ-პატიქიი, სრ. რ. ჰერეოვანი.

ერეზი ბოლშია სემეა სე იმუშე-სტომე, სკოთომე; — ერეზამო-ნწყელიო პოგიბიში ვილიქ, ისკოვენშიქიქი.

ერთგუელი (რ. იზე ერთი იდინე + გუ-ლი სერდე) იბრანი.

ერთობ-წყობარი, ერის-წყობარი, ერ-წყობარი

Эр҃гисъ-д҃каръ, Эр҃исъ-д҃каръ, Эр҃-
д҃каръ, рѣчка въ Самурзакано.

ეროვნა (г.) единение, единство.

ერნი (г.) военный, свѣтскій, мірянинъ,
ყრთ. პაპა.

ერონ-წიგარი см. ერონ-წიგარი.

«ერტვი» (г. ეტლი планета, гороскопъ,
судьба, счастье) пророческая книга;
по преданію она написана діаконъ
Мврцхулава, который счита-
лся пророкомъ (крестыане Мвр-
цхулавы теперь живутъ въ Ку-
лисъ-Карѣ Зугдидскаго уѣзда); въ
этой книгѣ будто бы, между про-
чимъ, было предсказано о водаре-
шн надъ Мнигреліей династіи вв.
Дадіановыхъ и о ихъ царствованіи
только до шестого вѣнца, послѣ
чего Мнигрелія должна была до-
статься красному человѣку (см.
СМК, XXXII, отд. III, стр. 123),
ср. მასქურა.

ერქვანი (г. соха, плугъ; оглобля у
сохи, Чуб.) рукоятка у сохи (съ
этимъ значеніемъ слово употреб-
ляется и въ нмерскомъ говорѣ
грузинскаго языка).

ერჩხილი см. რჩხ.

ერცქეში туръ, ср. მისვი.

ერ-წიგარი см. ერონ-წიგარი.

ერჯი (г. ვერძი) баранъ, см. უსური.

ესაბედლი жем. იმე Елизавета.

ესავე муж. იმე Исаакъ.

ეური, ეურიე, ეურინი см. წური.

ეური, ეურიანური см. ჟური.

ეფი (г. იფი) дешовый; — ეფას плп
უეფაშო дешево; — მ-ეფა (уравн.
форма); — უეფაში дешовле; — оты-

мешный глаголъ, III-я пор. н. ვა-
ეფენქ удешევლი, вост. გა-ეფვი; — съ
род. отп. გუ-ვ³ უეფენქ, გა-ეფენქ,
გამეფენქ и т. д.

ეფშა см. ფშაფა.

1. ეჭი, ექე. თექი², თექინე, ეთქი²/
тамъ; — თქიშახე (< თქიშახე) до
того мѣста; — ექი-ექი тамъ-тамъ,
вотъ-вотъ; — ექიანი, თქიანი, ეთ-
ქიანი тамовий, ср. აქი.

2. ეჭი, თქი, ეთქი въ сочетаніи съ
წური часто теряютъ свой послѣд-
ній слогъ: ეური (< ექი + წური), თ-
ური (< თქი + წური), ეთური (< ეთ-
ქი + წური), см. წური.

ექიში (г. ვაზ არბ. حکیم) врачъ.

ეშა- см. იშა-.

1. ეშე (< თეშე, ათეშე) отлож. над.
'отъ .ი, თე, ათე.

2. ეშე, ეშეე (нар.) вверхъ, наверху; —
პიჯი-ეშე лицомъ наверху.

ეშენი см. ათეშენი.

1. ეში см. ათეში.

2. ეში (< თეში, ათეში) род. надъ отъ
ი, თე, ათე.

ეშიშავი, ეშეშავი, ეშეშავი (г.) dia-
волъ, чортъ; хитрый, шаловливый;
отыменный глаголъ, н. ვეშეშავენქ
шалю, хитрю.

ეშეშავი см. ეშიშავი.

ეჩვა (г. ეჩო) топорикъ.

ეჩი двадцать.

ეწერი см. ეწერი.

ეჭვი (г.) мнѣніе, сомнѣніе, подоврѣ-
ніе; ревность.

ეჭა-მუჯა эпитетъ, прилагаемый къ
людямъ, неясно говорящимъ.

ეჭვი! მეშბ. вотъ! смотри!

3.

1. 3- субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, преимущественно въ сенакскомъ говорѣ; въ нѣкоторыхъ случаяхъ его могутъ замѣстять ზ, მ, ჰ, ფ.
2. 3- объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, неформализованный, ср. ზ- 2, მ- 2.
3. -3- см. -> 4.

3^ა *отр. частица* *не*; гласный исходъ этой частицы, какъ и предлоговъ (Гр., § 115), при стеченіи съ гласнымъ началомъ слѣдующаго слова, подвергается, большею частью, регрессивной ассимиляціи, частичной или полной: а) передъ უ переходить въ ო, напр., ვო უღუ (< ვ უღუ) *უ* *ნეო* *ნტა*; б) передъ ე — въ ე, напр., ვე ემაღებე *не* *მოუ* *ვსათა*, ვე ეღუღათ *не* *ოქიდათე*; в) при стеченіи ვა съ характеромъ II-ой породы глаголовъ ო *или* *ი* съ другимъ какимъ-либо ო въ началѣ слова, пропсходить взаимная ассимиляція ო + ო = ე, ვე, напр., ვე ეღ (< ვა ოღ) *не* *ჰოდი*, ვე ეხინა (< ვა ოხინა) *не* *კრადი*; часто при этомъ слышится одинъ ე, отрицаніе слышится съ слѣдующимъ словомъ: ვეღ, ვეხინა, но, во избѣжаніе недоразумѣній, и въ такихъ случаяхъ лучше писать отрицаніе отдѣльно, съ апострофомъ наверху ვ' вмѣсто гласной; иногда ассимиляція происходитъ и черезъ согласный: ვე გეშარო *или* ვე გეშარო *ონ* *не* *შმშელა*; хотя рѣдко. но встрѣча-

ются случаи и прогрессивной ассимиляціи: ვა ავო (< ვა ოვო) *ონ* *не* *ჰოცეტა*; и тутъ часто слышно ვ' ავო; — ვარ, ვარი, ჟვარუ/2 *нѣтъ*, *не*; — შიღაროეს ღო ვარი? *ушли* *или* *нѣтъ*? *მა* *ვარი*, *სი* *ქიშერთო* *не* *ა*, *ა* *თ* *ი* *დი* *ტუდა* (გ. შე ქი არა, შენ შიღელ); — ვართო... ვართო *и* *не...* *и* *не*; — ვარე ღა, ვარღа *если* *нѣтъ*; — ვარო? შუქოთი ვარო? *какъ* *это* *ни* *есть* (= подобно тому, какъ...); — ვარია *отказъ*; *отыменный* *глаголъ* *ვარე* *ბა*, *ვარო* *ბა*, II-ой *пор.* *н.* *ოვაბრანქ* *MZ*, *ვივარანქ* *S* *отказывающъ*, *აორ.* *ში* *ოვაბრი* *или* *ში* *ოვვარი*, *пр.* *с.* *ში* *ოვა* *რუე*; — съ *род.* *отн.* *н.* *ვ' უვარენქ*, *გივარენქ*, *შივარენქ* *я* *откажу* *ему*, *тебѣ* (*или* *откажусь* *отъ* *него*, *тебѣ*), *ты* — *ნინ* *и* *т. д.*; — *გილა* *ვარა* *ფა* *отговаривать*.

3^ბ > ბ *окончаніе* *мингрельскихъ* *фамилій*, *напр.* *ფლა* *ვა*, *პაპა* *ვა* > *პაპა* *ა* *и* *др.* (ვა *одного* *корня* *съ* *абхазскимъ* *ა* *фам.* *смыс.* *см.* *Н. Маррѣ*, *Къ* *вопросу* *о* *полож.* *абх.* *яз.* *среди* *абетическихъ*, § 4, б, 1).

ვა-ვა, ვაქ, ვაქ *межд.* *оѣ*, *оѣ-оѣ!*

ვაღა (გ.) *срокъ*, *время*; — ვაღათ *срокомъ*, *на* *срокъ*.

ვაზენა (გ.) *патронташъ*; *пороховница*.

ვაი! ვაი-ანავაი ვაიშა! *межд.* *оѣ*, *о* *горе!* *ср.* *კოთ*.

1. ვაღო (გ.), *дат.* *карт.* *ვალის* *или* *ვარის* *долгъ*.

2. ვაღო *молнія*; — *отым.* *глаголъ* *ვა* *ლუა*, *н.* *3-е* *л.* *ვალუნს* *S*, *ვალუნ* *MZ* *молнія* *блестить*, *жжетъ*; *аор.* *ვა* *ვა*

ლუ; — სვ დატ. ოთნ. მი-ოვალანც; — ვალირი обожженный молнией; — გო-ვალაფა, ღო-ვალაფა шигать, качать, სვ როდ. ოთნ. ღუ-უვალუ სეს ონუ პოვაცაილ ომუ რუკოუ (დავლ ვნატი); — თოლიში გოვალაფა мпганіе глаза (глазотъ); секунда; — სეს შუკუვალუანც ნა-ჩაფტ რუკოუ ვრუგოშ, სრ. ფიტი.

მო-სა-ვაძლი (რ.) случай (бука. долж-ствующее прійтя, наступитъ); уро-жай (სრ. შუნა-წიი პოდъ წ 4).

ვაძნხ ილი, სრ. ვარა 1, b.

ვაძნხ бытъ можетъ, авось.

ვაძნჯარი სმ. ვაჭარი.

ვაძრ სმ. პოდъ ვა.

1. ვაძრხ сохл: а) противоп. а то, иначе: პატონს ღურსუ ღო ვა გა-აკურცხინუ, ვარა გოვალანხნოა გო-სოპილ, — გოვრიტ, — სიტუ, я не разбудя его, а то, — გოვრიტ, — პო-ბუფტ მეპა (Xp., სტრ. 49, 10); б) pas-оплит. ვარა ილი, ვარა... ვარა ილი... ილი: შინ რეკუ ღო ვარა სოურე შოურქია? — კითხუ თოქუ кто ты, ილი ოვუდა ჯე იდеш? — სირსილ თოტ; შუთი ქო-შიღურე სი, — ვარა ფარა, ვარა ბარგი, — არბოქ შეშიღინუ что ни было у меня, — დენგი-ლი, ვეჩი-ლი, — სე პროპა; с) уступит. хотъ, хотя бы, по крайней мѣрѣ: ჩქიმო ონჯლო-რე ღუ, არაის ვარა ვა გიჩქელას ქარუა ღო კითხირი დია მენა პოსტადო, чтоби хотъ одинъ (იუზъ вась) не умѣлъ бы читать и писать (Xp., სტრ. 7, 12).

2. ვაძრხ частнца დია პრიბлизитель-ного счѣта: ტირი-ვარა დო დუხ, ოკოზო დუხ (რ. ორიოდუ).

ვაძრ-ნახი პრინივსъ въ пѣснѣхъ.

ვაძრ-ბაძა სმ. ვარა.

ვარლი (რ.) роза.

ვარეზხ სმ. პოდъ ვა.

ვართი სმ. პოდъ ვა.

ვართოу какъ-ны, какъ-впбудъ.

1. ვარი სმ. პოდъ ვა.

2. ვარი сохл ილი: ვარი შუ ქიშინა-სუ? ილი что ომუ დილა? სრ. ვარა 1, b.

ვარიბ სმ. პოდъ ვა.

ვარიცხა, ვარაუ (რ. ვარიბ, ვარიკა, არმ.

ქარჩი) курочка, სმ. ღაღურლი, ღოცია.

ვარო, ვარობ სმ. პოდъ ვა.

ვარუ/ე სმ. პოდъ ვა.

ვარუბ სმ. პოდъ ცხენი.

ვარსნიღი სერებო (этимологию сло-ва см. Н. Марръ, Яфетич. эле-менты съ языка Арменіи, Изв. И. А. Н. 1911, სტრ. 142—143).

ვაფხ სმ. პოდъ ცხენი.

ვაჭარი (რ.), ვანჯარი-კონი ვუცე; — სა-ვაჭრო (რ.) торговля; — ო-ვარჭეპე-ლო დია торговля, ნა торговля, ნა ростъ.

ვაძნხ Ваха, დერეპი პ რჩეკა ბъ Се-навскомъ уѣздѣ, სმ. ვერჩე.

1. ვე სმ. პოდъ ვა.

2. ვე (რ. ველი), ვე поле, поляна; — ვე-ლი-კარი Водяницаръ, село въ Се-навскомъ уѣздѣ.

300წ00(?) პროფ. Цагарели предполо-гаетъ, что это слово образовано изъ ვა + წიე не мальчикъ, тарень (МЭ, I, 73); но скорѣе можно по-лагать, что это слово сокращен-ное ვერწეში (სმ.): წ ოუცენъ პრი замѣнительноиъ растяженіи пред-шествующаго ე, въ послѣднемъ слогѣ ოუცენъ მ, какъ, напр., въ словѣ ღეში > ღი, სვ თი ილი რა-პინდი, что въ словѣ ღიი გლახნი

подверглись регрессивной ассимиляции, а ვეწვე — прогрессивной.

ვეზირი, ვეპირი ვიზირი; — ვეზირობა, გილა-ვეზირობა советские, советщаться; — I-я пор. н. გილა-ვეზირე, აორ. გილა-ვეზირე.

ვერდეზა (გ. ვერდეზა), შევერდეზა просить, умолять, сь дат. отн. н. ვოვერდექ, გოვერდექ умоляю его, тебѣ, მოვერდექ, ოვერდექ ты умоляешь меня, его, მოვერდექ, გოვერდექ, ოვერდექ онъ умоляетъ меня, тебѣ, его, აორ. შევევერდე.

ვერსი (რ.) верста.

ვერჩხილი см. რჩხ.

ვერწემი большой, взрослый, могоდეц, ср. ქვერწემი, ვეწვე.

ვეპირი см. ვეზირი.

ვეზი (გ. ვერვეი, ვერვეა) осина, გ. ფრილაქ.

ვეთი десять; — ვითიშ დუდი, см. დუ-

დი; — მა-ვითо десятми; — ნა-ვითა-ლი 1/10.

1. **ვირი S (г.)** осель, см. გირინი, ნო-რიყე.

2. **ვირი MZ** крыса, ვირ-თხა S (г.). ვიშო, იშო туда; — ვიშო-შო туда-სюда; — ვიშო-თი и туда; — ვიშოთი-აშოთი и туда и сюда; — ვიშო-ვიშო туда-туда, т. е. больше и больше: ბოში ვიშო-ვიშო პინულებსუ შოთა все больше и больше приобретает (Xp., стр. 24,5); — 'ვ'იშონანი та сторона (გ. იქითობა); — 'ვ'იშონანც ნარ. вь ту сторону (направляясь), г. იქითობას; — 'ვ'იშონანი та-мощный, ср. აშო 1.

ვო, ვოქ. ვო-ვო между. ой, охъ, о!

ვოდედი см. ოდედი.

ვურმაშია имя собаки Вурмашиа; — ურმაშო Урмашиа; — ურუშია Урумиа, см. რუში.

ფ.

1. **ფა**: ფაღა მწისი, I-я пор. н. იზანიქ, აორ. ღო-ბწყე; — ფელი или ფერი тѣсто; — მა-ფალი მწისილინი.

2. **ფა**: ფეება (გ. ფავება) разнимать, ссорящие стороны, разсудять, умноотверждать; III-я пор. н. ვაზინქ, აორ. ვა-ვე-ნი სი გა-ანე. თიქე გა-ანეუ.

ფა მი. ფალეფა დოროა, ср. г. გზა.

ფაზარზანი (გ. ფარზანი) пушка.

1. **ფად**: ფაღა, მე-ფაღა. გიშო-ფაღა იტი ნავსტრჩუ, отвѣчать, сь род. отн. н. მე-ფაღა-ქ შიუ ему ნავსტრჩუ. აორ. მე-ფაღა, სი მე-ფაღა. თიქე მე-ფაღა იტი მე-ფაღა-ქ: — მე-ფაღა-ქ გოგიშორმეკას.

ფა-ღა: — ქიმეუზადეუ ბოშიქ Богъ да дастъ тебѣ побѣду, господни! — сказавъ вь отивѣтѣ шоша; пр. сов. მე-ფაღა-დეუ; — стр. а. IV-я пор. ში-ფაღა-დეუქ ვსტრჩაუ, აორ. ქემე-ვაზი, ქემე-ვაზი (ქემე-ვაზი), ქემე-ვაღე (ქემე-ვაღე); — ში-ფაღა-დეუ ვი ში-ფაღა-დეული предметъ вსტრჩა; — გიშიილე სიში ში-ფაღა-დეუშა (ში-ფაღა-დეული) იშილი იტი ნავსტრჩუ.

2. **ფად**: ფაღა. см. ზად.

ფაზანდარი (გ. საზანდარი) пѣвецъ-свирельникъ.

ფაკადლი, ფაკი см. ზაკალი.

მა-ზაკედლი/ი см. მა-ზაკუნა.

მა-ზაკადლი (გ. ზაკა) хитрость, ко-

варство, злоумышленность) ворожя, гадальщикъ, гадалка; въ მავაკელი причисляются и обжоры, про которых думаютъ, что они могутъ съѣсть за однаъ разъ барана и что въ нихъ сидятъ голодный бѣсъ.

გიორგი ჰაბა მავაკელი,
უჩინგუროთ მისხაპალი.

შადღ: ზალამ პოველათ, ობჷშათ, 'სჷ როდ. ოთ. ნ. ვუზალანჷ ობჷშაო, ჯელაო ომუ, აორ. ქე-ვეზალი; — მეზო-ბერს სოჯი უზალი ღო ღორონთი სი მერანს პოველათ სოხჷდუ ბყა, ნ ბოგჷ თებჷ დასჷ ოგო; — ზალამი ელი ზალიმი პოველათ, ობჷშათ; — ნ-ზალამუ ობჷშათნი.

შადლოგი (რ.) ვალოგ; — ზალოგით გოტეპა ვუპუსათჷ პოდჷ ვალოგ, ნა პორუკა.

შანა ზანა, სელო ნ რიჩკა ვჷ ზუგდი-სომჷ უზხჷ; — ზანატი ზანათ, სელო ვჷ სევაკსომჷ უზხჷ.

შანღი (გ. ზალი) ნედოსათოკ; — თო-ლოში ზანღი გნოი ნა გლავახ, სრ. კვა-კელი.

შანღუგი (არბ. صندوق) ჯარეჷ, სუდუეზ.

შანთი (გ. ზავთი იპჷ არბ. صوت) კრავჷ, ზოვჷ: ზანთოთჷ თხილანღ ოვჷ ობერეგალჷ კრიკომჷ (Xp., სტრ. 55, 13).

შანკვაძე სი. ზაკალი.

შარ: ზარაჷა ლხვანთა, სტრ. 3. II-ა პორ. პ. ვიზარეპეჷ (გ. ვიზარეპე) ლხ-ნოხჷ; — ობჷქტ. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. შოზარე (გ. მეზარეპა) მიჷ ლხა.

შარა (გ.) კოლოკოჷ.

შარადღი (გ. იპჷ არბ. ضرر) ვრედჷ, უჯერბჷ, უბოტოკ.

შარზაზანი სი. ზაზარანი.

შარი (გ. იპჷ პ. زارى) პლაცჷ, პოგრე-ბილთა იპჷსჷ.

შარსუდი სი. პოდჷ ღო.

შაფანა (გ. ზაფრანა შაფრანჷ) პერეჷ სტრუქოვი.

შაფრა (გ.) ჯელჷ; მელანქოლია; ობმო-როკ; ვჷ მინგრელსომჷ ჷაჷ ოჷ პერესათოვოი ზუპოვჷ ზრაჷა ელი რზაჷა, რბაჷა, ოთი. გლაგოლჷ ზრაჷეპა, რზაჷეპა, ობჷქტ. სტრ. 2-გო პრინვ. სპრ. ნ. მეზრაჷეპე ელი მეზრაჷეპე ა პადაო იპჷ ობმოროკ, აორ. მეზრა-ჷეჷ, მეზრაჷეჷ; — ზრაჷილი, რზაჷილი უპაჷიჷ ვჷ ობმოროკ.

შაფსუდი სი. პოდჷ ღო.

ო-შეგინოტბა სი. სჷპოჷჷა.

გა-შელოზა (გ.) იპოხთ, სრ. რღულა.

შეთი (გ.) მასლო.

1. **შენი** სი. რზენი.

2. **შენი** ზელჷ, სელო ვჷ ზუგდი. უზხჷ.

შენწარი, **შენწარე** (გ. შეწარი). ქენ-წარი, მენწარე, მინწარი ა) პროსთ-პა; ბ) ჷაჷთ არბი, სრ. ოზარე.

შეპ: შეპეა უდარათჷ სპაზიო, I-ა პორ. ნ. ვზეპუნჷ, აორ. ქო-ვეპი; — ოჷ როდ. ოთ. ნ. ვუზეპუნჷ უდარაო, ბჷო ოგო (ელი ო ნეგო), აორ. ვუზეპე, პრ. სოვ. შივეპე.

შეპირო (გ. შეპირად) ნაპუსთ; ოთი. გლაგოლჷ, ნ. ვეპირენჷ უჷო ნაპუსთ.

შეპქვი დროდჷ.

შეპარავი (გ. შეპარა, შეპარაკი) ჷერტვა, ჷერტვეხოე ზივოტხოე; — შეპარაკო ჷერტვოი, ვჷ ჷერტვა; — შეპარაკეა პრინოსთჷ ჷერტვა.

შეჷენი (გ. შეჷენი) სთოგჷ სჷპა, სოლომი.

შეჷეი სი. ჷეჷელო.

ში- სი. სი - 2.

შიარ: შიარეპა (გ.) იპიობათჷ, III-ა პორ. ნ. ვიარენჷ, აორ. ღე-ვიარნი.

ზოდ || **ზინდ**: ზიღუ, ზინღუ таскать, вытаскивать, вытлгивать, *п.* ვზინდნქ ილი ვზინდანქ, *აორ.* გო-ვზინ'ნ-ლი; — *სტრ.* *з.* II-я *пор.* *н.* ვიზინღუქ, *აორ.* გი-ივზინღი, *პრ.* *сов.* გო-ვზინღერექ; — ჩაკა-ზიღი, *სმ.* ჩაკა.

ზიგო *Зига, муж. имя*; — ზიკი-სე *см.* подь სე 2.

ზიშა *см.* ზუშა.

ზინდ *см.* ზიდ.

ზინოსქუბა *см.* подь სქუა.

ზინწარე-სე *см.* подь სე 2.

გინა-ზიორბ, **გო-ზიორილი** რაძვლინა, трещина, *ср.* გინა-წიკრა.

ზიპინ: ზიპინუა, ზიპინაჟა ნაბივან; жпрѣть, толстѣть, *сტრ.* *з.* II-я *пор.* *н.* ვიპიპინუექ толстѣю; — ძწბსტ. *з.* III-я *пор.* *в.* ვოპიპინუნქ ნაბივან, დაო жпрѣть, *აორ.* გუ-ვოპიპინ [по Орб. ზიპი рибій жпрѣ].

ზირ || **ზერ**: ზირუა *S*, ზერუა *MZ* (*რ.* ზეერუა) собирать дань, надзирать, I-я *пор.* *н.* ვირიზნქ, *აორ.* ვირი; — მა-ზირალი (*რ.* მევეერე) сборщик податей, надсмотрщик; — ზირილი სობრანნი; — ო-ზირალი, ხა-ზერი предметъ сбора, подать.

ზირზინი, **ზერზინი** კრხე, шумъ, вопль; — ჩქუ ვზერზინნო მჲ შუმიმჲ (*ср.* *г.* ზრზენა смятение).

ზირტ: ზირტუა სკოლზინგ, соскользнуть, спотыкаться, объект. *сტრ.* *н.* გიღუმა-მიზირტუ კუნსიქ ჯაჲე უ მენი სკოლზინგ ნოგა სუ დერეა, *აორ.* გელა-მიზირტუ კუნსიქ ჯაჲე უ მენი ნოგა სოსკოლზინგა სუ დერეა, თის გელუ-უზირტუ (გელ-უზირტუ); — გე-მიზირტუ, თის გე-უზირტუ (კუნსიქ ლინას) უ მენი სოსკოლზინგა ნოგა პო ზემან, *ср.* *г.* სსლტომა (სსლტეა).

ცლობა (въ моихъ *Дополн. сообщеніяхъ о ѿам. языкѣ*, *С.-Пб.*, 1911, *сტრ.* 28 *пашечатано*: გელუსოუ *оно споткнулся*; теперь ясно, что должно быть: გელ-უსოუ).

ზისი-ნანსე 'უ, **ზუსე-ნანსე** *MZ* (< *г.* მზის-უნანსევი *или* მზეთ-უნანსევი) не видѣнная солнцемъ *или* не видѣвшая солнца, *т. е.* необыкновенная красавица (*мнвгр.* соотвѣтствіе было бы ზეა-უპირაჲეუ, но оно не употребляется); въ *миргрельскомъ* встрѣчаются и другія формы этого исковерканнаго грузинскаго слова: ზის-ნანსე, მის-ნანსე, მისი-უნანსე, ზისუნანსე, მზის-ნანსე *и др.*

ზისხირი *см.* ზი-სხირი.

ზიფუგა *см.* ზი-ტყვა подь ტყე 1.

ზიშა *см.* ზუშა.

სი-ზემარი (*რ.*), **სი-ზემარი** *S*, **სი-სმარი**, **სი-სუმარი** *MZ* сонъ, сновидѣніе.

ზნე (*რ.*), **ზნება** нравъ, характеръ, привычка.

ზოგ: ზოგუა, ღა-ზოგუა шадить, I-я *пор.* *п.* ზზოგენქ', თინა ზოგენს, *აორ.* ზზოგი, ღა-ზზოგი.

სა-ზოგადლო (*რ.*) общій, общественный.

ზოთონჯგი, **ზოთონი** *см.* подь ღრო.

ზოკუელი, **ზოკულეა**. ღო-ზოკული, ზოკულუ *наставленіе*, *наставлѣть*, проучать, I-я *пор.* *н.* ზვეზოკულენქ, *აორ.* ზზოკული, *პრ.* *сов.* მიზოკულუ/ე; — სუ *род.* *отп.* *п.* ვუზოკულენქ, *აორ.* ვუზოკული, *პრ.* *сов.* მი-ზოკულეზე; — ნა-ზოკულა *преподанное наставленіе*.

ზოშა *см.* ზუშა.

ზოსზე, **ზოსო** отдѣльный; отдѣльно; — ზო-ზოსზე (< ზოსზე-ზოსზე), *ср.* *г.* ზოგ-ზოგი, *ср.* მელანზე.

ზოგადი: ზოგუა приказъ, повелѣніе; приказивать, I-я пор. н. ბავოჯუნი приказываю, აორ. ქო-ზზოჯუი. პრ. сов. მიზოჯუი; — სვ. როდ. ოთვ. ნ. ვუზოჯუნი. გავოჯუნი ე თ. დ., აორ. მიზოჯუი, გავოჯუი, უზოჯუი; — სტრ. 3. ზოგუა изводить бытъ, пребывать; ღო-ზოჯუა изводить сѣсть; — ზო-ზოჯუა, მოლა-ზოჯუა изводить направиться сюда, изводить прийти, ნ. ვზოჯუი, ბვოჯუი, პრ. сов. მო-მიზოჯუი, თის შუ-უზოჯუი (რ. შობბანებულვარ); — შე-მიზოჯუი, თის შე-უზოჯუი (შობბანებულვარ); — მა-ზოჯუალი повелитель; — ნა-ზოჯუალი повелѣніе, повелѣніе.

ზრადა см. ზურა.

ზუბი Зубъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზუგაიდი Зугдидъ, уѣздный городокъ въ Мингрелии; — ზუგაიდური ზუგდидსკი; ზუგდიდცი, მნ. ზუგაიდარეფი.

ზუთხი (რ.) ზუნთხი осетръ; — «ანჯაქია» (Ламб., стр. 196), რ. ანდაკია осетръ, севрюга; — «ფორონჯი» (ibid.) შიუ (осетръ). რ. ფოროჯი.

ზუთადი вой, плачь, рыданіе, ср. ღვრთადი.

ზუმი, ზუმი ზუმъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზუმიანი жужжание, жужжащая; გიღმა-ზუმიანი (ჭანდი) жужжащая (муха).

ზურა (ზ. ზურა самка, св. ზურალ жепщина) трусь, слабый, больной.

ზურგი (რ.) спица, ср. ღოქიში.

ზურნა (რ. სურ, ო სურ) зурна.

ზღაბ-ქურცაში, ქღაბ ქურცი MZ, კაცუ-ქღაბი S ეჯ.

ზღაბი, ზღაბი, ზღუა (რ.) море; — ზღუა-

ზღუა моренოდობნი (см. ზღუა-რა); — ღღაბ-ზღუა, სმ. ღღაბი.

ზღვიაი Зѣваіа, названіе болота въ Зугдидскомъ уѣздѣ; იუვ ავოგო ბოლო ბორუქ ნაბალო რეჩიქი დღუი (ჯუმი) ი იუვი-ჩქალს (ყულოწყოლი) (см. კრებული 1899, № VII, ოტდ. II, სტრ. 33).

ზღვინდი: ზღვინდუა, ზღვინდუა ударить იუვი ბროსაქუქი პრედმეტაი, იუვიდოქუქი მი პრი დარაქუქი სიუთქი (იუვითქი, ხიორსთიი, სტრქიი), ნ. ვზღვინდუნი იუვი ვზღვინდუნი, აორ. ღო-ვზღვინდი, ღო-ვზღვინდი.

ზღოდა: ზღოდა, ზღოდაჟა, ზღოდა უბნაქი, იუვირეპლქი, ღინო-ზღოდა იუვირეპლქი, ოტერქი იუვი ღინო-ზღოდა (იუვი მორქი), III-ი პორ. ნ. ვოზღოდაქუნი, აორ. ღო-ვოზღოდაქუნი. სი ღო-ზღოდაქუნი (< ღო-ოზღოდაქუნი), ოთქ ღო-ზღოდაქუნი (< ღო-ოზღოდაქუნი); — IV-ი პორ. ვოზღოდაქუნი ზასტავლუ იუვირეპლქი; — სტრ. 3. II-ი პორ. ნ. ვოზღოდაქუნი S, იზღოდაქუნი პოგინაქი, იუვირეპლქი, აორ. ღო-იზღოდაქუნი; — ობქექ. სტრ. 3-ო სურ. ნ. მაზღოდაქუნი უ შეიქი პოგინაქი, აორ. ღო-ამაზღოდაქუნი; — თის ირიფულქი ღო-ზღოდაქუნი იუვი პოგინაქი სვე.

ზღოდაქი (რ.) ограде.

ზღოლოკი помяота, потягиваться, სტრ. 3. II-ი პორ. ვოზღოლოკქი (რ. ვაზ-მოკეპ).

ზემა, ზიმა, ზმა, ზომა (რ.) ო-ზემალი მწრა, პელეჩინა; — ათე-ზემა, თე-ზემა, ე-ზემა სოღოქი (იუვი თუ მწრა, სმ. ათე 3); — ეთი-ზემა, თი-ზემა, ი-ზემა სოღოქი (იუვი თუ მწრა, სმ. ეთი 3); — თი-ზომას დო თი მწრა, ნასოღოქი; — შუ-ზემა? სოღოქი? —

უზდა; — თაშოკური *ჩამოქსიშ, ჩამოქეძ, მ.* თაშოკარეფი.

თაშურები *см. თაშირ.*

თან: თანაჲ, გო-თანაჲ, გო-თანა რა-სწათა, III-я пор. *н. ვოთანუანქ я даю разсвѣтатъ, провожу ночь въ бодрствованіи, аор. გუ-ვოთანეე, სი გუ-თანეე, сосл. გუ-ვოთანეე, пов. положит. გუ-თანეე, пов. отрицат. ვა გუ-თანეა; — სუ род. отн. გუ-ვ-უ-თანუანქ и т. д.; — IV-я пор. ვოთანაჲუანქ, გოთანაჲუანქ, შოთანაჲუანქ и т. д. (გ. ვათენე ბიეზ, გათენე ბიეზ); — стр. з. ვანდეჯე რასწათაჲ, обмын. въ 3-мъ лицѣ танდე сѣтаетъ, аор. გო-ვთანდი, 3-е л. გო-თანდე რასწათ-ло, пр. сов. გო-ვთანერეჲ, 3-е л. გო-თანერე (გ. ვათენე ბელა); — სუ родит. отн. в. შითანდე, გითანდე, თის უთანდე, ჩქუ შითანდეზა (გ. შითენდეზა) რასწათაჲ დია მენა (тебя, его, насъ и т. д.), аор. გო-შითანდე, გო-გი-თანდე и т. д.; გო-შითანდე თანაჲაქ (გ. გო-შითენდა აღდგომა), пр. с. სუ неоф. отн. გო-ვთანაჲუ (< გო-შთანაჲუ), სი გო-რთანაჲუ, თის გო-თანაჲუ (გ. გო-შთენე ბია), дашо-пр. გო-ვთანაჲუდე, пр. сосл. გო-ვთანაჲუ-დას; — ვა გო-რთანაჲუდას თანაჲა და не разсвѣтатъ (настанетъ) дѣя тебѣ Воскресеніе (проявленіе); — თანაჲა Воскресеніе Христово, Пасха; — *ო-თანაჲუე пасхальное, предназначенное въ Пасхѣ; — *ო-თანაჲუეთ на Пасху, въ Пасхѣ; — *გი-ო-თანაჲადლი (სერიში) мѣсто для проведения ночи, ночлеги; — *გი-თანაშ-ს-ხ-ე до разсвѣта.*****

თანა-სწოარი *см. სწოარი.*

თანგი (გ. თარგი) *выройна; — სი რეჲ*

ჩქიში გურიშ თანგი თუ — *выройна моего сердца (Хр., стр. 108,22).*

თან-დაზადლი *см. დაზალი.*

თანთარი (? გ. თათარი татаринъ) *страшный человекъ, сильный.*

თანსმოზა *см. подъ სმ.*

თანჯი (გ. თარჯი) *стѣпа, заборъ, ограда, граница; — სა-თანჯო, სა-თანჯო Саганджо, гора и крѣпость съ оградой въ Самурзакано (СМК, XVIII, отд. III, на стр. 317 'სათანჯო ჯისხე' переведены «губельная крѣпость», а სათანჯო მარგატელი — «мучительныя поживцы»; авторъ статьи, по недоразумѣнію, смѣшалъ наше собственное имя съ грузинскимъ словомъ სა-ტანჯელი მუჩილენი), სა-თანჯო.*

თარაშო (გ. თარეში იუზ *п. جارسا*) *грабежъ, набѣгъ; — შიღარეთეს *ო-თარა-შუშ* они ушли-грабятъ.*

თარგამოუდლი, თარგამუელი *Targamouli, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.*

თარი здоровый; — ასე იჩინებე, შითო *ოკათეჲე თარი* теперь узнается, кто (изъ васъ) здоровый (Хр., стр. 161,22); *въ мингрельскомъ обыкновенно слово здоровый передается грузинскимъ თელი (см.), по какъ видно изъ вышериведеннаго при-мѣра, существуетъ, значить, въ мингрельскомъ вопльѣ законномѣр-ный эквивалентъ груз. თელი (გ. ე = მ. ა, გ. ლ = მ. რ, напр. გ. მესერი, მ. შასარი; გ. გული, მ. გური).*

თარი-ჭადრადი! *припѣвъ въ пѣсняхъ.*
თარო (გ.) *шканъ, ср. сѣня* *дია* *по-суды, поля, ср. კარბუჩო.*

თარსადლი *топотъ.*

თარსვანტობა 1) *бузина (дерево съ*

большою сердцевиной); 2) ძბტსკია
игра въ стрѣльбу: изъ вѣтви бу-
зыны длиною около $\frac{1}{4}$ арш. вы-
нимаютъ сердцевину, и эта вѣтвь
играетъ роль ствола ружья; ძბ-
ლაють шомполъ изъ вѣтви какого-
либо крѣпкаго дерева, при чемъ
эта вѣтвь по толщинѣ равняется
вѣтви бузыны, служащей стволомъ,
но почти въ два раза длиннѣе ея;
одна половина вѣтви остается не-
очищенной и служить рукояткою,
а другую половину очищаютъ, под-
говяя ее въ качествѣ шомпола къ
величинѣ диаметра ствола; въ ка-
чествѣ дроби пользуютя круг-
ленькими плодами (კირკიტლა, კურ-
კანტლა) дереვის (კალია, კაიე).

თარსუნია *ср. муж. имя* Tarxunia.

თას: თასუა სხლტ; I-я пор. в. ფთა-
სუნქ თბუ, აორ. ღო-ფთასი, პრ. სოვ.
ღო-მითასუ, სი ღო-გიოთასუ, თოს ღუ-
უთასუ; — II-я пор. (ვია როდ. ოთნ.)
ვ. ვითასუნქ, აორ. ვითასი; — III-я
პორ. (ნლი დატ. ოთნ.) в. გითმუ-ვო-
თასუნქ (გ. ვათეს), აორ. ქიგუ-ვოთასი;
IV-я პორ. в. ვოთასფუნქ; — მათას-
სალი ვლი თასუუ სხლტაქ; — ნათას-
ვლი თასილი ოსწანოე; — ოთასალი
სია ოთასუ/2 ობმეტქ ოსწანა; —
თასი სწანა; — ნათესეე, ნათესამი (< გ.
ნათესავი) ობდსვენინვ.

თაფრე, თაურეუე სმ. ტურე.

თაქი, თაქი/ვზე, თაქიანი სმ. აქი.

თაში სმ. ათაში.

თახაშხა სმ. ობდ ღლა.

თახუა ხაქათქ, სობნატქ მასლო, в.
ვთახუნქ; — ნათახვა ხაქათნოე ხა-
სლო მოლო (გ. ღო), სრ. ტვანტუა.

თაფურე, თაურეუე სმ. ტურე.

თე, თენა სმ. ათე, ათენა.

თეკლბოი Teklaiz, სელო ვზ სენაკ-
სომქ უზბქ.

თეღა (გ.) ვივზ (დერეო), სრ. ტვ.

თელე: თელეზა, თეაეზა ხმ (ოთ თელი)
ბითქ ძხვიმქ, ობლიმქ, ადოროვიმქ,
ჟივიმქ, სტრ. ვ. ვ. ვითელებუქ ვლი
ვითეაებუქ я выдоровиваю, ოხ-
ნაю, აორ. გუებთელი; — III-я პორ.
ძბმსტ. в. ვითელენქ ძხვამ ოგო ძხ-
ვიმქ, ადოროვიმქ, აორ. გავითე-
ლი; — სვ როდ. ოთნ. в. ვუთელენქ, აორ.
გუ^რუ^ვუთელი; — გა-თელებული ოხვ-
შიმ, ოვოსრესიქ.

1. **თელღი** (გ.) ძხვიმქ, ვესქ; ადოროვიმქ,
ჟივითქ; — თელი (ვარ.) ჟივიმქ,
თელი ნგარა ოხვანნატქ ჟივიმქ; —
სი-თელი ვლი სი-ნ-თელი ადოროვие,
სრ. თარი.

2. **თელღი** სმ. მუნტური.

თემი (გ.) სობრანქ, ობროდქ, სტრანა; —
თემი-შარა, სმ. შარა; — თემი-სევა,
სმ. სევა.

თენჯერი (გ. تهنجد) ჟუგუნვიმქ ობელქ,
სრ. ჩივანი, ჩუვანი.

თეღეზა სმ. თელიზა.

თერღოზა დენქ ზეოდორა (პერვა სუბ-
ბოტა ვეზიკაგო ობსტა) სხვანტაქ
პრადვნიკომქ ლოშადემ, в. у кого
ობქ ობქ, ოხვანნატქ ვზვწანიმქ
ობრადქ (სმ. სმკ, XXXII, ობდ. III,
სტრ. 102; კრებული 1899, № VII,
ობდ. II, სტრ. 42).

თერში (გ. თერში იზვ. п. تریزى ვლი
تریزى) ობრთიქ, სრ. მა-ჭალი.

თერთი (გ. თერთი) ძხვიმქ, სრ. ჩე.

ნათესეე, ნათესამი სმ. თასუა.

თეურე, თეურეუე, თეურენი სმ. ტურე.
თეფში თარღია, სრ. სენი 1.

1. **თექი,** თექვ სმ. ექი.

2. თქვი, თქვე დატ. მწსტ. надежъ отъ თვ, თუნა.

თქვინე, თქვინე სმ. ექი.

თქვინი სმ. ათუქინი.

თქვი სმ. ათუქი.

თვ || თმ სმ. რთვ || რთმ.

თვადთვი (გ. თათი, არმ. *Թա(Թ)*, თოთი ლაპა.

1. თვადლ: თვალუა считать, I-я пор. в. ვთვალუნქ, აორ. ვთვალი; — IV-я пор. ვოთვალაფუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. в. ვოთვალუქქ считаясь; — объект. სტრ. 3-го сир. (форма возм.) в. მათვალუ могу считать, ვა მათვალუ не могу считать.

2. თვადლ: თვალუა, გვ-თვალუა причитывать, рыдать, I-я пор. в. ვთვალუნქ; — სვ დატ. отп. გვ-ვოთვალანქ буду оплакивать его; — თვალი причитание, рыдание.

თვითანხ (გ. თითონ) самъ, სრ. ღუღო. თვიჩ სმ. თიჩი.

1. თი სმ. ეთი.

2. თი семья, домъ, дворъ; родъ, глава; — მღარათუ მუში თიშა იაი უშელს კს სეჩს დომი (во-сноя-сн); — ჩქიმი-თი моя семья; — ჩქიმი-თური (გ. ჩემიანი) язь мойей семьи (кто-лири); — თური კათა сосѣди, однопамильди; — უ-თური (გ. უ-თურ-რი) безголовный, безтолковый, безхарактерный, სრ. წ. თი голова, себя.

3. თი, თვ, თ თიკა. также, ი; — მათი ი я, თი-თი ი ია, ე-თი ი это.

თიბ დოია, часть, кусокъ.

თიბქარნი (გ. паховая грыжа) острая желудочвая боль.

თიდა, ილა столько, სმ. მუღა подъ მუ- 3. ხა-თითი (გ. ხა-თითი) нашестокъ.

თითოს (გ.), თითო-თითო по одному, по одпочкѣ.

თიკი гребень у шѣтуха.

თიჩ-, თიმი-, თიჩუ-, თიმი- იაი სვ поте-рей თ: იმ-, იმუ-, იმი- (можно раз-сматривать, какъ თი + შ, подобно წ. ჰიმ *თოშ*, იაი какъ военный надежъ отъ г. ის *თოშ*, Гр., § 46) эти слова въ мингрельскомъ само-стоятельно не употребляются; они входят въ качества первой со-ставной части въ сложные слова, какъ-то: 'თ'იმუ-ღას, თიმი-სერს, თიჩუ-წკალა, თიჩუ-წკემა ი др. (см. подъ вторыми составными частями этихъ сложныхъ словъ), სრ. ამ-.

თიჩ: თიჩუა, თიჩაფა осмѣиваться, შე-თიჩუა, მო-თიჩუა, III-я пор. в. ვო-თიჩანქ, აორ. ქვ-ვოთიჩი, სვ предл. მე-ვოთიჩანქ, სი მი-თიჩანქ, მე-ვოთიჩანქ, სი მი-ოთიჩანქ, აორ. ქვე-ვოთიჩი; — მიშ-თიჩაფა осмѣивать-ся входитъ ვუა-იჩიბ, ხ.-ბ. მიშ-ვოთიჩანქ, ა.პ. მიშ-ვოთიჩი.

თიჩი სმ. ეთიბა.

თიჩგუბ отრѣзать однимъ ударомъ, სრ. ქერცუა, ჭკირუა.

თიჩი шѣрный, прищип, правильный; — თიჩი სამართალი правий судъ; — თიჩი нар. вавѣрპო, дѣйствитель-но; — თიჩი глаголъ, ხ. ვიჩინქქ прав-лю, выпрямляю, აორ. გო-ვოთიჩი.

თიჩიკიბ муж. имя Тинчикъ.

1. თიჩი || ნოიჩი, თიჩი || ნოიჩი: თიჩუა, თიჩუა, ნოიჩუა, ნოიჩუა таскать, не-сти, I-я пор. в. ვნოიჩუნქ, აორ. ვნოიჩი, პრ. სო. მი-ნოიჩუ; — სტრ. II-я пор. ვნოიჩუნქქ იაი იმ-ნოიჩუნქქ таскаюсь, меня таскаютъ; — ფ. возм., объект. სტრ. 3-го сир. მან-თიჩუ იაი მანთიჩუ, განთიჩუ, თის ან-თიჩუ могу таскать.

2. თიბრ || ტვირ, წითიბრ || წითი-
რუა, მზებია, გო-თირუა *обхватывать*,
заштывать, გენი-თირუა *перехватывать*,
перехватываться, *н. ვითრებქ*, აორ. გო-
ვითრე; — სვ. როდ. *отн. ვუთირანქ* *об-*
хватываюсь сь мѣтв., აორ. გუ-*რ*უ-
თირე; — II-я *пор. н. იბთვრებქ* *мз-*
няю на себя что-либо, აორ. ღი-
იბთვრე, *пр. соа. შითვრე; — გო-თი-*
რილი обхватывающий; — ნო-თერი *или*
თირი замывающий, замышляющий; —
ღა-ნ-თირი, см. подь ღღა; — შუ-ნ-თი-
რი, см. подь შუმა; — объект. стр.
3-го спр. (фор. возм.) н. შთირე *или*
გუმე-შთირე *ногу перехватить.*

3. თიბრ || თებრ: ღლა-თირუა *входить*
сообща, бить соучастником; —
შოლა-თირე *соучастник.*

თიბრი S, თერი NZ *сѣтв;* თირა, თერა,
თულა *спѣшить, н. ვებქ*, *обыкн.*
ვზ-მზ *ლჩქ* თებრ; — *ვ-თირ/ლი*
აუუ (г. მო-თოვილით) *сѣтв* *ле-*
жить; — თირობა, თერობა *зимний*
сезонъ сь глубокимъ сѣтвомъ.

თიფ: თიფუა *носить; — თიფი* *сѣно; —*
ო-თიფური, о-თიფურე *посохъ; на-*
зваше пѣсокельяхъ горныхъ вер-
шинъ сь покосыни лукамъ на
границѣ между Мцхргреліей и Сва-
ліею; — «თიფუ» *უბწიშიე* *пастуховъ*
на янѣх (см. მოამბე 1897, № VI,
отд. II, стр. 2).

თილი *баранъ, ср. ერკვი.*

თიშენი *союз* *потому, зато; — თი-*
შენი *ნამუღა (ნამუთი)* *зато, что; за-*
тѣмъ, чтобы.

თიშობა *см. подь თიბნა.*

თიბინ || თვიბ: მო-თიბინება, მო-თიბინება
террѣбіе; террѣბѣ, ждѣтѣ, II-я *пор.*
н. ვითიბინექ *или* *იბთვინექ,* *აორ.*

მი-ითიბინი; — отн. ქმ-ო-
მიბინი *подожди* *ა*, — *объект.*
стр. 3-го спр. (фор. возм.) შე-მა-
თიბინებ, სი შე-გათიბინებ, თის შა-
ათიბინებ *я смогу вытерпѣть.*

თოთი *см. თუთუ.*

თოთ-შაბელობა (*იპვ. გ. თულო-მაქციობა*)
хитрость, лукавство, чароудничество,
ср. თოლი 1.

თოკი (*г.*) *веревка; отименный гла-*
голѣ *თაქუა* *связывать; — თოკილი*
связанный, ср. ბაწარი.

თოდ: თოლუა *тесать, строгать, оч-*
щать, I-я *пор. н. ბოლოებქ,* *აორ.*
გო-ბოლო; — სვ. როდ. отн. (II-я *пор.)*
н. ვითოლებქ, გითოლებქ *и т. д.,*
აორ. ვითოლი; — IV-я *пор. ვითოლა-*
ვებქ; — მიკო-თოლუა *выстрогать; —*
მიკო-თოლირი *выстроганный.*

1. თოლი (*лат. მწგ. надѣж* *თოლიქ* ||
თორქე) *глазъ; — უ-თოლე* *безглазый;*
სქნობ; — უ-თო-ტუჯე (< უ-თოლა-
ტუჯე) *псевдонимический; — თოლიშ-*
უბა, თოლიშ-ღუბა S *вѣко; — თო-*
ლიშ-ტურჭული *или* *ნაკაკო-თოლი*
зрачекъ; — ნა-თოლე *кого сглазили:*
თოლი-სერი (< თოლი + арб. سیر)
эрѣзице; — თოლი-სინათე *сѣтъ* *очей*
(лукъ); — ქომოლი *თოლი* *гордый*
взоръ (см. ქომოლი); — თოლი-მი-
ხილე, თა-ხილითა *открывающій*
глазъ, прозвѣще; — თოლი-ორქვა *зла-*
тоглазый, прозвѣще (MD, I, 26); —
თოლი-გე [б. м. თოლი + გე (заши-
пательная частица), ვან *ლორონ-*
თ-გე] *одинъ* *изъ* *индовъ* *табу:*
считаются *постыднымъ* *для* *супру-*
говъ *называть* *другъ-друга* *по-*
имени, и они *потому* *прибѣгаютъ*
къ *разнымъ* *кличкамъ* *для* *названія*

способе поговинны, какъ, напр., то-
логге или შუთარე (буки. *ничего ивни*);
Гр., § 156.

2. თოფლი მკაძ. ой, вѣдь, смотри!
(при удивленіи).

თომა S, თუმა MZ волосъ; — თომამი,
თუმამი волосаты; — შიბუ-თომა
(თუმა) заплетенныя волосы, коса,
см. შიბუა.

თორსა тонкое мѣсто, вязь, о-
бдегалე.

თოფი (г. изъ т. *طوب*) ружье; —
თოფი-დეღა прикладъ (буки. голова
ружья).

თოფური მძე; — თოფურია *Топуриа*
(*famulia*), ср. ცოფური.

თოქართო (г. თოქალთო, თაქალთო
изъ т. *تکلتی*) сѣделка, подушка
подъ сѣдломъ.

თრუმე, რთუმე или иногда въ гру-
зинской формѣ თურმე *оказываетъся*.

თუ *მკ.* თულეფი поросенокъ, см.
დეჭი (ср. г. თელი поросенокъ).

თუღო, თუღოლე ვიჩუ; — თუღოჲ
სვიუ; — თუღონი, თუღოლენი ვიჯ-
ვიბ, *ჟიოთ.* ეი, ეინი.

თუთა მწეაძ, ჳუა; — შუღა რე თე
თუთა? какое число этого мѣсяца?—
თუთაში дѣтская болѣзнь, сопровож-
даемая сильнымъ жаромъ и тошнот-
ой; по народному вѣрованію, бо-
лѣзнь эта пройдетъ, если предъ
болѣзненнымъ сзечь его рубашку (см.
СМК, X, отд. I, стр. 111). Названія
мѣсяцевъ:

იანვარი იანვარი.

ფრევალი, ფრევაი *вм* февраль.

მარტი მარტი.

აპრილი, აპრილი, აპრი *вм*
აპრѣль.

შენი, მესი მაი.

ივანობა იული (въ честь рож-
дства Іоанна Предтечи).

კვირკვე S, კვირკვე MZ იული (въ
честь св. Киріікія).

არგუსო აგუსტი, მარა-შინა თუთა
MZ, მარა-შინა S (въ честь Успеніа).

ევენი (греч. *ἐγκαινία, τὰ*) сеп-
тябрь; — ღვარალა თუთა дождливый
мѣсяць (такъ сентябрь называется
у паотуковъ, ибо сентябрьскіе дож-
ди выпуждаютъ ихъ покинуть дѣт-
нее кочевье).

გიმა თუთა S, გუმბ თუთა MZ
октябрь, см. подъ გიმ.

გორგობა თუთა, გერგობა თუთა
ноябрь (въ честь св. Георгія).

ქისტე თუთა S, ქირსე თუთა MZ
декабрь (въ честь Рождества Хри-
стова).

თუთაშხა, ო-თუთაშხური см. подъ ღლა.

თუთუმი (т. *توتون*) табакъ; — სა-თუ-
თუმი трубка.

თუმბა см. თამა.

თუმანი (г. изъ п. *تومان*) десять рублей.

თუნთი медвѣдъ; — თუნთი-სხული см.
სხული. Произносить имя медвѣдя,
какъ и другихъ вредныхъ живот-
ныхъ, по понятіямъ мингрельца, не
хорошо: вредъ отъ нихъ можетъ
увеличаться; поэтому прибѣгаютъ
къ другимъ названіямъ, обще-
му სახელ-ჴინუ *სა* *непроизноси-
мымъ именемъ*, и частнымъ, припи-
вательно къ той или иной чертѣ
характера даннаго животнаго;
такъ, медвѣдя называютъ: ჴურ-
ღონა *бормотунъ, ვარჯუა*, ჴ-წუნღუ-
რი *нечистый* (см. შიამბე 1897,
№ VI, отд. II, стр. 8), Гр., § 156.

თურმე см. თრუმე.

თურქი турокъ; — თურქული турецкiй.

თუხ: თუხუა, მე-თუხუა პრახუ, I-я пор. н. ფოთხუნქ, აორ. ფოთხი, პრ. სოვ. მიოთხუ; — სტრ. з. II-я пор. იფოთხუნქ, აორ. იფოთხი, პრ. სოვ. ფოთხელექ; — მა-თუხალი პრახუ-შიქ; — თუხილი პრახ; — ო-თუხალი предмет პრახი, თავზე орудіе ея; — უ-თუხულე не пряхшій.

თუხარიკი (გ. თოსარიკი), თუხარიკი ცხენი шиходецъ, რისავ.

თქვა, თქა вы; — თქვანოტ¹ дiа васъ; — თქვანი выпъ.

თქვიშინაფა, გო-თქვიშინაფა ვზნავა, ვზналывае, паполняе, -тъся, шухнуть, созръивае.

თქმ см. თქ.

თქვ || თქმ: თქულა сказать, თქმა, ნოქმა, მო-თქმა [შურიშ] перевести духъ, I-я пор. н.-с. ზ/ფოთქუანქ სავაჟუ, აორ. ზ/ფოთქვი, ფოთქვი II, თქოქუ. თქოჟუ II, სოს. ზოქუე, პრ. სოვ. შოთქულა; — II-я пор. н. იბოქანქ შურს ილი იბოქანქ (< იბნოქანქ) перевозу духъ, აორ. იბოქვი; — IV-я пор. ვოთქუ¹ ვ¹აფუანქ ვაწავლუ სავაჟა; — ობъект. სტრ. з-го спр. (ფორ. возм.) н. შოთქუე სმოგუ სავაჟა; — ვა შოთქუე не смогу савაჟა, აორ. შოთქუე; — შუოქ შოთქუე ნიჯეო ჯა не смогъ савაჟა; — შოთქუ¹ლ¹ი გო-ვორაქი; — თქვიორი სავაჟიშე; — ო-თქული თო, что надо савაჟა.

1. თხ || თხვ: თხაფა, თხაფა падать, გე-თხაფა нападать, გოთო-თხაფა, რ¹ინო-თხაფა падать внизъ, вниуть чего-либѣ, გილა-თხაფა выпастъ, უჩაფა внизъ, ეკო-თხაფა, ოკო-თხაფა стоикнуть, გიმა-თხაფა упахъ,

იწო-თხაფა упасть передъ к.-ч.-либѣ. მუნო-თხაფა падать другъ на друга; — სტრ. з. IV-я пор. н. ვან-თხუეკუე падаю, ქეღე-ვანთხი; — გეოში-ვანთხუეკუე нападаю, აორ. ქიგე-ვანთხი, თიქ ქიგო-ანთხ; — н. ღინე-მუ-ვან-თხუეკუე падаю внизъ, ღინე-ვანთხუეკუე упаду внизъ, აორ. ღინე-ვანთხი ილი ქეგე-ვანთხი, თიქ ქეგე-თხანთხ; — გე-მა-თხაფული нападаюшiй; — გი-ანთხაფული ილი გიმა-თხანთხი უჩაფი; — ღო-თხაფული უჩაფი (გ. წაქეულო); — გი-ო-თხაფუ предмет, мѣсто паденiя, выпаденiя.

2. თხ || თხვ: ნ-თხეზა, ან-თხეზა пугаться, испугаться, სტრ. з. II-я пор. н. იმთხეზუე (< იგნთხეზუე), აორ. ე-მთხი, თიქ ე-ნთხ; — თხეზული псугавный; — თხალი трусливый.

თხა (გ.) жн. თხალეფი козель, коза; — ონი козель; — ჭაკი თხა коза; въ горахъ козу пазывають гвалъში ზალ-შარანი ჩამбаромъ и погребомъ горны (см. შოამბე 1897, № VI, отд. II, სტრ. 11).

1. თხვ: თხულა просить, I-я пор. н. ფოთხულენქ (ბოთხულენქ, ვოთხულენქ) ილი ფოთხიიქ ილი ფოთხორენქ прошу его, როთხიიქ прошу тебя, აორ. ფოთხიი, სოს. ფოთხუე, პრ. სოვ. შო-თხუე; — II-я пор. н. იბოთხიიქ ილი იბოთხორენქ выпрошу дiа себя; жепюсь, აორ. იბოთხიი, სოს. იბოთხუე, пов. პოჯიჟ. იოთხიი, отрыват. ვე ეთხუა (< ვა ითხუა); — სტრ. з. გამო-თხულა прощаться, IV-я пор. н. გიმი-ვეთხუეკუე, აორ. გავე-მე-ვეთხიი, სი გეგე-მე-ეთხიი, თიქ გეგე-მე-ეთხუე ილი გამე-ვეთხიი и т. д., პრ. სოვ.

გამო-ბოძებუქ; — ღა-თხულა, ღა-თხილა, ღა-თხია оставить в покое, отстать, не прекословить, соглашаться, აორ. ღე-ვთხიი ილი ღე-ვე-თხეი ქ; — მა-თხული ილი თხუე პროსიქ; ვიში; — ნა-თხიირი, ნთხი-ილი ილი თხიირი, ნა-თხეირი ქ ვი-პროსენნი, სოსვათანი: ჩილი ნათხიირი ჰუნს ა უჯე ჯენათ; — ო-თხუე, ო-თხულა, ო-თხუარი პროსება, предмет просбы, сватаია: ზოში ჩილიში ოთხუეშა შეურცე იუოша идегь сватать невесту (сукс. просить жену); — გილა-თხულა ვი-პრაშивать.

2. თხე: თხუაჲ ოდოღჷთ; ვიდათ ვა-მუჷ, III-ა პორ. ნ. ვოთხიიქ ილი ვათხიიქ, აორ. გე-ვოთხიი ილი გე-ვათხიი, სოს. გე-ვათხუე, პრ. ს. მი-თხუაჲ; — IV-ა პორ. ვოთხუაჲუნქ ვასვავიუ კოგო პოპროსიქ უ 3-ო ლიქ; ვასვავიუ კოგო ჯენაქსა.

3. თხე: თხუაჲ, ნ-თხუაჲ (შურიში) იუ-ხათ, II-ა პორ. ნ. ვინთხუანქ (შურს), აორ. ქი-ინთხე (შურიო), სვ. როდ. ოთხ. ნ. ვუნთხუანქ შურს, გინთხუანქ ა თ. ღ., აორ. ქე-ვუნთხე, ქო-გინთხე. თხეირი толстая шитка из льна (ср. г. თხორი клубок ниток).

თხი-თხუ S, თხე-თხე MZ жидкий; плоский; — თხი-თხა ა შო ჯიდაკი; — თხი-თხაში, თხე-თხაში ნახე.

თხიღ: თხიღუა, თხიღუა ვი სთერეჷ, ობერეგათ, ნ. ბ/თხიღიანქ, ვთხიღანქ ვი, აორ. ფთხიღე, პრ. სოვ. მიოთხი-ღუე; — სვ. როდ. ოთხ. ვუთხიღიანქ, გი-თხიღიანქ ა თ. ღ.; — III-ა პორ. ნ. ვათხიღექქ პრედოსთერეგაჲ, აორ. გე-ვათხიღი; — IV-ა პორ. ვოთხიღა-ფუნქ; — ობექტ. სტრ. 3-ო ვიპრ.

(фор. возм.) შათხიღე მოგუ სთერე-ჩე; — მა-თხიღარი, მა-თხიღე სთო-როჷ, პასუხე; — თხიღი ილი შო-თხიღეპური ოსთოროჷნი; — ო-თხი-ღუე პრემეტ ბერეჷნივოსთ; — გა-თხიღება, შო-თხიღება ოსთოროჷ-ნოსთ, ბერეჷნივოსთ.

თხიღაშური (გ.) ლიჯა.

თხინ: ღო-თხინაჲ, ჩა-თხინაჲ ოდღ-ლიქ, ოდაღიქ, ოუსკათ, ბროსათ, სვ. როდ. ოთხ. ნ. ვუთხინუანქ, აორ. ღე-ვე-უთხინე; — უჩა შოთხინე ღო თეჩქ ნინაღას ღამიოთხინე სერნა (т. е. мучительная) ვიმა ა სიბეგ ვასვავიუ ნასე ბროსიქ სლუჷბუ (Xp., სტრ. 161.ა); — ღეღი ღეუთხინეუ ოთხ ოდღლიქ ემუ გოლოვ (отрѣ-зает); — ზოში ვეზირიში სთე ჩე-უთხინე სემეღენო ოდაღიქ ოთხ ვეგო სიმა ვივზრა (Xp., სტრ. 74.ბ).

თხირი (გ. თხილი) ორბეჷ (мелкий); — სო-ჯი-თხირი (сукс. ბიქ-ორბეჷ) ვრუნიი სორტ ორბეჷ; — სევერი-თხირი (сукс. სერპა-ორბეჷ) მელქი, იღისთი სორტ ორბეჷ; — ცეპი-თხირი ლიშინა, «ცეპარი-თხილი» უ პრ.

თხმ: თხემა, შე-თხემა [სეში] უხვათიქსა [რუკო], ვიჯიქსა, პრისთუიქ, ნა-ჩათ, ნ. შიოშე-ვთხუანქ, აორ. ქე-შე-ზთხი, პრ. სოვ. შე-შიოთხეშე; — თიქ სო-რუას სე ქიშეთხე ოთხ ნაჩათ სტო-რეჷქსა (Xp., სტრ. 23.ბ), ობექტ. სტრ. 2-ო სპრ. ნ. შე-შიოთხე (გ. შიკი-ლი), შე-გიოთხე, შე-უოთხე; — შა ცეში შეშიოთხე სე ა რუკო დერჷსუ ვა ნებო (Xp., სტრ. 40.გ).

თხმეღარი, თხმენარი (ოთხ გ. თხმეღა-ოიქა) Тхмеларь, Тхменарь, სელო ვე სენაკსომ უჯდქ, სრ. თხომე-თხობ: თხობელუა ვიდავათ კოგო-ლიბ,

оговаривать, н. ბოსოპელანქ, აორ. ქო-ბოსოპელე; — თსოპელი ვმდაო-შიწ, шпіонъ (სრ. ენუ-მა-სიშინაფალი).
თსოვნა (რ.) просьба, прошевіе, სრ. თსე 1.

თსოზა: თსოზინი, თსოზინა, თსოზაფა გნათ, гнаться, სლზოვათ, преслѣ-довать, სტრ. I-я პორ. н. ზ/ფთსოზექ (რ. შივლევე), შე-ბოსოზექ სლზდუო ზა ნმზ, преслѣдую, სზ ნეოფ. отн. ზ/ფთსოზექ (ვმ. შოსოზექ) преслѣ-дуешь меня, აორ. ვათსოზი, пр. сов. შითსოზინე; — სზ როდ. отн. н. ვუ-თსოზინუნქ (ვლევენეზ) шлю за нимъ въ догопку, слѣжу, აორ. ვუთსოზი-ნე; — შათსოზინალი ვли შათსოზინავ გოპიგეს; — თსოზინელი ვли ნა-თსოზინა, ნა-თსოზა гонимый; — გამო-თსოზაფა погнаться за кѣмъ-либо.

თსოტოპ осадки молодого вина послѣ броженія, нзз ნიხე перегоняютъ водку; — თსოლოშ-შაშუშარი, см. შუშუა.

თსომე S, თსუმე MZ ольха; — თსო-მუონა, თსუმუონა ольховый лѣсъ.

თსოწ || ნთსოწრ: თსოწრა, ნ-თსოწრა რყთ, кѣоаа, I-я პორ. н. ბოსო-

რუნქ. აორ. ბოსოწრი; — II-я პორ. н. იბოსოწრქ MZ, ვითსოწრქ S ко-пая для себя, აორ. იბოსოწრი; — III-я პორ. გითშუ-ვითსოწრანქ, შირ. ქეგე-ვითსოწრი подступая подку-помъ къ чему-либо; — IV-я პორ. н. ვობოსოწრაფუნქ; — სტრ. в. I-я პორ. н. ბოსოწრქ я зарытъ, თბა თსო-რე; — II-я პორ. ვი-თსოწრუქ я по-греблюсь, აორ. ღი-ობოსოწრი (< ღო + იბნოსოწრი), ხი ღი-იბნოსოწრი в т. д.; — 'გ' ეშა-ნოსოწრა, ე-ნოსოწრა выко-пать; — ღო-ნოსოწრა закопать, во-хорошить; — შე-ნოსოწრა прокопать туда; — შო-ნოსოწრა; — შითო-ნოსო-წრა закопать, прокопать, выкопать подъ чѣмъ-либо, средя чего-либо: ქუს ქიმეტუ-ვობოსოწრი я закопалъ его подъ камнемъ; — შითო-ნოსო-წრილი пещера; — შათსოწრალი копан-шія; — შო-თსოწრილი, ნ-თსოწრილი, ეშა-ნოსოწრილი, ნ-თსოწრა выкопан-ный; яма, ровъ.

თსუმე см. თსომე.

თსუთსე, თსუთსეი (მ. თსი-თსე).

თუნეი скромный, тихій; — ხი-თუნეი покой, тишина, სრ. რ. ღიბჯო.

თუნეი см. თიწი.

ღ.

1. ა см. ეთი.

2. ა- характеръ II-й породы въ гла-голахъ.

3. ა- см. ბი 1.

4. ა- см. უ- 1.

1. აბ (რ.), ა-ა-ა ფიალვა.

2. აბ см. ა- 4.

აბღოლი (რ. იზვ გრეც. ἀηδών, ἦ) со-ловей, капарейка.

აბღოლი см. ალოლი.

აბნარა см. подъ თუთა.

აბნარაბ муж. имя Іапарій.

აბნგოო (რ. იგავი, გურ. იავავი) орн-ча, басня, сказка; удивительный, необыкновенный, страшный, дера-жій; — ხა-იანგევე, ხა-იანგევე необы-кновенный, доражій; — ხა-იანგევება дорзость.

იარაღი (გ. ივზ თ. *ياراق*) **оружіе, вооруженіе; — იარაღში** вооруженный; — **იარაღში** съ оружіемъ, съ вооруженіемъ, ср. ანჯარი.

იას **см. ღიას.**

იასხარი **блудница.**

იბედურა **бѣдьяжа, ср. უბედური** **подъ ბელი.**

იბული **см. ელი**

იღა **см. თიღა.**

იღოშუშამო **см. ელოშუშამო.**

იე **см. -ა 4.**

«ივანია» **болѣзнь курь, зараза; когда болѣзнь разразилась, ее не надо называть по имени, а только უსახელი** *безыменная* (см. შოამზე 1897, № VI, отд. II, стр. 8; ср. ივანა у Бер.), *Гр.*, § 156; см. также თუნთი. **ივანობა** **см. поды თუთა.**

ითამ, ითამუ/ჯ (გ. ვითამ) **какъ-будто.**

ითო-, ათო-, ათა- **предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ пменахъ, см. გა- 3, Гр., § 115.**

იკო-, ეკო- **предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ пменахъ, см. გა- 3, Гр., § 115.**

იკოსონა, ეკოსონა, ეკოსონი **подъемъ** (*პრთ. დიკოსონა*); — **იკოსონა, დიკოსონა** — აკა ვა რე წაღმართი **Что подъемъ, что спускъ — ни одинъ (изъ нихъ) не прямой!** (пословица).

იღა-, ელა- **предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ пменахъ, см. გა- 3, Гრ., § 115.**

იღორი **Илоръ, село въ Самурзакано** **съ знаменатымъ древнимъ монастыремъ и чудотворною, по народному вѣрованію, иконою св. Георгія Побѣдоносца, привлекающею массу богомольцевъ. Поды**

пазваніемъ ილორი **известны нѣсколько деревень и въ Сенакскомъ уѣздѣ.**

იში-, იშუ-, იშე- **см. თიშ-**

იშენდი (გ. იშედი, *п. اميد*) **падежда; — სა-იშენდო** **падежный; — отыменный глаголъ და-იშენდება** **обнадежить, III-я пор. н. ვაიშენდებენ, აორ. და-ვა-იშენდე.**

იხა **см. ეთიხა.**

იხგირი **см. იხ-გირი.**

იხგური **см. იხ-გური.**

იხლოური (გ.), **იხლეური** **იხღბია, ср. კოკუში.**

1. **იხი** **см. ციხი; поды нинъ же смотри имена, сложные съ იხი, какъ-то: იხ-ჩხია, იხ-ჩხირი, იხ-ჩხური, იხ-ჭა.**

2. **იხი, იხიი** **внизъ, внизу; — დუღ-იხი, დუღ-იხე, см. დული.**

იხო- **см. დიხო- 2.**

იხჩქი **пятидесятъ вина.**

იხჭირი, იხჭიი **внъ вопочая бузია.**

იხგა (გ. იგრა) **кушанье, достаточное на одно угощеніе; обѣдъ, ср. სა-ლილი.**

იითბ **муж. имя Юга.**

იით **см. ელი.**

იითლი **см. ელი.**

იითსიკა **муж. имя Юська.**

ირემი (გ.) **олень.**

ირი **весь, всякій, каждый; — ირი-კორი, ირ-კორი** **всякій человекъ, всякій, всѣ; — ირიფელი, ირფელი, ირიფეი** **вн ($\leftarrow$ ირი + ფერი) всѣ; — ირიფელამო** **внѣстѣ со всѣми, совершенно; — ირიფელიში** **გაღე** **псключая все** (*ბუკ. ვიქ* **всего**); — **ირო** **всегда, постоянно; — ირი-ართო** **постоянно, непрерывно, все время; — ირი-ხერი, см. ხერი.**

ირქი (გ. იქელი) пшевица, სრ. ქობალი.
ისირი, **ისერი**, **ლისერი** (გ. ისლი) мет-
люк, полевница.

ისკია или **ყარჩენი** Искія или Тар-
чепъ, рѣчка въ Севнакскомъ уѣздѣ.

ისმარი, **ისმარი**, см. **ლისმარი**.

ისორეთი, **ღის-გუზუბე** Исоретъ, Дп-
ха-гузуба, части одной и той же
деревни въ Самурзаканд, см. **ღის**.

ისუტბა Исуга, село въ Севнакскомъ
უფდѣ.

ისუნღი пика, копье; — **ო-ისუნღე**
Онсундэ, назв. плоскогорія въ селѣ
Джварѣ Зугдидскаго уѣзда.

ისერი см. **ისირი**.

იუგა (p.) юбка.

იღბადი (არბ. اقبال) судьба, счастье.
ისა-, **ესა-** предлогъ въ глаголахъ и
отглагольныхъ имелахъ, см. **გა** 3,
ღუ, § 115.

ისენი все же, хоть; — **ისენი** и все
же (გ. შინე); — **ისენ-ისენი** (< **ისე-
ნი-ისენი**) все-же и все-же, непре-
мѣнно.

1. **ისი** его, род. пад. отъ **ი** 1.

2. **ისი** см. **ლიში**.

1. **ისო**, **ისოიანი** см. **ვიშო**.

2. **ისო** для него, дат.-напр. II па-
дежъ отъ **ი** 1.

ისყა (т. اشتاء) ашветитъ.

ისქი-ფიშქინე см. **ფიშქინი**.

იწო- см. **აწო-**.

ქ.

კაბა см. **подъ** **კაკა** 1.

კაბა (გ. კაბა, п. قبا) женское верх-
нее платье, а также мужское, на-
дѣваемое подъ чохой, ср. **ახლუნი**.

კაბეტი большой; утучненный, оты-
менный глаголъ, стр. з. II-я пор.
н. ვკაბეტეუქი увеличиваюсь, расту;
тучнѣю; — **ღისა იკაბეტეუ** земля туч-
нѣетъ, находится подъ паромъ,
აორ. **ღე-ეკაბეტეი**; — **ნა-კაბეტე** **ღისა**
земля, бывшая подъ паромъ; — **ო-კა-
ბეტე**; — **თე** **ღისა იკაბეტეუშა რე გო-
ცებული** эта земля оставлена подъ
паромъ, ср. **კაბეტი** у Бер.

ლა-კაბდა, **ლა-კარდა** Лакада, Лаварда,
спускъ, подгорье въ сел. Джумъ
Зугдидскаго уѣзда.

კადარი Кадаръ, село въ Севнакскомъ
უფდѣ.

კაზე: **კაზუ** (ცხენიში) осѣдлать, I-я пор.
н. ვკაზენქი, აორ. **ღო-ვკაზი**, пр. сов.

მიკაზე; — **კაზილი**, **კაზირი** осѣдлан-
ный.

კაზილი **ცვადი** см. **ცვალი**.

1. **კათ**: **კათუ** собирать, აკო-კათუა,
იკო-კათუა, I-я пор. н. ჰვკათანქი или
ჰკათანქი собираю, აორ. ვკათენქი; —
IV-я пор. н. ვოკათაფუნქი, აორ. ვო-
კათაფე; — стр. з. II-ой пор. н. იბკა-
თუთო собираемся, აორ. ღი-იბკათით
или იქი-ი-იბკათით; — **კათა** собра-
вие, сходъ, люди (встрѣчается, хотя
и рѣдко, въ формѣ мн. ч. კათე-
ფი); — **ნა-კათეფი** соединенный, смѣ-
шанный; — **ო-კათეფი** мѣсто слиянiя
двухъ рѣкъ, а также распутие; —
ზოში-კათა молодежь, см. **ზოში**; —
გამა-კათა, см. **подъ** **გამ** 2.

[Проф. Цагарели слово **კათა**
считаетъ арханческой формой род.
в дат. надежей мн. ч. отъ слова
კონი *человекъ* (см. МЭ, II, стр. 12),

какъ въ грузинскомъ *კათა*; П. Чарая справедливо замѣтилъ, что *კათა* не род. и дат. п., а именительный, но онъ въ своемъ объясненіи не указываетъ на связь *კათა* съ глаголомъ *კათუ*, а скорѣе разсматриваетъ его не только по значенію, но и по этимологін въ связи съ *კარეფი*, съ которыми, въ смыслѣ этимологическомъ, *კათა* не имѣетъ ничего общаго (см. *ზოამბე* 1896, № X, стр. 77)].

2. *კათ*: *კათუ*, *კათაფა*, *გინო-კათუ*, II-я пор. н. *გინეშოიფკათუნქ* собираю что-либо на свою голову; претерпѣваю, испытываю, аор. *გინი-იფკათუქ*; — *თი კორქე ბრელი წუნანება გინიკათუ* тотъ человекъ испыталъ много горя; — *ცხენქე ჩხილიტი გინიკათუ* лошадь споткнулась, *ჩხოშქე ჩხილიტი ქინიკათუ* *წურის რიბა* всплеснула въ водѣ; — *მე-კათაფა*, объект. стр. 3-го ср. н. *მე-შ-მ-კათუ* (რზაფა), *სი ში-გ-კათუ*, *თის ში-კათუ* (რ. მომივლის ზაფრა), аор. *მე-შ-კათუ/ც* (რზაფაქ), *თის ში-კათუ/ც*.

3. *კათ*: *კათუ*, *კათაფა*, стр. 3. IV-я пор. н. *ვოკათექ* я захожусь среди чего-либо, я зашшаю (г. რვევიარ), н.-н. *ვკათუექ* я вышшаюсь во что-либо; — *ხმცვეუნეს ვა კათუ* тотъ не вышшается въ неправду; — *ჩეში კათუ* *პოსძობა* (букв. *პრუმышванე ბრ-ლი*); *ჩექ ქომკათუ* я *პოსძობა*, *ჩექ ქომკათეს* *მი* *პოსძობა* [у Н. Марра въ *გრ. წამ. ავ.* основа *კათ* приводится въ значеніи *სძობა* безъ ჩე, по какъ видно изъ нашихъ примѣровъ и одного примѣра у

самого Н. Марра, именно *ქნე-კათური კონი სძობი* *человекъ*, основа *კათ* сама по себѣ никогда не значить *სძობა*; само собою отпадаетъ поэтому и семасиологическое сравненіе *კათ* съ арм.-хайскимъ *k-θ* || *k-θ* *молоко*, у него же въ *вопросу о полож. абх. аз. среди лфет.*, стр. 39].

კათუნა (г.) деревянный кубокъ.

კათ см. *კალი*.

კათი см. *კალიაქ*.

1. *კავ*: *კავთი* стучь, стучать, съ род. отн. н. *ვუკავუნქ* стучу, аор. *ვუკავექ*; — стр. 3. н. *შიკი-ივკავექ*, *თინა შიკი-ივკავექ* стучу вокругъ чего-либо, или подступая къ чему-либо; — *კვლე ჯან შიკიივკავექ* дятель стучитъ по дереву; — *შიკი-ივკავექ*, н. *შიკვში-ივკავუნქ* допускаю къ себѣ, принимаю, аор. *შიკი-ივკავექ*.

2. *კავ*: *კავუ* *толочь*, I-я пор. н. *ვკავექქ*, аор. *ლო-ვკავი*; — III-я пор. н. *გვე-ვკავანქ*, *სი გი-ოკავანქ* толку чѣмъ либо; — *კაკალი* *толченый*; — *ო-კავალი* *подлежащій* *толченію*; — *ო-კავლე* *ქუ* *пестнень*, ср. *ვკავუ* 1.

1. *კავა*, *კავალი* (г.), *კავი* *вм* зерно, штука; *ядро*; — *კაკალი*, *თოთო* *კავ-ლო* *подробно* (*ბუკ.* по каждому зерну); — *კაკალი* какъ разъ: *კავ-ლი* *თიმესერი* какъ разъ въ ту почву; — *მუზმა* *კავა*? *чѣтъ* или *нѣ-чѣтъ*? (*ბუკ.* сколько штук?); — *კავა* *для* *приблизительнаго* *счета*: *ხუთი-კავა* *около* *пяти*; — *ნ-კავა* *თოლი*, см. *თოლი*; — *ს-კავალი* *წისქვილიში* *мельничный* *желоузь*, по которому проходить зерно нѣзъ *აწყა* въ *жерновъ*.

2. **კაბა** **застежки из ниточных или бочковъ на чохѣ и архаичнѣ.**

1. **კაბადუ:** კაკალუ **очищать орѣхъ отъ шелухи, I-я пор. н. ვეკაბანქ, აორ. ლო-ვეკაბლექ.**

2. **კაბადუ:** კაკალუ **завкусить, стр. 3. II-я пор. н. ვეკაბლექ, ნ.-ნ. დე-ვეკაბლექ, აორ. დე-ვეკაბლი; — ნაკაკალუ პოაკუსიწვი; — ნაკაკალუ ააკუსა, სრ. გ. დე-კაკალეზა у Бер.**

1. **კაბევი** **см. კაკუტი 1.**

2. **კაბევი** **см. კეკევი 2.**

კაბედიბარი **ср. კალია.**

კაბუღაბა **локони (г. კაუბი), სრ. ტაბურ-გელა (ш арм. ზაბაბა კუბი).**

კაბურია **ს ხილა, სრ. ალალი.**

1. **კაბუტი,** **კაკვი** **перекладный, брусъ, на которыхъ утверждается крыша дома, ლულური.**

2. **კაბუტი,** **კარკუტი** **было на подобие молотка для молотьбы бѣны.**

კაბოთი **(г.) კაბოთი** **корзина, სრ. კარანა, ჩაბა.**

1. **კაბამი** **(г. изъ арб. قلم) или ჩალამ-კალამი** **или წალამი** **тростники, тростниковая трава; — კალამი** **пш-ვილი** **части кукурузныхъ стеблей, остающіяся на нивѣ послѣ жатвы; — ჩელამი-კალამი** **круглая деревянная чашка для питья вина.**

2. **კაბამი** **перо для письма.**

კაბანდა **(греч.-лат. kaléndaxi или calendae** **первое число каждаго мѣсяца)** **Новый годъ (см. описавіе встрѣчи Нового года у мнгрельцевъ: შოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 91—110; СМК, XXXII, отд. III, стр. 94—96, 141—143, 153—155); — კალანდარი** **календарь, см. კურსა, ბარბალოზა.**

კაბანა, **კალანა** **см. კარანა.**

კაბლი, **კაი** **вм вертикальнныя палочки (рукоятки) на арбѣ, სრ. ხაცხირე.**

კაბლი-კაბდე, **კალი-კანე** **нѣкоторые: ნემი ლოვერობი, კალი-კალეს შუთა უჭირს ა სობრავს** **ორѣხს, нѣкоторые (изъ нихъ) хороши (ничего себѣ); — კალი-კალესი** **никогда, სრ. შითი-ესი.**

კაბლიბ/ი, **კაიე** **вм, «კაილარი» у შრ. дѣреца, ნაბი (г. ევალი); — плоди этого кустарника, въ видѣ маленькихъ кругленькихъ зернышекъ, называються კირკატელა S, კურკანტელა MZ, см. თარსევანია.**

კაბმაზა **(г. კალმაზი), კამაზა** **вм форели; — კალმაზე** **название мѣстности на правомъ берегу Ингура (ბუხ. мѣсто форели).**

კაბლა **(г.) გუმი, სრ. კელი, ონკეუმი.**

კამა **(г.) უკროპ; — კამა-წური** **бульонъ, см. წური.**

კამანდა **(р.) команда, отрядъ.**

კამზეში, **კამზენი,** **კამენი** **(г., арм. գամէ) ნუმივოლ; — კამზეში** **ცენტანც ნუმივოლ** **мычить.**

კამპანია **(р. изъ ф. champagne) კამპანია; უთოშენი.**

კამპარი **см. კაპარი.**

«კამპელი» **შრ. воробьиные язычки (раст.).**

კანდიორი **(г. კანდიერი)** **гордый, სმ-ლი.**

კანი **(г.)** **кора, кожа; — კანი-ჩაფულა,** **კანი-ჩაფი,** **см. ჩაფულა.**

კანე: **კანეკუ** **жевать, н. ვანკუნქ; — კანკალი** **подлежащій жеванію.**

კანკალი **см. კარკალი 2.**

კანკვი **см. კეკევი 1.**

კანონი (გ. ივზ გროც. *κανών, ó*) პრავილი, законъ.

კაჯაოთი სმ. კალათო.

კაჯაშაზა სმ. კალმზა.

კაპანა Капана, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კაპარი, **კაპარი** каперсы, клекачка (дерево).

კაპარჭინა Капарчина, рѣчка соединяющая озеро Палеостомъ съ Чернымъ моремъ (г. კაპარჭინა ლეჭ.).

კაპეიკი (р.) копейка.

კაპიტანი (р. ივზ ფ. *capitaine*) капитанъ.

კაპუნი Капуни; по преданію, названіе идола, стоявшаго на томъ мѣстѣ, гдѣ нынѣ Мартильскій монастырь; онъ былъ сдѣланъ изъ чугуна въ образѣ человека съ раскрытымъ ротомъ, куда жрецы вносили живыхъ дѣтей, приносящихъ въ жертву идолу (см. ქუონი); — **კაპუნობა** праздниქъ, совершаемый нынѣ за 10 дней до В. поста въ честь **კაპუნა**; взаимныя человѣческихъ жертвъ закалывается нарочито въ этому празднику откормленная свинья, похъ названіемъ **ო-კაპუნე**, съ пропзнесеніемъ молитвы, какъ въ правдильз **მირსობა**, см. Xp., стр. 186 (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 376; XXXII, отд. III, стр. 99).

კაჟი (г.)ремень; — **კაჟი**, **კაჟინა**, **კაჟინეე** Казы, Казипа, *мужское имя*; — **კაჟა-ნლი**, см. ღემი 1.

კარ: **კარაფა**, **მიკო-კარაფა** допускать въ себѣ; слушаться, II-я пор. п. **მიკემი-იგუკარუნე** (г. ვკარობ), აორ. ქიშკი-იგუკარე.

კარაკანსო ясно, отчетливо.

კარაიბ см. კარე.

კარაჩხა, **კალაჩხა**, **კალახჩხა** маленькая борзничка, ср. კალათო.

კარბუჭი полка, прибитая въ переднимъ дверямъ внутри дома; опора полки вытѣтъ въ верхней части отверстіе для засова, запирающаго обѣ половины двери, ср. თარო.

კარდილო, **კარლი** вш котель (г. კარლალი, **კარალი** маленький котель), ср. წუკალი.

კარე, **კარეე** валатка, шалашь; — **კარაი** шпрусечная постройка, шибушка, конурка.

კარეცა (р.) карета.

კართე, **კართე** подошь платья; **ლო**; — **отым**. глаголъ **კართუა**, **კართაფა** засучивать (рукава, панталоны, подошь платья), II-я пор. н. ვიკაროანქ, აორ. ვიკართე; — **ე-კართაფა** приподнять подошь платья, засучить панталоны; — **გინო-კართაფა** или **კინო-კართაფა** засучить рукава; — **ე-კართელი** приподнятый, засученный; — **კინო-კართელი** засученный (рукавъ).

კარი (г.) дверь; дворъ, усадьба; — **კარი-გემოლე** пороги, см. ულა; — **ნაკარე** мѣсто бывшей усадьбы; — **ონღლეში კარი** (см. **подъ ღლა** и **გაპიგეზა**); — **უფალი-კარი** **Упали-каръ** (*бука*. дверь Господа, господина) и **მაგსოვარი-კარი** **Мацховари-каръ** (*бука*. дверь Спасителя), села въ Сенакскомъ уѣздѣ; — **ვე-ღილი-კარი**, см. **подъ ვე**; — **ჭიშ-კარი** (г.) ворота, **ჭიშ-კარი** (см. Н. Марръ, OT, стр. 3, прим).

ო-კაროი см. **ო-ქოთომე**.

1. **კარგადლი** **კუდაхтани**, I-я пор. ვკარ-

კალანქ, აორ. ვეარკალე^ე; — ქოთომი კარკალანს კურიца кудачеть.

2. კარგადლი იუ კანკალი (წუარიში) струиться, журчать.

კარკუნტი см. კაკუტი 2.

კას: კასუ пабивать, заряжать, в. ვკასუნქ, აორ. ღო-გკასი; — კასილი ნასიმყ, заряженный; — უკასუ незаряженный, пустой.

კატუ (ჩ.-არმ. კატუ) кошка; — კატუ კვიანტ кошка мяукает; — კატუ-ძღობი, см. ზღობ-ქურდობი.

კბღუ деревянный или железный крюк.

კაშუ: კაშუ въздыхать, I-я пор. ჰკაშუნქ; — объект. стр. 3-го спр. შაკაშუფუ, ср. ქეშ.

კაჩა, კაჩე длинная деревянная палка с крючком внизу, заставляющая пѣшь для вѣшанія котла надъ огнемъ, ср. ნაჭა (ср. გ. კაჩალო, კაჩო).

კატობ Кація, муж. имя; — კატობ გორლი, см. გორლი 1.

კატნუ М крючки для застѣжки платья (ср. კვაკვი 1); — კატნურ-კაკა М лодыжка, ср. წუურ-კუნჩი.

კაწარი Кацарь, село.

კაჭარავა Кацарова (фамиლი); — საკაჭარავო Сакарараво, село в Сенакскомъ уѣздѣ.

კასათი Кахагѣ, село в Зугдидскомъ уѣздѣ.

კასილეე (?), კასილეე (?), შეფაშ კასილეე грудные поросата (по переводу пр. Цагарели, МЭ, I, 64), по моей записи нестрая свиная.

კასმა (გ. კასმა пзъ т.-п. كاسمہ) публичная желящца.

კეზა см. კიბ 1.

კეზური, ვეზური, წეზური очагъ, мѣсто блпзъ очага.

კეთ: კეთმა, გა-კეთმა (გ.) ძვლათ, II-я пор. (род. отн.) н. ვიკეთუნქ ძვლათ ძა სება, გიკეთუნქ — ძა თება н. т. დ.; — III-я пор. (дат. отн.) н. ვაკეთუნქ ძვლათ [въ этомъ значеніи этотъ глаголъ часто замѣняется другимъ, именно — ვორთქ], აორ. ვაკეთი [часто замѣняется ვქიმიანი], пр. с. შიკეთებუ [замѣняется შიქიმიანე]; — IV-я пор. ვიკეთებუფუნქ; — стр. ვ. II-я пор. н. ვიკეთებუქ ძვლათს, становясь счастливымъ, богатымъ, сов. видя გ-ვეკეთებუქ (< გა + ვეკეთებუქ), აორ. გვეკეთი, пр. с. გა-ვეკეთებულე ქ იუ ვეკეთებულე ქ (< გაკეთებული + ვორქ); — შაკეთებელი ძვლათი; — კეთებული, გა-კეთებული სძვლათნი; обогатенный, счастливый, веселый; — კეთებელი предметъ ძვლათი, работа.

კეთუდო, კეთლი (გ.) добрый; доброжелатель; родственник; — სუ-კეთუ, სი-კეთუ (გ.) доброта, благодѣяніе; — კეთლო Keqila, село в Сенакскомъ уѣздѣ.

კეგ: კეკუ рыться, чесаться, трепаться, стр. ვ. II-я пор. н. იბეკეკქ, აორ. იბეკეკი; — ნაც-კეკია, ნაც-კეკია (გ. ნაცრ-ქეკია) бездѣльные (ცუხ. როკიისა въ зонтѣ).

კევი молотокъ.

კელეგერი (გ. კელეგერი), კელ. ჰერი говядина въ-подъ лопатки жиного, плущая на шашлыкъ; порція хусობ.

კელი, კვა (< კელი) ხმ, молотильная доска, усяზაყამა камнями г. კევი

რი); — ო-კელეში, ონ-კეეში, ოკალეში
гумно, სრ. კალო; — კელე მოლოტიხ.

გინ სმ. კინ 1.

გინტი სმ. კეტი.

გინჭი (რ.) камушек; жребий; — კენჭი
ქურღვეს ბროსია ჯრები; — ში-
კენჭია ხრუსტაჲა (ტ. ვ. ვუხი, Xპ.,
სტრ. 184, 8).

გინჯა (ტ. გჷნ დვა) кувля.

გო სმ. კელი.

გირი, კერკევი, კერ სმ. ლეჯი.

მა-გირიშე სმ. ლეჯი.

გირგედი катиться, переворачивать-
ся, валяться, სტრ. ვ. I-ა პორ. ნ.
ბკერკელეჲქ ვლი ნო II-ა პორ. იბკერ-
კელეჲქ, აორ. ვიკერკელი.

გეზარი Кесария, жем. имя.

გეტი (რ.) კენტი, სემ-კეტი (< სემი
რუხი + კეტი) палка, дубина,
шесть; — ოლე-კეტი засовь.

გეში სმ. ლეჯი.

გეში (რ.) арчакъ.

გვბადვი შრ. облѣника (раст.).

გვბადვი ходить проворно, плавно,
III-ა პორ. ნ. ვოკვაზანქ, აორ. ქე-
ვოკვაზე; — სტრ. ვ. II-ა პორ. ნ. ვი-
კვაზეჲქ шеголяю, აორ. ვეკვაზი; —
კვაზალა ვლი აზა-კვაზა проворный,
шеголь.

გვბო: კვათუ რხვათ, рубить (შე *перен.*
смыслъ рѣшить, постановить), გო-
კვათუ разрѣзать, შე-კვათუ отрѣ-
зять, გილა-კვათუ отрѣзать свер-
ху, გინო-კვათუ перерѣзать, ილო-
კვათუ отрѣзать снизу, შიკო-კვათუ
вырѣзать, I-ა პორ. ნ. ბკვათენქ,
აორ. ბკვათი; — სვ ნეოფორმ. ოთვ.
შე-რკვათენქ ღუს ოტრუხუ თებზ გო-
ლოვუ; — სვ როდ. ოთვ. გუ-რკვა-
თენქ; — სვ დატ. ოთვ. ნ. ვოკვათანქ,

პორ. ქიში-ვოკვათე; — IV-ა პორ. უ.
ვოკვათაჲუნქ — სტრ. ვ. II-ა პორ. ნ.
ვოკვათუქ S, იბკვათუქ MZ, აორ.
ლი-იბკვათი; — კვათილი, შე-კვათილი,
კვათილი отрѣзанный; — შე-კვათილი
ზორჯი назначенное время, срокъ; —
კვათილი, კვათიერი S, კვა-რტორი MZ
острый (оружіе); — უ-კვათერი тупой
(სრ. გაგულია 1); — ნო-კვეთე ღუ-
სოქ; — ო-კვათილი предметъ и ору-
діе рѣзьбы, рубки; — სი-კვათერე ვლი
სი-კვათუа острота.

გვბთან Кватѣпа, село въ Сенан-
скомъ уѣздѣ.

გვბთან, კვათარი, კვანთარი თეტერეჲ,
вальдшнепъ, სმ. გვ 1.

გვბისე, კვაისა деревянный крючекъ,
привѣривляющій ось къ основной
части арбы (га), также плить,
скрѣпляющій оконечность оси съ
поротомъ колеса.

1. **გვბვეი**, კანკვი (რ. კაკვი კრუჩქ),
крючки для застѣжки платья, სრ.
კარსუ.

2. **გვბვეი**, კაკვი პალა სვ კრუჩქოჲ,
шесть; — კვაკვი-ღალა, სმ. აღანი.

გვბვეილი гной на глазахъ, სრ.
ზანლი.

1. **გვბგუბ**, ოთხი. გვბგოლ ოთვ კვაკვი
(სმ.), бить, молотить, колосить (ბი-
ка), I-ა პორ. ნ. ვკვაკუნქ, აორ. ღო-
კვაკვი; — ილო-კვაკუბ მოლოტიხ (ნა-
ходясь въ помѣщеніи), სრ. კაკუ 2.

2. **გვბგუბ**, ღა-კვაკუ სვდნქ (გო-
რნტსა ო маленькиѣхъ предметахъ),
ქელ-კვაკვი садисы სრ. ცხაკუ, სუნა.

გვბღ: კვალუა, შიკო-კვალუა прятать,
скрывать, II-ა პორ. ნ-ბ: შიკე-ვი-
კვალუნქ припрачу для себя; —
III-ა პორ. შიკე-ვოკვაღანქ припрачу,

აორ. ქიმჯვე-ვოკვალე 'ე', თიქ ქიმჯკ-აკვალე 'ე'; — სტრ. ა. II-ა პორ. ი. ვოკვალეუქ პრაცუს, აორ. ქიმჯკი-ვიკვალი.

კვაბლი (რ.) слѣдъ (სრ. ნა-ქური); — კვალი-ჭყერი, სმ. ტურა.

კვამარზიბი სმ. ზაზი.

კვანთარი სმ. კვათარა.

1. **კვანწიფი**, გომო-კვანწილი красивый; — მო-კვანწილი разукрашенный.

2. **კვანწიფი** качание, качаться; — ო-კვანწილაა, ო-კვანწეშა качели.

1. **კვარი** колобок, ხუბეც, лепешка; — წვეფთ-კვარი пересоленная лепешка (სმ. თუთაშხა ბეღინერი подь ღა) — в первый же походѣльникъ В. поста совершается обрядъ სოფო-კვარიშ ქეკეშე: ღხ ობჷდუ ვარე უსწეპო-კონუსობრანი ლეპეშკი; ვი ოდუ პზ ნიხ ჰოზიანკა თავიო ვთხაეფ დერვანიუ სიძუ (წკერი); ლეპეშკა სო სიძეი ი ნავიხეფა სოფო-კვარი; ნა ჯუ დოღ ვიპადე სოფო-კვარი, თოთ ნა სვოი სეფე დოჷპე უსტრეფე ჯავუსკუ, სოპროვოჷდემუ პოპოიკო (სმ. სმკ, XXXII, ოფდ. III, სტრ. 102).

2. **კვარი**, კვარი-ბირგული, სმ. პოდ ბირგული.

3. **კვარი** (რ.) лучша.

კვარიბ ворона; — კოჭო-კვარი ხოხიათა ვორონა; — ვოროვი პაზნავოტ ლეღ-რა დერვოლოსია, ღრ., § 156.

კვარკვადიბი круглый; — კვარკვალი მანათანი გინემოგაფეუ ონ ვმ-სეაღ ს მენა კრული რუბლ (ძუ-კოვმი), დრ. რკვალი.

კვარკვანტი хорошая походка итца, სრ. ქვაქვალი.

კვარტი ляганіе; — ცხენქ კვარტი ქო-ზოგუ лошади лягула его, სრ. ქური подь ქური.

კვარჩხი несчастіе, неудача, зло; неудачный, злой; — კვარჩხი კორი неудачный (дурной) человек; — კვარჩხანი ღხმი, კვარჩხანი ზე ღხვარუკა; — კვარჩხიშე ნაღვო.

კვარჭახი, კარწოხური, კოსა (რ. კვარჩახი) кислый соусъ изъ дикой сливы (ჭომური); по Чуб. კოწახი, კაწახი, კოწახი очень кислый, невредный.

კვატბ утка.

კვატო Квауѣ, село въ Сенанскомъ уѣздѣ.

კვატბ маленький топоръ, სრ. არგუნი.

კვატიღა-ზე სმ. ზე 2.

ნაკვამსირი, ლაკვანსირი გოლოვია, გოლოვია.

«**კვამსი**» козій мѣхъ, служащій پوستилой пастухамъ (სმ. შოამზე 1897, № VI, ოფდ. II, სტრ. 4).

კვკვრეში только что полученный непосоленный сыръ (по Орб. რ. კვეკვერიში непосоленный сухой сыр).

კველა сямья грубой работы длиною отъ 1/2 до 2-хъ аршинъ, а шириною 1/4—1/2 аршина.

კვი სმ. კვირ 1.

კვენწიფი качание; — კვენწელუ ნაჩაფე, качаться, III-ა პორ. ი. ვოკვენწელუქ, აორ. ვოკვენწელე; — სტრ. ა. II-ა პორ. ი. ვოკვენწელექ ნაჩაფს, აორ. ვოკვენწელი; — ოთო-კვენწელუ ნაჩაფე პოდ ჯმ-ღიბო.

კვერი (რ.) колобок, სრ. კვარი.

კვირკვი სმ. კვირკვი.

კვირკველი Кверквелиа (ფამილია).

კვირცხი (რ.) яйцо (ვთხ. სოვა სმ).

Н. Марръ, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 143), ср. მაჩქვალა.

კვეტელუბა, კვეტელაჟა качаться, будучи повѣшеннымъ; бѣгать за кѣмъ неотступно, стр. з. IV-я пор. н. მიკვ-ვოკვეტელუქ, თონა მიკა-აკვეტელუ; — შსურს ქვანთილა მიკა-აკვეტელუ უ ოვცი საადნ ვისიტ, качаясь, курдюкъ; — ბოში, მუს მიკააკვეტელუქ თი კოს სი? კოშა, чего ты пристаешь къ этому человеку (ходишь неотступно за нимъ, попустому стараясь раздражать ему)? — გიმო-კვეტელაჟა პრეხსიტ.

კვეცი, სა-კვეცი (გ. კვესი, სა-კვესი) огниво; — ოთმ. глаголъ მო-კვეცეუ I-я пор. н. კვეცენქ; — კვეცი კვეცენს ოგნივო ბროსაეტ ისკრე; — თოლიშე დანხერი მოკვეცენც იპე გლავ უ него სმელეტსა ისკრე.

კვიადლი мяуканіе, мяукать, I-я пор. н. ვიანქ; — გატუ კვიანს/ც კოშკა იაუკაეტ.

კვიკვი см. კვირკვი.

კვიკვილი (გ. კუკური, კვიკვირი), სვი-სვილი почва на деревѣ, спеціально на ольхѣ; — თასი კვიკვილო ეშა-ყო-სამ უნიჯოჟიტ სოვსამ (ბუკ. სე სხვენემ ი почками), ср. გვიგვილი.

კვიკვინი см. წვიწვინი.

კვინორი соболь.

კვინჩა птичка, ყიჭე, ვაღლიქ.

კვინჭიხე бедро, ლაჟკა.

1. **კვირ** || **კვინ**: კვირაჟა, კვირება (გ.) удивленіе, II-я пор. н. ვიკვირანქ удивляюсь, აორ. გე-ვეკვირი; — III-я пор. н. ვაკვირენქ удивляю его, აორ. გა-ვაკვირი; — სტრ. з. н. ვიკვირუქ უდივლავს, აორ. გე-ვეკვირი; — ობხ-ვარ. სტრ. 2-го свр. н. მიკვე, სი გიკვე

თის უკვე, ჩქე მიკვენა პლი მიკვენს გიკვენს II ტ. დ. უდივლავს (გ. მიკვირს), პრ. იეს. მიკველ პლი მიკვირლ, აორ. გა-მიკვირლ, თის გუ-უკვირლ; — ჩქე გამიკვირლეს თე ანბექე მს უდივლავს этому извѣстію (происшествію); — პრ. с. გა-მიკვირებუ, სი გა-რკვირებუ, თის გა-კვირებუ; — გა-კვირებული უდივლავს; — გა-საკვირი ვლი გა-საკვირე უდივლავს; — სა-კვირე-ლი (სმ.).

2. **კვირ**: კვირაჟა, გილა-კვირაჟა обра-щать внимание, разсматривать, სტრ. з. III-я пор. н. ვოკვირქ, აორ. ლე-ვეკვირი.

კვირლი (გ. მ-კვიდრი) родной, па-сладственный.

კვირკვი, კვირკვი *муж. имя*; — წინ-აკვირკვი სვ. კვირკია (Квирикій); იკოპა სვ. კვირკია იარაჟი სე სკო-ნოი სვ. გეორგია ვესმა ჟიმა ვე სელ. დჟვარე ზუგდიდსკაი უბედა (სმ. ლეგენდი ო თანსვენელო პრო-სეჟდეში თეი იკონი, СМК, XVIII, ოტ. III, სტრ. 49—58 «Эра-мъ-Хутъ и силтыя джварцевъ»); ვე ჟესე სვ. კვირკია პავაჟე ი იულე მესაქ, სმ. პოდ თუთა.

კვირკვი, კვიკვი კლუბოქ იაოქ.

კვიშანჭალა Квишпчала, სელო ვე სენაკსკომ უბედა.

კვირ: კვირა, ლ-კვირა ბიქ, უდარე, ლუ-ლიში ლ-კვირა ბიქ გოლოვი, ვლავან-სე, სე როდ. ოთ. н. ვუკვირქ, აორ. ლუ-რე-კვირი.

კვი (<კიბა), სმ. კელა I.

კვიბე (გ.) ქვინიჯა, სრ. ტყვა.

კიბირი S, გეზირი MZ ვუბ; — კიბირ-მოჭკალილი, სმ. ქუკი.

კობოზა (რ. კობო) რაქ; — კობორჩხალა
круглый ракъ, крабъ.

კობე-ხეხედი სმ. ცვალი.

1. კიდ || კინდე: კილაფა, კილემა ზახვა-
ტაფა, ზაბრაფა ვა სვოი რუკი, I-ა პორ.
ნ. ზეკიდუღუნქ ზახვაფაფა, ვეი-
ღუნქ (ხეს) დერჟუ, აორ. ქემო-ვეილი,
II-ი პორ. აზკიდეე ა ვაღაღ, ზახვაფიღ,
პრ. ს. მიკიდუღუღ; — აბქექ. სტრ.
2-გო სპრ. მიკინ'ნ'ღე (ხე) დერჟუ, ზი
გიკინღე, თის უკინღე; — ჯინჯი
უკინ'ნ'ღე უ ნეგო დერჟიტა კორეფა,
ეფა კორეფა.

2. კიდ || კინდე: წა-კილაფა, წა-კინდემა
სსორიფა, გიო-კილაფა პრეფაფა,
სტრ. 3. II-ა პორ. ნ. ვეკიდეზუ სსო-
რეფა, აორ. წე-ეზკიდო მფა პოსსო-
რეფა; — უ-წე-კინდეზუ ბეზმაფე-
ღიფა; — უ-წე-კინდეზუ ცხორეზა ზინფა
ბეზ სსორეფა.

კიდე, კილალა S, კედე, კედელა, კედელა
MZ სტეფა; — კილაღი S კლოფ, სრ.
ღანღა, ღანღალა.

კიდილი S, კედერი MZ გრუღ.

კიდე სმ. კედე.

კიდეზანი (რ. კიდეზანი) ღარე, ყაფიფა.

კიე სმ. კედე.

კიფი S, კეფი MZ ლოჟა.

კიოი პალეღ; პაღაღი პაღეღეფა:
ჩანჯე-კიოი ზღე ჩან-კიოი (ღიღი კიოი)
ბოღეფი პალეღ, ოპირაფუღი-კიოი
(მაღო უნორეფიფა) უკაღაღე-
ღიფა პალეღ, უკა-კიოი სრედიფი პა-
ლეღ, ჭეჭე-კიოი მიღნიღე (ბუღა. მა-
ღეღიფი პალეღ); — უ-კიოი ბეზ
პალეღ, ნე მიღნიღე პალეღა (პალ-
ეღეფა) (აფი. სოღა სმ. ნ. მარეფ,
ჩე ვორეფო ს. პოღე. აბ. ლ. სრედი
აფეფიფა, სტრ. 32).

1. კიოთხიღი, ელა-კიოთხიღი სპრაფიფა-

ფიე, სპრაფიფა, კენო-კიოთხიღი სო-
ღა სპრაფიფა, I-ა პორ. ნ. ზეკე-
ოთხეღ, ზეკეოთხეღუნქ ზღე ზეკეოთხე-
ღუნქ, აორ. ზეკეოთხი, პრ. სო. მიკე-
ოთხიღ; — II-ა პორ. ნ. ბ. ვეკეოთხეღ
სპრეფა; — IV-ა პორ. ნ. ვეკეოთხიღა-
ფუნქ ზღე ვეკეოთხეღუნქ; — გა/ო-კე-
ოთხიღი რაღსპრეფა, რაღსუღიფა, სე
რეღ. ოფი. გუ-გუ-კეოთხეღუნქ; — აბქექ.
სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოღ.) მიკეოთხე,
გაკეოთხე, თის აკეოთხე მოღუ სპრეფა; —
მა-კეოთხე სპრაფიფაფიფა; — ელა-მა-კეო-
თხე კოღი ჭეღეფა, კოღოღო მოღო
ბფა სპრეფა; — ნა-კეოთხიღი ზღე ნა-
კეოთხიღი სპრეფაფიფა; — ო-კეოთხიღი,
ო-კეოთხიღი, ო-კეოთხე ვორეფა; — ზა-
კეოთხი (რ.) ვორეფა; — მო-კეოთხე პრე-
ფაფა.

2. კიოთხიღი, წა-კეოთხიღი ოფიე; ოფე-
ტაფა, I-ა პორ. ვეკეოთხეღუნქ ზღე ზეკე-
ოთხეღუნქ ოფიფა, II-ა პორ. ვეკეოთხეღუნქ
პრეფა, აორ. ვეკეოთხი, წე-ვეკეოთხი,
პრ. ს. მიკეოთხიღ; — IV-ა პორ. ვე-
კეოთხეღუნქ ზღე ვეკეოთხიღაფუნქ; —
მა-კეოთხე ზღე წე-მა-კეოთხე ოფეღ, ოფე-
ტაფა; — ნა-კეოთხიღი პრეფაფა-
ფიფა; — ო-კეოთხიღი პრეფაფა ოფიე.

3. კიოთხიღი გაღაღი, ვორეზა; — მა-
კეოთხე გაღაღიფა, — ძაღა, ვორეზა.

კიო სმ. კედე.

კიკოღ ძეფიფა ოღეღა, სერიფა, ზაღა
ი ღრ.

კიკონე: კიკონე ზღეღაფა, I-ა პორ. ნ.
ვეკეონეღუნქ, პორ. ვეკეონი; — მა-კეიკო-
ნაღი ზღეღაფა, ზღეღაფა; — ნა-კეი-
კონა ზღეღაფაფიფა; — ო-კეიკონაღი
კორეფა ღაღა ოფიღ (ღერეფა); — სო-მა-
კეიკონი, სმ. სო-მა 1.

კიღე სმ. კელა 1 ი 2.

კიღე სმ. კედე.

კიდებერი სმ. კელებერი.

1. კიდეი (რ.), კიდეობა ნდობათოქ, პოროქ, червнвость; — კიდეუნი, კიდეობი некрасивый; — отнм. глаголъ, აორ. II-მ პორ. დე-უბკილო я сталъ съ недобаткомъ, я сталъ червн-внмъ.

2. კიდეი სმ. კელი.

1. კინ || კუნ || კენ || კენ || კენ: კინა, კუნა, კენა, კენა, კინება держать, при-нимать, II-я пор. н. იბკინენქ или იბ-კინანქ или ვიკენქ, აორ. იბკინი или ვიკე или დე-უბკინი; — ამსნაგო დეებ-კინი я взялъ его въ товаршв; — пр. с. ლო-მიკინებუ; — III-я пор. ვო-კინუნქ или IV-я пор. ვოკინებუ-ფუნქ, ვოკინაფუნქ დაჲ держать другому, აორ. ქედ-ვოკინე, თოქ ქე-და-კინეუ; — объект. стр. 2-го снр. შიკებუ (რ. შიკეია), 3-го снр. (ფორ. ვოამ.) მე-შაკენინე, სი მე-გაკენინე, თსი შაკენინე могу держать, აორ. მე-შაკენინე; — ძიკიქ ვა შაკენინე онъ не смогъ удержаться отъ смѣха.

2. კინ || კონ || კუნ || კენ: კინა, კუნა, კენა таяуть; გინო-კი/უნა пересту-пять; ლო-კი/უნა таяуть ввнзъ, на-гибаться; ე-კი/უნა поднимать, -тсья; ელა-კუნა поднимать съ од-ного конца; მი-კუნა таяуть туда; მო-კუნა таяуть сюда; წი/კუნა-კუნა подвнвуть впередъ; — съ род. отн. ვუკინანქ или ვუკუნანქ или ვუკუნ-ენქ, ითმე-გუ/კუნანქ я таяу его, გო-კი/უნანქ я таяу тебя я т. д., აორ. ვუკი/უნნი, გიკი/უნნი я т. д.; — სამარ-თალს ვე გინუკინე онъ не пре-ступилъ закона; — ე-ვუკი/უნა я под-нялъ его; — пр. с. შიკინე; — II-я пор. მი-იკინანქ таяушь, иду впередъ,

აორ. მი-იკინი или მი-იკუნე; — III-я пор. შიომე-ვუკინანქ достигаю чего-либо, აორ. მი-ვუკინი; — IV-я пор. ვოკინაფუნქ или ვოკო/უნაფუნქ за-ставляю его поднимать; — მო-კო-ნაფირი или მო-კინელი протянутый сюда; — მე-კი/ონაფირი или მე-კინე-ლი протянутый туда; — ო-კი/უნა-ლი, და-კუნალი.

კინბ სმ. რკინა.

კინდ სმ. კიდ 1 в 2.

კინი, კინ S, კენი, კენე MZ снова, опять (встрѣчается, хотя рѣдко, и форма) კონი; — კინობ, კენობ (нар.) послѣ, назадъ: კენობე უწიის послѣ они сказали ему; — კინობ; კენობე (послѣл. съ род. пад.) за, назадъ: ნუდეში კენობე ვა დომოხ, ჩქიში კენობე პოადი მეღა (ср. გინობ); — კინიასუე სინა, კინობ.

კინტირი S, კენტური MZ огурецъ; — კინტიროა (фамлия).

კინჩხა Kпичха, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კინჩხი (რ.) затмокъ, шея, ср. კისერი. კინჩხი качаться, вертѣться, стр. 3. II-я пор. н. იპკინჩხი.

კიტირი S, კეტირი MZ зовъ, крикъ; звать, кричать, I-я пор. н. ვკიტი-რენქ или III-я пор. н. ვოკიტირანქ კრჩუ; — съ род. отн. ვუკიტირენქ კრ-чу ему; — გინო-კიტირი კრჩათъ свер-ху (съ горы, крыши), н. გინეშო-ვკიტირენქ დაჲ გინემე-ვოკიტირანქ, აორ. გინო-ვკიტირი или გინე-ვოკი-ტირი, თიქე გინა-კიტირე; — მე-კეტირი კრჩათъ туда (въ направлении къ 3-му лицу), აორ. ვ ჯ. თიქე ქიმი-ოკეტირე, სრ. ლეტირი.

კირ || გვრ: კირუ S, კვრუ MZ свя-

ვნავთ, привязывать, აკო-კვრუა ინი
ოკო-კვრუა სილათ ვიწებ; ღო-კი-
რუა; ეკო-კირუა, იკო-კირუა; კენო-
კვრუა привязывать ხვ სობუ, სწ-
ბი; შიკო-კირუა, მუკო-კირუა ობვ-
ავივთ ვრუმთ, привязывать სვ-
დი; — I-ია პორ. II-კირენქ სვავივთ,
აორ. ღო-კირი, პრ. ს. შიკირაფუ; —
სვ როდ. ოტ. ვუკირენქ სვავივთ
ემუ, პერავივთ; — II-ია პორ. II-
იბკირენქ პრავივთ, სვავივთ
სებ, აორ. იბკირი; — III-ია პორ. II-
ვოკირანქ S: ვოკვრანქ MZ პრავივ-
თ, აორ. ქედუ/ღ-ვოკირი; — შიკვ-
ვოკვრანქ პრავივთ სვადი, აორ.
ქიმკვ-ვოკირი, სი ქიმკვ-აკირი, ოიქ
ქიმკვ-აკვრუ; — სვ როდ. ოტ. ვუკი-
რანქ სვავივთ ემუ, აორ. ეკვ-
კირი; — სტრ. ა. II. კვრექ ი პრავ-
ავთ, ობნ კვრუ; — ობქტ. სტრ.
3-ო სპრ. II. მუკვ-შოკირუ (რ. შიკავს),
აორ. მუკვ-შოკირედუ (რ. შიკავს), ობს
მუკვ-აკირედუ; — ღა-შა-კვრალი სვავი-
ვოქსი, პრავივთ; — კირილი,
მე-კირილი სვავივთ, ღო-კვრილი
პრავივთ; — ო-კირალი ვავი-
ვავი, მხოლოდ ია პრავივთ.

კირდე, კირდა S, კვრდე, კვრდა MZ სვავი.
კირდა, კვრდა ძერვალია პალოკა,
კორუმ მწავთ ხვ კოტხ გომ
ღომი (სვ.).

კირი (რ.) სვავი.
კირიბი S, კვრბი MZ აგნეპოქ.
კირვაცეფი სვ. პოდ კალია/ი.
კირცე ხელსთ, სრ. ღვა, ღვანკი.
კირცონუა ხვთ ხვომთ, შიპთ,
II. ვირცონუქ, აორ. ვირცონი; —
გო-კირცონილი ობივთ; — ღი-
ნი-კირცონუა შიპთ ხვთრ ჩეგო.

“კირუ-კბრუ” (ძეოვთი); ათო — ღე-
პეში, პრავივთი პოსტ ობწ-
და I ავარი; ღეპეში ხვთვთ
ფორმუ რავივთი პრემოთ,
ოდუშევივთი ი ნოდუშევი-
ვთი, მუდუ პრეში ნაწიდი ი
ვივრადი კივთ; ღეპეში-ნა-
სტდი პრეში, ხვთ სვეპე, პრ-
კავივთ ოსტრემ კურივთი პერა,
პრავივთი პრ. ათოთ, ხვთი
სვო კურივთი ნესა აიდა თივთი,
ა ხვთი ღიშ ოდო (სმ. Xp., სტრ.
186); ხვთ ხეხუ სოვრავთი პრ-
გული ხვთ ვივთი პრეში, პრეში
კავთი ვოორუქი პალოკი ი ნა-
გრუქი ხვთ-ღობო: ღეპეში,
მწავთი სვთ ზერომთ ი დრ.; ს-
კოვთი ხვთ რადი პო ღიწი დავი-
ვივთი, ოდარია პო ნეი პალოკი, პრ-
ვავივთი, ხვთი სვო ვივრად-
ნიქ ხვთ ნაგრუქი (პლოდი), ა
ხვთი ღიშ — აწივთი (სმ. Xp.,
სტრ. 186) (სმ. СМЕ, ХХХІІ, ოტ. III,
სტრ. 95—96).

კირცნი S, კვრცნე MZ გრად; — კირ-
ცნის გრადი ხვთ; — კირცნი კირად,
სეო ხვთ ზუტდივთი უხადი.

კირცნი (რ.), კვრცნი სვ, სრ. კირცნი,
წალო.

კირცლი (რ. კვრცლი) კეფალი, კარქი.
კირცლი.

კირ || კვრ: კირუ S, კვრუ MZ, სვ-
ავთ, სვრავთ, I-ია პორ. II.
კვრენქ, აორ. ღო-კვრენი; — კირილი
სლოქი.

კირც S, კვრც MZ გლივთი სკო-
ვოდა ღიშ ხვთი (კუკურ-
ვთი ი ხვთი), სრ. აგურა.

1. კიწი კიწი, მუქ. იმ. ხვთ Xp., სტრ.
108,15 ხვთი ხვთი ვივთი კიწი

Пагава и жена его Тамара, про-
живающие в селѣ Бандза Сенак-
скаго уѣзда.

2. კოჭი Киѣ, назв. сказочнаго змѣя
(см. СМК, X, огд. III, стр. 22).

კოჭია Киѣя, село Сен. уѣзда; — კი-
ჭური, კოჭური киѣйскій; киѣецъ,
мн. კოჭურეუი.

კლასი (р.) классъ, школа.

ნაკლები (г.) недостаточный, меньшій;
меньше, ср. რეკვა.

უკლები (г.), უკლება полный, неза-
сыщаемый, совершенный.

უკმაკური см. უმაკური.

უკმაყოფილე (г. უკმაყოფილო) пе-
довольный.

კობიჭა деревянная чашка (ср. აჭა-
რი; — კობიჭა-სიკონი, см. სიკონუა).

კობუ незрѣлый, ср. კუსი.

კოდი (г. деревянный сосудъ разлн-
ной выѣстимости для сыпучихъ
тѣлъ) ведро изъ цѣльнаго куска
дерева для питья вина.

კოდზე берегъ, крутизна; — კოდე-
ცკირი, კოდე-ცკილი, კოდზე-ცკიი,
см. ცკირი (ср. г. კბოდე).

კოდორი Кодоръ, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ; — კოდორი რѣკა въ
Абхазіи.

კოთსო (г.) деревянный сосудъ раз-
личной выѣстимости для сыпучихъ
тѣлъ, обыкновенно = $\frac{1}{4}$ пуда.

კოი см. კალი.

კოიბ მეჯბ. იმ! ср. ვაი.

«კოინდარი, კოლბდარი, კოლიბდარი»
райграссъ англійскій, Эр.

კოკა (г.) большой глиняный кувшинъ
для воды, ср. ფოსალი.

1. კოკი островъ, полуостровъ, жѣст-
ность около берега рѣки; — კოკი

კოკი, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

2. კოკი Кокп, муж. имя.

1. კოკინია (г. კონკილა) подставка для
арбы (палка, иногда о двухъ коп-
цахъ), ср. ქესა-ღკუპე и ოხო-ბიჯი.

2. კოკინია Кокпиа, муж. имя.

კოკობე, კოკობე куропатка, чайка.
«კოკორი» ослепокъ (МЭ, II, 28),
ср. ჩოჩიკე, ჩოჩორი.

კოკუში (т. كوكوش = kûgûsh) индѣйка,
ср. ინდოური.

კოდოი, კოი ხმ სარაჩა.

კოდოო горькій; — «კოლო-ჭურა» ку-
бышка, Эр. (ბუკა. горькая тыква,
ср. г. მწარე კვანი; — კოლინჯი
(< კოლო+ჯინჯი კორეი) горькій
корень, кирказонъ (ср. г. ძინჯ-
მწარე); — კოლო-ბანი Колобашъ,
село (უ Цагарели ქოლოზნი), ср.
უ Орб. კოლოზნი *vescma iorukii*.

კოდოფი, კოლოფი ხმ коробка,
ящикъ; — კოლოფია коробочка.

კონი см. კინი.

კონკა побѣгъ, самый верхній стебе-
лекъ.

კონკერი голень, собственно перед-
няя кость, ср. წირღვი, წმორთი.

კონწარი горькій, злой; — კონწარი
კონი злой человекъ [по всей ви-
димости тутъ мы имѣемъ сложное
слово изъ м. კოლო *iorukii* и г.
მწარე (или ნწარე უ მიგრელძევე)
iorukii: კოლო-ნწარე > კონწარი].

კოლოფი см. კოლოფი.

კობე, კოფე, კოფე-ღელი макушка, ср.
კობეჭია.

კობეშიბ тыква.

კობეჭია макушка; — უქა-კობეჭია ღე-
ცე въ самой серединѣ головы, ср.
კობე.

1. კობულთი S, კუმულთი M a) выдающийся вверх съ двухъ противоположныхъ сторонъ арчана закругленные окопечности; b) утолщенный п. закругленный конецъ у деревянной стрѣлы; c) шишкообразное закругление рукоятки пистолета.

2. კობულთი სტრელა.

1. კობი (> გ): კობინება хотѣть, желать, II-я пор. н.-б. მი-იბკობინება 'ნქ' აა-ხოუ, აორ. მი-იბკობინე, პრ. ც. მო-მიკობინეუფუ; — объект. სტრ. 3-го სპრ. в. მოკო, გოკო, თსოკო (იპო-гда აკო, см. Гр., § 115), ჩქუ მოკონ-ხოუ, პრ. вес. მოკოდუ ილი მოკორ-ედუ, жел. მოკოდას, бѹд. მაკობუაფუ ილი მიკობინებუ (გ. შენდომება) მიხ̄ захочется, პრ. ც. ნო-ბკოფუე (ნო-ბკობუე), ნო-რკოფუე, თსნო-კოფუე, ჩქუ ნო-ბკოფუენ; — გოკონდა, კობნ-და ილი გოკონუ, კობნუ (бума. если тебѣ хочется, если ему хочется; употребляются, какъ раздѣл. союзъ) ლი ... ლი, თო ... თო, пусть, все равно: გოკონუ ნდეშქუ შიდასუ, გოკონუ ღუ-რუექუ — ჩქიმიშენი არძო ართო რე позьметь-ли меня дивъ ილი смертъ — для меня все равно (Xp., სტრ. 56, 4), ასეიანი პაციემქუ კობნდა გესურას, კობნდა რსურებუდასია მო-ფესასარე ნტყერი если къ тебѣ придутъ въ гости теперешние господа (помѣщани), то это — все равно, что тебѣ предстоитъ твой заклятый врагъ (Xp., სტრ. 142, 10-20) (სრ. გ. თუგინდა, თუნდა, ვინდა, თუნდა).

2. კობი см. რეკაბა.

კობრკონტვი ლაკიში верхушка куку-рузы.

კობრობ || კობროფი: კობრობუ, კობრო-ფუა собравие; собирать, I-я пор. н. ვკობრობუ 'ნქ', აორ. ვკობრობი, პრ. სოვ. მიკობრობუ; — III-я пор. გევრო-კობრობანქ, სი გო-კობრობანქ соби-раю на чемъ-либо; — IV-я пор. ვო-კობრობაფუნქ заставляю собирать; — კობრობილი собравниѣ; — ღო-კობრო-ბუა собирать, сривать (о цвѣтахъ, плодахъ); — ღინო-კობრობუа соби-რать внутрь чего-либо; — თუკო-კო-რობუა ილი აკო-კობრობუა собирать, сгущать; — შური თუკო-კობრობილი душа сдвѣженная; — ევო-კობრობუა собирать что-либо на ходу; — ე-კო-რობუა собирать, брать те-то-либо снизу, II-я пор. აორ. თქუ გევრო-რობუა онъ собралъ, взялъ снизу.

კობროცხ: კობროცხუა считать, I-я пор. н. ვკობროცხენქ, აორ. ღო-ვეკობროც-ხი; — კობროცხილი сосчитавный (см. Н. Марръ, OT, სტრ. 2, прим.).

კობრცხედლი Борцхель, село въ Зуг-дидскомъ уѣздѣ.

კობრწონსური см. კვარწხანი.

კობტინეთი Котланетъ, село въ Се-накскомъ уѣздѣ.

კობტო горшокъ; — შე-კობტუე горшеч-никъ, სრ. ცობუე (სრ. გ. კობტო).

1. კობფი, კოფი, კოფო задняя попе-речная доска у арбы, სრ. გ. კოფო.

2. კობფი см. კაბე.

კობღონა, კობღუნია (გ. კობღ) комаръ; — სრ. ბუტუტია.

კობი (დატ. ხარტ. კოს || კობ) чело-вѣкъ; — კობა (მუჯ. იმია, прозвище) Коча; — კობანა челоѣчность, чест-ность, мужество; — კობური челоѣч-ческий; — ღი-კობური великовѣт-ский, господский; — გური-კობი, გური-

კორი გური-კოჩი (*პროვ.*, *ბუკ.* сердце-человѣкъ); — მათ-კორი (< მა + თა + კორი) მატი-კოჩი, ნია სობნა (*ბუკ.* и я человек); — ორი-კორი, ორი-კორი ოჩო-კოჩი, ოჩი-კოჩი (*ბუკ.* козель-человѣкъ), сказочное чудовище, напоминающее Минотавра; держит его царь въ особомъ большомъ замкѣ, куда къ нему и приводятъ на убіеніе людей. Мингрельскаго Минотавра — ოჩოკოჩი ოდღზნაფთ მინგრელსკი ჯო თეზეი — Савартіа (см. сказку № XX).

კოჭო ხოლათნი (კოჭო-კვარია, კოჭო-ქოლოში), სრ. კუჭუჭი.

კოჭობი პიოხა, გორჩევე; — კოჭობია კობოჩკა, სრ. ცოცუ.

კოხა სმ. კვარწყა.

კრ (კორ) სმ. რეპა.

კრამიტი (რ. ნაზ გრеч. жерαμ.ιტი) черешца.

კრუგის (ყ.) кругомъ.

კუ (რ.) черешаха; название болѣзни (въ послѣднемъ случаѣ опасно произносить имя ку, а потому называютъ его უსახლო, см. легенду о происхожденіи черешахи и болѣзни ея влещ, СМК, XXXII, отд. III, стр. 119).

კუზო (რ.) гробъ.

კუდელო (რ. კუდი) хвостъ; — კუდელოში ხვოსათვი, სვ ხვოსთვ (см. ქუკი); — უკუდელო უკუდელო სვავ ხვოსთ, კუდი; — პავს-კუდე, სმ. პავს.

1. კუთ: კუთუ, კუთუვა სთნათ, პწთ (подобно дрову), I-я пор. н. ბ/ვკუ-თანქ, პკუთანქ, აორ. ბკუთუ¹.

2. კუთ: კუთუ (შურიში), ობწვტ. სტრ. II. შიკუთუბუ შური, თის ეკუთუბუ,

აორ. ში-შეკუთუ შური; — შური-კუთირი (შე-კუთირი), სრ. გ. სუთუა.

კუთბ (რ.) узкогорный сосудъ для питья вина, дѣлается обыкновенно изъ дерева или изъ особаго вида тыквы (горлянки), рѣдко изъ серебра.

კუთო Куя (Редутъ-Кале), ვულე.

კუშა დიშ (სრ. ფურკი); — ო-კუშაფუ ონიამ; — ოკუშაფუში გილაღლა უკლადინაიე ონიამა; თავ ნავნათესა ობრად ჯერვოპროინოენია, სოვერაშიი პასჩიჩიკამა ვ დეზ Вознесенія Христова ვ честь божества ჯგერკუნა მია ჯგერაკუნა; ვ ჯერვუ კროშ ონიამა პრიპოსთა ონიპონალაშეი კურუზიშე ხაზნი (ქვიშორი); ხაზნ სწიდაესთა ია მწესთ სოვერენია ობრიდა, ჟთბი იწოლი პრი რეინი ნე უღელაი დაღო (სმ. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107).

კუშუდი სმ. კოპული 1.

კუნ სმ. კინ.

კუნდი კაშ.

კუნთხუ, კურიხუ უღოლ, კრან, სტორა.

კუნო რიბოლონი კუзовъ ვ როდჰ კორპი, სრ. გენა (უ ორბ. კონი)

1. კუნტა, კუტა პივკი, კორთკი; — ლა-კუნტა კრატკოდპიში; — ოთმ. I. ლ-კუნტა სკორინთა, სტაწ სოპიონი, სრ. სუნკი.

2. კუნტა კუთა, ჟაწთ სეღა დჟვარ. კურდგელო სმ. ცურდგელო.

სა-კურიელო (რ. სა-კვირველი) უდიწთელი; — შუ საკურიელო (შუ საკურიელო რე) კონეწი (*ბუკ.* что удивительнаго?), სრ. კვირ 1.

კურზუ, კურზულე არდგილი ვოწწ-

шешное мѣсто вообще, ср. г. კუნ-
ძული островъ; — კურსუ Курзу, село
въ Севастскомъ уѣздѣ.

კურთხა кальсоны; — უკურთხე безъ
кальсоновъ, не надѣвающийъ кальсоны;
Brosset сопоставляетъ კურთხა съ г.
კვართო *rubanica, xitonis* (Voyage ar-
chéol. Rapp. VII, стр. 73).

კურთხე: კურთხეა, მუნო-კურთხეა бла-
гословлять, благословение, III-я
пор. II. ვაკურთხენქ, აორ. ვაკურთხი; —
სქ როდ. ოტჟ. II. მუნღ-ჯუკურთხენქ,
აორ. გამუნღ-ჯუკურთხევე; — დუღიში
მუნოკურთხეა ბლავოსლოვენი გოღოვე,
ტ. ე. ნაჩალა, ვერხიაგო სლოა, — ცე-
რემონია, პრაქტიკუემაა ვქ მიპ-
გრელი პრი პოჩატი პოვაგო, ეძე
ნენსპრობოვახაგო ვიხა; ოძე სტი-
ხოტოვერე (Xრ., სტრ. 159,10) ნა-
მეკაეაქ ნა პრამქსენიე ეთი ცე-
რემონიი ექ დევაშამაქ (სმ. მც,
I, 79); — წაკურთხილი ილი წუაკურთ-
ხილი ვოდოოსვნიენიე, ტ. ე. პრაღიანე
6 იანვარა, სმ. წუარი.

კურთხეუ სმ. კურთხე.

კურკანტეფი სმ. პოდუ კალია/ე.

კურკანი (გ.) ვიუხოვე სქდლო.

კურცხე: კურცხინაჲ ბუდაქ, პრობუ-
დაქსა, II-я პორ. II. ვიკურცხინუაქ¹
ყაჟ იბკურცხინუაქ¹ პრობუდაჟსა,
აორ. გო-ივკურცხინე ილი გ-ივკურ-
ცხინე ილი გო-ბკურცხინე; — III-я
პორ. II. ვიკურცხინუაქ¹ ბუჟა, აორ.
გვ-ვიკურცხინე, ოიქვ გ¹აკურცხი-
ნუ¹ (< გო-აკურცხინეუ); — ობს-
ექტ. სტრ. II. შაკურცხინუ¹, ობს
აკურცხინუ¹ (გ. შელევიძე), აორ.
გა-შაკურცხინუ/ე, გა-გაკურცხინუ/ე,
ობს გ¹აკურცხინუ/ე (სოხვადეაქ სქ
იჟმხ. ფორმიი აორ. სუბექტ. სტრ.); —

კურცხე ბოდრევოშიი; — გო-აკურც-
ხინაჟილი პრობუდაჟენი, პროსპუ-
შიქსა.

კურსაჟი სთოქ; სთოვაქ, II. კეკხაქ¹
სთოქ, ში-კეკხაქ¹ სთოქ, ილი ტუდა.

კურცხე სმ. კურცხე 1.

კურცხე (უმეხშ.) penis, სრ. ცოლე.

კურცხე სმ. პოდუ კურცხე.

კურცხე იოგა (სრ. ბორკი); — წურ-კურცხე
ლოძჟიკა (სრ. წურქიში); — კურცხე-
მოღვალე ობუაქ (სმ. პოდუ ღე 2); —
ნარჩა-კურცხე პოდოშვა; — კურცხეში
ობორქი, სმ. ო-ხხაჟე; — ობსი-
კურცხეში ჩეტვეროიგი; — კურცხე-ბე-
ღინეაქ სვასტივოი იოგი ვქს-
ნიკ-პოსტიტელქ (ნავ. სვადეპოი
ქსენი); — კურცხე ილი შაკურცხე ია-
როჩაქტი პოსტიტელქ 1-გო II 2-გო
იანვარა; რავნიცა ტა, ჩო 1-გო ია-
ნვარა პოსტიტელქ იაქლექსა სმ
ხოვანი ქომა, კოტორიქ ნოქა ნა
ნოვიქ გოქ სპაქ ნე ვქ დოშ, ა
ოქქიქ, ნა კუხიქ ილი ვქ ამბარქ;
2-გო ჟე იანვარა, კოტორო სოხვენო
ი პავიქლექსა კურცხე, პოსტიტელქ
იაქლექსა პოსტორონეოე იაქო, იზ-
ბრავოე ია ეთო იაროჩიქო პო ჟე-
ლავიქ სემლი ეძე 3—4 დეკაბრქ,
სმ. კალიანა, ზარზალოზა, სრ. ფერ-
ხოზა უ ბერ.

«კურცხე» პადუბ, შრ., სმ. ზარცხინი.

კურცხე-კურცხე მალექსიქ, მალგოროსიქ.

კურცხე ილი ნიქსა, ნიქსოქა (უ ბაში-
ქა), ხოხოქ, სრ. ქურქი.

კურცხე სმ. სუქუქი.

კურცხე (გ. შ-კურცხე) იევრქლიქ, სრ. კობუ.

კვ ჯოღუქ.

კვზირი სმ. კიბირი.

კვღე სმ. კიღე.

კვღე, კიღე იაქლექსა.

კვლევი სმ. კილინი.

კვწი სმ. კიწი.

1. კვლა MZ, კილა S, კია ხმ ხყოყი; — отимей. глаголъ კვლუ, კილუ, ხ. ზეკლანე ვაჟირაჲ, აორ. დო-ზეკვლე'ე'; — сь рох. отв. ვუკილანე; კარი მოუკილეჲს ვაჟირი ვა იმიჲ დвери; — стр. ვ. II-ჲ კორ. II. იბკვლუფუჲკ ვაჟირაჲს, აორ. იბ-კილე, დი-იბკილე; — მოლა-კვლუ, აორ. ქემ-ლე-კვლუჲ (< ქო + მოლა + იკვლუჲ); — კვლერი ვაჟირი; — ო-კვლარი предметჲს ი ორუდჲს (важобѣ) ვაჟირაჲს.
2. კვლაჲ, კლაჲ პროდოგჲს ვჲს გვაგ-ლახჲ, Gr., § 115.

კვლა MZ, კილე S, კიე ხმ предвѣ-чѣ, рука отв. илсча до пазь-цевѣ.

კვლა MZ, კილი S, კიი ხმ связь, спопъ.

კვწ სმ. კიწ.

კვწი სმ. კიწი.

კვწკვწი სმ. კიწკიწი.

კვწ სმ. კიწ.

კვწღე, კვწლა სმ. კიწღე.

კვწზა სმ. კიწზა.

კვწცხე სმ. კიწცხე.

კვწბი სმ. კიწბი.

კვწერი სმ. კიწერი.

კვწუა სმ. კიწუა.

კვცი სმ. კიცი.

ლ.

1. ლ- ფონეტიკური ნაროჲს ვჲს ნა-ვალჲს სლოვტ, ნაწინაწინაჲს ნა გლასნიე, ნაჲს-ტო: ლ-აკანცია, ლ-ისე-რი ი დრ., სრ. ნ- 1.
2. ლ < ვლ, ლ ილი რ < ვრ, რთ ილი ლ ილი ლ, Gr., § 109: ულა, უა ხმ ხოჲღე, უჲღე; ხოღი, უ-ღი, I-ჲ კორ. II. ვულჲ/უ ილი ვურ-ქ'ე', იო თინა ურს, თინეფი ულა, ირ. იეს. ვურღი (ვჲს სლოჲსიჲს სჲს პროდოგანი ფორმაჲს ნარალელჲსო სჲს ვურღი იუსტინაჲს იგუჲ, სმ. იხ-ჲ), აორ. იბ II-ოიჲ კორ. ვილი S, ივილი || იბილი MZ ილი ვილი (იჲს სლოჲ-სიჲს სჲს პროდოგანი ფორმაჲს ი ზ/ვრთი, სმ. იხ-ჲ), ირ. ს. მილე, მიჲუ ხმ, სი გილე, გიჲუ, თის ულე, უჲუ (იჲს სლოჲსიჲს სჲს პროდოგანი ფორმაჲს ობიკენოვენიო შირთუმჲ/უ ილი მილეჲ, სმ. იხ-ჲ), იოს. ნაჲ. 2-ე ჯ. ილი, -თ, 3-ე ჯ. იღას, -ან, 1-ე

ჯ. იმ. ვილაჲ || იბილაჲ, სჲს ოტრი. ვე ელა (< ვა + ილა); — მალე (< მა + ალე) ხოღიჲს, თეჲსიჲს: მალე-წყარი რჲნა (бука. текучая вода) [იწროტპო ეტო ჲე სლოვო იმი იხ-ემჲს იო ვტორიჲს სოსტავოიჲს ნაწინაწინაწინა რჲნჲს ჩსერი-მელა, ცსუზა-შელა]; — ულირი უშეღიჲს; — ნა-ულირი სლჲს (бука. придевио); — მა-ულიარი დოჲჲს-სტავოუიჲს იუტი; — ოლეჲს ნოდლჲსიჲს პროჲღენიო (путь, дорога); — ობ-ექტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოჲმ.) ი. მალინე, სი გალინე, თის ალინე, ჩქე მალინეზა იოგუ ხოღი, იუტი, ვა მა-ლინე იე იოგუ ხოღი, იუტი, ბელიჩი ილინე იოჲსო იუტი, ვე ელინე (< ვა ილინე) იესჲს იუტი, ირ. იეს. მალი-ნეღე; — ლეზა, გო-ლეზა, დო-ლეზა ხოღი, ობოღი, ოსმარინაჲს ეტო-ლიბო, II-ჲ კორ. II. ვილეჲ, აორ. დი-იელი (< დო-იელი), ირ. ს. დო-მილე-

ბუ; — III-я пор. дѣйстви. з. ვოლინუანი, ლო-ვოლინუანი заставляю (заставлю) ходить, обходить; — გუ-ლა (გო-ლა) проходить, истекать; пмѣты вліяніе, проводить свое; сбывать, расходовать, объект. стр. 3-го свр. в. გე-მალე, სი გე-გალე, თის გა-ალე, ჩქე გე-მალენა ში გეტუ-მალე პ. ჯ., აორ. გო-მირთუ, სი გო-გირთუ, თის გუ-ურთუ, ჩქი გო-მირთუეს: თის მუ-თუნქ ვა გუურთუ იმე не сумѣл провести ничего своего, ему ничего не помогло; — გუ-ულირი პრო-შედში, истекши; — დახნხრო გო-ულირი ვორექე я превращень в огонь, я шлаю; — ე-ულა всходѣ, восходѣ; выходѣт спизу на верхѣ, выростат, в.-н. გუ-ულე ნი გუ-ვურქ. აორ. გუ-ე-ვროი, პრ. с. ე-მირ-თუმე, თის ე-ურთუმე; — ე-ულირი вы-росши: მა ეულირი ზოში ვორდი я былъ выросшимъ (только что) юпо-шей, т. е. я былъ молодымъ (Xp., стр. 144,17); — объект. стр. 2-го свр. აორ. გე-მირთუ, თის გე-ურთუ со мною, съ нимъ случилось (испол-нилось), ср. ე-რთუმე подѣ რთ 2; — მე-ულა იტი туда, в. მე-^ვურქ^ვ ნი მე-^ვურქ^ვ, თინა მე-ურს; თი-ნეფი მე-ულა, პრ. в. ს. მი-იგში (< მე + იგში), მი-იგში ნი მი-იგში, ა თაკჷ მე-^ვურქი, აორ. ქიმე-^ვურთი ა მიშელე туда, პრ. с. მე-მირთუმე, თის მე-ურთუმე, ჩქე მე-მირთუმენა; — стр. 3. II-я пор. მი-იბრთექ (< მე-იბრთექი), იხუკ. безлично: მი-ირთე მოჷო იტი туда, ვე მიირთე იშო ველეჷ იტი туда; — объект. стр. 3-го свр. (фор. позм.) в. მე-მართე, თის მი-ართე я могу ити туда, достигнуть, пов.

пакл. მე-ურ < მე-ურქი ступаѣ, шп. მე-ურთე მე-როთ, ქე-მერთი иди къ нему (туда); — მე-ულირი пришедши туда (г. მი-სულთი), მი-მალე იდუში туда, მი-მალე; — მე-ულა (< მე + ულა < მო + ულა) მიხოდან სიდა, в. მე-ურქ (< მო + ვურქ), თინა მე-ურს, თინეფი მე-ულა, პრ. в. ს. მი-იგში (< მო + იგში, сокращенная форма совпадаетъ съ მი-იგში < მე + იგში итти туда, а потому является необходимымъ употреблѣть при этихъ формахъ нарѣчій აშო სიდა в ვიშო туда), მი-იგში ნი მო-^ვურქ^ვ ურქი, აორ. ქიმე-^ვურთი, ქემე-^ვურთი, პრ. с. შო-მირთუმე, თის მე-ურთუმე (< მო-ურთუმე), ჩქი მო-მირთუმენა; — стр. 3. II-я пор. მი-იბრთექ. იხუკ. безлично: მი-ირთე (< მო-ირთე) აშო მოჷო იტი სიდა; მი-ირთე იშო მოჷო იტი туда; — объект. стр. 3-го свр. (фор. возм.) в. მე-მართე, თის მი-ართე იტი მოჷო სიდა მიხოდან (г. მო-მესვლეზა), пов. в. მო-როთ იდი სიდა (ხო მიწ); მე-ულირი (< მო + ულირი) ნი მე-^ვურქა მიხედში სიდა (г. მო-სულთი, მო-ნა-ვალთი); მე-მალე, მე-მალე-^ვ იდუში სიდა; — объект. стр. 3-го свр. მე-ულა ნი მო-ლეზა იტი ვე პროქ, къ лицу, бытѣ полез-нымъ, подходить, ити вѣ пору, в. მე-^ვურქ, სი მე-^ვურქ, თის მე-^ვურქ, აორ. ქემე-^ვურთე, სი ქემე-^ვურთე, თის ქემე-^ვურთე წამალქ ლე-^ვარსთო მოჷო მიწ, თებ, ემე; — გურიში მე-ულა сердиться, в. მა გური მე-^ვურქ-^ვ მალე я сержусь (буча. მიწ მიხოდან сердце), თის გური მე-^ვურქ, აორ. მა გურქე შო-მირთე,

თს გურქვ შუერთო, ჩქვ გურქვ მო-
მირთეს; მა მუნაჭანაქ მომირთვ ა полу-
чылъ писмо (მწხ პრისხო писмо),
პრ. ს. მო-ვართუშუ (გ. მო-მსვლია) мпш
пришло, со мною случилось,
(გურია) я рассердился, оказывае-
тся; — გურ-მუელირი сѣрдитнѣи, раз-
серженнѣи; — აღ-ულა (< აღა +
ულა) заходить, спускаться вниз,
ნ. აღმუ-ვ'ურქ; ზეა აღმურს солнце
заходить, აორ. აღე-ვ'ვლი: ზეაქვ
აღეღღ; — ამ-ულა (< ამო + ულა)
изойти, изобразить, პრ. ს. ამო-მირ-
თუშვ ნილ ამო-მიღებუ; — აშ-ულა
(< აშა + ულა) выходить наверхъ,
сѣсть верхомъ (см. ниже ეშ-ულა),
პრ. ს. აშა-მირთუშვ ნილ აშა-მიღე-
ბუ; — გით-ულა (< გითო + ულა) вы-
ползти, выйзъти изъ-подъ ч., н.
გიომუ-ვ'ურქ, აორ. გიო-რ'ი-იელი; სვ
род. отн. н. გიომო-გიღებქ я у тебя
выползаю изъ-подъ чего-либо, აორ.
გიომო-გიღო: გიომო-გიღი ქუაღეფი
я у тебя выползъ изъ-подъ кам-
ней (Хр., стр. 122,7); — გილ-ულა
(< გილო/უ-ულა < გილა-ულა) хо-
дить (туда-сюда), гулять, н. გილ-
ურქ (< გილო/უ-ვ'ურქ, გილო-
ვ'ურქ) хожу, бгуду ходить, სვ
отриц. ვე გლუქუ' (< ვა + იგლუქუ <
ვა გილა + ვურქ), თონ ვე გლუქუ-ურს,
პრ. ნეს. გილ-უფში (< გილუ + ვუფში <
გილა + იფში) ნილ გილ-ვ'ურდი,
აორ. გილა-ვართ, პრ. ს. გილა-მირ-
თუშვ, თის გილუ-ურთუშვ; პოვ. ნ.
გილა-რათ; გილა-შადი холоды; коче-
вой; — обьект. стр. შ-გო სპრ. ნ.
გილუ-შადვ, თის გილა-აღე у меня
ходить, პრ. ნეს. გილა-შადეღ, ჩქვ
გილა-შადეღეს; — გიმ-ულა (< გიმო

+ ულა) выходить, сходить, слѣзать,
II-я пор. н.-ბ. გიმ-ი/ვეღებქ (< გიმო
+ ივეღებქ), აორ. გემ-ე-ველი ნილ გე-
მა-ვართ, პრ. ს. გიმო-მირთუშვ; პოვ. ნ.
გიმ-რ'ი-ილი ნილ გიმ-რ'ე-ელი; გიმო-
ლუ ვიХОДЪ, კარი-გემოლუ, см. კარი; —
გინ-ულა (< გინო + ულა) перехо-
дить (въ пер. смысле: не слушать-
ся), н. გინემუ-ურქ, აორ. გინ-რ'ი-
იელი, პრ. ს. გინო-მიღებუ; სვ род.
отн. გინო-მიღუნს/ც, თის გინო-
ულუნს/ც (გ. გაღ-მივლის); — გინ-
ოლუ переходъ; — გინუ-ელირი пере-
шедшій, непослушнѣи; — გი/შ-ულა
(< გიშა + ულა) проходить, выхо-
дить; — გეშა-აღე проходитъ, улича;
უ-გეშ-ულუ непроходимѣи; — ღიკუ-
ულა (< ღიკო + ულა) сойти вниз; —
ღინ-ულა (< ღინო + ულა), ინ-ულა
спуститься, войти въ глубину ч.-
либо; — ეშ-ულა (< ეშა + ულა) вос-
ходить, воссѣдять (ნილ იშ-ულა, აშ-
ულა), II-ბ. ი/ეშ-ე-ვეღებქ (< იშა +
ივეღებქ) ნილ ი-ე-შ-ე-ელებქ (субьект.
нѣстоименнѣи префиксъ I-го л. е
поставленъ не между глагольной
основой и предлогомъ, какъ обы-
кновенно бываетъ, а передъ пред-
логомъ), პოვ. ნაკ. იშ-რ'ე-ელი, ეშ-რ'ე-
ელი; — იკუ-ულა, ეკუ-ულა выходить
наверхъ, на берегъ, н.-ბ. II-я пор.
იკ-რ'ი-იზღებქ; იკ-ოლუ, ეკ-ოლუ вы-
ходъ на верхъ; — ილა-ულა (< ილა +
ულა), ელა-ულა восходить, н. ი/ელმუ-
ვ'ურქ; ზეა ელმურს солнце вос-
ходить, აორ. ი/ელ-რ'ე-ვ'ვლი: ზეაქვ
ელ-რ'ე-ელღ; სვ род. отн. ნ. ელმო-
მიღუნს ხოდитъ меня, проходитъ
мимо, აორ. ელა-შადეღ ელა-გილუ-
თიქვ თის ელა-ულუქ; — კილა-ულა,

ქვლ-ულა, კილ-ულა, კილო-ულა (< კი/კლა + ულა) проходить сквозь, черезъ что-л.; — კინ-ულა (< კინო + ულა) снова выходить; — მიღ-ულა (მიღა + ულა) уходить, пов. н. მიღართი სტუდაი; — **объект. стр. 3-го спр.** მიღ-მაღლე, თის მიღ-მაღლე უ მენა უმდეგ; — **მით-ულა** (< მითო + ულა), მუთ-ულა **входить, влѣзати** (въ дѣсь, пещеру), пов. н. მითო-ართი ილი მითო-ილი, ვა მითო-ართა; — **მიკ-ულა**, მუკ-ულა (მი/კო-ულა) проходить, миновать, протекать (о времени), обходить, ухаживать: მიკი-ილღ (მუკო-ართე) წანამოწანაქ **прошелъ одинъ годъ**; ჟას ტყეხი მუკურს სჷ ხერვა (кругомъ) **сходить кожа**; — **სჷ род. отн.** ვულეუნქ, გილეუნქ **забочусь (ухаживаю) о немъ, о тебѣ**, აორ. მუკე-ველეუქ; — **მინ-ულა** (< მინო + ულა) **входить прямо** (въ домъ), **входить въ рѣку** (переходить); მინ-ოლღ, მინ-აღღ **входъ**; — **მუნ-ულა** ილი მონ-ულა **заходить въ сторону** говорящаго: მუნ-ილი || მონ-ილი (რ. შე-მოლი); — **მიშ-ულა** (< მიშა + ულა) **ойти въ середину ч., проходить между ч., н. მიშემუ-ფურქ**, აორ. მი-შა-ვართი ილი მიშე-ველი; — **объект. стр. 3-го спр. н. მიშე-მაღლე** **получаю доходъ, приобретаю, у мена** **появляется что, სი მიშე-გაღლე**, თის მიშე-ალღ, აორ. ქეშშა-მირთე, თის ქიშე-ურთე; — სქუქე ქიშეურთე **у нея родились ребенокъ**; — უთუ-სულეს თანაფას თუხუქ მუშეურთე **не прятшему (шкогда) захотѣлось** **прятать въ день Пасхи**; — **მო/ვეკ-ულა** **итти назадъ, возвращаться, заходить за к.-либ, н. მოკი-იბლენქ**;

მიკულა-მოკულა **ухаживеніе-приход-деніе** (т. е. поспѣшеніе); — **მოლო-ულა** (< მოლო + ულა) **итти сюда** (въ сторону говорящаго), აორ. მოლო-ვართი ილი მლო-ვართი, пов. н. მოლო ილი მლო (< მოლო + ართი) **явд со мною** (რ. წამო < წამოლი), მნ. მოლო-ართი || მლო-ართი; — **წა-ულა** **портя, портиться, н. წეტმუ-ვეურქ**, აორ. წა-ვართი, **вр. с. წა-ვართ: მე/ლეუქ ილი წა-ვართ-მე/რეუქ**; **წა-ულირი** **испорченный**; — **объект. стр. 2-го спр. н. წეტმუ-მაღლე** **у мена** **портится, погибаетъ**, აორ. წა-მირთე: **სურქე ვა წაგირთას** **და** **не погибаетъ у тебя душа!** (за-ливаніе), **ср. წა-ტუნეხა**; — **წომ-ულა** **выходить на открытое мѣсто, на сборище, н. წომ'ი'-ივლენქ**, აორ. წომ'ი'-ივლი.

3. **ღო**: **ლაფა, გე-ლაფა, ღო-ლაფა** **падать, упасть, стр. 2. 1-я пор. н. ღოთმო-ვლექქ, სი ღოთმო-ლექქ**, თინა **ღოთმო-ლღ**, აორ. ქღო-ვლიი, სი ქღო-ლი, თიქ ქღო-ლღ; — **უშქურქ ჟაშე ქე-ღოღ** (რ. დეარღ); — **გეთმე-ვლექქ, სი გეთმე-ლექქ**, თინა **გეთმე-ლღ**, აორ. გე-ვლი, სი გე-ლი, თიქ გე-ლღ; — **უშქურქ ჟაშე გეღ** (რ. ჩამო-ვარღ); **პრ. с. ღო-ვლაფე/რეუქ** (ღა-ვარღნიღვარ), **გე-ვლაფე/რეუქ** (ჩა-მო-ვარღნიღვარ) **ილი გე/შმა-ვლა-ფექქ** (გე/შმა-ლაფა **падать** **შიხს**); — **წუარი-გიმაღლე** **водопадъ** (ср. ფუცხოლი. ო-ფუცხოლი); — **ე-ლაფა** **всклнвать, подниматься; теряться, я. ეთმუ-ვოლექქ, სი ეთმი-ოლექქ, თინა ეთმი-ოლღ**, აორ. გე-ე-ვოლი, სი გე-ი-ოლი, თიქ გე-ი-ოლღ; — **ე-ლაფირი** **высочившій: ელაფირი ღოსმარი** **выс-ившійся** **гвоздъ, ელაფირი ფერი**

потерявшийся, исчезнувший двѣтъ: ფერი ელაფირი გაფუ ყ თება დვწქ (лица) потерявъ, лина იწქ па тебѣ; — კისერი-ელაფირი სქ поврежденной, распухшей щеки (о работе) скотѣ, г. კისერ-ავარდნილი); — შური-მაღაფუ терлюшій душу, уми-рающий; — მო-ლაფა (გ. მო-ვარდნა) сорваться, мгновенно очутиться, прилѣжати; — ათო-ლაფა попадаты подъ ч.-лнб, припадаты, п. ათემ-ვოლექ, აორ. ქათ-ვოლი, пр. с. ათო-მილუაფუ, თის ათო/უ-ულუაფუ или ათო-ვლაფერქ (გ. ჩა-ვარდნილვარ); — ალა-ლაფა попадаты (въ глаза, карма-ны), п. აღ-ვოლექ, აორ. ქალ-ვოლი, თიქ ქალჩა-ალღ; — ქარქ ქა-ლაღ ვწერъ стнхъ; — აშა-ლაფა упасть, понасть куда, в. აშემ-ვოლექ, სი აშემა-ალღ, აორ. ქაშ-ვოლი, თიქ ქაშა-ალღ; — ლეცას ქაშ-ვოლი я упалъ въ грязь; — გითო-ლაფა высказывать; — გილა-ლაფა спадаты съ ч.-лнб, свалиться, I-я и IV-я пор. გილა-ბლექ или გალ-ემ-ვოლექ, აორ. გეგილა-ბლი; — სქ дат. отн. გიღ-მოლექ, გიღ-მოლღ სქ меня падаеш ты, — опъ, გიღ-გოლექ, გიღ-გოლღ სქ тебл падаю я, — опъ, გიღ-ვოლექ, გილა-ალექ, გილა-ალღ სქ него падаю я, ты, опъ, აორ. გეგიღ-მოლღ თიქ, გე-გიღ-მოლი სი სქ меня свалъ (свалился) опъ, ты, თის თიქ გეგვლა-ალღ опъ свалился съ него и т. д., გილა-ლაფირი упавшій сверху; — გილა-ლაფა выпасть, вынѣжаты; — გინო-ლაფა переброситься, бѣжаты, удавиться, п. გეგინ-ვოლექ, აორ. გეგინ-ვოლი, თიქ გეგინ-ალღ (< გე-

гино-+ოლღ); — გინო-ლაფირი пере-брошенный, бѣжавшій, удавошій-ся; — გი/წო-ლაფა выронить изъ рукъ, обнект. стр. 2-го свр. п. გე-წუმო-მიოლღ, სი გიწუმო-გიოლღ, თის გიწუმო/უ-უოლღ (გ. შივარღება), აორ. გეგეწო-მიოლღ и т. д. (გ. გა-მივარღ), пр. с. გეგეწო-ვლაფუ, სი გეგე-რ-წო-ლაფუ (см. გეგეწო-რ-ლა-ფუ), თის გეგეწო-ლაფუ (გ. გამვარღ-ნია); — დინო-ლაფა, ინო-ლაფა упасть шпизъ, п. დინ-ემ-ვოლექ или ინ-ემ-ვოლექ, აორ. ქიდინ-ვოლი или ქინ-ემ-ვოლი; — დიშა-ლაფა, III-я пор. сь род. отн. п. დიშემა-მიოლღ (ხეშა), დიშემა-მიოლექ опъ мнѣ попадаеть (въ руки), ты мнѣ понадаеш и т. д., აორ. ქღღეშა-მიოლღ и т. д.; — ელა-ლაფა выбрасываться, подни-маться (о вѣтрѣ), п. ელა-ვოლექ, აორ. ქარქ გელ-ალღ вѣтеръ под-нялся; — ეშა-ლაფა, იშა-ლაფა вы-пасть (съ корнемъ), уничтожиться, измереть, п. იშემა-ვლექ, ნ. გეშ-ვლექ, აორ. გეგეშ-ვლი, თიქ გეგე-შა-ლღ или გეგეშა-ღ ხმ; — ი/წო-ლაფირი выбросившійся, вылавшій; вымершій или ი/წო-აფირი ხმ; — მიშა-ლაფა, აორ. ქიმეშა-ბლი или ქი-მეშ-ვოლი (დინირს, ჭირს) я упалъ (въ огонь), поналъ (въ несчастье); — მიშა-ლაფირი упавшій; сумасше-шій; — წიშო-ლაფა вскакивать, п. წიშ-ვოლექ, აორ. გამწე-ვოლი или გაწე-ვოლი (первая форма сь перестановкою согласныхъ пред-лога); სქ дат. отн. წემ-მოლღ (თო-ლი), თის წემ-ალღ ყ მეჩ, ყ него выпадаеть (глазъ), აორ. გამწე-მოლღ თორქ, пр. с. გაწემო-ვლაფუ,

- სი გაწუმო-რღაფუ, თის გაწუმო-
ლაფუ.
4. **და:** გო-ლაფა *вздрагивать*, სტრ. 3. IV-я პორ. II. გუმუ-ვოლუქი, სი გი-
თმა-ალექი, თინა გითმა-ალღ, აორ. გვ-
ვოლიი, სი გა-ალი, თიქე გა-ალღ.
5. **და:** გო-ლაფა *выпазить, выстричься*,
სტრ. 3. I-я პორ. II. გოტუმო-ვლუქი
или გო-ვლუქი, სი გო-ლუქი, თინა
გო-ლღ/უ, აორ. გო-ვლიი, სი გო-ლო,
თიქე გო-ლღ:—*თოფიქე გო-ლღ ружье
выпало, пр. с. გო-ვლაფექი.*
6. **და:** ლუფა, გო-ლუფა *обходить кругом,*
обходить, сь род. отн. II. ვულუა^რნქ; — *მე მხურს ჩქიმი ღესი
სქუას ვულუანქ ი обвожу овцу во-
круг моего большого ребенка
[есть пошрйе, что всъ большнн,
днзгоды того, котораго обходят
кругом, переходят на обходя-
щихъ], აორ. გუ-ვულე, გო-გილე II*
*т. д.;—გო-გილეა ჩქიმი ღესე я при-
несу себя въ жертву за тебя;—*
სტრ. 3. II. ვალუაფუქი (ი. ვეკ ღები),
აორ. ქეგვ-ვალღ, თიქე ქეგა-ალღუ:—
*გო-ლუაფირი обиденный, окру-
женный;—გო-ლუაფირი (supinum):*
*სქანი გო-ლუაფირი ჩქიმი ღელი го-
лова моя (пусть будетъ) жертвой за
тебя;—გა^ა-ალღუაფარი (<გო-ოლღუ-
აფარი) предметъ и орудіе обпесе-
нія; жертва.*
7. **და:** ღო-ლღუა *испытать, II.* ღებმე-
ვოლუანქ. თინა ღებთმა-ალღუნს, აორ.
ქეღვ-ვოლღ, თიქე ქეღა-ალღუ.
8. **და:** ღებე, ღა-ღებე *уменьшать, питъ,*
уничтожать, III-я პორ. II. ბ'ვალენქ
уменьшаю, აორ. ღე-ბ'ვალიი, сосл.
ღა-ბ'ვალღუ:—სტრ. 3. II-я პორ. II. იბ-
ლუქი уменьшаюсь, испиваюсь, აორ.

*იბლიი, ღე-ბ'ლიი;—აშა-ლიეზა, იბრ-
ექტ. სტრ. II. მელუებუ, გელუებუ,
ელუებუ (ი. მელუევი), აორ. ქეშე-მე-
ლუე, თის ქეშე-ელუე:—ღა-ლღუარი*
*уменьшенный, уничтоженный, окон-
ченный, выдтны;—უ-ლღუე пе-
уменьшаемый, неисчерпаемый.*

9. **და || ა:** ღო-ღინი *ожиданіе, ожи-
дать, IV-я პორ. სტრ. 3. II. ველღქ*
жду, ожидаю, ვეღქ вт, თინა-ელღ,
ეჟუ, პრ. нес. ველღლი, жел. I ველღ-
ღა, жел. II ველღლი:—ქეველღღ ღე,
ღორბონი გო-ბჭო-რუელს! еслн я
жду этого, пусть Богъ разгнѣвается
на меня;—ქეველღღ ღე, ნემე მურს
еслн я его жду, пусть не прихо-
дитъ (ко мнѣ);—ელღღა ожидай;
ვე ელღღა (<ვე ელღღა) не жду.

და- პრეფიკსე *въ* იმეახე *пара-*
лельно სე *на:* ღო-კვაჩხინი || *на-*
კვაჩხინი (სმ. სლოა подъ слѣдую-
щими за лѣа-буквами), см. ლე-

ღაბაშა *длинная* *деревянная* *палка*
სე жезлнымъ *паконечникомъ* *и*
жезлнымъ *или же* *деревяннымъ*
крючкомъ у рукоятки; посать во
время путешествій по горамъ, см.
არამ-სეცუ.

ღაბერჯი, ღაბირწი *ключица у*
пшца.

ღაბშა (ი. ღაშშა) *мерный;—ღაბშა*
პალრა *мерить* *решный.*

ღაბაში (ი.), *აკაში вт узда, уздечка.*
ო-ღაბე *порогъ у воротъ (слово од-*
ного корня сь г. ღაბე шата, я о-
ღაბე значить: място для шата,
чтобы перешагнуть), ср. г. გაბა-
ბიჭი,

ღაბჯანი, *აკვანი вт большой гн-*
яный кувшни для хранения вина

(რ. ქურა), უ ორბ. ლაგვიანი, ლაგვი-
ნანი (греч. λαγώνη, и. كَلْبُ صَاعِي, სო-
ყდა; რ. ლაგინა, греч. λαγώνη вуд-
шник), სრ. ლახუტი.

ღაგვევობა тупость; — ლაგვევეო тупой, სრ. გაგულოა, ჩანგულოა.

ღაგვიშორიბა см. გვიშორა.

ღანჭუჯი мѣшокъ изъ необдѣлан-
ной козьей или овечьей шкуры,
носимый на спине, სრ. ხართა; —
ლაგუჯაში სზ მშხოკი (человѣкъ
или вещь).

ღაღერი МЗ, ლაღირი S, აღირი ხმ
сырой (невареный, нежареный); —
ლაღერი ზორტი сырое мясо; отым.
глаголь, стр. 2. II-я пор. в. ვილა-
ღერუქუ становлюсь свѣжымъ, зе-
лѣнымъ, აორ. გუველაღერი.

ღაზი лазь, სრ. ჭანა.

ღაზუტი, ლატი, ლატი ვუკურუვა,
მავს; — ტარი ლატი (см. ტარი), სრ.
ხიმილი, ქკილი.

ღაზიტი см. ლაზუტი.

ღაგბაღა см. ლა-კაღა.

ღაგვბაღა МЗ, ლაქუნა S, აკუნა მე-
тательная палка для сбия спизу
плодовъ и для игры въ веги (რ.
ჭოლოკი, ჭოლოქი), სრ. ტახანა.

ღაგვი, აკვი ხმ ძეპოქ; — ლაკვიშა
(прорывище) Лаквиша.

ღაგუშნა см. ლაკვატი.

ღაღა а) трусь, неудачникъ, вищий,
глухой, б) хищникъ, жадный.

ღაღი, ლალუა ლაი, ლაყა, I-я пор.
п. ვალაღენქ: ჯოღორი ლალუნს/ც
собака лаетъ, აორ. ვალაღი, პრ. ს.
მილაღი ილი რზ страд. ფორმზ ნო-
ვალაღუქუ; — სზ როღ. отг. ვულაღენქ,
გილაღენქ и т. д. я лаяю на него,
на тебя, აორ. ვულაღი; — III-я пор.

შე-ლაღუა (რ. ში-უეფეზა), ხ.-ბ. შე-ვო-
ლაღ-ქი, თანა ში-ოლაღანს, აორ. შე-
ვოლაღი, თქუ ში-ოლაღე; — შა-ლა-
ღარი ილი ლალუე, შა-აღარი ხმ
лающей.

ღაბ: ღამა, ღამება смутиться, псу-
миться; понять, смекнуть, объект.
стр. 2-го произв. სრ. აორ. შეღამუ,
სი გელამუ, თის ელამუ, ჩქუ შეღამეს
и т. д.

სი-ღანაზე (რ.) красота, სრ. სქემი,
სი-სქემა.

ღაბი (რ.), სი-ღამე სიროსტ.

ღაბოზი см. ნამუსი.

ღაბნა ლამა.

ღაბზვირი см. ლოფირი.

„ღაბგური“ Лангуръ, въ этой формѣ
встрѣчается название р. Ингуръ
(см. ინ-გირი) у Chardin'a (Voyages,
стр. 349, 3).

ღაბჯა (ქინი ლო თუღონი) бревна
(нижняя и верхняя), къ которымъ
приколачиваются доски пола и по-
толка.

ღაბდი (რ.) тѣнь.

ღაბჭა см. ნაჭა.

ღაბჯე, ლაჯი ისეპ.

ღაბარცე (ლა-პარცეი) плоский (ср.
რ. პარცელი), სვ. ლა-ფართა.

ღაბარცე (რ.) репка на крышѣ похъ
древью и черепицей, къ которой
эти пострѣдания приколачиваются,
სრ. რჩინა.

ღაბრჭა см. ნაჭა.

ღაბრჭემი, ლარჭამი тростникъ; сви-
рьнъ изъ тростника, სრ. კალამი,
ჩალამ-კალამი.

ღაბს: ლასუა, ლო-ღასუა, შო-ღასუა сте-
реть, уничтожить, разстроить, ра-
скрыть, помѣшать, лишить, запре-

тить, I-я пор.п. ვლასუნქ S, ზლასუნქ MZ, აორ. შო-ზლასი, პრ. ს. შო-შოლასე; — სვ. როდ. отп. ვლასუნქ ილი უზლასუნქ, გილასუნქ я итшаю (запрещаю, итшаю) ему, тебѣ и т. д., აორ. ღო-ველასი и т. д.; — ღორონთქ ნემე შოგილასეს (სვ. პო-თერეი გ: შოილასეს)! да не итшитъ васъ Богомъ! — IV-я пор. ვლასუნქ უნიტოჯაოხს, სთვრაოხს; — შო-ლასირი სთვრთი, რასთროვ-ნი; — გინო-ლასეუ პერეტირათსა, რასრირათსა, რასთრანათსა, სხო-დით სვ. ума; — გინო-ლასირი პოშ-შანთი, сумашелшѣ.

გზასირი: ლასირეუ, ლასერეუ, გო-ლასირეუ, ღო-ლასერეუ რასტირათ, თო-ყათ, I-я пор. п. ვლასირანქ ხმეს я. точу поже, ვლასირანქ წამლს я რასტირაю лекарьство, აორ. გო-ვლასირეუ ილი ღო-ბლასირეუ; — სტრ. ა. II-я пор. ვლასირეუქ; — ლასირელი ნა-თოქენთი.

გზაფი см. ლაზუტი.

გზაფევაჟი плохое оружие, см. ცუვეუ.

გზაფარა площадь вокруг дома; павѣсь, стрѣха.

გზაფარე безоружный; одѣтый по-домашнему; — ლაფარით, ლაფარით (ნარ.): ლაფარით შიღვერით я ушелъ, не одѣвшись хорошо.

გზაფი (г.) грязь.

გზაფში (г.) губы, рило; — ლაფში გუბათი (სრ. გ. ტუჩიანი).

გზაფანკონა мѣтра вѣса около 2-хъ фунтовъ (= 14 куринымъ яицамъ). у Чуб. ღაღანაკი, ღაღარაკი, у Орб. ლოღარაკი ბეშქან, რუჩიე ვქს [у Grosset въ надписяхъ ღაღარა-

კონი, причемъ კონი онъ тол-куеть, какъ г. კონი само, что, ко-нечно, неприемлемо, см. Voyage archéologique, Rapp. VIII, стр. 108 прим. 1].

გზაფარია Lagaria (фамилия).

გზაფურე, შა-აღურე вт. иволга.

გზაფურე (г. ლაფური, ლაფური) жабра, жабры у рыбъ.

გზაშქარი (г. пзъ и. لشکر) войско; война.

1. **გზას:** ლასალო, ლასანა ბოლქანი; ლასეზა ბოლქან, ღო-ლასეზა ზაბოლქან, я. ილასუნქ ილი ვილასუნქ ზაბო-ლქან, აორ. ღე-ველასი; — ღესი, ღე-სიანი ბოლქანი; — ღესი ვორექ я ბო-ლქან; — ნა-ლასე ვიღორეშანი (суха. бившій больнои); — შა-ლასია (пастка) большая муха, носитель-ница — по народному вѣроваю — ბოლქანე, სრ. у Бер. სხოლა, მე-სხოლე.

2. **გზას:** ლასეუ, გო-ლასეუ ბიტ, იზ-ბიტ, გო-ლასეუ იზბიტ ნა ჟემ-ლიბო (ნაპრ., ნა დორექ), I-я пор. и. ზვლასუნქ, აორ. გო-პვლასი, პრ. ს. შოლასე; — სტრ. ა. II-я пор. и. ვილასუნქ S, იბლასუნქ, აორ. გი-იპვლასი, პრ. ს. გო-ვლასუნქ; — შა-ლასირი, შა-ასირი вт. бьюшій; — ლასირი, გო-ლასირი, გო-ასირი იზ-ბითი.

გზასანა (г.) кочанная капуста.

გზასი (г. ლასეუ იპз и. لحن) була-ва, нагаца, რასეო.

გზასუტი, ასეუტი вт. маленький гли-няный кубчикъ для храненія вина (г. ქვეკრი), სრ. ლაგვანი.

გზაფა см. ლასეუ.

გზაფაფე игра, забава, шутка; втратъ,

ფერე (ახ. აღრა) ось, სრ. ღერზე-
ფერნი, ღერცი, ღექსი (რ. ღექსი ხვ
гроз. лѣтъ) стихотворение;—ღერ-
სუ-საგათ სტიხი;—მო-ღერსე სტი-
ხოვორეც; შე-ღექსე.

ფერჭრვა სმ. ღერჭრვა.

ფერცა грязь; глина.

ფერტური (რ.) летучий;—ღეტურნი კა-
მანლა летучая команда.

ნა-ფერფსოუ, ნა-აესოუ ნა Налей соу,
село въ Севасткомъ уѣздѣ.

ფექინი S, ღექენი MZ ღეკინ, სრ.
ქექე.

ფექსი სმ. ღერსი.

ფექსი, ღექსი სმ. ღიში.

ფერჩავა, ღერჩაа Лечаво, Лечава (фами-
лия);—ღერჩა-სე. სმ. подъ სე 2.

ფერჩექი (რ. ღერჩაქი) S, ქიკა „ჩჩაკა“,
длинная и широкая вуаль, надѣ-
ваемая жепицивами на голову и
спускаемая на спину.

ფერჩქვი სმ. ღერჩქვი.

ფერნი, ღერსანი ბიჟონი, აქსი, აქსიანი
ბი, სმ. ღასალა.

ფლია Lia, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ;
перодная этимология названіе это
производитъ отъ глагола ღიება
уменьшать, прекращать: у двар-
цевъ была война съ кѣмъ-то; когда
войско ихъ достигло мѣстности
ო-სარკალუ Охаркалу, оно еле ба-
рахтагось (ударялись другъ о дру-
га, издавая звукъ на подобіе бью-
щихся другъ о друга деревянныхъ
предметовъ, см. სარკალი), а когда
дошло до ღლია, то совсѣмъ было
уничтожено (რ. ღლია тонкое мѣсто).

ფლიბუ S, ღლბუ MZ мягкій; слабый.

ფლიება სმ. ღ 8.

ფლიკვი ვულაქ, სრ. რ. ზლიკვი.

ფლილა (რ.) ხლილა.

ფლიმა S, ღლმა MZ война, волненіе;—
отым. глаголъ воевать, буйваться,
в. II-я пор. ვილბქ ვილა, აორ. ვი-
ლი;—მა-ღიმიური ვილბქ;—ნო-ღიმიური
ღრო время послѣ войны, ნო-ღი-
მერს (какъ нар.) послѣ войны;—
ო-ღლმუ предметъ войны: მიღროეს
ოღლმუშა они пошли воевать;—
ო-ღიმიური ვილბქსი, воеванны;—
უ-ღლმურო безъ войны.

ფლიზგი მზბ.

ფლიზარტი, ღიზარია სმ. ღეზარტი.

ფლიზმარი S, ღლზმარი MZ, ისმარი,
ისეზმარი (რ. ღურსმანი) გვოძე.

ფლიზერი სმ. ისირი.

ფლიფონი ყრიფონიქსი (дерево);
зубокъ;—ღიფონი-გოზა (ბუღ. ყრი-
ფონიქსივოე озеро) არე იარეჩქს
Абаша, въ селѣ Мартвиль.

ფლიშანი, ნიშანი (نشان), შანა, შარანა
знакъ; зѣдатоქ; подарокъ, подно-
симые жѣвотомъ невѣстѣ при об-
ручѣнн;—отым. глаголъ შანუ об-
ручаты, в. ზანუქე ელი ვშარენქე,
აორ. ღო-ზანი ელი ღო-ზარანი;—
შანირი, შარნილი, შანილი обозна-
ченны, назваченны (რ. ღანიშ-
ნული), ე. ვნიშენქე, აორ. ღანიშნი.

ფლიში, ღიფში, ღეში, ღეფში შიღია,
იში, აეში ბი.

ფლოგინი (რ.) постель; кровать.

ფლოდი (რ.) большой, тяжелый ка-
мень;—ლოდი-ტევიа тяжелый сли-
токъ свинца.

ფლოში (რ.), ღოში ღევი;—„ნჯილოა“
ღევი (MA, стр. 43), ჟილო;—(ლო-
მინეე, ღოშიკი) (прозвище) „ღევი-
ნოქს“ (M3, I, 26);—ღომა ღომა
(имя сына, буйвола), см. ჟილო.

ლოცვა: ლოცკუა лпзать, I-я пор. п. ლოცკენქ, აორ. ლოცკია.

ლოუ лѡуѡй, ср. г. ლუу зѡуѡ.

ლოფინი S, ლამფინი M полъ у арѡм.

ლოუბა, ლეზა лѡуѡѡ, см. უბა, თოლი 1.

ლოუბა (გ. ლუნგი, ჩლუნგი у Чуб. тубоѡ) глупецъ, дуракъ.

1. **ლოუბა** (გ. ლუკმა), აუკა ხმ кусокъ; — ლუკა-ლუკათ по кускамъ.

2. **ლოუბა**, აუკა Лука (шма).

ლოუგუფსა (раот.) растрогъ; бирючина.

ლოური, აური ხმ сонъ; спать რულაფა, ღორულაფა (въ нѡѡторныхъ временахъ съ перестановкой согласныхъ основн ლურ || რულ), II-я пор. в. იბრულა'ნქ' ვაშიაუ, აორ. იბრულე MZ, ვირულე S, ვირუაე ხმ; — ქოღ-იბრულა'ნქ' ვასუ; — обнект. стр. 1-го опр. п. ბველურ-ს'უ/ღ' ილი მლურს'უ/ღ' я снѡю, სი'რლურს'უ/ღ', თის ღლურს'უ/ღ', ჩქე ზლურა и т. д., пр. нес. ზლურღუ/ღ, ჩქე ზლურღეს, აორ. ქეღ-მარულუ, ქეღ-გარულუ, თის ქეღ-არულუ (გ. ღამქინა), пр. с. მირულუაფუ, სი გირულუაფუ, ჩქე მირულუაფუნა и т. д. ილი ნო-ბრულე, სი ნო-რ'რულე.

თის ნო-რულე, ჩქე ნო-ბრულენს; ქეღ-არულაფუ, სი ქეღ-არ'რულაფუ и т. д. (გ. ღამქინეზია), ღ-პრ. მირულუაფულე, ჩქე მირულუაფულეს ილი ნო-ბრულეღე, ჩქე ნო-ბრულეღეს-ლურენჭი снѡшѡи; — ნარული'ი снѡшѡшѡи; ო-ლურაფალი, და-ღურაფალი (< ღო-ოლურაფალი) მნსო ღლა она: ქეღინჭირე დაღურაფალო онъ легъ спать; — მიკო-ლური прилечь отдохнуть, не раздѡвѡдсь, прикорпуть, в. მიკო-ზლურსე, აორ. ქიმეკი-იბრულე; — ურულუბა безсонница; — «ლოური-გულა» შრ. ბძიუხა, დოჟდენიხ (გრინზ, ხუკ. მწიშოვ სონივოსტი), см. გულა (ср. г. რული, ლული).

ლოურჯი (გ.) синѡй; — ლურჯე Мурѡѡა (шма лѡшадѡ), ср. ლეზა 2.

ლოული, აული ხმ виѡвръ, «ლოლი» у В; — მე-ლულიე шуръ (шѡѡѡ).

ლეზა см. ლუბა.

ლეზუ см. ლეზუ.

ლეღუ грудное дѡтѡ (გ. ლილია, п. لولو красное дѡтѡ), ср. ჩქეჩქე.

ლეშა см. ლიშა.

ლეშმარი см. ლისმარი.

ლეზბეში неотесанныѡ, непонимающѡи, дѡшѡи.

2.

1. 8-а) 'передъ губными, въ особен-ности передъ ზ, является простѡмъ фonetическимъ наростомъ, напр., მ.ზარუა, б) шепной пре-фиксъ, появляется параллельно съ ნ, რ, ფ въ такихъ словахъ, какѡя въ немъ не нуждаются; въ обоихъ случаяхъ слова расположены подъ

слѡдующими непосредственно за паростомъ буквами.
2. 8- неформальный объективный мнѡстоименный префиксъ 1-го лпца въ глаголахъ; въ извѡстныхъ слу-чаяхъ эквивалентами его высту-паютъ: ზ, ვ, ჰ, ფ, ღრ., § 87.
3. 8- субъективный мнѡстоименный

префиксъ 1-го лица въ глагольных основахъ съ начальными плавными მ и ნ, коренными или наращенными, *Гр.*, § 87, А. с.

1. შა я; — შა-ვა я, — говорить (повѣств. форма); — შა-თი и я; — შა-თი-ა и я, — говорить (пов. ф.), см. ჩქიპი.
2. შა- префиксъ для образования порядковыхъ числительныхъ и другихъ именъ, *Гр.*, §§ 37, 128.
3. შა- префиксъ именъ дѣйствующихъ лицъ параллельно съ შე-, ში-, შო-, შუ-, *Гр.*, §§ 105, 128.
4. შა- см. შო- 3.
5. შა- префиксъ для образования отъ прилагательныхъ и нарѣчій *уравнительной* формы степеней сравненія, указывающей на полное между сравниваемыми предметами равенство, *Гр.*, § 32.

შაზყაბეუნა см. შა-ზყაუნა.

შაგადიითი (г.) примѣръ, образецъ; — სა-შაგალითო примѣрный; необычайный; страшный.

1. შაგანა (г. ნაშგალი, მანგალი) серпъ.
2. შაგანა Magana, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

შაგვიმარია см. გვიმარია.

შაღენი (г. შაღანი изъ арб. معدن) рудный; владъ; сокровище.

შაღიღოსანნი S, შაღლოსანი MZ (г. შანღიღოსანი) жещина, дама (*букв.* посылалъ платокъ, косынку).

შაღლი см. შარღი.

შაღშიაი см. შა-ღუშიაი.

შაზაბეღუძი см. შა-ზყაუნა.

შაზაბეღადი см. შა-ზყავალი.

შაზღი (г.) дуперь, ср. ოსროასქილი.

შათი Matей.

შათრახნი см. შარახნი.

შაიღანი Маиданъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

შაკერიშე см. ლეჭი.

შაკიდლოდი, შაკინდლი ხმ петрушка.

შაღო- см. შოლო-.

შაღლაჭონი (г. შოლოჭანი), შაღლაჭონი ხმ монахиня.

შაღლამო (г.) мазь (лѣчебная).

შაღლანურთამ см. აღანი.

შაღლახ, შაღახ ხმ скоро, быстро; — ვალოში შა-შაღლახ быстро, какъ молния; — აღახ-შაღლახ не имѣющее смысла алитерарующее и принимающее образование, *Гр.*, § 165, ср. ჩქარახ.

შაღლაღური-ზე, შაღლა-ზე см. ზე 2.

შაშიღბ см. ღა 1.

შაშუღი (г.) родовое имяние, *примышественно* винограденიქ, ср. ზი-ნენი.

შან: შანუა, გო-შანუ опалить (г. ტრუ-სვა), I-я пор. н. ვამანენქ, аор. გო-ევანი; — объект. стр. 3-го спр. н. შამანუ (г. შეტრუსება); — გო-შანიри оплеченный.

შანბთი рубль; — მანათობი по рублю, рублями.

შანგარი (г. შაკარი) крѣпкий, сильный; — შა-შანგარა (уравнит. форма); — შანგარო или შანგარაშე კრѣпко; — სი-შა-ნ-გარე крѣпость, сила; — отым. глаголъ (съ перестановкою двухъ послѣднихъ согласныхъ основ) შარგება, გა-მარგება, ღა-მარგება укрѣплять, III-я пор. н. ვამარგენქ, аор. გუ-ვამარგი; — съ род. отп. (или II-я пор.) ვიშარგენქ, გო-შარგენქ я укрѣпляю на себѣ его, тебѣ; задерживаю; — стр. 3. н. ვი-შარგუქუქ укрѣплюсь, аор. ღა-ვე-

მარგი или ле-ევმარგინи, (обычн. съ отр.), ვა ლე-ევმარგინი я не могу удержаться, თქვ ვა ლე-უმარგინე; — съ род. отв. ვუმარგეჲ სოპროთივლასო, я поддерживаюсь кѣмъ-л., чѣмъ-л.; — მა სვეტენს ვუმარგეჲ я поддерживаюсь столбамъ;—объект. стр. 3-го свр. (форма возм.) მამარგინე, გამარგინე, თოს ამარგინე или ქვლე-მამარგინე я смогу удержать, აორ. ლე-მამარგინე: მა ცხენეჲ ვა ლე-მამარგინე я не смогу удержать лошадей.

მანგი см. подъ г 13, ср. ცოლი.

მანგიორი (გ. მაგიერი) замѣняющій, замѣститель;—მანგიორო ვამხვზ, вмѣсто.

ო-მანე, ო-მენე 1) берлога (აბროლთო одного корня съ г. ბუნი, ბუნაგი, арм. Բ-Բ, Բ-Գ); — 2) Омиწე, названіе мѣстности въ селѣ Джварь Зугдидскаго уѣзда.

მანუარი, მანუარი (ж. имя) Маниша. «მანჭიკორა, მანჭიკორა» у ბრ. опенოკъ (გრძბ).

მანჯე: გა-მანჯება, და-მანჯება უსოკანვავ, остававлявать, III-я пор. ი. ვომანჯეჲნიჲ, აორ. ლე-ვომანჯეჲ;—стр. ვ. II-я пор. ნ. იმამჯე-ბუჲ, აორ. ლე-იმამჯე.

მანჯა (გ. მაჯა) заплетіе.

სა-მანჯედილი ირიჩინა, поводъ.

მანჯიბ, მანჯიბ, მანჯიარი (муж. имя) Манучарь;—მანჯიარიჲ-კახათი. назв. села, см. კახათი.

მამანს см. მალას.

1. მარბ, მარუ, მარუო ნედხა (послѣднія двѣ формы запрашиваются на сопоставленіе съ მარ-უო *восточной*, и быть можетъ это созвучіе

не случайное, а коренное);—მარ-უე აქენედხაჲპო, ср. წორი подъ სწორი.

2. მარბ (союз, г. მაგრამ) но;—მარა-ვა პო, — говорить (полнѣст. форма).

მარაპა М (арм. *մարաք* *сѣмьдесятъ*) ხევზა для козъ, ср. ქაზარკა.

მარანბი (გ.) винный погребъ, см. თხა.

მარაშინა თუთა см. არკუსო подъ თუთა.

მარგადლი მინგრელეჲ, *преимущественно* კრესტყანინე;—მარგადლური მინგრელესკი; — მარგადლური მინგრელესკი; — სა-მარგადლო მინგრელია (ср. ო-ღიში), см. подъ ინ-გირი, ср. უახსი.

მარგადლიტი (греч. *μαργαρίτης*, ὁ) жемчужина.

მარგატელი см. მარგატელი.

მარგება см. მანგარი.

მარგვი მეღვინეოკ, ср. გ. ბრანგვი მეღვინე.

მარგუდა, მარგული ჯეროსივზ, см. подъ ინ-გირი.

მარლი (лат. *marf.* მარს и მარის), მადლი (გ. მადლი) благодать, милость; благодарность; — ბეჲ მარლი-მე или უსულადუ ბეჲ მარლი-მე! *вляпуть* благодатью солнца, *вляпуть* благодатью неутонимаго солнца! (მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 25);—სქანი მარლე-მე-ლოია *вляпуть* твоею благодатью (გ. უენმა მადლმა); — მარლი გინაგუ იანთ ბლაგოდარნიჲ его (*букв.* отплатить благодарностью); — отым. глаголъ მარლება *благодарить*, стр. ვ. съ род. отв. ვუმარლეჲ, გომარლეჲ *благодарю* его, тебя и т. д., აორ. ლე-

ვემარლი, და-გიმარლი;—მარლობა, მადლობა *благодарность*;—მარლობელი იქნ მარლიელი *благодарный*, მადლობელი;—სა-მარლო *пужающийся* въ милости, *благодѣяніи*; *благодарительный*.

სა-მარლე (რ.) *могила*.

მართ: მართალი (რ.) *правда*; *справедливый*; *невиновный*;—მართებული *справедливое*, *слѣдующее*, *должное*;—სა-მართალი *справедливость*, *судъ*, *законъ*;—სი-მართლე *правдность*, *правота*;—მო-სა-მართე *судья*;—სა-სა-მართო *судъ*;—უ-სა-მართო *беззаконный*, *несправедливый*;—უ-სა-მართო *несправедливо*, *безъ суда*;—უ-სა-მართობა *беззаконіе*;—*отъм.* *глаголъ* მართება, *ვა-მართება* *опрравдывать*, *-тъся*, II-я *пор. п.* *ვიმართებ* *ღუბ* *опрравдываю* *себя*, *აორ.* *ვიმართო* *ღული*;—*ვა-მართებული* *опрравданный*;—*მო-მართო* *наказывать*, *უბ-რავлять*, *помогать*, *სъ* *род.* *отн.* *ი.* *ვემართებ*. *აორ.* *მო-ვე* *ემართი*;—*სტრ.* *ა.* IV-я *пор. п.* *ვემართებუქ* (რ. *ვემართლები*) *мое* *притязаніе* *къ* *нему* *справедливо*.

მართახნი, მართახნი (რ. მართახნი) *взуть*.

მართახნიბა (ევრ. *მარხოხეი*) *Мардохей*.

მართვე (რ.) *плеицеъ*; *дѣтешы* *во-обще*.

მართოუე *водоворотъ*, *пучина*, *оуть*, *სმ.* *რო* *3*.

მარიბა *Марія*;—*მარია* (*უმევშ.* *ი* *უპიყავ.*) *Мария*.

მარგოზ *Маркъ*.

«**მარსილი**» *Марсилъ*, *название* *долины* *въ* *Абедатскомъ* *обществѣ* *Сенакскаго* *уѣзда* (*СМК*, *Х*, *отд.* *I*, *სტრ.* *113*).

მარტვილი, *მარტვიი* *вм* *Мартвилъ*, *село* *и* *общество* *въ* *Сенаксскомъ* *уѣздѣ*; *მარტვილი* (*греქ.* *μάρτυρ* *свѣдѣтель*, *мученикъ*) *собственно* *название* *уцѣвѣншаго* *дормы* *древнаго* *монастыря* (*X* *в.*, *главной* *святны* *вн* *Мянгрелин*), *называемаго* *იო-ჰქვონ-ლილი* *большой* *ძობა* (*о* *возникновении* *названія* *მარტვილი* *см.* *Н. Марръ*, *Хрещение*, *სტრ.* *172—173*); *по* *преданію* *храмъ* *стоитъ* *на* *мѣстѣ* *языческаго* *идола* *კაქუნა* (*სმ.*), *которому* *привосились* *въ* *жертву* *ღებ*;—*მარტვილური*, *მარტვილური* *მარტვილსკій*; *მარტვილენ*, *მე.* *მარტვილარეუი*, *მარტვილარეუი*.

მარტი *см.* *подъ* *თუთა*.

მარქვადლი *см.* *მარქვალი*.

მარშახი *Маршавія* (*фамилія*).

მარჩილი 10 *коп.*, *обыкновенно* *употребительно* *სუმი* *მარჩილი* 30 *კ*; [*СМК*, *XXIV*, *отд.* *II*, *სტრ.* 19 *сказано*: «*მარჩილი* — *это* *старинная* *мянгрельская* *монета*, *равная* *почти* *гривеннику*». *Однако*, *мы* *не* *знаемъ*, *существовала* *ли* *такая* *старинная* *мянгрельская* *монета*; *въ* *Грузіи* *то* *она* *была* *и* *разнялась* *60* *коп.* *по* *Орб.*, *а* *Чуб.* *къ* *этому* *добавляетъ*: «*въ* *Имеретіи* (*Имеріи*) *мარჩილი* *стоитъ* *100* *паръ* (*полумекъ*) *или* *30* *коп.* *сереб.*» — *მუთუნებ-ქეს* *-მარჩილით* *პიკონქ* *образოქ*, *ვინაკოი* *დებოი*; *სმ.* *მუთუნ.*

მარჩხა *мелкій*; *мелкая* *вода*;—*სრამ.* *სტ.* *უ-მარჩხა*.

მარცხა (რ. *მარცხი*) *неудача*, *неудачный* *случайно*, *რბდო*.

მარბვეი *см.* *მარბვეი*.

მარწვენი, მარწვინი (რ. მარწონი) პროსთავაში, მარწვინლი მ.

მარწვევინია, უ მრ. «მარწვევინია» მუში თერპი, ვეხა-მუხუა, სრ. პაპტი.

მარწვინლი სმ. მარ-წვინლი.

მარჭისხოღლი, მაჭირხოღლი, მარჭისხოღლი ზასოჩკა (ვნიმოხ. სლოვა სმ. Н. Марр, *Ирбетическое происхождение арм. слова таргагеу*, И. И. А. Н. 1909, стр. 1158).

გა-მარჯეობა, გა-მარჯობა სმ. შორეკეუ.

მასარი (რ. მესერი, по Орб. მასარი) ჟასოქოლ.

მასაქილა სმ. მას-ზაქუნა.

მასქური, მასქური ზეფირჷ (სმ. ზორია); გორსოქი: თი ზოში თონერი მასქურიში დაბადებული იყინია... თი მალჩიქს ბუდეთ — გოვრიტ — როჯდენჷ პოდჷ თაქვი გორსოქომჷ... (Хр., стр. 73,16); ვ სოვი ნიქემჷ პერვიუ პოლოვი რ. ვარსკე-ღავი, მასქე-ღავი ჟოაბი, სოთილი, სრ. შურიცხი, ვრტი.

«**მატა**» უ მრ. პალონიქს შიროქოლი-სტი (რასტ.).

მატრბაბი (?) ნეპროქოდიმი, სმ. ფარონი, ტეპი.

მაფა ცარჷ;—მაფობა ცარხოვანიე;—სა-მაფო ცარხო, გოხუარხო;—მაფა ღო ღეღუფალო იარჷ მ იარიცა, თაქ ნავივოთჷ ნოვობრახნიე;—«ტუპი-მაფა» ლისია ცარიცა (სმ. СМК, XXII, отд. III, стр. 150 и XVIII, отд. III, стр. 12—14).

მაფუაბი სმ. მა-ფუალო.

-**მაქი**, -მაქე სუფიქსი, პრისთავიემი ზჷ გლაგოლუ პიი ზჷ კაკოი-ლიბო დრუგი ჟასი ვნოსიავი პრედლოჷნი, კოდა გოვარიქი პოვტორიეტჷ სვოი ჟე სლოვა, იუ, § 153,ა.

მაქსიმე, მაქსემე (მუჷ. იმი) Максимъ. **მაღაზა** ვუკურუანიქ, სრ. ბალე 1, ო-სიმიღე, ჟარ-გვალო.

მაღალი (რ.) высокий;—სი-მაღალე ვისოთა;—ა-მაღლება, ე-მაღლება ვოვნიტსი, II-ა პორ. ი. ა-ვი-მაღლებე, ილი ე-ე-მაღლებე (< ა-ი-მაღლებე) ა ვოვნიშუ, პოდიუ (გოლოვ, გოხოქ);—სტრ. ვ. II-ა პორ. ე-ე-მაღლებე, ე-ე-მაღლებე, ე-ე-მაღლებე ვოვნიშოქს.

მაღლაბი Маглак, სეო ვჷ კუტანსკომჷ უქაქი.

მაშა (რ.) шпанды для углей.

მაჭარი (რ.) молодой вино, ჟიქპრ, სრ. ნე 1, ტველო.

მაჭირხოღლი სმ. მარჭისხოღლი.

მასა, მასარია, სმ. პოდჷ სარ 2.

მასათი Махати, სეო ვჷ სენაქსკომჷ უქაქი.

მასაში, მოსაში Махаш, Мохаш, სეო ვჷ სენაქსკ. უქაქი, სრ. სეშუ.

მასვარი (აბხ. ამსვარ) რუი (ოთჷ პავ-ჩა დო კუსტი), სრ. მ-სეჷო.

მასინგე სმ. პოდჷ სირუა.

მაცალი, მაცალე თოვარიშ, დრუგ;—ნა-მაცალე სიანი თოვარიშ;—ოთხიემი გლაგოლჷ მაცალაფა პოდრუჷტიჷ სჷ მ., სტრ. ვ. ი. ვოშა-ღე, აორ. ღე-ე-ე-მაცალი.

მაცარი (რ. მაცარი) шафер, დრუჷკა, სრ. მაცალე.

მე (რ.) ა (Хр., стр. 109,14,20), სრ. შა 1. 1. მე- სმ. შა- 3.

2. მე- თუა, ზჷ ნემუ (პრედლოგჷ ვჷ გლაგოლჷ, Гр., § 113);—მე-ღე პო თუ სტორონუ;—მე-ღე-მო-ღე სჷ ობნიქ სტოროქ (სმ. მო-ღე);—მე-ღენი, პოტუ-სტორონი პროტიპოლოჷნი;—მე-ღან-ღე' ოტღანი, ვჷ სტორონუ: ღეღო

მელაზე ჰედღ ღო ტანი მელაზე გოღო-
ვა и туловище вылезло отъдѣшно
другъ отъ друга (Xp., стр. 34, m).

3. ში, -მეე; -ბე, -ბეე ჩატიწყი მკათვი
1 и 2 ლიქ, სმ. ლორხნო.

მეეზი, მესი სმ. подъ თუთა.

«მეკენჩხადრი» (მე-კენჩხალი) у Э. р.
изелъ, ср. მე-სიკალი, ცხალი (რ. ნე-
კერჩხალი, ლეკენჩხალი).

მეკო-მოკოზი, მიკო-მოკონი. მეკო-
მოკონი что-то, всякая всячина
(რ. რადი-რადე); — თეკი ისირღე
მეკო-მოკონს თამъ იქვალъ вся-
кую всячину (Xp., стр. 26, s—e).

მეღი (რ.), მეა ბი ლისა; по сви-
детельству А. Ламборти (стр. 205),
изъ его время лиса въ Мингрелии
не водилась вовсе, но причипъ, —
какъ думатьъ олъ, — обьявля въ
страпъ большихъ хищныхъ звъ-
рей; по шакалъ (ტურა) обиталъ; те-
перь лиса водится въ Мингрелии,
по въ пользу справедливости сви-
дѣтельства Ламберти говорить
то обстоятельство, что въ мин-
грельскихъ пѣсняхъ и повсейчасъ
фигурируетъ шакалъ тамъ, гдѣ
собственно должна бы быть лиса
(Xp., стр. 141—142), да и самое
название лисы мელა обыкновенно
употребляется въ сложении съ на-
званиемъ шакала: ტურა-მელა или
მელა-ტურა (см. сказки №№ XIV,
XVI), что означаетъ и лису и ша-
кала; очевидно мингрельцы позд-
нѣ познакомились съ лисою и не
соединя отличия ея отъ шакала;
лисѣ мингрельцы даютъ слѣду-
юща прозвища: მო-მეანხელიყო быстро
блуждающая и უჭე-უნაშუა მჭეკოზალი

блуждающая и быстро (см.
შოპბე 1897, № VI, отд. II,
стр. 8); — «მელი-ურბენუ» მრ. чаш-
ковое дерево.

მეღიზი (რ. изъ греч. μέλας, τή) чер-
нiza.

მეღიზე, მელაზი იტქაზი, სრ. ზოზე.
მეღი სმ. მე- 2; — მეღისი, სმ. ეღისი.
მეღიზი სმ. მერესი.

მეღიბ, მეღიბა Melia, Meliava (ფა-
მლია); — მეღი-სე, სმ. подъ სე 2.

მეღმელი, მეღმელი სმ. მე-ნმელი.

მეღმარი ხეღმა, სმ. ტეჭეთობა.

მეღჯი (რ. მეჯა у Орб.) солончакъ;

минеральная вода, бани, ср. ჯმე.

მეღიბს ლხიზო, მეღიზი (? რ. ნე-
ლახ).

1. მეღი (რ.) მოსღ (Xp., стр. 109, n),
ср. უკული.

2. მეღი იტო, სრ. მეღი, ტობა.

მეღი, მეღი სმ. 6.

მეღიზი, მეღიზი ლხიზი; охотъ.

მეღიზი, მეღიზი по народному по-
вѣрью божества въ образѣ муж-
чинъ и женщинъ, повелѣвающихъ
всѣмъ царствомъ животныхъ,
птицъ и пресмыкающихся; они —
божества охоты, сами охотятся
въ сопровождении собакъ, и безъ
нихъ разрешеня никто не мо-
жетъ убить ни единой дичи; жи-
вуть они въ морѣ или за-моремъ,
а потому и говорится: მეღიზი
ეკილღ მისილ (на берегъ,
на сушу); они обходятъ оушу по-
очередно: мужчинами въ одинъ годъ,
а женщинами въ другой; мужчинами
одѣты въ черныя одежды, и ихъ
появление сопровождается свѣтлы-
ми дождями, а женщинами ходятъ въ

ბნ.ლхъ платьяхъ, и бываетъ ясная погода; собравъ дашь на зиму, ови возвращаются въ море; — მეზეფოზა — время пакожденія божества на сущѣ отъ 28-го октября по 3-ю повбры, по одному предашю, а по другому отъ 28 числа каждаго мѣсяца по 3-ю число слѣдующаго (см. კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 43; СМК, XXXII, отд. III, стр. 109 — 110; XXIV, отд. II, стр. 1—5).

მეზტი см. წულა.

მეტი (გ.), *dam. k'art'*. მეს больше; — მეტიო очень, весьма; дольше; — უ-მეტიპი ბნ.ლхი; — უ-მეტიპო ბნ.ლხეю частью, особенно; — მეტიპი მეტი чревычайный.

მესი (გ.) громъ, громовой ударъ; сильный, крѣпкий; — მეხი-ცალო подобно громовому удару; — მესი გაჰქე გომъ ударилъ, ср. ცეცვიი. «მესიკაბლი» см. მე-სიკალი.

«მესე» противъ; — ცაპი მესე პროფა ნება (МЭ, I, стр. 95,4).

1. **მი** кто, მინ, მინი/2 (послѣдвია формы употребляются обыкновенно передъ гласными въ началѣ слѣдующихъ словъ), მინ ორე? кто (есть)? — მი-თი и кто, кто же, кто ни; — მიჰე отъ кого? — მიპა къ кому? — მიპო для кого? — მიგლა, მიგლა или მიღვა, მიღვა. кто-то, кто-либо, ო: кто; მიგიღენი (< მიგიღა + ე < რე + ნი) кто ни есть, кто-то, მიგიღარენი (< მიგიღა + რე + ნი); — მიოა პი-კით: მიოა რე никого нѣтъ; — მიოინი, მიოინე кто-либо, кто-то: მიოინი რე кто-то есть, მიოინი ვა რე никого нѣтъ (*ბუკე*. нѣтъ кого-либо); — მი-

ოინეპა'ს', მიოინეპა иногда (ср. კალი კალეპას); — მიოთეზე, см. ეპი, § § 17, 61—57.

2. **მი-** (> მე- > მ) объективный мнестонимный префиксъ . 1-го лица въ глаголахъ, ридигельный.

3. **მი-** см. მა- 3.

მიარო, მიარე много; — მიაროს... მიაროს многиа... многиа (однихъ — другихъ); — მაარე.

მიგიღა, მიგლა см. подъ მი 1.

მიღა- предлогъ въ глаголахъ.

მიღვა, მიღვა см. подъ მი 1.

მიზანი (არბ.-ტ. բլჳა) визамъ, турецкiй солдатъ, войско, порядокъ.

მიზეფი (გ.) причина; вина.

მიოა см. подъ მი 1.

მიოე ვარ никакъ нѣтъ.

მიოინე, მიოინი см. подъ მი 1.

მიოთ- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, ო, § 115; — მიოთ-სოლე или მიოთ-სალე ტუასъ внутри, среди хѣса.

მიკი, მიკო- см. მუკი.

ნა-მიკოდოუ, ნა-მეკოდოუ, ნა-მიკოაუე ნამიკოდოუ, село (славится гошчарнымъ производствомъ).

მილოონი милоионъ.

მიმინო (გ.) соколъ, лстребъ-перелетвищъ.

მიმო- предлогъ въ глаголахъ.

1. **მინ**, მინი, მინე см. მი 1.

2. **მინ**... მინ, მინი... მინი..., მინე то... то; — მინ ურემით, მინ კურნით то на арбѣ, то пѣшкомъ; — მინიპა иногда.

მინდორი (გ.), მინდორი поле; — აშა-მინდორი хѣсная поляна, ср. ორე 1.

1. **მინი**, მინ'ე туда, внутри, мინით.

2. **მინი** см. მი 1.

მინო- предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именяхъ, *Гр.*, § 115,
ср. მინი 1.

მინუტი (რ.) минута.

მინგეო см. ში-ნჯუ.

მირგენტობა см. კენტობა.

„მირსლობა“ или ნირსობა (СМК,
XXXII, отд. III, стр. 97—98); ав-
торъ вышеназванной статьи гово-
рить, что первое названіе непо-
нятно, а второе можно перевести,
какъ «туманность» (м. ნირსი, რ. ნის-
ლო ტუმაწ); подъ названіемъ **მირ-
სობა** извѣстенъ праздникъ за 24
дня до Великаго поста въ честь
какого-то божества; свинья, пред-
назначенная въ жертву божеству,
пашивается **ო-მირსე** (молигву см.
Хр., стр. 186).

მიფიფი см. ფიფი.

მიქამ-გარით Микхилъ-архавгель; —
სა-მ-გარით, см. ო-სეშეგარით.

სა-მიქაბო (отъ фамиліи მიქა, მიქავა,
მიქაძე) Самѣкао, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ.

მიშა- предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*
§ 115, ср. მიშე¹.

მიშე, მიშე внутри, средн.

მიშვიტობა см. მი-შვიტობა.

მიშუშობა см. მი-შუშობა.

მიწო- см. подъ წიში.

მიჯარე см. შიარო.

1. **მი** см. შუ 1.

2. **მი-** см. ში- 3.

3. **მი-** объективный мѣстоименный
префиксъ 1-го лица въ глаголахъ,
дательный тубалъ-кавказскій парал-
лельно съ ში-, дательнымъ кар-
скимъ.

4. **მი-** сюда, ко мнѣ, гезр. შუ-

(предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*,
§§ 110, 113); — შო-ლე по сѣ сто-
рову; — შელე-შოლე (см. შელე); —
შოლენი посюсторонній.

მოღა мода.

მოთბ мн. მოთლოვო ვიუღ.

მოიღანსე Монаданахъ, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ; названіе какъ
будто состоитъ изъ груз. შოი <
შოი *приходи* + ნსე *посмотри*,
какъ и названія нѣсколькихъ крѣ-
постей въ Имеріи მოღანსე, но
не исключается возможность объ-
ясненія этихъ названій на мив-
грельской почвѣ, именно, въ связи
съ глаголомъ ხუნა (см.) *сидеть*.

მოკა, მოკა тяжелый; грудной; бе-
ременная; — უ-მოკაში (сравниг.
ст.); — მოკათალა беременность; —
სი-მოკა тяжесть; — ღილა-მოკა, см.
ღლა; — ოთმ. глаголъ მოკობა дѣ-
лать тяжелымъ, обременять, III-я
пор. ვამოკიანქ, аор. და-ვამოკე¹; —
სь род. ოთმ. ვ. ვუმოკიანქ, გომონ-
კიანქ дѣлаю тяжелымъ что-либо
ему, тебѣ и т. д.; — стр. ვ. II-я пор.
аор. და-ვამოკე¹კათ, სი და-ვამოკათ,
თქ და-ვამოკათ, ср. გ. შაკე.

მოკლე (რ.) короткий; — შე-მოკლება
укоротить, сократить, ср. კუნტა 1.
1. **მოკო** пословица, иносказатель-
ное; — მოკოთ იჩიებუ ოვზ გоворитъ
иносказательно.

2. **მოკო-** предлогъ въ глаголахъ.

3. **მოკო** см. კორიება.

მოღობა, შილა- предлогъ въ глаголахъ,
Гр., § 110.

მოღლი см. ში- 4.

მონ см. უ-შოსი.

მონბ (რ.) рабъ; — შონობა рабство.

მონაწილი სმ. წ 4.

მონდა, მონჭა Ⴑ снѣднѣ, *сравн. ст.*

უ-მონდაში, *арст. კობუ, სრ. ნ-ჭაფა.*

მონჭა სმ. მოკა.

მონტურონი шерсть.

მონჭა სმ. მონდა.

მორგვი სმ. подъ რგვალი.

მორღობ სმ. подъ რღ 1.

მორე სმ. მუ 1.

მორიბ სმ. რ 6.

მორიკუდრი სმ. არიკი.

მოროდხმствительно, въ самомъ дѣлѣ.

მოროდონი Мородовъ, *имя.*

მოროდუბი Мороза, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

მორსებდა, გა-მორსება пробовать, испытывать, *в. მოზრსებქ* (იმ. ბმორსებქ, *Гр., § 87, A, d*), *აორ. გა-მოზრსი*, *вр. с. შიმორსებუ, გიმორსებუ, თის უმორსებუ; —ო-მორსებუ испытание, искушение, бѣдство; — გა-უ-მორსებუ неопытный.*

მორჩე სმ. ჩე.

მორჩილი (რ.) послушный, покорный; маленький; — მორჩილება , покорность, *ср. რჩილა.*

მორძგვი || მარძგვი: მორძგუა, გომორძგუა побѣда, успѣхъ; — გომორძგუა (привѣствие) здравствуй! (*бука. побѣда [да будетъ у тебя]*); რადომუ სუ გომორძგუა употребляютъ, преимущественно въ Сепамскомъ уѣздѣ, и груз. ფორმა того жо коряя, имело გამარჯობა ილი გამარჯება (< გამარჯება); *в. отвѣтъ говорятъ: ღარონთქ გოგიმორძგუ ილი ღარონთქ გოგიმორძგვას! Богъ (уже) далъ тебѣ побѣду ილი Богъ да даруетъ тебѣ побѣду! — IV-я пор. გომორძგვაფუნქ, პორ. გო-ვომორ-*

*ძგვაფუ; — სტ. ვ. II-я пор. в. ვიმორძგუქქ ი იмѣю успѣхъ; побѣдаю, პორ. გო-იმორძგვი; — გო-მორძგვილი, გვ-მორძგვილი побѣдишн, побѣдителъ, გამარჯვებული (რ.); — მორძგვას, მორძგვას (პარ.) სუ успѣхомъ, итѣко; — მორძგვისუ (პარ.) поправо; — მარძგვანი правый, правая (პარ. рука, сторона); — სი-მარჯვე (რ.) сила, крѣпость, *ср. რჯგინა, ჯგირი.**

1. მონ: მონსუ тнать, I-я пор. в. ვმონსუქქ; — ნა-მონსა ბორბოლიაში паутинა; — მონსა-ბადე, *см. ბადე.*

2. მონ: II-я пор. პორ. ვ 3. ში-იმონსუ; ქონონაქ შიმონსუ ღო ვებურცე ქომეშაღოსოღე Кочора, подложивъ подъ себя ноги, сѣлъ у очага (Хр., *სტ. 93, 30*).

უ-მონში большой; бѣльшн; — უ-მონსო очовъ, весьма; — *сравн. ст. უ-მონსაში (собственно сравнительная степень უ-მონსი, только въ карѣ. формѣ, а უ-მონსაში превосходная ст.) — отым. глаголъ, სტ. ვ. IV-я пор. в. ვამონუაფუქქ ი ого проше-схожу; — სუ род. отп. и. ვუმონქ, გიმონქ ი превосходно его, тебя, შიმონს, გიმონს, უმონს одъ проше-сходить меша, тебя, его.*

მზლე სმ. подъ ლ 1.

მზციკა-სე სმ. სე 2.

მზჭვბა ნაჭქდა.

მზქვი Моисѣ, оецо; — მოქუარი მოქვსკი; მოქვოდ.

მზჭყულუ სმ. ჭყულუ.

მონსამეზი (არბ. *منسامة*, *т. منسامة*), მუნსამეზი шнора.

მონსაში სმ. მსაში.

მზოდლეა, მე-მზოდლეა рѣчь, заре-

წმტს, დორ. 3-ე ლიძო მ-ო-მპო-
ლოკუ.

1. მუ, მუი, მუა ჩუო; — მუიე (< მუი+ე < რე *ესტე*) ჩუო რაკოე? პო ასსიმულაციი ვიოგდო მო: მო რრე? ჩუო რაკოე? (რაკე პაციიპიოტეს მნივრ. ვაგადენი, ოტსკოდო მორე *заидка*); — მუოო ჩუო ჯე, ჩუო ში; — მუგოლა, მუღკო, მუღკო, მუიღკო ჩუო-ო, ჩუო-ლიბო, პწუო; — მუგოლენი (< მუგოლა + ე < რე + ნი) ჩუო ში ოსტე, ჩუო-ო, მუ-გოლარენი (< მუგოლა + რე + ნი); — მუოო პიჩუო: მუოო რე შიჩეო წმტს, (მუოარე პროსიპწე, სმ. ოოლო-გე პოდე ოოლო 1); — მუოო ცოფე ვი-ჩეო პე ბყო; — მუოა-ფეშს, სმ. პოდე ღლა; — მუოთენი ჩუო-ლიბო, ჩუო-ო: მუოთენი რე ჩუო-ო ოსტე, მუოთენი ვო რე პიჩეო წმტს (*букв. წმტს ჩეო-ლიბო*); — მუოთენიერი (სმ. ნერი); — მუშა, მუშა ღირე? იოქემე? — მუშა შორიოო ტყ ჩაქიმე პრისელე? მუშე იოვ ჩეო; — მუშე, მუშენი იოქემე, ოჩეო; — მუშო¹, მუოო, მოო, მუოო ჩაქიმე, შა ჩუო; — მუშენი-ღო პოოოო ჩუო, ჩაქიმე ჩუო, *Гр.*, § 51—57.
2. მუ მნი. მუნეფი ოფე, სავმე; — ობნეფი ცუღეს ქელოკუე ღო მუქე, სანარკო-აქი, გენი მუში მუშაში ცუღეს მ-ღაროე იხე ოფე, Саваргია, ოსავილე დომა, ა სავმე პოშელე ვე დომე სვო-ეო ოტო (*Хр.*, სტ. 51, 19-20); — მუში სვოი, ეგო; — მუშინი სვოიწვენიქი, ოდწვენიქი; — მუშეში (< მუში-მუში): მუშეში ცუღეს მ-ღაროეს რაოშინსე პო სვოიმე დომაქ; — მუშოო ილი მუშო დია სევე, დია იეგო; — მუშებურე პო სვოემე; — მუ-შოლა (*რ. შისობა*) ვსე პო ვემე, პო

его желанию; — უ-მუშო¹ ილი უ-
მუშეო ბევე იეგო, *Гр.*, § 43, 45.

3. მუ- ვოდიტე ვე რაკეწვე პერვოი სოწავიოი ჩაწი ვე სლოჟნი სვოვა, რაკე-ო: მუ-ღოს (< მუ + ღოს). მუ-ფეშ, მუ-ნე¹ერი, მუ-იანს, მუ-სნი¹ ი დრ. (სმ. პოდე ვორემი ჩაწავი ონიქ სლოვ); — მუ-ღო სკოლხო; — მუღო წინერი რე? სკოლხო თეწს ლწვე? — მუღო რე ოე ოუო? რაკოე იოსო ოგო მწსეა? — მუღო ღლა-შსე? დო ვავიქე იორე? სმ. ოოღო.
  4. მუ- სმ. მ- 3.
  5. მუ- სმ. მ- 4.
- მუარსე სმ. მუ-არსე.
მუგოლა სმ. პოდე მუ 1.
მუღო სმ. პოდე მუ- 3.
მუღკო, მუღკო სმ. პოდე მუ 1.
მუღე სმ. მუხე.
მუწარშიო Музарбій (შია სვოვოჩნო დარა).
მუწიკო (*რუს., გრეჩ. μουσική*) მუზი-
კო; გარმონიკა.
მუოო სმ. პოდე მუ 1.
მუოარე სმ. ოოლო-გე პოდე ოოლო 1.
მუოაქო (*რ. იოვ არბ. متكا*) კრული პოდუშკა, მუოოკო M.
მუოთენი ჩუო-ო, ჩუო-ლიბო; — მუოთენი ვარ იოქემე; — მუოთენიენი ვარ იი ვე ჩუო (ვე ოგომე ჯე სმისწე უოტრეწ-
ლოტე მუოთენექესე ვარ, მუოთენი ქესოე ვარ, მუოთენე-ქესა-მარჩილოო),
სმ. პოდე მუ 1, სმ. მარჩილოო, ქესა.
მუგო, მუკო-მუკო კრუომე, მუკე-მუკო ილი მუკო-მუკო; — მუკო-მუკონი, მუკო-
მუკონი, სმ. მუკო-მუკონი; — მუკო-
ილი მუკო- პრელოგე ვე გლაგოლახე.
მუღო - პრელოგე ვე გლაგოლახე; — მუ-
ღო-საღე (*იარ.*) ვიურე, სრ. ღინა-
საღე.

მუღლი (რ.) зюловка, ср. ოზორასქილი.

მუშა (მწ. მუშალეფი), შუა ოცეძ; — შუა-ნთირი ილი მუა-ნთელი თესქ, სვეკორქ (ბუკვ. ზამქვეპნი, ობმქ-პეპნი ოცეძ, სმ. თირქუა 2); — მუშა-ჩაფირი ზავამი ოცეძ (ბუკვ. ვყ-ბრავნი, სმ. ჩაფა, რ. მამოზი-ლი); — მუშა-ცონირი, მუშა-ცონერი ნოტნიქ (ბუკვ. კრპვითი ოცეძ, სმ. ცონეუა); — მუშალამი, მუშამი იმქიშიწ ოცა (რ. მამიანი); — უ-მუშე, უ-მუშო, უ-მუშალო ბესი ოცა, სირიქა; — მუშელი სმ. სქქ. სლოი (ქტ. სლოა სმ. Н. Марръ, ОТ, стр. 8, კრქმ. 1), სრ. ზაზა.

მუშელი, მუშეი ბი იქთუქ; სამეძქ ვოობეს, სმ. მუშა; — მუშელია, მუშელია იქთუშოქ.

მუნაფა ობლაქო; — მუნაფილი ობლაქ-ნიქ.

მუნაწიი სმ. წ 4.

მუნღი ზაღნიქი, ზული (უმეშქ-თელქი); — მუნღი-ლიქა სქ ბეს-ობრავნიქი ზაღნიქი; — მუნღ-უკურთე, სმ. კურთა.

მუნღი თუდა, ვაუტრქ, ვაუტრქ; უნოტრე-ბლქაქს ი ხაკქ ირედიღე ვქ გლაგ-ლაქს; — მუნღ-სოდა, მუნღ-ო.

მუნღო- პრედიღე ვქ გლაგოლაქს ი ოტ-გლაგოლქნიქს იმენაქს, *Гр.*, § 115.

მუნღური ჭერვი; იროვნიქა ეგო: ოქტი-ნიქ მ. ზიშალი *илиняющий спину*, თელი ი სურდგუმილი *жилой* (სმ. მ. ზამბე 1897, № VI, ოტქ. II, სტრ. 8), სრ. უ ბერ. ზომ-ზომა.

მუნჩქეი სმ. მუნჩქეი.

მუნწი სმ. უწი.

მუნჯი (რ.) იქიქი; — მუნჯი-ცალო ხაკქ იქიქი.

სა-მუნჩაფებო Самурзакано, სხვერ-

ზარაქალი ქაქტი მინგრელი მუშუა რრ. იგორიქს ი გალიდგოი. მქსთეო პრედიქი ნაზავიქი ეტი იროვანიქი ოტქ სობსთენიქი იმენი მურზა-ჩაქს (ميرزاخان). მურზაჩაქს შერ-ვაშიდეს, ოძნიქ იქს ქლოვქ აბ-ჩაქსკაი ვლადქთელქიქი დომა, ბქ-ჯაქს იქს აბჩაქსი, ოტვოქვალქ უ ოძნიქ (მინგრელი) ეტი სტრავი, ვლ-დქთელქიქი კოტორი სქქვალქ სამქს ი დალქ სვოე იმია სტრავქ (სმ. Ца-гарели, МЭ, I, ირედისქ. სტრ. IX).

მურიცხი, მურეცხი ზიტეა; — მური-ცხამი ვსქადანი; — ცვა-მურიცხამი სვა-მურიცხამი, იროვნიქი სვაოქიქი გეროქ (ბუკვ. იმქიშიწ ზიტეა ნა-ლბუ) (ქტ. სლოა სმ. Н. Марръ, *Историческое происхожд. арм. слова маргатеу*, И. П. А. Н., 1909, სტრ. 1158), სრ. მასქური.

მურსაფა რაზრავთქ, თერავთქ, თინ-გა-მურსანს ოქს რაზრავთქ (სრ. რ. მურსავა).

მურეცხი სმ. მურიცხი.

მურღუღი სმ. ზაზი.

მუქთა-ზორა (რ. იქს ი. مفتخوار) დარიშქლქ.

1. **მუშა** იროვნიქი, რაბოქნიქი; — მუშეა, მუშოა რაბოქთქ, I-ლ იორ. პ. მუქ-სენქ (ვმ. ვმუშენქ); — II-ლ იორ. იმუ-ზ/ვსენქ *МЗ*, ვიმუშენქ *S*, აორ. იმუ-ზე. ვიმუშე, ირ. ს. მამუშე; — III-ლ იორ. პ. ვამუშენქ. აორ. ვამუშე, ირ. ს. მამუშე; — IV-ლ იორ. პ. ვო-მუშეაფუენქ. აორ. ვამუშეაფუენქ; — ნა-მუშერი სრაბოთანიქი; უროჯი; — ო-მუშეგელი რაბოქა, პრედიქი რა-ბოქთი.

2. **მუშა** სმ. ნოდქ მუ 1.

მუშე, მუშენი სმ. ნოდქ მუ 1.

მუში, მუშუში სმ. подь მუ. 2.

მუშო სმ. подь მუ 1 и 2.

მუჩქვი барсукъ, მუჩქვი.

მუჭო какъ, какимъ образомъ: — მუჭო-თი подобно тому, какъ; — მუჭოში какою: — მუჭო-გაღა какъ-побудь (გ. როგორღაც): მუჭო-გაღა იგიღედ ნი какъ бы то ни было.

მუხამუზი სმ. მოხამუზი.

მუხვი MZ, ფულუ S ერთ; — „მულუ“ ყ შრ.

მუხური край, уголокъ, островъ, стра-

на; — მუხური Мухуръ, название нѣсколькихъ деревень въ Минграліи и Имеріи: — მუხურა Мухурча, село въ Сепаскомъ уѣздѣ: — განაჯიამუხური и ხეცუ-მუხური. სმ. განაჯია и ხეცუ.

მუში, მუეე ежевика, ср. ციშეა, სმ. ღურღნი.

მხარე (გ.) край, сторова, ср. მუხური.

მე- სმ. ში- 2.

მენოზ სმ. შენი.

მეწო- სმ. подь წ-ში.

ბ.

1. ბ- 1) фолетическій парость въ пачахъ словъ, начинающихся на согласные: ბ-ტერი, ბ-ტერი, ბ-ჩირუ и др.: 2) ბ- вставка среди словъ: იმე'ბ'ღი, ღი'ბ'ღარი, სი'ბ'ჩხე и т. д.: въ первомъ случаѣ слова показаны подь слѣдующими посредственно за паростомъ буквами, ср. შ- 1, რ- 1, ფ- 1.

2. ბ: ნება ვრძათ, სტრ. 3. IV-я пор. ვო-ნეჲ ვრეჲ, თანა ონ: ონ ვრძიანთ.

ბა- სმ. ნა- 1.

ბაზადა სმ. ბადე.

ბაზადი (გ.), ბაზადი ბურკა.

ბაზტან სმ. ნა-ბეტანი.

ბაგვი სმ. ნა-გვი.

ბადირი (გ.) дичь, зѣбрь; — შო-ბადირე охотникъ (ср. შე-ტყალე); — ონ-ბადირე, ონ-ბადირე, სა-ბადირი (გ.) мѣсто для дичи, для охоты; — ში-ბადირე ონ-ბადირეში ოვქ ნოშელე на охоту; — ქუ-შორთუ სა-ბადირეში ოვქ ვერვულსა ოхоты, ср. ჯიბი 1.

ბაგარი (გ. ონ-ვარი იან არმ. — ს-რ) грабитель, разоряющій; прокля-

тый; — ხა-ბავარო подлежащій проклятію, разоревію.

ბავეიბ (მუჟ. იმე) Haverin.

ბაზად (რუს.) вазаль.

1. ბათ: ნათუ. ნათუბა. გო-ნათუ სწავთი, ოსწავთი, III-я пор. ვ. ვანათეჲ. აორ. გუ-ვანათი, პრ. ს. შინათუ-ბუ: — ნათული სწავთი: — შა-ნათუბული. შა-ნათუბული სწავთი: — გა-ნათუბული ოსწავთი: — ვოსწავთი: — ბისტავთი: — ხა-ნათული სწავთი: — შე-ხა-ნათული სწავთი: — სი-ნათე. სი-ნათე, სი-ნათლე სწავთი: — ხა-სი-ნათო სწავთიანი.

2. ბათ: ნათუ ვრძითი, ვ. ვნათეჲ, აორ. ღო-ვნათი: — სტრ. 3. ვ. ვინათუჲ. აორ. ღი-ვნათი: — ნათული იან ნათო ვრძითი, -ვიდა (სრ. იშნ-ლონევი подь წენ | ქ ცო 2).

ბათი M таши у одержим, ср. ოჭიში.

ბაიბ სმ. ნანა.

ბაირი სმ. ნერი.

ბაგა ровное мѣсто; поле.

ნადღესხო, ნაეხუე ხი სმ. ნა-ღესხო.

ნამდვილი см. ნანკლო.

ნამუ (მ. ნამუნეუი) კოთრინ, ნაკო, *Гр.*, §§ 52—55;—ნამუთი и კოთრინ, კოთრინ же;—ნამუგელა ნაკოი-თო, უბო, ნამუგელე^ენი (< ნამუგელა + ე < რე + ნი) კთო ვი есть, ნაკოი ვი есть; — ნამუთინე^ე, ნამუთინი, ნამუთინე, ნამუთინი უბოკოთრინ, იზ-კოთრინე; .ნისკოლხო; კთო-ლიხო; — ნამუთინე. . . ნამუთინე оди. . . დრუ-გი;—თეშენი ნამუთი, თიშენი ნამუთი потому что.

ნამუდა, ნამდა, ნამა (союз) კთო, კოდა; ნერედь вносаю рѣчью замѣляетъ двоеточіе, ნაზე გრუ. თუ, რომ, არმ. *նիւտ*, თ.-ნ. ძა; — ზოში ნამუდა თაქ კთო; — ეფური, ნამუდა თაქოი, კთო;—თეშენი ნამუდა, თიშენი ნამუდა потому что; — თეში ნამუდა თაქ კთო.

ნამუსი (გ. იზე ი. *ناموس*) სოწხე, ლამოსი; — სანამუსო თაქია; — უნამუსო ბეზსოწხეში, სრ. სინდისი.

ნან: ნანება, უენანება რასკაენი, რასკაენაქია, ი. ვანანექ ილი მანანექ; — ი.-ბ. ში-იმანანექ, აორ. ვინანი, ში-იმანი, პრ. ს. შინანებუ.

ნანა, ნანაი (გ. ნენა, იო Чуб. ნენე) მათ, მამა; — ნაი (ლასკ.) მამეზია; — ნანა-სქუაი (*сукс*, მამა-დითა; ათნი სოვანი მათ ლასკაენი სო-იხე ღებე) ი როდინი—ნანა, ნანი-ნა, ნანი ნავ. კოლმეზილი უბი ი პრეზვა იზ ნი «ბაჟიში-ბაჟი».

ნანდული, ნამდვილი (გ. ნამდვილი) იასოაქინ, ღებინთელი, იპრემ-იზინი;—ნანდული, ნამდვილი ღებინთელი, თქოი, სრ. ბეჭოთ.

ნანიო სუნიზია დია კუკურუზი, დია ჭომი.

ნანიბა см. ნანა.

ნანობა (გ.) გინილა, ტორია.

ნანობე см. ოჭიში, ქალა იოდე ქ.

ნარაზენი Наразень, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, б. м. ნარაზენი.

1. «ნარლი» იო ლამბერტი (სტრ. 157) ნავანი სერებრინოი მონეტა, კო-ტორიუ იმეწი სე 3—4 ფუთანი იოსკა მიგრელეა თოი ვრემლი იმეწი ირი სობე იზ ლოქი იო ვრემლი ლოვი რიბი, ა იოსქი ულოვა ჯერტო-ვანი მონეტა სე იოსქო, იზ ზნაქ ბლოგარდოსტი, სვ. გეორგიუ.

2. ნარლი (გ. იზე ი. *نار*) ტრიკრავ, თაქელიალ იგრა.

3. ნარლი см. იოდე რე 1.

ნარტეზა, ნარტი, ნატრი (ი.) ჯელავი, ჯელაქი, I-ი იორ. ი. მნატრულენი; — II-ი იორ. ი.-ბ. იმნატრულენი, აორ. იმ-ნარტი; — შო-ნარტე ჯელაქი; — ნანარტი, სანარტი ჯელაქი, ჯელაქი; — სანარტი Сапартія, იპროზი-ძე სკაოკოჩნაო გეოლ (სმ. სკაოკო-ჩე XX).

ნარლი იეჩალი, გორე; ოთიმ. ჭვავოქ ნარლეზა, დანარლეზა იეჩალიქია, რასკაენაქია, I-ი იორ. ი. ვანარ-ლენი; — II-ი იორ. ვანარლენი ილი იმ-ნარლენი, აორ. იენარლი ილი იმნარლი; — იბზევტ. სტრ. 3-იო სპრ. ი. შონარლე (გ. მენალეზა).

ნატრი см. ნარტეზა.

ნარში (გ. ლანა) იოდოშლა.

«ნათრა», «ნათურანა» (სმკ, XXXII, ოტდ. III, სტრ. 108—109) იავანიე ნაკოი-ტო ბოჟესტა, იბრადე ჯერ-ტოპრიიოენი კოტორიუ სოვერ-შაქია იზ იოქი მხეაქი, ისქოიქ-თელი იზ სუბოტნი დენი; იზ ჯერტო იპროზიქია რქაიოი ჭიბე

сь примѣсью сыра შელებური, причемъ сыръ не долженъ быть створожень пастойкой на желудкѣ свиный (см. ნაწი); при совершени обряда стаповлется лицомъ на югъ (къ Турци) и одновременно запрягутъ свиный; на основании всего этого авторъ статьи предполагаетъ, что ნაჭრა — божество магометанское.

ნაჭურნახა см. ნაჭრა.

ნაქური, ნაქური см. ქური.

ნაღმელი (გ. ნაღელი) желчь, ср. ნე 2.

ნაწალიგი (რ.) начальникъ.

ნაცა-ტუცა (გ. ნაცარ-ტუცა) или ტუცა золь, горничья золь; — ტუცამი сь золь; — ტუცა-წყარი или ანკარა შქოვ; — ნაცა-კეკია, ნაცა-კიკია, см. კეკუა, ср. ნო-ჩიჩი, ღოფა.

ნაწი соленый и копченый желудокъ свиный, овцы, козы, теленка или коровы; настойка на такомъ желудкѣ прибавляется къ молоку, чтобы оно свернулось для получения сыра, ср. ქვეტყე.

ნაჭა S, ლარჭა Z, ლანჭა M ძის ძია იწაპია ვილა ვადე ოცაგომი, ср. კაჩა.

ნახ: ნახება, შე-ნახება хранишь, стр. з. II-я пор. в. ვინახუქ S, იზინახუქ MZ, ოინახუქ, აორ. ქიშო-ივინახი или ქიშო-ივინახი, пр. с. შე-მინახუქ; — объект. стр. 3-го спр. (ფორ. ნომ.) შე-მინახინე и могу хранишь, ვე შე-მინახინე (< ვა შე-მინახინე), пр. исс. შე-მინახინედჲ, აორ. შე-მინახინე, ობიკი. сь ოტრ. ვე შე-მინახინე, ნაპრ., ფარქ ა ნე მოგე სოხრაქი ძეპერე.

ნახვ: ნახვა стирать, I-я пор. в. მცნა-

ხუქ. აორ. ღო-ვინახვი; — сь როდ. ოტრ. II. ვუნახუქ. გინახუქ სტირაე სმუ, თებ, აორ. ღუ-ვუნახვი, ср. ჩჩხუ-ალა.

ნახვობა, ნახვობა педогудохъ (გ. ავ-შარ).

ნახურევი Пахуревъ, რეჩკა ვე სე-ნახკოშე უჩაქ, ბ. მ. ნახურევი.

ნაცაფი борозъ, ср. წანერა ნიქ წანა.

1. **ნდ** || **ნდე**: ნდეზა, ნდევა, ნლოზა, მო-ნდეზა დოხრე; დოხრეგე, პორუჩათ, III-я пор. . II. ვანდექ ილი ვანდევექ აორ. ქუ-ვანდე; — სტრ. з. IV-я пор. II. ვანდევექ ილი ვანდევექ დოხრეა, აორ. ვანდე, ოქენდე; — ვე გუნდევექ ნე მო-გუ დოხრეწი თებ; — სან-ლო ვწრნი, სან-დევე; — მო-ნდეველო პრედავში-სა, პრედავნი; — შე-ნდეველო პრე-შენნი, ოპრადავნი; — ობექტ. სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. ნომ.) მანდენი ილი მანდევენი ა მოგუ პორუჩათ სმუ, ვა, მანდენი ა მოგუ თება პორუჩათ სმუ и т. д.

2. **ნდე**: ნდეზა შადიქ, II-я пор. II. იმ-დექ შაჟუ, სო ინდექ; — ვე ვმდექ (< ვა იმდექ) ნე შაჟუ.

ნლი см. ღემი.

ნლო см. ღო 1 и 2.

ნლომ: ნლომა, ნლომეზა желаніе, хотѣніе; желать, хотѣть, II-я пор. II-ს. ვანლომენქ, აორ. მი-ვანლომი или მი-ილომი, ოქუ მი-ილომი; — III-я пор. ვანლომენქ ვასტავიეა желать დრუგო, უნოტრებიეა ვა ნა ვა, ნაპრ., ვრემა, აორ. მუ-ვანლომი; — сь როდ. ოტრ. ვუნლომენქ, გინლომენქ ა ვეაე სმუ, თებ, ა პოსაგაე ნა ნეგო, ნა თება, აორ. მუ-ვუნლომი, მი-გინლომი и т. д., пр. с. მი-მინ-ლომევე, ობს მუ-უნლომევე; — ობ-

ект. стр. 3-го спр. аор. მუ-მანლო-მინუ, თის მანლომინუ მის ზაოთქ-ლოს, ვაპრ., ლურქ სპათ.

ნდურ: ნდურება ნედოვოლხო, რონოთ; რონათა, ბნთ ნედოვოლხო, ბნთ სუ რაზმოლვბ, II-я нор. ვინდურუნქ (რ. ვინდურება), აორ. მი-ინდურეე (< მო-ინდურეე), თოქე მი-ინდურეე; — III-я нор. в. ვინდურენქ; — стр. 3. II-я нор. ვინდურებუქ (რ. ვინდურე-ბი); — IV-я нор. ვინდურეუქ (რ. ვინდურეი), აორ. დე-ვენდური, თოქე დე-ენდურე; — ნდურლი ნედოვოლხო.

ნდლუფ || **დლუფ:** ნდლუფა, დლუ-ლაფა პლავნთ, III-я нор. (სუ დატ. отп.) в. ვონდლულუნქ, აორ. ვონ-დლულე, პრ. с. მინდლულუფე; — стр. 3. I-я нор. в. ვინდლულუქ; — თირი ნდლულე სპზგს თაეტ; — ნდლულა-ფირი, აკონდლულაფირი სლავს; — ო-ნდლულაფირი პოდლექაჩი პლავს, ურედქე პლავნ.

1. ნე სლადკი ვინოგრადხი სოქ (თოლ-ხო ჭო ვიჯათხი), სრ. ცეკელი, მა-ჭარი, ნა-ფუოქა.

2. ნე ჯელჷ; სელენკა, სრ. ნალმელი.

ნეზა ნოჷა, ჯელაპე, სვობოდა, რაზრ-სხიე, ურავო, II-я нор. ვინებენქ ნო-ჯელაჷ, აორ. ვინები, ვე ვენები (< ვა ინები); — III-я нор. ვინებენქ დაჷ კოჷ ვოჷ, ოდაჷ, ოსლავიჷ; აორ. დე-ვინები/ე; — ობქექ. стр. 3-го спр. в. მონებუ, სი გონებუ, თის ონებუ, ქანებუ მის უგოდო; — ნე-ბიერი, ნემბიერი სვოვოლხო, სპზ-ქენი, ძილხი; — ნეზო პო ჯე-ლავი; — უ-ნებულეზა ნეჯელაპე, პრითხ ვოლი.

ნეზვი სმ. დეჷ.

ნეზი სმ. ნემი.

უ-ნელო (რ. ნელი მეღლენი) ნემს-ღენე, ადრუგ, სმ. ნერათ.

ნერათ (რ. ნელად > ნელა) მეღლენო, სმ. უ-ნელო.

ნერი (რ. ნირი), ნეერი, ნირი ობრაჷ, პოდბიე, პრავ; ობაჷნოვენო ვუ სოქეტაჷნ სუ დრუგინი სლავნი, კაკ თო: 'ა'თე-ნერი, ათე-ნერი თა-კოჷ (პოდბიხი ათოჷ), ათე-ნერო თაჷნიხ ობრაჷთ, თი-ნეერი, თი-ნა-ირი თაჷნი (პოდბიხი თოჷ), მუ-ნერი კაკოჷ, მუ-ნერო კაკჷ, კაჷნიხ ობ-რაჷთ, სუმი-ნერი ტროლვაო რაჷ, სორტი, ირი-ნერი ვსჷკაო რაჷ.

„ნერიი“ (СМК, XXXII, ოტд III, стр. 97), ნერიიჷ სვამა ილი ო-ჯუ-მამსური მოღთენიხ ობრაჷ, სო-ვერშაემიხ ვუ სრეჷ ჯა 25 დეჷ დო ველიკოჷ იოსტა ვუ ჭესთ ნა-კოგო-თო ბოჷსტვა ნერიი, ნერიი ჰე-ცენი. «Слово нерии неоволтно, — გოვორნთ ავტორ ვინეაზავნიჷ სტაჷნი: — ვუ ობქექინთ ათიხ სლო-ვნი ობოზნაქაეტა ოსოვანიე ჭე-გო-ლიბო ილი თოჷ ჷოქექ ზემნი, პა კორომთ სოთნთ დოჷ. ოსი დოჷ სოთნთ ვისოკო, თ. ე. იმქეტ პოლ დერეჷნიხი, თო სუ ნემჷ ო-ჯუმს-სური ნელჷა სოვერშათ. იჷჷ ათო ჷადუეტ ჯაკლუქნთ, ჭო ნერი — ბოგ ზემნი» (პო ორბ. ნერიი ნა-რუჷნი სტოროპა დია, პო ჭუბ. ვი-ჷნი ჭაჷთ ნოსუდი, კუშინი).

ნეტარეზა (რ.) ბლექნხო; ბლექნ-ხოვოთა, I-я нор. в. მენეტარენქ.

ნემი, ნეზი ორქჷ გრეკი; — ნემიჷ ნოსეი სვორლუპა ორქჷ; — ნეზიჷ ცახუა *ломание ореха*, გადანი სოვერ-შაემო ნაკაჷპზ ნოვაო გოდი ილი ჯა 2 ნედხი რაჷხო: პუსთი (ჷერ-

ვინი) ორქვ—დურვი პრიცაკ, ა
 პოლნი—хороші; загадывають на
 Бога, Христа, Богородицу, святых,
 чтобы узнать об их отношении
 къ загадывающим; загадывают
 на людей, желая узнать их судь-
 бу; загадывают на мертвых, же-
 лая узнать об их состоянии въ
 загробной жизни и т. д. (შოამბე
 1897, № I, отд. II, стр. 96—97);—
 ნებონა, см. ცეც; — ღიღი-ნები, см.
 ღიღი.

- ნთ**, სი-ნთე см. подь ნათ I.
ნთაქი, ნთაქე см. აქი.
ა-ნთება (რ.) воспаление.
ნთქაღო || **ნთქარ**: ნთქალუა, ნთქარუა
 (შურისი) дышать съ трудомъ, пе-
 реводитьъ духъ, в. ვნთქალეწქ ილი
 შთქალეწქ, აორ. გო-ვნთქალი, პრ.
 ს. შინთქალე;—II-я пор. п. ვინთქალე.
ნთხ, ნთხვ и др. см. თხ, თხვ.
 1. **ნი** (> ი) а) когда, какъ: შიოჯინე ნი,
 ქოძირე ით, посмотришь, увидишь,
 б) чтобы, что: ქუეწიი, შორთახე ნი
 сважш ему, чтобы пришел; въ
 обонихъ случаякъ вѣсто ნი мо-
 жеть отоятъ ი, который слывается
 съ предшествующимъ словомъ: ში-
 ოჯინი, შორთახი и т. д., с) что, ко-
 торый: სენწიფეწი უკულაში ძლახი-
 სქუაქ ქოძირე, ქოჩორაქ ქიმიზე ნი,
 თიხა მადხაყ ძარა უიძღლა
 თო, თბ სძხაღჲ ჩოჩორა (Xp., стр.
 91, 11—12).
 2. **ნი**, ნე префиковъ въ именахъ.
ნიგა см. ნეგა.
ნივთი (რ.) вещь.
ნივი (რ. შივი у Орб.) влиторъ, ср.
 ციკი.
ნივეუ см. ნევეუ.

ნიხ азыкъ;—ნიხ-ღანხირი пламя, см.
 ღანხირი. [По народной этимологии
 мингрельцевъ, отъ ნიხ азыкъ про-
 изшло и собственное имя Нияи—
 просвѣтительницы Грузин, которая
 будто-бы названа была *Ниякомъ* за
 свое краснорѣчiе].

ნიხაღო служба; слушать, I-я пор. п.
 შვინხაღეწქ სლუჟუ; — II-я пор. ვი-
 ნიხაღეწქ ილი ვილიხაღეწქ ილი ვიი-
 ხაღეწქ ვი ბუდუ სლუჟიყ, პრ. ს. ში-
 ნიხაღე;—III-я пор. ვალიხანქ ილი
 ვანიხაღე სლუჟუ ვომუ, აორ. ვალი-
 ხი; — IV-я пор. ვალიხაღეწქ ილი
 ვინიხაღეწქ ვასთავლჲ ვოგო-ლიხო
 სლუჟიყ დრუგომუ, აორ. ვონ/ლიხა-
 ლე; — შო-ნიხაღე, შო-ლიხაღე, შო-
 იხაღე ვი სლუჟიყელ, სლუტა.

ნიხუცა (заск.) Нина, Нивочка.

ნიორი (რ.) чеснокъ.

ნირგა пещѣ; гужавый;—გური-ნირგა
 предатель, -ница (Xp., стр. 174, კო).

ნირწი закладъ; — ნირწება ბიყსა
 ობჲ ვაკლადჲ, держатъ парк, состоя-
 заться, I-я пор. п. ვნირწეწქ ილი
 შვინირწეწქ (რ. ვნიძლოაბჲ), აორ. ღე-
 ვენირწი ილი ღე-ვენირწი; — სტრ. ვ.
 ვონირწეწქ (რ. ვნიძლოაბჲ); — შო-
 ნირწე წყაიყისა ობჲ ვაკლადჲ, со-
 стязаются.

ნირსი, ნერსი туманъ, см. შირსობა.

ნირცა, ნიკრა (რ. ნიკრა) кувшинчикъ,
 ср. ორკოლო.

ნიხა S (მწ. ნისაღეწი), ნიხა MZ პე-
 ვესტკა, ср. ხათეცი.

ნიხორი SZ, სარლა M კორიო, ср.
 ბარქაში.

ნიტე S, ნოტე MZ хотѣ-бы, о еслѣ-бнѣ!
ნიტრა см. ნირცა.

ნიქოთი см. ნი-ქოთი.

«ნიველი», «ნიველი» у შრ. омега, *част.*
ნიშანი см. ლიშანი.

ნიში, ნეში ჰოდა; — შე-ნიშოლე ჰო-
დოძიხვ; — ო-ნიშოლი მქსო პერე-
ვოზი; პლატა ზა პერევოზ (სრ. у
Орб. ნუშა *модочка*).

ნიჩვი см. ნი-ჩვი.

ნიძვეი, ნიძვი см. ნი-ძვეი.

ნიჭი (რ.) უმე, სპოსობაჲ, დარჲ; —
ნიჭიორი უმინი, სპოსობინი.

ნკორ: ნკორუ ჯევათ, პერეჟეჲ-
ვათ, II-я пор. н. ვინკორჲ S, იმ^რნ^რ-
კორჲ MZ, აორ. ვინკორი, იმ^რნ^რკორი.

1. ნო- პარალელუ სუ ნა- (რ.) პრე-
ფიქსუ დია ობრაჲოვანი პრეჩასტიჲ
პროშ. ვრ. სტრადატ. ვ.: ნო-სირი
უკრადენინი, ნა-ჭარა ნაპასანინი,
ნა-ჯელია უბინი; 2) ვუ იმენახუ
უკავივათუ ნა ბიღე ვუ სოსო-
პი: ნო-ქალაქევი || ნა-ქალაქევი (ოტ
ქალაქი *город*) ნოქალაქეჲ, გო-
რძე ვუ სეპაჲსკომ უზდუ (ბუჲ.
ბნუშინი გოროჲ), ნო-ჯელა ვუტკა
სრუჲაჲპია (ოტ ცუ *оттка живая*).

2. ნო- პრეფიქსუ პრი ობრაჲოვანი
ოსობი ფორმი პროშ. სოვერშ. პრე-
მენი, ტრ., § 101, b.

ნოღი (რ. ნაღ. პუზ არბ. *ال* *сборище*)
ძომოჲ, რაბოტა მიროშ, სრ. უე-
წოზა.

ნოღი ნოდია (ფამილია).

ნოთე ლუჩიჲ.

ნოდი, ნოი ბი, ჯირეკილი M დესნა; —
ბირეხუნი ნოლი კოჲიჯა ოხოლო პოტ-
ეი (ბუჲ. დესნა პოტა; რ. ნუხა).

«ნორუგო» პო პრიოდუ (MA, სტრ. 4),
იმერ-გურ. ნორუ, ნეგრო პოროდა.

ნორუგუ см. ნორ-ღუ.

ნორუგუ см. ნორ-ღუ.

ნოზა см. ნიზა.

ნოსირი ნოსპრუ, სეხო ვუ სეპაჲ-
სკომ უზდუ, ბ. ი. ნო-სირი.

ნოტე см. ნი-ტე.

ნოღუ см. ნო-ღუ.

ნოღო ვუტუ, რუკავუ რუკი; — ნოღე-
ლა ნოღელა, რუჩკა ვუ სეპაჲსკომ
უზდუ [პო მქსოპოუ პრედანიუ,
პრიპოდპოუ პროფ. Цагарели (სმ.
MЭ, I; პრედიკ., სტრ. VI), თო სოჲო
მქსო, გდუ იმინუ ტეჩეუ რუჩკა
ნოღელა, კოგდა-თო სლუჲილო რუსლოჲ
დია რუკი Цхепиш-ქალი; პოსლუ
ნაპრავლენი პოსლუდიჲი პო ნოჲო
რუსლუ, ზა სტარინუ ოსტაჲო სუ
ნოღელა, ჷო ბუდო-ბი ზოჲინუ პო-
მინგრ. «ბნუშინე, პლი სტარინოჲ
რუსლო რუკი, რუჩკა». ნო ბნუშინე
რუსლო რუკი პო-მინგრ. ბუდუე პო
ნოღელა, ა *ნო-ღელე (< ნო-ღ-
ლო რუკა, რუჩკა, ი *ნოღელე სო-
ბსტენეპო ოზვაჩალო ბი *бывшая рюка*,
რუჩკა), ი, პოვინდოჲო, ეთო სოჲო
ნაჲვანიე სო ოსტაჲო სოგლ. რ ი
პიქემუ ვუ ჲეჲოვუ პრიტოჲუ Цхе-
ნის-ქალი ნო-რ-ღელე; ჷო ჯე კა-
საჲთეა ნაჲვანიე რ. ნოღელა, პიქუ
პრავო პრიტოკა რ. Ріона, თო ოპო
ვე-როლტო ოდიგო კორნი სუ ნოღო *речка*,
рукав рюки (სრ. რ. ნოღე, ნოღე *тол-
ков* *место*, *болото*), ი მოჲო პო-
ლაგა, ჷო რაჲინე, ჲემუ რ. ნოღელა
სტაჲა პრავინუ პრიტოკომ რ. Ріона,
ოპა ბიჲა ოდინუ პუზ რუკაჲოვუ
რ. Цхепиш-ქალი]; — ნოღა ნოღი,
ნოღო-ხუნი ნოღოჲაჲუ, ო-ნოღო
ოპოღია, სეჲა ვუ ბასოვინუ რ. ნო-
ღელა.

ნოშო (რ.) ჲესტია, ვუტკა ცუ სუჲინი
ღესტიაჲი, სრ. ნო-ჯელა პოდუ ცუ 2.

ნოსქერო см. ნო-სქერო.

ნოსი (რ.) поверь, სრ. ორსუე.

ნოსიო, ნოსეი სმ. подь სუნა.

ნოხეღობა, ნოხეღობა სმ. რა 2.

ნოხეღობი ნაძე; — ნდემუქ ნოხეღობი გავიქიბიწუ დიხ რსპრყლ ნაძე (ჯრ., სტრ. 69,10—11).

ნოხეღობი შელუხა.

1. ნე || ნე: ნტება, ნტინა, რტინა ბნჯათ (რ. გა-ქცევა), III-я პორ. ვონტი-ნუნქ ილი ვორტინუნქ ჯაწავლუ ვოგ ბნჯათ, დოგო ბნჯათ, აორ. ვონტინე, ვორტინე; — სტრ. 3. ვინტებუქ ილი ვირტებუქ ნ, იმ'ნ'ტებუქ (< იმ'ვინტებუქ) МЗ унѣу (რ. გა-ვიქცევი), აორ. ვინტი, ვირტი, იმ'ნ'ტი, პრ. ს. მინტებუ, მირტინე; — ობსექტ. სტრ. 3-го სპრ. (ქორ. ვოზ.) ხ. მარტინე, მანტინე დოგო უნჯათ. აორ. მანტინე, სოსლ. მარტინას; сь побудительным значением мантинне (ჩქიმი ღუღი, უსვა მითინი) я დოგო ჯაწავლი ბნჯათ, я დოგო დოხე ბნჯათ (სებნ, დრუგო); — მარტინჯი, მარტინჯი ბნჯაში, უნჯაში, ბნჯაძე; — ნტინაფილი, რტინაფილი ბნჯაში, ბნჯაძე, ნარტინე, სრ. გ. ლატოლვა.

2. ნე: მო-ნტება, მო-ნტალეა გორბნე; გორბნე, სჯიგათ, სь род. огн. ვუნტენქ ილი ვუნტალენქ ვაჟიგა, поджпгаю его, ვინტენქ, გინტალენქ — тебѧ п т. д., აორ. მე-ვუნტი, თქქ ქემუნტი; — IV-я პორ. მუთმუნ-ვონტებუწუნქ ილი მუთმუნ-ვონტალეა-ფუნქ ჯაწავლუ ვოგ ვაჟიგათ, поджпгате, აორ. ქემუნტებუწუნქ ილი ქემუნტალეა-ფუ, პრ. ს. ქემონტებუწუნქ ილი ქემონტალეა-ფუნქ; — ობსექტ. სტრ. 3-го სპრ. ხ. მონტეუ, მონტეუ ილი მონტებუ, სი

გონტეუ, თის ონტეუ გორუ (რ. მიკი-ლია), ქემუნტებუ, სი ქემუნტებუ, თის ქემუნტებუ ვაგორუს (რ. მო-მე-კიღება), აორ. ქემუნტეუ ვაგორუსა (რ. მო-მეკიღა), სოსლ. ქემუნტეუსა უსტე ვაგორუს (რ. მო-მეკიღას).

ნტირ სმ. ტირ.

ნტირეღობა, დინონტეოლუა მწჯითსა ვь грязи, валяться, სტრ. 3. ხ. დინემი-ინტეოლუქ, სი დინემი-ინტეოლუქ; — ღეჯი დინემი-ინტეოლუქ სვინპა ვაляется вь грязи; — ონტეოლაშე გრძაპა, ჯაწავლუა ვოდა.

ნუ (რ.), ნუ ოძრ. ნე, ნუმუ, ნემუ.

ნუგეში უტშენიე, I-я პორ. ხ. ნუნტე-შენქ უტშაუს, აორ. ვუნტეში, პრ. სოს. მინუნტეშე, 3-я პორ. ვუნტე-შენქ უტშაუ, აორ. ვუნტეში; — სტრ. 3. II-я პორ. ვუნტეშეშე უტშაუს.

ნუნუ სმ. ნუნუ.

ნუნუ, ნიკუ, ნეკუ МЗ, ჩიკი, ჩიკუ S подбородохъ.

ნუნუ, ნუნუ ვა.

ნუნუ სუკ, სრ. რა 2.

მე-ნემელი, მე-ნემელი (რ. მა-სინმელი > მა-ინმელი, არმ. ~~სა-სინ-მელი~~) ხო-ვანა, უგოაში; — მე-ნემუა უგო-შენიე, იწრ, სრ. მი-ნეუ.

ო-ნე (ბ. მ. ო-ნე) ლუნვა (სრ. გ. რუნვა, რუნვა качата), სრ. არკანი.

ნეაშა სმ. ჯ.

მი-ნეუ ხოვანა, ვადხეძე; — მუნ-ჯური ნე-ნემელი ხოვანა, ნე-ნე-ნე-ნე, სრ. მე-ნემელი, არმ. ~~სა-ნე-ნე-ნე~~.

ნე სმ. ნე.

ნეა (ახ. ანტა), ნეა დოხიწი.

ნეა სმ. ნეუ.

ნეისა სმ. ნისა.

ნეაგე, ნეაგე სმ. ნი-ქევი.

ღ.

ღ სმ. ლ 2, 9.
 ღაგაში სმ. ლაგამი.
 ღაგვანი სმ. ლაგვანი.
 ღადირი სმ. ლადური.
 ღაგვი სმ. ლაგვი.
 ღაკურჩხა სმ. ლაკვატა.
 შა-ღადლური სმ. შა-ღადლური.
 ღახუტი სმ. ლახუტი.
 ღეძა სმ. ლეძა.
 ღეძაჩიგ სმ. ზაჩილაფა.

ღეზი სმ. ლეზი.
 ღეკური სმ. ლეკური.
 ნა-ღესოუ სმ. ნა-ლეფსოუ.
 ღეში სმ. ლიში.
 ღეში, ღეშიანი სმ. ლეში.
 ღომი სმ. ლომი.
 ღუგა სმ. ლუკა 1, 2.
 ღური სმ. ლური.
 ღული სმ. ლული.

ო.

1. ო! *межд. о!* ბაბა, ო' ბაბა! отецъ, о, отецъ!

2. ო- პრეფიქსი: ა) ხარაქტერი III-ეი და IV-ეი პორდი გლაგოლვი ობოიხ ზალოვ (ვხ III-ეი პორ. ძქიხვ. ვ. პოვლიახა ი ჰარქ. ა; ა პოვლიახა ი ვხ IV-ეი პორ. სტრ. ჰ, ნო კაკი ტუბალ-ნაიპსკია კორესპონდენცია ჰარქ. ხარაქტერი IV-ეი პორ. სტრ. ჰ, ვ, ვსტრჩაკოხეჩუსა ი ვხ მი-გრელსკოხ, კაკი ზაიხვოვანიე), ბ) ვხ გლაგოლახ ჯე ვრახაქეა დე-თელნიე ოტპოხენიე რიადოხ სხ ჰარქ. ა.

3. ო- (< შო-, ჰარქ. ხა-, სვ. ლე-), პრეფიქსი ვხ იხეპახ ი პრე-ქაქიაქ, ვრახაქოქიი მიხვო ჩე-გო-ლიბო, მიხვოპრეხვანიე, ორუ-დი, დოჰეხვოვანიე, პრედავზა-ჩევიე ი ტ. პ., იაპრ, ო-ხვამე მო-ლეხია, ცერკოხ (ოტ ხვამე მოლითვა), ო-ჩხომურჩი რიბნიე ჯიხვო (ოტ ჩხომი რიხა), ო-კოხეხვ ვოპროხ, პრედექე სტრახივანიე (ოტ კოხიჩი სტრახი-

оаго) ი ტ. პ. (სოვა სხ ეტიხ პრე-ფიქსოხ სმ. პოდ საიდოქიშიხ იხ-ნოსრედსტვენიე ზა იმიხ ბუქნიხ, პრეჩეხ პოდ იმიხ იხ ვილუ ნარაქაიხიე ავოი, კაკი ხ, შ ი ძრ., კოტორიე ვხ სჩეხ ნე პრეჩიხაოქ-სა; იაპრ., სოვო ო-ნ-დეჲ პოდ იხკაქი პოდ ლა, თაკი კაკი ავოი ხ აქიხ ვარაქეპნიი), სრ. ლო-4.

4. ო- სმ. უ-1.

5. -ო ქაქიქა ვოპროსი: ვა არწყექ-ო? *не видишь* — სი რექ-ო, ზოში? *это — ты, мальчик?* — ქე-პოროუ-ო? *онъ пришел?* (Гр., § 103).

ობედე (გ. აბედე) ტრუტი, რასტ.

ობიშხა სმ. პოდ ლა.

ობედადეში სმ. პოდ ყურხენი.

ობრი (გ. ორი) ორელ, კოდორე.

ობუჯი ობუჯი, სელო ვხ ზუგდი-სკოხ უხვქი (სტროლიო ო-ბუჯი, ი ეთო ნაზვანიე როდესტვენიე სხ ნაზვანიემ რქი ბუჯა ბუჯა ვხ იმე-რი).

ოგაფა სმ. აგაფა.

ოკვაჭო см. ოკვაჭე.

1. ოღბ (გ. ვაზ თ. اواد) დომ; — ოღბსარია (اواد + پ. سراى) большой дoмъ, дворець, ср. ცუდე.
2. ო-ღა, ვო-ღა ო-და! во-да! (პრინციხ ვ პნსიახ).

ოღვიში см. ო-ღვიში.

ოღვილიბ, ვოღვილია პრინციხ იხ პნსიახ.

ოღიში ოდიშ, часть Мингрелии; — ოღიშური ოდიშский; ოდიშეძე (т. е. мингрелецъ), мп. ოღიშარეფი; — ოღიშარია ოღიშარია (фамилия), см. ო-ღიში

ოღო см. ონდარო.

ოზე (გ. ეზო) დორ; — ოზეში სოჯო, см. გა-პიკეზა.

ოთარი (муз. нил) Ofarъ.

ოთახე (გ. ოთახი, т. اتاق) კომპა.

ოთხი четиры; — ვითა-ანთხი четирышд-даты; — ოთხო-ნ-ეჩიხი ოთხეშედე; — მა-ოთხა, მა-ანთხა четирыи; — ნა-ოთხალი 1/4.

ონჯუბ см. ონჯუბ.

ოკა (გ. ოკა იხ თ. اواد) ტრ ფუტა.

ოკარიე см. ო-კარიე, ო-ქოთოპე.

ოკო პუჯო; хочеть, см. კორინეზა.

ოღბაღე см. ო-ღაღე.

ოღე სუშიპნიკი დია პროსა, гоши, см. ელია 2.

ოღე-კეტი см. კეტი.

«ოღონტეეში» ტიანსტალ მწსთნოი იხ 17 ვერსტახ ოფ მწსთ. ოჩენ-ჩარე, ოხოტნო პოსწადემაჲ ვ მწსთ-პოჲ ჯარუ ბუჩისლამი პ სიპხამი (жур. შოამჲ 1896, № 12, стр. 20), ср. სტეოლეუ.

ოღუშე ოღუშ, такъ по Ламбертв (стр. 177) პავივალას მწსთნოი ვ მწსთნოი Мингрелии тамъ, гдѣ

горы открыты; дия безопасти границы тутъ била выведена стѣна длянюю вѣ 60,000 шаговъ; ოхрану стѣны пелси პომწსაყო по ოჩередн სიპხოში, ვილზა პ ვნატიპე со своимн ვრწსთннмн.

ოღუ დორა, см. ოღუ ლ 2., ср. შარა.

ომანე, ომენე см. ო-მანე.

ომბაღე (გ. ომბაღო) ლუვოვია-მია, ონბაღე.

ომბოღი სპროტა, см. ომ-ბოღი.

ომბა ილი სანთა (წტროტნო პაზ გ. ს-თავე) სავოე ვერხიეე გორვონთალ-ნოე ბრენო კრში, ვ ჯორომო პრინწილას ვ მწსთნაშაშა-სა პო იხ მწსთნოე სტროენი ბრენა (კაკუტი, ლულო), პოდ-დერ-ჟივავოცია კრში, см. აფრა.

ონბიარი, ონბეარი ა. ა. ანბეარი.

ონბაღე см. ომბაღე.

ონბაღი см. გა 2.

ონდარო, ოღო პოკა; დო ტვხ პორე პოკა, სონდარო, см. სო.

ონდე еле-эле; чутъ-чутъ (გ. ონდე), სლამი; — ონდე სლამო: მუ ორე მუ-ლაღარო ღო ონდე რეკიე? Что это, — გოვორიტ, — ты такой усташ-нй и славнй? (Xp., стр. 59, ა).

ონდეღე см. ონდს.

ონდეღე см. ოღე ღა.

ონიშოღი см. ნიში.

ონეეში გუმნო, см. კალო, კელი.

ონოღი см. ნოღო.

ონტე (პ.) პოკა.

ონტეოღაშე см. სტეოლეუ.

ონწარე ბოღო, см. წარი.

ონწე см. ო-წე.

ონჯუბ, ონჯუა, ონჯუვა, ონჯუა, ონჯუა ვეჩერ; — ონჯუა-შე-შე დო ვეჩერა; — ონჯუაშო იხ ვეჩერა, პა

вечеръ; — ზო-ონჯუეუ ზუ вечер-
нему времени; — отым. глаголъ,
II-я пор. ვიონჯუენქ (გ. ვისლაპოეზ)
ნაჲ იჲში-იონჯუენქ, აორ. ღი-ვიონ-
ჯი, გაკი-იონჯე; — სტრ. 3. ონჯუეუ
пастунаетъ вечеръ, აორ. ღი-ონჯუ
ნაჲ გაკი-ონჯუ.

ონჯღორე სმ. ონ-ჯღორე.

ონჯაშე სმ. ო-რ-ჯაშე подъ რ-ჯე.

ონჯობა ა) плечо, полный размахъ
рукъ, вапр., при планави; б) на-
родная линейная шѣра: расстояние
между вончиками среднихъ паль-
цевъ обнхъ рукъ, протянутыхъ въ
противоположныя стороны.

ონჯუდი (გ.) певѣрный (сухв. двое-
срдечный), передовый, лѣвый; —
ონჯულობა певѣрность, передвѣние,
лѣвость, отым. глаголъ I-я пор.
ი. ვორჯულენქ, II-я пор. ვორჯუ-
ლენქ, აორ. ვორჯული.

ონღო ვრა, утро; — ორღოშა-¹სუ²
до утра; — ორღოშო ზუ утру, на
утро, სრ. ჯრე, ოჭუმარე.

ონენჯი, ორიზალი ირუეზ, жиянде,
см. რიზა подъ რ 4.

ონეზა, ორეზა рист, у შრ. (ორიზა).

ონეზადი სმ. ო-რ-ზადი.

«ონთა» Orta, названіе двухъ бо-
жествъ: а) повелителя звѣрей გა-
ღიხიშიში ორთა и б) повелителя
верхняго (неба) ეინიში ორთა. Пер-
вому божеству старшимъ въ семьѣ
совершается обрядъ на скотномъ
дворѣ (ქარა), и онъ проситъ въ мо-
литвѣ (см. ჯრ., стр. 187) сохранить
его скотъ невредимымъ отъ звѣ-
рей. Второму божеству обрядъ со-
вершаютъ въ лѣсу въ лѣтнее вре-
мя, причежъ въ жертву приносятся

пѣтушокъ, съ котораго предвара-
тельно снимаютъ кожу съ пухомъ
и крыльями; эту кожу вѣшаютъ на
дерево возможно высоко; въ мо-
литвѣ проситъ божество охранять
скотъ отъ громагого удара (СМК,
XXXII, отд. III, стр. 112—114).

ონთაშე სმ. подъ რთ 1.

1. ორთუადი, ორთალი შѣრა земля—
900 кв. саж. (ср. г. ქვევა), см. რთ
1 и 2.

2. ორთუადი ვრша, см. რთე.

ონიზა სმ. ო-რ-ზა, სრ. პრინჯი.

ონიჯი, ორიზი скотъ, ორჯი ბი
корова (ср. ჩსეუ), см. არმ. *Կրիչ*
телица, скотъ (см. Н. Марр,
Яфет. элем. о языкѣхъ Armeniā,
И. И. А. Н. 1912, стр. 834).

ონკა ორკა, село въ Севакскомъ
уѣздѣ.

ონკე დირა, дырочка, отверстие.

ონკოლი (გ. ორკოლი) кувшинъ (въ-
ролатно въ этомъ словѣ мы имѣемъ
ო-რ-კოლი, эсвивалентъ г. სარ-
წყული); — ორკოლაში იმყოფი კუ-
-шинъ, სრ. ნირცა.

ონოს ტიზ.

ონოსე яма, სრ. გ. ორშო.

ონსანცია ოрсантиა, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ.

ონსაცო (გ. ოსცაცო изъ п. اُستاد) ма-
стеръ.

ონცივინი, ორცილი, ორცივი სმ.
ო-რ-ცივინი.

ონქი царь (გ. ორთქლი), სრ. პულა.

ონქო (გ. ოქრო) золото; — ორქო-
ნილამური золотая слеза; — ოლო-
ო-რქო ვიათგავი (прозвище, см.
ოლო 1).

ორიზანი ღვინამ; ოთმ. глаголъ,

ვორჩანეჲ ა ლѣпюсь, ბ. ვორჩანეჲ, პორ. ვორჩანი ელი ივორჩანი ილი გე-ვევორჩანი, თიჲ გე-ვორჩანე.

თრცეზა სმ. რც.

თრწუჲ (რ. თრწოვა у Орб., თრწოვა, თრწოა, თრწუა у Чуб.) коверъ безъ ворса (ჟარღაგი) и съ ворсомъ (ნოსი).

თრჯვი სმ. თრჯვი.

თრჯუზა სმ. თრჯა.

თსაწე ა) рубашка, рубаша; б) часть арбы, ср. ჟენწარი.

თსეწიშთა სმ. სერი 1.

თსი (რ.), თსი ось (народъ); — თსე-თი Осиа (страва).

თსთავითი, თსთავთუ постоянно, не-прерывно.

თსთარაიე სმ. სერი 1.

თსურნი (რ. ასული ძოვა) женщина; же-на; — თსური-სეჲა дочь, სმ. სეჲა; — თსურ-პატონი госпожа, სმ. პატონი.

თსეჲე სმ. подъ ლეჲე.

თფემაჲე სმ. ცეჲა.

თჲ! ცოჲ! межд. охъ! ой!

თფსი სმ. თსი.

თღთბ (რ.) только; пусть, თღთბ, თღთბ.

თღურნიბიბი სმ. თღურნიბი.

თშა-გოშა пюгда.

თში ცენტრ, середина; въ среднѣ, въ среднѣу; — თე წყარიშა თე ში-შეველი ა вошелъ въ эту воду въ самую среднѣу.

თში сто; — თში-თში по ста; — თშიანი виѣщающій, соержащій въ себѣ сто; — თირ-თში двѣсти; — აშში-თში (< აშშიე + თში) шестьсотъ; — შა-თში сотыя; — ნა-თშიანი $\frac{1}{100}$; — თში-ნერი стовратный; — თში-თა დვѣ-нацатиперстная кнѣва (букв. თ-сто складок), სმ. თა.

თშოშა (раст.) будра, протовникъ, (см. СМБ, XVШ, отд. Ш, стр. 248).

თშეშეში усм, თშეშეში, სმ. შეშეჲა.

თშეჲაჲა სმ. შეჲა.

1. თში большое поле, ср. წონა.

2. თში Оча, село въ Сенавскомъ уѣздѣ.

თში სმ. თა.

თში-ვთარი სმ. კოჩი.

თში-თეჲე подростшй дѣленокъ.

თჭიში, თჯანე სესა (სმ. ჭე); — თჭიშე таля у одеждѣ, ნაოჭე (ср. ნათი); — თჭიშიშე შა-ჭიმალი, სმ. შუნ-ტური.

თჭეშარე утро; — ინი თჭეშარეშე жадное утро, სმ. თრღა, ჭეშე.

თწერი (რ.) промѣтый, заброшен-ный, испорченный, негодный, нерадный; — თ, შეჲა-თწერი О, ти съ промѣтымъ отцомъ (брань); — ღელში თწერი передный по отно-шенію въ себѣ; — თწერო обильно, чрезчуръ много (такъ что можно относиться нерадно); — თым. глаголъ თსრეჲა, და-თსრეჲა портить, III-я пор. ნ. ვაზრეჲე, აორ. ღე-ვაზ-ნი, пр. с. და-შა-თსრეჲე, თს ღე-უთსრეჲე.

თწვიწვი სმ. ხუნა.

თსთბეჲე სმ. подъ ბიჲეგი.

თსთღობქიირი სმ. თსორი.

თსთარი (рѣдко употр.) дождь, господ-скій дождь; — ღოსორე дворедъ; — თსთარა-სქილი S, თსთარა-სქილი M შურ-ნი, свояченица; деверь, волюва (букв. дѣтя дожа); — თым. глаголъ სთარეჲა селиться, строиться, I-я пор. ვოსთარანეჲ ა поселенъ (რ. ვასნლო); — III-я пор. ნ. ვოსთარუნეჲ (< ვოსთო-რუნეჲ) село другого (რ. ვასნლე);

აორ. ქედვ-ვოსორე; — სტრ. ვ. II-я пор. იზსორუქ სეауось (რ. ვესახლე-ბი), აორ. იზსორი, დი-იზსორი, პრ. с. ნო-ზსორუექ, სი ნო-ზსორუექ, თინა ნო-ზსორუე, ჩქე ნო-ზსორუეთ, თინე-ფი ნო-ზსორუენა (რ. ნამოსახლეორ, მი-სახლეი);— მა-ზსორუე (<მო-ოზსურუე), მა-ზსორი поселенищ; пмѣющій домъ, хозяйство; — ნო-ზსორიი ილი ნა-ლო-ზსორი мѣсто бывшаго дома, бывша я усадьба; — ოზორუ'უ' усадьб-ное мѣсто, усадьба; — სორუა-მასო-რობა (რ. მოსახლეობა) домъ, поселе-ние, хозяйство, семья;— გინო-ზსორუა переселение; — ლოლ-მასორე рабо-тающій въ домѣ (господскомъ),

ср. г. შინ-ემა (см. этим. слова Н. Маррѣ, ОТ., стр. 6, слово 9 въ примѣчави); — ქვაშო-ზსორი, см. подъ ქუა.

ოზორემა (რ.), სტრ. ვ. II-я пор. ш. ოზ-სრეპქე я порчусь.

ოზური, ოზურიი, ოზურიე Охурей, რქ-კა въ Самурзакано.

ოჯახი (т. اوجاق) домъ, семейство, очагъ, ср. ფახია.

ოჯადღეში см. подъ ჯა, უერხენი.

ოცო ლუკა, ტრუბა (ო-ცე), ср. г. სა-ვეირი.

ოცობა согласие, соглашenie; — ოცო უწუე ოვъ согласился съ пять, см. წ 1.

ჰ.

1. ჰ- субъективний მწიფონმენიი პრეფიქს 1-გო ლიца въ глаголахъ съ начальными глукими კ, წ, ხ დრ., სრ. ჰ, ვ, შ, ფ; сочетавია ჰე, ვე, შე დაუთъ также ჰ.

2. ჰ- несоформенный объективный мѣстоименный префикс 1-го лица въ глаголахъ (при тѣхъ же обстоя-тельствахъ, какъ ჰ- 1), სრ. შ- 2.

შანტე (რ. შანცა) ძესალ გრუშა, სრ. ქიკუ-სხული.

შადო (რ.) სობიკი, სხივამეიი въ зем-лю для привязывания животныхъ.

შადუბა ნაოდითსა, ობრქათსა, ობ-ექტივ. სტრ. 3-გო სპრ. ш. შაპალუ'უ', ოს აპალუ'უ', ჩქე შაპალუნა ინიუ, у меня ობრქათსა (რ. შეპოვება როდ-ственпо, падо полагать, в по кор-пу), პრ. вес. შაპალდეუ, ჩქე შაპა-ლეუეს, жех. შაპალდეან'ი/ე', ჩქე შა-პალდეან'ი/ე': ართი ქაქარიში შეცო

შუთა შაპალდეუ ღო თინა სოლო გერქ ომიჭკომუ კრომხ (больше) ოდოგო კოვლეკა у меня ничего не было (не обрѣталось), და ი того ვოლქ სქენქ у меня; პრ. с. ნო-პაპლეუ (იმ. ნო-პაპლეუ, ტუ.), §§ 67, A, d; 87, A, a, b), სი ნო-რაპალდეუ, ოს ნო-პაპლეუ, ჩქე ნო-პაპლეუნა, დ-პრ. ნო-პაპლეუდეუ/ე, პრ. сосл. ნო-პაპლეუ-ეან; — შუთა ნოპალდეუ у него ничего не обрѣталось; — სტრ. ვ. II-я пор. ვიპალდეუქ S, იპაპლეუქ MZ ობრქ-თაუს, ლაქოჯუს; — შუთა იპალდეუ ничего не ობრქათსა, იაჩეგო იქენქ, სრ. ზაღეზ 2.

1. შაპა (греч. πᾶππας, ὁ) священ-никъ; — უ-პაპური ბეზ სუაშენიკა, უპაპური ქიქენა სტრავა ბეზ სუა-შენიკა; — შაპა-ნ-წუევილი, შაპა-ნ-წუერი (შაპა-ნ-წუეული პროвалиათსა, проваливается) названіе озера

на границѣ между Самурзакано и Абхазіей въ горахъ (по разсказу вѣноторихъ, будто-бы озеро или мѣстность подъ такимъ названіемъ есть и въ селѣ Хета Зугдидскаго уѣзда; въ объясненіе названія озера существуетъ слѣдующая легенда: у одного священника крестьяне работали въ пѣмочи (სოლი ტუნდუ); священникъ въ вечеру, по обычаю, угостилъ рабочихъ, по вмѣсто овцы изжарилъ вмѣ собаку; крестьяне, ничего не подозрѣвая, весело скушали подъ видомъ овцы изжаренную собаку, но священникъ за такой безчестный поступокъ строго былъ наказанъ: по уходѣ крестьянъ священникъ вмѣстѣ со всей своею усадьбой провалился въ пропасть, и на томъ мѣстѣ образовалось озеро, получившее по этому случаю названіе პაპანწყვილი или პაპანწყური; — «პაპანყუღა» и «პაპანღვინი-გებოციე» у შრ. червиль глody; одуванчикъ (расг.).

2. პაპა < პაპა / პაპაე Папа, Папана (фамилія).

პაპანა (გ. ფაუნაი) суковка, улотребляемая мужицками въ лѣтнее время вмѣсто шляпы.

პაპუ (გ. პაპ) прадѣдъ.

პარანსოდი (რ.) пароходъ, ср. სეჟარდი.

პარკადლი болтовня; голый; — ნიპისი პარკალი болтать языкомъ, съ род. отв. ი. ვუპარკალუაქქი ნინს болтаю языкомъ, аор. ვუპარკალე ნინს: — თი ოსურქე ნინს ვუპარკალუე, ვუპარკალუე ღო ვა ღო-შურღუ ღლას თა ჟენჭიპა ბოტალა, ბოტალა языкомъ и писюлько не

устага; — წიე, ნინს მეს ვუპარკალუაქქი! мальчякъ, чего ты болтаешь ср. ტარკალი.

პარპადლი (გ. პარპალი, ფარფალი. პ. ჟრფ) поспѣшность, быстрое хожденіе; разговоръ, болтовня, бравство; спѣшить, болтать, бравировать, I-я пор. ი. ვარპალანქ, გილო-ვარპალანქ.

პარტახი (გ. პარტ. პ. արտաქ) завушенное, раззоренное, выморочное имѣніе; отым. глаголъ პარტახუ раззорять, грабить (см. Н. Марръ, Груз. приписки, стр. 221, И. И. А. Н. 1911).

ლა-პარტულია ძლოსიქ (ср. გ. პრტული).

პასუსი (გ. პასუსი, ი. پاسس) отвѣтъ; — отым. глаголъ, ი. ვუპასუსენქ отвѣчаю, отвѣчу, аор. ვუპასუსი, ირ. ს. მიპასუსებუ.

პატენი см. პატონი.

პატიი (გ. პატიი) честь, почестъ; — პატიი-ცე/ემა (ვხ. პატიიში ცემა) оказывать почтеніе, угощать, ი. პატიის-ფარცენქ, аор. პატიი-ფცი; — პატიიეშული почтеньный; — პატიიეშულია съ почтеньемъ; — პატიეზა прошеніе, защита; процата, защищать, II-я пор. съ неоформ. оти. ვიპატიენქ, გიპატიენქ и защищу его, тебя, მიპატიენქ, იპატიენქ თა защитишъ меня, его и т. д., аор. ქი-ი-ე-პატიი; — ქი-მიპატიი защити меня! — III-я пор. ვაპატიენქ, გაპატიენქ и прошу его, тебя и т. д., аор. ქე-ვაპატიი, ირ. ს. მიპატიებუ.

პატიინი см. პატონი.

პატიოზანი (გ.) частный.

პატიეგი см. პატე.

პატონი S, პატენი, პატიინი, პატენი MZ господиъ, барниъ (გ. პატონი); —

ოსურპატონი. *см. ოსური*; — ქომოლოპატონი, *см. ქომოლი*; — პატონობა *господство, барство*; — პატონტკორალი (*г. ჰატონ-უმობა*) *крѣпостничество (бух. барство и рабство, см. ტკორი)*; — პატონი-სქუა, *см. სქუა*; — პატონეფი *востока и востока*, *такъ народъ называетъ заразыя болѣзни, какъ оспа, корь, скарлатина, и вѣрять, что это какия-то верховныя существа, развѣжающія на катарахъ.*

პატენი *см. პატონი*.

პატურა *см. ლაბა*.

პატოჭი (*რ.*) პეტტი *наголенка*.

პერიი *см. პიორუა*.

პენტტი *см. პეტტი*.

პენჯენა *см. პეჟ*.

პეპუიბ (*буж. вмя*) *Пенуиа*.

პეროფი *вѣна, ср. ეგეური*.

პერტე, პერტეა, პეტე, პეტრეა (*რ. პეტრე*) *Петръ*; — პერტობა, პეტრობა *праздникъ въ честь Петра [и Павла] 29-го июня.*

პეტელა *блеяніе*; — ოსა (*შხური*) პეტელანს/ც *коза (овца) блеетъ.*

პეტრე, პეტრეა *см. პერტე*.

პეტული *см. პიორუა*.

პეჟ || პენტე < პატეჟი: *დაპეჟება, დაპენჯება, დაპეეჟება, დაპეიჟება, დაპატიჟება* *приглашеніе; приглашать, III-я пор. в. ვაპეჟენქ, აორ. დე-ვა-პეჟა, თიქ დაპეჟა, პრ. ც დაპეჟეპუ; — დაპეჟებული* *или დაპეინჯებული* *приглашенный; — დაპეინჯებული (< დაპეინჯებული) подлежащій приглашенію; — დაპეინჯებულა* *для приглашенія, чтобы пригласить; — ე-დე-პეჟებული* *не-приглашенный, незваный.*

პიან; პიანება (*რ. პრიანება*) *заכותѣть, пзволить, совзволить, II-я пор. в. ვიპიანენქ, აორ. ვიპიანე.*

პიკვბდი *выпученный, вздутый (почма на деревьяхъ, жепскія груди).*

პიდობი (*რ.*) *пизанъ.*

პინტი *трапка.*

პიორ: პიორუა *цѣсти, III-я пор. п. ვაპიორუნქ* *или ვაპუფუნქ, вавставляю цѣсти, აორ. გე-ვაპიორე, გე-ვაპუფე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვიპიორუნქ; — გო-პიორლი* *разцѣпщій; — პირი, პერი, პეული* *цѣстокъ, цѣсти на деревьяхъ.*

პირველი (*რ.*) *პრიველი, პრიელი* *первый.*

1. პირი (*რ.*) *ротъ, отверстіе; край, берегъ, сторона; условіе, обѣщаніе, предположеніе, дума, отмы. глаголъ პირება, III-я пор. в. ვაპირენქ* *предполагаю, აორ. გე-ვაპირი; — სტრ. ვ. IV-я пор. в. ვაპირებუქ* *предполагаю, აორ. დე-ვაპირი* *я рѣшилъ; — ვაპირქ* *общаюсь ему, აორ. დე-ვაპირი; — პი-ჯვარი, см. ჯვარი; — პირობა* (*რ.*) *условіе, договоръ; — პირ-და-პირი* (*რ. პირ-და-პირ*) *лицомъ къ лицу, прямо; напротивъ, vis-à-vis, ср. ჯიქურა.*

2. პირი *см. პიორუა.*

პირსელი *кума; — პირსელი* *სი ქომონჯი* *кумъ (бух. мужъ куми).*

პირტოლი, პურტოლი, პირტოლუა, გეპირტოლუა *разсѣвать, рубить, ломать, I-я пор. в. ვაპირტოლენქ* *или ვაპურტოლენქ, აორ. დო-ვაპირტოლი, დო-ვაპურტოლი; — III-я пор. აორ. ვ-ბ ლ ქიგი-ოპირტოლი* *ფინც* *оаъ переломилъ у с: ... (у корня); — სტრ. ვ. II პორ* *ვაპირტოლუქ* *ломаюся.*

ბიტირე S (რ. ბიტრა) მათა, ცვალი-შითა, ცვალი-შინთა MZ.

ბიტირე ნოსტე;—ბიტირე ნოსტეა, II-я пор. н. ვიპირეანქ, აორ. ვიპირეანქ;—IV-я пор. ვიპირეანქ ავსთავლიუ ნოსტეა;—ბიტირე, ბიტირე ქვარა გილიაკვიანსე ვე პოსტუ ჯივოტე რადუტე;—ბაპირე დერჟანნი ნოსტე;—საპირე პრედნაპაჩევიე დია ნოსტა; პოსტინაა პიჩა.

ბიჯი, *dat carti*. ბის/ც როტე, ლიპო, ვრადი, ბერეგე; უსოვიე, უგოვორე;—ბიჯი ლიპომე, პო ლიპუ;—ბიჩე (<ბიჯიჩე) სე ბეღიმე ლიპომე;—ბიჯი-ქოქო როგოვინე;—ბიჯი-სახე ლიპო;—ბიშ-ქოსხალი (<ბიჯი-ქოსხალი <ბიჯიშ-ქოსხალი) უტირალინე, სმ. ქოსხა;—ბეღე-ბიჯი (<ბეღეშ-ბიჯი) მორსკი ბერეგე;—ბიჯილა უსოვიე, უგოვორე;—ბიჯილაშე პო უგოვორე, სრ. ბირი I;—ბიჯომეცე. ოსტეჩო (ხერეთი <ბიჯი) კოჟა ილი კორა დერევა (ხერეთი), სლუჟაჩაა ვრეშეი დია ვინნიხე ლუხინოვსე, სრ. ო-ჩხეშეი პოდე ჩხს.

ბიტირე (რ.) პლათე, სმ. ტიტანოტი, ტანოტი.

ბიტირე (რ.) პლუტე.

ბიტირე (რ.) პოვარე, სმ. გაგესქეა.

ბიტირე სმ. პიროლი.

ბიტირე (რ. გრეკი *πολύμτος* რაშონოთნი).

ბიტირე: პირეა, შიკოპირეა პრისთავლი, პრისთავლი, III-я пор. н. შიკეშე-გოპირეანქ, ბ. ქიშეშე-გოპირეანქ (სლუ-

ხინო-ლი სოავუჩიო ნაშე სლო სე ლატ. *popo, pūsi, positum, ropēge stavit, masti?*).

ბიტირე, ბიტირე წეჩი ნუჩინა, ომუტე.

ბიტირე ტროგატე, ხვატატე, სე როდ. ოთ. პ. გუპოტირეანქ, გიპოტირეანქ ი ტროგაუ ეგო, თება ი ტ. დ., აორ. გუპოტირე¹ქ¹.

ბიტირე სმ. ბირევილი.

ბიტირე (რ.) პრისთავლი.

ბიტირე (რ.) პრისთავლი.

ბიტირე, პოლი (რ.) პოლე, პოლოლი.

ბიტირე სმ. პიროლი.

ბიტირე, ბუზინე სმ. ბუზინე.

ბიტირე (ბ. პულა *облако*) ვარე, სრ. ორქა-„ბუზინე“ უ ბრ. მოლოციტე, სმ. გურევი.

ბიტირე ლუხ-პორრეკ, ბუზინე (სრ. ტ. ბრისი).

ბიტირე სმ. ბირევილი.

ბიტირე ხაშთე, ნეპრერვიპე ნადავანიე ზუკოვსე გუბანი ილი ივზე ზაქანიე პროჰოდა, სრ. ბურევი, ბუზინე (ტ. ბუზინე).

ბიტირე: ბუტირეა შიპატე. ოსტინი-ვათე, I-я пор. н. ვიპირეანქ S, ბუტირეანქ MZ, აორ. გო-ვიპირეანი, გო-ბუტირეანი, ვრ. ს. ბუტირეანი;—IV-я пор. ვიპირეანქ;—სტრ. ა. II-я пор. н. ვიპირეანქ, ბუტირეანქ, აორ. გი-ვიპირეანი, გი-ბუტირეანი;—გო-ბუტირეანი ობშპანნი, სრ. ტ. გა-ბუტირე, გა-ბუტირე.

ბუზე, ბუზეა გორბე;—ბუზე, ბუზეა გორბუვ, ბუზეა;—ბუზე-ბეღეანლი, სმ. ბუტირე.

ქ

ჭაარნეგი სმ. ჟირი.

ჭაკობია, ჯაკობია Жакoбiа, Дзакoбiа (ფანჩია), образована отъ имени *აკობი* Iаковъ на почвѣ перебора звука *а* въ *г* (см. Н. Марръ, *Грузинскiя приписки*, стр. 220)

ჭამი, *дат. хамт.* ჟამს/ც, ჟანს/ც (გ. ჟამი, არმ. Ժամ) время, часъ; — ^ათე-ჯანს იъ это время; — აკა-ჯანს одинъ часъ; — თი-ჯანს, თიმუ-ჯანს იъ то время; — მუ-ჯანს когда; — მუ-ჯანსე-თი когда-же; — მუ ჟამისა^ა ღ^ა დო კაბიხა პორა; — მითა-ჯანს, მითა-ჯამც იხოგა; *ქხოგა*; — მუთუნი ჟანს *ხოგა*-*დო*; — მუთუნი ჟანს ვარ *ხოგა*.

ჭაჭუა (გ. ქეჭუა) мять, пзбивать.

«**ჭარანაშო**» у შრ. *ფაჩიშ* большой, пейсать.

ჭარნეგი სმ. ჟირი.

ჭაშხა სმ. *подъ* ღლა.

ჭე სმ. ზეე.

ჭეშხა სმ. *подъ* ღლა.

ჭვაბუ ლეგუშხა; — გორღე-ჭვაბუ *большая лягушка*, სმ. გორღი 1.

ჭვანია Жванiа (ფანჩია), образована отъ имени *ივანა* на почвѣ перебора звука *а* въ *г* (см. Н. Марръ, *Грузинскiя приписки*, стр. 220).

ჭვეპური *ქშა*, სრ. *პეროქი*.

ჭვერი *მოძრა* *травა*, სრ. *გლე-ვერი*.

ჭი, ჟი *наверхъ*, *наверху*; — ჟი *ღო* ჟი *выше* *и* *выше* (*суха*, *наверхъ* *и* *наверхъ*); — ჟი^ე *сверху*; — ჟინი *верхний*, *песенный*, *восточный* (სმ. *ბორია*); — ჟინიში *ორთა*, სმ. *ორთა*; — ჟინო-სქუა, სმ. *სქუა*; — ჟინ-მალე/უ, სმ. *ქირი*.

ჭინოთა Жинoтa, деревня и замокъ въ Сланиартiано на р. Техурѣ (იხ *Сенак*. უჩადქ); — ჟინოთური *жинотскiй*; *жинотецъ*, იმ. ყ. ჟინოთა-ლეფი.

ჭინცი (გ. ზეიცი) *гусеница*, სმ. *ღორღონჯი*.

ჭირი S, ჟერი MZ *два*; — ჟირი-ზოლო *оба*; — ჟირი-ვარა *около* *духъ*; — ვითო-ჟირი, ვითო: ჟერი *двѣ* *падаютъ*; — ჟარნეგი, ჟარნეგი (< ჟირი-ქეგი) *сорокъ*; — ჟირიში *двѣсти*; — მა-ჟირა *или* *მა-ჟია* *второй*; — მა-ჟარნეგა *сорочовой*; — ჟირ-ჟირი *но* *два*, *ვე-ჟირი*; — ჟირიშა^ა *два* *раза*; — *отым.* *глаголъ* *მა-ჟირუა* *положить* *кукурузную* *пшчу* *второй* *разъ* (გ. *გამორღეზა*), *ი.* *მა-ზეირანქ*, *აორ.* *გომა-ზეირი*; — *მა-ჟირელი* *очищающiй* *пшчу* *второй* *разъ*; — *მა-ჟირელი* *очищенна* *второй* *разъ* *пшча*; — *ნა-ჟირა* *ღლი*, *ნა-ჟირელა*, *ნა-ჟირუა* *близнецъ*; *одинъ* *изъ* *двойныхъ* *предметовъ* (სრ. *ჭკუბი*).

ჭიშკი სმ. *ქუშკი*.

ჭორღანია Жорданiа (ფანჩია), образована отъ имени *ორღანე* *Иорданъ* на почвѣ перебора звука *а* въ *г* (სმ. Н. Марръ, *Грузинскiя приписки*, стр. 220, И. И. А. Н. 1911).

ჭურუ *разунецъ*, *безумецъ*.

ჭუშკი, ჟიშკი *Жушкь*, *Жишкь*, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ჭღამ: *გა-ელამეზა* *сильно* *разгнѣваться*, სრ. *з.* *II-я* *иор.* *ი.* *იბელამეზუქ*, *აორ.* *გე-ებელამი*; — *გა-ელამეზული* *разгнѣвавшiй*.

ღღირ || **ღღერ**: ჟღირაფა S, ჟღერაფა MZ

увяданіе, увядать, сь дат. отн. н. ვოყელირუნქ ვაწავლიო ეგო უვადან, აორ. დე-ვოყელირე; — სტრ. ვ.ვ. ბეღერექ უვადაო, აორ. ღო-ბეღერო,

პრ. ს. ღო-ბ/ვეღერაფეკ; — ეღერაფი-ლი უვადშიწ, პობიქდიწვიშიწ. უღირსი სმ. ქირი.

რ.

1. რ- ფონეტიკსკიი парость в словах, какъ то: შო-რ-ჩე (отъ ჩე), პროლი (отъ პოლი), ქირქა (отъ ქიქა), სრ. 5-1.
2. რ- ნეოფორმისნიი обьективნიи мѣстоименнии префиксъ 2-го лица в глаголахъ.
3. რ < ვრ სმ. ლ 2.
4. რ: რინა, რინი бытіе, существованіе; бытъ, существовать, Гр. § 108: ი. ვორექ, სი 'ო' 'რ' ექ, თინა 'ო' 'რ' ე, ვორეთ, 'ო' 'რ' ეთ, 'ო' 'რ' ენა, პრ. ნეს. ვორდი, желат. (сосл.) ვორდე ე ვორდა, пов. ნაკ. ქ'ო' 'რ' და ბუდ, ქ'ო' 'რ' დას лустъ ბუდეტ, ნუ რექ ნე ბუდ; — ვა რენ-ო? პტუ-ლი ვა რდუ-ო? ნე ბილო-ლი? (употребляются, какъ вводнии предложенія); — შარენჯი სუცხვარუში; — ნარენჯი, ნარინჯი ბიწვიში; — ორენჯი ბუდუში (очевидно это же самое слово ორენჯი, ორინალი პრით, какъ место бытія, существованія), времена второй и третьей группы образуются отъ глагола წოფა.
5. რ < რინ || დირთ: გე-რინა სთავ, ი. გი/ე-ვორექ, გი-ორექ ილი გე-რექ, თინა გი-ორე ილი გე-რე, პრ. ნეს. გი/ე-ვორდი, სი გი-ორდი ილი გე-რდი, თინა გე-რდე, პრ. ს. გე-ვრინელექ ილი გე-შირინე, თის გე-ურინე; — пов. ნაკ. გერდა (< გი-ორდა) სთი, გერდას лустъ სთიწ, გი/ე-ვორდათ лустъ

стоямъ; — გე-რინელი სთავშიწ, ოსა-პოშიწვიწ: შოუ ქუასე გე-რინელი ვორექი ა ი, — გოვრით, — სთავ-თაა ნა კამიწ (ტ. ე. ნეპრექონა, თერდა; სმ. Xp., სტრ. 75, პ); — გო-რინა, ღო-რინა. II-ა პორ. დხწ. ვ. ი. ბრინუნქ ილი ვირინუნქ, გირინუნქ ა სთავი (ბერუ) სეწ ეგო, თეა ვე კახეწაწ ეგო, ნაპრ., შო-ინალეთ სლუგოწ (გ. ვუენებ), აორ. ქი-ლი-ი-ბ/ვრინე; — სწ პოდ. ოთნ. ვური-ნუნქ, გირინუნქ ა ბერუ (სთავი) ეგო, დია ეგო, დია თეა, (გ. ვუ-ენებ), აორ. ქდე-ვურიე; — სწ დატ. ოთნ. სთავიწ, ოსთავიწ ვე პოვოწ, ი. ვორინუნქ, აორ. დე-ვორინე (გ. ვა-ენებ, და-ვაენე): თურქეფო ვა შო-რინუნა ტურკი ნე დათე ნამე პო-ვო (Xp., სტრ. 138, პ); — სტრ. ვ. ი. დემე-ბდერთექ სთავიწ, დხ-ღაწ კხმ, აორ. ქდე-ბდერთი (გ. ვეგეი, და-ვეექ); შა დემე-ბდერ-თექ კოწო (შოჯამაგირეთ) ა სდ-ღაწ (სთავი) ელოწკომ (работ-ником); — გე-რინა, III-ა პორ. დხწ. ვ. ი. ვორინუნქ ილი ვორი-ნანქ პოძიწაო, სთავი, აორ. გე-ვორინე ა ოსთავიწ ნა ეგო-ი, სდ-ღაწ კხმ, დე-ვორინე ა ოსთავიწ ვე ემე-ი, დამე პრით (ვე დომ), პრ. ს. გე-შირინუნაფუ, ღო-ში-რინუნაფუ; — რინა, გო-რინა, ი. გე-ვო-რექ ილოჯუს ვორეწ (около) ეგო,

стерегу, обѣщаюсь, принимаюсь; ვა что, აორ. გვუღორთი; — გინარინს наоходившійся, стоявшій; — შერინა, II. შე-ვორექ (გ. შიღგომიღვარ, ვადგადარ), თინა ში-ორექ; — სზ род. отв. შე-ვურექ, пр. нес. შე-ვურდი держу сторону кого, выступаю противъ кого: შა ჩქიში ჯიშას შე-ვურდი ა держалъ сторону моего брата, ჩქუ ართიანს შეურდიო მი были другъ противъ друга (см. ლ 2, დგინ 2); — აღარინს ილი ი/ღლარინა, ინო-არინს, II. აღდ-ვორექ, სი აღ'ა'არექ ნაოოჟუსь обого боого, при комъ, внутри чего-л., объект. стр. 2-го спр. II. აღა-შირე, აღა-გირე, აღუ-რეკე у меня, у тебя, у него есть, наоходится онъ внутри (въ сердцѣ), აღა-შირექ — თი у меня, აღა-გირექ — ა у тебя, აღუ-რეკე — ა у него в т. д., пр. нес. აღა-შირედ; — წო-არინა стоятъ шпереди, противоствоят, აწე-შარინე ა მოგუ противоствоят; — იწო-არინს ჯი противоствоят; — გილო-არინა стоятъ подь чѣмъ-лиბო; — გილა-არინა стоятъ на чемъ; — გეშა-არინს, გიშა-არინს наоооитсся сверху чего-лиბო, наверху, II. გიშე-ვორექ, თინა გი-შა'არექ; — გიშა-არინსი стоящій на чемъ; — გეშო-არინს пригооитсся, გეშე-ვოდღრთექე пригооუსь, აორ. გეშე-ვოდღრთი; — გინო-არინს стоятъ наверху, — დილა-არინს, 'ღ'ინო-არინს наоооитсся внизу, внутри чего; — ეკო-არინს стоятъ у края, у берега чего, II. ეკე-ვორექ, სი ეკ-ორექ (< ეკო-ორექ), თინა ეკ-ორექ; — შიოთარინს. наоооитсся внутри чего, напр., ტქსა; — შინო-არინს наоооитсся

внутри дома; — ში/ეკო-არინს пристать къ чемъ, стоять на откосѣ; — შულარინს бытъ внутри; — შულ'ა'არინსი (< შულა-+არინსი) жплатце; — წი-შო-არინს, წეშო-არინს, II. წეშე-ვორექ (გ. წაშო-ვადგეპი); წიშო-არინსა, III-я пор. წეშე-ვორინსუკე ა предстваю его прედъ к. (გ. წა-ვაჟენს); — სრ. 3. გემწე-ვეუღრთექ (< გემწე-ვეუღრ-თექ).

6. რ; რიბა, შე-რია, შო-რიო осилить, побѣдить, სრ. 3. IV-я пор. II. ვო-რუექ ილი ვოროუქ ნობწჟადო, ბ. ნე-ვერიბექე, შო-ვერიბექე, აორ. შე-ვერიი ილი შო-ვერეი, თიქ შე-ერუუ ილი შო-ეროუ, пр. с. შო-ვერიბექე ილი შო-ვერუექ, ჩქე შო-ვერიბექე; — შა-რიბეღლი, შო-შა-რიბეღლი ნობწჟადოქიწ, შო-შა-რიბეღლი ხუი; — შო-რუელი ნობწჟდენიწ, შო-რუეი; — შე-რეთ (შარ.) სვლოკ, ნასილხო (სრ. გ. შო-შრეთ სილხო, სზ იზბიტხოქ: შოშრეთ ღავთესე ფანა).

რბგბღი, თოფიში რბბღი ნაქსა იზვ რუჟი.

რბგბღი, რბგაჯი (?) II разговоръ, разговаривать, I-я пор. ბ/ვრაგადანქ, აორ. ბ/ვრაგადე, пр. с. შირაგადე; — пов. ნაქს. 2-ე ლ. რბგადე, შივ რბგადუას; — II-я пор. იბრაგადუთ, ში-იბრაგადუთ ლოვორიმ; — გე-რაგადუა, III-я пор. II. ვორაგადანქ, გი-ვორაგადანქ გოვორუ о чемъ, ვორაგადანქ заставлю говорить, აორ. ქე-ვორაგადე'ე', თიქ ქა-არაგადუე; — გი-ვორაგადეე ა პროგოვრიქ, -ლს; — IV-я пор. ვორაგადე-ფუანქ заставлю кого говорить, აორ. ქე-ვორაგადეფეე, თიქ ქა-არაგადეუე; — სრ. 3. II-я пор. II. ვი-რა-

чакъ лѣтомъ этими же словами отравилъ, какъ онъ мнѣ важно заявилъ на мой вопросъ, крикъ пролетѣвшей мимо насъ кедровки].

2. რე: რეზა, არეზა (რ. აგეზა) бросать вверхъ, ღუღიშ არეზა ნიქ დერჰკიმს (букв. бросать вверхъ голову), II-я пор. ნ. ვირღენქ (ღუბ). ეთმე¹ ვერღენქ (ღუბ), აორ. ევერღი (< ა + ივერღი); — ღუღიშ არეზული დერჰკიშ.

რღით ნმ. ღირთ. გერღით ნმ. გერღით, სმ. ღღინა 2.

რღო სმ. ღრო.

შა-რეზენდი (რ.) свать, сваха.

რეგ: რეკუა звонить, ნ. ვრეკენქ, აორ. ღო-ვრეკი, პრ. ვ. ღო-შირეკე.

რეგბ, რევე. რეჭე каменный в песчаный берегъ рѣки; — რეკა, რევე Река, Реса, сѣლა въ Мингрелин.

რეფ: რეფუა ударять, სქ როდ. ოთვ. ნ. ვურეფუანქ ი ударлю ყ-ლიბო ო ყ-ლიბო: ჩსომი ქეგომენღ ღო ღუღე ქუახე ქურეფუანგე ღეჰნი რიბა ნი უდარეაქ გოლოვო ო ვაშენ (Xპ., სტრ. 71; 32-33), აორ. ქე-ვურეფე.

რეფო სმ. რეკა.

რეფი (რ.) рецептъ.

რეჭო სმ. რეკა.

1. რე: რეზა зажигать, возжигать, III-я пор. ნ. ვორზანქ, აორ. ქედ-ვორზი, პრ. ვ. შირზამუ ნიქ ნო-ზრეჰე, სი ნო-რეჰე (ვმ. ნო-რეზეჰე), თის ნო-რეჰე. ჩქე ნო-ზრეჰენა (რ. ნა-შეთეზა); — სქ როდ. ოთვ. ნ. ვურ-ზანქ ვაჰიგაშ ომუ, გირზანქ ნ ტ. ღ., აორ. გე-ვურზი, თიქე გე-ურზე; — სტრ. ვ. I-я пор. ნ. ვრეჰქ გორუ, ღა-ჩსირი რეჰე ოგონი გორიქ, პრ. ვ. ნო-ზრეჰეჰქ (რ. ნა-შეთეზვარ), თინა ნო-

რეჰე (სოპი. სქ 3-იმე ღვომი პრ. ვ. დქისთ. ვ. თის ნო-რეჰე), ჩქე ნო-ზრეჰეჰე; — ობქექტივ. სტრ. 2-го სპრ. ნ. შირზე (რ. შირთი) უ მენა გორიქ (ოგონი, სვეჩა); — ერ-რეზა; — აკო-რეზა ნიქ ივეკო-რეზა ვოჰიგაქ, რავოდნი ოგონი, სრ. გ. გეზა.

2. რე: რეზა, გარეზა, გორეზა (რ. გა-ძლეზა) устоять противъ чего, сопротивляться, სტრ. ვ. სქ როდ. ოთვ. ვურეჰეჰქ, გირეჰეჰქ ნ ტ. ღ., აორ. ქეგე-ვურზი, თიქე ქეგე-ურზე.
3. რე || რე: რეია, რეია, რეალა, შე-რეია დავაქ, ოდავაქ, II-я пор. იზრეჰენქ (რ. ვიძლევი), აორ. იზრეია; — III-я пор. ვარზენქ, ვარძენქ (რ. ვა-ძლევი), აორ. ვარზი, პრ. ვ. შე-შირეჰე (სრ. შე-ჩამა); — რეიალი ვადათოქ, ვა-ღოქ, რეიალი.

რეზაფე, რეზაფეზა სმ. ზაფრა.

რეზენი, რენი равнина, სრ. ზარი 2.

ო-რეზოლოი ბუტევაი პრევიზი (სრ. გ. ხა-გზალი).

1. რთ: რთულა ძღენიქ, აკო-რთული ძღენიქ მეჰუ სობო, I-я пор. ნ. ვრთენქ ნიქ ბრთენქ, აორ. გო-ბვროთი ნიქ გაკო-ვროთი, პრ. ვ. გო-შირ-თეჰე; — სქ როდ. ოთვ. ვურთანქ ი ძღენიქ კომუ, მეჰუ იწნიქ, აორ. გე-ვურთი; — II-я пор. გი-იზრთენქ ი რაძღენიქ სეზი; — სტრ. ვ. II-я пор. ნ. იზრთეჰქ ძღენიქ, აორ. გი-იზრთი; — გო-რთილი რაძღენიქ, რაძღენი-შიქსა; — ო-რთალი პრედიქტი ძღენიქ; — უ-გე-რთუ ვერაძღენი-ნიქ; — ო-რთაჰე კორზინა, უოგრე-ზემაი ობქექნელო პრ. ვ. ძღენიქ უროჰა; — ორთე-შარა ნიქ შარა-ორთუ, სმ. შარა.

2. რთ: გო-რთემა ძღენიქ, სტანო-

виться, обращаться во что, აორ. გო-ბ'ვროთი; — თქვე უპირატეო გო-რთე იან სთავ ნეხადომიშა; — პრ. ც. გო-ურთეშენ'ლე'ქი; — გო-რთელი ობრაშენნიშ; — ო-რთალი მირა ვემაქ ნე 900 კვ. სავ. (რ.ქცევა); — ე-რთემა ისქოლავითა, სლუჩითა, ობექტ. სტრ. 2-გო სპრ. აორ. გე-მირთე, გე-გირთე, გე-ურთე სო მხოუ სლუჩი-ლოს, ვსქოპილოს; 2-გო სპრ. აორ. გო-მირთე: ჩილქ ლეხსო გომირთე უ მენა ვაბოქნა ვენა, სმ. გუ-ულა, ე-ულა პოქ ლ 2.

3. რთ: რთინა, რთაფა, რთინაფა, რთემა, რთაღა, ღო-რთინა ვერქნე, ვრუთინე, ვოვრატაქ, ობრაშათ, II-ა პორ. ი. ობრთინ-უნექ ვერყუ, ვოვრატაქ სე-ბნე, ღია სებნე; — ღი-ობრთინ-უნექ ვოვ-რატაქ სებნე; — III-ა პორ. ი. ვო-რ-თინ-უნექ ვერყუ, ვოვრატაქ, აორ. ღე-ვო-რთინე; — სვ როდთ. ოტქ. ვურთინე, ვურთინექ იანი ვურთინ-უნექ, გი-რთინ-უნექ ი თ. ღი, აორ. ღე-ვურ-თინე, ღე-ვურთინე, პრ. ო. მირთინე; — სტრ. 3. II-ა პორ. ობ'ვროთუქ იანი ობ'ვროთუქ უ ვერყუს, მ'ვოაკოს, აორ. ობროთ, ღი-ობროთი; — სვ დატ. ოტქ. ღე-თმე-ვართუქ იანი მეკე-მე-ვართუქ იანი ვოვრატაქოს ექ ნემუ, აორ. ღე-ვართ, თოქე ღე-ვართე; — ღო-რთელი ვერყუშიქსე, ვოვრატაქნი-სე; — ღე-ნა-რთინი ვოვრატაქნიშ, პრისლანიშ ივამქნე, ვე ოტვქნე; — მ-ართუქ იოქოვოროთ, ომუთ; — გილა-როთი ნაკლონიქ, ზო-რეკო-პი გი-ლა-როთი ისტეჩენიქ სროქ (სრ. გილა-ულა); — გინო-რთინა, III-ა პორ. ი. გინე-მე-ვო-რთინ-უნექ ობრაშათ, ღხლავთ მქნე, ვქნე, ბ. გინე-ვო-რთინ-უნექ, აორ. გინე-ვო-რთინე; — სტრ. 8. გი-

ნე-მე-ობროთუ-ქი, გინე-მე-ობროთუქ უ ობრაშათ ვე ნოგო, სთავოქნე, ბ. გინ'ი-ობროთუ-ქი (ჩიტო, კატუო); — გინო-რთელი ობრაშენნიშ, პრე-ვრატაქნიშ; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. ი. გინე-მართუქ მინე ღხლავთ, ობრა-შათაქ, აორ. გინე-მართე (რ. გე-ლა-შექცე): გო-რტილაფაქ ანთე-ზოთ გინე-მართე ვროსტუდა ობრატაქსე უ მენა ვე ვოსპალენიქ (ჰრ., სტრ. 160, 24); — მინო-რთათა, მინო-რთინათა მერე-ვრატაქ, მერე-ვრატაქ თუდა, მუნო-რთათა მერე-ვრატაქ სიდა, პრ. ც. გემენო-მირთინ-უნე; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოკ.) ი. მინო-მა-რთინე მოგო მერე-ვრატაქ; — მუნო-რთინათილო მერე-ვრატაქნიშ; — მუკო-რთინათა: გურს მუკო-მირთინ-უნე ვო-ვრატაქთ მინე სერდე, თ. ე. უსქო-პი-ვო-რთინ-უნე მენა (ჰრ., სტრ. 155, 10); — მუკო-რთელი ვოვრატაქნიშ, პო-ვერყუშიქსე: მუკო-რთელი ზედი პო-ვერყუშიქსე სტაქთე.

4. რთ: იქე-ო-რთა, იქე-ო-რთათა პადე-ნიქ, III-ა პორ. ი. იქე-მე-ვო-რთინ-უნექ ი ვასთავილო პადთ, ოპროქინდვავო, ბ. იქე-ვო-რთინ-უნექ ოპროქინუ, პო-ვავო, აორ. იქე-ვო-რთინე'ვ', პრ. ც. იქე-მირთინ-უნე; — სტრ. 3. II-ა პორ. იქე-ობროთუქ პადათ, აორ. იქ'ი-ობროთი, პრ. ც. იქე-ობროთუ'ქი; — იქე-ო-რთელი იანი იქე-ო-რთინათილო პოვლენიშ, უპლენიშ.
5. რთ: რთემა, რთემა ღხლავთ, სტრ. 3. IV-ა პორ. ი. ვო-რთუქ ღხლავთ, თინა ო-რთე, სო ოტრია. ვა-ართე, პრ. ნეს. ვო-რთედი, ჯე. ვო-რთედე (გაგოქ ნე-დოსტატოქნიშ, ვრემენა II-ოი გრუპი ვაქსტაქსე უ გილა-ო-რთე-ნიქ მინე, ღო-ლა-მა).

6. რო სი. ლ 2.

მო-სა-წითე (გ. მო-სა-წითავი) убрание; подруга у сѣдла.

წითე || წითმი ილი თე || თმ: როთულა, როთუ-
მალა, თუალა, თუმალა, გვ-როთუმალა
крыть, надѣвать (шапку), I-я пор.
ბროთუნქ ვროუ, აორ. გვ-ბროთვი;—II-я
პორ. II. ვროთუნქ S, იბროთვანქ MZ,
გიომი-იბროთვანქ¹ ილი გიომი-ივ-
როთვანქ¹ ვროუ სებწ, ნადწვაю, აორ.
გი-იბ/ვროთვი ილი ქიგი-ივთვი;—III-я
პორ. გვთმე-ვოთვანქ S, გი-ვორ-
თქვანქ MZ (გ. ვანურავ), აორ. ქვევ-
ვოთვი, ქვევ-ვოროთვი, სი ქიგი-ო¹-
თვი; — IV-я პორ. II. ვოროთვანქ (გ.
ვანურავ); — სტრ. 3. II-я პორ. გი-
ომი-ივ¹ოთვალუქ „ნადწვაюся“, ვა-
ვრиваюся, покрываюся;—IV-я პორ.
გიომე-ვოროთვალუქ, აორ. ქვევ-ვ¹-
თვი, სი ქიგი-ა¹ოთვი;—объект. სტრ.
3-го სპრ. II. გე-მო¹ოთუ, სი გე-
გო¹ოთუ, თის გი-ო¹ოთუ (გ. მანუ-
რავს) на мѣхъ нодѣта (шапка); —
გე-მო¹ოთუ (გ. მანურავ); — მართუ-
¹ვალი კროსიქ, ნადწვაюшѣ; —
როთილი покрывнѣ; удушливѣ;
строение; — ო-როთვალო предметъ
для покрывшѣ; — ო-როთვალო вры-
ша; — ლუქო გი-ო¹ოთუმალარი გო-
ლოной уборъ.

როთუმე სმ. თრუმე.

ო-როთუმელო изголовье, გ. სა-როთუმალი.

როქ: როქოფუ ჯრათ; ლქო როქოფუნს
свинья жреть, სრ. გ. თქვლუფა.

რიგი (გ.) порядокъ; должное; — რი-
გება, გარიგება приводитъ въ по-
рядокъ, ღარიგება наставлятъ, III-я
პორ. II. ვარიგენქ, აორ. გვ-ვარიგი, ღ-
ვარიგი; — შე-რიგება примириться
съ кѣмъ, II-я პორ. შე¹-ერიგეს ილი

помиряться между собой; — რი-
გობიი порядочный, хороший; —
უ-რიგო непорядочный;—მარიგებე-
ლი примиряющѣи; — თი-რიგი та-
кой.

რიღ: რიღება, არიღება падать, пре-
достерегать, III-я პორ. II. ვარიღენქ,
ღ-ვარიღი; — ა-ვარიღენქ предосте-
регу, აორ. ა-ვარიღი; — სტრ. 3. IV-я
პორ. II. ვერიღებუქ остерегаюсь, იზ-
ბѣгаю, აორ. მო-ვერიღი.

რინბ, რინი, სმ. подъ რ 4, 5.

„რიათ, რიოთ, რიოთ!“ по Ламберти
(სტრ. 61) этимъ восклицаніемъ при-
зывали собакъ на кормъ.

რიწბ! (звучоподр.) ვრწ-ვრწ! (карка-
вие вороны).

რიწოთვი (გ.) почему (Xp., სტრ. 109, 12),
სრ. მუშენი.

რიწი S, რეზი MZ, რუსი რუსкѣი (су-
ществ.); — რეგოთი Россія; — რუ-
სული რუსкѣი (прилагат.).

რიწინ: რიწინავა смятъ зубы, III-я
პორ. II. ვოროსინუნქ, აორ. ვოროსინე,
პრ. ს. შირისინუნაფუ.

1. რიწნება (გ.) гнѣвъ, რიწნება, გა-
რისნება гнѣваться, სტრ. 3. II-я პორ.
II. ვირისნებუქ (გ. ვირისნება), აორ.
ქი-ვე-ვირისნი; — IV-я პორ. II. ვერის-
ნებუქ (გ. ვერისნება), აორ. გვ-ვე-
რისნი, პრ. ს. გა-შირისნებუქ; — რი-
წვიანი гнѣвливыи, жестокии.

2. რიწნება, რიწნება считать, სტრ. 3.
II-я პორ. II. ვირისნებუქ, ვირიწნე-
ბუქ считаюсь.

რიწადლი длинный, высокѣи;—რიწადლი
კისერამი ижѣющѣи длинную шею,
სმ. კისერი.

1. რე || კორ: რეება, მო-რეება, ა/წო-
რეება уменьшение; уменьшать, тѣся,

- I-я пор. ვრეებულენქ, II-я пор. ვირკენქ уменьшаюсь, уменьшаю для себя, აორ. ღ'ი-იერკი, პრ. ს. ღა-შირკეპუ; — III-я пор. ვ. ვარკენქ уменьшаю; — сь род. отп. ვურკენქ, გირკენქ уменьшаю у него, у тебя и т. д.; — объект. стр. 2-го сур. შირკვ ხე ხვაგაფე მიჩ (გ. შიკლია); — 3-го сур. პ. შორკვ (გ. შაკლია), შოკორღუ ელი შერკეპუ (გ. შაკლეღა) недостает у меня, აორ. ღ-შოკორღუ, ღ-შერკეპუ ელი აწ-შოკორღუ: ანთი წანას მუნწიოქ დირიკვ ღო ხეჩოს ღვინქ აწაკორღუ (< აწო-ოკორღუ) въ одинъ годъ урожай уменьшился, и у Хачо недостало вина (Хр., стр. 20, 18-10); — ღა-შარკეპული უმუწაშაიქ; — შო-რკეპული, ნა-რკული, ნა-რკეპი, ნა-რკე უმუწაშენიქ.
2. რე < რეიღ: რკიფი, რკია, რკილა კრიქ; კრიჩათ, I-я пор. პ. ბრკიანქ, ბრკიანქ ელი ვრკილანქ, აორ. ბრკიე, ვრკილე, პრ. ს. შირკიუ, შირკილუ; — III-я пор. ნ. ვორკილათუნქ, ვორკილუნქ ზასთავიუ კრიჩათ; — сь дат. отп. მე-ვორკილანქ, მე-ვორკილანქ ვრიчу вслѣдъ кому, чему, აორ. მე-ვორკი'ღ'ე, თიქე ში-ორკი-ღ'ლეუ ელი ში-ორკიოუ; — IV-я пор. ნ. ვორკილათათუნქ; — შა-რკი'ღ'არი კრიჩაიქ; — ნა-რკი'ღ'ა კრიჩაიქ; თო, что кричали; — ო-რკი'ღ'ე, ო-რკი'ღ'არი предметъ крика.
3. რე: რეიბა, შერეიბა, რკილა, რკალა ოფსკივანი; იტი по слѣдамъ, ოფსკივანი, II-я пор. იბრკენქ, აორ. იბრკი, პრ. ს. ში-რკიეპუ; — III-я пор. აორ. ქიშე-ვარკი; — შა-რკიეპული ოფსკივანიქ; — ნა-რკიეპუ ელი რკიილი

отискавший; — ო-რკიეპული ირედ-მეთე ისკაიქ (ერ. გ. ში-კვლევე).

4. რე: რეეპა, ერეეპა სვანათ, II-я პორ. პ. იბრკენქ, აორ. გე-ე-ვარკი.

რკინ: რკინათა, რკინეპა ბორთქსა, III-я პორ. ნ. ვორკინანქ ზასთავიუ დრუ-გიქ ბორთქსა, აორ. ვორკინე'ე'; — სტრ. 3. II-я პორ. პ. იბრკინეპუქ ბორ-ქსა (გ. ვჭილაობ), აორ. ქი-იბრკი-ნი; — IV-я პორ. პ. ვორკინეპუქ ბორ-ქსა სь кѣмъ (გ. ვჭილეღა) ელი ვერკინე-პუქ; — პრ. ს. ვრკინეპული რ'ე'ქ; — შა-რკინე ბორეპ; — რკინეპული ბორ-ვშიქსა; — ო-რკინე მტხო დღა ბორბი [по Орб. რკენა—ბორბა მე-ჯაუ ლუდნი, ა ბორბა ვიწრეი ა ჯივოთნიქ მე-ჯაუ სობოუ ელი მე-ჯაუ ენი ა ლუდნი — ჭიღეღა].

რეიღ: გე-რკიღათა ტრიათ, ტრე-პიქ, სь род. отп. ვურკიღუნქ; — объект. სტრ. 3-го сур. (ფორ. პოზმ.) გე-შარკიღე მოუ ტრეუქ.

რკინა (გ.), კინა ჯელ'ხო; — კინა-სონა სოშნიქ, სმ. სონ-უ [Этим. слова см. Н. Я. Маррѣ, Ивет. элем. въ Яз. Арменіи, И. В. А. Н. 1911, стр. 139 сл.].

რობუ უხელე, ოვრაგ, როვ; — გინო-რობუ, გინიი-რობუ პოტუორონიქ ოვრაგ; — რობა რობა, სელო ვე სე-პაკსომე უხელე, სრ. 4. რუბა.

როვბ სმ. ფირწალი.

როვბი ვეღმა, ვოღუეპ, სმ. ელი-ობა პოდე ელია 2.

როვი პეი; — როვიპის ოვოლო ელი, უ ელი, გრ., § 136.

რომვა (რ.) რუმვა.

რონდოში რონდში, სელო ვე სე-პაკსომე უხელე.

როსთო, როსთომი, როსტო (მ. იმია)

Ростомъ; — როსთო ქულა Ростомъ Хромой (Xp., 153,18); ნა. Ростомъ Чиковалп, посивший въ народѣ вслѣдствіе своего физическаго недостатка прозвище «Хромой», считался вѣатовомъ законовъ и игралъ первенствующую роль въ управленіи Мингрелією въ 50—60 г. прошлаго столѣтія (см. СМК, XVIII, отд. I, стр. 19).

როფე глубокое корыто, выдолбленное бревно для воды и корма животныхъ, ср. ნოსორი.

როშ: როშთი, როშუა орать, кричать, болтать, I-я пор. в. ბროშანი, აორ. ბროშე, пр. с. შიროშუე; — IV-я пор. в. ვოროშაფუანი заставляю кричать, болтать.

როწკვბ см. რაწკუა.

როჭიკი (г. взъ арм. ԼՈՒԿԻ) подвѣная плата, дѣвное пропитаніе) мелкія повинности, мірскіе сборы.

როქიალი (г. ქიალი) шумъ, звонъ; шумѣть, звучать, съ род. отн. ვურქიალუანი заставляю звенѣть; — стр. з. II-я пор. იბრქილქი звени, აორ. დი-იბრქიალი.

რს: რსება, და-რსება присутствіе, стр. з. п. ვერსებუქი присуствую, доживаю, აორ. დე-ვერსი, пр. с. და-ვრსებუქი (г. და-ვსწრებოფარ); — объектв. стр. 1-го свр. შო-ვრსებუ (г. შო-მსწრებო).

რსინი вонь, зловонье.

რსიოლი вертѣніе, круженіе, превратность; отым. გლოზ, III-я пор. в. ვარსიოლუანი верчу, აორ. ვარსიოლე; — стр. з. II-я пор. п. ვირსიოლუქი кружусь, აორ. ვირსიოლი; — დუღიში რსიოლი გოლოვკრუ-

ჯსიე; — დუს მუ-მარსიოლე უ მეჩა ვაკრუჯილას გოლოვა.

რსქინი угроза.

რსს || რც: რსსა, რსსალა, რსსება, რცა, რცება спасеніе; спасать, выручать, развязывать, оставлять, II-я пор. ვირსსენქი ვირცენქი я его спасаю, выручаю, აორ. დე-ვერსსი (<და-ივრსსი); — стр. з. н. ვირსსებუქი ვირცებუქი спасаюсь, ვქე ვერსსებუქი (<ვა ივრსსებუქი); — ნა-რცსა отстать, удалиться, бросить, IV-я пор. н. ვერცებუქი (г. ვერსსებო), აორ. ჩე-ვერცნი, ვა ჩე-ვერცნი ეჩ ვე ჩე-ვერცნი, пов. ნაკ. ჩე-ერცნი (<ჩე-ერცნი) отстать отъ него, ჩე-შერცნი отстать отъ меня; — უ-ჩე-ერცნებელი ეჩ ჩო-უ-რცსელი неотступный, неуступчивый; — რსსინი მასობა.

რტ, რტინა см. ნტ.

რტი см. ტახუა.

რტი: რტიფუ, შო-რტიფუ опоясываніе, опоясывать-тѣся, II-я п. ვირტიფანი опоясываю, აორ. ქიმი-ივ-რტიფი; — III-я пор. н. შუმი-ვორტიფანი опоясываю, აორ. ქე-შე-ვორტიფი, пр. с. შირტიფუ; — ო-რტიფუ ა) поясъ, б) часть дома, с) ცაში ორტიფუ радугა (ხუკე. поясъ неба), ср. ლველი, ქიარო.

რუღა, რულაია, რულაფა бѣгство, бѣжать (г. სირბილი, რებნა), III-я пор. в. ვორულუანი заставляю кого бѣжать, აორ. ქე-ვორულე, ოქე ქა-არულე, пр. с. შირულაფუ; — съ род. отн. შე-ვურულუანი (г. მი-ვურბენინებ) я принесу ему бѣгомъ; — стр. з. II-я пор. იბრულქი, ში-იბრულქი ბნუ туда, აორ. ვირული ეჩ იბრული,

ქიმ'ი-ბერული, პრ. ს. შირული; — რულა-რულათ იძი რულათ, რულათით ბნეგომ; — მა-რულე ბნეგომი, ბნეგომი; — მა-რულა ბნეგ, скачан; — ო-რულე предпазпачеяный для бн-ства, чтобы бнжаты; — ო-რულაფუ Оружани, гора въ Мпнგრелии; — გო-არულა სბნგათ ვნიზ; — გომო-რულა ვმბნგათ; — გინო-რულა პერებნგათ; — ე-არულა ბნჯათ ვერხ; — შიდა-რულა უბნგათ; — შიო-არულა ვბნგათ; — ში/ეკო-რულა ვბნგათ ცადი; — შინო-რულა ვბნგათ.

რუღობა სმ. ლური.

რუშე темнота; темный; — შო-რუშე темноватый; — ო-რუშე темница; — რუშე, აკო-რუშე темнеть, затем-пять; — რუშეა Уругия (бука. не-першая), имя собак; — ობექტ. სტრ. ქაწე-შორუშე, თოღს ქაწე-შორუშე უ მენა პოემიზო ვზაзах (უ ორბ. შრუშე, შროში; слово это и производныя отъ него встрѣчаются въ древн.-груз. иптера-турѣ, см. Н. Марр, ТР, Ш, стр. XLVII; სრ. также у Бер. რუშე).

რუო S, ბრუო MZ восемь; — ვიო-რუო, ვიო-ბრუო восемнадцать; — მა-რუო восьмой, სრ. შარ 1.

რუსთველი Руствели (Руставский), по имени Шота, знаменитый грузинский поэтъ XII—XIII вв., авторъ романтической поэмы «Витязь въ барсовой кожѣ».

რუსი სმ. რისი.

რუფი Руфѣ, имя сказочнаго героя, რუფი-ტარიელი, სმ. ტარიელი.

რუსი Рухъ, рѣка и старинная крѣ-пость въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

რქე: რქია, რქილა, რქულა, შო-რქია махать, замахнуться, II-я пор. п. ვირქენქ, აორ. ში-იერქი'ი; — სქ როდ. ოთ. п. ვერქენქ, აორ. შო-ვეურ-ქი; — ი/ელა-რქულა: კერქე რქეა ილო-ურქეუ ყ ვაბანუ .უდარიზ (снпзу шверхъ) кшккомъ его; — გო-რქე-ლა; — ა/ოკო-რქულა; — შუკო-რქე-ლა замахнуться кругомъ; — შო-რქი-ნაფილი то, чѣмъ замахнулись.

მა-რქვადლი лѣцо; — მა-რქვადლი შ-გურიი შრ. пластинчатые, рижникъ (გრინ), სრ. კვერცხი.

რქვიი вдвоецъ, вдона.

რღე: რღვაფა, ღვაფა сыпать, бросать, продѣвать, მე-რღვაფა, III-я пор. п. ვორღენქ, შე-ვორღენქ, სი მა-არღ-ენქ, აორ. ვორღეი, ღე-ვორღეი, პრ ს. შირღაფე; — სქ როდ. ოთ. ვურღ-ენქ бросаю, сыплю ему; — IV-я პორ. ვორღეაფუენქ; — რღვაფილი, ღო-რღვაფილი исыпанный бросен-ный; — გინო-რღვაფა პერებრასმვათ ჩერез, ოსმნათ კოგო; — გინო-რღვა-ფილი, გინო-რღვეფი პერებროსენ-ный, пересыпанный; — გო-არღვა-ფა, იშო-არღვაფა ვებროსით, პროდ-ვათ სнзу ვერხ; — ḡ'ინო-რღვაფა броситъ, всыпать внизъ; — ი/ეკო-რღვაფა რაზბათ, распуститъ; — იო-არღვაფა პობრასმვათ; — ქლა-რღვაფა პროდვათ; — ო-რღვაფილი предметъ для сыпания; — ḡ'ინო-რღვაფილი (< ღინო-ორღვაფილი).

ნო-რღვბ горячая зоза, სრ. ნო-რცცვა.

რღვინჯე: რღვინჯაფა сердится, სტრ. ვ. II-я пор. იბრღვინჯეუქ, აორ. გე-ქებრღვინჯე; — გარღვინჯეული რაზყრენный.

რღობა (გ. ღლობა) пауза, подмышка.

რელოგი დუმი; — ლოლი-ჯა; — კილა-რსვილი ჯა; — რლომა-ჯა, *სმ.* ჯა.

1. **რე:** რუეზა согрѣшеніе, шатавіе; грѣсти, шатать, III-я пор. н. ვარუენქ, აორ. დე-ვარუენქ, *პრ. ს.* და-მირუეზუ; — *სტრ.* ვ. II-я пор. н. ვირუეზუქ шатаюсь.

2. **რე:** რუეზა, გა-რუე разставаніе, разлученіе, *სტრ.* ვ. IV-я пор. н. ვერუეზუქ я разлучаюсь съ нимъ, აორ. გე-ვერუე; — გამე-ზარუე *потомокъ, отъдѣлившійся.*

რეინტუბ *სმ.* რინტუა.

რევინი, რევინუა *свистъ; свистѣть, н. ვრევიენქ, აორ. გო-ვრევინი; — ეკო-რევინუა, н. ევემუ-ვორევიენქ я свищу вслѣдъ кому-либо, я издѣваюсь надъ кѣмъ, აორ. ეკე-ვორევიენი, თიქ ეკა-არევიენუ; — სქ როდ. отп. ვურევიენუქ, გორევიენუქ (г. ვუსტვენ, გისტვენ) н т. д.*

რეშიადლი (გ. შიალი) *шелестъ, шумъ, врискъ.*

რეშუაღობ *სმ.* შუალა.

1. **რჩ:** რჩია, რჩევა рѣшать, разсуждать, совѣтовать, III-я пор. ვარჩენქ რѣшаю, აორ. გე-ვარჩიი *или განე-ვარჩიი; — სქ როდ. отп. н. ვურჩენქ совѣтую ему, გორჩენქ н т. д.; — გა-რჩევა, გა-რჩევეფი сужденія, размышленія, рѣшенія.*

2. **რჩ:** რჩეზა бождать, навосить вредъ, *სტრ.* ვ. IV-я пор. н. ვერჩეზუქ *или ვორჩექ* *навосу* *кому вредъ, აორ. ვერჩი.*

3. **რჩ:** რჩაფა, გო-რჩაფა, ლო-რჩაფა *стлать, постигать, III-я пор. н. ვორჩანქ, აორ. ვორჩი, დე-ვორჩი; — სქ როდ. отп. ვურჩანქ, გორჩანქ* *стѣлю* *ему, тебѣ н т. д.; — IV-я пор. ვორჩა*

ფუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. ვორჩა-ფუექ *я, იბრჩაფუექ* *MZ* *стѣлюсь, აორ. ქიდ ო-ივრჩი; — გო-რჩელო, ლო-რჩაფილი, ლო-რჩაფიი* *нм* *разостлавнымъ, постлавнымъ; — ლო-რჩელი* *постель, ნო-რჩალი, გო-რჩელი.*

რჩე: რჩულა, რჩუვალა *грабить, I-я пор. н. ბრჩენქ, აორ. გო-ბრჩეი, თიქ გო-რჩე; — სტრ.* ვ. II-я пор. н. *იბრჩეუქ, ვორჩეუქ, აორ. გო-ბ/ვ-რჩეი; — იბრჩე.* *სტრ.* *3-го свр. (ფორ. возм.)* *ზარჩევე* *могу* *ограбить; — მა-რჩული* *грабитель; — ნა-რჩეი* *ограбленный, награбленнымъ, სრ. რეულა.*

შო-რჩიღობა (გ.) *покорность, послушаніе, სრ. რჩქილა.*

რჩინი, რჩინუ *я, რჩენი, რჩენუ* *MZ* *старый, старикъ, სრ. სმ. უარჩინუა* *ში* *(какъ будто н слово* *უარჩინუა* *смагашіи); — отым. глголъ* *რჩინა, რჩინუა, რჩენა, III-я пор. н. ვორჩინენქ* *заставляю* *кого* *старѣть, აორ. ვორჩინე; — სტრ.* *ვ. ვორჩინეუქ, იბრჩინეუქ* *старѣю, აორ. დი-იბრჩინი; — ო-რჩინეუ, ო-რჩინელი* *старость, სო-რჩინეუ, სმ. რე, სრ. ბალიღ.*

სა-რჩია (გ.) *проинтацио, средства въ жизни.*

რჩქ: რჩქინა, გო-რჩქინა, გემო-რჩქინა *обнаружить, показать, уведомить, рѣшить, опредѣлнть, создать, III-я пор. ვორჩქინანქ, აორ. გე-ვორჩქინი, თიქ გა-არჩქინე, *პრ. ს.* გო-მორჩქინუ, ოს გუ-ურჩქინუ; — სქ როდ. отп. გე-ვურჩქინანქ, გო-გორჩქინანქ; — IV-я пор. ვორჩქინაფუნქ; — სტრ.* *ვ. I-я пор. н. შო-ბრჩქექ* *(г. შო-ვანავარ)* *видѣтшсь; — III-я пор. н. ბრჩქინდექ* *(г. ვინდეპი)* *познаваюсь, აორ. გე-გე-შო-ბრჩქინდი, გო-ბრჩქინდი, *პრ. ს.**

გო-ვრჩქინე¹ ლექ² (ი. ვინეილოვარ):—
 объект. стр. 2-го сур. п. გო-მარჩქე
 (ი. მიანს) у меня выдѣется, თის
 გიშუ-ურჩქე ინი ქვეტუშ-ურჩქე:—
 მარჩქინდე (ი. მიანება) обпаружи-
 нается, открывається у меня, თის
 ურჩქინდე. ჩქე მარჩქინდება, пр.
 пес. მარჩქინდება, аор. გო-მარჩქინ-
 де. ვ-მარჩქინდე:—форма поэи. и.
 გუ-მარჩქინანე. თის გა-არჩქინანე,
 ჩქე გუ-მარჩქინანენა смогу опреде-
 лить, рѣшить, пр. пес. გუ-მარჩქინ-
 анеде, ჩქე გუ-მარჩქინანედეს, аор. გა-
 მარჩქინანე: სამართალე ვა გუ-მარჩქი-
 ნანე, თის ვა გა-არჩქინანე, ჩქე ვა გუ-
 მარჩქინანეს; — გა-მარჩქინალი ინი
 გო-არჩქინუე ინი მარჩქინე, გო-
 მარჩქინე знатокъ, рѣшающій, опре-
 дѣляющій, судья, создающій, соз-
 датель; — გო-არჩქინელი ინი გუ-ნა-
 რჩქინა определивший, создавший,
 гдѣ-მარჩქინელი, გიშო-არჩქინილი из-
 вѣстный; — გა-არჩქინალი (< გო-
 არჩქინალი) предметъ рѣшеніа,
 определенія, созданія;—ურჩქინჯი
 не знающій, ურჩქინდი;—ურჩქინჯო
 безъ вѣдома, не зная; — მე-რჩქინა
 считать, выбирать; считать за кого,
 за что; — მე-რჩქინელი выбравшій,
 предвзвѣщавшій; — მიკო-არჩქინა,
 მუკო-არჩქინა обозначать на ч. лпб,
 обозначаться, появляться, ср. ჩქ.

რჩქე: რჩქვანა, გე-არჩქვანა, მე-არჩქვანა
 привычка, привыкать, III-я пор.
 ვარჩქვანუნქე заставляю привыкать
 кого, аор. მე-ვარჩქვანე³ ვ, თიქ
 ქიმი-არჩქვანუე:—стр. з. IV-я пор.
 н. ვარჩქვანუექე привыкаю, аор. ქემე-
 ვარჩქვანი, თიქ ქიმი-არჩქვანე.

რჩქილა слухъ; მო-არჩქილა слушать,

слышать, II-я пор. н. ვირჩქილუნქე
 ინი იზრჩქილექე слышу, аор. ქი-იზ-
 რჩქილე/ე. მი-იზრჩქილე/ე, пр. с. მი-
 რჩქილეუ; — III-я пор. н. ვარჩქი-
 ლაფუნქე ძლი კომუ слышать, слу-
 шать, аор. ვარჩქილე;—стр. з. II-я
 пор. н. იზრჩქილექე (см. вышѣ):—сѣ
 род. отп. ვურჩქილექე, გირჩქილექე
 слушаю его, теби и т. д.;—IV-я
 пор. ვარჩქილექე слушаю его, аор.
 ვარჩქილე; — объект. стр. 3-го
 сур. п. მარჩქილე, გარჩქილე, თის
 არჩქილე, ჩქე მარჩქილენა (ი. მეს-
 მის) ინი მარჩქილუაფუ; — მარჩქილე
 слушающій, მარჩქილეუ, მარჩქი-
 ლეუ; — ო-არჩქილანი предметъ и
 органъ для слушающаго; — უ-არჩქილი
 не слушающій, непослушный, უ-არჩი
 (ср. ი. ვერჩი повинуюсь, слушаюсь,
 მო-არჩილი послушный, უ-არჩი испо-
 слушаемый); — გო-არჩქილაფა прислу-
 шиваться; — მო-არჩქილაფა выслу-
 шивать.

რჩხ: რჩხულა мыть, I-я пор. ვრჩხუნქე,
 аор. ვრჩხი;—ე-რჩხულა промываться,
 вычего не оставлять;—⁴ ვ⁵ ე-რჩხილი
 промытый (ი. არეცხილი); ე-რჩხილს
 გოკვება оставишь ни причемъ,
 безъ всего; — ო-რჩხე, ო-რჩხეუი,
 ო-რჩხეუი орудіе изъ коры че-
 репши для мытья большихъ вы-
 шнихъ кувшиновъ (у Бер. ო-რჩხე-
 უი), ср. ნახუ (см. ურჩხი у Оуб.).

ო-რჩხე см. ქარქაში.

რჩხე: რჩხეაფი, რჩხეაფი кричать,
 визжать, I-я пор. н. ზრჩხეანქე,
 ზრჩხეანქე, აორ. ზრჩხეაფე, ზრჩხეაფე; —
 III-я пор. н. ვარჩხეაფუნქე за-
 ставляю кого кричать.

რჩხინა рѣвка; — ჭოკი, ჭოკა про-

стал жердь, заиыляющая въ избахъ рჩხინა (ср. ლარცუა).

რჩხინი см. რჩხინა.

რცე: ორცეა мечтание, привидѣнiе, изумлеше, объект. стр. 2-го пронзв. სპრ. აორ. მეორცე:—თის ეორცე ძა-ლაშე იფ სიზღო ჟუმიდა.

რცე: რცელა снимать; сходить, слѣзать (кожа), I-я пор. н. ზრცენქ спинаю кожу (кожуру), очушаю, აორ. გო-ზრცევი;—სტრ. 3. II-я пор. н. ვირცუექ სე მენა სოდიტ (снимаютъ) кожа, აორ. გო-ზრცევი;—объект. სტრ. 3-го სპრ. н. შარცუქ (г. შვერება, შვეინლება) სე მენა სლზаетъ (кожа), აორ. გუ-შარცე;—გო-რცელი снятый, гошый, слѣзшій, ნარცევი;—ნარცევი კანი სლზшаа кожа, სრ. რჩულა подъ რჩз.

რცე (г. ცრუ) ложный, лживый, лжецъ.

რცხ: რცხა см. რჩხ.

ნო-რცხვბ горящій уголь, სრ. ნო-რღა.

რცხოზ: რცხოზუა причесываться, I-я пор. ვრცხოზენქ თუამს причесываю волосы, აორ. გო-ვრცხოზინი;—სტრ. 8. ვირცხოზენუქ причесываюсь.

რმაჯა см. ზაფრა.

გა-რმახე (г. გა-ძრახე) нарочно.

რშია см. შია.

რშიაღლი см. подъ რზ 3.

რძღ: რძღა წასყიეი; წასყათ, III-я пор. н. ვორძღანქ, აორ. ღუ-ვორძღო, სრ. ს. ღო-შორძღაღუ;—სე როდ. იტი. ვურძღანქ, გორძღანქ н т. ღ.;—სტრ. 3. II-я пор. н. ვირძღლუექ S, იზრძღლუექ წასყათა, აორ. ღო-იზ/ვრძღლი, სრ. ს. ვრძღლუ-ლუექ;—რძღელი, რძღაღლი სყ-ტში;—უ-რძღაღულა წენასყიექ,

ობჯორა;—გუ-შო-რძღაღა (г. ჭა-შო-ძღაღა).

რძღიე || ძღირე: რძღიეა, ძღირეაღა ბორთყა, იბნიმატყა, ხვატა, III-я пор. н. ვარძღიეექქ. ვარძღიეუაწქქ ჯასვლავიუ ბორთყა, აორ. ქუ-ვარძღიეექ;—სტრ. 3. II-я пор. н. ვარძღიეექუთ იმ ბორთყა, იბნიმატყა;—IV-я пор. ვარძღიეექქ (г. ვეჭიღებო) ილჩ ვეძღიეექქუქ, აორ. ვეძღიეექ;—სრისტავანი-ტარიელექქ მუში ოსური სეღუ ქიძღორკუ Хри-სტაპ-Таріелз повесъ свою жену на рукахъ (Xp., სტრ. 104,8-10).

რწკინ: რწკინა, რწკინუა, რწკინაღო ძლესტე, I-я пор. ვრწკინენქ ძლესუ, აორ. გო-ვრწკინი;—რწკინაია სწტლავს;—შარწკინაია ძლესტაშიქ, ძლესტაშაა ვეჭ;—გო-რწკინუა სწტლავს у чего-либо: მეღე შიკა-აჯინე ნი, ქეკორე, ზეცაღლო ეკო-რწკინენბე ნი, ეფერი პოსმორბესუ პოტუ სტორიუ (რწკინ), (უწკინ) სტონტ (у берега) ჭო-ტო ტაღო, ჭო სწტლავს (у берега) პოდობო სოილუ (Xp., სტრ. 82,10).

რწოში см. წრაში.

რწუმ > წ: რწუმეა უწერა, წწ-როვა, II-я пор. ვრწუმექქ უწერუ, პოწერუ, III-я пор. н. ვარწუმექქ უწერა, აორ. ღუ-ვარწუმექ;—სტრ. 3. IV-я пор. ვერწუმექქუქ ა წერუ, პოწერუ ემუ, აორ. ღუ-ვერწუმექ;—объект. სტრ. 1-го სპრ. н. შწანს/ც, სი რწანს/ც, ოის წწანს/ც, ჩქუ შწანა, სრ. წეს. შწანღუ/ღ, ჯელა. შწანღას;—შარწუმექქუა (г. შარწუმექ-ნოება) წწრა, რეღია;—უ-რწუმენო (г.), უ-რწუმეო ნე იწწიექქ წწრ, ბეზბოჟინს.

ს-რწუმადლო (რ. ს-წერბალო) мелочной товаръ.

რწე: რწეა ვადხბ, III-я пор. н. ვარწეკი თნა ორწე, ქვ-ვარწეკი, თნა ქარწე (< ქო-ორწე); სზ ნოფი, ოტი გორწეკი ვიჟუ თნა, შორწეკი ვინიშ მედი н. т., დ., პრ. ნეს ვარწეკი, ჟეს ვარწეკი (გაგოზ ნედოსატოჟნი: ვრემეა II-ი გრუპი ვაიშთუეზ ოფ ბირაჟა).

რწევათ: ობჟექტ. სტრ. 3-ო სპრ. п. გუ-მორწევათ ოთა პა მიწ ვისატი დინნი ვოლოსი.

რჭედი (რ. ტრელი) дестрий.

რჭეში, ტეში ვოლოსი ნა დბოროდნიჟ ჟენაჟი, ривес.

რჭვიბდი სვისტი.

რჭიფ || რჭიბ: რჭიფადი, რჭიბადი რასტягивать, I-я пор. н. ვრჭიფუნქი. აორ. გო-ვრჭიფი, პრ. ა. გო-მირჭიფუ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვირჭიპუქი ვსტიგნაჟსი, აორ. გი-ივრჭიპი, პრ. ს. გო-ვრჭიპელექი.

-ლე-რჭევა სიჟი, სრ. გ. ნე-რწევი.

მუ-არსე (რ. შო-ასლე) слуги, служанка; — ს-მუარსო დოჟი დია პრისლუგი, кухня, სრ. ზოლავა.

რსე: რსულა, გო-რსულა პრობურავნიჟატი; — მარსული, გვ-მარსული პრობურავნიჟატი; — რსელი პრობურავნიჟი; — კილარსელი ჯადული (სუჟე. პრობურავნიჟე სკვოზი დერევი).

ლო-რსედილო ვზ სობსტვენოსტი.

რსიადლი შუმჟ, იჟდავამეი პრი რაზბრასყავი ორბჟაჟი, ჟერნიჟი დ დრუჟნი ჟერდჟიჟი პრედმეტაჟი, III-я пор. ვარსიალუ-რწი' რაზბრასყავი, სყპაჟი (ორბჟჟი დ т. п.), აორ. ქვ-ვარსიალექი; — სზ როდ. ოფ. п. ვურსიალექი; — მუნო-რსიალუა.

რსინ: რსინაჟა, ოთო-რსინაჟა ვოვზიშატი, -ტიჟა, გორდისტი; იჟვოდისტი კუროქი, III-я пор. н. ოთგვ-ვარსინუანქი, აორ. ოთო-ვარსინე; — პრ. ს. ქათო-მირსინეჟაჟუ, ოის ქათუ-ურსინეჟაჟუ; — სტრ. ვ. II-я пор. ვირსინუქი ვოვზიშაჟსი, გორჟუსი, აორ. მი-ივრსინი (სოვნიადეტი სზ ფორმი ოფ რსინი, სმ. იშჟე).

რსინი ვესელი, შო-რსენა ვესელისი, I-я пор. н. ვრსინექი იესელუსი, II-я пор. н.-ბ. ვირსინექი იოვესელუსი, აორ. ვირსინი, მი-ივრსინი; — ს-რსინო სარჟინი, სეჟი დ ობდესტო ვზ სევაქსომჟ უსადჟ; — სარსინული სარჟინეჟი; სარჟინეჟი, მი. სარსინოლექი.

რგვინა სმ. ჯგირი.

ს-რგვედი (რ.) наказание, трудъ.

რღნეჟ გლუჟი.

რღში სმ. რისი.

რღსქონე გრჟტი, I-я пор. н. ვრღსქონექი, აორ. ლო-ვრღსქონი, სრ. სვატუა.

ს.

-ს S სუბჟექტივნი სუფიქსი 3-ო ჟიჯი ვზ დბისტი. ვალოგ, -ც MZ.

ზა-ჟარსკიჟი პრეფიქსი, უიოტრეჟი-

მიჟი ინოგდა დ ს-რგრელსკომჟ რადომჟ სზ ო, სმ. ო- 3.

ზაბარაკო (რ.) სმ. ანკიო.

საბავთონი სმ. подъ лѣ.

სავანი სტრѣла; — ქ-სავანი როგოვია სტრѣლა, სმ. ქა (გ. სავანი мншень для стрѣлы; предметъ, ср. ლანკი).

სადებ სმ. სა-ღაა подъ ღებზა.

სადებე (გ.), საღო поводья, возж; отым. глаголь, н. ვასაღენქ, აორ. ღვ-ვასაღე. თქქ. ღა-ასაღეუ.

სადღობთი სმ. საღობთი.

სათანავთ სმ. подъ თანჯი.

სათი (გ. სათი იქვ არბ. آساع) часм.

საი სმ. სალი.

საიკი (греч. σάκκος, σάκος, ἶ) шѣпокъ, ср. შანძა.

„სავთობი“ შრ. щиточен, порсянка (раст.).

სადღობთი (р.) солдаты, საღობთი; — საღობთობა бытiе солдатомъ, военская повинность.

სადღი, საი вт, ფ-საღი М сннда колесная; влншт.

სადღუეთქი (р.) салфетка.

საშარე სმ. სა-შარე.

საშვარიო სმ. подъ სვამა.

საშოთხე (გ.), სამუთხე, სამოთხე რაი, ср. ეღამი.

საშუურე სმ. შამშურე.

სანავი სმ. სენაკი.

სანგე || **სანგე**: ხანგეა; ხანგვა бить, ударять, I-я пор. н. ჰსანგუნქ, აორ. ქო-ჰსანგვი, пр. с. შისანგუაფუ; — съ род. отп. ვესანგუნქ, ударяю его чѣмъ, გისანგუნქ, ვისანგუნქ в т. д.; — IV пор. ვოსანგუაფუნქ; — შა-სანგვოლი бьющiй, ударяющiй; — ნა-სანგვა битьи; — ო-სანგვოლი предмтъ и орудiе для удара.

სანდრავა, „სანდრავა“ შრ. споршъ (раст.), სარდაკია (ср. წ. ფსარდაკი).

სანდრავი სმ. სანდრავა.

სანთ სმ. ოპა.

საანგე სმ. ანგე.

საპონი (გ. იქვ ლათ. saponis) мыло.

სარბი სმ. ოღა.

სარბლო სმ. სარბლო.

სარგალი || **სერგელი** тасканiе; სარგალუ, სერგელუ таскать, волочить; გილო-სუ, სერგელუ таскать на чѣмъ-лнб; გიმო-სერგელუ - вытаскывать, III-я пор. п. ვოსარგალუნქ, ташу, აორ. ვოსარგალე, пр. с. ში-სარგალუაფუ; — გიშვ-ვოსერგელუნქ, вытаску, აორ. გაგვშ-ვოსერგელე, თქქ. გაგვშ-ასერგელე; — სტრ. в. II-я пор. п. გილე-ვესერგელექ, ташусь, волочусь на чѣмъ-л., აორ. ვისერგელი, გილე-ვესერგელი; — გიშვ-ვი-ისერგელექ, вытаскусь, აორ. გაგვშ-ვი-ისერგელი; — გინო-სარგალუ, перетаскивать; — სერგელა таскающийся; — ნა-სერგელა, втаскаивающiй, втаскаивающiй, სმ. გვერი.

სარდავა სმ. სანდრავა.

სარზი სმ. არზი.

სარე: სარეა, სარკალი бытъ яснымъ, чистымъ, სტრ. - в. II-я пор. ვისარკუქ, прояснясь, აორ. გი-ისარკი; — სარკალი ясныи.

სარკე (გ.) зеркало.

საროტი тропинка (у Бер. სორაკი тропинка, у Орб. სორეტი тропинка).

სარსაღა ползавiе, влѣзавiе; ползти, влѣзти, III-я ор. н. ვოსარსაღუნქ, заставляю ползти, влѣзати, აორ. ვოსარსაღე; — სტრ. в. II-я пор. в. ში-ისარსაღექ, ползу, აორ. ქვში-ისარსაღე.

სარდა სმ. ნისორი.

ზარჩმელია Сарчмелиа (фамилია).

ზარწყვედი см. ო-სხირი.

ზარხოხ см. სახო.

ზაქვარუხ см. ქიმიხუ.

ზაფაღე укоризна; жалоба.

ზაშურე см. შაშურე.

ზახე (г.) лицо, образъ, подобіе, видъ
ზახელი (г.) имл (ср. ჯოხო); — სა-
 ხელი по имени; — სახელუნი იმე-
 штыи, славный; — უსახელი ბესე
 იმეი, სახელ-უშინუ сь непроизпо-
 слымъ именимъ (эти выраженія
 употребляются, какъ табу: когда
 разразится какая-либо язва, моръ
 на людяхъ или на скотѣ и пти-
 цахъ, болѣзнь нельзя называть
 ея настоящимъ именемъ, а только
 უსახელი; также и хищныхъ жи-
 вей не называютъ по именамъ, а
 სახელ-უშინუ, Гр., § 156). Ми-
 грельскія имена: а) мужскія: ათამა,
 ბაბუკონი, ბათაყვა, ბაკურა, ბანძლი,
 ბალირ, ბარლა, ბასვა, ბეიჩა, ბერუ-
 სუა, ბიკათა, ბიტი, ბიჭტვა, ბოლია,
 ბულათა, ბურღალია, ბურღლუ, ბურღ-
 ლუია, ბურღლუნია, გაიჩქინდი, გერია,
 გვაღა, გვატი, გვაჯი, გვიანიში, გიო,
 გოჩა, გოჩია (გვაჩია), გოძია, გუდუ,
 გუდუმი, გუთუ, გურიშია (გვირიშია),
 გუძა, გუჯუ, გუჯმასან, ღათუკია, ღუ-
 ტუ, ელინჯარი, ერჩქინდია, ვაზა, ვა-
 შირჩქინდა, ვატა, ვატათა, ვასთანია,
 ვალურია (не уштраи), ზიკი, თანაფა
 (Воскресение, ср. г. აღდგომელი),
 თინკია, თუთაშხია (пошедльничъ),
 თუთუ, ივა, ივაკა, იოთა, იოსიკა, ის-
 ლამი, კავია, კვატატი, კიკო, კიკოლა,
 კოკინია, კოკუტია, კოჩა, კონიორდა
 (судъ человекъ), კოჭოჭია, კუკურია,
 კურუია, კუტუ, კუტურუა, ლევა, ლო-

მიკია, ლომკაცი, ლუტუ, მანურჩა,
 მაქვა, მაჩო, მაცია, მაძინია, მაჯია,
 მოირდი, მურზა, ნავეია, ნარტია, ნუ-
 რუსი, ნოჩო, ობიშხია (пятница),
 ოციელა, პეპურა, პერტია, პესუ,
 როჩოია, სანარტია, სელიმხან, სინლა,
 სოსელა, სქემაია, ტაბუ, ტატუ, ტა-
 ტუ, ტოტია, ტუმურია, ტუტუ, უთუ-
 თი, უკულია, უსკვამა, უსქევა, უტუ,
 უჩა, უჩანა, უჩარდია, ფილუ, ფულუია,
 ქაქუ, ქაქურია, ქვად, ქირსეია, ქირსე-
 შია, ქუნჩა, ქურთხანი, ქურუია, ფვა-
 ბანი, შავარდენი, შარვან, შუკოჩია,
 შუტუ, ჩაგუ, ცაქვანია, ცულუ, ძვა-
 ძვალა, ძიკი, ძუკუ, ძღვირია, წვევი-
 წვევი, ჭუჭუნია, ჭვევეკია, სეტუ, სუ-
 ტუ, სუტუნია, სუტუტი, სუნია, სუხუ,
 ჯათუნია, ჯეგეკონი, ჯერკათა, ჯონ-
 ლო, ჯოლოჩია, ჯოჯო, ჯუბუ, ჯუ-
 ბუტია, წვაჯი (шуялтое лицо); б)
 женскія: ანიკა, ბურღლა, ბურუ, გვაშა,
 გუქოტი, დარხან, დარჯა, დოლა, დუ-
 ღუნან, ელისა, ეფეია, თაზია, თათია,
 თათიკა/ი, თამურია, თუთუ, კვანჩია,
 მაცა, მცესა, მირუ, ორქოია, ორქო-
 ცირა, პიპა, პუპუ, როდა, სადა, სათუია,
 სალდამ, სოსუ, სუნთა, ტატა, ფატა,
 ფახურია, ფეფეკა/ი, ფეჩე, ფეჩეია, ფეჩევი,
 შუტუ, ჩეტუ, ჩუტა, ჩუნა (vulva), ცე-
 ცია, ცეცხია, ცირაია, ცირუ, ციცი, ძაკუ,
 ჭაჭუ, ჭუჭუ, ჭუჭი, ჭუჭუ, ხანა, ხანძია,
 ხვარამე, ხვაშა, სითა; ჯარიმხან.

ზახოხ, სარხოხ ბჟიხო, ср. ხოლო 1.

ზაგ: საჯეა, დასაჯეა паказивае, па-
 казываю, I-я нар. п. ვსაჯენქ, აორ-
 და-ვსაჯი; — სტრ. 8. II-я нар. п. ვისა-
 ჯებქუ паказываюся, აორ. დი-ივ-
 საჯი; — ლე-საჯე Лесадаჰ და ნა-სა-
 ჯოგუ Насадажову, сѣла въ Се-
 пакскомъ уѣздѣ.

ზაჯგონი сажень.

ზედაბ (გ. *изъ* არბ. *سواد*), სერდა печаль, горе, грусть.

ზედღეგონი, სელეგეზნი см. ცვალი.

ზება: სეკუა, გო-სეკუა *набивать*; *набдаться* ყრეზმირჲო, I-я პორ. *н. ვსეკეჯნქ*, აორ. *გო-ვსეკი*; — სტრ. ვ. II-я პორ. *н. ვოსეკუქქ* я насыщаюсь ყრეზმირჲო; — *გო-სეკილი* *набитый*, *насыщенный*.

ზებაკი, სანაკი *Севакь*, სელო *и* общество; — *ახალ-სენაკი* *Ново-Севакь* (см. *ახალი*) *уездное* *местечко*; — *სენაკური* *сепаяский*; *სენაქეც*, *მნ. სენაკარეფი*, *სანაკარეფი*.

1. **ზენი** (გ. *სანი* *изъ* არბ. *صحن*) *тарелка*, *ср. თუფში*.

2. **ზენი** (გ.) *бользны*; — *სენამი* *больной*; — *ქვარა-სენამი* *съ* *большимъ* *животомъ*, *см. ქორა*.

ზეპიეთი *Сепиетъ*, სელო *и* общество *въ* *Севакскомъ* *уездѣ*.

ზერგედილი см. სარგალი.

ზერგეითი *Сергитъ*, სელო *въ* *Севакскомъ* *уездѣ*.

ზერდა см. სედა.

1. **ზერი** *ночь*; — *სერ-სერს* *по* *ночи*. 4; — *სერიშა-ჩე* *до* *ночи*; — *ამუ-სერი* *въ* *эту* *ночь*; — *თიმუ-სერი* *въ* *ту* *ночь*; — *შქა-სერი* *или* *სქა-სერი* *или* *სქა-სქერი* *полночь*; — *ჭუმე-სერი* *завтра* *ночью*; — *სი-სერა* *темнота*; — *ოსერიშე*, *ოსერეშე*, *ოსერიშო*, *ოსორიშე*, *ოსორიშო* *уживъ*; — *ოსერიშობა* *время* *ужива*; — *ოსესადილი* (*<* *ოსერიშე-სადილი* *ობობა*) *обѣдъ* *и* *уживъ*; *отым.* *глаголѣ* *სერუ* *наступленіе* *ночи*, *темнѣтъ*, *дѣлатъ* *темнымъ*, III-я პორ. *ვოსეკუნქ* (გ. *ვალამეც*), აორ. *ღ-ვოსერი*; —

სტრ. ვ. II-я პორ. *н. безлнчво* *ოსერუ* *темнѣтъ*, აორ. *ღ-ოსერი*; — *объект.* *სტრ. 3-го* სპრ. *მისერუ* *длн* *меня* *наступнасть* *ночь*, აორ. *ღ-მასერი*; — *ამა-სერუ* *наступленіе* *ночи*; — *გე-სერა* *ночевать*.

2. **ზერი** (გ. *სერი* *изъ* არბ. *سیر*) *гуляніе*, *забава*, *зрѣлище*; — *თოლი-სერი*, *см. თოლი* 1.

ზე см. სემ.

ზევანჯ > **ზევანდ**, **ზევანდ**: *სვანჯი* *покой*, *отдыхъ*, *სვანჯა*, *სვანდა*, *სვანჯაფა*. *მო-შვანდა*, III-я პორ. *н. ვოსვანჯუნქ*. *ვოსვანდუნქ* *даю* *отдыхъ* *кому*; *выношу* (*покойника*); *ставлю* (*икону*), აორ. *ქვღ-ვოსვანჯუ*. *ქვღ-ვოსვანდე*. *пр. с.* *მისვანჯაფუ*; — *სქ* *род.* *отл.* *ვუსვანჯუნქ*; — IV-я პორ. *н. ვოსვანჯაფუნქ*; — სტრ. ვ. II-я პორ. *н. ვოსვანჯექ* *отдыхаю*, აორ. *ღ-ივსვანჯი*, *მი-ივსვანდი*; — *ღო-სვანჯაფორი*, *მო-სვანჯილი* *отдохнувшій*; *покоящаяся*, *поставленная* (*икона*); — *მო-სვანჯილი* *спокойно*, *безъ* *труда*; — *მა-სვანჯეებელი* (*<* *მო-ო-სვანჯეებელი*) *ма-შვანდებელი* *предназначенное* *длн* *отдыха* (*мѣсто*, *время*) *или* *მო-სვანჯე*; — *გიოო-სვანჯა* *покоиться* *подъ* *чѣмъ* (*подъ* *навѣсомъ*); — *გილა-სვანჯა* *ставитъ*, *покоитсѣ* *на* *ч.-н.*; — *ეშა-სვანჯაფა* *выносить* *сннзу* *вверхъ*; — *იწო-სვანჯა* *покоиться* *предъ* *чѣмъ*, *чѣмъ*; — *მიოო-სვანჯა* *покоиться* *подъ* *чѣмъ* (*въ* *закрытомъ* *помѣщеніи*).

ზევანჯ: *სვანჯა*, *მო-სვანჯა* *паралитъся*, *прихорашиваться*, სტრ. ვ. II-я პორ. *н. ვისვანჯუნქ*, აორ. *მი-ივსვანჯი*; — *მო-სვანჯილი* *наряженный*, *ср. სვისვინჯა*.

ზევეტი სმ. სიმეტი.

ზევიზონი снѣжная куча, обвалъ, უვე (გ. ზევი, უვაი); — სა-ზევიზონუ უთუ ვიდაქ ჯობობა, ნო კოტოროუ ობვალუ სკოლზინტი სუ გორუ; ნო ზოტოუ უთუ ლბოთუ სკატყინაუთა ლბეს.

ზევირინი: სვირინუ, აშა-სვირინუ ვიდაქ-ლათყი სრედი ჯეგო, კოგო, ბუტი ჯამბტყინუ, II-ნორ. უ. ა/ეუე-ვესვირინი-ნანქ. აორ. ა/ეუე-ვესვირინი.

ზევისვინი: სვისვინუ სკრომპიჩატი; კოკეთპიჩატი, II-ლ ნორ. ვისვისვინანქ სკრომპიჩაუ, სტყჟუს, აორ. ვისვისვინი; — სუ დატ. ოტპ. ვოსვისვინანქ, გოსვისვინანქ, აორ. ვოსვისვინე, ირ. ს. ვისვისვინუ; — მითო-სვისვინუ კოკეთპიჩატი, ნაოდასუ ვუ ჯაკრითუ ნომბეშინი (ნაურ. უუ კაბტუ), სრ. წვიწვინი.

სა-სოთაუღლი, **სა-სკაუღლი**, **სა-სწაუღლი** (გ.) ჯუღო.

სოთღლი სმ. სტოღლი.

1. **სო თუ**; — სო-ა, სო-ა-ვა (ნომბესტ. ფორ.) თუ, — გოვორითუ; — სქანი თვი (ნიოგდა სმყინთი კაკუ-ბუდტო სქანი); — სქანდა, ვუ თებუ, უ თება, ნა თებუ; — სქანო-ტო¹ დია თება; — სქანი-უენი ო თებუ, იზუ-ჯა თებუ; — უ-სქანეთუ ბეზუ თება.

2. **სო-** ხარისკი პრეფიქსი დია ვერაჟენი ოტმეჩევიჩუხუ ნოვლიტი: ჩსე *сорячій*, სო-ნ-ჩსე *жара*; რდომუ სუ სო უუ მიგრელსკომუ, ოსტრეჩაეტსა, ზოტი რბდო, სუ-; სო-კეთუ || სუ-კეთუ *добро*, *доброта*; ოსტრეჩაეტსა უ ზო-ა, ნაურ. ზო-ტყუა რდომუ სუ სო-ტყუა *слово*.

სიღე სმ. სო.

სიღეზი (გ. სილა) პესოჟუ, სრ. ქვიშა.

1. **სიმ || სემ**: სიმა, სემა სმყინატი, სე-

მაჟა. გო-სემჟა, რაღლაშატი, ობხეტი, სტრ. 3-გო სირ. უ. შას/ემე სმყინატი, მი: სმყინეტი, აორ. მუ-შასიმე: თის შას: ასიმე სონარქუ ემუ ნოსმყინატი გო-ლესუ; — გუ-შასიმე უ მენი რაღლაშ-ლესო ჯო; — სტრ. 3. II-ლ ნორ. უ. ვისიმექ უ სმყინუს, მენი სმყინუს; — სონაროზა ისიმეღე ტყუს შუმუ სმყინატი უუ ლბეს; — ენო-სემჟა დოპოსტი ნა კოგო (გ.ჩა-სემენა); — ენე-შა-სიმინეზალი დოპოსიტი, შპიონტი, სრ. ოსოზელი.

2. **სიმ || სემ** სმ. სემე.

სიმეტი, **სემეტი** სოთბე, სევეტი (გ.); ათა-ღეღეშალი, სმ. ნოდუ ღემ.

სიმინი (გ.) ჯურუჯა, მანეს; — ო-სო-მიღე ჯურუჯინი (სრ. შალაზა, ჯარგვალი), სრ. ლაზუტი.

სინდი უტა; — წყარი-სინდი დიქია

უტა (*бука*. რეჩაია უტა, სმ. წყარი).

სინდისი (გ. იზუ გრეჩ. *συνείδησις*, უ) სოვბესტი, სრ. ნამუსი.

სინგვა, **სინდა** ჯლტი; — სა-სინგვო ბუღუ-ში ჯლტი, ჯეპიჩუ; — სინდა-წალეფი სოვლი (*бука*. ვატი-შბთი, სმ. ცა), სრ. ქვიშლი; — სინგვალამი იმბიოტი ჯლტი; — სინგვალამო იმბესტი სუ ჯლტი-ამი.

სიღოგინი სმ. ცვალი.

სირიაჩქონი *Сиріачѣонъ*, სელო ვუ სსპავსკომუ უბაქ.

სირმა (გ. იზუ ტ. *سمر*) ჯოლოთშევი-პილი შიქა.

სიროტე: სიროტუა დავითი, თერეტი, ოსტრელები, I-ლ ნორ. უ. შსირო-ტენქი, აორ. ღო-შსიროტი.

სირქე: სირქუა *лизати*, ლიჯატი, I-ლ ნორ. უ. ვსირქენქი, აორ. ვსირქი.

სისონდი ნეპაჩინელური შუმუ, შო-როჟი (გ. ჩამი-ჩუმი); — სისონდი ვა რე სოვერშენო ტიხო, ვე ესისონდე.

него что-либо, отпихив, გოსოფანქ и т. д., აორ. ქვტვ-ვოსოფი; — სტრ. ვ. III-я იორ. ნ. ვოსოფუქ, იბსოფუქ რვუს, რაზრიავოუს, აორ. ღი-იბსოფი/ი; — IV-я იორ. ვასოფუქ რვუს, უღრიაუს о что (რ. ვეგლოჩუბი); — объект. სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. ფვმ.) პ. მასოფე მოგუ რაზორიათ, აორ. მასოფე, გვ-მასოფე, თას გა-ასოფე; — ა/ეკო-სოფუა, ოკო-სოფუა რაზრიათ ია კლოჩკი; — გიოთ-სოფუა ვირლათ, -სლ სიუსუ, სბოკუ, სორვათსა სვ მწესა, პ. გი-თვმო-ვსოფუნქ, აორ. გაგუთო-ვსოფე; — გინო-სოფუა ოთრვათ; — ი/ეშა-სოფუა ვირვათ სიუსუ ვერხს, პ. ეშეშა-ვსოფუნქ, აორ. გეგშე-ვსოფი; — ელა-სოფუა: წუჯრი გელა-სოფე ოპს უ ნეგო ოთრვათს უხო; — დინო-სოფუა რვათ, -თსა ვს ჩემს ზიბო, ვსიუსუ; — მე-სოფუა რვათ ვს თუ სთოროც, პა-პირატი; — მო-სოფუა რვათ ვს ეთუ სთოროც; — შიკო-სოფუა. II. შიკმე-ვოსოფუნქ რაზრიაო ო წ. ზიბო, აორ. ქიმტეკუ-ვოსოფი, თიქ ქიმტეკა-ასოფე; — მა-სოფალი რიუსი; — სოფილი, სოფირი, გო-სოფილი, ღო-სოფირი რვაიყ, რაზორვაიყ; — ნა-სოფა, ნო-სოფა ოთრვაიყ; კუსოქ.

სოფელი (რ.), მი. სოფელეფი, სოფეი ბთ მი. სოფეაფეი სელო, დერეშია; სტრაია, მირს.

სოხი шарлотъ, ციბუჯა (რ. ქლაკვი, რასტ.), უ ბაკრ. სოლი, სოხეი, მსოხეი.

სრობა см. სნება.

1. **სრუდი** || **სურ:** სრულეზა, სურება, შე-სრულეზა, გა-სურება ისოლვით, ოკოჩით, III-я იორ. ნ. ვასრულენქ, ვასურენქ, აორ. შე-ვასრული, გვ-ვა-სური, თიქ ში-ასრულე, გ'ა-ასურე,

იორ. ს. მისრულეზე; — სვ როდ. ოთი. ა-ვასრულენქ ილი შე-ვასრულენქ. შე-გისრულენქ ისოლვით ემუ, თებს; и т. д.; — IV-я იორ. II. ვასრულეზა-ფუნქ ზასტავიკი კოგო ისოლვით; — სრული იოლვიყ, სოვერშენიყ; — სრულაშე სიოლია, ცწიკომს.

2. **სრუდი** см. სურული.

სა-სცაუდი см. სა-სთაული.

სცოდი (რ.), სთოლი სთოლ, სრ. ცაბაკი.

სცრაქნიკი (რ.) სტრაჯიკი, სცრაქი.

1. **სუ** შპრ. ლეფს, სრ. ქუმე.

2. **სუ!** см. სუსე!

3. **სუ** - см. სი - 2.

სუა (იპ. ა. სუეფი, სუალეფი), სუვა, ფ-სუა ა) იერო, იყრის; б) კაჟდიყ იაზ რავნიყს, ,უაქთკოვს იყვი, ია კოთორე ოპა. ჯღენით. ირი ნაქაიი ი იოსებს (რ. სვრელი).

სუღია (რ.) სუღია, სრ. შო-სა-მარო.

სუთე! **სუთე!** (მეჟ.) ტს! ტს! სუ!

სუვი, ე-სუვაი ვოიშენიყ, მალევი-კიყ ხოჟნიკი, სრ. გა 1 (სრ. გ. ზუკა).

სუნელი (რ.), სუნელი სუასშედში, ღურაქ; — სუნელოზა გუიუსი; — სუნელოზაშე იო გუიუსი, სრ. შერი, ხანგა.

სუმ > სვ, სვ: სუმალა, გო-სუმალა, მო-სუმალა მაზატი; სკოლვით, იტი იროვორო, სტრენითელი; გინო-სუმალა სეში გიადით რუკოი, სვ როდ. ოთი. ნ. ვ'ესეზანქ, აორ. ვ'ესევი, თიქ უსე; გო-ვ'ესევი, მო-ვ'ესევი; — ქვას მე წამალი ვ'ესევა? ჩემს მიწს სმავატი (ушлы) ბიხს? — გო-ვ'ესევაო, ჩქიმი ჩელა, ზუგიდიშე დარჩელიშა იდეშ იროვორნიყ, мой Чела, იაზ ზუგიდა ვს დარჩელა! (Хр., სტრ. 166, 8-10); — შოლართე გოსუმალირო ნდეშიშე შორდილიშა ოიხ იაპრავილს

стремительно (во-вою) къ воспитаннику дива (Хр., стр. 63, ж-23).

სუმარი гость; სურება, გა-სურება
быть въ гостяхъ, принимать гостей; провождать, оканчивать, шлатить, II-я пор. н. აბსურენქ я провожаю гостя, упиачиваю, аор. გო-ბსური; — მი-ბსური, გვ-ვასური я кончилъ; — сз дат. отн. ვოსუმარენქ მოშლო ეგო ვზ гостя къ кому; — стр. ვ. IV-я пор. п.-ბ. ვესურებუქ პიდიუ ვზ нему ვზ гости, ვესურებუქ ი თ. დ., аор. ქი-ვესური, პრ. с. ვესურებუქ, დ.-პრ. ვესურებული, პრ. сосл. ვესურებულა.

სუმაჭახო, სუმაჭახა Сумахахо, село въ Сенакскомъ уездѣ.

სუმი три (по Erskert'y и Челеби იშუმი); — ვითო-სუმი тринадцать; — სუმონეჩი, სუმენეჩი шестьдесятъ; — სუმიშახეღი три раза; — სუმი-ხოლო трое, втроемъ; — მა-სუმი третиш; — ნა-სუმიორი. 1/3; — სუმი-ტუჯი, см. ტუჯი.

1. სუნეფლი см. სულელი.
2. სუნეფლი (რ.) овощи, пряности.

სუნჯი см. ცუნჯი.

1. სურება см. სუმარი.
2. სურება см. სრულბა.

სურუფლი желание; желать, объект. стр. I-го спр. н. ვსურს, ბსურცე MZ, სი სურს/ც შიპ რსულს/ც ნია სრულს/ც (ვმ. რსურს/ც), თოს სურს/ც, ჩქვ ვსურა; — ძჩჩსტ. ვ. II-я пор. н.-ბ. ვირსულენქ პოჯელად, аор. ვირსული.

სუსთი, სუსტი (რ. ივზ ი. سست) слабый; недостаточный; — სი-სუსტი слабость; — отым. глаголъ, I-я пор. ვსუსტენქ я слабъ, недостаточенъ, аор. ვისუსტი; — III-я пор. н. ვა-

სუსტენქ ძქაჲო ეგო слабымъ; — стр. ვ. II-я пор. ვისუსტებუქ, ბბსუსტებუქ слабымъ, аор. ლუებ/ვსუსტი; — объект. стр. 2-го произв. спр. н. მისუსტებუ, аор. მისუსტო.

სუსჩი Сухча, село въ Сенакскомъ уездѣ.

სუჯუნა Суджува, мѣстечко въ Сенакскомъ уездѣ; — სუჯუნური суджунский, см. ქადაგი.

სუჩიკა (რ.) сначала, ср. წერწუფა.

1. სქა см. უქა.
2. სქა см. სკა.

სქამი см. სკამი.

სქანი см. სი 1.

ფ-შქელი (რ. სქელი) густой.

1. **სქვ || სქვ:** სქუალა власть, нести (ლიცა), I-я пор. ვსქინქ S, ბსქენქ MZ, аор. ქო-ბსქი, პრ. с. მისქუუ ნი მისქუალე; — сз род. отн. 'ვ'უსქენქ, გისქენქ ნესუ ემუ, თებნ I თ. დ.; — IV-я пор. ვოსქუაფუნქ ვასთავლი ეგო власть; — მა-სქული ვადუში, ნესუში; — სქუალირი მესენნი; — სქვ-ლედი/2, ნა-სქელქი живое существо, рожденный, ср. სქუა.

2. **სქვ || სქვ:** სქუაფა, გო-სქუაფა привязывать, запрягать, III пор. н. ვოსქუანქ, аор. ქვ-ვოსქვე; — сз род. отн. ვესქუანქ: თინა სოჯეფს ურემს უსქუანს ივზ ვაპრაგეტъ бмковъ ვზ არბუ, аор. ქვ-ვუსქვე, პრ. с. მი-სქუაფუ; — შუკი-შუკი გოუსქუ ივზ ვასთავნი ვრუმ; — стр. ვ. IV-я пор. н. ვასქუაფუქ я ვაპრაგეტъ, ვრავავთავთ, аор. ქვ-ვასქვი, პრ. с. ვსქუაფერქ; — სქუაფირი ვაპრაგენი, ვრავავთავნი; — სქვირი ვავთავნი, ვრავავთავნი; — ნა-სქვი, см. ქილიქი; — ვქკო-სქუაფა привл-

зывать къ чему-либо движимому: რაშია ბუდეღვ ქეკასქუ ღვილი იაქ პრивязавь старуху къ хвосту петаса (Xp., стр. 104, a); — აკო-სქუ-ფილი სვავანყი, ნაივავანყი; — მე-სქუა პრავავ; — ა/იოთ-სქუა პრავავავ, სვავავ ვინუ; — ა/იოთ-ოსქული > იოთ-ასქული ვრემი რემავ პი ვერევი, ვორი სვავავავ სვორი პოდ შელი რაბოჩაგო სვოთა (სრ. აპოკრ.), სრ. სქულა პოდ სვ.

სქვამი красивый; — მა-სქვამ კრავი პოდობო ვოუ (ყრ. ფორ.); — უ-სქვამაი კრავი (სრ. სტ.); — უ-სქვამური, უ-სქვამელა პეკრავი; — სქვამაი, სქვამი-კორი «კრავეც» (პროვ.); — სო-სქვამ/ე კრავოთ; — სო-სქვამეუ პო კრავოთ, კრავოთ; — ითმ. გლაგოლ სქვამეა, სქევა უკრავათ, პოდობათ, პრავიკავოთ, III-ია პორ. ვასქვამენ უკრავო აგო, აორ. ღვ-ვასქვამი, პრ. ს. შისქვამეუ ილი შისქვამეუ; ვოსქვანქ (რ. ვსეგენი, სე-ვსეგენი) პოდობავ, პრავიკავო, სოთვანტ-სვო; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ვასქვამეუქ ილი ვასქვამეუქ დეხავო კრავი, აორ. ღვ-ვასქვამი, პრ. ს. ღვ-ვასქვამეუქ; — IV-ია პორ. ვოსქეუქ იდუ კვ ივუ, სოთვანტ-სვო; თო ცირას პიგო ოსქუ თო დეხიკვ უღბავ — კვ ივუ; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. ი. შოსქვამე (რ. სე-ვსეგენი) ილი შოსქვანდე მიქ პოდობავ, მიქ იდეთ კვ ივუ, პრ. ნეს. ღვ-შოსქვანდელე ილი ღვ-შოსქვამეუქ; — ო-სქევეური პრავიკავი, პოდობავი, სოთვანტ-სვო.

სქვერი серна, у Brosset სქერი; —

სქვერი-თხირი, სმ. თხირი; — «სქვერი-სუჯი» მრ. ხაპრიფილი (რავტ.).

გო-სქიზოტიტილი სი. სქეზოტი.

სქიზუ, სქეზუ ჯერპოვ (სრ. წ. მ-სქიზუ მელნიცა).

სქილად || **სქიდ**, **სქელად** || **სქედ** სქილად, სქელად, სქილად ოსთავანთ, პრავთ, მკვანთ, III-ია პორ. გო-სქილიღენქ, აორ. ღვ-ვოსქილიღენქ, თიქ ღვ-ასქილიღენქ, პრ. ს. შისქილიღენქ; — სვ როდ. ითმ. ვესქილიღენქ, გისქილიღენქ, ვისქილიღენქ ი თ. დ.; — IV-ია პორ. ი. ვოსქილიღენქ; — სტრ. ვ. I-ია პორ. ი. ვსქილექ S, ზსქელექ MZ ოსთავ, ჯივუ, პრავო, მკვანავო, აორ. ქვლო-ვსქილი, ქვლო-ზსქელი, პრ. ს. ქვლო-ვსქილიღენქ, ღვ-ზსქელადექ; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. შოსქედე, თოს ოსქედე, ჩქე შოსქედენა ილი გე-შოსქედე, თოს გო-ოსქილდ უ მენა (მწ) ოსთავ; — 2-გო სპრ. შისქილდ უ მონა ოსთავ, იავანავთ, აორ. ღვ-შისქედე, თოს ღვ-ასქილდ (< ღვ-უსქილდ); თოს ღვ-ასქილდ ჭე-ქე უ ნეო იავანავთ ბო-ღენ; თიქ ღვლურე ღვ ღვ-ასქილდ ართ ქომოლისქეუქ იაქ უმორ, ი უ ნეო ოსთავ ოდიქ სივ (ოსთავი ოდიგო სივ); — სქელადე ჯივო სუხე; — ღვ-შოსქილად-ფარი, შოსქილად-ფარი ოსთავილი, პრავილი, იავანავილი; — ღვ-სქილიღერი, ნა-სქილიღერი, ღვ-ნა-სქილად-ღერი ოსთავილი, ოსთავი; — ვ-სქილიღერი, პლავი; — ო-სქილიღერი, ო-სქილადე პრედიქტ პ სრედოქტო ოსთავილი, პრავილი, მკვანთ; — უ-სქილადე პეპრავიკავი; — ა-სქილად; — გო-სქელად (რ. გარჩენა) ვავრთ სრედი ჭე; —

გინო-სქილადა (გ. გადა-რჩენა), აორ. გინო-სქილი я спасся, я оказался выжившим;—გინ-სქილოღი (<გინო-ოსქილოღი) спасенный, оставшийся;—*იქნო-სქილადა* (გ. ჩა-ცოვება);—*კინო-სქილადა* отставать.

სქიღი, სქირი ძიტა, სიწ (употребляется в сложных словах), напр., *ოსორა-სქილი* (см. *ოსორი*), *ერ. სქუა*, у Grosset «სქირი», ჩაგლო-სქირი (фамилия, Rapp. VIII, стр. 107).

სქირ || **სქერ**: სქირაფა S, სქერაფა MZ сушить, გო-სქირაფა, III-я пор. ვოსქირე'ნქ', აორ. ვოსქირე'ნქ', *პრ. ც. ღო-მისქირე'ნქუ*, სი ღო-გოსქირე'ნქუ;—IV-я *პორ. ვოსქირაფუანქ*;—*სტრ. ჰ. I-я პორ. ნ. ვსქირე'ქ* сушусь, აორ. გო-ვსქირი;—*ობხეტ. სტრ. 3-го სპრ. პ. მასქირეუ* (გ. მპსუბა) у мела (ძღლ მელ) сушится;—3-го *სპრ. (ფორ. возм.) პ. მასქირე я могу сушить*, აორ. მასქირე;—*სქირი, სქირუ S, სქერე MZ высушенный, сухой; суша*;—*ო-სქირაფალი* предмет и оружие для высушивания;—*ე-სქი/ერაფა* высушить, (въ переносномъ значеніи) отпирать: *ბოშისე ცირა ეშე გეოსქირეუ* (<გე-ე-ოსქირეუ) опъ у юпоши отыаъ (похитилъ) дѣвиду (Xp., стр. 64, 24-25).

სქუბ *მნ.* სქუაღეფი ძიტა, სქუა;—ქო-მოლო-სქუა სიწ;—*ოსურ-სქუა*, ცირა-სქუა, ქობი-სქუა ძოჭ;—*სქუა-ჩაფირი*, სქუა-ჩაფილი, სქუაღაფირი (*ბუკო. ყმბრაპოე* ძიტა, *სმ. ჩაფა*) или ნა-სქუალი усыповевный (გ. უეილო-ბილი);—*სქუა-ცონი* пасыпокъ, падчерица (*ბუკო. ყრивты*,-*ღა* სიწ, ძოჭ, *სმ. ცონუა*), *გ. გერი*;—*ჭინო-სქუა*, *ეინო-სქუა*, *ჯინო-სქუა* дво-

рпшиъ (см. *ეინი*);—*თაფი-სქუა* князь;—*პაცონი-სქუა*, (*ბუკო. ძიტა* господина, *სმ. პაცონი*) такъ мнгрельцы называютъ потомковъ бывшихъ владѣтельныхъ князей Дадіановыхъ;—*უაზი-სქუა* крестьянскій снѣгъ, крестьянскі;—*გა-გე-სქუა* поваръ;—*სქუაღობა* сыповство;—*სქუამი* или *სქუაღამი* вмѣшій дѣтей;—*უ-სქე* бездѣтный, -*პა* (ერ. ბურჭი), *სმ. სქუაღა* похъ სქე 1. **სქუბოჭ** || **სქიბოჭ**: *გო-სქუბოჭუა*, *გო-სქიბოჭიჭუა*, I-*პორ. პ. ვსქუბოჭენქ* вставляю припнугъ, строгаю;—*გო-სქიბოჭიჭილი* припншій, выстрогаивный, свользкій, *ო-ჭეი-ლაჭაა*

სა-სწაუღი *სმ.* სა-სთაუღი.

სწორი, თან-სწორი (გ.), წორი *пря-*мой, ровный, равный, вѣрный;—*წორი* или *ამულარი წორი* недѣля (*ბუკო. равный* сегодншнему дню);—*სწორეთ*, *წორეთ*, *წორით* вѣрно, дѣйствительно;—*სა-სწორი*, *სა-სწორი* вѣсы;—*წორა* вѣствъ, одинаково;—*ან-წორა* все вѣствъ;—*უე-წორეთ* сообща, поровну;—*отым. გ.* выпрямлять, поправлять, *ნ. ვა-სწორენქ*;—*ს* род. *отв. ვუსწორენქ*, *გისწორენქ* и т. д. [этим. *с.з. см. Н. Марръ*, *ОТ*, стр. 7, 14-ое слово въ примѣч.].

«სა-სწრაფო» у Ар. музыкальный инструментъ, представляющій собою соединеніе шести маленькыхъ свирѣлей различныхъ тоновъ (по *Чуб. სასწრაფო* патронница).

სხაპ: *სხაპი*, *სხაპუ* прятать, тавдovať, *ღო-სხაპუა*, I-*я პორ. ნ. ზესხაპენქ*, *ფესხაპენქ* прятая, тавдую,

аор. շփեսան, пр. с. Թևեանք; — ցուցնալքնի перепрыгну; — ցցեսանքնի вскожу; — сь дат. отн. н. ցուեսանքնի подпрыгиваю къ чему, аор. ցуեսан, җио-ցуесан; — IV-л пор. н. ցуесанкннքнի заставляю его прыгать, тапдовать, аор. ցуесанкн, җе-Մշ-ցуесанкн и заставил его вскочить вверх, առ җе Մ-ансанкн; — объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.) н. Թևեանք могу прыгать, тапдовать, аор. Թևեանք. ցՄշ-Թևեանք или ց-Թևեանք я смог вскочить вверх, ցց ց-Թևեանք я не смог вскочить вверх, ես ց-ցանсанք, տես ո-ансанք (ам. ց-ансанք), տես ցց ոансанք, տես ցց ցՄ-ансанք; — Թе-сананք прыгать туда, пападать там; — Թу-сананք прыгать сюда, нападать здѣсь; — առ-сананք прыгать вниз, тапдовать вниз сь кнн; — ա-Մ-сананք прыгать въ середину чего; — Գ՜ո/տու-сананք сбѣгать вниз, спрыгнуть; — ցио-сананք спрыгнуть, слѣзть, выскочить; — ցио-сананք перепрыгнуть; — Գ՜ո-сананք прыгать вниз (Գրան въ поду); — ցго-сананք прыгать у чего-либо (у берега); — ցՄ-сананք прыгать вверх; — Թио-сананք выпрыгивать, наскокнть сбоку; — Թио-сананք наскокнть; — Թу-сананք выскочить; — Թ-сананք прыгающнй, танцующнй; — Ե-сананք испрыгнувшнй, перепрыгнувшнй; — Ե-сананք предметъ, мѣсто для прыжковъ, тапцевъ; — Ե-сананք, Երբի ո-сананք, Երբեսն ո-անք, Ե-Երբի подѣлными названіями въ Мпигрелн

нзвѣстнхъ большой хороходъ, пацплающнйся обнповенно сь капуна праздничнаго дня и продолжающнйся до вечерной зарн праздника. Въ хороходѣ припнмаеть участіе вся деревня: молодые и старые, мужчнны и женщнны, простые и знатные. Взлвшнсь за руки, составляютъ кругъ, причемъ женщнны чередуются въ мѣстахъ сь мужчннами. Затѣмъ начинается пѣспя въ соединеннн сь оригинальнмъ танцемъ: кругъ двнгается въ тактъ пѣспн то вправо, то влево; потомъ женщнны дѣлають на въ середину круга, оставлняя мужчннъ на мѣстѣ, за шнми повторяють то же самое н-мужчнны. Самое пѣніе при этомъ раздвнвается: половина круга поетъ первую половину пѣспн, остальные подхватываютъ вторую половину; такое пѣніе называється ց. Գ-ռ-ռ տնիրանіе (см. л 2). Хороходъ этотъ постепенно выводится изъ употребленн, онъ раньше сопропоздался разннми вграмн: состояннмъ лъ бннн (Թан-ռ), ловкости, верховой ѣздѣ; побѣднтелямъ давалась прнзы. Къ насказьному сананքу сверхъ всего этого дѣлнцы готовнли разноцвѣтныя мячн (Թан-ռ-ռ) и къ каждому пзъ нхъ приплывалн серебрянныя монеты. Юношн составлялн кругъ, въ который входнла одна изъ дѣвнцъ и высоко подбрасывала мячъ: кто ловнлъ мячъ на лету, тотъ и получалъ его въ награду. Если же мячъ падалъ на землю, то

იონიშ ღიშაღიშ პრავა პოვტორიშ სოსიზაღიე, იქჷ სმწიპიჷ სოღდიანე მუჟი. ვჷ სლუჩაიშ პეუღაღი ი უ პო-სმწიღიქ, ვისლუპაღი სწოღლასე სტარცი, ვა კოტორიშ პრისნავაღიე პრავო ნა პრისჷ ი ვჷ სლუჩაიშ პე-უღაღი (სმ. სმკ, XVშ, ოღ. III, სტრ. I—3); — სსპი, სმ. რაგვი.

სსეუღი (რ.) ტბი, სრ. ცანი.

სსიღი, სსიი, სსეი, სსიი თაჟი, თაჟი ველიჩიპი; ობიკნოვენო ვჷ სლოჟე-პიპ სჷ დრუგიშ სლოვაშ: ე-სსიღი, თე-სსიი, ე-სსიი, თი-სსიი სთაღი; მუ-სსიი? სკოღი? სქანი-სსეი ჯაჷ თეა, პასკოღი თეა.

ზი-სსიი, **ზი-სსეი** S, **ზე-სსეი** MZ კრვი; — გო-ზე-სსეიღი ოკრავაღი-ღეში; — ზო-ზე-სსეი, ზო-ზე-სსე (ნეკრი) კროვოჟადიშ, მსტილ-იშ, ვაკლთი (ვრაგ); — ოთმ. გ. ე-ვზისსეიღეჷ ოკრავაღი, პაღიუს კრვი (ათმ. ს. სმ. ნ. ჯ. მარე, *Яфетическое происхождение абх. терминов родства*, Пзв. Н. А. Н. 1912, სტრ. 426—427).

ო-სსიი, **ო-სსეი** MZ, **სა-რ-წევე**-ღი S (რ. სა-რ-მიკველი) ფუნდამეტი.

სსეღი გრუშა; — «ჭიკუ-სსეღი» მრ. ჯისპაღი გრუშა, სრ. პანტე; — «თუნ-თი-სსეღი» მრ. ბერეჷ, სმ. თუნ-

თი; — სსეუღი სლუღი (ფამი-ღი).

სსეი: სსეი, სსეი, სსეი ვიბრატ, ოჩი-შაღი, ოღაღი პრეღოტეღიე, სო-ვწოვაღი, რწიშაღი, I-ა პორ. ი. სსე-სსეი, ფსსეი, აორ. ზფსსეი, პრ. ს. მისსეი; — სჷ როღ. ოტი. ვუ-სსეი, გისსეი, ა სოვწიუ ომუ, თეზ; — II-ა პორ. ი. იზფსსე-სსეი ვიბრატ სეზ, პრეღოტი-შაღი, აორ. იზსსეი; — ობიკტ. სტრ. 2-ო სურ. ი. მისსეი ა პრეღოტი-შაღი, მიწი ნრავწი: არპოს (არპოშ) მისსეი ა თეა პრეღოტი-შაღი ვსწი; — ნა-სსეი რწიშეი; — სსე-ნიი იზბრანი; — ო-სსეი პრეღ-მეღი ვიბრა, პრეღოტეღი; — გე-სსეი ვიბრატ, ვირვი თაღი ი სმაღი, ოჩიშაღი.

სსეი ბორთსა, ობიპაღი, ჯა-ტაღი, -ტეს, ზო-სსეი, სტრ. 3. II-ა პორ. ი. ვისსეი, აორ. ვისსეი; — IV-ა პორ. ვისსეი ილი ვისსეი ობიპაღი, ჯაღი, აორ. ქომო-ვსსე-ი (> ქომო-ვსსეი, ჯრ., სტრ. 46, 15).

სსეი სმ. ცეღი.

1. **სსეი** სმ. სიშა.
  2. **სსეი** სმ. სსეი.
- სი-სსეი სმ. სი-სსეი.

სსეი სმ. სიშეი

ტ.

ტ < ცაღ: ტეღი, ცაღი, ლო-ტეღი, ლო-ცაღი, გო-ტეღი ოსტავიე, ოსტავიე, პოკიღაღი; ოსტავიე ვჷ პოკი, პუსკაღი, I-ა პორ. ი. გო-ტეღი ვიშუღი, აორ. გო-ტეღი; — II-ა პორ. ი. იტეღი ილი ოტაღ-ღე, იტაღე MZ, ვიტაღე, ვი-

ტეღი S ოსტავიე, პოკიღაღი, აორ. ქეღი-იტეღი-ქეღი-იტეღი, პრ. ს. ქე-ლო-მიტეღი, ქეღი-მიტაღე; — III-ა პორ. ვოტეღი, მი-ვოტეღი პოკი, ბროღი, აორ. ქიმი-ვოტე, თიქ ქიმი-ოტე; — IV-ა პორ. ი. ვოტეღი ილი ოტაღ-ღე ვიშუღი ვიტაღე

оставить, бросить, аор. ღვ-ვოცე-
ეზაფე. ღვ-ვოცალეზაფე; გვ-ვოცალე-
ზაფე ა заставил его отпустить,
ослбодить, თქვ გა-აძლეზაფეუ,
გა-აძლეზაფეუ; — сь род. отп. ვუ-
ცენქ. ვუცალექი отпустию его, გი-
ცენქ, გიტალენქ и т. д. аор. გვ-
ვ'უცეი. გო-გოცეი я отпустил его,
тебя, თქვ გუ-ვუცეუ. გო-გოცეუ и
т. д. ღვ-ვ'უცეი я ему оставил;
გოლა-ცეზაფე. оставил на чемъ-либо,
п.-რ. გოლე-უცენქ. аор. ქიგვლე-
ვებეი; — объект. стр. пр. с. ქეგლა-
ვებეუ, სი ქეგლა-რებეუ, თის ქეგლა-
ვებეუ у меня остался ч.-либо на
ч.-либо; — გინო-ცეზაფე, III-я
пор. п. გინო-ვოცენქ. аор. გინო-
ვოცეი; თქვ გინო-ცეუ თინა ღუ-
რაჟე იფ его спас отъ смерти; —
გინო-მა-ცეზაფეუ спасающимъ, спаси-
телямъ; — ღინო-ცეზაფე. оставилъ вни-
зу, среди чего (წყარს въ водѣ), II-я
пор. п. ღინო-მა-ცენქ. аор. ქვღვ-
ნი-ობცეი, сь рооф. отп. ქვღვნი-
ობცეი я тебя оставилъ среди чего,
თქვ მა ქიღვნი-მა-ცეუ, ქიღვნი-ობ-
ცეუ, თქვ თინა ქიღვნი-ობცეუ; —
ღინო-ცეზაფე. оставилъ среди чего; —
ქიღვნი-ობცეზაფე. оставилъ позади;
— ქვღვნი-ობცეზაფე. оставленное, остав-
шенное послѣ кого; — შითო-ცეზაფე.
оставилъ внутри чего-либо, II-я
пор. п.-რ. შითო-ობცენქ. ქიშვთი-ობ-
ცენქ. аор. ქიშვთი-ობცეი, თქვ ქი-
შვთი-ობცეუ; — შუკო-ცალეზაფე. хвнить,
спастн, III-я пор. п. შიკვმუ-ვო-
ცენქ. შიკვმუ-ვოცალენქ. аор. გიშვ-
ვ-ვოცეი, თქვ გიშვ-ვა-ცეუ; —
объект. стр. 3-го сур. (ჰორ. возм.)
н. მა-ცენქ. ენი გა-მა-ცენქ, სი გა-

გა-ცენქ, თის გა-ა-ცენქ, ჩქვ გვ-მა-ცე-
ნენა я могу отпустить, отхдть, ვა
გ-მა-ცენქ (< ვა გვ-მა-ცენქ < ვა გა-
მა-ცენქ) не могу отпустить, пр.
нес. მა-ცენქ, ჩქვ მა-ცენქ; —
ში-ცეზაფე. отпустить, покидать, про-
щать, ში-მა-ცენქ. могу простить,
покинуть его.

ცაბაკი (რ.) длинный узкий столъ, ло-
токъ; — ცაბაკოლა, ცაბაკოლა ხმ,
ცაბაკელა (< ცაბაკი + გოლა *თედა*),
ცაბაკონა Табакели, Табакона, პავ.
плоскогогорья въ сѣверной части
Сепак. უზდა (სმ. ელიობა подъ
ელია 2).

ცაბანა, ცაბანა სმ. ცაბანა.

ცაბიკი S (რ.), ცაბუკი. ენი ღეცაბა MZ
деревянный или желѣзный шквор-
пель у ярма; — отым. глаголь უცა-
ბუკუნა სოჯეფი ართანც быки на-
иврають другъ на друга шквор-
нями.

ცაბე: ცაბაფა, ცაბინაფა, ცაბინუა ბო-
საფა, პაბრასაფა, სრასაფა,
უდარაფა, III-я пор. პ. ვო-
ცაბუნქ (რ. ვა-ცაბეზ), აორ. ქვ-ვოცა-
ბეი, თქვ ქა-ცაბეუ; — сь род. отп.
ვუცაბუნქ. ენი ვუცაბუნქ (რ. ვუ-
ცაბეზ), აორ. ქვ-ვუცაბეი, ქვ-ვუცაბ-
ენი; — სტრ. 3. IV-я пор. პ. ვა-ცაბეუქ
(რ. ვუცაბეზი), აორ. ქვ-ვა-ცაბე, თქვ
ქა-ცაბე.

ცაღეზა სმ. ც.

ცაღერი, ცაღერი. Таღერს, село въ
Сепак. უზდა.

ცაშანა, ცაშანა, ცაშანა (პ.-ტ. تپانشہ)
пистолеть.

ცანი (რ. ენი ნ. ცანი) თზო, თუღვიწი,
სტაფ; — ცანო ჩეგა სტაფოზ თო-
პოლ; — ცანი-შიკო-ცენქ. ენი შვანც

(სმ. ქუნა);—ცანი-საშუალო средняя-го роста, ср. სხეული.

ცანცადლი სმ. ცარკალო.

ცანჯა (გ. ცანჯე) мучение, страдание;—ცანჯეზა мучить, и ვცანჯენქ აორ. ვცანჯი; — სტრ. ა. II-я пор. я. ვოცანჯუექ, აორ. ვოცანჯექ.

ცარ: ცარეზა (გ.) вести, проводить, III-я пор. и. ვოცარენქ, აორ. გვოცარი, პრ. с. მოცარეზუ; — обьезт. სტრ. 3-го сир. (фор. возм.) и. შოცარინე მოგუ ვოცარინე, აორ. შოცარინე; დროქე შოცარინე и смогъ провести время.

1. **ცარი** (გ. ცარი), ცარი-ლატი კუდუ-რუშიშ პოჩატოქ.

2. **ცარი** (გ. ცარი) рукоятка.

ცარიედი (გ. ცარიელი Tariel, муж. шл) въ мшгрелскомъ слово означеть героя, силача, витязя, папр., სრისცაგანი-ცარიელი Христаგან-герой, ბელაგანი-ცარიელი Белта-გან-герой, რუფი-ცარიელი (სმ. сказку № XXVII).

ცარკალი გ. голый;—ცარკალი ნინაში, ნინაში ცანცალი ბოღათე языкомъ, и. ნინას ვუცარკალუნქ ილი ვუცანცალუნქ, ср. პარკალი, ცეკუა (ср. г. ცარკარი, ცარკალი).

ცაროზი (გ. ცაროსი) погода.

ცარჩენი სმ. ასკია.

ცაჭა, ცაჭალი ძიქთოქ, ბუმაგ, კრასивыя бездѣлушки для дѣтей.

ცაფე сковорода, ცაფექ.

ცან || **ცრიზ** || **ცრიზ** || **ცერს**: ცანუ, გო-ცანუ разбивать, ломать, I-л пор. и. ვცანენქ S, ბცანენქ MZ, აორ. გო-ბ/ვცანის, პრ. с. გო-შიცანს;— сз род. отп. ვუცანენქ ломаю ему, გოცანენქ, ვოცანენქ и т. д.; — сз

дат. отп. ვოცანენქ или ვოცერსенქ (г. ვაყეს), გო-ცანენქ ломаю о немъ, о тебѣ;—сტრ. ა. I-я пор. я. ვცირ-ნექ или ვცრისექ или ვცრისექ раз-биваюсь, აორ. გო-ვცრისი, გო-ვცირ-სი, გო-ვცრისი, ვრ-ა გო-ვცანე-რექ;— обьезт. სტრ. 3-го сир. (фор. возм.) и. შოცანე მოგუ სომათე, აორ. შოცანე;—ე-ცანეა взломать вверху, причинять кому что; возникать, пачинаться (о болѣзни): ლეგეკურა გარჩევეფი ეშიცანენს ჭუას такія думы (рѣшенія) причиняють шибъ болъ (Хр., სტრ. 163,5);—ა/ეკო-ცანუ ოკო-ცანუა взломать; — ალა-ცანუა სომათე, - ться у основанія, სტრ. 3. ა. IV-აქ პორ. ალე-ვოცრისექ, აორ. ქალე-ვოცრისი, ოქე ქალა-ცრისექ;— ა/ილო-ცანუა სომათე ვიწუ; ცაბა-კის კუნის ქაილე-ვოცანის и сломатъ (внзу) пожегу у столе; — გომ-ცანუა ღომათე ვერქ, აორ. ქიგეშე-ვოცანს;—ი/ეშა-ცანუ, გეშა-ცანუა ღო-მათე სრედი ჯეგო (въ мѣсу, на пл-тѣ); — კი/ლა-ცანუა სომათე, раз-бить на чемъ (папр. ფოხალი სეგეშია კუვინიეა на плечѣ);—შე-ცანუა სო-მათე;—შოკო-ცანუა разбивать другъ о друга;—შა-ცანალი разбивающіи, ломающіи; — ცანილი, ცანირი раз-битыи;—ნო-ცენსი кусокъ;—ო-ცანე предмете для ломки, а равно и орудіе для нея (долото): შოლარ-ოესე... ბაღილიშ გააცანეშა (< გო-ო-ცანეშა) пошли они сюда сло-мить (изобличить) старика (Хр., სტრ. 42,2-3).

ცანანა метательная палка, ср. ლა-კვატა.

ცანტი (გ.) престола, тронъ, ложе.

ცეზი густой мѣсъ, чаша;—ნა-ცეზერა
Натебера, названіе мѣстности въ
Сеп. уѣздѣ (*бука*. бывшая чаша),
ср. ფარონი.

ცეკუბა, ცეკუბა богатъ лыкомъ (ნი-
ნა), и. ნინას ვუცერქუანქ. აორ. ნი-
ნას ვუცერქუანქ.

ცერი (რ. შიერი), ნ-ცერი врагъ;—ცრე-
ლი враждебный, враждующій;—
отым. глаголъ, стр. з. IV-я пор. в.
ვონცერქუქ ემი ვენცერებუქ ვრჯ-
დუ სქ მქმ, აორ. ღა-ვენცერი, შო-
ვენცერი, თქუ ში ღა-შეცერქუ ემი ღა-
შეცერქუ || ღა-შეცერქუ:— შიშეცერქუ (რ.
Xp., стр. 109,12).

ცერკუბა см. ცეკუბა.

ცერხუბა см. ცახუბა.

ცეზირი, ცეზირი Техуръ, рѣка въ
Севакскомъ уѣздѣ, см. ცახუბა.

ცვატვი см. ცოტვი.

ცვერი (რ.), ნ-ცვერი шиль; — ცვერი-
შორი подобно шиль.

ცვეფუბა ударять твердымъ предме-
томъ о что-либо хрувкое и пустое,
სქ როდ. отн. в. 'გუტვეფუბანქ, აორ.
ვუტვეფუქ, პრ. ს. შიცვეფუ.

ცვინი (რ.) мозгъ.

ო-რ-ცვინი, **ო-რ-ცილი**, **ო-რ-ცვიი** ხში
огородъ;—**ორცვინია** огородищъ;—
ორცილურობა, **ორცვინულობა** зла-
ки, овощи;—**შე-ორცვინე** огород-
ნიქ, садовникъ, სრ. რ. შიცილი.

ცი, ციი, მი. ციეფი шось.

ციანი (რ. შ-ცივნი) виноградная кисть.

ციბუ S, ცუბუ, ცუბუ MZ теплымъ; —
сравн. ст. უ-ცუბაში; — отым. гла-
голъ ცუბინაჟა, ცუბინი, ციბინი ძქ-
ლათ кого теплымъ, გრქთ, оказыв-
вать благодѣявіе, милость, III-я
პორ. в. ვო-ცუბანქ ემი ვა-ცუბანქ

გრѣю его, გუ-ვო-ცუბე, პრ. ს. გო-ში-
ცუბუაჟუ;—სქ როდ. отн. ვუცუბუნქ
ემი ვუცუბინუნქ გრქო და იეო, я
милостивъ къ нему, აორ. გუ-ვუცუ-
ბ'ინ'ე; — სტრ. з. I-я პორ. в. ვცუ-
ბუქ გრქოს, აორ. გო-ვცუბი;—IV-я
პორ. ვა-ციბუქ (რ. ვეზობ'ი) я გრქო
кого, я милостивъ къ кому: სქ როდ.
отн. ვუცუბუქ я милостивъ къ не-
му, აორ. გუ-ვა-ციბი, გუ-ვუცუბი;—
объект. სტრ. 2-го сур. в. ში-ციბუ у
меня გრქეს, იმъ милостивъ ко
мнѣ, აორ. გო-ში-ციბუ, პრ. ს. გო-
ბ-ციბაჟუ.

ცინცილა, ცინცია сж. სვილარი.

ციჩრ || ნციჩრ: 'ნ'ციჩრა, ღო-'ნ'ციჩრა
(რ. ცეკუა, ღა-ცეკუა), 'ღ'ნიო-'ნ'ციჩრუა
(რ. ჩა-ცეკუა) помѣщать, - ться, III-я
პორ. в. ვონციჩრანქ (რ. ვა-ცეკუა), ღინ-
შე-ვონციჩრანქ (რ. ჩა-ვა-ცეკუა), აორ. ქი-
ღ-ვონციჩრე, ქიღ-შე-ვონციჩრე;—სტრ.
з. II-я პორ. в. ვინციჩრუქ (რ. ვეცეკვი)
помѣщаюсь, აორ. ვინციჩრი, ღო-იენ-
ციჩრი ემი ღო-იენციჩრი, ქედენი-იენცი-
ჩრი, პ.-ბ. ინ-იენციჩრექ ემი ქიღ-ენ'ი-
იენციჩრექ ემი ქინ'ი-იენციჩრექ მომქმს,
თინ ქი'ღ-ენ'ი-იენ'ციჩრე > ქინ-იენ-
ციჩრე, ვენციჩრე (< ვა-თინციჩრე), პრ.
с. ღინო-შენციჩრელექ ემი ღინო-
ვენციჩრექ;—IV-я პორ. в. ღინემე-
ვანციჩრექ მომქმს იმუტრი ჩეო (რ.
ვეცეკვი), აორ. ქენემე-ვანიჩრე;—ღილა-
ნციჩრა помѣщаться внутри чего-
либо (въ кармайт, сердцѣ).

ციჩრონუბა бѣжать безъ оглядки, II-я
პორ. в. ში-იენციჩრონუბექ.

ციჩრს сж. ცახუბა.

ციციანაჟა спьяно илбивать; — გო-
ციციანაჟილი спьяно вабитый, па-
лупепный.

ტიტონი щипать траву, I-я пор. н. ჰტიტონებქ, აორ. გო-პტიტონი; — სტრ. ა. II-я пор. იპტიტონებქ (სუ ტიმ ჯე ზნაჩენიემ), სრ. სიტონი.

ტიშონი чистить, II-я пор. н. იპტიშონებქ ცანს, აორ. გი-იპტიშონი; — გო-ტიშონილი очищенный.

ტვამი || **ტვირი**: ტვამუ, ტვერუ ბნუ, ударять, н. ჰვტვამებქ, ჰვტვერებქ, აორ. ქო-ვტვამი, ქო-პტვერი; — სუ როდ. თი. II. ვუტვამერუნქ, აორ. ვუტვამერე; — აქვო-ტვამუ связывать, сводить (რ. გა-კვრა): უჭუ-უხაშუში მაქუშალოც კიბირი გაკუშტვამი ღოკუუქელეუ ადუშემუ ეჯარეოვ ი პეარეოვ (რ. ე. ვზვრამ) ვუბი (ავუბ) სვდი ი ჯაქლი (Xp., სტრ. 187, II).

ტვილი (რ.) сладкий, სრ. ტველი.

ტვირუბა სმ. ტვამუ.

ტვიცუბა S, ტვიცუბა MZ, გინო-ტვიცუბა ударять, разсѣкать, разривать, I-я пор. н. ვტვიცებქ, აორ. გო-ვტვიცეცი; — ტვეცირი, ტვიცილი ჰიპუშვიშ, რაზსეჩენიშ.

ტვუბა деревянная лѣстница, სრ. კიბე.

ტვარჩელი Тварчель, სეო ი გორა ვუ სამურაკანო (მ. ბ. ტვუბაჩე = ბხალ ჯესტინა); — «ტვარჩელი, ტუუტუცია» შრ. დრავა (რასტ.).

ტვუბა სმ. ტვეცი.

ტველი (რ. ტვბლი) сладкий; сладкий виноградный сок, სრ. ნე 1.

ტვიბირი сито; — ტვიბირამი სუ სითომ, რ. ე. სუ ლეგიოი ნოშეო, *პროტ.* ხარჯელი.

ტვი სმ. ტვირი.

ტვილი სმ. ტვირი.

1. **ტვირი**, ტვილი, ტვიი ბმ სკაი,

შპფერ; — ტვილაში სკაივტიშ, კა-მენივტიშ; — კოღმე-ტვირი სკაი-ვტიშ ბერეგ, სმ. კოღმე.

2. **ტვირი** Твирь, სეო ვუ სენაკ. უზდქ.

ტვირუბა, გილა-ტვირუბა надуваться, раздуваться, II-я пор. н. გილა/ე-ე/ეპტირებქ, აორ. გაგულე-ეპტირი.

მ-ტვიციება (რ.) утверждать, სუ როდ. თი. II. ვუშტვიციებქ, აორ. ღე-ვუშტვიცი; — III-я пор. II. ვამტვიციენქ, II-ბ. ღე-ვამტვიციენქ.

ტვიცუბა სმ. ტვეცუბა.

ტვუ падень, ტვეუ. ტვუ. სრ. ციბა.

ტვუბი, ტვეუბი (რ. ტვეუბი) близнецы, «ტუბი» у Brosset, სრ. ნა-ქირუა.

ტობა, ტონბა > ტომბა озеро; глубокий; — ტობა-ვარჩილი Тоба-варчель (ბუკა. озеро-серебро), озеро ვუ გორაჲ სვბერიოი Мангрели; პო ნაროდному ვბროვავიუ ვუ озерѣ сокрыто серебро, которое оберегается злыми духами; опасно не только пить чистую какъ слеза воду изъ этого озера, но даже омочить в немъ руки (სმ. СМК, XVШ, თა. III, სტრ. 16); — ტობა-ზღუა გუბოკოე მორე; — ო-ტობაია Огобаია, სეო ვუ ზუგდიხ. უზდქ; — სი-ტობა გუბინა, სრ. შერე 2.

ტოლი (რ.) равный, подобный; товарищъ; — ოლონი-ტოლი подобный (подобно) соловью, სრ. ტალი, მანგი; — ტოლეუბი, ტოლოფი Толобъ, Толопъ, სეო ვუ სენაკ. უზდქ.

ტომარე (რ. ტომარა) хѣшокъ, სრ. ძანბა, საკი.

ტომბა სმ. ტობა.

ტარონჯი (დატ. კარტ. ტარონს/ც) го-хубъ.

ფორმა Торта, гора на границѣ Мингрелии и Сваніи.

ფოტი, ცვა-ცვი ჯაბა; რუკა; — ქუორ-
ცოტი, სმ. ქუორი.

ფოფი название рыбъ; — ო-ცოფა, ონ-
ცოფა, ონ-ცოფო, ონ-ცოფუ ოფთიბა,
სელო и общество въ Сенак. უზ-
ძე; — ონ-ცოფური ოფთისკი; ოფ-
თიძეძე, ში. ყ. ონ-ცოფარეუი.

«ფოფური» შრ. медовиკъ (раст.), ср.
ფოფური.

ნა-ფორმავო Наточаво, село.

ფოს: ცოსუა ბიე, ударять, I-я пор.
ი. ვცოსხენქ, აორ. ვცოსი; — სქ როდ-
ოთ. ი. ვუცოსუნქ, გიცოსუნქ, ვი-
ცოსუნქ ბსუ у него, у тебя, у
себя.

ფრედო სმ. ცქრი.

ფრის სმ. ცასუა.

ფრთავა (რ.) тройка.

ფრუფა (რ. ცურფა) прекрасный, жи-
лми; жилая, красавица.

ფუ, ფე ვიყა.

ფუბი სმ. ცკუბი.

ფუვი дубина, ცურკი, ცუნკი.

ფუშინ: ა/ითა-ცუშინაფა პროგოვორი-
სა, II-я пор. ი. ათ'ი-იბ-ცუშინუნქ,
აორ. ათ'ი-იბ-ცუშინენე.

ფუნკი სმ. ცუკი.

ფურა, ნ-ცურა შაკაღ, ცურა-მელა, ძა-
კა-ცურა; — «ცურა-შეუჯი» შრ. (бука.
ухо шакала) царь-гравა, სმ. შე-
ლა; — ცურა-ფორცხლოი, სმ. ფორ-
ცხლოი; — прозвища шакала: კვალი-
ქუენი ო პროკлатимъ сатомо, შო-
ცქვა-ცქვალე რაყა.

ფურიბი სმ. ღურიბი.

ფურკი სმ. ცუკი.

ფურბანტი (რ. ცურბანი) изъ греч. τρῦ-
πανον, τῶ) буравъ, ср. ბურლი 2.

ფურტურე (лат. turtur) тетеревъ,
горлица, ცურტურე, ცურტურე.
ფუტა, ცუტა-წური სმ. ნაცა-ცუტა.
ფუტელო (რ. ტიტელო) голый, ср. ში-
შეული.

ფუტელო სმ. ქურა.

ფუბა ში. ცუალეფო ღხს; сорная тра-
ва; — თსუშუნა ოლხოი ღხს; ნე-
ბონა ორხოი ღხს; ქუონა ღუბ-
ი ღხს; სვიშონა ხურმოი
ღხს; — ცუალონი. ქიტე ცუალონი
კუარხი; — ცური ღხსიოი, დი-
კიი, ცუბი (სმ. თსირი, ლეჯი); —
ცუაში-კოჩი, სმ. კოჩი; — გუ-ცურე-
ბული ოდავაში; — ცუა-ჩე ღხსიაცი
(სმ. ჩუალა, ср. რ. ცუის-შეველი); —
შე-ცუალე, შე-ცურე ოხოთხი; —
ნო-ცუელო ვიბრ, დიჩე; — ო-ცუალე
ოხოა (სრ. ო-ნადირე, ო-ჯხინე); —
ცუაი, ცუეიа Тѣшиа, სელო ხე ზუგანდ.
უზაძე; — «ცუაუნა» შრ. трава о
трехъ цвѣтахъ (бука. черная трава),
ср. ფარონი.

ფუბარე: ცუაბარეა сивать кожу,
I-я пор. ი. ბ/ცუაბარანქ, აორ. გო-
ვცუაბარე; — სტრ. 3. II-я пор. ი. იბ-
ცუაბარეუქ ილი ვიცუაბარეუქ; —
გო-ცუაბარელი სქ содранной ко-
жей, голый; немущий; — ცუაბი-თსი-
რი, სმ. თსირი; — ცუები კოჯა.

ფუბა (რ. ცულაბი) шатила изъ выпо-
граднаго сока и муки, изъ слявы
и т. п.; — «ცუაბა» обрядъ со-
вершаемый вечеромъ на второй
день Нового года (კურსა): забрасы-
ваютъ потолокъ тѣстомъ изъ му-
курузной муки, и по доброй и па-
правленію разсеиваютъ кусоч-
ковъ гадать; засохшее на по-
толкѣ тѣсто, рассыпаваютъ и

употребляют как лекарство против диспепсии поросятъ, называемой къ *блѣтъ* (поносъ) (см. ზოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 108—110).

ფრეზი *кожа*, см. ცუბარუა.

1. **ფრეზი** || **ფრეზი**: სტრ. ვ. II-я пор. в.-б. ვიტუუქ S, იბტუუქ, იბტუუქ სკამუ (глаголь недостаточный: временно второй группы ваяивуетъ отъ რადალი);—ზი-ტუვა, სი-ტუვა სლოვო, რეჩა.

2. **ფრეზი**: ცუვება, ცუვინა, ცუუნაჟა, შეცუვება *узнавать, осведомляться*, I-я пор. в. ზცუვებულუქქ ილი ზტუუ-ულუქქ *осведомляюсь*;—II-я пор. II. შიიში-ივ.ცუვექქ *узнаю*, ნ. შიი-ივ.ცუვექქ *узнаю*, აორ. ქიში-ივ.ცუვექქ: სხ როდ. отп. შუ-ვ'უცუვექქ. შე-გი-ცუვექქ *узнаю для него (про него)*, ილი *тебя*, აორ. ქიშუ-ვ'უცუვექქ, ვრ. ს. შე-გი-ცუვექქ. *ასე შე-უცუვექქუ. შე-უცუვექქუ*:— ში-ივ.ცუვექქუ ილი დამხ *себя* ვპაქ, *почувствовать*, აორ. ქი-ში-ივ.ცუვექქუ:—III-я пор. II. ვოცუვექქუ ილი ვოცუვექქუ ილი დამხ *кому* ვპაქ, *почувствовать*, აორ. ვოცუვექქუ. ვოცუვექქუ. II-ბ. შე-ვოცუვექქუ ილი დამხ *ему* ვპაქ, სი ში-ოცუვექქუ. აორ. ქეშე-ვოცუვექქუ, თქუ ქეშე-ვოცუვექქუ (< ქეშე-ვოცუვექქუ). ვრ. ს. შე-გი-ცუვექქუ:—სტრ. ვ. II. ვიტუუქქ (გ. ვიტუუქქ), აორ. ქიშე-ვოცუვექქუ:—*объект. სტრ. 2-го пропзв. სპრ. შე-ცუვექქუ ნა ილი ვამქთაო, (3-ე ილი ბეზიქნაო) ეცუვექქუ სტაო ბნქ, დოშნაო ბნქ*;— შე-ცუვექქუ ილი დამხ *узнавания*;— ში-ოცუვექქუ *предметъ осведомления, узнавания*.

ფრეზი *დაფრეზი*, ცუვექქუ სტრქალქ, სტრქ-

ალქ *неудачно, плохо, съ род. отп. II. ვუცუვექქუ ილი ვუცუვექქუ. გო-ცუვექქუ სტრქალქ პო ვემქ, პო თებქ II ტ. II. აორ. ვუცუვექქუ, ვუცუვექქუ, ირ. ს. ში-ცუვექქუ:—ლი-ცუვექქუ *плохое ружье*.*

ფრეზი, ცუვექქუ *громовой ударъ*;— გო-ცუვექქუ *громъ* უდარქ, სრ. გურგინი I, შეხი.

ფრეზი (გ.) *свидѣць, пуля*;— ლოლო-ცუვექქუ, სმ. ლოლო.

ფრეზი *Тѣвиръ, село*.

ფრეზი, მ-ცუვექქუ *селезенька*.

ფროზი: ცუბეუა, ცუბინაჟა, ცუბინი სკრიპანіе, შე-ცუბეუა *подкрадываніе*; სკრიპანі, *подкрадываться*, I-я пор. ვცუბეუქქ, აორ. ცო-ვცუბეუქქ;— სხ როდ. отп. ვუცუბეუქქ, გოცუბეუქქ *скрываю что-либо отъ него. отъ тебя*;—III-я пор. ვოცუბეუქქ. შიიშე-ვოცუბეუქქ *подкрадываюсь*, ქიში-ვოცუბეუქქ *подкрадусь*, აორ. ქიშე-ვოცუბეუქქ, თქუ ქიში-ვოცუბეუქქ:—IV-я пор. ვოცუბეუქქუ ილი ვოცუბეუქქუ *заставляю кого скрыть*;— სტრ. ვ. II-я пор. II. ვოცუბეუქქ, იბცუბეუქქ *МЗ* *скрываюсь*, აორ. ც'ი-იბ'ვცუბეუქქ;—*объект. სტრ. 3-го свр. (ფორ. პოზ.)* მ-ცუბეუქქ, ვა მ-ცუბეუქქ:— ში-ცუბეუქქუ *подкрадываться сюда*;—*«ლინო-ცუბეუქქუ სკრიპანіе въ ч.-либо (г. ჩი-შე-ვოცუბეუქქუ)»*:— ში-ცუბეუქქუ *скрываться, уходить тайно*;— ში-ცუბეუქქუ *скрываться у чего-либо: ვარცუქქ ქიში-ვოცუბეუქქ ილი სკრიპანі у дверн, за дверью*;— ში-ცუბეუქქუ *скрываться среди чего: ცუბეუქქ ქიში-ვოცუბეუქქ ილი სკრიპანі въ хѣсу*;— ცუბინა, ცუბინა, ცუბინა. ცუბინა *тайкомъ*;—

განიე ცეობააეი со стороны тай-
комъ.

ფეოფი სმ. ნტეოლუა.

ფეორინი, გო-ფეორინი, ალა-ფეორი-
ნი, ა/ილა-ფეორინუ перхътъ, II.
ფეორინუნქ, აორ. გო-ფეორინი,
სრ. ბუზინი.

ნი-მ-ფეუნე სმ. подъ ტეურა.

ფეუბი სმ. ტეუბი, ტუბი.

ფეურა ლოჯი; — ტეურაია ლოჟნი, პრო-
სთი; — ტეურათ, ტეურალათ, ტეურე-

ლო ლოჯი, папраспо, даромъ; —
отым. глаголъ ტეურაფა, ტეურაფა
обманывать, მოლა-ტეურა'ფა зама-
нивать сюда, II-я пор. II. მოლე-
ევტეურ'უნქ, აორ. მოლე-ევტეურ'ნი.
პრ. ს. მოლა-მიტეურ'უნაფუ; — მე-
ტეურე, მე-ტეურანჯე ლჯეც; — სი-
მ-ტეუნე (რ.) ლოჯი, несправедли-
вость, виновность.

ფეუფეობი სმ. ტეუარჩელია.

ფეზ სმ. ტიზუ.

უ

1. უ, უნ-, ურ-, отрицательный пре-
фиксъ не-, без- въ именахъ и при-
частяхъ (въ одномъ случаѣ ря-
домъ съ უ- появляется ი-: უ-ბე-
დური || ი-ბედურა, а въ другомъ ი-:
ი-მ-ბოლი); при его же помощи
образуется сравнительная сте-
пень, *ღრ.*, § 27 (слова съ этимъ пре-
фиксомъ помѣщены подъ главны-
ми основами).

2. უ- объективный мѣстоименный
префиксъ 3-го лица род. отноше-
ния въ глаголахъ.

უარეზი (რ.) бѣльшій; худшій, хуже.

უბა, ლუბა пазухა, სმ. თოლი I.

უბადო, უბათ, სმ. უ-ბადო, სრ. გ.
უბადო у Орб. *ძურთი, ჯიი*.

უბან (რ.) позади, сзади (*Хр.*, стр.
109, 22), სრ. უკანაღე.

უბახადი, უკოსოლე, უკოსღლე ва-
зидი, პოვადი; — უკახაღენი, უკოსო-
ლენი ვადნი, პოსღნი.

უმაკური извращенный, неправи-
льный; дерзкий; — უმაკური ქკალირი
неправильно (криво) кованный
[см. Н. Марръ, *Анотир. материалы*

по крым. рукоп. Иверя, стр. 13: უმა-
კური *безпокойный, извращенный*, უჯ-
მაკურიბე (фамилия); у Чуб. უწმა-
წური *пустая болтовня*; у Бер.
უმაკური, უმაკური *негодный, не-
красивый, дерзкий*].

უკუღი послѣ, затѣмъ, უკელინე, უკუ-
ლინეუე; — უკელიანი პოსღნი, პო-
სღადუი, ბუღუი; — უკელაში
младшій, უკელაში ჯიმა მლადში
братъ.

უკუმელა თმა, რ. უკუნი.

სა-უკუნე (რ.) ვნე.

უღა სმ. ლ 2.

უმოსი სმ. უ-მოსი.

უნაგერი სმ. ანაგერი.

უნდა (რ.) нужно (*Хр.*, стр. 109, 22) სრ.
ოკო.

უნთო (რ. უთა) утѣгъ.

უნჩაში სმ. უჩაში.

უნწი, მ-უნწი по объясненію од-
нихъ — *какое-то маленькое льсное
животное*, სრ. 4. მუნ-ჭეი; по объ-
ясненію другихъ — *слозь*, треть-
иѣ — *затѣмъ знакъ съ зарослякъ*
(მუნწიში უერი), სრ. არმ. ჯზ ბარს.

უა! *межд. ой!*

1. ურა (რ.) необъезженная лошадь.

2. ურა (პ.) урал

ურე სმ. ურე.

ურემი (რ.) *მმ.* ურემეფი არბა, სრ. არაბ.

ურთა *Урта*, гора в Зугдидском уезде, в селѣ Цаишт.

ურთა *еврей;* — ურთა-კარი *Урті-Карт* (*буке.* еврейскій дворъ), второе название села Бандзи (ბანძა), გძ ჯივეთ მლო ევрейსკაჲ შემეფთ.

ურმაშია სმ. ვურმაშია.

ურნაბი (რ. უნაბი, არბ. *عنب*) გრუძაია ეგოდა, შიპიშნიჲ.

ურუმი სმ. ვურმაშია, რუმი.

ურჩი *непослушный;* — ურჩობა *непослушание;* *отым.* გლოგ, IV-ია *пор.* სტ. ვ. *п.* ვურჩებუქ *не слушаю* его, *не повинуюсь*, *аор.* ვურჩი, *დე-ვეურჩი*, სმ. რჩილა.

ურცხო (რ. უცხო) *несоимовенный*, *пзбрашный*, *чужестрапный.*

ურწუმი, ურწუმი *дремучий.*

ურქუღარი სმ. ცახორცი.

ურუ, ურუ *поть;* — ა-ურუბული *вспотѣвшій.*

ურვი, ურვი (რ.) *праздникъ;* — *отым.* გ. *п.* ურვიქუქ *я* *праздную*, *სი* ურვიქ, სმ. ქიმიწუ.

ურუ არხო.

ურუაბი *Ушапагъ*, село в Севаскомъ уезде.

ურუარი *яблоко;* — *ღიხუ-ურუქრა*, *ღიხუ-ურუქრა* *земляная* გრუძა (*буке.* земляное яблоко); — «ჭკუტა-ურუქრა» *მრ.* *კვსიძა* (*по* *Орб.* *г.* *ჭკუტა* *мелькій* *сорть* *грушв).*

ურა ა) *черный*, *ср.* *სტ.* ურაში, ურაში (*пар.*), ბ) ურა *Уча*, ურაღი *Учардია* (*буке.* *ты* *был* *чернымъ*), *მუჲ* *მე-ნა;* — *მო-ურე* *черноватый;* — ურა-რეზა, *გა-ურარეზა*, *ღა-ურარეზა* *черпѣть*, *черить*, *სტ.* *ვ.* *პრ.* *с.* *ღა-ურე-ჩორეზექ* *я* *почерѣлъ* (*оказывает-ся*) (*этим.* *სლ.* *სმ.* *П.* *Чара*, *Обс.* *отмош.* *абх.* *аз.* *къ* *лѣт.*, *სტ.* 54).

ურაში, ურაში *старшій;* — ურაში *ჯიზ* *старшій* *братъ;* — ურაში *მობა* *старшинство*, *ურაშლა;* — *отым.* *გ.* *П-ია* *пор.* *სტ.* *ვ.* *ვურარეზექ* *ბუღუ* *старшинствовать.*

ურეზა, ურეზა სმ. ურეზა.

ურუეზა (რ.) *повѣстка.*

ურენობა *беременная;* — ურენობა *беременность*, *отым.* *გლოგ*, III-ია *пор.* *п.* *ვურენენქ* *ძღლა* *беременной*, *აორ.* *ღა-ვურენენ;* — *სტ.* *ვ.* *II-ია* *пор.* *п.* *ვურენენქუქ* *ვიჩ* *იუბენენქუქ*, *სი* *იუნენენქუქ*, *აორ.* *ღა-ვურენენი.*

ურჯგუში სმ. ჯგირი.

ფ.

1. ფ. *фонетическій* *наростъ* *въ* *словахъ*, *какъ*, *напр.*, *ფ-შვენეირი*, *ფ-სილა*, *სრ.* *მ-1.*

2. ფ. *субъективный* *мѣстоименный* *префиксъ* *1-го* *лица* *въ* *глаголахъ* *плодомъ* *сѣ* *ბ-*, *ვ-*, *მ-*, *პ-*.

3. ფ. *неоформленный* *объективный* *мѣстоименный* *префиксъ* *1-го* *лица* *въ* *глаголахъ*, *სრ.* *მ-2.*

4. ფ. *быть*, *доводиться*, *приходиться* *кому* *чѣмъ*, *имѣть*, *объект.* *სტ.* *3-го* *спр.* *п.* *მაფუ*, *სი* *გაფუ*, *თის* *აფუ*, *ჩქ*

მფუნა, *პრ. პოს.* მფუღუ, ჯელატ. მა-
ფულაქი); — ნტერი მფუ *ონ მძ* —
врагь, ნთესე მფუქ თ მძ — *род-*
отвенникъ.

ფა (რ.) *складка, сложение; разъ: ჩსლო-*
ფა *въ девять складокъ, девять разъ,*
ო-ფა *въ сто складокъ* (*название*
12-гиперстной кишки, см. ქქ).

ფაიტონი (რ.) *файтопъ.*

ფადი: ფალუ, გო-ფალუ რაქი, რა-
სკრვანთა, ძეწთი, I-ა *პორ. ე.*
ვფულენქ, აორ. გო-ფალი, პრ. ს.
გო-მიფალუ; — მა-ფალუქ პროზრა-
стающий; — გო-ფალირი, გენ-ფალა
раздвѣтши; — ელა-ფალუ *выро-*
стаетъ; — გინო-ფალუ, პრ. ს. გინო-
მიფალუ, თის გინ-უ-ფალუ, (по сь
отрицаниемъ) ვე გნუფალუ (< ვა
იგნუ-უფალუ < ვა გინუ-უფალუ).

ფადლო, ფალუო *простой, одинъ, толь-*
ко: ფალო *ღუმუ* *только ѳоми.*

ფანია *М* *семейство, ср. ოჯახი.*

ფარ: ფარე, ღა-ფარე (რ.) *приврывать,*
защищать, ღორბთქ *ღა-მიფარე* *Бо-*
же, спаси! (*слова. Богъ спасъ ме-*
ня), *ср. ფორუ; — ღა-ფარა* *см.*
ლაფარა.

ფარა (რ.) *ფარა; — ოთმ. გლა-*
გოქ, III-ა *პორ. ე.* *ვფარენქ* *обра-*
щаю что въ деньцъ, აორ. გე-ფა-
რი, см. ჩე.

ფარაღათი (რ.) *ფარაღათი, ფარაღათი* *нз*
არბ. افراغ *поносъ.*

ფარეგადი (ი.) *फारु* *циреულ.*

ფარდაგი *см. ორსუქ.*

ფართო (რ.) *широкий; — ფართუქ* *ши-*
роко, раскрыто, настезь: კარეფი
ფართუქ ქობირე *ონ უვიქს* *дв-*
ря настезь; — ღა-ფართო *широкий,*
некрасиво широкий.

ფარის: ფარისუ, ფარისთა *выкола-*
чивать, трусить, чистить, ცუჭი *ში*
ფარისუ *обращать внимание, I-ა*
პორ. ვფარისენქ, აორ. ვფარისი; —
გილა-ფარისუ (რ.) *ჩამო-ფერისა), II-ა*
პორ. ე. გილემე-ვეფარისუნქ, აორ.
გიგელე-ვეფარისი; — გერიაქ *ცუჭი-*
შათი ვე გილემეფარისუ *Герия по*
обратилъ никакого вниманиа (*слова.*
не потрусилъ даже въ ухо, Xპ.,
стр. 32,12).

ფარონი *ქსე; — ფარონი* *მაცრბაა(?)*
непроходимый(?) *ქსე* (*МД, 71,4;*
Xპ., стр. 184,3), ср. ტუა, ტეზი.

ფარსავი (რ.) *ფარსავი* *годный, хоро-*
ший, добрый; — სა-ფარსავო *ვა რე* *ინა*
это не къ добру.

ფარფადი, ფარფალი, ფარფალი, ფარ-
ფაი, ფარფაი *см. წახოცა.*

ფარჩა (რ.) *варча.*

ფაში (რ.) *ძნა, достоинство; — მა-ფა-*
შა *равное по дѣямъ: თაში* *მაფა-*
შა *მა*
ღლას მუთა მიპირე *равнаго втому*
по дѣямъ я *пикогда* *ничего не*
видывалъ; — ფაშიანი *ძნაში;*
— ფაშეზა
ძნაში, III-ა *პორ. ე.* *ვაფასენქ, აორ.*
ღა-ფაშასი; — IV-ა *პორ. ვოფასე-*
ზა-ფაშენქ; — სტრ. ვ. II-ა *პორ. ე.*
ვაფასე-
ზექ *ოცნაწაიქს, აორ. ღე-ვეფასი;*
— ობექტ. სტრ. 3-ო *სურ. (ფორ. ვომ.)*
მაფასე *могу* *оцѣнить, აორ. მაფასე.*

ფატანა (უ) *Орб. გ. ფარცენა* *нрядшо*
на шерсти, უ *Бер. ფანცელა-ე-ა)*
прядино (რ.) *ფოილა).*

ფატარი (უ) *Орб. გ. ფატარი* *дуло, ну-*
стота *рыхлый; ფატარი* *ღისა* *раз-*
рыхленная земля.

ფატი *просо, ср. ქვილი.*

ფაფ: ფაფაფი, ფაფაფა, ღა-ფაფაფა *Б-*
лѣбаніе; колѣнъ, *მიგათ; ე-ფაფა-*

ფა выбрасывать на верхъ, плавать на поверхности воды, съ род. отп. II. ვუფაფუნქ колеблю его, мигаю лѣтъ, аор. ღუ-ვუფაფე, пр. сов. ღო-მიფაფუაფუ; — წყარი იფაფუნს вода песеть что на своей поверхности; III-ი пор. ვოფაფაფუნქ заставляю мигать; — IV-ი пор. ღო-ვოფაფაფაფუნქ; — стр. 3. II-ი пор. II. ში-ი-ფაფუქ იღუ, шатаясь; — ში-ფაფა მნ-გაგა (, т. е. рѣсницы; Хр., стр. 184,7, ср. ფაჭვი, ქაქაბი).

ფაფაღლა обривъ, пропастъ; — ფაფაღლაში обривистый.

ფაფაღრი (გ.) გრნა, кудри, локоны (ср. ფოფორი), ფაჭაჭი (заск.).

ფაფაღრიბ სმ. ფარფალი.

ფაფაღრი სმ. ფოქო.

ფაშატი სმ. похъ ცხენი.

ფაჩ: ფაჩუა раскрываніе, смѣшеніе; — раскрывать, разстраивать, стирать, мѣшать, I-ი пор. II. ფაჩიჩქ (ამ. ზეჩიჩქ) раскрываю, мѣшаю, аор. გო-ფაჩი, пр. с. ვო-მიფაჩი; — съ род. отп. ვუფაჩიჩქ. • გოფაჩიჩქ раскрываю, разстраиваю у него, у тебя и т. д., аор. გუ-ვუფაჩი, გო-გოფაჩი; — III-ი пор. II. ვო-ფაჩიჩქ, შიშეშე-ვოფაჩიჩქ (отъ შიშე-ფაჩიჩქ) смѣшиваю между собой, аор. ქიმეშე-ვოფაჩი, თიქ ქიმეშე-აფაჩი; — IV-ი пор. II. ვოფაჩიჩქ; — стр. 3. II-ი пор. II. ვოფაჩიჩქ или იფაჩიჩქ раскрываюсь, смѣшиваюсь, аор. ვოფაჩი, იფაჩი; — შა-ფაჩილი раскрывающийся, смѣшивающийся; — ფაჩილი, გო-ფაჩილი раскрытый, раздѣланный; — ზე-გოფაჩილი щедрый (букв. съ раскрытой рукой); — უ-გუ-უ-ფაჩი не раскрытый,

не раздѣланный; — ე-ო-ფაჩი смѣшать; — ა-ო-ფაჩი раздѣлаться, разойтись.

ფაფურ: ფაფურა суетиться, стр. 3. II-ი пор. II. ვოფაფურაქ.

ფაფხა (გ.) шалашъ, плетеная изба. ფაჩხულანი Пахуланъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ფაფქ: ფაფქუა биться (о жидкостяхъ) II. ვფაფქუქ или ფაფაფქუქ. აორ. გო-ფაფქუქ, пр. с. ში-ფაფქუქ; — ნა-ფაფქუა совершенно молодое вино, только что выжатое (ср. ნე 1); — ხა-ფაფქუ-ლი (გ.) високъ.

ფაფქვტირე пушпикъ, метлица (раст.).

ფერთხი S, ფირთხი MZ თიქი; — ნუჯიშ-ფერთხი, ნუჯიშ-ფირთხი უშ-ნალ мочка; — ჩხინლიშ-ფერთხი პო-ძრა.

ფერი (გ.) цвѣтъ, краска, видъ, образъ, подобіе; подобный, такой; — ფერი по цвѣту; — ფერი ღროს въ такое время; въ значеніи подобный, такой обыкновенно въ сочетаніи съ указат. мѣстном.: ე-ფერი (< ე-აქუ + ფერი) или ე-ფერი-ნერი, ი-ფერი (< ი-აქუ + ფერი); — ფერება, შე-ფერება сообразоваться, привлечь-ствовать, быть подходящимъ, принимать на свой счетъ, II-ი пор. II. ვოფერქუქ, აორ. ში-ი-ი-ფერი; — შე-სა-ფერი подходящий, привлекающий; — შო-ფერაფა ღასკა, ღასკათე, II. 'ვ'უფერაქუ'ნქ', აორ. შო-'ვ'უფერი, თიქ შო-'უ-უ-ფერქუ.

ფერცხელი, ღო-ფერცხელი ღეხე ნა სიპუ, ღუვრკათე, სტრ. 3. II-ი პორ. II. იფერცხელექ, იფაჩრცხელექ

(ხმ. იბჭვერცხელე), აორ. ღი-იფე-
ზერცხელი.

ფერწო უჩტეა.

ფესვა სმ. ფოსვე.

ო-ფერი სმ. პიჯი.

ფიცხი сучекъ, სრ. ხნკი.

ფიბა кусокъ, влочекъ; — ფი-ფიო ღ-
წეწე разорвалъ (опъ его) на влоч-
ки (Xp., სტრ. 61, 4).

ფიბარი лопата, სრ. ხპი.

ფიქი, ფიქი ვაშა იზე მოლოჩი
сыворотки (წაქა) ი მიქი.

ფილალი (არბ. بلبل) бородака нѣтуха;
отвислый подбородокъ.

ფილეუბა (ტ. فلهو) ღოქა.

ფიმუღი სმ. ფიმილი.

ფინ: ფინუა რაღნიღა, კრუტი; — გი-
ლა-ფინუა ნაღრუტი (на столъ, на
кроватъ); — გინო-ფინუა რაღნიღა,
რაღნიღა სერიუა ნა ჟემ, III-ი
პორ. II. გინემე-ვოფინანქ, აორ. გინე-
ვოფინი, თიქე გინა-ფინე; — ღა-
ფინალი (< ღო-ო-ფინალი) რაღნი-
ღა; — ფინა დოქი რაღნიღა (не при-
битыя).

1. ფინა სმ. რაღნიღა ფინ: ფინუა.

2. ფინა სმ. ფინა.

ფინაზარი ясли для корма живот-
ныхъ.

ფინთი (გ.) скверный.

ფინიბა, ფინიე, ფინა სობაჩკა, რუღელ.

ფიორ: ფიორი, ფიორუა, ფიორაფა კა-
ჩატი, კრუტი, III-ი პორ. II. ვო-
ფიორუაწქ, აორ. ქე-ვოფიორე; —
სქ რაღნიღა. ვუფიორუაწქ; — სტრ. 3.
II-ი პორ. II. ვუფიორუქ S, იფიორ-
რქე MZ качаюсь, вступая на-
по, აორ. იფიორი; — იბჭ. სტრ.
კე-ვოფიორე, თიხ გი-ო-ფიორე ა ნა-
კრუტი (გ. მაფარი); — გილა-ფიორი

крутиться, перелетать или быстро
перебегать взадъ и впередъ; — იო-
ფიორი სარღოვატი ჟა ჟემ სეზე
опредѣленной цѣли, шататься.

ფიოში крестьянинъ, სრ. მარგალი,
უზახი.

ფიფვი, ფიფვევი ღეგია; — ე-ფიფინაფა
вздуться, пухнуть, ე-ფიფინაფი-
ლი ვაღრუტი, ვსურუმი.

ფირა სმ. ფირა.

ფირთხი სმ. ფირთხი.

ფირსა (გ. ფისი) смола, სრ. ღეგინ-
ღევი.

ფირცვი (გ. ფირცვი, ფილცვი) ღეგია,
სრ. ფიფვი; — ფირც-სვალი ჟაოტეა
(сукн. нашель легкихъ, სმ. სვალი).

ფირუზი (გ.) брюза; — ფირუზ-ღალი
(? ფირუზ-ღალი) брюза-რუღნიღა.

ფირფინაფა, ე-ფირფინაფა იფინ-
ნიღა, აორ. 3-ე ღიო გე-ე-ფირ-
ფინღე, სრ. ზიბკუა 1.

ფირქი, ფიქი (გ. ფიქი) дума, მსჯე;
ფირქეზა думать, I-ი პორ. II. ფი-
ზრქეწქ (ხმ. ზორქეწქ) ილი ფიფრქეწქ
ილი ფიზრქეწქ; — II-ი პორ. იფი-
ზრქეწქ подумая, აორ. იფიზრქი, ღე-
ე-ფიზრქი (ღა-ო-ფიზრქი), პრ. ს. მი-
ფიქეწქ; — III-ი პორ. II. ვაფიქეწქ
заставляю его задуматься; — IV-ი
პორ. ვოფიქეწქ ვაფიქეწქ; — გა-ფიქეწქ,
გა-ფიქეწქ ვაფიქეწქ; — მე-ფიქეწქ
ვტი, რაღნიღა: შარაზე ირო მე-
ფიქეწქ ვღეტი რაღნიღა, სქ
რაღნიღა (Xp., სტრ. 76, 4-5); — მო-
ფიქეწქ რაღნიღა, რაღნიღა,
სობრაღნიღა; — ღა-ფიქეწქ
ღეწქ ვაფიქეწქ; — ი-ფიქეწქ
ილი ს-ფიქეწქ дума, думы; რე-
ბუ-
შიღა რაღნიღა, რაღნიღა.

ფირწადლი (რ. ფიწალი), ფირწაი S, ხბ-
ლი, როკა MZ, ჭურროპოტი.

ფიტი моливя, სრ. ვალი.

ფიფი см. ნიფი.

ლე-ფიფი Лешуи, деревня въ Зуг-
дскомъ уѣздѣ (отъ фамилиа ფი-
ფია).

ფიფინი раскрыть, развернуть, III-я
პორ. ნ. ვოფიფინუ'ნქ', აორ. გვ-ვო-
ფიფინე, თიქ გა-აფიფინუე, სრ. ქი-
ქინი.

ფიქრი см. ფიქი.

ფიქვიანიფა, III-я პორ. ნ. ვოფიქვი-
ნანქ полиѣю, поспѣваю; — გო-ფი-
ქვიანიფალი распухшій, поспѣваю-
шій (плодъ), волный.

ფიქვინი (звукондр.) шумъ, изда-
ваемый ткацкимъ станкомъ, იქი-
ფიქვინე, სრ. გ. იფქვინიკინა უ
Бер.

ფიჩა, ფირა широкій; — ცუჯი-ფიჩა ши-
рокоухій, см. ცუჯი.

ნა-ფიჩხოუ Найичхоу, село въ Се-
лакскомъ уѣздѣ (отъ фамилиа ფი-
ჩხოა).

ფიციარი (რ.) доска, მა. ჟ. ფიციარუ.

ფიცი ვროჟა, частичка; — ღო-ფიცი-
ლი ჟა дерево, разрѣзанное на
мельчайшіе куски, სრ. აკა-ბუცხა.

1. ფიჭვი (რ.) сосна.

2. ფიჭვი см. ქაქაბი.

ფიცივინაფა жить, -тѣся, хмурить,
-тѣся, III-я პორ. ნ. ვოფიცივინა'ნქ',
აორ. ვოფიცივინე; — სტრ. ვ. II-я პორ.
ნ. ვოფიცივინუექ; — შო-ფიცივინაფილი
вздероженный, нахмурившійся.

ფოქი ამა, трущоба, გიწადო რიზ,
ნიბე (რ.), ლჯილო (რ. ჟილე).

ფოკვი, ფოკვა მიწსენ, отым. гла-
голъ ფოკვინაფა, I-я პორ. ნ. ვო-

კ/ცივინექქ მიწსენ; — III-я პორ. ნ.
ვოფოკვინაუნქ | ვოფოცივინაუნქ დაფ
ему მიწსენ; — ფოცივინაფილი за-
მიწსენემი.

ფოდო (რ. ფოლი) копыто; — ნა-ფოლე
საქდ отъ копыта, см. ჩხოტირა.

1. ფორ; ფორუa крыть, прикрыть, I-я
პორ. ნ. ვოფორექქ, აორ. ვფორი; —
II-я პორ. ნ. იფორანქ прикрываю
для себя; — III-я პორ. ვოფორანქ
покрываю его; — IV-я პორ. ვოფო-
რაფუანქ; — სტრ. ვ. II-я პორ. ნ. ვი-
ფორუექქ прикрываюсь, навры-
ваюсь, აორ. ვიფორი; — სტრ. დტ. оти.
ნ. ვოფორექქ я его прикрываю
(რ. ვაფარიფარ); — IV-я პორ. ნ. ვაფო-
რუექქ я прикрываю его, укри-
ваюсь за пивъ (რ. ვეფარეზი); —
ობექტ. სტრ. 3-го სპრ. ნ. შუ-შოფო-
რე, თის შა-აფორე მეფა, его прикры-
ваетъ, навриваетъ (რ. შიფარი); —
ფორილი, გო-ფორილი прикры-
тый; — ო-ფორალი ვრჟიკა; — ა/წო-
ფორუa прикрывать сзади, ა/წა'-
აფორალი предметъ, которымъ при-
крываются сзади; — გოლა-ფორუa
прикрыть сверху внизъ (რ. ჩამო-
ფარეზა), спустить, II-я პორ. ნ. გი-
ლე-შე-ეფორანქ, აორ. ქილე-ეფო-
რი; — გინა-ფორუa перекрыть, გი-
ნა'-აფორალი покрывало, покрыв-
ло, денежная помощь семьѣ при
погребеніи умершаго, სრ. გ. გადა-
სანუავი; — შიკო-ფორუa прикрыть
предметъ, находящійся, наур., у
ფიფი; — სა-ფორი мѣсто засады,
прикрытая.

2. ფორ; აკო-ფორუa протопить, раз-
строить, уничтожить.

ფორა კონექ; ვრედ, недостатокъ;

ევშ. ქორა—ტურაფაზ ფორა полный живото, — а учению вредъ («смыто брюхо къ учению глухо», МА, стр. 34; Xp., стр. 182, ა).

ფორონჯი სმ. ზუსთი.

ფორჩა რუბაშა ნაზ გრუბაგო ხოლსთა домашняго пропводства; — სე-ფორჩა რუკავს, სმ. სე 1.

ფორცხლო, ტურა-ფორცხლო რყს (ზიქრს), სრ. გ. ტურა-ფორცხერი.

ფოსვი, ფესვა S, ფოსვი, ფოსი MZ, კორეს; ободъ у колеса.

ფოფორი გრია; — ფოფორიში ჩანა обрости гривой (სა переносн. смышль возгордиться), სრ. ფაფარი.

ფოქვა пещера; — ფოქვეში Похвешъ, село въ Самурзакано, სრ. ზეჩა.

ო-ფოჩვი სმ. ჰიჯი.

ფოც: ფოცვა безпокойство, суета, I-я пор. II. ვოცენქე безпокоюсь, мезუს; — III-я пор. II. ვაფოცენქე бездокою кого, აორ. გე-ვაფოცი.

ფოცლო Поцхо, село въ Сев. уездѣ.

ფოსხლო (რ.) большой глиняный кубшнъ для воды, სრ. კოკა.

ფოსვა სმ. ფოკვი.

ფრევალი, ფრევაი სმ. подъ шута.

ფრევილი სმ. ფრინუა.

ფრიაღე осяпа, სრ. ვესი.

ფრიმული, ფიმული борода, ფრიმუი ბშ, სრ. ზეკე.

ფრინვილი სმ. ფრინუა.

ფსილა სმ. ზსემ.

ფსქი потюокъ, пламя, სმ. სქილადა.

ფსემ სმ. ზსემ.

1. ფუთი (რ.) пудъ; — ფუთანი пудовый.

2. ფუთი Пуфъ, городъ Потн (რ. ფოთი).

ფუთქერი мохъ.

ფუი мехъ. тьфу!

ფულა: ფულა скривать, зарывать, хоропить, I-я пор. II. ვფულენქე, აორ. ღო-ვფული; — სვ როდ. отн. ვუ-ფულენქე скриваю отъ него, გოფუ-ლენქე II. დ.; — IV-я пор. ვოფუ-ლაფუნქე; — სრ. ვ. II-я пор. II. ვი-ფულენქე скриваюсь, погребаюсь, აორ. ღო-ი-ფული; — IV-я пор. II. ვაფულენქე (რ. ვემალეპი) скриваюсь отъ него, აორ. ვაფული; — объект. სრ. 3-го свр. (ფორ. возм.) II. მაფულე могу скрыть, აორ. მა-ფული: მუში ზალამქე ვა აფულე მუში ოსურისქეა საოვ ჯელაპი по смогла она скрыть отъ своей дочери (Xp., стр. 55, 20); — მაფულინე могу скрыться, აორ. მაფულინე; — მა-ფულირი скривающий; — ფულირი скривать, тайный; — სა-ფულიე მიჩლა, ამა; — ღო-სა-ფულიეა погребение; погребать, хоропить; — მიკო-ფულია, მუკო-ფულია скриваться у чого-ღიბი, позади чого-ღიბი (რ. ამომალე): მუქ გულას უკანალე ქუ-მკაფული სანხ ოფ სკრивა სა ბურაკომ (Xp., стр. 9, ა).

ფულანდი (რ. ფოლდი) сталь.

ფუნ: ფუნა, ფულა кипѣть, I-я пор. II. ზეფუნქე кипю, აორ. ზეფუი 3-е л. III. ფიის, ფიეს, пр. с. მი-ფუი; — III-я пор. II. ვოფუნ-ნუ-ქე кипячу его, აორ. ქე-ვოფუნ-ნე, пр. с. მიფუნაფე; — სვ როდ. отн. ვოფუნუნქე, გოფუნუნქე кипячу для него, для тебя II. დ.; — IV-я пор. ვოფუნაფუნქე вставляю его кипитъ; — объект. სრ. 2-го свр. II. მიფუნს, მიფუნც у меня кипитъ, აორ. მიფუი, ჩქე მიფიის: მუ ცო-ლაქ რე მიფიის? что за грѣхъ (не-

счастье) постигъ пастъ? (*букв.* вскипѣлъ у пастъ, *Хр.*, стр. 161,12); — ფუნაფური вскипающий; перебродишеся (пппо); — უ-ფუნაფუ პერიოპლაცხვი; — პელერობრძაშეხეა (იპპო); — ნა-ფუნეფი творогъ (გ. ნა-ღუღი), სრ. ხაჭო.

ფური: ფურაფა пагрѣвать, пакаливать, III-я пор. п. ვოფურუნქ, აორ. ვოფურე; — სტრ. 3. I-я იორ. п. ზფურქუქი პაკალივაოხე, აორ. გო-ზფური; — IV-я იორ. в. ვაფურქუქი, აორ. გვ-ვაფური; — *объект.* სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) в. მაფურე მოგუ პაგრქე, გვ-მაფურე სმოგუ პაგრქე, აორ. გვ-მაფურე (сбпш. съ აორ. IV-იქ იორ. სტრ. 3.); — გო-ფურაფოლი პაკალივანი.

ფურაშაში Цурашъ, село.

ფური, ფურა дурной, злой; — *ср. ст.* უ-ფურაში, უ-ფურაში худшій, хуже.

ფურინი: ფურინუ летать; летать. I-ი იორ. п. ზ/ვფურინენქ, აორ. ქო-ზ/ვფურინი, გო-ვფურინი, პრ. ს. მი-ფურინე; — *съ* ლატ. *отп.* ვოფურინანქ, გილემუ-ვოფურინანქ (ოტ გილა-ფურინუა летать туда-сюда, ნაღეტაქ სვერუ ვიპზ), აორ. გილემ-ვოფურინი; — III-я იორ. п. ვოფურინუნქ ზასავლიო ეო ზეტაქ, ვიფუსკაო, აორ. ვოფურინე, პრ. ს. მიფურინუნაფუ; — *съ* როდ. *отп.* ვუფურინუნქ, გიფურინუნქ, ვიფურინუნქ; — ე-ფურინუ პაღეტაქ, პ. ეოშე-ე-ფურინუნქ, აორ. გე-ე-ფურინი; — გილა-ფურინუა პერეღეტაქ; — ეშა-ფურინუა ვაღეტაქ; — კელა-ფურინუა ვიღეტაქ; — მოლა-ფურინუა ლეტქ სუდა; — მი/ღ-ნო-ფურინუა ვლეტქ ვიურთ; — მი/ე-გო-ფურინუა ლეტაქ უ ჯეგო, ზამაქ-

путься, ударить: მუკოფურინუ ქურცი კარს ოქ უღარვს ნოგოო ვაღდერ; — მა-ფურინალი ილი ფრეველიო პტიცა, ფრინველი (გ.); — ფურინა ლეტაოში, სრ. ცურინი, ღურინი.

ფურკი дыкъ, пылъ, სრ. კუშა.

ფურცინი, ფურცინუა плевать, გილა-ფურცინუა, I-я იორ. п. ვურცინენქ, აორ. გო-ვურცინი; — III-я იორ. в. გინმე-ვოფურცინანქ¹ ილიო ჯერეზ, ილიო პა უტო, აორ. ქიგენემ-ვოფურცინი, ოქ ქიგენე-ვაფურცინენქ; — ნა-ფურცინა პლეოვქ.

ფურჩი: ფურჩონა, გო-ფურჩონა შიშაქ, ოჩისტაქ ოტ ლისტევს, ოტ шелухи, I-я იორ. п. ფურჩონენქ (вх. ვურჩონენქ), აორ. გო-ფურჩონი; — მა-ფურჩონალი ოჩიშაოში; — გო-ფურჩონილი ოჩიშენი; — ფურჩა шелуха ოტ ვუკურუშნიქ ნოჩატკოვ; — ო-ფურჩე უტო (строение) დღა ხრეპიი ვუკურუშნი шелухи.

ფურცელი (გ.) листъ, ფურცი вш.

ფურცქინი см. ფუცქინი.

ფურცოღოლა прятать, п. ვუფურცოღოლა¹ ნქ¹, აორ. გე-ვუფურცოღოლა¹.

«ფურცოღოლა» см. სქა.

ფურცურეღი вустой, червивый.

ფურელე см. მუქეცა.

ფური: ფური влятва, ფურაფა влясться, I-я იორ. п. ფურელენქ¹ (გ. ვოცე-ლოზ), აორ. ღო-ფურელი; — *съ* როდ. *отп.* «ვ¹ურელენქ¹» влявუსე ему; — II-я იორ. п. ვოფურენქ¹ ილი იფურელენქ (გ. ვოცეცე), აორ. ღო-ფურელი; — ღო-ფურელი; — III-я იორ. п. ვოფურენქ (გ. ვოცეცე) ზასავლიო ნოგო ვлясться, აორ. ღე-ვოფური; — *объект.* სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) в. მაფურინე სმოგუ პოვлясться, აორ. მაფურინე;

ფურიაჲლი припавшіи клятву; —
ო-ფურიაჲლი предметъ клятвы, чѣмъ
клянутся (напр. крѣпа) [этим. сл.
см. Н. Марръ, ОТ, стр. 4, 7-е
слово въ примѣч.].

ფურჩან: ფურჩანუ გადამე, I-я пор. п.
ვეფურჩანექ S, ფუფჩანექ MZ, აორ.
გო-ვეფურჩანი или გო-ფუფჩანი; —
съ род. отн. ვეფურჩანუანქ, აორ. ვე-
ფურჩანე.

ფურჩხა крошки; ფურჩხოლუა крошить,
п. ვეფურჩხოლექ S, ფუფჩხოლექ,
აორ. ლო-ვეფურჩხოლი; — III-я пор. გე-
ვეფურჩხოლანქ раскрошу, ударивъ о
что, აორ. გე-ვეფურჩხოლი, თიქე გი-
ოფურჩხოლდე; — стр. ვ. II-я пор. п.
ვეფურჩხოლექუე крошусь; — ფურჩხო-
ლირი раскрошеный, рыхлый, ср.
ჩინჩოლუა.

ფურცორ: ფურცორუა სუეთია, суетнть-
ся, бѣгать; — ე-ფურცორუა стреми-
тельно вставать, занѣгать, I-я
пор. ვ-ბ. გე-ე-ფურცორუექ, აორ. გე-
ე-ვეფურცორი.

ფურცქინი, ფურცქინი шопотъ, ფურ-
ცქინუა шептать, I-я пор. п. ფუფ-
რცქინექნქ.

ფურცხოლი, ფურცხოლუა, ფურცხოლაფა
итти быстро, карабкаться, цѣп-
ляться, стр. ვ. II-я пор. п. მი-ი-
ფურცხოლექ, აორ. ქეში-იფურცხო-
ლი; — ო-ფურცხოლი водопадъ (спе-
циально Абашскій водопадъ въ
4—5 верстахъ отъ Мартвильска-
го монастыря, ср. წყარი-გიმალაფუ
подъ ლ 3), ср. ფურცხონი.

ფურცხონი, ფურცხონუა разрывать, раз-
раскидывать, скрѣпить, I-я пор. п.
ვეფურცხონექ S, ფურცხონექ MZ,
აორ. გამენო-ვეფურცხონი, გამენო-ფურც-

ცხონი: ვე შიილეზენო, ართი ცალი-
სე ღისა გამენოფურცხონექ? Нельзя
ли сбросить съ меня хоть одну
горсть земли? (Хр., стр. 60, 21-22)
[последнее слово этой фразы გა-
მენოფურცხონექ въ одво п то жо
время означаетъ: а) чтобы съ ме-
ня сбросили, б) чтобы я сбросилъ;
происходить это явленіе потому,
что ъ въ мипგრельскомъ не толь-
ко субъективный мѣстоименный
префиксъ, но п объективный и
при извѣстныхъ сочетаніяхъ вхо-
дитъ въ середину слова, какъ въ
дипломъ случаѣ, Гр., § 87, А], ср.
ფურცხოლი.

ფურჯი животныя жепскаго пола у
крупнаго рогатаго скота, въ част-
ности корова, ср. ჩხუ.

ფშ || ზშ: ფშაფა, ზშაფა наполнять,
ე-ფშაფა, III-я пор. ვ. იოშე-ფოფშანქ
наполняю, სი იოშე-აფშანქ; ე-ფოფ-
შანქ наполню, სი იო-ფშანქ, აორ.
ე-ფოფში, თიქე იო-ფშექ, პრ. ს. მი-
ფშაფუ, ე-მიფშაფუ, თის ე-ფშაფუ; —
სъ род. отн. ე-^რე-ფშანქ наполню
ему, ე-გიფშანქ и т. д.; — стр. ვ.
II-я пор. п. იფშაფუექ, იზშაფუექ
или იფშაფუექ наполняюсь, ი-ი-
ფშაფუექ (< ე-ი-ფშაფუექ) напол-
нююсь, აორ. ი-ი-ფშეი (< ე-ი-ფშეი); —
объект. стр. 3-го спр. п. მი-ფშექ или
მი-ფშაფუექ у меня наполняется (რ.
მი-ფშეა), აორ. ე-მი-ფშექ, ე-გა-ფშექ, თის
ი-ა-ფშექ, ჩქე ე-მი-ფშექ; — ე-ფშა, ე-ზშა,
ე-ფშაფილი или შო-ზშა полный, на-
полненный: წყარი-მი ფშა полный
водой, наполненный водою (ср. შო-
წაწილი подъ წაწ 1).

ფშაღა (რ.), ფშაღი ხმანს, «ფეუა»

მრ. (რ. სვია);—მა-ღ/ფშადლა, მე-ფშადლა, მა-ფშადლა и მა-ვშადლა *вн* соловей;—მა-ფშადლური соловьиный, მა-ფშადლური по-соловьиному. [Къ названію соловья есть слѣд. объясненіе: соловей за какой-то грѣхъ осужденъ бодрствовать всю ночь или же проводить ее въ пѣніи. Иначе подѣ мѣстомъ его от-

дыха выростаетъ хвѣль, проходить чрезъ заднепроходное отверстие и ротъ соловья и душить его. При пѣніи соловей будто-бы обращается въ дикіи козаны съ просьбой прійти и поѣсть хвѣль съ корнемъ, см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 117].

ქ.

1. ქ- სმ. ქო.
2. ქ- субъективний суффикსი пер- выхъ двухъ лицъ въ страдат. залогѣ, въ дѣйствительномъ опъ предворлется б звукомъ: ნქ.
3. ქ- ოკოვчანіе дат. мѣстоименнаго падежа.

1. ქა *მნ. ч.* ქალღუფი როგ;—ქამი, ქამი როგათი;—ქა-საგანი, სმ. საგანი;—ქა-შქვილი, სმ. შქვილი [у Grosset «ქრა», въ французскомъ *ქრა* рядомъ съ ქრა; форма *ქრა*, очевидно, абхазскал].

2. ქა- სმ. ქო.
ქაანა სმ. ქიანა.
ქაპარკა ძღვწ ძღვ კოვ, სრ. მარკა.
ქაბუღა, ქაბულა подростий теле-
вок.

ქადაგი პროწმენი, პროწმენ-
თელი;—სუჯუნური ქადაგი სუჯუ-
სკი პროწმენთელი (Хр., стр. 121,10).
Какъ сообщаетъ проф. Цагарели
со словъ очевидцевъ, въ деревнѣ
Суджупа (სუჯუნა), въ день храмо-
вого праздника св. Георгія 23 апрѣ-
ля, еще въ первой четверти про-
шлаго столѣтія будто-бы ежегодно
выступалъ проწმენთელი ц пред-

сказывалъ судьбу страны на цѣ-
лый годъ; по его же сообщенію,
о человѣкѣ, говорящемъ съ боль-
шою самоувѣренностью, доктри-
нально, мнпгрельцы обыкновенно
говорятъ: «опъ говоритъ какъ су-
джунскій проწმენთელი» (МЭ, I, 66).

ქადო || ნქადო: ქალი, ნქალუა перевести
духъ, дышать, I-я пор. *н.* ვქალუნქ.
ვქალუნქ *вн*, аор. ვქალი, ვქაი *вн*;—
объект. стр. 3-го свр. (фор. возм.)
аор. მაქალუე შურქ ი სმოგ пере-
вести духъ, см. ნქალ.

ქადაქი (რ.), ქააქი *вн* городъ;—ნო-
ქალაქენი, ნა-ქალაქევი ნოქალაქენი,
ნაქალაქენი, село въ Сепак. უზენ
(*სუკ.* башний городъ, Ἀρχαίοπολις
древнихъ писателей; сохранились
до-нынѣ величественныя развали-
ны крѣпости).

ქამარი (რ. пзъ *п.* كمر) поясъ, სრ.
ო-რტყაფუ.

ქამენია, ქამენი ромашка, ლეჯი-მ-ლო-
ლო (*სუკ.* зеленъ свинья): ლეს (ლე-
ჯის) ქამენია ჯოგულუა ლო ჩხვირის
არკულუა свинья ценаვიღა ро-
машку, а она попадалась ей подѣ
носъ (пословица).

ქანჩ: ქანჩუ, ქანჩაუ тянуть, съ род. оти. в. ვუქანჩუნქ, გიქანჩუნქ тяну его, тебя, аор. ში/უ-^რ ვ^რუქანჩუნქ^რ; — стр. з. II-я пор. в. ივქანჩუნქ. ში-ივქანჩუნქ тянуть, выстунаю шпередъ, чинаюсь.

ქანც: ქანცაო кивание, движение, ქანცანი; ქანცაუ, ლო-ქანცაუ двигать, шевелить, ქანცუა, съ род. оти. и. ვუქანცუნქ шевелю, козсблю кого, чго, аор. ღუ-^რ ვ^რუქანცუნქ, ურ. с. ლო-შიქანცალუე; — стр. з. II-я пор. в. ვიქანცუნქ шевелюсь, двигаюсь, аор. ღი-ივქანცუნქ.

ქარბ малозвкий колъ.

ქარდავა, ქარდაა, ქარდა Karava (фамилия); — ლო-ქარდე Leharav, დორენა ზუგდი. უხადა.

ქართბ хѣтшій хѣтъ (простое загорелое мѣсто, открытое сверху); — ლო-ქართ მქსთ, годное для хѣтв, სრ. ავგარა, სრ. გ. ქართა, ქართანი.

ქართი см. ქორთუ.

ქარი (г.) шѣтеръ (ср. ბორა); — отым. глаголъ ქარება, III-я пор. ვაქარენქ обращаю въ шѣтеръ, уничтожаю, аор. გუ-ვაქარი; — გო-ქარილო подобный шѣтру, вышѣтрянный.

1. **ქარქაში** пошвы, ლ-რჩხე, см. რჩხე-რჩხინა.

2. **ქარქაში**, იკო-ქარქაში ходить безъ цѣли, шататься, II-я пор. в. ში-იბქარქაშუქ, ში-იოქარქაშუქ.

ქარღაღი см. ქალარღი.

ქასლაში, ქაცილაში малозвкий бурдюкъ (г. ტიქორა), სრ. გულა.

ქაქაბი рѣшница, ფიქვი, თოლიშ-ფიქვი (ср. ში-ფაფა подл. ფაფ).

ქაქაღა нязищный, краснѣный.

ქაქაღი дупование, нѣлюе; — ბინდი შიქაქალუნს ვეფირე იქეთე па мошя.

ქაქანა (?) лопестокъ; — ვარდიშ-ქაქანა რომი (MЭ, I, 66).

ქაღარღი (г. ქაღალი), ქარღი ნუ-მაგა, писъмо, სრ. ბარათი.

ქაღარი козлепокъ; — ში-ქაცარია Ма-капарია, ქაცარავა (фамилия).

ქაცილაში см. ქასლაში.

ქაჯი (г.) хѣшій, ხმს; — ქაჯიო ხმ-სოვსია სტრაპა; — ქაჯიაо Каджиа (фамилия).

ქიბა (г.) хвалз; хвалзатъ; — ქებული მოხვალენიანი, прославленниანი, სრ. ცქვაფა.

ქიტი Kefz, жеп. იმლ (г. ქეთო, ქეთუ-ვან).

ქენრე прыгаты, I-ლ პორ. გუ-ვექენრექ.

ქერი (г.) ячмень.

ქერქი (г.) кова; — ნა-ხვაწა იმი ქერქი кова, оставшаяся на дѣлѣ котла послѣ приготовления каши (ღუმე).

ქირცხ см. ქირცა.

ქირცხი рѣзаты, отсѣиваты, სრ. თინ-გუა, ჭკირუა.

ქიშა (г. იაზ არბ. كيسي) кошелекъ, ии-сѣтъ, см. მუთუნი.

ქიშადგუმე см. подл. დგმ.

ქიფი, ქეფი, ქეფი (г. ქეფი იაზ არბ. كيف) удовольствие, იპრქ; — отым. глаголъ, ქეფება, ში-ქეფება веселиться, пировать, в. ვქეფენქ, აორ. ივქეფი, ში-ივქეფი; — IV-я пор. стр. з. ში-ვაქეფუნქ ვსრჩაю охотнѣ, прииимаю, выииваю; — ქეფი-ღიარა свадѣбный ипрქ, см. ღიარა; — ქეფი-იარა весело; — ში-ქეფე веселиться.

1. **ქიქი**: ქექუა, ში-ქექუა რქვათ, отсѣ-ивать, I-я пор. в. ვექქენქ, ში-ვაქი-

ქუნქ:—сх проф. отп. მერქვექუნქ ლუს я тебе отсыку голову, აორ. მუ-ვექეპი.

2. ქიპ: ქეკუა, გო-ქეკუა უხზგათ, удаляться, I-я პორ. პ. უქეკუნქ, აორ. გო-უქეკეპი.

ქიქი ლეკიი; — отым. გ. სტრ. ვ. II-я პორ. პ. იპქეკეპუქ სტაპოიუსო ლეკიუს, აორ. ლე-ეპქეპი, სრ. ლექიანი.

ქიშ: ქეშა, ქეშეა აზდხათ, I-я პორ. პ. ვეშანქ S, ზ'ფქეშანქ MZ, აორ. ვეშე'ე', ზ'ფქეშე'ე', თიქე ქეშეუ, პრ. ს. შიქეშე; — შიქეშეა აზდხათ პო ნაპრავლენიუ თუდა, პ.-ნ. მე-ვოქეშანქ, აორ. მე-ვოქეშე'ე', თიქე ში-ოქეშეუ, სრ. კაშეა.

ქიჯანა სმ. ქიჯანა.

ქი სმ. ქი.

ქვანთიღა, ქვანთილა კურდუქ.

ქვანლონი Кваловъ, село въ Зугдид. უხზანქ.

ქვანთიღა სმ. ქვანთილა.

ქვანა სმ. ქორა.

ქვაქვანანა (წ. ქვანანა გლნაყიყი კუ-შინი) маменький медный котелъ, სრ. წუკალი.

ქვაქვანო, გოლა-ქვაქვანო ხოდნე ლეკო, проворно, სტრ. ვ. II-я პორ. პ. გოლა-ვექვაქვანოლქ (< გოლა-იქვაქვანოლქ), აორ. გოლა-იქვაქვანოლქ; — შიკო-ქვაქვანო ხოდნე თოლო ჟეგო, подходить къ чему, სრ. ქვაქვანო, კვან-კვანცი.

ქვაქვანო, მე-ქვაქვანო ხოდნე (говорится о маленьких животных, какъ лиса, шакалъ), სტრ. ვ. III-я პორ. პ. შიკო-იქვაქვანოლქ, აორ. ქეში-იქვაქვანო აშო, შიდე-იქვაქვანო აშო, სრ. ქვაქვანო.

ქვიანა სმ. ქუნა.

ქვიანოი большой, пребольшой, სრ. ვერწეში, ლილი.

ქვიანოი კუსტ.

„ქვიანოი“ желудочная каша, взятая изъ желудка только что зарѣзаннаго молочнаго ягненька или козленка; она употребляетъся, какъ смѣжовъ ნაწი (მოამბე 1897, № VI, отд. II, სტრ. 14).

ქვიანი ლია, კოღოვინა; — ქვიანოი Квибиа, гора на границѣ Мингрелии и Свании.

1. ქვიითი (რ. ქვიითი) ქშიყ.

2. ქვიითი სმ. ქვიითი.

ქვილითი (რ. ქვილითი) икра, ქვილითი ხმ; — ქვილითაში ვიწუშიყ იარუ.

ქვინტკერი (რ. ქვინტკერი) каменное строение, სრ. ქუა.

ქვინჯი სმ. ქვინჯი.

ქვინჯი დი; — უქვინჯე ბოძანა; — ქვაქვინჯი წანხინჯი, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ; — ქვაქვინჯური წანხინჯიში; წანხინჯიძე, მპ. ქვაქვინჯარეფი; — ქვინჯალოჯე, სმ. ქვიჯალოჯე.

ქვირა სმ. შიდე ცხენი.

ქვირი სმ. ქი.

ქვიშა (რ. ქვიშა) песокъ, სრ. ფ-სილა; — ქვიშანჭალა Квишанчала, село.

ქვიშილი (რ. ქვისლი) своякъ, სრ. სინდა-წალეფი подъ სინჯა.

ქვიჯი, ქვინჯე (< ქუა კამენი + ნ-ჯა დერეво) ступка (буха, дѣрево для камня, т. е. для пестика), სრ. არ-ვანი.

ქიბ სმ. ქილა.

ქიანა სმ. ქიჯანა.

ნი-ქიითი рыло, морда, носъ, სრ. ნი-ქგივი.

1. ქიღა, ქია ხმ იწრა ვიწინოშიყ,

преимущественно хлѣбная отъ 36—40 ф.

2. ქილა, ქია (ქია) ხმ ძევა.

ქილიქი ვнѣшнй уголъ деревяннаго дома, образуемый плишками пересѣкающихся въ уголъ досокъ двухъ смежныхъ стѣнъ, ნა-სქვი (суха. связанный, узелъ, см. სქუფა), სრ. ო. ქილუქი.

ქილორა S, ქელორი MZ, ქიორი (ქიორი) ხმ ფავავ.

ქილუა || ნქილუა, გილა-ნქილუა ხროძით, სრ. 3. II-я пор. в. გილა-მქილუაქი, გილა-მქილოუქი (< გილა-იბ/გქილო/უქი), სი გილა-ენქილო/უქი.

ქიშინ: ქიშინუა, საქვარუა ძღვალა (ნა-სტ. ვრ. обмысленно отъ другихъ корней: ვროტექი იმ ვაკეთებქი), პ.-ნ. ზ/ფქიშინე/ნქი იმ II-я пор. ქი-იბ/ფქენქი, ქი-ივქენქი იმ ვიქინქი, აორ. ზ/ფქიშინი (იმ ქი-ბლოლი), сосл. მუ ფქიშინა? что мыъ дѣлать? სრ. ს. მიქიშინე; — IV-я пор. ხ. ქე-ვოქი-შინაფუნქი; — სტ. ვ. II-я пор. იფქი-შინექი სღვალაშ, (სვ отрицаниемъ) ვუფქიშინექი, обмысл. употр. въ 3-мъ лицѣ; — объект. სტ. 3-го сур. (фор. возм.) მიქიშინე მოგუ სღვალა, აორ. მიქიშინე; — მა-ქიშინალი, მა-ქი-შინარი იმ. მო-საქვარე ძღვალაში, სღვალაში; — ნა-ქიშინა, ნა-საქვარი/ვ სღვალაში; — ო-ქიშინალი იმ სა-ქვარი, სა-ქმე, სა-ქმე, სა-სა-ქვარო ძღ-ლო; — უ-ქვი იმ უ-ქვი პრადნიე; — უ-ქვაბ პრადნი, დარომ; — უ-საქვარო/ვ სეა ძღვა, სეაძღვანიე, პრადნი, დრ. ლოლაზ.

ქინჯილოჯა სმ. ქიჯილოჯე.

1. ქიონი, ქიონი P ზღვა, I-я пор. ხ. ფქიონექი, ფქიონექი, აორ. ფქიონ-

ნი, სრ. ს. მიქიონე; — IV-я пор. ვო-ქიონაფუნქი ვაწავლიუ ეგო ზღვა, მიქიონაფუნს მონა ვაწავლიეტ ზღვა, აორ. გვ-ვოქიონაფუე, თიქ თის გა-აქიონაფუე (< გო-ოქიონა-ფუე); — объект. სტ. 3-го сур. პ. მიქიონაფუნს ზღვაო (გ. მამოქნ-რეზ), აორ. მიქიონაფუე.

2. ქიონი, ქიონუა ვაწავლ, II-я пор. პ. ივქიონექი, აორ. ივქიონი.

ქიორი სმ. ქილორი.

ქირა (გ. ივზ. პ. آكر) პლა; — ქირა-ფა ნაწამა, I-я пор. ხ. ვქირექი, აორ. ივქირე, სრ. ს. მიქირაფუე; — მო-ქირანჯე ნაემნიე.

ქირი S, ქერი MZ იარებ; — прозвище ястреба: ენ-მალუ ვისოკო ხოდა-შინ (летящий), სმ. მოამე 1897, № VI, Отд. II, სტ. 8.

ქირონი სმ. ქიონი.

ქირსე სმ. ქისე.

ქირცა, ქერცა, ქერცა ჯეშა, შერ-ხო, ვარშ, სრ. ზვარცა.

ქისე, ქისე, (იხიდა ნ ხ გრუნიკოი ფორმ) ქრისტე ჰრისტო; Рождество Христово; — ქრისიანი/ე ხრ-სტიანი, ქრისტანი; — ქისე თუთა, ქირსე თუთა, სმ. подъ თუთა.

ქივ || ქივ: ქივუა, ქივუა, გო-ქივუა პერვანივა (раву), I-я пор. პ. ზქივენქი, აორ. გო-ზქივ; — სვ როდ. თნ. პ. ვუქივენქი, აორ. გო-ვექივ; — IV-я пор. ვოქივაფუნქი; — სტ. ვ. II-я пор. პ. ვიქივუქი; — გო-ქივი პერვანივი.

ქივა კოიჩეხო სეა შერსი სვ ოდვი ოვი, ოკოლო 1½ ფუთა.

«ქიფური» პროსტავა, პრეგოვ-ლემა ვ ზღვ ქისლანი (სმ. მო-ამე 1897, № VI, Отд. II, სტ. 14).

ქიქინ: ქიქინაფა, გო-ქიქინაფა раск-
рывать, разпутать, п. ვოქიქინუნქ, აორ.
გვ-ვოქიქინე; — გო-ქიქინაფილი . რა-
ზивუტყმ, სრ. ფიფინი.

ქიჩქინია Киченция, ласкательное
прозвище преимущественно для
дѣтей.

ქიცა см. ლეჩქი.

ქიჯგილოჯე, «ქვიჯგილოჯე» შრ. мор-
ковь дикая, ქიჯგილოჯა.

ქიცანა (რ. ქვევანა) страна, მიწა, ქი-
ცანა, ქიანა, ქეცანა, ქიანა.

ქელიბი S (რ.), ქელუბი MZ ნაპილოქ.
მო-ქმედება (რ.) ძხლო, занятие, посту-
покъ, სრ. ქიმიხუ.

ქო *утвер. частица* ა) და, так; — ქო-
თი, ქო-თუ ე ვა სამომ ძხვხ, ე
ძხვხვთაქლო; ქოთუ... ქოთუ ე...
ე; ქო-ვა, ქო-ო-ვა (повѣст. фორ.)
და. — გოვრთ; — ქო-ვარა, см. ვარა
1, с; б) употребляется въ качес-
твѣ приставки въ глаголахъ, вре-
мени II-ой группы въ особенпо-
сти рѣдко обходятся безъ нея;
ქო предшествуетъ всякому другому
префиксу и предлогу въ глаголахъ
и въ зависимости отъ послѣдую-
щихъ звуковъ, то теряетъ свой
гласный, то замѣняетъ его други-
ми гласными и полугласными ჯ,
припная слѣд. види: ქი ქი, ქე ქი,
ქუ ქე, *Гр.*, § 115.

ქობაძლი, ქობი ხმ ა) пшеница, б)
пшеничный хлѣбъ, სრ. იჩქი.

ქოთოში курница; — ო-ქოთოშე ხურთ-
ნიკი, ო-კარეი.

ქოიავა, ქოია Коиавა (фамилия); —
ქოია-ხე, см. ხე 2.

ქოღლო кадка.

ქოღლობანი см. კოღობანი подъ
კოლო.

ქომიხერდა Комхерда (прозвище,
букв. *будь ты у меня жист*, МЭ,
I, стр. 26).

ქომოღი, ქომოი ხმ, ქუმოლი муж-
чина; мужественный, гордый, до-
блестный; — ქომოლი-თოღი, см. თო-
ლი 1; — ქომოლი კონანა мужество,
отвага; — ქომოლი-პატონი госпо-
динъ, см. პატონი; — ქომოლი-სქუა,
см. სქუა; — ქომოლური свойствен-
ное мужу, достойное мужа, муж-
чпы.

ქომონჯი, ქომოჯი муж; — ნა-ქომო-
ჯი/ჯ (კონი) бывший муж; — ნა-ქო-
მოჯი/ჯ (ოსური) вдова; — სა-ქომონ-
ჯო женихъ.

ქონება (რ.) состоянiе, богатство; —
სა-ქონელი (რ.) вещь, добро, скотъ,
имущество.

ქონი (რ.) жпра, сазо; — სა-ქონე, ო-ქო-
ნე сосудъ для жпра, сазა; часть
пояса въ видѣ привѣшенной ма-
ленькой коробочки изъ металла
для храненiя денегъ; въ древпо-
сти, отчасти и теперь, въ коро-
бочкѣ посып саго для смазки
оружiя и арбы.

ქონქი пахъ.

ქორა S, ქვარა MZ животь, სრ. ვიი; —
ქვარა-სენამი, см. სენი 2; — ქვარა-სინ-
დამი, см. სინდი.

ქორვა (რ. კოლვა) зонтны.

ქორთუ ჰორტუ (грузინი); — ქორთუ-
ლი грузинскiй; — ქართი Kartia,
Карталия (Грузия), въ частности
гор. Тифлиса.

ქორთუ лебеда (раст.).

ქორსა (რ. ქოსა) безбородый.

ქორქია *Корѣя* (фамилия); — ქორქი-
სე, სმ. სე 2.

ქობ: ქობა, ღო-ქობა *места, выт-
рять, уносить быстро, похпцать,
пстрелять*, I-я пор. н. ბქობუნქ,
აორ, ღო-ბქობი, პრ. ც. ღო-მქობსე,
თის ღუ-ქობსე; — სტრ. ვ. II-я пор.
ვქობსუქ *выметаюсь, погнбаю*, აორ.
ვქობსი; — объект. სტრ. 3-го спр.
(фор. возм.) н. მქობსე *могу выме-
сти, вытереть и т. д.*; — ა/ოკო-ქო-
სუა *выметать, истрелять все выт-
сти*; — *ღ'ინო-ქობსუა проваливаться
вниз, въ глубину*, სტრ. ვ. II-я пор.
შ. ინვში-იქობსუქ; — შიკო-ქობსუა *по-
гнбать около чего, у чего*, სტრ.
ვ. II-я пор. н. შიკვში-იქობსუქ; —
შო-ქობსუა *წვივნიში* *вытвრять
тоску*; — ში-ქობსლი *выстающій, по-
хпцающій, истреляющій*; — ო-ქო-
სლი *могилъ*; — სეშ-ქობსლი (< სეშო-
ოქობსლი) *утраившикъ, платонъ*.

ქოფე სმ. სკა.

ქოჩორი (რ.) *хохолъ, худри*; — ქოჩო-
რა *хохлатый, худрявый* (употреб-
ляются как прозвище, სმ. Хр.,
სტრ. 90,1); — ქოჩო *Кочо* (засхат.
прозвище).

ქრისტი სმ. ქისე.

ქვ || **ქვე:** ქულა მოღოთ, I-я пор. ш.
ფქუნქ, აორ. ღო-ფქიი, პრ. ც. შიქუქ; —
ქვანი, ქვირი მუხა; — ქვირაში სვ
мукою (ყო-ლ., ყო-ლ.); — ნა-ქუა *па-
моль, мука*; — ს-ქვირო *предназна-
ченное для муки*.

ქუბ, ქვა (რ. ქვა) *камень, мн. ч. ქუ-
ლუგი*; — ქვაშ-ღორჯო, სმ. ღორ-
ჯო; — ქვაშო-ღორი (< ქვაშო-ოხო-
რი) *Квашхорт, сѣхо въ Сенак.
уѣздѣ* (*бука*. каменная постройка,

სმ. ოხორი); — ო-კაქლე *или ო-კა-კა-
ლი ქუა* *пестикъ, см. კაქუა*.

ქუბღობ სმ. ქვ || ქვ.

ქუღი (რ.) *шапка, дат. харт.* ქეს S,
ქუღ MZ; — ბუნარიშ ქუღი, ბუნტიში
ქუღი *шапка* (სრ. რ. ბუნარის ქუღი).

ქუთოში *Кутаисъ (город)*; — ქუთოშუ-
რი *кутаисский; кутаисецъ*.

ქუთობ სმ. ქუტია.

ქუღობ *хромой*; — როსოო ქელა (სმ.
როსოო), *отым. гл. I-я пор. ვქუ-
ლანქ* *хромаю*.

ქუმლოი სმ. ქომლოი.

ქუმუ *лѣтъ; рожд.*, ორ. სე 1, ქვე (რ.
ქუბი); — ო-ქუში *Окумъ, село и рѣ-
ка въ Самурзѣвано*.

ქუნ || **ქვინ:** ქუნა *прикрывать, в. ვქუ-
ნუნქ*, აორ. ღო-ვქუნი, პრ. ც. ღო-
შიქუნე; — შიკო-ქუნა S, შიკო-ქუნა MZ
одевать (платье), II-я пор. н. ში-
კვში-იბ/ვქუნანქ *одеваюсь, შიკვში-
იქუნანქ*, აორ. ქვმქ'ი-იბ/ვქუნი; —
III-я пор. н. შიკვშუ-ვოქუნანქ *одѣ-
ваю кого, თონა შიკვშა-აქუნანს*; —
IV-я пор. н. ში/კვ-ვოქუნაფუანქ,
აორ. ქვმქვ-ვოქუნაფეი, ოქვ ქვ-
შეკა-აქუნაფუქ; — объект. სტრ. 3-го
спр. н. ში/კვ-შოქუნს, თის ში/კვა-
აქუნს, ჩქვ ში/კვ-შოქუნა (რ. შა-
ცვაი); — ში/კვა-აქუნალი (< ში/კვა-
ოქუნალი) *или შიკო-ქვენჯი, შიკო-
ქვენჯი одеждо*; — შიკო-ქუნელი *оде-
тъи*; — გინო-ქვენჯი *верхняя одеж-
да, шапка, гин'ა-აქუნალი*; — გე-
ქუნალი *повривало, ср. შო-ღვალა
подъ лэ 2*.

ქურანი *Ирапъ, Персѣя*.

ქურ'თოღობა *уахш'и-ის*, *засхат.*
სვ *под. оти.* 'ქუქურ'თო-
ლუნქ.

ქური ა) пятка, б) часть сохи, см. აგაფი; — ნა-ქური, ნა-ქურეი ცაქძე (სრ. კვალი); — ქურსი, ქურცი უღარჷ მატკოი, ჟღაშო (გ. წიხლი); — ქურცი ქვბაშქუ ოფ ჟღუაჷს ეგო, სრ. კვარცი; — ო-ქური ოკურჷ, სელო.
 ქურსი, ქურცი სმ. ქური.
 ქურცხონი სმ. ქეცი.
 ქურცია, ქუთა კაკი-თო ბქმი ცე-
 თოქ.
 ქურერი (რ.) кучерь.

ქურუჩი (გ. ქურჩი) шурчавый, ქურუჩია თუმა (თმა) шурчавые волосы; — ქურჩი კაქსე (სრ. ქაქული)
 ქუცი, ქურცხონი კოჩუჩე რაქვიე; მქსთვოქ, კოკრუქა კოჩუჩოქ.
 ქეღორი სმ. ქიღორი.
 ქეღუბი სმ. ქიღუბი.
 ქეშა ვოროკა (გ. შაბრი).
 ქერი სმ. ქირი.
 ქერცხ სმ. ქირცხ.
 ქერცხონი სმ. ქეცი.

ღ.

1. ღ < ღვენ || ღუნ || ღაღა: ღვენა, ღუნა მჩქე (предметы неодушевл.), ობქექ. სტრ. 2-გო სპრ. ი. მიღუ, გიღუ. ოის უღუ, ჩქე მიღუნა; ქო-მიღუ. ქო-გიღუ. (2-ე ჯ. ი ქო-იღუ, მპ. ქო-იღუნა); პრ. პეს. მიღუღუ, ჟელატ. მიღუღას; 1-გო სპრ. პრ. ს. ნო-ბღვე. სი ნო-რღვე, ოის ნო-ღვე, ჩქე ნო-ბღვენა; 3-გო სპრ. ბ. შაღვენუ' იჷ მაღალუე. შაღვენუფუ იჷ მაღალუეფუ ბუღქე უ მეღ; შაღვენუღუ, შაღვენუფუღუ ბუღო-ბი უ მეღ; შაღვენუღას, შაღვენუფუღას ესღი ბუღქე უ მეღ; — ონოსტ. ფორმი: შიღუქ ი მჩქე თეღ (თი უ მეღ ესღი), გიღუქ თი მჩქეშ მეღა, 'ვ' უღუქ ონ მჩქეშ მეღა, უღუქ ონ მჩქეშ თეღ, გრ., § 100; — ლალო მჩქე, სოსოქიე, ბეგატსო; — ლალიერი ბეგატსი; — შო-ღე პოღეზაი ვეჭე.
2. ღ: ლალო ვაქე, ბრატე, პოსიქე, უკური ლალო პერევიდქე ღუქ. II-ი პორ. ი. ვიღანქ' S, იღანქ' MZ, პორ. ვიღი, იღი, პრ. ს. შიღალე; — სქ როდ. ოთვ. ვეღანქ, გიღანქ ბერე,

выпнваю для него, для тебя и т. д.; — IV-ი პორ. ი. ვოღალაღუნქ ვაქსავიქე ეგო ვაქე, პორ. ვოღალაღუე: შე-ღალა ნესტი თუღა, პრინქმაქე, შო-ღალო ნესტი სუღა, ვ.-ბ. ში-იღ-ღანქ (< შე-იღ-ღანქ) იშო პრინესუ თუღა, ში-იღ-ღუნქ პრინქ, ში-იღ-ღანქ (< შო-იღ-ღანქ) აშო პრინესუ სუღა, პორ. ში-იღ-ღი, ქიში-იღ-ღი (ვიშო, აშო). იო ქეში-იღ-ღი ვიშო, ქიში-იღ-ღი აშო (სქ ვიღ ოთჟესქვესიღი გლასნიქ ზუკოქ უ პრეღოგოქ შე ი შო ვსქქქვესიე იქ პოღვი რეგრესივიი ასსიმილაციი სქ ხარქტეროქ II-ოი პოღოდი ი, სტუ რავიღუ გლასნიქ ზუკოქ პოღრეჟივაქე პრისქვქა ქო, გლასნიე ზუკი კოტოროქ, ნაოღქსე დალქე ოქ ხარქტერა პოღოდი სრავნიქელხო სქ გლასნიქ პრეღოგოქ, მოღუქ ბოქო იჷ მენტე სოკრპიქე სოვი სავოსოქქვესოქ), პრ. ს. შე-ში-ღალუ/ღ. ოის შე-უღალუ, შო-ში-ღალუ. ოის შე-უღალუ (< შო-უღალუ); — სქ როდ. ოთვ. შე-ვეღანქ, შე-გიღანქ პრინესუ თუღა ემუ, თებქ, შე-ვეღანქ

(*< მო-ველანქ*), მო-ვილანქ *принеу* сюда ему, тебѣ, аор. ქმე-*ვ* ული, ქმე-*ვ* ული (*< ქომო-ველი*), пов. ნაკი. მე-*ვ* ული *отнеси* ему туда, მო-შილი *принеси* мнѣ сюда, მო-ული *прине-су* ему сюда, მე-შილი *принеси* мнѣ (меня) туда; — IV-я пор. н.-в. მე-*ვ* ვოლალაფუნქ, ქმე-*ვ* ვოლალაფუნქ *заставлю* его *отнести* туда, მე-*ვ* ვოლა-ლაფუნქ, ქო/*ვ* მე-*ვ* ვოლალაფუნქ *заставлю* его *принести* сюда; — стр. 3. II-я пор. მი-იბლექ (*რ. მივიტანეზი*), употр. обьки. *ვ* 3-მ^ს ჟ.; — обьект. стр. 2-го სპრ. ნ. მე-შილუ, თის მე-*ვ* ულუ, ჩქე მე-შილუნა *несу* туда, მო-შილუ, თის მე-*ვ* ულუ (*< მო-უელუ*), ჩქე მო-შილუნა *несу* сюда, ვრ. ს. მე-ნო-ბლვე, მო-ნო-ბლვე (см. ლ 1); — обьект. стр. 3-го სპრ. (фор. возм.) მარინე *или* მარე *могу* нести, პრ. *пес. მარინედ, მარედ, თის ბლედ;* — მა-მარინე (*< მო-მარინე*) *или* მა-მარე *могу* *принести* сюда, ვა მე-მარინე, თის ვა მა-არინე, პრ. *пес. მა-მარი-ნე^რლუ *или* მა-მარე^რლუ*, аор. მა-მარინე *или* მა-მარე, ვა მე-მარინე, ვა მე-მარე; — *вопр. фор. ვა მე-გალუო? ვა მე-გალინუო? თუ* не *смог* *прине-сти*? — მა-ლარინი *несущий*; — მე-მა-ლარინი *несущий*, *привесший* *сю-да*; — ლალირი *унесенный*; — მე-ლა-ლირი *унесенный*, *принесенный* *туда*; — მო-ლარინი *принесенный* *сюда*; *оконченный*: მოლარინი *მა-^ვუ ბოლო* *моя* *пѣсня* *сѣтѣ* (*ბუკვ. წიხ^ს *принех* *конец**); — ო-ლარინი *подлежащий* *унесению*; — მა-არინი (*< მო-არინი*) *подле-жащий* *принесению* *сюда*; — მა-არინი *чтобы* *принести* *сюда*; —

ო-ლარე *ноша*; — ნო-არინი *или* ნო-არინი *Но-ога-ленъ, На-ога-ленъ, село* *въ* *Селак. уѣздѣ* (*мѣстное* *преданіе* *гласитъ*, *что* *когда-то* *на* *этомъ* *мѣстѣ* *остановилось* *вой-ско*, *притѣмъ* *мѣстные* *жители* *должны* *были* *на* *своихъ* *плечахъ* *перетаскивать* *вещи* *войска*, *и* *по-тому* *будто-бы* *мѣстность* *получи-ла* *свое* *название*, *ор. *однако* *ла-ლი**); — ალა-ლალო *положить* *вплезъ*, *опустить*, *ელა-ლალო* *вынуть*: ჯრბე^შ *გაღველ* *სე*, *გაღველ* *ბუშეშნიკი* *опу-стивъ* *руку* *въ* *карманъ*, *онъ* *вынулъ* *кошелекъ* (*Хр.*, *стр. 85, 88-34*); — *გ^ლითო-ლალო* *вынимать* *спизу*, *პზე-^ლოდ* *чего*; — *გილა-ლალო* *носить*, *но-сить* *туда-сюда*; — *გი/ვ* მა-ლალო *тас-кать* *сверху* *вплезъ*; — *გი/ვ* მო-ლალო *выносить* *сбоку*, *выносить* *изъ* *помы-щения*; *давать* *лестья*, *плодъ* (*о* *растенияхъ*); *გიმო-ლალო* *სეშო* *усерд-но* *за* *что* *приняться* (*ბუკვ. *вы-^лнуть* *руку**); — *გი/შ* ო-ლალო *выносить*, *отбирать*; — *გი/ვ* ო-ლალო *отбирать*, *взять*: ჰიჯალა *გეგვეწუელი* *берп* *ს* *него* *условіе* (*слово*), *გეგვეწუელს* *ართან* *სე* *და* *დრუგ* *დრუგ* *руку* (*ბუკვ. *взял* *другъ* *у* *друга* *руку**), *см. სხაპუა*; — *იშა-ლალო* *вынуть*, *под-нять* *снизу* *вверхъ*; — *მილა-ლალო*, *მი-ჯა-ლალო* *ჟ* (? *см. ჯეჯელია*) *уно-сить*, *отнимать*, II-я *პორ. მიდე-ე-ბ-ლანქ* (*< მიდა-ბ-ლანქ*), *აორ. მიდე-ე-ბ-ლი*, *პრ. ს. მიდა-მარლუ*; — *ს* *род. отп. მიდე-ველანქ*, *მიდა-გილანქ* *п* *т. ჟ.*, *მიდე-მარლარინი* *упосащив*, *отни-мающій*; — *მიოთ-ლალო* *внести* *подъ* *что*, *вложить* *въ* *предметъ*, *имѣю-щій* *крышу*; — *მიო-ლალო* *взять*, *вы-*

ЕУТЬ СБОКУ ПЪЗ ЧЕГО, П. მიკე-მო-
მალე; — მიშა-ღალა, მუშა-ღალა впо-
сать въ середину чего, приобав-
ить; — მოლა-ღალა унести сюда.

ღაჭურუბა чертить, I-я пор. п. ვლა-
ჭურანქ; — სვ როდ. отп. ვულაჭურანქ,
აორ. ღღ-ქ ვულაჭური.

ღაღა: უღუღალეზელი не устающий.

1. **ღაღა** состояние, богатство, вла-
дѣніе, царство, см. ლ 1., სრ. ღღ-
მაღა; — ღალიერი богатый.

2. **ღაღა** см. ლ 2.

ღაღატი (г. пз арб. طغ اشابنا, заблуждение) ძმწნა, вражда; отым. глагол ღაღატება, I-я пор. п. ზღა-
ღატენქ ძმწნაю кому; — სვ როდ. отп. ვულაღატენქ ძმწნაю ко-
му, აორ. ვულაღატი; — შო-ღაღატე
ძმწნავეს.

ღაღი, ღაღე ручей, რწყა, რწყა; ов-
рагы; — ღალი-ღა ღალიღა, რწყა
ны Самурзакано (бух. берегь рѣ-
ки); — ნო-ღაღაღე ნორგალ, რწყა
(этимол. слова см. Н. Марр, Яфет. К в арм. аз. З. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0156).
სრ. აფსთა.

ღანღა заборъ, სტეპა; — ღანღალა Z
кнопъ, სრ. კიღა, კიღაჭი.

ღანგი мишень, см. საგანი.

ღანჯი ржавчина, სრ. ჯანჯი.

ღართი чюха (мужская верхняя одеж-
да пзъ сукна); — უჩა-ღართი, см. გვე-
რი (по Орб. г. ღართი бурка).

ღარიბი (г. пз арб. غري) бѣдный; —
ღარიბო ბნდიო, ღარიბაას; — ურავი.
форма მა-ღარიბა; სქანი მაღარიბა
ბნდვიი подобно тебѣ; — სი-ღარიბე
ბნдвость; — отым. глагол ღარიბე-
ბა ძნლათ кого бндвмт, III-я пор.

п. ვლარიბენქ, აორ. ღღ-ვლარიბი, პრ.
ს. ღო-მიღარიბეჲუ, თის ღღ-უღარიბე-
ჲუ (< ღო-უღარიბეჲუ), სრ. ღაჭაკი.

1. **ღარღაღი** болтовня; безтолко-
выѣ, подотѣающий разговоръ, I-я
пор. п. ვლარღარანქ, აორ. ვლარღაღე,
(წ. ო-ღარღაღე გოვორნთ, бесѣдо-
вать).

2. «**ღარღაღი**» межа (МА, стр. 7),
სრ. სან-ძღო.

ღარღიღი (г. ღერღიღი) крупный
помощь.

ღატაკი (г.) вншій; — ურავი. форма
მა-ღატაკი, სრ. ღარიბი.

ღაფე: ღაფუა, ღო-ღაფუა красить, გღ-
ო-ღაფუა подкрасить снизу, п. ვლა-
ფუნქ, აორ. ღო-ვლაფი, პრ. ს. მილა-
ფუ; — სვ როდ. отп. ვულაფუნქ, გილა-
ფუნქ и т. д.; — გგო-ღაფიღი
подерашенный внпу, внзу.

ღაფაღი говорить громко, სრ. ღა-
ჭალი.

1. **ღაჭე:** ღაჭუა, გო-ღაჭუა стричь, რე-
зать, გიო-ღაჭუა, გგო-ღაჭუა под-
рѣзывать внпу, п. I-я пор. ვლა-
ჭუნქ, აორ. გო-ვლაჭი; — გგო-ღაჭიღი
подрѣзанный внпу, подстрижен-
ный.

2. **ღაჭე:** ღაჭუა жевать, I-я пор. п. ზღა-
ჭუნქ, აორ. ზღაჭი.

ღაჭაღი громкий разговоръ, უკорძ-
ნა, брань; кричать, укоруать, бра-
нить, I-я пор. п. ვლაჭაღანქ, აორ.
ვლაჭაღენქ, პრ. ს. მილაჭაღე; — III-я
пор. ვლაჭაღუნქ заставляю кого
кричать, браниться; — სტრ. ვალ. სვ
როდ. отп. ვულაჭაღე, გილაჭაღე.
თინა მა მილაჭაღე; — მა-ღაჭაღარი
კრიჩაძი, бранящійся, სრ. ღაფაღო.

დება (რ.) братъ, принимать, I-я пор. н. ვლუბუღენქ ირჩიჩავ, სრ. ღალა подь ლ 2.

დედო (რ.) ручей, рѣчка, სრ. ღალი.
დერზო, **დერზი**, **ღირზე** ось колесная (რ. ღერძი), სრ. ლერგ. გურ.-აზარ. ლილვი.

დერი (რ.) а) стволъ; б) солома, სრ. ჭა 1; с) штука: თითო დერი სანთელი каждая (одна) штука სვჩუჩი.

დერდოტი სმ. ღორღონჯი.

დერდუბა быстро унести, I-я пор. н. ბლერდენქ, აორ. ღო-ბლერლი.

დეტამა სმ. ტაბიკი.

დეჭო свинья (სმ. თუ);—კერი (კერ-კეცო) кабанъ большой (выхолощенный);—კერა кабанъ малый (выхолощенный);—კეჰი, შაკერიშე кабанъ (неholz);—წორი свинья — самка, ნეზვი (რ.);—წანერა годовалая свинья, преимущественно самка;—ტური დეჭო, ტურ-დეჭო, გატურებული დეჭა (бука. ლისპი) свинья, кабанъ;—მე-დეჯე свинья;—ო-დეჯე ვიჩ ოსქუ, ოსქე სვიპარი;—დეჯეშ-ღოლო, სმ. ქამენია.

დვა ж. დვალეფო щека; — დვა-ღუ (უმენშ.) щечка; — დვანწკი челюсть (სრ. კარტე);—დვაჭა (< დვა+ჭუ ბილ) бѣлѣзъ внутри рта у коровы;—დვაშიჩევა Губашчава (ფანია).

დვალა სმ. ღვალა.

«ო-დვალა» შრ. ძივინ შაველ, სრ.

რ. ღვალა, ღოლო.

დვანჭკილა плелезъ, «ღვანჭკი» შრ.

დვანწკი სმ. подь ღვა.

დვარბა სმ. ღორა.

დვარბა ბა თუთა სმ. ეკენია подь თუთა, სრ. დვარღვალი 2.

1. **დვარღვალი** ручка у корзины, სრ. რ. დვარღვალი у Бер.

2. **დვარღვალი** сильное течение, потоки, кипение; течь, истекать, кипеть, I-я пор. н. ვლვარღვალანქ; წყარი ღვარღვალანც вода кипитъ; — სტრ. ა. II-я пор. н. ივღვარღვალანქ; ჩილამური იღვარღვალანц сѣзъмъ зъ-от-ся, სრ. ყ. ო-ხარხალუ, რ. ზვარღვალი.

დვარღვინი, II-я пор. н. ჩქე იბღვარღვუო მი ходитъ массами, стаями, მი მზაემია მეღუ собою.

დვავა სმ. რღვაფა.

ნა-ღვაწი (отъ г. ღვაწლი) трудоиѳ, аверботанинъ, ნა-ღვაწეფო.

ღეღი (რ.) а) поле, подпруга, узкий и длинный полосъ козъ;—ბ) ღველი Гѣдъ, село, სრ. ო-რტყაფუ.

ღვეზიდი, ღვეწელი (რ. ღვეძილი, ღვეძელი) повогоднѳй пирогъ—ძიანილი, პიროვი სვ სუჟივაოშიმის კოვძამი ხაზხ, პაჩიენილი მი-ცამი особаго приготавленя (ღაჯერჯილი კვერცხეფი), სმ. ჯერჯვა.

ღვეზუბა სმ. ღუზუა 2, ღვიზინუბა.

ღვიზა სმ. ღ 1.

ღვაჭილი крикъ; ღვეველუა, მე-ღვეველუა кричать, орать; I-я пор. н. ვღვეველანქ, აორ. ვღვეველევე; — სვ ღატ. ოთი. н. ვოღვეველანქ кричу въ сторону кого, აორ. მე-ვოღვეველევე, თიქე ში-ოღვეველუა.

ღვერღვუ зной, лукавын.

ღვიზინუბა хмуриться, III-я пор. н. ვოღვიზინანქ хмурюсь, აორ. ვოღვიზინევე; — გო-ღვიზინაფილო разсерженнѳн.

ღვინი вино; — ქა-ღვინი среднее вино, неважно и.

ღვინებაფი, ღვინტაფი **выжаты**, თუ ღვინკანც, ილი ღვინტანც **пороселокъ** **выжигъ**, სრ. ჭყიაფი.

ღვინტაფი см. ღვინკაფი.

გო-ღვინღვინებაფი **прѣтъ**, **разбухать**.

ღვირსი, ღვირინი **крикъ**, **ревъ**, სრ. კი-ჯინი.

ღირ || **ღვრ**: ღირება **стоитъ**, **имѣтъ** ძე-
пу, სტრ. 3. I-я პორ. **п.** ვღირექ S,
ვღვრექ MZ, **პრ. с.** ვღირე'ლე'ქ; —
IV-я პორ. ვღირე-ფუქ **я** **бѣду**
стоитъ; — მუ ილი მუშა ღირე (ღვრე),
ილი მუშა? **что** **стоитъ**? **почемъ**?

ღირზე см. ღვრზე.

ღირინი **ворчание**; **порчать**, სრ. გ.
ღრენა.

ღირსი см. ღრისი.

ღირწკინი, ღვრწკინი **скрипъ**; **скри-
пѣтъ**, I-я პორ. **п.** ვღირწკინე'ქ **скри-
пшю**, აორ. ვღირწკინი; — **сѣ** **дат. отп.**
ვღირწკინანქ **скрипшю** **у** **чего**, **око-
ло** **чего**; — III-я პორ. **п.** ვღირ-
წკინუნქ **заставляю** **его** **скрипѣтъ**,
აორ. ვღირწკინე'ე'; — **ითო-ღირ-
წკინი** **скрипѣтъ** **подъ** **чѣмъ**: ურეშს
ათღირწკინანც (<ითო-ღირწკინანც)
отъ **скрипѣтъ** **подъ** **арбою**; — მე-
ღირწკინი.

ღიუბა **плачь**, **крикъ**, მე-ღიუბა, **п.** ვღიანქ
врычу, აორ. ვღიე; — **сѣ** **дат. отп.** მე-
ვღიანქ **заплачу**, **закричу** **въ** **его**
сторону.

ღიჭა **открытый**, **раскрытый**, მუნღი-
ღიჭა **сѣ** **открытымъ** **задомъ**, სრ. გ.
ღრეჭა, ღრიჭა.

ღლაში **сомъ**, გ. ღლაფი, გურ. აჩარ.
ღლანი (Дж. Бакрадзе, *Археологиче-
ское путешествие*, სტრ. 175).

ღობ: ღობუა **плести**, **огораживать**,
გეშა-ღობუა, I-я პორ. **п.** ზღობუნქ,
აორ. ზღობი, **პრ. с.** შიღობე; — **сѣ**
род. отп. ვეღობუნქ, გიღობუნქ; —
IV-я პორ. ვოღობაფუნქ **заставляю**
его **огораживать**; — სტრ. 3. II-я პორ.
п. ვიღობუნქ **огораживаюся**; —
объект. стр. 3-го სპრ. (ფორ. **возм.**)
п. შიღობე **я** **могу** **плести**, **огора-
живать**; — ღობერი (გ. ღობე) **изго-
родь**, **плетень**.

ღოღო || **ღოა**: ღოღამა, ღოაამა **вп-
дѣлать**, **привычать**; **дѣлаться**, **слу-
читься**, I-я პორ. **сѣ** **неоф. отп.** ქე-
ზლოლა'ნქ', ქე-რლოლანქ **я** **сдѣлаю**
ему, **тебѣ**, **привычу** (**добро**, **зло**)
[ქე-ზლოლანქ < ქე-მლოლანქ] **озна-
чаютъ** **и** **ты** **мнѣ** **сдѣлаешь**, *Гр.*,
§ 87], აორ. ზლოლი, ვლოლი **вм**, **თაქ**
ლოლე, **ლოაუ** **вм**; — **сѣ** **род. отп.**
აორ. ქე-ველოლე **я** **ему** **сдѣлаю**; —
სტრ. 3. IV-я პორ. ვლოლექ (გ. ღვე-
მართუბი), შლოლე (გ. ღამემართუბა),
პრ. с. ზლოლამუ, რლოლამუ (გ. ღამ-
მართა) **и** **т. д.**; — **объект. стр.** 3-го
სპრ. (ფორ. **возм.**) **п.** შლოლე **я** **могу**
сдѣлать, აორ. შლოლე, **сост.** შლო-
ლუას; — ღოღამირი, ნა-ლოლეში **сдѣ-
лавшии**, **приготовившии**, **случив-
шиися**, სრ. ქიშინუა.

ღოღიგება см. რლოლი.

ღა-ღონებულღი (გ.) **грустный**; — ღა-
ღონებულღო **грустно**.

უ-ღონო **бѣдный**, **безъ** **средствъ**.

ღორ: ღორება, ღა-ღორება **обман-
ивать**, II-я პორ. **п.** ვიღორენქ **ღუს** **об-
манываю** **себя**, **ღი-იზღორი** **ღული**; —
III-я პორ. **п.** ვღორენქ **обманываю**
его, აორ. ღე-ვიღორი, **პრ. с.** ღოში-
ღორებუ; — სტრ. 3. II-я პორ. **п.** იზღო-

რუქე обманываюсь, აორ. ღი-იბლო-რი;—იბლორექეჲს იბლორინექეჲს მენა მოჰოაობმანუტე, ვე ვებლორინექე, ვე ვებლორექე (< ვა იბლორექე) მენა პელ-ვჲაობმანუტე;—ლორეპულოობმანუ-ტყმ.

ღორა S, ღვარა MZ, ღვარაფი ვრკჲ, მყაჩაპი; ვრჩატე, მყატე, მე-ღვარ-რუ, მო-ღვარუ, I-ჲ პორ. ი. ბლორანქ, ბღვარანქ, აორ. ბლორე'ე', ბღვარე'ე', ირ. ს. მილორუ, მიღვარუ;—სჲ დატ. იტი. ი. ვოღვარანქ, მითმუ'ვოღვარანქ (გ. მი-ვაყვირეპ, მი-ვადრიაღვებ), აორ. ქიმე-ვოღვარექე, თიქე ქიმი-ოღვარ-რუ;—IV-ჲ პორ. ვოღვარაფუანქ. ვო-ლორანფუანქ;—კენო-ღვარუ ვრჩატე, მყატე ვსაბჲ კომუ, ვჲ დოგოპუ.

ღორონთი Богъ, დატ. *картъ*. ღო-რონს S, ღორონც MZ;—ღორონთი-მე'ე'ჲს იბლორინთუ'ჲს ვიანუსჲს Богоმჲ;—ღორონთი-გე'ე', ღორონ-თუ'ჲს ვაჲმანუა თეჲს Богоმჲ [ათიმ. სმ. Н. Марръ, *Еще о сло-отъ «человекъ»*, З. В. О. И. Р. А. О., т. XX, 1911, სტრ. 109—111].

ღორქო სმ. ღორჯო.
ღორღონჯი გუს, «ღერღუტო» მრ., სრ. ბატო 1, უინტო.

ღორჯო (გ.), ქუშ-ღორჯო პოდკამენ-შიქე, გოვლჲ (რუბა), ღორქო.

ღოდო (გ.) თელეოვ ბუივოლა, სრ. ბა-ტო 2.

ღრისი, ღრისი (გ. ღრისი) დოსთინი; ითიმ. გლაგოლჲ I-ჲ პორ. ი. ვლორ-სენქ, ვლორსენქ ა დოსთინი;—სტრ. ჰ. IV-ჲ პორ. ველორსეპუქ, ველორსე-ბუქ უდოსთინი;—ღრისუანი, ღრი-სუანი დოსთინი.

1. ღუშ მ. ღუშფი სოვა.

- 2. ღუშ სმ. სჲ 2.
- 1. ღუშ: ღუშუა სიგბატე, ვაგიბატე, I-ჲ პორ. ი. ვღუშუნქ, აორ. ღო-ვღუშო;—სტრ. ჰ. II-ჲ პორ. ი. ვღუშუნქ სი-გბატე, აორ. ღი-ვღუშო;—ღუშინი, ღუშინი, ღო-ღუშინი სიგბეპინჲს, იუშენპინჲს.
- 2. ღუშ || ღუშე: მო-ღუშუა, მო-ღვე-შუა ხმურტე, სტრ. ჰ. II-ჲ პორ. იბღუშუნქ, აორ. მი-იბღუშო (< მო+იბღუშო) იბი მი-იბღუშო.
- 3. ღუშ: ღუშუა ვიშინატე ვაჲპომჲ, ბღუშუნქ, აორ. გე-ვღუშო.

ღუღა კრივოი; პეიწრინი, ვიპოვა-ტყნი;—ღულას კრივო, პესპრავედი-ვო;—მო-ღულა პე სოვსჲმ კრი-ვოი;—სი-ღულე კრივინა; პეიწრ-პოსტე;—ითიმ. გჲ. მო-ღულოშუა, მო-ღულოშუა სიგბატე, I-ჲ პორ. ი. ვღულოშუნქ;—მო-ღულოშინი სი-ღულტყნი, სრ. ღირიკუა.

ღუღერი სმ. კაკუტო 1.
ღუშა ვჩერა პოჩუო, გ. წუშელი;—ღუ-შინერი ვჩერაშეი პოჩი, გ. წუშან-ღელი;—ღუშენჯო S, ღუშანიჯო MZ (< ღუშა+ონჯუა ვეჩერჲს) ვჩერა ვე-ჩეროშ.

ღუშუ ა) ფოჲი (ხაბნოვ რასტ. იზ რო-დჲს პროსა) ი ბ) ირიგოვალსმალ იზ პეგო კაშა, ვაწო ვაჲმანუაჲსა მინგრეღამჲს ხაბნჲს (ქობალი) ი ვურეჲს (ჭკილი); იაჲს ი პოსტინი, ღუშუ თაჲჲს გოვოატე იპოგა იზ კუკურუზოვი მუი;—ჩხეერი ჰერნი-ში ფოჲი, სმ. ჩხეარუ, სრ. ციციანა.

ღუშური ში იუმურიშ, სელო იზ Са-мурзавано.

ღუშ || ღუშა: ღუშუა, ღუშუა, ღო-ღუშუა გუბიტე, I-ჲ პორ. ი. ჰეღუშუნქ, ღო-

ვლუპუნქ, აორ. ლო-ვლუპი, პრ. ს. ლო-პილუპუ; — სვ როდ. ოთი. ნ. ობლუ-
მუნქ, გილუპუნქ, ვულუპუნქ გუბ-
ლო დია სება, დია თება, დია ნეგო ნ
ტ. ღ; — სტრ. ა. II-ა პორ. ნ. ობლუ-
პუნქუქ ნლი ვილუპუქ პოგაბაუ, აორ.
ლო-ობლუპი; — ობქტ. სტრ. 3-გო სპრ.
ნ. შილუპუუ უ მენია პოგაბაუ, აორ.
ღე-შილუპუ; — ში-ლუპარ/ლი გუბი-
ტელა; — ლო-ლუპირ/ლი პოგაბაუ; —
ო-ლუპალი პროდმეჯ ი ორუდია დია
პოგაბელი.

ღურა, ღურუ სმერტი; — ღურა, ღურ-
რა უმირაუ, სტრ. ა. I-ა პორ. ნ.
ბ. ვლურუქ, აორ. ლო-ბ/ვლური, პრ. ს.
ბ. ვლურე'ლე'ქ; — სვ როდ. ოთი. ვუ-
ლურუქ, გილურუქ უმირაუ უ ნეგო, უ
თება ნ ტ. ღ; — IV-ა პორ. ნ. შიკე-შე-
ვოლურუქ უმირაუ ვ სხვატა სვ
კაშა, აორ. ქიშე-ვოლური, ოქ ქიშ-
ქა'ა-ღურუ; — ში-ღურუ, ში-ღურუ
უმირაუში; — ღურელი, ნა-ღურა
უმერში, მერტეა; — ნა-ღურა ჟო-
ლიბო ოსაშვეა პოსტა უმერა-
გო; — ო-ღურალი პოდლეაში სმერ-
ტი; — უ-ღურალი ბეზსმერტი; —
გოლა-ღურა უმერეა ნა ჟეშ-ლი-
ბო; — წეშო-ღურა უმირაუ ნა კო-
ნქა ჟეგო; — ღურა-ღეა დენი სმერ-
ტი; — ჟიშ-ღურელი უთერაში
ბრათა, უ კოგო ბრათა უმერე (ბრან).

ო-ღურინაბა ა) ძესკაა ვგრუშა:
გრეცვიქ ნლი ჟე მელიქ ორქა პრო-
სვერავაუთ ვ სერედიქ ოსოვა-
ნია ნ პ' დუაქ შიწათაქ უ ვერ-
ხუშკი, პოსტა ჟეგო პროდვაუთ
დინიუა ნ ვრქიუა ნიტი, კოტორა,
თავნიქ ობრაშოქ, ვნუტრი
ორქა პიწეტი ფორუ ტრეუტოლია-
კა; ორქა დერატი ვ სერედიქ

ნიტი, კონცი კოტორიქ ნადვაუთ
ნა უკაზატელნიე ნაიცი; ბმსტრიმ
ვრაცენიემ ნიტი პაკრუჩივაუთ,
ა პოტოქ, დერა ეე გორიზონალი-
პო, სლეგა პრეზიპიაუთ ნ ოტდა-
ლაუთ კონცი ნატი დრუგ ოთ დრუ-
გა, პრაცემ ორქა კრუტისა, პრიატ-
ნო ჟუჟა; ბ) ვოლექ, სრ. წ. ვირ-
ვილი, გ. ღურიალი.

ღურეოლა || **ღურეოლა**: ღურეოლა-
ფა, ღურეოლაფა ობნიმატი, გო-ღურ-
ეოლაფა, გინო-ღურეოლაფა, სტრ. ა.
IV-ა პორ. ნ. ვაღურეოლაუქ ნლი ვო-
ღურეოლაქ ობნიმაუ კოგო, აორ. ქე-
გე-ვაღურეოლა.

ღურეოლი (წ.) ჟუა, ნეშაქსტია.

ღურეოლი შიწე; შიწე, I-ა პორ. ნ.
ვლურეოლიქ, აორ. ვლურეოლი; — სვ
როდ. ოთი. ვულურეოლი'ნქ, გიღურ-
ეოლი'ნქ; — სვ დატ. ოთი. ნ. გეშე-
ვაღურეოლიქ, გეშე-ვაღურეოლიქ
ვაიწეაუ ემუ, თება, აორ. გე-ვაღურ-
ეოლი; — ღურეოლიუქ შიწეა; — ში-
ღურეოლი ვრეუა, სრ. ჭურეოლი I;
ჭეუაფა, ღურეოლი.

ღურეოლაფა სი. ღურეოლაფა.

ღურეოლი ვორკოვანიე (გ. ღურეოლი); —
ტორინჯი ღურეოლი გოლუბ ვორ-
კუეა.

ღურეოლი: ღურეოლი, ეშ-ღურეოლი შიწე, ვისა-
სივატი, სუშინი, ა. ვლურეოლი, აორ.
ვლურეოლი, გეშე-ვლურეოლი, პრ. ს. გეშე-ში-
ღურეოლი. ოის გეშე-ღურეოლი (< გეშე-
ღურეოლი) — ეშ-ღურეოლი ვისოსანი-
ნი, ოპოროჟენიანი.

ღურეოლი სკომატი, შიწეა ვაჯატი უ
რუკაქ, I-ა პორ. ნ. ზღურეოლი, აორ.
ლო-ზღურეოლი, პრ. ს. ლო-შიღურეოლი, ოის
ღურეოლი (< ლო-ღურეოლი).

დჭიღო სმ. ფოთი.

დღმადობა, დღლა *владѣніе, царство*,
 სრ. ღალა 1.

დღრ სმ. ღირ: ღირება.

დღრთ: დღრთაფი, დღრთუა ჟრიკ: კრ-
 чать, орать, I-я пор. и. ბღრთა'ნი',
 აორ. ბღრთუ; — მა-ღრთალი კრпча-
 ній, кривуи, სრ. ღურჭული.

ქ.

უაბული (რ. из арб. *قبول*) согла-
 сие: отым. глаголъ, съ род. отп.

и. ვეუაბულენქ, აორ. ვუუაბული.

უავარი (რ.), უევარი, უამბარი *дравь*.

უაზახი, უაზაყი, უაზახი *крестьяннѣ;*
сильнѣи, могучѣи, доблестнѣи; —
 უაზახლა, უაზაყლა სილა, დო-
 მანესტ; — უაზახურო მოლოდენი, სრ.
 მარტალი, ფიოში.

უაშა (რ. *дѣлѣ*) *внѣшнѣ*.

უაშბარი სმ. უაყარი.

უანთარი *женская одежда, лифѣ*.

უანჭი (რ.) *рогъ для питія вина*.

1. **უარ:** უარუა, შა-უარუა (რ. შე-ერა) со-
 бравіе; собравтъ (предлогъ შა сра-
 щается съ основой), I-я пор. и.
 ბშაყარანქ, აორ. ღო-ბშაყარეკ, პრ. ს.
 მიშაყარუ; — IV-დ პორ. ვოშაყარა-
 ფუნქ *заставляю его собравтъ, бро-*
сать; — სტრ. 3. II-я пор. и. იზშაყა-
 რუთ *мы собираемся*, აორ. ღი-იზ-
 შაყარიო; — შაყარელი *собравнѣи, на-*
შაყარა; — მა-შაყარალი *собравтель;* —
ა/ოკო-შაყარუ *собрать;* — ინო-შაყა-
 რუა *бросать ввязъ.*

2. **უარ:** უარება სმ. წარება.

უარუდი, უარუელი *сторожъ;* — უარუ-
 ულობა *сторожить*, I-я пор. и.
 ბვევარა/უელენქ; — სქ *род. отп. и.*
ვეუარულენქ, აორ. ვუუარული.

უაბები *обувь съ деревянной подш-*
ойи на высокихъ каблукахъ и съ
кожаннѣи пердемоѣ.

უაბადი, უაბადი *квашеніе, готованіе*.

უაბადი *таскаться*, и. შე-ვო-უა-უა'ნი'.

უიბური სმ. კეპური.

უივარი სმ. უაყარი.

უინია-ჯიხა სმ. ჟიხა.

უიერწი *черешокъ*.

უვანტუა სმ. ცვანტუა.

სა-უვარედი სმ. ცოროფა.

უვარიდი სმ. *подъ цѣвѣи*.

უვაფ: უვაფუა *взбивать (пату, шерсть),*
идать (говорится и о силѣ), სტრ.
 3. II-я пор. и. ვაფაფუუქ, აორ.
 გ'ი'ი-ვაფაფევი; — გო-უვაფელი *ула-*
шии.

უვინთელი (რ. უვინთელი) *желтѣи;* —
 შო-უვინთელე *желтоватѣи.*

უიბ *животъ* (რ. უია *глотка, кадыкѣ*),
 სრ. ქორა.

უიბადი სმ. უაჟალი.

უინტუა, ცინტუა, უირტუა, უერტუა, ცირ-
 ტუა, რუინტუა *глотать*, I-я пор. и.
 ვუინტენქ *или ვეირტენქ*, აორ. გე-
 ვეინტი *или გე-ვეირტი;* — წიმო-უინ-
 ტუა *глотать на открытоѣи мѣстѣ*
(въ полѣ, на балковѣ), სრ. ცეცუა.

უირზინი *тоლიში (ცირზინი) рас-*
крыть, вытарашить глаза, объект.
 სტრ. 2-го სპრ. შიეირზანს *тоლი.*

უირტუა სმ. უინტუა.

უიჟინი, ეკო-უიჟინი *вытарашивать*
(глаза), объект. სტრ. 2-го სპრ. и.
 შიეიჟანს *тоლეფი у меня вытараш-*
ены глаза.

უარბთი Корнѣ, рѣчка.
 უარბედაი глотка, горло, სრ. სორსო-
 ცა, სურსი [სმ. Н. Марръ, *Ифет.*
К са арм. яз., 3. В. О. И. Р. А. О.,
 т. XIX, 1910. стр. 0155—0166].

უარში სმ. ცარში.

უარფა-ქცევა სმ. პოდ ცოფ.

უარში სმ. ცარში.

მ-ურადლი (რ.) похвѣй, жерзвѣй.

უადლი სმ. კლეი;—უული-წური Куля-
 нѣръ, რეჩკა ვა ზუგდიდსკომ უზ-
 დი, სმ. ზღვია.

უარღველი სმ. ცურღველი.

უარყენი, ცურყენი; ყურმენი, ცურმენი
 (რ. ყურმენი) ვიწოგრად. Названія
 раиныхъ сортовъ: აღესა შაბელა;
 ო-გალეში (შხკორმე პროვინსიათ
 ო-ბეალესი, სმ. ბეა ი გუ) ვაქ სო-
 ნური (სმ. შონი) [Мангрия преж-

нее время славилась этими сорта-
 ми винограда, почти совершенно
 исчезнувшими отъ мильиу во вто-
 рой половинѣ 19 вѣка; за послѣд-
 нее время вновь начинаютъ раз-
 водить, привнося пхъ къ амери-
 канской лозѣ];— ჰუმულა; — უჩაში
 (სმ. უჩა); — ჩე-ჭიფეში ბნლმ მელ-
 ლიი ვიწოგრად; — ჭვიცელური რ-
 ლმ ვიწოგრად; — ჭითაში (სმ. ჭი-
 თა);— სემსე.

უურუში черный круглый камень.

უურშუა სმ. ცურშუა.

უურწი (რ. კურწი) игольное ушко.

ღო-უურწილი (რ. ღო-კუნწული, ღო-
 კუნბული, ღო-სუნბული) обильно
 покрытое плодами (дерево), სრ. გო-
 სორგალი, ღო-პონბილი.

უგრტუბა სმ. ფინტუბა.

შ.

შ სმ. ლ 2.

შაარღენი სმ. შარღენი.

ღამნა-შაგო (რ.) виноватый, преступ-
 никъ.

შადღვარი სმ. შიქვა.

შამბი (რ. შაბი) квасцы.

შამგაიანა Шамгопа, село въ Зуглид-
 скомъ уѣздѣ.

შამშურე, შაშურამი, შაშქურამი (რ. შა-
 შქელამვი) базиликъ (раст.), «საშუ-
 რე» შრ., საშქურე.

შანა სმ. ლიშანი.

შანგი (? п. كنج) черный, брюнетъ,
 შანგიშ-ფერი.

შანჭარი (რ. შაქარი, п. شکر) сахаръ.

შაღვარი სმ. შიქვა.

შარა (რ. იპე პ. شاره) ელი თემი-შარა
 большая дорога, мирская дорога

(სმ. თემი);— შარა-ორთუ, ორთუ-შარა
 перекрестокъ (бука. раздѣльная до-
 рога, სმ. რთულა); — მე-შარე, შო-
 შარე ბუძე; — ნა-შარა, ნა-შარე
 бывшая дорога, სრ. შუკა, შა,
 ოლჯ.

შარღენი, შარღენი (რ. შავარღენი) со-
 колъ.

შარნა სმ. ლიშანი.

შაური (რ.) пять копѣекъ;— შაურიანი
 пятикопѣечная монета.

შაჟარუბა სმ. ჟარ.

შაშურამი, შაშქურამი სმ. შაშქურე.

შე- შემოგ (შარქ.) въ глаголахъ и
 отглагольныхъ именахъ.

შედეგბური ржаной или кукурузный
 хлѣбъ съ примѣсью сыра, სმ. ნა-
 ფრა.

შეღებიანი, შეღებუანი სმ. ლება.

შემწერება სმ. შე-მ-წერება.

შენ (რ.) ты (Xp., стр. 109, 20), ср. სი.

შენ || შინ: შენება, შინება строить, оказывать благоухание, III-я пор. в. ვაშენებ; — სვ. род. отн. ვუშენებ, აორ. ა-ვუშენ; — მე-ნა-შენეე строитель; — ო-ნა-შენებელი предметъ строительства.

-შენი посл. днѣ, пзв-за, о.

შენწრობა სმ. შე-მ-წერება.

შერი (რ. შეკერი) ошеломленный, розный; — სი-შერა ошеломление, обол-ახние; отнм. глаголъ გა-შერება, стр. 3. II-я пор. в. ვაშერებუქ, აორ. გა-ვეშერი, ср. სანგა.

შეფა ხალატა, ხაწისა; — შეფაში¹ კახილე, კახილე, სმ. კახილე.

შექებულდი უარუყნი, სტენიანი.

შეცერი побѣгъ, стемель.

სა-შვადლი (რ.) средній; — ცანი-საშვადლი средняго роста, სმ. ცანი, ср. შქა.

სა-შვადლება სმ. подъ შევლა 2.

შვანდა სმ. სვანჯა.

შვაშვადლი волнение, волноваться (го-вор. о постѣвахъ), стр. 3. II-я пор. в. ვაშვაშვადლქ, ონა იშვაშვადლ.

შვე, შვეე სმ. სვიონი.

1. შველა, შვეა вш ужъ (რ. ძლოკი).

2. შველა (რ.) помощь; помогать, სვ. род. отн. ვუშველენქ, გიშველენქ помощи ему, тебѣ, აორ. ვუშველოვ; — სტრ. 3. I-я пор. в. ვშველქ помогаю; — объект. სტრ. აორ. შეშველქ (რ. მეშველა) мнѣ стало легче, мнѣ помогло, მეშველებუ (რ. მეშველება); — სა-შველი средство, сподоби, помощь, სა-შვადლება; — უ-სა-შველიც, უ-სა-შველო безъ средствъ, безпомощный, назойливый, неот-

ступный; — უ-სა-შველოც² неот-ступно, назойливо; — უ-შველებერი чрезвычайный, большой; — ში-სა-შველე помогающимъ.

ფ-შვენიერი, მ-შვენიერი (რ.) прекрасный; — შენება красота; украсять, быть подхалимымъ, სვ. род. отн. პ. ვუშვენენქ. აორ. ღ-³უშვენი, ღ-გიშვენი, ср. სქვაში.

შვიდი (რ.) тихий, смирный; — შვილება миръ, спокойствіе; — შვილებო! სვ. впродѣ (რ. е. прощай, прощайте), შვილობილი¹! ср. წუნარი.

ში-შვიტია (რ. შეცენა, სცენა свистѣть) свистѣлка (რ. е. носъ: Xp., стр. 184, 7).

შიშვეელი სმ. შიშველი.

შიბა: შიბუ нязать, плести, I-я пор. в. ვშიბენქ, აორ. ღ-ვშიბი; — სვ. род. отн. ვუშიბენქ, გიშიბენქ и т. д., აორ. ღ-უვშიბი (< ღუ + უვშიბი < ღო + ვუშიბი); — სვ. дат. отн. გვომუ-ვოშიბანქ (რ. ვაწნავ), აორ. ქვგუ-ვოშიბი, ოქქ ქიგი-ოშიბუ; — სტრ. 3. ვიშიბუქუ მიაჯუს; — შიბუ, შიბუ-თობა заплетенные волосы, коса (სმ. თომა).

შიბა, შიბა приобрести, пашивать. находить, рождаť, I-я пор. в. ზ/ფშიბულენქ ვაი ზ/ფშუულენქ приобрести, II-я пор. ქი-ფშიბქ приобрести, აორ. ქი-ბშიბი, სოსა ქი-ბ-შუე, პრ. с. მიშიბი; — სვ. род. отн. ვუშიბი; — IV-ლ პორ. ვოშილო² ზ-ფუანქ помощи ему приобрести, აორ. ქვ-ვოშილო³ ზ-ფეე; — სტრ. 3. II-я пор. в. იბშიბ⁴ უქობრტაოსა, ა ნა-ოდში; — IV-ნორ. პ. ვაშიბი достаясь ему, აორ. ქვ-ფაში; — объект. სტრ. 3-го сгр. в. შიბი, მნ. შიბიბა у

ხელაობრტაყსა, იმტყბა, იაო-
დარა, რაჟდაყსა, აორ. ქ-მაჟუჟუ,
მ. ქ-მაჟიბ, ირ. ს. ქო-ვოი-
ბუ, სი ქო-რაჟიბუ, თიბ ქო-ჟიბუ,
მ. ქო-ვოიბუნა; — მა-ჟიბელი, მა-
ჟიბარი, მა-ჟიბუ პრიბრტაჟიყსა;—
ნა-ჟიბა/უ პრიბრტყბიყსა; — ო-ჟი-
ბელი, ო-ჟიბუ პრედყბუ პრიბრტყ-
ბელი.

1. შიბ > შ: შიბი, შიბა, გო-შიბა, ში-
ბაჟა პომიბი, ობყბ. სტრ. ი. ზჟუ,
პომიბუ, რჟუ, შუ, მ. ზჟუნა; გჟ-მაჟიბე
მყბ ისპომიბაყსა, აორ. ქ-გჟ-მაჟიბე,
ირ. ს. ქოგო-ვოიბუჟუ. ქოგო-რაჟი-
ბუჟუ; — სუბყბ. სტრ. I-ა იორ. ვოი-
ბაჟი ისპომიბაჟუ, პრიაჟვაჟუ, პრიაჟ-
პოჟუ, აორ. ქო-უოიბე; — II-ა იორ.
იბ/ვოიბაჟი ისპომიბაჟუ, აორ. ქ-გო-
იბ/შიბი. ირ. ს. გო-მაჟიბუჟუ; — III-ა
იორ. გჟ-ვოიბაჟი იპომიბი სჟუ; —
ო-შიბელი, გო-სა-შიბელი ია პაჟაყბ;—
გჟ-მა-ჟიბე იპომიბაჟიყსა [ბ. მ. ვო
იკორი ჟაჟიბი-შიბა სკოვიბი-
ნიე უ ორბ. იმტყბი იაჟი სლოჟო].

2. შიბ: შო-შიბა, შო-შიბაჟა დოკლადყ-
ვაჟი, ი. შუთბე-ვოიბაჟი. მ.-ბ. შუ-
ვოიბაჟი, აორ. შუ-ვოიბი, თიქ მა-
აჟიბე; — ობყბ. სტრ. 3-ო სტრ. შუ-
მა-ჟიბუაჟუ მყბ იაჟიბიბო (გ. შო-
მეხსენება); — შო-შიბელი დოჟოჟი-
ბიყსა; — შიბუ გოვორიბი, ოტყბაყსა
ო კომჟ იაოჟო, I-ა იორ. ი. ვოიბაჟი,
აორ. ვოიბო/ე, თიქ შიბუ/ე.

შიბ: შიბაჟა, ფ-შიბაჟა პუხიბი,
III-ა იორ. ი. ვოიბაჟი ჟაჟაჟაჟი
ეგო პუხიბი; — სტრ. 3. III-ა იორ. ი.
ვოიბაჟი პუხიბი, აორ. ლო-ვოიბი; —
სჟ როდ. ოტ. შიბიბე, უოიბე უ მ-
ია, უ იეგო ოუჟაყბ ი თ. დ.

შიბელი S (გ.) იაჟიბი, ს. ზგჯებელი.

შიბერუბა, ობყბ. სტრ. 2-ო სტრ. ი.
შიბიბერი MZ, შიბიბენი S მყბ სტ-
ბუყბ, პრიაჟყბუყბ, პოჟიბიბი,
ოვჟ (ოვა) მყბ პრიაჟიბაყბ იაჟი,
მყბ რაჟიბაყბ (გ. შერგეჟა).

შიბეა ჟიბა.

შიბო მჟბ. (გ. ქო, ქოი) შიო! (ღა
ოტყბიბაჟი იაჟიბი).

შირ || შერ: შიერუ, ლო-შირუ იარჟ-
შეტიბი (გ. ცრეცა, ლ-ცრეცა); იაჟი-
სიბი, I-ა იორ. ი. ფოიბიბე, აორ.
ლო-ფოიბი; — შირილი იაჟიბი-
ბიყსა; — გურ-მე-შირილი სიბიბო პრია-
ჟიბაჟიბი (ბუკ. სჟ იაჟიბი-
ბიბი სერდყბი); — გე-შირუ (ღი-
ხაბ) პრიაჟიბი კჟ ჟეჟი, ი. გე-
შე-ვოიბაჟი. ი.-ბ. გე-ვოიბაჟი, აორ.
ქეგჯე-ვოიბი; — შიკო-შერუ (ღა)
პრიაჟიბი კჟ სებუ. ი. შიკე-შე-ვო-
იბაჟი, აორ. ქიკე-ვოიბი (სჟ. ი.
მარჟუ, *Яреш. элменты с лш-
кит: Армения*, იაჟი. ი. ლ. ი. 1913,
სტრ. 181).

შიშველი (გ.) გოჟიბი, პაჟიბი, შვიშვე-
ლი; — შუშელი შუშელი, პაჟიბი
ღუგა ია იერშიბაჟი გორჟ, სტეჟი,
სტრ. ტუტელი.

შიში (გ.) სტრაჟი, ისპიბი; — თიქ ში-
ბიბ ლოლურუ ოფ იაჟიბი სო სტრა-
ჟუ; — შიშეჟელი ისპიბი; —
უ-შიშარი ბეზსტრაჟიბი, სტრ. შუ-
რიბი.

გო-შიშინაჟა სიბიბო პაჟიბაყსა, სტრ.
გ. გა-სიბიბე.

შეჟი (რ.) შკაფი.

შო სუფიბაყსა, ოტყბიბაჟი იაჟი
იპოსიბი პრედჟოჟიბაჟი, კოჟა
გოვორაჟი იაჟიბაყსა კომჟ-იბო
პრედჟიბი ეგო სლოჟო ტრეჟიბუ იაჟი-
ბუ, ღრ., § 153, ს.

რაფა пюхаты; — შურ-ბაღო, შურ-სე жадным, обжора (ср. ურბლაფე-ლა): — შურ-ბუმოზა молчалие (см. ბუმა 4); — შურ-ბუმო ღოჭა; — მე-შურ-ბუმე молчалистик, -ница (см. გო-სარჭალაფა) [этим. сл. см. Н. Марръ, ОТ, стр. 4—5, 1-ое слово въ примѣч.].

2. შური (რ.) зависть, შურება; — შურებოფე იფე ღაფე.

შურიო სოფხმ, სოფრენო; — შური-ოთ ი სოფხმ, სრ. გვალას, გვალა.

სა-შურელოთ (რ. სა-შვალად) სოფხა, ვიფხმ, პოფაფხ, სრ. შვა.

შურეი (რ. შუბი) ვიფა, კოფე.

შურეი (რ.) ღუჩა, ღლესკ, სიფხ; სიფა.

შურელოი სმ. შიშვლო.

ში-შურეი (რ. შიშინი შიფხე) შიფხეა (т. е. горло; Шр., стр. 184, с).

შვა, სვა სრეფხა; — შვა-ღა პოღფე (ср. ონ-ღე); — შვა-კ.თი, სმ. კითი; — შვა-სერი იფი სვა-სერი, სვა-სერი (см. სერი 1); — შვას, შვასე სრეფი, მეფა, ვა; — შვა-შა პოროფუ; — შვა-აბანს პოროფხ (см. აბანი); — შო-რი შვას სრეფი ოფი პეფხი, პეფხე; — ღეღი ღო ზოლო შვას სე იჩაღა დო კონღა (ср. შ. между началом и концом); — ო-შვალი, ო-შვარი სრეფი.

შვარეოფი ოღეო.

შვერი, ფ-შვერი როდოფიროფი.

სო-შვერი ოღო.

1. შვე || შვე: გ-შვეფა, შვეფა პუ-სკაფე, ოფვიფაფე, შინო-შვეფა პუ-სკაფე იფი, III-ი პორ. ი. გე-ე-ვ-შვენქ, აორ. გე-ე-ვ-შვეი, ოიქე გე-ი-ა-შვე; — შინე-ვ-შვენქ, აორ. ში-ნ-ე-ვ-შვეი, პრ. ს. შინო-ში-შვეფაღე; —

ღო-შვეფა ოფსკაფე იფი, ი. ვე-შვენქ, აორ. ღო-ვ-შვეი; — მე-შვე-ფა პუ-სკაფე იფი; — შო-შვეფა პუ-სკაფე, დოფსკაფე იფი; — შო-შვე-შვეფა პოფიფაფე იფი; — ელო-შვეფა იფი, ვიფსკაფე იფი, სრ. რქე || რქე 1.

2. შვე || შვე: გე-შვეფა, გე-შვეფა ოფარაფე, ვოფიფე, ი. გე-ე-ვ-შვენქ, აორ. ქი-გ-ე-ვ-შვეი, ოიქე ქი-გ-ა-შვეი; — ღო-შვეფა (ღი-ს) ვოფიფე (въ зем-лю); — ობექტ. სრ. 3-ო სრ. (ფორ. ვოფი) ი. გე-შვეი იფი გე-შვენქე იფი ოფი ოფარაფე, აორ. გე-შვეი იფი გე-შვენქე.

შვეიღა, შვეიღა ოფიფე, ვიფაფე, III-ი პორ. ი. ვო-შვეიღე აორ. ღე-ვო-შვეიღე, ოიქე ღა-შვეიღე; — IV-ი პორ. ღე-ვო-შვეიღე იფი ი პო-მოფე იფი ოფიფე იფი პოფიფე კო-გო-იფი; — სრ. 3. II-ი პორ. ი. ვო-შვეიღე S, იბ/შვეიღე MZ, იბ-შვეიღე თოფი, ვიფიფაფე, აორ. ღი-იბ/შვეიღე, პრ. ს. ღო-შვეიღე-რე-ქი; — შა-შვეიღე იფი შა-შვეიღე-ფე; — შა-შვეიღე იფი შა-შვეიღე-ფე ოფიფაფე; — შვეიღე ოფი ოფი-ღე-ფიფე; — ო-შვეიღე ოფი ოფი-ღე-ფიფე; — ო-შვეიღე ოფი ოფი-ღე-ფიფე; — შვი-შვეიღე, შვი-შვეიღე, სმ. შვი; — გო-შვეიღე ოფი ოფი-ღე-ფიფე; — იშა-შვეიღე ოფი ოფი-ღე-ფიფე; — იშა-შვეიღე ოფი ოფი-ღე-ფიფე.

შვეიღი, შვეიღი ღეფე (орудие); — ქა-შვეიღი როგოფი ღეფე, სმ. ქა; — ოფი. გლავი, შვეიღე სრეფაფე იფი ღეფე, სიფაფე იფი, I-ი პორ. ი. ვ-შვეიღე, აორ. გო-ვ-შვეიღე.

შვერი სმ. შვერი.

შქიდ: შქილფა, შქილრაფა *привлчїе, привлчествовать*, II-я пор. н. იფ-შქილანქ *считаю для себя привлч-нымъ*, აორ. იფშქილე, *но ვე ვფშქი-ლე;* — *объект.* სტრ. 3-го სპრ. н. მაშქილფაფუ, მაშქილრაფაფუ *мвѣ по-добнеть, привлчествуеть.*

შქირც || შქერც: შქირაცუა S, შქერა-ცუა *гасить*, I-я пор. н. ბშქირცრი-ცენქ, აორ. ღო-ბშქირცრიცი; — *სქ* *род. отн. н. ვუშქირიცენქ, გიშქირი-ცენქ*, აორ. ღუ-^რუშქირიცი; — *სტრ.* 3. I-я пор. ბშქერცქე *гашусь*, აორ. ღო-ბშქერცი; — *სქ* *род. отн. ვუ-შქირცქე я гашусь у него*, აორ. შქერ-ცუშქირცი; — *შქირაცლი უგასიშ;* — *უ-შქირაცუ, უ-შქერაცუ* *неугасимый* (см. Н. Марръ, *Яфет. элементъ съ языкаъ Арменїи*, Изв. И. А. Н. 1913, стр. 181).

შქირენი, შქირენა *голодь; მო-შქირი-რა* *проголодаться, объект.* სტრ. 1-го სპრ. н. ფშქირენ S, ფშქერ-ენც MZ *я голодевъ (г. შშია)*, სი რშქირენს, თის შქირენს, აორ. ქემე-მაშქირენც, თის ქამა-შქირენც (გ. მო-შშიედა); — *შქირენლი, შქერენული* *голодемый.*

შქიშქილი, მიშა-შქიშქილი *горевать, печалиться*, სტრ. 3. II-я пор. н. იფ-შქიშქილექ.

შქურ || შქვირ: შქურინი, შქურინა, შქურინაფა *страхъ, боязнь*; — III-я пор. н. ვოშქურინუ^რექ^ე *пугаю его;* — სტრ. 3. III-я пор. н. ბშქურლექ *я* *ბშქურონლექ* *пугаюсь, боюсь*, აორ. ღო-ბშქურლი, ღო-ბშქურონლი *или* *ღო-ბშქურინლი, ღო-ფშქვირონლი*; *პრ.* 3. ბშქურინე^რლექ; — *объект.* სტრ. 3-го სპრ. н. მოშქურე/უ *или* *მო-*

შქვირე (г. მეშირა) боюсь; — *მაშქუ-რინე* *непугаюсь (г. შემეშინდეზა)*, აორ. მაშქურინე (გ. შემეშინდა), *პრ.* 3. ბშქურინეფუ, სი რშქურინეფუ *п т. д.*; — *მა-შქურინაფუ* *пугаюшїй*; — *შქურინჯა* *трусъ, შქურინდა*; — *შქუ-რინაფილი, ნა-შქურინეფი, შქვირინე-ლი* *пспуганный*; — *ო-შქურანჯი, ო-შქურანდი* *опасный*; — *უ-შქურან-დი, უ-შქურანჯი* *безстрашный, храб-рый* (см. Н. Марръ, *Яфет. элем. съ языкаъ Арменїи*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 599—600).

შხაში (გ.) *ядъ.*
შხაფუა *разъариться; — შხაფილი* *разъ-аренный.*

შხაშხი (გ. შაშხი) *ветчина.*

შხეფი (უ *Вахушта*, სტრ. 396 *შხეთი*) *Шхейф*, *сезо* *и старинная крѣ-пость въ Сенакскомъ уѣздѣ.*

შხვა *другой, чужой*; — *შხვაშო* *для* *другого;* — *შხვალ* *въ* *другомъ мѣ-стѣ*; — *შხვალშე* *отъ* *другого, изъ* *другого мѣста*; — *შხვა* *ღო* *შხვა* *разный*; — *შხვა* *ღო* *შხვა-ნერი, см.* *ნერი*; — *შხვა-ფერო* *пначе, пнымъ* *способомъ, см. ფერი.*

შხვართუა, შე-შხვართუა *носить* *красиво (одежду), сქ* *род. отн. н. შე-ვეუშხვართუნქ* *ღართის* *я* *выступаю* *красиво въ* *чохѣ.*

შხირი (გ. ხირი) *частый*; — *შხირას* *часто, შხირას.*

გე-შხომაფა, გე-რშხუმაფა *желать* *сча-стїя, сქ* *род. отн. н. გეომე-ვეუშხო-მუნქ.* აორ. გე-ვეუშხომევე, სრ. გე-ჩხო-მაფა.

შხუ *толстый; жирный*; — *сравн. ст.* *უ-შხუაში*; — *ურათ. ფორ.* *მა-შხვა:* *გვალაში* *მაშხვა* *კირი* *человѣкъ* *ве-*

лнчяною съ гору; — შეუ-შეუ თო-
სთჳი-პრეოსთჳი; — მო-შეუ თო-
სთოთჳი.

შეუშინი шумъ, სრ. შევლინი.

შეური овца; — ერჯი ილი თლი ბა-
რავი; — ქუვირი овца; — მე-შეურე პა-
სტუხი овецъ; — მო-შეურე ხაზვი დჳა
ოვეცი; — «შეურიჩი» მ. რ. დიხიი ვი-
პოგრადი (სრ. ბურესი).

შეურშინი шишѣе, ვილწიე (მას-

ღი, შაშაჳი, გ. შიშინი), შეურშინი
слабое вишѣе (გ. შიშინი).

შევლინი тумъ, სრ. შევლინი.

შეუმ: შეუმე, მე-შეუმეა обступитъ
кругомъ, напуститъся, სტრ. ვ. ი.
ჩქე მი/ე-ვოშეოთ მი обступилия⁶ кру-
гомъ, მი напустились.

1. შე მოვრიე, სმოი, სმ. შოლეუ.

2. შე ვ-ე ლიძე სდ. ჟ. თვ შინ 1.

შეურშინი სმ. შეურშინი.

ჩ.

ჩ სმ. ჩამინი, ჩამა, ჩიეღა.

1. ჩა- карт. предлогъ иъ глаголахъ.

2. ჩა სმ. ცა.

ჩაზახუა тогтати, поширати, I-ი პორ.
ი. ვჩაზახუე, აორ ლო-ვჩაზახე.

ჩაი чай.

ჩაიხმეინი Чаисмелъ, იჩა სკაზოჩიიგო
ჩარა.

ჩაიში с. ცაში подъ ცა.

ჩაკვა большая остродонная корзина,
посылая за сплюю; — ჩაკვა-ზიღო
таскающій корзину, სრ. ცეკა, კა-
ლოთი.

ჩაკაღო: ჩაკაღი, ჩაკაღე, ჩაკაღაღა თა-
შითი, уводитъ, III-ი პორ. ი. ვოჩა-
კაღე-ჩქე, პორ. ვოჩაკაღე; — IV-ი
პორ. ვოჩაკაღე-ჩქე; — სვ როდ. თვ.
ი. ვოჩაკაღე-ჩქე ташу что ему; —
მო-მიჩაკაღე-ჩქე приташи мнѣ сюда; —
მიღა-ჩაკაღაღა утащитъ.

ჩაკვირეზა, ვა-ჩაკვირეზა педоумѣвати,
сомнѣваться, колебаться, I-ი პორ.
ი. ვჩაკვირეჩქე, აორ. II-ი პორ. გე-ვე-
ჩაკვირი.

ჩაკერ: ჩაკერე, ჩაკერე (გ. ჩაკერე, ჩაკე-
რა) притѣснять, превосходить кого,
III-ი პორ. ი. ვჩაკერეჩქე.

ჩაღამ-კაღამი სმ. კაღამი 1.

ჩაღიანი სმ. აღიანი.

ჩამ: ჩამინი кусать, жавить, III-ი პორ.
ი. ვჩამეჩქე ილი ვჩამეუეჩქე; აორ. ქე-ვა-
ჩი || ქე-ვჩამე; — მა-ჩამინეჯა, მა-ჩამინ-
ღა кусающій; — ნა-ჩამინა укушен-
иимъ.

1. **ჩამა** давать, давати ჴესთ, платитъ,
I-ი პორ. ი. ჴეჩამეჩქე, აორ. ქო-ზჩი,
პრ. ს. მიჩამე [ი.პრ. ივ სმსღეს დამო
ბოღეს უპოტრებიტელნო თვ რზოა—
ვარჩემეჩქე]; — IV-ი პორ. ვოჩამეფუნეჩქე
заставляю давати, кормитъ; — მე-
ჩამა отданати тудა, ему, ი. -რ. მე-
ზჩამეჩქე, აორ. ქი-ვე-ზჩი, ქი-მი-ჩჩი ი
დავს ему; თეზ, პრ. ს. მე-მიჩამე; —
მო-ჩამა отдавати сюда, мнѣ, ი. -ბ. მე-
ჩამეჩქე (ი. მო-ჩამეჩქე) ты даши мнѣ,
მე-ჩამს оуп дасъ мнѣ; — ქი-მი-ჩჩი
დაი ему; — ქო-მე-ჩჩი > ქომე დაი
მნѣ; — თბექტ. სტრ. ვ-გო სპრ. აორ.
ქემე-მჩამე დავოს мнѣ [ი. ვ. მე-
რჩემეუ დავეს мнѣ], ქი-მი-ჩჩი დავოს
ему; — ფორ. პოავ. ი. მი/ე-მჩამე ილი
მე-მჩამინე მოგუ დავთ, თის მი-ჩჩი.
აორ. მე-მჩამე ილი მე-მჩამინე; — მე-ჩამ-
მიღი, მი-ნა-ჩამი დავნიმ, დავშიჩ

туда; — მო-ჩამილი დაჟიყ სიდა; — მო-ჩამილი подлежащій отдаию туда; — მა-ჩამილი (< მო-ჩამილი) подлежащій отдаию сюда.

2. ჩანა გურიში დავატ სერაძე, პონამატ, დოგადივატსა, სუ როდ. ოთი. ნ. ვერანე გურს, აორ. ქუ-ვუნი, თი-ქუ ქუ-ურე გური; — ელა-ჩამა ცუჯიში დავატ უხო, ვიპმატ, სოვტოვატ, ნ. ელემუ-ვერანე ცუს, აორ. ქელუ-ვუნი ცუჯი.
3. ჩანა: გუმო-ჩამა იზდავატ, ოდავატ, პროდავატ, ნ. გომუმი-ივრანე, ნ.-ი. გეგუმო-ბრანე, აორ. გეგუმო-ბრი ნი გუმო-ბრი, პრ. ს. გუმო-მი-ჩამე; — IV-ია პორ. გომუ-ვორჩამ-ფურანე; — სტრ. 3. II-ია პორ. ნ. გომო-ი-ივრანე უკუ პროდაჟს; — გომუ-მა-ჩამილი პროდავედ, იზდავატ; — გომო-ჩამი-რი პროდაჟიყ, იზდაჟიყ.
4. ჩანა: გომო-ჩამა პერედავატ, იზდავატ, პროკლივატ, ნ. გინემო-ი-ბრანე, აორ. გინო-ბრი; — გინო-ჩამირი პერედაჟიყ, პროკლიყ; — ელა-ჩამა დავატ სოვტს, ვოოპრატ.
- ო-ჩამურე სარაიყი, ვუ ვოტორიჟ პოჟმეაეტა დერევაჟიყა პოსუდინა დია მოლოტბი გოჟი (ლუმე); მოლოტბი კორიტი, სრ. ჩამური უ ბერ.
- ო-ჩამირი, ო-ჩამირი მისტეკო ოცმ-ჩურე სუჟუმსკო ოკრუგ; ვუ ოდნოჟ ჯაჟსკოჟ სტიჟოვორეჟი (სმ. იზ. ნ. ა. ნ. 1911, სტრ. 1123, ა) ნა-ვანე იტო პრევედო ვუ ფორმე ჩამირე; მოჟიო პოლაგატ, ჟო ნა-ვანე იტო პრევედო ვუ ფორმე ჩამირე (სამშაჟი, ნ ოპო, ვუ თაკოჟ სლუ-ჯაჟ. ბუდეჟ ოზნაჟატ მატსიკოჟ სამშაჟი (სამშაჟი, დოსტავეაჟიყ იზ ობრესტოვეჟი ოცმ-ჩურე, სო-

ставляет одинъ изъ важнѣйшихъ предметовъ вывоза изъ Очамчирѣ сейчасъ, а по свидѣтельству старожиловъ самыя произрастающія обильно и около самаго мѣстечка).

1. ჩან: ჩანა, ჩანუ ვისეტ, ბიყ პრე-ვანეჟიყ (პლოდ, პოლოსი, ვურბ), რასტი, ნესტი პლოდ, I-ია პორ. ნ. ვრანე ა იპიუ; — II-ია პორ. ნ. ვრან-ურანე S, ივრან-ურანე MZ ვიწოჟი პლო-დ, აორ. ვრანეჟე, პრ. ს. მიჩან-ურე; — ობიექტ. სტრ. I-გო სპრ. ზ/ფრანს/ც, რჩანს, თის ჩანს, ჩეჟ ზრან ვისეტი პა მიტ, ნა თებუ ნ თ. დ.; — აცამას მე-ჩანს პერეჟე (დერეво) ნესეტი პლოდ, ქა გე-ჩანს უ ნეგო ესეტი როგ, კობირი ვა ჩანს უ ნეგო იტბე ვუბოვ, პრ. ნეს. ზრანეჟე, პრ. ს. ნო-ზრეჟე, ნო-რჩეჟე; — ელა-ჩანუ რასტი ოკოლო ჟეგო, რადომ სუ ჟემ; — იბო-ჩანა რასტი, ნესტი პლოდ იწუ-ტრი ჟეგო; — მიკო-ჩანა რასტი ნა ჟემ; ოსუმეში მიკო-ჩანე უ ნეგო რასტუტ უსი; — მე-ჩანელი (რ. მო-ბმული) ნესუიყი (პლოდ).
2. ჩან: ჩანაჟ, ლო-ჩანაჟ, გე-ჩანაჟა ს-ჟაჟატ, სოვატ, ჯასუტუტ, ლინო-ჩან-ეჟ ოსუსტატე ვიწაჟ, III-ია პორ. ნ. ვრან-ურანე, აორ. ქელუ-ვორჩანეჟე; — სუ როდ. ოთი. ლინემუ-ვერან-ურანე, აორ. ქი-ღენემუ-ვერანეჟე; — სტრ. 3. IV-ია პორ. ნ. გომუ-ვერანეჟე სავუსე, აორ. ქეგ-ვერანე, თიქუ ქეგი-ჩანე.
- ჩანგალი (რ. იზ. چنگال) კრუკ, ჩანგარი.
- ჩანგულბო ტუბო, ნესუიყი, სრ. გე-გული 1, ლაგვები
- ჩანჭი-კითი, ჩან-კითი, ჩან-კითი, სმ. კითი.

«მართი» კრუგ იქვ ვიწგოვნი ჟო-
ზი ვნი იქვ დიკოი გრეჩიხი დია
უსთოვნი კოთლი (შოამბე 1897, № 1,
ოტდ. II, სტრ. 14);

ჩარტი (გ. ჩელტი), ჩერტი ბოროტი; —
ჩერტუა ბოროტი, სრ. ხუშუა.

ჩარქაღლი, ღო-ჩარქაღაჟა შატატყა,
სიოტყატყა, იხვავტ. სტრ. 3-ო
სპრ. აორ. ღე-მაჩარქალუ ა ნოშატ-
ბუღყა, თის ღა-ჩარქალუ.

ჩაბუ: ჩაბუ, იქვლა-ჩაბუ სოწბოვანი, ვი-
ბრათყ, პოწკაზივანი, იბრათყ
ნიწიანი, სრ. როდ. ითვ. ნ. ელემუ-
ქუწინქ სოწბოვანი სმუ, აორ. ელემ-
ქუწინი; — ჩაბული, ელა-ჩაბული პოწ-
ბოვანი, პოწკაზივანი; — ღა-
ჩაბული, ღოლა-ჩაბული, მუმა-ჩაბული,
ჯამა-ჩაბული პრემიხე (ბუკა. ი: ბრავ-
ნიხე, პოწბოვანიხე, პოწკაზი-
ნიხე) სესტრა, მათყ, ითეცყ, ბრათყ
[უ პოწბოვანიხე ვნი პოწბოვანიხე
ბნიწკიხე როდნიხე პოწბოვანიხე
იხი პოწბოვანიხე სტრეჟეთყ ვოლესი,
პოწბოვანიხე დია პოწბოვანიხე (-ხეი)
იხი (იხი) სთოვნიხე პრემიხე ით-
ბოვნი, მათყრეჟი ი ტ. დ.].

ჩაბუღო, ჩაბუღო, ჩაბო ბი ლატი,
კანიშო-ჩაბუღო, კანი-ჩაბო (სმ. კა-
ნი); — ჩაბუღო ქოროთული ხუწყი,
ხუწი (სრ. წულაბი); — ჩაბუღო (ოგა-
თაშო) შიწყი ხეწყი სოხი, ნა
კოტორუჟი პაწბოვანიხე რეწყი (კრე-
ბოხი); — ღე-ჩაბუღო ლეჩაბუღო, პო-
სკოტორე ვხ სელხ დეხვარე. ვხ
პერეპოწბოვანიხე სმისხ ჩაბუღო —
ქაღტყა, ითვ. გ. ღო-ჩაბუღოლეს იხი
დაიხ იმუ ვიწკი [უ ორბ. ჩაბუღო
იხი].

«ჩაბუღო» დერევიწყი პოწბოვანიხე დია ირო-

სოკოვანი (შოამბე 1897, № 1, ოტდ.
II, სტრ. 16).

ჩაჩაბი ვხ როდხ თოწყი ვხ იხი
დია დხეი.

ჩაჩუა მოლოტყი, ვ. ჟეჩეწყი, აორ. ღო-
ვჩაბი, სრ. ქელუა.

ჩაწვი (გ.), ჩაწვია სუმეა.

ჩაწწაწი (გ.) კოროტი.

ჩე ა) ბქი, ბ) აიწი, ც) სერებრიწყი
დხეი (ფრა); — სრავი. სტ. უ-ჩაბო-
შო; — შო-ჩე ბქოვანი; — ჩელო,
ჩელოა, ჩე-ჩელო იროვანიხე ბქ-
იხი ჟეწიხი, იხი; — ჩე-ჯა
თოპოლ (ბუკა. ბქო დერევი): —
იხი. გლოჟი გარ-ჩოლოლეს იხი-
იხი, სტრ. 3. II-ი იორ. ნ. იბჩო-
ლესქუ ბქი; — გარ-ჩოლოლესი
იხი-იხი (ი სლო ბჩიწი/უ სტ-
რეი. სტრ. ოდოგო სრ ჩე კო-
რე); — ჩეშო კოტყ, სმ. კო 3.

ჩეღაბო-კაღაბო სმ. კაღაბო 1.

1. ჩემ: ჩემბა ოსთოვანი, იხი-
III-ი იორ. ნ. ბოშო-ვარემქე ოსთო-
ვანი, იხი-იხი, აორ. გე-ვ-
ჩემი; — სტრ. 3. III-ი იორ. ნ. გოშო-
ბ/ვჩემქე ოსთოვანი, სთბ-
იხი, იხი-იხი, აორ. გა-ბჩემი; —
გარემბული ოსთოვანი, იხი-
იხი; — მე-ჩემბული ოსთო-
ვანი, იხი-იხი ნა ხო (ი
ორბ. გარემბა ვიწკი ვხ რადუხე),
გა-ს-ჩემი იხი-იხი, პოწბო-
ვანი.

2. ჩემ: ჩემბა, ღა-ჩემბა იხი-
ვანი, იხი-იხი, II-ი იორ. ნ. ვი-
ჩემქე, აორ. ღე-ვჩემი; — სრ. ოტდ.
იხი. ვეჩემქე, აორ. ღე-ვ-
ჩემი; — სრ. დი. იხი. ღე-ვ-
ჩემქე ვიწკი ვხ რადუხე, აორ. ღე-
ვ-ჩემი.

ჩემება молочный кисель.

ჩერობა (რ.) веретено, см. წუკრიში.

ჩერფი см. ჩარფი.

ჩექმა (გ. იპვ. т. كچك) сапоги; — მეჩექმე сапожник, ср. ხარაზი.

ჩო-ჩიჩი деревянная посуда, куда кладется только что полученный сыр для отщививания от сыоротки (შოაშვ 1897, № I, отд. II, стр. 14).

ხო-ჩიჩი пепелъ, ср. ხატა-ტუტა.

ჩვებარება царовать, ср. ცხებარება.

ჩვ см. ჩუ.

„ჩვამა“ Эр. бекланъ (рыба).

ჩვარა пустой; — ჩვარა ნემი пустой орехъ.

„ჩვამვაში“ (МА, стр. 74) ялима.

ჩვეულება (რ.) обычай, привычка.

ხო-ჩვი губа; морда; рыло (очевидно одного корня съ ლე-ჩქვი (см.) ყუბა и съ г. ხი-ჩვირი, ჩიჩვირი, ქვიქვირი, причемъ два послѣднихъ слова съ повторениемъ корня), ср. ჯონჯო.

ჩიბე см. ჭოტოქი.

ჩიება говорить, рассказывать, стр. 3. II-я пор. в. იბიებუქ говорю, рассказываю, аор. ვიჩიი; — IV-я пор. в. ვეჩიებუქ говорю ему, ქვეჩიებუქ скажу ему, რაქსაქ, აორ. ქვევეჩიი, თაქვე ქვეჩიებუქ; — ხაჩიებუი сказанное; — ხაჩიარი რაქსაქ; რავგორუ, ср. რავგალი.

ჩივანი S, ჩუვანი MZ ჟუგუნნი კოტელ; — ჩუვანი უმეხი, ср. თუნჯირი (უ Бер. ჩიონხ).

ჩიხ см. ჩილი.

ჩიჯი, ჩიკუ см. ნუკუ.

ჩიკინაჭა, გო-ჩიკინაჭა выпрямиться, стать на дыбы; — გო-ჩიკინაჭილი

თუმა волосы, ставшие дыбомъ, ср. ჩირქინაჭა.

ჩიღა сушеные фрукты (გ. ჩირი, ჩილი).

ჩიღამურტი слеза; — ჩიღამურტი თულა въ слезахъ (ფუკი. подъ слезой).

ჩიღოთ || ჩიროთ; ჩიღათა, გინო-ჩიღოთაჲ

провахнуться, отвратить, соблазнить, мѣшать, II-я пор. იბ; ფიჩილი

თუანქ отвращаю отъ себя, аор.

ლი-ფიჩილითუე, გინ-ფიჩილითუე; —

III-я пор. в. ვიჩილითუანქ не попадаю въ цель, мѣшаю ему,

ძვლო სგი პრადნი. აორ. ღე-ვო-

ჩილითუე; — სь род. отп. ვუჩილი-

თუანქ; — стр. 3. ბჩი/ვრთუქ соблаз-

няюсь, заблуждаюсь, ошибаюсь,

прохожу мимо, я не занятъ, аор.

მე-ბჩი/ვრთი, пр. с. მე-ბჩილათე-

ჩრქუქ; — IV-я пор. в. ვოჩვრთუქ уда-

ляюсь, поюндаю; — შა-ჩილათაჲრი,

ჩილათე соблазнитель; — გე-ჩილათი-

ჩლი соблазненный, заблудившийся,

გიშა-ჩილათირი; — ო-ჩილათე под-

лежащій соблазну; — აშა-ჩელათურო

ошибочно; — შო-ჩილათა რაჟუვა,

удаление; — უ-მე-ჩილათე неразумно,

უ-მე-ჩილათე.

ჩიღო (дат. kārī. ჩილც или ჩირხ,

дат. mēt. ჩილქ или ჩირქ) ჩიი ბიჩ

жева; — ხო-ჩილიი (ოსურტი) бывшая

жева; — ხა-ჩილიი/ქ (კოჩი) яловець; —

ხა-ჩილო ნეხვთა; — ჩილაში жеват-

ыи; — უ-ჩილე нежеватый; — ჩილო-

ბა замужество.

1. ჩიხ: ჩიება, ჩიხეჲ ვნათ, უზნა-

ვან, II-я пор. в. იბჩიენქ MZ, ვი-

ჩიენქ S, აორ. ქ'ი'-იბ/ვჩიხი; — სь

род. отп. 'ვ'უჩიენქ უზნაო დე ნე-

го; — IV-я пор. ვოჩინებაჲუანქ დაჲ

знат, знаю; — стр. 3. II-я пор.

ჩოღ სმ. подь ჩოღ.

ჩოღა: ჩოღა, გო-ჩოღა опорожнить, отбирать, I-я пор. н. ზჩოღანქ опорожняю, аор. გო-ზჩოღე, пр. с. მიჩოღეუ; — IV-я пор. в. ვოჩოღაფუანქ заставляю опорожняться, аор. ვოჩოღაფე; — стр. з. II-я пор. н. ვიჩოღეუქ опорожняюсь, аор. ვიჩოღე; — მა-ჩოღარი опорожняющим, ჩოღერი порошній, пустой, ცალიორი, ციორი ხმ (რ. ცალიერი, ცარიელი); — ჩოღმა **иметь время, досуг, объект.** стр. I-го спр. н. ზჩოღე, სი ჩჩოღე (რ. შვლოა, გვალა) и т. д., пр. вес. ზჩოღედ.

ჩოხტურნი (რ.) **четырёхструнный муз. инструмент.**

ჩოქუბა, ჩოქინი **упрекать колѣва, III-я пор. н. ვოჩოქინუანქ ставлю его ва колѣни; —** стр. з. II-я пор. ვიჩოქეუქ, აორ. ღ'ი-ვიჩოქი; — IV-я пор. ქ'ი/წუ-ვიჩოქეუქ, აორ. ქ'წუ-ვიჩოქი; — ღო-ჩოქინელი. ღო-ჩოქებულო **козѣвопреклоненно; — აწო-ჩოქინი** (რ. წა-ჩოქება).

ჩოჩ: ჩოჩა, მიღა-ჩოჩა **лѣзть, ползти, თიქე მიღა-ჩოჩე онъ подползъ.**

ჩოჩივე, ჩოჩორი **S** **ослепокъ, см. კოკორი, გირინი, ვირი 1.**

ჩოჩორი სმ. ჩოჩივე.

ჩუ || ჩვ: ჩულა **сохранять, беречь, I-я пор. ზ'ფჩვანქ, აორ. ღო-ფჩვი; —** მა-ჩულარი **сберегающим; —** **объект.** стр. I-го спр. **желат.** ღო-ფჩოუნე **о если бы я скрылся, ღო-ჩჩოუნე и т. д.; —** ცუა-ჩუ, სმ. ცუა.

ჩუვანი სმ. ჩივანი.

ჭუნ: ჩუნაფა (რ. შუშუბა) **печь, сушить, III-я пор. н. ვოჩუნანქ, აორ. ღ-ვოჩუნე; —** სტ. з. III-я пор. ვჩუნ-

ღექ **сушусь, аор. ვჩუნდი; —** ჩუნაფორი **высушенный; —** უ-ჩუნაფუ **печенный, высушенный, недолеченный.**

ჩუმა სმ. ჭიპე.

ჩუნს || ნ-ჩუნს: ჩუნა, ნ-ჩუნა **плавить, I-я пор. н. ზ'ნ'ჩუნანქ, აორ. ზ'ნ'ჩური, пр. с. მი'ნ'ჩუნე; —** სქ **дат. отп. ვონჩუნანქ** **приплываю къ чему, აორ. ვონჩური; —** III-я пор. н. ვონჩუნანქ **заставляю его плавать, აორ. ვონჩუნე, пр. с. მიწუნეუფე; —** გო-ნ-ჩუნა **переплыть; —** მიწონ-ჩუნა; — **გეო-ნ-ჩუნა** **приплыть къ берегу.**

ჩუნრი vulva, ჩუჩი (уменьш.); — ჩუჩა **Чуча** (жест. имя), **ср. г. ჩუჩა** **защита.**

ჩუქ: ჩუქება (რ.) **дарить, III-я пор. н. ვაჩუქანქ, აორ. ქე-ვაჩუქი, пр. с. მიჩუქებუ; —** სა-ჩუქარი **подарокъ.**

ჩუნი, ჩუნა სმ. ჩური.

ჩქ || რჩქ: ჩქინა, **ჩქინა** **знать, полагать, думать, შე-ჩქინა** **примѣчать, обозначать, считать, объект.** стр. 2-го спр. н. მიჩქე **знаю, думаю, სი გიჩქე, თის უჩქე, ჩქე მიჩქენა, пр. вес. მიჩქედე, ჩქე მიჩქედეს, жвл. მიჩქედას, ჩქე მიჩქედან, пр. с. ნო-ზჩქე или ნო-ზჩქე, სი ნო-ჩჩქე, თის ნო-ჩქე, ჩქე ნო-ზჩქენა, დ-პრ. ნო-ზჩქედე, ჩქე ნო-ზჩქედეს, пр. сосл. ნო-ზჩქელა; —** მე-მიჩქე **или მე-გ-მიჩქე** **мнѣ кажется, (безлично) кажется; —** 3-го стр. მი-გ-მიჩქე **я считаю за кого, за что, мпош** **отмѣчено** (რ. მიმანია, დანიშნული შიქეს), **სი მი-გოჩქე, თის მი-ოჩქე, но ვე მე-მიჩქე; მე-მიჩქექ** **я тебя считаю за кого, მე-გოჩქექ** **ты меня считаешь за кого, მე-ვოჩქექ** **онъ меня**

считаетъ зд кого и т. д.; — стр. 3. I-я пор. и. ზ/ფჩქქე я кажусь, вид-пѣюсь, თბა ჩქე; — сь неоф. отп. მე-ვჩქე у меня выдѣется (г. ში-ჩანს), სი მე-რჩქე: თბს ღუღი ვე მეჩქე у него не выдѣа голова (т. е. причина не известна); — გოთო-რჩქინს показыватьсѣ, быть виднымъ изъ-подъ чего [б. м. въ др.-грузинскомъ იჩქითი თხ-ლანნი, нежданный ми пѣтемъ слово производное отъ корня ჩქ сь отрицаниемъ ი ვი. უ, какъ ი-ბე-ღურა || უ-ბეღური, и იჩქითი въ такомъ случаѣ означало бы буквально: *неиспольтний, незамѣтний*].

ჩქარი (г.) быстрый; — სი-ჩქარე бы-строга; — ჩქარას быстро, ср. შალას. ჩქვა *клькь*; — ჩქვაში იმѣющийся *клькь*.

1. **ჩქვ || ჩქვ:** ჩქვაფა, ჩქუმალა посы-лать (одуш. предмет), III-я пор. в. ვორქვანქ, აორ. შიღ-ვორქვი, пр. с. შიღ-შიჩქუმალე; — сь род. отн. ვურქვანქ *посылаю* ему, აორ. ქემე-ვურქვი; — стр. 3. II-я пор. в. ვორქუ-მალუქე *посылаюсь*, აორ. ვორქვი; — შოლა-ჩქუმალა, შო-ჩქუმალა *посы-лать сюда*; — შო-ჩქუმალერი, შო-ჩქვაფილი *посланный сюда*, შა-ნა-ჩქუმელი, ჩქუმელირი, ср. უქვ || უქვ 1, ჯლონა.

2. **ჩქვ || ჩქვ:** ჩქვაფა *обращать, пре-вращать*, გო-ჩქვაფა, გო-ჩქუმალა, III-я пор. в. ვორქვანქ, აორ. გვ-ვო-ჩქვი.

ჩქვაფაფი чавканье, чавкать, I-я пор. в. ვჩქვაფუნქ, აორ. ვჩქვაფი; — ითო-ჩქვაფაფი *чавкать* подъ წმზ, ვივзу.

ლე-ჩქვი, **ლე-რ-ჩქვი** губа, ср. ნი-ჩვი.

ჩქი S, ჩქე MZ მი; — ჩქინი, ჩქენი *вашь*; — ჩქინო-ტე' *для* насъ; — ჩქი-ნო-თი *и для* насъ; — ჩქინებურა *вашь, нашей* стороны, *по-вашему*, ჩქენობურა; — ჩქენობურეფი *люди* пашей стороны.

ჩქიში мой; — ჩქიში, ჩქიშიო-ტე' *для* се-бя (для *меня*); — ჩქიშიობა *мой* близ-кие родственники; — უ-ჩქიშით *безъ* меня, см. შ 1.

ჩქიჩქონუბა рвать, разрывать, წყბე *плохо*, I-я пор. в. ვჩქიჩქონუბქ.

ჩქო-ტუბა Чѣстога (фамилia).

ჩქე см. ჩქი.

ჩქეჩქე дитя; სწჳჩქი, მკვჩქი: ჩქეჩქე წვალი სწჳჩქი *смерь*, ср. გ. ჩჩვილი (этим. сл. см. П. Чараѣ, *Объ откош. обл. яз. къ лѣт.*, стр. 34), ср. ლელე.

ჩხანა жаръ; — ჩხანაფა, გე-ჩხანაფა ჯა-რჩე, *палить, сь* род. отн. и. გე-უჩხანანქ, აორ. გე-უჩხანანი; — ბუქე ბეუჩხანეუ *солнце* *опалило*; — ჩხე გორაჩი; — სი-ნ-ჩხე *жаръ*.

ჩხაბალი брызганье, брызнуть; I-я пор. в. ვჩხაბალანქ: ქვიშა ჩხაბალანს *дождь* *брызжетъ*, აორ. ლო-ვჩხაბა *и* *поливъ*, *брызнулъ*.

ჩხე см. ჩხანა.

ჩხეშა бедро; — ჩე ჩხეშ ჩხეშა ჩხე-ჩხეო ცაშხას (ჩაშხას) (скороговорка).

ჩხვარ: ჩხვარუ *выбивать* зерна (взъ *гомы, проса*), I-я пор. в. ფჩხვარუნქ, აორ. ლო-ფჩხვარი; — ჩხვერი *зерныш-ки* *гомы, проса*.

ჩხვერი см. ჩხვარუ.

ჩხვერე ხეჩა *сухая, сучокъ*, ср. ცხვეკი. (H. Марр, *Эфет. элементы...* Изв. И. А. Н. 1913, стр. 423).

ჩვეთი სმ. ჩნვეთი.

ჩვენლი носъ, «ჩინლი» у Grosset; — ტყე ჩვენლამი ძლინოსყმ; — ჩვენლი შუკორთლი სჲ ზაგუტყმ ნოსომ; — ჩვენლი წყვენთერე სჲ ოსრყმ ნოსომ; — ჩვენლი ფირთხი (ფერთხი) ვოდრა, სმ. ფერთხი.

ჩვეჩხვი а) верхушка кукурузы, б) корень, основаніе.

ჩხლიტი шумъ, плескъ воды; — ჩხლიტი ქინკათუე ყო-ყო ვსილს-ვუღო.

ჩხინლი სმ. ჩვენლი.

სა-ნ-ჩხირე სმ. სა-ცხირე.

ჩხირე; ჩხირეа копать, разрывать, I-ლ ნორ. ჯ. ჰჩხირკანე, აორ. ჰჩხირკეე; — II-я ნორ. ვ. აჩხირკანე, აორ. აჩხირკეე; — IV-я ნორ. ვოჩხირკეეუნე ჯა-სთავლჲ его разрывать; — გოთო-ჩხირეа рыть, вырять из-подъ чего, ცკლა-ჩხირეа.

«**ტე-ჩხომეფა**» по народному вѣр-завію все случившееся въ день Новаго года будетъ продолжаться въ теченіе цѣлаго года, а потому стараются дѣлать въ этотъ день какъ можно больше хорошаго и пріятнаго (შომეპე 1897, № I, ოტ-II, სტრ. 98) (სტრ. გ. ღებეღეპა), სმ. ტე-შომეფა.

ჩხომი рыба; — მე-ჩხომე рыбаკე; — ო-ჩხომე рыбае мѣсто; — ო-ჩხომეური ოყოჲურე, რევა ი სელო ვე ჴუგდი. უჩანე; — ლე-ჩხომა, ლე-ჩხე-მა (გ. ლე-ჩხეში) ლეჩუმე, ოდინე изъ уѣздовъ Кутаисской губ.; — ლე-ჩხეშური ლეჩუმეჩი, ლეჩუმეცე, მ. ლე-ჩხეშარეფი (ვთმ. სმ. I. ორბელი, *Городъ ближеносъ* Διο-

σχοιρίδς и племл возникъ 'Ηνίοχοι, ЖМНП, 1911 г. май, ოტ. კლასიკ. ფილოლოგ, სტრ. 204—208; ფორმა ლეჩხომა რჲდომე სჲ ლეჩხეშა ნოკა-ზყმეჲთე ჯაკოჲმერეჲსოჲთე ი პრი-ვოდимыхъ Вахуштомъ форм; ლეჩხეში || ლეჩხომი, ა ოტომო ოტ-პადეჲთე ნოყმეჲთე სყტატე ნოსეჲდ-ნიუ ფორმა «сочвевной» Ва-хуштомъ, ი. ს., სტრ. 205, პრ. 2).

ჩხონ: ჩხონაჲთე спасеніе (душа); спа-сать, III-я ნორ. ვ. ვოჩხონ-უნე სპასუ его, აორ. ვოჩხონეე; — სტრ. ჯ. III-я ნორ. ვოჩხონდეე სპასუსე, აორ. ვოჩხონ-ლი; — ჩხონაჲთელი спасенный.

ჩხონჩხი печень; — უ-ჩხონჩხე ბეჲე-პეჩეჲი (სჲ იერსიოსი. სმ. ბეჲე სყმ, სლახყმ, თოშიყმ), სტრ. პაკარა.

ჩხორო девять; — ვითო-ჩხორო де-вятнадцать; — მა-ჩხორა деѳятъ; — ჩხორო-ფა, სმ. ფა; — ჩხორ-თოლი ჴხოტოლ, სელო ვე Самурзакано.

ჩხოტინი человекъ съ заячьей гу-бой; — ფოლო გო-ჩხონცილო სჲ რა-დოენიყმ კოყმთაჲ, სტრ. ჴოტი-ლოა.

ჩხუ, ჩხუე S, ჩხოე MZ (მ. ჩხულე-ფი, ჩხოულეფი) корова; — გინაში ჩხოე корова სჲ თეჲენკომ; — ო-ჩხულეე ჴიჲეჲ დეჲე კოროვ, სტრ. ფუჲი [Grosset ჩხოე სოჲოსთა-ვლეთე (სჲ ვოპროსონე) სჲ გ. ცხოვე-რი *осца. животное, живой* (Voyage arch. Rapp. VII, სტრ. 73), ყო ფონე-თეკი პრავილყმე, ყმეჲ სოჲოსთა-ვლენიე სჲ გ. პროს *корова* (MЭ, II, სტრ. 63); სოჲსთენიო ჩხოე ნადო სოჲოსთა-ვლეთე სჲ პარალელეჲთე სჲ ცხოვერი ფორმოე ცხოველი *живой, животное* სჲ უსეყენიემე ოკონყაჲი ლო, *какъ*

ხე < ხელი *рука*, которое во мн. ч. *возстapавлпвается*].

ლვ-ჩხუშა სმ. *нодь ჩხოში.*

ჩხუში, ჩხუბი (გ. ჩხუბი) სპორა, *война*, *ссора*; — I-я *пор. и. ვჩხუპენქ* *ссорюсь*; — II-я *пор. იჩჩხუპენქ*, *აორ. ვიჩჩხუპი*; — IV-я *пор. სტ. ვიჩჩხუპექ* *ссорюсь сь нимъ*, *აორ. წიევე-*

ჩხუპი; — *ო-ჩხუპე* *относящійся къ ссорѣ, къ войнѣ; შილანკეს ოჩჩხუპეშა* *пошли воевать*; — *ხა-ჩხუპარი* (გ.) — *ო-ჩხუპე.*

ჩხუშრა *холодный*; — ჩხუშრე *холодъ*, *სმ. ცინი, წყარი.*

ჩხურფ *болото.*

ჩხურთ, ჩართ, ჩელთ *სმ. ჩილთ.*

ც.

1. -ც *სმ. -ხ.*

2. ც: ცმა || ცმა *сыпаться, нападать*, *გინო-ცმა*, I-я *пор. и. ვცენქ, ვცენქ* *сыплюсь*, *აორ. გეგო/ვნო-ვეცი*, *თიქ გეგინო-ცი/უე*; — *სь дат. отг. ვოცე/ვნექ* *сыплюсь на кого*, *აორ. ქეგინ-ვაცი*, *თიქ ქეგინა-ცი*; — *сь род. отг. и. ვეცენქ* *сыплюсь къ нему, нападаю на него*, *აორ. ქე-ვეცი*, *ქე-ვეცი II*, *პრ. с. ქო-ვეცეშო* *мы набросились*; — III-я *пор. ვოცეშა-უენქ* *заставляю сыпаться*; — *აკო-ცმა* *разсыпаться*; — *გილა-ცმა* *сыпаться сь чего*; — *გიმო-ცმა* *высыпаться наружу*; — *ლო-ცმა*, *ლილა-ცმა* *сыпаться вниз*; — *ე-ცმა* *возстание, возстать*, *აორ. გე-უ-ვეცი*, *თიქ გე-უ-ვეცი*; — *წი-შო-ცმა* *вскланивать, бросаться вперед*, *გე-შიწო-ციის* (*იმ. გე-წიშო-ციის*) *они вскочили*; — *ნა-ცმა* *разсыпанный, упавший*, *გილ-ნა-ცმა.*

3. ც: ცემა, ცემა (*პატიჟი*), *პიტიცემა*, *პატიციცემა* *оказывать почести, угощать*, I-я *пор. и. პატიი-ვეცენქ* *или პატიის ვეცენქ*, *აორ. პატიი-ვეცი* *или პატიი-ვეცი.*

ცბ (რ.) *небо*; — *ცა-შხა*, *ჩა-შხა*, *სმ. ნოდვ*; — *ცაში ორტყაუე*, *სმ. რტყა-*

უა; — *ცაიში*, (*ჩაიში* *у Вахушта*, *სტრ. 396*) *Цамшь, Чамшь, село въ Зугдид. уездѣ сь древнимъ храмомъ и минеральными водами.*

1. ცბჟ: ცაღა, ცაღინი *попытка, старание, стараться*, *სტრ. а. IV-я* *пор. и. ვოცაღექ* *стараться*, *ვეცაღექ* *по-стараясь*, *აორ. ვეცაღი*; — *მოცაღინე* *старательный*; — *გიმო-ცაღება* *испытывать, и-ბ. გიმო-ვეცაღექ*, *აორ. გაგე-მო-ვეცაღი*; — *გამა-ცაღებელი* (*< გიმო-+ოცაღებელი*) *подлежащій испытанию*; — *გამა-ცაღებელი* *чтобы испытать, на испытание.*

2. ცბჟ: ცაღება *ждать*, *სტრ. з. II-я* *пор. и. ვოცაღექ* *жду*, *თინა იცაღე*, *ხო ვე ვეცაღე* (*< ვა იცაღე*), *აორ. ქე-შჩი-ო-ბეცაღი*; — *сь род. отг. ვეცაღექ* *გიცაღექ* *жду его, тебя и т.д.*; — III-я *пор. ვოცაღინუნქ* *заставляю его ждать.*

„ცაღაშა-ცეცანა“ *Эр. мухоморъ (грибъ).*
ცბიორი *სმ. ნოდვ.*

1. ცბღ: ცაღება, *ლა-ცაღება* *дать время, ждать*, III-я *пор. и-ბ. ვეცაღენქ*, *აორ. ვეცაღი*, *ღე-ვეცაღი.*

2. ცბღ: ცაღუა *носить*, I-я *пор. и. ვეცაღენქ*, *აორ. ლო-ვეცაღი*; — *ნა-ცაღა*

ცხეო; похость; — ცელი коса, ცელი (რ. ცე) ხმ.

ცელი (რ.), ცა ხმ ოდნე იხვ დუხუ რანუხუ პრედმეტოვ, თუხუ; რანუხუ, პოდობნუი: სქანი-ცელი პოდობნუი თებუ, რთი-ცელი პოდობნუი მუ, თაკოი; — ცელო პოდობნო; — სე-ცელო სორაზმერნუი, სოთხვტსტუი, სრ. ცოლი, მანგი, შორო, ჯგურა.

ცელიორი სმ. პოდუ ჩოლუა.

ცამუდღე: ცამულუ რხვათე ნა კუსი, I-ა პორ. ნ. ვცამულანქ, აორ. ლო-ვცამულეუ; — ცამულერი ვარხვანუი ნა კუსი.

ცანცელი დროჟი; დროჟათე, I-ა პორ. ნ. ზცანცელანქ დროჟუ; — II-ა პორ. ლი-აზცანცელანქ ვადროჟუ, აორ. ლი-აზცანცელეუ; — ობექტ. სტრ. 2-ო სპრ. ზ. შიცანცელანს ილი შიცანცელეუ მელა დროჟითე; — გილა-ცანცელი დროჟათე ნა ყ. ლიბო, ნაპრ. ნა დორიგუ; — შიოო-ცანცელი დროჟათე ვუტრი ცეო.

ცარიედი სმ. პოდუ ჩოლუა.

ცარციელი ლიხა რაზრუხლენი ვაშლი.

ცხე: ცხეფი, ცხენი, ცხეუ, ჭე-ცხეუ იტე, ხჩვათე პოთხოხუ; პოდკრადივათე, III-ა პორ. ნ. ში-ვოცა-ცანქ, აორ. ქე-შე-ვოცა-ცე, სრ. ც. ქე-შე-ში-ცა-ცე.

ცხეუ ლიხა, ცხეცეუ, ცხეცევი, ცხე-ცევი (რ.).

ცხე: ცხეუ, ცხეფი, ში-შე-ცხეუ ხჩ-სითე, ნ. ში-შე-შე-ცხეუქ, სრ. ზალა პოდუ ზ 1.

ცხეორცი, ცხეორცი, ცი-ცხეორცი (რ. ცხეორ-სასორცი) ხვითოქ; კოსხინა, უხეუღარა

უ-ცხეუ ვარუტე, ვნეავიპო, უ-ცხეუ, უ-ცხეუ (რ.).

ცამო-ცდილიცხე (რ.) ომუტე, სრ. ცალ 1. ციო სმ. ცალ 2.

ციკა (რ.) ბოლუა კორზიხა, პოსიამა ვა სპიხო, სრ. ჩიკა.

ციელი სმ. ცალ 2.

ციერგული ბლაგურსტო, ბლაგურსტე, სტრ. ა. II-ა პორ. ნ. აზცერგულუქ.

ცი: ცეა, ლ-ცეა (რ.) სოხრანითე, უბე-რეცე, სრ. ჩულა.

ციკანი ციგანი; ოთხი. გილოღე, ცი-კანუა შუტითე, ბეზობრაზინჩათე, I-ა პორ. ნ. ვციკანექ, აორ. აზციკანი.

ცივი ცივი, რჩეა ნა გრანიცი მუჟუ სენაკსკივი ნი ზუგდიდსკივი უჩ-დანი (რ. ცივი ხოლოდი, სრ. მ. ჩხური).

ცი: გე-ციეუა ვლასთე მალეხიქი პრედ-მეტი, ვოპათე, III-ა პორ. ნ. გე-ციე-ვოციკანქ, ნ. ბ. გე-ვოციკანქ, აორ. გე-ვოციკი.

ციკა-ხე სმ. ხე 2.

ციკი ა) ძაწთე დომა, ბ) კვითორე, სმ. ჩიკი.

ციელიორი ციხორე. საღო ვა სენაკსკი. უჩვადე.

ციმიციბი Цимитиа (ფანილია).

ციმცეა; ცემცეა ვაშლიანი, სრ. მუცი.

ციცეა (რ. ცილა) დღინა რეჟუ პრე-ციუტუხუ ნა პლასკოტი ბოლუო ნაშეა ნი უკაზატელუო, სრ. ცე-უ.

ცი: ცირეუ, გო-ცირეუ პრეხვითე, I-ა პორ. ნ. ფცირეუქ, აორ. გო-ფცირი, სრ. ც. შიცირე; — შა-ცირალი პრეხ-ვითელე; — ცირალი პრეხვითუი.

ცირა, S. ვენა MZ დეხვინა; — ცირა-სეუ, სმ. სეუ, სრ. ჰლავი [Browset ცირა სჩითათე სოვრეხვითე; ფორ-მოი რ. შიცირე მალეხიქი (Voyage

arch. Rapp. VII, стр. 73), по между этими словами, въ самомъ дѣлѣ, кромѣ случайнаго созвучія ничего общаго нѣтъ].

ციფე маленькая рыба, ср. ჩხოპი.
«**ციდანა**» შრ. порода გომი, см. ღუმე
ციდანორცი см. ცანორცი.
ნა-ციცხადლი, **ნა-ცხაცელი** гораший уголь.

ციხე (г.) крепость, тюрьма, ср. ჯიხა.
ციცხუბ, **გე-ციცხუ** глотать, I-я пор. н. ვიციხუბ, **პ.-ნ.** ქიჯე-ვიციხუა^{ნე}, **აორ.** გე-ვიციხე, ср. ვიხტუა.

ციღებ (г. ციღვა) грѣхъ; жалость; грѣшный, несчастный, жалкій; — ჩიიბი ციღა! გორო მიაქ! — ხა-ციღარი несчастный; — ციღება, შე-ციღება გრძნობა, I-я пор. н. ბციღენქ, **აორ.** შე-ბციღა; — **отр.** з. IV-я пор. н. ვიციღებქ **или** ვეციღებუქ **ему** жаль меня; — **объект.** стр. 2-го пропоз. **სპრ.** მეციღებუ მიაქ ჯალე **его**, **აორ.** მეციღე, შე-მეციღე, **პრ.** с. ნა-ბციღეუ, **ნა-რციღეუ** и т. д.

ციღიღლი, ციღიღლუ хитрить, трудиться, мучиться, I-я пор. ბციღიღლენქ, II-я пор. იბციღიღლენქ, **აორ.** იბციღიღლი; — III-я пор. н. ვაციღიღლენქ **заставляю** его трудиться, мучиться.

ციღობე см. ციცი.

ციღორცი аписъ (раст.), «**შერა**» შრ. **ნ-ციღორცუბ** прятать, I-я пор. н. მციღორცენქ (< ვნციღორცენქ), **თან** ნციღორცნს.

ციცი, ციცი, ციციობე маленький горшокъ, ср. კოცო, კოჭობი.

ციცხადლი (г.), ციციხა **вм** живой, ცხორცხადლი; — სი-ციციცხე **жизнь**; — ციციცხება, **გა-ციციცხება**, III-я пор. н. ვაციციცხლენქ **оживляю** его; **გე-**

ვაციციცხლი; — IV-я пор. გე-ვიციციცხლეზაფუნქ **или** გე-ვიციციცხლეზაფუნქ **заставлю** его **оживить** другого; — **стр.** з. II-я пор. н.-ნ. ვაციციცხლეზუქ **буду** жить, **ვიციციცხლეზუქ** (< **отрицание**) ვე ვეციციცხლეზუქ (< **ვა-+ვიციციცხლეზუქ**); **ვიციციცხლეზუქ.**
ციციცხუბ ходить, подпрыгивая, н. მე-ვიციციცხენქ.

ციული (г.) дурной, пустой, ложный; — ცილება, **გა-ცილება** ძხვალე **пустымъ**, **не исполнять**, III-я пор. н. ვაციციულენქ, **აორ.** გა-ვიციული; — **объект.** стр. 3-го **სპრ.** (ფორ. **возм.**) **მაციული** **могу** не исполнить, опустошать, **აორ.** გა-მაციულინუ, ვა გე-მაციულინუ.

ციუნ: **გე-ციუნა** **возвять**, III-я пор. н. ვაციუნა^{ნე}.

ციუნჯი, ციული, სუნჯი роса.

ციურე плющъ (раст.), ср. г. სურო.

ციულღუტი (г.) бездѣльный, мавкн-рующій.

ციუნ необработанный воскъ (ср. у Бер. ცუნი **оставшіяся** послѣ топки воска **негодныя** части).

ციქაღატუბ, მე-ციქალატუ **быстро** **отсвѣать**, н.-ნ. მე-ვიციქალატუნქ, **აორ.** მე-ვიციქალატი.

ციქიზე см. ახარა.

ციქა || ციქა: ციქაფა, ციქაშალა, ციქაშა **вм** хвала, хвалить, хвастаться, II-я пор. ვეციქანქ **хвалюсь**, **ხვастаюсь**, **აორ.** ლი-ვიციქა, **პრ.** с. ლი-ვიციქაფუ; — III-я пор. н. ვეციქანქ **хвалю** его, **აორ.** ვეციქა, **პრ.** с. მიციქაფუ; — **სხ** **род.** **отн.** ვეციქანქ, **გიციქანქ**; — **ციქაფირი** **прославленный**; — **ციქაშალი** **похваленный**; — **ო-ციქაფალი** **достойный** похвалы.

მო-ციქვაძევალი см. ტურა:

ცქვირინი, ცქვირინი ნუჯიში ნავო-
стричь уши, прислушиваться, II-я
пор. н. ივექვირინანქ წეს, აორ. გი-
ივექვირინე или III-я пор. н. ვო-
ცქვირინუნქ წეს, აორ. გვ-ვოცქვი-
რინეე ნუჯი.

ცქუშიაღა см. ცქვაღა.

ცქუშიტური, ცქუშიტური, ცსმუტუ-
რი, ცსმუტური, ცქიშუნტური მუშ-
муза (раст.). ср. ბაჟუ.

ცხაბარუბა царапать, I-я пор. н.
ვცხაბარანქ, ср. ჩვაბარუბა.

1. ცხად: ცხაღება, გა-ცხაღება, გჰმო-
ცხაღება объявление; объявлять, от-
крывать, III-я пор. н. გჰმე-ვაცხა-
ღექ, აორ. გვ-ვაცხაღ; — სვ როდ.
отн. н. ვუცხაღექ, აორ. გვ-ვუცხაღი
ი ახაღექს ემუ, გა-გაცხაღი ი თ.
ღ; — სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვეცხაღე-
ბექ ივლექს ემუ, აორ. გემუ-ვე-
ცხაღი.

2. ცხად: ცხაღება, ცხაღინი, და-ცხაღე-
ბა опаздывать, II-я пор. н. ვიცხა-
ღუნქ, აორ. ღი-იბცხაღ; — обьект.
სტრ. 2-го произв. სპრ. აორ. ღე-მე-
ცხაღ, ღე-გეცხაღ, თის და-აცხაღ (რ.
ღა-შაგვიანდა); — და-ცხაღებული за-
поздальный.

ცხაგ: ცხაკუა сплѣты легко (говорит-
ся о маленьких предметах), სტრ.
ვ. I-я пор. н. ვცხაკუქ, აორ. გე-
ვცხაკი, ср. კაკუა, ჯუარზუა, ზუნა.

ცხადლი ძლენ, ср. მე-სიკალი, მე-კენ-
ჩხალი.

ნა-ცხადცხადლი см. ნა-ციცხადლი.

ცხადცხი, ცხადცხუ см. ცადცხუ.

ცხამური S, ცხამური MZ გრან.

ცხენი (რ.) лошади:— ვარუა, ვაუა (რ.) ჯე-
ребець; — ურა ჯოვინი, ნეხიზ-
ჯენია ლოშადი; — ჭაკი (რ.), ჭაკი

ცხენი кобыля; — ფაშატი (რ.) моло-
дая кобыля, жеребенокъ вообще;—
ქვირა ჯოვინი; — ცხენ ლო ცხენ
верхомъ; — ო-ცხენე კოხიშა; —
ცხენი-წური, см. წური.

ცხვანი, რ-ცხვანი сѣдой, ср. г. მ-სცო-
ვანი.

ცხვანცადლი быстро двигаться, ше-
велиться, III-я пор. н. ვოცხვანცა-
ღუნქ გურს ზასვლექს ხეხექს-
სა სერდე; — სვ როდ. отн. ვუ-
ცხვანცაღუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор.
ვიცხვანცაღექ.

ო-ცხვანცხვინიბა იღმი у хлѣбныхъ
растений

ცხვეგი ხვორостъ, ср. ჩხვეკი (სვ.
ცხვე ღქს).

ცხვენი S (რ.), ცხვენი, ცხვენი MZ პო-
толокъ надъ очагомъ, ср. ო-ჯან-
ჯალი, см. გო-ზარჭალია.

ცხიმური см. ცხემური.

სა-ცხირი, სა-ცხურე კოხიშა, спицы
на арбѣ, вертлгальныя палочки,
სა-ჩხირი, ср. კალი.

ცხირი Цхиръ, село въ Самурванано.

ცხოვრება (რ.), ცხოვრება, ცხოვრება
жизнь; жить, I-я пор. н. ვცხო-
ვრენქ; — II-я пор. იბცხოვრენქ,
აორ. იბცხორი, პრ. მ. მიცხოვრენბ
или ნო-ბცხოვრენბექ; — სა-ცხო-
ვრებელი, სა-ნ-ცხოვრებელი насѣд-
ство, пожитие.

ცხორცხადლი см. ცოცხადლი.

ცხორცხება мучаться, სტრ. ვ. II-я
пор. н. იბცხორცხენბექ.

ცხოტბა срѣзывать сверху внизъ
(რ. ჩამო-კაფვა), I-я пор. н. ფცხო-
ტენქ.

ცხოვრება см. ცხოვრება.

ცხურცხინი шпилье молодого ви-

ნა, მაჭარი ცხურცხინენს молодое вино шпнать.
ცხურა М чурекъ съ маленькой скороды, ср. ჭკილი.

ცვ вязь, ср. თელა.
ცვჭუ жаръ, тухъ (ср. г. ცმელი).
ცვწყვა см. ცმწყვა.
ცვრა см. ცირა.

ბ.

1. ბ: ბიება, გამო-ბიება ისკათ, от-
 скивать, производить слѣдствіе, и.
 ვიბიექ, აორ. გაგვმო-იუბიი.
 2. ბ см. ბე.
 «**ბაგარა**» (გ. ჯიგარი, МЭ, II, стр. 59)
 печень, ср. ჩხონჩხი.
სა-ბაგეღი (გ.) презрѣнный, ср. გო-
 ჯოგელი подъ ჯოგ.
ბაგე: ბაგვაფი, ბაგვალი, შიდა-ბაგვაფი,
 III-ე პორ. შიდე-ვობაგვაღუნქ ვა-
 ставлю его поташиться;—ნ.-ბ. ში-
 დე-ვობაგვენქ поташусь, полетусь,
 აორ. შიდე-ვობაგვე.
ბაგვარი (გ. ბაგარი, ჯაგარი) щетина.
ბაგა см. ცურა.
ბაღა (გ.), ძალი სილა, ნ-ძაღა, ნ-ძა-
 ლი;—ნ-ძაღო სიღო; ნასიღო, ძა-
 ლით (გ.);—ბაღამი, ბაღამი ხტ სიღ-
 ნი, хорошій; სიღო, очень;—
 ბაღამო სიღო, очень, много, ბა-
 ლამს, ბაღამქ, Гр., § 136;—ნ-ძა-
 ლიერი, ბაღური სიღნი, могучій,
 сраш. см. უნ-ბაღაში;—სა-ნ-ძა-
 ლოთ, სა-ძაღოთ ნა სიღ, ნა сопро-
 тивленіе.
 1. **ბანბა** мѣшокъ, ср. ზაკი, ცომარე.
 2. **ბანბა** Давида (Фамилія).
ბაფი (გ.) нить;—ბაფუ, გო-ბაფუ
 протасивать что-либо, какъ нит-
 ю; прокладывать мостъ, в. ვბა-
 ფუნქ, აორ. გო-ვბაფი, пр. с. გო-ში-
 ბაფუ.
ბან: ბანინი, ლო-ბანინი ვოვ; ვაფ,

стр. ვ. II-ე პორ. ბ. ვიბანქ ვოვ
 кричу, აორ. ქილი-იუბანი;—სქ როდ.
 თი. ვუბანქ ვოვ его, გიბანქ ი თ.
 ლ, აორ. ლუ-რუ-ბანი;—**ბან**. ვ. სქ
 дат. თი. ნ. შიდე-ვობანქ ვიჩუ
 ему вслѣдъ, აორ. შიდე-ვობანი, თიქ
 ში-ობანქ (თქ შე-ბანინი);—IV პორ.
 ვობანაფუნქ;—გე-ბანინი;—გე-მო-
 ბანინი ვაკრძათ იპლურ;—**ბ**ღ-
 ნო-ბანინი ვაფ, ვიჩათ სერხუ
 ვნი, ნ. ან-ვობანქ, სი ინა-ბა-
 ნქ, აორ. ლინ-ვობანი;—**ბ**ღ-
 ნინი ვაფ, ვიჩათ სიღუ ვერხ;—
 შო-ბანინი, ნ. შიდე-ვობანქ ი ვა-
 კრიჩუ вслѣдъ тебѣ;—**წ**იმო-ბანინი,
 წიმო-ბანება ვიჩათ ნა კოგ, ნა-
 პომპი თ ქემъ სქ უპრემქ, აორ.
 ქიმწუ-ვანი (ვმ. ქიწმუ-ვანი).
ბგა м. ბგალეფი берегъ, край;—ლა-
 ლო-ბგა Галицка, рѣка въ Самур-
 завано (сѣх. берегъ рѣки;—სა-
 ბგა-ურა, см. ცუა, ср. გ. ბგალე.
ნი-ბგვი, **ნი-ბგვი**, **ნი-ბგვი**, **ნი-ბგვი**
 нывъ, ср. ნი-ქით.
ბგვირ: ბგვირნუა დროჯათ, III ე პორ.
 ნ. ვობგვირნუნქ ვაფაფი იგო დრო-
 ჯათ;—**ბ**გვირ. ვ. III-ე პორ. ნ. ვობგვი-
 რონლქ, აორ. გე-ვობგვირონლი.
ნ-ბგვი: გე-ნ-ბგვილო, ანვან. **ბ**გ.
 3-го ср. ნ. გი-შობგვილო (კიბირს)
 ი დერჟუ (въ зубахъ) что-либо.
ბი (გ.), ნ-ბე სიღ, पासѣднать.
ბიგვი подспорье изъ камней или изъ

нительный; — ნა-ძინა, ნა-ძინუა приоб-
ретенный; — ნა-ძინუაмо сь при-
былью; — ლ-ძინე предметъ приоб-
рѣтеныя.

ძინწარი სმ. ზეწარი.

ძინ: ძირაჲ ვიძხვ, ვამჩხავ; პრო-
бовать, находить, I-я пор. ზპირენქ,
ქო-ზპირენქ увижу (ა. ვორწუქე ვი-
жу, სმ. რწუქე), აორ. ქო-ზპირი, პრ.
ს. შიპირუ; — II-я пор. ნ. ვიპირაჲუანქ
отыскиваю для себя, ვიპირუანქ
осмотрю; — III-я пор. ი-ბ. ვოპირანქ
дамъ ему видѣть, აორ. ქე-უოპირი,
თქვ ქა-პირე ვი ვოპირუანქ, აორ.
ვოპირე, პრ. ს. შიპირუაჲუ; — სტრ. ა.
II-я пор. იპირექ ვიძიხუს, оти-
скаиваюсь, აორ. იპირი; — ქიპი-იპი-
რექ ითახუს; — IV-я пор. ვაპირექ
(რ. ვენახეუბი) ვიძიხუს, повизываюсь
ему; — объект. სტრ. ბ-გო სპრ. ი. შა-
პირე, შაპირუ ვი ვაპირუაჲუ მი
ვიძიხეტსა, кажется, აორ. შო-შაპი-
რე, თის შა-პირე; — შა-პირე ვიძი-
хий, посятитель, შა-პირაჲუ; — ნა-
პირეჲი, ნა-პირა ვიძიხუ; — ლ-პირა-
ჲუ, ლ-პირაჲალი предметъ для ვიძი-
хия, смотря; — ლ-პირაჲალი для смот-
ра, чтобы посмотреть; — უ-პირაჲუ
невидимый, невиданный, необычно-
вевный; — თო/ლ-პირაჲა ვამჩხავ სь
высоты; — აწო-პირაჲა ვიძიხ ვი-
რედი; попасться на глаза; — შო-
პირაჲა ვაძაჲსა, ვუძიხსა (ხო სიხ),
объект. სტრ. ი. გე-შოპირუ.

გო-პირგონძელი паршивый, чесоточ-
ный.

ძირი (რ.) дво, корень; — ძირას, პირას
визу; — «ძირ-ტყვილა» შრ. созо-
довый корень (რ. პირ-ტყვილა), სრ.
ჯონჯი.

ძიუ, ძიუთ სმ. ბიუ.

ძიქვა ნაჲთაონი, შალვარი (რ.), შა-
ვარი ხმ.

ძივა, ძევა, გო-პიციხი სმჩხ, სმჩხა-
სა, II-я пор. ნ. ვიპიციხქ სმჩხუს,
აორ. გი-ი-ვიპიცი; — სტრ. დტ. ვო-
პიციხქ ვასმჩხაჲუს ნადე ნიმე,
აორ. გი-ვიპიცი; — გე-პიციხი ნა-
სმჩხაჲსა, ნ. გეთმე-ვიპიცი/ენქ ვი
გე-ვიპიციხქ, თინა გი-პიციხანს; — III-я
პორ. ნ. ვოპიციხენუანქ სმჩხუ его, აორ.
ვიპიციხექ; — объект. სტრ. 2-го სპრ.
ი. შიპიციხანს у меня სმჩხეტსა что; —
ძიციხულა со სმჩხომე, სმჩხას; —
გა-პიციხალი ნა სმჩხ (გო-ლო-პი-
ციხალი); — შა-პიცი, შო-პიცი, შა-პიცი
სმჩხიშისა.

ძიძე, ძიძე (რ. ძიძა) кормилица; корми-
лицей у мяггелъдевь „называется
не только та, которая кормить
или кормила ребенка, но и со-
вершенно посторонняя замужняя
женщина или дѣвушка; для этого
необходимо, чтобы мужчина взял
въ зубы правый сосокъ женщины
или дѣвушки, которую хочет
признать своей «кормилицей»; по-
слѣ этого обрада она считается
его кормилицей, т. е. самою до-
стоуважаемою личностью послѣ
матери“ (МЭ, I, стр. 46).

ძიძვი თურქ, სრ. ერქქეშო.

უ-ძლიველი (რ.) непобѣдимый.

ძნელი (რ.) трудный.

მე-ძობარი (რ. მე-ძებარი) ягавая со-
бака, სრ. წერი.

მე-ძობელი (რ. მე-ზობელი), сосѣдъ,
მე-ძობერი.

ლო-ძონძილი частый, густой, обиль-
ный; колючая; — ლომონძელი ჯა დე-

- рево обильно покрытое илодами; —
 .პონბირი Двондверъ, село въ Се-
 наксскомъ уѣздѣ, известное свои-
 ми лѣсами, ср. გო-სორგილი, ლო-
 უწილი.
- პონი** (г. მ-პონი, მ-პონი) группа, па-
 латы, ср. ძელი.
- ბუბ** (г.), ჯუა ა) волосы лошадиного
 хвоста, б) сизокъ изъ конскихъ
 волосъ; — ხა-ნ-პო (г. ხა-ბუე) шлея,
 подхвостникъ.
- ბუბო** очень, сильно; — ბუბე-მასროლი
 очень богатый.
- ბუ** см. ბე.
- ბუბუ** (г.) сосцы, груди; — ხა-ბუბური
 или ხა-ლიბთილი подарокъ, подно-
 сный вѣтвь своей тещѣ.
- ბლაბა** (г.) дѣвушка, дѣвчонка; — ბლა-
 ბლა дѣвство; — ბლაბი-სქუა дочь
 (см. სქუა), ср. ცირა.

- ბლაბე-ქერცამი** см. ზღაბ-ქერცამი.
- ბლაბე**: ქელა-პლაკი садись (пренебре-
 жительно).
- მო-ნ-მღვარი** (г. მო-მღვარი) настав-
 никъ, духовникъ, священникъ (ბუჯო.
 водитель, вождь).
- მღვიანი**, მღვენი (г. მღვენი) подарокъ.
- მღვირინაფა** смотреть, выглядывать
 беспомощно, I-я пор. н. ვმღვირინ-
 ნანქ, аор. ვმღვირინებ.
- მღირკაფა** см. რძლიკაფა.
- ხა-ნ-მლო** (г. ხა-მ-მღვარი) граница; —
 მო-ხა-ნ-მღვრე, მო-ხა-მ-მღვრე погра-
 ничный; сосѣдъ, ср. ღარღალი 2.
- მე || მუ || მე || მე**: მენა, მვენა лезать,
 влаться, бить надрѣзными (формы
 см. подъ ღვ || მე 1 и 2).
- მეგჯერი** см. მიგირი.
- მეცა** см. მიცა.

√.

1. √ сказать, съ род. отн. н.-ბ. 'ვსუ-
 წინქ, 'ვსუწინქ или 'ვსუწოლე'ნქ',
 скажу ему, გიწინქ, გიწოლე'ნქ',
 თინა გიწინს, გიწოლეხს, მიწოლეხს
 и т. д., аор. ვუსიი или ვუსეი ყ,
 გიწიი, სი მა მიწიი, უწიი, თიქ მა
 მიწუუ или მიწოუ ყ, გიწუ'უ',
 უწუუ, ჩქ ვუსიით, თიქა უწიით, თი-
 ნენქე უწიის || უწეის, сосл. I-ე ვუსეუე,
 сосл. II-ე ვუსუა: — მუ გიწუა? что
 мѣн тебѣ сказать? см. რაგალი.
2. √ წანუა ვზოვათ, объект. стр.
 I-го спр. н. მწანს (მწანს), რწანს,
 თბ წანს, см. რწუბ.
3. √ წიმა, წემა, ლო-წემა лить, -ться,
 течъ, I-я пор. н. გლომა-ვენქე сте-
 каю вытечь; — III-я пор. н. მიკე-ვო-

- წენქ льюсь о что-либо, обильваю,
 თინა მიკ'ანა-წენს; — стр. ვ. II-я пор.
 ვიწუმუუქ льюсь, IV-я пор. ვაწუ-
 მუუქ (г. ვესხმები); — объект. стр.
 2-го спр. მიწენს у меня льется, я
 проливаю; — 3-го спр. н. გენე-მო-
 წენს льется на меня, аор. ქიგენე-
 მოწუუ, თის ქიგენა-აწუუ; — გინო-
 წიმილი облитый (г. გადა-სხმული).
4. √ წია, მო-წია собрать (урожай),
 II-я пор. н. იზწენქ, аор. მი-იზწიი; —
 მუ-ნა-წიი, მო-ნა-წიი урожай, плодъ
 (ср. მო-სა-ვალი); — მო-წიული, მო-
 წუული, მო-წული собранный.
  5. √ < √3: წუალა сосать, I-я пор. н.
 ბწენქ, аор. გე-ბწი, თიქ გე-წუუ; —
 მა-წუვალი сосущий; — წილიი, წილი

висосанный; — ზისნირ-წილი სვ ვისოსანოю кровью.

1. √ა- предлог (карт.) в глаголах и отглагольных именах, წა.

2. √ა- видозмѣненный карт. префикс ს-, см. подь წაწ 2.

წაბი S, წარი MZ бровь, წაბრი (г. წარბი) [у Brosset (Rapp. VII, стр. 74) ჭობი, форма законѣрная, но пинѣ не встрѣчающаяся].

წადილი (г.) желаніе, хотѣніе, объект. стр. 3-го спр. н. მოწადილო, გოწადილო, ოწადილო მიწ, თებწ, ему хочется, аор. მომწადილო, მოგეწადილო, ოს მეეწადილო; — წადილო სვ ჯელაიემწ, ნასთაიწვი, მოწადილებურო.

წაგურობიძი см. подь წუარი.

წაღ: წალუ ნ-წალუ (სურამი) испустить духъ. I-я пор. н. ვწალუბქ, аор. გომწალი, ოქვ გომწალუ, пр. с. გომინწალუ.

წაღენ-ჯიხა, ჭაღენ-ჯიხა (у Вахушта ჭეღენ-ჯიხი) Цалеваджиха, село и общество вь Зугдид. უბნწ, ჯღწს მიხებას სარინიწი მონასტრწ; ნაზვანი ოწ ვსტრეჩაებას ი წაღენ-ჯიხა [წენ მონი წინაწი ჯა ჯკვილანტიეი წერვაო კორენიწო (სრ. წვენჯი > წვენლი ი დრ.) ნიწ ჯე ლიხა земля, თოღა ვსე ჯაზვანი ბუდუწ ოწნაჩაწ: წანსკაი კრპოსწ (земля)].

წამ: წამება (г.) свидетелствовать, вѣровать, стр. в. IV-я пор. ვეწამებუქ, გეწამებუქ, აორ ვეწამი; — მოწამობა (г.) свидетелство, утверждение, III-я пор. н. ვამოწამებქ, აორ სე-ვა-მოწამი; — სვ როდ ოწ. ვუმოწამებქ

соглашаюсь сь нимъ, свидетелствую вь его пользу, аор. მო-გეწამებუქ, ლო-გეწამებუქ; — მოწამე (г.) свидетел; — უწამო პე-წრინი.

წამაღი (г.) лѣкарство; — მეწამაღე . ლეკარე, ვრატე; — ოწამაღე წრემეტ ლეჩენი; — მიღაროღ ოწამაღე-ს ოწ მხეღ ლეჩიტ.

წამი (г.) минута, секунда, мгн; — წამს, წანს ნა მღწ, სრ. წუმი.

წანა გოღ; — წანმო-წან ოღნი გოღ (ბუკ. გოღამ — გოღ, ნო გოღამ — გოღ); — ნაკიხი (г.) წანა ვისოკოსნიწ გოღ; — წანერი ოღნოღნიწ, გოღოვანიწ; — წანერა გოღოვანიწ პოროსეოვ, ნეღოღი, სმ. წი.

წანუა см. წ 2.

წანრე (г. მწარე) горькiй; — სრავ. სმ. უნ-წარასი; — წანრეო გორეკო; — წანრას გორეკო, ბოზნი, სვლ-პო; — ოთმ. გლოღ წანრეღ ოგორეჩეი, III-я пор. н. ვანწარებ ოგორეჩეი, II-я пор. н. ოწწანრებუქ, აორ გე-ეწმარი (< გე-ეწწარი) ი ოგორეჩეს, სი გე-ეწწარი; — განწარებული ოგორეჩენიწ, ოწჩანენიწ.

წარი см. წაბი.

წარკანდი (г. წალკატი) кирка (орудіе).

წარეე см. წარსურა.

წაქა (г.) сыворотка.

წაღმაროი (г.) прямой, ровный; противоположный, противный, სვერ-ნიწ; — ს-წაღმაროი ნეღობროე, ვლოე.

წარსურა, ჭა-წსურა Цахура, Чахура, რეკა ვსე ნაი. უბნწ (ბუკ. ხოღოღაი ვოღა, სმ. წუარი, წწური); — წა-წსური, ჭა-წსური ნაზვანი სეღა; —

წამსურული, წამსურული ძაჩხურსი; ძაჩხურეც, მ. წამსურაღუფი; — წარჩე Царъ, село въ Самурзакано [ოუკე. бѣлая вода (რქა)].

1. წაწ: წაწუ, მო-წაწუ наполнять до краевъ, I-я пор. в. ვწაწებქ: — მო-წაწილი совѣтъ полный, ср. ე-უა.

2. წაწ: წაწაო омокнуть, обмокнуть, сь род. отн. в. ვუწაწუანქ, აორ. ქი-გუწაწაწე; — წაწიბელი соусъ (რ. საწებელი).

წაწიბელი соусъ, сокъ, см. წაწაო.

წე см. წიე.

წებარი S (რ. წევარი), წიარი MZ борзая собака, ср. მე-ბობარი.

წიბღისა см. წაღენჯისა.

წიბი, წიბი-წუარი см. ჭიბი.

შე-მწიბა (რ.) помощь, поддержка, შე-წიბა помочи (ср. ნოლი); — შემწიბით სь помощью; — ქიშე-მეწუ ვი შე-მეწუ იპ მუბ მო-მოგ.

წირა (რ.) ღო-წერა პიჯვარიში ვრე-სტაქსა, II-я пор. в. ვიწერქ პი-ჯვარს, აორ. ღევეწერი პიჯვარი; — სь род. отн. ვუწერქ, აორ. ღე-ვე-წერი, см. ჯვარი 1.

წიბი (რ.) порядокъ, чинъ; чинъ оти-лави; — წესიერი порадочный.

წიწ: წეწუ, ღო-წეწუ трепать, раз-рывать, I-я пор. в. პწეწებქ, აორ. ღო-წეწი, თიქ ღო-წეწე; — წეწილი растрепанный, разорванный.

წვ см. წვეულება и წ Б.

წვაღობა (რ.) ნ-წვაღობა мучение; — III-я пор. в. ვაწვაღობქ მუჯად ეგო, აორ. ვაწვაღობ; — სტრ. 3. II-я пор. в. იბ-წვაღობქ მუჯუს, აორ. გე-ვებწვაღობ,

გე-ვებწვაღობ; — მა-წვაღობერ/ღოი მუ-ჩიტელი; — ნა-წვაღობი (რ.) или ნ-წვა-ღობური замученный, мученный; — ო-წვაღობუ предметъ для муче-ния, а также орудіе и мѣсто му-чения.

წვანდი см. წვანჯი.

რ-წვანე (რ. მ-წვანე) зеленый; — წვა-ნელი, წვანერი (რ. წვანელი зеленый, онош.) каша изъ вареной зелени (крапный, свеклы, шпината и др.).

წვანჯი, წვანდი верхушка, конецъ, დი. კარწ. წვანს S, წვანს MZ.

წვირედი, წვერედი (რ. წვერა) усаць (рыба), ср. გურ.-აჭარ. წვერედა у Бак-радзе, Археологическое путешествие, სტრ. 175.

წვირეობა (რ.) приглашение, угоще-ние; приглашать, II-я пор. в. ვი-წვენქ, აორ. ში-ივწვიი, ში-ივ-წვიი ყ.

წვიბორი ვიბრა (животное).

წვიწვიბი, კვიკვიბი кокетничать, ნი-ჯ-ნო выглаживать, III-я пор. в. ვო-წვიწვიბინქ, ვოკვიკვიბინქ, ср. სვისვიბი.

წი S, წვ MZ въ этомъ году; — წირი, წერი этого года; — გო-წობსქლ въ прошломъ году; — გო-წობსერი პრო-шлогодний; — გო-წობსქლ въ по-запрошломъ году; — გო-წობსონი по-запрошлогодний, см. წანა.

წიბ, მო-წიბ см. წ 4.

წიბარი см. წიარი.

წიბი см. წიბი.

წიბ, წე ყ МАЛЬЧИКЪ; — წიუ, მორთი აშოლ МАЛЬЧИКЪ, იდი სიდა! ср. ბიჭი.

წითეღობ (რ. წითეღობა) борь

წიბ: წიბუა იპყაქა, ღო-წიბუა, მო-

წიკუა, I-я пор. н. ვწიკუნქ, აორ. ღო-
ვწიკვი, მო-ვწიკვი, თოქე მო-წიკუ; —
მო-წიკვილი завачиванный.

წიღამურთი სმ. ჩიჩილაი.

წიღი (რ.) часть, доля; — აკა-წილი яе-
много (бука. одна часть); — გან-წი-
ლება раздробить, уничтожить.

წიღობს: წიღობსუ сжимать, выжи-
мать, I-я пор. н. ბწიღობს/ღნქ, აორ.
გო-ბწიღობსი.

წიმა სმ. წ 3.

წიმაღ სმ. წიმაღლუ.

წიმი, წიმიო. წუმიო потомъ, послѣ, впе-
реду; — წუმაზუ, წუმაზუ спачала, пер-
вый разъ; — წუმაზიანი прешній, ო-წუ-
მაზიანი; — ს-წუმაზობნოთუ на буду-
щее время; — წიმი, წუმიო предлогъ
въ глаголахъ и отглагольныхъ ине-
пахъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ съ
метатезисомъ въ формѣ მიწო, მუ-
წო, I-я, § 3, j.

წიმიხლუა чистить, очистить, I-я
пор. н. ბუწმ-ხიხლნქ, აორ. ბუწმ-ხი-
ხლი; — ობъект. სტრ. 3-го სპრ. (ფორ-
ვოზკ.) მიწმ-ხიხლუ მოგუ чистить; —
მიწმ-ხიხლითი очищающій, чистящ-
ицкъ, მიწმ-ხიხლათა въ качествѣ
чистящаща, чтобы чистить; — გო-
მიწმ-ხიხლუა вычистить; — წიმიხლუ,
წიმიღ, წიხა ნამ წიმიღ (რ.) чистый,
слятой, справедливый, правый.

წიხა სმ. წიმიხლუ.

წიხანხლუ სმ. პოლ ღო.

წიხვი (რ. წიხვი) книга, წიხვი.

1. წირს: წირუ ობძია; служить ობძ-
пю; жертвовать, უე-წირუბი, I-я
пор. н. ბწირუნქ ნამ ვწირუქ, აორ.
ბუწმ-ხი, სპრ. სოვ. მიწირუ; — IV-я
пор. ვოწირაფუნქ заставляю его слу-
жить, აორ. ვოწირაფუ, სპრ. ს. მიწი-

რაფუფუ; — უე-წირი принесен-
ный въ жертву; — ნო-წირუნენი вре-
мя послѣ совершениа ობძია; —
წირუნუნს ობძია ობძია; — გან-
წირუ, ობრечъ кого на погнбелъ, не
щадить, н. რ. გა-ვწირუნქ.

2. წირს: წირუ, წერუ, процѣживать,
черпать, выжимать, გო-წირუ, I-я
пор. н. ვწირუნქ ნამ იმუ-ვწირუნქ,
აორ. გო-ვწირი, სპრ. ს. მიწირუ; —
IV-я пор. н. ვოწირაფუნქ застав-
ляю выжимать; — სტრ. 3. II-я пор. н.
ვწირუნქ процѣживаюсь, აორ. გო-
ვწირი, სპრ. ს. გო-ვწირუნქ; —
ვწერუ, იწუმა-წირუ черпать вверху,
н. იწუმა-ვწირუნქ, აორ. გიმა-ვწირი,
გუ-ვწურა; — გინო-წირუ, процѣдить,
перелить изъ одного сосуда въ дру-
гой; — მიწირალი процѣживающій; —
წირილი, გო-წირილი процѣжен-
ный; — წირღ სუთა, წერღ.

წირსუფადლი (რ. ჭირს-უფადლი) забо-
тащійся о комъ, о чемъ; заботи-
щійся о покровникъ, душеприказ-
чикъ.

წირღვი გოლეს; — მიწირლია шмель,
სპრ. კონკკრი, წმირთო.

წირღუ სმ. ჭირუ.

წისქვიდლი (რ.) мельница, სმ. წუარი
(სპრ. ღოლაბი); — ს-წისქვიდლი Сади-
сквило, село.

უ-წიფულლი (რ.) незрѣлый, невозму-
жанный.

წიფური ბუხ (дерево), სპრ. რ. წი-
ფულა.

წიწიღა, წიწლა, წიწია ხმ ძმღე-
нокъ.

წიწიღა სმ. ჭიჭღლაი.

წიწმაროცე, წიწმარცე კრეს-სა-
ლაქ.

роговъ Кавказскаго хребта, напо-
мпающій своимъ заостренными
скалистыми вершинами вертежь.

წკიტონ: წკიტონუ, წკიტონაჲ ში-
ნუტუ, I-я пор. н. წკიტონენქ; — сь
род. отн. ვუწკიტონენქ, ср. ზის-
კონუ.

წკმა, ნ-წკმა, см. წკალა.

წკუთუთი см. ჭინუ.

წკუმონცუთა сужение; сучить (г. გრე-
ხა); закручивать, I-я пор. н. ვწკუ-
მონცენქ, аор. ღო-ვწკუმონცი; —
II-я пор. ვიწკუმონცენქ; — сь род.
отн. н. ღოთმუ-ვუწკუმონცენქ, аор.
ღოთმუ-ვუწკუმონცენქ; — стр. ვ. II-я
пор. н. ვიწკუმონცენქ закручи-
ваюсь.

წკუნწკი, წკუნწკი скупость; — წკუნწკო-
ბა скупость, ср. ჯარბალა.

წკურ: წკურა, მო-წკურა закрывать
(глаза), I-я пор. н. ვწკურენქ.

წკურიბ: წკურიბი, წიმო-წკურიბაჲ
(თოლოში) вырвать, выколоть гла-
за, сь род. отн. წიმუ-ვუწკურიბენქ
или იწმუ-ვუწკურიბენქ, аор. გემ-
წკურენქ (или გემწკურენქ).

წკუნწკი см. წკუნწკი.

წკემა, ნ-წკემა, см. წკალა.

წკირუბა см. წკირუა.

წმინდა (г.) чистый, святой, см. წი-
მინდუა.

წმორთი голень, წირღვი.

წოლა, ნ-წოლა. сажа, копоть.

1. **წონ:** წონება не одобрять, брако-
вать, II-я пор. н. იბწონენქ, аор.
დეკებწონი; — сь род. отн. ვუწო-
ნენქ.

2. **წონ:** წონება, მო-წონება одобре-

nie; одобрять, нравиться, II-я
пор. н. იბწონენქ მიწ ნრავტსა;—
сь род. отн. მუ-ვუწონენქ ი
похвалю его за что, одобряю, аор.
მუ-ვუწონენქ; — III-я пор. н. ვოწო-
ნუნქ стараюсь, чтобы ему поправи-
лось, ვოწონენქ ღეს стараюсь нра-
виться ему; — объект. стр. I-я пор.
მო-ვწონს, სი მო-წონს მიწ, თებწ
нравится, მო-ვწონს ღული .ა гор-
жусь, аор. მო-მეწონს, თს მე-წო-
ნენქ; — მო-სა-წონენქ достойный по-
хвалы, одобрения.

3. **წონ:** წონება, ვაწმინდა, сравни-
вать, I-я пор. н. ვწონენქ ვაწმინ-
და, аор. ღო-ვწონი; — стр. ვ. II-я
пор. ვიწონენქ, аор. ღო-ვწონი; —
გე-წონენქ, ალა-წონენქ соразмерять,
сравнивать другъ сь другомъ, н.
ალამუ-ვუწონენქ, аор. ალამუ-წო-
ნენქ; — стр. ვ. IV-я пор. н. ალამუ-
ვწონენქ сравниваюсь сь кѣмъ,
ვѣмъ, аор. ქალამ-ვწონი; — გენ-
წონი соразмерный, сравнивае-
мый.

4. **წონ:** წონება, მიკო-წონება приим-
чать, узнавать, догадываться, II-я
пор. н. იბწონენქ, аор. იბწონი, მი-
კი-ი-ბწონი, пр. с. ქო-მიწონენქ;—
მე-წონენქული отъчужденный, услов-
ный.

წუნ-წოლობა см. წუნწკობა.

წორ: წორაჲ опережать, сь род.
отн. н. ვუწორენქ, аор. ვუწორენქ.

წორი, წორი см. სწორი.

წახოდე прежде, раньше, წახლენქ;
впередъ, передъ (въ сложныхъ сло-
вахъ წახ, напр., გოლა-წახ), წო-
ხოდეჲ, ო-წახოდე; — წახოდენი
передний, первый; прежний, мнѣу-

ში, წონილიანი, ო-წონილიანი, ო-წონიანი.

წრომი სკოც, ფილპვ, სჩტ, რწომი, **წუ** მკინა; — ხან-პელი (რ. ხა-პელი). ხან-პეი ბმ მკინპოცა.

წუაღა სმ. წ ბ.

წუთი (რ.), წუთო მინუტა, სეკუნდა, მინტ; — წუთო-სოფელი აღქშივი მირ, მგონეში, პროდიში.

წუკადი МЗ, წუკაღე S, წუკაე ბმ მალევი კოტელ, სრ. კარლა, ქვა-ქვათხ.

წუდიშა Цулпш, гора въ сѣверной Мпигрели; მქსთე ზიტელ უტრკოტ, ბუტო-ბი ნა ეტოი გორხ მწოტა ბოლშია ჯელეზნი კოლცა. პროტეზი სვოვო კრეი სკაჟი; კოლცა ეტი ბუტო-ბი სლუჟნია ვე დრევისთი, კოღა Червое море დოსვგალო დო ეტოი გორი, მქსთე მქა პრევიჟი კორაბელი.

წუმი (ლათ. *h. a. r. f.* წუნს/ც) მინუტა, სეკუნდა; — აკა წუნს/ც ვე ოდნუ მინუტუ, ვე ოდნუ სეკუნდუ, სრ. წამი.

უ-წუნდური (რ. უ-წმინდური) ნეჩსტი; — უ-წუნდური ნეჩსთი, სმ. თუნთი, წმინდუ.

წუნთი სმ. წუთო.

1. **წურ:** წურაფა, მე-წურაფა უღვნი-ვათი, ნაპრავლელ, III-ი პორ. ნ. ვო-წურუნქ, აორ. ქვო-წურა; — სე როდ. ოტნ. მე-ვე-წურუნქ ნაპრავლელ ვო-გო ტუდა; — მო-ვე-წურუნქ ნაპრავლელ ვო-გო სუდა; — წურაფელი ნაპრავლენი.

2. **წურ:** ი/ელა-წურუ კაიბათი, პრე-გობათი ნიჟ; — წუჯო ილა-წურული სე პრე-გობათი უშაჟი.

წურეხა სმ. ჭინუ.

წურეწ: წურეწუ *всаивать, иать, I-ი* პორ. ნ. პე-წურეწქ, აორ. პე-წურეწი.

წურეწინი *пискы; ищать I-ი* პორ. ნ. ვე-წურეწინქ, აორ. გო-ვე-წურეწინი.

წურეწუბა (რ. წუმწუმა) სწრა, სპი-წყა; — ლე-წურეწუმე *Лейурцуба, село* იე ზუგდილ უზადქ.

წუღა (რ.), წუღაი ჩუჟანი, ჟუსტი, კო-ჟალი ობუვი სე პოდოშოვო, დურეჟი კოტორი ნაღვანთა ნე ტოლქო ობიჟოენნი პოსკი, პო ნ. მეტკი ნოსეი იზე ტოქოი კოჟი, სრ. ჩა-ვე-წუღა, სმ. ხარაზი.

წუნეზა, მე-წუნეზა (რ.) გორე, ნე-ჩალი; — ლელი წუნეზო სე ბოლშინი გორეჟი; — წუნეზა, მე-წუნეზა, III-ი პორ. ნ. ვე-წუნეწქ ატალი, ბეპოქო ეგო, აორ. მე-ვე-წუნე, პრ. ს. მე-მი-წუნეზუ; — სე როდ. ოტნ. მე-ვე-წუნეწქ, მე-გე-წუნეწქ ი თ. დ.; — სტრ. ვ. II-ი პორ. ნ. იმ-წუნეწქ ილი ზე-წუნეწქ გორეჟი, ნე-ჩაჟი, აორ. მი-იმ-წუნე; — ობიჟ. სტრ. 2-ო პრევიჟ. სრ. მე-წუნეწუ, მე-მე-წუნეწუ ე მელა სტრადეჟი ტო-ღიბო (ღუშა, სერდე), აორ. მე-მე-წუნეწუ; — მე-მა-წუნეწუ ოგორე-ჩაჟი; — მე-წუნეწული ოგორე-ჩენი.

1. **წი || ნ-წი:** ა) **წუნეზა**, ნ-წუნეზა ოტ-კრევათი, რავენივათი, ობიჟენიათი, გო-წუნეზა, I-ი პორ. ნ. ზე-წუნეწქ ილი მწუნეწქ (< ზე-წუნეწქ), აორ. გო-წუნეწუ, (გო-მწუნე), პრ. ს. მი-წუნეწუ; — სე როდ. ოტნ. ნ. ვე-წუნეწქ რავენივათი ემუ, ე ნეგო, გი-წუნეწქ, იმ-წუნეწქ ი თ. დ., აორ. გე-ვე-წუნეწუ; — IV-ი პორ. ნ. ვო-წუნეზა-წუნეწქ; — ე-წუნეზა ობიჟენიათი, ოტხეწენიათი, ნ. ეომე-წუნეწქ. პორ. გე-ვე-წუნეწუ; — სე როდ. ოტნ. ეომე-წუნეწქ ი თ. დ.; — სტრ. ვ. II-ი პორ.

მოგაშიძე (*сукк.* устранивающий руку) — გო-ნწილირი, გმო-ნწილირი |
 устроенный, разложенный, накры-
 тый, нараженный; — ელა-ნწულა
 разложить, расположить въ рядъ; —
 გო-ნწულა выбрать изъ среди
 чего, раскладывать отдѣльно другъ
 отъ друга; — შიო-ნწულა разло-
 жить, расположить въ чѣмъ; —
 შიკ-ნწულა устроить, разложить
 у чего; — объект. стр. 3-го опр. გა-
 მანწულაუ მიზნს უსრითსა, სდხ-
 ლაესა; — შუ განწულაუ (გ. რა გა-
 წუბა) что же дѣлать!

წუბაში Цѣваши, деревня въ Зуг-
 დისкомъ уездѣ.

წუბურთხი см. подъ წუარი.

შო-წუბადი (გ.) милостивый; — მო-წუ-
 ლუბა (გ.) милость; — სა-წუალი (გ.)
 საქუბადი, სა-რ-წუალი, სა-ნ-წუალი
 достойный милости, сожалеющ; |
 бѣдный; — სა-მო-წუალიო მილост-
 ია; — სა-მო-წუალიო ნა მილост.

წუბრი вода, рѣკა (*სა* *перс.* *смысл*
 моча, см. ჰრ., стр. 60, 10-20), ნა-წუ-
 რი/უ. бывшее русло; — მე-წუარი
 водовозъ; — წუარი-ბინდი, см. სინ-
 დი; — ცხენი-წუარი ქენი-დქარ, რქ-
 ნა между Мингрелией и Имерией
 (*სუკ.* лошадиная вода) — კამა-წუ-
 რი, см. კამა; — წუა-კურთხი, წა-კურ-
 თხი (გ. წუა-კურთხევა) водосвятіе,
 праваякъ Крещенія; — ბ. მ. ი
 რ-ნ-წუ ბოლო; — წუარ-გამლა-
 ჳუ, см. подъ ლ 3; — წა-ჩხურა, см.
 წაჩხურა [у Grosset (Rapp. VII, стр.
 72) *თბა* ჳური, форма *ვალი*წ-
 რა при г. წუალი, но нагдѣ въ
 мингрельскомъ она ший не встрѣ-
 чается, равно какъ нѣтъ ея и у

Rosen'a; то же слово на 70-ой,
 стр. приведено у Grosset въ фор-
 мѣ ჩუარი что, конечно, опечатка].

წუი см. წუი.

წუიში Цѣмъ, село въ Сенакскомъ
 уездѣ.

წუინა (გ.) вредъ; вредить, огорчать,
 Ш-я пор. ვაწუენ; — объект. стр.
 მ/ვწუენს, რწუენს, წუენს, მნ. მ/ვწუენ-
 მი, тебѣ... вредно, см. წუინაჳ.

მე-ნ-წუირი (გ. მე-წუერი) обвалъ.

წუიუდი (გ.) проклятый, ср. ჳუალი
 подъ ჳე 1.

წუი || წუი: წა-წუინდა, წა-წუინდა, I-я
 пор. წა-წუემ/ვინდებე погублю его,
 აორ. წა-წუემ/ვინდი; — სვ. როდ. თი.
 წუ-წუემ/ვინდებე, წა-გ/წუინდებე,
 აორ. წუ-წუემ/ვინდი; — стр. 3. II-я
 пор. წუ-წუემ/ვინდებეუე погубю.

წუი, წუი лавровишня, წუი უ.

წუინ: წუინაჳ, წუენაჳ, მო-წუინა, მო-
 წუინაჳ სუკა, огорченіе; — აორ.
 მო-წუინდი или მი-იწუინი я сталъ
 скучать; — III-я пор. ი. ვოწუინუნებე
 или ვოწუინებაჳუნებე огорчаю его,
 აორ. ვოწუინეე, ვოწუინებაჳეე; — შუ-
 ვოწუინუნებე *ნასკუჩუ* ему; — объект.
 стр. 3-го სპ. მოწუინებ (გ. მწუინს),
 აორ. მწუინებ; — II-я пор. ი. ვიწუი-
 ნანებე *огорчусь*, აორ. ვიწუინი; — მო-
 წუინადილი, მო-წუინებული печаль-
 ный, огорченный; — სა-წუინო *ვრედ-
 მეტ* для печали, огорченія.

წუინარო, წუინარო тихо, медленно,
 свободно, безъ труда, წუენარო, см.
 წუენარი.

წუირი S, წუერი MZ ბლოხ; — წუი-
 რიში ჳოჳუა, см. გო-ზანქალაჳა.

წუი: წა-წუინდა см. წუე.

შენარი (რ.) тухий, кроткий, სრ. წეინარო, შეილი.

შეორ: წეორუ, გო-წეორუ, აკო-წეორუ სმზნათ, I-я პორ. ნ. ვწეორჯნქ, პორ. გო-ვწეორი; — სზ როდ. ოტი. ნ. ვეწეორუნქ, აორ. ვეწეორე; — წეორილი; გო-წეორილი, აკო-წეორილი სმზნაწიანი.

შუთ კოლოძე; — წეუ-რგლო როდნიქ (ბუკ. холодный колодець), სრ. ინ-ჭა პოდუ ცინი; — ჩხორა-წეუ ჟორო-ჩეუ, село в Зугдидск уездѣ (ბუკ. девять колодезь, სრ. გ. ცხრა-წეარო).

შუთ: წეუნაჟა ბოღნ, III-я პორ. ნ. ვოწეუნუნქ პრინაწი ემუ ბოღ,

აორ. ვოწეუნე; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. მაწეუნე მიზ ბუდუტ ბოღნო; — წეუნაჟი ბოღნო მწხო.

შუთრიშე MZ, წეურუი S კოლძო ნაზ კაწია, ნადბოაემო ნა ნიწიი კონეწ ვერეწა (ჩერია).

შუთ-კურჩხა, წეუ-წეუტი ლოდჩეა, ჯაწაწე, სრ. კაცხურკაჟა.

შუთ-შუთი სმ. წეურ-კურჩხა.

შუთოჯ соленый, სმ. კვარი 1.

შუთი სმ. წეირა.

1. შუ სმ. წა.

2. შუ- სმ. წა 1.

შუშა სმ. წ 3.

შუში, წუშო სმ. წიში.

შურუბა სმ. წირუა 2.

1. ში: ჭალა შიწ, I-я პორ. ნ. ზჭანქ, აორ. ლო-ზჭე; — IV-я პორ. ნ. ვოჭა-ეუნქ; — შა-ჭალი პორწი, შვეიცა, სრ. თურწი; — ო-ჭალი შიწე; — გლე-ლა-ჭალა ჯაწინაწი სწიწუ ვერწე; — გინა-ჭალა პრინაწი დრუგ ხე დრუგ

2. ში სმ. ჭუა, ჭაჟა.

1. შია მი. ჭალეფი, ჭაჟეფი ხმ სოლო-მა; კაწიშ (გ. ჩალა); — ჭამო ვიწ-სწე ოვ სოლომ.

2. შია სმ. ჭიჭე.

ჭაბაკუბა поворачивать, топтать, I-я პორ. ნ. ზჭაბაკუნქ, აორ. ლო-ზჭაბაკე.

ჭაბუ клеи; ჭაბუა клеить, топтать, сглаживать, I-я პორ. ნ. ვჭაბუნქ, აორ. ლო-ვჭაბი, პრ. ს. მიჭაბუ; — III-я პორ. ნ. ვოჭაბუნქ; — სტრ. ვ. IV-я პორ. ნ. ვაჭაბუნქ, მიკეშე-ვაჭა-ბუნქ (ოწ მიკო-ჭაბუ) პრკლენ-ვაწე ხე ჯსუ, აორ. ქიშე-ვაჭა-ბი; — გო-ჭაბილი ჯაწესწიანი; ობმა-

ჯანიწ; — გინო-ჭაბუა ჯაწესწე, ჯაწესწე ვერწე; — გლინო-ჭაბუა ვლესწე.

ჭაბურთა Чабурга, село в Сенак уездѣ.

ჭადარი (რ.) чиварь, ჭინდარი.

ჭადი (რ.) животное женского пола, სმ. ცხენი, ოხა.

1. ჭადრა, ჭალე ჭალა, ჭალა, село Зугдидского уезда; — ჭალა-ლილი ჭალადი, село и общество Сенакского уезда; — ჭალადილური ჭალადისქი; ჭალადილეწ, მი. ჭალადილარეფი, სრ. ჭალე.

2. ჭადლა სმ. ჭ 1.

ჭადღავარი სმ. ცვალი.

ჭადღე (რ. ჭალა) роша; название села, სმ. ჭალა 1.

ჭადღენჯიხა სმ. წალენჯიხა.

ჭან: ჭანაჟა, მო-ჭანაჟა ჯაწე, პრკლენ-ვაწე ხე ჯსუ, აორ. ზჭანაჟუნქ ხმ

II-я пор. и. ибѣнунѣ, аор. ქიმი-
იბტანეე, пр. с. მიტანუაფუ; — მო-მ-ჭა-
ნაფალი призывающій; — მო-ჭანა-
ფილი, ნა-ჭანეფი призываннй; —
ო-ჭანაფალი подлежащій пригласе-
нiю, призывающй; — გილო-ჭანაფა
вызывать изнутри.

ჭანდავი პრუტ, ჭარდაკი.

ჭანლი см. ჭანჯი.

ჭანი или лази чанъ, лазъ, (одно
взъ яфетическихъ племенъ); —
ჭანური хотелъ взъ мѣди (чанъ
считаются пионерами въ металлур-
гiи вообще, въ частности въ обра-
боткѣ мѣди; Лазиставъ и нинѣ,
какъ и въ древности, славится
своими мѣдными рудниками; на-
званiя мѣди какъ въ яфетическихъ,
такъ и индо-европейскихъ языкахъ
указываютъ на Сперъ, городъ на
верховьяхъ р. Чороха въ Лазиста-
нѣ; см. Н. Марръ, *Изъ поэмки о
Турецкiй Лазистанъ*, стр. 546, *Кре-
щение*, стр. 168); — ჭანი-წყარი (< ჭა-
ნი-წყარი) Чаннцвარ, рѣკა въ
Мингрели (*ბუკა*, чанская вода, т. е.
რეკა), ჭენი-წყარი или წენი-წყა-
რი [появление წ въ началѣ слова
вм. ჭ находитъ объясненiе въ рег-
рессивной ассимиляци (ср. სქა-
სერი < სქა-სერი), а гласный ე
вм. ა находитъ поддержку въ армян-
скомъ названii чановъ ԿՆ рядомъ
съ Կ-ԶԿ;] — წანი-ბორი, см. ბო-
რი.

მა-ჭანგბლი (გ.) сводникъ, сваха, ср.
მარე ბული.

ჭანგვი, ჭანლი (არმ. Կ-ԶԿ Կ-ԶԿ) муха
(отнм. сл. см. Н. Марръ, *Կ* *ეო-
პროსი* *ო* *ბლჳ. სრდსთჳ* *არმ. ლ. ს*

აგრესიკი, З. В. О. И. Р. А. О.,
т. XIX, 1909, стр. 072), ср. ზანი.
ჭამანი M (ახ. აჭამან) пупокъ, ср.
ჭიპე.

1. ჭარ: ჭარუა იყვას, I-я пор. ზეჭა-
რენქ или ზჭარენქ, аор. ზეჭარი, ზჭა-
რი, пр. с. მიჭარე; — სჳ род. отн.
[ვ]უჭარენქ, გიჭარენქ, იბჭარენქ и
т. д.; — стр. 3. II-я пор. იბჭარუექ
пишусь, იბჭარუფუექ, аор. იბჭარი,
пр. с. ზჭარე[ლექ]; — II-я пор. (стр.
фор. возм.) ვიჭარექ S, იბჭარექ MZ
я могу быть написанъ; — объект.
стр. 3-го спр. (фор. возм.) ი. მიჭა-
რე могу писать, аор. მაჭარე; — მა-
ჭარალი пишущий, писецъ; — ჭარი-
ლი, ნა-ჭარა написанный; — ო-ჭარა-
ლი предметъ писаниа; — ე-ჭარუა
описать; — მე-ჭარუა писать туда,
მო-ჭარუა писать сюда, მეჭარუა-მო-
ჭარუა переписка; — გილო-ჭარუა
писать тамъ и сямъ; — გიბო-ჭარუა
переписать; — ჭარა судьба, ცვა-
ჭარა, см. ცვა (см. Н. Марръ, *Яфе-
тическiе элементы оъ языкахъ Арме-
нiи*, III, Изв. И. А. Н. 1912, стр.
597, 6)

2. ჭარ: ჭარაფა, მო-ჭარაფა უდოსთყ,
-ტყა, III-я пор. ი. ვოჭარუნქ სდჳ-
ლავ ეგო დოსთყნყმჳ ჯეგო, დამჳ
ემუ ჯო, აორ. ვოჭარეექ, пр. с. მიჭა-
რუფუექ; — стр. 8. IV-я пор. ვაჭა-
რუექ უდოსთყ ჯეგო, დოსთყს
ემუ, აორ. ქე-ვაჭარ.

ჭარგა равноцвѣтнй, пестрый.

ჭარდავი см. ჭანდაკი.

ჭარგანუა, გო-ჭარკანუა покрывать
сплошь; — გო-ჭარკანელი 'უქუერი
покрытая сплошь (плодами) аб-
дона.

ჭარჭუელუბა вводить узоры, п. ვჭარჭულანქ, აორ. ვჭარჭულეუ; — ჭარჭულერი узорчатый.

ჭიაფუ || ნ-ჭიაფუ: ჭაფუ, ნჭაფუ достижение, стремление; достигать, приближаться, устремляться, II-я пор. п. ვინჭაფუქ стремлюсь, აორ. ვინჭაფე; — სხ როდ. отв. ვუნჭაფქ, მე-ვუნჭაფქ приближаюсь къ нему туда, захвачу, ударю, забрасываю, მო-ვუნჭაფქ приближаюсь къ нему сюда, აორ. მე-ვუნჭაფი: ხეს ღუღმა მი-იმუნჭაფქ буду ударять себя рукою по голове (г. თავი ხელს მოვიშენ); — სტრ. ვ. ვანჭუექ იმი ვონჭუექ достигаю, п.-ნ. მე-ვონჭექ, თინა მი-ონჭექ, აორ. ქე-ვანჭი, პრ. с. ვნჭაფუქ; — ელა-ნჭაფუ достигать вверх; — მე-ნჭაფუ достигать туда, მე-ვანჭუექ, სი მი-ანჭუექ, აორ. ქემე-ვანჭი, თიქ ქიმი-ანჭექ; — მო-ნჭაფუ достигать сюда, п. მო-ვანჭუექ, სი მი-ანჭუექ, აორ. ქომე-ვანჭი, თიქ ქემე-ანჭექ (ამ. ქომე-ანჭექ); — მიკონ-ნჭაფუ допускать, подпускать; — გინონ-ნჭაფუ быть достаточным, переступить через что; — მო-ნჭაფილი достигши, наступивши; — უ-ნჭაფუ, თოლი-უნჭაფუ необозримое, недостижимое глазомъ.

ჭაფურია ჩაфурія, трава сладкая; говорится: აფე ოქტომბერი ჭაფურია-ჯგურა რე это кушаніе — точно «чафурія»; თის ოქტომბელქე ჭაფურიაქ აფუქუ დია ნოე кушаніе стало, какъ «чафурія».

ჭაქვიანჯი Чаквиандж, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ (< г. ჭა კოლდისი ი მ. ქვიანჯი ძიო, значить ძიო კოლდია); у Вахушта (стр. 396) ჭა-

ქვიოი; у Brosset (Yoyage, Rapp. VII, стр. 49) ჭაქვისს ილი ჭაქვისს ციხე (< ჭა + გ. ქვისა ნეცოთ + გ. ციხე კრძობა) «la citadelle du puits de sable».

ჭაღარა (г.) сѣдла; сѣдой.

ჭაჩხურა см. წაჩხურა.

ჭაჭა (г.) мн. ჭაჭეფი почва, почва (у человека и животных).

ჭანალო (г. ჭანალო) свекла; — ჭანალომა უკუ ღუღი გოლია უ ნოე похожа на свеклу (говорят о плешивых, см. ხორა), ср. სოცელა.

ჭი0 см. ჭიჭე.

ჭიშაენჯიბი см. წალენჯიბი.

ჭიში см. რჭეში.

ჭინი-წუბარი см. ჭანი.

ჭიჭიოლობა «чѣчѣобѣ», подъ этимъ названіемъ извѣстна въ Мингрелии вапуна празднивоу Успѣніи (15 авг.) и пророка Ильи (20 іюля, см. ელიობა); по народному вѣрованію мужчын и женщын, входящіяся въ сношенія съ нечистою силой и называемые მა-ჩაკვალი, въ эту ночь отправляются на ближайшую къ селу возвышенность и оттуда подслушиваютъ, что происходитъ въ обывательскихъ домахъ; если гдѣ услышать стукъ въ родѣ ударовъ топора (წკერუ), это знаменуетъ, что въ томъ домѣ въ теченіе года умретъ кто-либо изъ мужчын; при этомъ, если стукъ повторяется громко и часто (მაღასი-წკერუ), то умретъ молодой человекъ, а если — тихо и медленно (წუნარი-წკერუ), умретъ старикъ; стукъ на подобіе молотбы (გონი (ჩხვარუ) означаетъ смерть

женщины; талисманомъ противъ козней злыхъ духовъ считается носковая свѣча или сдѣланный изъ воску крестикъ; талисманъ всѣ привязываютъ къ волосамъ на почѣ **ჭიჭეთობა**, а обреченные на смерть, узнавъ объ этомъ на утро отъ მზაკვალი, не расстаются съ талисманомъ въ теченіе цѣлаго года; воскъ привязываютъ и къ животнымъ, а также дѣлаютъ деревянные крестики, привязываютъ къ нимъ тернъ и камешки и ставятъ передъ домомъ я на нивѣ (СМК, XVII, отд. III, стр. 4; კრებული 1899, отд. II, стр. 42); по другой версїи-въ **ჭიჭეთობა** სერი (почѣ чародѣевъ) собираются всѣ нечистыя силы въ образѣ кошекъ, собакъ и женщины-ведьмы, наз. по-мингрельски მენწარი (მენწარი) и спрашивается на сопоставленіе съ г. მეცარი у Орб. *падающий, -ая по лопаткамъ животныхъ*). Они, пробравшись тайкомъ въ домъ, вынимаютъ у дѣтей, а иногда и у взрослыхъ души христіанскія и несутъ ихъ на гору «Табакана» къ своему господину, великапу, который привлазитъ дѣвкою къ скаламъ этой горы см. Георгіевъ СМК, XIX, отд. I, стр. 152), ср. у Бер. ჭაჭეთი.

ჭვ см. ჭუა.

ჭვათი капля, ჭვეთი; — **ოლაჭვათურე** (<ოლა+ოჭვათურე) площадь вокругъ дома, куда падаютъ дождевыя капли съ крыши, ср. ჭვათრი у Чк.

ჭვადი: ჭვალუა დოუხ, I-я пор. н. ვჭვა-

ლენქ, აორ. გე-ჭვალაი; — ჭვალა სმრთ, полученный съ одного удоя.

ჭვადლივი когти, ср. ბირცხა, ჯღვალივი.

ჭვარი: ჭვარუ, ე-ჭვარუ оцвщать, сრქ-зывать сѣкврою, очищать лѣсъ подъ пиву, I-я пор. н. ზჭვარენქ; — ე-ჭვარილი ღისა расчищенная земля; — უ-ჭვარუ ღისა верасчищенная земля.

ჭვარჭვადლი плескъ воды, брызги, ჭურჭული.

ჭვასე, მ-ჭვასე влслын, ср. ზეე, მი-მარი.

ჭვი, ჭვეე рожь, ср. ქუშუ.

ჭვეთი см. ჭვათი.

ჭვითუა см. ჭვიტაფი.

ჭვიმა дождь; — **პ. ჭვინს S, ჭვენს MZ** дождь идетъ, აორ. ღო-ჭვიმუ дождь пошелъ; — მიშა-ჭვიმა дождитъ средн чегო, въ среднну чегო: თურს ქიშეშაჭვიმუ.

ჭვიტ || ჭვიტუ: ჭვიტუа, ჭვიტუа закрывать глаза, I-я пор. н. ვჭვიტენქ, აორ. ღო-ვჭვიტი, ღო-ვჭვიტი; — სრ. ვ. II-я пор. н. ვაჭვიტუაფუქ закрываюсь, აორ. ღო-ვჭვიტი (< ღო + ივ-ჭვიტი).

ჭვიტაფი, ჭვიტუა чирканіе, шебетаніе, I-я пор. н. ზჭვიტანქ, აორ. ქო-ზჭვიტეე.

ჭვიტი дыра, скважина.

ჭვიტდღური см. უურზენი.

ჭვიშთარი элпсондальный кукурузный хлѣбъ съ сыромъ, см. ო-კუ-შაფუ.

ჭვიფი см. ქილეფი.

ჭითა красивый; — ჭითაში см. უურზენი; — ჭითა-წუარი ჭითა-ცხარ, село

въ Зугдидскомъ уѣздѣ (*რუს. красная вода*, სმ. წუარი); — отым. глаголъ, стр. в. III-я пор. в. ზჭითონდეჲ კრასნუ, აორ. გო-ზჭითონდე; — III-я пор. ძნბსტ. ვ. ვოჭითონუჲ ჯაჲვლუჲ ეგო კრასნუბუ.

ჭიგუ სმ. სსული.

1. **ჭიღობა**, ნემპი ჭიღოა ვეჲვალა შეჲლუჲა გრეჲკაგო ორბჲჲ, ნემპიზ ნო-სეი.

2. **ჭიღობა-სე** სმ. სე 2.

ჭიღულუღი, ჭიღული (< ჭიგული) ბმ ძი-პოვკა ტროსტნიკოვია.

ო-ჭინანსუ, ო-ჭუნანსი/უ დავიჲვლ, თო-ჩილო.

ჭინება (გ. ჭინეპა) ჯქშიბ, домовоѲ.

ჭინუ, ჭინი S, ჭუნუ MZ პრუტუ; — ო-ჭინიჲჲჲ მქსტვოსუ სუ მელნიჲჲ ჯქსომტ; — წურესი S, წურულუტი, წირ-ღუ MZ სკრუჲენნიჲ პრუტუ, უპო-ტრეზნიჲემიჲ დღია სჲჲჲჲჲ (გ. დღელურჭი).

ჭინჭია კრავნიჲნიჲ (გ. ჭინჭრაქა).

ჭიბე (გ. ჭიპი) პუპოქ, ჩუპა, სრ. ჭა-პანი.

ჭირი: ჭირა, ნ-ჭირა დო-ნ-ჭირა 'ვასტუ-პაჲ ნოგოჲ, ნადავიჲვლ, ჯადავიჲ-ვალ; ოკო-ნ-ჭირა სრჲვალა სუ მქსტა, ვსპრიგვალ, II-ჲ პორ. დ'ი'-იჲჭჭირანქ ეჲჲ ოკი-იჲ'ნ'ჭჭირანქ ვსპრიგუ, აორ. დ'ი'-იჲ'ნ'ჭჭირი, ოკი-იჲ'ნ'ჭჭირი, თოქუ ოკი-იჲ'ნ'ჭჭირუ; — III-ჲ პორ. ნ. გეჲჲჲჲ-ვუნჭჭირანქ ვასტუპაჲ (ნოგოჲ), ნადავიჲვლა ჯქმ-ლიბო, გე-ვუნჭჭირანქ ნასტუპაჲ, აორ. გე-ვუნ-ჭჭირი; — სეჲი მო-ნ-ჭირა ჯადანიჲ, რადავიჲჲ რუკოჲ.

ჭირი (გ.), ჭირიბუჲა ჯუმა, ბოღჲვნი, გორე, ნესჲაჲჲჲ, ჲუჲჲ; — სქანი ჭირი! სქანი ჭირი მა! თვოე გორე (ნესჲაჲჲჲ) მიჲ! — ჭირამი ბოღჲვნი-

ნიჲ, ისპორჲენნიჲ: ჭირამი ნემპი ჲერჲჲჲნი ორბჲჲ; — ჭირო ნა ნესჲაჲჲჲ; უ-ჭირალო ბეჲჲ ტრუჲა, ბეჲ-ჯაბოტო; — ს-ჭირება ნუჲჲა, ნეობ-ჲოჲნიჲ; — ს-ჭირო ნუჲჲო, ნეობ-ჲოჲნიჲ; — გ-ჭირეჲჲული, გ-ჭირ-ეჲჲული ნაჲოჲჲჲნიჲ სუ ბნდჲ, სუ ნუჲჲნი, ნესჲაჲჲნი, გ-ან-ჭირი: — ოთჲმ. გლაგოლჲ, ჭირება, გ-ჭირება, ობჲჲქტ. სტრ. I-გო სპრ. ჭირს/ც სტა-ნოვიჲა ტრუჲნიჲ, აორ. გ-ჭირ-ღუ; — 2-გო სპრ. მიჭირს/ც, ჩქუ მიჭირ-არ'ნ' მიჲჲ ტრუჲო; — პრ. ნეს. გ-მიჭირღუ, ჩქუ გ-მიჭირღუნ; — 3-გო სპრ. მოჭირუ ეჲჲ მოჭუე მიჲჲ ნუჲჲო, მიჲჲ ნეობ-ჲოჲნი, მიჲჲ ტრუჲო, ი ბო-ლენ; — სუბ. სტრ. სუ როდ. ოთი. გ-უ-^რუჭჭირენქ ეჲ ომუ ბუჲ სტაჲჲჲ პრეპაჲტჲჲ, გ-^რგუჭჭირენქ ბ. დ.; — მე-ნ-ჭირუა ტერბჲნი, პერენოსიჲ, უდერჲჲვალა, II-ჲ პორ. ნ. ვინჭი-რანქ ეჲჲ ვინჭირეჲჲ, თინა ინჭირანს, ინჭირის, აორ. მი-იჲ'ნ'ჭჭირი; — ობჲჲქტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოჲმ.) ნ. მე-ჲან-ჭჭირინე, აორ. მე-ჲანჭჭირინე, თის მი-ანჭჭირინე.

ჭირინი || ნ-ჭირინი: ჭირინაჲჲა, ნ-ჭირი-ნაჲჲა უპოტაგვალ, პრედაგალ, პერე-დავალ, პოსჲლალ; პრინჲჲჲჲჲ-სჲ, ნასტუპალ, დოსტაგალ მე-ნ-ჭი-რინაჲჲა, მო-ნ-ჭირინაჲჲა, III-ჲ პორ. ნ. მოჲჲჲ-ვოჭჭირინუნქ პოსჲლალ ომუ ტუა; დოსტაგალ ტუა, აორ. ქიჲჲ-ვო-ჭჭირინე, თოქუ ქიჲ-ო-ჭჭირინე; — მოჲჲჲ-ვოჭჭირინუნქ პოსჲლალ ომუ სუა, დოსტაგალ სუა, აორ. ქიჲჲ-ვო-ჭჭირინე, თოქუ ქეჲ-ა-ჭჭირინე; — სუ როდ. ოთი. ვუჭჭირინუნქ (გ. ვუ-წეჲ) აორ. ქე-^რუჭჭირინე; — ობჲჲქტ. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. მონჭუე (გ. მიწეჲს),

აორ. 2-го ср. ქო-ჭირინსუ (რ. მი-
წია); — აღა-ჭირინსაჲ გადავან
сверху вниз, передавать тайно,
н. აღმუ-ვონჭირინსუნი, აორ. ქალ-
ვონჭირინსე; — ეკო-ჭირინსაჲ დოსტი-
გან; — აღნო-ჭირინსაჲ გადავან
вниз, въ глубину; — წიო-ჭირინსა-
ჲჲ პროტაგивать впередъ, предла-
гать; — ო-ჭირინსაჲჲ დოსტიჲიმოე,
თოლონი ოჭირინსაჲჲ დოსტიჲიმოე
глазомъ, горько; — ინ-აჭირინსა-
ჲჲლო (< ინო-ოჭირინსაჲჲლო) დღა
передачи вниз, ср. ჭირსაჲჲ.

ჭირქა (რ. ჭიქა) ставанъ, стекло.

ჭირსინი ржать, ржать, I-я იორ. н.
ბჭირსინა/ბნი, აორ. ვიჭირსინი; — მე-
ჭირსინაჲჲ რჯათъ въ сторону кого,
III-я იორ. и. მეომე-ვოჭირსინსაჲჲნი,
აორ. მე-ვოჭირსინსე, თიქე მი-ოჭირ-
სინსუ.

ჭიფი а) узкій, ჭიფე შარა узкая до-
рога, б) токій, высокій (голосъ),
первымъ голосъ; — ჭიფანსუ მღაშ-
ქია დემ; — ჩე-ჭიფესი, см. ჩე ი
უღაფნი.

ჭიშ: ჭიშაჲ, მე-ჭიშაჲ, მო-ჭიშაჲჲ
поспѣвать, догонять, настигать,
дожывать, случаться, III-я იორ. н.
მიოჲ მე-ვოჭიშესუნი ნასტიგაю туда,
дожываю, აორ. ქი/გი-ვოჭიშესე, თი-
ქე ქი/გი-ოჭიშესუნი იღი ქი/გი-ოჭი-
შესო !!; — მოოჲ მე-ვოჭიშესუნი ნასტი-
გაю сюда, აორ. ქიშე-ვოჭიშესე, თი-
ქე ქეშა-ჭიშესუნი; — პრ. с. მე-ვეჭიშ-
ესუნი (რ. მი-ვსწრეზივარ, მი-ვეწვევარ),
მო-ვეჭიშესუნი (რ. მი-ვსწრეზივარ, მი-
ვეწვევარ); — სზ როდ. თვ. მე-ვეჭი-
შესუნი, მე-გიჭიშესუნი п т. д. я дамъ
подоспѣть ему, тебѣ; — მო-ჭიშა-

ფირი подоспѣвшимъ, достигшимъ, со-
врѣвшимъ, врѣлымъ, ср. ჭირინსაჲ.

ჭიშინარიტი, ჭიშინარტი (რ. ჭეშინ-
არიტი) истиннымъ.

ჭიშქარი, ჭიშქარი (რ.) ворота.

ჭიჭე малѣшкй; мало; — ჭიჭეოჲ მა-
ლო, недостаточнo; — *срavn. ст.* უჭი-
ჭაში; — ჭე, ჭა მლო, მხოვო; — ჭი-
ჭალოზა მღაძეჭეხო; — ჭიჭე-კითი,
см. კითი.

ჭიჭიზი, ჭეჭინა (რ. ჭიჭინა) стрекო-
за; — ჭიჭიზი იძახუ სრეკოზა სრე-
კოჯეთ (ვრეჩეთ).

ჭიჭიღოვი см. ჩიჩიღოვი.

ჭიჭეღოვი, წიწკაზი а) затѣчка, скрѣ-
пляющая ось съ матцею, б) ко-
лышки на чангурѣ (რ. у Орб. ჭინ-
ჭიღოვი, ჭინჭიკი, ჭიღიზი).

ჭკად: ჭკალუ კოვან, პრიბნავ
гвоздь, строить, крыть, I-я იორ. н.
ბჭკალენი, აორ. ბჭკალი, გე-ბჭკა-
ლი, პრ. с. მიჭკალე; — სზ როდ. თვ.
ვეჭკალენი, გიჭკალენი п т. д.; — სზ
дат. თვ. ვოჭკალენი პრიбнаво къ
чему, აორ. ვოჭკალი; — IV-я იორ.
ვოჭკალესუნი, აორ. ლე-ვოჭკალესე,
თიქე ლა-ჭკალესუნი (< ლო-ოჭკალ-
ესუნი); — სტრ. ვ. II-я იორ. н. ვოჭკა-
ლესუნი къху, აორ. ვოჭკალი; — მა-ჭკა-
ლალი, მე-ჭკალენი, ჭკალე/უ ვუ-
ნეც; — ჭკალირი ვიკოვანნი; — გა-
ნა-ჭკაჯი, გა-ნა-ჭკალი მხოხო ბნაშა-
გი მოსა; — ო-ჭკალალი პოღაშა-
შიმ კოვანი; — ო-ჭკალენი ვუპიდა;
ე-ჭკალეოჲ ოკოვან; — ე-ჭკალირი ოკო-
ვანნი; — აღა-ჭკალეოჲ პრიბნავ
сбоку; — გ'იოო-ჭკალეოჲ პრიბნავ
къ чему; — მიოო-ჭკალეოჲ პრიბნავ
внутри; — მიკო-ჭკალეოჲ პრიბნავ

къ стѣнѣ; — ჭკადუაში Чкадуашь, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ [этим. слова см. Н. Марръ, *Эт. эт. акад. сь лс. Армения*, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 146].

ჭკაჭკა: ჭკაჭკაჲ, მე-ჭკაჭკაჲ, მო-ჭკა-ჭკაჲ მელკო რხვათ, I-я пор. н. ზ/ვჭკაჭკუნქ, აორ. მე-ზ/ვჭკაჭკი; — стр. ვ. II-я пор. н. იბჭკაჭკუქ. აორ. ღი-იბჭკაჭკი; — ჭკაჭკიანი რხ-იანუნი, სრხვანი, მე-ჭკაჭკიანი, მო-ჭკაჭკიანი.

ნო-ჭკერი см. подхъ ჭკირ.

ჭკვაჭკ: გო-ჭკვაჭკაჲ мерцать, бли-стать, н. იჭკვაჭკე მურიგნი ვიხდა мерцают; — ცაქე მურიგსეფით გი-იჭკვაჭკეუ небо заблестало звѣздами (MA, стр. 88, ვ-4).

ჭკვერი, ჭკვეერი, ჭკვეერი см. ჭკუა.

ჭკილი S, ჭკელი MZ (лат. харт. ჭკის) ა) кукурузный ხაზხ, чурекъ, б) кукурүза, с) ჭკილი или ჭკილი-ს-ჭკილი просо (ср. უატი), ср. ღაზუ-ტი, ცხენა.

ჭკირ || ჭკერ: ჭკირუა, ჭკერუა რხ-ვათ, рубитъ, жать, I-я пор. ბჭკი-რუნქ, აორ. ღო-ბჭკირი, пр. с. მიჭკი-რე; — სვ როდ. отг. 'ვ'უჭკერუნქ რხ-ჟუ ძაი него, გიჭკირუნქ и т. д.; — IV-я пор. ვოჭკირაფუნქ; — стр. ვ. II-я пор. ვიჭკირუქ или იბჭკერუქ რხჟუს, рублюсь; — მა-ჭკირალი რხ-ჟუში; жнецъ; — ჭკირილი, გო-ჭკი-რილი რარხვანი, равный; — ნო-ჭკერა шоссейная дорога; — ნო-ჭკერი кусокъ; — გუნ-ბჭკირუა ღერ-რქვათ, отрѣзать; — მო-ჭკირუა სრხვათ, срубить; — მო-ჭკირუა (კონი) ჩლოუხъ средняго роста, корена-стый, ср. თინგუა, ქერცუა.

ჭკირჭკინი S, ჭკერჭკინი MZ скре-жетъ, скрипъ, шумъ.

ჭკიჭკილია, ჯგიჯგილია S муравей, ჭკეჭკეცია, ჯგეჯგეცია Z, სრ. ზუ-ცუცია; — ზუნ-მეტახილი со слова-ნი ღორბოჲ (прозвище муравья, см. მოამბე 1897, № VI, отг. II, стр. 8); шелковичнымъ червямъ муравьи очень вредятъ, а потому по адресу послѣднихъ обыкновенно говорятъ: იუ გოლაჲ ვიჲო ჯა-სო გორ (ступайте), სრ. გ. უ-სულა-უ Бер.

ჭკოლა тошн.

ჭკობე || ჭკუმ: ჭკომუა, ჭკუმუა ზსთ, кушать, I-я пор. н. ზ/ვჭკომუნქ, ჰჭკუმუნქ или ბჭკუნქ, აორ. ზ/ვჭკო-მი, ჰჭკუმი, ო-ვჭკომი, пр. с. მიჭკო-მუ, მიჭკუმუ или ნო-ბჭკუმუქ; — стр. ვ. II-я пор. н. ვიჭკომუქ, იბ-ჭკუმუქ სხდაოს, აორ. ვიჭკომი, იბჭკუმი; — стр. ფორ. возм. II-я пор. იბჭკომეჲ могу.ბთ სხდე-ნიჲ, мѣя можно ѣсть, (св отг.) ვე-ებჭკომეჲ; — объект. стр. 3-го სრ. (ფორ. возм.) н. მაჭკომეჲ могу ზსთ, აორ. მაჭკომე; — მა-ჭკომალი, მა-ჭკუ-მალი кушающій, მა-ჭკომი ხმ; — უ-ჭკუმური ნე ზში; — ჭკომირი სხდეანი; — ჭკომური რახ (ბო-ღხა); — ო-ჭკომალი кушаніе, пи-ща; — ო-ჭკომალი ნა სხდე, ვ ღა-ჩკუმაფუ, მელაჭკუმაფუ (< მელა + ო-ჭკუმაფუ) блюдо, кушаніе, приправа [у Gros-сет მელაჭკუმაფა (Rapp. VII, стр. 73), у него же (Rapp. VIII стр. 107 — 109) въ одной надписи Илорской церкви въ Самурзакане встрѣ-чается слово გოჭკი-კომუნი; умал-

ყველაზე ო значеніи второй половин-
 ны слова, первое принимает овъ
 за г. გოჭი *poroskoni* (petit porc), но
 едва-ли это слово грузинское, оно
 встрѣчается и въ формѣ გოჭკუ-
 შური (рукопись Цаншской церкви)
 съ добавленіемъ კარგი სიტყველი
хорошо подобный и, можно полага-
 гать, что слово это имѣетъ связь
 съ глаголомъ ჭკო/უშეა и обозна-
 чаетъ какое-то блюдо вывъ уже
 шипрельцамъ неизвестное].

ჭკორი რაბი; — პაკონ-ჭკორალა см.
 პაკონი.

ჭკაუბა, ჭკაუბა უმი; — ჭკვეური, ჭკვეური,
 ჭკვეური, ჭკვეური, ჭკვეური უმიანი; —
 ჭკვეური, ჭკვეურაშე უმიანი; — უჭკვეუ
 безумный, неумный.

ჭკაუდი см. ჭკაუჯი.

ჭკაუშუბა см. ჭკაუშუბა.

ჭკაუთა-უშეური см. უშეური.

ჭკაუჯი, ჭკაუდი, *dat. karti*. ჭკაუბა ა) со-
 судъ, б) судно, корабль (см. გე-
 ში); — შე-ჭკაუჯი, შე-ჭკაუდი გოძარი.

ჭკაუდი см. ჭკაუდი.

ჭკაუნიუბა см. ჭკაუნიუბა.

ჭკაუჭკაუდი см. ჭკაუჭკაუდი.

ჭკაუჭი (გ. ჭკაუჭი) плетка, ср. კო-
 ჭობი.

ჭკაუჭი (გ.) чахотка, ფირც-ხვალი
 (< ფირცვიში-+ხვალი *ჩახელა* *lei-*
ჩაღა).

„ჭკობი“ см. წაბი.

ჭკობი см. წხინი.

ჭკობი (გ. ჭკობი *სლამი*) что-либо дур-
 ное; сомнѣніе.

ჭკობი სოფი; — ჭკობი ზეარ-
 სული სოფი, დოჯიხვი სოფი (*პროტ.*
 გოლოფა); — ოთხ. глаголъ съ род.

отв. ვუჭკობიუნქ ძეაო ემი что
 сырымъ, болотистымъ, аор. ლუ-
 გე-უჭკობიუნი.

ჭკობილია ხელები სე ვალები გუ-
 ბი, ჩხობილია.

ჭკობი: ჭკობი ლობი, დეხა, ვაქი, ვაქი,
 პოქი, I-я пор. ნ. ზეჭკობიუნქ,
 ზეჭკობიუნქ, ნ.-ბ. ო-ვეჭკობიუნქ, აორ.
 ვეჭკობი ში ო-ზეჭკობი, შრ. ს. მიჭკო-
 ბი; — II-я пор. ი-ზეჭკობიუნქ ზადერჟი-
 ვაო დე სე; — III-я пор. ვოჭკო-
 ბიუნქ ზადერჟივაო, პრეჟივაო; —
 IV-я пор. ვოჭკობიუნქ; — ვ-ჭკობი
 ბრე სიპუ ვერხ, პოქი, პ.
 ე-ზეჭკობიუნქ ილი ვეჭკობიუნქ, ბ.
 გე-ე-ზეჭკობიუნქ, აორ. გე-ე-ზეჭკობი; —
 ნიშანიში ე-ჭკობიუნი პრეჟიუნქ;
 სოჭრე პრეჟი; — შრ. ვ. II-я
 пор. ვეჭკობიუნქ, აორ. დი-ვეჭკობი; —
 ი-ზეჭკობი ი მოგუ ბი ზადერჟი
 (გ. დ-ვეჭკობი); — ოხვ. შრ. 3-го
 шр. (фор. повм.) ვეჭკობი მოგუ ზა-
 დერჟი, აორ. ვეჭკობი; — ე-ვეჭკობი
 მოგუ პოქი, სი ე-ვეჭკობი, თის
 ი-ვეჭკობი (შ. ე-ვეჭკობი); — ჭკობილი,
 დ-ჭკობილი ზადერჟიანი, ვე-
 ტი; — ო-ჭკობილი პოქიანი ზა-
 დერჟიანი; — ე-ვეჭკობი ვეტიანი, პო-
 ქიანი, პოქიანი (გ. ა-ვე-ღე-
 ბი); — აკო-ჭკობიუნი (შურიში) ზადერ-
 ჟი, ვეჭკობი სე; — ეკო-
 ჭკობიუნი (ღელიში) პოქი, ვეჭკობი
 ვერხ (голову); — გ-ი-ვეჭკობიუნი
 ვეჭკობი, ზადერჟიანი სე
 ზე, ი-ვეჭკობი (ი-ვეჭკობი),
 სობიანი.

ჭკობი წოგა, სეო ვე ზუგუდსკომ
 უხაბ.

ჭკობი გორბი; ბი; — ჭკობი ზე,
 პე, გორბი, ბი, I-я пор. პ.

ბჭუნე жарю, пеку, აორ. ლ-ბჭვი, თიქ ლ-ჭუუ, ლ-ჭოუ, პრ. ს. მიჭუ; — სვ როდ. ოთ. 'ვუჭუნე', გოჭუნე] и т. д.; — IV-ლ იორ. ვოჭუ-აფუნე; — სტრ. ა. II-я იორ. ნ. იბჭუეუქ ილი იბჭოუქ, ვიჭუეუქ გორუ, пекусь, აორ. ლ-იბჭვი, პრ. ს. ლ-ბჭვერე; — ობექტ. სტრ. I-გო სპრ. ნ. მე-ვჭუნს, სი მე-რჭუნს у меня, у тебя горитъ, болятъ, აორ. მე-ვჭუ, სი მე-რჭუ; — 3-გო სპრ. მაჭუ (ღუღი, ღუს/ღ) у меня болятъ (голова); — 3-გო სპრ. (ფორ. возм.) მაჭვე ოგუ жечь, печь; — ჯელატ. ობექტ. სტრ. ა. ლ-ბჭუნეი ო если бы я былъ сожжешь, სი ლ-რჭუნეი, თინა ლ-ჭუნეი, ჩქ ლ-ბჭუნეანი; — მაჭუალი სჯიგაუში, пекарь; — ჭვილი, ჭვირი сожженный, испеченный; — ბელი-ჭვილი (სმ. ბელი); — ნაჭვი ვაგორხმ; — ო-ჭუალი შემეტ სჯიგავი, жарелия, печепия; — უ-ჭუ ნეოჯარევიმ, ნეო-печепный; — გური-მოჭვე, გური-სა-ჭო სჯიგაუში сердце; — ალა-ჭუალა: ალა-ჭვირი სოჯენიმი ვუტრი чего; — გი/ღო-ჭუალა; — გინო-ჭუალა (გ. გაღ-წვა); — მიო-ჭუალა (გ. ჩა-წვა); — მო-ჭუალა (გ. მო-წვა); — წემო-ჭუალა (გ. ჩა-წვა).

ამ-ჭუნანი სმ. подь ჭუმე.

ჭუაფა, ნ-ჭუაფა თორიანთა, II-я იორ. ნ. იჭუნანე; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. მანჭუაფუ (გ. მეჩარება); — ნ-ჭუაფილი თორიანთ; — ნ-ჭუაფილო თორიანო.

ჭუბური каштанъ; — ჭუბური-სინჯი Чубурь-хинджъ, село въ Самурзакано (ბუკ. каштановый мостъ). სმ. სინჯი.

ჭუგი мышь; — პროვინცია მიშპ: კუ-ღლაში *хвостатая*, კიბირ-მოჭვა-ლილი სვ *выкопанными зубами* (8-ამ-ბე 1897, № VI, ოტ. II, სტრ. 3); — ო-სვამეში ჭუგი ლეგუჩაი მიშა (ბუკ. церковная мышь), სმ. ბურბუ.

ჭუგი S, ჭუმანი MZ ჯავრა; — ჭუმენერი ჯავრაში; — ო-ჭუმარი, ო-ჭუ-მარა უტო (სრ. ალონი, ელაღინა); — ამ-ჭუანი (< ამ-ჭუმანი) сегодня ут-ромъ.

ჭურა кубышка, черпакъ; — კოლო-ჭურა кубышникъ, горькая тыква (სმ. კოლო), ტუტულა. სრ. სირე.

ჭურია Чуря, ваззави рѣки в Іѣс-полѣи мѣстности въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

1. **ჭურჭული** шебетать, I-я იორ. ნ. ბჭურჭულანე; მარჭიხოლი ჭურჭულანე ласточка шебететь, სრ. ლურ-ჭული, ჭუქაფი.
2. **ჭურჭული** სმ. ჭვარჭვალი.
3. **ჭურჭული** სმ. თოლი 1.

ჭულა სმ. ჭვიტა.

ჭუქაფი шебетать. სრ. ჭურჭული 1, ლურჭული.

ჭუჭელი крапива, ჭუჭელე; крапиву пзываютъ ოზუში სოჯი ძვოროვი ნია, სმ. გა-პიგება, *Гр.*, § 156 (სმ. II. Марръ, *Яфетич. элементы въ языкѣ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1912, სტრ. 831 — 834).

ჭუჭუბ ძღვავთ (говорится о маленьких предметах), სტრ. ა. IV-я იორ. ნ. ვაჭუჭუეუქ ძღვю, აორ. ქე-ვაჭუჭი, პრ. ა. მიჭუჭუ. სრ. ჯულა.

1. **ჭუ**: ჭვალა, ჭვულა პროქიანთა, I-я იორ. ნ. ბევჭულანე] ილი ვჭუნე, აორ. ლ-ბევჭუე; — ჭვული პროქი-ანთი (გ. წვეული).

2. ჭეხ: ჭეხაფა, გეჭეფაფა, ლეჭეფაფა *начивать*, II-я *пор. н.* იბჭეფანქ, *аор.* ლეიბჭეფი, გი-იბჭეფი, *пр. с.* ლე-მი-ჭეფაფუ; — *сз* *род. отн.* [ვ]ეჭეფანქ, გიჭეფანქ *п т. д.*; — III-я *пор.* ვოჭეფანქ, ლე-ვოჭეფანქ *начиваю, пачпу*, *аор.* ლე-ვოჭეფი, თაქე ლაჭეფუ; — IV-я *пор. н.* გეთმუ-ვოჭეფაფუანქ *заставляю его начивать*, *аор.* გე-ვოჭეფაფუე, თაქე გო-ოჭეფაფუე; — გო-ოჭეფაფური, გო-ო-ჭეფაფუ *начальным*.

3. ჭეხ: გო-ჭეფაფა *творить, создавать*, III я *пор.* გე-ვოჭეფანქ; — გო-ჭეფაფალი *созданный*.

ჭეხანბ *сила, жизненная сила*; — გამეხან-ბაჭეხანი *потомокъ*.

ჭეხანჭეხ: ჭეხანჭეხუ *давить, раздавливать*, I-я *пор. н.* ბჭეფანჭეხენქ, *аор.* ლე-ბჭეფანჭეფი; — *стр. з.* იბჭეფანჭეფუქე *раздавливаться*, *аор.* ლე-იბჭეფანჭეფი; — მა-ჭეფანჭეფალი *давищнй*; — ჭეხანჭეფირი *или* ნა-ჭეფანჭეფა *раздавливенный*.

ჭეხაბუფი, ჭეხაბური, წყარს ენა-ჭეხაბუფი *купаться, плескаться въ водѣ*.

«**ჭეხარი**» *см.* წყარი.

ჭეხი || **ჭეხი**: ჭეხეშუა S, ჭეხეშუა MZ *стеречь, пасти*, I-я *пор. н.* ბვეჭეფეშენქ, *аор.* ვჭეფეში, ბჭეფიში; — მა-ჭეფიშალი *или* ჭეფეში, ჭეფიში *пастухъ*.

ჭეხვად || **ჭეხვიად** || **ჭეხორად**: a) ჭეფა-ლეუ, ჭეხვალეუ, ჭეხორალეუ *разорвать, истребить*, I-я *пор. н.* ბჭეფვიადენქ, ვჭეფვადენქ, *аор.* გო-ბჭეფვიადი, გო-ვჭეფვადი, *пр с.* გო-მიჭეფვიადე; — *стр. з.* I-я *пор. н.* ბჭეფორადქე *разриваюсь, истребляюсь* *или* ვიჭეფვიადეუქე; — *н.-ბ.* ი-ვეჭეფორადქე *истребляюсь*, *аор.*

ი-ვეჭეფორადი; — *მე-ჭეფვიადეუა* *прервать, перестать, объект. стр.* 2-го *сир.* *аор.* მე-მიჭეფორადქე *у меня перестало, გა-მიჭეფორადქე* *у меня истребилось*; — *ო-ჭეფვადალი* *подлежащй истребленю*; — ჭეფვიადირი *разорваннй, истребленнй*; — b) გინო-ჭეფვალეუ, გინო-ჭეფვიადეუ, გინო-ჭეფორადქეუ *рѣшать, присуждать, п.* გინეშე-ბჭეფვიადენქ, *аор.* გინო-ბჭეფვიადი, გინო-ბჭეფვიადი, *пр. с.* გინო-მიჭეფვიადე; — *сз* *род. отн.* გინეშე-ვეუჭეფვიადენქ, *аор.* გინო/უ-[ვ]ეჭეფვიადი; — *стр. з.* გინო-ვეჭეფორადქექე (*გ. გაღა-ვეჭეფვიადი*); — *объект. стр.* 2-го *спр.* გინო-მიჭეფვიადე (*გ. გაღა-მიწვიადი*); — გინო-ჭეფვიადილი *рѣшешнй, гино-ჭეფვიადილი*; — ჭეფვიადირაფა, გინო-ჭეფვიადირაფა *ишносить, переносить, попытать*, II-я *пор. н.* ვიჭეფვიადირაფუანქ *или* ვიჭეფვიადირაფანქ, *аор.* გინო-ი-ვეჭეფვიადირაფეე || გინო-ი-ვეჭეფვიადირეე, *пр. с.* გინო-მიჭეფვიადირაფეუ; — IV-я *пор.* გინე-ვოჭეფვიადირაფუანქ *или* გინე-ვოჭეფვიადიფუანქ *заставляю его испытать, перенести что*.

ჭეფვიადი: ჭეფვიადი, გო-ჭეფვიადი *растягивать, выпрямлять, н.* ვჭეფვიადენქ, *аор.* ვჭეფვიადი; — *стр. з.* II-я *пор. н.* ვიჭეფვიადიქეუქე *растягиваюсь, выпрямляюсь*; — ჭეფვიადილი, გო-ჭეფვიადილი *выпрямленнй*.

ჭეფვიადეუ *см.* ჭეფვალეუ.

ჭეხვენტირი *см.* წყვენტირი.

ჭეფვიადი *см.* შხურნი.

ჭეხობაფი, ჭეხობალი, ჭეხობა კრეხ, *писецъ, визъгъ*, I-я *пор. н.* ბვეჭეფიანქ, *аор.* ბვეჭეფიანი, თაქე ჭეფიიუ, ჭეფიიუქე, *пр. с.* მიჭეფიიუ, *ср.* ლვინკაფი.

ჭყოთა, ჭყირთა S, ჭყუთა MZ ЛОХОТЬ (как мха), სრ. ღუცო.

ჭყოლიც: ჭყოლიცუა давить, раздавить, I-я пор. п. ზეჭყოლიცენქ, აორ. გო-ზეჭყოლიცი; — ჭყოლიცირი раздавленный.

ჭყინჭყოლი: ჭყინჭყოლუა ცუჯიში драть за уши, съ род. отн. ვუჭყინჭყოლუნქ, აორ. ღუ-უეჭყინჭყოლუე.

ჭყირთა см. ჭყითა.

ჭყირუა см. ჭყეუა.

ჭყოლუა см. ჭყეაღა.

ჭყოლი: ჭყოლუა рашить, I-я пор. п. ზეჭოლენქ. აორ. ღო-ზეჭოლი, პრ. ს. მიჯოლუ; — სტრ. 3. II-я пор. ვიჭყოლუექ; აორ. ღი-ზეჭოლი; — объект. სტრ. 3-го сур. в. მაჭყოლუე მიხე павосителა рана, აორ. ღე-მაჭყოლუე, III. с. ღო-ვეჭყოლუე, სი ღო-რჭყოლუე; — ჭყოლირი რაენი.

ჭყოლაღ, **ჭყოლიღ**, **ჭყოლიღ**: ჭყოლაღა, ჭყოლიღაჟა, გო-ჭყოლაღა, შე-ჭყოლაღა ვიხმავთ, II-я пор. в. იხე-ჭყოლიღუნქ. შეთმი-იეჭყოლიღუნქ. აორ. ქიშე-ეხეჭყოლიღე; — объект. სტრ. II. გომიშე-მოჭყოლიღე ენი შეთ-მუ-მოჭყოლიღე მიხე ვიხმავთ (რ. მაიწუღაჟა), პრ. ნეს. II აორ. ქეშე-მოჭყოლიღე ენი გე-მოჭყოლიღე, თის ქეშე-მოჭყოლიღე, გე-მოჭყოლიღე, პრ. ს. ქეშე-ზეჭყოლიღე, სი ქეშე-რეჭყოლიღე. თის ქეშე-ჭყოლიღე (რ. ღე-მაიწუღა, ღე-მიწუღა); — აშე-ჭყოლიღაჟა ვი-ხმავთ среди чего; — მა-ჭყოლიღე ვი-ხმავთ; — შე-ჭყოლიღი ვი-ხმავთ.

ჭყოლოფა უხელოფა; оказывать многость, благодеяние, съ род. отн.

მიჭყოლოფი окази миѣ многость; — ნა-ჭყოლოფუე пожалованнми; — ჭყოლოფუა Чѣстолюа (муж. мня, სრ. გ. წუაღოლა).

ჭყონი ძუნხ: — ჭყონდარი (რ. ჭყონ-დიღელი < ჭყონი + დიდი большои) Чѣнодари, Чѣнодидели, такъ назывались епископи Мартвильскаго монастыря, занимавшие при грузинскомъ дворѣ должность первыхъ министровъ (შვიგნობარ-თუნეცესი); въ Мингрелии я теперь епископа называютъ ჭყონდარი; — ნა-ჭყონი-ღო. ნა-ჭყონიღო, ნა-ჭყონიღო პა-ვაპიე ოკრუგა ოკოლო Мартвильскаго монастыря, частн Сенак. უხე-ღა, см. შარტვილი, კაპუნია.

ჭყორ: ჭყორინი, ნ-ჭყორუა, გო-ჭყო-რინი გიხე; გიხეაქსა, სერდითსა, სტრ. 3. I-я пор. ვეჭყორექ სერჯუს, აორ. გო-ვეჭყორი; — სე როდ. отн. ვუ-ჭყორექ ენი ვაჭყორექექ სერჯუსე ნა него, აორ. გე-ვაჭყორი, თიქე თის გე-ვაჭყორე, პრ. ს. გო-ვეჭყორექექ (რ. გე-ვეჭყორე); — გო-ჭყორელი ენი ჭყორინეჟა რავერჯენი, სერ-დითნი.

ჭყორღა см. ჭყოლაღა II ჭყეაღა.

ჭყორი перепелъ; — ჭყორ-ტოტი ნო-როდათა ტრავა, გ. წყერი-ფეხა.

ჭყორთაპოცი см. ფინწალი.

ჭყუაღა, ჭყალა см. ჭყე I.

ჭყუღუა ვაღეაღა პრადანიმე, ვი-დავთ ვამუჯე, I-я пор. II. ზეჭყე-ღუნქ; — მო-ჭყუღე ბარიში, ნეხე-სთა, პოვობრჩაია (სრ. ღეღეფალი, ხათუცი); — ო-ჭყუღური პრადაოე (სრ. ზეიოთ).

ჭყუთა см. ჭყითა.

ჭუნცე (გ. ჭუნცე) молодой, свѣ-
жій; — ჭუნცე ლაცი молодой ку-
курузный початокъ.

ჭე книжа (ბ. მ. отъ этого слова про-

изведено в лѣтиси *стипа*), см. ოპ-
ფა подъ ფა.

ჭენე см. ჭინე.

ჭერჭინა см. ჭიჭიბი.

ს.

1. **-ს, -სი, -სე** до: ცუდეშან (სი, სე) до
дому; этотъ послѣдлогъ часто от-
падаетъ и ცუდეშა, напр., употреб-
ляется какъ въ смыслѣ *домой*, такъ
такъ и *до дому*.

2. **ს:** სულა разматывать, разстраи-
вать, отмигать, I-я пор. н. ბსენქ
разстраиваю, разрушаю, отмигаю,
აორ. ღო-ბსა;—III-я пор. н. გუგო-
სუნქ, სი გა-ანუნქ, თინა გა-ანუნს
размотаю; — იენო-სულა разры-
вать внизъ, углублять; — ენო-სილი
углубляю; — შუკო-სულა обва-
ливаться; — შუკო-სულა დინა обвалъ.

3. **ს:** სუფა, ღო-სუფა влость, лежать
лицомъ внизъ, разорить, -тѣся, по-
губить, погнбить, III-я пор. ვოსუ-
ანქ, აორ. ქვდვ-ვოსე, თიქ ქვდ-
ანუქ;—IV-პორ. დომუ-ვოსუფუნქ;—
სტრ. 3. I-я пор. ვსქქ ილ IV-я пор.
ვოსქქ ჯეჟი ლცომъ внизъ (გ. ვამ-
სვივარ);—II-я пор. ვსქქქ ღოჟუს
лицомъ внизъ, погнбаю, აორ. ქი-
ღო-იგსე, თიქ ქიღო-იხუ; — ღო-
შა-სუფაღო იპროიდნვაშიქ, რა-
ვორაშიქ; — ღო-სუფაღო იპრო-
კინუთიქ, разоренниქ; — აშა-სუნა,
აშა-სეინა лежать влцкомъ, н. აშა-
ვსქქ, აორ. ქაშ-ეესვი; — გოო-სუფა
лежать внизу подъ ч.-либ; — წე-
შო-სუფა лежать на открытомъ мѣ-
стѣ (говоритъ о большихъ пред-
метахъ).

4. **ს:** სალა, საფა, სულა рождасть, I-я
пор. н. ზ/ესანქ, აორ. ზსიი MZ, ქო-
ვსე S, პრ. с. შისუქ;—სეერი рожден-
ნიქ;—უ-სუუ не рожденниქ;—სა-
ფილი отеленная; — უ-საფუ თელ-
ნაჟ, თელნა;—გოლა-სალა рождасть
на чемъ, სქ დატ. отп. გოლდმუ-გო-
სანქ, აორ. ქიგოლდ-ვოსე, თიქ ქიგო-
ლა-ანუქ (см. ქიმშა-მირთუ подъ ლ
2), სრ. ბადე ბ 1.

5. **ს:** см. სუნა.

სა и название чешуп у пѣкоторыхъ
рыбъ; кости змѣл.

საბაკი (გ. საბაკი, სიბაკი) вещь.

საბაკუა, საბაკუა, საბაკი სოთი-
ვანსა, სტრ. 3. IV-я пор. იეკო-ვა-
საბარქუქ; აორ. იეკ-ვასაბარქი.

საბრუშაკი, საბრუშაკი არბუზ (н.
سبزخارک دهن).

საზინა S, საზენა MZ (გ. საზინა ივზ
არბ. سبزخارک) казна, кладъ.

საზირი S, საზერი MZ (არბ. حاضر)
готовиქ;—III-я пор. н. ვასაზირენქ
готовлю;—სტრ. 3. II-я пор. н. ვი-
საზირებუქ готовлюсь.

სათე, სათეე скоро, сразу, тутъ же,
სეთე, სერთე; — სათე-სოლო тотъ
часъ же.

სათეტი, სატეტი MZ (ახ. ათე) не-
вѣста, хвѣстка, новобрачная, სრ.
დედფალი, ნისა, მოჭეფულე.

სათრი (გ. ივზ არბ. خاطر) почтение;
уважение, уступка; — სათრიანი по-

чительный, уступающий, стѣсняющийся; — ზართიანო почтительно, стѣсняясь.

ზაია Хаія, რჩეა ვჱ Самурзакано. ლე-ზაინდრებო Лехайндравო, სეო ვჱ Сенакскомъ უზვდჱ (ოფჱ ფამილია ზაინდრავ).

ზავ: ზაკუთი სტუკჱ; ზაკუა სტუჯათ, ბიგჱ, ნ. ვუზაკუანქ, აორ. ვზაკო, ლუ-^ვუზაკეე, თიქ ლუ-უზაკეუ; — ო-ზაკოა დერევიანი მოლოტოჩეკჱ ნა მელნიცჱ, სოდიანი სჱ ზელობომჱ, ნო კოტორომუ პროჱოდჱთ ვერპო ვზჱ ლიკა; ნიჱანიჱ კონდომჱ მოლოტოჩეკჱ ოპირაეტჱ ნა ზერპოვჱ, ოფჱ ვრაჯავიჱ კოტორაგო ოფჱ ტრესეტჱ, პრივოდი ვჱ სოტრესენიე ნ ზელობოქ.

ზადო: ზალუა ჯარით, სჱგათ, I-ა პორ. ნ. ზსალუენქ; — ზლირი ჯარენიჱ, სოჱჱენიჱ.

ზადო სმ. ს 4.

ზი-ზადოსე (გ. იჱ არბ. خلاص) ვესელოსთ, ჱიჱნერადოსთჱ, ოჱოთა.

ზადოსი (გ. იჱ არბ. خلق) ნაროდჱ, თლია, ზარსი.

ზამი ნოჱ.

ზანათი (არბ. حنث) ელითპრესტუპლენიე, იჱმინა, ვრადჱ; — შო-ზანათი (გ. შუ-ზანათი) იჱმინიკჱ, ვრადჱ.

ზანგა სუმასედშიჱ; — გა-ზანგეა სკოდით სჱ ემა, სტრ. ვ. ნ. ოფზანგეუქ, აორ. გე-ფუზანგი, გე-ეზანგი, სრ. სულელი, უერი, ცლა.

ზანგარი (?), ჱეგე-ზანგარამი, სმ. ჱეგე.

ზანდა ტრუდჱ; — ზანდეა, ზანდეა, ზანდელი ტრუდითჱ, ნ. ზსანდელენქ MZ, ვსანდელენქ S; — II-ა პორ. ვისანდელქ S, ოფსანდელქ MZ იჱ ოფსან-

დელქუქ, აორ. ოფსანდი, ოფსანდელი, ოფსანდი ბმ, პრ. ს. შისანდელქუქ იჱ შისანდელი; — III-ა პორ. ნ. ვოსანდელენქ ჱასტაჱიუ ეგო ტრუდითჱ, აორ. ვოსანდელი.

ზანი (გ.), ზანობა ვრეა, ღრო-ზანი; — ზანიერი პოჱიჱო, დოღოღენიჱ; — ღიღ-ზანს დოღო, სრ. ღრო.

ზანტი სმ. ზაკო.

ზანჭვი Ханцкъ, სეო ვჱ Зугандскомъ უზანქ.

„ზანჭვიოღლა“ შ. რ. ბობჱ ვოღჩი, „ზენეკოლა“ (კრეპული 1899, № VII, ოღ. II, სტრ. 35).

ზაბა ა) ბოღოში, ნუკლოჱიჱ, ბ) მუჱსკოე იმია, გრ. ზაბი გორკჱა თჱკია.

1. **ზარ:** ზარუა რასჱიჱთჱ სარჱ, პროღმეღთჱ დოროგუ, გილა-ზარუა, I-ა პორ. ნ. ვსარენქ, აორ. გო-ვსარი; — II-ა პორ. გილ^ე-ფუზანო/უქუქ.

2. **ზარ:** ზარეა (გ.), გა-ზარეა რადოსთ; ობრადოვანთ, სოოღმეღთჱ რადოსთუ ვესთ, III-ა პორ. ნ. ვსარენქ, აორ. ქუ-ვსარი; — IV-ა პორ. ვოსარა-ფუენქ; — II-ა პორ. ოფსარენქ ვესელოსთ, აორ. გე-ეზარი (< გა-თიზანი); — სტრ. ვ. II-ა პორ. ოფსარეუქ, გე-ეზარეუქ რაიესეღო; — ზარე-ბოჱ სჱ ვესელიემჱ; შოურე ღიღი ზარე-ბოჱ ოვჱ იდეთ სჱდჱ სჱ ბოღოში რადოსთუ; — შა-ზარეელი ვესენიკჱ; — გა-შა-ზარეელი რადოჱიჱ; — გა-ზარეული, გა-ზარეუ ობრადოვანიჱ; — ო-ზარეუ პრედმეტჱ ვესთ; — ზა-ზარეა ევანგელიე; — შა-ზ, შა-ზარი (< შა-ზარეული) *ласкат*. მჱნიჱ, დრუჱოქ.

ზარაზი (გ. იჱ არბ. خراز) საპოჱნიკჱ, *собств.* თჱიჱიჱ ჱურაჱი (წულა, წულაზი), სრ. შე-ჩეჱქ.

ზარა-ხუე не ннѣющее смысла а-
литерпрукщее и рнѣмующее об-
разованіе, Gr., § 165.

ზარბი (რ.) жадный, завистливый, ხარ-
ბეზა, ხარბობა зависть, завидовать,
объект. стр. 3-го სპრ. в. მოხარბე
მნი ზავიანო, აორ. დე-ჰეხარბე, პრ.
с. და-ვხარბეპუ, სი და-რხარბეპუ, თის
და-ხარბეპუ.

ზარგ: ხარგუა нагрывать, ნაწილყ-
ვავა, I-я пор. в. ჰე/ვხარგანქ, აორ.
დო-ჰე/ვხარგაი; — სტრ. ვ. II-я пор. в.
ვიხარგუქუქ S, იბხარგუქუქ MZ на-
გრუჟავსა, აორ. დო-იბ/ვხარგაი, (სა
ოტრ.) ვე ებხარგაი (ვა-ბ-იბხარგაი); —
ხარგელი нагруженный, ნაწილყ-
ვანი; — ხარგა ნოშა, ნაწილყ-
ვანი.

ზართა (რ. ხართა) მძახ, სრ. ლაგუჯი.

ზართუბა (რ. ხართუბა), გო-ზართუა ზა-
პუტავსა, სპუტინავსა.

ზარკედი стуканіе, звук ударя-
емых друг о друга деревянных
предметовъ; — უჩა კოდი ხარკალეე
черное звенящее ведро (для пи-
тия вина); — ო-ხარკალეუ, სმ. ლია,
ლეკერე, სრ. გო-ზარჭალაფა.

ზარტქ || **ზორტქ:** ხარტქი, გო-ხარტქი
лопнуть, лопаться, разрываться,
სტრ. ვ. I-я пор. ბსორტქქ ლოპავსა,
გო-ბსორტქქ ლოპუ, აორ. გო-ბსორ-
ტქი; — სს დატ. ოტნ. გეომე-ვანორ-
ტქუქ ლოპავსა, რაზრყავსა ო
ყო, აორ. ქეკე-ვანორტქი; — ხარტქი-
ლი ლოპუაში, რაზრყაუაში; —
ოკო-ხარტქილი; — გომე-ხორტქი პა-
დატ ვიავსა; — გომე-ხორტქილი უშა-
ვიში ვიავსა.

„გო-ზარჭალაფა“ (სრ. ხარკალი) ნავ.
ობრადჷ სოვერაემი ვს Великий

четвергъ; накапунѣ, послѣ ужина,
одна изъ членовъ семьи женска-
го пола, преимущественно дѣв-
ца, избирается въ молчальницы
(მე-პურ-ბეპე); она беретъ вероте-
но и начинаеть прастъ обязаель-
но шерсть; сс этого момента она
и считаелься молчальницей и до
извѣстнаго времени не должна ни
говорить, ни шептать, хотя окру-
жающіе и стараются соблазнить
еѣ; молчальница должна встать
ночью тайно, тайно же она должна
перезнать у всѣхъ въ семьѣ одну
погу ниже колѣна обязательно
той шерстяною ниткой, которую
она спряла послѣ ужина; послѣ
этого она беретъ мѣдннй пазъ
или мѣдннй котелъ (ჭანური) и па-
ку, бьетъ тревогу и тѣмъ будить
всю семью; члены семьи сс намы-
шавши свистками и свирѣляни,
либо звенящими предметами при-
соединяются къ молчальнице и,
по данному еѣ сигналу, начи-
нають свистѣть, звонить, играть
на свирѣли и т. д.; это-то и на-
зывается гохарჭალაფა; затѣмъ вся
эта процессія обходитъ кругомъ
снаружи домъ, посѣщаетъ амбаръ,
кукурузннхъ, курятникъ, хлѣвъ,
погребъ и весь дворъ; вернувшись
домой, молчальница беретъ моты-
ку (პერგი), поднимаетъ по лѣст-
нице на потолокъ надъ очагомъ
(ტყვილი), даетъ зналь кому-либо
изъ присутствующихъ взять ка-
менный пестикъ и исполнять у
очага роль отвѣтчика или отвѣт-
чицы, а сама, ударяя мотыкой ო

потолокъ, будто она работает въ полѣ, починаетъ уже говорить во всеуслышаніе: ში ცვანა ღო ში ცხვირნილია ჩიო (букв. кто) — *нива и что потолок!* (т. е. что общего между ними) отвѣтчикъ внизу ударяетъ пестикомъ объ землю, какъ будто убиваетъ блоху и говоритъ: ში ცუღე ღო ში წყირილია ჩიო დომა и что — *блочно!* молчаливица продолжаетъ: ში ბერტი ღო ში ცხვირნილია отвѣтчикъ: წყირი ღიხ-სამარეს! такъ повторится три раза и тѣмъ оканчивается обрядъ «задержанія блохи» (წყირიში ქოფუა); затѣмъ молчаливица, въ сопровожденіи отвѣтчика, обходитъ въ саду всѣ деревья, которыя не даютъ плодовъ или даютъ черезъ годъ я, подымая топоръ при каждомъ изъ нихъ, говоритъ: *ოკო შობკვათუქ! ა დოშნა სრუბით*, но отвѣтчикъ ручается за деревья, что они въ слѣдующемъ году дадутъ плоды; смыслъ обряда таковъ: куда ни ступитъ нога молчаливицы, по тѣмъ мѣстамъ змеи духи и змѣи не смѣютъ проходить, а соблюдающіе заклятіе блохи избавляются отъ блохъ въ продолженіе года (СМК, XXXII, отд. III, стр. 104—107), ср. г. უ-ბროლა у Бер.

ხარხენი см. ხარხინა.

1. **ხარხი** или **ჯებერი** (г. ჯებირი) ограда изъ похънвель.

2. **ხარხი** см. ხალხი.

ხარხინუბ выжимать; — ხარხინი, ხარხენი, ხარხინი прессы.

ხარჯი (г. изъ арб. خرج) расходъ, трата; расходовать, I-я пор. н.

ხარჯენქ; — III-я пор. ვახარჯენქ, ღე-ვახარჯენქ, аор. ღე-ვახარჯი სტრ. ა. II-я пор. н. იხარჯებუქ или ვი-ხარჯებუქ тратуся; — ხ-ხარჯი затраченный, затрата; — ხ-ხარჯო предназначенный на расходы; — ხ-ხარჯოთ на расходы.

ხაზიღობ бокъ, ребро.

ხატი (г. изъ арб. خات), ხანტი икона; — ხანტირი, ხანტირული написанный, красивый, см. ახანანტი; отгм. глаголъ ხანტიკუა, н. ვხანტიკენქ пишу; — сь род. отг. ვუხანტიკენქ, გე-ვუხანტიკენქ.

ხაფა см. ხ 4.

ხაფუად: ხაფულუა рубить на щепки, н. ვხაფულანქ, аор. ღო-ვხაფულაე; — ხ-ხაფული щепки.

ხაშ: ხაშუა, ხაშუა варить, н. I-я пор. ვხაშენქ, ხხაშენქ, аор. ღო-ვხაშეში, пр. с. ღო-შიხაშე; — სტრ. ა. II-я пор. н. ვიხაშეუქ варюсь, аор. ღო-ივხაში; — ხაშილი, ხაშირი вареники; — უ-ხაშე/უ не варенный, см. ლეპია.

ხარქ: ხარქუა сѣять, очищать мотыкой мансовую ниву, полоть, I-я пор. н. ბეხარქენქ, аор. ღო-ბეხარქი, ღო-უხარქე; — сь род. отг. 'ვ' უ-ხარქენქ сѣю, очищаю для него, გო-ხარქენქ и т. д.; — შა-ხარქალი земледѣлецъ; — ხ-ხარქა засѣянный, обработанный; — ვ-ხარქელი не сѣянный, не полонный; — ო-ხარქეუე Охачъна, гора (*ხუხე*. мѣсто для посѣва).

ხადცივი см. საოცივი.

ხადცივი такъ у мнигрельцевъ называется новогодній завтракъ, ср. г. ხადცივი у Бер.

ხაწა ვაგვასკა და პროსტოვაში
(მარწეინიშო თოსი).

ხაჭო (რ.) творогъ, სრ. ნა-ღულა, ნა-ფუ-
ნეფი.

ხახ: ხახუა, გო-ხახუა პოტროშთი, ნ.
ვსახუნქ, აორ. გო-ვსახსი.

ხაჯი ხობი.

გა-ხდა (რ.) сдѣлалось, стало что.

1. **ხე** მ. ხელეფი ი ხეეფი რუკა; —
ხე-შქა-გური ღადონ; — ხე-შო-ოფარე
верхняя часть руки; — ხე-შ-კეტი,
სმ. კეტი; — ხე-ფორჩა რუკავ; —
ხე-შ-ქოსალი, სმ. ქოსუა; — ხე-ხო-
მულა, სმ. ხომოფა; — ხე-ხუ (უმეშ.)
რუკა; — ხე-ხუჯი, სმ. ხუჯი; — ხე-
ლუა რემესო, ვანატი; — შო-ხელე,
შო-ხეე ხმ ვაჟიამაშიქსი რუმ-
ლიხო; — ნა-ხელე სდჷლანნი, პრიგო-
თენნი; — ხე-ალა-ხე, სმ. ხე-ალე.

2. **ხე** დოჩა, ჟენშიპა; პრიბაჟიქსი
ელ კონცუ ფამილნიხ ნაჟიპი:
ღალი ღადია (მუჟიპა), ღალი-ხე ღა-
დია (ჟენშიპა), ზინწარე-ხე, ცოკა-ხე
ი პრ. (этим. слова см. Н. Я.
Марръ, *Яфетическое происх. абх.
терминовъ родства*, Изв. П. А. Н.
1912, стр. 432).

ხეზუდი (რ.) тронутый, затронутый.

ხედ სმ. ხუნა.

ვ-ხედავ (რ.) вижу (Хр., стр. 109, 8),
სრ. შინაფა.

ხეთა Хета, село въ Зутди. уездѣ,
სმ. ჟუბე.

ხეთე სმ. ხათე.

ხო-ხეი სმ. პოღ ხუნა ა.

ხეე: ხეკუა სკობიან, ოყიშთა, I-ა
პორ. ნ. ვ/ფხეკვ[ნქ], აორ. ვ/ფხეკი.

ხედუბა სმ. ხე 1.

«ხეშხუ» შრ. сортъ винограда въ Са-
мураკანო.

ხენდ: ხენღუა ვიწჯაჟთა ჟივოთნიხს,
I-ა პორ. ნ. ზ/ფხენღენქ. აორ. ღო-
ზ/ფხენღი; — ობჟექტ. სტრ. 3-ო სპრ.
ნ. შახენღე მოღუ ვიწჯაჟთა, აორ. შა-
ხენღე.

ხენმაფე სმ. ხერზაფე.

ხენწოფე S, ხენწუფე MZ (რ. ხელმწი-
ფე) властитель, царь; — ხენწუფალა
царская власть; — ხა-ხენწუფო цар-
ство, государство.

ხერზაფე хенна, «ხენმაფე» შრ. баль-
заминъ.

ხერი (რ. ხეირი იზე არბ. خیر) добро,
პოღაჟ; — ხერიანი добрый, полез-
ный, годный.

ხერკე სმ. ხირკე.

ხერზადლი, ხირზალი კოღს, თყიქა,
პოდпорка, дла виноградноу лозы,
дла лобии.

ხერსი (რ.), შო-ხერსა умѣние, наход-
чивость, хитрость; — ხერსეზა ბ. па-
ходчивымъ, умѣтъ; счятаѣ дла се-
бя удобнымъ, правитѣся, III-ა პორ.
ვახერსენქ, აორ. გა-ვახერსი, პრ. с.
შო-შიხერსეზუ; — II-ა პორ. ში-იხერ-
სენქ, აორ. ში-იხერსი; — ობჟექტ.
სტრ. 2-ო პრიჟვ. სპრ. ნ. შეხერსე-
ზუ, აორ. შეხერსე, პრ. с. ვეხერსეზუ,
ხო რხერსეზუ; — 3-ო სპრ. (фор.
возм.) შო-შახერსინე მოღუ ოსტროитѣ,
აორ. შო-შახერსინე, თოს შა-ახერსი-
ნე; — შო-ხერსეზული ნახოღიანი,
ловкий, удобный.

ხეტუ, ხეტუ Хету, Хуту (მუჟ. იმა); —
ხეტუ-შუხური, ხეტუ-შუხური Хе-
тушь-мухурь, Хутушь-мухурь, се-
ло въ Самурзакано, სმ. შუხური.

ხეშ: ხეშუა სკლადიანთა, ნამატიანთა,
ნ. ზ/ვგეშენქ, აორ. ღო-ზ/ვგეშე, პრ.

ც. მიხეუტ: — IV-ლ ნორ. ვოსემაფუანქ: — სტრ. ა. II-ლ ნორ. ი. ობსეუქუქ ილი ოვსეოუქ სკლადიხაუს, აორ. ღო- ობ'ვსეუქე ილი ღო-ობ'ვსეუქი; — обьест. სტრ. ჟორ. возм. II. შახსეუქ ი მოგუ სლოჟიტ, აორ. შახსეუქუ: — სეშელო, სეშერი სლოჟენი.

ხეჩო Хечо (муж. имя).

ხეცერა Хецера, село въ Зугдид. уѣздѣ.

ხეცი угощение; — უ-ხეცეო; безъ угощешя (ერ. არმ. հաս խոտե).

ხვად см. ხვალამა.

ხვადლ: ხვალი, ხვალუა кашели: кашлять, II. ვოსვალანქ ილი ვსვალდნქ, აორ. გო-ვსვალდი: — IV-я нор. ვოსვალაფუანქ. აორ. ვოსვალაფუე: — ფირც- ხვალი. см. ქლუქი.

ხვალამ || **ხვამილ** || **ხვად:** ა) ხვალამა. ხვამილუა. ა-ხვალამა. ღო-ხვალამა. შე-ხვალამა ვსტრეჩა; ვსტრეჩათ, -თხელ. სქ როდ. отг. ვსვამილანქ ი. ვსვედრეზ) носылаю, ставлю ему шаштрѣчу; — სქ დატ. отг. ვოსვამილანქ (ი. ვსვედრეზ), ვსვამილანქ. აორ. დე-ვოსვამილ ე. პრ. ც. ღო-მი- ხვამილაფუ: — სტრ. ა. I-ლ ნორ. ზფსვადქ MZ, ვსვადქ ვსტრეჩაუ, აორ. ვსვადი, ა-ვსვადი. შე-ვსვადი, ღო- ვსვადი, ირ. ც. შე-ვსვალამქ (ი. შე- ვსვედრივარ); — სქ როდ. отг. ვსვად- დქ. აორ. ქა-ა-ვსვადი; — обьект. სტრ. 3-го ср. (ჟორ. возм.) მახვამილუ მოგუ ვსტრეჩი; — ა-ხვალამიი ნონსტრეჩანშიეს; — ა'წო-ხვალამა ნონსტრეჩათსა ვნერედ, დობოგი; — ღო-ხვალამა ამბეში ვსტრეჩითი ნა მხტა: მხტყო; — б) მე-ხვალამა, მე-ხვამილუა ნონმაიე, დოგადი- ხობსთ, სტრ. ა. ზ'ვსვადქ ნონმაი,

აორ. მე-ხვადი: — მე-ხვამილადორ/ლი დოგადიხი; — უ-მე-უ-ხვამილუ ნე- დოგადიხი; — с) მო-ხვალამა ნონ- მადი ვქ ძელს, ударять, -тѣся, III-я нор. II. მოთმე-ვოსვამილანქ ნონ- მადი ვქ ძელს. აორ. ქ'მე-ვოსვამი- ლეი, თოქ ქ'მა-ახვამილუ: — სტრ. ა. ზ'ვსვადქ უდარიაუს, ნონმადი, აორ. ქ'მო-ზ'ვსვადი; — d) ხვალამა დოს- თავთსი, სტრ. ა. ზ'ვსვადქ დოსთავთს ემუ, აორ. ზ'ვსვადი; — обьект. სტრ. ზ'ვსვადქ. სი რსვადე, თახ ხვადე მქს, თებქ, ემუ დოსთავთს, слѣдуетъ: მე- ნი, თეხ, ეგო ვსტრეჩაუთ, აორ. შე- ზსვადე, პრ. ც. ქა-ა-ვსვალამუ, სი ქა- ა-რსვალამუ (ი. შე-მსვედრი); ილი ნო- ვსვალამუ. სი ნო-რსვალამუე. ჩქე ნო-ვსვალამუენა.

ხვალე, ხვალეე только, въ одиночѣу, одинъ: — ხვალა-სე ოდიოქი (букв. одпоручиѣ), см. სე I (ერ. გ. ხოლო, მხოლოდ).

ხვამა молиться, молитва; ღო-ხვამა благословлять, благословение, I-я нор. II. ზსვამულანქ მოლიუს; — II-я нор. ოხვამანქ (будь молиться, აორ. ოხვამა: — II. ზსვამანქ благослов- ляю, აორ. ზსვამი, პრ. ც. მიხვამუ ილი მიხვამუ: — სქ როდ. отг. ვსვამ- მანქ: — სქ დატ. отг. მე-ვოხვამანქ ნონძრავილთ სგო. თინა ში-ახვამანს: — IV-ლ ნორ. ვოსვამაფუანქ. აორ. ვოსვამა- ფუე, პრ. ც. მიხვამაფუ: — მა-ხვამილი მოლიჩიის: — ნა-ხვამუი მო- ლიჩიის: — ო-ხვამე პრ. ძმეტ ი მხტო მოლიჩი. переконь, храмъ: — ხვამელი, ხვამერი, ხვამერი благосло- венный; — ხვამერი სქ благослове- нный; — თემი ზვამა обшественная свѣтская молитва (см. თემი): —

ღვინში გო-ხვაშა ბлагословеніе
 вѣва (при первомъ ставанѣ, обык-
 новенно, призываютъ Бога и бла-
 гословляютъ всѣхъ присутствующихъ,
 Хр., стр. 132, 15-20); —
 объект. стр. ღვ-მასვემუე შიხ ბუ-
 დეთ ბლგოსლოვენო, აორ. ღვ-მა-
 ხვაშუ; — ო-ხვაშერი предметъ моле-
 вія; — ო-ხვაშერი молитвенные
 обряды съ приношеніями, совер-
 шаемые въ разное время года; на-
 иболѣе извѣстные ო-ხვაშერი: სა-
 ღორბოთო ვხ ხეწ ბოგა, სა-შგარბო
 ვხ ხეწ მიხაელა არხანგელა, სა-
 ჯგეგო ვხ ხეწ სვ. გეორგია,
 სა-კაპუნო ვხ ხეწ ბოჟესტვა კა-
 კუნი, სრ. გ. სა-ლოცვილი უ ბერ.
 [უ ლამბერტი ნა სტრ. 142, უ Char-
 din'a ნა სტრ. 297 приводится опи-
 сание ოხვაშერი, причеиъ самое
 названіе — въ формѣ ოხვაშირი]; —
 ნერჩიში ხვაშ, см. ნერჩი.

ხვაშარდი (გ. სომალი) კორაბლ, სრ.
 პარსოლი.

1. **ხვაშილი**: ხვაშილაჟა პოხიშათ, სხვა-
 ტყვავთ, ვიხვატყვავთ, I-ა პორ. II-
 ა ხვაშილაფულებქ; — II-ა პორ. იხვა-
 შილაუნქ, აორ. ქი-იხვაშილიეე, პრ. ს.
 მიხვაშილაფუ; — სჲ როდ. ოტი. ვუ-
 ხვაშილაუნქ პოხიშაჟ უ ნეგო; — IV-ა
 პორ. ვოხვაშილაფუუნქ, აორ. ვოხვაში-
 ლაფე, პრ. ს. მიხვაშილაფუაფუ; — შა-
 ხვაშილაფარი პოხიშათელ; — ხვაში-
 ლაფირი პოხიშენი; — ო-ხვაშილა-
 ფუ პოდლეჟაში პოხიშენი, იწხო
 პოხიშენია.

2. **ხვაშილი**: ხვაშილაჟა, მე-ხვაშილაჟა სმ.
 ხვალაშა.

ხვაშთქარი (გ. ხონთქარი) სულთაი.

ხვანცალი шевелиться, I-ა პორ. II-
 ა ვხვანცალანქ, აორ. ვხვანცალეე, პრ. ს.
 ღო-მიხვანცალაფუ.

ხვანჯგოლა см. ხანქიკოლა.

ხვარ: ხვარა, მო-ხვარა პომოცი; პო-
 მოგათ, II-ა პორ. II. ოხვარუანქ¹
 пользуюсь, употребляю, მი-იფხვა-
 რენქ ილი მი-იფხვარუ воспользуюсь,
 აორ. მი-იფხვარი; — სტრ. ვ. IV-ა პორ.
 ვოხვარუქ პომოგაჟ ემუ, ოთხ ოხვარუ,
 პო ვა ახვარუ, აორ. მე-ეფხვარი: მე-გე-
 ხვარეპუქ, ქიმე-გეხვარეპუქ პომოგუ
 თეხ; — მო-ხვარე პომოგაში; —
 მო-სა-ხვარე გოდხო ნა პომოცი; —
 მო-სა-ხვარეჟო ნა პომოცი; — ობъект.
 სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვომ.) II. მა-
 ხვარინე მოგუ იხოლხოვათ ეგო, აორ.
 მე-მახვარინე; — მე-მახვარინე || მე-მა-
 ხვარე || მე-მახვარეპე მოგუ პომოცი
 ემუ.

ხვარა см. ზორა.

1. **«ხვარაჟა»** შრ. პოვლიკა (რასტ.).

2. **ხვარაჟა** Хваравა (фамилія).

ხვარჩალი ჟურჩანიე, плескъ воды.

ხვარჩინი ხვერჩინი ხოპატკა დღა
 მწაპილი ღომი ვხ კოტლს ი დღა იწ-
 ხიანი ივხ ნეგო, სრ. ჩოგანი.

ხვარცა паршь (გ. ქეცი), სრ. ზორა,
 ქირცა.

ხვარხვი (გ. ხახვი) ჯუკჲ (რასტ.).

ხვატ: ხვატუა გრძელ, I-ა პორ. II. ვხვა-
 ტენქ; — შა-ხვატალი გრძელსი, გრძ-
 ჯუპ; — კილა-ხვატუა პროგრძელ; —
 კილა-ხვატალი პროგრძელსი, დღ-
 რელსი, სრ. რეხქონუა.

ხვატაფი чесать, -ться.

ხა-ხვაშა см. ქერქი.

მი-ვ-ხვედები (გ.) პოიუ (Хр., სტრ.
 109, 14), სრ. ხვალაშა ხ.

სვი00, სვე, (რ. სვავი) куча зерна; н-
бытокъ урожая.

სვედიარი სმ. სვილარი.

სვენა სმ. სუნა.

სვენთქუბა ударять, съ род. оти. ვუ-
სვენთქუანქ, აორ. ვუსვენთქუე.

ნა-სვერი нечистота.

სვეწ: სვეწა, შე-სვეწა, სვეწება (რ.)
просить, умолять, стр. ა. II-я пор.
ნ. ვოსვეწებუქ S, იბსვეწებუქ MZ,
აორ. ში-იზ/ვსვეწი, პრ. ს. შისვეწე-
ბუ:—IV-я пор. ი. ვოსვეწუქ прошу
его, გოსვეწუქ ი ტ. მ., თინა ოსვე-
წუ, პო ქა-ასვეწუ (<ქო-ო-ოსვეწუ),
აორ. შე-ვეწვეწი:—IV-я пор. ძინსტ.
ა. ვოსვეწებაფუანქ заставляю его
просить, აორ. ვოსვეწებაფუე;—მა-
სვეწებელი, მა/ო-სვეწარი проситель,
მოთხიწისა;—ნა-სვეწებო просив-
ший; выпрошенный;—ო-სვეწებელი
просьба.

სვიბარი სმ. სვილარი.

სვითო (რ.) драгоценный камень; по
народному вѣрованію სვითო не-
сетъ злѣя, и всякій, нашедшій
სვითო, можетъ разсчитывать на
исполненіе своихъ желаній (по
Орб. რ. სვოო камень, исцѣляющій
отъ яда).

1. სვიდი: სვილუა, გო-სვილუა, ღო-
სვილუა заирать, припарать, за-
стать, ნ. ვსვილუნქ ილი ვოსვილანქ,
აორ. ღო-ვსვილი ილი ქვ-ვოსვილი,
ღვ-ვოსვილი;—ღო-სვილირი ვაპერ-
თმი, ვაკლუჩეპნი;—შიკო-სვილუა
პრიპრათъ къ чему, приставать,
заставать;—შულა-სვილაფა ვაპი-
რათъ внутри чего, прятать, за-
стать, ნ. შულუმუ-ვოსვილანქ, აორ.

ქემვლუ-ვოსვილიე;—წემო-სვილაფა
застать, встрѣтиться впереди, на
открытомъ мѣстѣ;—შე-სვილუა ვა-
стать, вѣнѣтнѣ, ი. შემუმუ-ვოსვი-
ლანქ, აორ. ქემვ-ვოსვილიე, თოქ ქე-
მა-სვილუე;—იენო-სვილუა ვაპი-
რათъ, ვაკლუჩათъ ვინუ, ენო-სვი-
ლირი წუარი ვაპრუჟენია ვოდა,
прудь.

2. სვიდი: გე-სვილაფა იმѣть нѣ чемъ
пужду, использовать что, ი. ქებვ-
ვასვილუეუქ, თინა ქეტი-ასვილუე, აორ.
ქებვ-ვასვილი.

სვიდლარი S, სვიარი ხმ ящерица,
სველარი, სოლარი MZ;—ტინტლია,
ტინტია маленькая ящерица.

სვიმრა სმ. სომა 1.

სვიმური пространство между дере-
вьямиъ фундаментомъ и поч-
вой.

სვიბი глубокій (говорится о посу-
дѣ), ვაპრ., სვიბი სენი глубокая та-
релка;—სვიბა (говорится о ма-
ленькихъ предметахъ).

სვირა широкій;—თოლი-სვირა ши-
рокоглазый, სრ. გვირა.

სვირა-სვირა разнообразный, разный:
სვირა-სვირა შურიცხუეი.

სვიცაფა паврчатъ на кого, паву-
гать (რ. ღა-ცაცხანება).

სვისვილი სმ. კვიკვილი.

«სვისვინია» შრ. კლუხიხა.

-სი სმ. -ს 1.

სიბარულღება, სიბარულობა, მ-სიბარ-
ლო/ება (რ.) веселіе, веселиться, I-я
პორ. სიბარულენქ, აორ. II-я პორ. ვი-
სიბარული;—«მ»-სიბარულია весело,
სრ. სარება, სიოლი.

სიზ || სვზ: კინო-სიზუა S, ქენო-სვზუა
26*

свалить въ кучу, I-я пор. н. კინ-
მო-ვსიბუნქი, აორ. გეკვნო-ვსიბი; —
стр. з. II-я пор. н. კინში-ივსიბუნქი,
აორ. გეკვნი-ივსიბი.

სიზუღა Хибула, село въ Зугдид.
უზაძე.

სიზაღარა, სიზაღარა ხი ვერა (рыбы).
«მე-სიკაბლი» მრ. пакляеть, черно-
клевпна, ср. მეკენხალი, ცხალი.

სილა: სილაუ, ე-სილაუ, открывать
(глаза), дать кому прозрѣть, сѣ
ржд. отв. н. ვუსილანქი, ი-ბ. ე-ვუსი-
ლანქი, აორ. ე-¹ვუსილი.

სილი (г.) плоды, фрукты, ср. ჯაჯაში.

სინდი боѣзны; — ქვარა-სინდამი სვ
больнымъ животомъ, см. ქორა.

სინკი сучокъ, щепка; — სინკოლი ღო-
მათა что-либо сухое, ср. ფეტეხი.

სინტკუბა см. სენტკუა.

სინჯი мостъ; — სინჯი-კარი Хипдж-
каръ, село въ Севакскомъ уѣз-
дѣ; — ქუბური-სინჯი, см. ქუბური.

სიოლი радость, веселіе; სიოლება
радоваться S, I-я пор. სიოლებქი вес-
селюсь; — объект. стр. 3-го спр. н.
მოსიოლუ/უ. თის ოსიოლუ/უ მიწ
весело, радуюсь, აორ. მასიოლუ:
თის ასიოლუ თე ანბექი ოძь обрадо-
вался этому извѣстію; მასიოლუქი
მასიოლუქი მიწ ბუდეთა весело, რა-
дство, обрадуюсь; пр. с. ვსიოლა-
ფუქი ვსიოლებუ, სი რსიოლაფუქი,
რსიოლებუქი ე. დ.; — სიოლებულია
радоство, весело, ср. ხარება, სი-
რულეზა.

სიორუბა провѣлтъ, простѣвать, I-я
пор. н. ვსიორუნქი; — ო-სიორალი
предметъ и орудіе для простѣва-
лія, ср. ზაჯუ.

სირ: სირუა, მე-სირუა воровать,
красть, II-я пор. н. ოსსირუნქი MZ,
ვისირუნქი ილი ზ/ვისირულუნქი (г. ვიპა-
რავ), აორ. ოსსირი, пр. с. მე-მისირუ; —
III-я пор. მითო-ვოსირანქი ილი ვსირქი
(г. ვპარავ), თინა სირს, აორ. მი-ვოსირი
ილი ვსირი, გო-ვსირი; — IV-я пор.
ვოსირაფუნქი; — ითო-სირაფა. н. ითმი-
ივსირუნქი სკრиваю, краду, აორ.
ითი-იზსირევე, пр. с. ითო-მისირუ-
ფუ; — მა-სინჯი, მა-სირალი, სირუ
воръ; — ნო-სირი, ნა-სირა კრადен-
нымъ; — გო-სირილი ოგრამლენქი; —
ო-სირუქი предметъ ილი მწხოთა для
кражи; — ნო-სირო თაიკომ.

სირაკუბა (г. სრეკვა), აკო-სირაკუა сжы-
гать, сжымать, ср. ბურაქუა.

სირაზ: სირაზუა (г. სიზავა) переселе-
ніе по случаю какого-либо бѣд-
“ ствія; — სირაზანი переселенецъ (г.
სიზანი).

სირეცე, სერეცე (г. სრიკა) черныяка изъ
тыквы, ср. ქურა.

სირზაღლი см. სერსალი.

სირსინი см. სურსინი.

სიტონ: სიტონუა S, სეცონუა MZ დო-
ბილქი, скоблить, I-я пор. н. ზ/ვსი-
ცონუნქი, აორ. გო-ზ/ვსეცონი; — IV-я
პორ. ვოსიტონაფუნქი, აორ. ვოსიტო-
ნაფუ; — სტრ. з. ვისიტონუნქი, ობსეცო-
ნუნქი დოხლუსქი, соскабливаюсь; —
მა-სიტონალი, სეცონი დოხლშიქი, со-
скабливающій; — სიტონირი, სეცო-
ნილი выдохлешенный, соскоблен-
ный; — ო-სიტონალი предметъ для
дохлешенія; — ეშა-სიტონილი (г. ამო-
სრული); — კილა-სიტონილი выдох-
лешенный, вырытый; — აცარი-სეცო-
ნი, კობიკა-სეცონი დოხლშიქი де-

рствявную чашку (სმ. აჭარი, კობი-
ცა), სრ. ტიტონი.

სიშტუბა, II-я пор. н. ვინაშტუქქ
крявляюсь, кокетничая, აორ. ვი-
სიშტი; — შიკო-სიშტუა.

სიტიინი, სტიინი шекотавіе, объект.
стр. 3-го сир. н. მსტიინუაფუ მან
шекотіи (გ. მესტიინება, მესტიინება).

სიტონუბა, სიტორუа тревіе, тереть;
грызть, жсть, I-я пор. н. ვსიტონუნქ,
სრ. გ. ლიჭნა.

სისონუბა, კილა-სისონუа сверлить, вы-
рывать; — კილა-სისონილი просвер-
ленный, вырытый, სრ. სიტონუა.

შუა-სლოვება, შოა-სლოვება (გ.) при-
ближеніе, სრ. სოლო 1.

შმა (გ.) гогось, звукъ (სრ. სუმა); —
შმაურობა шумъ; — თან-შმაბა согла-
сіе, соглашаться, სტრ. 3. IV-я пор.
н. ვოთანაშმუქ იან ვთანაშმუქ согла-
шаюсь, აორ. ღე-ვთანაშმი.

შმეღელი (გ.) суша, სრ. სქირუ.

სოპი სმ. სოპი.

1. **სოდ**: სოლუа соитус, I-я пор. н.
ვსოდუნქ, აორ. ვსოდი [можно полага-
ть, что г. სვადი самецъ (кошки,
собаки и др.) одного съ нашимъ
словомъ корня: ვა=ა обыкновен-
ное явленіе какъ въ мингрель-
скомъ, такъ и въ грузинскомъ, въ
мингрельскомъ же форма повел.
пакл. часто выступаетъ въ значе-
ніи помен асторіа, სრ., ნაპრ., აჭა-
რი-სეტონი, ჩაკა-ზიდი].

2. **სოდ** სმ. სუნა.

სოზო, სოზო-კვარი სმ. კვარი 1.

სოტ: სოკუა, გილა-სოკუა бреть, I-я
пор. н. სსოკუნქ, აორ. გო-სსოკი; —
II-я пор. н. იბსოკუნქ იან ვისო-

კუნქ (გ. ვიპარსეკ, აორ. იბსოკი; —
IV-я пор. н. ვოსოკაფუნქ; — სტრ.
3. II-я пор. н. იბსოკუნქ იან ვისო-
კუნქ (გ. ვიპარსეკი), აორ. გი-იბსო-
კი; — შა-სოკალი брешіиш, црюля-
янкъ; — გო-სოკირი, გელა-სოკირი
бретнш.

სოღობრი სმ. სვილარი.

1. **სოღო** близко, около, სოლომა,
სოლოზ; — სოლომი близкій; — სო-
ლომიანი окозньиш; — *сраиш. ст.*
უ-სოლომა; — უ-სოლომის близке; —
გო-სოლოა არდგოლი окрестности; —
გო-სოლოუმი სარსევი окрестные
народи; — სოლოაა буть при комъ,
сопровождать, находиться средѣ
кого, чего, замѣшаться, отпра-
вляться за чѣмъ, სტრ. 3. IV-я пор.
ვასოლოუქ იან ვოსოლოუქ, აორ. ვა-
სოლი, ვოსოლი; — მე-სოლოაა при-
ближаться, აორ. მი-ვე-სოლი, თიქ
მი-ვე-სოლო я (овъ) приближился; —
ღარღიქ გურს ღემესოლოу къ сердцу
приближился у меня печаль; — ს
род. отн. ძნისტ. 3. ვესოლოუნქ დაю
ему кого ит проводники, примѣ-
шиваю, აორ. ქუ-ესოლო (ვმ. ქო-
ესოლოქ, ქეს-ესოლოქ, სრ. ს. მისო-
ლოუფუ; — ღიშა-სოლოაა замѣшаться
средѣ чего, სრ. სასო.

2. **სოღო** (გ.) только, по: სოლო ქო-
ჭვი только (по) немного.

3. **სოღო** еще, снова, опять, н: ღემ-
ქ გეჭოღუ სოლო ქუ დიხъ ვაღე
снова камень; — სოლო მეტი еще
больше; — შა სოლო н я (გ. მე-ც[ა]).

4. **სოღო** вѣдѣ, по крайней мѣрѣ,
все-же: გერია, სარალოში სქუა, სო-
ლო ვა რქუა? вѣдѣ, ве Герія ш
ты, смѣхъ бѣднѣка? (ჰრ., სტრ.

32,17-18); — მიჩქვასი, სოლო ვა ფოქუა: если бы зналъ я, все-же не сказаъ бы!

5. **სოლო**: ეირი-სოლო (ეირი два) оба, вдвоем, სუმი-სოლო трое, втроем (г. რი-ვე, სამი-ვე); — ასე-სოლო сейчас же (г. ასლი-ვე).

სომ || **სუმ**: სომაფა S, სუმაფა MZ სუშის, III-я пор. н. ვოსო/უმუანქ, აორ. გვ-ვოსო/უმე, თქვ გა-ანუმე, პრ. с. გო-მისუმუაფუ: — სტრ. 3. I-я пор. ვსომექ, ზსუმექ соху, აორ. გო-ვსომი, გო-ზსუმი, პრ. с. გო-ზ/ვსო/უმუაფუ (г. გა-ვსმარვარ); — სომულა, სომილა S, სომია ხმ, სუმულა, სუმულა MZ სუხი; — სომაფირი ვა-სოხში; — სე-სომულა სუხორუი.

1. **სომა**, **სუმა** (გ. სურმა) ხურმა, «სვიმრა» ღრ. — სომა-კიკონი კლუ-შიი ხურმა.

2. **სომა** см. სუმა.

სონ: სონუ пахать, I-я пор. н. ვსონ-ექ S, ზსონექ, აორ. ზ/ვსონი; — II-я пор. იზსონექ пашу ддя себя, აორ. იზსონი; — მა-სონალი пахарь; — ნა-სონა вспаханный; — ო-სონუე ილი ო-სონალი пахотаяя земля; — უ-სონე, უ-სონე не вспаханный; — კინა-სონა сошник (бука. пашущее железо); — ნა-სონუე Нахопуу, село въ Сенак. უზდტ. Народная эти-მოლოგია названіе სონი Хони (მ-სტეჩко въ Кутанскомъ уѣздѣ) связываетъ съ глаголомъ სონუ, причемъ სონი, какъ форма повел. наклоненія, букв. будетъ означать: *наши*; географическія названія въ формѣ повел. наклоненія встрѣ-чаются какъ въ мингрельскомъ, такъ въ грузинскомъ: შოლა-ნანსე

(см.), შოლა-ნანსე, ლეპია-ვანსე (см. ლეპია) и др., что, однако, еще не доказываетъ правильности выше-приведенной этимологii слова სონი [I. Орбели въ статьѣ «Городъ *ბაშქოცო* Аюсхюуріаჯ и племя *ვანი*» 'Hნიოცო ЖМНП. 1911 г., შაბ, отд. классич. филолог. სტრ. 214, предполагаетъ, что სონი стоитъ въ связи съ названіемъ племенн *свановъ*; тутъ же, въ примѣчаніи 3, онъ приводитъ съ моихъ словъ мингрельскую этимологію слова სონი, будто-бы *пахотное мѣсто*, но этой неточности не было въ моемъ сообщеніи, и, очевидно, возникла по недосмотру г. Орбели, равно какъ и ო-სონი, приводимое имъ, какъ *пахотное мѣсто*, вмѣсто ო-სონუე или ო-სონალი].

სონარი голосъ, крикъ; — სონარობა шумъ; — სონარი-მალალო громко (бука. высокимъ голосомъ), ср. სუმა.

სოპი, სობი, სოფი a) весло, лопатка (ср. ფიარი); b) рѣка въ Зугдидскомъ уѣздѣ; c) мѣстечко съ стариннымъ монастыремъ.

სორა S, სვარა MZ ვაჭიანი, см. ჭა-სალი (по Орб. г. სორა паршь), ср. სვარცა, ქირცა.

სორჯ: სორჯუ собирать въ кучу, сваливать, III-я пор. н. ვოსორჯანქ, აორ. ვოსორჯი; — IV-я пор. ვოსორ-გაფუანქ, აორ. ვოსორგაფუ; — ეკო-სორჯუ сваливать въ кучу (უ ბე-რეგა); — სორჯი или სურჯი забортъ изъ дерева или изъ камня; — გე-სორჯილი сваленный въ кучу; — სორჯა ღორცა, село въ Зугдидскомъ

ყუბაძე; — ზორგული ხორგისი; ხორგეცხ, მნ. ზორგალეფი; — ზორგისის როდ. надежъ отъ зорги съ отношеиємъ къ дательному, როკიშის, *Гр.*, § 136 (по Орб. ზორგი, ზორლი оторвавшаяся большая лѣдина, სერგი панесენია რქოი ბრენა).

ზორუბ სმ. ოზორი.

ზორში Хоршъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზორცი (რ.) мясо; — ზორციელი живое существо; — ზორციელი ტქესპო, при шивн, ср. ძელი.

ზ-ზორციელურე Нахорциелу, село.

ზორცი სმ. ხარცია.

ზორსი (რ. სერსი) пилъ; отым. глаголъ ზორსუა пилать, I-я пор. в. ვზორსენქ, აორ. ვზორსი; — ზორსტუა თერება ო ჟო, სქ როდ. отп. ვუ-ზორსენქ ტრუს ო ჟ-ღობო.

ზორსოცა глотка, ср. ყორველი, სურსი.

ზოფი სმ. სოპი.

ზოქორამი шероховатый, перовный; — ზოქორამი ჟო перовное, бугорчатое дерево.

ზოს: ზოსუა лазить, ползти, I-я пор. в. ვზოსენქ, აორ. ვზოსი; — объект. стр. 3-го спр. в. ვზოსე могу лазить; — ზოსი-ზოსითი ползя (бухв. ползапиемъ-ползапиемъ); — გ^ოოო-ზოსუა ვაზვზათ ვაზ-ნოდე ჟეგო; — გიმა-ზოსუა სავზათ; — გიბო-ზოსუა პერავზათ; — გ^ოი/ე/უ-ზოსუა ღავზათ ვერხ; ვავზათ, ვავზათა სრედი ჟეგო; — იგო-ზოსუა ვავზათ იავერხ; — იბო-ზოსუა, დიბო-ზოსუა სავზათ ვავზ, სუფათა; — კიბო-ზოსუა ვავზათ კъ краю, бе-

регъ; — შიოო-ზოსუა ვავზათ (въ хѣсъ, пещеру); — შიოო-ზოსუა ვავზათ ვპერედ, подниматься.

ზოჯი [დარ. ხარქ. ზოს, დარ. შვსტ. ზოჯიქიან ზოქიქ (ავ. ზოჯიქი)] бмкъ; — დალიშ-ზოჯი უსაქ, დროსვქ ბოლშოი (ნავსქ, რ. ხარაბუ), სმ. დალი; — ოზეში ზოჯი, სმ. გა-ძიგე-ბა; — ო-ზოჯე ოხოჯა, რქა ვა სამურაკაიო.

ზვ: სზენა (რ.) помнигъ, II-я пор. н. пил. დე-ემსსოვრიო ვაპომანტე.

1. სუ პრიგоршя.
2. -სუ, გერ. -ლუ სუფფიესქ დღა ობრა-ვოვია უმევშთელახსქ იმევქ: სე-სუ რუქა, დვა-ლუ შექა.

ზუბ სტა (რ. სროვა).

ზუბლა სმ. ზ 2 ი 4.

ზუბა სმ. ზ 3.

ზუბუტიო Хубугія (фамилія).
 ზუგავი ბოღვენეპნი, სლახნი, სტარ-ჩესკი.

ზუღონი სმ. სუჯონი.

ზუზბ ბ. недовольный, высказывать неудоовольствие, I-я пор. н. ზსუენქ, აორ. იბსვი, თქ იბუუ იან გე-უ-სვი, სი გე-უ-სვი, თქვ გე-უ-სუ.

ზუთი (რ.) пять; — მა-სუთა პათნი; — სუთი-კაა, სუთი-კალი (< სუთი-კაკალი პათ შტუქ) ოკოლო პათ; — ნ-სუ-თალი 1/5; — სუთ-ოში პათსოტ; — ვითო-სუთი პათვადტა.

ზუთი სმ. სული.

ზუღბ (რ.), სუა вш маленький амбаръ, ср. ზაღ.

ზუღო, სუი вш зелень; брюква.

ზუშა, სუა, სოა გოლос; — სუქნი шумъ, ср. სონანი, სუა.

ზუშაფა სმ. სომაფა.

სუმრია სმ. სომა.

სუნ || სვენ, სოდე || სედ > ს: ა) სუნა, სვენა სიძებ, ღო-სუნა, გე-სუნა სიძებთა ჩემზე, სტრ. ვ. ნ. ს/ვსე^რქ ელ ვოსექ სიჟუ, სი სე^რქ, თინ სე, პრ. ნ. ს/ვსე^რლი ელ ვოსე^რლი; — სოდექ ოდჯუსე, ქეღო-სოდექ ელი ქოღო-ღო-სოდექ საღუ, აორ. ქეღო-სოდექ ელი ქოღო-ღო-სოდექ, პოვ. ნაკლ. ღო-სოდექ საღუსე, ვა ღო-სოდექ ნე საღუსე, პრ. ს. ნო-სექ ელი ნო-სევექ (გ. ნა-მჯღადრევერ) ელი გო-მისე-სუნე (გ. 'ვ'ჯღო-მოდვარ); — II-ია პორ-იბსვენე-სუნე, ეკო-იბსვენე-სუნე ბუღუ სიძებთა (გ. ვიჯღო-მეპი); — ობჟექტ. სტრ. 2-გო სპრ. მიხე უ მენა სიძებთა, ესთ, გე-მიხე უ მენა სიძებთა ნა ჩემზე (ნაპრ. ნა რუქი) ე ტ. დ., პრ. ს. ნო-სევე, სი ნო-რსევე, თის ნო-სევე (გ. ნა-მჯღადრევა); — 3-გო სპრ. (ფორ. ვოჟმ.) მისუნე, გე-მისუნე, თის გი/ე-სუნე მოგუ, სმოგუ სძებთა, აორ. ქეჯე-მისუნე; — ძებსტ. ვ. II-ია პორ. იბსუნე-სუნე, საჟაუ ნა სეზა, ძელ სეზა; — III-ია პორ. ვოსუნე-სუნე საჟაუ, პერეოჟუ, აორ. ქე-ვოსუნე, პრ. ს. მისუნე-სუნე; — IV-ია პორ. ვოსუნე-სუნე; — მასვენე-სუნე სიძებთა; — გო-მასვენე-სუნე, გე-სუნე-სუნე სიძებთა ნა ჩემზე; — ღო-სვენე-სუნე, ღო-სუნე-სუნე სიძებთა; — ნა-სვენე-სუნე, გი-ნა-სუნე სიძებთა; მხ-სო ელი სუნე-სუნე, ნა კოტოროჟ სიძებთა; — ო-სვენე-სუნე, გი-ო-სუნე-სუნე პრედექტ, მხ-სო სიძებთა; — ნო-სიო, ნო-სიო სკორაჟა, ჟეშუა (ეიწა, ორქ-თა, ნაშთა ე დრ.); — უ-სუნე-სუნე ნე სიძებთა; — ზღო-სუნე სიძებთა სე ჟემზე; პოსადებთა (ნაპრ. ელ. კარ-მანქ); — აშა-სუნე სიძებთა სრედი ჟე-გო; — გილო-სუნე სიძებთა ნა ჩემზე

(ნა დერეზზე, ნა დოროგზე), გიო-სუნე; — ღიბო-სუნე, იბო-სუნე პოსადებთა ვნუტრე, ზაკლუჩაქთა; — ეკო-სუნე სიძებთა უ ბორეგა, უ კრეა ჟეგო; — 'გ'ეშა-სუნე სძებთა, პოსადებთა სიძებთა ვერხე; — ოთო-სუნე სიძებთა პოდე ჟ-ლიბო; — კილო-სუნე პოსადებთა (ნაპრ. ნა შლეტო); — კიბო-სუნე; — მიოთო-სუნე სიძებთა ვნუტრე ელ ზაკრეოთოჟ პო-მეშენი (ელ კლექზე, ელ პოდვალზე, ელ პორე ე ტ. ე.); — მი/უკო-სუნე სიძებთა სიძებთა ელი ვოკრუგე ჟეგო, სბო-კუ, უ ჟეგო; — მილო-სუნე სიძებთა (ელ პომეშენი); — მიშა-სუნე სიძებთა სრედი ჟეგო, ვოკრუგე ჟეგო, სრ. კვა-კუა, ცხაკუა, ჟეკარე-სუნე [ოტე ჟეგო კორპა, ოცენადო, პრეოვედენი ელ გრუზიანსკოჟ სიძებთა. სლოვა: მ-სუნე-სუნე || მ-სუნე ოსადნიკა, თოინა, სუნე-სუნე, გავ-სუნე-სუნე *выпужать лошадей*]; — ბ) სუნე-სუნე, ეკო-სუნე-სუნე, კიბო-სუნე-სუნე ჟე-პიწებთა (ბუკა. პოსადებთა სეზებთა ჟემუ), II-ია პორ. ე. ეკო-იბსუნე-სუნე, აორ. ქეკო-იბსუნე; — სე როდ. ოტი. კე-^რქ-სუნე-სუნე-სუნე დამე ემუ ჟეპიწებთა; — ც) მე-სუნე, ე. მე-ვოსექ. თინა მი-ო-სუნე ე ზამეშეპე, ე ვნ-დენე, ელი გე-ვოსექ, თინა გი-ო-სუნე (გ. ვანე-სუნე, ვანე-სუნე); — გეომე-ვო-ღო-სუნე-სუნე (გ. ვანე-სუნე), აორ. ქეჯე-ვო-ღო-სუნე-სუნე, თიქ ქიკო-ღო-სუნე-სუნე; — ძებსტ. ვ. III-ია პორ. ე. გეომე-ვო-სუნე-სუნე ოსაველჟ სიძებთა (გ. ვანე-სუნე), აორ. ქეჯე-ვოსუნე; — დ) ობჟექტ. სტრ. 2-გო სპრ. ე. ღოთმო-მიღო-სუნე (გ. მი-ჯღე-სუნე) ა) მიწე ობხოდებთა, მიწე სთავებთა, ბ) მიწე ერეპიწებთა, აორ. ქეღო-მიღო-სუნე (ელ. სმ. სმ. ნ. მარრე, ოტ, სტრ. 7, სლოვა 7 ელ პრემ.).

ზუნდი (გ.) кабанъ; козодва дия прешушниковъ.

ზუნგი безпогий, ср. კუნცა 1.

ზა-ზუნოვო, **ზა-ზუნოუ** Нахуново, село въ Севнакскомъ уѣздѣ, **ზა-ზუნოუ**.

ზუნჭი Хунѣ, село въ Севнакскомъ уѣздѣ (по Орб. г. *ზუნჭი* *какое-то плодовое дерево, по Ор. смородина мушкая, восточная*).

ზუნა см. ზუნა.

ზუბა: ზუბუა выщипать жадно, I-я пор. ვსუბუნქ.

ზა-ზურევი Нахуревъ, рѣчка въ Севнакскомъ уѣздѣ.

ზურო (გ.) шотвикъ, ср. ღურგალი.

ზურუჯუნი, **ზურუჯონი** (გ.-ზ. ზურჯონი) изъ арб. *زخ* переметная сумка.

ზურჩინ: ზურჩინაჲ обливать, обливать, გინო-ზურჩინაჲ зить черезъ, обливать, **პ. გინუმე-ვოსურჩინუნქ**, **აორ. ქიგინე-ვოსურჩინეჲ**.

ზურსი горло, грудь (въ перен. знач. *душа, сердце*), ср. ზორსოცა, უორუელი.

ზურსინი, **ზორსინი** храпѣние, храпѣть, выхтѣть, **в. ვსურსინქ** или **ვზორსინქ**.

ზუც: ზუცუა, ზუცინი засыпать, заснуть, I-я пор. **п. ვსუცუნქ** **ს**, **ზსუცუნქ** **МЗ** или **ზესუცინქ**, **აორ. ქობესუცო**.

ზუცოლა || **ზუცოლა**: ზუცოლაჲ, ზუცოლაჲ **вм** обнимать, -ться, II-я пор. **п. ვისუცოლუნქ** (г. ვისუცებ), **აორ. ქი-ივსუცოლე**; — **стр. з. IV-я** пор. **п. ვოსუცოლექ** (г. ვესუცები, ვასვევიფარ), **ვასუცოლექ**, **აორ.**

ქე-ვო/ახუცოლო, **პრ. с. გო-უნუცო-ლაფუქ**.

ზუცორ: ზუცორუა გრვან, I-я пор. **მ. ვსუცორუნქ**; — **სъ** **род. отп. ვუ-სუცორუნქ**, **ср. გულორუა**.

ზუცუ см. ზეცუ.

ზუს: ზუსუა, **ღინო-ზუსუა** подметать, борошить, сметать, бросать, **п. ზსუ-სუნქ** или **ზსუსანქ**, **აორ. ზესუსი**, **ლო-ვსუსე**; — III-я пор. **ქიღინე-ვოსუსანქ**, **სი ქიღინა-ახუსანქ**, **თინა ქიღინა-ახუსანქ**; — IV-я пор. **ვოსუსაფუნანქ**; — **стр. з. II-я** пор. **п. ვისუსუქ** (г. ვისვეციბი); — **მო-სუსირი** сметенный, выметенный; — **ო-სუსალი** подлежащій борошнѣ; **борона** (ср. **ჩარცო**).

ზუსუჭი кудрявый, **კუჭუჭი**.

ზუჯი, **მ-სუჯი** плечо, (приводимая у Brosset «ზოჯი», если это не искаженіе, мнѣ не вѣрѣчается) **ср. მასვარი**; — **უ-სუჯური** подружный; — **სუჯება** нравиться, объект. **стр. 3-го** **спр. п. მოსუჯუ** мнѣ нравится, **ბ. მესუჯებუ** мнѣ понравится; — **მისუჯანს** мнѣ хорошо, **კო** мнѣ подходит; — **სე-სუჯი** рука-плечо; — **სე-სუნჯობა** «**ე-ხუდაჯობა**», такъ называется праздникъ рукъ и плечъ, совершаемый въ Мингрелин 31 декабря; этотъ праздникъ соблюдаютъ только кузницы и слесари, которые въ кузницѣ или слесарнѣ обзавали имѣть вишней кувшинъ (ლაგვანი), наполнять его ежегодно виномъ и приносить въ жертву **св. Соломону**, основателю встѣхъ ремеслъ, въ этотъ день непременно свинью, называемую **ო-სესუნჯე**; **ლაваუნ** праздниკა

ღბი სლესარეი ხოდათ პო სელუ სუ
სუმოუ ნ სობირაუთ ისდ, ჳო ჳო
დათ; თაოი სბორუ ობლათელენ, ნ
კრესტიანე დამე ობჳაჳთს, ესეი
სბორჳიკი, ნაჳილაჳი მუ-სუ-ს-
ჯი, იკუ მინუეგ; უ ოტერჳიგო პო-
ნაგო ვინაგო კუჳინა ვ სლესარ-
ელ ოტეც ვ კრუგ სოიხ ჳბეი-
სინოვეი (ვსი სთაუთ ნა კოლბნაჳ)
პროჳნოსიჳ მოღათუ, ობრა-
ტუნუ ჳ სვ. სოლომუ (ჳრ., სტრ.
187,6-9), პრეჳემ პოვორაჳნაჳთ
იჳრავო კორიგო (ნისლონი), პო-
ლონო რაჳინი კუჳანაჳი; პოღ კონე-
ც ჳბი, პროდოღჳა სთაუთ ნა კოლბ-
ნაჳ, იჳუ ოკაჳთელნიჳ ნ ობო-
ლნიჳ ნაღცეღ ობნიჳ რუკ ობრა-
ჳუოთ პრეღ სობოუ კრუგ, ჳერეღ
კოტორი ოტეც პროჳნაჳთ, დ ა
კაჳდაგ ოტღბაჳპო, ვინო, გოვორა:
თაჳი სი გოჳეჳეჳუნი ჩიჳი (სახელი)
ირო ჳუ-გაჳტირეღაჳი! *Так ты вы-
веди моего (имярек) из остяк бо-
лытой и богатой!* ვ მსიგრე-
ლი სლესარეი ოუაჳალი ნ ოუაჳაჳთ
ნარაჳი სუ დუოჳენსთოჳ; პრე-
დაღი კოგო-ღიბო სლესარეღ, იმე-
ნემ სოეღ სლესარეღ, ანეემღ
სიგაჳთსა ვიჳინიჳ პროკლათემღ;

ხო ნე სკრეჳაუთ ნ თოგო, ჳო სლესარეი
კაკუ ბი პროკლათი ჳრესთოჳ
ნა პრეგოტოჳენიე გოჳდეი, ა ვორე,
უკრავიჳი გოჳდე, ბლავოსლონე
(სმკ, ჳჳჳII, ოტღ. III, სტრ.
111—112); — ო-სუჳეჳური პი სუ-
ჳეჳი ო-სხაჳუე, სმ. პოღ სხაჳ.
სუჳეჳონი, სუღონი ჳუდოჳე, ჳუდოჳე,
სეჳო ვ ჳუღდიდსკოჳ ოღბაღ.

-სუ სმ. -ს 1.

სუღბო სმ. სიბუ.

სუღმა სმ. სუმა.

სუღმბა ნეჳისთა, გრავ (გ. ჳუჳეჳი);—
სუღმბაჳი ნეჳისთი, გრავნი.

სუღმდოლ ა) კრავ, ბერეგ, ბ) ნაჳ
(გ. ჳურღი).

სუღტე || სინტე: სუნტეჳა, სინტეჳა რ-
ჳათ, სუ როდ. ოტი. ნ. ვუზუნტეჳენეჳ.
აორ. ოვ ეუნტეჳი;—ნ-სუნტეჳა რარ-
ჳანიჳი; იჳ პერენოსოჳ სმსღ
отрывать, отказать: ნღეჳიჳი ჳორ-
ღოლჳ უჳურეჳ, უზუნტეჳ ოსიჳიჳანი-
ნიჳ დიჳა კალაჳ, ოტიჳიჳალაჳ (ჳრ.,
სტრ. 68,11).

ნ-სუღრიკოჳ ვპუტრეჳიჳი, მალოჳაჳ-
ნიჳ ჳაჳთი.

სუღრიი რუჳეი, პოტოჳი.

სუღტონუჳ სმ. სიტონუ.

სუღტინი სმ. სიტინი.

ჳ.

ჯ || ნჯ: ჳაჳ, ნჯაჳ, გო-ნჯაჳ, გო-
ჯაჳ ოტვორაჳთ, ოტერჳაჳთ, III-ჳ
პორ. ნ. ვონჯანეჳ; აორ. გუ-ვონჯი, სი
გო-ანჯი, ოოღე გო-ანჯე, პრ. ს. გო-მინ-
ჯაჳ;— სუ როდ. ოტი. ნ. ვუნჯანეჳ,
გინჯანეჳ ნ თ. ჳ.;—IV-ჳ პორ. ვონჯაჳ-
ჳუანეჳ ჳაჳთაჳი ოტერჳი;—სტრ. 3.
II-ჳ პორ. ომნჯაჳჳუჳუე ოტერჳაჳთ,

აორ. გ^ი-იმნჯი;—IV-ჳ პორ. ნ.
ვანჯეჳე ოტერჳაჳთ ოტერჳაჳთ ოტერჳაჳთ
(გ. ვეღ-
ბი), აორ. გუ-ვანჯი;— ობჳექტ. სტრ.
3-გო სპრ. (ფორ. ვოჳ.) ნ. მანჯინე
მოგო ოტერჳი, აორ. გუ-მანჯინეჳ ვიჳ
გუ-მანჯი: ოოლჳ ვა გო-ანჯინეჳ (გო-
ანჯე) ოვ ნე სმოგ ოტერჳი
გლავ;—გო-ნჯაჳმილო ოტერჳი.

ჯბ (ინ. ჯალუფი). ნჯა дерево; — „ჯალუფი“ одръ для покоривша (СМК, XVIII, отд. III, стр. 36); — ჯა-ფაში, см. ჯა-ფაში; — ჯა-რგვლო (ჯა-რგვლო круглый) постройка из бревенъ, хижина, ср. ხა-ბზა-ლი, მალაზა, ო-სიმიდე; — ო-ჯალუფი или შონური, см. подъ ჟურზენი; — ჩე-ჯა тополь (бука. бѣлое дерево, см. ჩე); — ჯა-შქვილა обводникъ (раст.), „ჯა-შქვილა შრ. (у Орб. ჯა-შქვილა); — ლომა-ჯა, ლოლი-ჯა დუღო (см. რლოლი, გ. დრე); — ჯა-ფრუა ბუაზა-дерево (см. Н. Марръ, Ту-бал-каинскій влады е сваяскомъ, Изв. Н. А. Н. 1912, стр. 1097).

ჯბი, **ჯბნი** см. ჯარი 2.
ჯბბე Джага, имя быка, буйвола.
ჯბკელი телята, ср. გ. დეკელი.
ჯბკობი см. ეკობი.
ჯბკობი а) Дзаконія (фамилия); — б) Еумиръ, идолъ (МА, 90, в связи).
ჯბღაბე: ჯალაგუა, ეშა-ჯალაგუა испортить, разорить, вырвать съ корнемъ, п. ეშმა-ვჯალაგანქ, აორ. გე-შა-ვჯალაგე.

ჯბღი < **ჯბაღი** лѣно, оставляемое подъ песушеною курицею (გ. ძე-ვლო).
ჯბმაგირი (გ. იზ. ხ. جاجر) жалованье; — შო-ჯამაგირე наемникъ, служитель; — ხა-შო-ჯამაგირო соответствующий наемнику, предназначенный ему.
ჯბმუფია, „ჯამუფია“ შრ. жирная трава, шиповать америкаისკი.
ჯბნ: ჯბნუ сонъ, лезавიე, см. ჯირა.
ჯბნგი (გ.) ржавчина; — ჯბნგირი заржавѣлый; — отым. глаголъ, стр. 3.

პრ. с. ლ-ბჯნგეპქე я заржавѣлъ, ср. ლნჯო.
ჯბნღაბა, **ჯბნა** (გ. იზ. არბ. جہنم) адъ, преисподняя, ср. გენნა.
ჯბნი (გ. იზ. ხ. جان) сила, ахоровье, дупа.
ჯბპი, **ჯბპი**, **ჯბპი**, **ნ-ჯბპი** тутовое дерево, „ჯაფი შრ.
ჯბრბბღო скляга; лѣнтяй, ср. წქენ-წქი.
 1. **ჯბრი** (გ.), **ნ-ჯარი** войско, народъ, толпа; — **ნ-ჯარლა** собрание, празднество, ჯარობა.
 2. **ჯბრი** (გ. ჯარი). **ნ-ჯარი**, **ჯბა**, **ჯბრი** горе, печаль; зависть; — **ლ-ხა-ნ-ჯარი** завидный; — **ნ-ჯარაუა** завидовать, сердиться, стр. 2. ვინჯარებუქ სერჯუს, აორ. გე-უმჯარი; — объект. стр. 3-го სპრ. შონჯარუ, გონჯარუ. ოთხ ონჯარუ ზავიღუ, აორ. დე-შენჯარუ, ოთხ დე-შენჯარუ.
მა-ჯარღვადობი см. ჯერლე.
ჯბაბე (გ.) трудъ, трудиться.
ჯბაფი см. ჯაბი.
ჯბაღრა, **ჯაღრა** Дзайра, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.
ჯბაუბ (გ. იზ. ت. چاقى) исрочинный ножъ.
ჯბჭვი (გ.) цѣпь, кольчуга, панцирь [собственно ჯაჭვი многогрельское слово, а грузинскій его эквивалентъ ქვეწკვი ცепочка, см. Н. Марръ, Къ вопросу о полож. аиз. языка среди лѣт., стр. 30].
ჯბანე см. ლანე.
ნ-ჯბანუე, **ნ-ჯბანოე** Надшахуу, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.
 1. **ჯბჯუბ** болтать, недосиживать лѣно, I-я пор. ი. ვჯაჯუნქ, აორ.

ლოჯჯაჯი — ჯაჯირი მარქველი ნე-
ქოხიძოხა.

2. ჯაჯუბა სმ. ჯერჯვა

ჯაჯუბა дикіе фрукты, какъ, напр.,
желуди, служащіе кормомъ для
свиней, ср. ხილი, სმ. ჯა.

ჯაჯაღი Джалы, село и общество въ
Зугдид. უბადქ; — ჯგალურა დჯგალ-
სკი; დჯგალეც, მნ. ჯგალაღეფი.

ჯაბაბი სმ. ჯაბა.

ჯაბრაბუნა, ჯბაქრებუნა სმ. ო-კუ-
მაფუ.

ჯაბაბაჯაბაფი, გემო-ჯაბაჯაბაფი вы-
ходить, выступать величаво, сп-
лою, стр. з. IV-я пор. в. გიშე-ვა-
ჯაბაჯაბუქი, აორ. ბაბაშე-ვა-ჯაბა-
ჯაბი.

ჯაბაენბ სმ. ჯგირი.

ჯაბირი S, ჯბაზრი MZ хороші; —
ჯბირი, ჯბაზრი хорошо; — *срощ.*
ст. უ-ჯბაქუქი; — უ-ჯბაქუქო ლუჯხე; —
ურათ. ფორმა მა-ჯგირა хорошіи на-
равнѣ съ кѣмъ, чѣмъ: კურსი.. ღუ-
უქიღე ღო მაქირა კურსიშო მაჯგირ-
ათ გუურთუ у него исцѣлилась
нога, и она стала такъ же хоро-
ша, какъ и другая (Xp., стр.
51, 15-17); — ჯგირობუა добро; — მო-
ჯგირე dobroжелатель, другъ; — ღე-
ემოჯგირეს они подружались; —
მო-ჯგირაღა дружба; — ნა-ჯგირიი
доброта; — ნა-მოჯგირი бившіи
другъ; — რჯგინა, რჯგინაფა, ჯგუნა,
ჯგუნა побѣждать, превосходить,
быть лучшимъ, III-я пор. в. ვორ-
ჯგინანქ побѣждѣ его, აორ. ვორ-
ჯგინი, პრ. ს. მირჯგინუქი ილი მირ-
ჯგინაფუ; — სტრ. з. я. ვუჯბაქი я
лучше его (r. ვეჯობივარ), გიჯგუქი я

лучше тебя, თინა უჯბაქი, გოჯბაქი и
т. д., აორ. ვორჯგინი; — *опись.* стр.
3-го сир. (фор. возм.) п. მარჯგო-
ნაწე მოგუ побѣдять; — მარჯგო-
ნალი побѣдитель; — ნარჯგინა по-
бѣжденный; — ორჯგინალი пред-
метъ и орудіе побѣды.

ჯაბაჯგოტი სმ. ქვაქვატილა.

ჯაბა სმ. ჯბაქრა.

ჯაბუნა სმ. ჯგირი.

ჯაბუნაქი подпорка для виноград-
ной лозы, тычинка; — ო-ჯგუნაქი,
სა-ჯგუნაქო მწესო, გქ რაქტე
мелкіи мѣсъ, илუიქი на подпорки;
самый мѣсъ.

ჯაბურა, ჯბაქო подобный, такой:
«ა» ოქ-ჯაბურა, «ა» ოქ-ჯაბაქო подоб-
ный этому, такой, «თ» ოქ-ჯაბურა по-
добный тому, такой, ირი-ჯაბურა
всячески, რქიმი-ჯაბაქო подобный мясъ,
подобно мясъ, ср. ცალი.

ჯაბაზრი სმ. ჯგირი.

ჯაბაჯაბატი სმ. ქვაქვატილა.

ჯაბაენი სმ. ხარხი 1.

ჯაბაბი, ჯაბაბა, ჯაბაქი ბაბა a) св.
Георгій или ჯაბაქი გიორგი; b) во-
обще святой, икона, церковь: ჯე-
ბაქი-მარიაი св. Марія, ჯებაქი-ხან-
ბაბი такъ называется церковь въ
селѣ Навесакову Сенаксаго уѣзда
(MѢ, I, 72); c) ჯაბაქი, ჯერბაქი, ჯე-
ბაქიი ძეგა, ძეგა, ძეგაქი
(мужскія имена); — d) ჯებაქი ძე-
გა, возмшенность въ селѣ Хе-
ტა (Зугдид. უბადქ) съ старинною
церковью, გქ будто-ბი хранятся
копья св. Георгія, სმ. ზორხალი.

ჯორ: ჯერა, ღა-ჯერა (r. ღა-ჯერაბა),
II-я пор. в. ვიჯერენქ S, იბაჯერენქ

რი;—объект. სტრ. 2-го спр. и. ში-
ჯიბი ივს ლეჟიტი უ მენი, შიჯიბი
ტი ლეჟიტი უ მენი 'и т. д., სრ. ს.
ნო-ვჯე ილი ნო-ვჯიბი, აღო-ნო-ვჯე
(რ. ნა-შქოლა, ნა-შქოლეზა), სი ნო-
რჯე, ჩქე ნო-ვჯენი и т. д.; — ლო-
ნჯირელი лежащий; — ღე-ნა-ნჯირა
лежавший; მწო, ნა კორომ ლე-
ჯილი; — ო-ნჯირეუ მწო დია ლე-
ჯილი; — ჯიბი ლეჟიტი, სოპ; —
აღო-ნჯირა ლეჟიტი სქ მწი; — აშა-
ნჯირა ლეჟიტი სრედი ჩეგი; — გო-
თო-ნჯირა ლეჟიტი პოდი ჩქი; —
გილო-ნჯირა ლეჟიტი ნა ჩეკი; —
გიშა-ნჯირა; — გიბო-ნჯირა პერე-
ლეჟიტი სქ ოდოგი მწი ნა დრუგი; —
ღიბო-ნჯირა, ღიშა-ნჯირა ლეჟიტი
ვქ ჩეკი-ლიბო; — ეკო-ნჯირა ლეჟიტი
უ ჩეგი (უ ბერეგი, ოჩაგი); — ელო-
ნჯირა ლეჟიტი ნა ჩეკი; — ეშა-ნჯირა
(რ. შე-შქენი); — შიბო-ნჯირა ლეჟიტი
ვპუტრი ჩეგი; — შიკო-ნჯირა ლეჟიტი
უ ჩეგი (უ სქი); — შენ-ჯირა პრე-
ლეჟიტი, პილეჟიტი, ნაპრეჟიტი ვქ ტო-
როპუ, и. შიბო-ნჯირეუქ ილი შე-
ვოჯიბი, აორ. ქეშე-ნჯირი, თიქ
ქიბი-ნჯირი; — შო-ნჯირა ნაპრეჟიტი
ვქ ეტუ სტორი, и. შიბო-ნჯირე-
რეუქ, აორ. ქეშე-ნჯირი, თიქ ქეშა-
ნჯირი.

ჯიბიგოდი სმ. ნოლი.

ჯიბიქუბი იტი სტრემიტილი, რვატი-
სი, I-ი პორ. и. შე-ვჯირიქენი.

ლე-ჯიბი ლეჯიბი, სელო ვქ ზუგდი-
სკომ უქდი (ოტი ფამილი ჯიბი).

ჯიბიურთ S, ჯიბიურთ MZ პრეჟი, ილი-
პომი ვქ ილი, სრ. პირ-ღა-პირი (რ.
ჯიბიური).

ჯიბიოი სტარი სიტი, ლეჟიტი, სმ.
თირი.

„ჯიბიგოდი“ შრ. ჩერეშა (რასტ.).

ჯიბი კრქიტი, ბაშია, ჰიკოქი, ჯი-
ბი-ნი; — აუ-ჯიბი, აუ-ჯიბი აბუ-
დია (გორ. სუხუმი); — ნო-ჯიბი, ნო-
ჯიბი ნო-ჯიბი, სელო (ბუკი).
ბივშია კრქიტი; — შენი-შ-ჯიბი
Кеніаш-дига (ბაშია ხანი), ხო-
როშო სოხრეპიშადა ბაშია ვქ
Джварском обществ (პო ორბ. რ.
ჯიბიური ხერეპიშა ბაშია).

ჯიბი სმ. პოდი ჯიბი.

„ი-ჯიბი“ უ ორბ. „сѣтъ по-мни-
грельскѣ“.

ჯიბი-ნი უთლიტი, უკრქიტი, и.
ბი-ჯიბი, აორ. ბი-ჯიბი; — კიბი
გიბო-ჯიბი-ნი სქ უთლიტი
шеи (რეპოტი სკოტი).

ჯიბი სმ. ლო I, ჯიბი-ნი.

ჯიბი: ჯიბი, გო-ჯიბი ნენავი-
დიტი, პრეპრეჟიტი, ობიექტ. სტრ. I-ი
სპრ. и. ბი-ჯიბი, სი რე-ჯიბი, თი
ჯიბი ნენავიშუ ეგი (რ. ში-ქი), აორ. გ-
ბი-ჯიბი, სრ. ს. გო-ბი-ჯიბი ილი
გო-ბი-ჯიბი, სი გო-რე-ჯიბი и
т. д.; — სუბ. სტრ. II-ი პორ. ვი-ჯი-
ბი (რ. ვი-ქი), აორ. გი-ბი-ჯი-
ბი; — III-ი პორ. ვი-ჯი-ბი სტა-
ლია ეგი ნენავიდიტი კოგი, აორ. ვი-
ჯი-ბი; — გო-ჯიბი, გო-ჯიბი
ნენავიტი, პრეპრეჟიტი (რ. ს-
ბი-ქი).

ჯიბი (რ.) სტაღო.

ჯიბი, ჯიბი-ნი დიბო и სი-ჯიბი
Саджомі, სელო ვქ სენაკ უქდი.

ჯიბი-ნი რიბო, მორა, სრ. ნი-ბი; —
გიბი-ნი-ჯიბი, სმ. გიბი.

ჯიბი (რ.), ნ-ჯიბი მიუტი, ბატერი; —
ჯიბი-ნი, ჯიბი-ნი ხელოვანი ვერ-
ხიშა ნა მიუტი; — ჯიბი-ნი გიბი-
ნი სელო ნა მიუტი.

ჯოლორი собака; — მუშული ჯოლო-
რი песъ; — ჯუ ჯოლორი психа; —
ჯოლორიа Джогорია (прозвище); —
მე-ჯოლორე содержащій собаку: —
ო-ჯოლორე контра; — იმა-ჯოლორიი,
такъ по Ламберти (стр. 87) на-
зывались лица при дворѣ, кото-
рыя смотрѣли за охотничьими со-
баками и въ то же время несли
полицейскую службу.

ჯოსო ния; отым. глаголѣ, объект.
стр. 1-го სპრ. II. მჯოსო ინი
ბვეჯოსო я называюсь, სი რჯოსო,
თის ჯოსო, ჩქვ ბჯოსონა, პრ. пес.
ბჯოსონრღვ, პრ. ს. ნო-ბჯოსობუე,
თის ნო-ჯოსობუე; — 2-го სპრ. მი-
ჯოსო я называю его какъ, у
меня называея, პრ. пес. მიჯო-
სონრღვ იპი მიჯოსობუე.

ჯოჯოსი (ი.) ადვ.

1. ჯუბ სმ. ბუ.

2. ჯუბ სმ. ჯოლორი.

ჯუღ || **ჯუნ**: ჯულ S, ჯუბ MZ ძქო-
ვათ, I-ა პორ. II. ვჯუღუნქ, ბჯუ-
ნუნქ, აორ. ბვეჯუნ/ლი, პრ. ს. მიჯუ-
ნ/ღუ; — IV-ა პორ. II. ვოჯუღაფუნქ
იპი ვოჯუღინუნქ, აორ. ვოჯუღაფე,
ვოჯუღინე, პრ. ს. მიჯუღაფუფუ, მი-
ჯუღინუნუფუ; — სტრ. ვ. II-ა პორ. ვი-
ჯუნ/ღუქ ძქლუსუ, მენა ძქლუსუ,
აორ. ვოჯუნ/ლი, პრ. ს. ვჯუღერ/რქ; —
IV-ა პორ. ვაჯუნ/ღუქ იოძქლუსუ
ეო, აორ. ვაჯუნ/ლი, ქვავ-ვაჯუღი; —
объект. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. возм.)
II. მაჯვიღინე || მაჯუღინე მოგუ იო-
ძქლავთ, აორ. მაჯვიღინე || მაჯუღი-
ნე; — მა-ჯუნ/ღალი ძქლუსუი; — ჯუ-
ღირი, გო-ჯუღირი რაძქლავანი; —
ო-ჯუღალი предметქ ძქლავანი, სრ.
ქუჭუა.

ჯუმ: ჯუმალა, აწო-ჯუმალა, მიღა-ჯუ-
მალა брать съ собою, II-ა პორ. II.
იბჯუმანქ беру, возьму съ собою,
აორ. მიღე-ებჯუმე, ქაწი-იბჯუმე; —
მა-ჯუმაფალი беруშიქ съ собою; —
ჯუმაფილი взятый; — ო-ჯუმაფალი
предметქ взятія.

ჯუმასხა სმ. подъ ღა.

„ჯუმენე“ შრ. ширца (раст.).

ჯუმი Джумъ, село и рѣчка. въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ, სმ. ზღვაი.

ჯუმორი სმ. ბიპარი.

ჯუნა სმ. ჯუღა.

ჯუქერო სმ. ჯიქერო.

ჯუჯელია-ჯუჯელია непонятное
рпномущее образование: ჯუჯელია,
ჯუჯელია! ჩქიში მამული სარგელია,
უსვაში მამული ფურცელია!... *მოხ*
виноградникъ ивируженъ (плода-
ми), а чужой — (вино) иствя (Хр.
стр. 186); можно допустить, что
въ ჯუჯელია мы имѣемъ старин-
ную форму (до диссимиляци *ჯ* въ
ღ) слова დუღელი *колось*; правда, въ
приведенномъ текстѣ, произносна-
момъ при исполненіи молитвенна-
го обряда на Новый годъ (см. კი-
რუ-კარუ), рѣчь объ урожаѣ вино-
града, а не хлѣба, по слову ჯუჯე-
ლია *колось* въ данномъ случаѣ
можно приписать болѣе широкое
понятіе, понятіе *урожаа вообще*;
тогда и слова *ჯო* (им. ღო), *მიჯა-*
მიღანა (им. მიღამიღანა), *უბეჯური*
(им. უბედური), *ჯუჯი* (им. დუღი),
ისტრѣчающіяся лишь въ одномъ
мѣстѣ во всей *Хрестоматіи* (стр.
159 — 160), получаютъ ббльшую
достоверность.

ჯუჯი სმ. დუღი, ჯუჯელია.

ჯდბარუ (რ. ჯდარი) пестрый.
ჯდვადიკი, ჯდვადიკევი კოგვი; при-
 сосен, სრ. ჭვადიკი.
ნ-ჯდვერი სმ. подъ ჯდონა.
ჯდონ || **ჯდუნ**: ჯდონა, ჯდუნა, ჯდო-
 ნუა, ჯდონაჟი **პოსმიათ**, **პოსმიათ**
 въ даръ, **პრედშествовать**, III-ი
 პორ. II. ვოჯდონანქ, აორ. მიდვო-
 ჯდონი; — შევჯდონუა **პოსმიათ** ტუ-
 და, მო-ჯდონუა **პოსმიათ** სუდა, სე
 род. отн. შევეჯდონანქ, აორ. შე-
 ვეჯდონი; — I-ი პორ. ზვეჯდონუნქ
 ილი ზვეჯდუნქ **პრედводительство**,
 პრ. с. ქო-ვეჯდუნაფუქ; — **ობხექ**.
 სტრ. 2-ი სფრ. შე-მიჯდონს შიარე

ნინლა у меня много заслуг; —
 გინო-ჯდონუა **პერესლათ**; — იწო-
 ჯდონუა **პოსმიათ**, **უტი** впереди; —
 ნ-ჯდვერი **პრედვოდიტელ**, სრ. ჩქემა-
 ლა подъ ჩქე || ჩქე 1.
ონ-ჯდლორე **სტმად**; **სტმადიტსა**, **ობხექ**.
 სტრ. 3-ი სფრ. II. შონჯდლორე, გო-
 ნჯდლორე. თის ონჯდლორე მიწ, თ-
 ბწ, ему **სტმადი**, ჩქე შონჯდლორე-
 ნა, სე ოტრიც. 3-ე I. ვა ანჯდლორე
 (< ვა + ონჯდლორე); — სუბ. სტრ.
 II-ი პორ. ივონჯდლორუნქ მიწ ბუ-
 დეტ **სტმადი**; — ონჯდლორუნე ოტ
 სტმად.
ჯდუნა სმ. ჯდონა.

ჭ.

ჭა, ჭია, ჭა სმ. ა 1.
ჭაბაჭ, चाब्र *межд.* глядь! ои! სრ. ატუ.
ჭაბერი (რ. იზვ. греч. ἀήρ, ὄ, η), ჭეერი
 воздухъ, სრ. ჭეა.
ჭაბე (რ. იზვ. არბ. هوا) **ატმოსფერა**, **ვო-
 ღუქ**; **პოგოდა**, სრ. ჭეერი.
 «**ჭავეფი**» басня (МА, სტრ. 61).
ჭაბაბლი (არბ. حلال) **ვერნი**, **იხსენ-
 ვიბ**, **ალალო**.
ჭაბაბო, **ალაბო** **ვდრუგ**, **ვხეაზიპო**.
ჭაბო, **აბო** (რ.) **პრიატნი**, **სადიქი**; — ჭა-
 შაის **პრიატო**; — *сравнит. ст.* უ-ჭ-
 შაპი; — *уравн. форма* შა-ჭაშა; — მ-

უშალოაუ შაქაშოთუ ტლქ **სადი**
 (приятно), **კაქ** соловей; — სი-ჭაშა
პრიატნოსტა, **სადიქისტა**; — **ობხექ**.
 სტრ. 3-ი სფრ. II. შოქაშე მიწ **პრია-
 ტო**.
ჭარაში (არბ. چاره), **არაში** **ნევერნი**,
ჯადნი.
ჭაჭაბე! *межд.* такъ себѣ!
ჭი, ე. ეე! **ეი!** **ვუ-ვა!** **ვო!** ჭეე-ჭარალო-
 თარალო! **პრინწვ** **ვ** **იწსიანქ**.
ჭიფერი სმ. ჭეერი.
ჭიფრეზაში სმ. ერეზაში.
ჭო, ჭო-ჭო! *межд.* во, во-во!

ც.

ც სმ. ცოფა.
 1. **ცა** სმ. ა 1.
 2. **ცა** **წეტკა** **ჯივან** (на деревѣ); — ნო-
 წლა, ნო-წეა ხი წეტკა **სრწვანა**
 (сухая) [რ. ნოსო *оттотъ съ мѣсто-
 лми* (სრწვანა) **მოქი** **სოპოსტა-**

ვნი **ც** **ნო-წე** **წლა**, **პრი** **დოუშენი**
პერე **ვ** **ვიაფა** **ც** **ვ** **სიბწიანთ**
უ **შ**; — **ნე-წე** **სუქ**.
ცაწახა სმ. ვაწახი.
ცაბა **სუმასხედი**, **ბწენი**; — რ-
 ლეზა, **გა-წა** **ლეზა** **სიხდით** **ს** **უმა**,

стр. 3. II-я пор. в. ვიკალებუქ, აორ. გე-ვეწალი შუა ტე-ეპეწალი (< გა-+ იპ/ვეწალი), სრ. ხანტა.

ცხელი шеа; — ო-ცალეში воротяны, სრ. კისერი.

ცხენჭი (რ. უაჭი шелк-сырецъ) шелковичный червь.

ცხარ || **უხარ**: ცარება, უარება ა-ცარება движение, сограшение, в. ომუ-უაუ-რე^რნე^ქ двигаю, აორ. ა-უაური ილი გე-ე-უაური, სი გე-ი-უარი; — სტრ. 3. II-я пор. ეთი-იუარე ბუქ დвигаюсь, აორ. გე-იუარი ილი გე-ე-უარი.

ო-ცო სმ. ოცე.

ცხებური სმ. კეპური.

ცხებ ხობ; — ცვა-მურიცხამი, სმ. მურიცხი; — ცვაი-ჭარა სუდხა (ხუხა. написанное на лбу, სმ. ჭარუ); — უცვაი-ჭარე ხვავ სუდხა, несчастный; — ცვა-რჩე სხ ბლამხუ პათომხ ვა ლბუ, სმ. ჩე.

ცხებლი, ცვაი ხმ სურ; — კახილა-ცვალი, კიბე-ცვალი სურ ნე-ვარეაჲსი (у Орб. კახილა кусок сыра); — სელეგინი, სელეგუნი, სელეგინი, სილო-გინი სურ ვარეაჲსი; — ჭალაყარი თოლია ჭო-სტუი-ხი-სი, მოლოდი სურ; — გე-ბე-ლაფორი ცვალი, რ. გა-ლა-ფელილი ვეელი; — ცვალი-შითა, სმ. პიტინე.

ცხებნ სმ. ცხან.

ცხებტუბ, ვენტუა ბოლათ, სხივან (авно), სხ როდ. ოთ. ვუცხებტუნქ, სრ. თახუა.

ცხებრუბ სმ. ცვაჯი.

ცხებჯი шулатное яйцо; — ცვაჯი Кванджи (муж. имя); — ცვაჯიში ო-სე-მური თაკ ნავნავთქ ოსტინაჲსი სხ; — ოთმ. გლოლ ცხებრუბ ხო-

лостить, п. ზე-ვარნქ, აორ. ლო-ზე-ვარი, პრ. ს. ლო-ში-ვეარი; — IV-я пор. ვოცვარაჲსი; — სტრ. 3. ვიკალებუქ, აორ. ლო-ი-ვეარი; — მა-ცვარალი ილი ცვარი холостыльщикъ; — ცვარილი, ვეარილი выхолощенный, каплуны; — ო-ცვარალი подлежащий охолощению.

ცხებნ სმ. ცხან 1 и 2.

ცხებრე слѣпой (ср. ელანი); — ოთმ. გლოლ ცხებრე, III-я пор. в. ვო-ცვარუნქ ოსხვალაჲსი его, აორ. ვო-ცვარე; — სტრ. 3. II-я пор. в. ვო-ცვარე ბუქ სლѣпу, აორ. ლე-უ-ვეარი (ლა-ი-ვეარი), სი ლე-უ-ვეარი, ოთქ ლე-უ-ვეარე.

ცვილი || **ცვილი**: ცვილი, ცვილი ხმ უბი-ენი; უბი-ენი, I-я пор. в. პილენქ (< ზ/ველიენქ), პილენქ ხმ, ილი სხ უდრეჲსი 2-го коренного, слабаго з на своемъ мѣстѣ ჰვილენქ, ილი სხ его перестановкой პილენქ и პილენქ [сх виду возможнаго въ мингрельскомъ совмѣщенiи въ субъект. мѣстоименныхъ частицахъ и объективнаго значенiя — формы эти могутъ означать не только я сто убиваю, но и ты меня убиваешь, въ послѣднемъ значенiи ридомъ сх პილენქ, Гр., §§ 67, 87], სი ცვილენქ, ოთხ ცვილენს, აორ. ლო-პილი, ლო-პიი ხმ (< ლო-პიი), ოთქ ლო-ცვილი, ოთქ ლო-ცვილი, პრ. ს. მი-ცვილი, მიცვილი; — სხ როდ. ოთ. 'ე-უ-ცვილენქ, გი-ცვილენქ, იპილენქ უბი-ვად უ ნეგო, დია ნეგო, უ თეა, დია თეა, უ სეა, დია სეა и т. д.; — სხ დატ. ოთ. გი-ვო-ცვილენქ უბი-ვად ნა ჭემ-ლიბო; — სტრ. 3. II-я пор. в. ვი-ცვილენქ ილი იპილენქ უბი-ვად, სხ

აორ. დი-იპილი, პრ. ს. პილეგრეჯი; —
 объект. стр. 3-го свр. (фор. возм.)
 п. მაცვლიე я смогу его убитъ, ისე ვა
 ვაცვლიეკე მა опъ не сможетъ убитъ
 меня (Xp., стр. 18, 19), აორ. მაცვი-
 ლუ, ჩქე მაცვილეს; — მაცვილარი
 убивающій, убиѣа; — ცვილარი,
 ნაცვილა убитыи; — ოცვილარი
 подлѣжачій убиенію, свотъ; орудіе
 убиѣства; — აიწო-ცვილუა убавать
 ипереди кого, передъ нѣмъ; — ში-
 ნო-ცვილუა убавать въ закрытомъ
 номѣщеніи, убавать на чѣмъ-ли-
 бо; — გაკო-ცვილუა убавать другъ-
 друга (Ip., табл. VIII).

ცვილობა дремота; погружаться въ
 сонъ, въ воду и т. д., ნ. ვცვილობე,
 объект. стр. 3-го свр. მაცვილობუ-
 ვუ; — მაცვილობუა დრემლიში; —
 ეკო-ცვილობა толнать, съ род. отн.
 ვუცვილობანე, აორ. ქეკუ-ვუცვი-
 ლეე.

ციდირი купля; покупать, I-я пор.
 პილერეე (< ვეილერეე) პოუვაю; —
 II-я пор. იპილენე ქუაი, აორ. ქი-
 იპილი, პრ. ს. შიცილირე; — объект.
 стр. 3-го свр. (фор. возм.) ნ. მაცი-
 დირე მოგუ კუპით; — მაცილე პოკუ-
 натель; — ოცილე პოკუნა; — ნაცი-
 დერი или ნაცილა ვუპленяи.

ციხე ციხე, გოციხეა морозить, პ. პი-
 ნენეე მოროჟუ, ციხენს морозить; —
 стр. 3. II-я пор. ვიციხეე; — გო-
 ციხილი, ციხერი замёрзшій; — ციხი
 морозъ, ლეძე, იხი (въ сложныи
 словахъ); — ციხიი морозный, суро-
 выи; — იხ-იხური (< იხი-იხური хо-
 лодный), იხ-იხირი იაჩხურე, იხ-
 ჩიპრე, село въ Сепаяск уѣздѣ; —
 იხნიურული, იხნიირული იაჩხირ-

სვი; იაჩხირეცე, იმ. ყ. იხნიირაღე-
 ჟი; — იხ-ქა (< იხ-ი-ქა холодецъ)
 холодецъ, სრ. წუე.

ციხტუბ см. ვინტუა.

ციონი пѣніе пѣтуха, крикъ, I-я пор.
 ნ. პიონენე (< ვეიონენე) или პიონე,
 მუშული ციონენე (ციონს) პѣтухъ
 поетъ; — სქ დატ. отн. შე-ვოციონანე,
 სი ში-ოციონანე (ი. ში-ვაფილეე), აორ.
 ქემუ-ვოციონი.

ცირზინი см. ვირზინი.

1. **ცირტუბ** см. ვინტუა.

2. **ცირტუბ**, ცერტუა რეზბე, мычать,
 I-я пор. ნ. ვირტანე; — კამპეი ცირ-
 ტანე ბუიხოლ რევეტე.

ცოთ ცოთამ, ცოთნაფა бросать, гнать,
 стрѣлять, терять, III-я пор. ნ.
 ვოცოთანე, აორ. ქე-ვოცოთი; თოქე ქა-
 აცოთე, პრ. ს. შიციოთამე; — სქ род.
 отн. ვეცოთანე, გიციოთანე, ვიციო-
 თანე; — ნუს ვეცოთანე სლუაშა, ობ-
 რაშაუ ვნიამი (ბუიხ. бросаю ему
 ухо), აორ. ნუჯი ვუცოთი; — იშენლს
 ვე ვოთანლეს იხი ნე ტერაი ნა-
 დეჟა; — IV-я пор. ვოცოთინა-
 ვუნე; — объект. стр. 3-го свр.
 (фор. возм.) ნ. მუცოთე или მაცოთი-
 ნე მოგუ бросить, აორ. მაციოთე, მა-
 ცოთინე; — მა-ცოთამლი или ცოთამე
 бросающій, стрѣлокъ; — გე-ცოთამი-
 ლი ბროშენიი, ჰაკივუთიი, ნა-ცო-
 თემი; — ო-ცოთამლი предметъ и
 орудіе для бросаниа, стрѣльби; —
 აშა-ცოთამე бросить во что, захва-
 тить, II-я пор. ქაშე-ე-ეცოთანე ||
 ქაშე-ე-ეპოთანე, აორ. ქაშე-ე-ეცოთი ||
 ქაშე-ე-ეპოთი; — გიშა-ცოთამა სბრო-
 сить сверху вниз; — გიბო-ცოთამა
 перебросить, გინ-ეცოთამლი. პოდა-
 როვ ნოვობრачиши (სრ გ. თეგელა-

საგლეხი); — ეკო-ცოთამა выбросить вслѣдъ кому, выбросить на берегъ; — ი/ეშა-ცოთამა выбросить вверхъ, испортить, искоренить; — ნო-ცოთამა бросать внизъ, внутрь; — კვლა-ცოთამა выбросить, -тѣся черезъ, насквозь; — შიოთ-ცოთამა бросить внутрь, внизъ; — შინო-ცოთამა бросать внутрь чего-либо; — შიშა-ცოთამა забросить въ середину чего; — შუკო-ცოთამა бросать кругомъ, около; — წიკშო-ცოთამა бросать на открытое мѣсто; вырвать, выколоть (спереди), გა-მეცწო-ცოთამა (< გა-წეშო-ცოთამა).

ცოფი *renis*, სრ. კუტუ.

ცოფური სმ. ცუფური.

1. ცონ: ცონუа прививать, III-я пор. н. ვოცონანქაორ. ქეღე-ვოცონი; — ცონილი, ღო-ჭონილი, გე-წონილი, გი-ნა-ცონა прививокъ; — შიკო-ცონუა прививать сбоку; — ღო-ცონირი, ჯიმა-ცონირი, ღილა-ცონირი, შუშა-ცონირი სმ. подъ первыми составными частями этихъ сложныхъ словъ.

2. ცონ სმ. ცუნ 2 и 3.

ცონა S, ცვანა MZ ნივა; — ცვანალა, время (сезонъ) ნივამ; — შუე-ცვანე, земледѣлецъ; — ნა-ცონა, ნო-ცონიი ბნაშალ ნივა [этим. слова სმ. Н. Марръ, *Яфет. къ сѣ арм. языку*, 3. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0155], სრ. ოჩე 1.

1. ცორ: ცოროფა любовь; любить, объект. სრ. 2-ჲო სრ. ი. მიცორს ლობუ его (ეე), ჩქე შიეცორა, სრ. ნეს. მიცორღე/უ, ჯელ. მიცორღას, სრ. ს. ნო-ვცოროფუე, სი ნო-წოროფუე, ჩქე ნო-ვცოროფუენა; — 2-ჲო პროზვ. სრ.

აორ. მიცოროფუ я люблю/бился въ кого: ცირასე ქვეცოროფუ ჯიმუშეიერ-ქე ღხინდა ლობლასე въ Джиму-შიერა (Джемшиера) (*Хр.*, стр. 75,25), სრ. ს. მიცოროფუაუე; — ცოროფილი ვოვლობენნიმ, -ნაჲ, სა-ყვანელი (რ.); — ნა-ცოროფუ ლობნიმъ въ პრო-შლომъ.

2. ცორ: ცორიღუა, ცორაღუა, ღო-ცო-რაღუა გნით, I-я пор. ი. პორიღენქ დაუ ему გნით, ღო-პორიღენქ დამъ გნით, აორ. ღო-პორიღი; — სრ. 3. III-я пор. ი. პორღე ქ გიუ, ოინა ცორღე, აორ. ღო-ვცორღი; — ცორაღი-ლი გაიღიბ.

ცორი სმ. ღუჯი.

ცორში, ცოში ბაშია, ჰამოქ, ვორ-ში, ვოში.

ცოჲ სმ. ოჲ.

ცოფ > ც: ა) ცოფა ღხლათ (времена первой группы заимствуется отъ რთუმა, ქიმინუა), აორ. ჰიი (< ვეიი), ჰეი ი, ქო-ჰიი я сдѣлалъ (равно какъ ты меня сдѣлалъ, *Гр.*, §§ 67, 87), სი ქო-წიი, თიქ ქო-წუე, ქო-წოუ ი, ოინენქ ქო-წიის, ქო-წეის ი, სოსა. ჰეე, ქო-ჰეე, სი ქო-წეე, თიქ ქო-წუას; — ვოფა-ქევეა (რ.) поведение, по-ступокъ, ცოფა-ქევეა; — ბ) ცოფა ღხ-ლათსა, სტანოვითსა, быть, уро-днйтсѣ, სრ. 3. II-я пор. ი. ბ. ვი-წუაუქქ || იჰუაუქქ (< ივეაუაუქქ) ილი ვიწი'ი'იქქ || იპ'ი'ი'იქქ (სე отриц. ვ'ე-ქიიქქ), იჰეიქქ ი ბუდუ, სტაუ, 3-ე ლიцо იწი'ი'ი'ი ბესლიჩო: быть можетъ, სრ. ნეს. ვიწუაუელი || იჰუაუელი ილი ვიწი'ი'ი'ილი || იპ'ი'ი'ი'ილი, იპი'ი'ი'ი'ილი ი, ბმლ-ბმ я, ჯელა. ვიწუაუელი || იჰუაუელი ი т. д. о если бмл-бм я, о если я буду, აორ. ვიწი'ი'ი'ი || იპი'ი'ი'ი я сталъ,

сдѣлался, იპვი, თქი იქუე (ვქე¹ ვსუე). იქოუ ლ, сосл. იპუე; — пов. важ. იქუაფუქქი იქიქ ბუდеш! ნუ იქუაფუქქი ნუ იქი¹ იქი не будешь! იქუა ბუდქ¹ ვე ვსუა не будь! пр с. პოფერ¹ქქი (< ზვეოფერ¹ქქი) ილი ნო-პოფუქქი. თინა ნო-ცოფუქქი;—объект. стр. 3-го спр. მაქუაფუ ილი მაქიი მიქ სდქ. ლაქსა, уродитсѣ, აორ. მაქუე, пр. с. პოფუ; — о-ცოფალო достаточный, имѣющий быть;—ო-ცოფური обильный, плодородный;—მ-ყოფი (გ.) паходящийся, გრ., § 107.

ცოთი см. ცოთი.

ცუბა (გ. ვუა) а) обухъ, б) горбушка у хлѣба, ნა-ბგა-შუკა (см. ბგა).

ცუბერი незрѣлый виноградъ.

ცულეი доухъ; — ცულეა დოი;—ცულე-შა¹ ხე¹ დო დოუ;—უცულეა ნემქ-ნიე დოა, ср. ოლა.

ო-ცულეი затылокъ.

ცუშერი дикая слява, ცოშერი.

1. ცუნ || ცვენ: ცუნა, ცვენა იმქე (предметы одушеш.), объект. стр. 1-го спр. н. პუნს S (< მუნს), პუნც MZ, სი რუნს/ც, თის ცუნს/ც, ჩქე პუნა, пр. пес. პუნდუ, ჩქე პუნდეს, жезат. პუნდას(ი), ჩქე პუნდანი(ი);—3-го спр. მაქვენ¹ქუ¹ ილი მაქვენ¹ქუე у меня будеть онъ, მაქვენ¹ქუ¹ у меня будеть ты и т. д., пр. с. ნო-პუნეუ ილი ნო-პვენ ილი ნო-პვენე, სი ნო-რუნეუ, ნო-რუნე, ნო-რუნენე, თის ნო-ცუნეუ, ნო-ცვენე, ნო-ცვენე, ჩქე ნო-პუნენა || ნო-პვენა || ნო-პვენენა.

2. ცუნ || ცონ || ცვენ: ცუნაფა MZ, ცუნაფა S вести, водить, объект. стр. მე-პუნს (см. ცუნ 1) веду его;—суб. стр. II-я пор. в. იპუნანქ, იპონანქ,

აორ. იპუნი, იპონი, пр. с. მიცუნაფუ. მიცონაფუ ილი მი-ნო-პვენ (გ. მი-ნა-მყო-ლა), თის მა-ნო-ცვენ; — сь род. отп. ვუნსანქ, გონსანქ веду для него для тебя и т. д.; — IV-я пор. н. ვონსანაფუნქ ვაქსავლѣю его вести; — стр. 3. I-я пор. пр. с. პუნა-ფუქქი (გ. გა-ვეოლოფორ); — ცუნაფილი увезешный;—объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) н. მაქონე მოუ вести, მაქონიხე, აორ. მაქონე ილი მაქონი-ხე;—მე-ცუნაფა, I-я пор. п. მე-პუნქ (გ. მი-ვექვიპი), სი მე-ცუნქ, თინა მე-ცუნს ილი туда сь кѣмъ, за кѣмъ;—მო-ცუნაფა იტი сюда сь кѣმъ, и. მო-პუნქ; — მე-ცვენ¹ქი (გ. მი-მყოლი) сопровождающий туда; насѣд-никъ;—მო-ცვენ¹ქი сопровождающий сюда (გ. მი-მყოლი); — მო-ცუნაფა (გურიში) разсердиться (бука. при-вести сердце), сь род. отп. მე-ვე-ცონანქ, აორ. ქემე-ვე-ცონი, пр. с. მო-მიცონაფუ; — მო-მიცონალი при-ведши сюда; — მი-მიცონალი; — მე-მაქუნაფალი; — მი-მაქუნაფალი; — მო-ცუნაფილი (გ. მი-ყვანილი); — მე-ცუნ-ნაფილი (გ. მი-ყვანილი); — ზეაში აქო-ცუნაფა ступение молока для получения сыра; — გე-ცუნა სქადო-ვათე за кѣмъ, იტი по чему, н. გე-პუნქ, აორ. ქეგე-ვე-ცუნი;—გე-ცვენ¹ქი სქადუიქი за кѣмъ; проводникъ, слуга; насѣдникъ, უგე-ცვენ¹ქი ნე იმქიქიქი насѣдникъ;—გო-ცუნაფა, გო-ცუნა, н.-რ. გე-ვე-ცუნანქ ილვეუ ყრუმъ, აორ. ქეგე-ვე-ცუნე; — н. გო-პუნქ იკრუჯაю что; — сь род. отп. გო-მიცუნს у меня окружено, илვედო, გო-გიცუნს, ჩქე გო-მი-ცუნა и т. д.; —ლა-ცუნაფა ნეაშა

согласиться;—ე-ცუნაჲ брать спи-
зу;—ეცუნა ნანარკიში исполнение
жаеламаго;—ლა-ცუნა водить вы-
стѣ съ кѣмъ; — აშ-ცუნაჲ водить,
входить въ средину чего;—გილა-
ცუნა водить туда-сюда;—გემო-ცუ-
ნაჲ вывезти; — გუნო-ცუნაჲ пере-
вестн; — იქო-ცუნა вывезти, нвба-
вить отъ чего, вынуть изъ чего;—
იშნა-ცუნეფი крестьянск (ор. ნა-ნათა
подъ ნათ 2);—ეკო-ცუნა, ეკო-ცუნაჲ
водитъ вверхъ; — შილა-ცუნა брать,
уродить, II-я пор. н.-ბ. შილე-ეკო,უ-
ნანქ (< შილა+იპო/უნანქ); — стр. в.
IV-я пор. შიდე-ვაუნუექ пойдѣ за
нимъ, аор. შიდე-ვაუნეი, თიქ შილა-
აუნუ, пр. с. შილა-პუნაჲუექ;—შიკო-
ცუნა итти, слѣдовать вдоль чего;—
მოლა-ცუნა брать, везти сюда;—
მუნო-ცუნაჲ выводить, высиши-
вать;—გიოო-ცუნა выводить, выхо-
дить снзю; — გიოო-ცუნელი ჭვიმა
дождь медленнѣи, проникающѣи
глубоко (რ. ეუეუნა).

3. ცუნ||ცონ: წა-ცუნება M%, წა-ცონე-
ბა S нортить, III-я пор. п. წა/ჯთ-
მუ-ვაუნეინქ, წათმუ-ვაუნენქ, аор.
წა/ჯ-ვაუნ/უნი, თიქ წა-აუნ/უნე, ир. с.
წა-შიცო/უნეზეუ, თის წა-უნონებუ; —
სъ род. отъ. წა-წა/უნონენქ, წა-გი-
ცონენქ испорчу, погубилъ что у него,
у тебя и т. д.;—II-я пор. и. წეთ-
მე-ეუნონანქ, аор. წე-ეუნონი;—IV-я
пор. и. წეთმუ-ეუნონ/უნეზაჲუნანქ; —
წა-შა-ცონარი иортяში; — წა-ცო/უ-
ნებული испорченнѣи; — წა-აუნ/უ-
ნებელი (< წა-ცო/უნებელი) подде-
жнщѣи иорчѣ, ср. წა-უნლა водѣ
ლ 2.

ცუნჭბ глухой, ср. ლაგუა.

ცურღვილი, ვურღვალი (რ.), კურღვე-
ლი заяцъ, ცურღვი ბი, см. კიკო.
ცური, ურე край, сторона, направле-
нiе;—ცურე-წაურე къ дому, თქანი-
ურე у васъ, შა вашей сторонѣ; —
ათქი-ცური > თქი-ურე > აქი-
ურე > ა-ურე здѣсь, сюда, отсюда;—
ეთქი-ცური > თქი-ურე > ექი-
ურე > ე-ურე тамъ, туда, оттуда;—
წათო-წაურეშე сюда, отсюда;—
წაწი-წაურეშე туда, оттуда;—
თაურე-თურე туда-сюда; — სო-წაურ-
ე. სო-წაურეშე отиуда, киуда; —
სოლე-ცური отиуда;—წაურ-წაურენი,
თე-ცურიანი тамоში.

ცურიზენი см. ვურიზენი.

ცურსადლი см. ცურცალი.

ცურუ გუმი;—ცურუ-ეაშა, см. ეაშა
подъ ლა.

ცურუბ, ცურაფი вой; вытѣ, I-я пор.
п. ვურანქ, аор. ვურეეი, сосл. ვურ-
რეე или ვურე; — ცურა ჯოლორი
визливая собака.

ცური || ცურმ: ცურჩუ, ცურმუ, ვურ-
მუ, შიკო-ცურმუ затихать, прити-
хатъ, итти спать (говоритъ о ити-
цахъ), II-я пор. п. ვიურჩუექ, аор.
ქილი-ი-ვურჩი; — ლო-ცურჩელი ქო-
თამი, ср. რ. ვურება, ვურება.

ცურცალი, ცურსალი разбойникъ, по-
хитатель.

ცურიმენი см. ვურიზენი.

ცუნც: ცუნცუ ბა-ცუნცუ, ლო-ცუნცინი სი-
ძხე ნა კორთოჩიკაჲ, п. ვუნცუნქ
или ვუნცექ, თინა ცუნცუ ბა-ცუნცუ; —
ლო-ცუნცინეი სიძიში ნა კორთო-
ჩიკაჲ, ср. რ. ვუნცეა, ვუნცი.

ცუჯი ძათ. სართ. ცუს/ც უხო;—ცუჯი-
ფირა, ცუჯი-ფირა широкоушии, дши-

поухій; — ნუჯიშ-ფერთსი, სმ. ფერ-
თსი; — ნუჯიშ-ბალიში, სმ. ბალი-
ში; — ო-ნუჯე სერვა; — ნუჯელი
(большой горшокъ) სვ ულკა-
ში; — ო-ნუჯი (< ოლო გლავ-
ნუჯი) внимание; — ო-ნუეს ვორთქ
я внимателнъ къ чему, паблюдаю

за тѣмъ (ბუკ. ძნად გლავს ი
უხო); — უო-ნუჯე невнимател-
нымъ; — სუმ-ნუჯი трилестникъ, სმ.
სუმი; — ნუჯა восьмилетний, გუ-
ხობ.

1. სერტუბა სმ. ვიტუა.
2. სერტუბა სმ. ცირტუა 2.

ДОПОЛНЕНИЕ.

დოსხო, დოსჲ, носима. безъ, вишо:
მანათიში დოსხო безъ рубля, пиже

рубл, с). 4. преф. დოსხო.

Списокъ мингрельскихъ фамилий.

აბაშია, აღანია, აკირტაფა, აკობია, აღა-
ნია, აღმასია, აღშიზაია, აფაქია (აფა-
ქიძე), აფსაზაფა, აშორდია, ბარქია,
ბასილია, ბაჩილაფა, ბერაია (ბერიძე),
ბეგვაფა, ბირულაფა, ბომბუაშვილი,
ბოსუა, ბუქია, გაბედაფა, გაბილია, გა-
ბისონია, გაბუნია, გაგუა, გამსასურ-
დია, განარჯია, გარდაფა, გაწერელია,
გახარია, გეგეჭკორი, გერანტია, გერ-
სამია, გვაზაფა, გვათუა (გოთუა), გვა-
ლია, გვარამია, გვილაფა, გობეჩია,
გოგოსია, გოგუა, გოთოშია, გორ-
დულაფა, გრიგოლაფა, გუგუნაფა, ლა-
გარგულია, ღაღია (ღაღანბი), ღგებია
(ღგებუაძე), ღიღია, ღიღიშვილია, ღუ-
ღუჩაფა, ეფენია, ვართაგაფა, ვეკუა, ვე-
რაფა, ზარქუფა, ზაქარაია, თოდუა, თონ-
თუა, თოთიბაძე, თოფურია, თუთბერი-

ძე, თურქია, კანკაფა, კაჭარაფა, კელია,
კეკეცია, კეშულაფა, კვარაცხელია, კვა-
შილაფა, კვერკველია, კვირანია, კირტა-
ფა, კორძია, კეკელია, კოტუა, ლა-
ლარია, ლეჩაფა, ლეპარტიე (ლიპარ-
ტიე, ლიპარია), ლოლუა, ზამფორია,
მანია, მაქადარია, მასხულია, მაჭგანა-
ძე, შელია, შეუნარტია, შირცხულაფა,
შიქაფა (შიქაძე, შიქელაძე), შონიაფა,
ნინუა, ნოღია, ოდიშარია, ოტუჯაფა,
პაჭკორია, პაპაფა, პატარაია, პაჭკო-
რია, ეაკობია, ეფენია, ეორდანია, რა-
ტია (რატანბი), სარმელია, სარჩმელია,
სასოკია, სიგუაფა, სიჭინაფა, სოსელია,
სტურუა, სულაფა, სურმაფა, სხულუ-
სია, უბილაფა, ფარჯიკია, ფაღაფა, ფა-
ჩულია, ფეტქლაფა, ფიფია, ფიჩხაია,
ქანდარია, ქარდაფა, ქაცარაფა, ქირია,

ქობალია, ქოიავა, ქორქია, ლვამიჩავა,
ფურუა, შავლია, შამუგია, შენგელაია,
შონია, შუშანია, ჩაგანავა, ჩაჩუა, ჩი-
ცია, ჩიქვანი, (ჩიქოვანი), ჩიჩუა, ჩო-
ჩუა, ჩქოტუა (ჩხოტუა), ჩხეცია, ცა-
ტურია, ციმიცია, ცოშია, ცხადია,
ცხაკია, ძანძა, ძველია, წარია, წი-

წავა, წყაბელია, ჭალაგანია (ჭალაგა-
ნიძე), ჭანტურაია, ჭანტურია, ჭარაია,
ჭელია, ჭფონია, ჭელაია, ხინდრავა, ხე-
ცია, ხვარავა, (ხორავა), ხოფერია, ხოშ-
ტარია, ხოჭოლავა, ხუბუვა (ხუბუა),
ხუბუცია, ჯაკობია, ჯანაშია, ჯიქია,
ჯოლია, ჯორჯიკია II Xp.

I. Қипшидзе.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЯ СВѢДѢНІЯ

О ЧАНСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

(ИЗЪ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСКУРСІИ ВЪ РУССКІЙ ДАВЕСТАНЪ).

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лпн., № 12.

1911.

Содержаніе.

	стр.
О чхальскомъ говорѣ. (Предѣлы и общая характеристика) .	I—V
Наблюденія по грамматикѣ . . .	1— 8
Имена	1
Числительныя . . .	2
Мѣстоименія	3
Предлоги .	3
Нарѣчія	3
Глаголы	3
Синтаксическія особенности	6
Тексты	9—23
I. Описаніе Мургульскаго ущелья. Сообщеніе Хусейнъ Коч- оѣлы (архавецъ)	9
II. Автобіографія Османа Имам-оѣлы (чхалець) . .	9
III. Изъ бесѣды съ чхальцами	10
IV. Сказка. Сообщеніе Хусойнъ Коч-оѣлы (архавецъ) . .	10
V. Сказка. Сообщеніе онъ-же .	12
VI. <i>ᲘᲗᲗᲗ ᲘᲗᲗᲗ ᲘᲗᲗᲗ</i> . Не всѣ женщины одинаковы (сказка). Сооб- щеніе Ахметъ Сарайдар-оѣлы (архавецъ)	13
VII. Стихотвореніе. Разговоръ влюбленныхъ юноши и дѣвушки. Со- чиненіе Нури Тути-оѣлы (архавецъ)	16
VIII. Стихотвореніе. Вопля влюбленнаго. Его же .	18
Чиново-русскій словарь .	24—38

О чхальскомъ говорѣ.

(Предѣлы и общая характеристика).

На лѣтнее 1910-го года вакаціонное время я былъ командированъ факультетомъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета въ Мингрелію (въ Кутаисской губерніи) для продолженія изученія на мѣстѣ мингрельскаго (иверскаго) языка.

По окончаніи лингвистическихъ экскурсій по Мингреліи, — результаты которыхъ въ видѣ грамматики мингрельскаго языка, мингрельско-русскаго словаря и хрестоматіи имѣютъ быть изданы особо, — я 1-го августа отправился изъ Кутаиса въ Русскій Лазистанъ по порученію академика Н. Я. Марра для выполненія другой задачи — для собиранія дополнительныхъ матеріаловъ по чанскому языку. Переждавъ день въ Батумѣ, я 2-го августа утромъ въ дилижансѣ выѣхалъ въ Мургульское ущелье (Арвинскаго округа, Батумской области), гдѣ, въ селеніи Чхалстѣ, по имѣвшимся у меня свѣдѣніямъ, я надѣялся найти чановъ-чхальцевъ, изученіе рѣчи которыхъ и составляло цѣль моего путешествія. Изъ Батума идетъ большой военный трактъ по правому берегу Чороха. Мпновавъ недалеко отъ Батума рѣчку Эзубъ Медіна (Меджинисъ 5-ти-верстной карты), дорога идетъ дальше черезъ деревни Кахабери и Ерге¹⁾

1) Историкъ-археологъ Дм. Бакрадзе на 33 стр. своего „Археологическаго путешествія по Гуріи и Адчарѣ“ (С.-Пб., 1878) послѣднее названіе приводитъ въ формѣ „Ельге“, дѣлая въ примѣчаніи ссылку на „Ерге“ лишь по Вахушту. Я, напротивъ, отъ коихъ спутниковъ грузинъ-мусульманъ слышалъ только „Ерге“, да и въ 5-ти-верстной и. оно такъ нанесено.

на юго-востокъ до впаденія въ Чорохъ праваго его притока Ачарисъ-Цѣкали, а съ этого мѣста — прямо на югъ, все по тому-же правому берегу Чороха черезъ деревни Дологани, Марадиди¹⁾, Борчху, постепенно принимая дальше къ Артвишу опять-таки юго-восточное направленіе.

По дорогѣ, тамъ и сямъ, на крутыхъ, покрытыхъ густымъ лѣсомъ, склонахъ высокихъ горныхъ цѣпей, окружающихъ узкое Чорохское ущелье съ обѣихъ сторонъ, попадаются мусульманскія деревни, усадьбы которыхъ, расположенныя амфитеатромъ, висятъ на страшной высотѣ, словно птичьи гнѣзда.

На 3—4 версты дальше Борчхи отъ большого тракта отходить вѣтвь, которая, перейдя на лѣвый берегъ Чороха, скоро вступаетъ въ ущелье рѣчки Мургули, лѣваго притока Чороха. У нижняго теченія рѣчки Мургули стоятъ старинный, почти вполнѣ уцѣлѣвшій, одноарочный каменный мостъ; подъ нимъ сейчасъ совершенно сухо, въ виду полного перемѣщенія русла рѣчки на нѣсколько саженей отъ моста. Вообще въ этихъ мѣстностяхъ не рѣдкость встрѣтять развалины старинныхъ мостовъ, крѣпостей и храмовъ, ибо, какъ извѣстно, этотъ край, начиная съ 8 вѣка по Р. Х., занималъ въ строительномъ отношеніи чуть-ли не первое мѣсто во всемъ грузинскомъ царствѣ.

По ущелью Мургули я доѣхалъ до мѣстности подъ названіемъ „Чиикагъ-хеви“ (ущелье бѣсовъ), которал, впрочемъ, постепенно присваиваетъ себѣ вообще всему ущелью названіе „Мургула“. Тутъ имѣется мѣдно-плавильный заводъ: край необычайно богатъ мѣдной рудой. Руда сейчасъ добывается, по преимуществу, въ селеніяхъ Искѣби и Данцули (Дзансулъ 5-ти-и. к.). По добычѣ и обработкѣ мѣдной руды занято около тысячи рабочихъ рукъ. Рабочіе большей частью пришлые какъ съ

1) Бакридзе съ чужихъ словъ говоритъ, что между деревнями Дологани и Марадиди дорога въ то время шла по лѣвому берегу Чороха (ibid., стр. 34). Ничего подобнаго теперь нѣтъ, не было пѣроятнѣе и тогда, ибо никакихъ слѣдовъ большой дороги по лѣвому берегу Чороха въ этомъ мѣстѣ не видно, да и на картѣ, приложенной къ книгѣ Бакридзе, дорога все время идетъ по правому берегу Чороха.

разныхъ концовъ Россіи, такъ и изъ Турціи. Имѣется на мѣстѣ маленькій базаръ, нѣсколько рестораноу и пр.; недавно открыта и школа для дѣтей окрестныхъ жителей, главнымъ образомъ, грузинъ-мусульманъ. Въ школѣ обучаютъ кромѣ русскаго грузинскому и турецкому языкамъ.

Я остановился въ гостиницѣ, которую содержатъ миягрельцы, кн. Шалва Пагава и Мяхаялъ Габупіл. Отъ нихъ я узналъ, что среди мургульскихъ рабочихъ есть лазы какъ мѣстные, русско-подданные, такъ и пришлые, изъ Турецкаго Лазистана. Послѣдніе занимаются, по преимуществу, плотничествомъ и слывуть за искусныхъ мастеровъ. Среди пришлыхъ большинство архацевъ; я познакомился и занимался съ тремя изъ нихъ: Хусейномъ Коч-оґлы (Гоч-оґлы), Ахметомъ Сарайдар-оґлы и Нури Тутья-оґлы. Изъ мѣстныхъ я познакомился съ Османомъ Имам-оґлы (Имам-задэ), Хусейномъ и Юсуфомъ Тош-оґлы, Мемишемъ Чархадж-оґлы и Ибрагимомъ Цуд-оґлы. Я поинтересовался узнать, нѣтъ-ли чхальцевъ среди мѣстныхъ лазовъ: и предполагалъ, что они—жители села Чхалетѣ, находившагося отъ мѣста моей остановки въ 2—3 верстахъ. Дѣйствительно, всѣ они оказались чхальцами, но немало были удивлены они тѣмъ обстоятельствомъ, что я лазовъ-чхальцовъ искалъ въ сел. Чхалетѣ. Тутъ выяснилось, что въ сел. Чхалетѣ лазы вовсе и не живутъ, и что чхальцами называются лазы, живущіе въ 8 деревняхъ по ущелью рѣки Чхалы (Нчхала-су 5-ти-в. к.), лѣваго притока Чороха, на 3—4 версты ниже рѣки Мургули. Вотъ названія этихъ деревень¹⁾:

На лѣвой сторонѣ ущелья:

კოსტანეთი Kostaneti (Костанетъ 5-ти-в. к.), დაკვარსი Dakvartsa, მაკრეთი Makreti (Макретъ 5-ти-вер. к.), ბაშქეი Bashkei (Башкей 5-ти-вер. к.) и მჭათი Mchati (Чатъ 5-ти-вер. к.); на правой сторонѣ ущелья: მამანათი Mamaniati (Маманатъ 5-ти-вер. к.), დგოსკოი Dgoskoi (Дгоской 5-вер. к.) и რაიჭურეთი Raichureti (Райчуретъ 5-вер. к.).

1) Названія деревень Мургульскаго ущелья приведены въ *Текстахъ* (1, 2—6).

Я въ некоторое время все-же оставался въ Мургули, занимаясь то съ чхальцами, то съ архавцами. Отъ послѣднихъ я записалъ три сказки и два большихъ стихотворенія, такъ что въ этомъ отношеніи существовавшее до поѣздки въ Лазыстанъ ошибочное опредѣленіе мѣстожителства лазовъ-чхальцевъ пришло пользу: иначе я бы не поѣхалъ дальше Борчхи, станціи на большомъ трактѣ, расположенной на Чорохѣ, близъ впаденія въ него рѣчки Чхалы. Въ Борчхѣ одни лазы-чхальцы имѣютъ лавки, а другіе часто приѣзжаютъ туда пѣз своихъ деревень за покупками и для сбыта сельскохозяйственныхъ продуктовъ. На обратномъ изъ Мургули пути я остановился въ Борчхѣ и занимался тамъ со слѣдующими чхальцами: Сеферомъ Лумап-оґлы изъ деревни Мчаги, Аліемъ Одушаш-оґлы изъ Костанегн, Мурадомъ Рухл-оґлы, Тьюфякомъ Каб-оґлы и Абдуллою Кочал-оґлы изъ деревни Пан-чуреги.

По своимъ основнымъ, характернымъ признакамъ какъ въ фонетикѣ, такъ и въ морфологій и лексикѣ рѣчь чхальцевъ принадлежитъ къ восточному нарѣчію чанскаго языка. Укажу эти особенности лишь вкратцѣ¹⁾: во-первыхъ, а) наличность горлового яфетическаго звука ɣ к въ качествѣ чистаго гортаннаго, яп-же въ степени отуплѣнія (дезасимираціи) ɣ k, въ качествѣ заднеязычнаго звука, напр. $\text{ɣ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *копа пашня*, $\text{ɣ}^{\text{к}}\text{н}^{\text{н}}$ *ikagi soda*, б) преобладашіе мѣстоименнаго префикса 1 я. з v вм. ɔ b: $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *вн. ъннн я есмь*, с) перебой ɣ и въ ɔ i: $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *вн. нннн радуга*²⁾; во-вторыхъ, образование будущаго времени съ помощью глагола $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *пипон хочю*: $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *пипон я напишу*; въ третьихъ, въ лексикѣ, тѣ-же $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *пипон* или $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *говорю* п др. слова, не встрѣчающіяся въ западномъ нарѣчіи. Въ свлзп съ этимъ стоитъ и усиленіе въ чхальской рѣчи грузицкихъ и мнигрельскихъ

1) Подробнѣе объ этомъ см. *Грамматику чанскаго (лазскаго) языка* Н. Я. Марра, С.-Пб., 1910, Предисловіе, стр. XVIII и дальше.

2) Иногда, впрочемъ, мы наблюдаемъ совершенно обратное явленіе: ɣ въ восточномъ нарѣчіи, а ɔ въ западномъ; напр. $\text{ɣ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$ *конюшня*, въ западномъ нарѣчіи $\text{ɔ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{н}}$. Это—одинъ изъ примѣровъ взаимодействія двухъ разныхъ діалектическихъ явленій.

словъ, напр. ჟობზ ფიპა *самка*, въ грузинскомъ ჟობზ ფიპა, ჟობზ ფიპა значить *собачка*, *пудель*, შუტო *больше*; мингрельское ჭობზი ზისჭიგისი *кровь* вм. обыкновеннаго чанскаго ღობზი დიდჭიგისი и др.

Но чхальская рѣчь, наряду съ этими общими чертами восточнаго нарѣчя, имѣетъ свои особенности, которыя даютъ ей право считаться особымъ—въ отличіе отъ хопскаго—говоромъ восточнаго нарѣчя чанскаго языка. Въ своихъ наблюденіяхъ по грамматикѣ въ цѣлхъ удобства ихъ сопоставленія съ тѣмъ, что уже сдѣлапо, я буду слѣдовать параграфамъ *Грамматики* Н. Я. Марра, какъ при изложеніи особенностей чхальскаго говора, такъ и при изложеніи пѣкоторыхъ обще-чанскихъ языковыхъ явленій, отчасти или совсѣмъ опущенныхъ въ названной *Грамматикѣ*. Лексическія дополненія указаны въ словарѣ: любопытны значительныя отличія въ названіяхъ дней недѣли (см. подъ ღობზ).

[Въ литературѣ предмета въ моей *Грамматикѣ* опущена по недосмотру обстоятельная рецензія проф. Н. Schuchardt'a на работу г. Ачаряна, помѣщенная въ *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, т. XVI, 1902, стр. 379—404. Хорошее знаніе грузинскаго языка даетъ автору рецензіи возможность высказать правильныя замѣчанія общаго и спеціальнаго характера о разбираемой книгѣ и сдѣлать цѣлый ряд остроумныхъ наблюденій. Мы однако должны оговориться, что, зная изъ лѣтисчислительныхъ только грузинскій языкъ, притомъ, видѣя его исторію, выяснившейся уже путемъ сравненія съ семитическими, проф. Н. Schuchardt 1) судить объ явленіяхъ въ чанскомъ языкѣ по картскому языку и, естественно, не всегда удачно, такъ, напр., при объясненіи чан. ლაფი ლაფ-ი и ჩ. ლაფ-ი ლარაკ-ი (стр. 383—384), при анализѣ буд. на -re, resp. †e-re (а не -ce) (стр. 403) и т. п., 2) считаетъ (стр. 393) π въ შეღი შეგა *тыть*, შეღი შეგა *смотреть* префиксомъ, а не кореннымъ согласнымъ, 3) касаясь (стр. 380) груз. ოქო ოგო (> ოგო) *золото*, говорить о „совершенно темномъ“ хай. *woſki* (|| *woske* < *wosko), тогда какъ оба они суть діалектическія разновидности одного и того же слова и т. п.

Н. Марръ.]

Наблюдения по грамматикѣ.

Имена.

§ 6. (О родѣ, способъ обозначенія различнаго пола животныхъ). Слова ზურა *самка*¹⁾ и ლაკი *собака* чхальцы, съ которыми я встрѣчался, не употребляютъ; вм. ზურა употребляютъ слова წუნა и თინა — წუნა ჯოდორი или თინა ჯოდორი *психа*; слово კანჯული *самка* употребляется и въ примѣненіи къ женщинамъ легкаго поведенія — კანჯული ოხორჯა. Что касается слова კობახი *самецъ*, опрошенные мною чхальцы не знали его, но потомъ нашелся одинъ изъ деревни Панчурети, Абдулла Кочал-оглы, который знаетъ это слово, но произноситъ კვაბახი. По сообщенію Абдуллы კვაბახი употребляется только въ примѣненіи къ собакамъ: კვაბახი ჯოდორი *собака-самецъ, песь* — то же, что უვაჯობი ჯოდორი; всѣ другіе чхальцы, присутствовавшіе тамъ же, ополчились на Абдулла, отрицая наличность даннаго слова въ лазскомъ языкѣ, но Абдулла твердо стоялъ на своемъ, обвиняя противниковъ въ незваніи лазскаго. Въ концѣ копцовъ и Абдулла нашелъ себѣ сторонника въ лицѣ мальчика лѣтъ 12, который произносилъ это слово, какъ კობახი.

§ 20. (Объ именахъ, возстапавляющихъ во мн. числѣ усѣченный плавный исходъ своихъ основъ ლ). Мн. ч. отъ слова უა თათვ звучитъ უაუუე (а не უაღუეუე): можно полагать, для отличія отъ формы мн. ч. слова უაღი *шея*, мн. უაღუეუე.

§ 32. (Объ отрицательныхъ прилагательныхъ) — უჩხინდელა *безносый*, უქომოჯე *незамужняя* или უპარკაღე; უნჯირე *безсонный*.

---

1) Весьма вѣроятно, что ზურა, zur-a (< zur-al-i) есть сванское ზურალ zur-al *женщина*.

ЧИСЛИТЕЛЬНЫЯ.

§ 34. Въ количественныхъ числительныхъ преобладаетъ согласный исходъ: *зѣ, чѣр, сѣм, ѳѳѳ, бѣт, бѣт, зѣт, Шѣтѳѳѳ, ѳѳѳѳѳ, бѣѳѳѳѳѳ, зѳѳѳѳѳ, зѳѳѳѳѳ зѣ, и т. д., чѣ, чѣрѣѣѣ, сѣмѣѣѣ, ѳѳѳѣѣѣ, ѳѳѳѣѣѣ* и т. д.

Носовой исходъ б въ некоторыхъ количественныхъ числительныхъ, какъ *зѣ, чѣр, зѳѳ* въ сочетаніяхъ *зѣ дѣз, чѣр дѣз, зѳѳ дѣз* въ Чѣнской грамматикѣ Н. Я. Марра (стр. 20) объясняется какъ вѣшній къ усѣченной формѣ этихъ числительныхъ (*з, чѣ, зѳѳ*) придатокъ, вызванный непосредственно слѣдующимъ за нимъ согласнымъ *дѣ* или какимъ-либо другимъ. Быть можетъ этому явленію лучше дать другое объясненіе, подсказанное мнѣ самимъ-же Н. Я. Марромъ, а именно: въ данномъ случаѣ б не вставка, но придатокъ, а замѣститель — по закону чередованія — коренного *ѳ* (первоначального или перебойнаго изъ *ѳ*), причѣмъ такое чередованіе вызвано исключительно послѣдующимъ *дѣ*, способствующимъ по закону регрессивной ассимиляціи замѣнѣ предшествующихъ ему звуковъ своимъ носовымъ двойникомъ б. Поэтому звукъ б, пожалуй, нужно писать слитно съ числительнымъ: *зѣ дѣз одимз дѣз, чѣр дѣз два дѣз* и т. п., а не со словомъ *дѣз*, какъ, напр., *чѣ бѣз* (см. *Грам. чѣн. яз.* Н. Я. Марра, стр. 81, 1, б), или *зѣ бѣз* (ibid. § 124).

Что-же касается слитнаго начертанія *зѣдѣз* въ послѣдней строкѣ той-же 81-й страницы, оно правильное, такъ какъ оно < не изъ *зѣ + дѣз*, а изъ *зѣ + дѣз этотз дѣз* и тутъ употреблено въ смыслѣ нарѣчія *сѣюдня*.

§ 35. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ при помощи префикса *мѣ* и усѣченнаго суффикса *з*, гесп. *ѳ*, напр. *мѣчѣрз, мѣсѣмз...*, *мѣѳѳѳз, мѣзѳѳѳѳѳз* (но и *мѣѳѳѳѳѳѳѳз, мѣзѳѳѳѳѳѳѳз*).

МѢСТОИМЕНІЯ.

§ 37. Личныя мѣстоименія оканчиваются на б: *мѣз я, сѳѳ ты, бѣѳѳ мы, ѳѳѳѳѳ ѳѳ*.

§ 41. Указательное мѣстоименіе *эзэ тотэ* употребляется самостоятельно въ значеніи личнаго мѣст. 3 л. *онэ* (о ближайшемъ предметѣ), а какъ опредѣленіе—въ значеніи прилагательнаго употребляется лишь *э: э гѣво тотэ человекэ*; указ. мѣст. *оэ тотэ* употребляется самостоятельно въ значеніи личнаго мѣст. 3 л. *онэ* (объ отдаленномъ предметѣ), а какъ опредѣленіе—въ значеніи прилагательнаго употребляется *г: г гѣво тотэ человекэ*.

§ 47 (Таблица IV и V). Собранные матеріалы даютъ полное основаніе внести въ IV таблицу, въ склоненіе указательныхъ мѣстоименій, и творительный падежъ на — *оэ: э гѣво-оэ тѣмэ, гѣво-оэ-оэ этими* (см. *Тексты*, I, 8, 9, 15).

Въ таблицу V, въ склоненіе вопросительныхъ и относительныхъ мѣстоименій, нужно внести множественное число отъ *эу что?* именно Им. мн. *эуэ* (см. *Тексты*, V, 2).

Предлоги.

§ 53, а. Къ простымъ предлогамъ нужно прибавить *ээ* (это скорѣе служебная частица). Она употребляется при глаголахъ въ качествѣ утвердительнаго префикса, а въ особенности при образованіи будущаго времени.

Нарѣчія.

§ 56, b. Къ сложнымъ нарѣчіямъ съ *ээ* нужно прибавить *гѣво-ээ изенэ, сэ чужой стороны*.

Глаголы.

§ 78. (О третьей группѣ времени). Прощ. совершенное довольно часто употребляется въ чанскомъ языкѣ какъ въ дѣйствительной, такъ и въ страдательной формахъ. Дѣйствительная форма прош. совершеннаго для глаголовъ субъективнаго строя образуется изъ 3 л. ед. и мн. ч. настоящаго вр. страд. залога въ сочетаніи съ объективнымъ префиксомъ Род. падежа, напр. *эо-до-рунэ, го-до-рунэ, жу-до-рунэ, мо-до-рунэнэ, го-до-рунэнэ, жу-до-рунэнэ я увидѣлэ* и т. д. (см. *Тексты*, I, 9; VI, 80—81), *эо-эо-гѣво-рунэ, эо-*

გი-გუბუნ, დუ-გუბუნ (< დუ-უ-გუბუნ, დო-უგუბუნ). დო-მი-გუბუნან
и т. д. я *заварилъ, далъ настояться*; страдательная форма прош.
соверш. образуется сочетаніемъ რენ, герс. დორენ не только съ
привчаіемъ, какъ დიხინერენ *онъ полинялъ*, но и съ прошедшимъ
несовершеннымъ спрягаемаго глагола, причемъ спрягается прош.
несовершенное, а რენ, დორენ остаются безъ измѣненія, напр.
прош. соверш. отъ существительнаго глагола რ *будеть*—ქობორ-
ტიდორენ, ქორტიდორენ, ქორტუდორენ, ქობორტიდორენ, ქორ-
ტიდორენ, ქორტქსდორენ я *былъ, бывалъ* и т. д. Также образу-
ють прош. совершенное и глаголы объективнаго строя, хотя они
были бы и дѣйствительнаго залога, напр. მი-დუტუდორენ, გი-
დუტუდორენ, უ-დუტუდორენ *у меня былъ* и т. д., უდონუტუდორენ
(см. *Тексты*, IV, 1, 2) *у него былъ* (объ одуш. предм.); დორენ
присоединяется, какъ сказано въ *Чакской грамматикѣ* Н. Я.
Марра, и къ аористу для придача особаго отгѣика: დიგი დორენ
ты тогда былъ, დიუ დორენ *онъ тогда былъ*, этотъ отгѣинокъ есть
отгѣинокъ прош. соверш. времени, и въ такомъ же значенія
употребляется форма, состоящая изъ аориста дѣйств. залога гла-
головъ субъективнаго строя и изъ неизмѣняемаго 3 л. ед. ч.
прош. несоверш. глагола რ — დორტუნ, напр. ჰილიდორტუნ,
ილიდორტუნ, ილუდორტუნ, ჰილითდორტუნ, ილითდორტუნ, ილქს-
დორტუნ я *убилъ* и т. д.

§ 82, b. (О классахъ глаголовъ ¹⁾). Настоящее время съ вто-
рообразнымъ характеромъ о встрѣчается царяду съ копскимъ и
въ чхальскомъ говорѣ, напр. ვიქიო я *дѣлаю* (см. *Тексты*, II, 8).
Но то-же самое явленіе наблюдается и въ западномъ парѣчій,
судя по архавскимъ текстамъ, напр. მუ ზდამ *не дѣлай* (см. *Тек-
сты*, VII, 9, 1, VIII, 2, 1).

с) Тѣже архавскіе матеріалы даютъ намъ глагольную фор-
му съ характеромъ на ემ, напр. იუჯემტუ *онъ слышалъ, понялъ*
(см. *Тексты*, IV, 33).

1) На 47 страницѣ *Грамматики Чакскаго яз.* Н. Марра въ примѣчаніи
нужно исправить слѣд. опечатку — напечатано: видъ 2-го класса, надо: видъ
3-го класса.

d) Встрѣчается и классъ на *ом* параллельно съ *им*, напр. ვარ ვიზიებამ я не знаю тебя, но и ვიზიებამ (см. *Тексты*, IV, 51—52).

§§ 84—87. (Образование времени). Наст. вр. II породы корня ჳრ *писать* будетъ ვიჳარეოჳ, аор. ვიჳარი, прош. несов. ბჳარეუბო, II пор. ვიჳარეუბო, сослагат. II пор. ვიჳარს, прош. сослагат. ვიჳარსო. Одна изъ самыхъ главныхъ особенностей чхальской рѣчи это—образование будущаго времени. Чхальцы образуютъ будущее и по обще-восточной формѣ, при помощи измѣняемой надбавки მიბობ я *хочу* къ сослагательному наклоненію, но излюбленной для нихъ является другая форма, составляемая изъ сочетанія съ сослагательнымъ неизмѣняемой надбавки უნობ, причемъ сослагательное наклоненіе измѣняется уже не только по лицамъ, какъ это бываетъ при надбавкѣ მიბობ, но и по числамъ, какъ при неизмѣняемой надбавкѣ რე въ западномъ нарѣчій, напр. ვიდაუნობ, იდაუნობ, იდასუნობ, ვიდათუნობ, იდათუნობ, იდასუნობ я *пойду* (см. *Тексты*, III, 1); итакъ, въ образованіи будущаго времени чхальскій говоръ занимаетъ какъ бы середину между восточнымъ и западнымъ нарѣчіями: позаимствовавъ у перваго лишь элементы для составленія надбавляемой частицы, онъ въ спряженіи послѣдовалъ за вторымъ.

Чхальцы образуютъ и будущее параллельное, какъ въ западномъ нарѣчій, изъ формъ аориста съ прибавленіемъ частицы კობ, но и тутъ при спряженіи измѣняются по лицамъ и числамъ формы аориста, между тѣмъ какъ частица კობ пребываетъ неизмѣнной, напр. ბჳარი-კობ, ჳარი-კობ, ჳარე-კობ, ბჳარით-კობ, ჳარით-კობ, ჳარეს-კობ.

§ 93. (Страдательный залогъ). Въ настоящемъ времени страдательнаго залога въ 1 л. отъ глагола დობუნე *сидеть* слышится თ-ხერ, -თ в. ბ-ხერ, -თ, 3 л. мн. ч. ხუნან, ვიმტათურ ბთუ в. ბიმტერ, причемъ 3 л. ед. и мн. ч. опять იმტენ, იმტენან, ბტუბურ *ищу*, также во II пор. ვიტობურ.

§ 97. (Относительныя формы спряженія). Въ относительномъ спряженіи чхальскій говоръ слѣдуетъ хопскимъ формамъ.

§ 99. (Спряженіе глаголовъ объективнаго строя). Формы глагола *მოდებ* у меня есть обходятся безъ согласнаго *რ*, какъ въ хопскомъ; къ хопскому-же примыкаетъ и въ сводныхъ корняхъ (§§ 106—110), только въ повелительномъ отрицательномъ рдломъ съ *მე-იუვერ* встрѣчается *მე იუოფურ*,

§ 110. Въ таблицѣ спряженія глагола *ხთ* на стр. 70-й условное время аѣнскаго нарѣчія приведено съ *ტ* въ 1-мъ и 2-мъ лицахъ обохъ чиселъ, когда и въ нихъ слѣдуетъ *ტუ* (ср. § 87, А, 1).

§ 116. Суффиксъ *ერ* часто теряетъ плавное *რ* между двумя гласными (> ე): *მეწოფებერი* > *მეწოფები* *напряженный*, *ობრთვერი* > *ობრთვი* *влюбленный*, *ბოსერი* > *ბოსეი* *умный*. То-же самое явленіе наблюдается и въ коренныхъ словахъ напр. *სერი* > *სეი* *сечерь*.

Синтаксическія особенности.

§ 122. Аномалія въ употребленіи падежей, обозначенныя подъ а) этого параграфа встрѣчаются и въ чхальскомъ говорѣ, но смѣшенія отложительнаго падежа съ направительнымъ не замѣчается, напр., говорить: *ხაკე ვერსი რებ ბათუმისეб ქუთაისისმე* *сколько верствъ отъ Батума до Кутаиса?* *ხარხისმე მკველურ* *я иду на базаръ* (а не *ხარხისებ*).

§ 123. Отмѣченное г. Ачаряномъ явленіе, будто бы между прилагательнымъ и существительнымъ иногда вставляется частица *მ*, какъ *ბოსემე კარი* и др., невѣдомо и чхальскому говору.

§ 126, б) 1. При постановкѣ аориста въ Род. падежѣ съ послѣголомъ *ქულე* (*ქულე*) усѣченное падежное окончаніе *მ* прибавляется къ полнымъ личнымъ окончаніямъ аориста, за исключеніемъ 3 л. мн. ч., гдѣ согласный исходъ *ს* окончанія *ეს*, сходясь съ непосредственно за нимъ слѣдующимъ падежнымъ окончаніемъ *მ*, ассимилируется съ нимъ вполне, и, вслѣдствіе малотерпимости въ чѣвскомъ яз. двухъ рядомъ стоящихъ тождественныхъ согласныхъ звуковъ, онъ исчезаетъ, такъ, 3 л. мн. ч. этой формы отъ корня *ლ* *ходить* будетъ *იდეშქულე* (< *იდეშქუმ-ქულე* < *იდეშქულე*) *когда пришли они*.

Подобно аористу и сослагательное ставится въ Род. падежѣ съ послѣгомомъ для выраженія обстоятельства времени или условія и пожеланія: ბლურათშქულე ჟურიითი ან დღას ბლურათ *когда (если) умремъ, пусть оба съ одинъ день умираемъ* (см. *Тексты*, IV, 12—13).

2. *вм.* ვა მიშქურტუმა *когда я не зналъ* употребляютъ ვარ მიჩქინტუმი въ томъ же значеніи; სი ვარ ტიში ჭირიქ ვა მილე სერი (см. *Тексты*, VII, 3, 1) *пока тебя не было (здѣсь), я не спалъ ночью* (бук. *не имѣлъ сна ночью*).

3. *вм.* მთვას-ი *когда выпадаетъ снѣгъ* говорятъ მთვამი: მთვამი უინი იუევ *когда выпадаетъ снѣгъ, бываетъ (становится) морозъ (холодъ)*; *вм.* მოჭთი-ს-ის *говорятъ მოჭთიში* *когда я пришелъ*; въ Дат. карѣскомъ ставится и прош. несовершенное время, опять-таки для выраженія обстоятельственного предложенія, напр. გოკუნცხატუს *когда онъ провыпался* (см. *Тексты*, VI, 6).

4. Встрѣчается 3 л. ед. ч. аориста въ формѣ Им. падежа *მნ. ч.* въ придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеніяхъ, напр. თი მუშის ნს მეკუხთუეუ ირი-ხალა დუქუ *что ни случилось съ нимъ* (букв. *съ его головой*), *онъ все разсказалъ ему* (см. *Тексты*, V, 24—25).

§ 128. Встрѣчающаяся въ стихахъ надбавка ჴეზი къ личнымъ окончаніямъ глагольныхъ формъ не имѣетъ, по всей вѣроятности, смыслового значенія, а является лишь прозодическимъ наростомъ для рѣзмы (см. *Тексты*, VIII, 4, 4, 5, 4, 16, 4 и др.).

§ 129. (О вносныхъ предложеніяхъ). Нужно отмѣтить особенность чанскаго языка при передачѣ разсказчикомъ чужихъ словъ или при повторенія во время разговора однимъ изъ собесѣдниковъ словъ другого собесѣдника.

Въ подобныхъ случаяхъ къ сказуемому вноснаго предложенія обыкновенно прибавляется съ конца частица ა, ა>ჲა, *впр.*, დელიანლიქ მს მოღოდუ ქი „არ კავე დომიგუბია“ *герой сказалъ мнѣ: „завари — говоритъ — кофе“* (см. *Тексты*, VI, 49); „სი ჴაქ დოდგითია“, მიწუე დელიანლიქ „თუ оставайся — говоритъ — здѣсь“, *сказалъ мнѣ герой* (*ibid.*, 66).

Часто рассказчикъ или собесѣдникъ чужія слова помѣщаетъ въ серединѣ своей рѣчи, напр. ფადიშაიში ოხორჯას „ჩქიმი რეა“ მუჭო უწუებრ? *Какъ ты говоришь супругъ надишаха — ты, молъ, моя?* (Тексты, IV, 53); ჭაჲა მინ ორენ, ოხორჯა ჩქიმის „ჩქიმი რეა“ ოღოდამს? *Кто это осмѣливается сказать моей супругъ — ты, молъ, моя?* (ibid., 54 — 55); დელიკანლიქ კეწკედუ დო „მუ ჯეუჲა“ დო დამკითხუ ვეროი ობერილსა ი სპროსილს მენა: „*что случилось?*“ (см. Тексты, VI, 42—43). Такое же Ⴕ употребляется при обращеніяхъ, но тутъ оно прибавляется къ имени лица, къ которому обращаются, напр., დელიკანლი „აბას-ველეჯანია“ დო ქოდამიჯობუ ვეროი назвалს мена „*Абасъ-герой!*“ (ibid., 62).

§ 130. (Объ употребленіи будущаго времени вм. настоящаго). Будущее время иногда употребляется въ значеніи настоящаго, напр., ბოზო დიზაბუნუ, ჭაწი შალურასენ *ძოყიკა ზაბოლია, ვოთ ჳირაეთ (умреть)* (см. Тексты, IV, 10).

Тексты.

I.

ჭამ ოფუტეს მურღული ჯოხონს. მურღულის ეჩი დო ჩხორო-
ქაოი რენ: გურბინი, ბაგა, დანცული, კაპარტეთი, აგარა, ისქები,
ადუნა, ქურა, ქვამჩირეთი, ლომიკეთი, ბაშკოი, გონგლეფთი, ჩხალეთი,
ფოროსეთი, დურჩა, კორდეთი, ოსმალ, ერეგუნა, ბუჯური, გეული,
არხვა, ჯვანი, დამთალი, ორჯი, ავანა, ქამილეთი, ტილაური, ტანგურე- 5
თი, ჭინკათხევი.

ჭამ ოფუტეს იჩანენ ღაზუტი, დიკა, ქერი, თუთუნი, ყურძენი,
მცხული, უშქური, ანტამა, ყომური, აფვა; ჩქვა მუთუ ვარ იჩანენ. ჭან-
თეფეთე სქიდუნან. კოჩეფეთი კოჩის ვარ ნუგამან: დუნა ვარ უძირე- 10
ნან, წანახატი ვარ უდუნან. მუთუ ოხენუმი უღუტანში უსტა გალენ-
დო მოაოხანან. ჭაწი ბაქირი გამანტე ისქების, ინგლისი მოხთუ,
ონდღუღინამს. მურღულარეფექთი იჩალიშამან დო ჭემ ფარათეთი
სქიდუნან. ქიმი ჭაშოთე სქიდუნ, ქიმი თუთუნი იქომს დო სქიდუნ.
ჭაწი ზავოტიქ თუთუნითი დოჭუ. ჩქუ ვარ ფსქიდუთ, ზავოდის დავა
ბოდოღამთ. ხაზინიქ თქუ—ფარა მექჩათენ დო ჭემუთე სქიდით. 15

II.

მან მამანათური ვორე ოსმანი იმამზადე. ოთხ ჯუმა ვორეთ, ბაბა
მიყონუნ ოშწანერი, ნანა მიყონუნ ოთხენეჩწანერი. ოთხი-ხოლო
ჯუმა ოხორჯალეფე მიყონუნან. დიდი ჯუმას ანუ ბერე უყონუნ, მა-
ყურას ოთხ ბერე უყონუნ, მასუმას — მან სუმი ბერე მიყონუნ, მათ-
ხას—ჭიტას ყურ ბერე უყონუნ. ჩქინ უკიდაფთ ხოჯი დო ლეტა ფხა- 5
ჩქუფთ. ღაზუტი, დიკა, ლობია, ლუყუ, ყოყორე, ლომი, ულაჭი, უშ-
ქირი, მცხული, კაკალი, თხირი, ყავრანი, ბუტკუჯი, თოფური, ყურ-

ქენი, უოპური — ანთეფე ვეცადებურთ (ვიჭიფთ). ანთეფე ოხორის მი-
ნონან, ვარ გამაფხაფთ. გალე შეველურთ ფარაში მოგაფუმა. მან ზა-
10 ფოთაშა მოფთი, ვით წანა რენ აქონაში ვორე ინგილიზეფეკალა კან-
ტორის.

III.

ამ სეი მან ფოშთაშა ვიდაუნონ. ჟუმა ჩქიმი ოშქადონა ჭარელი
(ჭარტალი) ვუჭარაუნონ, ოდრო მოხთას. ნანა ჩქინი ხამრელი რენ, და
მუჭიშურ, და ვარ მუჭიშურ.

IV.

ჭამ დუნმას არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ; დიდო მალი უღუ-
ტუდორენ. დუნმას ხვალა არ ბიჭი უფონუტუდორენ. ჭა კოჩი დოდურე.
დო მალი ბერეს ქოდოსქიდუ. ბერე დიდო ჭუტა ტუ. ირდუშ-ქულე
ჟუმადეფე-მუშის უწუ: „მა დომოჩილით“. ჟუმადეფექთი თქვეს: „ჭა ბე-
6 რეჭ ჩქუ ვარ გომიჭკენდინეს, ჟუმადეფე ნა ბუონუტიო, ქერქიტუდ-
ორენ. ჭაწი ჩქუთი ჭა ბერეს ჭეშო ბოზო მეხათ ქი დუნის ნა ვარ
ივენ, სტერი ტას, მუჭო დუნია გუზელი. ბერე ვარ თქვას „ჟუ-
მადეფე-ჩქიმიჭ ჰატი ბოზო მომხეს“. არ მსქვას ბოზო ქუძირეს დო
ჭამ ბიჭის ქომეჩეს. ჭაწი ბიჭი დო ბოზო ოხორის მოლახენან დო
10 ზევეკი, სეჭა იქომან. ჭე ბოზო დიზაბუნუ, ჭაწი შადურასენ. ბიჭი იდუ
დო არ რაკანის დორმითის (თანგრის) ახვეწუ: „მა ჭა ბოზო მოთ მი-
დურინამ, ომრი-ჩქიმიში გვერდი ჭამუს მეჩი, ბღურათშ-ქულე ვურითი
ან დღას ბღურათ!“ დორმითიქთი უხატირუ დო ჭე ბოზო დოსქედინუ.
ბიჭი ბოზოს უწუ ქი ჭა მალი მუ ბოდოდათენ, გამაბხათ დო
15 ბიდათ დო არ შეჭერის დოფხედათ. ქოგამჩეს დო ნუდუნან. არ
დერის ამქორინეს, დოხედეს დო გდარი ოჭკომეს. ბიჭის ჟირი ქო-
მუხტუ. ბოზოს უწუ ქი ბურგულის მეგანჯირა. ბოზოქთი ქონინ-
ჯირუ. ბიჭი დანჯირუშ-ქულე ქერვანჯიფე გოლიტეს. ქერვანჯიფექ ბო-
ზოს უწვეს ქი ჭა ბიჭი მუ გავენ?

20 — ჭა ბიჭი ნოლაჟე ჩქიმი რენ.

— მაზუელი ვარ ორეი, სი ჭაკო მსქვას ბოზო დო ჭეკო უჩა ბიჭი!

— ბოზოქთი უწუ ქი მუ მახენენ? კისმეტი ჩქიმი ჭადა ტუ!

— კისმეტი სკანი ხე სკანის რენ, მეტკოჩი დო მენდეკიონათ.

— ბოზოქთი უწუ—ბურგულის გელეშიჯანს, სოლე მიონათენ?

— თის ჭუვალე ქეწუდევი დო ქეასელი. ბოზოქთი ჭუვალე ქეწუ- 25
დუ დო ქეასელი. ქერვანჯიფეს ცხენის მოკუხედუ დო იგზალეს. ბიჭი
გოკუნცხუშეკუდე, ბოზო ვა რენ. ჰექოლე-ჰაქოლე გოიწკედუ, სოთინ-
გსანის ვარ ძირუ. ბიჭის ტორა ქელაიდე. ცხენის გეხედუ დო იგზა-
ლე. არ ჩარჩიშა მენდასტუ დო არ კავეს მუსჰიარი ქოლოდგიოთუ. სე- 30
რიში გვერდის (მარი გეჟეს) ჩაფქუნეფე ქომოსტეს დო ოჭკომუ-
ომუშადეს ქოგაოჭკეს, ქეიძი იქომან. ჰენთეფეში დოლოხე არ ბიჭი
თქუ ქი ქერვანჯიქ ნა მოაონუ ბოზო ჰაწი ჰაქ ქორტუკო ნა, ქეიძი
დაჰა კაი დივაფუტუ. ჰეშუში ნენა ჰა ბიჭი იუჯემტუ, ლაქინ ჰემ სერის
მუთუ ვარ თქუ. ჭემანისუ თანუში ჰე ბიჭის უწუ ქი სი დომამჟი ნა
თქვი, ჰე ბოზო ქოგაძირენი? 35

— მუჭო ვარ მაძირენ, ქერვანჯის უაონუნ!

— არ ჰე ბოზო მა ქომოწირი.

— დიდო კაი ივენ! ჰაადე, ბიდათ დო გოწირარე. ქერვანჯიშა
მენდასტეს დო კითხეს: „სო რენ ნა მოაონი ბოზო?“ ქერვანჯიქთი
უწუ ქი ჰე ბოზო მა ვალოფაშაქ გოწომიდაონუ. გოიქთეს, ფაშაშა 40
მენდასტეს დო კითხეს:

— ქერვანჯის ნა აუჭოფი ბოზო სო აონი?

— ფადიშაი ქოგნუ დო გეწომიდაონუ, უწუ ფაშაქ.
ფადიშაშა მენდასტეს.

— ვალოფაშას ნა აუჭოფი ბოზო სო რენ? 45

— მუთერი ბოზო? მა მუთუ ვარ ებუჭოფი! თქუ ფადიშაიქ.

— ვარ! ილლა სი გიდაონუნ, სი ქოაუჭოფი! მა ბოზო მოწი-
რით, მა ოხორი გეკიქთათენ!

ფადიშაიქთი მუ ვას? ჰე ბოზო ქოგამაონუ. ჰე ბიჭიქ ბოზოს უწუ
ქი მა მემტკოჩი დო სი ჰაქ მუ დუღაა გიღუნ? 50

— მა სი ვარ გიჩინომ, მინ რე? უწუ ბოზოქ.

— მუშენი ვარ მიჩინამ? მა ნოღამე სკანი ბორუ. ბოზოქ უწუ ქი
სი ში დოგაწონუ, ფადიშაიში ოხორჯას ჩქიმი რეა მუჭო უწუმერ?
ფადიშაისთი გური ქომუსტუ: ჰაა მინ რენ, ოხორჯა-ჩქიშის ჩქიშა
რეა ოღოღამს? დო ჰე ბიჭი ოჭოფაფუ. ბიჭიქ თქუ ქი ჰა ოხორჯა 55
ჩქიმი რენ, ქომოღჩით დო მენდეზაონა. ფადიშაიქ თქუ: „ჰამ ნენა
კახული ვარ ბიქომ. ჰა ბიჭი იაონით დო თი ნოკვათით“. ბიჭიქ უწუ

ფადიშაის: „სქანდე არ ნენა მიღუნ ოთქეში, ჰე ნენა დოგიწვაში თი ჰე-
მინდოს მემოკვათი“. ფადიშაიქ უწუ ქი მუ მიწვარე?

- 60 — მა ჰეა გიწვარე ქი არ რაკანიშა ჰა ბოზო ქეღეშიკათი ასქე-
რეფე-სკანიკალა დო გერი მოაღონანორენ. ჰემინდოს თი ჩქიმი შემო-
კვათი. ფადიშაიქ ეღუკათუ დო მენდოშქუ. ჰექ იღეშ-ქულე ბიჭიქ დო-
რონთის ასეწუ: „მა ჰამ აერის დუფა გოლოდი, ჰამ ბოზო მოთ მოღუ-
რინამია, სითი ვარ ოღურინი. ჰაწი ფუშლუდი დომოდოდუ; მა ჰაწი
65 გოხეწებურ: დღა ჩქიმი გერი მომჩი დო ჰა ბოზო დოღურინი“.
დორმოთიქ კახული დოფუ. ჰემ სხატის ჰე ბოზო ჰექ ლეტა დიფუ.
ასქერეფე გოაჭიმოშეს: ჩქუ ჰაწი ფადიშაის მუ ბუწვათ? ჰა ბოზო
ლეტა დიფუ! ბიჭიქ უწუ ქი მა გერი მენდემიღონით, თქვა ვაშა გაშ-
ქურინან? ფადიშაის მა ბუწვარე. ფადიშაიშა იღეშ-ქულე ასქერეფეს
70 კითხუ ქი ბიჭი ქო მოიღონით დო ბოზო სო რენ? ასქერეფექ ნენა
ვარ ეშიყეს. არ ჩქვარ კატის დოკითხუ: „ბოზო სო იღუ?“ ასქერეფექ
უწვეს ქი ბოზო ჰექ ლეტა დიფუ. ჰემინდოს ფადიშაის აშქურინუ,
ჰე ბიჭის ხე დო კუჩხეს გახველუ დო უწუ: „მა დოგოლოდი, სი
მოთ მოღოდამ. მა ნა მიღონუნ ბოზოფე, გომოწკედი დო ნამუ კაი
75 რენ, სკანი ტას“. ბიჭიქ უწუ ქი მა ოხორჯა ვარ მინონ, ვარ ბიჩილ
ჰაწიშ-ქულე, მა ჰაკო დომიბადუნ. ფადიშაიქ ჰე ბიჭი ვეზირი დო-
წოფხუ, ძანის ქელახუნუ. ბიჭიქ უწუ ფადიშაის: „მა მემასქვი, მუჟუ
სკანი ვარ მინონ“. გამასტუ დო იგზალუ.

V.

ჰამ დუნძას ჩქუნ მუსაჭირი ბორეთ დო ართიქათის მუშენი გე-
ბოგონდინათ? არ ნიუჯით ჰამუს, თის მუფე მეაფხეტუდორენ! ჰათი
ჩქენისტერი არ კოჩი ტუ.

- ჰამ დუნძას არ კოჩი ტუ, ოში წანაშენ ელახი სადი ტუ დო
5 უკახუ დოღურუ. გრვდე მუში ლეტა დიფუ. ჰემ აერის კერიმინტ-ხანა
დოდგეს დო კერემინდიში ოკვათუს ქოგაოჭკეს. არ კერემინდი ჰე კო-
ჩიში გრვდეში ლეტაშე დიფუ (დოფეს). უკახუ ჰე კერემინდი არ
ოხორის ქოგათოფეს. ჟუროში წანაშ-ქულე ჰე კერემინდი მელუ დო
ხოლო ლეტა დიფუ. არ ჩქვარ ბაშკა კოჩიქ ჰე კერემინდიში ლეტაში
10 წუკალი დოფუ. ჰე წუკალითუ ოში წანას გჰარი იგუბაფუტუ დო უკახუ
ჰე წუკალი დოტროხუ. გამიღეს დო ოტკოჩეს. ხოლოთი ლეტა დიფუ.

არ ჩქვარ თუღულა ნა იქომტუ კოჩი ქომოსტუ დო ჰუმ ლეტაში თუღულა დოფუ. არ კოჩიქ ოხორი კოდუმტუში ჰე თუღულა ეჭოფუ დო ოხორის ქონოკოდუ. ჰე ოხორიში კოჩი დოდურუ დო შურ ბიჭი ქოდოსქიდუ. ჰე ბიჭეფექ მალიში ოლთუს ქოგოდოქკეს, ირი დილთეს 15 დო ჰე ოხორი ქოდოსქიდუ: არიქ თქუ ქი ჩქიმი ტას, მაჟინაქ თქუ ქი ჩქიმი ტას! ჰეშინდოს ჟუმალეფე ოკვავიდეეს დო ართიქათის ილდაფუტეს. არ ქოშეშენ სერსი გამანტუ ქი თქვა მოთ ილდაფუთ ართიქათის. ჰა ოხორი მუ ლოდათენ? დუნდაში მალის ხვესლული მოთ იქომთ დო ჟუმალეფე მოთ ილდაფუთ? ჟუმალეფე შქურნათე ქოდოდ- 20 გითეს.

— სი შინ ორეა, დოკითხეს.

— მათი თქვანისტერი არ კოჩი ბორტი დო ჰაწი თუღულა ბორე, თქვათი ჩქიმისტერი დლა ძირათენ. დო თი მუშის ნა მეჟუნთუფე ირი-ხოლო დუწუ. ჰეშინდოს ჟუმალეფექ ოხორი მეტკოჩეს დო იგზა- 25 ლეს.

VI.

ირი ოხორეა არ ვარ ივენ.

არ სერის ფადიშია ლალე-მუშიკალა გოხთიმუშა ქოგამანთეს. ში-თიში ოხორის ლუქუნა ვარ იჭვადუტუ, ხვალა არ ოხორის იჭვადუტუ დო ჰემ ოხორის ქესტეს. ჰემ ოხორის არ ბოზო დო არ ბიჭი ორტეს დო ართიქათის ორომტეს. მუთუ დულდა ვარ უღუტეს. ბოზოს 8 ბურგულის ბიჭი გელანჯირტუ, ბიჭი გოკუნცხატეს ბოზო გელანჯირტუ. ფადიშია დო ლალე იდეშ-ქულე კითხეს: „თქვა მუ დულდა გიღუნან? ჰაშო ჟურითი მსქვა მუჭო ოკოხტიო?“ ჰენთუფექ უწვეს: „ჩქუ ჰაშო ოროფერნი ბორეთ (ბორტიო), ჰაშო იფთი ფუჩინერნი ბორეთ (ბორტიო) ხვალა ართიქათის ოწკომილუში გურნიშენი“. ფადი- 10 ში დო ლალე გოიქთეს დო იგზალეს. არ ჩქვა დერეში ქომოსტუ დო ბოზოს უწუ: „ჰაეო (ჰეკო) ნა მსქვა ქორე, სი ფადიშის ქუნქიტუგო ნა, სი ხანუმლულე ქებჭოფუნტუ“. ჰეშინდოს ბოზოქ უწუ: „ჩქიმი მსქვანობათე მუ ჰევენ (ვასენ)?“ დო თის ხე ქოგოდისუ. ჰეშინდოს დერეშიქ ოგნუ. კაი გურნიში ბოზო ნა ვარ ტუ, გამანტუ დო იგზალუ. 15

დერეში სუმ დღაშ-ქულე ხოლო ქომოსტუ ჰემ ოხორიშა. თუდე დუშის ბერეფექ აშიდოინი ისტერტეს; ჟინდოლე ბგარაში სერსი

- ოგნუ დერვიშიქ დო ბერეიკეს კითხუ: „მუ აფუ? მოთ იბგარან?“ ბერეიკე უწევს: „არ მსქვა ბიჭი დო არ მსქვა ბოზო ქორტეს ჭაქ.“
- 20 ბოზოქ ნოღამე მუში დოილუ დო ჭაწი ბიჭიში ნანა დო ბაბაქ იბგარან.“ დერვიშიქ ჭა ამბაა ფადიშაის უწუუ: ჭემინდოს ფადიშაიქ იზნი (ემრი) მეჩუ ქი ბოზოთუ-ოხორჯალეფე ირი-ხოლო დოილით! ჭენთე-ფეშ თილუს ქოგიოტკეს (ქოგიოტეს), ირი-ხოლო ილომან. ფადიშაიშ ოხვიწინუშენი ფაშათუ შედასტეს, ოხორჯალეფე მოთ ილომთ, ღაქინ
- 25 მუთუთუ გერი ვარ ახენეს ფადიშაიში ნენა, აბას-ფეაღლეფანი ვარ მოხოშა-ქის [აბას-ფეაღლეფანი არ ვაქიტის დიდო ჟოხონი ეშქია (ფირალი) ქორტუდორენ, ჭემუშენ დიდი ღუნმას ეშქია ვარ მუსტიმუტუდორენ]. ჭაწი მენდასტუ აბას-ფეაღლეფანი დო ფადიშაის ჭა ამბაა დუწუ: „ჩქიმი ეშქია ვაქიტის ვითორგო არქადაში ქომიონუტუ; ირი-
- 30 ხოლო ჩქიმდენ კაი მოწოფხერნი მიონუტუ. ყურნეჩი წანამ-ქულე შა მებაშქვი ეშქიაღული, არ კაქალის არქადაშის უნანობა ქომეზნი, ალა-ფანა ჩქიშის გუბედი დო ქომობთი ოფუტე-ჩქიმიშა. არ ხანის ცხენი ჩქიმი-თესლიში დობოღოდი. ხანჯის ბუწვი ქი შა ხანიში ხადა-თის გულაფხედარე, მუნდესთი გიწვარე, ალა-ფანა ჩქიმი ხაზირი ქო-
- 35 მომიდონი. ჭამ-ვაკიტის არ დელიკანლი ქომოხტუ. ვიტორგო წანერი შა მუჭო ბორტი, ჭემო მოწოფხერი ტუ ჭემ დელიკანლი. ცხენი-მუმის ნალი ქომოტკადაფუ, გეხედუ დო მუჭო ნულუტუ, შა «ხანჯია» დო დობუჯოხი: «კაპინერი ჩქიმი ალა-ფანა ქომომიდონი!». მოწოფხერი ქომომიდონუ, გუბედი დო მებჭიში დელიკანლის. გერიდე ტკობაშა
- 40 არ გუწოზი (ჟუწოზი) ქოგებხი. ჭემუქ ჭინ მუთუ ვარ ოგნუ. შა შქენათე გობიშაში დო ხოლო გერიდე მებოთხოზურ. ეფეაჟე ბიდიტშ-ქულე არ ჩქვარნი ზორი მობინქინი გუწოზი დო ქოგებხი. დელიკანლიქ კეიწკედუ დო «მუ აფუაჟ» დო დომკითხუ.—«ცხენის კუჩხე გელუსთუ», მათი ბუწვი. ჭემ გოიქთუ დო ხოლო შანულუნ. შა შქენათე უფი ქოგემჩუ.
- 45 ხოლო მებოთხოზურ. ჭუტა ჩქვა ბიდიტშ-ქულე, მუნთხა მენჯელი მიღუტუ, არ ჩქვარ გუწოზი ქომობოთხი. დელიკანლიქ კეიწკედუ დო შა მოლოდუ: «თოზის ოგინტალარე!» მათი ჭააა შქენათე ჭემუს მებოთხოზურ. ვარ მემაშქვიენენ, მუჭო ჰა! ჭემო მუჭო მებულუტით, არ რაკანიშა ქეშაფთით. დელიკანლიქ შა მოლოდუ ქი არ კავე დომიგუბია.
- 50 მათი არ კავე დობუგუბი. ჭემუქ ჭემო დოხედუ დო გემთუმანის დურბინითე იწკეტუ. თი ჭემკელე დო ჭამკელე ოქთამტუ. შა დომი-

ჯობს დო მიწუე: «ა ჰაჲა დურბინის გამოწკედი, სოთი მუთუ გაძირს-
სენი». მს ებუჭოთი დო ქომენდებოწკედი. ჰემუქ მკითხუ ქი მუთუ ქო-
ძირი? მათი დობუწვი ქი არ აერის მარქვალი კონარი ქე იძირუნ.—
«მა ჰემქ ბიდარე (მებულურ)» დო მიწუე: «სითი გინონ ნა, მოხთი, ვარ 55
გინონ ნა, გოიქით დო იგზალი». მს ბუწვი ქი ვარ! მათი მეფთარე.—
«მოხთა ნა, ჰაჲადე, ბიგზალათ! ცხენეფე ქომოაონი!» ქე მარქვალი
კონარის ქომეზხალით. ჰე მარქვალი დირდუ, დიდი დიუ ოზორის-
თერი. დელიკანლიქ მიწუ ქი მს ჰაქ ამეფთარეჲა, სი გალე მჩვი (დო-
მიონდი) გვერდი სათიშა-ქის, ქოგამათი ნა, ქოგამათი, ვარ გა- 60
მაფთი ნა, ცხენეფე ეჭოფი დო იგზალი. გვერდი (აარუმ) სათიშ-
ქულე ჰე დელიკანლი «ზას-ფეაღუფანია» დო ქო დომიჯობსუ: «სკანი
დუშმანეფეში თითი ჰაშო ნოკვათი დო ოტკოჩი!» დო შეკვათერი თი
მეტკოჩუ. ჰე ქე ნა იძირათუტუ, დივიში ოზორი ტუდორუნ. მუნთხ
მალი უდუტუ დივის, ქებჭოფით დო ბიგზალით. არ შექერიშა მენდა- 65
ფითით. მალი ირი შეადანის გელობლუტუ.—«სი ჰაქ დოღგითია», მიწუე
დელიკანლიქ, «გვერდი სათიშა-ქის მჩვი, ვარ მოფთი ნა, ან ცხენეფე
დო შეეფე ეჭოფი დო მენდილით. გვერდი სათიშა-ქის ნა ბრუმერტი,
გურიქ ვარ მისაპრუ დო მათი მენდაფთი. ბიდი დო ბძირიშ-ქულე ჰემ
დელიკანლის ხამი გურის ნობაძგუნ, არკელე ჭარა იკითხომს.—«მთ 70
მოხთია?» მიწუე. მს ბუწვი ქი გურიქ სპრი ვარ მოლოდუ დო მოფთი.
დელიკანლიქ მიწუე: «მა მუ ბორე, სი დოგიწვაი, ნა შებოკვათი თი;
დივიში ტუ. მს ბოზო ბორე. ნოღამე ჩქიმი ჰე დივიქ დობილუ (აღუ-
დორტუნ) დო მათი ჰემუშენი დივის თი შებოკვათი. ჰა დუქაანეფე
ნოღამე-ჩქიმიში ტუ. სი ნა მს პილომტი, ფარა უღუნია, გიჩქიტუ, 75
ხურჯინის დემირჯიში კარქეფე მიდუტუ დო ჰემუშენი პილომტი?! მს
ჰაწი ნოღამე ჩქიმიშ-ქულე ა საღლუდი ვარ მინონია». ჰა მიწუე, გიჩხუ
ხამი დო თი-მუში დიდილუ».

ზას-ფეაღუფანიქ ჰა ამზაჲ ნა თქუ, ფადიშის დუწუე: «სი ჰეშო
ბოზო გიძირუნ ნა, ქომოჯი-მუში ნა ილომტი, მს ჰაშო ბოზო მიძი- 80
რუნ ქი ქომოჯი-მუშიში დუშმანის თი ნა ნოკვათუ დო ქომოჯიშენი
თი-მუშითი დიდილუ. ჰემოთი დივენ დო ჰაშოთი დივენ». ჰემინდოს ფა-
დიში ბოზოფე-ოზორჯალეფეში ოდილეს ნაშქუ.

VII.

არ ბოზოქ არ ბიჭის ორმეტუდორენ. ბოზოთი ბაშქაში ლი-
შანლი ტუდორენ. ოკულე ჭამ ბიჭის დაროფუდორენ. ბაქალუმ, მ-
თქვასენ! ბოზო (აღდი კის):

1 „კურბეთიშა/ე მოთ ულურტი, მუშენი?
გაშქურნუი ნანა დო ბაბა შენი?
მა მემტკოანი, ბღურურტი სკანიშენი,
მუ ვასენაა, მოდა თქვი, სევდა ჩქიმი?“
ბიჭი (აღდი ოღლან):

2 „მუ მახენენ? მათი დობიფიშმანი,
ქოგომაბლეს ირი: დოსტი, დუშმანი.
ხოლო კორომ, სევდა, ვარ გადუშმანი,
გომაშინაში(ი), შაბღურუ, გაუღი ჩქიმი!“
ბოზო:

3 „სი ვარ ტიში ვირიქ ვარ მიღუ სერი,
წანა დიუუ, ვარ მითანუ არ სერი,
დუშენითე ქემიჩქინდუ ესერი,
ვა ქიირიში მუ ჰატი, სევდა ჩქიმი?“
ბიჭი:

4 „ჭეშო ნა ტი, მა იზმოკუე ქობძირი,
ქომობიტი, არ ქელუკა ვა ბძირი,
სევდაშენი გო“ს კამეთი ქობძირი,
ქომოგისთი, ე შურიშინუ ჩქიმი!“
ბოზო:

5 „კურბეთიშე ქომოხთი გონკიდერი,
მუ მწორუმტი, შური ამაკიდერი!
ლუმკი მქშვენ, ფენკურეს კკიდერი,
ვამა სოთი, ვარ მოხთა, სევდა ჩქიმი!“

ბიჭი:

- 6 „შალუმებატუ, გუ“ლი, მოთ ვარ მებთარე!?
ნეგნაშე ვარ, ფენჯერეშე ქებთარე,
ბგარინერი გუ“ლი ნიჩე გობთარე,
არ სოთილე დიფატუ გური ჩქიმი“.

ბოზო:

- 7 „ფენჯერეშე მეხთი დო ეგონარე,
აღის ხე მოგიდეა დო გოგონარე,
ვარ მახენენ, იჩგაჟუ ვე მოგონარე,
რაზი ჰარე ნანა დო ბაბა ჩქიმი“.

ბიჭი:

- 8 „რაზი წოფსი, მათი ბივარე სკანი,
მა ჰილარე ნანა დო ბაბა სკანი.
სოშა ბილა ჰაკო ოროფა სკანი?
ნე ჰეიზდენ დო ნე დიდვენ, გუ“ლი ჩქიმი!“

ბოზო:

- 9 „დერდი მო ზდიმ ნა შური მიშინარე,
ვარ შეკტომერ, სი ნოლამე ქშინარე,
დობლურა ნა, ხოლო გოგიშინარე,
ბიძირათენ ჰემ დუნმას, გუ“ლი ჩქიმი!“

ბიჭი:

- 10 „სკანდენ ორდო მა ლეტა მომოლაფი,
კინონი ხე არ აღის გომილაფი,
იზნი მომჩი, ჰე ლეჟი დომოლაფი,
ვა ნა, ხარე ვა მილუნ, გუ“ლი ჩქიმი!“

ბოზო:

- 11 „მა ვარ მინონ, ისტერსენ, ტკეზი გოწკი,
დომიფალი, კაჰულას ქომომოწკი,
ხე-სკანიოჲ ჰა მაზმა ქელემოწკი,
სი მიჯონურ ბერალაშ, სეფდა ჩქიმი!“

ბიჭი:

- 12 „ვასა გომაქთა, კაპულა მეგოდვარე,
სე-ჩქიმიტე ჭა ძაზმა გოგიდვარე,
ქჩე გულ-პიჯის ბეშლული ეგოდვარე,
გინხსნტასენ ჰანდა, სევგუ“ლი ჩქიმი!“

ბოზო:

- 13 „სი სალი ტა, მა გარ მინონ ბეშლული,
სევდა მინონ ჭემ ძაზი, ჭემ კიშლული!
შური შშინე, მოთ მოლოდამ ფუშლული,
გომაქთი ნა, სო ილარე კლიმა ჩქიმი?“

VIII.

- 1 მეშიუჯით! დერდეფე ჩქიმი ფთქვარე,
გარ მობიგარ, ნა მიჩქინ ირი ფთქვარე,
სევდა ჩქიმი ოგნაშ-ქულე, შუ ფთქვარე,
ვასა სოთი დიბგარა ჩქიმიშენი!
- 2 დერდი მო ზდომ მა სალი ბორტაშა-ქის,
საპრი დოფი ა-ურ ჩქვა წანაშა-ქის,
ასქერლული გოლომილამტაშა-ქის
ქოდოხედი ხატირი-ჩქიმიშენი.
- 3 დოხედი დო თუთა დო დლა კორეცხი,
ასქერლული ხუთ წანა მიკორეცხი,
ბექძარეფეს სითი გელაკორეცხი,
ნენა ჩქიმი დოფი ხატირიშენი.
- 4 სოთი ვასა, შურიშშინე, მეშტკოჩი,
ასქერლული ძაქაზ გარ მობიტკოჩი,
ნანა ჩქიმი დერდის ქოდოლობტკოჩი,
დარი დუნძას მათი გოფთატიშენი.
- 5 დარი დუნძა! დომიხენი ზინდანი,
სევდაკალა არ გარ მოში შეძანნი!
ბერე სქანნი არ მარდაფუ ფიდანნი,
ობგარინამ დო არ ვარ გოშქვიშენი.

- 6   ობგარეთე ვურ თოლი ემჰაბუ,
სევდალული გურის ქოტემჰაბუ,
დერდი ჩქიმი ძაჭთა ვარ მემჰაბუ,
ბიჭვანურ დო ბიხლანურ, მუშენი?
- 7   სევდაშენი ბიბგარ თი გეკიდერი,
მუ ფათქალამ ირეკის მეკიდერი,
დარი დუნმას სევდა დოლოკიდერი
გოზ კამეთი მა მოთ ბძირომ, მუშენი?
- 8   ნანა ჩქიმი მა ვარ მახსნუ რანა,
დუშენითე მომსელუ მარაზი,
გომანიინენ, ოკობსედურტით ბანი,
ნა ბისტურტით, მოთ ემანდუ, მუშენი?
- 9   ჰანაშ-ქული ვარ ბავანურ რახტი,
მუ აფანუტუ, ჰა ასქირაული ჰატი!
სევდაშენი ჰაშო ბგარა ვარ ჰატი,
ირის რანი ბორტა მა ჰემუშენი.
- 10   ირა დავენ, სევდა მუშო ნიტკოჩენ?
ეფლუდეფე თოლიშე ვარ გეიტკოჩენ:
ვურ წანა რენ აღის ხე ვარ მოეტკოჩენ,
მა ნა ბიბგარ, ირ-ხოლო ჰემუშენი.
- 11   ბაშა ტუგო, ირატუ, ქოდოხედუტუ,
ნანა-ჩქიმის სუსა ქელუხედუტუ,
ბძირა-დეი, აუღას ქელუხედუტუ,
ჰანა ქორტა მოთ მოდღაფემს, მუშენი?
- 12   ხოლო მეფეშენ, მოხთა დო დოხედანენ,
ნანა-ჩქიმის სუსა ელუხედანენ,
ორძო-სვანის მითი ვარ დოხედანენ,
შეშინანამ, სევგუღა, სვანაშენი!
- 13   შებანანამ დო სი ქომეკოჩენი,
მა ბერაღას ვამის ნა შეტეჩენი.
მოთ შიტკომურ? დოკიღარე, გიჩქინი,
მა ანანუ ვარ ბორე სვანიშენი!

- 14   ვაშა სოთი დაბანჯი დოგაწონენ,
 ჭაშო დულაჲს დიდო ხაი დიწონენ.
 მიშენ ბიბგარ, სოთი ვარ ოხიწონენ,
 ჯოხო სკანი ვა ბზოპონ ჭემუშენი.
- 15   სითი ვი დო მათი ჰარე ინქმარი,
 მათ გაშქურნენ? ვა ბზოპონ აშიქმარი,
 ჩქვა ვუ გორუ, ჯოხო გიღუნ ბექმარი,
 მა უჩამა მათ გომღუნი, მუშენი?
- 16   მუ მახენენ იგბალი ჩქიმი უჩა,
 ინან იფი, გუღი, ისთერ გიფუჩა,
 ვარ გამამოხეებუნ, მუჭო მეოქჩა?
 თოფური ვარ ივენ ვარტაშიშენი.
- 17   თოფური ნა იქომს აფერი ბუტკუჯი:
 ნენა ჩქიმი ოგნი, კაი ნიუჯი,
 სი მითის მათ მეჩამ, სეგუღი, უჯი,
 მუნთხანი რენ გიწვან, შაგოხთიშენი.
- 18   გურის ძარა მიღუნ, ვა რენ ილაჯი,
 ჩქვა ქომემოხედუ აეშილი მჭაჯი,
 ხურხის ვარ გამაღუმს ნე ლუ, ნე ხაჯი,
 ნოსის გამაბულურ კამაქლიშენი.
- 19   ჭემ თოფური, ჭემ კამაღი გეგოდვი,
 შანაბედის მუფურ ჯოხო ეგოდვი,
 კინონი ხეს მაწკინდი ნა მოგოდვი,
 გეწკედიში, გუღი, ნა მოიშენი!
- 20   არასირა გომიშინი, გოწკედი;
 ვარ ბლური ნა, მუფუ ჰარე. მოწკედი.
 მა ზაფალი თანგრი გელემოწკედი,
 სეგდა-ჩქიმიქ მათ იბგარას, მუშენი?
- 21   არ თოლიმე ხუთ ჩილაძმე მეტკომერს,
 ობგარუთუ ჯურ თოლი გამიტკომერს,
 ჭაღუ მა ნა ნანა, ბაბა მეტკომერს,
 მემოთხოზუნ, შაღურენ ჩქიმიშენი!

- 22 ვარ მეტროპოლიტი სი, ჩქიმი გელურერი,
მუ გობულურ, გუნი, სადი ლურერი,
ჭემ სევდა დო ჭემ დულაშ მეღურერი,
მა ვარ მიჩქინ, მუ ივუ ჩქიმიშენი?
- 23 დარი დუნდას ვარ მაჩოდინუ დულაა,
შურიშენი ჰანდა ქომილუნ ჭულაა,
ჩეთინი რენ სევდალული დო კულაა,
ვარ-იკითხენ გური ვარტაშიშენი.
- 24 ვარ ეპიტოფენ ხუთ დლას კულაში დერსი,
ხოჯას ნოსთუნ ომლორინუთე სერსი,
სევდალულიქ ქოდოდვამ-ქელე ფესი
ღურეტაშა-ქ შარენი ან დლაშენი.
- 25 ღურეტაშა-ქ გურის მათ გამიტროპოლიტი,
სევდა სკანი ოდას ვარ ამიტროპოლიტი,
ქუსი გეჩამ ორლანი ნა მოატროპოლიტი,
კახაჭეთი სი ხვალა ნა ჟანშენი!
- 26 წანა ვითის, ვიტოფურის მოაღლაში,
ვარ ინჯირენ ალის ხე ვარ გოაღლაში,
მიქ გეტოფას ორლანი მოგოაღლაში
ირიშ დერდი დო მა მო ბზდიმ, მუშენი?
- 27 ვარ მაჩოდენ, ჰანდა ქომილუნ დერდი,
დუშენითე ბორე კოჩიში გვერდი,
ქოკობილათ სევდალულიში გვერდი,
მუფენ მწორუმ არ ასქერლულიშენი.
- 28 მა ჭემ დერდის მუ ჰა, მუჭო მეზინჯა?
ოქსე თოკი გეზიდვა დო ქეზინჯა?
ვარ ბლურა დო ბოლაქი ქომეზინჯა,
დობლურა ნა, მათ იბგარ ჩქიმიშენი.
- 29 დობლურა ნა, მეზინჯაღონი რახმეტი,
მა ჭემ დუნდას მათ მავეტას ზახმეტი.
დუნდას დერდი ჩქვა ვარ მიღუნ ჭა მეტი,
ირიქ იბგარს ჭა სევდალულიშენი.

- 30   მა ჭემუში კურბანი დო ესირი,
ბოი უდუნ მუჭო დაღიშ ისირი,
ბაზი ბოზოს აშვენ კაი ხასირი,
დეღრიმი დიქომან დიდ ოღაშენი.
- 31   დიდ ოდას დოხედა აღანი სიჯა,
მოგიღან დო ჭკომა კვალი არ ხიჯა,
მუაფუ ჩქუნიშენი? ეჭკოდუ ხოჯა,
არ ლიშანი ვარ მიხენეს, მუშენი?
- 32   მუ აფაფუტუ, მიხენატის ლიშანი?
ვარ ბიფატით ჩქუ აშო თერიშანი,
ვაშა სოთი სეფდა ქოგემაშანი,
ბგარინეაშა მა ნა გობულურშენი.
- 33   ჭამ დერდიში ვარ მაძირუ ილაჯი,
მოთ დურეტა, მა მოთ ბძიროშტა აჯი,
დასუტის უნტალი დო ხაჩი ხაჯი
ქოშინახი, შათენ თერმონიშენი
- 34   ნოდერეუეს თერმონი უხენამან,
ბექმარეუე არ სეფრას დოხუნამან,
ქინინი-ქიყანი კერას ქელოხუნამან,
შაიღენან ჭუკიშ გენოჭვეშენი.
- 35   დოლოსქუმან თელი კუზი დო კოშა,
შა, მუ ივენ, ქოგემიღვით არ კოშა,
თქვა იბხორთ დო მა ბიწკედაი, მუ შა?
ქმაბეშე უღუნან სეზბიშენი.
- 36   გოხეგეწებურთ, ჭუტა ქოგემიტალი,
ანტი დოჩხი, იდი წკარი მუტალი.
მოდა იძღერ, ქალე, თოლი კუტალი,
მოთ ღარღალტით შანდა ისბილლიშენი?
- 37   ჭემ ისბილლი ხოლო ორდო დიძღეტუ,
ქორბა თქვანი მუთუთუ ვარ იძღერტუ,
თქვა ნა ჭკომით, ფით მაკუფელი დიძღეტუ,
თოღ-უძღაფუ მოთ ეჩქინდით, მუშენი?

36

თუმი ქუ ჭკომით, ხალაღი გავან ხოში,
გაშა დოთქკათ, შოთ მილაღუმთ და ჭოში?
სუელა ჩქიში! ნა წანა ვარე თოში,
ჭაკო ბგარა ირ-ხოლო სკანაშენი:

ჭანსკო-რუსსკი სლვარქ.

Со звѣздочкою * приводятся слова, имѣющіяся въ словарѣ Н. Марра (*Грамматика чанскаго языка съ хрестоматією и словаремъ*), когда для нихъ найдены новыя формы или новыя значенія.

ა.

აბას (ამა) აბას, აბას ფეალუვანი
герой Абасть.

აბა-ფაჩი აბა-пача, ния лошади.

„აბადი კიზ“, „აბადი ვიზ“ ძუნიца
начала (სტიხი), *ბუკ.* ვილა: ვო —
т. آلدی قز.

აბადი თადობი იუთა пачაღ (სტიხი),
ბუკ. ვილა: ვო — т. آلدی اوغلان.

აბაკიდერი სმ. კიღ 1.

აბაკიდე სმ. ჭამკელე.

აბდეინი ჟი однажды, ср. *აკო.

აბ სმ. არ.

აბგი თარეზა.

აბდე! სმ. ჭამდე.

აბვა (т. آبا) აბვა.

*არ одиный] არკეფე ვь одну сторону; —
ვმ. არ одиный: აბ დლა одиный день,
но აბლა сегодня.

არინბი ჟი видъ лимона, см. *არანბი.

არანირი ინოღა, по временамъ.

ართიქათის დრუღ დრუღა, см. *ართი;
ართიქათის ორომტეს ლიბიღ დრუღ
друга.

არქადაში სობრათ, товарищъ, см.
*აკარდაში.

ასვერდული ვიპსკაა პივინიოღა,
солдатчина, см. *ასკერი.

აქონაში ჟი ჯღს, см. *ჭაქო.

ასიქმარი (т.-перс. آشکار) ოტერი-
თმი, ясный; ოტერი, ясно.

ასილოინი (т. آشق اويوني) იგრა ვღ
кости, დუზის ბერეფექ ასილოინი
ისკერტეს (Тексты, VI, 17) ვღ
პოღ ძეტი იგრაღ ვღ кости.

ასური (прс. آخور, арм. —խ—) ჟი
хлѣвъ, конюшня, см. *ასირი.

აჯი (т. اجى) გორე, несчастье.

ბ.

*ბაჭი ინოღა, порой, გამოშინენ, ოკო-
ბეღდურკით ბაჭი (Тексты, VIII, 8, 8)

я вспомнѣю, какъ мы порой си-
дѣли вмѣстѣ.

ზაქადუმ რხ (т. بغا) посмотрим,
 ზაქადუმ, შუ თქვასენ посмотрим,
 что скажут.

ზაქირი (т. باقر) მხვ.

ზაშქა დროგ, см. *ზაშკა.

ზერადობა რხ ძმტვთო, см. *ზერაგ.

ზექადარი (т.-арб. ع, بك) незамужняя,
 ძვინაძა;

ნოდერეფეს თერმონი უნენამან,
 ზექადრეფე არ სუჭრას ღონუნამან,
 ქჩინი-ქჩვანი კერას ქელოსუნამან.
 (Тексты, VIII, 34)

Работницамъ (въ помочи) готовить
 кисель, ძვინძ საჯაოთ უ სოლა,
 а старухъ — у очага, см. *ზექარი.

ზემღულდი რხ ожерелье; вообще по-
 дарокъ, подносимый женщюмъ жез-
 вѣстѣ, см. *ზამღულდი.

ზოი (т. بوى) висота, станъ, ზოი
 უღუნ შუჭო ღალიშ ისირი (Тексты,
 VIII, 30,2) висота (станъ) у нея,
 какъ у хвсной погванды, см. *ზოი.

ზეამსხა см. ღლა.

ზური რხ стрекоза, ср. *შკოლი.

ზუსქუდი რხ верхушка кукурузы,
 ср. *თლასანი.

*ზღ 3 нападать, ქოგომბლეხ ირი:
 ღოსტი, ღუმანი (Тексты, VII, 2,2)
 напали на меня всѣ: и враги, и
 друзья.

ბ.

*ბ1: ნ. შა მე-ბუგამ მხოჯ, სი ნუგამ,
 ჰე ნუგამს, მწ. მებუგამო, ნუგამო,
 ნუგამან, სი კოჩის ვარ ნუგამ თნ ნე
 похожъ на человекъ.

ბადონდო მზიხ, სხ ჟუჯოი სორონი,
 см. *გალე.

ბოდუნსოუ см. გე-ღუნსოუ.

ბორიდო მზადი, см. *გერი.

ბოშო (т. كج) ночь, вечеръ.

ბონკიდერი см. კიდ 2.

ბოჭადი (т. اكد) тѣло, туловще.

ბოჭ (т. كوز) глаза.

*ბუბ: რხ ნ. ბუბუმ ვარი, настанваო.
 აორ. ღობუბი, პრ. сов. ღომიგუბუნ,
 ღობუბუნ, ჰუმუნ ღუბუბუნ (ღო+
 უბუბუნ), ღომიგუბუნან, ბუღ. ღო-
 ბუბუბუნ.

ბუჭადი (т. كوز) красивый, мзрд-
 ный; — ღუნია-ბუჭადი красавица
 (ბუჩ. красивая въ мѣрѣ).

ბუჭადი (т.-перс. كزر) палица, ჟუჭადი.

ღ.

ღეშირჯი кузнецъ, см. *ღეშირი.

ღერვიში ძერვიშ, см. *ღერვიში.

ღეღრიში (т. كرمى) круглый.

ღეღი (т.-перс. ديو) злой духъ, дивъ.

ღეჭკიჯი რხ крапива, см. *ღეჭკიჯი.

*ღეჭი поле, дворя.

ღეღეღე რხ черная масса, которою
 пчела окружаетъ въ ульѣ медовый
 сотъ, см. *ღუნღეღი.

*ღეშანი ვრაგ; отсюда отнм. გლ.
 въ отн. ფ. გაღეშანი ი ღია თეხი
 ვრაგ, მაღეშანი თნ ღია თეხი
 ი თ. ი.

ღეშანი (т. دوشمنك) дума, მხსლ
 ღადუმჩინოთ, ღეშანიოთ შომბლელ
 შარაზი (Тексты, VIII, 8,3) отъ ღა
 ღუმჩინოთ ი ღობუბუნ.

*ღღა] названя дней რხ:

ბჟაშხა, მგაშხა чх воскресенье.
 თუთაშხა понедельник.
 აგინაშხა вторникъ.
 შაჟუა ღღა среда.

უშქი სერი четвергъ.
 ჯგუმუა (არბ. يَوْمُ الْجُمُعَةِ, თ. جُمُعَة)
 пятница.
 შაჟუა ღღა суббота.

ქ.

ფიჭედენ, ქვიჭედენ повысится, усилят-
 ся, 3 л. в., см. *ჭე.
 ეგადერი см. კად. 1.
 ეღახი больше.
 ემრი (ტ.-არბ. امر) повелѣние, прина-
 зание.

ესერი (ტ. اسر) глупий; сумасшествіе,
 безуміе.
 ეფეკჯე достаточно, порядочно, см.
 *ქეფეკჯე.
 ეშქია (ტ.-არბ. اشقیا) разбоиникъ;
 — ეშქიალული разбойн.

კ.

ვალი-ვაშა (არბ.-ტ. والى پاشا) вази-
 лия, ираитель области, губер-
 наторъ.

ვაქითი ვრემი, см. *ვაკიტი.
 *ვორსი] хорошій, чх ვროსი, ср.
 ხილი.

ღ.

ვაბუნი (ტ.-არბ. زبون) слабый, боль-
 ной; — ღივაბუნე заболѣлъ.
 ვავალი (ტ. زوالو) бѣдный, несча-
 стный.
 ვავალი заводъ, ფავოლი, ფავოლი.
 ვანადატი рх ремесло, завяtie, см.
 *ვენადატი.
 ვანამეტი (არბ. زحمة) тѣснота, му-
 чение.
 *ვად: ოვადუ потянуть, песты, пере-
 носить, в. ზვადუ] рх ზვადიმ; ღვადი

ვა ზღიმ не печалься (бука. не
 носи печали).
 ვევეკი (ტ.-არბ. وق) наслаждение,
 удовольствие, ვევეკი იქომან მა-
 слаждаются, веселятся.
 ვისხირი (მნიგრ.) чх кровь, см. *ღი-
 ცხირი.
 ვოი сильно, см. *ვორი.
 ო-ვორიბლონი, კაკალიშ ოვრილონი чх
 название дѣтской игрушки, см.
 *ვორიელი.

თ.

თავრი Богъ, თანრი чх, см. *თანკრი.
 თაი чх жеребевокъ, ср. *კულუნი
 [монг.], *მოთალი.
 *თერმონი] чх название кушавія, ко-
 торое готовится изъ „лоби“.

კუკურუმი, проса (ჩხვარი) п муки
 съ примѣсью сахара или же меду.
 თეფუელუდი чх женскій головной
 уборъ, ср. *თეფე, თაბლა.
 თუთაშხა см. нодь ღღა.

თუთუნნი табакъ, ср. *თუთუნნი.
 თუღუღუბ (т. طغنة) варничъ.
 თსოზ: ს; дат. отношенія и. მე-

ზოთსოზურ სსდუდ ვა ვსიზ, пре-
 ссдუდ.

ო.

იგბადლი (т.-არბ. اقبال) судьба, счя-
 стье.
 იზნი (т. арб. اذن) приказаніе, раз-
 ршшеніе.
 იგინანსხა см. подъ лд.
 იდუ см. ვეღლ
 ინან, ინანი (т. انان) вѣрныи, ინან იუი
 будь вѣрны, слушайся.
 ინგდოისი, чх ინგილიზი ავღიჯანი.

ინქადარი (т.-არბ. انكار) отказъ, ложь.
 ისპიგლი სერა, Испиръ, наз. города
 на верхнемъ теченіи Чороха, ის-
 თული; — ისიღლი, ისფიღლი жи-
 тель Сера.
 ისირი (იყა, ისლი) метлюкъ, поле-
 андл.
 იფაი რავше, прежде, см. *იფო-
 ვერი.

პ.

გაბაჰოთი (т.-არბ. قباحت) вина; ви-
 новныи.
 გაბი (т. قاتمق): ქელემიკათი, пов. пакл.
 отпусти со мною, ვორ. 3 ლ. ეღუ-
 კათუ отпустилъ с; нимъ.
 *გაკადლი, орѣхъ, штука орѣха] რх шту-
 ка вообще, одинъ; არ კაკალის არქად-
 შის უნჩანობა ქომეზნი одному това-
 რишу я передалъ старшинство.
 გაანტორი чх კოტორა.
 გამაღლი (т. قلمق) слявны; — კამ-
 ქლი (т. قلمقلى) სერъ въ создане-
 нія со слявнами.
 გამაჰქელი см. კამაღლი.
 *გაბეტი твердыи] чх твердыи, сля-
 ныи.
 გატი (т. قات) разъ, არ ჩქვარ კატის
 другой разъ, еще разъ.
 გუღუ см. არ, ჰამ.
 გერემინდი чх черепца, см. *ვერე-
 შილი; — ვერიშინტ-ხანა черепичныи
 заводъ.

გეინჩი чх შიტეა, см. *ვეინჩი.
 *გიდ 1] რხ ეკიდერი, ამაკიდერი прич.
 пошпенныи, свѣсвншійся, ლუმ-
 ჯი მექუენ ფენჯერეს ეკიდერი
 (Тексты, VII, 5, 3) жду тебя къ ве-
 черу, свѣсвншійся со окна.
 *გიდ 2] ссораться, გონკიდერი прич.
 поссорившійся, выгнанныи.
 გიზ, კიზ (т. قز) дѣвля.
 *კოთი] палецъ, чх ლილი კოთი ბოლ-
 შოქ პაღეც, შაგურიში კოთი სრე-
 ვიქ პაღეც.
 კანა (т.-არბ. قنہ, حنا) хenna — ра-
 степіе, краскою котораго мусуль-
 мане красять волосы и ковыи
 пальцевъ; — კიზონი окрашенный
 хенномъ.
 კდიშა გრѣхъ, несчастье.
 კამჰოთი (არბ. قيامت) сѣнтопре-
 ставленіе, день страшнаго суда.
 კონარი, კონანი похонныи, подобно.
 კუდაღა (т.-არბ. كل, мн. كليات) все;

собрание сочинений, азбука, ვარ
კატოფენ სუთ ღლას კულაჰი ღერსი
(Тексты, VIII, 24) нельзя овладеть
въ пять дней изучениемъ всего
(всей азбуки).

კურბეთი (არბ. کربت) близость, род-
ство, родня.

კუტლი ჩხ პოჩათოვ ბევ ვუკურუმი,
сердцевина, сѣмя плода, ср. *კურ-
კა.

ლ.

*ლო 1] ходитъ, н. შამებულურ я ухожу,
სი შანულურ, ჰე შანულუნ.

*ლო 2] ოკუელუ სოხასთ, сойтись,
хорошо подойти другъ къ другу,
н. ოკოვეულურ, აორ. ოკოვეული],
რხ н. ოკობულურ, აორ. ოკობული
или ოკოული, 2X ოკოსთ, или ოკო-
სტი, ჰაშო ჟურიით მსქვა მუჭო ოკო-
სტიო? (Тексты, VI, 8) Какимъ
образомъ сошлись вы оба такіе
прекрасные?

ღობლე რხ სლუგა, тѣлохранитель.

ღლი: ოლოჟ რადქინთ, раздѣл;—მა-
ღამა ოლოჟს ქოგჭქეს პრინა-
ლის ძხინთ მუშეთხო.

*ღობღლი] верхнее платье, чх ღობღლე.

ღლიშანი (< ნიშანი, т.-перс. نشان)
знакъ; подароქ, подносимый же-
никомъ девицѣ;—ღლიშანი (бука.
означенная) помолвленная; ძხ-
ვიცა, კოროი პრეოდნესემი ბრაც-
ხე подарки.

*ღოუმგეი вечерь] შალუმგეატუ. со-
слав. ნაკ. ო если бы свечерѣно;
პიа ბუდუц. — კოდა ნასუიხთ
вечерь, შალუმგეატუ, გუღლი, მოთადრ
მეუთარე! ო если бы свечерѣно,
возлюбленная, отчего не приду!
(Тексты, VII, 6).

გე-ღოუსთუ (კუნსე) ონ სპოტენუსა, ცხე-
ნის კუნსე გელუსთუ ლოშად სპოტენუ-
ლას.

ქ.

მაჟუბა ღღბ სმ. подъ ღღა.

მართო რხ სოხად, სმ. *მალოჟ.

მაკუჭი Макуфъ, назв. деревни;—მა-
კუჭლი макуфлецъ; პრო მაкуფლ-
ცევ გოვარათ, ჭო ონი ჯა ობქდენ-
ხიმს სოლომ სქდაოთ დოხისთა
ვსე, ჭო იი პოდაეთსა ნა სოლს.

მაწკილი სმ. მა-წკილი.

*მენჯელი სიხნი] სილა რხ;—მუგენ-
ჯელუ чх ბევსიხნი.

მეტი (გრუ.) ბოლშე.

მიკოღობაფერი чх პროშედში, прой-

денный, прич. прош. см. *ლო 1.

მოწოვხერი, მოწოვხეი ნარაჯენ-
ხინ, სმ. *წოვხ.

მუაშხა სმ. ღღა.

მსქვანობა სმ. მსქვანობა.

მურღული Мурғули, ნავანიე რქი,
ღხაგო. პრიტოკა ჭოროხა, ვь Ар-
винскомъ округѣ;—მურღულარეჟე
მურღულიცა.

მუხადირი (т.-არბ. مسافر) гость.

მჭვიშია სმ. მჭვიშია.

ბ.

ნდღუღინ: ონდღუღინუ პლავი, პაქირიში ონდღუღინუ ღიღო მონკა (ჩეთინი) დულაა რენ პლავა მქდი ვესმა ტრუდნოე ძქლო, ი. ზონდღუღინამ, აორ. ღობონდღუღინი, სი ღონდღუღინი (< ღო+ონდღუღინი), ჰქეშუქ ღონდღუღინუ.

ნე—ნე (союз т. ان—ان) იი—იი.

ნიჩე (т. نية) დო ნაკიხ პორუ.

ნოსერი см. ღოსერი.

ნცაღ: ი. ოზუნცაღემ სმზხვაუ,

აორ. ოზუნცაღი, სი უნცაღი, ბუდ. ვოგინცაღარე; თოზის ოგინცაღარე სმზხაუ тебя сз пылью, რავდავუ, ჰქეშუქ ოგინცაღასენ ოიხ тебя сзшаеть, სი ომინცაღარე ты меня сзшашешь, ср. *ცალ 1.

*ნუგუ, *ნუნგუ] похбородовъ, все лицо; чх нუნგუ ротъ, лицо, см. *პიჯი.

უ-ნჩანთა старшинство.

ღ.

ღაზანჯეი (пер.-т. يباىجى) чужой, сторонний, другой.

ღაერი рой.

*ღაეშა] покрывало на лицъ.

ღარი, ღარუმი (т. يارى) половна.

ღორღანი см. ოღღანი.

ღაქაჴ (ср. т. يقا) воротникъ.

ღაჴთა (т.-пер. اياتا) объявление, афиша, надпись.

კ.

*კადა] коимната, ღიღოღა ზაღ (больш.: большая комната).

კღრთ чх რაპო, бьстро, скоро, см.

*კრღო.

კზრიადღოსი см. ო-ზრიადღოსი.

*კმიური 2] жинь, рх ომრი.

კღრღანი (т. كورغان) одъяло.

კღი чх (союз) ილი ჰამ ქღი ღიღი რენ კღი ჴუკა? შთა деревня больш.: большая или маленькая? см. *კღი.

კფუტღ см. ო-ფუტღ.

კღღან (т. اوغلان) юноша.

ჴ.

ჴარკაღლი (т. برقلو) чх домохозяинъ, мужъ;—უ-ჴარკაღი незамужня.

ჴასკია чх лукъ-порей, см. *პროსკია.

რ.

*რ: основа რე] пр. сов. ქობორცი-
ლორენ მ ბმვალ (გრუზ. ვოფილოვარ)
სი ქორცილორენ, ჰე ქორცილორენ,
ჩე ქობორცილორენ, ქორცილო-
რენ, ენთეჟე ქორცილორენ.

რახი (ტ.-არბ. راضى) согласие.
რახმეტი (ტ.-არბ. رحمة) сострада-
ние, прощение.
*რუნდი] რიგი ყხ радуга.

ს.

საეზი (ტ.-არბ. صاحب) ყხ хозяинъ,
господишъ, ср. * მანჯე.
საპრი ტერპინი, см. *საპრი.
*საღი] საღიული (ტ. صاعق) здорovie;
жизнь.
სეზაზი (ტ.-არბ. سبب) причина, по-
ноды; повинность, грѣхъ.
სეი ყხ вечеръ, см. *სერი.
სერენი ყხ кукурузинь, см. *სერენდე.
სეფა (ტ.-არბ. صفا) наслаждение, удо-
вольствие.
სიჯა (ср. мпвгр. სინჯა, სინდა) зять,

женныхъ.

სჯ (> სე): п. ბისუმერ (თის სე) про-
вою рукою по головѣ, აორ. ქო-
გოლობისვი, ჰემეჟე ქოგოლისე, см.
*სე.

სოთინგზანის ნვტხ, см. *სო.

სუჭრა (ტ.-არბ. سفره) скатерть,
столъ.

ს.სქვანობა красота, см. *მ-სქეჟა.

სქიდე оставаться; питаться, жить; рх
п. ფსქიდე, пр. ნეც. ფსქიდეტი.
აორ. ფსქიდი, ср. *სეჟე, სეიდე.

ტ.

ტადე см. ნკალ.

ტინანდი ყხ (ტ. ترناق) поготь; ко-

пыто, см. *ბუცხა.

ტიტვირი ყხ. გუნა, см. *ტიტვირი.

უ.

უდაჭი ყხ одесь, см. *ლაჭი.

უმენჯედეუ см. მენჯელი.

უნჩანობა см. უ-ჩანობა.

უმარვადეუ см. პარკალი.

უსეცა (ტ.-პერს. استاد) мастеръ.

ფ.

ფადიშაი (ტ.-პერს. پادشاه) падишахъ,
государь.

ფარჩი ყხ ვუშინა ვმწმმმმმ
пъ 12 фунтовъ.

ფაშა (ტ. پاشا) паша.

ფედეუვანი (ტ.-პერს. پهلوان) герой.

ფერიშანი (ტ.-პერს. پریشان) дурной,
испорченный,

ფესი (გრუზ. ფესვი) корень.

ფინა ყხ самка, ფინა ჯოლორი психа,

ფინა ცხენი кобыла.
 ფოშობ (почта) почта.
 ო-ფუცი участка, округ, ჰამ ოფუ-
 ცეს ეჩილა ორვოქრო რენ ვე ვთომ
 участкѣ 28 деревень; ср. *ო-ფუცი.

ფუშლედი ნამხა, ფუშლედი ღო-
 შოლოლე ონ (она) ნამხანგ მან.
 ფუჩინერი прич. поклевшия, прич.
 слгнувшиѣ, см. *ფურ.

ქ.

ქერგანგი (т.-перс. کاروانچی) кара-
 ванчикъ.
 ქაბაბე (т.-арб. كعبه) Кааба, храмъ
 въ Меккѣ.
 *ქოი] деревни, рх ქაი.

ქო"შე (т.-арб. گوشه) стѣна, ср.
 семасиологическi *ღანა.
 ქუვბლი чх ლხზ, см. *ქოვლი.
 ქჩინი-ქჩვანი чх старье, старухи, см.
 *ხჩინი.

ღ.

*ღარღაღ] чх I пор. и. ვარღაღაღ
 говорю.
 ღნოსერი, ნოსერი чх умный, см.
 *ღნოსი.

*ღოად: ოლოლე ძღაღ] рх и. ზო-
 ლღამ, აორ. ზოლოდი, შა ღავა ზო-
 ლღამ я веду тажбу.
 ღომამგილ ვჩერა ნოჯუ.

ქ.

*უბ მი. ფაღეფე] ვნტავ, чх უა, მი. ფაეფე.
 უავრანი чх улей, см. *კავრანი.
 *უვიდო, იდო] უხვავთ, ართიქათის ილა-
 ფუციეს ონი უხვავთი დრუგ დრუგა,
 მოთ ილაფუთ ართიქათის? Чего вы
 убиваете друг друга? (Тексти, V,
 17—19).

უოდო (мнгр.) чх мужской членъ,
 ср. *ზიბილი.

*ურურ] кричать, сердаться, чх ზაბე
 შიეურუ ოდეღ რავსრდიღს ნა
 მენი, ვე ვადადომე ვარჩინ ზა-
 ბე შიეიუ.

ქ.

შა პრეღოგ ვე გლოღაღ.
 შაშ: и. გობიშაშაფურ я пугаюсь,
 столбенѣю, აორ. გობიშაშა, см.
 *შაშ.
 შეეფო მი. ყ. ოგ შეი (т.-арб. شى)
 вещь, имущество,
 შექერი (т.-перс. شهر) городъ.

*შქა] покидать, оставлять, рх и. შე-
 ზაშქემერ, სი ნაშქემერ, ჰემექ ნაშ-
 ქემერს, ჩეუ შეზაშქემერო, ნაშქემერო,
 ჰენოფექ ნაშქემენან ში ნაშქემენან,
 აორ. შეზაშქეი, ნაშქეი, ნაშქე.
 შქუნა შრაღ, см. *შქურ.

ბ.

ჩადლიშ (т. چالشیق) ოჩადლიშუ რაბო-
тать, н. II пор. ზიჩადლიშამ, აორ. ზი-
ჩადლიშო.

*ჩან: ოჩინუ] нести плодъ, расти,
уродиться, н. I н. 3 л. ჩანს, II пор.
ჩინენ, пр. нес. ჩინეცუ, აორ. ჩინუ,
გოწვოს ჩინეცუ, ჰინწო ვარ ჩინუ
раньше давалъ урожай, а въ этомъ
году не уродился.

ჩარე (т.-перс. چاره) средство, воз-
можность.

ჩარჩი (т.-п. حارشی съ произноше-

нiемъ ڤარڤი) чх базаръ, рынокъ.
ჩადუქუნი (т. چاپخون) кутила, ве-
сельчакъ.

ჩენგო, ჩინგუ чх подбородокъ, ср.
ნუნკუ подъ нунку.

ჩინგუ см. ჩენგუ.

ჩხადლა Чхала, названiе рѣки, лѣваго
притока Чороха, въ Артинскомъ
округѣ.

ჩხან: გინხანცანენ, 3 л. сосл., оно-же
повел. „пусть будетъ вадно па
тебѣ“.

ვ.

*ვიდე: ოწკედუ, ოწკომუ] смотреть,
рх ოწკომილუ.

შა-წკიდი чх кольцо; см. *მა-წკინდი.

წორ н. მწორუმ мучусь, пр. нес.
მწორუმტი рх я мучился.

ჯ.

ჭაბუ: ოჭაბუ склепывать, აორ. сѣ Дат.
отнош. ემაჭაბუ, ობგარუთე ჯურ
თოლო ემაჭაბუ. ოთъ плача у меня
склеились (ослѣпили) оба глаза.

შ-ჭვიშა чх дождь, *ჭვიშა, *მჭვიშა.

*ჭვ: н. ღობჭუმ сжигаю, აორ. ღობ-
ჭვი; стр. н. II пор. ღობჭაფურ სჯი-
гаюсь, აორ. ღობიჭვი,

ჭუვადლი (т.-перс.-турк. چوال) мѣ-
шокъ.

ხ.

ხავესდულდი (т. هوسلك) любовь,
привязанность къ земнымъ бла-
гамъ, см. *ჰავესი.

ხაზინი (хозяинъ) хозяинъ.

ხაჯბიი крмыдо, балковъ, см. *ხა-
ჯი.

*ხად: ოხალუ пережарить] страд. II
пор. ზისალაფურ жарюсь.

ხადბდი (т.-арб. حلال) дозволенное,
доступное.

ხაშრედი чх больной, см. *ხაშრელა.

ხანი (т.-перс. خانه) домъ, постоялый
дворъ, гостиница; — ხანჯი (خانجی)
содержатель гостиницы.

ხანუმდულდი (т. خانمك) суйруга,
жена.

ხანჯი см. ხანი.

ხანირი (т.-арб. حصير) циновка
(тростниковая, груз. ჭილოფი).

*ხედ: ღოხუნუ სიძნტ] მოკუნუნუ под-
сѣсть сзади.

*ხენ, *ხვენ ძხლათ] ო-ხენუში, мп.

ოსენუშეფე то, что нужно сдѣлать, предметъ занятія.
 სიღრი чх хорошиѣн, სიღრი გჷა хорошиѣн путь, ср. ვორსი.

სიგჷბ деревянная чашка.
 სოღღესი чх სხტე, см. *სულესი.
 სურჯიინი (т.-არბ. جُرْحُ) переѣтная сумка.

ჴ.

*ჯუშა ბრატჷ] чх ღიღო ჯუშა старшиѣн братъ, ოსქაღონა ჯუშა средвиѣн братъ, ჴიგა ჯუშა младшиѣн братъ.
 По Ачаряну старшиѣн братъ „ჯუშაღი“, что безусловно невѣрно;

ონჷ ვეროატიო სლყალჷ ჯუშა ღიღო и по ошибкѣ принялъ ва „ჯუშაღი“.
 ჴუშუშა см. პოღ ღლა.
 ჴურჯი см. გურჯი.

ჴ.

ჴავეღი чх площадь вокругъ дома, см. *ავლია.
 ჴათი (< ჴა+თი) и зтотъ.
 ჴაშკეღი, აშკეღი въ эту сторону, сюда.
 ჴაძღი! აძღი! (т. اذاه) вставай!

პოშელჷ!
 ჴიოზღენ см. ეოზღენ.
 ჴეშკეღი туда, въ ту сторону, см. *ეშკელე; — ჴეშკელეღო ჴაშკელე тудა-сюда.
 ჴუღაღა дума, мысль, забота.

ფ.

ფიღანი (т. فدان) молодое дерево, отпрыскъ.

ფირაღი разбойникъ.
 ფოცა (т.-არბ. فوفا) фата.

І. Юяпшидзе.

ЖИТІЕ И МУЧЕНИЧЕСТВО

СВ. АНТОНІЯ-РАВАХА

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Нав. Остр., 9 линия, № 12.

1918.

Житіе и мученичество св. Антонія-Раваха.

ВВЕДЕНІЕ.

I. Грузинская версія житія въ ея отношеніи къ другимъ версіямъ.

О. Paul Peeters недавно издалъ *Житіе и мученичество* св. Антонія-Раваха по двумъ версіямъ, эіопской и арабской¹⁾. Тексты *Житія* съ переводомъ на латинскій занимаютъ 422—450 стр., вся же предшествующая часть (410—421 стр.) представляетъ предисловіе. На стр. 413—414 о. Peeters касается и грузинской версіи *Житія*: приводитъ извѣстныя въ печати о ней свѣдѣнія и дальше, давъ характеристику древне-грузинскихъ переводовъ, какъ точныхъ и сравнительно древнихъ, онъ высказываетъ сожалѣніе, что ему не доступна грузинская версія, которую бытъ можетъ и слѣдовало бы взять за основной текстъ.

Этотъ отзывъ о. Peeters'а о древне-грузинскихъ переводахъ оправдывается, по крайней мѣрѣ отчасти, издаваемымъ выпѣ грузинскимъ текстомъ *Житія* Раваха. Для удобства сравненія приведемъ краткое содержаніе грузинской версіи параллельно съ содержаніемъ арабской и эіопской²⁾.

Эіопская.	Арабская.	Грузинская.
—	—	1) Восторженное обращеніе Раваха къ Богу, научившему его путямъ истины. 2) Измашътанія Раваха жилъ въ гор. Дамаскѣ, по благости обители св. Феодора. Причинялъ много зла христіанамъ.
1) Замученный при Харунѣ ар-Рашидѣ Равахъ — знатный арабъ, Курайшитъ, сынъ Хатема, сына Бехерава, сына Омара, сына Каттаба, изъ гражданъ Бероз (= Алеппо). Владѣлъ имуществомъ въ г. Дамаскѣ, куда онъ пріѣзжалъ и останавливался въ мѣстности Найрабъ, около монастыря св. Феодора. Онъ былъ враждебно настроенъ противъ церкви и христіанъ, вслѣдствіе ихъ притѣсненія.	1) Равахъ — одинъ изъ знатнѣйшихъ арабовъ, житель мѣстности Найрабъ, вѣтъ гор. Дамаска, около монастыря св. Феодора. Причинялъ большое безпокойство христіанской церкви.	

1) АВ, т. XXXI, стр. 410—450, *S. Antoine le néo-martyr*.

2) Эіопская версія намъ доступна лишь въ переводѣ.

2) Однажды, когда въ церкви никого не было, Курайшигъ посмотрѣлъ въ алтарь. На восточной сторонѣ церкви было изображение св. Феодора съ бѣлымъ копьемъ въ рукѣ, перкомъ на конѣ. Святой поражалъ дракона. Курайшигъ пустилъ стрѣлу въ икону св. Феодора, но стрѣла отступила назадъ, пронзивъ кисть лѣвой руки Курайшита и причинивъ ему сильную боль. Въ праздникъ св. Феодора, когда совершали литургію, Курайшигъ увидѣлъ бѣлаго агнца и надъ нимъ голубя съ распростертыми крыльями. Агнца принесли въ жертву и мясо раздѣлили христіане между собою.

3) Потомъ агнецъ, показавъ ему опять неспреднимымъ. Онъ съ удивленіемъ рассказывать о видѣнномъ имъ чудѣ священникамъ и молящимся.

4) Ночью, при вѣтніи сѣтуха, Курайшигъ явился святой и призывалъ его обратиться въ христіанство.

5) На другой день, сѣвъ на лошади, онъ отправился въ эл-Кезуа, а оттуда вмѣстѣ съ богомольцами въ Іерусалимъ. Тамъ онъ пришелъ къ патріарху и рассказалъ ему о случившемся.

6) Патріархъ, изъ болѣзни вызвавъ гнѣвъ мусульманъ крещеніемъ Равахы, отправилъ его на Іорданъ, чтобы его тамъ тайно крестили. По дорогѣ онъ остановился ночевать въ церкви Богоматери. Ночью явился ему Марія въ сопровожденіи одной женщины и ободрила его.

7) На Іорданѣ Курайшигъ нашелъ двухъ монаховъ, которые крестили его, называя Антономъ и одѣвъ его въ св.

2) Однажды, по окончаніи литургіи, челоуѣкъ (Равакъ) посмотрѣлъ въ святѣлице. Увидѣлъ на восточной сторонѣ образъ св. Феодора, верхомъ на конѣ, съ копьемъ въ рукѣ. Святой поражалъ дракона. Равакъ пустилъ стрѣлу въ икону. Стрѣла вернулась назадъ и, вѣзавшись въ его руку, причинила сильную боль. Въ праздникъ Феодора Равакъ увидѣлъ бѣлаго агнца и надъ нимъ голубя съ распростертыми крыльями. Епископъ, зарѣзавъ агнца, назвалъ его кровь въ чашу, а мясо раздѣлилъ между христіанами.

3) Опять увидѣлъ агнца неспреднимымъ. О видѣнномъ онъ рассказалъ священнику.

4) Ночью является Курайшигъ св. Феодоръ и объясняетъ ему смыслъ чуда.

5) Утромъ онъ сѣлъ на коня и направился въ Кесупату, а оттуда вмѣстѣ съ богомольцами въ Іерусалимъ. Тамъ онъ пришелъ къ патріарху Изѣль и рассказалъ ему обо всемъ.

6) Патріархъ отправилъ Раваху на Іорданъ креститься. Онъ пошелъ туда. Достигнувъ мѣстности Хорибъ, посвященной Богоматери, онъ тамъ переночевалъ. Ночью явилась ему Марія въ сопровожденіи одной женщины и ободрила его.

7) На Іорданѣ онъ нашелъ двухъ мовазовъ, которые крестили его, называя его Антономъ. По прошествіи 8 дней

3) Однажды Равакъ пустилъ стрѣлу въ привосящаго жертву священника. Стрѣла вернулась назадъ и попала ему въ правую руку, причинивъ сильную боль. Еще раньше Равакъ пустилъ стрѣлу въ икону св. Феодора, стрѣла вернулась назадъ и ударила его въ грудь, не причинивъ никакого вреда. Въ праздникъ Феодора Равакъ увидѣлъ на блудцѣ бѣлаго агнца и надъ нимъ голубя, обмахивавшаго насѣкомыхъ. Священникъ зарѣзалъ агнца, раздѣливъ мясо его между христіанами.

4) Опять увидѣлъ агнца неспреднимымъ. О видѣнномъ онъ рассказалъ священнику и другимъ.

5) Ночью Равакъ явился Феодоръ. Онъ на это явленіе не обратилъ вниманія. Явленіе св. повторилось второй и третій разъ. Равакъ утѣривалъ во Христа.

6) Когда христіане отправились въ Іерусалимъ, Равакъ вмѣстѣ съ ними верхомъ отправился въ Іерусалимъ. Тамъ онъ продалъ лошадь свою и явился къ патріарху Изѣль.

7) Патріархъ, боясь власти сарацинъ, послалъ его на Іорданъ креститься. Равакъ нѣсколько времени оставался въ Іерусалимѣ. Онъ переночевалъ въ церкви Богородицы. Она явилась ему ночью въ сопровожденіи одной женщины и ободрила его, давъ вкушать Пзоты Смыа Своего.

8) На Іорданѣ Равакъ нашелъ священника Іоанна и съ нимъ двухъ старцевъ-пустытниковъ. Онъ крестилъ его, на-

еяшу. Послѣ этого Антоній вернулся въ родимыя въ Дамаскъ.

8) Антонія схватили сограждане и передали судья. Судья бросилъ его въ тюрьму, гдѣ онъ оставался 17 сутокъ.

9) Явленіе таинственной свѣта, послѣ чего Антонія перевели въ другую темницу, гдѣ сидѣли Курявшиты. Явленіе двухъ старцевъ. Потомъ Антонія отравили въ Пероз, оттуда въ Ракку, гдѣ онъ былъ отданъ судья, но имени Херамиу.

10) Антоній былъ преданъ Рашиду.

11) Бесѣда Антонія съ Рашидомъ о трехъ грѣхахъ. По призыву Рашидъ Антонію отсѣкъ голову. Голова его была насажена на колы. Илленіе вѣды. Обращеніе многихъ въ христіанство. Похороны Антонія. Постройка на его могилѣ монастыря подъ именемъ Масличный Столбъ.

12) Годъ смерти по арабскому летоисчисленію 281). Слава Христу и пр.

онъ, получивъ съ саниду возвратился въ Дамаскъ.

8) Антонія схватили и передали судья. Судья бросилъ его въ тюрьму, гдѣ онъ оставался 7 мѣсяцевъ.

9) Явленіе таинств. свѣта, послѣ чего Антонія перевели въ темницу, называемую «Тѣннана». Явленіе двухъ старцевъ. Отравленію Антонія въ Аленио, а оттуда въ Ракку, префекту которой онъ былъ отданъ.

10) Антоній былъ преданъ Рашиду.

11) Бесѣда Антонія съ Рашидомъ о трехъ грѣхахъ. Отсѣченіе головы Антонія по призыву Рашидъ. Христіане торжественно похоронили сего и на его могилѣ построили церковь. Тутъ вѣрующіе получали поцѣленіи.

12) Слава Христу и пр.

звать Антоніемъ и одѣвъ его тотчасъ же въ монашескую схиу. Антоній пробылъ ст. пустынноиками 6 лѣтъ и 7 мѣсяцевъ. Потомъ онъ отправился въ Египеть къ юднмъ, откуда онъ вернулся въ Дамаскъ.

9) Антонія схватили и передали судья. Судья бросилъ его въ тюрьму, гдѣ онъ оставался 7 мѣсяцевъ. Послѣ явленіи его въ т. и. «Домъ кроны» внутри темницы, гдѣ онъ пробылъ 17 дней.

10) Явленію таинств. свѣта, послѣ чего Антонія перевели въ другую темницу, гдѣ сидѣли сарацины. Видѣніе двухъ старцевъ. Послѣ этого судья отравилъ Антонія и съ нимъ одного монаха къ царю сарацинъ, который былъ въ Цолой Персін. Изъ Персін его отправили въ Аленио, а оттуда въ Ракку, гдѣ онъ былъ отданъ вмиру города Харсеиѣ.

11) Обращенію Антонія къ вѣрующимъ съ призывомъ твердо хранить вѣру.

12) Антоній былъ преданъ царю сарацинъ.

13) Бесѣда Антонія съ царемъ о трехъ грѣхахъ, послѣ чего царь приказалъ отсѣчь свѣтому голову.

14) Слава Христу и пр.

Пря всемъ свобѣмъ сходствъ съ остальными, грузинская версія *Житія* имѣетъ нѣсколько характерныхъ особенностей, заслуживающихъ вниманія, именно особую форму повѣствованія, нѣсколько иной составъ, одно новое

1) См. ниже стр. 60, прим. 8.

историческое лицо, новыя данныя географическаго и хронологическаго свойства.

Какъ известно, и въ эіопской, и въ арабской версіяхъ рассказъ ведется изъ третьемъ лицѣ, а по грузинской версіи Равахъ самъ рассказываетъ о своемъ житіи и обращеніи вплоть до доставки своей въ Ракку, и лишь послѣдняя незначительная часть (§§ 12—14), содержащая допросъ святаго лично Рашидомъ и послѣдовавшая затѣмъ казнь его, повѣствуется въ третьемъ лицѣ.

Отгнать и объясняется начало *Житія* въ грузинской версіи, совершенно отсутствующее въ другихъ версіяхъ. Нельзя думать, конечно, что напыщенная форма *Житія*, сохранныя грузинской версіей, принадлежатъ самому Раваху. Она, какъ и другія версіи, плодъ дальнѣйшей обработки, по известному плану и по известнымъ образцамъ. О. Peeters подробно разбираетъ встречающіеся во всѣхъ версіяхъ легенды о чудесахъ и неопровержимо доказываетъ, что онѣ никакого исключительнаго отношенія къ чудесамъ св. Феодора и обращенію Раваху не имѣютъ, а заимствованы изъ хорошо известныхъ легендъ о чудесахъ св. Георгія и обращенія одного сарацина, свидѣнія о чемъ имѣются въ греческой, грузинской и русской духовной литературѣ¹⁾. Далѣе, противъ этого говорятъ напыщенное, изощренное многословіе грузинской версіи и неестественность въ устахъ Раваху, доставленнаго въ Ракку, слѣдующаго отзыва о себѣ, что *онъ тамъ, оставаясь, пока опослѣдствіи не былъ замученъ*²⁾. Но было бы неосновательно отвергать возможность существованія краткихъ записокъ о жизни Раваху, если и не автобіографическаго характера, то во всякомъ случаѣ записанныхъ современникомъ. Дѣло въ томъ, что имя халифа, нѣсколько разъ названнаго въ другихъ версіяхъ, именно Харунъ ар-Рашидъ (786—809), въ грузинской ни разу не приводится, и халифъ вслѣдъ называется «эміромъ ал-мумининъ» (т. е. повелителемъ правовѣрныхъ) или «царемъ сарацинъ» или же просто «царемъ». Это обстоятельство паводятъ насъ на предположеніе, что *Житіе* Раваху въ той или иной формѣ было записано если не при жизни святаго и не имъ самимъ, то по крайней мѣрѣ до смерти Рашида. Въ самомъ дѣлѣ, насколько естественно и понятво со стороны писателя умолчаніе объ имени халифа при жизни послѣдняго, настолько неестественно и непонятно оно послѣ его смерти, когда «эміромъ ал-мумининъ» стало уже другое лицо. Какъ сильно ли измѣнилась *Житіе* въ рукахъ позднѣйшихъ агиогра-

1) Ц. с., стр. 414—416.

2) См. ниже стр. 96, 2-7.

фовъ, въ немъ однако удержалась эта особенность, что для насъ гораздо важнѣе, чѣмъ если бы халифъ былъ названъ по имени.

Что этотъ «эмиръ ал-дуннѣйнъ» именно Рашидъ, а не кто другой¹⁾, ясно видно, помимо свидѣтельствъ другихъ версій, какъ и изъ общей обстановки всего дѣла, такъ и изъ упоминанія о двухъ другихъ историческихъ лицахъ, патриархѣ Ильѣ и эмирѣ г. Ракки Харсамѣ (Ирсаме).

Совмѣстно съ арабской версией и грузинская іерусалимскаго патриарха, которому открылся Равлахъ, называется Ильею. Рѣчь очевидно идетъ о патриархѣ Ильѣ II, годъ смерти котораго точно неизвѣстенъ, но достоверно извѣстно, что онъ былъ въ живыхъ еще въ 797 или 798 гг.²⁾ Помимо этого для опредѣленія даты казни святаго грузинская версія содержитъ три неизвѣстныхъ другимъ версиямъ указанія, именно о Харсамѣ, объ отправленіи святаго въ Персію, гдѣ тогда былъ халифъ, и о пребываніи святаго послѣ его крещенія шесть лѣтъ и семь мѣсяцевъ въ Иорданской пустынѣ.

Кто же этотъ Харсама, которому былъ отданъ святой по его доставленіи въ Ракку? Исторія знаетъ единственнаго Харсаму въ это время, именно Харсаму лба-А'ляна. По ат-Табарію (III, 630) Харсама былъ правителемъ Палестины въ 178 г. хиджры (79½). Харунъ отправилъ его, по ал-И'кубію, въ Сирію, Египетъ и Магрибъ для умпротворенія этихъ странъ, гдѣ возникли беспорядки. Въ 179 г. Харсама прибылъ въ Египетъ³⁾. Въ 180 г. халифъ вызвалъ Харсаму изъ Африки въ Багдадъ, гдѣ Бармакидъ Джа'фаръ назначилъ его своимъ замѣстителемъ, въ качествѣ начальника гвардіи (сахиб-харасъ, Tab. III, 645). Эту же должность Харсама сохранилъ послѣ паденія Бармакидовъ (III, 704). Въ 187 г. (803) Харсама, по ат-Табарію (III, 680), посылается въ Ракку съ порученіемъ доставить туда только что изложенныхъ Бармакидовъ⁴⁾. Занималъ ли Харсама когда-либо спеціально должность эмира г. Ракки, какъ онъ называется въ *Житіи*, изъ исторіи мы не знаемъ, но что онъ тамъ могъ бывать и долженъ былъ бывать довольно часто, слѣдуетъ изъ того,

1) Рв. А въ одномъ мѣстѣ 94, 21 даетъ чтеніе «аминна», что могло бы заставить думать о халифѣ Амнѣѣ (809—813), если бы тутъ не было очевидной опечатки вм. «амира» (эмиръ).

2) Ц. с. стр. 418. См. также А. Pagi «Critica anal. ecclesiast. Baronii», т. III, стр. 402, годъ годовъ 795-мъ, пунктъ VII, Antverpiae DCCV (≈ 1705).

3) Н. А. Мѣдниковъ, Палестина отъ завоеванія ея арабами до крестовыхъ походовъ, I, стр. 749, 754. Текстъ: Ibn-Wādhīh qui dicitur al-Ja'qūbi, Historiae, II, 496 sq. Объ отправленіи Харсамы въ Египетъ говоритъ и ат-Табарій (III, 629).

4) Этими свидѣвленіи о Харсамѣ и обладавъ проф. В. В. Бартольдъ, за что приношу ему глубокую благодарность.

что самъ Рашидъ часто бывалъ въ Раккѣ, именно въ 180, 185, 187, 189—92 гг. 1). Естественнo, что Харсама 2), какъ начальникъ гвардіи, сопровождалъ Рашида въ Ракку, приѣзжалъ къ нему съ докладами или же предупреждать его прибытіе туда. Можно было бы вышеупомянутый 803-й годъ, когда и Рашидъ, и Харсама безъ сомнѣнія были въ Раккѣ, признать за годъ казни Раваха, если бы другая особенность грузинской версіи не указывала на 805-й годъ. Мы знаемъ изъ *Житія*, что судья отправилъ Антонія въ Персію, въ Новую Персію, какъ тамъ сказано, ибо тамъ былъ «эмиръ ал-мушнннъ» 3). Надо полагать, что тутъ имѣется въ виду путешествіе Рашида въ Рей, куда онъ отправился въ апрѣлѣ 805 г.; проживъ тамъ около четырехъ мѣсяцевъ, Рашидъ вернулся назадъ и, миновавъ Багдадъ 24 ноября, прямо отправился въ Ракку 4). Съ этимъ путешествіемъ халифа дѣйствительно совпадаютъ и мытарства святаго изъ тюрьмы въ тюрьму: въ Персіи его держать недолго, потомъ высылаютъ его назадъ въ Аленно, а затѣмъ въ лодкѣ по Евфрату въ Ракку, гдѣ по свидѣтельству всѣхъ версій произошелъ допросъ святаго лично Рашидомъ, по приказу котораго тамъ же и былъ онъ казненъ. Это же обстоятельство мѣшаетъ отнести казнь Антонія къ 191 г. (807), когда, какъ извѣстно, началось впервые во времена Рашида гоненіе на христіанъ 5), на что какъ будто указываетъ сообщеніе грузинской версіи о томъ, что вмѣстѣ съ Равахомъ къ халифу былъ отправленъ и другой монахъ, доставленный изъ Тиверіи.

Остается заполнить промежутокъ времени между 805-мъ годомъ и годомъ смерти патріарха Ильи, которая приблизительно приурочивается къ послѣднимъ годамъ VIII вѣка, начиная съ 797 года. Тутъ намъ помогаетъ указаніе грузинской версіи на то, что Равахъ не сразу послѣ крещенія вернулся къ родственникамъ, а лишь по прошествіи *шести лѣтъ и семи мѣсяцевъ*, которые онъ провелъ съ пустынниками. Далѣе, Равахъ возвращается послѣ этого не прямо въ Дамаскъ, а сперва идетъ въ Египетъ, гдѣ у него также имѣются родственники. Если ко всему этому прибавимъ семь мѣсяцевъ и 17 дней, которые Равахъ провелъ въ тюрьмѣ въ Дамаскѣ, то получимъ 7—8 лѣтъ, которые и заполняютъ какъ нельзя лучше промежутокъ

1) П. А. Мѣдниковъ, Палестина... I. стр. 276.

2) Незавѣстный Херасмъ, судья г. Ракки по эміонской версіи, не есть ли позднѣйшая замѣна нашего Харсама?

3) См. ниже стр. 94, 15-22.

4) В. В. Бартольдъ, Карлъ Великій и Харунъ ар-Рашидъ, XV, т. I, стр. 88.

5) П. А. Мѣдниковъ, Палестина, I, стр. 759 сл. Харсама въ томъ же 191 г. былъ назначенъ сначала начальникомъ отряда, дѣйствовавшаго противъ византійцевъ въ Малой Азіи, потомъ намѣстникомъ Хорасана (Tab. III, 712 sq.).

времени между свданиемъ св. Раваха съ патриархомъ Ильею (797) в казнию святого (805). Замѣчательно, что устанавливаемая на основаніи данныхъ грузинской версіи дата совпадаетъ съ датой Михаила Сирійца, падающей по вычисленію о. Peeters'a на время между 803—807 годами, къ которой самъ о. Peeters отнесся съ нѣкоторымъ недоверіемъ¹⁾, очевидно за неимѣемъ подъ рукою публикуемыхъ нѣтъ данныхъ.

Достоиню вниманія и полное отсутствіе въ грузинской версіи повѣствованія о событіяхъ, имѣвшихъ мѣсто послѣ казни святого, тѣмъ болѣе, что по изысканіямъ о. Peeters'a нѣкоторые изъ нихъ безусловно невѣрны²⁾. Грузинская версія не приводитъ и имѣющуюся въ эіопской версіи дату, которую о. Peeters справедливо отвергаетъ какъ неподходящую³⁾. Грузинская версія не подчеркиваетъ такъ сильно, какъ другія версіи, и происхождение Раваха изъ племени Курайшптовъ. Равахъ говоритъ лишь о своемъ богатствѣ, совершенно умалчивалъ о своемъ происхожденіи. Только въ послѣдней части *Житія* онъ выводится въ качествѣ родственника Рашида, да еще въ одномъ мѣстѣ *Службы* тотъ названъ родственникомъ царей⁴⁾.

Итакъ, оставляя въ сторонѣ легенды о чудесахъ, мы получаемъ на основаніи данныхъ грузинской версіи слѣдующую, болѣе или менѣе вѣрную, картину исторіи жизни Раваха: вѣнчій мусульманинъ, по имени Равахъ, въ послѣднихъ годахъ VIII столѣтія пріимаетъ христіанство. Одѣвъ монашескую схиму, онъ гдѣ-то проводитъ въ отшельничествѣ. Потомъ онъ попадаетъ за вѣру въ тюрьму, гдѣ и остается около года и, наконецъ, въ 805 г. принимаетъ мученическую кончину по указу халифа Рашида. Краткія свѣдѣнія о жизни Раваха были записаны современникомъ, отчасти быть можетъ и имъ самимъ. Эти свѣдѣнія впоследствии были обработаны по шаблоннымъ образцамъ аптій святыхъ. Одну такую обработку *Житія* Раваха сохранила намъ грузинская версія въ рп. X вѣка. Съ X же вѣка сохраниена и специальная *Служба* Раваха.

Каково же отношеніе грузинской версіи къ двумъ остальнымъ въ смыслѣ генетическомъ? Все вышесказанное ведетъ къ тому заключенію, что грузинская версія переведена съ прототипа, во многомъ отличнаго отъ таковыхъ другихъ версій. Но съ какого именно языка сдѣланы грузинскія

1) Ц. с., стр. 418.

2) Ц. с., стр. 420.

3) Ц. с., стр. 418. По любезному указанію проф. Б. А. Турлева въ эіопскомъ текстѣ (стр. 439) стоитъ не 281-й годъ, какъ то переводитъ о. Peeters, а 284-й. Если въ данномъ случаѣ въ эіопскомъ текстѣ не опечатка, то 284-й годъ еще болѣе не къ мѣсту, чѣмъ 281.

4) См. ниже стр. 95 сл.; 103, 17.

переводы, трудно сказать. Назык перевода превосходный и почти по делу материала для суждения объ оригинальнѣ перевода. Собственные имена, какъ, напр., *Дэ-ѣ Мекка*, *Дэ-ѣ Сирия*, *Кубитэ-ѣ Харсама* яля название *дэ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ*, правда, ириведены въ арабско-сирийской формѣ, но они вступаютъ и въ памятникахъ не арабско-сирийскаго происхожденія. То яля самое нужно сказать о *Службѣ* Раваха, известной пока только по грузинскимъ материаламъ, если она не произведеніе грузинскихъ гимнографовъ, что вполне возможно.

II. Грузинскіе источники о Равахѣ.

Грузинскій текстъ *Житія* св. Антонія-Равеха издается нами по фотографіямъ двухъ рукописей, Афонской № 57 (А дд. 197а¹—115b¹) и Синайской № 62 (В дд. 1а¹—7а¹).

Свѣдѣнія объ Афонской рукописи впервые далъ проф. А. Цагареля въ своемъ краткомъ и не совсемъ точномъ описаніи¹⁾. Впоследствии эту рукопись весьма подробно описалъ проф. Н. Марр²⁾. По опредѣленію обоихъ ученыхъ, рукопись — X вѣка.

Въ 1911 г. рукопись эта сфотографирована на Афонѣ по распоряженію Академіи Наукъ, въ Азиатскомъ Музее которой нынѣ хранится фотографія.

Что же касается Синайской рукописи, мы располагаемъ о ней слѣдующими данными. Проф. А. Цагареля, Памятники груз. старины въ св. Землѣ и на Синаѣ, 1888, на стр. 217 (во II выш. Свѣдѣній, на стр. 75) подъ № 52 описываетъ кратко Четью-Минию, рукопись, какъ она предполагается, X—XI вв. Письмо строчное, крушное, красное, церковное. Имѣются книжарныя заглавныя буквы. 5¹/₂ × 4¹/₂ верш., 200 лл. На церконтѣ. Безъ перилета. Начинается она съ 18 минаря: *მთაწმიდის მთაწმიდა წმინდანის ძეგლობისა, სადაჲცა დობრის ქმნილები უფულის მთაწმიდისა და მისეჲ მისეჲ ქრისტეს ღმრისეჲ კეთილადი კურთხეულობის და მისეჲ ძეგლობის სარწმუნეობის*, — *საგონის; სურბერებო*³⁾... *Мислца января 18:*

1) Свѣдѣнія о пам. груз. мысль., 1896, вып. I, стр. 84—85.

2) Агиографъ, материалы по груз. рукоп. Исера, ч. I, стр. 47—72. Не вѣдывая отнѣсти одну мелочь: на стр. 48 подъ статьѣй I вначалѣго *მთაწმიდა წმინდა*, тогда какъ въ рм. *მთაწმიდა*.

3) Оставляемъ вышеприведенный текстъ *სთლ* жемкии неизмѣннѣ, какъ онъ приведенъ у профессора. Что въ рм. X—XI не можетъ быть начертаннѣ съ *ს* форм *სტლ* и знаковъ предшания по шрифтовому европейскому образцу, — это понятно само собою. Также сомнительно чтеніе *სურბერებო* ялы въ диничну мѣсту подлѣднше: *სურბერებო* туть *სთლ* *სურბერებო*, какъ это читается въ рм. А.

Житіе св. Антонія, который впервые служилъ закону израильскому, а затѣмъ ставъ мученикомъ Христа добрымъ исполненіемъ (? исполданіемъ) и правую струю, — чтеніе: возлюбленные. Это заглавіе очень близко подходитъ къ заглавію *Житія* нашего Антонія-Раваха рп. А подъ 19 января (см. стр. 80), по взъ той же рукописи издаваемой нами наличный Синайскій, въ началѣ, къ сожалѣнію, дефективный текстъ *Житія*, не совсѣмъ ясно. Рукопись, откуда мы беремъ наличный текстъ, не совпадаетъ съ № 52 проф. Цагарели не только по номеру, но и по размѣрамъ, какъ это мы знаемъ изъ описанія Синайскихъ рукописей проф. Н. Марра. Это подробнѣйшее и весьма цѣнное описаніе, еще не издано, къ сожалѣнію, поэтому мы съ благосклоннаго согласія профессора приведемъ хотя-бы краткое описаніе интересующей насъ рукописи: «№ 62 (? 52) *Житія* святыхъ. Рукопись на пергаментѣ, 143 лл. Въ ободрапномъ переплетѣ (безъ досокъ, безъ корешка). Размѣры 31,6 × 23 см. [= 7,1 × 5,2 верш.]. Строкъ 28. Письмо строчное церковное, крупное X-го вѣка, въ два столбца. Заглавія инициальнымъ письмомъ, притомъ, какъ обыкновенно, красною кинноварию. Заглавными же часто и первыя строки обоихъ столбцовъ каждой страницы. Архаичная орфографія съ свойственнымъ этому времени колебаніемъ. Писецъ Іоаннъ. Списана съ рукописи инициальнаго письма, судя по инициальнымъ писать заглавными буквами цѣлыя строки, даже строфы текста, особенно во вступительныхъ частяхъ отдѣльныхъ статей. Рп. дефектна. Въ началѣ недостаетъ четырехъ тетрадей полностью. Последній теперь листъ — это седьмой листъ 22-й тетради. Если бы не мѣшало несоотвѣтствіе размѣровъ, указанныхъ у Цагарели, то пришлось бы отождествить рп. съ его № 52, допустивъ при этомъ потерю 57 листовъ со времени этого описанія (тогда было 200 лл.), что весьма возможно».

Но допустить потерю столь большого количества листовъ нельзя, и вотъ почему. Какъ въ описаніи Цагарели, такъ и Марра рп. начинается съ *Житія* Антонія, а по наличному цѣлѣ тексту ясно, что отъ *Житія* недостаетъ лишь 2—3 лл. Да и а ригоріи можно сказать, что житіе одного святаго не могло занимать 57 лл. да плюсъ еще наличные 7 лл., всего 64 листа. Обыкновенная норма *Житія* одного святаго, какъ видно изъ приводимыхъ нами ниже описаній, 1—15 лл. Кроме того, изъ точнаго описанія Н. Марра мы знаемъ, что въ рп. не было 200 лл., а лишь 175 (21 × 8 + 7), изъ которыхъ къ моменту описанія было 143 лл. (175 лл. — 4 тетр., т. е. 32 лл. въ началѣ). Допустить же потерю листовъ въ концѣ рукописи въ промежутокъ времени этихъ двухъ описаній тоже нельзя, ибо послѣдняя статья въ обоихъ описаніяхъ одинакова, именно: *ἡ ζωὴ τοῦ ἁγίου ἄντωνιου τοῦ ἐρημίτου*

ფოკასი, ფოკასი — სკითხვი... у Цагарели, а у Марра: აგუტოსისათსა: წამება: წმინდა: ფოკასი: სკითხვი¹⁾: *Агустя 10. Мученичество св. Фоки. Чтение.*

Итакъ, № 52 и № 62 одна и та же рп. или двѣ разных? Судя по началу и концу этихъ №№ и по общему одинаковому характеру ихъ описанія, можно думать, что № 52 Цагарели и № 62 Марра одна и та же рукопись, разницу же въ количествѣ листовъ можно объяснить просчетомъ проф. Цагарели или опечаткою въ цифрѣ 200: такіе недосмотры встрѣчаются въ его описаніи²⁾.

Мы продолжимъ описаніе рп. № 62 по Н. Марру, приводя лишь заглавія статей съ нашимъ переводомъ на русскій³⁾:

1) [18 янв. *Житіе Антонія-Раваса, безъ начала*]. Л. 1а¹—7а¹.
Наличное нач.: ლასრულეთ დღეს [см. въ нашемъ изд. стр. 83,33; эта часть рп. сфотографирована проф. Вл. Н. Бенешевичемъ въ бытность его на Спиафъ въ 1908 г., и по этой то фотографіи мы и издаемъ нашъ текстъ]:

2) იანვარსა ლა წამება: წთა: მოწმთა: სკურველო: მოქმედთა: კვროსისი: და იოვანესი: და მათ: თანა: სამთა: წთა: ქაქელთა: და დედისა: მათისა: აღწერა: დეოტი (sic): სუტეს: მონაზონ მნ: .л. 7ა²—14ბ².

Января 31. *Мученичество св. мучениковъ, чудотворцевъ Кира и Иоанна и съ ними трехъ св. дѣвъ и матери ихъ.* Описать Леонтіи Іеромонахъ.

3) თა: ფებერვალსა: ტ: და თ წამება: წდისა: აგათა: ანტლტსი: და: მასკელ: კათალიკოსისა: სკითხვი: .л. 14ბ²—24ბ².

Мѣсяца февраля 8 и 9. *Мученичество св. Алавангела, католикоса дамаскаго.* Чтение.

4) წთა: მარვათა: მეორესა: მახათსა: კისეება: წის: თესი: და წამება: მისი: .л. 24ბ²—29ა².

Вторая суббота св. поста. *Память св. Θεодора и мученичество его.*

1) Орфографическія особенности и лишнее слово ფოკასი въ описаніи Цагарели вниманія не заслуживаютъ, какъ было замѣчено и выше.

2) Въ частности, что касается разницы въ размѣрѣ рп., то можно навѣрное сказать, что указанный проф. Цагарели размѣръ не соответствуетъ дѣйствительности. Въ этомъ мы вполне убѣдились недавно, сравнивъ размѣры нѣкоторыхъ рп. Азіатскаго Музея по описанію Цагарели съ нашими собственными измѣреніями тѣхъ же рукописей. Такъ, въ Памятникахъ груз. старины, на стр. 182 (на 40-й стр. Свѣдѣній II) Цагарели, похъ № 140 описывал рп. XI—XII в. № Музея 117 *Дьянія и посланія апостольскія*, указываетъ ея размѣры 5 вер. дл. и 3³/₄ шир., между тѣмъ какъ длина рп. 6¹/₂ вер., а шир. 4²/₅; похъ № 141 (№ Музея 122) размѣръ рп. показавъ въ 6 в. дл. 4 шир., на самомъ дѣлѣ рп. 6²/₃ X 4¹/₂ вер.

3) Текстъ статей печатается безъ измененийъ, лишь кой-гдѣ добавлены опущенныя по недосмотру переписчиковъ титла, и буква - въ цифр. знач. въ ст. 16-й въ сочет. съ Ⴑ ам. Ⴑ.

- 5) თაპარილსა: იტ, კსნუბა წდისა; ბიკტორისი: სკიოთხვი წამება: ოკ-ლონბერსა: გსა: ქპოგო.
- 6) აპარილსა: კტ, წამება წდისა; გეორგისი: მ. 29ა²—38ბ².
- 7) აპარილსა: კტ, და იგნისსა: ნ, წამება: წისა: ქკ, ფორე: მოწამისა მ. 38ბ²—48ა².
- 8) იგნისსა: იტ, წამება: წდისა: მოწმისა: ლეოტისი: სკიოთხვი: მ. 48ა²—49ბ¹.
- 9) იგნისსა: კდ, ფებრონიასსა: წამება: ქპოკ: კპიფუნეს: ცნობას შინა
- 10) თა: იგლისა: ბ წამება: კიოი-ლადა: მდლეთა: წთა: მოწამეთა: პავლე: ბილან: თეონ: ირონი: და: მოკუასთა: მათთა მ. 49ბ¹—55ა¹.
- 11) იგლისა: ე: კსნუბა: და ცხორება: დომენტიისი: წ შეისუენა: ნოკენ: ბერსა: რასა: მ. 55ა¹—64ბ².
- 12) იგლისა: ტ, წმბა: წისა: მოწამისა: პროკოპისი: სკიოთხვი მ. 64ბ²—66ა¹.
- 13) იგლისსა: ი: წამბა: წთა: ორმეოც: და ხუთთა: რნი: იწამეს: ნიკოპოლის: ქალქსა: სომხითისსა: მ. 66ა¹—79ბ².
- 14) იგლისსა: იე, წამება: წისა: კესი: და: დედისა: მისისა: ივლიტადისი: მ. 79ბ²—83ბ¹.
- 15) იგლისსა: ივ: კსნუბა: წისა: მარინადისი: წ წამება: ამსვე: თოუენსა: იგლისა: ათ: მუდმეტსა: მ. 83ბ¹—94ბ².
- 16) იგლისსა: იტ წამება: წისა: და დიდუბდისა: მოწამისა: ათანასისი: რლა: იწამა: ქლქსა: შინა: კოლიზმას: რლ არს: გლეკსა: მუწამულსა: წა: მ. 94ბ²—100ბ².
- Мѣсяца апрѣля 18. *Память св. Виктора.* Чтеніе. Мученичество найдешь октлбрл 3.
- Апрѣля 23. *Мученичество св. Георгія.*
- Апрѣля 27 и Іюля 1. *Мученичество св. мученика Христофора.*
- Іюня 18. *Мученичество св. мученика Леонтія.* Чтеніе.
- Іюня 24. *Мученичество Феароніи,* найдешь въ житіи Ешифаніа.
- Мѣсяца іюля 2. *Св. мучч. благопоbdителей Паола, Вила, Θгоны, Ирона и ихъ ближнихъ.*
- Іюля 5. *Память и житіе Домментія, представившагося ноября 8.*
- Іюля 8. *Мученичество св. муч. Прокопія.* Чтеніе.
- Іюля 10. *Мученичество -св. 45 (мучениковъ), замученныхъ въ армянскомъ гор. Никополѣ.*
- Іюля 15. *Мученичество св. Киррика и матери его Лулиттѣи.*
- Іюля 16. *Память св. Марини, а мученичество этого же мѣсяца іюля 17.*
- Іюля 18. *Мученичество св. и славаго муч. Аванасія, который пострадалъ въ гор. Клизмѣ на Черномъ морѣ.*

17) 1. იგლის ოთ და ოკდონბერს
ი ზ კსნება წთა კოზმენ და დამიანე-
თაჲ: სჳქმენი და სჳკურეულესანი მათნი:
მ. 100b²—104b¹.

2. მარტულბაჲ: წთა: კოზმენ:
და დამიანეთა: სჳკოთხუი: სჳურელნო
მ. 104b¹—106a².

18) იგლის: ქე წამეზჲ: წის: ქრი-
სტინაჲსი: ჳზოგო კჳაფანეს: ცხოვერპასი:

19) იგლის: ქს: წამეპაჲ: წინს:
ზანტკელემონისი: მ. 106a²—120b¹.

20) თა აგუსტოსს: ნ: წამეპჲ
შუდა ურმათა მჳკაბელთა და დედის მა-
თისა რნც იწამნეს სნტი ქის ქლქს სნ-
ტიოხოს მეფისა: ზეპ უშუჯლოჲსი:
მ. 120b¹—129a¹.

21) თა: აგუსტოსს: ნ: წამეპაჲ:
შუდათა: ურმათაჲ: რნც: იწამნეს: დე-
კკოზის: გნ: მეუღის: უჯკოს: ზნა:
ქლქს: რლთა: სხელეპე კეს არს: მ-
ქსიმიანე: იამსლიქე: მარტანე: დეონო-
სიოს: იფანე: ექსიკოს: დედანე: სნ-
ტიონბე: მ. 129a¹—138b².

22) აგუსტოსს: სთს: წამეპაჲ:
წმიდოსაჲ: იუკაჲსი: სჳკოთხუი:
მ. 139a¹—143b².

1) Юля 19 и октября 17. Па-
мять св. Космы и Даміана, ძლა и
чудеса их.

2) Мученичество св. Космы и
Даміана. Чтеніе: «Возлюбленные».

Юля 24. Мученичество св. Хри-
стины, найдешь въ житіи Евфанія.

Юля 28. Мученичество св. Пан-
телеімона.

Місяца августа 1. Мучениче-
ство 7 отроковъ Макавеевъ и ма-
тери ихъ, пострадавшихъ въ иор. Ан-
тіохіи при царѣ Антіохъ беззакон-
никъ.

Місяца августа 2. Мучениче-
ство 7 отроковъ, пострадавшихъ
отъ царя Деція въ иор. Ефестъ, имена
которыхъ сядо: Максиміанъ, Іамо-
лихъ, Мартина, Діонисій, Іоанна,
Ексакустоііска, Антоніихъ.

Августа 10. Мученичество св.
Фомы. Чтеніе.

Записи двухъ видовъ: а) одинъ видъ безъ имени съ моленіемъ къ свя-
тымъ о молитвахъ, какъ, напр., въ концѣ *Житія* Антонія-Раваха л. 7a¹:
წო ქეს მოწმო სნტი მოქსნე წე (въ другикъ мѣстахъ—14b², 24b, 29a,
38b², 48a¹, 49a, 54b, 55a, 64b, 65b, 79b, 83a, 83b, 94b) *სვ. მუჩენიკ*
Христოვ, Антоній, помояи мена.

ბ) другой видъ съ именованіемъ:

ა) ქე ქე იუნე, გჳრ. ორენე, იფანე მლ ოე (6a², 12a¹, 66a¹, 94b², 100b²,
104b¹, 106a²) *Христოვ, помилув Іоанна.*

ბ) красною кинварью: წნო მწმენო: ქსნო: კოზმენ: და: დამიანე:
შეპითა: თქსთა: გნქეურნეთ: წელეულჲ: სდის ჳე: გლესის: იუნსი: ლგეგო
(106a) *სვ. მუჩენიკი Христოვი, იოსა и Даміან, предстательствомъ*

вашиѣмъ испълните бо. тѣмъ (букв. раны) души моеѣ, несчастнаго Иоанна; помолитесь.

γ) ქე მფო მხბითა წის ჰანტლმხისითა მომეიე სიმრავლჳ ცდვთა ჩემითა ლგეთ (120a) *Христосъ Владыка, представельствомъ св. Памтелеймона прости мнѣ множество согрѣшеній моихъ. Помолитесь.* შე გი помилუი *Георгія* приписано сбоку черною кнповарью къ записи красною кнповарью.

δ) წნო მოწამენო მომიკენეთ წე ღთისა მეტეპითა თქნითა იოვანე ფეჯ ნოდვლი: ლგეთ (138b) *св. мученики, помните предъ Богомъ св. вашиѣмъ молитваѣмъ меня, претръшнаго Иоанна; помолитесь.*

Изъ того же описавія Н. Марра видно, что *Житіе* Раваха пмѣется п въ рп. № 71 (у Цагарели № 77). Тамъ подъ статью 5 читаемъ: თანავარს: ით: ცხრბა და წმება წის ანტნი: რავახისა: რი ქმენებდა. შე; ლს კსმიტელთას: და მერმე იქმნა ქს მწმე ქთლითა: აღსრბითა: და შროლითა სრწმხბითა (гл. 57a—67b) *мѣсяца января 19: Житіе и мученичество св. Антонія-Раваха, который служилъ закону измаильянскому, а потомъ сталъ ученикомъ Христа добрымъ исповданіемъ и правою отрою.* Н. Марромъ спасано одно видѣніе Раваха, соответствующее напечатанному ниже (82,3—83,18). Проф. Бенешевичемъ было сфотографировано и это *Житіе*, но, къ сожалѣнію, снимки испортились въ дорогѣ. Судя по пмѣющейся въ нашемъ распоряженіи части *Житія*, можно сказать, что *Житіе* это — позднѣйшій списокъ Аювской версїи. Начертаніе ѳ пзи глѣ совершенно игнорируется, встрѣчаются незначительныя варіанты противъ А: დიდ არს ვმ. დიდი არს 82,6, ერისა ვმ. ერისა 82,8, სტოკასა ვმ. სტოკასა 82,9, ვხედვედი ვმ. ვხედვედ 82,21, მახდა ვმ. შიეხო 83,2, ბრძულ-ბრძულად ვმ. ბრძულად-ბრძულად 83,6-6, მოვიდიოდეს ვმ. მოვიდიოდეს 83,16.

Въ одной рп. Азіатскаго Музея (С), именно служебной Миннеѣ за январь мѣсяць № 124 (=9 по стар. катал.) намъ довелось найти *Службу* св. Антонія-Раваха, издаваемую вынгѣ вмѣстѣ съ *Житіемъ* его. Считаемъ нелишнимъ дать тутъ краткое описаніе этой рп., тѣмъ болѣе, что, насколько намъ извѣстно, она еще никѣмъ не описывалась¹⁾.

1) Эта рп. одна изъ девяти, вывезенныхъ изъ Іерусалима въ 1820 г. кн. Георгіемъ Авазовымъ и приобретенныхъ Академіей Шукъ въ 1841 г. Академикъ Brosset впервые далъ о нихъ свѣдѣнія, описавъ кратко семь изъ нихъ (Bulletin Scientifique, т. VІІ, № 20, стр. 305—315), и упомянулъ о двухъ изъ нихъ, именно о Миннеѣ за іюнь и объ описываемой нынѣ нами Миннеѣ за январь лишь въ примѣчаніи (стр. 312, прим. 12). Проф. Цагарели въ своемъ краткомъ описаніи этой коллекціи (Свѣдѣнія, вып. II, стр. 40—50) говоритъ о семи рукописяхъ, между тѣмъ какъ самъ же даетъ описаніе восьми изъ нихъ: №№ 140—147; Миннею же за январь Цагарели совершенно не замѣтилъ. Эти неточности вырвались у Цагарели отъ того, что онъ не обратилъ вниманія на вышеприведенное примѣчаніе въ описаніи Brosset. Кстати замѣтить, и ссылка на Brosset у Цагарели приведена неправильно: вм.

Рп. 24 × 17 × 6 см. приблизительно, причем текстъ занимаетъ 17,5 × 10 см. Всего въ рп. 284 л.¹⁾, изъ коихъ 1-й и 284-й пусты. Пагинация заглавными буквами въ началѣ и концѣ каждой тетради въ 8 листовъ (35 $\frac{1}{2}$ тетрр.). На каждой страницѣ (кроме 2-го л.) по 25 строкъ. Письмо церковное-строчное, довольно крупное, афонскаго типа, въ одякъ столбецъ. Названія статей, равно какъ первыя буквы названій глѣсногнѣй и гласовъ писаны красною кнвоварью. На бумагѣ (бомбицина), въ деревянномъ обтянутымъ кожею переплетѣ, сильно разбитомъ и изъѣденномъ червями. Листы также изъѣдены червями, особенно поля, такъ что послѣднія подправлены впоследствии, о чемъ свидѣлствуетъ и одна изъ приписокъ (см. ниже). При подправкѣ 2-й листъ (1-й текста) цѣлкомъ обновленъ, и добавлены 1-й и 248-й л. Эти три листа не бомбицина, а болѣе поздняя обычн. бумага, быть можетъ, XIV в., судя по вмѣющемуся на послѣднемъ листѣ водяному знаку въ видѣ простой колонны²⁾. Почеркъ 2-го листа нѣсколько мельче, тѣмъ во всей рп.; этимъ и объясняется то обстоятельство, что почти $\frac{1}{3}$ verso этого листа не заполнена текстомъ. Кроме того, только на этомъ листѣ встрѣчается начертаніе ѳ и то неправильно, именно въ словѣ წინადაცუტა. Рп. была въ частомъ употребленіи, о чемъ свидѣлствуютъ слѣды отъ свѣчей и засаженность. Записи писца не вмѣстятъ. Судя по языку и ореографіи, рп. XI—XII вв. Характерныя особенности: полное игнорированіе начертанія ѳ и господство сочетанія звуковъ სჟ вм. შჟ, напр., სჟულო вм. შჟულო. Содержитъ —

1) თბ აბწერს ა წინა დაცუტა Мѣсяца января 1. Обръзаніе
 ონის წინის აჟ ქესი და წინს შშის Господа нашего Иисуса Христа и св.
 წინის. დიდის ბსილისი (л. 2а— отца нашего Василия Великаго.
 18b):~

2) თბ აბწერს ბ წინა დლე გნცს- Мѣсяца января 2. Канунъ [Бого]-

т. VIII, стр. 305—315 онъ цитируетъ т. VIII, стр. 185—186. Эта рукопись, гдѣ подъ 16-го января пишется *Служба* св. мучениковъ Савасиана, Еласиана и Велеспила, осталась неизвѣстной и Н. Марру, издавшему въ 1906 г. *Житіе* этихъ мучениковъ (см. *Acta Iberica...*, ЗВО, т. XVII, стр. 286—344).

1) Одинъ оторванный листъ точъ въ точъ такой, какъ листы нашей рп., съ припискою на боковомъ полѣ имени აჟ (см. ниже) оказался въ Мамѣ за апрѣль, рп. № 122 совершенно другого письма, размѣра и матеріала. На этомъ листѣ помѣщены прокинеза и первыя 4 вѣсны канона въ честь какого-то *благженнаго осежалмаго отца Павла*. Въ нашей рп. существуютъ два *Павла* подъ 15 и 20 января, но ихъ *Службы* цѣлкомъ на мѣстѣ. Этотъ листъ мы все же перенесли въ нашу рп., но не вклеили туда и не ввели въ число ея листовъ.

2) Въ альбомѣ Н. П. Лихачева (см. его *Палеограф.* значеніе бумажныхъ подлинныхъ лянковъ, тт. I, II, III подъ №№ 48, 3760 помѣщены подобныя колонны. Всѣ онѣ первой половины XIV в. (см. т. II, стр. 213 сл.).

დებოსა (ა. 18b — 22b) — მსგე
დღეს: წის სილიბისტროს; ჭრომთა;
პაპისა (ა. 22b—30b);

3) თა ინერსა გ წინა დღე გნცხ-
დებოსა (ა. 30b — 35b) — მსგე
დღეს წის წწელის; მალქიაესი —
(ა. 35b—38a); — მსგე დღეს წის
გორდი შწმისა (38a—41b);

4) თა ინერსა დ წინა დღე გნცხ-
დბოსა (ა. 41b — 49a) — მსგე
დღეს; წთა სამოცდაათა ქქერ შწთე-
თა (ა. 49a—54a); — მსგე დღეს;
წის შწმისა თეონასი; და წის დე-
დის სჯელიტიკესი (ა. 54a—57b) —

5) თა ინერსა ე წინა დღე გნცხ-
დბოსა (ა. 57b—70a) — მსგე დღეს
წთა შმთა; თეოქოისტიკესი; და ფო-
სტირისი (ა. 70a—74a) —

6) თა ინერსა ვ გნცხ-დებო: და
ნთლის ღება; თისა წნისა იჯ ქქესი
(ა. 74a—94b) —

7) თა ინერსა ზ წის ინე; წინა
მარბუდისა და ნთლის შგემლისა
(ა. 94b—101a) —

8) თა ინერსა ც წის შწმისა; ივლი-
ანესი; და პასილიასი; და შთ თნ-
თა (ა. 101a—105a); — მსგე დღეს
წის; დომნიკასი (105b—108b).

9) თა ინერსა თ წის და დღლის
შწმისა; მალქიეგეტოასი; და წის
შმისა; ეგსტრატისა; აღმსარებლისა
(108b—114b).

10) თა ინერსა ი წის გგლი ნო-
სელისა; და წის მარქიანე; იკონო-
მოსისა (114b—121a).

11) თა ინერსა იბ წის დასტრის
შმისა წნისა; თეოდოსისი (121b —
127a),

*явленія. Въ тотъ же день св. Силь-
вестра, папы римскаго.*

Мѣсяца января 3. *Канунъ [Бого]-
явленія. Въ тотъ же день св. про-
рока Малахіи. Въ тотъ же день св.
Гордія мученика.*

Мѣсяца января 4. *Канунъ [Бого]-
явленія. Въ тотъ же день св. семи-
десяти учениковъ Христовыхъ. Въ
тотъ же день св. муч. Θεοны и св.
матери Синаклитикии.*

Мѣсяца января 5. *Канунъ [Бого]-
явленія. Въ тотъ же день св. отцовъ
Θεοκτισта и Фостирія.*

Мѣсяца января 6. *[Бого]явленіе
и Крещеніе Господа нашего Иисуса
Христа.*

Мѣсяца января 7. *Св. Іоанна
Предтечи и Крестителя.*

Мѣсяца января 8. *Св. мучч. Іу-
лиана и Василии (Василиссы) и иже съ
ними. Въ тотъ же день св. Домники.*

Мѣсяца января 9. *Св. и славног
мученика Поліевкта и св. отца Ев-
стратія Исповѣдника.*

Мѣсяца января 10. *Св. Григорія
Нисскаго и св. Маркіана эко-
нома.*

Мѣсяца января 11. *Св. и бла-
женнаго отца нашего Θεодосія.*

12) თა ინერს იზ წის შქმისი, ტატინესი (127ა—131ა),

13) თა ინერს იტ წთა შქშეთა, ერმულე და სტრატონიკესი და წის დომესტინე, მეფიტინელ ეპისკპისისა (131ა—136ა).

14) თა ინერს იდ მსტეესი ტნცნდუბისა, და წთა, შმთა სინკლოთ და რამთელთა (136ა—141ა),— მსვე დღეს წის დედისა ჩნისა, ნინოასი (141ბ—145ა).

15) თა ინერს იე წის ზედე, თესელისა (145ა—148ბ);— მსვე დღეს; წის შმთის ჩნისა, ინე, გლანკისა (148ბ—153ა);— მსვე დღეს წის; შწმისა ჰანსოფისი (153ა—156ბ).

16) თა ინერს ივ თენის ცუმბა, შტოლასნთა, ჟაჭეთა, შტრე მცქლინსათა (156ბ—165ა);— მსვე დღეს; წთა შქშეთა, სპეესიჰჰო, ელასიჰჰო და ველესიჰჰოასი (165ა—168ბ).

17) თა ინერს იზ წის შმთის ჩნისა, დედისა, სტონისი (168ბ—179ა).

18) თა ინერს იტ წის ათანასი დედის (179ა—185ბ);— მსვე დღეს; დედის შნათობისა, კარილე, ლექსანდრელისა (185ბ—189ა).

19) თა ინერს ით დედის მაკარი მეტეჰტელისა და წის თოდოკოი, ნლდლო მდღრისა (189ა—196ბ);— მსვე დღეს; წის რავა; ანტონი შმთის და მოწმისა (196ბ—198ბ).

20) თა ინერს იტ წის შმთის ჩნისა, დედისა, კოთუმისი (198ბ—207ა).

21) თა ინერს იტ წის მაქსიმე;

Мѣсяца января 12. *Св. мученицы Татианы.*

Мѣсяца января 13. *Свв. мучениковъ Ермила и Стратоника, и св. Доместіана, епископа мелитинскаго.*

Мѣсяца января 14. *Отданіе [Бло]явленія и свв. отцовъ синайскихъ и риаоскихъ. Въ тотъ же день св. матери нашей Нины.*

Мѣсяца января 15. *Св. Папа Швейскаго. Въ тотъ же день св. отца нашего Иоанна Ницаго. Въ тотъ же день св. мученика Пансофія.*

Мѣсяца января 16. *Поклоненіе честныхъ веригъ апостола Петра. Въ тотъ же день свв. мучениковъ Стеопиппа, Еласиппа и Велесиппа.*

Мѣсяца января 17. *Св. отца нашего Антонія Великаго.*

Мѣсяца января 18. *Св. Аоанасія Великаго. Въ тотъ же день великаго соотца Кирилла Александрійскаго.*

Мѣсяца января 19. *Великаго Макарія Египетскаго и св. Θεодота священноучителя. Въ тотъ же день св. Раваха-Антонія, отца и мученика.*

Мѣсяца января 20. *Св. отца нашего Евѣимія Великаго.*

Мѣсяца января 21. *Св. Максима*

აღმსრებლასა: და წის ნუფიტე მონაზონისა: და წის: აღნისი (207a—214b).

22) თა იანვრს კბ წის ტიმოთე მცქლისა: და წის ანასტასი სპარსისა (214b—223b).

23) თა იანვრს კგ წის დიდლისა: კლიმისი: და ალთ ანგლზისი (223b—229b).

24) თა იანვრს კდ წის ზლე და მისთნათა: და წის თუედელესი: და წის ქსენისი (229b—233a):— მსვე დღს წის: და სკურელთ: მქმედისა: ქსენისი (233a—236b).

25) თა იანვრს კე წის და დთ-შემსლის: გტლი დთის მეტელისა (236b—244a).

26) თა იანვრს კვ წის ქსენიეოტრესი: შვილთა: და მეუღლის მისისა (244a—247a):— მსვე დღს წთა მწმეთა: კლავდი: ასტური: ნიონ: და ნიონილდაძისი (247a—251a).

27) თა იანვრს კზ ნაწილთა მოყვანებ: წის: ინე ოქროპირისთა (251a—261a).

28) თა იანვრს კწ წის: შმის ნნის ეურემ: ასურისა (261a—265a):— მსვე დღს: წის იკბ: ეპისკპისისა: და დაეუღებლისა: და წის მწმის თოდელესი (265a—268b).

29) თა იანვრს კთ წის ეგნატის ნაწილთა: მოყვანებ (268b—273b).

30) თა იანვრს ლ წის იპპოლიტისი: ჭრომთა ჰაპისა (273b—277a):— მსვე დღს წის: იპპოლიტისივე: და მის თა მწმეთა: და წის ვარსიმე: ედესელ ეპისკპისისა (277a—279b).

Исповѣдника и св. Неофита монаха и св. Анніи.

Мѣсяца января 22. *Св. апостола Тимоѳея и св. Анастасія Перса.*

Мѣсяца января 23. *Св. славнога Клим[ент]а и Алавангела.*

Мѣсяца январѣ 24. *Св. Павла и иже съ нимъ и св. Θεодулы и св. Ксеніи. Въ тотъ же день св. и чудотворицы Ксеніи.*

Мѣсяца января 25. *Св. и Богоносца Григорія Богослова.*

Мѣсяца январѣ 26. *Св. Ксенофора, дѣтей и сугруи его. Въ тотъ же день св. мучениковъ Клаодія, Астерія, Неона и Неоиллы.*

Мѣсяца январѣ 27. *Перенесеніе мощей св. Іоанна Златоуста.*

Мѣсяца январѣ 28. *Св. отца нашего Ефрема Сирина. Въ тотъ же день св. Іакова, епископа и затворника, и св. мученицы Θεодулы.*

Мѣсяца январѣ 29. *Перенесеніе мощей св. Имятія.*

Мѣсяца январѣ 30. *Св. Ипполита, папы римскаго. Въ тотъ же день св. Ипполита же и иже съ нимъ мучениковъ и св. Варсимея, епископа едесскаго.*

31) თ ან ვერს ღ ა წ თ ა მ წ მეთა: Мѣсяца января 31. *Св. мучени-*
 კვროს და ინესი: და შთ თ ა წ თ ა: *ковъ Кира и Иоанна и яже съ ними*
 ქ ქ ლთა მ წ მეთაჲ (279b—283b). *св. ძთჳ მუჩენიჳ.*

Конецъ рукописи: სამკუამოვნად ერთი ღთქებაჲ. ბნძით სწორი აღიარეს. ორთა წთა მწმეთა. და ერთი სამუბისსკნი ქქ ერთ[კუა]მად გრტთა შთ შა. ორიით ბნძითა ქღაკეს: სარწმნოებით აღგაარებთი. *Два св. мученика истощады съ трехъ ипостасяхъ Единое Божество, по естеству равное, и Одно (Лицо) изъ Троицы, Христа, проповѣдывали Одной Ипостасью во плоти съ двумя естествами. Съ впрю исповѣдуемъ. . .*

Приписки.

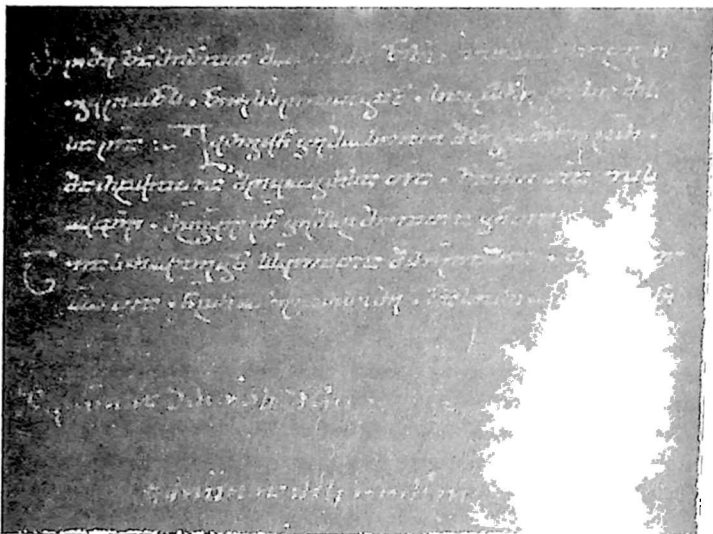
Приписки имѣются различныя: а) почеркомъ текста на боковыхъ поляхъ, начиная со стр. 11-й и до 277-й, идутъ 12 собственныхъ именъ, чередуясь другъ съ другомъ, причемъ одни имена встрѣчаются чаще, другія рѣже. Вотъ эти имена: თფნე 17 разъ, ისბ 10 разъ, გ 6 разъ, ცე 5 разъ, სტფნე 3 раза, კრმნს и ეგნატო по 2 раза, თე, ანდროა, გზმბ, კსტნტნე и одно неясное имя съ ბ въ концѣ по 1 разу. Быть можетъ, это — имена настоятелей какого-либо монастыря.

б) на нижн. полѣ 278 стр. verso и 279 recto крупнымъ церковнымъ строчнымъ письмомъ особаго, отличнаго отъ аеопскаго и синайскаго, типа¹⁾ идетъ слѣд. приписка²⁾: დღღის მრთელ მნსტრის ექთისა | გრღი არს ვინცა ეგეს: *Царицы Марыи монастыря аз Капкатъ*³⁾; *проклатъ, кто отберетъ.*

1) Вышеназванная рп. № 117 Азиатскаго Музея писана вся этимъ характернымъ письмомъ, а также рп. № 29 Иверскаго монастыря на Аонѣ (см. Н. Марръ, Агиограф. материалы по груз. рпа. Ивера, стр. 81 сл.).

2) На приводимомъ ниже снимкѣ двѣ послѣднія строки представляють эту приписку, причемъ послѣдняя строка перенесена съ recto 279 стр.

3) Капкатскій, Капкатскій, Капкатскій или Капкатскій монастырь (კაპკათ, კაპკათ, კაპკათ, კაპკათ, კაპკათ) часто упоминается въ припискахъ рпп. Крестнаго и Синайскаго монастырей (см. Цагарели, Свѣдѣнია II, стр. 26, 28, №№ 77, 88; приводимыя имъ же на стр. 74 формы კაპკათ, კაპკათ не дѣйствительны и возникли отъ смѣшенія сходныхъ между собой въ церковномъ письмѣ строчныхъ буквъ კ и ლ судя по вышеназванному описанію тѣхъ же рпп. Н. Марръ, гдѣ формы съ ლ вовсе не встрѣчаются). კაპკათ или კაპკათ называются какъ книги, такъ и переводы. Гдѣ находился этотъ монастырь неизвестно, но судя по тому вниманію, которое ему оказываетъ братія Крестнаго монастыря (напр., одинъ изъ братіи Крестнаго монастыря Георгій покушаетъ отъ одного перса въ Иерусалимѣ рп., похищенную изъ Капкатскаго монастыря, и возвращаетъ ее опять послѣднему монастырю, и с., стр. 26 сл.), можно полагать, что монастырь находился въ Иерусалимѣ или около него. Вторичнымъ доказательствомъ этого можетъ служить указанное имъ проф. Н. Марромъ одно мѣсто у армянскаго историка М. Каганкатвади, гдѣ встрѣчается интересное насъ названіе. Описывая Сюсюкскую церковь, историкъ, между прочимъ, говоритъ: *ბ- ...-რის უბან ცხ- ...-ქს ქორეობის ზღუ- ...-ის, არ ქიციქიწი თ- ...-ის სე. ციო (ნაპოვითს) ნაპოვ (თა) პიბოა (სობ-ვ. პალატი) ში-*

γ) на стр. 88—89, на шки. полѣ красивымъ военнымъ письмомъ: ჳო ოჯა: ჳურბო: ჳეტოასხო: ჳოესეს: ჳსისტაქჯისგან: სჳაჳრბო: ჳ: ჳობნტოქ-ღის: ონ: ესე: ჳოვცხოველე: ჳნ: ონ: *Боже и Крестъ честныи, спасите меня, обновившаго (букв. оживившаго) эту (жизнь), оми величїиѣи духовныхъ и тѣлесныхъ, аминь, аминь.*

δ) двѣ приписки одною рукою весьма похожимъ военнымъ письмомъ съ необычайными надбавками звука : 1) 2 стр. шки. полѣ: სჳაჳსა: ჳოდსიძე-ბოქა: წობმძღუარსა: ჳესიძეს: ჳქესჯანეს ჳქებოას სინა ოა პროსტიჳ დუჳა ნასოთელა მიდნიადორსა ჳოსიჳა, 2) стр. 170 шки. полѣ содержать такого же характера приписку.

Такиѣ приписки приведены и у Н. Марра (*Житїе Григорїа Хандз-тїйскаго, Дневникъ*, стр. 195, 197).

лата, называемаю (придѣлъ) Капиката (*წაქიბი წაქიბიკათი სჳაჳრ ჳიანიწიქი ჳიანიქი სჳაჳრბი*, 17—44, 1860, стр. 225, 1—3 снизу; проф. Наткановъ почему-то данное мѣсто перевелъ такъ: *на право отъ св. Сиона палатка (придѣлъ) Пилата...* (Исторїи Агвант, стр. 228). Въ качествѣ строителяницъ монастыря въ Кавказѣ въ припискахъ названы царицы Мароа и Борена. Быть можетъ, рѣчь идетъ о Мароѣ, дочери груз. цари Баграта IV (1027—1072), впоследствии греческой царицѣ, и о Боренѣ, второй супругѣ того же Баграта IV (Brosset, *Hist. de la Géorgie*, I, p. 380 et n. 2, p. 315).

ე) на стр. 229 военнымъ письмомъ небрежно и неразборчиво: შეუკ-
ტოს-ელი | აიარახი: უკოთ: შეუკტის ვე...

Запись кн. Георгія Авалова на стр. 1 verso военнымъ письмомъ: წელს
ჩუკ. აპრილის. დ. შიგელე. წიგნი ესე, წინადაცეთოსა უის წინს აქოს ქქსი და
წინს მამის წინს დიდისა ბსილვისა, აეროსლიმს, უყარის ამდღეობს ეკვლესი-
აჲმ, ბრძანებითა წინს ჰეტრას მიტროპოლიტის მისაქლის და სე კრებულის
მისისს ნებართვითა, თავადმან გიორგი ავალავმან 1820 ი. აპრელა. 4. Я, князь
Георгій Аваловъ, получилъ книгу сію Обрѣзаній Господа Нашего Иисуса
Христа и св. отца нашего Василія Великаго въ Иерусалимѣхъ изъ церкви
Воздвиженія Креста по повелѣнію митрополита Петра св. Мисаила и
съ разрѣшеніемъ всего его синода.

Изъ вышеназв. описанія Н. Марра видно, что ррп. №№ 59 и 64 со-
держатъ *Службу* Антонія-Раваха. Въ описаніи приводятся лишь одно за-
главіе, причѣмъ пмя *Раваха* съ перестановкою первыхъ двухъ согласныхъ
въ началѣ: წინს მამის წინს ანტონი ვარახისა *სვ. отца нашего Антонія-
Вараха*.

Служба Раваха-оказалась и въ Тифлисѣ въ рп. X вѣна № 425 Общества
Грамотности (D). Изъ этой рп. мы знали о Равахѣ лишь слѣдующее: 18 ян-
варя *Антонія Равахита* (რავახისა)¹⁾. О. К. Кекелидзе на мою просьбу на-
писать мнѣ о характерѣ свѣдѣній, касающихся въ этой рп. Раваха, въ
письмѣ отъ 3-го февраля обязательно сообщилъ мнѣ, что въ данной рп.
имѣется лишь *Служба* Раваха, а черезъ четыре дня прислалъ при подроб-
номъ письмѣ и всю *Службу*, собственноручно имъ списанную чрезвычайно
тщательно, подъ заглавіемъ: თა აიარახი სწ ანტონი რავახისა: იმშინტელ უოჲ-
ლისაჲ) *თჳსი ანთარა 18. Антонія-Равაха* (ბიშინა იზმაილთანი),
стр. 218—219. Заключенныя въ скобки слова удалось вычитать о. Кор-
нилию изъ выскобленной второй строки. Онъ же сообщаетъ, что и начальная
первая строка—позднѣйшая надпись надъ выскобленной и уже неразбирае-
мой первой строкой. *Служба* эта въ общемъ идентична со *Службою* рп.
Азіатскаго Музея, отличающаясь отъ нея нѣсколько какъ по языку, такъ и по
составу. Особенности въ языкѣ указаны въ разночтеніяхъ, а разницу въ со-
ставѣ *Службы* укажемъ здѣсь: въ рп. D совершенно другія стихиры на «Го-
споди, воззвахъ», чѣмъ въ рп. C (99,29—100,18), а стихиры на «Господи,
воззвахъ» послѣдней (98—99,15), въ D названы стихирами на «схвали-
тѣхъ» (აქქისა) и помѣщены за канономъ, сперва часть, помѣщенная ниже

1) См. описаніе этой рп. у о. К. Кекелидзе, *Литургическіе груз. памятники*, стр. 380
(Тифлисъ, 1908).

на стр. 99,1-16, а потомъ съ надписью სწბო დრუიღ (стихиры) часть, помѣщенная на стр. 98; далѣе, въ рп. С нѣтъ тропаря на «Богъ Господь» (100,19-31), а въ рп. D нѣтъ «прокимна» (99,16-28); наконецъ, въ рп. D «канонъ» содержать и II пѣснь, чего нѣтъ въ рп. С.

III. Къ характеристикѣ текста.

Описки разнаго рода встрѣчаются въ обѣихъ рукописяхъ.

а) Диптографическія описки. Почти всѣ диптографическія описки, встрѣчающіяся въ нашихъ рпп., обязаны своимъ возникновеніемъ переносу словъ съ одной строки въ другую. Такъ, въ рп. А да да вм. да 91,28; въ рп. В: 1) ხ ხ вм. ხ 88,11; 2) ნუ გეშინინ вм. ნუ გეშინინ 92,16; 3) ქალაქად ვმ. ქალაქად 91,9; 4) დაუსრულელებლად ვმ. დაუსრულელებლად 95,20; 5) შეურვებული ვმ. შეურვებული 87,35.

ბ) Пропуски и другія искаженія въ рп. А: 1) მრქეუ ვმ. მრქეუ 83,34 ср. 89,27 гдѣ правильно მრქეუ; 2) ფრფინვით ვმ. ფრინვით 84,8 ср. 83,8 гдѣ правильно. ფრინვით; 3) ჰატრდაქისა ვმ. ჰატრდაქისა 88,30; 4) იოდანისა ვმ. იორდანისა 89,4; 5) დიდებულსა ვმ. დიდებულსა 90,2; 6) დეჰქსნიდი ვმ. დეჰქსნიდი 93,28; 7) ამინა ვმ. ამინა 94,21.

Въ рп. В: 1) ზედა ლანკლასა ვმ. ზედა ლანკანასა 84,22; 2) სადიკონოდ ვმ. სადიკონოდ 84,28; 3) იუო ვმ. იუო 85,12; 4) სამოსილითა ვმ. სამოსლითა 88,10; 5) განმანათლებლსა 89,28 у второго съ конца ლ средня лѣнія необыкновенной длины, точно у буквы ფ; 6) ეგჰჰეს შინა¹⁾ ვმ. ეგჰჰეს შინა 91,6; 7) დედებისა ვმ. დედებისა 92,19; 8) ატონი ვმ. ანტონი 95,28; 9) მოკუთა ვმ. მოკუთა 97,19; 10) შესებითა ვმ. შესებითა 97,22. Въ рп. D გაგნგიკუთნა 99,31 очевидно ვმ. განგიკუთნა.

с) Поправки встрѣчаются въ самихъ же рукописяхъ: переписчикъ, сначала пропустивъ цѣлыя слова по недосмотру, потомъ самъ же ихъ и вставляетъ между строкъ болѣе мелкимъ, чѣмъ въ основномъ текстѣ, почеркомъ. Такъ вставлено въ рп. А слово ერთი 82,26. Больше такихъ вставокъ въ рп. В: 1) მის 90,3; 2) და კწვა 90,31; 3) იგი 91,16; 4) იგი 96,12; 5) წამება მისი 97,21. Зато въ рп. А встрѣчаются выскочившія мѣста, разрывающія на двѣ части одно слово, напр., 1) შენ . . . . ქეუსე 90,27; 2) მ . . . . უწეა 92,11; 3) იწ . . . რასა 93,33. Быть можетъ, тутъ мы имѣемъ

1) Вышеприведенная форма названія Египта встрѣчается въ одномъ мѣстѣ, быть можетъ и въ другихъ, и въ печатномъ текстѣ Библии (Москва, 1743), именно: *לְכֹהֵן מִצְרַיִם* (Исаія 30,3). Быть можетъ, такая форма этого слова и была въ употребленіи рядомъ съ *מִצְרַיִם*.

заблагóвременно замѣченныя и исправленныя самимъ же писцомъ диттографическяя описки, хотя эти слова и не подвергались переносу изъ строки въ строку (см. выше а). Такихъ поправокъ въ рп. В нѣтъ.

Характерныя фонетическяя особенности.

а) Есть случаи вставки гласнораздѣла *з*, хотя рѣдко, причемъ одни слова съ гласнораздѣломъ встрѣчаются только въ рп. А, а другія, наоборотъ, только въ рп. В. Такъ А даетъ чтеніе слова *სარწმუნოება* во всѣхъ формахъ и во всѣхъ мѣстахъ, исключая заглавіе, съ гласнораздѣломъ *з*, напр., 86,22, 27; 93,31; 94,14; 95,14; 97,18, а В вездѣ читаетъ безъ *з*, что и введено нами въ текстъ, какъ болѣе арханчное въ смыслѣ литературномъ.

Въ А мы находимъ *з* и передъ плавнымъ *რ* въ словѣ *ცხოვრება* вездѣ, а В даетъ чтеніе *ცხოვრება*. Напротивъ слово *ხატისკობა* читается въ В, а въ А *ხატისობა* 96,3-4. Въ собственныхъ именахъ вмѣсто классическихъ *იოანნე* (еще лучше бы — *აიკანნე*) и *თეოდორე* обѣ рукописи вездѣ даютъ ихъ вульгарныя формы *იოანნე* и *თეოდორე*, что и мы оставили безъ измѣненія, равно какъ глаголъ *არა ვტყუებ*. Сюда же относятся формы *შუგა ღამისა* 88,5 и *შუგა ღამე* 92,14 въ рп. А, въ рп. же В въ соотвѣствующихъ мѣстахъ читается *შოგა ღამისა* и *შოგა ღამე*¹⁾ вм. *შუგა ღამე* и т. п. *შ* раскрываемъ въ *შოგრის*. Но *გაკოსა* 96,19 вм. *გაკოსეს* и *ას* 87,30 вм. *ასლ* арханчны.

б) Рп. В гласный *ო* ослабляетъ въ *а* послѣ гласныхъ *ა* и *ი*: *საღდუღლოა* вм. *საღდუღლოა* 85,5; 87,10, 18, *შეწენარეს* вм. *შეიწენარეს* 91,2 причемъ *ეა* въ начертаніи не сливаются въ одинъ знакъ *ჭ*. Въ этой же рп. такое раздѣльное начертаніе *ეა* встрѣчается разъ въ собств. имени *თეოდორე ასისა*, и разъ въ словѣ *თუა*.

с) Рп. А даетъ такую вульгарно-неправильную форму какъ *ათზდმეტი*, что, конечно, замѣнено *ათშდმეტი* изъ рп. В 92,9; *ცარეილად* 81,28 вм. *ცალირად*.

д) Колебаніе между формами *ქრისტანე* и *ქრისტანე*, *ქრისტანობა* и *ქრისტანობა* замѣчается только въ А и то отчасти: изъ 11 случаевъ лишь 2 даютъ чтеніе съ *ო* 85,22; 96,1; въ той же рп. слово *პატრიარქი* одинъ разъ читается *პატრიქი* 87,12.

е) Въ рпп. А и В разъ предлогъ *წარ* въ глаголѣ употребленъ въ его вульгарной формѣ *წა*: *წარცმა* 93,33 вм. *წარცმა*, но *წარმოსცა* 94,18, также и предлогъ *ღ*, напр., *პოცნად* 97,1, но *ღკოცნად*, разъ В даетъ *პკოცნად* 97,16 вм. *ღკოცნად* А. Тутъ потеря *ღ* можетъ быть объяснена отъ стеченія его съ послѣдующимъ *ქ* и, весьма близкими по органу произношенія съ *ღ*.

1) Интересно, что *შუგა* встрѣчается въ такой старой рукописи, какъ *Житіе Св. и Рав. монаховъ*; тамъ на стр. 208,а¹, 3-в читается: *სე ეკანს შოგანს მკელის პოცნად თეს მას* (П списку проф. Н. Марра).

г) Арабское имя Антонія «Равахъ» въ объѣхъ рукописяхъ передано съ твердымъ в въ концѣ: *რაჳახ*, но В разъ 86,13 даетъ чтеніе со спирантомъ *რაჳჳ*.

г) Въ А სიჯჳბჳის 86,2, ებისკოპოსი 89,3, В სიჯჳბჳის, ებისკოპოსი. Морфологическія особенності.

а) Тутъ надо указать, главнымъ образомъ, на неправильности въ склоненіи имель съ основой на *ჟ*, причеиъ этихъ неправильностей гораздо больше въ рп. В, чѣмъ рп. А. Часто неправильность въ одномъ мѣстѣ исправляется другимъ мѣстомъ той же самой рукописи, или же идетъ на помощь другая рукопись.

1) Именит. падежъ. Рп. В даетъ съ исходъ *ჟ* вм. *ღ*:

ლაშე 85,8; 88,3.	ოჯანე 89,14.
მორწამე თჳ 85,13.	ბრწეინვალე 92,16.
ლაშე იგი მუც. 86,3.	სიშორე 94,30.
თჳ 86,4.	სავანე 94,31.
საჳასე 87,3.	მეორე 97,8.
საქმე 87,16.	მესამე 97,11.

Напротивъ въ рп. А въ этомъ отношеніи замѣчается обратное увлеченіе, и мы находимъ *ღ* въ именительномъ падежѣ даже тогда, когда онъ, въ качествѣ сказуемаго или дат. мѣстомъ, пад., долженъ быть, собственно, неоформленнымъ, напр. —

მორწმუნებ 81,3.	მესინგარბ 90,10, но მკურნალბ нао-
მჯღამარბ 82,9.	ბოროტъ въ В 90, 16.
მწესარბ 85,7 А но 87,35 А и В.	მღღელმან ოჯანებ 90,26.
ოჯანებ 89	მცირებ არს 91,16.
	იუო იგი სავანებ 92,26.

Такіе случаи чѣи исправлены безусловно лишь тогда, когда въ текстѣ требуется дат. мѣст. падежъ, а если стоитъ именное сказуемое, и чтеніе съ *ღ* поддержи- объими рп., мы такіе случаи оставляемъ безъ замѣненія, ибо часто въ т. случаяхъ и согласныя основы предлежать съ окончаніемъ имен. падежа неоформленного.

Даже чл.цы *მე* и *დე* въ рп. А иногда писаны чрезъ *ღ*, напр., *ღაღაღ* 96,21, *გგგ* სადღღღ. но разъ и рп. В даетъ *ღღღ* რავღღღე 94,23 неимъ съ *ჟ*მ რავღღღე 88,33.

Въ рп. В въ имен. и. въ одномъ мѣстѣ: *მცირებ* ვმ. სარბაღ 97,16, но въ другомъ мѣстѣ, гдѣ бы ему слѣдовало *ღ*, онъ даетъ: *ოთხ* სავანებ ვმ. ოთხთხ სავანებ 84 ო.

2) Родит. падежъ.

Собственныя имена съ основой на *j* въ родит. пад. въ рп. В болѣею частью писаны неправильно черезъ *j*:

ქრისტეს მიერ 85,7; 89,11; 95,11.	ქრისტეს მიმართ 89,33; 93,32;
ქრისტესი 85,17.	94,15.
თუფლორეს მიერ 87,21-22.	იოვანეს გან 90,32.
იოვანეს მიერ 89,7.	ქრისტეს 91,17, 30; 95,9.

Въ рп. же А такихъ неправильностей всего четыре: ქრისტეს (въ заглавіи), ქრისტესი 86,24 (въ этомъ мѣстѣ въ рп. В правильно ქრისტესი), за одно съ В იოვანეს მიერ 89,7 ქრისტეს-შობისა 89,8 и въ фразѣ: და შით ვიქმენ ში წინაღმდეგომ ქქეს (въ В ქა), но если тутъ ქქეს дат. падежъ, тогда надо замѣнить сказуемое ვიქმენ въ ვიქმენ 97,10.

Формы აშბა იოვანს მდღეღისა А и აშბა იოვანე მდღეღისა В 90,8 одинаково возможны, первая какъ усѣченный род. пад., а вторая какъ неформленный.

3) Творительный падежъ. Рп. В и въ твор. пад. предпочитаетъ звукъ *j* звуку *č*, напр., ეგრეთვე 84,16, ესრეთ 97,20.

4) Дательный падежъ. Увлеченіе рп. А начертаніемъ *č* повело къ тому, что *č* находимъ въ этой рукописи мѣстами и въ дат. падежѣ: დიდება ქრისტესსა დიერთას ჩქმს 80,9, ღანგანას მის ზედა შესმშსა 84,5, მის დამშსა 88,2; 93,34. Достойна вышшая форма ღანგანას вм. обычной ღანგანსა.

5) Последлогъ *მ-ღე* болѣею частью присоединяется въ обѣихъ рукописяхъ къ полной формѣ направ. падежа, но кой-гдѣ и къ неполной, напр., მუნამ-ღე.

Примѣчаніе. Въ рп. А злоупотребленіе начертаніемъ *č* отразилось мѣстами и внутри основы, напр., разъ читается ქრისტეს-ჩეთაა 81,12, разъ — სპარს-ოთი 94,31, и въ обѣихъ рукописяхъ *č* ში, *č* ღმი илп *č* ღუმი вездѣ и во всѣхъ производныхъ отъ него формахъ вм. *č* ში > იერეს-ღმში (см. Н. Марръ Пльненіе Іерусалима, стр. 73 сл.).

Всѣ эти, а равно и дальнѣйшія неправильности устранены нами изъ текста.

б) Форма степени сравненія въ обѣихъ рукописяхъ также не выдержала, то съ *č*, какъ и должно быть, то съ *j*. Въ рп. А мы имѣемъ слѣд. степени сравненія съ *j*: უწინარესთა 93,2, უმამეს 93,13; въ рп. В: უზეშთაეს 91,26, უმეტეს 93, вариантъ, უცხადესი 96,21, უბრწუნებულეს 96,24.

с) Спряжение.

1) I-е лицо аориста I-го спряженія въ обѣихъ рукописяхъ въ исходѣ

имѣть то ж, то ѳ (γ → слутникъ о > ѡ). И тутъ формъ съ ѳ больше въ рп. А, чѣмъ въ рп. В. Это разнообразіе мы измѣнили лишь отчасти: когда обѣ рукописи въ одномъ и томъ же мѣстѣ читаютъ ѳ, то, конечно, это чтеніе и принято нами, когда же, наоборотъ, онѣ обѣ читаютъ, опять таки въ одномъ и томъ же мѣстѣ, ж, то нами ж оставлена безъ измѣненія, но когда рукописи расходятся въ чтеніи одного и того же мѣста, то мы предпочли формы съ ѳ. Вотъ эти случаи:

А	В
გარდავლ ^ѳ	გარდავლე 85,7-8.
გინილ ^ѳ	გინილე 85,12; 86,11; 87,19.
შევირ ^ѳ	შევირე 88,27-28.
ვიკითხე	ვიკითხ ^ѳ 89,3.
გინილე	გინილ ^ѳ 92,14.

2) Субъективный мѣстоим. префиксъ 1-го лица ვ опускается въ основахъ съ начальными ვ или უ въ обѣихъ рукописяхъ: გარდავლ^ѳ вм. გარდავლ^ვ, მოაუწოდე вм. მოავაუწოდე, გამაოუცხადე вм. გამავაოუცხადე и др.; такимъ образомъ, эти формы совпадаютъ съ формами 2-хъ лицъ, но ихъ, какъ результатъ извѣстныхъ фонетическихъ законовъ, исправлять отнюдь не слѣдуетъ.

3) Объективный мѣстоим. префиксъ 3-го лица ჰ (|| ს) въ рп. А въ одномъ мѣстѣ, именно წარმოქმნა 94,19 лишній, а въ словѣ დაკლა 83,4, гдѣ бы ему слѣдовало быть, отсутствуетъ, а также თუ რაჲი უნა 82,22, или ვპოვე 89,12 и др. Но въ формахъ 2-го лица ჰ почти всегда имѣется, такъ ქპოვნე 87,31, უნა ჰე 99,18, სირცხულეულ ქქმენ и др., даже въ среднихъ глаголахъ, напр., ქსუთენე 99,9, გამოქმნიინდი 100,3. Въ этихъ формахъ ჰ скорѣе является субъективнымъ префиксомъ 2-го лица вм. исчезнувшего ს, чѣмъ объективнымъ префиксомъ 3-го лица.

4) Есть формы діалекческаго или общаго аориста на о со значеніемъ, какъ впрочемъ и въ Евангелии, многократнаго вида (что обыкновенно выражается прош. несов. или прош. совершеннымъ), напр., ოღესმე ვსტუორცო ისარი, განგისი, 81,23-25.

Синтаксическія особенности.

1) Показатель отношенія къ именит. падежу ა въ обѣихъ рукописяхъ мѣстами привадедъ неправильно, причежъ въ рп. А онъ приводится 2 раза тамъ, гдѣ въ немъ надобности нѣтъ, въ рп. В въ шести мѣстахъ его недо-
стаетъ.

А: მისსა ვმ. მისს 82,27, სარწმუნოებისა თქუნისა ვმ. სარწმუნოებისა თქუნისა 95,14.

В: კრავისა ვმ. კრავისა 84,18, ჩემისა ვმ. ჩემისა 93,33; 95,10, გზისა ვმ. გზისა 94,30, სულისა წმიდისა ვმ. სულისა წმიდისა 95,12, სარწმუნოებისა თქუნისა ვმ. სარწმუნოებისა თქუნისა 95,14.

2) Въ рп. А разъ опущенъ и въ слогѣ са, показате.лѣ отношенія къ дат. падежу: ეკლესიასა. . . წმიდისა თვედობისა, а въ В оигъ имѣтся: ეკლესიასა. . . წმიდისა თვედობისა 88,16-17.

3) Есть случаи согласованія дат. падежа съ направительнымъ: ამისსა შემდგომად, შემდგომად ამისსა причემъ эти чтения даетъ рп. В, а А ამისა შემდგომად, შემდგომად ამისსა; В также даетъ თხზიერსა მისსა, а А თხზიერსა მისსა по ზედა კერძო მისსა 82,27; 84,7 находимъ въ А, а въ В ზედა კერძო მისსა. Въ двухъ послѣднихъ примѣрахъ обстоятельственные слова თხზიერსა и კერძო, имѣющія неформленный видъ, воспринимаются, какъ направительные падежи თხზიერად, კერძოდ (см. Н. Марръ, Житіе св. Григорія Хандзійскаго, стр. LII—LIII). Впрочемъ, эти послѣдніе примѣры можно разсматривать и какъ дат. падежи вм. полныхъ თხზიერსა, კერძოსა. Мы въ текстѣ вездѣ ставимъ въ этихъ случаяхъ ამისსა, მისსა.

4) Послѣ предлога თხზიერსა есть случай постановки имен. падежа вм. род.: არა არს სხუა შუელი თხზიერსა შუელი ქრისტიანეთა 86,19. Такой случай проф. Н. Марръ, Житіе св. Григорія Хандзійскаго, стр. LIII, считаетъ опиской и рукописное чтение: გლახკთა არა აქუს თხზიერსა ღმრთისა სხიერისა მოწყალებად ვსრავიერსა: გლახკთა . . . თხზიერსა. . . მოწყალებისა. Едва ли есть надобность въ такомъ исправленіи.

5) Отмѣтимъ постановку род. имен. послѣ глагола უნდა, напр., უნდა წარსლეისა ერსა მისსა 83,21, что встрѣчается и въ Евангеліи.

Въ лексикѣ.

1) კზოა კრეტისბეღლისა 81,23 *затѣса*, собст. *площадь (дворъ) затѣсы*.

2) დისმანი 94,16 *паламкинз, носилки* (чаще დისმანი, დესმანი *посола*).

3) თუელი ნათლისა 82,26 *сѣтиз* (букв. *матъ сѣтиა*, ср. მზის-თუელი *солнце*, Гр. Хандзт., стр. LXVI).

4) Какъ на діалектизмъ, надо смотрѣть на форму მარჯუენას¹⁾ 81,34 вм. არხანჩ. მარჯუენას.

5) Діалектизмы отражаются въ разныхъ формахъ однихъ и тѣхъ же словъ въ той или другой рукописи, напр.: მძივართა 89,28, კომთა 94,5 въ рп. А, მძივართა, კუმთა въ рп. В.

6) Рп. А читаетъ 91,10 ვგზომდებოდე ვმ. ვგზომდებოდე. И тутъ предъ

1) Что встрѣчается и въ Евангеліи.

нами діалектическое явленіе, основанное на замѣнѣ звука *z* звукомъ *ʒ* передъ носовымъ *b* и на дальнѣйшемъ исчезновеніи послѣднiго. Аналогичное явленіе весьма часто встрѣчается пышѣ въ мингрельскомъ. Что *z* *z* *z* *z* *z* не описка, а живая форма, видно изъ другихъ мѣстъ этой же рп., гдѣ встрѣчаются формы *z* *z* *z* *z* *z* (см. Н. Марръ, *Лiнiограф. матеріалы*, стр. 60 и 62).

7) *z* *z* *z* *z* *z* (отъ *z* *z* *z* *z* *z*, *z* *z* *z* *z* *z*).

Что касается текста *Службы*, онъ и въ С и D рпп. уступаетъ тексту *Житiя*. Звукъ *z* *z* *z*, напр., систематически устраненъ и изъ околпаченъ пмень на *z* (ляшь въ рп. D удержанъ въ трехъ мѣстахъ), не говорилъ уже о глагольных формахъ. Поэтому мы текстъ *Службы* печатаемъ безъ измѣненій. Титла и въ *Житiя*, и въ *Службу* оставлены, по большей части, неразкрытыми.

Знаками препинанiя, разставленными какъ пошло, служатъ въ рпп. А и D двоеточiя, а въ B и C точки. Рукописное сочетаніе буквъ *z* *z* мы печатаемъ однимъ знакомъ *z*. Знаки въ аппаратѣ: += прибавляетъ указ. рп., <= опускаетъ указ. рп., ∞ = перемѣщаетъ указ. рп.

Тексты съ русскимъ переводомъ.

I. Житiе.

107a¹ თბ: ანგარსა: ოთ: ცხოვრებაჲ და წამებაჲ: წდისა: ანგონი: რავსხისი რ: იგი: ქმონება: მჯუღსა: ისმაცულთსა: და: მერმე: აქმნა: ქცხ: მრწამე: კეთილთა: აღსაარებთა: და მართლთა: ხარწმუნებთა: : : ქხნ: : :

Мѣсяца января 19. Житiе и мученичество святаго Антонiя-Раваса, который олутилъ закону ижемаильтенскому, а затѣмъ сталъ мученикомъ Христа добрымъ исповѣданiемъ и правдою вѣрою. Κύριε, ἐλέησον.

1. კურთხულ არს ოთ იმ ქს დთი ჩეპი რნ მუწუა მე გზაჲ იგი ჰეშმარიტებისაჲ წუალობითა თქსითა: და გამოთიუვანა მე წარმართობისა: ან და მთმოდლა მე ხათულს მას მეცნიერებისასა: დთეობითა თქსითა: და მასწავა მე სამებისა ერთარსებაჲ: რი იგი მისცემს .107a² ნტთა | თქსთა: უმურველად რნი ემიბუნ მას: დიდებაჲ ქესა დთსა ჩემსა რნ

1. Благословенъ Господь Иисусъ Христосъ, Богъ мой, щедро одаряющій ищущихъ Его: Онъ по милости Своей возвелъ мнѣ путь истинны, вывелъ меня изъ язычества и по божественности Своей предводилъ меня въ свѣтъ познанiя, научивъ меня единосущности Троицы. Слава Христу Богу моему, озарившему меня

გამომიბრწეინა მე ნათელი ქრისტე-
ანობისაჲ; და მეო მე უარის მუოფელი
ესე მოაწმუნებ და მღევნელი ესე თვის
მოწაფე;

6 2. გაუწუო თქვენ ჯ მანო ჩემო.

ქვს მიერ: რ ვიუე მე ბირეულად წარ-
მართ და ვჭმონებდი მე შუაღლს ისმა-
ტელთასა: და იყო სხელი ჩემი ბირეულ
ნათლისღებისა; რავას: და იყო მასლო-

10 ბელად სუოფელისა მის ჩემისა; რი
მაქუნდა ქალაქს მას შინა: დამასკისისა
ეტლესიაჲ ქრისტეანეთაჲ სუოფელი
წდის თეოდორწსი დიდის მოწამისაჲ;

და რქს მღვდელნი იგი კელესიისნი
16 ჰლდებან ღოცვად: ერთოურთ; თუღ
მძიმე მიზნ კმაჲ იგი გალობისა მათი-
საჲ; და ვიუე მე მათა მოძულე დიდად;

107b და მრავალს ბოროტს შევა|მთხვედი
მის კელესიისა მუოფთა: გინებთა და
20 კლემითა: და ისრითა: და ჭვისა ტუორ-
ცებითა: რ იყო სარეუმელი; ერთი პი-
რისპირ სკურთხეველს ვინაჲ იგი
ვესროდი; და ოფსმე ვსტუორცი ისარი;

სამოსელს სკურთხეველისა: და განუ-
25 ხი იგი და ესოჲ კრეტსაბეგლისაჲ
მის დავებარი; სისრითა სარეუმლისა
მის გან: ეს ღოცვაჲ იგი განუტკვიან:

და კელესიაჲ დგა ცარიულად:
3. და დღეს ერთს რქს იყო დღე-
სისწაულე მათი ვსტუორცწს ისარი ხე-
უსისა რი დგა სკურთხეველს ზედა:
შემიძნდა კმაჲ იგი უამობისა მათი-
საჲ დიდად და მოიჭცა ისარი იგი
ჩემდავე; და მეცა მარჯვენას კელსა

85 ჩემსა; და დამღვა მე წულუღუბაჲ დიდი
107b და მისგამო ვიუე მე ტკივილსა შინა
მრავალ დღეს; და უწინაწეს ამის მეტ-

უორცა მე ისარი ხატსა წდის თუ-

სწვთომ ხრისტიანთაჲ და სოდწლავშემუ
меня — отрицателя — вѣрующаго и
гонителя — ученикомъ Своимъ.

2. Сообщу вамъ, о, братья мои во
Христѣ, что былъ я раньше язычникомъ,
служба закону измаилѣтянскому,
и было имя мое до крещенія Равалъ.
Около обиталища моего, которое я
имѣлъ въ городѣ Дамаскѣ, была цер-
ковь хрестіанская, обитель святого
великомученика Θεодора. И когда
священники той церкви становились
на молитву вмѣстѣ съ народомъ, то
весьма тягостнымъ казался мнѣ го-
лосъ ихъ пѣнія, и былъ я большимъ
ихъ ненавистникомъ, причиняя много
зла находившимся въ той церкви то
поруканіемъ и прыстыженіемъ ихъ,
то метапіемъ стрѣлъ и камней, ибо
наsupротивъ алтаря было одно окно,
откуда я и бросаю. Бывало порою,
когда оканчивали молитву и церковь
стояла пустою, что металл я стрѣлою
въ одежды жертвенника, раздирая
ихъ и распеляя металлемъ изъ окна
площадь завѣсы.

3. Однажды, во время праздника
ихъ (т. е. хрестіанъ) метнулъ я стрѣ-
лою въ священника, стоявшаго у
алтаря, ибо тяжело было мнѣ (слу-
шать) пѣвіе ихъ служенія. Стрѣла
вернулася назадъ ко мнѣ и попала
мнѣ въ правую руку, причинявъ мнѣ
большую рану, отъ которой я пробо-
лѣлъ много дней. Да и раньше этого
метнулъ я стрѣлою въ икону святого

დორსისა; და ეგრეთვე მოიქცა ისარი
 იგი და შენა შეკრდეს ჩემსა წ მანო
 არადა; და ვერ იყო ჯ მანო ჩემნო
 ქს-სამიერი დღესსწავული წდის თვე-
 5 დორსი დიდებულია: მოწამისა; და
 უწყით სამე რ დიდი არს დღეს იგი ქრი-
 სტიანეთა შოგრის; და იყო სიმრავლეს
 ერისა შეკრებულ წს მას ეკლესიასა;
 წ მე ვითავე მადლომარს სტოას ტაძრისა
 10 ჩემისასა სარკუმელსა მას ზედა რი იყო
 პირისპირ საკურთხეველისა; და ერი
 იგი ვი იყო ლოცვას შინა; და ვერ
 ილოცეს მეოფარ ჟამ; და მოიწია; ჟამი
 სიწმიდისა შემოყვანებისა; მრავალნი
 15 მღვდელნი შემოვიდეს რ ლთა მოაქუნდა
 108a¹ შესწირავი იგი მათი ღანქნებითა; სპი-
 ლნდისა; და ბრუნისათა; და ეგრეთვე
 დუნოა იგი შესწირავისა ბარძიებითა;
 და ესე შემოიღეს სხუთ სახლით: ეკლე-
 20 სიად; და შექმნდა იგი საკურთხეველად:
 წ მე ვხედედ სარკუმლისა მის გან; და
 ვჭებდ: და განვიცდიდ თუ რაჲი უონ:
 და ვერ თანა წარკდეს სარკუმელსა მას:
 მღვდელნი იგი ვიხილენ მე თუალითა ჩე-
 25 ბითა; ღანგასა მას ზედა; შესამეს
 კრავი ერთი: სპეტაკი ვა თუალი ნათ-
 ლისა; და ზედა გერძო მისსა ტრედი
 ერთი სპეტაკი ვა ბრწუნავლება ელ-
 ვისა რი აშწერობდა ფრთითა თვისითა.
 30 ზედა კრავსა მას ჟამ ერთ და მერმე
 შეეყო მას; წ მე მანო ჩემნო ვა ვი-
 08a² ხილუ ხილუა იგი შექმრუნდი | და გულს
 ვეტეოდე საქმისა მის თვის და ვჭებდ
 აღსრულებასა ღოცვისა მათისასა; წ
 35 მღვდელი იგი შემწირველი ვა შევიდა
 შესწირავითა მით საკურთხეველად; და
 ღანგები იგი: და ბარძიები დადგეს
 ტრავებსა ზედა; მაშინდა აღმელდა

Θεοδora, и также вернузась стрѣла
 назадъ и удариласть мнѣ въ грудь,
 нисколько, однако, мнѣ не повредивъ.
 Когда былъ, о, братья моя, Христовъ
 праздникъ святого Θεοδora, славнаго
 мученика, — а вѣдь вы знаете, что
 великъ тотъ день среди христіанъ, —
 множество народа было собрано въ
 церкви. Я же сидѣлъ въ портикѣ
 дворца моего на томъ окнѣ, которое
 находилось насупротивъ алтаря, а
 народъ весь молился. И когда они
 молились долго, и настало время
 ввести святую (жертву), вошло много
 священниковъ, несшихъ свое прино-
 шеніе на мѣдныхъ и оловянныхъ
 блюдахъ, а также вино приношенія
 въ чашахъ; это вносили въ церковь
 изъ другого дома и заносили (далее)
 въ алтарь. А я смотрѣлъ изъ окна,
 выжидая и наблюдал, что же они со-
 вершать. И когда священники про-
 шля мимо окна (моего), увидѣлъ я
 своими глазами на третьемъ блюдѣ
 одного агнца, бѣлаго подобно свѣту,
 а сверху надъ нимъ голубя одного,
 бѣлаго подобно сіянію молніи, обма-
 хивавшаго насѣкомыхъ крыльями
 своими надъ агнцемъ нѣкоторое
 время, а затѣмъ соединившагося съ
 нимъ. Я же, братья мои, увидѣвъ то
 видѣніе, смутился и сталъ размы-
 шлять въ душѣ о томъ дѣлѣ, выжи-
 дая окончанія ихъ молитвы. Когда же
 священникъ, приносившій (жертву),
 вошелъ съ приношеніемъ въ алтарь,
 и на жертвенникъ были поставлены
 блюда и чаши, тогда (опять) поднялся

ტრედი იგი: და არღარა ვიხილმ მუთავარ
 უამ ედს ლოცვაჲ იგი მათი მიუხრ აღსრუ-
 ლებად: მაშინ მღდელმან მან შემწირველ-
 მან: და აღილო დანაკი სჰეტაკი: და დაკლა
 5 კრავი იგი: და იწყო დაჭრად ბრძვლად
 ბრძვლად და აჭა ტრედი იგი: კ აღდ გა-
 მოჩნდა და ფრთონი თუნხი განჭმარტნა:
 და ფრინვით ამწერობდა ზედა კრავს
 მას ვა პირველ და შე ვებედვედ ზეკარ-
 10 დამო ამას ელსა თუადითა ჩემითა ვე
 108b აღსრულებამდე ლოცვისა მათისა: | მა-
 შინ მღდელმან მან შემწირველმან აღილო
 ნაჭერი ერთი კრავისაჲ მის თავისა
 თუნხისად: და რღნი დტეს სკურთხე-
 15 ველსა ზედა მოვიდოდეს და მიიღებდეს
 მის გან თითოსა ნაჭერსა კელითა მა-
 თითა და წარვიდოდეს: ნ ნეშტი იგი
 განუყო ელსა მას ერსა:

4. და ვერ აღასრულეს ლოცვაჲ იგი
 20 შესწირავისაჲ მის: დღესა მას დიდსა
 და უნდა წარსლვის ერსა მას: გარდა-
 მოვეკედ საყოფლისა მის ჩემისა გან: და
 მოუწოდე მღდელსა მას რნ იგი მსხუ-
 ერძლი დღისაჲ მის აღასრულა: და დაჭ-
 25 რაჲ და განუოთაჲ: კრავისაჲ მის თავს
 იდვა: და ვაფუცე იგი სხუათა მოხუცე-
 ბულთა თანა: ღირსად სკონებულთა და
 108b ვარქუ მათ: გაფუცებ თქვენ ძალსა | ქსისა
 რა მუწყოთ შე რაჲ იგი შესწირეთ
 80 დღეს შესწირავად მსხუერძლისა თქუ-
 ენისა: რ მრავალ გზის მიხილავს: შე-
 საწირავი თქუნი: და არადეს ვიხილე
 1a1 რაჲ იგი || აღასრულეთ დღეს: და მათ
 ელთა მრქუეს შე და რაჲ იხილე დღეს
 35 რისა გან განჭკერთ და დაკარგებულ

голубь, и не видѣлъ я его (съ тѣхъ
 поръ) долго, пока молитва ихъ не
 приблизилась къ концу. Тогда свя-
 щенникъ, приносявшій жертву, взявъ
 бѣлый ножъ и зажавъ того агнца,
 сталъ рѣзать его мелко на мелко, и
 вотъ голубь тотъ появился вновь,
 распростеръ онъ крылья свои и, лет-
 тал, обмахивая пасткомыхъ надъ
 агнцемъ, какъ первый разъ, а л
 сверху видѣлъ все это своими гла-
 замъ, пока не отошла ихъ молитва.
 Тогда священникъ, приносявшій
 жертву, взявъ одинъ кусокъ отъ того
 агнца для себя, и стоящій въ алтарѣ
 подходилъ, и, взявъ отъ него своими
 руками по одному куску, уходилъ,
 а остатки раздѣлилъ (приносявшій
 жертву священникъ) всему народу.

4. Когда въ тотъ великій день
 была окончена молитва приношенія,
 и народу надо было разойтись, спу-
 стился я съ обиталища моего и по-
 звалъ священника, совершившаго
 жертву того дня и припавшаго на
 себя рѣзку и дѣлежь агнца. Заключъ
 я его и другягъ, по (моему) предпо-
 ложешю достойныхъ, старцевъ, ска-
 завъ имъ: «заключаю васъ свялоу
 Христа сообщить мнѣ о жертвѣ ва-
 шей, что сегодня принесли вы въ
 качествѣ приношенія. Ибо много разъ
 я выдывалъ приношеніе ваше, но
 никогда не видѣлъ того, что вы совер-
 шили сегодня». Они всѣ сказали мнѣ:
 «да что же ты увидѣлъ сегодня, отъ

34 რ < В 35 ვე განკერ В буква კ какъ-бы выскоблена, и получается, такимъ обра-
 зомъ, განკერ.

სარ უფროჲს ჰირველთა მათ შესაწი-
 რავთა: ხ შე ფიცით ვარქუე მათ გრწმე-
 ნინ ჩემი: რ გიხილენ თქუენ დღეს გამო-
 რაჲ-გუქნდა შესაწირავი თქუენი და
 5 ვიხილენ ღანჯანას მას ზედა შესამეს
 კრავი ერთი დიდად სპეტაკი: და ზედა
 კერძო მისსა ტრედი ერთი ფე-
 ბრწეინვალს: რ ი ფრინვით ამწერობდა
 ფრთითა თხსითა გე შეღებადმდე ზედა
 109a სკურთხეველს | და ვა დაიდვა ტრა-
 ჰეზს მას ზედა კრავი იგი აღმაღლდა
 ტრედი იგი: და უჩინო იქმნა: და ვრ
 შეოგარ ვამ ილოცეთ ვიხილე მღვდელი
 ესე: რ აღილა დანაკი სპეტაკი: და იწყო
 16 კრავისა მის დაჭრად: და აჭა ტრედი
 იგი კლდ გამოჩნდა და კერწთვე ამწე-
 1a² რობდა კრავსა მას. || ხ მღვდელმან ამა
 მიილა ნაჭერი ერთი კრავისაჲ მის
 და შეჭამა: და ნუშტი იგი განუყო ყლსა
 20 ერსა თითოჲ ნაჭერ: და კუალად ვი-
 ხილე ცოცხალი კრავი იგი მდგომარე
 ზედა ღანჯანას და შეაფეხანეთ იგი სა-
 დაიკონოღ ვინაჲცა გამოიფანეთ:

чего ты смущень и удивлень больше,
 чѣмъ отъ прежнихъ приношеній?»
 Я же съ клятвою сказахъ имъ:
 «вѣрьте мнѣ, что видѣлъ я васъ со-
 годня, когда вы выносили ваше при-
 пошепіе, и увидѣлъ я на третьемъ
 блюдицѣ одного весьма блага агнца,
 а сверху надъ нимъ — одного весьма
 свѣтлаго голубя, который, летая,
 обмахиваятъ перьями крыльями
 своими, пока (агнецъ) не былъ вне-
 сень въ алтарь; когда же агнецъ
 былъ положенъ на жертвенникъ,
 поднялся тотъ голубь и сталъ пви-
 димымъ. Послѣ того, какъ вы моли-
 лись долго, увидѣлъ я этого свлщеп-
 ника, ибо взялъ онъ бѣлый пощъ и
 сталъ рѣзать агнца, и вотъ голубь
 вновь явился и также обмахиваятъ
 перьями отъ агнца. Свщщеникъ
 же этотъ взялъ одинъ кусокъ отъ
 того агнца и съѣлъ, а осгатки раз-
 дѣляя въ всему народу, (давъ) каждому
 по куску. И снова увидѣлъ агнца
 живымъ, столпимъ на блюдицѣ, и вы
 ввели его въ диаконикъ, откуда вы
 его и вывели».

5. და ვა ესმავლთა მათ მღვდელთა:
 25 და მონუტებულთა ჩემი სიტუეჲა მის-
 ცეს დიდებაჲ და ფიცით მრქუეს
 შე გრწმენინ ჩუენ რ არარაჲ სსუჲაჲ
 შევწირეთ თვნიერ მისსა რლ იგი
 სსუთა მათ დღეთა შევწირით: ანუ ვრმე
 80 ეკების დღეს შეწირეჲა კრავისაჲ და
 109a² ზიარებაჲ მისი რ არიან დღენი ესე

5. Когда всѣ свщщеники и старцы
 услышали мои слова, они воздали
 славу Богу и сказали мнѣ съ клятвою:
 «вѣрь намъ, ибо ничего другого,
 кромѣ того, что приносили и въ дру-
 гіе дни, мы не приносили (сегодня).
 Или какимъ образомъ возможно се-
 годня приносить въ жертву агнца и

2 იფით < B. 4 გამოკრავი კონდი B 5 მს < B 6 კლდ D 7 მას B 8 უჩინეთი B 11 ტრავისს
 მს ზედა] ზედა ტრავისს B 12² B 16 ცდკუალ კრავისს მს B 18 მღვდელ კრავისს ნუშტი B 20-23 და ვრ-
 მღვდელ . . . ვინაჲცა გამოიფანეთ < A 24 მის < B 25 ცდ სიტუეჲა ნუშტი B 28 კლდ B.

წათ მარხვათანი და არაფინ ქრისტეანეთანთა შინა გორცისა და ვერ ენე მრქუეს მე წარვიდეს მხიარულნი და სავსენი სავარეულებითა გამოცხადებისა მის

161 თვის რი მიწიქსა მე ან || სიღუმლო დიდებისა თვისისა. ნ მე ძმანო ჩემნო ქმნი მიერ დავაღვირ მქუხარე და გარდავალე ღამე იგი უძილად შეძრწუნებულმან ურვას შინა დიდს სავარეულებისა მის გან რი ვისილუ და ვერ მოიწითა ესე ცისერისა და ქაომან იწყო კომბად ვისილეს ჭრულსა შინა ძილისა ჩემისასა წამოწამეს თუდორს აღქურვილი სავარეულებითა შედარ-

15 თათა და შეტეოდა მე რისხვით რა

1091 არს შენდა რ აღვიშვოთიუიეს ტაძარი ქმნი და აურეგებ შეოფთა მისთა და შეურაცხ გიყოფიეს და აგინებ სავარეულებულსა სიწმიდისა მისისასა დახვევითა

20 სავარეულისა მისისათა და შემუსრვითა ვარათა მისათათა და ექლეს ექმსა ჭბარობა შეულისა ქრისტეანობისასა და მეცა ვიგინები შენ მიერ ხტისა ||

11b2 ჩემისა შეურაცხებითა და ქვისა და

25 ისრისა ტეორცებითა და საყოფლისა ჩემისა და მცირებითა ეგრძელე თავსა შენსა და ნუღარა შესძინებ ესე ვითარისა ეოფადი უგუოთ არა შენ უწიო რ მოიწიოს შენ ზედა კეუბა და

30 დაკლებდა არა მცირედი: ნ მე არად შეუჭრაცხე ჩუენება იგი მის დამისა და არცა შეუქმნა თქუმათა მათ გან

109b2 წადის თუდორსითა რ ვაგონე იგი უცნებისა სხელ და ნაცილად შეუჭ-

35 რაცხე ხილვად იგი: ორგულებისა მის

пріобщиться его, когда дни эти святого поста, и някто пзъ христіанъ не ѣсть миса?» Сказавъ это мнѣ, они ушли веселые и полные удивленія изъ-за откровенія, что показавъ мнѣ Господь тайну славы Своей. Я же, братья мои во Христѣ, остался опечаленный и провелъ ту ночь безъ сна, смущенный, въ великой скорби по причинѣ того чуда, которое я видѣлъ. И при наступленіи зари, когда зашлъ мѣсѣцъ, увидѣлъ я въ дремотѣ: сна моего святаго мученика Θεодора, вооруженнаго въ доспѣхахъ военныхъ, и говорилъ опъ со мною съ гнѣвомъ: «что съ тобѣю, что ты тревожишь церковь Христа и озабочиваешь паходлицихъ въ ней, оскверняешь и ругаешь алтарь святости Его раздвраніемъ одежды его и сокрушеніемъ крестовъ его, и во всякое время въздвѣаешься шадъ закономъ христіанства? И я въ поруганіи отъ тебя по причинѣ оскорбленія тобою моея иконы, мегаша камней и стрѣлъ я приниженія обителѣ моея. Будь остороженъ къ самому себѣ и больше не постунай такъ. Развѣ ты не знаешь, что постигнуть тебѣ невзгоды и лишенія немалыя?» Но и ип во что поставилъ видѣніе той почы, и не испугался я словъ святаго Θεодора, ибо припизъ я его за призракъ, и видѣніе то счезъ я за жопное, благодарн вѣроломству и дерзо-

1 ქრისტეანობისა B 5-8 სავარეულებითა თვისისა B 10 მის თვის B 12 ვისილუ ჭრულსა B 22 ქრისტეანობისა A 27-28 ვიგინებისა B 29 რ < B 29 ზედა < B 35 მის < B.

გან და თავგედობისა რი მჰქუნდა
 სიგაჰუკისა; სილაღითა: და ვრ მოიწია
 ღამტ იგი მეორტ ქლდ ვიხილე წა
 თვედორტ მსტავსად ხტის მის გრ იგი
 5 წერილ იუო კელესიას მს შინა: და
 მითქუმიდა მე სსსტიკად უფროჲს პირ-
 2ა ველისა || და შაშინლა შემიგდა შიში
 მისი და შექმრწუნდი მე დიდად: და გან-
 ვიზრახსევედ და ვიტყოდე თავსა შინა
 10 ჩემსა: რაჲმე რაჲ არს სიღვაჲ ესე: წ
 მესამესა ღამესა ქლდ ვიხილტ წა იგი
 მოწამტ თვედორტ და მოვიდა ჩემდა:
 და მეტყოდა ვ: რავან იქმენ მორ-
 110ა¹ წმუნე და ესევედ ქა|და განატდე შენ
 15 გან შუჲლი წარმართობისაჲ: რ ქეს
 სათნო უნს შეწყნარებაჲ შენი და
 მოიძლეუ აშიერთან სიღბილი ებე
 რღსა შინა განურღლი ხარ: რ არა არს
 სხვაჲ შუჲლი თვნიერ შუჲლი ქრი-
 20 სტყანეთაჲ: და ვა მესმეს მე: სიტყუანი
 ესე წის მის გან მოწამისა და წოდუ-
 ბაჲ იგი სარწმუნოებისაჲ მეუწყა: შე-
 მომიგდა მიერთიან: გონებას ჩემსა
 სიუარული ქტსი და შიში მისი რღსა
 25 ვერ შემძლეუელ ვარ მითხრობად: და
 მომიცა მე ონს მიერ მეცნიერებაჲ
 2ა² სარწმუნოებასა თანა უფროჲს მოლო-
 დებისა ჩემისა:

6. წ საიდუმლოჲ იგი გამოცხადე-
 30 ბისა ჩემისაჲ დავიდუმი და არაჲის
 110ა² თვსთა ჩემთაგანსა ვაუწყე: ად ვტტებდ
 უამსა მს რღსა ქრისტესანენი ადვი-
 დიან იერუსალტმად: და ვრ მოიწინეს
 დღენი იგი: და ქრისტესანენი წარემარ-

стя (который был во мнѣ по при-
 чинѣ) буйства юности моеѣ. Когда
 наступила вторая ночь, снова уви-
 дѣлъ я святаго Феодора на подобіе
 того образа, который былъ написать
 въ той церкви, и тотъ говорилъ со
 мною строже, чѣмъ первыи разъ.
 Тогда-то напасть на меня страхъ его,
 и сильно я смутился, размышляя и
 говоря про себя: «что это за видѣніе
 такое?» На третью ночь опять уви-
 дѣлъ я святаго мученика Феодора.
 Подошелъ опъ ко мнѣ, говорилъ: «о,
 Равакъ, будь вѣрнымъ и уювай на
 Христа, отрекся отъ закона языче-
 скаго, поѡ Христу угодно призрѣтъ
 тебѣ, и возненавидь съ этого времени
 то заблужденіе, которому ты добро-
 вольно себя предалъ. Ибо нѣтъ дру-
 гого закона, кромѣ закона христіанскаго».
 Послѣ того, какъ я услыхалъ отъ
 святаго мученика слова эти и былъ
 мнѣ возвѣщень призывъ къ вѣрѣ,
 запала съ тѣхъ поръ въ мысль мою
 (такал) любовь ко Христу и страхъ
 передъ Нимъ, что я не въ силахъ
 разсказать. И было дано мнѣ отъ
 Господа заодно съ вѣрою и знаніе
 сверхъ ожиданія моего.

6. О тайнѣ откровенія мнѣ я
 умолчалъ, не сообщивъ о ней никому
 изъ своихъ, и ждалъ того времени,
 когда христіане отправятся въ Іеру-
 салимъ. Когда же приблизились тѣ
 дни, и христіане направлялись въ

1 კელი $\llcorner$ B 1 თვედორტისა + ჩემისა B 2 სკავუისა B 6 ვე < B 9 ვტტებდ B 13 ღამესა
 17 ღამესა A 17 სსსტიკად B 22 ხარწმუნოებისა A 27 სარწმუნოებისა A 30 ნებაჲ < A.

თებოდეს იერუსალმად დაუტყვევი
 მონაგები ჩემი და იყო იგი დიდ ფედ
 და შურაცხ ვეჟევი საფესლ ჩემი რი
 იყო მრავალ ვრ იგი უწყის ქნ: და მო-
 5 ვიბ: ცხენი ერთი საკდრად ჩემდა და
 წარმოვედ ქრისტეანეთა თანდა მოვედ
 იერუსალმად: და ვრ მოვიწიე მუნ:
 განვეიდე ცხენი იგი ჩემი: და დავიმაღლ
 დელ რავდენსე: და შემდგომად მისს
 10 გამოუცხადე საიდუმლოჲ იგი ჩემი:
 წინამძღუარსა ქრისტეანეთას: რლ იგი
 იყო მათ ჟამთა პატრიარქად იერუსა-
 ლმისს საუდარსა ზუდა: დი იყო იგი:
 კაცი ჭეშმარიტი და სულითა შემო-
 2b1 სილი: და ეწოდა || სახელი ამაჲ ელია:

110b1 7. | და ვრ ვაუწყე მას საქმე ჩემი:
 და გამოცხადებამ იგი: რლი მიჩუენ მე
 ქნ: და საიდუმლოჲ იგი დიდებისა მი-
 სისამ: რლი ვიხილმ და მერმე სიყუ-
 20 რულით: მოწყლედ წოდებამ მისი: მო-
 ციქელის და მოწამისა მისისა თუედო-
 რმს მიერ განისარა ფედ და შეწირა დი-
 დად მადლობაჲ ქესა: და მერმე მომიგო
 და მრქუა მე გრწმინი ჩემი შვილო
 25 ჩემო: რდიდარს სისარული ჩემი შეძინე-
 ბისა შენისა თვის: გარნა შეძინის მე
 კელწიფებისა გან სარკინოზთამას:
 ედ მივედ შენ უდაბნოდ ადგილს:
 რლსა ჭრქვან უდაბნოჲ ზღუა მეუდრი-
 30 სამ: რლ იგი ახს იორდანეს: მდინა-
 რეს: და მუნ ჭპოვნი კაცნი წნი
 110b2 რლთაქმოგცენ შენ ნათელი იგი ქრი-
 სტეანობისამ ფარულად მდინარეს მას
 შინა წსა: და ვრ მესამ მე ესე პატრიარ-
 2b2 ქისა გან: გამოვედი მწესობ: შეურვე-

Иерусалимъ, оставиъ я все приобрѣ-
 тенное мною—а было оно весьма ве-
 лико—и пренебрегъ я все сокровища
 моя, чего у меня, знаетъ Христосъ,
 было много. Возвъ одну лошадь для
 верховой ѣзды, направилъ я вмѣ-
 стѣ съ христіанами и прибылъ въ
 Иерусалимъ. По прибытіи. туда, про-
 давъ я лошадь свою нѣсколько дней
 скрывался, а затѣмъ открытъ я свою
 тайну вождю христіанъ, бывшему въ
 то время патріархомъ на іерусалим-
 скомъ престолѣ. Былъ онъ человекъ
 истинный и облеченный духомъ, но
 именъ авва Илья.

7. Когда я ему сообщилъ о своемъ
 дѣлѣ, объ откровеніи, которое пока-
 залъ мнѣ Христосъ, о тайнѣ славы
 Его, которую видѣлъ я, и затѣмъ о
 призвыи (къ вѣрѣ) съ любовью и
 милостиво со стороны апостола и му-
 ченика Его Феодора, — онъ весьма
 обрадовался и вознесъ великую Хри-
 сту благодарность, а потомъ въ от-
 вѣтъ сказалъ мнѣ: «вѣрь мнѣ, сынъ
 мой, что велика радость изъ-за тво-
 его обрѣтенія, но боюсь я власти
 сарацинъ. Но ступай ты въ пу-
 стынную мѣстность, которая назы-
 вается пустынею Мертваго моря,
 около Іорданской рѣки, и тамъ ты
 найдешь святыхъ мужей, которые
 дадутъ тебѣ тайно свѣтъ христіан-
 ства въ той святой рѣкѣ». Услыхавъ
 это отъ патріарха, вышелъ я (отъ

10 საიდუმლო B 12 მოცუქელ A 18 საიდუმლო B. 20-21 მის: მოცუქელს | მოცუქელისა B
 22 უდ < B 24 ზეს < B 27 კელწიფა კნ B 30 რლ იგი მს სარდანეს მდინარეს | რლ იგი მს სარ-
 დანეს მდინარეს B 31 მრქვა + ზრ B 35 მწესობ + და B.

ბუდი ურვისა გან და გულის-ცინების
 და დავადგერ მას ღამესა; წ დის ღთის-
 მშობლისა ეკლესიას და ვრ იყო ღამს
 იგი განზოგბეულ და მოიწყოდა სკუ-
 5 მიღვი შევა ღამისაჲ ვიხილუ თუადითა
 ჩემთა: და მესმა ეურთა ჩემთა ვე გე-
 ღისა შეხებამდეცა; და აქა დედო-
 ფალი მარამ წა ღთისმშობელი
 მოვიდა ჩემდა; და იყო მის თანა ერთი
 10 ვინმე დედაკაცი შემოსელი სმოსლითა
 სპეტკითა; წ წა ღთისმშობელი შე-
 111a¹ მოსილ იყო სმოსლითა სსმუვიოჲთა
 ზორფირითა; რღ ანისსფერი; და რ
 მეხილვა მე ხეტი წ დის ღთისმშო-
 15 ბლისაჲ ვე იგი ვიუყუდა მე ქაღაქს
 ჩემსა ეკლესიას მას შინა ჰირველ მო-
 გსენებულსა წ დის თეკლორტსსა: ამი-
 3a¹ თვე სმოსლითა; || და ამითვე მსკა-
 ვსებითა გამოხატული; და შემეპურა
 20 ბელი ჩემი და მრქეა ნუ მწუხარე ხარ
 და შემეყვანა მე სკურთხეველად; და
 მოიღო ბელითა თხლითა კორცი იგი
 განმანცოველებელი ონის ჩუენისა იუ-
 ქტსი და შემასუა ჰირსა ჩემსა; და მე-
 25 უსეულად; განქტკერთ მე ძილისა გან და
 იყო გული ჩემი აღესრულ დიდითა სი-
 ხარულითა ხილვისა მის თჯს და შე-
 ვწირტ დიდად მადლოზა ონისა; რწ
 111a² შეცვალა მწუხარება იგი ჩემი რ იყო
 30 ჰატრანაქისა მიერ სიხარულად; მოღე-
 ბითა უსრწნელისა კორცისა მისისაჲთა;
 და ვრ დაყუე მძანა ჩემსა იერუსა-
 ლტმს შინა რამი რადენიმე თხნიერ
 ნათლისღებისა; ეკუებოდა სუალსა ჩემსა

него печальный, огорченный тоской
 и раздумиём, и остановился почевать
 в церкви Святой Богородицы. И
 когда наступила полночь и прибли-
 жалась полунощная стража, увидѣлъ
 я своими глазами и услышалъ своимъ
 ушами, вплоть до прикосновения даже
 руки, что воиъ Царица Маріа, Свягая
 Богородица пришла ко мнѣ. Съ ней
 была какаа-то женщина, одѣтая въ
 бѣлую одежду, а Святая Богородица
 была одѣта въ царскую порфиру
 фиолетоваго цвѣта, какъ выдавъ я
 раньше, пока я былъ въ городѣ
 моемъ, въ такомъ же облаченіи я
 по такому же подобію написанную
 икону Святой Богородицы въ выше-
 названной церкви святого Феодора.
 Взяла Она меня за руку, сказать
 мнѣ: «но печалься!» и ввела меня въ
 алтарь. Взяла Она своею рукою ожи-
 вляющее Тѣло Госнода нашего Ію-
 суса Христа и дала мнѣ устамъ
 моятъ, и вдругъ очнулся я отъ сна,
 и было сердце мое исполнено радости
 великой по причине видѣнія и воздавъ
 я великую благодарность Господу,
 Который печаль мою, причиненную
 отъ патріарха, измѣнилъ на радость,
 давъ мнѣ плетѣнную Плоть Свою.
 Оставался я, братья мои, въ Іеруса-
 лымѣ, нѣсколько времени безъ кре-
 щенія, что весьма противно было для
 души моея.

35 ფღ

5 სვე] პო- B 7 შეპირავც; B 7-9 კვლო-კლ B 11-12 უბოხოლ უო] მოხლ უო B 14-15 რ-ის.
 22-ბოლსა 15 ვოღა მე ქაღაქს] ვოღა ქაღაქს 26 B 18 და პოკე B 20 ნუ მწუხარე ხარ + ჰე B
 28 ო- ნუენის A 26 რ-ის B 82-83 ო არქუ-ღრწ 26, 27, 28 ნენ B 33 ვი რადენიმე B.

8. და შერმე ძაღითა ქტსითა შთა-
 3a2 ვედ უდაბქროსს მას ზღუე მეგუდრისსა,
 და ვიკიონტ უგუეოუ ეპისკოპოსი
 იორდანისსა შინა არს, და შესმა არა
 5 უაფაჲ მისი მუნ; მაშინ მოვედ მე
 იორდანედ ადგილსა მას ს:და იგი ონ
 ჩუენმან იჯ ქნ ნათელ ილო იოჲანტს
 მიერ; და იუო დღტ იგი ქტსსობი-
 საჲ; და გრ მოვედ ადგილსა მას დი-
 10 დუბულსა სანათლოს ონისას; და ვე-
 ძიბედ კაცსა ონ მომცეს მე ქტსსმიერი
 ნათელი; ვპოვე მე განკბითა ღმთა:
 111b1 კაცი ვინმე წა მღდელი ო.ჲ; სხე-
 ლით აშა იოჲანტ და ორნი მოხუცე-
 15 ბუღნი სუღითა შემოსიღნი და მძო-
 ვრობით ცხოვერებულნი თუენეს მის
 თანა; წ მე ვაუწყე მათ საქმტ ჩემი ქლი;
 და ვივედრე რა შეოს მე ქრისტეანე;
 და მათ მწრთულ შეიწყენარეს სიტყუაჲ
 20 ჩემი და შენქმტსეე წარემართეს და
 მივიდეჲ კიდეჲ იორდანისსა; ადგილსა
 3b1 მას ს:და იგი ონ ჩუენმან ნათელ ილო
 და მივედ მეცა მათ თანა დიდითა სი-
 ხარულდითა სანათლოდ ონის; წ აშა
 25 იოჲანე ჰქურონა წყალი ორთა მათ თანა
 მოხუცებულთა და მძოვროთა; და
 მრქეს მე შთაჰიდ წყალსა; ამას
 განმანათლებულა; ონ ცოდეგნი შენნი
 განანწ სუღი შენი განაბრყინოს;
 30 მაშინ ძმანო ჩემნო აღრეადრე გან-
 111b2 მხარულებული სუღითა შთავჰედ
 წყალთა მათ შინა და შეგწირევდ
 მადლობასა ქტს მიმართ ონის ჩემისა;

8. Потомъ свяюу Христа спустился
 я въ пустыню Мертваго моря, спро-
 сивъ, дома ли епископъ Иордана.
 Узнавъ, что его не было тамъ, при-
 шель я тогда на Иорданъ въ то мѣ-
 сто, гдѣ Господь нашъ Иисусъ Хри-
 стосъ крестился отъ Иоанна. Было въ
 тотъ день Рождество Христово. И
 когда я пришель на мѣсто славной ку-
 пели Господа, шша чловѣка, который
 даѣ бы мнѣ свѣтъ Христовъ, взяшель
 я по провидѣнiю Божьему пѣкоего
 мужа, святаго священика Господа,
 по имени аву Иоанна и бывшихъ съ
 нимъ двухъ старцевъ, облеченныхъ
 духомъ и жившихъ пустыннокамп¹⁾.
 Я, сообщивъ имъ все о своемъ дѣлѣ,
 просилъ ихъ сдѣлать мнѣ хрiстiани-
 номъ. Она мгновенно вляш слову
 моему и тотчасъ же отпавились и
 пришли къ берегу Иордана на то
 мѣсто, гдѣ Господь нашъ крестился;
 пр и я вмѣстѣ съ ними съ ве-
 чiстью къ купели Господа.
 г. благословилъ воду со-
 вмѣсно съ двумя тѣми старцами-
 пустыннокамп, и они сказали мнѣ:
 «спустись въ воду эту просвѣщаю-
 щую, которая смоетъ твои грѣхи и
 душу твою просвѣтитъ». Тогда,
 братья мои, восхищенный духомъ, я
 поснѣшно спустился въ тѣ воды, воз-
 давъ благодаренiе Христу, Господу

8 და ეკიონტ] და ეკიონტ და ეკიონტ B 8 ეპისკოპოსი B 8 ქტსსობისა B 12 სუღი და სუღი
 ზღუე და სუღი B 13 ღა B 16-18 მეგუდრისით ცხარებულ B 10 უაუწყებულ B 24 სანათლოდ ონის სანათლოს
 შის B. 26-27 წყალი . . . და მრქეს] წყალი ან ორთა შთა თანა დიდითა მოხუცებულთა და მძოვროთა და
 ძქუე B 80-81 და განმანათლებულ სუღითა აღრეადრე B 81 სთავად B 82 უაუწყებულ B. 1) Собств.:
 βασιλοι, rabulatores, см. Н. Марръ, Мудрость Балазара, ЗВО, т. III, стр. 228.

8 წ ღირს მყო მე ეკუვითარსა მას
 დიდსა დიდებულსა კეთილსა; და მი-
 წოდსა და გამოვიყვანსა მე ბნელისა მის
 გან ნათლად; და მიზიარსა სანათლოსა
 5 მას მისსა; და ვრ ვდებ მე წყალთა მათ
 შინა და კელი ამბა იოვანსწ მღვდელისაჲ
 იყო თავისა ზედა ზემსა ვაგრძნობდ
 კორცითა ზემითა დიდსა სიტყუებასა;
 35 წ წყალთა მათ შინა; და იყო ღამსწ იგი
 10 დიდად მკისინარე; და ფიცხლითა თრთუ-
 ლითა; აღესხებულ იყო ქუეყანაჲ და ქარი
 სისტიკი წრდილოაჲსაჲ ძლიერად ქროდა;
 და წყალი იგი უი მოსდემდა დიდსა მკისი-
 ნვარებასა; და სიცივესა უინელისასა; წ
 15 ადგილი იგი რღსა შინა მე ვდებ იყო
 112ა წ წყალი იგი დიდად მკურვალე და ამის
 რღსა გაუწეობსა თქვენ უწიის ქნ რ
 არს გტუევი; და ვრ მომცეს მე ნა-
 თელი წთა მათ კაცთა; სახელითა მამი-
 20 სამთა; და ძისამთა; და სულისა წდი-
 სამთა; მაშინ გამოიმბრწეინდა მე ნა-
 თელი; დიდად ბრწეინვალსწ; რისა სახსწ
 ვერ შესაძლებელ არს მითხრობად; და
 აღმორაჲსაჲჲდ სანათლოაჲსა მის გან;
 25 მიწოდსა სახელი სანატრელმან მღვდელ-
 მან იოვანე; ამბა ანტონი და შემომოსა მე
 მუნქუესე სქემაჲ მონაზონებისაჲ; და
 4ა დავეუ მე მათ წთა თანა ექუსი || წ წელი და
 შუდი თთუბ უდაბნოსა მას შინა შემო-
 30 სიღმან მითუე სქემითა; და შემდგო-
 მად ამისის მოვილე ღოცვაჲ და კურთ-
 ხევაჲ ამბა იოვანსწ; და მოხუცებულ-
 112ა თაჲ მათ; და წარვედ ეკუპტედ მოხილ-
 ვად თუსთა ზემთა; რნი მესხნეს მე
 85 მუნ რამდა მოუწოდე მათ გზასა მას

моему, Который удостоилъ меня
 столь великаго и славнаго добра,
 призвавши (къ себѣ) меня и вы-
 ведши меня изъ мрака къ свѣту и
 содѣлавши меня соучастникомъ Своей
 купели. Когда я стоялъ среди водъ,
 и рука аввы Іоанна была на моей
 головѣ, чувствовалъ я тѣломъ своимъ
 большую теплоту среди водъ, (между
 тѣмъ какъ) ночь была весьма суро-
 вал, земля была покрыта жестокимы
 плеемы, и суровый сѣверный вѣтеръ
 сильно дулъ. Вся вода отдавала су-
 ровостью и холодомъ льда, только въ
 томъ мѣстѣ, гдѣ я стоялъ, вода была
 весьма теплал. Сообщалъ объ этомъ
 вамъ, знаетъ Христосъ, что не лгу.
 И когда крестилъ меня святые тѣ
 мужи во имя Отца и Сына и Святаго
 Духа, тогда возсіалъ для меня свѣтъ,
 весьма яркій, образъ котораго не
 поддается описанію. При выходѣ
 моемъ изъ купели, блаженный свя-
 щенникъ Іоаннъ назвалъ меня аввой
 Антоніемъ и тотчасъ же одѣлъ меня
 въ схиму монашескую. Пробылъ я съ
 тѣми святыми шесть лѣтъ и семь мѣ-
 сяцевъ въ той пустынѣ, одѣтый въ
 ту же схиму. Послѣ этого, получивъ
 благословеніе отъ аввы Іоанна и
 тѣхъ старцевъ, я отправился въ Еги-
 петъ навѣстить ровнхъ, которые были
 у меня тамъ, чтобы и ихъ призвать
 на путь истины, на который при-
 звалъ меня Христосъ. Нѣкоторые

2 რღსა + ა B 5 წ წყლისა მის შინა B 6 ამა — კარე მღვდელისა B 10-11 იო და აღესხებულ იყო ქუეყანა B 14 და სისტიკისა წრდილოაჲსა < B 15 ზე < B 17 რღსა] რღ B 25 სახელი + სწ B 25-26 მღვდელმან + ამა B 29 იო უდაბნოსა მას შინა და ვერ მომცეს; 32 — კარე] რღ B 33 ანტონე B.

ჰქმარიტას რღსა მიწოდა მე ქსნი
 წ მათგანთა რღთამე შეიწყნარეს
 სიტყუა ჩემი და იცნეს გზაჲ იგი
 ჰქმარიტებისაჲ: და რღთამე განა-
 5 გდეს: და გუემითა და გინებითა გა-
 მომკადეს: და ვრ დაუყუვე ეგუპტეს
 შინა რღუენიმე ჟამი: მისსა შემდგომად
 მოკედ მე შამისა ქუეყანაჲ: და შევედ
 დიდად ქალაქად: დამასკედ რღსა. შინა
 10 ვცხოვნიდებოდე მე პირველად:

9. წ მეოფთა დამასკისთა ვა მიხი-
 42^a ლეს მე და იცნეს ხატო ჩემი || შემიპყრეს
 მე და დიდი გუემია და წელუღებაჲ
 მოაწიეს ჩემ წყდა და მრავალი ბორბოტი
 15 შემამთხვეს მე ვე მიწყენადმდე სიკუ-
 დიღისა: და იგი ელი მცირე არს: და
 112^b კსინ ქსის სიუჟარულის თას: | და შერემე
 შემდგომად გუემის მიმცეს მე სმშუაგ-
 როდ მსაგუელს მას რი იყო ქალაქსა
 20 მას შინა დამასკისსა: წ მსაგუელი იგი
 მრავლითა სიტყუთა მლიქნიდა: და მეტ-
 უოდა რაჲ ესე შეამთხვე თავსა შესსა:
 და ესეუითარისა გან დიდებისა: გამოტ-
 ვარდი: და ესეუითარისა შეურაცხებასა
 25 მიიწიე: ან აწ მოიქეც ჩუენდავე და
 უფროაჲსს დიდებასა უხეშთაქს: პირ-
 ველის მიიწიო მრავლითა პატრიოთა და
 შეუნიერებითა: წ მე მიუტე და ვარქუ
 რი ესე შევამთხვე თავსა ჩემსა არა
 30 თანერ ქსის წოდების მიუთფიეს: ან
 რი იგი მან სათხო იყო და მიბრძანა: ||
 4^b მას წყდა დიდად მხიარულ არს სული
 ჩემი: და უფროაჲს პატრიოთა და დიდე-
 ბათა შემირაცხიეს იგი: და ვრ იხილა
 112^b მან სიმიტკიცტ ჩემი და შეურეველო-

принял слово мое и познал путь
 истинны, а некоторые отвергли его;
 выгнавъ меня съ побоями и бранью.
 Побывавъ въ Египтѣ нѣкоторое время,
 послѣ я пришелъ въ землю Сирій-
 скую и вступилъ въ великій городъ
 Дамаскъ, въ которомъ я жилъ впа-
 чалн.

9. Обитатели Дамаска, увидѣвъ
 меня и узнавъ лицо мое, схватили
 меня, прищипывъ мнѣ: сильныя побой
 и раны, и нелекли на меня много
 зла, чуть не на смерть, но все это
 ничто и мелочно изъ-за любви ко
 Христу. Послѣ избѣиши отдали меня
 на судъ судьи, бывшему въ го-
 родѣ Дамаскѣ. А судья многими сло-
 вами лстылъ мнѣ, говоря: «что это
 ты сдѣлалъ съ собою, отрехшись отъ
 такой славы и дошедши до такого
 униженія? Вернись опять къ намъ,
 и ты достигнешь, безъ сравненія
 лучшей славы, чѣмъ была прежде,
 съ великою честью и благозвѣиельнъ».
 Я же сказалъ ему въ отвѣтъ: «то,
 что я сдѣлалъ съ собою, не совер-
 шено мною помимо призыва Христа,
 но что Ему угодно было, и что Онъ
 повелѣлъ мнѣ; изъ-за этого велика
 радость души моеѣ, и это я предпо-
 читаю почестямъ и славамъ». Видя
 твердость мою и непоколебимость ко
 Христу, приказалъ оиъ бить меня

1 ქმარიტასისსა B 2 შეიწყნარეს B 6 ეგუპტეს B 10 მდგომად B 19 რღსა რღსა B 19 ჰსა < B
 20 მსაგუელსსა < B 24 უფროაჲსსა B 30 წოდებისსა შეურეველო A 34 აწ < B.

ბამა ქმნი მიმართ ბრძანა დიდთა გუგუ-
 მთა ცუმაჲ ჩემი და მერსე შიფანე-
 ბამა ჩემი საპრობილე: და დაუფე
 საპრობილეს მას შინა დამსესისს
 6 შუად თათუბ: და ამისსა შუადგომად
 შეხვედნეს მე სახელსა ერთსა: რღსა
 ქრჯა სახელი სახისხელქ შინაგან საპ-
 რობილესა: საპრობილესა: და ვრ
 დაუფე მუნ შინა ათმუდმეტო დღქტ გა-
 10 მომიგნდა მე ქნ სახეურებაჲ თვის და
 მსუქა მე სიტკობეებაჲ თვის: და სი-
 ყუარული რი სათნო იყო ჩემდა მო-
 მართა:

10. და ვრ იყო შუგა დამქ ვიხილქ
 16 მე ნათელი დიდად ბრწყინვალქ: და
 45 მესქმ ქამა რი მეტუოდ ნუ გეშინინ
 მტერთა ამით გან ედ გისაროდენ: რ
 119ა განმზადებულ არს შენ თას|რის მიერ
 შენისა იჯ ქა გვრჯენი დიდებისაჲ. და
 20 აღრახილ ხარ შენ მოწამეთა მისთა
 თანა: და უწყის ქნ მშინო ჩემნო: რ
 ვლთა რნი იფენეს საპრობილესა მას
 შინა: ჩემი თანა ესმას ქამა იგი და იხილეს
 ნათელიცა იგი: და რ სახელი იგი რღსა
 25 შინა მეორედ შეხვედნულ ვიქმენ იყო
 იგი საესე სიბნელითა ვდს დღქტ და დამქ
 ერთ სახედ იხილევბოდა: მოკრძაღვითა
 სარკუმელთაჲთა: და არცადა თუ
 აზრდილი ნათლისაჲ შემოვიდრდა: ხ
 30 შეხვედნულთა მათ ვრ იხილეს ნათელი
 იგი მწრფელ აუწყეს: შესაპრობილეთ
 მოძღვარსა მას და იგი მოვიდა: და
 იხიდა თუხლითა თვისითა ვრ იგი სხუათა
 51 მათ იხილეს: და მივიდეს და აუწყეს
 118ა ესე მსაჯულ|ს მას: ხ მსაჯულმან მან

сильно, а затѣмъ отвести меня въ
 темницу. Пробылъ я въ темницѣ Да-
 маска семь мѣсяцевъ, а послѣ этого
 ввели меня въ доиъ заключенія, ко-
 торый называется *Домомъ крови*
(vзысканій) внутри самой темницы.
 Послѣ того какъ я пробылъ тутъ сем-
 пздцать дней, явилъ мнѣ Христось ми-
 лость Свою и дагъ мнѣ зпачъ сла-
 достъ Свою и любовь, которыя Ему
 угодно было (проявить по отношенію)
 ко мнѣ.

10. Въ полночь увидѣлъ я весьма
 яркій свѣтъ и услыхалъ голосъ, го-
 ворившій мнѣ: «не бойся этихъ вра-
 говъ, но радуйся, ибо уговоуаъ тебѣ
 отъ Господа твоего Иисуса Христа
 вѣнецъ славы, и сопричисленъ ты къ
 мученикамъ Его». Знаетъ Христось,
 братья мои, что всѣ находившіеся въ
 темницѣ со мною услышали тотъ го-
 лось и свѣтъ тотъ увидѣли, ибо домъ,
 куда я былъ заключенъ игорой разъ,
 былъ полонъ мрака до того, что день
 и ночь (въ пемъ) казались одинаковы,
 по причинѣ закрытія (наглухо) оконъ
 не пропикала даже тѣнь свѣта.
 Ушки, увидѣвъ свѣтъ, тотчасъ же
 сообщили смотрителю¹⁾ тюремщи-
 ковъ. Тотъ пришелъ и увидѣлъ
 своими глазами, какъ видѣли и дру-
 гіе. Пошли и доложили объ этомъ
 судѣ. Судья же прислалъ одного
 своего повѣреннаго, и тотъ такъ же

2-3 უფენათა B 5 ვრ იყო B 7 ქმნი B 14 უფე უფენი 16 მე < A 25 ლ. < B 27 ე
 სხუელ ეკრად B 28 და < B 32 იგი B 34 და მივიდა და აუწყეს ესე და მივიდა და აუწყეს B. 1) Букв.:
 можло.

მოაგდინა ცაცი ვინმე თუხი სარწმუნოა
 და მანცა იხილა გუა უწინარწმონა მისთა:
 რ ნათელი იგი ეტო შეოყარ უამ შითვე
 ბრწვინებადობითა: და წარვიდა სარწმუ-
 5 ნოა იგი მსაჯულისაჲ მის და უთხრა
 მას სათლისა მის ბრწვინებადობაჲ: წ
 მსაჯული იგი არა თუ სათლისა მის გან
 შეძრწუნდა: ან უეროდასა განძინდა
 და ბრძინა მიუყვანებაჲ ჩემა სხუას
 10 სხელსა სანერობილისას: და შემიქნეს
 მე გაცთა ვეოთვე თასა: სარკინობთა
 უკეთურთა: და გრწმინს ძმანო ჩემსთა:
 რ ეოთაჲ ჩემი მათ თანა უმძიმეს
 იყო ჩემ ზედა უეროდას ეისა გუემასა
 15 და სატანაკელთა: რ შესაპრობიდეტ
 1131¹¹ მოძღურსა: მიცნა მათქდა მცნებაჲ რა
 6a2¹ მკინებდა: მე სეუადრეუად ჩემდა:
 რ იგისი დღითი-დღედ შეუადრეუად და
 სიტყუთა მრავლითა შერჩიედ ძუგასა
 20 მათისა თუს: და გუემით და იძულებით:
 სიტყუად მიმკვდიან: წ მე ვეცოდი
 მათ სიტყუასა სეუშარცკობისას: და
 სიტყუს ტუბას მას მათს დავკვსნიდი:
 ედს შეაწი-დინს და ეერ ზეოთის სიტ-
 25 ყუაჲ წინა დავგომად ჩემდა: და რეს
 იგი ვეცოდი უწვის ქს რ არაჲს გან
 მსმეიდ: გინს მისწავიდე: ან სიტყუს
 ტუბას მას ჩემსა მათ მამართ მოვერ-
 30 მოდა ესას ჩემს: განმეკუტებელი და
 დამსნელი შექდის მათისა: და ვინ
 ეუწეს მსაჯულისა მის სიმტკიცის სარწ-
 მუნობისა ჩემისაჲ ქტს მათართ:
 113b¹ იზრასა წაცრეაჲ ჩემი შექდის მათისა
 რ და არს ამირა შექმნი და მას დამეს

увидѣлъ, какъ и предшественники
 его, либо свѣтъ стоялъ долго съ тѣмъ
 же сіяніемъ. Повѣренный судья от-
 правился и доложилъ ему о сіяніи
 свѣта. Но судья по то что сму-
 тился отъ того свѣта, а, напротивъ,
 еще больше разсвирѣпѣлъ я прика-
 заль перевести меня въ другой домъ
 заключенія. Заключили меня съ нѣ-
 кѣкими алыми сарацинами, и вѣрты
 мнѣ, братья мои, что пребываніе мое
 съ ними было для меня гораздо тя-
 желѣе, чѣмъ всякіе побои и мученія.
 Оказывается, смотритель тюремщи-
 ковъ завовѣдалъ имъ бранить и уко-
 рить меня. Онъ изо дня въ день уко-
 рили меня, многими словами нападая
 на меня изъ-за ихъ закона, а меня
 лишиа слова побоями и припужде-
 ніемъ. Я же говорилъ имъ слово
 истины, разбивая ихъ возраженія до
 того, что они сгѣслились и не нахо-
 дили словъ противустолгы мнѣ. И
 знаетъ Христось, то, что и имъ го-
 ворилъ, ни отъ кого не слыжалъ и не
 училъ, а такъ, возражая имъ, при-
 ходило мнѣ на языкъ (слово) пося-
 мляющее и разбивающее законъ ихъ.
 Когда судья была сообщена твер-
 дость моя въ вѣрѣ во Христа, оиъ
 задумалъ отправить меня къ ихъ
 царю, который есть «аміръ ал-мул-
 нийи»¹⁾. Въ ту ночь, когда наступала
 угрешня стража, увидѣлъ я нѣкіихъ

4 და წარვიდა სარწმუნოა B 13 უთხრა თუხი B 13 უმძიმესი B 16 მათ A. 18-19 შეუადრეუად
 შერჩიედ B 20-21 ვეცოდი . . . შეუადრეუად და იძულებით დადგინა სიტყუა B 21-22 მოძღუ-
 რთა სიტყუასა მათქდას B 22 მკინებდა B 27 რა B 28 ეოთაჲ მათ თანა უმძიმესად B
 30 მათისა B 31-32 სარკინობთა A. 1) Повелитель православныхъ, т. е. халивъ.

ვრ მოიწია სკუმილაჲი განთიადისაჲ:
 ვიხილენ ორნი ვინმე მოხუცებულნი რნი
 მოვიდეს ჩემდა და იჲო მათ თანა ||
 5b1 ჭერჭელი რაჲმე მიმსგავსებული
 6 კომთა: ვარსკულაჲისთა: და მას
 შინა კანდელი აღნთებული. თხიერ
 წელისა: და ზეთისა და ვიხილტ მსგე
 შინა სსანთლტ და გვრგვნი შწუნელ
 შემეული: წ მოხუცებულთა მათ აღილეს
 10 გვრგვნი იგი და დამადგეს თავსა ჩემსა:
 და კანდელი იგი დაჭიდაეს წინაჲმე ჩემსა:
 და ვრ განთენს სისარულსა დიდსა შინა
 იჲო გული ჩემი: და უფროჲსად აღორ-
 ძნდა: და განმტკინეს: სარწმუნოებაჲ
 15 ჩემი ქტს მიმართ: წ მსაჯულმან მან
 114a1 მიმიწოდა და შემსუქადისანსა და
 წარმავლინა მე მეფისა მის სარკინოზ-
 თაჲსა: და სხუადგა ვინმე მონაზონი
 მოყვანებული ტიბერიით წარმოსტა
 20 ჩემთანა მეფისავე მათისა: წ ჩუენ მი-
 5b2 ვიწიებით ახალსა სპარსეთისა || რ ამირა
 შემინი შემნ იჲო და ვიყვებით სპარ-
 სეთს შინა დღე რადენმე: და შერმე
 მოილო ბრძანებაჲ. მიმყვანებულმან მან
 25 ჩუენმან: რამცა მიმიყვანოს მე ჭალა-
 ბისა ქალაქსა წ დიდნი ლუაწლნი და ს-
 ტანჭველნი შემემთხვენეს გზასა მას მრ-
 ვალაყერითა გუემითა ვე მოწუნებადღე
 ჩემდა ქალაქსა მას ჭალაბისასა: და
 30 უწყით სამე სიშორტ გზისაჲ მის: და
 რადეიჩი სვანტ არს სპარსეთით გან ვე
 მუნამდე: და რ მკარცელ მავლინებდეს
 114a2 გზასა მას მრავლითა სტანჭველითა:
 და გუემითა და შურაცხად ქტევითა
 35 რლსა ვერ შემქმნებულ ვარ მითხრო-

двух старцевъ, которые подошли ко
 миѣ, ямѣя при себѣ какой-то сосудъ
 на подобіе пледы звѣздъ. Въ пемъ
 горѣла лампада безъ воды и масла,
 и въ пемъ же увидѣлъ я подсвѣч-
 никъ и вѣнецъ, украшенный зеленью.
 Старцы, подпльв вѣнецъ, возложили
 его на мою голову, а лампаду повѣ-
 сили передо мной. Когда разсвѣло,
 сердце мое было въ великой радости,
 и напаче возросла и утвердилась
 вѣра моя во Христа. Судья призвалъ
 меня и, посадивъ меня на носилки, от-
 правилъ меня къ царю сарацинъ, и
 другого какого-то монаха, привезен-
 наго изъ Тиверіи, отправилъ со мною
 къ царю. Мы прибыли въ Новую
 Персію, ибо эміръ ал-муминиъ былъ
 тамъ, и оставались мы въ Персіи нѣ-
 которое время. Затѣмъ доставившій
 насть (въ Персію) получилъ приказъ
 вести меня въ городъ Алеппо. Много
 трудностей и мученій прятлось мнѣ
 испытать въ пути, подвергался я мно-
 гообразнымъ избиеніямъ, пока я до-
 стигъ города Алеппо. А вѣдъ из-
 вѣстна и дальность того пути, и
 число станцій отъ Персіи до того
 мѣста). Вели меня по этому пути
 быстро, подвергал меня многимъ му-
 ченіямъ, побоямъ и поруганію, что
 не въ силахъ я разсказать. Послѣ
 этого, посадивъ меня въ лодку на Ев-
 фрატѣ, изъ Алеппо привезли меня въ
 городъ Ракку безъ пищи и цытя (въ

4 ჭერჭელი B 5 კომთა B 5-6 რ. მს ჰნი + იჲო B 7-8 მოიქე ჰნი A 12 ია ჰნი, რადეს B 14 ხან-
 წურაგება A 16 ჰწად A 21 ჰწად რ. ამას B 22 ვუაწით + წუენ B 23 რტ B 24 ჰნი < B
 26 ჰნი B 32 ჰნი B 33 ტანჭული B.

ბაღ; და მერმე ჭალაბით შემსუეს მე
 ეუფრატს ნაყითა; და მიმყოფინეს რაკა
 6a1 ქალაქად თანიერ სასრდე||ლისა; და სა-
 სუმელისა; და მაგრეს მე; ჭარამას
 6 ამირასა; და მუნ აღესრულენ დღენი
 ჩემნი ვე მაცემადმე ჩემდა სიკუდილსა
 მას წამებისასა; უკუნაჲსკენელ.

11. ესე ვაუწყე ერთობასა თქვენსა;
 ქწს მოუუარებო ძმანო; და ესე არს გან-
 10 გუბაჲ ცხოვრების ჩემისაჲ; ხ გუვედ-
 რები ელთა რელთა ქწს მიერ ნათელ
 გილებიეს და ბეჭედი სულისა წდისაჲ
 შეგემოსიეს; რა მტკიცედ შეიკრძალოთ
 კლდე იგი სარწმუნოებისა თქვენისაჲ;
 15 და უკუეთუ ღუწლი გინა თუ გუემაჲ
 114b1 შეგემოხვოს; მადლობით შეიწყნარეთ;
 რ მცირედ ეს არს წელღებოთა და სა-
 ცანჯველთა დომენაჲ; ხ მოსაკებელი
 იგი კეთილთაჲ მათ ოკნითი ოკე ქტიეს
 20 დაუსრულებულად; რ დი მოგვს თქვენ
 მამან დაუსაბამო მან; და ქემან მხოლოდ
 6a2 შო|| ბილმან; და სულმან ელდ წნ; ამას
 სამებით დიდებულსა და მიესცეთ დიდე-
 ბაჲ ელსა ესმას აწ და მდს და ოკნითი
 25 ოკე ამენ;

12. ესე განგუბაჲ ცხოვრებისა
 თვისისა და მიზეზი აღსარებისაჲ
 ნეტარმან ანტონი წარმოთქვა; ხ მე
 ვაუწყებ თქვენ სრულს მას წამებასა
 80 მისსა რ შემდგომად რადენთამე დღეთა
 მოუწოდა მას შეუე მან მან სარკინოზ-
 თამან; და ჭრქუა ანუ შენ არა რავას;
 გრქვანა; და სარ შენ ნათესავი მო-
 104b2 დგამი ჩუენი; ხ მან მოუგო და ჭრქუა ჭე
 85 მე ვარ რ ი ოღესმე გიყავ; რავას; ხ დღეს

дорогѣ), и отдали меня эмиру Хар-
 самѣ, и тамъ я докончашъ для мои.
 пока не бытъ, впоследствии. предать
 смерти.

11. Это я сообщалъ единенію ва-
 шему, братья мои, и это есть мое
 жизнеописаніе. Молю всѣхъ, получив-
 шихъ крещеніе во Христѣ и облек-
 шихся въ печать Духа Святого.
 чтобы твердо охраняли вы камень;))
 вѣры вашей, и если постигнутъ васъ
 трудности или повои, съ благодар-
 ностью пріимите. Ибо терпятъ раны
 и мученія приходятся на короткое
 время, а стяжаніе благъ пребываетъ
 во вѣки вѣковъ нескончаемо, которое
 да дастъ вамъ Отецъ Безначальный,
 и Сынъ Единородный, и Духъ Пре-
 святыи. Этому въ Тропцѣ славимому
 Богу да воздаемъ хвалу во всякое
 время, и нынѣ, и присно, и во вѣки
 вѣковъ, аминь.

12. Это жизнеописаніе свое и при-
 чину исповѣданія блаженный Анто-
 ній самъ изложилъ, а я сообщу вамъ
 полное его мученичество. По проше-
 ствіи нѣсколькихъ дней, призвалъ
 его (святого) царь сарацинъ, ска-
 завъ ему: «развѣ ты по имени не
 Равахъ и развѣ ты не изъ рода на-
 шего по происхожденію?» Онь въ
 отвѣтъ сказалъ: «да, это — я, кото-

2 2 ბუკავი + 3 ბ 4 კანონი B 7 უკუნაღესად < A 10 ცხოვრების B 14 ნეტარმან ანტონი B 25 აწ < B 26 ცხოვრების B 27 აღსარებისა + თვისისა B 28 გრქვანა + 26 B. 1) Собств.: камень.

მადლითა ღმერთა ქრისტეანე ვად: ჰრქუა მას მეფემან ჯ სწყალო რაჲ ესე შეამთხუთავს შენს რ დაუტყვე მეფეთა ნათესაობაჲ და მთავრობისა შეენიერებაჲ და მსახლოვნის მის შუგლის ნებეირობაჲ და მიხედესკვიითარსა შეურაცხებასა: მიუგო მას ნეტარმან ანტონი და ჰრქუა ვინაღმ და განვიცადე და ვპოვე რ ჰეშმარიტ არს შუგლი ქრისტეანე-
 10 თაჲ: და ამის თჳს შევეუფ მორწმუნეთ მისთა: ჰრქუა მას მეფემან ნუ იყოფინ გრმტა იყო იგი ჰეშმარიტ გინს მართალ: მიუგო მას წნ ანტონი და ჰრქუა ჰე რ უფროჲს ამის ნაოლის ცხად არს ჰე-
 115ა¹ შმარიტებაჲ მისი: ჰრქუა მას მეფემან კურანი არა გისწავიეს: წ მან ჰრქუა ჰე მისწავიეს და მისთჳს ვეელტი სიციბილსა წარწყმედილობის მისისას: ჰრქუა მას მეფემან ანუ არა გაკოს რაჲ
 20 იგი წერილარს სურას მას კურანისას: ანუ რაჲღამშ იყოს უცხადსი ნათელი მათ სიტყუათა: ჰრქუა მას ანტონი ნათელი იგი რ ღეს შინა მე დღეს ვიქცევი თუდ უბრწყინვალს არს მკათ სიტყუათა:
 25 ჰრქუა მას მეფემან მოიქეც სარკინოზად-
 66² ვე და დაუტეგე ცილობაჲ ეგე უბრწყინებისა შენისაჲ უკუეთუ არა ვბრძანო მოკუეთაჲ თავის შენისაჲ: აწვე ეამს ამის.

80 13. ჰრქუა მას, ამბა ანტონი ვეძებეგი მ:გას რა ჰბრძანო მოკუეთაჲ თავის ჩე-
 115ა² მისაჲ, და დათხევაჲ სისხლოა ჩემითაჲ, რ სმნი ცოდვანი მიქმნიან წინაშე ოის დიდად ბოროტნი და არა რაჲ სხუაჲ შე-

რეი ყიგოდა ბულ რადხოთ, ნო პინე ბლოდატიუ ბოგა ჲ — ხრესტიანინე. სკაზალე მუ ცარი: «ო, ნესჩასნიი! ჩო თუ სდჳლად სჳ სობოუ, ჩო ოსავილჳ ნ როდსთო ცარეი, ი ნელიკოლჳნიე ვლასთოვანი, ი უჩჳს სლავიანო ჳკონა, ი დოშელ დო თაკოგო უნიჳენი?» ბლახენიი ანტონი სკაზალე მუ თჳ ოთხეტი: «ნოსმორხეტი, ი უნიდჳლ ი ნაშელ, ჩო ჳკონი ხრესტიანი ისთენეტი, ი პოვგოუ ირისოდინილჳ კჳ ვბრჳნიე მგო». სკაზალე მუ ცარი: «და ნე ბუდელე ავგო, ჩოთბი ოთ (ჳკონი ხრესტიანი) ბულ ისთენეტი ილი პრავდენი!» სვთოი ანტონი სკაზალე მუ თჳ ოთხეტი: «ნოდინიო ისთე ავგო სვთი ნესჩასნიე მგო». სკაზალე მუ ცარი: «გუ იკორანი ნე იზუჩალე?» თოთ ოთხეტილჳ: «და, იზუჩალე, პოგოუ ი ბჳგო ოთ გლობლიო ჳნი მგო». სკაზალე მუ ცარი: «რავნი ნე პომნიშ, ჩო ნაშესანი თჳ სურნი კორანი? რავნი მოჳელე ბუტი ნაკოი-ლიბო სვთე ისთე თჳს სლოვ?» სკაზალე მუ ანტონი: «სვთე, თჳ ნოგორომე ი ნიქნი პრებინიო, გოვადო სვთელჳ თჳს სლოვ». სკაზალე მუ ცარი: «ობრატის ვიოთე თჳ სარაჩინა ი ოსავი ავო პრენიე თოეგო ნებლავორაზუმია, ა ესლ იწეტი, თაკე ი ნელო ოტხეჩ თეტი გოლოუ სიო მინუთუ».

13. სკაზალე მუ ანტონი: «ი თოგო დოგოაიოსე, ჩოთბი თუ ნელჳლ თეხეჩ მინე გოლოუ ი პოვალე მოუ კოვე, იბო მითო სდჳლანი თრე ვესმა თჳჳჳიქი გრჳხი პრედე გოსპო-

1 ქალცანი გრქ ქალცანი A 11 ჳკუნი — ჳს B 18 წს < B 17 კუცო A 18 წკუნი B 28-29 აწვე ეამს მას < A.

მძღუებელ არს აკოცად მათ გარნს მო-
 კუთხაჲ თავისი ჩემისაჲ: და დათხუგაჲ
 სისხლთა ჩემთაჲ: ჭრქუა მას შეუყმან
 და რაჲ არიან სიმნა იგი ცოდეანი: მოუტო
 5 მას ანტონი და ჭრქუა: პირველი იგი ესე
 არს: რ მოგედ შე ღოცვად სისხლს მას
 შეიბინებულსა და სავსეს უმუჯულოებითა:
 რღ არს მაჭაჲ: და მეორე იგი ესე არს
 რ მომიღებეს შე წინადაცუთაჲ და
 10 მით ვიქმენ შე წინადაცემომ ქმსი: ||
 7a1 და მესამე იგი ესე არს რ შესდვის
 ჩემსა საბერძნეთს: მბრძოლთა თანა მო-
 ვსრენ მრავალნი სულები მორწმუნნი და
 ამისთჳს ვეძიებ სისხლთა ჩემთა დათხუ-
 15 ვასა: რ ბოროტთა მათ ცოდეათ
 116b1 ჩემთა არა რაჲ სხუაჲ აღტკოცს | გარნა
 ესე ნ: ნ შეუყმან ვრ იხილა მტკიცებ
 იგი და შეურეკველი სარწმუნოებაჲ
 მისი: ბრძანა მოკუთაჲ თავისი მისი-
 20 საჲ: და ესრეს სრულ იქმნა მადლითა
 ღმრთა წამებაჲ მისი:

14. და ღოცვითა და შეთხებითა მი-
 სითა ღირს შეუყმან ჩუენცა ქნ ნაწილს
 შეუდრობის მისისას: ზიარებაჲ: რ
 25 იგა არს მიმნიჭებელი უღთა კეთილთაჲ:
 და მისა შეუენს დიდებაჲ მამისა თანა
 სულის წითურთ აწ და მღს და
 ოქნითი ოქე ამენ:

домъ, и ничто не может очистить
 ихъ, развѣ только отсѣченіе головы
 моеѣ и пролітіе крови моеѣ». Ска-
 залъ ему царь: «что это за три
 грѣха?» Антоній сказалъ ему въ от-
 вѣтъ: «первый (грѣхъ) вотъ что:
 пришелъ я молиться въ домъ, осквер-
 ненный и полный всякаго беззаконія,
 что есть Мекка; второй — вотъ что:
 принялъ я обрѣзаніе и тѣмъ сталъ я
 противникомъ Христа; а третій—то,
 что, когда я вступилъ вмѣстѣ съ
 воюющими въ Грецію, избягъ я
 (тамъ) много душъ вѣрующихъ. Вотъ
 изъ-за этого я домогаюсь пролітія
 моеѣ крови, ибо тяжкихъ сихъ грѣ-
 ховъ ничто не можетъ очистить,
 развѣ только это». Царь, видя твер-
 дую и непоколебимую вѣру его, при-
 казалъ отсѣчь ему голову, и такимъ
 образомъ совершилось по благодати
 Бога мученичество его.

14. Молитвами и предстатель-
 ствомъ его да сподобитъ Христось и
 насъ участія въ удѣлѣ достоянія его,
 ибо Онъ — Податель всѣхъ благъ и
 Ему слава подобаеѣ со Отцомъ и со
 Святымъ Духомъ нынѣ и присно и
 во вѣки вѣковъ, аминь.

1 მთავრ B 2-3 და დათხუგა სისხლთა ჩემთა < A 3 შეუყმან → 2c B 5 და ქმსი < B
 13 მბრძოლთანი A 15 ბოროტთა მათ A 16 იხილა და სხუა ოქნით B 17 ნ შეუენს] შეუენს → 2c B
 20 სარწმუნოება A 23-24 (წილს შეუდრობის) სარგის შეუდრობის B.

II. Служба.

196 მს გე დღეს [=ანგარსა: ით]: წინა რაგახ: ანტონი შმისა და მოწმისა:

ლღ ლღჟ ქა დ გი ჯ სწღნი.

1. გისროდენ ქეს მოწამეო. სანა: 5 ტრელო ანტონი. რ ლიცა შეიჭურე ისრითა მით ღთისა სიუყარულისა მათა ღირსო. და ჟაჭვ სიმტკიცისა შეიმოსე უღლეველი იგი ჟუარი ქესი. რ ლიცა წარგიძლეა შენ სასუფეველად. და ის: 10 რუბ. უკორცოთა თანა უოხტნოს ცნებასა: —

2: ძალითა შენითა მაცხოვარ. განძლიერდა მოწამე. შენი ნეტარი ანტონი. და სიმენით შეურაცხევენ ფიცხელნი 15 სატნჯელნი. და ვა საკუშეველი სულენელი. სულე თუნი შეწირა მსხურეზლად შენდა. ჯ ნიჭთა შენთა სიმრავლესა ქეღო. რ ლითაცა. აცხოვნენ სულნი ჩუკენნი, ვა მოწაქაღ ხარ: —

20 3. სარწმუნოებითა მტკიცითა. მოსრულნი მოწამენნი. ბრწინვალითა ცალობითა საკსენებელსა შენსა ვადიდებთ ღირსო ანტონი. რ გამოსჩნდი მძლედ მტერთა მიმართ. და სირცხულე: 25 ულნი მართლ უკუნაქცენ. და მიიღე გურგენი წამებისა ნეტარო. ქეს მიმართ. მეოხ გეგ მღის მადიდებულთა შენთა: —

სენი ქეს მწმენი: —

Въ тотъ же день [= января 19] св. Раваха-Антонія, отца и мученика.

«Господи, воззвахъ» гласъ 4 плагальный: «О, чудесе!»

1. Радуйся, мученикъ Христовъ, вождѣнный Антоній, который вооружился стрѣлою любви къ Богу, о, преподобный, и облечся въ цѣпь твердости — непобѣдимый крестъ Христовъ, который тебя предводилъ въ царствіе, и радуешься со безплотными въ жизни безкопечной.

2. Силою Твоею, Спасе, укрѣпился мученикъ Твой, блаженный Антоній, и съ мужествомъ преобрегъ огнь жестокия муки и подобно благоухающему вниаму душу свою принесъ опъ въ жертву Тебѣ. О, какъ обильны дары Твои, Христе Боже, ими же Ты спаси души наши, ибо Ты милостивъ.

3. Мы вѣрные, пришедшіе съ твердою вѣрою, свѣтлымъ пріемъ память твою славимъ, преподобный Антоній, ибо ты оказался побѣдителемъ надъ врагами, обративъ ихъ— пристыженныхъ вспять, и прилъ ты, блаженный, вѣнецъ мученичества. Молись Христу непрестанно о пасть, величающихъ тебя.

Другія [стихирь]: «Мученики Христовы».

1-2 ი ანტონი ანტონი რაგახს D 7 წ 8 აი < D 11 ცხოვრების 14 უფლებანი < D 16 ხელ-
წაკალი 20 მოწამენი 23 ღთისა და 26 უფლებანი 26-28 გურგენი წამებისა ქეს მოწამე-
ობაზე მისი მართლ სულთა ჩუკენნი: ჯ დღეს მადიდებულთა.

1. მამო წო. შეიჭურე შენ წო-
 197a ბად უღთოთა. | და შეურაცხ ჭუეენ კორ-
 ცთა ტკივილნი. რ სურვიელ იყავ. შენ
 მოღებად წამების გვრგვინს და ღირს
 6 იქმენ მკნეო. -

2. ნეტარო ანტონი. აღასრულე
 შენ მცნებაჲ ო. ა. და მოიძულე დიდე-
 ბაჲ ესე. და მონატებთა. სიმრავლე და
 დასთხიენ სისხლნი შენნი. და ჰსურუე
 10 წინაშე ღთისა: -

3. აწ იხარებ ღირსო. შეერთებული
 წოთ თანა. და მათ თანავე ჰხედავ მღის.
 ნათელს გამოუთქმელს. სამების
 წდისსა. მოგვკესენენ შემსხველნი
 15 შენნი: -

წრ დგმა ე ა დ გი: -

ღირსო მამო და სამეზის სან-
 ტრელო. მოწამეო ანტონი. უკარ ჭუეე
 თაგი თაჲსი და აღილე ჟუარი ქქის მფი-
 20 საჲ. და აღიარე ჟუარცმული ღთად და
 შემოქმედად ეთა. და სირცხულეულ
 ჭუეენ არაწმიდანი და ბილწნი აგარეანნი.
 და განატდე მწიკულეეანი იგი. ცთომი-
 ლებაჲ და წვალებაჲ მათი. და სისხლნი
 25 შენნა წნი ვა მსხურზლნი. შესწირენ
 ქს მესხელისა. რ ღლის მიმართ ოხად
 ნუ დაცადებ. რა შეიწყალებს სულნი
 ხუენსნი. ვა კაცთამოუკურე არს: -

ოთ ღლესა დ გი: ზეცით ქქინდ
 80 მო: -

1. გაგნგიკუთნა ქნ: დედის მუცლისა
 გან ღირსო: ანტონი და ჯეო სამკვდრე-

1. Отче святыи, вооружился ты
 на борьбу съ безбожниками, прене-
 брегши боли плоти, ибо желалъ ты
 приять вѣнецъ мученичества, и удо-
 стоился его, доблестный.

2. Блаженный Антоний, исполнилъ
 ты заповѣдь Господню, вознепави-
 дѣвъ славу сію (мірскую) и мпоже-
 ство стяжаній; проливъ кровь свою,
 ты пребываешь предъ Богомъ.

3. Нынѣ радуешься, преподоб-
 ный, сопрічисленный къ святымъ,
 совмѣстнo съ которыми и видишь
 присно неизрѣченный свѣтъ Святой
 Троицы. Помни насъ, восхваляю-
 щихъ тебя.

«Прокиментъ» гласъ 4 плагальный.

Преподобный отче и трижды во-
 жделѣннѣе мученикъ Антоній, от-
 рекся ты отъ себѣ, взявъ крестъ Хри-
 ста Царя и исповѣдавъ Распятаго Бо-
 гомъ и Творцомъ всѣхъ. Ты присты-
 дилъ нечестивыхъ и скверныхъ ага-
 рилъ, отвергнувъ грѣховное заблуж-
 деніе и ересь ихъ. Кровь твою святую
 принесть ты какъ жертву Христу Спа-
 сителю, передъ Которымъ не чере-
 ставай молиться, дабы Огнь помно-
 валъ души наши, яко Человѣколю-
 бецъ.

«Господи, воззвахъ» (гласъ) 4 пла-
 гальный: «Съ небесе на землю»...

1. Преподобный Антоній, при-
 своилъ тебя отъ утробы матери .

1 ი ს უ რ ჯ ე უ რ ე 2 უ ჯ ლ თ ი თ ა 3 უ რ < D 4-5 პ ო ლ ე ი დ პ ო ლ ე უ რ ე ს ი ს, გ ვ რ ე ნ ი ა დ პ ე მ ს ი ს ვ ე
 7-10 ს ი ტ ე უ ა მ უ ს ხ ე ლ ა ს ი ა, და პ ო მ ო უ ლ უ ს ო ე ლ ო ს ო ა მ ს ი დ ე ჲ და მ ა რ ე ე თ ი ა ს, ხ მ რ ე ე ლ უ რ ე პ ო ლ ე ო დ ე ჲ ა ე
 წ ი რ ე ე ლ 11 ა წ ა მ რ ე დ 13-15 ს ი თ ე ლ ს, მ ს ც ხ ე ლ ს ი ს, ს ა მ ს ი ს ს ო გ ე ე ს ე რ ე, დ ო მ ო მ ე მ ე ლ ო ნ ი უ რ ე ნ ი: - ქ ქ რ
 ო ე ი ა მ ე რ.

ბელად თვისა; ეჲ ჭურთ უბიწოა; სანა-
ტრელა; განიოტე სიმრავლე მაცთურ-
თაჲ. და გამოჰბრწყინდი: მსკაცსად ან-
გელთა; ~

5 2. აგარის ნათესავთა; შუგული უნ-
ლოჲ განაგდე ღირსო: ანტონი და ღირს
იქმენ მადლსა ღთისასა; სახედ კრავისად
განუოფად კორცსა; და სისხლსა ქესსა
და ესრეთ ჭდალადებდი; მომიკსენენ ჩნ
10 მესა; ~

3. აღსრულე ცხოვრებაჲ შენი სან-
ტრელა ანტონი; მარხეთა ლოცვითა
და ღირსად ქცევითა; და შურითა სელ-
მრთოჲთა აღგუებული; წარსდეგ წე
15 მძღაგრთასა უშიშად; და ქე მკსნელი;
ჭქადაგე მოწამეო; ~

გზნ ვენაგო მადლისო ნაერ-
ფიერო; ~

ოხითაჲ; ეჲ ა გო;

20 1. ახლისა აღთქუმისა ნაშობადი და
მკადრად ზეცისა ჩინებისად იწოდე; ან-
ტონი; შვილად აბრაჰამისა იქმენ ნე-
ტარო; და ნათესავთა მათა; ისმაილელთა;
შუგული; განაგდე ულად ქებულა; და
25 აღიარე სემებისა; ერთარსებით სწორი
თჯთებაჲ; და დაუტრევე; დბჲ განქარვე-
ბადი; და შუებაჲ დაფიქებადი; შეურაცხ
ჭყეგ უღითურთ; და უდაბნოს განჭბრ-
წყინდი; მონაზონებისა ღუაწლითა ღთ
30 შემოსილო; დჲ; ეგედრე აწ; მონიჭებად
სულ; ~

ოტღებსა და ტი უტღებდეთ ოა

(твоей) Христосъ, содѣлавъ тебѣ,
какъ сосудъ непорочный, Своимъ вмѣ-
стелищемъ. Блаженный, разогпалъ
ты множество соблазнителей и воз-
сиялъ ты подобно ангеламъ.

2. Преподобный Антоній, отвергъ-
ты негодный законъ племени Агари
и удостоился ты благодати Божьей
(узръты) въ образѣ агнца раздѣленіе
Плоти и Крови Христовой, взывая
такъ: Спасе, спася насъ.

3. Исполнилъ ты жизнь твою, а
вождедѣнный Антоній, постомъ, мо-
литвою и достойнымъ поведеніемъ, и
воспламененный Божественною рев-
ностью предсталъ ты безбоязненно
предъ сильными (міра сего) и исповѣ-
дѣдалъ ты, мученикъ, Христа Спа-
сителя.

Радуйся, Вышняго вертоградъ
плодоносный!

«Молитва» (тропарь на «Богъ
Господь») гласъ 1 псалмный.

1. Антоній, ты нареченъ рожден-
нымъ Новаго Завѣта и послѣдникъ
небесаго уготованія (призва-
нія); блаженный, ты сталъ сыномъ
Авраама и отвергъ ты, всехвальный,
законъ измаильтянъ, исповѣдавъ
единосущностью Тронцы равенство
Лиць; оставилъ ты славу пре-
ходящую и всецѣло пренебрегъ ты
веселіемъ забываемымъ, возсіявъ въ
пустыни подвигами иночества, бого-
носный, нынѣ моли Бога о дарованіи
душамъ [нашимъ великой милости].

«Канонъ» (букв. пѣсни) 4 псалм-
ный (гласъ): «Понмъ Господеви» (1 п.).

1. მოვედით დღეს ეწი. ღთშემოსილნი და სარწმუნოებით. უგალობდეთ ანტონის. რ ღი ღირსად ადიდა ქნი.

2. დიდებულა ანტონი. ზეცით მადლას ღირს იქმენ შეყენარებადამისთავს მორწმუნენი. გდღესასწაულ-
187b ობთ გსენებას შესსა:

3. წესნი ანკელაზონი ზეტას მალაღას შინა ისარებენ. საკსენებელსა
10 შესსა. მოღუწეო ანტონი დიდებულა. -
შნ უქრწი -

მსჯესა: მოსე წინაწარმეტ. -

1. მამათ-მოთავრას აბრატამს: მიემსგავსე ნეტაროა და ახლი ისაკი შესწირე
15 თავი. შენი საკურთხედ შეუფისა სუღად სულსელად ღირსო ანტონი. -

2. მოსეს შური აღილე შენი და მსჯავსად მისა ღირსოა ისილე მადლი: თუაღლითა სულისაათა: მოღუწეო ან-
20 ტონი უხილაგი ღი და მას კმსახურებდი. -

3. წარმართთა ქალგას მავლეს: მიემსგავსე ნეტაროა მამულთა მათ შუულთა დატყეებითა ღირსოა და მსჯავსად მისსა
25 მგნეთა ქეს თავს დასთიენ სისხლნი შენნი. - მოგასწავებდა ეს. -

გძსა: შნ სრ დაშამტ

1. დაფარულთა განმკითხველმან. დედის მუცლით გან გამოგირჩია და გა-
80 კურთხა. ამისთავს განაგდე უნდოა სვეული ანტონი. -

2. მამისა თანა მოსყდრე. წინასუ-

1. Приидите днесь всѣ богоносные и съ второю воспоемъ Антонію, котораго достоенно прославили Христось.

2. Славный Антоній, ты удостоился принять благодать свыше, посему върныи празднуемъ память твою.

3. Чины ангельскіе въ выси негесной радуются памяти твоей, славный подвижникъ Антоній. [Богородичесть]: «Ты нескусобратно».

«Вовия» (II п.): «Пророкъ Мойсей».

1. Блаженный, уподобился ты патриарху Аврааму и ты, Новый Исаакъ, принесть себя Царю въ жертву благоуханія, о, преподобный Антоній.

2. Пріять ревность Моисееву, подобно ему, преподобный, ты духовный окошь узрѣлъ Невзрачнаго Великаго Бога и Ему служилъ ты, подвижникъ Антоній.

3. Блаженный, уподобился ты проповѣднику языковъ Павлу, оставивъ законъ отечественный, и подобно ему ты, доблестный, пролилъ кровь свою ради Христа. [Богор.]...

«Утвердися» (III п.): «Ты еси утверждение...».

1. Изсгѣдующій сокровенное избратъ тебя отъ утробы матери и благословилъ, посему ты, Антоній, отвергъ негодный законъ.

2. Сопрестальника со Отцомъ,

1-2 ღთშემოსილნი და სარწმუნოებით: 4 ზეცით 6-7 მოღუწეო ანტონი დიდებულა შესსა 8 ზეცით
9 კურთხა 28-29 დაფარულთა განმკითხველმან 30 კურთხა 31 უნდოა
32 მოსყდრე.

კუნეთა შობილი ქე ღთი იცან. სუ-
ლითა წითა ანტონი და შეუდგა: -

3. ჭეშმარიტად ღირს იქმენ. კრავს
ღთისსა ხილვად ნეტარო ანტონი. და
8 განყოფად კორცსა მისსა საკურთხე-
ველსა ზედა: - წნ ენი მო: -

მსმას: მესმა ოთ გნ

1. შეურაცხ ჭევენ შენ გემონი. და
დაუტევე სიმდიდრე ქუეყანისაჲ. და
10 ქეს მიმართ ჭლადღებდი. შენ ხარ სიჭა-
ღული. და ძალი ზემი: -

2. სჯული მართალი და წესი. ქრი-
სტიანეთაჲ შეენიერი ირწმუნე. ედ
სნატრელო ანტონი. და შეიუარე შენ
15 ჟუარი ქესი: -

3. განადგე წესი ჰირველი. და ქე
შეიუარე ღირსო ანტონი. და მით
სძლე ეშმაკთა საცთურსა. და აწ იდი-
დები საუკუნესა: -

20 4. შეიმოსე ძალი სღთოჲ. მარ-
თალო ანტონი და ამხილე მტერთა.
ჟუარისათა ისმაიტელთა. და სირცხ-
ლეულ ჭეაჲ მძლავრებაჲ მათი: - ღთი
რლი: -

25 დგა: აღმსობილინ

1. სასწავლთა მათ გან. მოწამისათა
198a გულისსება ჭეაჲ. ძალი იგი წთაჲ. და
განადგე ბნელი სიციბილისაჲ: -

2. ტაძარსა მას შინა. მგნედ მოღუ-

Рождешаго прежде вѣковъ Христа
Бога ты, Антоній, познавъ черезъ
Духа Святого и Ему послѣдовалъ.

3. Поистинѣ удостоился ты, бла-
женный Антоній, видѣть Агнца
Божьяго и раздѣленіе Тѣла Его на
жертвенникѣ. [Богородич.]: «Всѣ
мы»...

«Услышахъ» (IV п.): «Услышахъ,
Господи, смотрѣнія...».

1. Пренебрегъ ты вкусы и оста-
вилъ мірское богатство, взывая ко
Христу: Ты—гордость моя и сила.

2. Въ истинный законъ и прекра-
сный чинъ христіанскій увѣровавъ ты,
всевождемый Антоній, и возлю-
билъ ты крестъ Христовъ.

3. Отрекся ты, преподобный
Антоній, отъ перваго чина, возлю-
бивъ Христа. Симъ побѣдилъ ты
козни діавола, и нынѣ славишься во
вѣки.

4. Облекся ты, праведный Анто-
ній, въ Божественную силу, обли-
чивъ враговъ креста—изманыягы
и опозоривъ ихъ пасиліе. [Богоро-
диченг]: «Бога, Его же [родила
еси...]»

«Отъ нощи» (V п.): «Угрепо-
юще...».

1. Чудесами мученика ты уразу-
мѣлъ силу святыхъ, отвергнувъ тьму
зablужденія.

2. Въ храмѣ доблестнаго подвиж-

1 წინასწარეთა შობილი უწინაჲს სუენეთა 3-4 კრავს . . . ნეტარო] ხილვად კრავსა ღთისსა სნატ-
რელო 9 ხილვად 12 ჭეაჲ 13-14 აწმუნე ედ სნატრელო] ირწმუნე ქესიანად მართალი 15 ჭე ამა
20 ჰლ] სუ. 26 მწინსითა] მწინსითა 28 ხილვასაჲ] სუენობაჲ.

წის თვედორესსა. იხილე შენ ნეტარო სსწაული უფრომს ბუნებისა: -

3. გუჩუნა წო. მსგავსი კრავის სვეტაკისაჲ. ჰური იგი ფეცისაჲ. გან-
 6 მაცხოველებელი მორწმუნეთაჲ: - შდ შობისა: -

ღესა: მომეც შესა:

1. შეის შესცვალე ძალი სილადისაჲ. სიმდიდრეთა მათ შენთაჲ. ნეტარო ან-
 10 ტონი. სიმდაბლეთა ქესთა მისგავსე-
 ბითა: -

2. მარხვითა და უბიწოებითა. განჭედე გზაჲ იგი იწროჲ. მამაო ან-
 ტონი. და შეხედე ცნობას წთათანა: -

15 3. წარიდებინე წინაშე მძლავრთასა. ანტონი სსანტრელო. რნი გეტეოდეს. ვერ შეცთომილ იქმენ თვის შეფეთაჲ. -
 სსამეჯდრე: -

ქნა: დასაბამსა: -

20 1. დაუტევე. დიდებაჲ წარმეგალი. ნათესავთა. და მძლავრთა სიჭედული. არად შეჭრაცხე და ემა ჭეუე. ქე ღო ჩემო გაკურთხევე მდის უკე: -

2. ეტეოდე შენ აგარიანთა ერსა. 25 სსანტრელო წო მოწამეო. იყავნ ჩემდა სსსო ქე ღთო. რღსა ვაკურთხევე: -

3. განაბრწეინევე. ანტონი სსანტრელო. შრომამ შენი. წამებისა ნათლითა. და მიიხეუნ შენ ორნი

ნიკა Θεოდორე უნძელ თუ, блаженный, чудо сверхъестественное.

3. Святый, показался тебе, въ видѣ благаго агнца, Небесный Хлѣбъ, Оживляющій вѣрныхъ. [Богородичень]: «По рождествѣ».

«Возопихъ» (VI п.): «Ризу мнѣ даждь...».

1. Мгновенно измѣнилъ ты, блаженный Антоній, буйную силу твоихъ богатствъ, подражая кротости Христовой.

2. Постомъ и непорочностью проселъ ты, отецъ Антоній, путь тѣсный, вступивъ въ жизнь со святыми.

3. Ты былъ представленъ, вождѣнный Антоній, передъ сильными (мира сего), которые говорили тебѣ: какъ ты соблазвился, будучи родственникомъ царей. [Богородичень:] «Достоиніе».

«Благословенъ еси» (VII п.): «Въ началѣ [землю основавшій]...».

1. Оставивъ преходящую славу и пренебрегши угрозами родственниковъ и сильныхъ (мира сего), ты воскликнулъ: Христосъ, Богъ мой, благословляю Тебя всегда, во вѣки.

2. Говорилъ ты, вождѣнный святыи мученикъ, народу агарянскому: да будетъ упованіемъ моимъ Христосъ. Богъ, Котораго благословляю.

3. Трудъ твой, вождѣнный Антоній, озарилъ ты свѣтомъ мученичества, и пріялъ два вѣнца, монаше-

1 ძალე უკ[ძალე მად 2 უფლებს ბუნებისა 3 შავისა] შეცვალე 9-10 სიმდიდრეთა . . . ანტონი
 ანტონი სსწაული: სიმდიდრეთა შენთაჲ 12 უბიწოებითა უწამე კრავისა 21 სვეტული] 22 25 ნება მ
 უკე < D 24 ცნობასა 26 ვაკურთხევე ვაკურთხევე ზღვანი და შინა 29 მამაო უკ[მამაო.

გვრგუნნი. მონაზონების და წამებისაჲ. — ერთი ძალი: —
აგზა: მთას წა

1. კადნიერად აღიარე ქე. უსჯუ-
188ბლოთა. კელმწიფეთა წინაჲ. და მათ
მიერ მოიკალ ღირსო ანტონი. და ქა
ღა აგურთხეედ მადლობით უბე: —

2. რნცა. დაძულებული ადამ. გა-
ნახლა. ქნ ღნ ჩუენმან. მანვე შენ
10 განგწმიდა დაძულებისგან. ღირსო
მოწამეო. და ამაღლებ მას უბე: —

3. მესნელს ჩუენსა. ეთა: მეუფესა.
ეგადრე შენ. ანტონი დიდებულა.
მორწმუნეთა გამოკსნად განსაცდელთა-
15 გან. რნი პატრივსცემთ. კსენებას შენსა
უბე: — რნცა: —

ადზა: ღთის მშნლდ: —

1. ნაშობთა მეკვლისათა. ისმია-
ტელთა სჯული განგდე. და შეიღ
20 აზნაურისა იქმენ ნეტარო. ნათლის
ღებთა და სისხლთა დათხეითა: —

2. ნუ დასცრები ვეადრებად. ქეს მი-
მართ ვა გაქუს. კადნიერებაჲ ანტონი
ეად ქებულა. კსნად ჩუენდა უღლისგან
25 ბარბაროზთაჲსა: —

3. ითხოვე ქეს მიერ. მშჯდობით და-
ცნაჲ ეკლესიათაჲ. და მოცემად ძლევაჲ
მეუფეს ჩუენსა. მკნად მოღუაწეო დი-
დებულა ანტონი: — გნკვრ: —

სკიი и мученический. [Богородиченъ]:
«Едину силу».

«Благословите» (VIII п.): «На
горѣ...».

1. Дерзновенно предъ беззакон-
нымъ властями ты исповѣдалъ Хри-
ста, и ими (за это) ты былъ убитъ,
преподобный Антоній, славя съ бла-
годарностью Христа Бога во вѣки.

2. Христось Богъ нашъ, Обновив-
шій ветхаго Адама, очистилъ отъ
ветхости и тебя, преподобный муче-
никъ, и ты превозноса Его во вѣки.

3. Спасителя нашего, Царя всѣхъ,
моли ты, славный Антоній, изба-
вить отъ бѣдъ вѣрующихъ, чтущихъ
память твою во вѣки. [Богороди-
ченъ]: «Аже».

«Величитъ» (IX п.): «[Возгнну]
Богородицу».

1. Отрекся ты отъ закона из-
машлятявъ, родившихся отъ рабыни,
и сталъ ты, блаженшый, черезъ кре-
щение и пролитіе крови (своей) сы-
номъ свободной.

2. Не переставай молить Христа,
— какъ есть у тебя, Антоній все-
хвальныи, (на то) дерзновение, — оубъ
избавлеши насъ отъ ига варваровъ.

3. Проси у Христа, доблестныи
подвижникъ, славный Антоній, о со-
храненіи въ мирѣ церквей и о даро-
ваніи побѣды царю нашему. [Бого-
родиченъ]: «Удвигшася...».

2 კროსელისებისა 4 კადნიერებაჲ 4-5 უსჯულოთა 7 იკვრებაჲ . . . უბე იკვრებაჲ მს უბე
8 ადამ 11 მადლობაჲ იკვრებაჲ 15 პატრივსცემთ 19 უბე 21 სისხლთა 28 წყნად 29 დიდებულა
ანტონი.

ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში

ვიწყებ რა კურსის კითხვას ძველი ქართულისა და მეგრულის შესახებ, მსურს ჩემს პირველ ლექციაში ერთს იმ მრავალ სახმო წესთაგანს შევეხებო, რომელნიც საერთონი არიან დასახელებული ენებისთვის, სახელდობრ, ბ გ ე რ ა თ ა ა ს ი მ ი ლ ა ც ი ი ს ა და დ ი ს ი მ ი ლ ა ც ი ი ს წ ე ს ს.

ბგერათა ასიმილაცია (ე. ი. დამსგავსება) და დისიმილაცია (ე. ი. განსხვავება, განსხვავება) ფართოდ იხმარება ამ ენებში; ამ წესთა მოქმედება თავს იჩენს ფეხის ყოველ გადადგმაზე ენის შესწავლის დროს; და აშიტომ, თუ წინასწარ, მოკლედ მაინც, არ გათვალისწინებულ იქნა წესები, რომელნიც ბგერათა ასიმილაციას და დისიმილაციას განაგებენ, გამოუცნობი და გაუგებარი დაგერჩება მრავალი ფაქტი არა მხოლოდ მორფოლოგიურისა და ეტიმოლოგიურის სასიათისა, არამედ სინტაქსურისაც, რამდენადაც ასიმილაცია და დისიმილაცია ცალკე სიტყვების საზღვრებს სცილდება და მეზობელი სიტყვების საბოლოოებსა და თავიადურებზე ვრცელდება.

ასიმილაციისა და დისიმილაციის მოვლენათა შესწავლის დროს ჩვენს ენებში ორი დასაბამის ბრძოლას ვამჩნევთ: ერთია წმინდა ფონეტიკური დასაბამი, რომელიც ხელს უწყობს ბგერათა ასიმილაციას და დისიმილაციას, და მეორე სამორფოლოგიო, რომელიც ხელს უშლის ამ მოვლენებს.

ძველს ქართულ ენაში, რომელიც მწერლობითი და, მაშასადამე, რამოდენიმე ხელოვნური ენაა, მოჩანს ასიმილატორული ტენდენციების წინააღმდეგი მიდრეკილება — დაცულ იქნას მწუობრი და ბროლივით წმინდა მორფოლოგიური და ეტიმოლოგიური სტრუქტურა ენისა; მეგრულში კი, რომელიც სალიტერატურო ენა არ არის, პირიქით; უპირატესობა ეძლევა ფონეტიკურ დასაბამს, რომელიც არ არის შემოზღუდული არაქითარი პირობითი მწიგნობრული საგრამატკო კანონით. მაგრამ ძველს ქართულ ენაშიაც (ახალ ქართულზე რომ აღარა ვსთქვათ რა) ამოსჩქეფს ხოლმე აქა-იქ ეს მძლავრი ასიმილა-

ტორული ნაკალღი; იგი გვხვდება უკვე IX—X საუკ. ხელნაწერებში (უფრო გვიანდელზე აღარას ვამბობთ).

[მაგრამ იკითხება:] რა და რა სახის ასიმილაციას აქვს ადგილი ქართულსა და მეგრულში? ქართულსა და მეგრულში ეველა სახის ასიმილაცია გვხვდება: პ რ ო გ რ ე ს ი უ ლ ი, რ ე გ რ ე ს ი უ ლ ი და ს ა უ რ თ ი ე რ თ ო; მაგრამ მაშინ, როცა პირველი და განსაკუთრებით უკანასკნელი იშვიათია, რეგრესიული ასიმილაცია ვაბატონებულია და ამ ენების დამახასიათებელს თვისებას წარმოადგენს.

ასიმილაცია ანუ დამსგავსება წარმოებს თანხმოვნისა თანხმოვანთან, ხმოვნისა ხმოვანთან და ხმოვნისა თანხმოვანთან როგორც მეზობლად მდგომ, ისე არამეზობელ ბგერათა შორისაც. უმუშევოდ მეზობელ თანხმოვან ბგერათა შორის მხოლოდ ნაწილობრივი ასიმილაცია ხდება, სრული კი არასოდეს, რადგანაც ქართულსა და მეგრულს ისეთი თვისება აქვს, რომ სცდილობენ თავიდან აიშორონ ერთისა და იმავე თანხმოვნის ზედი-ზედ გამეორება ან გაორკეცებული თანხმოვნები თუ გვხვდება, ასეთი მოვლენა მხოლოდ მორფოლოგიურისა და ეტიმოლოგიურის ხასიათისაა. თანაც თანხმოვანთა გაორკეცება (მორფოლოგიური ხასიათისა) გვხვდება სახელებშიაც და ზმნებშიაც. მაგალითად, როცა მბცემითისა და მოთხრობითი ბრუნვების დაბოლოებანი, სახელდობრ ხანი და შანი (—მან), შეხვდებიან სახელთა ფუძეების ამგვარსავე ბოლოკიდურებს (न्छоды), მაშინ წარმოებს თანხმოვანთა გაორკეცება: ქუთაის-ი, მიცემ. ბრ. ქუთაის-ს, ფას-ი ფას-ს; /პ/ომ-ი, მოთხრ. ბრ. /პ/ომ-მან და სხვა ამგვარსავე მოვლენას ვხედავთ იმ შემთხვევაშიაც, როცა უსაჭო (неоформленныѣ) ნაცვალსახელოვანი ობიექტური თავსართები მ, გ, ს შეხვდებიან ზმნათა ფუძეების ამგვარსავე თავკიდურებს: მ-მალავს, (ფუძისაგან: მალვა), მ-მსახურებს, გ-გუემს, გ-გავს და სხვ.

თანხმოვანთა ეტიმოლოგიური გაორკეცების მაგალითები უფრო ნაკლებია. ორი ძირია, საკუთრივ, თავში გაორკეცებული თანხმოვნებით, რააც წარმომდგარა ისტორიულად, როგორც შედეგი ხმოვნის გამოვარდნისა ამ თანხმოვანთა შორის; თთუშ/მეგრ. თუთა [«მთუარე»] და ჩჩულის¹. მაგრამ ამ სიტყვებშიაც გაორკეცებული თანხმოვნები მტკიცედ არა დგანან, ერთი მათგანი იკარგება და, ახალ ქართულზე რომ არაფერი ვსთქვათ, უკვე ძველ ტექსტებში გვხვდება ფორმები:

¹ აღბად იმავე მნიშვნელობის ძირისაგანაა თოთო, საიდანაც თანხმოვანთა ასიმილაციის გზით ჩოჩო და აქედან სიტყვა ჩოჩორი, რააც აღნიშნავს მწერის მახალას ან ვირის კიცხ, საკუთრივ კი არც ერთს, არც მეორეს, არამედ საზოგადოდ შვილს, ბარტყს, ნორჩს, პატარას. აქ ჩვენა გვაქვს პირვანდელი, ონის გამოვარდნაზე, შეუკუმშვები ფორმა ჩჩული-სა.

თუე//თვე და ჩკლი//ჩვილი. ამავე მიზეზით ქართულსა და მეგრულ-ში არა გვხვდება თავსართ-თანდებულების თანხმოდან ბოლოკიდურთა ასიმილაცია ფუძეების თავკიდურებთან, როგორც არის მაგალითად ინდოეთ-ევროპის ენებში, სადაც თავსართ-თანდებულების თანხმოდან ბოლოკიდურთა და ფუძეების თავკიდურ თანხმოდანთა შორის სრული რეგრესიული ასიმილაცია ხდება ხოლმე (მაგალითად, თუნდაც სიტყვაში ასიმილაცია=ასიმილაცია: assimilis < adsimilis, რომელსაც დღევანდელ ლექციაში ასე სშირად ვიმეორებთ ხოლმე). ქართულში კი ასე არ არის: წარ-ტყუენვაჲ, წარსხმაჲ, გან-თავისუფლებაჲ და სხვ. ხოლო, სადაც თავსართის ბოლოკიდური და ფუძის თავკიდური თანხმოდანები ერთნი და იგიენი არიან, იქ თავსართის თანხმოდანი მეტ ნაწილად გამოიტოვება, გამონაკლისი იშვიათია. აი მაგალითი: წარ-რღუნა (<წარ-რღუნა), განათლება (<გან-ნათლება).

ქართულსა და მეგრულში მეზობელ თანხმოდანთა შორის შესაძლებელია მხოლოდ არასრული ანუ ნაწილობრივი ასიმილაცია. მაგალითად, მსგავსი ჩვეულებრივი ისმის მზგავსი, ყრუ ხანის მქლერ განთან რეგრესიული ასიმილაციის გამო; ღწევა იმავე რეგრესიული ასიმილაციის ძალით გამოითქმის ხწევა (აგრეთვე) ხანძთაჲ//ხანცთაჲ [და სხვ.]. სიტყვა უძხ (უძევს) ხშირად გვხვდება ამ სახით უც (<უცს), მქლერი ძილის ყრუ ხანთან რეგრესიული ასიმილაციის გამო. იმავე დროს თვითონ ხანი ქრება, რადგან იგი შედის შემადგენელ ნაწილად აფრიატ ხანში (<თ+ხ). აქედან და ამავე კანონის ძალით: თანაგუაძხ//თანაგუაც, გუერდხ//გუერც (<გუერთხ); [აგრეთვე] ღაღატყო, ქვითკირი, ხახლიდგან, ქწერხ და სხვანი.

მეგრულიდან საკმაო იქნება მოვიტანოთ: ფ-თახჯნქ («ვთესავ»), ნაცვლად ფორმისა ვ-თახჯნქ, სადაც ყრუ თანის წინ I-ლი პირის სუბიექტური მქლერი პრეფიქსი ვინი შეცვლილია ყრუ ფარად; ბ-კათანქ («ვკრება»), რომელშიაც იმავე ვინის ნაცვლად ყრუ კანის წინ ჩნდება ყრუ პარჲ; მ-ნატრულენქ («ენატრულობ»), სადაც პირველი პირის იგივე თავსართი ვინი ცხვირისმიერი ნარის წინ ისმის მანად. [ასე-თივე ნაწილობრივი რეგრესიული ასიმილაცია მოქმედობს შემდეგს მაგალითებშიაც: [ხოქქ//ხოჩქ [„ხარმა“], დლუქქ//დლუთქ [„თავაბ“] (და სხვ.).

პროგრესიული ასიმილაციის ნიმუშად (რომელიც ფრიად იშვიათია) შეგვიძლია დავასახელოთ ძირეული ბგერების ნაცვალ-მორიგეობა (чередование): ხდ//ხო, ცდ//ცთ; ხდომა//ხოთომა, ცდომა//ცთომა.

ამგვარად, უმეშველოდ მეზობელ თანხმოდან ბგერათა შორის ქართულსა და მეგრულში წარმოებს მხოლოდ ნაწილობრივი ანუ არასრული ასიმილაცია, უმეტესად რეგრესიული.

სრული რეგრესიული ასიმილაცია თანხმობებისა თანხმობებთან მხოლოდ მაშინ არის ხოლმე, როცა მათ შორის ერთი ან რამოდენიმე ბგერა დგას: მაგალ., მეგრ. ზათეცი//ზაცეცი («პატარძალი»), ან კიდევ რთულ სიტყვებში, მაგალ. მეგრ. შქა-ხერო («შუა-ღამე») შინის ხანთან რეგრესიული ასიმილაციის გამო გამოითქმის სქასერო. სრული რეგრესიული ასიმილაციის განსაკუთრებით თვალსაჩინო მაგალითებს იძლევა ის ქართული სიტყვები, რომელთაც თავსართად უზის სი resp. ხე, აგრეთვე ქართული და მეგრული სიტყვები ხა თავსართით. შინება ზმნისაგან ხე- თავსართის შემწეობით იწარმოება სიტყვა ხე-ში, მაგრამ სრული რეგრესიული ასიმილაციის ძალით ში-ში; შივება ანუ შიება-მსაგან იმავე თავსართის შემწეობით წარმოებული სიტყვა ხე-შილი, ხოლო ასიმილაციის ძალით ში-შილი; მსგავსადვე: შოხა-მსაგან ხე-შთლი||შიშთლი, (ში-შდლი: იპოლიტე, გვ. I, X საუკ.). ამ მაგალითებში თუმცა დამსგავსებული ფორმა უფრო ხშირად გვხვდება, მაგრამ ძირითადი ფორმა მაინც საბოლოოდ განდევნილი არ არის. გვხვდება კი ისეთი სიტყვებიც, საიდანაც ძირითადი ფორმა სავსებით განდევნილია დამსგავსებული ფორმის სასარგებლოდ; მაგალ., შე-შა (კილო-კაეებში ში-შა), ნაცელად ფორმისა *სე-შა (*ხე-შა, მეგრ. დი-შქა)²; სიტყვისაგან ცხელი, სიცხე-სთან ერთად, გვაქვს ცე-ცხლი, ნაცელად ფორმისა *სე-ცხლი, სრული რეგრესიული ასიმილაციის ძალით ხანისა ცანთან (მეგრ. დაჩხირი); [ამავე გვარის მოვლენას წარმოადგენს შემდეგი მაგალითებიც:] ხა-შვადი//შა-შვადი, ში-შიშულე (სინას მთის ხელნაწ. № 5) //ხე-შიშულე. აქვე უნდა მოვიხსენოთ თანამედროვე ქართულში საკუთარი სახელი შაშა, რომელთანაც პარალელურად არსებობს საშა; მეგრულში წა-წიბელი<ხა-წიბელი (ნასესხებია ქართულიდან). ქართული თავსართების ხე და ხა-მს საბადლოდ მეგრულში, თუმცა ყოველთვის არა, მაგრამ ხშირად

¹ [გამოცემა ნ. მარბისა: Тексты и Разыскания по Армяно-Грузинской филологии, წ. III]

² [აქ აღედნის მე-13 ფურცლის უკანა გვერდზე განსვენებულ პროფესორს შემდეგი შენიშვნა მიუწერია ქართულად]:

19²⁰/₁₁ 18. ცე-ცინათელა (<ხე + ცინ + ნათელა); ერთმა მსმენელმა: ხე-ხინათელა (ეთიმოც ხინათელ-იდან წარმოებულაო). თუ ეს მართალია (ხე-ხინათელა); მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ პროგრესიული ასიმილაცია: ხე-ხინათელა > ხე-ცინ/წინათელა“.

გვაქვს: ღი- და ღა-. უკანასკნელი (ღი-) ასიმილაციის ძალით იქმნება ძი-: ძი-ცა (არასრული რეგრესიული ასიმილაცია) = ქართ. ხი-ცილი (ცინება-მსაგან). და როცა სომხურში გვხვდება *ბჩ-ბაღ* წი-წად, პაჟურში *ბაღი* წადრ («სიცილი») მაშინ, — როგორც გინდა იუოს ამ სიტყვის ძირი, ინდოევროპული, როგორც Hubschmann-სა აქვს (ბერძენ. γέλας)¹ თუ იაფეტური, ქართულ-მეგრულ ცნ//ცლ ძირის სიტყვებთან ერთად ამოსული, — თავსართი *ბჩ* წი- უეჭველად იაფეტურია, ნაცვლად ხი-სა, ისევე იმავე სრული ასიმილაციის მეოხებით ძირულ *ბ* წილთან, და ზმნა *ბჩ-ბაღჩმ* წი-წადიმ ანუ *ბჩ-ბაღ-ხმ* წი-წად-ემ («ვიცინი») აგრეთვე ნაწარმოებია იმავე თავსართით, რომელიც მაჩვენებელია ზმნების მეორე ქცევისა (poroda) იაფეტურ ენებში.

ამგვარად, იაფეტური ელემენტები სომხეთის ენებში, უკვე საკმაოდ აღმოჩენილნი ჩემი ძვირფასი მასწავლებლის (ნიკო მარის) მიერ², შეიძლება გამრავლებულ იქნეს სხვა მხრივაც.

ასიმილაცია ხმოვნებისა ხმოვნებთან გავრცელებულია აგრეთვე ქართულში, განსაკუთრებით მის კილოებში, და მეგრულში. ხმოვანთა შორისაც რეგრესიული ასიმილაცია უპირატესობს, მაგრამ გვხვდება პროგრესიულიც, სშირად — საურთიერთოც.

ხმოვანთა სრული ასიმილაციისათვის საჭირო არ არის ისეთი გა-შორიშორება დამსგავსებელი ბგერებისა, როგორც სჭირდება თან-ხმოვნებს: იგი წარმოებს ერთიმეორის გვერდით მდგომ ხმოვანთა შორისაც, ქართული ენის იმ თვისების თანახმად, რომლის ძალითაც ერთი და იგივე ხმოვანი შეიძლება გავრცელებულ და გასამკეცებულ იქნეს: აახლებს, გან-აახლებს//გა-აახლებს.

სრული პროგრესიული ასიმილაცია მოჩანს რიგითს რიცხვითს სახელებში, სადაც მე თავსართის ენის გავლენით [რაოდენობითი სა-ხელების დაბოლოება], *ო, ა* იცვლება აგრეთვე ენად: *ორი—მე-ორე, ხამი—მე-სამე, ცხრა—მე-ცხრე* და *ხვ. მეგრულში კი თავსართად ზის*

¹ [H. H ü b s c h m a n n, Armenische Grammatik, Leipz. 1897, გვ. 455].

² იხ. Н. М а р р, I. Къ вопросу о ближайшемъ сродствѣ арм. языка съ иверскимъ /Зап. Восточ. Отд. Имп. Русскаго Археол. Общества XIX, 1910, გვ. 069—072/;

2. Яфетич. у въ арм. языкѣ/Зап. Вост. Отд. XIX, 1910, гв. 0154—0159/;

მა, რის გამო დაბოლოებაც შესაფერისად იცვლება: უირი—შაჟირა («მეორე») სუმი — მასუმა («მესამე») და სხვ.!

ძველი ქართული ენა ხმოვანთა შორის ასმილაციისათვის ცოტა ნიმუშებს იძლევა, სამაგიეროდ ახალი ქართული მისი კილოებითა და მეგრული კი — ბევრ მაგალითს გვაძლევს.

აი მაგალითები სრული რეგრესიული ასმილაციისა: რკილა//რკა-
ალა („რკვევა“, „კვლევა“), ოგაფა//აგაფა („სახნისი“), ზარგუა („მარ-
გულა“). //ბერგი [„თოხი“] განუა („წონა“) //გენი [ხო] ნდი („მდე-
ვი“), ნდე-ს ნაცულად.

ასმილაციის გავლენა [მეგრულში] განსაკუთრებით ძლიერია თავ-
სართთანდებულებსა და ზმნათა ფუძეებს შორის, აგრეთვე ამ უკანასკ-
ნელებსა და სხვა და სხვა ნაწილაკებს შორის, როგორცაა, მაგალი-
თად, უარყოფითი ნაწილაკი ვა და დამტკიცებითი ქო.

მაგალითად, (ზმნების) მეორე ქცევის დამახასიათებელ ხმოვან
ინსა და თავსართთა ხმოვან ბგერათა ონსა და ენს შორის ჩნდება სრუ-

---

3 Яфетич. происхождение арм. слова *tağgaçy* пророкъ /Известія Импер
Академіи наукъ, 1909, гв. 1153—1158/;

4 Два яфетических суффикса *-te/; -ti < -t/* въ грамматикъ дре-
внеарм. языка /Извѣстія И. А. Н. 1910, гв. 1245—1250/;

5 Яфетич. происхождение найскаго *բերս* вечап ротъ /Извѣстія И.
А. Н. 1910, гв. 1491—1494/;

6 Яфетические элементы въ языкахъ Арменіи:

I. /Извѣстія И. А. Н. 1911, гв. 137—145/.

II. (იქვე, გვ. 469—464);

III. (იქვე, 1912, გვ. 595—600);

IV. (იქვე, 831—834);

V. (იქვე, 1913, გვ. 175—181);

VI. (იქვე, გვ. 417—426);

VII. (იქვე, 1914, გვ. 357—364);

VIII. (იქვე, გვ. 1235—1249);

IX. (იქვე, 1916, გვ. 233—238);

7. Яфетическія названія деревьевъ и растений /Извѣстія И. А. Н. 1915,
769—780, 821—852, 937—950/.

ნაწილობრივი რეგრესიული ასმილაციის მაგალითად გამოდგება ქრისტია-
ნის გვერდით ქრისტეანი, ენის ანთან ასმილაციის გამო, თხლიანი (თხლე), აგ-
რეთვე მეგრულში: „სუღიამი „სახლიანი“ (სუღე), ბადიამი „ბადიანი“ (ბადე), მიანჟუ
„მოაღწია“ (შენჯაფა).

ლი რეგრესიული ასიმილაცია. ქი-იბთხი ($\langle \text{ქო} + \text{იბთხი} \rangle$) «ვითხოვე» ქი-იფხვი ($\langle \text{ქო} + \text{ლო} + \text{იფხვი} \rangle$) «დაეფხვე», გინი-იბგი ($\langle \text{გინო} + \text{იბგი} \rangle$) «გადინაღუ», ქიმი-იფლი ($\langle \text{ქე} + \text{მე} + \text{იფლი}, \text{ზმნისგან მე} + \text{ლალა} \rangle$) «მოვიტანე». სრული რეგრესიული ასიმილაცია არის ხოლმე III და IV ქცევათა ელემენტის ანსა და თავსართთა სმოვნებს შორისაც, მაგალ. ო: ქა-აგური ($\langle \text{ქო} + \text{აგური} \rangle$) «დაემსგავსე», ქა-აგურუ («დაემსგავსა»). ონიც უნის წინ აგრეთვე დაემსგავსება უკანასკნელს: დუ-უძახი ($\langle \text{დო} + \text{უძახი} \rangle$) «დუძახე»; მუ-ულა ($\langle \text{მო} + \text{ულა} \rangle$) «მოსვლა».

არ შეეჩერდება სმოვანთა შორის ნაწილობით ასიმილაციაზე, საკმაოა რამოდენიმე ნიმუში: მუ ორე, [«რა არის»] აქედან: მო ორე > მორე; ვა უძირგ//ვო უძირგ [«არ უნახავს»]; ვე თომართენა, ($\langle \text{ვა} + \text{თომართენა} \rangle$, «არ გამოგვევლება». პარალელს ეპოებთ ქართული ენის იმერულ კილოებშიაც; ამ კილოეებს, მეგრულთან შეზობლობის მეოხებით, ბევრი რამ აქვს მასთან საერთო; აშკარა მეგრულის გავლენაა, როცა ამბობენ: რე ოქნა («რა ოქნა») რო უყავი («რა უყავი»), რუ უნდა («რო/მ/უნდა») [და სხვ.].

თანდებულთა ანსა და ზმნათა ქცევის მაჩვენებელ ის შორის ჩნდება საურთიერთო ასიმილაცია, რომელიც საბოლოოდ იძლევა საშუალო ბგერას ენს ან ეე-ს: გე-ეზხარი ($\langle \text{გა} + \text{იზხარი: გა-ხარება} \rangle$) «გაეზხარე», მიდე-ელი ($\langle \text{მიდა} + \text{ილი: მიდა-ლალა} \rangle$) «წაიღე», ვე ენგარა ანუ ვ'ენგარა ($\langle \text{ვა} + \text{ენგარა} \rangle$) «არ იტირო» (დამტკიცებითი ფორმაა ენგარო), ვე ელა ($\langle \text{ვა} + \text{ილა} \rangle$) «არ წახვიდე» (დამტკიცებითია ილი).

საურთიერთო ასიმილაცია ზოგჯერ ხდება თანხმოვანი ბგერის გადაღმ-გადმოღმაც ანსა და ის შორის: ვე გშართე ($\langle \text{ვა} + \text{გეშართე} \rangle$) «არ გამოვიდა». ამასთანავე ასიმილაციის მსვლელობა ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: ვა გშართე, ვა გეშართე, ვ'ე ეგშართე.

[იგივე მოვლენა] სახელებში: აშხე [«აშხევი»], კარე [«კარაუი»] [და სხვ.

ორი ონი ფხვს ვერ იკიდებს, მათ ადგილს იჭერს ანი: ქლა-აგურუ ($\langle \text{ქო} + \text{ლო} + \text{იგურუ} \rangle$) «დაასწავლა», 1 პირ. ქლდე-ვოგურე; მო-ოჩამა-ლი-ს ნაცვლად (მო-ჩამა) არის მა-აჩამალი [«მოსაცემი»]; ქო-ოკო-ს ნაცვლად — ქა-აკო [«უნდა»].

ამიტომაც, ვა აკო ($\langle \text{ვა} + \text{აკო} \rangle$) «არ უნდა» ნაწარმოებია არა პროგრესიულის ასიმილაციით, როგორც პირველი შეხედვით შეიძლება გვეჩვენოს, არამედ ზემოაღნიშნული სქემით: ჯერ მომხდარა სრული რეგრესიული დამსგავსება ანისა ონთან: ვო აკო და მხოლოდ შემდეგ ოო-საგან წარმომდგარა აა.

ორი ა მიიღება ინისა და ონისაგან, სხვანაირად ვერ აიხსნება

წარმოშობა ფორმისა: ქა /არნეი «ორმოცი» (როგორც მოგეხსენებათ, მეგრულში, ისე როგორც ქართულში, ოცეული სათვალავია 2 X 20, 3 X 20 და სხვ.). სუმონეი ანუ რეგრესიული ასიმილაციით სუმენეი (<სუმი („სამი“) + ნ (ჩანართი) + გი („ოცი“)), ოთხონეი „ოთხმოცი“), „ორმოცი“-სათვის უნდა ყოფილიყო *ჟირონეი { ჟირო („ორი“) + გი }, მაგრამ არის უა(ა)რნეი. ცხადია, აქაც მომხდარა რეგრესიული ასიმილაცია: ჟორონეი, ხოლო ამ უკანასკნელისაგან სხვა რომელისაზე ფორმის მიღება გარდა უარნეი-სა შეუძლებელია.

ბგერათა დისიმილაცია ქართულსა და მეგრულში წარმოებს ნარნარა (Плавные) და ცხვირის მიერ თანხმოანთა შორის. ამასთანავე, მეგრულში ჯერჯერობით შემჩნეულია მხოლოდ პროგრესიული დისიმილაციის შემთხვევები, მაგალითად: ირიფელი < ირიფარი («ყველაფერი»), ჟირჟილი < ჟირჟირი («ორ-ორი»), ჭგირი ლე < ჭგირირე («კარგია»); ხოლო ქართულში ადგილი აქვს უმთავრესად რეგრესიულ დისიმილაციას, მაგრამ არის პროგრესიული დისიმილაციის შემთხვევებიც. კლასიკური ორ-ორი-ს გვერდით გვხვდება ოროლი, არ არის// არალი, ერთჭერი/ერთჭელ, ფურჭერი//ჭურჭელი. [ასევე ხდება ნასესხებ სიტყვებშიაც:] ზარალი (არაბ. ზარარ), ოლარი (ბერძ. ὄλιον), ალაჯორი//არაჯორი (<სომხ. ալաჯաორ არაჯავორ). სუფიქსი -ური, რომელიც იხმარება ზედსართავთა საწარმოებლად ხალხთა და ქვეყანათა სახელებისაგან, — როგორც მაგალ. კახური, აფხაზური, როცა სიტყვის ფუძეში უკვე არის ბგერა რ, იცვლება — ული-დ: რუს-ული, ქართ-ული, და სხვ.

რეგრესიული დისიმილაციის ნიმუშად შეიძლება აღნიშნულ იქნას ისეთი სიტყვები, როგორც წრეულს, ნაცვლად ფორმისა წლეულს (წელი), სულნელი ანუ სურნელი, ნაცვლად სუნნელი-სა.

ამგვარად, ქართულსა და მეგრულში თუმცა ყველა სახის ასიმილაცია და დისიმილაცია გვხვდება, მაგრამ უპირატესნი და დამახასიათებელნი არიან: რეგრესიული ასიმილაცია და პროგრესიული დისიმილაცია.

ГРУЗИНСКАЯ
ДРЕВНЕЛИТЕРАТУРНАЯ ХРЕСТОМАТІЯ

СЪ ДРЕВНЕГРУЗИНСКО-РУССКЕМЪ СЛОВАРЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

Іосифъ Кипшидзе.

ПЕТРОГРАДЪ.
ТИПОГРАФІЯ РОССІЙСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лѣт., № 12.
1918.

ՀՎԱՆՔԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ժողովրդական, Ժողովրդական և Ժողովրդականության

ձևի ծրարագրում

ՆՆԲԳՕՎԸԳ ՀՆԳԴԵՂՕՎԵՆԳՕՎՎԳ

տեղի ծրարագրում

յին և ծրարագրում և ծրարագրում և ծրարագրում

կիրառություն

Նախագիծ ծրարի Կիրառություն.

Սղեմիկև-Կիրառություն.

Նախագիծ ծրարի կիրառություն և ծրարագրում և ծրարագրում.

Վանաձորի Կիրառություն ԾԾ.

СОДЕРЖАНІЕ.

	Стр.
Предисловіе	V
I. Առաքինիացոյ Յաղարիս արարուիտո Մ, Գ, Ն Евангеліе отъ Матѳея 5, 6, 7.	1
II. Բարսիլի արևարդար Յիսկիփիմոսոյ Ը. Книга первая. Бытіе 1.	14
III. Բարսիլի Յիսիսիլ Դիմախարարարոյ Ը. Книга вторая. Исходъ 1, 2.	17
IV. Յոցնա Կոս Տամբլուչալտա Обрѣтеніе святыхъ гвоздей.	21
V. Մոխլոցա յարտլոսա Обращеніе Грузін.	22
VI. Ենուրեթա Երուղղ Խնտլոսա Жизніе Григорія Хандзтійскаго.	27
VII. Տոբրոնի Նալազարոսո. Мудрость Балавара.	33
VIII. տալլա ճոլլոսոս: յո... օսմոնոնո օլոսնի մոլլո- լոս յոնոսոնոսոս . Мѣсяца декабря 23... Іамбякя Іоанна, тбетскаго епископа.	36
IX. տա ճոլլոսոս: յո: Կոմոլոսո Տոլլոնո Յոլլոլ-Մոլլոսոսա Мѣсяца декабря 27. Св. Стефана Первомученика.	39

ПРЕДИСЛОВІЕ

Настоящая *Хрестоматія со Словаремъ*, часть учебника грузинскаго древнелитературнаго языка для начинающихъ, должна была появиться одновременно съ *Грамматикой* Н. Я. Марра и составить съ нею одно цѣлое. Но *Грамматика* лишь теперь сдана въ печать, появленіе ея въ свѣтъ, по всей вѣроятности, задержится, и потому признано цѣлесообразнымъ *Хрестоматію со Словаремъ* выпустить отдѣльно.

Хрестоматія составлена частью по печатнымъ изданіямъ, частью по рукописямъ; IV-я статья издана по синайской рукописи 864-го года.

Въ текстѣ допущены отступленія отъ рукописей, напр. სჯულისმანь вм. შჯულისმანь (26,26), вм. вульгарной აკლა (26,29) въ рукописи диттографическая описка, повтореніе предшествующаго ადღა, вполнѣдствіи къмъ то неправильно исправленное въ აკლა вм. классической формы ადღა. Также надо было бы повременить и съ исправленіемъ ქველდაბს рукописи въ ქველდაბს (27,7, правильнѣе ქველდაბს) и გოდინი въ ბოდინი (27,9).

Орвографія სიბრძნის ბლავარისი (VII), во многомъ вульгарная, оставлена за рѣдкими исключениями безъ исправленія, какъ образчикъ часто встрѣчающейся поновленной формы, въ каковую облекаются древнелитературные грузинскіе тексты въ позднѣйшихъ спискахъ.

Болѣе подробныя указанія источниковъ, откуда взяты статьи, и особенностей въ чтеніяхъ самихъ текстовъ будутъ даны въ предисловіи *Грамматики*.

Ниже въ спискѣ опечатокъ приводятся исправленія и такихъ чтеній, которыя собственно нельзя назвать опечаткамъ. Большая

часть ихъ, мнимыхъ «опечатокъ», обязана своимъ существованіемъ тому обстоятельству, что при составленіи *Хрестоматіи* я не располагалъ текстомъ მოქცევაჲ ქართლისაჲ въ рукописномъ оригиналѣ, а лишь его изданіями, изъ которыхъ ни одно — какъ оказалось по сличеніи ихъ съ рукописью — не воспроизводитъ текста ея съ безукоризненной точностью.

Въ *Словарь* и текстахъ, напечатанныхъ военнымъ шрифтомъ (за исключеніемъ IV-й статьи), сложное начертаніе ოჲ замѣнено უ. Въ *Словарь* вошелъ, помимо встрѣчающихся въ *Хрестоматіи* словъ, также лексическій матеріалъ изъ *Дреонегрузинско-русскаго словаря къ 1—2 главамъ Евангелія Марка Н. Марра* (С.-Петербургъ 1913).

Словарь для удобства начинающихъ расположенъ не по корнямъ словъ, какъ въ только-что названномъ словарѣ, а по основамъ. Въ этихъ же дѣлахъ производныя слова помѣщены не только подъ гнѣздами основъ, но и въ алфавитномъ порядкѣ начальныхъ звуковъ префиксовъ.

I. H.

Исправленія:

Страница.	Строка.	Напечатано.	Пужво.
23	1	ოდრახტ	ოდრაკტ
»	2	კასპისა, ურბნისისა	კასპისაჲ, ურბნისისაჲ
»	3	ოდრახისა	ოდრაკისაჲ
	17	რუისაჲთა	რუასაჲთა
	22	ცროლისა	ცროლისაჲ
»	26	ჭეუანდეს	ჭეუანდეჲს
25	7	რომელსაჲ	რომლისაჲ
»	15	სხვანი	სხუანი
26	31	მოსული	მოსრული

5 እንደሆነ ወርደላንኛ ክዕደዐታ= 27 ሊደክነግሌ ም ገውተውላድ ህጎታግኤቡር አድራግ እንደሆነ ስራታዊነቱ።
 28 ደ ስግ ሊገደሃላ ሙቀውላገድ [መ] ሞነ ስነ ሌደገጽጽጽጽጽጽጽ
 29 ወገጽ ጽግጽረኣርጽረኣር ሊውላኤነሁታውላድአድጽ አደሌ አደደ
 30 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ
 31 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ
 32 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ
 33 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ
 34 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ
 35 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ
 36 ወገጽ ስውላገድግ ነሕታውላድ አገሌ ሙቀድረ ሊውላኤነሁታውላድ

36 ደወላይኛ ጥሩጥሩ ምዝናኛ ሌዋወላይኛቱ= ሆ ጥገታ
 ሐረግ ሊነገር ገታጥነሩ ጥሕነሩ ሊረዘህገደካገላኛጽ ሊነዘሩ
 ጽሩዎሩጥገላኛጽ= 37 ኛጽ ነሃሩጥዘ ስነደሃወላኛጽ ጥቶወላገዘነ-
 ጥዘ ጥዘ ጽሩ ኛታሩ ኛታሩ= ፫ ወላክገደዘነ ኛታነሩ ወላክገ-
 ጥወላታነሩሊኛዘነ ኛታሩ= 38 ሊረሕገጥሎ ሆ ጥቶወላክወላጥ 6
 ኛታሩ ጥወላኛዘነ ጥወላኛዘነሩ ዩነጥ ጽሩ ካላነጥ ካላነጥነሩ
 ዩነጥ 39 ፫ ክገ ሊገደሃላ ጥቶወላገዘ ሩታሩ ዩነዘሩጽገወላ-
 ክሩጽ ሃወሐወደሎ ክሩሎ ኛጽ ሆዘ ሊገጥሎ [ምዘ] ሃወላታነ-
 ክሩጥሎሩ ምዝናኛ ክሩታጽወላገዘገሎሩ ክነወላህሃሩታ [ክነሎ]
 ገታጥካገታሐወላጽገጥ 40 ጽሩ ሆነሎሩ ወላዘጽገሎ ሎሪምጽገ- 10
 ጥሩጽ ጽሩ ክነገገላኛጽ ካወላኛታጥነሩ ምዘነሎሩ ክነወላ-
 ደገጥጥ ሎሩክወሎጥነገጥሎሩ ምዘነ= 41 ጽሩ ሆነ ደሩታሊነቶገጥጥ-
 ጽገሎ ምዘዘ ክሐገወላኛ[ሩ]ታሩጽ ክነጥነወዘ ገታጥ ክነጥጥገ
 ክነሎ ጥሩዘሩ ወሐነገጥ= 42 ጽሩ ሆነ ሊጥደወጥጽገሎ ምዘዘ
 ክነገጥ= ጽሩ ሆነሎሩ ወላዘጽገሎ ሎገሎደገሃነሎሩ [ምዘ ሊኛዘ] 15
 ደወላ ሊኛታገክነነቶገጥጥ= 43 ሊረሕገጥሎ ሆ ጥቶወላ-
 ክወላጥ ኛታሩ ምዘነሃወላኛታወ ክወላሃወላኛሎነ ምዘነ ጽሩ
 ክወነክወላጥወ ክደገታነ ምዘነ= 44 ፫ ሊገደሃላ ጥቶወላገዘ
 ሊነሃወላኛታጽገጽ ክደገታዘነ ጥቶወላገዘዘነ ጽሩ ኛካወላታ-
 ጥደገጥጥጽጥ ክደገገጥጥሩጥሩ ጥቶወላገዘጥሩ= ካገጥነሎሩ 20
 ወላሃወላጥጽገጥ [ክወሐወላጥገጥሩ ጥቶወላገዘጥሩ] ጽሩ
 ነሎገጥጥጽገጥ ክሩጥ ጥላሎ ሆዘነ ሊክሐጥሩጥሩወላሃ-
 ጽገዘ [ጥቶወላገዘ] ጽሩ ሊጽገጥዘነጽገዘ ጥቶወላገዘ= 45 ሆኛ
 ነሃጥዘገጥ [ጥቶወላገዘ] ምዘነጥ ክሩክነሎሩ ጥቶወላገዘነሎሩ
 ኔገገጥሩጥሩጽጽጽ= ሆ ክኔዘ ክነሎነ ጽገክወላጥሩጥሎ ሃወ- 25
 ታወደጥሩ ኔሩ ጽሩ ካገጥነሎጥሩ ጽሩ ዩላክሎ ክሩታጥሩጥሩ
 ኔሩ ጽሩ ገጥወላጥሩ= 46 ወላካወላገጥወላ ሊነሃወላኛታ-

ገጽ ፩ ሕዳሳዮህኒታግጥን ደ ጡቱሚሳግጥን ስርኅ ለፈሳዮ-
 ገጽን ሳርተሚህኒ ፈደሚህ ፈታር ሕገኤሚሳግጥጥርጅር
 ነላንጉግ ሃጥነርፍ 47 ገር ሚህከሚሳግጥሚህ ሕዳሳዮህኒታግጥ-
 ገጽ ሕገሚህኒታግጥር ደ ጡቱሚሳግጥር ስርፈር ሚህከግ-
 5 ደፍ ነቶሕዳሳ ፈደሚህ ፈታር ሕገኤሚሳግጥጥርጅር ነላንጉግ
 ሃጥነርፍ= 48 ነሃጉግግንጡ ጡቱሚሳግጥ ለታሚህኒ ገር ሕር-
 ሕርኅ ጡቱሚሳግጥን ኤግጅርጥርኅ ለታሚህኒ ፈታራ

ጥ.

1 ገዳሕሕርጉግጥንጡ ተጉግንነሌከተሕገሌር ጡቱሚሳግጥጥር
 ስር ፈታር ለሃሚጡ ዩግ ነርጅጡር ለፈደንጉግጥንገር ሕርጥር-
 10 ሚህከሚሳግጥሚህ ፈታር ለፈሳዮህኒታግጥን ፈታር ሳርተሚህኒገጥጥ
 ሕርሕገሌር ጡቱሚሳግጥንገር ሳርፍ ኤግጅርጥርኅሌር= 2 ደ ሃግፍ
 ስህኒ ነቶሕዳሳን ተጉግንነሌከተሕገሌር ደሚህ ለተርገር-
 ሳግህ ዩግ ሃግጥጥ ገር ነላን ሚህሚህኒታግጥር ሃጥነርፍ ሃግ-
 ለፈዳሕግሃግጥጥር ሕርጥር ገር ሚህኒገጥጥር ኤር ስር ነገጥ-
 15 ገግጥፍ ነርጅጡር ሳርፍ ፈር ሳግደሃህ ጡቱሚሳግጥ ሕገሚህኒታግጥ-
 ሃንገሌ ለፈሳዮህኒታግጥን ሕርጥን= 3 ደ ስህኒ ለሃሚጡገጥ ተጉግ-
 ኒነሌከተሕገሌር ደሚህ ለጅገሚህፍ ሕርሕጅገጥጥርኅ ሃግጥን
 ስርገር ነቶሕዳሳን ሕርሕጋሚሳግጥጥ ሃግጥን 4 ስር ነሃሚ
 ተጉግንነሌከተሕግ ሃግጥን ግርሕሚህኒገር= ገር ሕርሕርሕርፍ
 20 ሃግጥፍፍ ስን ለጅግገርገጥ ገርግርሕሚህኒገጥ ሕሚህኒ-
 ሳሚ ሃግፍ ጅገገርገር= 5 ገር ስህኒ ነከሚጅገንገጥ
 ፈታር ነሃሚ ግሚግ ገር ነላን ሚህሚህኒታግጥን ስህ
 ሚህከሚሳግጥ ሃግጥግሕግሃግጥጥር ሃግ ገር ሚህኒገጥጥር
 ኤር ገሚህሕርኅ ገር ከሚጅገርኅ ስር ሚህከሚሳግጥጥፍ
 25 ነርጅጡር ፈር ሳግደሃህ ጡቱሚሳግጥ ሕገሚህኒታግጥን ለ-

ሌላነገቱን ክንገራ። 6 ጆ ያገዝ ስሕገ ነገራርዎንገብ ያገዝ
 ተገባሪ ሆነሆኑም ያገዝህ (ገሪ) ገሪግራርዎ ለህይወት
 ያገዝ ገሪ ነገራርዎ ክስህንገሪ ያገዝህን ክስህንገሪ ወሮ-
 ገሪሆኑም። ገሪ ክስህንገሪ ያገዝ ስነ ሌገገሪግሪ ገሪ-
 ወሮገሪሆኑም። ክስህንገሪ ያገዝ ሌገገሪግሪ። 7 ገሪ 5
 ስሕገ ነገራርዎንገብ። ሌገሪ ክስህንገሪ ነገገሪ
 ስሪ ነገር ይህንገሪሆኑም ለሆኑም ስሪ ሌገሪገ-
 ገሪገሪ ስሪ ክስህንገሪክገሪገሪገሪሆኑም ክስህንገሪ
 ነገርክገሪ ክስህን (ገሪ)። 8 ጆ ሌገሪ ሌገሪ ሌገሪ
 ሌገሪገሪሆኑም ክስህን ስነ ክስህንገሪ ሌገሪገሪ። 10
 ክስህን ክገሪገሪገሪገሪ ስሪ (ነገር) ሌገሪ ሌገሪ
 ስሪ ሌገሪ ሌገሪገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ክስህን ሌገሪ። 9 ጆ
 ሌገሪገሪ ሌገሪገሪ ነገራርዎንገብ። ክስህንገሪ ሌገሪገሪ
 ያገዝ። 10 ክስህንገሪ ሌገሪገሪ ያገዝ። ሌገሪገሪ ሌገሪ። 15
 ሌገሪ ያገዝ ስሪ ሌገሪገሪ ያገዝ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪ
 ስሪ። 11 ክስህንገሪ (ገሪ) ሌገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ክስህንገሪ
 ሌገሪገሪ ገሪ። 12 ገሪ ክስህንገሪገሪ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ-
 ገሪገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ስሪ ሌገሪገሪ ክስህንገሪገሪ
 ሌገሪገሪገሪ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ስሪ ክስህንገሪገሪ
 ሌገሪገሪ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ስሪ ያገዝ ሌገሪገሪገሪ
 ስሪ። 13 ገሪ ሌገሪ ያገዝ። 20
 ሌገሪገሪ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ስሪ ክስህንገሪገሪ
 ሌገሪገሪ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ክስህንገሪገሪ
 ክስህንገሪገሪ። 14 ሌገሪገሪገሪገሪ ክስህንገሪገሪገሪ
 (ሌገሪገሪገሪ) ሌገሪገሪገሪ ያገዝ። ክስህንገሪገሪገሪ
 ሌገሪገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ ክስህንገሪገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ
 ክስህንገሪገሪ። 15 (ጆ) ሌገሪገሪገሪገሪ ሌገሪገሪገሪ

ታረኛ ምግጥነትወሰኔው= 32 ስ ንክረኔ ሃኸኔድ ዩረታ-
 ክረታውዩን ገሐነገሃገዩ= ስ ነጪነ ክረክረክረዩ ሙቀውሃገዩ-
 ክረዩ [ኔገጪረውረክረዩ] ታረኛ ሊነዞክ ንክረው ሃኸውረ-
 ሊረዩን= 33 ደ ሙቀውሃገዩ ገሐነገሃገው ህነታጥገኔረጽ
 5 ሌረጌውሃገጥጥገኔረ ሰውነረኔረ [ጽ ሌነክረታውጥገኔረ
 ክነሌረ] ጽ ገሌገ ሃውጥገኔነ ምግጥገሐነዩወሰ ሙቀውሃገዩ=
 34 ዩውሃ ሌኔታውሃዩረጥጥ ደጥረኤነረ [ውሃሌ]= ስ ደጥረ-
 ጥገክረዩ ነኔታውሃዩወሰ ሙረጥነረ ሙሃሌነረ= ካክረ ረታሌ
 ጽበነረ ክነ ሌነሃውታውደዩ ሙሃሌነ=

፩.

10 1 ዩውሃ ሊረዩነካነውደረጥጥ ስረ ረታረ ሊረዩነካነውደዩገው
 2 ስ ስኸነውረ ሊረዩነካነውደጥነውረ ሊረዩነካነውደጥነጽገው
 ሊረዩነካነውደዩገው ጽ ስኸነውረ ሌረዩሃረውሃኸነውረ ክነ-
 ወሃዩሃው. ክወሊገዩሃወሰ ሙቀውሃገዩ= 3 ንዩውሃ ታረኛ-
 ሌረ ሌደገጽጽጥ ዩውሃገኔረ ሙሃረኤነረ [ሃነዩረ] ሐክነረ
 15 ምገዩነረኔረ= ጽ ጽነታገኔረ ሙሃረኤነረ ሃነዩረ ምገዩነረ
 ረታረ ሊረዩነጪጽን= 4 ንዩውሃ ኸታ ሌታቀውሃረ ሐክረኔረ
 ምገዩነረ= ክነደገጥጥ [ጽ] ንበክወሊነበወ ዩውሃገኔነ
 ሙሃረኤነረ ሊረዩ ምገዩነረ= ጽ ረኤረ ገሊገታረ ጽነታዩ
 ሙሃረኤነረ ሃነዩረ ምገዩነረ= 5 ወታሊውሃኸወ ንበክወ-
 20 ነበገ ህነታጥገኔረጽ ጽነታዩ ሙሃረኤነረ ሊረዩ ምገ-
 ዩነረ ጽ ክረሃነዩ ነደነኸወ ንበክወ.በገሃረጽ ዩውሃገኔነ
 ሙሃረኤነረ ሊረዩ ሐክነረ ምገዩነረ= 6 ዩውሃ ክነ-
 ሌጪገክጥ ሌነዩክነጽገኔረ ዩገክኔረ ሐረበኸውረ= ዩውሃጪረ
 ጽውሃጽገሃጥ ክረታሊረኤነደኔረ ሙቀውሃገዩነረ ዩግ በወታ-
 25 ሙረ= ዩውሃ ወሃካውሃገ ጽ[ጌ]ጥታሊውሃዩወዩ ነሊነ ምገታሃነ-

1. Թւ հւճԹոյԹւ ճւ հօնոյԳրէ ճւ ԱւհւււրԳԹԻԲԻԴԻ
 ԹԻԹՎԻԴԻ= 7 ԵԹԻՉՈՒԹԻՆԹ ճւ հօԱՒԳԵԴԵ ԹԻԹՎԻԴԻ
 ԴԻԿԻԿԻՆԻ Թւ ԿԵՍՈՒԹՈՒ ԵԹԻԿԻՆԻ Թւ ԱՎԻԻ
 ԱԴՈՈԼ ԹԻԹՎԻԴԻ= 8 Ժ ԳԻ ԺԵ ԵԹԻՉՈՒԹԻՆԹ հօն-
 ՈՈԼ Թւ ԺԵ ԴԻԿԻԿԻՆԻ [Ե]ԿՈՒԹՈԼ Թւ ԺԵ ԵԹԻՉՈՒԹԻՆԹ
 ԹԻՆ ԱՎԻԴՈՈԼ հւճ= 9 ԵԹՎ ԴԻԴ ԵԹԻՆ ԹԻՆ ԹԻԹՎ-
 ԴԻԱՎԻԴԻ ԿԵԵ ԺԵԵԻ ԵԹԻՉՈՒԹԻՆԹ ԻԲ ԹՎԵԻ
 ԿՈՒՎԻԵԻ ԵԹՎ ԻԴԻՉ ԻԵԼԵԴԵ հւճ= 10 ԱԻԵԻ
 ԹԻԴԻԵԵԻ ԵԹԻՉՈՒԹԻՆԹ ԵԹՎ ԱՎԻԴԻԵ ԻԵԼԵԴԵ
 հւճ= 11 ՈՒՎԻՉՎԻԴԹՈՒՎ ԹԻԹՎԻԴԻ ՈՒՎԻԴԹՈՒՎԹԻՉ 10
 ԵԵԻԹ ԻԵԵԵԴԻԿԻԴԵԻ ԿԴԹԵԵԻ ԻԵԵԴԻԿԻՉ ՍԴԵԵԹԻՉ
 ԹԻԹՎԻԴԻԹՉ ԻՉՈՉԴԻԵ ՈՒՎԹՈԼ հւճԻԿԻԵ ԹԻԹՎ-
 ԴԻԿԻԵ ԵԴԵԻԹԻԿԻԵ հօԼԵԴԵ ԿԴԹԵԵԻ ԺԵԵԻ
 ԵԹԻՉՈՒԹԻՆԹ հւճ= 12 ԳԻ ԺԵ ԱԻԵԴԵ ԹԻԹՎԻԴԻ
 ԺՉ ԱԻՎՈԵ ԿԵԵԹՉ ԴԵԹԻԵԻ ԹԻԹՎԻԴԻ ԵԻԴԵԻՆԹ 15
 հւճԹՉ ԻԵԻԿԻԹԹ Ժ ԴԵԹԻԹ ԵԹԻՆ ՍԽՈՒՎԵԻ ԹՉ ԲԻ-
 ԵԻ(ՅԵ)ԲԻՉԻԿԻԴԵԵԻ= 13 ՍԴԻԴԻՆԹ ԵԹԹՈՅԵԻ ԱՎԻ
 ՎՏԵԵԻ Ժ ԴԵԴԵԻ ԵԹԻՆ ՎՏԻ ԹՉ ՓԵԹԹՈՒ ԵԹԻՆ
 ԱԵԻՉ ԺԵԵԻ ԻԵԵԻԵԻԵ ԲԻՉԵԻԲԻԿԻԴԻԵԵԻ ԹՉ
 հԹԻԴԻԵԵԻ ԴԵԴԻԵԵԻ հւճ= 14 ԴԹ ԵԻ ԵԹԹՈՒ ԵԹԻՆ 20
 ՎՏԻ ԹՉ ԵԻՏԵԹԻԴԵ ԱԵԻՉ ԺԵ ԻԵԻԴԻԵԴԵԵ
 ԵԻՉՈՒԹԻՎԵԵԻ= ԹՉ ԻԵԵԻԹԻՆԻ ԵԹԻՆԻ ԺԵԻ
 ԴԵԴԻԵԵԻ հւճ ՍԻ= 15 ԴԻԹԻԿԻԴԵԻՆԹ ԵԹՈՒՎ ԲԵԵ-
 ԻԴԻԹՉ ԱՎԻ ԺԵԻ հօԴԵԻՉՈՉԻՆԻ ԵԻԿՈԼԵԵԻՆԹՉ
 ԵԻՉՈՒԹԻՉԹՉՉՉՉ ԻՍԻԵԱՎԻ ԵԴԴԵԴԻԵ ԻԱԴԵ ԻԵԻ- 25
 ԵԴՎԴԵ 16 ԵԻԻԿԻԴՉ ԻԵԹԹՉ ԱՎԻ ԵԵԵԴԻՆ ԵԻՎԵԻ-
 ԵԹՎ ՈՒՎԻՉՎԻ ՍԴԻԿԻՎԵԻԵ ԴԻԵԵԹՉ ԱՎԻ ՎՈՒՎԻ

ሐገደን ጾር ኣዑላታዑጋጌጥራጥራ ሊሮደ ጌገበላ= 17 ገጌ-
 ቃደጥ ሻደ ደገሕሮደ ኣገጥነጌሕሮደ ደሮሃዑጋጌ ኣገጥነጌን ሊሮ-
 ሕዑንበንጌ ደ ደገሕሮደ ደገደገጌሕሮደ ደሮሃዑጋጌ ደገደገጌን
 ሊሮሕዑንበንጌ= 18 ጥገታ ሊገጌገደንገገሃንጌ ደገጌሮ ኣገ-
 6 ጥነጌሮ ደሮሃዑጋጌ ደገደገጌን ሊሮሕዑንበገሃሮጾ ጾር ሮታጌሮ
 ደገጌሮ ደገደገጌሮ ደሮሃዑጋጌ ኣገጥነጌን ሊሮሕዑንበገሃሮጾ=
 19 ሻደ ደገሕሮደ ሕደ ሮታሮ ሃዑጌ ደሮሃዑጋጌ ኣገጥነጌን
 ሕዑገኣዑላገጥዑጌ ጾር ጌገጌደጌሮ ጾርገጾጥሮጌ= 20 ጌሮተ-
 ሕገጥሮ ሕሮጥሮ ሊሮደ ነጌደደጌጥ ሃንደን= 21 ሮታሮ ሻደ
 10 ሕደ ሕታተዑላሮ ሕገ ሲዑ ሲዑ ጾር ሃገጥነጾገጌ ሃን
 ጌሮጌዑገገጥጌሮ ጌሮጥሮጌሮ ሮጾ ሕደ ሃዑጌ ደገሃሮጾ
 ሕሮሕንጌሮ ጉገሕንጌሮ ነገጌሮጥሮጾጌሮ[ጾ]= 22 ሕታሮጥሮጌጥሮ
 ሕታተዑላሮ ሕገ ሕሮጌ ጾገጌሮ ሃሮ= ሲዑ ሲዑ ሮታሮ
 ጌሮደገጌንጥሮ ሃገደገጥሮ ጥደንደሮ[ጌ]ደሮሕገደሃዑላገጌገሃ-
 15 ጾጥ ጾር ጌሮደገጌንጥሮ ሃገደገጥሮ ገጌሕሮኣደን ሊሮደጥሮ-
 ጌደገደገጥ ጾር ጌሮደገጌንጥሮ ሃገደገጥሮ ሕሮጌደን ሕታሮ-
 ጥሮጌደን ጥተሕደገደገጥሮ= 23 ሕሮጌ ሃሕጌሮ ጥጌሕታተዑላሮ
 ሕሮጥ ጥጾ ሮታሮ ሊንጌደደን ጥተዑላገደ ሊሮደሕገጌጐጥሮገ-
 ደገጥ ጉገሕ ሊሮደ ሻደን ሕዑተሕገጾደን ዑላጌጥዑላጌጐጥገ-
 20 ሃንጌሮደን= 24 ሻጌሕሮደ ሕደ ነጌሕንደደገጌ ጌንደሃዑላሮደደን ገጌገ
 ጾር ሃጥደገጌ ሃንደን ገሕጌሊሮጥጌዑጌ ሃን ሕሮጌሮ ሕሮጌ
 ሊዑደንገጐሮ ሕደ ሮበሮጌደደ ጌሮደጌን ጥላጌን ኣጌጾገጌሮ
 ኔሮ 25 ጾር ሊሮሕጾሮሕዑሃጾ ጥላሕሮጾ ሕዑጥነጾገጌ
 ሕጾንደሮገደን ተሕዑጾገጌ ተሮሕደን [ጾር] ገኣዑላገጥደገጌ
 25 ጌሮደጌሮ ሕሮጌ ጾር ሮታሮ ጾርገጌሮ ሕ ጾርጥዑላሕደገ-
 ሃዑላጌ ነሃዑ ኣጌጾገጌሮ ነገጾሮ= 26 ጾር ሻደ ሕደ ነጌሕንደ-
 ደገጌ ጌንደሃዑላሮደደን ገጌገ [ጉገሕደን] ጾር ሮታሮ ሃጥደገጌ

གཉིད་ གཅེས་པའི་ རྒྱལ་ ལོ་མཆོད་ ཚེས་ རྒྱ་ལོ་མཆོད་ རྒྱ་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་
 རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་ རྒྱུ་ལོ་མཆོད་

1

1. Կրհնձռնի ծրուսրհնդրարու տարրևևս ծտղևերդարու տղևտրևևս հե-
 տղևտրևևս արևու-դլանի Ծոյ ձևչուտրևդլանի Ծոյ լլի հեպագարդև
 ձպագարդու հեպագարևևս մհևևս տղևտու ծևև ծև տուհե ձևչուտր-
 ևդլանի-դլանի փարղպուհեևևս նիծոյ Ծոյ րիծհե դշլանիտ. 12. Ծոյ
 շուծարուտի փարղպուհեևևս ծրուսրհնդրարու ծտղևերդարու տղևտր- 6
 ևևս հետղևտրևևս-դլանի Ծոյ լլի հեպագարդև ձպագարդու հե-
 պագարևևս մհևևս տղևտու ծևև ծև տուհե հետղևտրևևս-դլանի
 փարղպուհեևևս նիծոյ. Ծոյ րլարու ռծղևտուծոյ մի հդտարու.
 13. Ծոյ րիծհե ծրուսլևու Ծոյ րիծհե շուհետուծ, Ծոյ ծղ-
 ևուծոյ. 14. Ծոյ տփարու ռծղևտուծոյ: րիծհեդիծ ձհետուսլևի և- 10
 ձպուևևևս քհի Լրևևևս ձհետուսլևի փարղպուհեևևս, շուհեևևս-
 գարդուծ լլև Ծոևև Ծոյ լլև րուծևև Ծոյ րպրիդ ևևևրուսպ-
 արդլուծ, րուծղլուծ Ծոյ Ծոյդլուծ Ծոյ լուրարուծղլուծ.
 15. Ծոյ րպրիդ շուհեևևս-տարղլուծ ևևս ձպուևևևս Լր-
 ևևևս մի և ևիծղև փարղպուհեևևս նիծոյ. Ծոյ րիծհե դշլանիտ. 15
 16. Ծոյ քղիծհե ռծղևտուծոյ ամհի ձհետուսլևի Ծոյ Ծոյ, ձհե-
 տուսլև Ծոյ ձտարուսլուծ Ծոևև Ծոյ ձհետուսլև արծղևտղլև
 ձտարուսլուծ րուծևև Ծոյ րուևևևարուհի. 17. Ծոյ Ծոյ-
 ևևևևս րլարու ռծղևտուծոյ ևևս ձպուևևևս մի և ևիծղև
 փարղպուհեևևս նիծոյ. 18. Ծոյ ձտարուսլուծի Ծոյ Ծոյ ր- 20
 ձղև Ծոյ շուհեևևս-տղլուծի քարուհի հետուևև Ծոյ քար-
 ևևս քհիտուև Ծոյ րլարու ռծղևտուծոյ մի հդտարու. 19. Ծոյ րի-
 ձհե ծրուսլևու Ծոյ րիծհե շուհետուծ, Ծոյ ծղատլու. 20. Ծոյ
 տփարու ռծղևտուծոյ: շուծարուծ լուրարուտ փարղպուևևև-
 րուտղլև ևևս ձլլիհարդուտու Լլարդուտու Ծոյ ձքուհեդրդուհի 25
 ձքուհեդրդուտու փարղպուհեևևս նիծոյ, ևևս ձպուևևևս-դլանի
 Լրևև. Ծոյ րիծհե դշլանիտ. 21. Ծոյ քղիծհե ռծղևտուծոյ
 դղլուտուհի Ծոյ Ծոյ քարդարու ևարու Լլարդուտու փարղ-
 լուևևևարուտուտու ևևս ձղև շուծարուղև լուրարուտ հետղևև-
 սլևև-դլանի ձտուևև, րլևի ձքուհեդրդուտու ձքուտարուհի հե- 30
 տղևտրևևս-դլանի. Ծոյ րլարու ռծղևտուծոյ մի հդտարու. 22. Ծոյ
 ևևևևտլևև րլարու ռծղևտուծոյ ձղլլարուտու: ևևևև-
 տուհե Ծոյ շուհեևևս-տուծոյ Ծոյ ևևևևրևևդիտ լուրարուհի
 նուլևևև Ծոյ ձքուհեդրդուտու շղլ փարղպուևևև

5 Եղծե. 23. Ծե Կիժհե ծրապսիւ Ծե Կիժհե շրահտուծ, Ծոդ
 ծղլապտոյ. 24. Ծե Թիսպե ռժղիտժեհի: շրժարտղծ փսպղպե-
 հեժեհի ևեժպիհրդրոյ Ըբարդրոյ հետղևեդապրևեդ-դլսի առը-
 10 քոյսիսուե Ծե փսպղտեմժեդրոյտու Ծե ծվդըտու փսպղպեհի-
 ևետու հետղևեդապրո. Ծե Կիժհե դշսիմիտ. 25. Ծե քղփժհե
 ռժղիտժեհի ծվդըհի փսպղպեհիևեհի հետղևեդապրտի Ծե ևե-
 Ըբարդրուհի հետղևեդապրևեդ-դլսի ծետրևե, քի փսպղտեմժե-
 րոյտու փսպղպեհիևե հետղևեդապրևեդ-դլսի ծետու: Ծե քլրու
 ռժղիտժեհի մի հղտու. 26. Ծե Թիսպե ռժղիտժեհի: Կիժհիտ
 15 հեը Ըբըդլսևեդ-դլսի խպղհիևե Ծե ձևշրևիտղլսևեդ-դլսի
 Ծե ձուեդրմասլծիև տղդընու Եոսևե: Ծե ձքմհիդրդրոտու
 Ըրևետու Ծե սրմսպըպտու Ծե ծվդըտու Ծե քիևե փսպղպե-
 հիևե Ծե քիտու փսպղտեմժեդրոյտու փսպղպեհիևե Եղծե.
 27. Ծե քղփժհե ռժղիտժեհի հեը ևեըղծ Թիևե Ծե Ըբըդլ
 20 Կիևե քղփժհե Կղ, ծեժեհեըղծ Ծե Ծղծեհեըղծ քղփժհե
 Կղհի. 28. Ծե Կիսիտըհե Կղհի ռժղիտժեհի ծղըպպղտժեհի:
 Կոտսիմիժիտ Ծե շրհժմիեդրոժիտ. Ծե Կոտղիտ փսպղպե-
 հեև Ծե դպքոդհիտ ծեև Ծե ձուեդրմասլծիտ թղդընու
 Եոսևետու Ծե ձքմհիդրդրոտու Ըրևետու Ծե քիտու սրմսպըպտու
 25 Ծե քի փսպղպեհիևե Ծե քի փսպղտեմժեդրոյտու փսպղպե-
 հիևե Եղծե. 29. Ծե Թիսպե ռժղիտժեհի: Կոտ ծիշղը Թիսպղի
 քի տրդու ևետղևեդր, ձքմիտղդրո տղևեդուևե մի տ Կիևե Եղծե
 քարտուևե փսպղպեհիևե. Ծե քի քի մասիտուևե Կիսպ տեղևե
 քարտուևե Թիևե հեքար տղևեդուևե ևետղևեդր, Թիսպղիժե
 30 Կիևե ևեըժոտուժ. 30. Ծե քիտու ծվդըտու փսպղպեհիևե: Ծե
 Ծե քիտու ձքմհիդրդրոտու Ըրևետու Ծե քի ևե փսպղտեմժեդր-
 ուևե մի Կոտև փսպղպեհիևե Եղծե միտու Կիսպ տեղևե
 քարտուևե Թիևե ևսպտ ևըաըքտուևե Ծե քի տրդու ծրապեհի-
 դրուևե ևեըժեժեժ. Ծե Կիժհե դշսիմիտ. 31. Ծե քլրուհի
 80 ռժղիտժեհի քի մի մեդաժիհի փժհի Ծե Կոտ հղտու գմիւ: Ծ.
 Ծե քս ծրապսիւ Ծե Կիժհե շրահտուծ, Ծոդ ծղղիսպիւ.

III.

ԲՆԿԵՆ ԵՊՕԺԴ ՂԵՃՕՆԵԴՆՈՒՆՆ.

Ը.

1. Պևոյ և աբղղոսոյցր Կսնն ժոյտոյ Կիտրևառոսո մի հր ցոյնսնսպո
 րպորհոյն Ղոյվոսըղծ Երկասցն տոհու ծածրևա ծառուևա, կալուծ-
 կալուծոյ մ րտ-սպնտ և աբղղոսո ծառտո ցոյորոծոյն: 2. Մայցոյն,
 Եվծոյան, Կոյոր, Եոսծո, 3. Ենուփուս, Եսպրոտան Ծո Աղհու-
 ծոյն, 4. Ծոհ Ծո Եոյթոտոյթ, Աոծ Ծո Ընոյն. 5. Ը Եանոյց 6
 րպարոյ ծոյն. րպս մ րտ և սպոտ Երկասցրևա ծածոյալ Ծո Կտ-
 քսոյթծոյլ. 6. Կոոյնսնսպոս Եանոյց Ծո մ հր ժծոհր ծոնհր Ծո
 մ րորոյ րոյ հոտոյնուոր. 7. Ը ժոյն Կիտրևառոս Կոոսնսնսնծոյն Ծո
 շոհնծուկորոծոյն Ծո Կծուրոսոյ րփծոհոյն Ծո շոհնծուրոյնծոյ-
 ցածոյն Ծո Ծո Ծո Ծո մի շոհնուծուկորոսոյցոս ծառ փսպոյոհուս 10
 րոյ. 8. Կոոծոյց և սպոս ծոյթն Ղոյվոսըղն ցոհու մի հ ղածուրոյ
 Կսնու Եանոյց, 9. Ծո Կսնսփսպո հոտոյնուորևա տվնևա: Կոսու-
 ոյնսնու հոտոյնուոր ոյնոյ ժոյտոյ Կիտրևառոսո Ծո Ծո Եանու-
 որոն Կսնն սպոսնսնն և սպոյնևա. 10. Ծաոյղծոտ Ծո Ծո Կո-
 ծանուրոսնոյոտ րոյնհր, հոս սպոսոյ շոհնծուկորոծոյն Ծո ածոյն 15
 տոս և ոսծոյց ցոյոյսոյթծոսքման և սպոյն ցոնծառոսո, ցոյոյնսնոյն
 րոյնհր ծըյնսնու և սպոյնու: Ծո շոսսոնծածոսն և սպոյն Ծո
 ոյոյնսնն շոհնուրոծոյն փսպոյոհուս. 11. Ծո Ծո Ծո Ծո Ծո ծառ
 Եոյծո Եոյծո Ծո շոսնոյնհր և ոսփոնուհր մի Կ ժվնևա ցոյոսծոսք-
 ոյործոյն ծառ և ոսփոսո: Ծո սպոյննոյն փոսոսփոն ժոսոյնսն 20
 փոսոսն Սոտան Ծո Սոսնծոյնն, Օսն մի ոս Կսնն Ծո Կոսնու-
 ոսոսփո. 12. Ծո սոսոյրծոյն րոյնհր Ծո Ծո Ծո Ծո Ծո, ոյոյսնծոյն
 ոյնոյն սպոսնսնն շոհնսոսոյնծոյսնծոյսնծոյն Ծո Ծո Ծո Ծո Ծո. 13. Ծո

և Թուրքիոյ արքայն Մուսթափազադէն միջտոգոյցէն Միտանէտէ...
 Թուրք. 14. Ընդմիջէն և Կրօնատար ընտանիքսէն Թուրք
 Եւրոպայն և Երօտի Եւրոպայն, Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 5 Եւրոպայն և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 15. Ստամբուլ Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Քաջ, 16. Ընդմիջէն և Կրօնատար ընտանիքսէն Թուրք
 Եւրոպայն և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 10 Ստամբուլ Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 17. Ընդմիջէն և Կրօնատար ընտանիքսէն Թուրք
 Եւրոպայն և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 18. Ընդմիջէն և Կրօնատար ընտանիքսէն Թուրք
 Եւրոպայն և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 15 19. Ստամբուլ Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 20 յարմար և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 21. Ստամբուլ Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 22. Ընդմիջէն և Կրօնատար ընտանիքսէն Թուրք
 Եւրոպայն և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...

Վ.

25 1. Ստամբուլ Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 30 յարմար և Երօտի Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...
 Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն Եւրոպայն...

միտ միտ ղըրտան, միտմիտ քրդիծուլման ծռն. 5. քտեդրիճաճե
 Կևսպտո քտեմիռասոն քտեհիճ ըճհիտիտիկնե ծռն ճե քրձախիտեմիհ
 ծռնի ւպրիճաճիկն րձրիմ ճե Կձրիմ ըճհիտիտիկն կիճիկն ծռն.
 6. ճե ղըրտո կիճաքտիհ րձր ծրպսսիտիկնե ծռն, ծրպտոտիհ
 քրձախիտեմիտ ճե ծարտա րձր, Կտեռա ճե ղըրտո քիծեո րձր; 5
 քրիմաճե միտ կիճաքտիհնե ծռն քրիհ. ճե շրհիտիտիհ րձր
 Կևսպտոձիհ քտեռիռասոնձիհ ճե տփսպտ: քիծեոտո-շրհի Ղլսիտ-
 րտոտ Կնի ղևդ. 7. Կսիփսպտ Կևսպտնե քտեմիռասոննե ճեձիհ
 ծռն քիծնեձիհ: շրիդքտիտն տալ ձաշըւտճա ճիճեհիքընե
 ըհեմիճապտնե Ղլսիտ:րտոտ:շրհիտնե ճե շրտադքճիկն քիծնե: 10
 ծռշրհի? 8. ք Կևսպտոձիհ քտեմիռասոնձիհ Կսիփսպտ: ծռն: Ըտեմ-
 րիդ ճե ծաւալտաճի. ճե Ըտեմիտրիճե փԿեռո րձր ճե ւպրտաճե
 ճիճեկն: ծռն քիծնեԿևս. 9. ճե Կսիփսպտ ծռն Կևսպտոձիհ քտե-
 միռասոնձիհ: ճեձրձիտիկն քիծեո ղևդ ճե Կրտադքճ ծռշրհի ճե
 ձի ձիշըլ կեկսիճիտո քրիհ. ծրփսպտ ճիճեհիքընեձիհ ծռն 15
 քիծեո րձր. 10. ճե քրտաշրպտիտ Կևսպտնե քտեմիռասոննե.
 ճե րկա րձր ծռն, քրրտոճ ճե ճեկնճիտ: կեքրտո ծռն ծանկ
 ճե տփսպտ: Ըպտոնե-շրհի շրձաքրիտի րձրի. 11. րկա Ըտիտո
 ձեո ծռն:քտեռատո: շրհիճրպնիհ ծանկ ճե շրհիտրիճե ժիճեոտ
 ծռնտո ժիտո: Կիտոնե:տո: քրտիտ ճիտոնե-տվն ձեոտնե ճե 20
 ղըրտո: հեըն Ղլսիտքրտո, կըդճճե միտ հեքընե րրկնի Ղլսիտ-
 րտոնե ժիճեոտ ծռնտո:շրհիտնե ժիտո: Կիտոնե:տո: 12. ծրքրտո
 Կփ: ճե րփ: ճե Կսիտրիհ ղըրտո: ճե ձախտ: ժիտիքլսքրտո
 րձր ճե ճեռաքոտ րձր փլքնե: 13. շրհիտրիճե րձր ժիտիտնե
 ճիտնե ճե ղըրտոն: ւսիհ հեքընի Ղլսիտ:րտոն միհ քքիճաճիկն 25
 ճե Կսիփսպտ: մի րձր Կրիտիքճե ձապսպտնե: տվնե: հեքընա
 ժիճեհի քտեմ, միտոնե:տվն Կրիտիքտ ւպտո-րիտոն? 14. ք ծռն
 Կսիփսպտ: րիհ ճե:շրհիճիտնե քրի ժեո:քրտիճ ճե ձևե:քրտոճ
 կապիհ կիճե: Կհա ձախտրոտ կիճի շրիդքտիտն քրի րի Կ
 Կսիտո շրպքրի ժիտիքլսքրտո րձր? ք ծանկն քրիքրիհ ճե 30
 տփսպտ: ւպիտիտալ րկնիտ շրհիքընեճիհ կեքսպտո ղևդ?
 15. րկնե: քտեմիռան կեքսպտո ղևդ ճե րիտիքճե ձախտրոճ
 ծանկն. ճե Ըտեմիտրոքաճե ծանկն րրիտնե-շրհի քտեմիռասոննե
 ճե ծրտապքճե փսպտիտնե: ժիճեռիտնե: ճե ճեքճե րձր

6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25

16. և ծոծիտակու էր: և ծոծիտակու էր: 16. և ծոծիտակու էր: և ծոծիտակու էր:

17. Ժողովուրդացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

18. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

19. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

20. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

21. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

22. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

23. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

24. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

25. Կայսրացիս թագաւորացիս թագաւորացիս թագաւորացիս:

IV.

პოვნაჲ წათა სამშუკოჯალთაჲ.

წ ნეტარი ელენე დედოფალი სავსე იყო ღთისს მიმართ სარწმოჯ- 172b¹
ოებიტა და იყო წადიერ სდმერთოთა წიგნთა კითხვად, ძოჯელთა და
ახალთა აღთქოჯმათა გამოკჳიებდა. ოჯუროჲსად შესძინა გოჯლსა
მოდგიენედ ძიებაჲ სამშუკოჯალთა მათ ჭრისთაჲ, რღლითა ოჯგე-
თოჯრთა ჭოჯრიათა მცნფრი შემშუკოჯალეს.

მოოჯწოდა ოოჯდას რღლსა ეწოდა კჯრიაკოს და ჭქა მას: „ძელისა 8
მის-თჯს ჭრისა აღესროჯლს ჩემი წადილი, წ რღ იგი ჭრისა მას წა
დაემშუკოჯალნეს სამშუკოჯალნი, მათი გოჯლსა შიდა მიც იჯჯ. და აწ 8^b
არა დასცხრე ვე არა მაგისიცა ნებაჲ აღმისროჯლოს ღწ და შუეეღა-
სძინე და ევედრე ოა მათ-თჯს.“

წ წა კჯრიაკოს ეპისკოპოსი მივიდა თხემისა ადგილს და ერთ-
ბამად მის თანა ძმანი მრავალნი, რწნი იგი ოა ჩწსა იჯ ჭქსა ესვიდეს
ჭრისა-პოვნისა-თჯს და მოჯდარსა მას წა რღ სასწოჯლი იქმნა.
აღიხილნა თოჯალნი ზეცად და კელნი ერთბამად, იცემდა მკერდსა, ლაღა-
დებდა გოჯლს-მოდგიენედ ოღისა მიმართ და აღიარებდა პირველთა 15
მათ ოჯმეცრებთა თჯსთა და ჭნატრილად ეღოთა მორწმოჯნეთა ჭქსთა. 173a¹

წ ვრ მყოფარ ჟამ გოჯლს-მოდგიენედ ილოცვიდა, რამცა გამო-
ჩნდა კეივერი ოაჲ ნიში ვა ჭრისა მას წა, კერეცა სამშუკოჯალთა. და
აღსროჯლებსა ოდენ ლოცვისსა ვრმცა თქა „ამენ“ და იყო ესევერი
წიში რღ იგი ეღოთა მათ თანა მდგომთა იხილეს: ნათელი ეღვარს 20
ადგილსა მას გამობრწეინდა, სდაცა პატროსანი ჭრნი იპოვა რი ეღოთა
შეოჯროგოჯლებელად გოჯრწმენა-და ვთქოჯთ: „აწ გჯცნობიეს რღლისა
მიმართცა გოჯრწმენა“. და შეესეოჯლად გამოჩნდეს სამშუკოჯალნი
იგი რღ იგი ოღისა იჯჲს კელთა დაემშუკოჯალნეს, ოჯბრწეინგა- 25
ღწსნი ოქროჲსა ჭქენსა წა. მოიხოჯნა იგინი ოოჯდა და მიოჯ-
თოჯალნა ელენე დედოფლსა.

მაშინ მოჯკლთ-მოდრეკით თაეოჯანისცა მათ დღეღღმან აღიესო

- სიბრძნითა ღთისამთა დღელი იგი და გოჯლს-მოდგინედ სამშუკო-
 ალთა მათ-თჳს განიზრახვიდა, რამცა რაჲ უვნა სამშუკოჯალნი იგი. ხ
 შეუველასძინა სიპართლისა გზაჲ გამოკოჯლეჲ და მადლმან სღისა
 წღისამან გოჯლისხმჲ ოჯუო გონებასა მისა წინაჲწარცა მრავლით ||
 1738^b 6 ჟამით ოჯწყებოჯლი იგი. მოოჯწოდა კაცსა ერთსა სარწმოჯონოსა და
 გონიერსა რი წინაჲთვე მრავალთაჲგან მართლად წოდებოჯლ იყო
 და ქქა მას, „დჯუედ აქა წე თოჯალთა ზემთა და შექმნენ სამშუკოჯალნი
 ესე შოჯად აღჯრისა ჳოჯნისა-თჳს მეუფისა, რა იყო ს ისრის ჳოჯრ-
 ქლთა-თჳს მტერთა ძლეჲად მის მიერ მეუფ ღანსამშუკებულად ბრძო-
 10 ლისა, რა აღჯსროჯლოს თქოჯმოჯლი იგი წწწრმტყელისა მიერ: „და
 იყო მას ღღესა შინა, რი აღჯრთა მათ ცხენისათა იყო, წ და რღისა
 წოდებოჯლ იყოს.“
- b¹ ხ ღთის-მოყოჯარბ ლენე | დღოთღი სარწმოჯონობითა იღლისა
 ჳნისა იჯ ქქსითა განმტყიცებოჯლ იყო იღღმს შინა. უივე აღა-
 15 სროჯლა, ღვენოჯლებით ჳოჯრიაანი განასხნა, რღ იგი ოჯრწმოჯონო იქ-
 მნენს, განიღვენენს ჳოჯრიაანტანით და ღთის-მოყოჯარემან დღოთღმს
 ამცნო მამათა და ღღათა აღსროჯლებად ღღესსწოჯლი ჳსტიოს-
 ნისა ჳრისაჲ: თოჯესა ვარღობისსა მესთესა ღღესა: რღნი ვაკსე-
 ნებთ ღღესსწოჯლსა ჳრისსა და ღღის ვიქმნენით სიარყოთჲად ნა-
 20 წიღსა მას მარიამისსა.
- და მადლი დიდი მოეცა წწს მას ეჳჳჳსსა და ლოცვითა გოჯნდები ||
 1748¹ ეშმაკთაჲ განასხა და სნეოჯლთა ჳოჯრინებდა. ხ აღჯსროჯლების სჯსე-
 ნებელი ჳსტიოსნისა ჳრისაჲ თთოჯესა ვარღობისსა ორასა და სჲ
 წღისა: შემდგომად ამღლებისა სადიდებულად მამისა და ძისა და
 26 წღისა სღისა აწ და მს და ოჯნთი ოქღე აქენ.

V.

მოქცევაჲ ქართლისაჲ.

პირველ ოღეს აღექსანდრე მეფემან ნათესავნი იგი ლოთის შვილ-
 თანი წარიქცინა და შეკადნა იგინი კედარსა მას ქუეყანასა, იხილნა ნა-
 თესავნი სსსტიკნი ბუნთურქნი, მსხდომარენი მღინარეს ზედა მტკუ-
 არსა მიხუეგით, ოთხ ქალაქად და დაბნეობი მათი:

სარკინე ქალაქი, კასპი, ურბნისი და ოძრახსტ და ციხენი მათნი, ცინს დიდი სარკინისაჲ, უფლის-ცინსტ კასპისა, ურბნისისა და ოძრახისა.

და უკურდა ალექსანდრეს და ცნა, რამეთუ იებოასულთა ნათესაფნი იუენეს, ყოველსა კორციელსა ჳამდეს, და სამარე მათი არა იყო, მკუდარსა შეშჳამდეს. და ვერ ეძლო ბრძოლაჲ მათი შეყესა და წარვიდა.

ამინ მოვიდეს ნათესაფნი მბრძოლნი, ქალდეველთაგან გამოსხმულნი ჳონნი და ითხოვეს ბუნთურჳთა უფლისაგან (ოლისაგან) ქუეყანაჲ ხარკითა და დასხდეს იგინი ჳანაფს. 10

და ეპურათ იგი, რომელ ხარკითა აჳენდა, ჳრჳან მას ხერკი. და შემდგომად რაოდენისაჲე ჳამისა, მოვიდა ალექსანდრე, შეფტ ყოვლისა ქუეყანისაჲ (ქუნისაჲ), და დალყნა სამნი ესე ქალაქნი და ციხენი და ჳონთა დასცა მახული.

ხოლო სარკინესა ქალაქსა ებრძოლა ათერთმეტ თთჳს და დაღვა 15 სარკინესა დასავლით კერძო და დასცა ვენაკი და რუჲ (როჲ) გამოიღო ქისათ და დასხნა კაცნი მერუეენი და სტაგითა რუისაჲთა და ჳრჳან ადგილსა მას ნასტაგისი.

და მერმე გამოიღო სარკინე, თუთ დაჳარეს და მეოც იქმნეს. და თანა ჳუეანდა ალექსანდრეს შეყესა აზოჲ, ძს არან ქართლისა მე- 20 თისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთაჲ საჳდომად და საზღვარი დაუდვა მას ჳერეთი და ეტრის-წყალნი და სომხითი და მთაჲ ცროლისა და წარვიდა.

ხოლო ესე აზოჲ წარვიდა არან ქართლად მაშისა თჳსისა და წარმოიყვანა რუჲჲ სახლი და ათნი სახლნი მამამჳძეთათნი და დაჳდა 25 ძუეღ-მცხეთას და თანა ჳუეანდეს კერპნი ღმრთად (ღთად) — გაცა და გაიმ.

ა. და ესე იყო პირველი შეფტ მცხეთას შინა აზოჲ, ძს არან ქართველთა შეყისაჲ და მოკუდა.

ბ. და შემდგომად მისა დაღვა ფარნავაზ. ამან აღმართა კერპნი დიდი 30 ცხურსა ჳედა (ცხურსა ჳა) და დასდვა სახელი მისი არმაზი და მოქმნა ჳდუდე წულით კერძო, და ჳრჳან არმაზ.

გ. და შემდგომად მისა დაღვა მეფედ საურმაგ. ამან აღმართა კერპნი ადინისა გჳასა ჳედა და იყო არმაზს შწნებად.

- დ. და მისა შემდგომად შეუობდა ძირვან და აღმართა დანინა გჳსა
 ზედა წინარს და აღაშენა არძაჲნი.
- ე. და შეუობდა ფარნაჯობ და აღმართა კერპი ზადენ მთასა ზედა და
 აღაშენა [ცინს].
- 6 ვ. და შეუობდა არს[ოჲ და მან] ქალაქსა ზღუდენი მოაქმნნა.
- ზ. და შეუობდა არაჲ, რომელმან შიდა-ცინხე აღაშენა არძაჲსა.
- ც. და შეუობდა ბრატძან, რომელსა-სუ მცხეთას ქალაქი დაწყო.
- თ. და შეუობდა ძირვან და მან აღაშენა მცხეთაჲ ქალაქი.
- ი. და შეუობდა არსუჲ, რომელმან კასპი შეიპურა და უფლის-ცინხე
 10 განაგო.
- ია. და შეუობდა როჲ, რომელმან რამთურთით მცხეთაჲ გაიშორა
 და შეუობაჲ ორად გაიყო, ორნი შეუენი დასხდეს იმიერ და
 ამიერ.
- იბ. და შეუობდა ქარრამ არძაჲსი და მცხეთას ბარატძან, და ამათთა
 15 ჟამთა ჭურბანა მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს.
- იგ. და შეუობდა იმიერ ფარსძან და ამიერ კაოზ.
- იდ. და შეუობდა იმიერ არსოჲ და ამიერ ამაჲსაერ.
- იე. და შეუობდა იმიერ ამაჲსასჲ და ამიერ ღერუჲ.
- ივ. და შეუობდა იმიერ ფარსძან ქველი და ამიერ ფარსძან ავას.
- 20 იზ. და შეუობდა იმიერ როჲ და ამიერ შირდატ. და ამისა-სუ მო-
 აკლდა არძაჲნი სამეუფოჲ და მცხეთას ოდენ იყო შეუობაჲ.
- იწ. და შეუობდა დადაძი და დღე ჭ.
- ით. და ფარსძან. კ. და ამაჲსასჲ. კა. და რეჲ ძართალი. კბ. ვაჩე.
 კგ. ბაკურ. კდ. შირდატ. კე. ასფატურ. კვ. ლეჲ, მამაჲ. კზ.
 25 შირკანისა. ესე ოცდა რვანი (?) შეუენი ქართლსა შინა წარ-
 მართნი.

და იყო დღეთა კოსტანტინე მეფისათა, ქრისტეს აღმალეებითა
 განსამას და მკათესა წელსა, იყო ღუაწლი ბრძოლისაჲ მტერთაგან,
 და ფრიად ერუოდეს მეუქსა კოსტანტინეს, ძესა კოსტამისა, და
 30 გულგდებულ იყო ურფათაგან კოსტანტი გეისარი.

იყო ვინმე კაცი ეფესელი და წარმოთქუა წინაშე მეფისა ვითარ-
 მედ „ქრისტეანენი იგი ჭრომნი და ყოველნი ჭინდონი და ვისცა ვის
 აქეს შუჲლი იგი ახალი ქრისტეს წმიდისაჲ, ძელითა ჯერისაჲთა
 (ჟამთა) და მისითა სასოგებითა სძლევენ მტერთა ძლიერად“.

მას უამს ალიძრა მეფეა გუნდებითა და წარავლინა მოყვანებად კვისკობოსთა იერუსალმით, ანტოქიაათ, ჭრომით და აღექსანდრიაათ, და ნათელ ილო მან თავადმან და დედამან მისმან ხანაკითურთ.

მით უამით-გან მეათესა წელს წარვიდა ჭელენე იერუსალმად 5 ძიებად პატოხნისა ჟუარისა, და მეათოთხმეტესა წელსა ივლტოდა დედაგაცი ვინმე მეფეთა ევადაგი, სახელით რიფსიმე, რომელსაჲ მიწეზისათჳს დედამძეძითურთ.

და იყო მის თანა ტუჲე ერთი დედაგაცი შუენიერი, სახელით ნინო რომლისა საქმს მისი გამოიძია ჭელენე დედოფალმან, და იყო იგი 10 ჭრომი მთავარი, და თჳთ მოეგლო გჳამ თჳსი, და ექმნეს კურნებანი, და მოწვეულ იყო საბერძნეთა, და ჭმობღურიდა მთავარსა მას რიფსიმეს.

და ვითარცა წარმოივლტოდა რიფსიმე ზღუად, გაჰანე და ნინო, და სხვანი ვინმე მათ თანა, გამოვიდეს არეთა სომხითისათა, საყო- 15 ფელსა თრდაც მეფისასა და იგინი იმარტულნეს მუნ. ხოლო ნინო დაშთა და წარმოემართა მათათა კერძო ჩრდილომასთა და მოვიდა მდინარესა მტკვარსა, მოჰყვა და მოვიდა მცხეთად ქალაქსა დიდსა, მეფეთა საჭადოელსა, და იყო სამ წელ ეგრეთ, ილოცვიდა ფარულად ადგილსა ერთსა, შებურვილს ბრძამლითა მაყულისათა. 20

და შექმნა სახს ჟუარისაჲ (ჟამ) ნახლევისაჲ და მუნ დაადგრა და ილოცვიდა და ადგილი იგი იყო ზღუდესა გარსტან. ხოლო მათ მაყუალთა ადგილი არს ზემოასა ეკლესიისა საკურთხეველისა ადგილი.

და მეოთხესა წელს იყო თქემად ქრისტე ღმერთი და შჳული 25 და [თქუა რ „ე]პოვე ცთომას შინა ჩრდილომას ესე ქუეყანაჲ“. და მეექვსესა წელსა არწმუნა [ცოლ]სა მეფისასა ნანას [სენსა რამე შინა მისსა] და შემჯდეს წელსა მეფესა არწმუნა საწაულითა (sic) ქრისტესამიერთა. და მწრთულ აღაშენა ეკლესიაჲ ქუემო სამოთხესა შინა და სჲეტი იგი იყო ძელისაჲ, რომელი თჳთ აღმართა. 30

და ვითარცა აღაშენეს ეკლესიაჲ, წარავლინა მოციქული და წიგნი ნინოამსი საბერძნეთა მეფისა კოსტანტინესა თხოვად მღდელთა. ხოლო იგინი მწრთულ მიიწინეს.

და მოსცა მეფემან იოანე კვისკობოსი და ორნი მღდელნი და

ერთი დიაკონი და წიგნი ელენე დედოფლისაჲ და ხატი მაცხოვრისაჲ და ძელი ცხორებისაჲ ნინოჲსათჳს.

და ვითარცა მოვიდეს, ნათელი მოიღო მირქან მეფემან და დედოფალმან და უოველმან სახლმან მათმან.

ითხოვეს ხმ, რა შექმნან ჟუარი

[მაშინ მოიყვანა მეფემან აბიათარ და მის თანა ჭურიანი მრავალნი და გამოიკითხა მათგან კუართისა მისათჳს და მათ მიუთხრეს უოველი

და აღიპურნა კელნი თჳსნი მირიან მეფემან

- 10 და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო იესო ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისაო, რამეთუ გინდა ცხორებაჲ ჩუენი და კსნაჲ ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგილისა მისაგან ბნელისა, ოდეს იგი სამოსელი შენი ებრაელთა მათ წარმოეტ წმიდით ქალაქით იერუსალემით უცხოთა ამათ ნათესავთა ქალაქად, რამეთუ ჟუარტყუმასა შენსა ამას ქალაქსა მეუობ-
- 15 ღეს მამანი ჩუენნი“. და წარემართა მეფმ და უოველი ქართლი ქრისტეანობასა მოწრაფებითა დიდითა.

- მაშინ ნეტარმან მან დედაკაცმან ნინო თქუა: „კურთხეულ არს ღმერთი და მამაჲ უფლისა (ოლისა) ჩუენისა იესო ქრისტესნი, რომელმან მოაფლინა სიტყუაჲ წმიდაჲ მისი ცათა მალღთაჲთ, თჳი
- 20 ძლიერისაგან საყდრისა გარდამოსრული ქუეენად მდაბლად. უმკრელად შობად კორცილად თესლისაგან დაფითისა, დედაკაცისაგან მარტოდ შობილისა, წმიდისაგან და უბიწოჲსა, რომელი სათნო ეყო მას და ამით მიზესითა ცხორებაჲ ჩუენი შექმნა, და უოველი ცასა ქუეშმ მეოფი განაჩათლა და უმეტეს მისა მიმართ მორწმუნენი აცხოვნნა,
- 25 რამეთუ იშვა ვითარცა კაცი, ჰატივ ეცა ვითარცა ღმერთსა, ნათელ ოლო ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისმან წყლისა და მიწისაგან.

ხოლო მამით და სულით წმიდით უსტკარდამო იწამა და იდიდა, ჟუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა, აკდა მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა და მომავლ არს დიდებითა, რომელსა შეუენის გაღობაჲ აშენითა.

- 30 და ვითარცა ესე თქუა, წარიყვანა იაკობ მღვდელი, საბერძნეთით მოსული, და ერისთავი ერთი, წარვიდა და დადგა წობენს და მოუწოდა მთეულთა; ჭართალელთა და ფხოელთა და წილკანელთა და უქადაგა სარწმუნოებაჲ ქრისტესნი, ხოლო მათ განუუარეს თაფი.

და ერისთავმან მცირედ წარჰმართა მახული, და შიშითა მოსცნეს

კერძნი მათნი დაღეწად, და გარდავიდა ერწუდ და დაღა უაღუოს, დაბას ედემს და სათელ-სცა ერწუ-თიანელთ. და უუარელთა ესმა ესე და გარდაკრბეს თოშეთა. რომელნი უუენა: მსენელ იპოენეს, თრდაც მეუქმან მოიყვანნა და მონათლნა.

და ნინო შთავიდა კხოეთა და დაღა კაწარეთს და მონათლნა 5 კხოელნი და სოჯნი კრით-ურთ შათით. და გარდავიდა კახეთა და დაღა ქუელ-დაბას და მოიყვანნა კაცნი შთავარნი და მონათლნა.

და დასნეულდა და წარმოემართა მცხეთად და ვითარცა მოიწია კხოეთას დაბას რომელსა ჰრქვან ბოდინი, ვერღარა ეძლო სლვად.

მოახლოოვიდეს უუარმით ქალაქით რეკ, ძმ მეუთისაჲ, და სხ- 10 ლომც, ცოლი მისი და ასული მისი და ზედა ადგეს მოურნედ, და მიუფლენეს მცხეთით მეუქმან და ცოლმან მისმან ნანა იოვანე შთავარებისკაპოზნი ხილვად და წარუყვანებად. სოლო მან არა ინება, არამედ დაჰვედრა იაკობ მღდელი: „რა შემდგომად შენსა მან დაიპყრას სუადარი“.

16

და მის წინაშე მისცა წიცი იგი ჭელენც დედოფლის მოწერილი, რომელი მოეწერა ნინოჲსა დედოფლობით და მოციქულად და მახრებულად შეემკო.

და ძელი ცხორებისაჲ წარმოეცა დედოფლის ნანაჲსა. და შეწირა უამი იოვანე და აზიარა ნინო კორცსა და სისხლსა ქრის- 20 ტსსა, და წარიღო ესე სავლად სულისა და შეჰვედრა სული თჳსი კელთა დთისათა, ქართლად მოსლგითოგან შეათხუთმეტკესა წელსა და ქრისტეს აღმადღებითოგან: ცლმ: წელსა, დასაბამითოგან: ზელმ: წელსა.

მაშინ შეიძრნეს ორნი ესე ქალაქნი — მცხეთისაჲ და უუარმაჲ — 25 და უოკელი ქართლი სიკუდილის მისისა-თჳს, და მოვიდეს და დაჰმარხეს ძლევით შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა ბუდს, დაბას კხოეთისასა.

VI.

ცხორებაჲ გრიგოლ ხანძთელისაჲ.

2. ესმ იყო შვილი წარჩინებულთა დიდებულთა და მართლმორწმუნეთა მამადედათაჲ და სხლსა შინა სამეუფოსა დიდისა ნერსის ერის- 30

- თვისსა აღზრდილ იყო კელითა კეთილად-მისხურისა დედოფლისა ნერ-
სის ცოლისათა რომელსაცა ეშვილა, რამეთუ იყოცა ძმის-წული მისი.
და სშოათ-განეე დედისათ შუწირულ იყო ღმრთისა დედისა-გან
5 თვისსა ვითარცა სამოელ წინაძსწარმეტყუელი და მარხვათა შინა იზარ-
5 დებოდა მსგავსად წინაშობედისა, რამეთუ სისწოათ-განეე ღჯნოა და
კორცი არა შეკდა პირსა მისსა, ვინათგან ქრისტესა განეკუთნა სული
ოჯსი სამკვდრებელად და ხტიცა მონაზონებისა ემოსა, რამეთუ თავი-
სუფელ იყო იგი სიმღერისა-გან ერმათაჲსა და უოფლისა-გან ზღრევისა
კაცთაჲსა და მარტოდ იყოფუნ თვისსა მას ს:დგურისა, რომელსა გან-
10 წესებულ იყო. ამისთხრცა დაუუდებულ უწოდან მას სახელია:—
ხოლო გულისსმიერობაჲ სწავლისაჲ განსაკვრეებელი იყო თრიაღ:
რამეთუ მსწრათლ ხოლო დაისწავლა დავითი და კმითა სასწავლელი
სწავლაჲ სკკლესიოა, სამოდუროა ქართულსა ენასა შინა უოველი
დაისწავლა და მწიგნობრობაჲცა ისწავა მრავალთა ენათაჲ და ს-
15 ღმრთონი წიგნი ზეპირით მოიწუაღთნა. ხოლო სიბრძნესცა იგი
ამის სოფლისა თილოსოფოსთაჲ ისწავა კეთილად და რომელი ჰოგის
სიტყუაჲ კეთილიჲ შეიწყნარის, ხოლო ჟერკუალი განავდის. და გა-
ნითქუჲ სისრულს იგი მისი სახელოვნად უოველთა შორის. ხოლო გა-
რეშესა მას სიბრძნესა სოფლისასა ჰბასრობნ სიტყუასა-ებრ მოციქუ-
20 ლისა ვითარმედ აგანარაჲმე-აცოთა ღმერთმან სიბრძნეს იგი ამის
სოფლისაჲ:—
სიტყუაჲ მისი იყო შესავებულ მარლითა მადლისაჲთა: რაჲჲმს
იტყუნ, ბრძნად აღადის პირი თხსი და წესი. განუჩინის ენასა თხსსა:
და ჰბასაკისა ზრდასა თანა სათხოებაჲცა კეთილი იზარდებოდა: რა-
25 მეთუ არა იყო ვითარცა ჰბახეი მზუაობარ და ჰბამდთა გულისს-სათქუ-
მელთა მოუყარე, არამედ თავით თხსით დანიელ წინაძსწარმეტყუ-
ლისა სიტყუასა იტყუნ ვითარმედ აჲური გულისს-სათქუმელი არა
ეჰამოა:—
და ესრესო მიიღის სზრდელი სავლახკოა კორცთა თხსთა გან-
30 სამტკიცებელად ნეტარმან გრიგოლ. მდაბალმან გულითა და გლახკ-
მან სულითა, მუედრომან ქცევითა და მოწყალემან გონებითა, რამეთუ
ძირი სიწმიდისაჲ მარადის გულსა მისსა დახერგულ იყო აღმომცე-
ნარს ჟეჟლსა ღმრთის-მისხურებისასა და ნერგი ჰქეშმარტისა ს-
რწმუნობისაჲ აღორძნდა სულსა მისსა და ნაყოფი ღმრთისა სიუყარუ-

ღისაჲ გარდაემატა მის შორის. და ესკევითართა მრავალჲეერთა კეთილადუკანგებითა ცხოვნდესოდა ჭაბუკი ეს სმდღელოჲ სათნოდ უფლისა:—

ხოლო იყო ხილვითა დიდ, კორცითა თხელ, ჭასაკითა სრულ, ყოვლად კეთილ სრულიად, გუამითა მრთულ და სულითა უბიწო:— 5

3. მაშინ კელმწიფეთა მათ აღმზრდელთა მისთა და სანატრელმან დედამან მისმან და ერისა სიმრავლემან ისებეს ხუნად ეურთხევაჲ ამის ნეტარისაჲ და ჭრქუეს მთავართა მათ და მშობელმან მისმან: „შვილო უოვლადუკეთილო და სარწმუნოო ქრისტეს მანათა აჲ: მოიწია ჟამი წინაჲსწარმეტყუელისა დავითის თქუმელისაჲ რომელსა იტყუს: ფინ 10 აღვიდეს მათსა უფლისასა ანუ ვინ დადეს ადგილსა წმიდასა მისსა. არამედ უბრალოჲ კელითა და წმიდაჲ გულითა: და აწ შენ ეპოვა ქრისტემან უბრალოჲ კელითა და წმიდაჲ გულითა და რაჲთა შეს აღხვდეს მათსა უფლისასა და დასდეს ადგილსა წმიდასა მისსა შემწირველად წმიდასა და უსისხლოსა მსხუერძლსა მისსა ღირსებისა შენისა 15 თჳს და საკსნელად სულთა და კორცთა ჩუენთა“:—

ხოლო ამას ნეტარსა დაღაცათუ აქუნდა სიყუარული მღელეობისაჲ, შეზრუნდა სიტყუასა მათსა ზედა და შიში დაეცა სიხბლისათჳს ჭასაკისა მისისა და ჭრქუა მათ: „თქუენ იგიით ძალი საღმრთოთა წიგნთაჲ, გულისხმა ეიყოფია წმიდათა მოციქულთა და ნეტართა 20 მღელელთა მოძღუართა განსაზღვრებული კანონი წმიდისა კათოლიკეს კელქისისაჲ თუ ვითარნი კრძალვანი უკმან მღელეობასა და უოვლად უბრალოებაჲ, არა ხოლო საქმით, არამედ გონებითაცა და სიტყუთა. ხოლო დაღაცათუ სულგრძელებასა ღმრთისასა თჳს უდებიეს დათმუნაჲ უწესოთა კაცთა მღელეობაჲ, უმჯობეს არს მათა უკუეთუმცა 25 უოვლადვე რიცხუსა კაცთასა არა შერთულ იყენეს ვიდრე საუკუნოდ ჰესტიყთა დაუსრულებელთა:—

ხოლო სარწმუნოთა მღელელთათჳს ეს უწყოდეთ თქუენ ვითარმედ უფროჲს არს უოველთა დიდებათა სულიერთა და კორციელთა რამეთუ ქრისტეს ნაცვლობაჲ არს ჭეშმარიტისა ღმრთისაჲ 30 საჲ, რომელმანცა ჭრქუა მოწაფეთა თჳსთა ვითარმედ ნეტარ ხართ თქუენ რამეთუ მრავალთა წინაჲსწარმეტყუელთა და მართალთა სწაღოდა ხილვად და სმენად რომელსა ხედავთ თქუენ და კესმის და ვერ მიემთხვენეს რომელსა ღირს იქმნენით თქუენ:—

და თვისის მის მდგელობის ნაცვალად უფალმან მოციქულნი და-
 ადგინნა მდგელად და შედგომითი შედგომად უოველნი სარწმუნოსნი
 მდგელნი. და მათ მიერ ცხორების სსსოებაჲ ქრისტესანთაჲ მდგე-
 ლობასს შეჰქედარ და სსსწულთა უოველთა და წინამსწარმეტყუელთა
 5 ჩუენებას და ღმრთისმხილველთა კაცთა გამოცხადებას მდგელობითა
 დაჰბეჭდა. და აწ არაფინამ არს კაცთა ცხორებაჲ თანიერ მდგელო-
 ბისა. რომლისათჳს ჰავლმ იტყუეს ვითარმედ აქრისტესს მიერ სსს-
 რებისაგან შე გჳეენ თქუენ». და უფალი ბრძანებს: «უეუეთუ ვინმე
 არს იშვეს მეორედ და არს მიიღოს წმიდაჲ საიდუმლოჲ, ვერ შევი-
 10 დეს სსსუიეველს ცათას». და აწ ჰატივის ვხედავ და ჰატივისაგან შე-
 შინის».

მაშინ მიუგეს ბრძენთა მათ მთავართა და ჰქრქუეს: «შვილო გა-
 მორჩეულო ქრისტესო შიში ღმრთისაჲ თავი არს სათნოებათაჲ
 ვითარცა მოსმ იტყუეს: «რასა ითხოვს ღმერთი შენაგან ჯ ისრანსლ,
 15 არამედ რაჲთა გემინოდის მისა», არამეთუ შიშმან უფლისმან შესძი-
 ნის დღეთა», ვითარცა იტყუეს სოლომონ. რამეთუ სიბერისა ჰატიოს-
 ნებაჲ არს მრავალი ჟამი არს და არცა რიცხუ დღეთაჲ აღრაცხილ,
 ხოლო მეცოფანება არს გონიერებაჲ კაცისაჲ და ჰასაკ სიბერის
 ცხორებაჲ უბიწოჲ: და კუალად იობ იტყუეს: «არა თუ მრავლისა ჟამი-
 20 სანი არიან ბრძენ, არცა ბერთა იციან სსმართალით, არამედ სული
 ვიდრემე და სული იგი უოფლისა მჰჳრობელისაჲ, რომელმან ასწავის
 სიბრძნეს». და შენ მოგცა ქრისტემან კეთილი მოხუცებულებაჲ გონი-
 ბისაჲ და აწ ნულარ ურჩ იქმნები, არამედ მორჩილ იქმენ ბრძანებას
 ქრისტესს და ჰმოხე მას მდგელობითა რომელმან იგნო ჩუენ თჳს,
 25 მდგელმან მან საუკუნემან, და ჩუენ უოველნი გუაცხოკანა»:-

ხოლო ნეტარი გრიგოლ დამოწმარჩილა მათ და ნებითა ღმრთი-
 საჲთა იკუროთს ხუცად ვედრებისაჲბერ მვედრებელთა მისთაჲს, რო-
 მელ შეუწოდავე კრძალულებით საღმრთოჲთა კანონითა ქცევასა მისსა
 და მარადის წმიდისა საიებისა მართლმადიდებლობასა. და ესრწთ
 30 მხიარულ იქმნა სიმრავლმ იგი. ერისაჲ, რაჲჲმს წმიდითა კელითა მი-
 სითა ღირს იქმნეს მღებად კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა:-

მაშინ მთავარნი იგი განიზრახვიდეს ებისკოპოსობასჳ მისსა რა-
 მეთუ ვითარცა ანგელოზი ღმრთისაჲ აქუნდა უოველთა ჰეშმარტი-
 ბისა მასწავლელად ვითარცა წერილ არს: «დაგეთა მდგელისათა და-

იგვან სამართალი და შჯული პირისა მისისა-გან გამოიძიონ რამეთუ ანგელოზი უფლისა ყოვლისა-მპყრობელისაჲ აწს იგოა:—

4. ხოლო ნეტარმან გრიგოლ ვითარცა იხილა თავი თჳსი კორციულად დიდებსა შინა, ფრიად წუხდა გული მისი და განიზრახა ფარულად სივეტოლაჲ თჳსით ქუეყნით სდმრთოათა წოდებითა რომელიცა უძლოდა მას მამათამთავრისა აბრაჳამის სახელ და ვითარცა ისრასწლნი უდაბნოდ, არამედ აბრაჳამ ქუეყანისა მის-გან ურწმუნოთა წათესავთაჲსა განაშორა ღმერთმან, ხოლო ესწ მორწმუნისა და კეთილად-მსახურისა ქუეყანისა-გან გამოიყვანა ამის მიზეზისა-თჳს, რაათა უქმთა მათ უდაბნოთა შინა გამობრწყინდეს სანთელი ესწ და-10 უესებელი, ბრწყინვალს ზედა სასანთელეს მას მალალსა ზეთითა მით განუპარველითა, რაათა კმას მას და ოხრასა საყვრისისა დეტყინოს და განბრწყინდეს სულითა ძლიერითა და მიუძღუწს საქარწინესა მას კრებულსა თანა მოწაფეთა მისთა წმიდათასა. და რამეთუ მადლითა მით ღმრთის-მხილველითა, გონიერითა და უბიწოათა გულისა-სმა 15 ეყო შეუცვალელებელი იგი სუფევაჲ, ჴეცისა მთავრობაჲ, და მათ თანა მოდასკობისა წადიერებითა დაუტყვა შეცვალეებადი ჰატრივი ქუეყანისა მოკუდავთა კაცთა სუფევისაჲ და მოჭრიდა ჟამიერთა და ნივთიერთა იუნებათა, რაათა უჟამოჲ იგი ნათელი უძლოდის უნივთოსა მას სამკვდრებელსა და უცვალელებელს დიდებასა სსუფეველს ცათასა:— 20

5. და ესე ვითარსა კეთილსა განზრახვასა და გზავნას მისსა იპოვნა მოყუასნი კეთილნი შეწეებითა ქრისტეს მადლისაათა: საბა რომელსა ეწოდა საბან, დედის-დისწული მისი, იშხნისა მეორედ მამსწებელი და ებისკოპოსი მისი და თეოდორე ნეტარსა მამსწებელი და მამაჲ და ქრისტეფორე კეთისა მამსწებელი და მამაჲ: ესე ოთხნი შეანაწევრნა 25 სარწმუნოება-მან და სდმრთომან სიუფარულმან შეამტკიცნა ერთზრახვად შეკრებულნი, ვითარცა სული ერთი ოთხთა გუამთა შინა დამტკიცებელი. მაშინ ნეტარმან გრიგოლ თქვა სიტყუაჲ იგი დავითისი ვითარმედ „რაჲმე კეთილ ანუ რაჲმე უუენიერ. არამედ დამკვდრებაჲ ძმათაჲ ერთად“. რამეთუ ვითარცა თქვა ქრისტემან სახელისა მისისა- 30 თჳს შეკრებულთა შორის დამკვდრებაჲ თჳსი, ეგრწთვე იყავნ ჩუენ შორის თავადი უფალი, რაათა სათნო იყოს სულიერი ესწ სჯერობაჲ ჩუენი უცხოებასა შინა და რაათა შეწირულ იყოს მსახურებაჲ ჩუენი სათნოდ მის წინაშე“. ხოლო მათ თქუეს: „იყავნ ქრისტე ღმერთი

ჩვენ შორის სულიერად ძმობას და გზავნას ჩვენსა და უძღურისა გულს-მოდგინებას სიტყუათაჲებრ შენთა ბრძენთა გრიგოლ რამთა ძალი საღმრთოჲ დაეკუჯდროს ჩვენ შორის“.-

მაშინ ერთითა მით ერთობითა აღიბეჭდნეს თავნი თჳსნი ძლიე-
5 რების ბეჭდითა მით ნიშის საუფლოჲსა პატროსნისა ჭუარისამთა და სისარულით წარემართნეს გზასა მას რომელი არა უწეოდეს, არა-
მედ არა უმეტარ იყვნეს, რამეთუ უფალი მხოლოჲ უძღოდა მათ, ხე-
დვიდა რაჲ გულს მათსა წმიდასა და წყაროჲებრ დაუწეუდელსა ღო-
ცვასა და ცრემლთა მათთა ნაკადულსა:.-

- 10 და მოიყვანნა იგინი ქართლით ოპიზას პირველად. ხოლო იყვნეს ოპიზას ძმანი მცირედნი შეკრებულ ქრისტეს სიუფარულისათჳს, ვი-
ნამთგან პოვნილ იყო წმიდაჲ იგი მცირს ეკლესიაჲ წმიდისა სათლის-
მცემელისაჲ. და იყო წინამძღურისა მათისა სასული ამბა გიორგი. რა-
მეთუ მესამს მამაჲ იყო ოპიზისაჲ, რამთგან სამოელ და ანდრს
- 15 გარდაცვლელეულ იყვნეს. ამან ნეტარმან ამბა გიორგი ვითარცა იხილნა სანატრელი მამაჲ გრიგოლ და მოუყასნი მისნი, გულის-
ხმა ეო საღმრთოჲთა ცნობითა ღირებისა მათისა, მადლი და შე-
იწყნარნა იგინი სისარულით, არაჲ ვითარცა მოწაფენი არამედ ვი-
თარცა უხეშთაჲსნი მისა. უწეოდა სულითა რამეთუ პატრივი ზეგარ-
20 დამო ღმრთისა მიერ მონიჭებად იყო მათდა. და ორისა წელიწდისა ჟამთა იყვნეს ოპიზას მამაჲ გრიგოლ და მოუყასნი მისნი ღუაწლითა ფიცხლითა მონაზონებისა შრომისამთა, ვითარცა იყო წესი მის ჟა-
მისა მონაზონთაჲ:.-

ხოლო მამასა გრიგოლს სწადოდა მარტოდ დაუდებამა, რამეთუ
25 ესმოდა ანგელოზებრივი ცხორებამა მარტოდამყოფთამა მათ სი-
ვრცესა მას შინა უდაბნოჲსასა, რომელნი იგი იზარდებოდეს მძოვრთა
სახედ მწუხანგილითა და ხილითა, ხოლო რომელნიმე მცირედითა პუ-
რითა და რომელთაჲმე ესმოდა სასული და რომელნიმე ფარულად
იყვნეს. ეოველთა მათ ნეტართა მოიხილაჲნ წმიდაჲ გრიგოლ და გე-
30 თილთა ქტევათა მათთა ისწავებნ: რომელთა-განმე ღოცვასა და მარ-
ხვასა, რომელთა-განმე სიმდაბლესა და სიუფარულსა, რომელთა-განმე
სიმშდესა და განურისხველობასა, რომელთა-განმე უპოვარებასა და
ქუეუასასა ზედა წოდასა გინა თუ ზეჟდომით ძილსა, რომელთა-განმე
უჭრულებასა და კელთასქმარსა დუმილით და მსგავსთა ამათთა

სათნოებათა. და ესრეთ სწავლათაჲგან სულიერთა აღსავსემან მინ-
ჭვიის საყოფლადგე თვსსა. რამეთუ ესმინ წმიდათა მათგან ვითარ-
მედ „ჭრცხუენისმცა სოფელსა ქცევათაგან ჩუენთა კეთილთა“:—

VII.

სიბრძნე ბალავარისი.

ჯჯთსრობდა ჩუენ მამა ისაკ, ძე სოფრონ ბალესტინელისაჲ, და 5
არს წიგნი ესე სიბრძნე ბალავარისი, რომელი იყოფებოდა
უდაბნოთა მძოვართა თანა. გუაკუროთხენ მამაო!

მივიწიე ოდესმე იოპედ და მუნ ვპოე წიგნი ესე ჭინდლთა საწიგ-
ნესა, რომელსა შინა სწერისან საქმენი ამის სოფლისანი ფრიად სარგე-
ბელნი სულისანი.

10

იყო ვინმე შეფე ქუეყანასა ჭინდლოთისასა, ადგილსა რომელსა
ჭრქვან ბოლატ, და სახელი მისი იახენეს. იყო იგი წარმართ კერძთ-
მსახური, ხოლო კაცი იგი იყო მშუდი და მდაბალი და ფრიად მო-
წესლე გლახკათა, და არა ესვა მას შვილი და მწუხარე იყო იგი უშვი-
ლოებისათჳს; რამეთუ ფრიად მდიდარი იყო იგი და სწადოდა, რა- 15
თამცა დაუტკვა მკვდრი მონაგებთა ზედა. ამისათჳსცა ევედრებოდა
ღმერთთა მათ მისთა, რათა მიანიჭონ მას შვილიერობა. ხოლო იგინი
ვერარას შემძლებელ იუვნეს კეთილისა ყოფად მისდა, ამისთჳსცა
ცუდ იქმნებოდა ვედრება მათი. გარსა ღმერთსა რომელსა ყოველთა
კაცთა ჭნებაჲს ცხოვრება, მოწყალებისა შისთჳს, რომელ ქყოფდა გლა- 20
ხკათა ზედა, მიანიჭა მას შვილი კეთილი და საღმერთო, და აღიესო სი-
ხარულითა დიდითა, და უწოდა სახელი მისი იოდასაფ და თქუა: „ესე
მიუვეს ღმერთთა ჩემთა“, და უმეტეს ადიდნა იგინი და შეკრიბა სი-
მრავლე ვარსკულავთმრიცხველთა და ფილასოფოსთა და მემარტკათა,
რათა აუწიონ თუ რა წინა უც ძესა მისსა. ხოლო მათ ყოველთა 25
თქუეს ერთბამად ვითარმედ მიიწვიის ერმა ეგე დიდებასა მეფობი-
სასა, რომელ არასდა ვინ მიწევნულ არს ქუეყანასა ამის ჭინდლოთი-
სასა. ხოლო იყო მათ შორის კაცი ერთი, მეცნიერი სიბრძნესა უფ-
როს ყოველთა და ჭრქუა მეფესა: „მე ესრეთ ვგონებ მეფეო დიდე-
3

ბას, რომელს მიიწვევის ერმა ესე, არა არს ამის სოფლისა, არამედ
 ესრეთ ვგტონებ, ვითარმედ დიდი წინამძღვარი იყოს გზასა ჭეშმარი-
 ტებისასა. ხოლო ვითარცა ესმნეს მეფესა სიტყუასი ესე, აღივსო მწუ-
 ხარებთა, და მაშინ ბრძანა მონათა მათ ქრისტესთა განსხმა ქუეყანისა-

- 8 გან მისისა და ქადაგი წარავლინა კობაძე ესრეთ: „ამას იტყუვის აბუ-
 ნეს მეფე, უკეთუ ვინ ჰპოოს ქრისტესნეტაგანნი შემდგომად სამისა
 დღისა, ძვრძვრითა ტანჯვითა მოსრნენ ყოველნი“. ხოლო დღეს
 ერთსა განვიდოდა მეფე მოხილვად გარეგან ქალაქისა და იხილნა
 ორნი კაცნი, ღმრთის-მსახურნი, განმავალნი ქალაქით და ჰრქუა მათი
 10 „ვინა კადნიერ იქმნებით არა განსვლად ქუეყნით ჩემით, ანუ არა
 ტესმა, ვითარ კობაძეა ქადაგი ჩემი?“

და ჰრქუეს მათ: „აჰაჰსერა განსლვად ფალო“. და ჰრქუა მათ: „რა-
 მან დაგუენათ აქამომდე?“ და ჰრქუეს მათ: „უზოვარებაჲმან სკდლი-
 სამან“.

- 15 ჰრქუა მათ მეფემან: „რომელთა ეშინის სიკუდილისაგან, არღარა-
 დროებს სკდლისათჳს“.

და ჰრქუეს მათ: „უკეთუმცა გვეშინოდა, შემცაგუესწრაფა გან-
 სლვისა, რამეთუ სიკუდილისა მიერ განსუენებასა მოაველით“.

- და ჰრქუა მეფემან: „და ვითარ იტყუთ მაგას? და აწ შიშისაგან ჩე-
 20 მისა განხვალა ქუეყნით ჩემით, ამას არა შიშისათჳს სიკუდილისა
 იქმთა?“

და ჰრქუეს: „ჩუენ არა შიშისათჳს სიკუდილისა ვიქმთ განსლვასა
 ქუეყნით შესით, არამედ რათა არა შემწე გექმნეთ სიბოროტესა შესა
 და მიზეზ გექმნეთ უღმრთობასა, ხოლო შიში შენი არაოდეს მო-
 25 სრულა გულთა ჩუენთა“.

ხოლო იგინი განუტყუესა და ბრძანება დადგა, რათა რაოდენნი
 ჰპოვნენ ქრისტესანი, ყოველნი ცეცხლითა დაწვან.

- ხოლო მეფესა აბუნეს ესეა კაცი ერთი სახელით ბალავარ, და იყო.
 იგი ღმრთის-მსახურ და მოწმუნე და მოსხვი ქრისტესი და უყუარდა.
 30 ფრთად მეფესა, რამეთუ იყო იგი გონიერ და ფრთხილ და მწერალ კე-
 თილ და უწარჩინებულ ყოველთა იყო წინაშე მეფისა და არა იცოდა.
 მეფემან აბუნეს თუ მონა არს იგი ქრისტესი და ყოველთა წარჩინე-
 ბულთა მისთაგან უმეტეს ჰატივისცემდა.

თხრობა მესამე.

ჭრჭუა ბალავარ: „მსგავს არს საწუთო ესე კაცსა, რომელსა სდევდა პილო ამრიგებული და მიაწუდია იგი ჟურღმულსა სპინელსა, და იხილნა ხენი, რომელსა ზედა აღკდა, და იხილნა კუალად ორნი თავუნი — ერთი შავი და ერთი თეთრი, რომელნი სჭრიდეს ძირსა მას ხეთასა, რომელთა ზედა აღსრულ იყო კაცი და შთანხუნა ჟურღმულსა და იხილა ვეშაში, რომელსა აღეშემო პირი და ეტულებოდა შთანთქმამისი, და აღიხილნა ზე და იხილა თაფლი მცირე, რომელი ჩამოსდიოდა ხეთა მათ, და იწყო ღოკა მისი და კუალად არღარა მოიკსენა განსაცდელი, რომელსა შთავრდომილ იყო. ხოლო თავუთა მათ ხენი იგი წარსჭრნეს და კაცი იგი დაეცა და პილომან აღიტაცა და მიუგდო ვეშაშსა. აწ ძეო მეფისაო პილო იგი სახე არს სიკუდილისა, რომელი სდევს ძეთა კაცთასა, და ხენი იგი საწუთო არს და თავუნი იგი — დღენი და ღამენი, და თაფლი იგი საწუთოსა ამის სიტკბობა არს და შუაჭეცვს კაცსა ტემოვნება საწუთოსა, და დღენი და ღამენი აღსრულდებიან და სიკუდილი წარიტაცებს და ჟოჯოხეთსა შინა ვეშაში იგი შთანთქმამს, და ესე არს ცხოვრება კაცთა“.

და ჭრჭუა ძემან მეფისამან: „განაცხოველე მაგით სული ჩემი და აწ მომეც სახე სოფლისა ამის და მოუყარეთა მისთა“.

თხრობა მეოთხე.

20

ჭრჭუა ბალავარ: „სახე ამის სოფლისა ესე არს: კაცსა ვისმე ესხნეს სამნი მეგობარნი. ერთი იგი უმეტეს სხვათა უუარდა და მეორე იგი მეგობარი უუარდავე, ხოლო მესამე იგი მეგობარი შეურაცხ იყო მის წინაშე. და შემდგომთა დღეთა მოიწივნეს ბორბოტნი მეფისანი კაცისა მის და წარმოჭევენდეს განსაკითხვად, და მივიდა საუარულისა მის მეგობრისასა და ჭრჭუა: „შენ უწიე საუარულო ჩემო ვითარ მიუუარ, აწ ესე რა წარმიფანენ განსაკითხვად, შემეწიე ჭირსა ჩემსა“. მიუგო მან და ჭრჭუა: „არა ვარ შე აწ მეგობარ შენდა და არცა გიცი შენ. მე სხვანი მისხენან მეგობარნი, რომელთა თანა ვიშვებდე. აწ მოგცნე ორნი სამოსელნი და იგიცა არავე გერგნენ“. და მივე და მეორისა მის მეგობრისა და ჭრჭუა: „აწ მოიკსენე სიუარული ჩემი შენდა მიმართ, რომელ მაქუნდა, აწ ესერა წარვჭუე შე განსაკითხვად და შემე-“

წიე ჭირსა ჩემსა. მიუგო მას: „არა მცალ დავს შენდა, რამეთუ კმა არს ჭირი თავისა ჩემისა, წარვედ გზასა შენსა, ამიერთგან არღარა ვარ მეგობარი შენი, არამედ მტირედ გსა გვეუ და მერმე მიფიქტე ზრუნვად თავისა ჩემისა“. და წარვიდა მესამისა მეგობრისა, რომელსა

- 8 იგი სძულადა და ჭრქუა მას: „სირცხვილ მიჩნს, გარსა მჭირს და მით მოვედ შენდა, შემეწიე მე, დაღაცათუ არა კეთილ ვუფ შენ თანა“. ხოლო მას მხიარულებით ჭრქუა: „მე ვარ მეგობარი შენი, რომელმან დათმარხე კეთილი შენი მტირედი, და აწ აღსადგინებითურთ მიგატო შენ და თანამოგზაურ ტექმსე და შეას ჭირსა შინა და არა მიტეც 10 გელთა მტერთა შენთასა“.

მამინ იწყო სინანულად და თქუა: „რად არა შენ ზედა ვუფ ყოველი კეთილი, რომელ ართა მათ მეგობართა სედა წარგატე ტუდად“.

- ჭრქუა ქემან შეივისამან: „მანწიე შეტუეუბატა მაგისი წმიდაო!“ 15 ჭრქუა მას ბადავარ: „მეგობარი იგი ზარველი ვეცხლისმოყუარება არს, რომელი ფრად უეუარს კატთა და ვერას წარიტანს თანა, ოდეს იგი წარიყვანდეს სიკუდილი და ოდეს წარადტანეს განსაკითხვად. ხოლო ორნი იგი სამოსელნი სუდარი და სავრაცხელი არიან და მეორე იგი მეგობარი — ცოლი და შეილნი, რამელნი უეუარს და მათთჳს სრუესავს სამარადისოდ, და დავს მას განკითხვისას ვერას 20 არგებენ, არამედ საფლავამდე მიჭეუებან, მერმე თავისა ზარუნვასა შექტევიან. და მესამე მეგობარი სული სასისა და არა ჭეოყს კეთილსა. ხოლო რომელმან იგი ეოს, დიდად შეერაცხების წინაშე ღმრთისა, და რამეთუ ას წილადცა მიაგებს ღმერთი სავფალსა“.

ჭრქუა ქემან მეივისამან: „უწიე რამეთუ ყოველსა უწიებულსა ტე- 26 შმარიტ ქეოფ“.

VIII.

თთუესა დეკემბერსა: კტ:

ამასვე დღესა წინადღესასწაულობაჲ შობისა
თჳს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა და გსენებაჲ
იოსებუ მართლისაჲ რომელი იწოდა მამად უფლისა.

..... **ՕՂՆԻՈՎՅՆԻՆ**: იამბიკონნი: **იოანო**: 5
მტბევან გებისკობოსისა: თქუმულნი: ქრისტე დიდუ-
ბულ უაგ სული მათი:

საჟიბსა ლამბაძე ჩისაჟიბ ჩი:

იხარებდით უოველი დაბადებული,
რამეთუ ღმერთი გამოჩნდა დღეს გორცითა 10
და ბეთლემს შინა შობილი, ქუაბსა შინა
შესუეული, აცხოვნებს ადამანთ,
და გამოუბრწყინებს ნათელსა საღმრთოსა:

ექა დიდებული განსაკვრებელი 15
ახლისა ამის შეერთებისაჲ ჩუენდა.
რამეთუ რომელი იგი უხილაგ არს,
სრულიად შეიმოსს კაცებასა ჩუენსა
და ჰტეის უძვეველად ღმრთეებასავე თჳსსა:

გითარ შვა ქალწულმან, ვისწყოთ და ვითარ 20
ცეცხლი საღმრთოჲ წიაღითა იტვრთა დღეს
და არაჲ შეიწუფა ვითარ მსუფალი,
რომელი გამოჰსახეიდა საიდუმლოდ
შობასა შენსა ქრისტელ ღმრთისა სიტყუაო:

ბეთლემო იხარებდ, რამეთუ ხე იგი 25
ცხოვრებისაჲ შენ შორის აღმოსცენდა დღეს
და განმიღებს ურჩებით დაკშულსა პირველ

სამოთხესა და კუალად მაკებს ჩუენ მუნგე,
რომელიცა ჩჩულ იქმნა მოწყალებითა.

6 განსცხრებოდეთ უოველი დაბადებული:
ღმერთი უფალი გამოგჯჩნდა,
რომელიცა გაბრიელ პირველ გუაჟუნა
და ვარსკულავმან გამოუცხადა მოგუთა.
ხოლო დღეს მწყემსთა იხილეს და თავუენის სცეს.

10 ეჭა საიდუმლოა სიბრძნისა საღმერთოჲსაჲ:
რამეთუ ბეთლემი სამოთხეა იქმნა დღეს
და ქუაბი ცათა მეუფისა დამტევენელ,
ბაგაჲ საუდარ მისა და სახუგეკლნი
სამოსელ, რომელ დაჭბადა პირველ ნათელნი.

15 ღმერთი გამოჩნდა კორცითა და მამისა
საუდართა არაჲ დააკლდა. დაღაცათუ
განკაცნა, არაჲ შეიცვალა ერთობაჲ
ბუნებათაჲ, არცა საუცარ ეო განკაცებაჲ,
არამედ კაც არს და ღმერთ გამოუკულებულა.

20 შენ ღმერთისა დამტევენლო გამოუთქუმელად,
კიბეო რომელსა ზედა გარდამოკდა
ღმერთი და ხატი მონისაჲ მიიღო დღეს
და ზეცად აღმიყვანნა შენ მიერ ქაღწულო,
ამისთჳსცა სარწმუნოებით გადიდებთ.

IX.

თა დეკემბერსა: კზ.

წმიდისა სტეფანე პირველმოწამისაჲ.

..... **Geisikhuz RPRt tXcRDL H H; h: L: y:**

[თავნი იტყვან: სტეფანე..]

სუფევს ღმერთი წარმართთა ზედა. გიხაროდენ ყოველსა ერსა 8
რომელიცა ქალწულისაგან გამოგზნდა.

ქალაქარნი ზეცისანი

განტეხუნეს შენ ზესკნელისანი,

სტეფანე, და იხილენ საუდარნი

და ერნი ნათლისანი

10

ზეშთა კრებულისანი,

მაჭებელნი მამისანი,

ძისა და სულისა წმიდისანი.

ქა სრული სათნოებითა,

საესე იგი სასოებითა,

15

სანატრელი სტეფანე სარწმუნოებითა,

მამისა აღსარებითა,

ძისა დიდებითა,

სულისა წმიდისა მადლითა,

სამებისა ქადაგებითა.

20

ჟარისეველმან მოშურნემან

და შემდგომად ჭურმან რჩეულმან

სიკუდილდ მისცა სტეფანე ჰაელე მოციქულმან.

ხოლო ერმან უშჯულომან,

კრებულმან ამაომან

25

ქვაჲ დაჭკრიბა უწყალომან,

და გვრგვინოსან ეო უფაღმან.

- 5 **წ**გელოზნი აღიარებენ,
 ადამიანნი ადიდებენ
 ღუაწლს შენსა, სტეფანე, აჭებენ
 მღვდელნი და დღესასწაულობენ,
 მთავარნი უბალობენ,
 მეფენი იხარებენ
 და შეიხად აღიარებენ.
- 10 **ჩ**ათლისა წარუელისამან,
 მოწამეთა მათ წინამძღურისამან
 წამა ძეჲ მარჯულ მამისა პირველმოწამემან:
 მასწავლელმან მარტულთამან,
 მოღუაწემან მწირთამან,
 მოძღუარმან მოღუაწეთამან
 და შეიხმან მორწმუნეთამან.
- 15 **ქ**რი ბრალსა დასდებდა
 და კრებული ქვასა დაჭკრებდა.
 ხოლო წმიდაჲ სტეფანე ქრისტესა აღიარებდა,
 სიკუდილსა მას იხარებდა,
 სულსა შეჭყედრებდა,
 20 **ერისათჳს ეგედრებოდა**
 და გვრგვინოსან იქმნებოდა.
-

СЛОВАРЬ.

ს.

1. ბ- სმ. ალ-
  2. ბ- *характеръ III породы.*
  3. -ბ *вопр. частица: ილია ხანა? ტი—
Илья?*
  4. -ბ=არს.
- აბეწეს *см. იაბეწეს.*
 აბიბობარ *Абибארъ.*
 აბრაჰამ-ი *Авраамъ.*
 აბი (*< ჰა-გი*) *этой (про предметъ
былъ I-го лица, ср. შაგი. იგი).*
 აბაშეინ-ი, აბაშინი *сынъ Адама, т. е.
человѣкъ.*
 ა-დვიდი-ი *мѣсто, см. დვ.*
 ა-დვიდი-ი *легкій, подъ დვილ.*
 ა-დრი რანი, რანხე, სორხე, *см.
დრო-ა.*
 ავამ-ი (*ა-რ-ე*) *барсъ, леопардъ; —
ფანზან ავიზ Парсианъ-Аванъ, илл.*
 ავთ-ა *Аво, илл царя.*
 ათ-ი *десять; — მე-ათი (მეათე-ა) деся-
тый — ათერთმეტი одиннадцатъ; —
ათორ-მეტი двѣнадцатъ; — ა ხ ხმ
(მეტი) (> ათ-ცამეტი > ცამეტი) три-
надцатъ; — ათორს-მეტი четырнад-
цатъ; — ათსუთ-მეტი пятнадцатъ
и т. д.*
 ა-დუბე-ი *стѣна, мѣсто, см. დუბ.*
 ადუქსანდრის *Александръ (Мано-
донскій).*

- ადრიზ-ი (*ა-რ-ი*) *кнричь.*
 ამაზაიერ *Амазверъ, илл царя.*
 ამაზასზ *Амазасъ, илл царя.*
 ამბო-ა (*ა-რ-ე*) *суетный, тщетный,
напрасный.*
 ა-შადდუბა *подъ შადდ-ი.*
 აშა (არამ.) *авиа, одеждъ, აშა გორგი
о. Георгии.*
 აშეს || აშენ *ампн.*
 ამიერ *съ этой стороны; — იმიერ და
იმიერ съ обѣихъ сторонъ; по ту и
сю сторону; — ამიერთგან отиანი,
съ этихъ поръ.*
 ამის *этого; — ამისა-თჳს для этого, по-
этому, ამის-თჳსცა поэтому и.*
 ამრიყებუდი-ი *разъяренный.*
 ამრდუს (*ამრდუსე-ა*) *многочисленный,
размножившійся.*
 ანტილოზ-ი (*ანტილოზ*) *ангелъ; —
ანტილოზებრივი-ი ангольскій.*
 ანუ яли; — ანუ-მე яли не, რავეს не?
 ა.ბ.ი.ბ. *Айяина, казаніе шала.*
 არ, არა не, ვით; — არ-ვე *также не.*
 არ-მე რავეს не; — არ-ლა, არ-ლან
уже не; — არ-ცა *и не, არ-ცა-ლა
id; — არასა-და никогда (буха. ნიგდ); —
არ-ა-დეს никогда.*
 არავე *см. არ.*
 არავეს *никто, никого; — არავესა, см.
იბნ-ა.*

არამე *см. подъ ар.*
 არამედ *но, однако.*
 არან Армянъ, *имя царя.*
 არამევიანამ *см. ვინა-ა.*
 არაოღეს *ВНЕГОДА, см. არ, ოღეს.*
 არახადა ნიკოდა, *см. არ, სდა.*
 არს (არე-ა) *пространство, мѣстность, предѣлъ.*
 არივ არივ, *имя царя.*
 არშია-ი Армазъ, *назв. идола и горы съ украинскими на правомъ берегу Курмы, противъ Личесты (см.).*
 არს есть, *существуетъ (см. რ); — არს-ი сущий; — არს-ეზა-ა, არსოზა существование, существо; — პური არსობისა ჯიზნსъ насущный.*
 არსოვ, არსუვ არსოვ, არსუვ, *имена царей.*
 არღვ, არღარ *см. არ.*
 არღვ, არღლა *см. არ.*
 ახაკი *см. ქისაკ-ი*
 ახო-ა ქენა.
 ახუდ-ი *дочь.*
 ახუბურ ასაგურ, *имя царя.*
 აქა აქსა, სუდა; — *აქამოდღე до сего мѣста, до сихъ поръ.*
 აქდღე-ი (< * ქამელ-ი) *верблюды.*
 აქუშამ *подъ ქუმ.*
 აღ- (> ა-) *предложъ вверху, надъ, возъ; — უ-ღ-რს-ი ср. ст. высочайшій, лучшій.*
 აღ-ბეჭდვამ *подъ ბეჭედ-ი.*
 აღ-დგომამ *подъ დგმ.*
 აღ-ღვამ *подъ ღვ || ღვ, ღვამა.*
 აღ-ვსებამ *подъ ვს.*
 აღ-წრდღელი *подъ წრდ.*
 აღ-მ-წრდღელი *подъ წრდ.*
 აღ-თქუშამ *подъ თქუშა.*
 აღ-მართვამ *подъ მართ.*
 აღ-მაცრებამ *подъ მაც.*

აღ-მადღებამ *подъ მადღ-ი.*
 აღშო- *предл. вверху сюза: აღმო-ვსე-ზა (подъ ვს); აღმო-კითხვა (подъ კითხ-ვა-ა), აღმო-სვლა (подъ სვლ).*
 აღ-ნთებამ > *ანთებამ ო. ნთ, ნთებამ.*
 აღ-თრმინებამ *подъ თრმინ.*
 აღ-პურობამ *подъ პურ.*
 აღ-რბცხილი *подъ რბც.*
 აღ-რევამ *см. რვ, რევამ.*
 აღ-სა-რებამ *подъ რებამ.*
 აღ-სვლამ *подъ სვლ.*
 აღ-სრუდებამ *подъ სრულ-ი.*
 აღ-ცბცებამ *подъ ცბც.*
 აღ-ცრინებამ *подъ ცრინ.*
 აღჯრ-ი *узда.*
 აღ-ქუშამ *подъ ქუმ.*
 აწ *пшн, теперь.*
 ა-ხად-ი *новыи; — სი-ახ-ლსъ новость, молодость, см. სლ 2.*
 ა-ხდო *подъ სლ 1.*
 აქა *вотъ, აქა-ესერა id.*

ბ.

ბავა-ა *яснп.*
 ბავს (ბავე-ა), *мн. ბავენი ротъ, уста.*
 ბად: *ბად-ეზა-ა творить, рождать, და-ბადებამ id., Бгтiе (Библия), I п., аор. ბად || და-ბად, стир. II прз. я. аор. და-ე-ბად онъ сотворенъ есть (имъ); — და-მ-ბადებულ-ი творецъ, родевшій; — და-ბადებულ-ი сотворенный, рожденный; тварь.*
 ბადს (ბადე-ა) *сѣтъ.*
 ბავურ ბავურ, *имя царя.*
 ბადღავარ ბადღავარ; — *სიბრძნის ბადღავარისი Мудрость Баджавара, назв. книги.*
 ბან: *ბან-ა, და-ბან-ა умить, умиться, II п., пов. და-ი-ბან; — ა-ბანო-ა баня.*
 ბანავ-ი (ბან-ავ) *станъ, лагерь.*

ზან-ი кровля; — უ-ზანი площадь, улица, кварталა.

ზასროზა-ა (*μυρική*) поношение, оуждение, — ждаты.

ზეთღეშ-ი Висоелемъ.

ზერ-ი старикъ, старецъ; — სი-ზერსი старость.

ზერძენ-ი грекъ; — სა-ზერძენ-ეთი Греція.

ზეჭედ-ი печатъ; — აღ-ზეჭედა-ა запечататы; — და-ზეჭედა id.; — *სა ნიფ. ოთი. აორ.* და-ზეჭედა ოფი запечатათъ его; — *II* *н. дѣлст. и стр. аор.* აღ-ი-ზეჭედა.

ზეწი-ი (*ჩქა*) порокъ; — უ-ზეწი-ა не-პოროჩნი.

ზემა-ა свизываніе, — ვატი; — სა-ზელო-ი (< სა-ზემ-ელი-ი) веревка, ремень; — და-ზემა-ა привязываніе, — ვატი; — და-სა-ზემა-ი пачаლო, დასაზემა და პა-ჩაღი.

ზენელ-ი темный; ტმა.

ზელინ-ა, ზუღ-ი (შიაქ ზოღებქ) ию-дня, Будъ (Бодба), *село, мѣсто поирбеніа св. Нины, недалеко отъ урбанаго і. Синага Тифлиской губ.*

ზელიაჭ Болать, *назва. мѣстности.*

ზელოც-ი (*ძოვნი*) прокаженный) злой; зло, გნებ; — სი-ზელოცსი злость; злоба, забота.

ზემა: ზომ-ება-ა, მი-ზემება დავატი, ჯაღვატი; — *სა P. ოთი.* მი-უ-ზემა ოფი დაღი ему.

ზერადი-ი вина, ზრალსა დასდედა ოფი ობვნიაღი его; — უ-ზერადი-ა не-ვინი-ნი, უ-ზერადი-ა პეწინოწი.

ზერადმაზ Братманъ, *имя царя.*

ზერამელ-ი колючка.

ზერძან: ზრძან-ება-ა პრიაჯი, პოწენი-ე, *н. ზრძანებს* პრიაჯივაეტი, *სა*

P. ოთი. უ-ზრძანებს პრიაჯივაეტი ему; — ზრძანება დაღვა. *издалъ (букв. положижъ)* პრიაჯი.

ზერძენ-ი мудрый, мудрецъ; — ზრძენად მუდრი; — სი-ზერძენსი мудрость.

ზერძოლა-ა волна, брань, воевать, *II* *н., пр. н. ი-ზერძოლეს* воевалъ, *II* *прим. н.* ე-ზერძოლა ოფი воевалъ съ нимъ; — გუ-ე-ზერძოლან ჩუენ ბუდუტი воевалъ съ нами; — მ-ზერძოლ-ი воюющий, воипствен-ნი; соерникъ.

ზერწე-ი: ზრწეინ-ვა-ა || ზრწეინ-ვეზა-ა сияніе, сиять, свѣтити; — *нов. 3-го л.* ზრწეინვედინ და სვѣтити; — ზრწეინ-ვალს ბლესიაში, сияющій, *ср. ст.* უ-ზერწეინვალს-ი; — გამო-ზერწეინ-ვაა возсіатъ, *аор.* გამო-ზერწეინდა ოფი возсіатъ, *სა P. ოთი.* გამო-უ-ზერწეინვეს; — გან-ზერწეინვეზაა возсіатъ, просіатъ.

ზეუღ-ი *с.м.* ზოღინ-ი.

ზეუნება-ა природа, естество.

ზეუნორქენი (< *არმ.* *բու* პრიაღ-ნი, კორენოი + თურქ-ი ტური) კორენი ტურქი.

ზეურ: ზურვა-ა, შე-ზეურვაა კრუტი, პო-კრუვატი; — შე-ზეურვილი-ი პოკრუტი.

ზეჭს врата.

ო.

1. გ- *объект. мѣстоименный предг.* 2-ი *лица.*
2. გ: გემა-ა პრეწინაღი, — ვატი, ბიტი, ქ-გეის პრეწინაღი.
3. გ *с.მ.* გბ.

გაბი Ганьмъ, *название идола.*

გაღობა-ა იწენი, იწეტი, *I* *н. н.* ე-გა-ლობ პოუ, *სა P. ოთი.* ე-გაღობენ ოფი პოუტი ему; — ე-გაღობი-ისა *назва. I* *писни канона.*

გამო- *продолж. с. иаголаза*: შა-, ВОЗ-,
 ИМУТРИ СЮДА, КО МНѢ: გამო-
 ბრწუნებია (ს. მ. *ნობა ბრწუნი*), გამო-
 თქუმა (*ნობა თქუმა*), გამო-კითხვა
 (*ნობა კითხვა*), გამო-კულევა (*ნობა*
კულ), გამო-რჩეული (*ნობა რჩეული*),
 გამო-სლვა (*ნობა სლ*), გამო-სხმა
 (*ნობა სს < სსმ*), გამო-ლვა (*ნობა*
ლ || ლვ) * *т. ბ.*

გან *с.м.* გან-ი.

გან-ბრწუნებია *ნობა ბრწუნი*.

გან-გდებია *с.м.* გდ.

გან-გებია *с.м.* გბ.

გან-ღებია *с.м.* ღებ.

გან-ზრახვია *с.м.* ზრახ.

გან-თენა, განთავი *ნობა თენ*.

გან-თქუმა *ნობა თქუმა*.

გან-ი *бокъ, сторува*; — გან *послѣ. с.м.*
Р. и Т. въ, отъ: მწიგნობართა-გან
въ книжниковъ, но мѣстн. б.ართა-
გან-ი одинъ въ книжниковъ; —
 გან (> გა) *предл. с. иаголаза*.

გან-კაცებია *ნობა კაცი*.

გან-კეთრებული *ნობა კეთრ-ი*.

გან-კითხვია *ნობა კითხვა*.

გან-კუთხვია *ნობა კუთხ*.

გან-კურნებია *ნობა კურნება*.

გან-კვრებია *ნობა კვრ*.

გან-მავალი *ნობა სვლ*.

გან-მარტებული *ნობა მარტ*.

გან-მრავლებია *ნობა მრავალი*.

გან-მტკიცებია *ნობა მტკიცებ*.

გან-მწკნებია *ნობა მწკნებ*.

გან-პარვია *ნობა პარ*.

გან-პობია *ნობა პობა*.

გან-რინებია *ნობა რინ*.

გან-რისხებია *ნობა რისხვა*.

გან-რღუგებია *ნობა რღუ*.

გან-რწუხვია *ნობა რწუხ*.

გან-სა-ზღვრებული *ნობა ზღვრ*.

გან-სა-კითხვია *ნობა კითხვა*.

გან-სა-კვრებული *ნობა კვრ*.

გან-სა-ტყეებული *ნობა ტყევა*.

გან-სა-ფოფელი *ნობა ფოფ*.

გან-სვლვია *ნობა სვლ*.

გან-სუნებია *с.м.* სუნებია.

გან-სხმა *ნობა სს < სსმ*.

გან-ტყეებია *ნობა ტყევა*.

გან-უ-მზადებული *ნობა მზად*.

გან-ქარებია *ნობა ქარ-ი*.

გან-ღებია *ნობა ღებ || ღვ*.

გან-ფოფია *ნობა ფოფ*.

გან-ფრია *с.м.* ფრია.

გან-ჩინებია *с.м.* ჩინ.

გაღწე *Гл҃нава, женское имя*.

გარდა *пред. с. именн. иаголаза*:

გარდა-კრებია (*с.м.* *ნობა კრებ*), გარდა-
 მაცებია (*ნობა მაცებ*), გარდა-მო-სლვა
 (*ნობა სვლ*), გარდა-ტყეებია (*ნობა*
ტყევა).

გარე, გარეგან, გარეშე *ნობა გარე*.

გარე || გარე *наружу, внѣ; прочь,*
вопъ; — გარეშე внѣшній; шир-
ской, свѣтскій; — გარე-გან || გა-
რეგან внѣ, сваружн.

გარნა *кромѣ, развѣ; но, однако*.

გაღ-ი *Гацъ, назв. идола*.

გზ || გვ > გ: გება-ა *стланье, стлать,*
власть, устроить, воздавать, III
п. и. ვა-გებ, аор. ვა-გებ; — გან-
გებია устройство, управление; про-
мысль; послѣдованіе, аор. გან-გო
онъ устроилъ его; — გებ-გებია
примиреніе, -рляться, пов. ღა-ეგებ; —
ში-გებია отвѣчать, воздавать
(ему, тебѣ), რ. P. отн. аор. ში-გ-
გებ онъ отвѣтилъ ему (внѣ), сосл-
суд. ში-გა-გო შენ || მო-გაგო შენ
воздамъ тебѣ; — ში-გებია pri-
обрѣтеніе, воздаяніе, ში-ნა-გებ-ი

приобрѣтеніе; имущество;—**წარ-
ტობა** потеря, проигрышъ, на-
держка, потерять, проиграть, на-
держатъ, წარ-ე-ბე ცუდი я выдер-
жалъ попустому, წარ-სა-ტებლი
шдженіе.

ტე-ფ: ტე-ება-ა бросать, кидать; —
ტან-ტე-ება-ა изгонять, выгонять, от-
клонять, III н. аор. ტან-ა-ტლო,
იოს. ტან-ა-ტლე; — ში-ტე-ება подбро-
сить къ кому, сз Р. отн. аор. ში-უ-
ტლო.

ტიფი > მგელი воляхъ.

ტიფო-ა вкусъ; — ტეფონება-ა id, сла-
дость.

ტიქენი (ტიქენი) геена.

ტიყანა-ა см. ტყა-ა.

ტიყა-ა дорога, путь; — ტყენა-ა от-
правление, -вить; — სა-ტყალი > სა-
ტყალი-ი дорожная провизія; — შო-
ტყა-ური-ი путникъ, თან-შოტყაური
спутникъ.

ტიყნ: ტყნება-ა, აღ-ტყნებაა воспа-
лენიე, возжгание, -гаты; — შო-
ტყნებაა зажигать, -гаты (будучи
брошенъ внизъ, внутрь чего), სტრ.
II უროიხ. н. сосл. = будущее შო-ე-
ტყნას (თარნესა) будетъ брошенъ
(въ печь).

ტი см. ტური-ა.

ტინა, ტინა თუ შივ см. ნლომა-ა.

ტილანატი-ი წიში, ტლანატი სულითა
ნიშიე დუხმი; — სა-ტლანატი-ა пи-
щескій, скупыи.

ტილოვა-ა ვლავ, плакать, მ-ტლო-ე-
არსე плачущий.

ტილომა-ა ხუენიე, хула, -лить, аор.
ე-ტმე.

ტილო: მე-ტობარ-ი братъ, собратъ,
другъ.

ტონ: ტონება-ა разумъ, I н. н.
ე-ქ-ტონებ დუმაю, ტონიერი-ი рав-
умный, ტონიერებაა разумность.

ტრებნა-ა завертывание, -вать, об-
вивать; — სა-ტრეტელი во что за-
вертываютъ, пелена.

ტუბი-ი ტბო.

ტუფლი-ი შიხა.

ტურედ-ი подъ титломъ გ ი бокъ, сто-
рова; შაგა (სტრ. 39,3).

ტურე-ი сердце; — ტურეება-ა ნაშ-
რენიე, желаніе, об. სტრ. II ურ. სტრ.
ურ. ე-ტურეებოა онъ намѣревал-
ся — ტურის-ტეშება-ა вождѣн-
іе, ტულის-სატეშელი წყყყაშიე
похотѣ; вкусный; — ტურის-სშება-ა
(< ტულის-სშება-ა) воспріятіе сердца,
вниманіе, сз сочтаніи сз უოჟაა

ვლავ, уразумѣты; აორ. ტულის-სშება
უოა онъ уразумѣლ; ტულის-სშეირო-
ბაა внимательность, способность; —
ტურე-მტრ-ი недовольный; — ტურე-
ტეშეშელი-ი сз неспокойнымъ

сердцемъ, безпокойшіи, ტულ-
ტეშელ იუო ურეთა-ტან онъ былъ
въ безпокойствѣ отъ гора; —
ტურეს-შოდეგინსე усердный, ტულს-
შოდეგინედ усердно, ტულს-შოდეგინე-
ბაა усердіе, ревность.

ტუნდი (ტი-ბუ) сонмъ, легионъ.

ტური: შე-ტურაა введение, вводитъ, შე-
ქ-ტურაა ввелъ его въ пелა;.

ტუშინ იყრა.

ტურტუნ-ი იწყეც; — ტურტუნოსან-ი
въяченосный, ტურტუნოსან უოა ყიშ-
ჩალъ его.

ღ:

-ღ- იწყიხს, хариктисъ III უორ. სტრ. 3.
чередуется сз -ბ-.

1. ღბ союзы в.

2. და- *предлож. с матомат. внизъ,*
 нпз-, над-.

და-შადგებამა *подъ ზად.*

დაბაბლ-ი *низкій, смиренный, მ-ლა-*
ბალი; — მდაბლაღ *внизу, внизъ;* со
 смиреніемъ; — და-შდაბლეზა *уни-*
женіе; — სი-მდაბლე *смиреніе.*

დაბა-ა (< დაბან-ი) *село, деревня;* —
 უ-ლაბნო-ა *пустыня;* — შე-უ-ლაბნოღ
пустынные.

და-ბანამა *подъ ბან.*

და-ბექტდვამა *подъ ბექტედ-ი.*

და-გებამა *подъ გბ || გვ.*

და-ღგენამა, და-ღგომამა *подъ ღგმ.*

და-ღვზამა *подъ ღვმ.*

და-ღვროშამა *подъ ღვრ.*

და-ღვებამა *подъ ღვ || ღვ.*

და-ვით-ი *псалтырь, книга Давида.*

და-ვრდომამა *подъ ვრდომა-ა*

და-ვზებამა *подъ ვზ.*

და-თმენამა *подъ თმენ || თმინ.*

და-თრგუნვამა *подъ თრგუნ.*

და-თხევამა *подъ თხ.*

და-თხრამა *подъ თხრა-ა.*

და-კაფებამა *подъ კაფ.*

და-ლოწებამა *подъ ლოწა-ა.*

და-შადფვამა *подъ შაღ.*

და-შარხვამა *подъ შარხვა-ა.*

და-შდაბლეზამა *с.მ. დაბალი-ი.*

და-შკვდრებამა *подъ ჰვდრ.*

და-შორჩიფებამა *подъ რჩ.*

და-შტკიცებამა *подъ შტკიცღ.*

და-შშუდებამა *подъ შშუღ-ი.*

და-შშუტუბდვამა *подъ შშუტუბღ.*

დაბნვ-ი (ზ-ზრ) *мелкая монета, ас-*
сарій.

და-ნერგუღი *подъ ნგ.*

დაბინბა *Давиша, назв. идола.*

და-ა *сестра;* — დას-წულ-ი *племян-*
ница, — ბინიца; — ღვღის-ღისწული

двоуродный братъ (сынъ сестры
матери).

და-პურობამა *подъ პურ.*

და-რე *высшаго сорта, ср. ст. უ-ღ-*
ღღს-ი *нижайшій, худшій.*

და-სა-ბამი *подъ ბმა-ა.*

და-სა-ვაფღ-ი *западъ (с.მ. სვღ);* — დას-
ვლით კერძო сь западной стороны,
на западъ.

და-სა-შტკიცებელი *შტკიცღ.*

და-სა-შშუდებელად *подъ შშუღ-ი.*

დას-ი (ზ-სი) *сонмъ, чинъ, классъ,*
партия; — მო-დასეობამა *соучастіе,*
быть сочленомъ.

და-სნეუღებამა *подъ სენ-ი.*

და-სრუღებამა *подъ სრულ-ი.*

და-სწავდამა *подъ სწავლა-ა.*

და-სსდომამა *подъ სსღ.*

და-სსმამა *подъ სს < სსმ.*

და-ტყვებამა *подъ ტყვა-ა.*

და-უ-ვზებელი *неугасимый, с.მ. ვს-*

და-ფარუღი *подъ ფარ.*

და-ფაფვამა *подъ ფაღ.*

და-ფუბნებელი *подъ ფუბ.*

და-ღბდათუ *хотя.*

და-რენებამა *с.მ. რენ.*

და-რრამა *с.მ. რრა-ა.*

და-რუღებამა, დაუღებელი *подъ რუღ.*

ღბ || ღვ (ср. ჰვ 1); ღებამა, და-ღებამა *по-*
ложеніе, -жнть, сь P. отн. ნუღა და-
უ-ღებთ не владете ему; — *стр. II*
пор. пор. ი-ღვა опъ бмгъ положенъ,
лежалъ; — თავს-ღებამა *принимать*
на себя, ручаться, аор. თავს იღვა
опъ взялъ на себя; — შიშო-ღე-
ბამა (სიფვჳსამ) и.ш შიმო-ღა-ღებამა
разносите, распространяты; — *ზა-*
სეღიის დაღებამა *нареченіе имени.*

ღგენამა-ა, ღგინებამა *подъ ღგმ.*

ღგმ > ღგ; ღგმა-ა *ставитъ;* — სა-ღგმ-

დირს (დირე-ა) бревно.

დრო-ა время — დრო-ებია id, იმზე
время, არღარა დროებს не ждѣтъ
время; — ადრე рано, равье, же,
скорѣе.

დუმიდა-ა молчаніе; — სი-ღუმლო-ა
тайна, таинство; — ხიდუმლოდ
тайно.

დღეს (დღე-ა) день; — დღეს || დღეს се-
годня; — მარა-დღე > მარად еже-
дневно, მარადის всегда; — ს-მარა-
ღისოდ навсегда; — თ-დღეს (< *ჰო-
ღ'ღ'ეს) въ какой день, когда; —
ო-ღესზე იზხოგა, когда либо; —
დღე-სასწაულ-ა праздникъ, წინ-
დღესასწაული сочельникъ.

ქ.

ქ- характеръ II произв. породы.

ეპისკოპოსი см. ეპისკოპოს-ი.

ებრაედი-ი еврей.

ეგე (< ჰე-გე) > ეგ этот (про пред-
метъ близъ 2-го лица, ср. აგი); —
ეგე-ვითარ-ი такой; — ეგ-თადენ
тѣмъ болѣе; — ეგ-რსთ такнмъ
образомъ, ეგ-რე, ეგ-რე-ცა.

ეგრის-წუბადი-ი Эгрисъ-Цѣал-и, назв.
рыки (именъ Ингуръ).

ედიშ-ი Эдемъ, назв. села.

ევადაგი-ი см. ვადაგ-ი.

ეკადი-ი терновнѣе.

ეკლესია-ა (ἐκκλησία) церковь; —
სა-ეკლესია-ა церковный.

ედილი см. ჰედილი.

ედილა-ა сіяніе, блескъ; молвіა; —
ელვარს (ელვარე-ა) блистающій.

ემა-ა язьмъ.

ეპისკოპოს-ი (ἐπίσκοπος) епископъ; —
მთავარ-ეპისკოპოსი архіепископъ.

ერთ-ი одинъ; — ერთად воедино, вмѣ-

стѣ; — ერთბაშად вмѣстѣ; вдругъ; —
ერთობა единеніе; — ერთ-ზარსვა-ა
единомысліе; — ერთ-კერძოა дру-
гой; — შე-ერთ-ება-ა соединеніе,
-ვათ, -ტყსა, სტრ. III п. сосл. =ბუდ.
შეერთნენ они соединятся.

ეჭ-ი народъ, войско; — ერის-თავ-ი
Эриставъ, князь (ბუკა. глава на-
рода).

ერწუ (იმით ერწო) Эрицо, часть отъ-
сверной Казии, къ западу отъ р. Ио-
ры; — ერწუ-თიანელნი эрицо-тионцы.

ესე > ეს этотъ; — ესე-ვითარ-ი такой; —
ეს-რსთ || ესრეთ этимъ образомъ,
такнмъ образомъ.

ეფესიდი-ი Эфесскій, изъ Эфеса.

ექვს-ი || ექვს-ი шесть; — შე-ექვსე
шестой.

ეშმაგ-ი диаволъ.

ეჭვ-ი || ე-ჭვ сомнѣніе, недоумѣніе; —
ეუჭველი-ი несомнѣнный, дѣйстви-
тельный.

ეჭა о, о горе!

ჰ.

1. ჰ- суб. мѣст. предф. 1-ю лица.

2. ჰ см. სე || ჰე.

ვადაგ-ი (перс. واداغ) существо, сущ-
ность, родъ, происхождение (ვა-
დაგი — искаженная форма); — შეფუთა
ვადაგი царсваго происхожденія,
знатный.

ვარდი: ვარდნა-ა, და-ვარდნა паденіе, па-
дать, упасть, სტრ. I п. სტრ. და-ვარ-
და იმე უპაღს; — შე-ვარდნა понасть
კუდა: სპერობილიდ შე-ჰ-ვარდე по-
падешъ въ темноту; — შთა-ვარდეს
გეჰენისა понадесть въ геену.

ვარდი-ი роза; — რთუტე ვარდობისა
мѣсяცъ розъ, т. е. май.

ვარსკვლავი ვახდა; — ვარსკლავი მნიშველი ვახდოცე, *მაფ.* (ორ. მე-მარტ).

ვაჩე ვაჩა, *იმა ცარა.*

— ვი ჯე: იგი-ვე იმ ჯე.

ვოდ *სმ.* სეღ.

ვოდრ: ვედრება-ა მოლენი, умолять, впросить, *სტრ. II პროია. პ. მ. ვ-ვე-დრები* молюсь ему, *აორ. ვ-ვე-დრე:* — მ-ვედრებელი молящий; — შე ვედრება *id.*, поручение, — ძიქ, *სა ნფ. ოთ.* შე-ვედრა იმე პორუჩილ იგი ემუ.

ვოდი-ი პოლე; — ველ-ურ-ი პოლევი, двѣй.

ვინბა-ი ღოჯა; ვიპოგრადნიკ; — დასტა ვენკი იმე ნასადელ ვინოგრადნიკ.

ვირ < ვერა იე (*ოტр.* возможности, *სრ.* არა); — ვერლარა იე, უჯე იე; — ვერა-ა, ვერა-რაა იე-ჩეგო.

ვიშაბ-ი (*ძღუ-ი*) რიბა-ველკან, драконъ.

ვიშტო-ი სერებო; — ვეცლის-მოუურება სერობობიე.

ვიდა *სმ.* სეღ.

ვიდრე, ვიდრემე კუდა, доволѣ, по-кв; — ვიდრემის || ვიდრემეტაკე ცხო, पोка; — ვიდრემე სმდოვალეაო.

ვითარ კაენიშ ბრძომი, какъ; — ვითარცა || ვითარცა какъ, какъ толь-ко, вогда; — ვითარმე სოლა ცხო.

ვიბ *კ*: — ვიბ-მე *კ*-ლიბო; — არავიბ ვიხო.

ვინბ-ა ოტკუდა, какъ; — არა-ვინბა, არავინბა *შიოტკუდა*; — ვინბ-გან თაკე *какъ*; *ს* თხე ვორე *какъ*.

ვინბ *სმ.* სეღ.

ვინბა *სმ.* სეღ.

ვიტ: ვლტ-ოლა-ა ბნგსტო, бнжать, სი-ვლტ-ოლა-ა ბნგსტო, *სტრ. II პ. პრ.*

მ. ი-ვლტ-ოლა იმე ბნჯალ; — ვლტ-ოლა იმე *убнжалъ*.

ვი: ვნ-ებ-ა ვრედ, — დაქ, страданіе, страдаты; — ი-ვნი იმე *страдак*; — ე-ვენებ ვრეჟუ ემუ.

ვიტომა-ა, და-ვრდობა паденіе, надаты, და-ვრდობილი *улавши*, лежа-ши, больной, несостоятельный; — შთა-ვრდობა *вверженіе*, — გაქ.

ვიტედი-ი პროსტორნი, широкій; — სი-ვრცე (სი-ვრცე-ა) просторъ.

ვი: ვესება-ა, აღ-ვსება наполненіе, — პაქ, *სტრ. II პ. აორ.* აღ-ი-ვსო იმე *наполнился*, *исполнился*; — ძიქ. III პ. აღ-ა-ვსო იმე *наполнил* ეგო; — აღ-მო-ვსება *начерпать*, *სა P. ოთ.* აღ-მო-უ-ვსო; — სა-ვსტ (სა-ვსე-ა) полный, აღ-სავსტ *наполненный*; — და-ვსება *гашеніе*, гасить, — და-უ-ვსებელი *неугасимый*.

ყ.

ყადენ ვადენ, *ილვ. იდოა.*

ყავ: შე-ყავ-ება-ა პრიპრავლათ, раз-водить, смѣшивать; — შე-ყავებულ-ი პრიპრავლენნი, смѣшанный.

ყანა-ი ვაჯავ, *ილვ. მწესობა, სმ.* სერკი.

ყარდ *სმ.* ზრდ.

1. ყე (< ვე) *ნარ.* *вверхъ, вверху; предлозъ еъ именовъ и моволозъ:* ყე-ცა, ყე-ვიდებელი (*სმ. ცა, კიდ-ება*).

2. ყე || ყე *посл.* *при, во время:* რო-მელსა ყე *при* *которомъ*.

ყეგარდამო-ა, ვეგარდამო-ა *выш-вій*; — ყეგარდამო *с* *высоты, свнше.*

ყედა *посл.* *с* *Д.* *на, надъ, при, у*; — ყელა *კერძო* *надъ члмъ, паверху, с* *верхней стороны*; — ყელა-ა || ყენა-ა *верхній*.

ვერცხლისფერული *подъ* ღვ.
 ვეთ-ი масло (постное).
 ვერხო-ა верхній.
 ვენაჲ *с.м.* ველა.
 ვეპირით *навзустъ* (*с.м.* პირ-ი).
 ვესვენელ-ი *превысокій*; — ვესენელ *превыше, выше.*
 ვეშთა *выше, премыше* (*с.м.* ზე); — *უ-ვეშთას-ი* || *უ-ვეშთახ-ი* *превосходящій, наввысшій.*
 ვეჟღლოშაჲ *с.м.* ჟღ.
 ვეც *с.м.* ვე.
 ვიარ-ი *соучаствникъ*; — ვიარება-ა *участіе; причастіе, причащать, III н. аор.* ა-ვიარ *онъ* *пріобщилъ* *его*; — ვიარ-ყოფა-ა *участье, соучастье.*
 ვიფ *<* ვმ, *I н. н.* ვმენ ძქლავთ.
 ვირახ: *გან-ვირახ-ვა-ა* *размышленіе, -шлять, памѣреніе, II н. нр. н.* *გან-ი-ვირახვილა* *онъ* *размышлялъ, памѣривался.*
 ვირღ: *ვირღ-ა* *ростъ, расти, растить, питать, I н. н.* *ვირღის* *пытаетъ, вырощиваетъ*; — *სტრ. II н. нр. н.* *ი-ვიარ-ღებოდა* *онъ* *ростъ, воспитывался*; — *ვი-ვიარ-ღელი* *кормилница*; — *სა-ვირღ-ელი* *пища*; — *ალ-ვირღლი* *воспитанный, возвращенный, აღ-ვირღელი* *воспитатель.*
 ვირუნ: *ვირუნ-ვა-ა* *полеченіе, забота, заботиться, пещись, I н. нр. н.* *ვირუნვიღეს* *они* *заботились, пов. отр. ნუ* *ვირუნვით* *не* *заботьтесь*; — *II н. сосл.=ბუდ.* *ი-ვირუნოს*; — *უე-ვირუნება* *озабоченье, უე-ვირუნდა* *онъ* *былъ* *озабоченъ.*
 ვიუაფ-ი *завосняный, гордый*; — *ვიუა-ოლა-ა* *заносчивость*; — *ვი-ვიუაოლა-ი* *гордый.*
 ვიუარ: *ვი-ვიუარც* *сборщикъ, мы-*

таръ; — *სა-ვიუარც* *мѣсто* *сбора* *пошлинъ.*
 ვიღვრ: *სა-ვიღვარ-ი* *предѣлъ, граница*; — *გან-სა-ვიღვრებულ-ი* *опредѣленный.*
 ვიღუბ-ა *море*; — *ვიღუბ-კელც* *морской берегъ.*
 ვიღუღც (ვიღუღე-ა) *ограда, стѣна.*

თ.

თბგჯ (*<* *თაგუ-ა*) *мышь.*
 თბგად-ი *подъ* *თავ-ი.*
 თბგ-ი *голова, глава, начало; себя*; — *თავით* *თავისით* *отъ* *себя*; — *თავ-ად-ი* *самъ*; — *მ-თავ-არ-ი* *главарь, начальникъ, князь*; — *ვეციკსა* *მთავრობა-ა* *князь* *небд*; — *მთავრობა-ა* *управленіе, -лять*; — *თავს-ღება* (*с.მ.* *ნოდ* *ღ* || *ღე*); — *თავ-უანის-ცემია* || *თავუანისცემია* *поклонъ, поклоняться, თავ-უანის* *სცეს* *поклонился* *ему*; — *თავის-უფალ-ი* *свободный.*
 თანბ *носилъ, сь P. сь, вмѣстѣ* *съ.*
 თანბ-მ-ღებ-ი *должникъ, подлежащій чему, თანბღებ* *ანს* *подлежитъ* (*с.м.* *ნოდ* *ღ* || *ღე*); — *თან-ბა-ღებ-ი* *долгъ.*
 თანბ-მ-ო-გ-მ-ა-ურ-ი *ნოდ* *გ-მა-ა.*
 თანბ-ბა-ღებ-ი *долгъ, с.მ.* *თან-ბ-ღებ-ი* *თბუღ-ი* *медъ.*
 თევაჲ *бдѣніе* *до* *разсвѣта.*
 თეფ-ი *рыба.*
 თეთრ-ი *бѣлый.*
 თეზ: *ბელ. аор.* *გან-თეზ* *разсвѣло*; — *გან-თიად* *утро, განთიად* *утромъ.*
 თეოდორ-ი *Theodor.*
 თეის: *თეს-ვა-ა* *сѣяніе, сѣять, I н. сь* *Нѣ. отн.* *ს-თესვიენ* *сѣютъ*; — *თესელ-ი* *сѣмя; родъ*; — *ბა-თესავ-ი* *потомокъ, родъ*; — *ბათესაოლა-ა* *родъ, родство, ბათესაო ბისა-ებრ* || *ბათესაო ბით*

по роду; — სათესაობითი родствен-
ნი; — სა-თესაობი ჩტო сѣютъ, сѣмя.

თოუტ (> თუტ > თუი) მწესაჲ.

თაკვა-ჲ трава, сѣно.

თათთა ყაჲდნი; — თითო-სახტ ყსაყაო

როდა.

თაკვა-ჲ глина.

თახა-ჲ волость, волоса.

თახენ || თახინ: ღა-თახენა-ჲ терпѣніе, пре-
терпѣвать, II п. аор. ღა-თახინა
ონჲ претерпѣлჲ; — შო-თახინება-ჲ id.

თხ-ტება-ჲ угодженіе, -ждать; — სა-
თხო-ჲ угодный; — სათხო ვეო მას
ონჲ стаჲლ უგოდენჲ ему; — სათხო-
ბა-ჲ добродѣтель.

თოხრტეჲ печь.

თთშეთ-ი ნინი თუშეთი Гүшія.

თრგუნ: ღა-თრგუნ-ვა-ჲ поправіе, попра-
вать, I п. соса.—буд. ღა-^სთ-^სრგუ-
ნობ.

თრღბატ Ἰრდათ, царь армян.

თუ если; ჩტო, ჩტობჲ, ანა თუ не то,
чтобы; иногда თუ замѣняетъ собою
двоеточіе: შუწუა თუ შოველ შვილო
ჩემ თახა онჲ сообщилъ мнѣ: при-
ходи, сынъ, ко мнѣ!

თუბდო-ი глantz; — ში-თუბდო-ვა-ჲ при-
нять по счету, принять благо-
склонно, сѣ Р. отн. ში-უ-თუბდო-
ონჲ отдалъ ихъ ему по счету.

თუი см. თოუტ.

თუიხ > თუხ послѣд. сѣ Р. дѣя, ამის-
თუხ дѣя этого, повтому, რახა-თუხ
дѣя чого, зачѣмъ, почему.

თუთ სამჲ, сами (см. თაგი); одинъ.

თუხიორ კრომჲ, вѣнъ.

თუხი свой.

თუქუნ ვი, васт, вамъ.

თუქუ: თუქუა (ორ. რქუ) სკავანіе, гово-
рять, თუქუა онჲ სკავალ, თუქულო-ი

сказанный; — აღ-თუქუა обѣщаніе,
завѣз, აღ-თუქულო-ი обѣщанный; —
გან-თუქუა-ჲ разглашеніе, -шатъ
II п. аор. გან-ი-თუქუა (სხელო, ჳმ-
ბეი) разнеслось (нмѣ, молва); —
გაშო-თუქუა шрератъ, произно-
сить, გაშო-უ-თუქულო нешрѣчен-
ный; — წარმო-თუქუა произнесеніе,
-носить.

თხ: თხვა-ჲ, ღა-თხვაა проявленіе,
-вать, III п. ი. ვა-თხვე проливаю,
стр. II п. ი. თხვა (თხვეიხ) льет-
ся; — შო-თხვაა вливать, бросать
внутрь.

თხა-ჲ козель, коза; — თხიერ-ი მახჲ
(козій).

თხარ см. თხრა-ჲ.

თხევაჲ см. თხ.

თხეგდობ-ჲ охота, охотиться, ლო-
вить; — სა-თხეგდო-ი сѣთ, бум. ჳმჲ
ловать; — თხმ. ი. II პორ. ი-სა-
თხეგდოლეს ჳაჲხდვალ სѣთ; — შუ-
სათხეგდო ლოვეტ, охотнѣз.

თხეღო-ი жидкій, тонкій, рѣдкій, ху-
дой.

თხეშ-ი верхина, ворухша, темя; —
თხეშის ჰგელი ლობნო მѣსთო.

თხიერი см. თხა-ჲ

თხოგ: თხოვა-ჲ просьба, просить; тре-
бованіе, -вать, II п. ი. ი-თხოგს
ონჲ просить, требуетъ.

თხრობა-ჲ копать, ღა-თხრობა id, ძიაჲ
აორ. ღა-თხრობს დაჲყაჲვალჲ (об-
ыкновенно).

თხრობაბა-ჲ სკავანіе, рассказъ, раз-
сказываніе, -вать, говорить, აორ.
სѣ Р. отн. უ-თხრობს они სკავალ
ему; — ში-თხრობა id, ში-უ-თხრობს
рассказали ему.

ო.

აბზენეს, აბენეს Iabenes, *ამა.*აამზიკო (τὸ ἰαμβεῖον), იამზიკონი ამ-
ბლესკი სტიხ.

აგი (< ჰი-გი) тотъ, онъ.

აეზოსეფლი Iesusen.

იქ ში = აერუსალში Ierusalimъ.

იშიერ ცხ თი სთორამ, *ს. მ.* აშიერ.

იშიზ, იშისი того, его.

იოზ Iovъ.

იოდაზაფუ Iodasafъ.

იოპს (იოპე-ა) Iovia = Iovia.

იოფა iota.

ისარ-ი სტრა; — ისრის ქურ-ი კო-
ჩაჲ.ისრატლი Izaravli, ისრატლი პ-
რატგანე.

იქა || აქი тамъ, туда.

იშხან-ი Ishkhan, *ი. ე. მ.* კონსტერა.

იწრო-ა тисный, узкий.

ი-ჭჳ სომხვბიე, იდოუმხვბიე (*ს. მ.* ე-ჭჳ).

ქ.

კადნიერ-ი სმზმზ, დორკვი; — ვინა
კადნიერ იქმნენით ვაკვ ვი ოსმ-
ლანეს?კაბოლოკე (καθολικός) всеобщий, со-
борный.

კანონი (κανών) канонъ, законъ.

კაოზ Каовъ, *ამა* царя.

კაბ-ი дверь.

კაბზ-ი Каспъ, *იორ.* (нынѣ село на бе-
регу р. Куръ, при впадѣнiи ея въ
Лезгумъ).კაფ-ი ჯეღვხვ; — კადე-კადე-ი ვა-
დმ; — კადე-ა ჯეღვხვობა, ჯე-
ღვხვობა პრიპოდა; — გან-კადე-ა
ვოჯეღვხვობა, -ჯეღვხვ, *სტრ.* III
ნ. *აორ.* განკადე-ა ოვჯეღვხვობა.კაჭარეთ-ი Кацаретъ, *სელო* въ долине
Горъ, недалеко отъ Мухравана Тифла.
ყალიბი.

კახეთ-ი Кахія.

კაბილი-ი зубъ.

კეღბარ-ი темный, сѣверный.

კეღთი *ს. მ.* კერკეთ-ი.კეთილი-ი добрый, хороший; благо; —
კეთილად хорошо, კეთილად-განგებ-ა-
ბлагоуправление, благоправие; — კე-
თილად-მსსურ-ი благочестивый; —
უ-კეთურ-ი не добрый, лукавый,
злой.კეთრ-ი, კეთროვნ-ე-ბა-ა проказа; —
კეთროვნ-ი проказенный; გან-
კეთრ-ე-ბული-ი id.

კეისარ-ი (καίσαρ) кесарь.

კეიზ-ი идола; — კეიზ-მსსურ-ი идо-
поклонникъ.კეიპო-ა половина, часть, сторо-
ва; — ერთ-კეიპო-ა другая поло-
вина; другой.

კეიპს (კეიპე-ა) лѣстница.

კეიღე-ა ვხაშიე, -შაჲ; — ზე-კე-
ღე-ბული-ი სწვენნი სერჲუ.კეიღს კრაი, берегъ, *ს. მ.* ზღუ-ა.კეიღობან-ი (კეი-ა-ბ) ковчегъ, кор-
зинка, паланка; — *უმცოშ.* კეიღ-
ბანკი (კეი-ა-ბ-ე).კეიოს-ვა-ა სპრახვანბიე, -შინვაჲ;
ჯენბიე, читати; — ღმრ-კეიოსვა-ა
ვი-ჯეღვხვ; — გამო-კეიოსვა-ა
რასპრახვ-
ვაჲ, II ნ. *აორ.* გამო-ი-კეიოს-
ვა-ა ოვჯეღვხვობა, რავუვანაჲ
უ-
ნიხ; — გან-კეიოსვა-ა
სუდბიე, კრტი-
კოვაჲ, ნუ გან-ი-კეიოსვა-
ა
თე-გან-სა-კეიოსვა-ი
პოდეჯახვი სუდ,
განსაკეიოსვა-ა
ჯეღვხვობა; — ღმ-
კეიოსვა-ა
პრეხვბიე, პრეხვბიე-
სტოვაჲ, ღმ-
კეიოსვა-ა
რავუვანაჲ, რავუვანაჲ
უმცოშენბიე,

ობ. სტრ. აორ. ღა-აკლა უ него не достало, ему не хватило; — მოკლება id., пресъчение, прекращение.

კვლეპ (კლდე-ა) სკალა.

კვლება-ა убийение, убивать, მოკლება id.; — არა კაც ჰქლა не убивай.

კმ: კმა არს довольно (есть).

კოტორი (ჭოორ) кусокъ, часть.

კრბ: კრება-ა собирание, -ратъ; — კრებულ-ი собранный, собрание, причтъ; — შო-გრება id.; II н. н. შე-ი-კრებენ собираютъ для себя, I н. აორ. შე-კრბა онъ собралъ то; — შე-სა-კრებელ-ი мѣсто собрания; синагога; — ვარდა-კრება-ა удаляться, переходить, სტრ. I н. აორ. ვარდა-კრებეს они удалились.

კრება-ა подა კრბ.

კრიბა подა კრბ.

კრბად-ვა-ა осторожность, воздержаніе, სტრ. II произв. н. пов. ე-კრბადნიო будьте осторожны! — კრბადულე-ა благоговѣніе.

კრბადე еще, опять.

კრბო-ი рубашка, хитонъ.

კრბცხლბერკ-ი подножіе, вѣдетაგ.

კრე: კრე-ობა-ა умирание, -ратъ, მოკრეობა id.; — მო-კრეა онъ умеръ; — მ-კრე-არ-ი умершій, покойникъ; — მო-კრე-ი-ი смертний; — სი-კრე-ი-ი смерть.

1 კრეო: მო-კრეობა-ა отсѣчение, -вять, II пор. пов. მო-ი-კრეოტ отсѣки его отъ себя; — სტრ. II произв. н. сосл. = ხუდ. მო-ე-კრეობს онъ будетъ отсѣчь, срублещъ.

2. კრეო: კრე-ება-ა устремиться, набросаться, налечь, სტრ. II произв.

н. აორ. ე-კრეობეს они набросались на него, сразились съ нимъ.

კრუნ: გან-კრუნვა-ა предоставление въ собственности, მთ.-პრ. გან-ე-კრუნვა онъ предоставилъ (раньше) ему въ собственности.

კრულ: კრულ-ევა-ა, გამო-კრულევა-ა изсѣдованіе, -довать, взискать; — გა-მო-უ-კრულეველ-ი неяснѣдовавший, непостыжанный.

კრუნოს: კრუნოსევა-ა благословение, освящение, III н. пов. ე-კრუნოსეველიო благословяйте его, გუ-ე-კრუნოსენ благослови насъ; — სტრ. II н. აორ. ი-კრუნოსა онъ былъ благословенъ, посвященъ; — კრუნოსეველ-ი благословенный; — ს-კრუნოსეველ-ი жертвенникъ, алтарь.

კრუნ-ება-ა გან-კრუნება-ა исцѣление, исцѣлять; — მ-კრუნ-ად-ი врачъ.

კრუნო-ა телець; — კრუნოს-თავ-ი репейникъ (бука. голова телца).

კვდრ || მ-კვდრ: მ-კვდრ-ი наследникъ; — და-მ-კვდრება-ა обоснованіе, поселение, пребываніе, наследование, II н. сосл. = ხუდ. და-მ-კვდროს наследуютъ; — სტრ. II произв. н. აორ. და-ე-მ-კვდრა онъ обосновался; — ს-კვდრებელ-ი достояніе, мѣстопребываніе.

კვ > კვ см. უკუე უკუნ-ი.

კვრ: კვრ-ვება-ა, გან-კვრევა-ა удивление, об. II სტრ. უ-კვრდა онъ удивлялся; — გან-სა-კვრეველიო удивительный, дивный; чудо.

კვრეგეთ-ი подა თითლმ გეთი კვირიკია, назв. монастыря.

კვრცხლ > მ-კვრცხლ пріятный, оивный.

კსოეთ-ი Кхойд, назв. местности.

ლ.

ჟღ: *проси. имперф. тема* ლოდ-ინ-ი.

შო-ლოდ-ება-ა ჩაიწიე, ოჟიდაწიე, ჩაიწი, ოჟიდაწი, *სტრ: II* *проиш. п.*

შო-ველი ჩაი, *პრ. п.* შოველოდი.

ჟღაგ: ა-ლაგ-ი (< *ჰა-ლაგ-ი) სთვად, მწბო; — ლაგ-ება *положить, власть, убирать.*

ჟღეჲ ლეჲ, *имя царя.*

ჟღელჲ (< ლელჲ-ა) სმოკვა.

ჟღეწა-ა, ლ-ლეწა *разрушать, со-врушать, I* *п. аор. сь мн. ч. объекта* ლ-ლეწა ოწი სოკრუწილჲ იხჲ.

ჟღობა-ა ბოლჲ, ბოლწი, ს-ლომა *აა id.; — об. сტრ. შე-ღმის* *у меня* ბო-ლიწი თო.

ჟღოდინი *с. м. л.*

ჟღოთ-ი ლოტჲ.

ჟღოტა-ა *извасте, извасте.*

ჟღოტვა-ა მოლიტვა; -ტჲსა, *II* *п. пов.*

ო-ლოტველი მოლიტჲს, *жел. оло-ტვიле.*

ძ.

1. შ- ა) *объект. мѣст. префикс* 1-იო ლიწა, ბ) *префикс для образования прич. дѣйст. залог:* შ-ღგომელი სთაიწი, ც) *наростъ, не относ-шійся къ основъ словъ:* შ-ღგლი, შ-ღტრი.

შაგო ოწი, თოტჲ, თოტჲ (*про предметъ бмѣт* 2-იო ლიწა, *ср. აგი, იგი).*

შაღდო-ი ბლაგოდატჲ, მიწოწი.

შაბო, შაბო იხჲ.

შაბო: შაბ-ვა-ა (*скрѣпваніе, -ватъ, ლ-შაღვა* *id.*

შაშ: შაშ-ალო-ი სამეცჲ; იწიუხჲ; — შა-შა-ა ოტეცჲ; ნასთაიწი; — შაშ-ღე-ღა ოტეცჲ *и* მათჲ, *родители;* —

შაშ-კაცი *мужнина; — შაშ-შე-შე* *воспитатель, дядька; — შაშ-თ-შა-ვა-რი-ი* *патріархъ; — სი-შაშ-რი-ი* *тестъ.*

შაშობა-ა მამონა.

შაშ ოწი.

შარბად, შარადის, შარადლ *с. м. ღღ.*

შარტუბლიტ-ი (*μαρτυριον*) ჯემტუგჲ, პერაჲ.

* შარტ-ი ვიწვად (*ср. ვარსკუ-ლაგ-ი;* — შე-შარტჲ *астрологъ, волхвъ, магъ.*

შარტო პრამოი, ტოწიწი; ტოწი; — ში-შარტო *посл. сь Р. къ, по отношенію къ кому;* — აღ-შარტვა-ა, აღ-შარტება-ა *поднимать вверху, воздвигать, аор. I* *п. აღ-შარტა;* — *сტრ. II* *проиш. п. аор. აღ-ე-შარტა* ოწი *поднялся, уста-новился, уставиля;* — წარ-შარტება *направленіе, -вѣтъся* *туда, წარმო-შარტვა* *направленіе, -вѣтъся* *сюда.*

შარტ-ადო-ი პრავიწიწი, პრავიწი, სპრავიწიწი; — შარტო-მიღიღებელი *православный, მართლმადიღებ-ლობა* *православіе;* — შარტო-შორ-წმუნებ *правовѣрный; — სა-შარტო-ბ-ღო* *право, справедливостъ; — სი-შარტოლჲ* *правда, праведностъ.*

შარიღო-ი სოლჲ; — შე-შარიღ-ება-ა *вв-солить, II* *п. сосл. 3 л. мн. შე-ი-შარიღონ.*

შარტ: შარტ-იგ-ი პროსობ; — გან-შარტ-ება *объясненіе, -снать, толковать, გან-შარტებულ-ი* *ясны; чистыи.*

შარტო, შარტოდ ოდინჲ, ოდინჲ თოლხო, თოლხო; — შარტოდ-შეოფი ოდინოიწი, ოტშელიწი; — შარტოდ - შოზილი ოდინოროდნი.

შარტუტო-ი (*μαρτυр*) მუწიწი; ი-შარ-ტუტოწი ონი (ონი) *были* *заму-чены.*

შარტს-ენა-ა იწიწი, იწიწა რუკა.

მარს-ვა-ა блюденіе, постъ, — II н. ж.მ. ვ-ი-მარსვილე: რაკამს იმარსვილეთ კოდა ბუდეტე პოსტყთსა; — ღა-მარსვაა блюстц, хранити, хоронити, сь P. отн. ღა-ში-მარსვე сохрани для меня; — შ-მარსველ-ი постящійся.

მარჯუენს правый, правая рука; — მარჯულ ნაპраво.

მას ему, его.

მა-სწავდედი с.მ. სწავლა-ა.

მატ: ღა-მატ-ვა-ა превосходство, — დით, стр. II произв. н. сосл.—წყდ. აღ-ე-მატოს პრევზიდეტ; — გარღა-მატებაა превзытіе, превзойти (ср. შეტ-ი).

მა-ქიბედი с.მ. ქება-ა.

მაღადღ-ი высокій; — ა-მაღლეზა (აღ-მაღლეზა) вознесение, возымситься, ქრისტეს აღმაღლეზა Вознесение Христова; — სი-მაღლს მისოთა.

მაფუბა-ი ежевика.

მაშინ (<მას შინა) тогда, მაშინ-ღა თოგდა ჟე, თოგდა უჟე, თოგდა იმენო.

მა-ცხოვარი с.მ. ცხოვნება.

მა-ხარებედი с.მ. ხარ, ხარება-ა.

მასჯღ-ი мечъ; — ღისტა მასჯილი ოპჲ поразилъ его (ихъ) мечемъ.

მ-გეფ-ი волкъ.

მ-გლოვარს ნოდა გლოვა-ა.

მ-ღაბადი, მღაბლად с.მ. ღაბალ-ი.

მ-ღგომი, მღგომელი ნოდა ღგშ.

მ-ღიდარი ნოდა ღიდ-ი.

მ-ღინარს ნოდა ღენა-ა.

მი я, с.მ. ჩემი.

მი-გობარ-ი братъ, другъ.

მი-იქვსს с.მ. ექვს-ი.

მი-ფყერს с.მ. ფყერ.

მი-მარგს вѣздочотъ, магъ, волхвъ (с.მ. *მარგ-ი).

მი-ოზი с.მ. ოზა-ა.

მერმე вторично, потомъ (с.მ. ორ-ი).

მი-რუგს ნოდა რუ-ა.

მი-ზა-თხევეღს с.მ. თხეველა-ა.

მიტ-ი большій, больше; — უ-შეტ-ის-ი || უშეტესი наибольший (с.მ. შაკ); — უშეტეს || უშეტესად ძარქიო, еше больше.

მი-ცრუიდი ნოდა ცრუ.

მი-უ-ღაზნოს ნოდა ღაზა-ა.

მი-უფს с.მ. უფალ-ი.

მი-ფს царь (с.მ. უფალ-ი), მეფობა-ა царская власть, царствовать, I н. ირ. მ. მეფობღა ონъ царствовалъ.

მი-ფი мигъ, мгновение, მეფსა мгновено; — მეფსეული < მეფსეული мгновений, მეფსეულად мгновено, тотчасъ.

მი-ცნიერი знатокъ, с.მ. ცნ.

მი-ვეღრებედი ნოდა ვერ.

მზად: მზად-ება-ა приговозение, — ვილთ, გან-მზადება id; — გან-უ-მზადებელ-ი неприговозенный, неготовый; простой.

მ-ზარდედი ნოდა ზრდ.

მზს солнце; — შზის-ქალაქი Иліополь.

მ-ზუაობარ-ი гордый, заносчивый.

მ-თავარი, მთავროზა ნოდა თავ-ი.

მთა-ა гора; — შთელნი გორც.

მოსხ: მი-შოსხევა-ა ნაწეუნუსა, ვსტრბ-ტვსა, დოსტეგვუთ, უდოსთეცა, стр. II произв. н. აორ. მი-ე-თხ-ნეს ონი დოსტიღი, უსწეღი, უდოსთ-ღისა; — შე-შოსხევა-ა სლუაღი, ვსტრ-ბა, პრეღეჩენი, პრეღეჩაღთ, ნავლეთ, III н. შე-ვა-შოსხეღ მჰრსა პრეჩნაღა ჟღო; — ობ. стр. II произв. стр. აორ. შე-ტ-ე-შოსხე-ა ნასъ по-сѣгღო, сь нами сლუჩиღოსъ что.

მი- предлогъ направлення (сѣ стороны 3-го лица) туда, къ нему; — მი-მო-ტუღა-სუღა, ср. მო-.

მი-პოპეზა-ჲ *подъ под.*

მი-გღეზა-ჲ *подъ гд.*

მი-გეზაჲ *подъ გბ || გვ.*

მიერ *посл. съ Р. и Т. отъ, черевъ;*
нар. оттуда.

მიზეზ-ი *причина.*

მი-თუადგეზაჲ *с.მ. თუაღ-ი.*

მი-თხროზაჲ *с.მ. თხრ-ოზა-ჲ.*

მიდიობს *милъ, пощраце.*

მი-მართ *с.მ. მართ.*

მიმო- *с.მ. მი-; — მიმო-ღაღეზა (подъ ღბ || ღვ).*

მირღაღე *Мирдаты, имл царя.*

მირეან, მირიან *Миреанъ, имл царя.*

მირეან *Мирванъ, имл царя.*

მირიან *с.მ. მირეან.*

მიხ, მისი *его.*

მი-ზა-ცემედი *с.მ. ცემ.*

მიხთანა-ჲ, მიხთანა-ნი *находящійся (щіеся) съ нимъ (ср. თან).*

მი-ქუზაჲ *с.მ. ქუმ.*

მი-ღეზაჲ *с.მ. ღბ || ღვ.*

მი-ფოღაჲ *с.მ. ფუ || ფვ.*

მი-ფენაჲ *с.მ. ცემ.*

მი-წიყნაჲ, მიწიყნული *с.მ. წ.*

მი-ხუევით *с.მ. ხუევა-ჲ.*

1. მკ: მკა-ა ჯათ, *И п. მკიან ჯაუტ;* —
სა-მკაღ-ი ჯათვა, ჯიჴა.

2. მკ: მკობა-ა, შე-მკობაჲ *украсить, даеш.-нр. შე-ემკო онъ украсилъ его (раньше, когда-то).*

მკაღ-ი *кузнецизъ, саранча.*

მკაჲ *с.მ. მკ 1.*

მკობაჲ *с.მ. მკ 2.*

მ-კუდარი *подъ კუდ.*

მ-კურნადი *подъ კურნ-ება-ა.*

მ-კვდრი *с.მ. კვდრ.*

მ-კვრცხს *(მკვრცხე-ა) пріятный, красивый.*

მს- *предложъ направленія (съ стороны 1-го лица) сюда; მო-კლა онъ пришель сюда (ко мнѣ); съ советами съ другими предложениями а) აღმო ვერხъ сюда, б) გამო- наружу сюда, в) გარ-ღამო- сверху внизъ сюда, დ) შემო- внутрь сюда, ე) წარმო- отсюда сюда..*

მო-გეზაჲ *подъ გბ || გვ.*

მო-გზაური *подъ გზა-ა.*

მოგვ (*<მოკუ-ა*) *полхвъ.*

მოთხვა-ჲ *веселіе, утѣха, веселиться; II п. ვ-ი-მოთხვი; — სა-მოთხს (სამოთხე-ა) сядъ, рай.*

მო-თმინებაჲ *подъ თმენ || თმინ.*

მო-კითხვაჲ *подъ კითხ-ვა-ა.*

მო-კედებაჲ *подъ კლ.*

მო-კედვაჲ *подъ კლევა-ა.*

მო-კუდომაჲ *подъ კუდ.*

მო-კუეთოჲ *подъ კუეთ.*

მო-ნა-გეზი *подъ გბ || გვ.*

მო-ნადირს *подъ ნადირ-ი.*

მონაზონ-ი (*μονάζων*) *монахъ; — მონაზონ-ება-ა* *монашество.*

მონა-ჲ რახ; — მონება-ა *б. рабомъ, служить, съ Нр. ошн. пов. ჰ-მონე служи ему.*

მო-რიდიდი, და-მორჩილებაჲ *подъ რჩ.*

მო-რწმუნს *подъ წმენა-ა.*

მოხ: მოს-ვა-ა *одѣваніе, -вать; — სა-მოს-ვლ-ი одежа, — об. стр. II პრ. სპრ. ე-მოს онъ былъ одѣтъ; — შე-მოსვა, I п. діал. аор. შე-მოსს одѣвалъ; — II п. н. შე-მოსს одѣвается, შე-ვიმოსოთ одѣнежся.*

მო-სავი *подъ სვ.*

მო-სრვაჲ *с.მ. სრ 2.*

მო-ურნს *попечитель, заботящійся, ухаживающій (с.მ. ურვა-ა).*

მო-ქმედი *с.მ. ქმ.*

მოქმნაჲ *სმ.* ქმნ.
მოქცივაჲ *სმ.* ქცე ქცივა-ა.
მოღებჲ *სმ.* ღებ || ღვ.
მოღუაწეს *სმ.* ღუაწლ-ი.
მოფოღაჲ *სმ.* ფფ || ფფ.
მოფურს, **მოფუსი** *სმ.* ფურ.
მო-მურნეს *სმ.* მურ-ი.
მოციმაჲ *სმ.* ციმ.
მოციქული *სმ.* ციქუ-ა.
მოძულეს *სმ.* ძულ.
მოძღუარი, **მოძღურება** *სმ.* ძღვ.
მოწაფეს *სმ.* წაფ.
მოწვევაჲ, **მოწვეული** *სმ.* წ.
მოწრაფება *სმ.* სწრაფ-ი.
მოწუბულეს *სმ.* წუბ-ი.
წიხედება *სმ.* ხედ.
მრავალ-ი *многій, много*; — მრავალ-
 ფერი *многообразный*, მრავლის-მე-
 ცუეულეჲა *многословіе*, მრავლის-
 ეამისა *многочлѣтній*; — გან-მრავლე-
 ჲა *умноженіе, размноженіе*; —
 სი-მრავლეს *множество*.
მრთელი *здоровый*.
მრუს: მრუს-ი *прелюбодѣи*; — მრუს-
 ეჲა *прелюбодѣиѣ*, *прелюбо-*
дѣйствовать, *II n. отр. пов. არა*
ი-მრუსო *не прелюбодѣйствуи*; —
III n. аор. ა-მრუსა *онъ заставилъ*
его (ее) прелюбодѣйствовать.
მრწემ-ი *малый, младшій*; *უ-მრწე-*
მის-ი *меньшій, малѣишій, самый*
младшій.
მხანურებაჲ, **მხანური** *подъ снѣго*.
მხაჯრული *подъ стѣ*.
მხგავს-ი *подобный*; — *მხგავსეჲა-ა*
подобіе, сходство, н. подобный,
стр. II проше. н. ე-მხგავსეჲის *упо-*
добляется ему, аор. ე-მხგავსა *онъ*
уподобился ему; — *მხგავსად* *подоб-*
но; — *მხგავსეჲის-ეჲბრ* *по подобію*.

მხწრაფული *სმ.* სწრაფ-ი.
მხსურელი *жертва*.
მცაცებელი *подъ ცაც*.
მცებვარი *подъ ცა-ა*.
მცერი *врагъ*.
მცეციტ (*მცეციტე-ა*) *твердый, посто-*
янный; — გან-მცეციტული *утвер-*
дшійся, укрѣпшійся; — გან-სა-
 მცეციტული *подлежащій укрѣпле-*
нію || *укрѣпляющій*, განსამცეციტე-
 ჲად *для укрѣпленія*; — ლამცეციტე-
 ბული *утвержденный*; — შემცეციტე-
 ჲა *укрѣплять, скрѣплять*.
მცურარი *р. Кура*.
მუნ *тамъ, туда*; — მუნ-ვე *тамъ же*, *то-*
гда же, ужс; — მუნ-თქუეს || მუნ-ქუეს
тотчасъ; — მუნ-ცა *тамъ же*.
მურენ: მურენ-ვა-ა *стирать*; — უმუ-
 რენველი *не стиранный, не бѣлен-*
ный.
მურნვა-ა *сокрушеніе, -шить, дрѣ-*
бны, ср. მო-სრვა.
მუცელი *რქვეო, жниуть*; — მუცლად
ილა *она зачала*.
მუცლი *козѣно*; — მუცლი-მოდრეკით
козѣнопреклоненно.
მურთოვანი *სმ.* მურთ-ა.
მურინველი, **მურინვალეს** *სმ.* მურინ.
მღელი *свѣщенникъ*; — მღელთ-
 მოძღუარ-ი *первосвѣщенникъ, іє-*
рархъ; — მღელთ-ბა-ა *свѣщенство,*
свѣщенническій санъ; — ხა-მღელ-
 თ-ა *свѣщенническій*.
მღერბა-ა *игра, -ать, სი-მღერბა-ა id.*
მღილი *моль*.
მღარი *твердый, грѣшій*; — ხა-მუ-
 რ-ა *твердъ*.
მფოვარ *უამ დлгое, продолжитель-*
ное время.
მფოფელი *дѣлающій, სმ.* ფფ || ფფ.

მ-უფრო-ა ტიხი, **სпокойный**,
кроткий.

მ-უ: მისი *с.მ.* შეიქება.

მ-შობელი *с.მ.* უკ.

მ-შედი კროტი, **смирный**; — **მ-შელო-**
ბა-ა миръ, **спокойствие**, **მ-შელობის-**
შეოვლო миротворецъ; — **ლა-მ-შედე-**
ბა-ა **успокоение**, **ლა-სა-მ-შედებლა**
на **успокоение**, **для** **успокоения**; —
სა-მ-შედე **кротость**.

მ-შენვა-ა **дыхание**, **дышать**; — **სა-**
მ-შენველი **ცხოველი** **дышавшая** **тварь**.

მ-შეჭად: **შე-მ-შეჭალვა-ა** **пригвож-**
дение, **-ать**, *пор.* **შე-მ-შეჭალეს**
они **пригвоздили** **его**; — *სტრ.* **II**
прим. **н.** **ლა-ე-მ-შეჭალეს** **они**
были **пригвожены**; — **სა-მ-შეჭალ-**
გვოძი.

მ-ცენარე *с.მ.* ცეხ.

მცირედი > **მცირე** **малый**, **немно-**
гий, **მცირე** **мало**, *ср. ст.* **უ-მცირეს-ი**
малѣйшій; — **მცირე-მორწმუნეს** **ма-**
ловѣрный.

მ-ცნება-ა **заповѣдь**, *с.მ.* ცნ.

მ-ცნობელი *с.მ.* ცნ.

მცხეთა-ა **Мцхета**, *древняя столица*
Картли, *на берегу Куры при спа-*
дении ее в Арма; *нынѣ кведра*
католика Грузии.

მ-მლაგრო-ი (*с.მ.* ჰალ, ჰლა) **сильный**, **па-**
сильный; — **მ-მლაგრო-ბა-ა** **пассиве**,
-сильовать, **притѣснять**, *I н. с. Нф.*
отн. жел. г. **მ-მლაგრობდეს**.

მ-მოვარი *с.მ.* მოვ.

მ-მღუარი *с.მ.* მღვ.

მ-წერადი-ი *с.მ.* წერა-ა.

მ-წეს, **შე-მ-წეს** *с.მ.* წ.

მ-წიგნობრობა-ა *с.მ.* წიგნი.

მწირ-ი **отшельникъ**, **пришелецъ**,

მწირ-ობა-ა **быть** **отшельникомъ**,
быть **на** **чужбинѣ**.

მ-წიფელ **зрѣлый**, **спѣлый**.

მ-წრაფელ *с.მ.* სწრაფი.

მ-წუნავიდი-ი **зелень**; — **მ-წუნავილი**
თვისა **зелень** **травная**.

მ-წუნარე **горючий**, **ухмылый** *с.მ.* წუნ.

მ-წუნარ-ი **вечеръ**, **შე-მ-წუნარება** **ве-**
черѣтъ.

მწვანე (**მწვანე-ა**) **рослый**, **дородный**; —
გან-მწვანე **онъ** **выростъ**.

მ-წივიპარი-ი *с.მ.* წივიპა-ა.

მწიფის-ი **настухъ**, **пастыръ**; — **მწიფის-**
ღეს **они** **послѣ** **его**.

მ-წიფურნე-ი **тростникъ** (*с.მ.* წიფურ).

მ-ჭამელი **ржа**, *с.მ.* ჭამა-ა.

მ-სიპარულ-ი **веселый** (*с.მ.* ხარ, ხარება-ა).

მ-სოლო-ა *с.მ.* სოლო.

მკიც-ი **звѣрь**.

მ-კნეს **доблестный**, **храбрый**; — **სი-მ-კნეს**
доблесть.

მ-კურვადელ *с.მ.* კურ.

მ-კვთვან-ი **сѣдой**, **старикъ**; — **მ-კვო-**
ვანება-ა **старость**.

ნ.

-ნ- *с.მ.* -ღ-

ნადირ-ი (**ნა-ღ-ღ-ღ**) **дичь**, **звѣрь**; — **მო-**
ნადირე **охотникъ**, **ловецъ**.

ნაგ-ი (**ნა-ღ-ღ**) **лодя**.

ნათ: **ნათელ-ი** **свѣтъ**; **свѣтлый**; — **ნათ-**
ლის-ღება **пріятие** **свѣта**, *т. е.* **креще-**
ние, **-заться**, **ნათელ** **ილა** **онъ**
крестился; — **ნათლის-ცემა-ა** **давание**
свѣта, *т. е.* **креще-ние**, **-заться**, **ნათელ**
სცა **н.н.** **მო-ნათლა** **онъ** **крес-**
тился **его**, **ნათლის-მცემელ-ი** **Крес-**
титель; — **н.** **მთარ.** **ს.მ.** **ნფ.** **отн.**
ჰ-ნათობნ **свѣтитъ** (**постоянно**)

ემუ; — მ-ნათობ-ი სწვთხო; — გა-ნათ-
 ლება-ა (< გან-ნათლება) освѣщеніе,
 просвѣщеніе, III н. *პორ.* გან-ნათლა
 онъ просвѣтилъ его, გან-მ-ნათლე-
 ზელი-ი освѣщающій, просвѣщаю-
 ჳი, просвѣтитель (*სრ.* ნთ, ნთება).

ნა-თესავი, ნათესაობა *პოდს* თეს.

ნაბადუღო-ი *потокъ, источникъ.*

ნაბ: ნან-ება-ა, შე-ნანება-ა, *появленіе,*
 -*являлся, სი-ნან-ული-ი id., იწყო სი-*
ნანულად *началъ онъ являлся.*

ნაბა ნაბა, *царица, жена царя Ми-*
рвана.

ნა-ზტავიზი *სმ.* სტავ-ი.

ნა-ზხდოვი *სმ.* სხდო-ა.

ნაბრ: ნატრა-ა *вождѣніе, желаніе; —*
ჰ-ნატრიღ *онъ ублажалъ его; — სი-*
ნატრელი-ი *вождѣлennyй.*

ნაბო-ი *нефть, асфальтъ.*

ნა-ბოთვი-ი *плодъ, см. подъ* *უფ || ევ.*

ნა-ცვებობა *взаимъ, ва; — ნა-ცვალო-*
ბა-ა *взаимствительство (см. ცვაღ).*

ნა-წივბარ-ი *სმ.* წივბ-ი.

ნა-წილი *სმ.* წილი-ი.

ნაღ: ნაღმა-ა *желаніе, хотѣніе, -тѣть,*
об. стр. II стр. *მი-ნღა* *хочу.*

ნაღბ-ა *желаніе, воля, желать, ი-ნე-*
ბეს *они пожелали; — об. стр.* *მი-ნე-*
ბავს *желаю.*

ნაიგ *სმ.* რგ.

ნაიგსი *Нерсей, и.м.п.*

ნაიგბარ-ი *блаженный, ნეტარ იუვენს*
блаженъ будутъ; — ნეტარარინთა
ზეღა «на блаженныхъ» (машаніс
посмопнѣ).

ნაიგუ *Недвуй, назв. монастыря.*

ნაი: ნთება-ა *зажиганіе, -гаты; — აღ-*
ნთება id., არცა აღნთიან *не воз-*
жигаютъ; — სი-ნთელი-ი *свѣча; —*
სი-სანთელი *подсвѣчныя.*

ნთება-ა, *ნთ-ნთება* *проглотить, I н.*
н. ნთ-ნთებას.

ნობად *очень рано.*

ნოგო-ი (*ზ-ღ*) *вещество, матерія; —*
ნოგოური *вещественный — უ-ნოგო-ა*
нематериальный.

ნინო *ср.* *Нина, просвѣтительница*
Грузій († 338).

ნისლი-ი *туманъ.*

ნიშ-ი (*ზ-ღ*) *знаменіе, чудо.*

ნიჭ-ი *даръ, ში-ნიჭება* *даровать*
(суда, ему), ში-ნიჭება *даровать*
*(тудა, ему), *сост.* = *სუბ.* ში-ა-ნიჭოს.*

ნუ *не, ნუ-შე-ცა* *да не, ნუ-ცა* *и не, ნუ-*
ცა... ნუცა *ни... ни; — ნულარ* *уже*
не, больше не.

ნუგეშინის-ცემბ-ა *утѣшеніе, -шты; -*
ნუგეშინის-ცემული-ი *утѣшennyй; —*
ნუგეშინის-მცემელი-ი *утѣшитель.*

ო.

ო-ღებ *только.*

ო-ღებ, *ოღებ* *см. ღებ.*

ოთხი *четыре; — ოთხ-ფრკი* *четверо-*
ногое, скотъ; — შე-ოთხ *четвертый.*

ოპიზა-ა *Опиза, назв. монастыря* *от*
Шаш(ет)и от Артинскомъ окр. Ба-
тумискоб *обд.*

ორბის-ი *подъ* *ორ-ი.*

ორ-გული *подъ* *ორ-ი.*

ორ-ი *два; — ორად* *на двѣ (чвот); —*
შე-ორ *второй; — შორედ* *второй*
разъ; — ორმოცი-ი *сорокъ; — ორსი-ი*
двѣсти; — ორ-გული-ი *двоудушны, —*
лицемѣръ; — შე-ორ-გულება-ა *сомнѣ-*
ніе; — ვიზნა; — შე-უ-ორ-გულელებელი-ი
неизвѣнны, несомнѣнны, სზრ-
нны, შე-უ-ორ-გულელებელად *нар.*

ორძინ: აღ-ორძინება-ა *возрастаніе,*
прозрастаніе, расшлженіе, аор.

ხლომსდა онъ возросъ, расплодился.

სიტყვა-ა бѣгство, удаленіе; — **მე-ოცი** бегущій, бѣглецъ, მეოცი ექმნეს ბქალი.

სქრო-ა золотო.

სტ-ი двадцать, მეოცი двадцатый.

სამრავლ Одряха, торода и крепость в Абстуманскомъ уездѣ.

საზა-ა мольба за кого, ходатайство, представительство; — **მე-სანი** моливенникъ, заступникъ.

სსრა-ა вздохъ, стенаніе, стонъ, звукъ, шумъ.

5.

მადოესტინა-ა Палестина; — **სოფროს** პალესტინელი Софроній Палестинскій.

პარ: პარ-ვა-ა ворованіе, поровать, красть; — **გან-პარვა** разворовывать; удирать, исчезать, изсякать, II п. **გან-იპარია** крадутъ; — **გან-უპარ-ველი** неяскаемый; — **მ-პარ-ავ-ი** воръ.

პატივ-ი (ყითხი) честь; — **პაკივის-ცე-მა** почитаніе, почитать, *პრ. მ. პაკივისცემდა* онъ почиталъ его, *ობ. სტრ. აორ. პაკივ ეცა* ему было оказано почитаніе (почтеніе).

პაკიოსან-ი честный; — **პაკიოსნება-ა** честь, честность.

პაკიფ-ი (ყითხი) наказаніе, мука. **პიდიო-ა** (пер. بيدي), სპილო-ა слонъ. **პირვედი** первый; — **პირველად** || პირველ прежде, раньше, сперва; — **პირველ-მოწამე** первомученикъ.

პირ-ი ротъ, пасть; лицо; — **პირ-უცუჯ** бессловесный, скотъ.

პრამა-ა разсыпаніе, -каты; — **გან-პო-**

ბა разрываніе, -ваты; — **მო-პობა** срываніе, -ваты.

პოვ: პოვნა-ა находить, обрѣтенеі; -таты, I п. *აორ. ვ-პოვე* || *ვ-პოე, сოსლ. = ნუდ.* **ჰ-პოვ'ოს** найдете; — *სტრ. II პ. აორ. ი-პოვა* онъ нашелся, также нашелъ; — **უ-პოვ-არ-ი** нестяжательный; венмушій; — **უ-პოვარე-ბა** нестяжательность, неямбніе.

პურ-ი ხლებ.

პურ: პერ-ობა-ა держаніе, -жать, брать, *დასტრ. ვ-პურათ* они (раньше) держали его; — **მ-პურობელი** державшій, ურვ-ლისა-მპურობელი вседержитель; — **სა-პურობილ** темница; — **ალ-პურობა** поздѣть, **ალ-ი-პურნა** კელნი онъ воздѣлъ руки; — **და-პურობა** завладѣніе, -дѣтъ; — **მი-პურობა** обращаться къ кому что. *ს. Р. оти. пов. მი-უ-პურ.*

ქ.

უადღოს-ი Жалеть (мстность по бли-зости ერწუ).

უამ-ი (ჟამ) время, часъ; — **უამი-ერი** премежный; — **რეს-რა-უამს** ко-гда; — **უ-უამო-ა** безначальный, вѣ-временный; — **უამის-წირვა** обѣ-днѣ, **უამი უეწირა** онъ совершилъ обѣдню.

რ.

რ: ე-არ(ი) есмь, ხ-არ(ი) еси, არს есть (с.მ. არსება).

რადღენ с.მ. რადღენ.

რაკვა რაკვა, пустой человекъ.

რამეოთუ с.მ. რამ-მე.

რამ-ა *ვოპრ. и оти.*, მ. что, *нармч.* ко-гда, **Р. რამა**, **დ. რამა**, **Т. რამათ** **Н. რად;** — **რამა-თჳს** для чего, *зачѣмъ,*

почему; — რათა (> რათა), რათაჲცა (> რათაჲცა) **чтобы**; — რად **от**чего, **затѣмъ**.

რამატურითი совершенно, **вполнѣ**.
რამაჲ **что-либо**; — რამაჲთუ (> რამაჲთუ) **что, ибо, такъ какъ**; — რამაჲი **что же**.

რამადენ || **რამადენ** **сколько, насколько, чѣмъ болѣе**, რამადენ უფროას, რამადენმე **на сколько?** — რამადენი **что, который, რამადენი-მე** **в**который, **нѣсколько**.

რამაჲმის *ნობა* ემე-ი.

რამცხ: აღ-რამცხა-ა **исчисление, -слагать, сосчитать**, *нрмч. стр.* აღ-რამცხილ-ი; — შე-რამცხა-ა **считать, почитать, ღიღად** შე-ერამცხოს **велико** **сочтется** ему; — შე-რამცხილ-ი **почтенный**; — შე-უ-რამცხ-ი **не приняты в** **счетъ, пренебреженный, презрѣнный**; — შეურამცხ-ვოჲა **презубрежение, оскорбление, შეურამცხ** უო **онъ** **оскорбилъ** его, **пренебрегъ** **имъ**.

რგ: რგება-ა **польза, выгода, III** **н. или D. отн.** ა-რგებენ **они** **оказываютъ** ему **выгоду**, **они** **полезны** ему; — *სრ. стр. сосл. = სუდ.* გ-ერგენ **იგინი** **они** **будутъ** **тебѣ** **полезны**; — სა-რგებელი **полезный; выгода, польза; проценты**.

რგე || **რგე**: რგვა-ა **сажать**; — ნე-რგ-ი **посадокъ**; — ღან-ერგ-ული **посаженный**.

რგება-ა, არეზა **хождение, -дѣть, III** **н. ვ-არეზ** || ვარეზ **я** **заставляю** его **ходить**; — აღ-სა-რეზა || აღ-სა-არეზა **исповѣдь, исповѣданіе, -дышать, II** **н. მ.** აღ-ვი-არეზ **исповѣдую** **его, нр. მ.** აღ-ი-არეზა **онъ** **испо-**

вѣдывалъ его, *პორ.* აღ-ი-არა **онъ** **исповѣдалъ** его; — *სრ. P. отн.* აღ-უ-არეზებს **они** **исповѣдывали** **ему** **что**.
რგ > **რ**: რგვა-ა. აღ-რგვა **вознѣвие, смѣшеніе**; — რგვა-ა, შო-რგვა **побѣждать, одолевать**; — ე-რგოებს **одолевали** **его**.

რგვ **Ревъ, имя царя**.
რგვა-ა **звонъ, звонять, II** **н. нр. მ. = ნოვ. ი-რგვლით**.

რგვება-ა **заработываніе, зарабатывать**; — შო-რგვა **id.**; — შო-რგვს **получатель** **заработка, наемникъ**.

რვა-ა **восемь, მე-რვს** **восьмой**.

რს > **რე** **образъ, видъ, см. ეგ. ეს**: — რე-ცა **какъ** **будто, какъ бы**.

1. **რთვ**: შე-რთვა-ა **соединять, сочетать, II** **н. сосл. = სუდ.** შე-ი-რთოს **онъ** **сочетается, женится** **на** **ней**; — *სრ. нрмч.* შე-რთული-ი.

2. **რთვ**: სა-რთ-ული-ი **кровля, крыша**.
რიკ: შო-რიკ-ეზა-ა **уклонение, удаление, I** **н. с** *ნფ. отн. პორ.* შო-ჯ-რიკა **онъ** **уклонился** **отъ** **него**.

რინ: გან-რინ-ება-ა **спасение, защита, III** **н. ნოვ.** გან-არინეთ.

რიფურბაჲ **разсвѣтъ**.

რისს-ვა-ა **гнѣвъ, -ваться; злоба**; — შე-რისსვა **id.**; — გან-რისს-ვა-ა **разгнѣваться, с** **P. отн. სრ. III** **ნ. პორ.** გან-უ-რისს-ნ-ეს **они** **разгнѣвались** **на** **него**; — გან-უ-რისსველო-ბა **пезлобіе**.

რიფსიმე **Риѣсимо, Риѣсимиа, женское имя**.

რიფსვ **число (см. რაცხ)**.

რეინბა-ა **желѣзо**: — სა-რეინბ (სარეინბე-ა) **Саркиз, იორ. [ბუჩა. მწთონა-]** **хождение** **желѣза** (**წყარო** **пещерный** **монастырь** **Шю-Міяმა**).

როკ როკ, *мля цира.*

რომელი-ი *который, что; — რომელი-მე* *какой-то.*

რომა *с.м. რუ-ა.*

რეჟმა-ა *описание, -вать; — სა-რტული* *подать.*

რუ-ა || რო-ა (*перс. روى*) *рѣка, ка-валы; — რომ გამოიღო* *онъ провелъ каналъ; — მე-რუტ* *надсмотрщикъ* *надъ каналами.*

რქა-ა *рогъ; черта.*

რქვ (*ср. თქვ*): *съ Нф. отн. I н. аор. ჰ-რქუ* *онъ сказалъ ему; — об. стр. ჰ-რქუნ* *მას* *онъ называется, его* *называютъ; — ე-რქუ* *სახელი* *онъ* *носилъ* *имя, ღოდ* *ერქუას* *великимъ* *называется.*

რღვ: *გან-რღუევა-ა* *разрушenie, -шатъ* *разслабление, -лять, გან-რღუელი* *разслабленный.*

რღუნ: *გან-რღუნა-ა* *испортить, раст-лять, истребить, I н. δια. аор. გან-რღუნის* *истребляетъ* (*обычно-венно*); — *II н. с. об. м. ч. გან-ი-რღუნისა* *პირნი* *они* *портятъ* *на* *себѣ* *явца.*

რჩ: *стр. II სრ. II ე-ერჩი* *повнваюсь* *ему; — მო-რჩილი-ი* *послушный, по-слушникъ; — უ-რჩი-ი* *непослуш-ный; — ურჩება-ა* *ненослушание; — დმო-რჩილება-ა* *повнновение, по-корение, II л. аор. და-ე-ი-მო-რჩილიე* *я* *покорилъ* *его; — об. стр. II სრ. სრ. აორ. და-ე-მო-რჩილა* *онъ* *поко-рился* *ему.*

რჩეული-ი *избранный, лучший; — გა-მო-რჩიული id.*

რცხვ: *რცხუენა-ა* *стыднѣть, -тѣся, об. стр. I სრ. მ-რცხუენის* *стыжусь; — ჰ-რცხუენისმდა* *სოფელსა* *და* *сты-*

дятся *миръ; — სი-რცხვილი-ი* *стыдъ* *სირცხვილ* *შირსს* *მნხ* *стыдно.*
რწმენა-ა *с.მ. წმ, წმენა-ა.*

ს.

ს- (*ср. ჰ-*): *ა) суб. прехф. 2-იო* *лица* *съ* *многачахъ, начинающихся на* *ც, დ, თ; წ, ქ, ც; ჰ, ჯ, ჩ; при* *последнихъ* *трехъ* *ს* *обыкновенно* *замыляется* *შ;*
ბ) об. прехф. 3-იო *лиц.*

საბა-ა, *საბან* *Савва.*

სა-ზედლი *подъ* *შმა-ა.*

სა-ზერძნეთი *подъ* *ზერძენ-ი.*

სა-გზადლი-ი *подъ* *გზა-ა.*

სა-გდობა-ა *подъ* *გლახა-ი.*

სა-გრაგნელი *подъ* *გრაგნა-ა.*

საგრობა-ა *войно, сражение, битва.*

სა-გუბლი *подъ* *გზა-ა.*

სადა *гдѣ, куда, вогда; — სადა-ცა* *и* *гдѣ, гдѣ* *же, гдѣ* *именно; — არა-სადა* *никогда, нигдѣ; — სადა-მე* *гдѣ-либо, следовательно.*

სა-დგმელი *подъ* *ღგმ.*

სა-დგური *подъ* *ღგმ.*

სა-დიდებელი *подъ* *დიდი-ი.*

სა-ეგლეპიო-ა *с.მ. ეკლეპია-ა.*

სა-ვსტ *подъ* *ვს.*

სა-ზრდელი *подъ* *ზრდ.*

სა-ზუერტ *подъ* *ზუერ.*

სა-ზღვარი *подъ* *ზღვრ.*

სა-თესავი *подъ* *თეს.*

სა-თნო-ა *с.მ. თნება-ა.*

სა-თხეველი *с.მ. თხეველა-ა.*

სა-იღუმელი *с.მ. ღუმელი-ი.*

სა-კურთხეველი *подъ* *კურთხ.*

სა-ღმობა-ა *с.მ. ღმობა-ა.*

სა-მარადისოდ *подъ* *ღღტ.*

სა-მარტ (სამარტ-ა) *მოგნა.*

სა-მართალი *подъ* *მართალი-ი.*

სა-მეფო-ა *с.მ. მეფალი-ი.*

სამი — სვ

სამი-ი ტრი; — სამ-ეპა-ა Тронца; — სამ-ეოც-ი шестьдесятъ; — სამ-ას-ი триста; — მესამე третиѳ.

სამ-მკვდრებელი *იძუ კვდრ.*

სამ-მოთხე სამ; რამ *(სმ. მოთხე-ა).*

სამ-მოხედილი *იძუ მოს.*

სამ-მოძღვრობა *იძუ ძღვ.*

სამ-მღვდელი *იძუ მღვდელ-ი.*

სამ-მფარობა *იძუ მფარ-ი.*

სამ-მშენებელი *იძუ მშენ-ა.*

სამ-მშტუბელი-ი *гвоздь, იძუ მშტუბელ.*

სამ-ნატრელი *იძუ ნატრ.*

სამ-ნთელი *იძუ ნთ.*

სამ-პრობილი *იძუ პერ.*

სამ-რგებელი *იძუ რგ.*

სამ-რთული *იძუ რთვ 2.*

სამ-რეინს *იძუ რეინ-ა.*

სამ-რეყელი *სმ. რეყმ-ა.*

სამ-რწმუნო(ვ)ება *სმ. წმუნ-ა.*

სამ-ხანთღმ *სმ. ხთ.*

სამ-ხობა, სამ-სოება *სმ. სვ.*

სამ-სტიკი (*жесткій*) *жесткій, свирѳ-*
იმ; — სამ-სტიკალ жестко.

სამ-სწავლელი *სმ. სწავლა-ა.*

სამ-სწაული *სმ. სწავ.*

სამ-სუგუნს *вѳкъ, სმ. უკუნ-ი.*

სამ-სუნჯს *სმ. უნჯი.*

სამ-სურმაგ *Сурмагъ, იმია царл.*

სამ-სუფლობა *სმ. უფალ-ი.*

სამ-სუფარი *სმ. ცხ.*

სამ-ფლობა *სმ. ფლ.*

სამ-ქმს *дѳло, სმ. ქმ.*

სამ-ქორწინს *სმ. ქორწილ-ი.*

სამ-ღმერთობა *სმ. ღმერთ-ი.*

სამ-ფდარი *престола; მმ. საუღარნი*
престолы, одинъ изъ чиновъ ангель-
скаго (ср. უელ. ლუკა 22:2).

სამ-ფოფელი-ი *жизнице, жѳстопрѳбыв-*
ваніе, სმ. ფუ || უვ.

სამ-ფუარელი *სმ. ფუარ.*

სამ-ფური *სმ. სმ. უვრ.*

სამ-სინელი *სმ. სინ.*

სამ-სობა *სმ. სვ.*

სამ-სუფელი *სმ. სუ.*

სამ-ცხოვარი *სმ. ცხოველ-ი.*

სამ-ძაგელი *სმ. ძაგ.*

სამ-წაული *სმ. სწავ.*

სამ-წიგნს *სმ. წიგნი.*

სამ-წუთობა *სმ. წუთ-ი.*

სამ-წუთელი *სმ. წუ.*

სამ-ჭამადი, სამ-ჭამელი *სმ. ჭამა-ა.*

სამ-ჭირველი *სმ. ჭირ.*

სამ-ხარება *სმ. ხარ, ხარება-ა.*

1. სამ-ხედ *სმ. ხსილ.*

1. სამ-ხედ *по образу, по примѳру*
(სმ. ხედ).

სამ-ხელი-ი *имя; слава; — სამ-ხელოვანი*
именитый, славный; — და-ს-ღვა სამ-
ხელი онъ нарекъ имя ему; — სამ-ხე-
ლით по имени.

სამ-ხს (სამ-ხე) *სმ. ხედ.*

სამ-ხსილ *домой (სმ. ხსელი).*

სამ-ხილველი *სმ. ხილ, ხილვა.*

სამ-ხსელი *домъ; — მ. სამ-სურ-ი служба [буха-*
домашній, domesticus]; — მსამ-სურ-
ება-ა служба.

სამ-ხსუველი *სმ. სუვე-ა.*

სამ-ხსენებელი *სმ. ხსენ.*

სამ-ხუ *სმ. ხუ.*

სამ-ხულობა *სმ. ხუ.*

ხენ-ი *болѳзнь; — სამ-ხელი-ი больной; —*
სამ-ხელება-ა немощь; — და-სამ-ხელებ-
ბა заболѳть, და-სამ-ხელება-ა онъ заболѳ-
лѳъ.

ხე-სამ-ხეობა *взѳмъ, внимать, ссу-*
жать.

1. სვ: *II нрл. н. ვ-ე-სვ уповаю на*
него; нр. н. ვესავლი || ვესელი; —
სამ-სამ-ა, სამ-სოება-ა, სამ-სოება-ა упо-
ваніе; — მო-სამ-ი уповающимъ; —

უ-სისია не имѣющій надежды, от-
чаянный.

2. სვ || სვ > ვ: *н. მი-ვის у меня есть, аор. მი-სვა у меня былъ онъ.*

სვლ (აზღაფ) > ვლ || ვლ: სვლა-ა ჰო-
ჯდენიე, *ХОДВТЬ, н. ვლ (< ვ-ვლ)*
ХОЖУ, ს-უალ, ვლს, *пр. н. ვილოლი,*
ს-ვლოლი, ვილოლა, *жсл. — пов. ვილოლე,*
აორ. ვვლ, ს-უელ. ვილა იმი ვლე, ჰ-ვლე,
ვლო; — сз Р. отн. უ-ვილოლეს ჰო-
დლი იბოლო (возруг) него; — აღ-
სვლაა ВОСХОДВТЬ, ПОДНВМВТЬСЯ,
прим. აღსრული; — გამო-სვლაა ВХ-
ОДВТЬ СЮДА; გამო-სვლაა (წიგნი)
Исходь (книга); — გან-სვლაა *ВЫХО-*
ДВТЬ, пов. გან-ვედ; — გარდა-სვლაა
ВЫСХОЖДВНВ, ДВТЬ СЮДА, გარდა-ს-
*მა-ვლიი *ВЫСХОДВЩВ, გარდა-სრული**
СВНВШЕДШВ, ССНЕДШВ; — და-სვლაა
СПУСКВТЬСЯ; — მი-სვლაა ХОДВТЬ ТУ-
ДА, пов. მი-ვედ; — მო-სვლაა ПРИХО-
*ДВТЬ СЮДА, მო-მა-ვლიი *ИДУЩВ СЮ-**
*ДА, მო-სრული *ПРИШЕДШВ СЮДА; —**
*შე-სვლაა *ВХОЖДВНВ, შესრული *ВО-***
*ШЕДШВ; — შემო-სვლაა *ВХОДВТЬ СЮ-**
*ДА; — შო-სვლაა *СПУСКВТЬСЯ; — წარ-**
*სვლაა *УХОДВТЬ, прим. отр. წარ-უ-**
*ვლო *НЕПРОХОДВЩВ, *ВЪЧНВ; — თან-***
*წარ-სვლაა *ПРОХОДВТЬ МИМО, *МНО-***
*ВВТЬ; — წარმო-სვლაა *ПТТИ СЮДА; —**
*შო-ვლბაა *ОБХОДВТЬ, *ПРОХОДВТЬ,***
*დენпр. მო-ვლო; — *აორ. -ბ: *ვლე-***
*ბაა *ЗАСТАВЛВТЬ ХОДВТЬ, მი-ვლენაა**
*ПОСЛАТЬ ТУДА, III н. *აორ. მი-ა-**
*ვლიბა *ОНЪ ПОСЛАТЬ ЕГО ТУДА, сз Р.**
*отн. მი-უ-ვლიბ, *ОНЪ ПОСЛАТЬ ЕГО**
*ЕМУ; — მო-ვლენაა *ПОСЛАТЬ СЮДА,**
*стр. II н. *აორ. მო-ვ-ი-ვლიბე *И***
БЫЛЪ ПОСЛАТЬ СЮДА; — წარ-ვლენაა
*ПОСЛАТЬ, УСЛАТЬ, *აორ. წარ-ა-ვლიბა.**

სთვა-ა *ПРАДЕНВ, ПРВСТЬ, I н. н.*
*სთავს *ПРВДЕТЬ.**

სი-ა-სვლ *ПОДЪ *აზღაფ-ი.**

სი-ა-სვრ *ПОДЪ *ბერ-ი.**

სი-ა-ბარო-ვლ *с.м. ბორო-ც-ი.*

სი-ა-ბრძნ *ПОДЪ *ბრძენ-ი.**

სი-ა-დგრ *ПОДЪ *ღე.**

სი-ა-ვლე-ვლ-ბა *ПОДЪ *ვლც.**

სი-ა-ვრ *ПОДЪ *ვრცელ-ი.**

სი-ა-კუ-დგ *ПОДЪ *კედ.**

სი-ა-მამრ *ПОДЪ *მამ.**

სი-ა-მარო-ვლ *ПОДЪ *მართალ-ი.**

სი-ა-მადლ *ПОДЪ *მადალ-ი.**

სი-ა-მდა-ბლ *с.м. და-ბალ-ი.*

სი-ა-მრავლ *ПОДЪ *მრავალ-ი.**

სი-ა-მღერ *ПОДЪ *მღერა-ა.**

სი-ა-მშილი *ПОДЪ *შიგ-ე-ბა-ა.**

სი-ა-მენ *ПОДЪ *მენც.**

სი-ა-ნან-უღრ *ПОДЪ *ნან.**

სი-ა-რც-სვილი *ПОДЪ *რცსვ.**

სი-ა-სრ-ვლ *ПОДЪ *სრული-ი.**

სი-ა-სხლ-ი *КРОВЬ; — უ-სისსლო-ა *БЕЗ-**
КРОВНВ.

სი-ა-ც-ბო-ვლ-ბა *ПОДЪ *ც-ბილი-ი.**

სი-ა-ფშილი *ПОДЪ *უმ.**

სი-ა-ფუარ-ვლი *с.м. უარ.*

სი-ა-ში *с.м. შიბ.*

სი-ა-ჩჩო *с.м. ჩჩე.*

სი-ა-ც-ვლ-ვლ *с.м. ც-ვც-ალი.*

სი-ა-ც-რ-ვლ, **სი-ა-ც-რ-ვლ** *с.м. ც-რ-ი.*

სი-ა-ვ-ა-ა *ЛЮБОДВНВ, სი-ც-ვლა *სი-**
*ძ-სა *ВВНА (собст. ძ-ბო, букв. *სლო-***
*во, условно) *ЛЮБОДВНВ.**

სი-ა-მ *с.м. მც.*

სი-ა-მარ-ვლი *с.м. ხარ, ხარ-ე-ბა-ა.*

სვლა *с.м. სვლ.*

სმ < სმც; **სმენა-ა** *СЛУХЪ, *სმენა-ი,**
*-შა-ი II н. н. ვ-ი-სმენ *Я СЛУШАЮ,**
*сз Р. отн. (ვ)-უ-სმენ *Я СЛУШАЮ ЕГО,**
*აორ. ვისმინე, (ვ)უსმინე; — *об. *სტრ. н.***

მე-მის я слышу, *აორ. მე-სმა, ურ. с.*
 მე-სმიეს; — უე-სმენა услышать.
ზხ: სნეული *с.м.* სენ-ი.
სომეხ-ი армянинъ; — სომხით-ი || სომ-
 ხეთ-ი Арменія.
სო-ფუდი *سواد* ფლო-ზა-ა.
სოჯგ-ი, მი. სოჯნი Соджъ, соджн *какъ*
будто нал. народа (Е. С. Така-
 швили предлагает читать სუჯი
 Судж-ი, лмя жакетивской царп-
 цы, какъ это читается въ некото-
 рыхъ вариантахъ Житія св. Нины,
с.м. его «Источники грузинскихъ
 лѣтописей», стр. 24 сл. прим.).
სპეტაკ-ი (*սպետակ*) ბნეხი; — განსპე-
 ცაკე-ზა-ა უბნეხი.
სპიდიო-ა *с.м.* პილო-ა.
 1. **სრ:** მო-სრ-ულ-ი *с.м.* სვლ.
 2. **სრ:** მო-სრე-ა истребление, -ვია,
I н. пор. მო-სრა.
სრულ-ი полный, совершенный; —
 სრულიად совершенно; — აღ-სრულე-
 ზა-ა исполнение, -ვია, *стр. II*
პრ. II н. пор. აღ-ე-სრულა исполня-
 лось; იაჲ скончался; — III *н.* აღ-
 სრულეზიან исполняются; — აღ-
 სრულეზული-ი исполненный; — და-
 სრულეზა-ა закончать, завершение,
 -ვია, III *н. н.* ვ-ა-სრულეზ, *პორ.*
 და-ვ-ასრულე; — და-ე-სრულეზული-ი не-
 околченный; — სი-სრულეზი совер-
 шенство, полнота.
სტაკ-ი (перс. ستاک) молодой по-
 бѣгъ, свѣжая вѣтка, побѣгъ вино-
 градной лозы [с.м. Н. Марръ,
 «Мнимое географическое назва-
 ние... (Зап. Вост. Отд., т. IX,
 стр. 191—197)]; — ნა-სტიკისი На-
 ставс-ი, бывшій виноградникъ.

სუდარ-ი савать.
სუენეზა-ა, გან-სუენეზა-ა отиди,
 усвоение.
სუეტი-ი столбъ, стожъ.
სუდი-ი душа, духъ; — სულ-გრძელე-
 ზა-ა великодушие; — სულთქუმა
 (< სულთ-თქუმა) вздохъ, стоиქ,
 სულთ-თქუმიდეს вздыхаи, сто-
 вали; — სულიერ-ი духовный.
სუმა-ა питьე, ить, I *н. н.* ჰ-სუაჲ
 пьете, *როს.==ბუდ.* ვ-სუაჲ будемъ
 ить; — III *н.* დავათ ითქ, *როს.==*
ბუდ. ა-სუაჲ დავათ ითქ, რათა
 ასუან ჟობი ითქ დანი ითქ, ჟობი
 ითქ პაპონთ.
სუფევა-ა царствование, -სვივათ,
 владычествовать, пребывать, I *н. н.*
 სუფევს царствует; — სა-სუფველი-
 ი царствіе, царство, რიბ, *ср.* ფლოზა.
სუიდე-ვა-ა покупать; — სა-სუიდე-ლი-
 პლათა, награда, ზდა.
სწავ: სწავეზა-ა паучать, III *н. პრ. н.*
 ა-სწავეზა იაჲ училъ его (იქ); —
 მო-სწავეზა предвѣщать, предуга-
 зывать; — სა-სწავლი-ი (> სწავლი)
 чудо, знаменіе; — სწავდო-ა уче-
 віе, учить, -თქა, ი-სწავეზბ იაჲ
 научался, *აორ.* ისწავ || და-ისწავლა
 იაჲ научился; — და-სწავლა-ა *ид.*;
 სა-სწავლე-ლი предметъ учения; —
 მ-სწავლე-ლი учитель.
სწრაფ-ი быстрый, скорый; —
 მ-სწრაფლი || მ-წრაფლი быстро; — მო-
 წრაფეზა-ა быстрота, стремитель-
 ность; — სწრაფეზა-ა, მე-სწრაფეზა-ა
 სწიხთი, посწიხთი, II *н. აორ.*
 ი-სწრაფელი იაჲ посწიხთი, *ძიპრ.*
 გუ-ე-სწრაფი იაჲ სწიხთი (раньше).
სხდ || სხხ: სხდო-ა სდხე (ишь со

ცულობა იძბა ცვე.

ცუღ (ცვეუ-ა) ძაზნიკი, -ნიძა.

ცუვ: სი-ცუუ-ა слово, რზჩხ; условіе [вина, ძხო], ზ. ვ-ი-ცუვ говорю, II რვ. ზ. ვ-ე-ცუვ говорю, скажу ему; — მე-ცუუელ-ი говорящий, წი-ნაჲს-წარ-მეცუუელი пророкъ.

უ.

უ-ა) *პრფ. Р. отношенія 3-го л.:* უ-გა-ლოლს поетъ ему; — b) *პრფ. обрз. сравн. ст.:* უ-ბრწყინვალსი ბოღე свѣтлѣი (бука. его свѣтлѣ); — c) *отриц.-პრფ.:* უ-ბწოა ეპო-როჩნი, безпорочни; — d) *პრფ. имени дѣйствующаго лица:* უ-ფალი Господѣ.

უ-ბგვიღსი *см. ღვიღ.*

უ-ბღრსი *высочайшій, лучшій, см. აღ-.*

უ-ბბ-ი *площадь.*

უ-ბიწოა *подъ ბიწ-ი.*

უ-ბრადლოა, უბრადლოება *подъ ბრად-ი.*

უ-ბრწყინვადღსი *подъ ბრწყინ.*

უ-გადლობდისა *см. გადობა-ა.*

უ-გაბნოა *см. დაბა-ა.*

უ-გარსი *см. დარე.*

უ-გჳთოღი *см. ეჭვ.*

უ-ფეთათსი *см. ფეთათ.*

უ-ფოთური *подъ კეთილ-ი.*

უ-გუ (კორ. კვნ > კვ) *свадь, потомъ; уже, же; უკუე-უ сохъ если же, если; — უკუაჲსკნელ потомъ, впо-слѣдствіи.*

უ-კუნ-ი *тъмъ, темный (бука. задній > мнувшій); вѣчны; — უკუნიოი უკუ-ნისაღდე во вѣки вѣковъ; — ს-უკუნს вѣчныи, вѣчность, вѣкъ.*

უ-მეცარი, უმეცრება *см. ცნ.*

უ-მრწემსი *см. მრწემ-ი.*

უ-მრგნვდი *подъ მურგნ.*

უ-მცირსი *подъ მცირს.*

უ-მჯობსი *подъ ჯობ.*

უ-ნივთოა *подъ ნივთ-ი.*

უნჯ-ი *сокровище; — უნჯება-ა соби-рать сокровище, II ზ. пов. ნუ ი-უნჯებთ не собирайте сокро-вищъ; — ს-უნჯს комната, сокро-вище, житница.*

უ-პოვარი *подъ პოვ.*

უ-ფაშოა *подъ ფაშ-ი.*

უფარშა-ა *Ужарма, бывший городъ-крѣпость (нынѣ село и почтовая станція на дорожѣ къ Телаву).*

ურბნის-ი *Урбинскъ, городъ и крѣ-пость (нынѣ село от 12 верстахъ отъ уезднаго города Гори Тифлисской губ.).*

ურვა-ა *печаль, горе; забота, попе-чение; — მო-ურნს заботящійся, по-печатель.*

-ურთ *посланою съ Т. съ, заодно, вмѣстѣ.*

ურთი-ერთი *другъ друга, ср. ერთი.*

ურჩი, ურჩება *см. подъ რჩ.*

ურწმუნოა *см. წმენა-ა.*

უნანოა *см. სე.*

უნისხლოა *см. სისხლ-ი.*

უფად-ი (*см. ფლ-ობა-ა*) *владѣтель, господствъ, Господѣ; — ს-უფლოა господскій, Господень; — მე-უფს, მეფს царь, владыка; — უფლინ-ციხსს Уфлисъ-Цихъ, крѣпость и. Каста (уцѣлѣвшій до свѣх поръ пещерный городъ на лѣвомъ бе-регу р. Куры, недалеко отъ уезд-наго г. Гори Тифлисской губ.).*

უფროაზ, უფროს *см. ფროად.*

უფსკრული *см. ფსკერ-ი.*

უ-ქმი *с.м.* ქმნ.
 უ-ქცივედად *с.м.* ქც.
 უ-ღმერთობბა *с.м.* ღმერთ-ი.
 უ-შვილობბა *с.მ.* შვი.
 უ-შჯუდლომ. უშჯულოცება *с.მ.*
 შჯულო-ი.
 უ-ც *с.м.* ძ < ძე 1.
 უ-ცხომ, უცხოება *с.м.* ცხად-ი.
 უ-ძლიერესი, უძლური *с.м.* ძლიერ-ი.
 უ-ძვრესი *с.მ.* ძვრ-ი.
 უ-წარჩინებუღესი *с.м.* ჩინ.
 უ-წესომ *с.м.* წეს-ი.
 უ-წინარეს *с.м.* წინ.
 უ-წუადლომ *с.м.* წუალი.
 უწუება-ა *знаніе, освѣдомленіе, увѣдомленіе, обнужденіе, и.* 'ვ'-უწუი
 знаю; — *III н. аор.* ა-უწუა *онъ со-*
общилъ ему; — უწუებულ-ი *сооб-*
щевымъ, освѣдомленнымъ.
 უ-ხილავი *с.м.* ხილ-ვა-ა.
 უ-ჭრუღება-ა *с.м.* ჭრულ-ი.

უქ.

ფარ: ფარულად *тайкомъ;* — ლა-ფარ-
 ვა-ა *укрывать, -пать;* — ლაფარული
 укртымъ, тайнымъ.
 ფართომ-ა *широкій, пространный.*
 ფარიხვევედი-ი *фарсей.*
 ფარნავაზ *Парпавазъ, имя царя.*
 ფარნაჯობ *Парпаджобъ, имя царя.*
 ფარსმან *Парсманъ, имя царя (с.м.*
ავაზ-ი).
 ფაზ-ი *сокровище; цѣна.*
 ფერკ-ი *нога.*
 ფილოზოფოსი *(φίλοσοφας) φιλο-*
σοφѣ, ფილოსოფოსი.
 ფიზ-ი *смола;* — მო-ფიზვა-ა *осмолять,*
I н. аор. მო-ფიზა.
 ფიც-ი *клятва, с.м.* ფიც.
 ფიცხედი-ი *тяжкій, жестокий*

ფულ: ლა-ფულ-ვა-ა *заказывать, погребать;* — ლა-ე-ფულა *онъ былъ погребенъ;* — სა-ფულავ-ი *могила.*
 ფულ-ობა-ა *владѣніе, владѣть;* — მე-
 უ-ფულ-ი *царь, владыка, მეფე;* — უ-ფა-
 ლ-ი *владѣтель, господишъ, Го-*
сподь; — სა-შეუფო-ა *царскій, цар-*
ственный; — სო-ფელ-ი *село, страна,*
миръ; — სუ-ფევა-ა *царствование,*
-воватъ; — სა-სუფეველ-ი *царствіе.*
 ფრთა-ა *крыло, перо.* — მ-ფრთოვან-
 ი *перпатый.*
 ფრთხილ-ი *осторожный.*
 ფრიად *весьма, очень, с.м.* უ-ფ-
 რამს (> უფროს) *больше, еще больше,*
 უფროსად *ид.*
 ფრინ: ფრინ-ვა-ა *летаніе, летать;* —
 მ-ფრინვალ-ს *летающій;* — მ-ფრინ-
 ველ-ი *птица.*
 ფსკერ-ი *дно;* — უ-ფსკრულ-ი *бездна.*
 ფუსც: ფუსც-ვა-ა *влисться, и.* ვ-ფუსც
(ср. ფიც-ი).
 ფუძეს (ფუძე-ა) *основаніе, фунда-*
ментъ; — ლა-ფუძეება *основывать,*
утверждать, ლა-ფუძე-ებულ-ი осно-
ванымъ, утвержденнымъ.
 ფხოვედი-ი *иховецъ, старинное назв.*
hisavosъ.

ქ.

ქაღაგ-ი *глашатай, проповѣдникъ;* —
 ქაღაგ-ება-ა *проповѣдь, -вѣдывать,*
пов. ნუ *ქაღაგებ* *не проповѣдывай,*
не возглашай, не труби; — *სა*
P. отн. аор. უ-ქაღაგა *онъ пропо-*
вѣдалъ ему.
 ქაღაქ-ი *(ქაღაქ) городъ.*
 ქაღაღევედნი *халдейци.*
 ქაღ-ი *дочь;* — ქაღ-წული *дѣва.*
 ქართ: ქართლ-ი *Картліа, Картлиня,*

Грузія; — ქართულ-ი გრუივზ; — ქართულ-ი გრუივსკი. .

ქარ-ი ვѣтеръ; — გან-ქარ-ვება-ა მ-
 ვѣтриваніе, -ваться, исчезать,
 терять силу, *გელ.* (უკუქუ) გან-
 ქარეს (если) ვივѣтрится (*სრ.* ქრო-
 ლა-ა *подъ* ქრ).

ქარრაშ *Каррашъ, имя царя.*

ქება-ა ხვაღა, *III* *п. н.* ა-ქებენ ხვა-
 ლაქ; — მა-ქებელ-ი ხვალისი.

ქვა-ა კამენი, ქვა ღაქკრიბეს პობილ
 его *камнями, სრ.* ქუშა.

ქვედ-ი მკლასთვი, ქველოს-საქმე
 мклоствн.

ქვ *სმ.* ქვბ.

ქვარი *мужъ.*

ქვბ > ქვ: ქვბ-ა ძვლავი, ძვლავ, თი-
 რჩი *I* *п. сосл.* — *суд.* ვ-ქვბო *со-*
творитъ, II *п. н.* ვ-ი-ქვბ ძვ-
 ლაო, *днпр.* ე-ქვბა, *ონ* სძვლავ
 (рапше), *სრ.* ვ-ი-ქვბე ბი ძვლავო,
სტაპოვлюсь, აორ. ვ-ი-ქვბენ, *3* *ა.* *იქვბა,*
ს *Д. отн* ე-ქვბა *ონ* *სტა* ღა
 ეგო *члмъ*; — *სა.* ქვბ *ღვ*ო, *რ*აბოთა; —
 ე-ქვბ-ი *ნ*ოვოძვლავნი, *ვ*რადნი; —
 მო-ქვბელ-ი ძვლავი; — მო-ქვბა
 პრძვლავ, *ს* *Д. отн.* მო-ა ქვბ
ონ პრძვლავ *ემ*უ *თ*; — ე-ქვბა
*ს*ოთორი, *აორ.* ე-ქვბა *ონ* *ს*ოთო-
 რივ *ემ*ო; — ეკსაქმეთა (წიგნი) *Бы-*
тія (იწიგნი).

ქორწილ-ი ბრაკ; — სა-ქორწინო
 брачное *მ*წსო, *ჩ*ეროგ.

ქრ: ქროლა-ა დოპოვიე, *მ*წავი, *ღ*უთ,
*მ*წავი, *პრ.* *н.* ქროლეს ქარნი *ღ*უღ
 ვѣтры (*სრ.* ქარ-ი).

ქრისტე (ὁ Χριστός) *Христось*; —
 ქრისტეანო *христіанинъ*; — ქრისტე-
 ნოტან-ი (одинъ) *ი*ზ *христіанъ*; —

ქრისტეანობა *христіанство*; — ქრის-
 ტ(ს)-მეგრ-ი *христовый.*

ქსან-ი *Ксавъ, Ксанга, назв. рѣки.*

ქუბ-ი *пещера, вертепъ.*

ქუო *внизу, ქუტუე || ქუეუე*; — ქუეუე-
 კერო *подъ*; — ქუენა || ქუელ *ниж-*
ний; — ქუემო-ა *нижній*; — ქუეუნა
სმ. *უნა*; — ქუე-წარმავალ-ი *пресмы-*
кающійся (*სმ.* *ზელ*); *ღა*ღ.

ქუელღაბა-ა *Куелдаба, назв. мѣст-*
ности, სრ. ქველი.

ქვ < ქვბ: *об. სრ.* *III* *სრ.* მა-ქვს *უ*მენა
*ეს*თ, *გა*-ქვს, *ა*ქვს, *პრ.* *н.* მა-ქვსღა; —
н. მო-აქვს *ონ* *ნ*ესეთ *ს*იუღა.

ქვზ: მი-ქვმა *принимать, брать на ру-*
ки, II *п. аор.* მი-ი-ქვა *ონ* *პრ*ივლავ
*ემ*ო; — ღ-ქვმა || ა-ქვმა *воспринимать,*
принимать мнѣдѣнцъ; — ურმის-ღ-
 მქუშელი *повиная* *б*აბკა.

ქვშა-ა *песокъ, სრ.* ქვა.

ქვ: ქვევა-ა *движеніе, вращеніе; но-*
ступокъ, поведеніе; — *სრ.* *II* *п.*
პრ. *н.* ი-ქველა *ონ* *მ*ვიღავსა, *პ*-
*ს*ვლავსა; — მი-ქვევა *возвращеніе*
туда, II *п. сосл.* — *суд.* მი-ვ-ი-ქვე
вернусь *туда, III* *п.* მი-ა-ქვა *ონ*
*ემ*ო *ვ*ოვრავილსა, *נ*აპრავილსა *туда,*
გარე-მიქვევა *отвращеніе*; — მო-
 ქვევა *обращеніе, обратиться сю-*
да; — მო-ქვევა *ქართლისა* *обраще-*
ніе (въ *христіанство*) *Карліш*; —
 ე-ქვევა *вовлеченіе, развлеченіе,*
 ე-ა-ქვევს *вовлекает* *ემ*ო, *რ*ავ-
 ვლავლავთ, ე-ე-ქვევის *предается*
*ემ*უ; — წარ-ქვევა *удаленіе, обра-*
щеніе *въ* *бѣгство, гнать* *передъ*
собою, с *1.* *отн.* *გელ.* წარ-გი-ქვე-
 ვლავსა, *აორ.* *с* *об.* *მ.* *ч.* წარ-ი-ქვინა; —
 უ-ქვევღაღ *незамѣнно.*

ღ.

ღ: ილო, ილო *см.* ღბ || ღვ.

-ღბ *онимитика* еше, и.

ღადამ-ი Гадамъ, *имя царя.*

ღამშ (ღამე-ა) ночь.

ღაღად-ი крикъ, вопль, восклицаніе, ღაღადბა-ა *id.*, *пр. н.* ღაღადღებღა онъ восклицалъ, *аор. сост.* ღაღად უო.

ღბ || ღვ > ღ: ღებაჲ, *II н. аор.* ი-ლო онъ взялъ, принялъ его, *III н.* ა-ლო онъ открылъ его; — ა-ღებაჲ (< აღ-ღებაჲ) взять, подиать, раскрыть, *аор.* აღ-ა-ლო (პირი) онъ открылъ, отверзъ (ротъ, уста); — აღმო-ღებაჲ вынимать, доставать сюда, *пов. აღმო-ი-ღე* вынь, *сост.* = *буд.* აღმო-გო-ლო выну его у. тебѣ; — გამო-ღებაჲ вынимать, доставать, производить, дѣлать, *дѣл.* *аор.* გამო-ი-ღის ნყოფი приноситъ (обмѣповевио) плоды, გამო-ი-ლო რუა онъ провехъ каналъ, გამოილო სარკინე онъ взялъ (отнял) Саркынѣ; — გან-ღებაჲ открывать, *сз Р. оти. н.* გან-მი-ღებს открываетъ мнѣ (намъ); — მი-ღებაჲ нести туда, отвинать, принимать, получать, *пр. с.* მი-უ-ღებოეს სასყიდელი они уже получили мзду; — მო-ღებაჲ нести сюда, получать, მო-ი-ლოს получить; — წარ-ღებაჲ уносить прочь, похищать.

ღირ-ი, ღირებაჲ *см.* ღირს-ი.

ღირს-ი, ღირ-ი достойный, ღირს ანს достойно есть, ღირს იქმნა онъ сдѣлался достойнымъ; — ღირსე-ბაჲ || ღირებაჲ достоинство.

ღმერთ-ი Богъ; — ღმრთება-ა божество, божественность; — ღმრთის-მოყუარებ. боголюбивый; — ღმრთის-მსახური служитель Бога, ღმრთის-მსახურება-ა служеніе Богу, благо-честіе; — ღმრთის-მსილველ-ი бого-вѣдецъ; — სა-ღმრთო-ა божествен-ный, предназначенный Богу; — უ-ღმრთობა-ა безбожіе.

ღორ-ი свинья.

ღუაწულ-ი трудъ, подвигъ; — მო-ღუა-წუშ подвизившѣ.

ღუნო ვიხო.

ქ.

ქ: უო, ი-უო *см.* უფუ || უვ.

ქანა-ა пашня, цива, ყანობირი *id.*; — ქუე-ყანა земля, миръ (*букв.* нижее поле); — ყუანა *сз* сочетаніи *сз* თავ-ი голова: თავ-ყუნის ცემაჲ поклонъ, *букв.* бить головой о землю.

ყენ: ყენება-ა, და-ყენებაჲ остановка, задержка, остановитъ, задержать, *III н. аор.* რამან დაგატენათ აქ-მომდე? Что выдержало васъ до сихъ поръ?

ყვანაჲ *подъ* უფუ || უვ.

ყმ: სი-ყმ-ილო-ი голодъ, *ср.* სი-მუ-ილო-ი უოველ-ი весь, всякій, უოვლად სო-ვსმხ, совершенно: უოვლად-წმი-და пресвятый.

ყოღბაჲ *подъ* უფუ || უვ.

ყოფაჲ *подъ* უფუ || უვ.

ყრბა-ა, და-ყრბაჲ бросать, кидать, по-кинуть, *I н. аор.* და-ყარეს они бро-сли его; — გან-ყრბაჲ разлученіе, разлучать, *сз Р. оти.* გან-უ-ყარეს თავი იჲი разлучили себя отъ него, отказались отъ него.

ურმაჲ-ჲ ოტროკ; юноша; — ურმის-
ამჟემელი || ურმისა-ღმჟემელი пони-
вальная бабка.

ურმაჲჲ *см. უმა-ა.*

ურარ: უარება-ა ლობნე, *об. სტრ.*

II სტრ. მ. მი-უარს ლობნე его, მი-
უარ ლობნე тебя; — მო-უარს
ლობნე, ლობნელ; — მო-უარს-ი
ბლახნი, დრუგ; — სა-უარ-ელ-ი
возлюбленный; — სი-უარ-ული ლო-
ბოვ.

ურარელ-ი Кварель, *село в Телавском уезде Тифлисской губ.*; — უარ-
რელი კვარელი.

ურად: ღა-უდ-ება-ა ოპირანე; ოდინე-
ше, молчанье, ღაუდებულ-ი ოტ-
шельник, молчальник, მარკოდ
ღაუდება ოტшельничество (*სრ. სა-
უდარი*).

ურადრ-ება-ა ოპოშენი, -სათ, ოკო-
რათ, *I მ. ს. უფ. ოთმ. ჯელ. რეს*
გ-უდრ-იღენ კოდა ბუდუტ ოპო-
სით ვას.

ურ-ი ოუ; — უარიმალ-ი ლანათ,
шека, ვისოვ.

ურბენ-ი ვიპოგრად.

ურ: ურ-ილი-ი კრის; — სა-ურ-ი
ტრუბა.

ურ || უზ > უ: უოფ-ა დხლანი, დხლათ,
I მ. მ. ს. უფ. ოთმ. ვ-ჰ-უოფ დხლან
его, *პრ. მ. ჰ-უოფა ონ დხლან* его,
აორ. ვ-უფ, ა სდხლან его, უო ონ
სდხლან его: *описат. фoрм* გუ-
ლის-სმა უო ონ ორასუმან, ღალად
უო ვოსკინულ ა *მ. მ.*; — *ს. უფ.*
ოთმ. сосл. = буд. გ-უო ა სდხლან
тебя, გ-უენე ა სდხლან вась; — *ს. პ.*
ოთმ. (კეთილსა) უ-უოფლით დხ-
ლანთე მან (დობრო), მი-უვენ ონი
სდხლან მან (нам); — *სტრ. II* »

პრ. მ. ი-უოფბოლა ონ ბმან, ჯიან,
პოვ. ოტრ. ნუ იუოფით не будьте,
აორ. ი-უ-ო ონ სტან, სდხლანს,
ბმან, *მ. ივენეს, პოვ. ი-უ-ვ* ბუან,
იუენ და ბუდუტ; — *მ-უოფ-ელი-ი* დხ-
ლანთ; *პრინოსი* (плоды); — *ნ-*
უოფ-ი плод, плоды, *ნუოფიერი*
плодовиты; — *ს-უოფელ-ი* ჯიანთე,
მწობრებვანი; — *გან-უოფაჲ*
(> *გა-უოფა*) დხლანი, დხლანთ, *აორ.*
გან-უო ონ რადხლანს его, *გა-ი-უო*
რადხლანს, *გან-ს-უოფელ-ი* რტბ
ნადო დხლანთ, *განს-უოფელად* დღა
რადხლანი; — *ღ-უოფა* ჯამკათ,
პირი *ღ-ი-უ-ვ* ჯამკი უ სება როტ,
ჯამკი; — *პას. იმპერფ. ოსკ. უო-*
ფა-ა, მი-უოლა სდხლანთ ჯა
კან, *პროვოათ, ს. უფ. ოთმ. მ.*
მი-ჰ-უვენანი *პროვოათ* его, *გ-ა*
გუვენ *პროვო* тебя, *მო-უოლა* სდხ-
ლანთ ჯა კან სუდა, *აორ. მო-ჰ-უვენა*
ონ *პრინეს* ს ვან სუდა; — *პორ.*
ნ. უენა-ა ვენანი, *ვესტი, პრ. მ.*
об. სტრ. თან ჰ-ვენან ონ *ვოდი* его
პრ სებ, *ვან* პრ სებ; — *გამო-*
ვენანა *ვოდი* სუდა, *აორ. გ-*
მო-ივენან ონ *ვოდი* его; — *გან-ი-*
ვენან ონ *ვოდი* его; — *მი-ვენანა*
რესთ თუდა, *II მ. მ. მი-ი-ვენანს*
პედი его თუდა, *об. სტ.* მი-ჰ-ვენანს
id., *მო-ჰ-ვენანს* *ვოდი* его სუდა; —
უ-ვენანა *ვოდი*; — *ვარმო-ვენანა*
ვესტი ოთუდა სუდა, *პრ. მ. ვარმო-*
ჰ-ვენანს ონი *ვანი* его სუდა, *აორ.*
ვარმო-ივენანს; — *ვარ-ვენანა* *ვესტი*
თუდა, *об. სტრ. I სტრ. მ. ვარ-ჰ-ვენან*
ონ *ვოდი* მენა (*я ведомъ мнѣ*),
სუბ. სტრ. II მ. მ. ვარ-მი-ვენანს *ვე-*
სტი მენა, *პრ. მ. ვარ-ივენანს*.

შ.

შ- სმ. ს-.

შაბათ-ი (шаба́т) სუბბოთა.

შავ-ი ძერწყი; — ღა-შავ-ება-ა ძღვლია ძერწყი, ძერწყი.

შე- (სმ. შენ-ი) *предло* სვ *матрица* и *мемата*: в-, ვუტრი, о-, ნო-: შე-ბურ-ვაა (სმ. ნობე ბურ), შე-გურაა (ნობე გურ), შე-ღომაა (ნობე ღმ), შე-ერთ-ებაა (ნობე ერთ-ი), შე-ვარდნაა (ნობე ვარდ), შე-ვედრებაა (ნობე ვედრ), შე-ვავეებაა (ნობე ვავე), შე-ზრუნებაა (ნობე ზრუნ), შე-კრებაა (ნობე კრ), შე-მარლებაა (მარლი-ი), შე-მოსუვეაა (მოსვ), შე-მოსვაა (მოს), შე-მტკიცებაა (მტკიცებ), შე-მშტულებაა (მშტულ), შე-მწუსრებაა (მწუსრ-ი), შე-ნანებაა (ნან), შე-ნაწვერებაა (წვერი), შე-ორ-გულებაა (ორ-ი), შე-რაცებაა (რაც), შე-რთებაა (რთვ), შე-რისებაა (რისება), შე-საძლებელი (ძალ), შე-საწირავი (წირ), შე-სმენაა (სმ < სმნ), შე-სწრა-ფებაა (სწრაფ-ი), შე-ცვობაა, შე-ცვუებაა (ცვუ), შე-ქმნაა (ქმნ), შე-ქცევაა (ქც), შე-ფვანაა (ფვ || ფვ), შე-ცოლებაა (ცოლება), შე-ძინებაა (ძინ), შე-ძლებაა (ძლ), შე-ძრებაა (ძრ), შე-წენაა (წ), შე-წვაა (წვ), შე-წირებაა (წირ), შე-წვალებაა (წვალ-ი), შე-ჭმაა (ჭმა-ა), შე-ხუელი (ხუევა-ა).

შე-მდგომი ნობე ღმ.

შეშო- სმ. შენ-ი.

შენ ძმ; — შენ-ი თვით.

შენ-ი სმ. შენ-ი.

შე-ხაკრებელი ნობე კრ.

შეხაკრებელი (წიგნი) Бытiе, *назв. пер-вой книги Моисей* (სმ. ქმნ, სრ. ღა-ბა-ლება).

შე-უ-არგულებელი ნობე ორ-ი.

შე-უ-არგუნი ნობე რაც.

შე: შობა-ა рождение, Рождество, რო-დებ, -ტყა, *И п. м. შეიბ. рождаютъ, аор. შე* онъ (она) родилъ (-ла) его, *сост.*—*суд.* შეეს родить, *мн.* შეენ, *нов.* შეე; — *стр. II п. аор. ი-შე* онъ родился; — შობ-ლი-ი როდებ-ნი; — შე-ლი-ი ძნა, სმპ, ძოხ: (*сукв.* рожденный), შელეზა უშპო-ვიატ, *двнпр.* ე-შეილა онъ усыновилъ его; — მ-შობ-ვლი-ი როდებ-ნი; — სა-შობა-ა უტობა; — უ-შე-ლი-ობა-ა ბედატობა; — შელი-ობა-ა სნობობა კვ ძებოროდებ-ნი; — *пор. б.* შეინება ვაშაპტ, *помочь родить.*

შეგება-ა რადობა, *песеліе, II п. н.* ვ-ი-შეგე ბესელყს.

შეილი-ი, შეილეზა, შეილიობაა *სმ. შე.*

შეინებაა *სმ. შე.*

შენ-ი *построенный, построение*; — შენება-ა *строить, II п. аор. ი-შენ* ес построилъ для себя, *съ Р. отн.* უ-შენა онъ выстроилъ для него; — აღ-შენება-ა *выстроить, воздвиг-нуть, III п. აღ-ა-შენა || აღ-შენა* онъ выстроилъ его; — ღა-შენებ-ელი *построенный, надстроенный*; — შე > შე (*усычненіе* შენ) *предл. сь* *матрицами*: *внутри, по-, в-, შემო* *внутри* *куда*; — შენა || შეღა *послѣ.* *съ Д.* *внутри, въ*; — შენა-გან *нар.* *навнутри, внутри.*

შო: შომა-ა, ღა-შომაა *оставление, оставить, -ваться, ღა-შოა* *онъ остался.*

შობ- *предл.* *внизъ, во-, в-: შობ-გენე-ბა-ა* (სმ. ნობე გენ), შობ-ვარდნა (ნობე ვარდ), შობ-ვარდობა (ნობე ვარდ-

შა-ა), შთა-თხვევა (იძუ თხ), შთა-ბოქშაა (ნოქშაა), შთა-ხხშაა (ხხშ), შთა-წვენაა (წვ), შთა-ხედვა (ხედ).

შიდა სმ. შტბ-ი.

შიკ-ეშა-ა, ში-ეშაა голодать, *ობ. სტრ.* შშია (შ-შიკ-ა) я голодею, *პრ. ი.* ჰ-შიოღის;—სი-შშიოღ-ი || ში-შშიოღ-ი голодь (*სრ. სი-ეშ-იღ-ი*).

შიშობებარ-ი прислужница.

ში-შშიოღი სმ. შიკ-ეშა-ა.

შიბ: *ობ. სტრ. II პრ. სტრ. ი.* შე-შინბის боюсь, *პრ. ი.* ე-შინბოღა онъ боится, *აორ.* შე-ე-შინბა онъ испугался;—სა-შინ-ელა ო საშინაი;—სი-ში || ში-ში страхъ.

შიბა, შინაგან სმ. შტბ-ი.

შივშ: აღ-შეშა-ა разинуть, *დენპრ.* აღ-ე-შეშო ჰირი онъ разинулъ ротъ (шасть).

შიშაა, შიბილი სმ. იძუ შვ.

შივრ: შივრის *среди, между, с.* შორ.

შირ: შორით *издали, с.* შივრ;—შორის *среди, между;*—გან-შორე-ვაა || გა-შორებაა *отдаление, -зять, II პ. აორ.* გა-ი-შორა онъ отдалилъ его отъ себя, *удалилъ, III პ.* გან-ა-შორა онъ отдалилъ его отъ него;—*სტრ. II პრ. პ.* გან-შე-შორე-ბით удалитесь отъ меня.

შიროშა-ა трудъ.

შიროშან-ი (ღ-ღ-ღ) инля

შიუა-ა середина, *средняя часть;*—*შუაა აღჯრისაა* *удило, сრ.* შივრის.

შიუენ: შიუენება-ა *прелесть, красота;*—*ობ. სტრ.* შიუენის *подобаеъ* ему, *პრ. ი.* შიუენოღა;—*შიუენიერ-ი* *прекрасный, прятный.*

შიურ: შიურება-ა *трудиться, работать, სტრ. I პ.* შიურების *трудится.*

შიურ-ი *зависть, ревность;*—*შიურნბ* *ревнитель.*

შიჯღ-ი *семь;*—*შე-შჯღ* *седьмой.*

შიჯაა სმ. სჯა-ა.

შიჯუღ-ი *законъ, სჯულ-ი;*—*უ-შჯუღ* *беззаконие;*—*უ-შჯუღო-ა* *беззаконникъ, с.* სჯა-ა.

ჩ.

ჩაშო- *предлогъ съ глаголами-именами:* ჩამო-ღება (*подъ* ღება-ა).

ჩანს, ჩან სმ. ჩნ.

ჩეშ-ი *мой, с.* მე.

ჩეშა-ა სმ. ჩნ.

ჩიბ (*სრ. ჩნ*): გან-ჩიბება-ა *учинение, определение, учинать, с.* *Р. отн.* გან-უ-ჩიბის წესი онъ учинялъ *порядокъ;*—*წარ-ჩიბება-ა* *выдвижение, выявление, преимущество, происхождение, წარ-ჩიბ-ებულ-ი* *позвѣстный, знатный, выдающийся, сრ. სტ.* უ-წარჩიბებული || უ-წარჩიბებულსა.

ჩიბ: ჩეშა-ა *обнаружиться, казаться, I პ. ი.* ჩანს || ჩანს *выдѣтается, кажется; აორ.* ჩნღა;—*გამო-ჩეშა* *явление, явѣтаться, показаться, აორ.* გამო-ჩნღა онъ показавался, *с.* *Р. отн.* გამო-გვ-ჩნღა онъ явился намъ, *ობ. სტრ. II სტრ.* ში-ჩნს *мнѣ кажется, სირცხვილ* შიჩნს *мнѣ отидно.*

ჩილიღო-ა *тѣнь; сѣверъ.*

ჩიუენ *мы;*—*ჩიუენი* *вашъ.*

ჩივ (*სრ. ჩნ*): ჩიუენება-ა *показывание, -вать, явление, явѣтвие, с.* *Р. отн.* *ნოვ.* უ-ჩიუენე *покажи* мнѣ;—*სტრ. II პრ. სტრ. აორ.* ე-ჩიუენა онъ показавался ему (имъ).

ჩივ: ჩივ-იღ-ი *молодой; младенецъ;*—*სი-ჩივ-ა* *молодость, младенчество.*

ც.

- 1. ც: ცემა, მიცემა *см.* ცე^მ.
- 2. ც: ვიცი, იცოდა *см.* ც^ნ.
- 3. ც: შიცი, გიცი, უც *см.* პ 1.

ცა- *см.* II, *также.*

ცადუ: ცალეა, მო-ცალეა-ა ვიწხე ვრემია, досуге, *об.* *стр.* I *стр.* II. არა მ-ცადუ у меня вѣтъ времени, мнѣ некогда.

ცამეტ-ი *см.* подъ ზო-ი.

ცა-ა небо; — ზე-ცაა *id.*; — ცის-კარი *утрення.*

- 1. ცე: გამო-ცლა-ა *искушение*, -შათე, *стр.* II *н.* *нр.* II. გამო-ი-ცადებოდა *опъ* былъ *искушаемъ*; — გან-ს-ცდელო-ი *искушение*, *опасность.*
- 2. ცე: გან-ცლა-ა *видѣтъ*, *смотрѣтъ*, II *н.* II. გან-ი-ცლის *видитъ*, *нов.* *сѣ об.* *мн.* II. გან-ცადებოთ *посмотрите* на *нихъ.*

ცე^მ > ც: ა) ცემა-ა, მი-ცემაა *да-вать*, *отдавать*, მო-ცემაა *давать* *сюда*, *сѣ* *Нф.* *отн.* *აორ.* მი-ს-ცა *опъ* *далъ* *ему*, *сосл.*—*буд.* მი-ცეცე *я* *дамъ* *тебѣ* *или* *я* *предамъ* *тебя*, *сѣ* *об.* *მნ.* II. მო-ც-ცეცე *и* *дамъ* *тебѣ* *ихъ*, *нов.* მი-ცეცე *дай* *ему*, *მო-მ-ცეცე* *дай* *мнѣ*;—*стр.* II *нр.* II. *сосл.* მო-ც-ე-ცეცე *будетъ* *дапо* *тебѣ*; — მი-ს-ცეცელო-ი *даяние*, *что* *дается*; — წარმო-ცემაა *давать* *оттуда* *сюда*,
 ბ) ცემაა, ლ-ცემაა *падение*, *повер-жение*, *падать*, *повергать*, I *н.* *აორ.* ლ-ს-ცა *опъ* *повергъ* *его*;—*стр.* II *нр.* II. ლ-ე-ცა *опъ* *упагъ*, *შიში* *ლ-ე-ცა* *страхъ* *напалъ* *на* *него*, *опъ* *испугагся.*

ცენ: მ-ცენარც *растение*; — აღმო-ცე-ნება-ა *прорастание*, III *н.* *нов.*

პ 1. აღმო-ა-ცენენ *да* *прораста-тять*;—*стр.* I *н.* *сѣ* *Нф.* *отн.* *აორ.* აღმო-ს-ცენდა; — აღმო-მ-ცენარც *прорастающій*, *прорастающій.*

ცე-ცნლო *см.* ცნლო.

ცე: ცვა-ა, ლ-ცვაა *хранение*, -ნითე, II *н.* *нов.* ლ-ი-ცვეცე *сохрани* *его*, *აორ.* ლ-ი-ცვა *опъ* *сохранилъ* *его*, *сосл.*—*буд.* ლ-ი-ცვა *сохраняетъ* *его*, *да* *со-храняетъ* *его.*

ცვადუ: შე-ცვალეა-ა *измѣнение*, *из-мѣнить*, -თვისე, *стр.* II *н.* *აორ.* შე-ი-ცვალო *опъ* *измѣнился*; — შე-ცვა-ლეზღ-ი *измѣнчивый*, *переменчивый*; — გარდა-ცვალეა-ა *предста-виться*, *умереть*, *გარდაცვალეზღ-ი* *умершій*; — შე-ე-ცვალეზღ-ი *не* *измѣняющійся*, *постоянный*, *вѣч-ный*; — ნ-ცვალ-ი *замѣняющій*, *замѣститель*: შიამებს *ნ-ცვალსა* *воз-дастъ* *ему* *взаимъ.*

ცო: ცო-ომა-ა *завлуждение*;—ცოუნე-ზაა *соблазнь*, *соблазнять* III *н.* *жсл.* (უკუეთუ) *გა-ცოუნებლეს* (*если*) *соблазняетъ* *тебя.*

ციღ-ი *ложь*, *клевета*; *споръ*;—არა ციღო *ჰვეუტო* *не* *клинисъ* *ложно.*

ციხ-კარი *см.* ცაა.

ციქვა-ა *быть* *посредникомъ*, *по-сланникомъ*, *ходатаемъ*; — მო-ცი-ქულო-ი *апостола*, *посланникъ.*

ციხც (*ციხე-ა*) *крѣпость*;—შილა-ციხც *вкромель* (*бука*, *внутренняя* *крѣ-пость*).

ცნ > ც: *пасс.* *имперф.* *основа* ცოდ *>* ცოდ-ნა-ა *знание*, *знать*, II *н.* ვ-ი-ცი *знаю* *его*, *გ-იციო* *знаемъ* -*тебя* (*васъ*), *нр.* II. ი-ცოდა *опъ* *зналъ* *его*;—ცნ-ობაა *id.*, I *н.* *сѣ* *Нф.* *отн.* ე-ს-ცნობ *знаю*, *признаю* *его*, *нов.*

отр. ნუ სცნობს пусть не знает, *აორ.* ვ-ცნა я узнал, познал его, ვ. ა. ცნა; *პრ. ს.* გვ-ცნობის мы узнали; — მ-ცნება заповѣдь, отсюда III *ნ* *აორ.* ა-მცნო онъ далъ знать ему, заповѣдалъ ему; — მ-ცნობელი-ი знающій, узнающій, იუვ კეთილად მცნობელ будь хорошо знакомъ съ кѣмъ (*მ. е.* будь справедливъ, помпрись); — მე-ცნიერი-ი зпаящій, свѣдущій, знатокъ; — უ-მეცარი-ი незнующій, несвѣдущій, უმეცრება неспание, неспѣхი; — სა-უ-ცარი (> სა-ო-ცარი) невѣдомый, призрачный, недействительный, дивный.

ცოდება-ა გრძხ; — ცოდვლი-ი გრძხ-პი; — უე-ცოდება ირეგრძენი.

ცოდნა-ა *სმ.* ცნ > ც.

ცოდ-ი жпа.

ცოფ-ი бшвенный, безумный; — გან-ცოფება-ა ვზბსენ, -ტსა, III *ნ.* *აორ.* გან-ა-ცოფა онъ обратилъ въ безуміе, онъ привелъ его въ бшшенство.

ცოცხად-ი живой; — სი-ცოცხლტ живн.

ცრემლი-ი слеза.

ცროლი-ი, შთა ცროლისა гора Цроль [одна изъ вершинъ Пшавскихъ (Пшавскихъ) горъ].

ცრუ-ი ложный; жецъ; несправед-პი; — სი-ცრუტ || სი-ცრუტტ ложь, *Т.* სიცრუვით ღოპო, несправедно; — ცრუ-წინაასწარმეტყუელი ღეპროკტ.

ცუღ-ი напрасный, пустой, тщетный, ცუღე напрасно, по-пустому.

ცხ-ად-ი явный, открытый, ცხადე ღვნო; — უ-ცხრა-ა неспвѣстный, чუდ-პი, чужой, вполемевный; — უც-

ხრება странничество; — გამო-ცხად-ება-ა явленіе, -лѣтсѣ, გამო-უ-ცხადა онъ явился ему, *ს.* *Р.* *отн.* გამო-უ-ცხადა онъ явилъ (объявилъ) ему, *სტრ.* III *ნ.* გან-ცხადნა стало яв-პимъ, извѣстнымъ.

ცხება-ა помазываніе, -ვატ, II *ნ.* *ნოვ.* ი-ცხე თავსა შენსა помажь го-ღოვუ твою.

ცხედ-არი-ი ложе.

ცხელი-ი горячій, жаркій; — ცე-ცხლო (< * სე-ცხლო) огонь.

ცხენ-ი конь, лошады, *სტრ.* ჰუნტ.

ცხოვარი *სმ.* ცხოველი-ი.

ცხოველი-ი жовой; животное; — ღმერთი ცხოველი Богъ Живой; — გან-ცხოველება-ა оживленіе, ожив-ლѣт, освѣжѣт, III *ნ.*, *აორ.* გან-ა-ცხოველე ты оживилъ его; — ცხო-ვარი-ი животное > овца; — სა-ცხოვარი-ი животное, скотъ.

ცხოვნი (*სტრ.* ცხოვრ) ცხოვნება-ა спа-севич, живн, III *ნ.* *ი.* ა-ცხოვნეს ღაესტ живн ему, спасаетъ его; — *სტრ.* III *ნ.* *პრ.* *ი.* ცხოვნებოდა онъ живн, спасался; — მა-ცხოვარი-ი спа-ситель, жпзноходець.

ცხოვრ: ცხოვრება-ა живн, ცხოვრება (*სმ.* ცხოვნება-ა).

ცხოვრება-ა *სმ.* ცხოვრება-ა.

ცხრ: გან-ცხრომა-ა веселіе, ликова-პიე, გან-სცხრებოღოე ликуйте; — ღა-ცხრომა-ა успокоеніе, *ნოვ.* *სტრ.* ანა ღა-ს-ცხრე не успокаивайся, не переставай.

ცხვრ-ი носъ, выступъ.

ქ.

1. ძ < ძვ (*სტრ.* ღბ, ღვბა): ძევს ღსჯიშ, ძეს id.; *ობ.* *სტრ.* II *სტრ.* ში-ძს > ში-ც.

გოც, უც у меня, у тебя, у него
лежить, есть, ძალ შიც у меня есть
сила, я могу, წინა უც лежить пе-
редь нимъ что, предстоять ему.

2. ძ < ძგ: მიება-ა *исканіе, II н. н.*
ვი-მიც *ში II რძ. ნ. ვე-მიც*
ნემსივაი, ვიუ; — გამო-მიება-ა
размысливаніе, выясненіе, изыска-
ваніе, გამო-ი-ძია საქმე *разсудо-
ვას, изсудовავს* ძბო.

3. ძ < ძგ: გამო-ძვეება-ა *изгнание,*
изгонять, III н. გამო-ა-ძო იძი
იგნავს ეგო.

ძაგ: ძაგება-ა *опротивить, опроти-
вить, ненавидѣть; — სა-ძაგ-ელ-ი*
*не-
навидистый.*

ძადლი *(ср. ძლი) сила, ძალნი სიზნი, ყ-*
დესა; — ძალ-შიც (სმ. ძ 1).

ძადლი-ი *собака.*

ძვევბაჲ, გამო-ძვეება *с. მ. ძ 3.*

ძვეს *с. მ. ძ 1.*

ძელი-ი *дерево, древо; — ძელი ცხორე-
ბისაა დрево живы; — ძელი ჯჳური-
საა დрево креста.*

ძე-ა *с. მ. ძ 2.*

ძეს *с. მ. ძ 1.*

ძეს (ძე-ა) *сынъ; — სი-ძეს* ვეძ, ვენაჲ.
-ძი თნკა. воспросит. რა-ძი *что же, а*
что.

ძივბაჲ, გამოძიება *с. მ. ძ 2.*

ძილი-ი *сонъ.*

ძინ: შე-ძინება-ა *прибавленіе, приоб-*
рѣтеніе *с. ნფ. იმ. ძალ. აორ. შე-*
ხ-ძინის *прибавляетъ* *ему; შე-ჯე-*
ძინოს *იქუებ* *прибавятся, приго-*
жится *вамъ* *(окончательныя формы*
этою мათია *обыкновенно перево-*
дятся наречіемъ *богѣ, больше, а*
слѣдующее за ними отплативое
имя переводится какъ *u. finitum;*

ნულაა *შესძინებ* *ესევიორისა* *ვოფად*
больше *не* *поступай* *такъ, ვურთა-*
სად *შესძინა* *გულსმოდგინედ* *ძიება*
еще *богѣ* *усердно* *онъ* *искалъ.*

ძირ-ი *дно, корень.*

ძლი *(ср. ძალი) ძლიება-ა, შე-ძლიება.*
быть *въ* *состояніи, выдерживать,*
мочь, с. P. იმ. შე-უ-ძლებს *ონი*
სმოგნი, выдержали; — სბ. სტრ. ნ. შე-
შიძლია *могу, აორ. შე-მძლო;* — *შე-*
მ-ძლებელი-ი *могущій; — შე-სა-ძლე-*
ბელი *возможны;* — *ძდი-ღვა-ა* *по-*
ბნდა, побѣждать, I н. ს. ნფ. იმ.
ნ. ს-ძლევენ *побѣждаютъ* *его* *(нх); —*
ძლევი-შემოსილი *побѣдосный.*

ძლიერი-ი *(с. მ. ძლი, ძლი) сильный, ср.*
სტ. უ-ძლიერებს; — *ძლიერად* *сильно,*
очень; — გან-ძლიერება-ა *усиленіе,*
литься; — უ-ძლური *и* *безсильны,*
немошны, უძლურება *недугъ,*
немошь; — მძლავრი *сильный, на-*
сильныкъ.

ძლით *силой, какъ* *посл. с. P. черезъ,*
въ *силу* *чего, благодаря* *чему* *(с. მ.*
ძალი-ი).

ძმა-ა *братъ; — ძმის-წული* *племян-*
никъ; — ძმობა *братство.*

ძოგ: ძოგნა-ა *пасти, пастися, ძოგს*
იხსეტა, აძოგებს *пастеть* *его; —*
მ-ძოგარი *|| მ-ძოგრი* *травоядный, रा-*
बुलतोგ; მონახ, питавшіеся од-
ними *травами* *и* *кореньями.*

ძრ < ძრვ: ძრვა-ა *движеніе, колеба-*
ніе, двгаты; — აღ-ძრვა *двгаты*
вверхъ, возбуждать, I н. აორ. აღ-
ძრ *ონ* *დხნულ, возбудиъ* *его,*
II н. აღ-ი-ძრ *ონ* *дхнулся; — შე-*
ძრვა *сотрясеніе, прийти* *въ*
движеніе, შე-ი-ძრნეს *ონი* *пришли*
въ *движеніе.*

პრც: პარცა-ა грабить, снимать, совлекать, აღ-პარცაа снимать наверху чего, *აორ. სვ. ნფ. ოთი.* აღ-ს-პარცეს სართული ოვი სიანი, რაკრული კრვლიუ.

მუდრ-ი ძვენი, ვეტიხი.

მუდრ: მულეზა-ა ненависть, ненавядხბ, *სვ. ნფ. ოთი. პრ. ი. ს-მულეზა* ოვზ ნენავიძღვზ ოგო;—*მო-მულეზა* ვოვნენავიძღვზ, *II პ. აორ.* მო-ი-მულა;—*მო-მულ* ნენავიძღვში.

ძვრ-ი ზღობ, ზღო, ძვრსა შევზსევევზ ოვი პრყნიავთ ემუ (იმი) ზღო;—*სრ. სთ.* უ-ძვრს-ი ზღვიში, ჯესოჩაიში, სიღვიში ილი ძვრ-ძვრი;—*გულ-ძვრი* სო ზღვი სერძემ, ნედოვოლვი.

მღ: გან-მლოზა-ა насыщение, -შაფა, *I პ. სოსლ.*—*მღ.* გან-მღვზ ონი ნასიფაფა.

მღვ || მღვ: *пасс. илнгрф. основ* ძლოლა-ა предводити, *სვ. P. ოთი.* (ვ)უ-მღვ-ეზ-ი პრედვოჟ, რუკოვოჟ იმი;—*მი-ძლოლა* პრედვოფთ ტუდა, *მო-ძლოლა* პრედვოფთ სიუდა;—*მო-ძლუარ-ი* ილი *მ-ძლური* ვოჟღ, ვოდიფელ, უჩიფელ;—*მო-ძლურეზა-ა* პოუჩენი, უჩიფელსო, *სვ. ნფ. ოთი.* ჰ-მოძლურიღ ოვზ პოუჩაფ ოგო;—*ს-მოძლურა* პრედმელ ზუჩენი.

მლოღა *სმ. მღვ.*

მლოზა *სმ. მღ.*

წ.

წ < წვ: მი-წევზა-ა уходить, достига-ტი, პრიფრვაფა, *II პ. მი-ი-წევზის* უფოფი, დოსტიგაფა, *აორ.* მი-ვი-წიე ი დოშელ, დოსტიგ დო ჩო, *3 ა. მი-ი-წი;* *პრჩ.* მი-წევზულ-ი დოშელ-ში ტუდა, დოსტიგში;—*მო-წევზა*

დოსტიგაფა სიუდა, ნასუფაფა *აორ.* მი-ი-წი ოვზ პრჩელ სიუდა, ნასუფიღ (*часть, время*), *პრჩ.* მი-წევზული დოსტიგში სიუდა, ნასუფიღ-ში;—**შე-წევზა** პოძოფ, პოძოფი, *სრ. II პრ. პ. სვ. D. ოთი. აორ.* შე-შე-წი ოვზ პოძოფ მიზ;—*შე-მწ* პოძოფიში, პოძოფიში.

წად: წად-ილი ჯსლავი, *ობ. სრ. I სრ.* მ-წადს მიზ ჰოფელსა, ი ჯსლავ, *პრ. ი. ს-წადლა* ემუ ჰოფელსო;—*წად-იერ-ეზა-ა* ჯელავი, წადიერ-ი ჯელავიში, დოძოფიში.

წამ: (*ср. წმენა-ა*), წამ-ეზა-ა სვიფელსოვანი, -ვაფ, უდოსფრეფა, მუჩენი, მუჩაფ, -ტფა;—*I პ. აორ.* წამ ოვზ უდოსფრეფიღ ოგო, *II პ. ი-წამ* ოვზ ნიღ სავსვიფელსოვანი იმი, ოვზ ნიღ ზამუჩაფ;—*II პრ. ი. ი. ვ-წამ-ეზ-ი* სვიფელსოვანი; მუჩაფს;—*ს-წამ-ე* პოძლავიში უდოსფრეფი, მუჩენი, სწამ-ე-ლად ნო სვიფელსო, პა მუჩაფი.

წამ-ი მიგ, მიგონი;—*წამ-წამი* რფნიცი.

წარ- *предл. вь именованъ и именнхъ* პრეფ, *от-.* უ-, წარმო- *оттуда* სიუდა.

წარ-ვეზა *подъ გზ || გვ.*

წარ-ვეფლოლა *подъ ვლტ.*

წარ-მარტეზა *см. მარტ.*

წარმარტ-ი იყნიფი.

წარმო- *предлогъ вь именованъ-и-и-и-* *ლავი:* -*თქუზა* (*подъ თქუზა-ა*), -*ყვანა* (*უფ || ვვ*); -*ცეზა* (*ცემ*).

წარ-სა-ვეზელი *подъ გზ || გვ.*

წარ-სა-წიფელი *подъ წემელა-ი.*

წარ-სსზა *подъ სსზ.*

წარ-ტანეზა *подъ ტან.*

წარ-ტაციზა *подъ ტაც.*

წარ-ქცევა *подъ ქც.*

წარდგობა *ნოდ* ლბ || ლვ.

წარდგობა *ნოდ* უფ || უვ.

წარდგობა *ნოდ* ხინ.

წამ: წაუბა-ა *стремиться к чему, лънуть; — მოწაფე* ученикъ.

წვინა-ა *см. წ.*

წვინი ძენი; — ნაწვეინი *id.*, სუთავი; *сочлененье; — უნაწვეინება-ა* сочленять, соединять, *III n. аор. უნაწვეინებ* онъ соединилъ ихъ.

1. წვინი *поисницъ, зрѣсла.*

2. წვინი, წვინი წელიწადი *годъ.*

წვინა-ა *писать, დაწერა* онъ написалъ его; — *წვერალი* писецъ, писатель; — *წვერილი* писанный; *письмо, писание, წვერილი არს* = *წვერი* написано *есть; — მოწერილი* написанный *сюда, во мнѣ, донпр. მოწერა* онъ написалъ *сюда* (оказываетъ).

წვინი *порядокъ, чинъ, правило, обычаи; — განწესება-ა* упорядочить, определить, *განწესებული* оупределенный; — *უწესო-ა* непорядочный.

1. წვ *см. წ.*

2. წვ: *пасс. имперф. основа წობა-ა* лежаніе, лежать, *დაწვა* онъ легъ; — *პორ. -ბ:* წვენა-ა, შთაწვენა-ა *укладывать, сѣ д. отъ. შთაწვინებ* онъ уложилъ его (*одуш. предметъ*).

3. წვ: წვა, დაწვა *сжиганіе, сжигать, I n. соса. = буд. დაწვან* сожгутъ его; — *უწვა id., стр. II n. аор. უწვიწვა* (> *უწვიწვა*) онъ сгорѣлъ.

წვინი *доно.*

წვინი (лат. sign-um) *книга, письмо; — მწიგნობრობა-ა* грамотность,

письменность; — სწიგნო книгохранитель; *школа.*

წილი *посл. сѣ Р. взамѣнъ, ва.*

წილი-ი *часть, доля, აბ წილადე* во сто кратъ; — *ნაწილი* *часть, доля.*

წილიტბ-ი *Цилванъ, село въ Душетскомъ уездѣ Тифлисской губ.; — წილიტბელი* цилванецъ.

წინ, წინა, წინაუკედ, წინა-ა *пходящійся впередъ, будущее; — წინათ, წინათ-ვე* сначала, сначала же; — *წინარტ* нѣсколько впередъ; — *უწინარტს* раньше; — *წინასწარ* || *წინასწარ* раньше, предварительно; *წინასწარ-მეტყუელი* пророкъ, *ვწინასწარმეტყუელი* пророчествую.

წინა-ა *დღეობა* *ნოდ* დღმ.

წინა-ა *დღეობა* წაუღი *ნოდ* ღმ.

წინა-ა *მორბედი* *предтеча (см. რბენა-ა).*

წინა-ა *მოსაჯული* *тяжущійся, противникъ, соперникъ (см. ხვ).*

წინა-ა *მმღარი* (*> წინამღარი*) *предводитель, настоятель (см. ძღ).*

წინა-ა, წინასწარ *см. წინ.*

წირი: წირ-ვა-ა *жертвовать, უწირვა id., ემი უწირა* онъ совершилъ обѣдані, *უკუეთ უწირვილე* если принесешь въ жертву; — *უწირავი* жертва, жертвенный; — *უწირული* пожертвованный, посвященный, пріяты; — *უწირველი* *приносящій жертву.*

წმინდა: წმინდა-ა *очищеніе, щать, освашеніе; — განწმინდა-ა* очищеніе, *სტრ. III n. ნოვ. განწმინდა-ბი* очистася; — *წმინდა-ა* *чистый, святой, არაწმინდა-ა* нечистый, нечестивый; — *სწმინდე* *чистота, святость.*

წმინდა-ა *რწმინდა* *вѣровавіе, вѣრა, вѣрвъ, об. სტრ. მწამს || მწამს*

ხზრუი;— III n. aop. ანწმუნა იპწ
უხზრულ, ჯსთავილწ ხწრვთვ იგო;—
საწწმუნ-ო(ვწმუნა ხწრვ;—საწწმუნ-
ნო-ა ხწრვი;—მოწწმუნწ ხწრვი-
შიწ, მწირელ-მოწწმუნწ მწილწრ-
ვი;—უწწმუნ-ო-ა ხწრვი, ხწ-
ხწრვი.

წმინდა სმ. წმელ.

წმინდ-ი წბივწ, *ნავს. მწსწსწი*
(მწსწ რრ. არავი ი იორი, ჯწ
სწწწწ-წწწწ წწწწწ. ი. ჯწწწ-
წწწწწ, წწწწწწ წწწწ წწწწ-
წწ, 300).

წმელ: წმელ-ე-ბა ჯოვწ, ჸწწწწ, ჸწ-
წწწ, *სწრ. II n. მ. ვ-ი-წმელ-ე-ბ-ი*
ი ჸწწწწ, *აორ. ვ-ი-წმელ-ე, სოსა. =*
სუდ. ე-წმელ-ს იპწ ბუდწ ჸწწწწ, *აორ.*
ე-წმელ-ს იპწ ბწწ ჸწწწწ, *ს*
L. იწწ. უ-წმელ-ს იპწ ჸწწწწ იგო;—
მო-წმელ-ე-ბა ჸწწწწ, ჸწწწწ
სწწ;—უ-წმელ-ე-ბა ჸწწწწ, ჸწ-
წწწ.

წმელ-ე-ბა-ე ჸწწწწ გრწწწ, *ს: L.*
იწწ. ჯელ. = სუდ. გ-წმელ-ე-ბ-ს გწწწ
(ჯწწწ) იწწ ვსწწწწ წწწწ მლ-
დწწ, *ს: L. იწწ. ჯელ. = იწწ. ა-წმელ-ე*
წმელ-ე.

წმინდა-ე ჸწწწწ, -ჯწწ, *სმ. წვ 2.*

წმინდ-ი ჸწწწწ იწწწწ.

წმინდ: გწწ-წმელ-ე-ბა-ა იწწწწ, *აორ.*
გწწ-წმელ-ა იპწ იწწწწ.

წმინდ-ი-ე იწწწწწ, -წწწ, -წწწ, *სწრ.*
მწწწწწ-ა იწწწწწწ იწწწწწ წწწწ
იწწწწწ, *II n. აორ.* მწწწ-წწწწწ
წწწწწ იპწ იწწწწწ
წწწწწ.

წმინდ-ი სუწწ.

წმინ-ი მწწ, სეწწწ, მწწწ;—
საწწწ-ო-ა მწწწწწ, მწწწწ-
წწწ; იწწწწ წწწ.

წმინდ-ი მწწწწ, მწწ.

წმინდ: წმ-ე-ბა-ა ბწწწწწ, *უ-წ-*
წმ-ა, მ. ვ-წმ-ს ბწწწწ, გ-
წმ;—მ-წმ-ს-წმ-ს გწწწწწ, იწწ-
წწწ, იწწწწწ.

წმინდ: წმ-ა-ა დოწწ, წმ-ს იწწწ დოწწ.

წმინდ-ი წმ-ა, რწწ;—წმ-ს-საწმ-ს
იწწწწ წწწწ;—წმ-ს-საწმ-ს-
მწწწ;—მო-წმ-ს-ა-ა მწწწ, *მწწწწწ;*
—მო-წმ-ს-ა-ა მწწწწწ;
—უ-წმ-ს-ა-ა მწწწწწწ;
ბწწწწწწ;—*უ-წმ-ს-ა-ა*
მწწწწწ, მწწწწწ, II n. სოსა. =
სუდ. *უ-ი-წმ-ს-ა-ა ბუდწ*
მწწწწ.

წმინდ-ი რწწწწ, იწწწწწ.

წმინდ-ი || წმინდ: წმ-ა-ა იწწწწწ, *მწწწწწ*
მწწწწწ, II n. მ. ვ-ი-წმ-ს მწწ-
წწწ, *აორ. ვ-ი-წმ, 3 მ. იწწ;—სწრ.*
II n. მ. იწწ. ჸწწწწ-ს იწწწწ,
იწწწწწ;—მ-ი-წმ-ს-ა-ა იწწწწ-
წწწ, *ს: L. იწწ. სოსა. = სუდ.* მ-
ი-წმ-ს-ა-ა იწწწწწ იწწწ (იწწ), მ-
ი-წმ-ს-ა-ა იწწწწ ბუდწ იწწწწწ

წმინდ-ი იწწწწ, იწწწწწ;—
მ-ი-წმ-ს-ა-ა იწწწწწ.

წმინდ-ი იწწწ, გწწწ, გწწწ-წმ-ს-ა-ა
იწწ;—წწწ-საწმ-ს-ა-ა იწწწ.

წმინდ: *უ-წმ-ს-ა-ა* იწწწწ-
წწწ-ა იწწწწ, იწწწწ, *II n. ძიწ.*
აორ. უ-ი-წმ-ს-ა-ა.

წმინდ-ი ჸწწწ.

წმინდ: მ-ი-წმ-ს-ა-ა იწწწწ, იწწ-
წწწ, *III n. აორ.* მ-ი-წმ-ს-ა-ა იწწწ-
წწწ იპწ იწწწ იწწ

წმინდ: წმ-ს-ა-ა, ჸწწწწ იწწწ-
წწწ, იწწწწ, იწწწ;—*ღწწწწ-
წწწ-ი იწწწწწ.*

წმინდ: *იწწ. სწრ. I სწრ. მ-წმ-ს-ა-ა*
მწწ.

რება указываютъ ზანგი на Араგვს. Пшвт въ этомъ же районѣ имѣется село съ соавучнымъ съ სერკი названіемъ, именно სერკელანთ-კარი Херкелавი-корь (Душет. у., Мцхет. уч.).

სებალო завтра.

სე (სე-ა) дерево.

სილო (ср. სელ): სილო-ვა-ა видѣніе, видѣть, II л. аор. ი-სილო овъ его увидѣлъ;—სილოთი(ა) съ виду, по наружности;—სა-სილოვლო-ი что надо видѣть, снхლოველოд на видѣ, чтобы видѣть;—ა-სილოვა смотрѣть вверхъ, прозрѣть;—მო-სილოვა обозрѣвать, постигать;—უ-სილოვი невидимый, безвидный.

სილო-ი плоды, фрукты.

1. სდო: სლო-ება бить при комъ, находиться близъ кою;—ა-სლო-о близко, близъ;—მ-ანლობელიо близъ лежащій, близкій, близкій;—მო-ანლობა приближаться сюда;—მო-ანლობა приближаться сюда;—მო-ანლობულიо приближавшійся.

2. სდო см. ანლო-ი.

სოლოო только; но; а, же;—მ-სოლოო единственнымъ.

სუევა-ა заворачивать, пеленать;—მო-სუევა обступать, окружать, მო-სუევიო силошь, безирерывно, другъ за другомъ;—სა-სუეველო-ი пелена;—სუ-სუეული-ი вспелененный.

სუო-ი пять.

სუმ: გან-სუმ-ა раскрываніе, -вать, сз Д. оти. аор. გან-გე-სუმეს они раскрылись для тебя (вась), გან-სუმულიо раскрытый;—მო-სუმა привосить, доставать, доставлять, II л. аор. მო-ი-სუნა овъ принесть, доставъ ихъ.

სუც-ი священникъ, старшій;—მო-სუ-ცეპლება-ა старость.

ქ

ქბდ: შეკადნა см. კდ.

ქამლო-ი обувь, саидалия.

ქამს-ი нужно, об. стр. II стр. ი. ში-ქმს მნი-и нужно, я вуждаюсь, სრ. ი. უ-ქმელ-ი ему вужно было.

ქამ-ი დაქკამ-ი см. კმ.

ქდ: ქდ-ომა-ა ходить;—ა-ქდ-ომა > ა-ქდ-ომა восходить, возноситься, аор. ა-ქდ-ი || აქდ-ი овъ взомелъ, вознесся;—გან-ქდ-ომა выходить, распространяться;—მო-ქდ-ომა приходитъ, сз Р. оти. аор. მო-უ-ქდეს они пришли къ нему;—გარდმო-ქდ-ომა свиходитъ сюда;—წარ-ქდეს проходитъ, удаляться, портиться, погнбать, ссзს. = ссд. არ წარ-ქდეს не пройдетъ;—სუ-ქდ-ომა иходить, შე-ქდ-ი овъ вошелъ, შე-ქადნა овъ загнилъ ихъ.

ქედ-ი рука;—ქედ-მწიფება-ა власть, ქედ-მწიფელ-ი властитель;—ქედ-ეწიფების-ი овъ можетъ, у него власть, право;—ქედ-საქმარ-ი руководѣіе, ручиля работа;—ქელიო-ი рукою; сз помощью, черезъ.

1. კმ: კმა-ა голова, гласъ, расцѣль, шацѣль, звукъ;—კმოლა-ა вать, воз-гладшеть.

2. კმ: ში-ქმ-ი см. კამს.

კმედ-ი сухой; суша.

კორცი-ი тѣло, плоть, мясо;—კორცი-ული-ი тѣлесный, имѣющій плоть, კორციელოდ-ი тѣлесно, при жизни; во-плоти.

კუნ: კუნ-ება, მო-კუნება-ა воспоминаніе, память; вспомнить, уломя-

нуть, II п. аор. მო-ი-კენა იაჲ
вспомнилъ его;—III п. н. ვ-ა-კენ-
ბუბო вспоминаемъ его;—სა ღ. отн.
сост. = *ბუბო*. მო-გვე-კენოს. вспо-
мнишь;—სა-კენებელი-ი *память*.

კენა-ჲ *развязываніе, -вать; спасе-
ніе, спасать, избавлять, II п. с. НѢ.*
отн. *пов. შ-ი-კენებ* *избави пастъ*;—
გან-კენა *развязываніе, -вать*;—
კენა *нарушать*.

კუდი-ი *колось*.
კურ: შ-კურ-ვალს *пылающій, наказан-
ный*,—შსკურვალეზა *горячка*.

კვირი-ი *сосѣдь*.

კუ: და-კუ-ოზა-ა *затворять, пов. და-ჭ-
კა-უ კარი* *затвори дверь*;—დაკუელი
затворенный.

კც *см. შვიცენ-ი*.

ჭ.

ჯდ: ჯდ-ოზა *сидѣть, და-ჯდოზა* *сѣсть,
поселиться, аор. და-ჯდა* *ошъ сѣлъ*;—
ფე-ჯდოზა *возсѣданіе, -дать*: ფე-
ჯდოშით *ძილი* *спать сидя*;—სა-
ჯდომი *сѣдалище, престоლъ, рез-
денція*.

ჯერი-ი *долгъ, ჯერ არს* *подлежитъ*.

ჯერიკუდი-ი *худой, негодный*.

ჯიჯდი-ი *всходъ, вивა*.

ჯობ: ჯობნა-ა *превосходство*;—

შ-ჯობ-ი *превосходствій, ср. ст. უ-შ-
ჯობის-ი* *лучшій, უშჯობის არს* *луч-
ше (естъ)*.

ჯოჯონეთი (*ჯა-ბ-ბ*) *ადე*.

ჯურ-ი *крестъ*;—ჯურცუმა *Распя-
тіе, ჯურს ეცუა* *Ошъ былъ распятъ*.

ჯურღმული-ი (*ღრღ-ღ*) *колодець, има*.

ჭ.

ჭ- (*ср. ს-, ზ- 1*): ა) *суб. прѣд. 2-იо л.*
სა მავილას, მავილასი *начинающихся на ზ, გ,
ვ, ფ, ქ, ლ, მ, ნ, პ, რ, ს, თ, ჟ, ლ,
უ, უ, ხ, ყ, ბ* *об. прѣდ. 3-იо лица*.

ჭაშაჭ-ი (*ა-ა-ა-ა*) *козня, вѣсть*.

ჭაჭაჭ-ი (*ა-ა-ა-ა*) *ростъ, возрастъ, на-
ружность, ასკი*.

ჭეღენი, ეღენი *Езена, иарница*.

ჭერი-ი *ჰერე-ი* (*ჰერე-ი*) *назв. области
и города съ предмѣстїи* *мынъшной Ка-
зѣи (Казетїи)*.

ჭე, ჭე *до, და!*

ჭინდომი *ინდიეცი*;—ჭინდეთი-ი *Индїа*.

ჭონბი *იოპნი, назв. шорода*.

ჭრომ-ი *Римъ*;—ჭრომბი *римляне*.

ჭრუდი-ი (*ინგრ. ლურ-ი*) *сонъ (см.
ძილი-ი)*;—უჭრულეზა-ა *бессонница,
ბძანბე*.

ჭუნბე (*ჭუნე-ა*) *копь, ср. ცხენ-ი*.

ჭურიბ-ჲ (*არბა*), *იუდბი*;—ჭურიბცანი
(*არბა*) *იუდეა*.

ბიბლიოგრაფიული ცნობები ი. ყიფშიძის ოსჯულეაბაზე

ა) ართროგრაფიული შესული შრომები

1. **Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем.** დაიბეჭდა რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის 1914 წლის მაისის განკარგულებით ცალკე მონოგრაფიად სანკტ-პეტერბურგში 1914 წელს ნ. მარის მიერ დაარსებული სერიის «Материалы по яфетическому языкознанию» VII წიგნად. ი. ყიფშიძე მეგრულის შესასწავლად ოთხჯერ იყო მივლინებით სამეგრელოში: 1909 წელს სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ, მეორედ — 1910 წელს იმავე ფაკულტეტის მიერ, მესამედ — 1911 წელს რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის მიერ, მეოთხედ — 1912 წელს რუსეთის საიმპერატორო გეოგრაფიული საზოგადოების მიერ. მან სამეგრელოში მეგრულის შესასწავლად სულ ექვს თვემდე დაყო, მაგრამ ამ მცირე დროში არაჩვეულებრივი შრომისმოყვარეობითა და ნიჭით შეძლო მეგრულის ღრმად დაუფლება, მასზე დიდძალი მასალის მოპოვება და ანალიზი.

2. **Дополнительные сведения о чанском языке.** დაიბეჭდა სანკტ-პეტერბურგში 1911 წელს საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის მიერ სერიაში «Материалы по яфетическому языкознанию» მე-სამე წიგნად (ამ სერიის I წიგნად გამოვიდა ილ. ჭყონიას «სიტყვის კონა», 1910 წ., ხოლო II წიგნად კი ნ. მარის *Грамматика чанского (лазского) языка*, 1910). ეს შრომა დაიწერა ამ მასალების საფუძველზე, რომლებიც ი. ყიფშიძემ მოიპოვა სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ ლაზისტანში მივლინებასას 1910 წლის აგვისტოში.

3. **Житие и мученичество св. Антония Раваха.** დაიბეჭდა საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის ორგანოში «Христианский Восток», т. II, вып. I, С—Пб., 1913, стр. 54—104.

4. **ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში.** ი. ყიფშიძემ ეს შრომა რუსულ ენაზე შესავალ ლექციად წაიკითხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე 1915

წლის 9 ოქტომბერს, როგორც პრივატ-დოცენტმა. ი. ყიფშიძის სიყვადლის შემდეგ ამ ლექციის რუსული აუტოგრაფი ქართულად თარგმნა ს. გორგაძემ და დაბეჭდა მცირეოდენი ცვლილებით ორგანოში «ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე», № 1, ტფილისი, 1919—1920, გვ. 1—8.

5. Грузинская древнелитературная хрестоматия с древнегрузинско-русским словарем. ეს შრომა უნდა დართოდა ნ. მარის «ძველი სალიტერატურო ქართული ენის გრამატიკას», როგორც ამ სახელმძღვანელოს პრაქტიკული ნაწილი. მაგრამ რადგან ნ. მარის მონოგრაფიას დაავიანდა (გამოვიდა 1925), პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტმა ნ. მარის თაოსნობით ცალკე წიგნად დაბეჭდა 1918 წელს. ნ. მარსავე ეკუთვნის წიგნის «შესავალში» ზოგი ცნობა და თვით თავფურცლის ტექსტი: «მრავალთავი ძველთა მათგან წერილთა ქართველთაჲსა მის მიერთა სიტყუათ მჭელეულითურთ, თარგმნით ენისა მისგან სამწიგნობროჲსაჲთ რუსთასა, კრებული იოსების მიერ ყიფშიძისა, პეტრეს-ქალაქი, საბეჭდავი მეცნიერებათ-აკადემიისა რუსეთისაჲ. ქორონიკონსა ჯდ». უნდა აღინიშნოს, რომ ჯდ-ის (ე. ი. 64-ის) ნაცვლად უნდა იყოს ოდ (74), რადგან მხოლოდ 74-ის მიმატება ქრონიკონის მეთოთხმეტე მოქცევის 1844 წელზე იძლევა 1918 წელს (1844+74=1918).

ბ) სხვა ნაბაჟი შრომები

6. Грамматика грузинского языка. ქართული ენის ეს პრაქტიკული სახელმძღვანელო ლითოგრაფიული წესით გამოიცა სანკტ-პეტერბურგში 1911 წელს აღმოსავლეთმცოდნეობის საიმპერატორო საზოგადოების სერიაში «Курсы кавказских туземных языков для кандидатов на судебные должности Министерства юстиции». შრომა 95 გვერდს შეიცავს. მასში წარმოჩენილია ქართული ენის ფონეტიკური და გრამატიკული მოვლენების არსი რუსული ენის სათანადო მონაცემებთან შეკვირვებით, ხოლო სავარჯიშოებში მეტწილად პროფესიული (იურიდიული) ლექსიკაა წინ წამოწეული.

7. რეცენზია თ. კლუგეს შრომისა „მასალები მეგრულის გრამატიკისათვის“. დაიბეჭდა ჟურნალში «Записки Восточного отделения императорского археологического Общества, т. XXII, 1914, стр. 239—246. რეცენზია წარმოადგენს საფუძვლიან და ობიექტურ კრიტიკას გერმანელი მეცნიერის 1913 წელს დაბეჭდილი ზემოდასახელებული შრომისა.

8. Мингрелизмы в грузинских надписях из Мингрелии. დაიბეჭდა ჟურნალში «Христианский Восток», т. IV, вып. III, Петро-

град, 1916, стр. 315—317. ნაშრომი წარმოადგენს ლინგვისტურ შენიშვნებს ექ. თაყაიშვილის შრომაზე «ტყვირის ეკლესია სამეგრელოში და მისი სიძველენი» («Хр. Восток», т. IV, вып. III, 1916, стр. 284—300). მასში ეჭვმიუტანლად დადგენილია, რომ ქართულ წარწერებში დაშვებულ შეცდომებს აპირობებდა მეგრული ენობრივი გარემო.

9. Еще о мингрелизмах в грузинских надписях из Мингрелии. დაიბეჭდა ჟურნალში «Хр. Восток», т. V, вып. II, 1917, стр. 155—156. წერილი შეიცავს ენობრივ შენიშვნებს სუჯუნის ეკლესიის იმ წარწერებზე, რომლებიც გამოაქვეყნა ექ. თაყაიშვილმა შრომაში «სუჯუნის ეკლესია და მისი სიძველენი» («Хр. Восток», т. V, вып. I, 1916, стр. 40—50).

10. ს.-ს. ორბელიანის «ქართული ლექსიკონი». ი. ყიფშიძის მიერ დასაბეჭდად გამზადებული სამი (უძველესი, შუალედური, ბოლო) რედაქციის ტექსტი გამოვიდა 1928 წელს ი. ყიფშიძისა და ა. შანიძის რედაქციით.

11. ჰანური ტექსტები. ი. ყიფშიძემ 1917 წლის ზაფხულს ჭანეთში მივილინებისას ჩაწერა სამივე კილოკავის მეტყველების ნიმუშები, დაახლოებით 15 თაბახის მოცულობისა. მისი სიკვდილის შემდეგ ეს ტექსტები 1919 წლიდან ინახებოდა კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტში. ამ ინსტიტუტის რეორგანიზაციის დროს, 1936 წელს ეს ტექსტები ადგილზე არ აღმოჩნდა, ხოლო 1937 წელს მობრუნებულს დიდი ნაწილი აკლდა. გადარჩენილი ნაწილი (6 ნაბეჭდი თაბახი, 93 გვერდი) 1939 წელს გამოაქვეყნა არნ. ჩიქობავამ და დაურთო «ერცელი შრომა «იოსებ ყიფშიძე და ჰანურის მეცნიერული შესწავლა» (გვ. XXI—XLII).

12. Отчет о лингвистической командировке в Чанию (Лазистан) летом 1917 года. დაიბეჭდა ენიმეის მოამბეში, ტ. I, ტფ. 1937. ანგარიში მეტად საყურადღებო ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ და ლინგვისტურ ცნობებს შეიცავს.

13. ნ. მარის «ძველი ქართული ენის გრამატიკის ძირითადი ტაბულაები და წინასწარი მოხსენება ქართულის სემურ ენებთან ნათესაობის შესახებ» (სანკტ.-პეტ., 1908). ამ შრომაზე ი. ყიფშიძის ვრცელი რეცენზია დაიბეჭდა ჟურნალში «ამომავალი მზე», № 1, 1909.

14. პროფესორი ნ. მარი უვიცობის სამსჯავროს წინაშე. ი. ყიფშიძისა და ვუკ. ბერიძის ამ ვრცელ და მკაცრ რეცენზიაში ძირითადად გაკრიტიკებულია მ. ჯანაშვილის შრომა «ქართული მწერლობა» (ტ. II, ტფ. 1909). რეცენზია დაიბეჭდა გაზეთ «დროების» 1910 წლის თებერვლის ოთხ ნომერში (№ 42; 44; 48; 49).

15. ნ. მარის ახალი წიგნი. ეს რეცენზია არის აღფრთოვანებული გამოხმაურება ნ. მარის კლასიკურ შრომაზე: «გიორგი მერჩულე: გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება» (TP, T. VII, 1911), დაიბეჭდა გაზ. «კოლხიდა» № 62, ქუთაისი, 1911.

16. ანისის ნანგრევებზე. წერილი დაიბეჭდა გაზ. «კოლხიდა» № 68, ქუთ. 1911. წერილი იმის მტკიცებას შეიცავდა, რომ საჭირო იყო ქართველ საზოგადოებას საგანგებო ურადლება მიექცია ცხრაას ათიან წლებში ანისის არქეოლოგიური გათხრებისადმი, რადგან «ანისის ნანგრევები ქართულ ზეგავლენაზეც ლაღადებენ და ჩვენს ისტორიას აშუქებენ».

17. ოდიშა და სამურზაყანოში (მგზავრის შენიშვნები). დაიბეჭდა «მაკოშვილი — ალექსიძის» ფსევდონიმით: გაზ. «კოლხიდა», № 117, ქუთ. 1911. წერილში საჭიროდაა ჩათვლილი ქართველური ენების (ქართლის, სვანურის, მეგრულ-ლაზურის) ცოდნა ეროვნული თვითშემეცნებისა და კონსოლიდაციის მიზნით.

18. მცირე შენიშვნა. დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო გაზეთი», № 779, 1912 წ. 20 დეკ.; წერილში გაუფანტულია ის გაუგებრობა, რომ აფხაზეთში მომუშავე თათრები კი არ ლაპარაკობენ მეგრულად («სახალხო გაზეთი», № 759, 1912), არამედ სამუშაოდ ჩამოსული ლაზრები.

19. ჰანეთი და ჰანები. ამ ეთნოგრაფიულ წერილს ახლავს სამი ლაზური ზღაპრის ქართული თარგმანი. დაიბეჭდა, ჟურნ. «ნაკადული მოზრდილთათვის», № 8, 1911, გვ. 40—49. აქ არის ზღაპარი «ჩვენ წუთისოფლის სტუმრები ვართ». ორი ზღაპარი ჟურნალის მომდევნო ნომრებშია დაბეჭდილი: «ორგული ცოლის შესახებ» (№ 9, გვ. 24—27). და «ყველა ქალი ერთი არ არის» (№ 9, გვ. 47—51).

20. ცოტა რამ ჩვენი თანამომხმე ჰანების შესახებ. დაიბეჭდა ჟურნ. «თეატრი და ცხოვრება» № 26, 1915, გვ. 12—14. წერილი წარმოადგენს მხურვალე მოწოდებას ომის ასპარეზად ქცეული ლაზისტანისადმი ქართველი საზოგადოების მხრივ დახმარების საჭიროებაზე.

21. დღევანდელი საეთნოგრაფიო საღამო-კონცერტის გამო. დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო ფურცელი». № 816, 1917 წ., 31 მაისი. ცნობები ამ წერილზე მოიპოვება კ. დანელიას წიგნში: «იოსებ უიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 59—60.

22. ნიკო ჯანაშიას ხსოვნას. დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო საქმე» № 219, 1918, 12 აპრილი. წერილში წარმოდგენილია ნიკო ჯანაშიას ღვაწლი, განსაკუთრებით ეთნოგრაფიის დარგში.

23. **Кн. Акакий Ростомович Церетели.** დაიბეჭდა გაზ. «Биржевые Ведомости», № 14634, 1915, 27 янв. ი. უიფშიძის არქივში, რომელიც დაცულია გ. ლეონიძის სახელობის ქართ. ლიტ-ის სახელმწიფო მუზეუმში, ინახება შავად აწუობილი საკორექტურო საგაზეთო სტატია: «Творчество А. Р. Церетели», რომელიც ჩასწორებულია ავტორის მიერ (იხ. კ. დანელია, «იოსებ უიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 60).

24. **შესავალი ლექცია.** ესაა თბილისის ქართულ უნივერსიტეტში ქართულად წაკითხული პირველი ლექცია ქართული ენის შესახებ, რომელიც ავტოგრაფის მიხედვით დაიბეჭდა კ. დანელიას წიგნში «იოსებ უიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 72—76.

25. **ი. უიფშიძის წერილები ნ. მარისადმი.** წერილები 1910—1917 წლებშია დაწერილი რუსულად (სულ რვა), გამოაქვეყნა ი. მეგრელიძემ. საქ. სსრ მეცნ. აკად. «მაცნე» (ენისა და ლიტ. სერია) № 1, 1985, გვ. 177—186. წერილები მიწერილია ლაზისტანიდან (ბორჩხადან) (1910 წლის 12 აგვისტოს), ფოთიდან (1912 წლის 26 ივნისს), კენისბერგიდან (1913 წლის 3 ივლისს), ლაზისტანიდან (ათინაიდან) (1917 წლის 6 აგვისტოს), თბილისიდან (1917 წლის 18 სექტემბერს) და სხვა. მათში ი. უიფშიძე არსებითად თავის მუშაობის ანგარიშს აბარებს დიდ მასწავლებელს, ნ. მარს, და ბევრ საყურადღებო ცნობას შეიცავს მეცნიერული და საზოგადოებრივი თვალსაზრისით.

26. **ი. უიფშიძის წერილები ივ. ჯავახიშვილის, აკ. შანიძისა და ექ. თაყაიშვილისადმი.** გამოაქვეყნა ე. ქავთარაძემ: «მეცნიერის ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან» (გაზ. «თბილისის უნივერსიტეტი», 1985, 15 ნომ.). ამ წერილებში კარგად მოჩანს ავტორის მაღალი მეცნიერული და საზოგადოებრივი მრწამსი.

27. **ქართული სასულიერო კონცერტი პეტერბურგში.** დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო ფურცელი», 1914, 29 მარტი. წერილი ეხება 1914 წ. 16 მარტს პეტერბურგში ჩატარებულ ქართულ სასულიერო კონცერტს კ. ფოცხვერაშვილის ხელმძღვანელობით, რომელსაც ესმარებოდა ა. არხანგელსკი 150 კაციანი ზოროთი. კონცერტს მაღალი შეფასება და დიდი გამოხმაურება ჰქონდა ქართულ და რუსულ პრესაში.

28. **ქართული მართლწერა.** ავტოგრაფის მიხედვით დაიბეჭდა კ. დანელიას წიგნში «იოსებ უიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 82—85.

გ) დაუბავდავი შრომები

29. **ერეკლე მეორის შინაური პოლიტიკა.** ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. № 24085) შეიცავს 35 ხელნაწერ გვერდს. მოკლე ცნობები ამ შრომაზე მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 64—66).

30. **მეგრული ენა და მისი შესწავლის ისტორია.** ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. 24079). შეიცავს 68 ხელნაწერ გვერდს. ცნობები მასზე მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 66—69).

31. **შესავალი სიტყვა.** (წაკითხული პეტერბურგის უნივერსიტეტში სამაგისტრო დისერტაციის დაცვისას 1914 წ. 23 ნოემბერს). ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. 240—454). შეიცავს 12 ხელნაწერ გვერდს. მასზე ცნობები მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 69—71).

32. **Религиозные верования Мингрельцев.** ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. — 24080/454). შეიცავს ბლოკნოტის პატარა ფურცლებზე ნაწერ 39 გვერდს. მასზე ცნობები მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 71—72).